SRĐ

Br. 1. Dubrovnik 16 Januara 1903. God. II.

ADELAJIDE RISTORI.*)

— napisao **Dr. Torkvato.** —

Jedna od naj bolijeh teatarskijeh umjetnica prošloga vijeka, jest bez sumńe Adelajide Ristori.

Jednoga lijepoga dana, dva siromašna glumca malenoga društva *Cavicchi*, prispješe u malen frijulski gradić *Cividale*. Antun Ristori vodio je sa sobom svoju suprugu Magdalenu rod. Pomatelli, koja se je nalazila u blagoslovlenome stańu. — Tu se je rodila Adelajide Ristori, na 29 januara 1822.

Po tadańem običaju talijanske glumačke obiteli, Adelajide se je morala posvetiti očinom zanatu. Bilo joj je samo dva mjeseca dana, kada se je prvi put na pozornici pokazala i to u malenome košiću, prigodom komedije: *Il regalo del primo giorno dell' anno.*

U trećoj je godini već predstavlala u Avellonijevoj tragediji *Bianca e Fernando*. Navršivši dvanaestu godinu, stupi zajedno sa svojijem roditelima u društvo Josipa Moncalva. Ristori se je osobito isticala u lakrdijama (farsi), a katkada znala je i vrsno predstavlati u kakovoj drami ili komediji.

Bilo joj je 14 godina, kada je prvi put u Novari odigrala ulogu Pellicove *„Francesca da Rimini"*.

Ali je ovakova društva nijesu mogla dotjerati u umjetničkoj naobrazbi. To su dobro shvatili ńezini roditeli; uvjerivši se o izvanrednom umjetničkom talentu svoje kćeri, nastojali su joj naći drugo društvo, gdje bi se mlada Adelajide usavršila i gdje bi osigurala sebi budućnost.

*) Po mogućnosti nastojaćemo redovno donositi portrete srpskijeh, slovenskijeh i stranijeh književnika i umjetnika. U ovom broju počińemo sa glasovitom italijanskom umjetnicom Adelajidom Ristori, koja je prošle godine slavila osamdesetogodišńicu života. Molimo prijatelje našega lista da bi nas u ovome potpomogli. — Uredništvo.

Mnogi se ńihovi prijatelji zauzeše, da bi mlada Ristori stupila kao član kraljevskog sardinijskog društva.

Dramatsko kraljevsko sardinijsko društvo pod upravom Gajetana Bazzi, smatralo se je naj vrijednijim cijele Italije. Kroz prvu polovinu godine ono bi predstavljalo u Turinu, a ostalo vrijeme u Milanu ili u kojem drugom gradu. Tu su bile na okupu naj vrijednije umjetničke sile, kao Carlotta Marchioni, Luigi Vestri, Rosina Romagnoli, a da i ne napomińem komičara (brilanta) Borghi, divnog Gottardi i izvrsnu umjetnicu Robotti, jednu od naj vrijednijih teatarskijeh silâ. Adelajide Ristori punijem pravom mogla se je ponositi, da i ona pripada takovoj skupini. Ńezina divna i rijetka lepota, simpatični i zanosni glas, pronicavi um, čvrsta volja i naj bolje mladenačko doba, osiguravale su joj brz napredak i potpun triumf na pozorišnijem parketima. Pronicavom upravitelevom oku Gajetana Bozzi nijesu mogle izbjeći neopažene takove vrline mlade Ristori, i on nije oklijevao da je ubroji u svoje društvo. Sada je Ristori postala vrijedna drugarica u ljubavnijem ulogama divne Robotti. Ristori se baci na duboko proučavańe umjetnosti; na to je potaknu drugovańe sa tako vrsnijem umjetničkijem silama. Carlotta Marchioni slovila je kao prva umjetnica u cijeloj Italiji, s ńome se družiti značilo je učiti, napredovati. Marchioni se je osobitijem marom zauzimala za vrijedne mlade sile, da ih što bolje u umjetnosti uputi: uz Robotti i Giovanninu Rosa, vrlo se je zauzimala za mladu umjetnicu Adelajidu Ristori, koja ju je svojijem plemenitijem čuvstvima i divnom lepotom bila potpuno začarala. Ristori je danomice kolosalno napredovala.

Kazao sam, da sardinijskomu društvu nije tada bilo premca u cijeloj Italiji u drami i tragediji. A ja cijenim, da duhovite Goldonijeve komedije ne će nikada imati boljeh tumača do sardinijskog društva. *Le Baruffe Chiozzotte, le Donne avvocate, il Burbero benefico*, pa sve ostale dragulje ovog neumrlog kńiževnika, živijem bojama i nedostižívijem zanosom prikazivalo je to društvo.

Kod Marchionijeve obično su se sastajali naj boli tadašńi talenti: *Giacinto Bataglia, Giuseppe Revere* i *Giuseppe Barbieri*, vrijedan pjesnik i govornik. Drugovańe Ristorino sa takovijem umovima mnogo je doprinijelo ńezinom umnom raz-

vitku. Marchioni bi često svojijem gostima znala kazati: „Adelaide farà una grande carriera" (Adelajide će sjajno uspjeti). — Tako je i bilo.

Nakon godinu dana Robotti je bila pozvana, kao prva glumica (prima donna) k nekom drugom društvu; Ristori je tada zauzela ńezino mjesto. — Marchioni je već odmicala u godištima. Zanesena, punijem pravom, svojom umjetničkom slavom, jer joj je svak davao prvenstvo, a mnogi su je pretpostavljali i samoj gospodici Mars, odluči se sa pozornice udaljiti; što je naumila, to je i uradila godine 1840. Ńezina je učenica Adelajide Ristori ostala pak u istome društvu samo još godinu dana, zajedno s Amalijom Bettini, vrlom umjetnicom, koja je bila smatrana vrijednom da zauzme ispražńeno mjesto Marchionijeve; ali nakon malo vremena, pozorišni upravitel Romualdo Mascherpa, uz bolju ponudu, ugrabi je kraljevskome društvu, da je ubroji medu naj vrijednije članove svojega društva. Za neko vrijeme, tu se je Ristori nalazila zajedno sa Ribotti; ali nakon malo zauze prvo mjesto i stade izvadati naj bolja remek-djela repertoara.

Ristori se je do sada isticala pravom umjetnicom u drami i komediji, osobito u onijem Goldonija i Nota, tragedijom se je sasvijem malo zanimala; ali je novi položaj prisili da se ogleda i na tome polju. Pripovijeda se, da joj je jednom prigodom pozorišni upravitel Mascherpa kazao: „Mia cara bambina, tu hai una tendenza marcatissima per la commedia, ma la tragedia, lascia che te lo dica . . . non è per te; per cui ti consiglio di abbandonarla completamente."[1]) — Ristori nije poslušala ńegov savjet, a budućnost joj je dala potpuno pravo.

Sada mi vidimo veliku umjetnicu, gdje sjajnijem uspjehom izvada ne samo naj bolje strane komedije i drame, nego i tragedije. U ńoj se pojavljuju čudesa jedne Marchioni. *Pia, Oreste, Stuard, Francesca da Rimini* i t. d. oživljuju na pozornici novijem duhom. Rim, Firenca, Modena, Milan, Livorno, pa i ostali talijanski gradovi pozdravljaju je kao sjajnu zvijezdu na talijanskoj pozornici i uporeduju sa naj boljijem umjetnicima onoga doba.

[1]) Moje drago dijete, ti imaš veoma izrazitu naklonost za komediju, ali tragedija nije za tebe; s toga te savjetujem da se je sasvijem okaniš.

Jedne je večeri god. 1841. društvo Mascherpa predstavljalo u Paviji, igrala se je Schillerova *Maria Stuarda*, u divnome prijevodu Andrije Maffei. Pozorište je bilo prepuno raznoga svijeta. Tragedija je tekla vrlo lijepo. Ko bi opisao odvažnost Ristorina duha kad izgovaraše Stuardine riječi? Ko bi nam predstavio kasniju ńezinu (t. j. Stuardinu) odanost božjoj voli i poniženje? Ko bi izrazio sućut i milosrde prama ovoj nesrećnoj škotskoj vladarici? Ristori u korotnom odijelu Elizabetine sužńice, pod istorijskom ženskom kapom koja je zaokruživala ńezino lijepo lice, Ristori je bila prava personifikacija Marije Stuarde. Ona je znala tako zanijeti i očarati prisutne, takova čuvstva u ńima pobuditi, da u času, kad ohola engleska vladarica Elizabeta pismeno potvrduje osudu svoje suparnice, jedan učenik diže se sa svoje stolice i kao da bi se radilo o realnoj osudi uz vas glas viče: — „Ne, ne, za boga!“ Žalosna se je tragedija pretvorila u smiješnu farsu, ali vrijedna Zuanetti, koja je te večeri igrala ulogu Elizabete, nepomičnom rukom potpisala je ipak fatalnu osudu. Ristori je u Paviji slavila pravi triumf.

Dok je Adelajide stajala pod pažńom svojijeh roditelja, bila je naj odanija ńihova kćerka. Bilo bi suvišno kazati, da je ona cijelu svoju dobit upotrebila u korist svoje obitelji. Poslušna roditeljima, naj ljubeznija se je iskazivala svomu bratu i sestrama, obično je bila vrlo vesele ćudi, prijatna sa svakijem, iskrenijeh i elegantnijeh manira. Godina 1846. bila je važna za cijeli talijanski narod, a osobito za mladu Adelajidu Ristori.

Tijekom svojega predstavlańa u Rimu, mlada je Ristori svojom lepotom bila zanijela srce mladoga markiza Julijana del Grillo, sina markiza Capranica, vlasnika istoimenoga pozorišta, poznatog pod imenom „Teatro Valle“. Ovaj joj otkri svoju ljubav i ponudi svoje srce. Nije bilo nade da će se aristokratska ńegova obitel privoleti takovoj vezi svojega sina. To ih prisili da skrovitom drže svoju ljubav i zadovolje se samo medusobnijem dopisivańem. Uza svu ńihovu opreznost, i ako problematičnu, starom markizu pošlo je za rukom prekinuti ńihove odnošaje; svojega sina dade zatvoriti, a Ristori je morala otputovati u Firencu. Nakon malo vremena Ristori primi Julijanovo pismo, gdje je ponovno uvjerava o iskrenijem osje-

ćajima svojega srca. Adelajide se zahvaljuje društvu, polazi u Firencu, a odavle u Livorno na ladu put Civitavecchia. Tu je saznala, da se je Julijan sa vjernijem svojijem prijateljem Kamilom, nećakom kardinala Pacca, sklonio u stari letnikovac Svete Severe, u rimskoj Kampaniji. Tu se je sastala Adelajide sa Julijanom, ali im nije bilo sudeno dugo uživati slast svojega veselja. Stari je markiz neprestano bdio nad svojijem sinom; netom je saznao da je Ristori otputovala iz Firence, on je isposlovao od tadašńeg ministarstva, da bi mu sina otpravili u službene poslove u Cesenu. Adelajide odluči slijediti ga; ali je stvar bila gotovo nemoguća. Dvoje mladijeh zaljubljenijeh odluče svladati sve zapreke. Spomenuo sam Kamila, nećaka kardinala Pacca, vjerna Julijanova prijatelja. On je bio ništa mańe nego *deus ex machina* u cijeloj ljubavnoj aferi ovoga romana. Kamilo je bio Julijanu što Niso Eurijalu, Pilad Orestu. Kamilo je nastojao poslužiti se svijem sredstvima, da ublaži gńev Julijanove obitelji, on je bio neki Gusman u Julijanovoj ljubavi. Julijana nije nikada napustio, ńemu su bila upravljena i Adelajdina pisma, on ga je tješio u nevoljama svojega srca i uvjeravao da će ipak svladati tvrdo srce svojijeh roditelja. Julijan je svagdano primao razna bezimena pisma proti Adelajidi. On ih nije krio onoj, koju je smatrao naj bolom nadom svoje budućnosti. Na svaku novu uvredu on bi joj znao kazati: „*Vuoi tu sposarmi?*“[1]) — Stvar je bila gotova.

Adelajide Ristori ipak se je bojala stupiti u vezu s obitelji, koja je tako o ńoj mislila. Jednog dana ona otputova za Firencu, a Julijan za Cesenu. Dok su zajedno putovali zaustaviše se u jednoj varoši. Bilo je vrijeme mise; crkva je bila otvorena, a sveštenik se je nalazio na žrtveniku. Markiz Julijan del Grillo, Ristori i ńezin otac silaze iz kočije, ulaze u crkvu, klekli su pred žrtvenikom; kad svrši misa, dvoje zaljubljenijeh obznańuju svešteníka, da stupaju u ženidbenu vezu, prisutne pozivlju za svjedoke. Ovakova ženidba bila je smatrana valanom u Romańi.

Došao je čas odijeljeńa. Julijan je otputovao u Cesenu, a Adelajide put Firence; ali se mladi markiz nije mogao lišiti

[1]) Hoćeš li me uzeti.

ńezine prisutnosti. Jednog dana on otputova put Firence, gdje se je sastao sa svojom Adelajidom: od ńe se nije više rastavio. Ristorino ponašańe umekšalo je srce markizice Capranica, a posredovańem kardinala Pacca god. 1847. Julijanova se je obitel potpuno izmirila sa mladom Ristori; ženidbeni je vez ponovno bio svečanijem načinom proslavljen. Adelajide Ristori sada je postala markizica Capranica del Grillo. Aristokratska se je etiketa opirala da ona ponovno stupi na pozornicu.

Bettini se je već bila oprostila sa pozornicom; zvijezda *Santoni* bila je potamnila; *Robotti* je odmicala u godištima; po odlasku Ristori, što je ostajalo na talijanskoj pozornici? Jedina *Sadowski*, učenica Gustava Modena, uzdržala se je na umjetničkom poprištu. Ali je pjesnik kazao: „*Naturam expellas furca, tamen usque recurret.*“ Tako je bilo i sa Ristori. Do brzo ćemo je vidjeti, gdje ponovno stupa na talijansku pozornicu, da zauzme prvo svoje mjesto. Godina 1848. bila je burna za cijelu Italiju. Ristori je stanovala u Rimu, sva zaokuplena oko prvog malenog djeteta, mnogo lepša i razvijenija, nalik na kakvu Rafaelovu madonu. Poput ostalijeh rimskijeh gospoda, uz knegińu Belgiojoso i markizica Adelajide Capranica del Grillo sva se je posvetila oko bolesnijeh i rańenijeh. Francuska se je vojska pod zapovjedništvom generala Oudinot približavala vječnome gradu.

Grad je opkoljen, rimska je republika svijem silama nastojala odstraniti neprijatelja. U gradu je vladala strava.

Jednog se je dana Ristori nalazila u svojoj sobi, kad od jednom zrno jednog topa prasnu u ńezinu zgradu. Kakova se našla mlada markizica, bilo bi suvišno kazati.

Kad je napokon mir bio uspostavljen, u Ristori se ponovno pobudi žela za pozornicom. Markiz Capranica nije se znao oprijeti ńezinome nagonu, zatajio je aristokratske svoje skrupule, koji su danas pravi anakronizam, dopusti svojoj ženi da se ponovno pokaže na pozornici. Ta je vijest vrlo obradovala talijanski narod, svak je bio zadovoljan.

Markizica Capranica del Grillo postala je Adelajide Ristori. I ona stupi u društvo Domeniconi. Svijem je žarom stala sada proučavati tragediju, u čemu joj je mnogo pripomogla glasovita Carolina Internari, koja je slovila kao naj vrijednija

umjetnica u tragediji. Ristori je sjajno uspjela, o tome nas uvjerava *Mirra, Ottavia, Antigone* Alfierija, *Rosmondo, Pia, Francesca da Rimini* i Schillerova *Stuarda*.

Kada je god. 1852. *Rachel* predstavljala u Italiji, u mnogijem gradovima ona se je čudila, da je slušateljstvo ne prati onijem entuzijazmom, kao u Parizu. I ako se je Italija divila ńezinome talentu, ipak joj Rachel nije bila izvanredna pojava, ona je imala uz druge vrle umjetnice Adelajidu Ristori, koja ju je natkrilivala u svakome pogledu.

Približao se je dan, kada je talenat ove velike umjetnice morao preći Alpe i drugovdje se ovjenčati slavom, kojom ju je kitio ńezin narod. *Righetti* upravitel kraljevskog sardinijskog društva, koji je po smrti Bazzia zauzeo to mjesto, odluči prigodom pariške izložbe poći sa društvom na obale Sene.

Teatar Ventadour biće ponuden na raspoloženje sardinijskom društvu, čiji je naj boli dragul bila Adelajide Ristori.

Urediviši sve stvari, izabravši repertoar, koji je morao dati vijernu ideju italijanskog teatra, društvo pod upravom Righetti, za prvijeh dana maja već se je nalaziło u Parizu. Na 22 istoga mjeseca, pariška je aristokracija hrlila u teatar Ventadour, da prisustvuje prvoj predstavi sardinijskog društva, koje bijaše te večeri započelo svoj rad sa Pellicovim djelom „*Francesca da Rimini*“. I ako ovo djelo nije baš savršeno dotjerana tragedija, ipak su prisutni bili udivljeni uspjehom predstave, i narod je sve više vrvio u rečeno pozorište. Svačije je oko počivalo na toj mladoj umjetnici; o ńoj je i visio uspjeh cijeloga društva. Ristori je potpuno odgovorila nadi, koju je društvo u ńu postavljalo. Nezin sladak i mio glas, simpatična pojava, divna ješ̆tina zanijela je parišku publiku. Francuski je narod pod ńezinijem utiskom bio zaboravio svoj poznati *chez-nous* i neprekidnijem je ovacijama pratio svaki čin velike umjetnice; ona se je morala više puta pokazati na pozornici da udovolji želi prisutnog naroda i da se zahvali na ogromnijem kitama svježega cvijeća, kojim bi je pariška aristokracija iza predstave obdarila.

Francesca da Rimini morala se je i sutra dan opetovati. *Mirra, Oreste, Maria Stuarda, Pia* i razne komedije Goldonija, Nota, Gherardi del Testo, Bona i Pepoli uzbudiše takav

zanos kod pariškog svijeta za Adelajidom Ristori, Ernestom Rossi i cijelijem društvom, da se punim pravom može kazati, da je ovo u pariškom teatru slavilo pravi triumf.

Ne znam, je li iko drugi za vrijeme pariške izložbe bio više slavljen od Adelajide Ristori, čiji se je uspjeh mogao nazvati izvanrednom pojavom. Neke od spomenutijeh tragedija, kao *Mirra*, predstavljala se je do dvanaest puta.

Pripovijeda Montazio, da je jednom prigodom kada je Ristori u francuskom teatru igrala *Stuardu*, on sam opazio, gdje joj se ostale umjetnice pred noge bacaju i obasipiu svježijem cvijećem.

Sve francuske novine slavile su mladu Ristori, a naj bolji francuski pisci naj laskavije su se o ńoj izrazili, kao n. pr.: De-Fiennes, Dumas, Teofil Gautier, Méry, Fiorentino i Janin. Mnogi su dapače otišli i dale. Okrutnijem sarkazmom obasuli su talijanski narod, kao da ovaj nije prije ńih znao procijeniti vrline ove umjetnice. Ńihova tvrdńa nije bila ispravna. Ko im je kriv, da Francuzi smatrajuć Italiju *„zemlom mrtvacá"* kako ju je nazvao jedan ńihov pjesnik, nijesu se prije zauzeli da se o istini izvijeste? Tada bi se bili uvjerili, da je talijanski narod znao cijeniti vrline velike umjetnice, koju je smatrao naj lepšijem draguljem na svojoj pozornici. Talijanski narod mogao im je punim pravom doviknuti: *Ah! farceurs que vous êtes!*

U *Révue Franco-Italienne*, te je godine neko pisao: „Sans vouloir faire ici, des comparaisons malséantes, nous nous bornerons à dire que M.e Ristori occupe en Italie la meme place que M.e Rachel occupe en France: elle y est plus que la première artiste, elle est hors de ligne. Au-dessous d' elle viennent ensuite celles de premier, de second ordre" etc.

Talijanska je umjetnost sa Ristoricom u Parizu slavila sjajnu pobjedu. Lamartine joj upravi divne stihove:

„Toi qu'au tragique Arno la riche France envie,
Tu rends au grand Tosean plus que tu ne lui dois;
Si Dieu l'a fait poëte, il l' a fait poësie!
Du timbre de ton coeur la scène a fait sa voix."

Dumas je zanesen; Alfred de Vigny, pa i druge francuske ličnosti upravljaju joj naj laskavija pisma.

Jednog se dana predstaviše Ristorici Eugenij Scribe i Ernest Legouvé, pisci *Adrijane Lecouvreur*, jedne od onijeh drama, koje su se već nalazile u ńezinome repertoaru. Nakon malo dana, Ristori se je ponovno sastala sa Legouvé-om.

Bi li ste predstavljali moju *Medeju?* — upita je pisac.

Ristori nije htjela na prvi mah pristati, znajuć, da ju je Rachel odbila. Legouv ipak je uspio skloniti. Ristori je pristala, ali na talijanskome jeziku. Prijevod je bio povjeren Josipu Montanelli, a predstava odredena za nastajnu godinu.

Prva predstava *Medeje* igrala se je na 8 aprila, to je bila naj veća Ristorina umjetnička bitka i naj sjajnija ńezina pobjeda. Ristori se je morala na pozornici pokazati osam puta. Pisac joj je iskazao svoje zadovoljstvo, preinačivši u ńezinu albumu zadńe stihove na ovaj način:

Rachel m' avait tué! Qui m'a fait vivre?... Toi!

Uza sav taj triumf i entuzijazam, Ristorici je ipak u Parizu prijetila prava pogibao, da ne rečem atentat, na ńezinu umjetnost. Mnogi od *Francuskog Teatra* zavidjeli su ńezinom uspjehu: i jednog dana *Arsenije Houssaje*, dobar pisac i vrijedan upravitel rečenog pozorišta, uz dobru ponudu, nastojao je skloniti A. Ristori da bi napustila talijansku pozornicu i odsele predstavljala na francuskome jeziku. Ali za sreću, našao se je ipak jedan čovjek, koji, shvativši šta je u stvari, naj oštrije je proti takovoj uroti ustao. Méry je bio andio stražanin za talijansku Taliju. „Kada bi Ristori, on veli, prihvatila taj savjet, izgubila bi naj bolje svoje sposobnosti. Mimika bi joj možda ostala, ali ona sama ne zadovoljuje... Oh! plemenita Aretuzo, plovi pariškijem oceanom, ali čuvaj svoje ime. Odbaci francusku tragediju, i prisilićeš Pariz da uči talijanski." — Méry je barem bio iskren čovjek; a Adelajide Ristori odbi ponudu.

Ńezini se neprijatelji nijesu ipak smirili. Za istu je stvar umoli i ministar *Fould* i to u carevo ime. Ali umjetnica i ovaj put nije se dala zavesti, već zamoli ministra, pošto se pokazuje tako sklon talijanskoj umjetnosti, neka isposluje od Ńegovoga Veličanstva, da talijanska Talija i Melpomene odsele budu uživati pravo gradanstva u francuskoj prijestônici. Ministar joj obeća, da će se za stvar zauzeti: a sutra dan Adelajide Ristori dobi carevu dozvolu, da ona sama sa svojijem

društvom može predstavljati na talijanskome jeziku, kroz tri mjeseca dana svake godine.

U tu je svrhu ona već unajmila društvo Dondini. Ernesta Rossi zamijeniće vrijedna sila Tommaso Salvini. Igraće se nove tragedije *Ottavia* i *Antigone*.

Ime je velike umjetnice postalo popularno u cijelome Parizu, kao ono ńihove *Rachel*.

Približala se je zadńa predstava talijanskoga dramatskoga društva, a ta je bila odredena za 8 septembra: Ristori se te večeri morala oprostiti s pariškom publikom.

Car je htio svojim prisustvom počastiti zadńu predstavu, o tome je dao obavijestiti i veliku umjetnicu. Gospodin *Moquard*, tajnik Napoleona III., upravi joj u carevo ime slijedeće pismo: „L' Empereur sera charmé de vous entendre samedi prochain avant votre départ. Mais en consentant a recevoir vos adieux, S. M. comme le public parisien, compt sur une courte absence, et dans les applaudissements qu' Elle vous réserve, se trouveront, n' en doutez pas, et l' invitation du revenir et l' ésperance de vous revoir bientôt! Je suis heureux, madame, d' être l' interprète de l' Empereur auprès de la grande artiste italienne, devenue française par nos suffrages unanimes, et je la prie d' agréer l' assurance de ma considération la plus distinguée."

Malo prije Ristorina odlaska, Napoleon joj darova krasnu, dragulima urešenu zlatnu narukvicu, na kojoj su se nalazile urezane ove riječi: „*Napoleon III. Adelajidi Ristori.*"

Naj ganutlivija je Ristorina uspomena bez sumńe ona u Madridu na 21 septembra 1857. Neki vojnik Nikola Chapedo, u svojemu jedu proti nekome časniku, bijaše povadio svoj mač u znak prijetńe. Vojnik je bio osuden na smrt i sutra dan morao je biti strijeljan. Adelajide Ristori ganuta ńegovom sudbinom, pita za ńega milost u Narvaeza, predsjednika tadašńeg ministarstva, ali uzalud. Odluči se dakle obratiti pravo kraljici, koja se te večeri u teatru nalazila. Javlja se, i bila je primljena. U haljini *Medeje*, baca se Ristori pred ńezine noge i zaklińe kraljicu, da bi se Chapedu smilovala. Kraljica je ganuta i na istome mjestu pismeno mu udijeljuje milost. „Ono pero — kazivala bi Ristori — kojijem je plemenita vladarica podijelila

milost ovome vojniku, biće mojoj dječici naj bola uspomena svoje majke." Chapedo se je uvijek zahvalan pokazao prama velikoj umjetnici, nazivljući je *„Mi madre querida."*

Godine 1866. Ristori prebrodi Ocean, da u Saveznijem Državama dade nekoliko predstava sa svojijem društvom. Nezino putovańe po novome svijetu bilo je pravo umjetničko slavle. Povrativši se iz Amerike, u nekome engleškome društvu predstavjala je ulogu Lady Macbeth i kralice Elizabete, i to u Shakespeare-vom jeziku.

Nakon malo A. Ristori oprosti se sasvijem sa svjetskom pozornicom, da se povuče medu zidine svojega stana i svoje obitelji. Adelajide Ristori bila je također i užor rodoljubja: podržavala je veze sa naj boljem rodoljubima svojega naroda. Godine 1861. Cavour joj upravi slijedeće pismo: „Le sono gratissimo dell' interessantissima lettera che ella mi scrisse ritornando da Pietroburgo. Se ella non ha convertito il principe di Gorschacoff, convien dire che esso sia un peccatore impenitente. Continui a Parigi il patriottico suo apostolato." [1])

Ove je godine, na 20 Januara, Adelajide Ristori slavila osamdeset-godišńicu svojega vijeka. Tom su se prigodom po svjetskim teatrima priredile razne svečanosti u ńezinu počast. Ristori je i zaslužila, jer je ona bila jedna od naj sjajnijih zvijezda na svjetskijem pozorniama.

Dubrovnik $^{8}/_{12}$ *1902.*

---

1) Veoma sam Vam zahvalan na veoma zanimivom pismu koje ste mi pisali na povratku iz Petrograda. Kad Vi nijeste obratili kneza Gorčakova, treba reći da je on nepopravljiv grešnik. Proslijedite u Parizu Vaš rodoljubivi apostolat.

ИЗРОД

Нијесам видио два супротнија карактера а два сложнија сусједа. Обично сусједи, ако се не мрзе, не живе у пријатељству и слози; међу њима, неопходно, кад тад и ма за што настаје размирица. Међутим нико од рођака, познаника и мјештана не може се опоменути да су икад били у завади Милош Смиљанић и Петар Овчаревић; докле је сваком позната и готово је у пословицу прешла мржња између њиховијех очева. Они су само у овом слични: први је остао без жене, а други без дјеце. Иначе, и по спољашњем изгледу, и по начину живљења, и по начелима, они се разликују као топал вјетар од хладнога. Милош је осредњега раста, благијех очију и коштане песнице. Он је од онијех људи којијех спољашњост често вара, о којијем сте на први поглед готови да пресудите: у тијех је сигурно добро срце. Примчив, доброћуд, пун предрасуда и дјетињскијех мисли, он, на срећу или несрећу своју, гледа у живот тако да у њему налази само оно што је лијепо и узвишено. За њега су народне пјесме једина књига и он из историје зна само велике јунаке и њихова одлична дјела. Тиме се ваља да може протумачити: зашто он не трпи туђина.

Овчаревић је нешто старији од њега, просиједе браде, црне косе, увијек црвен у лицу. Има ману због које га избјегавају и пријатељи и познаници: увијек се супроти оном с којијем говори. Чак би хтио да надмудри Никодија, таста Милошева, у лекарству, у којему не зна ни двије унакрст. Али он понекад попушта Милошу, не што се боји његове мудрости, него што га воли. Човјека, који је неповјерљив према сваком, удивљава онај који му казује своје тајне. А Милош се просто исповиједа њему. И тако Овчаревић зна скоро сваку намјеру, сваку радост, сваку недаћу његову, а својих тајана не издаје, нити Милош жели да их зна. А овај се повјерава Овчаревићу, вјерујући да има посла с човјеком који из радозналости хоће да испита и дозна све, али коме није ни на крај памети да отуда заметне сплетку.

По смрти свога оца Овчаревићу није требало ни много труда ни много знања да би могао с успјехом продужити трговину којом

му се отац занимао. Он није затекао никаква дуга, него хамбаре пуне хране и подруме пуне вина. Али не прође ни година, а он отуђи један комад земљишта, за тијем на скоро други, па трећи, тако да му у вријеме женидбе остаде у власти само половина великога насљеђа. При свем том он није губио храбрости, већ је свакога увјеравао како ће удвостручити богатство што му је од оца остало, увијек је имао некакве планове, увијек је рачунао на сигурну добит. Међу тијем очигледно је пропадао. И ко зна докле би дотјерао, кад једна година невјероватно омахну у љетини, да му не притекоше у помоћ Смиљанићи. Од тога доба настаје зближење и пријатељство између та два дома.

Може бити исто би тако прошао и Милош да је морао сам, без и чијега надзора водити економију. Али отац његов, Иван, био је од оних људи који се ма у каквом раду ослањају једино на своју сопствену памет и сопствене руке. Неуморан старчић, крепак, пријек, прав до крајности, налазио је за умјесније да му син проводи вријеме у беспосличењу, него да ради без воље и наопако. За то му није допуштао да се мијеша у посао који није за њ. Тако су Милошу биле одријешене руке да по свом ћефу, у забавама проведе дјетињство, па и почетак зрелога доба, до удаје сестрине. Тада и њега ожени отац Јерком мрвеног љекара, Никодија. Тај брак није био по вољи сину. Хтјели су тиме да га колико толико, уза женину припомоћ, приволе озбиљном животу. Али младић, који се клонио женскиња и који није могао за један сахат да остане на истом мјесту, продужио је живјети дојакошњијем животом и то као у пркос још упорније, не долазећи дома кадшто цијелога дана и не осврћући се на предике очеве и сузе материне. А жена је брижљиво надгледала домазлук. По њезину понашању није се могао опазити ни најмањи знак увреде, горчине, незадовољства. Она је сносила овакав брачни живот као да се надала и спремала за њ или као да другчији не може ни бити. Несрећни тај брак завршио се смрћу њеном, од порођаја. Милоша је необично потресла изненадна смрт женина. Кад се вратио с гробља, пао је у постељу, изнемогао. Недељу дана био је у грозници. Стари Смиљанић видио је у томе прст божји. Љекар није избијао из куће. И Ов-

чарёвић је враћао болеснику, тјешећи и савјетујући. Међу тијем Милошу стаде се враћати снага, и он потпуно оздрави; али као да од тада постаде други човјек: напустио вртоглаве шетње, омрзнуо кочије, забатално коње, а од куће нико га не може отјерати. Једнако је код дјетета: забавља га, тепа му, пјева, прича, успављује га. Дојкиња је готово непотребна. Стари се подјетили гледајући срећна сина и здраво унуче. И одиста од Милоша није било срећнијега човјека. Он је његовао своје дијете као ријетко која мати: облачио га, скидао, умивао, чинио му све по вољи, додавао све на што је погледао или пружио ручице, прстен с руке, сахат са зида, пику с цвијећем. Оно је крхало сказаљке, кидало цвијетове и лишће, пребило стаљику, а он је уживао гледајући како те слабе ручице чине квара.

Крстили су га именом Лазар.

У срећи неопажено миле година за годином, а вријеме доноси собом нове потребе. Лаза је узрастао за школу и пошао у њу изнајприје радостан, као свако дијете жељно промјене, а потом нелагодан, јер није лако привикнути се новом животу. Често пута, кад дјеца изиђу на одмор, он би отишао правце кући. То је дало прилике оцу да каже учитељу: »Шта ћете, моја крв«. Али се наскоро превари у увјерењу. Дијете је прионуло на рад, не испуштајући књиге из руку. И он га је морао уписати у вишу гимназију, у другој вароши. Милошу је било тешко да се растаје са сином; хтио је да иде с њим али га је дужност везивала за кућу, замјењује старога оца, који је у то доба обневидио. А како га је радо хтио задржати уза се, да цијелога вијека благују, да се шетају заједно, да јашу заједно, да куће заједно! Али је син хтио да се школује, њега нијесу занимали коњи; он није био тако весео и задовољан на дому као у школи. Па за што онда да се противи срећи његовој? Једино се упорно противио, кад му је таст савјетовао да пошље Лазара »пријеко« на науке. Али, залуду. Он је најзад морао попустити, усљед разлога тастовијех, а нарочито на наваљивање Лавиног, те је послао сина у њеку њемачку варош. Не треба да кажем с каковом је тугом отац испратио сина и с каквом је зебњом примио и прочитао прво писмо из туђине. Али у писму није било ни једне једине не-

повољне ријечи. Син је писао о лијепим крајевима које је видио при путовању, о удобности стана и о свему што је оца његова занимало и веселило. Па таква су била и остала писма која је шиљао оцу у току године. Никад у њима није било ни чега што би Милоша могло поле да снебесели. И у накнаду за таке утјешне, радосне гласе, слао је сину капом и шаком. Тако су протекле три године. Милош је задовољан и спокојан, и не може да се начуди себи: За што је онако дјетињски, без разлога стрепио за сином кад га је први пут послао у бијели свијет? Он није слутио да, понекад, невоља, као и непогода, долази кад јој се ми најмање надамо и да нас у толико више заболи њезин удар у колико нам је душа ведрија.

У вријеме кад је очекивао коначан повратак свога сина, Милоша је обладала једна родитељска брига. Требало је да нађе дјевојку за њ, јер му је Лаза, из далека, као наглашавао то у својијем посљедњијем писмима. А то није било лако. Оно избор није био мали, али није био понајбољи, као што је он мислио. У ствари, он се потпуно оправдано бојао, да дјевојка коју мисли намијенити сину не изазове неслогу у породици. Он се није много заустављао на тој мисли: да син може бити не ће пристати на очев избор. И таман је по савјетовању с Овчаревићем, са својијем тастом и још с некијем (од жена никад није тражио савјета) и послије личнога брижљивога тражења и распитивања, најзад пронашао то ријетко благо у породици имућнога трговца Марића, а стиже писмо његова сина, злогласно писмо, што поквари све његове планове.

Син је молио, да му отац одобри њенчати се с туђинком коју је одавно замиловао. Он је изнајприје мислио, да »оно што га привлачи к њој није ништа друго до обичан пролазан осјећај симпатије, наклоности, поштовања«, али се преварио; он је воли и увијек ће је волјети изнад свега на свијету. При том, разумије се, нијесу изостале ријечи: моја спасителька, моја утјеха, мој добри анђео. Он је срећан и у исто вријеме неспокојан, јер не може и не ће отпутовати оданде док му отац не пошље повољан одговор.

Та новина, да Лаза мисли оженити се с туђинком, била је за свакога из породице Смиљанића неопћмљива, невјерица. Помислили су, у први мах, да није био при чистој свијести

кад је то писао. Али су напокон разабрали, разумјели и стали премишљати и тражити: шта да раде, како да стану на пут том неприродном браку. Милош се збунио као риба у мрежи, али се риба докле год може копрца, а он није смио ни да посмотри провалију у коју је упао, а камо ли да покуша извући се из ње. Чак није имао храбрости да на ново прочита писмо, да се увјери: је ли истина што је прочитао, је ли добро разумио што му је син писао, да размисли и оцијени: је ли погибао, која је по његовом нахођењу снашла Лазу, тако страховита као се њему у први мах учинило, је ли све свршено, изгубљено, или има изласка, могућности, наде да се колико толико ублажи пад, да се заглади учињена погрешка. Такво је дјејство невоље на душу која никад није осјећала истински бол; она вихар држи за олују, а далека је грмљавина заглушује. Њој треба ослонац, нечија рука водиља, да ради и да спасава мјесто ње. И он, у недоумици, у забуни, пожури се да потражи утјеху и савјет у Овчаревића; али га застаде љутита. Псовао је момка, што при отакању није добро зачепио славину те истекло много вина. А нико га не може сносити кад је љут. Напашће га ни за што, а да му се супроти, зло и наопако. Милош на то није ни обратио пажњу, па, богме зло је и прошао. Пошто је Овчаревић донекле слушао запомагање, рекао му је, да непаметно ради што се обраћа њему и од њега тражи помоћи, као да је он свјетски тутор, и он не ће да се мијеша у туђе породичне ствари, што га се баш ништа не тичу. Свак има својијех брига, па нека сам гледа како ће их се отарасити, а не да их сваљује на другога, а себе да извлачи. Па видјевши да је далеко забраздио, пренио је са оца и излио сву љутину на сина, коме би, под Овчаревићевом руком, »проциштало мајчино млијеко« што због којекаквијех жентурина ремети домаћи мир. Милош је изишао од њега остављен самом себи. Цијелога је дана размишљао, па је најпослије ово домислио. Писаће му, не оштро, не грубо, не с љутином, не с пријетњом, него благо, разложно, као паметан и добар отац који хоће да спасе изгубљенога сина. Показаће му, како је неразмишљено оно што мисли да учини и да он сам мора то увидјети, ако већ није увидио. Напомениће му, како би било непријатно, како је немогућно да под њихови-

јем кровом живи лице које није њихове вјере и не разумије њихова говора. Споменуће му јединицу Марићеву, којој нема равне друге и пред којом би се та његова морала постидјети. Она би усрећила и њега и његова оца и цијелу породицу. А шта он ради? Што залијеће као муха без главе? Нека добро загледа у срце те жене, која га чинима заслијепљује, па ће се увјерити да га она просто по занату обмањује и лаже, само да би му извукла новаца. Па зар је могућно да неко воли ту змију отровницу? Али ту запе. А шта ће бити, ако таковијем писањем не само не поврати сина него га разгњеви, ако је та дјевојка у истини добра и поштена, као што син тврди? Та му помисао уби вољу да тако одговори сину, и на ново му помрачи тренутно освијетљен видик.

Најпослије смисли и одлучи да се послужи пријеваром. Послаће сину тобоже свој благослов, да га само прими, а овдје ће послије с њим лако. Казаће му све што је раније смислио и још много што шта дирљиво, молиће га, преклињаће, плакаће. А ако и то не помогне, звaће и дједа и бабу и Никодија и Овчаревића, па ће га сви заједно молити. То га мора ганути. А осим тога, у својој кући, међу својима, далеко од те жене, која му је извјесно својијем мађијама завртјела мозак, он ће се тргнути, увидјети, покајати, па и молити за опроштај. И с том мишљу легао је у постељу и брзо заспао.

Кад се пробудио на столу је свијећа догоријевала и осјећао се задах и омара. Он скочи да отвори прозор и таман да угаси свијећу, а врата се нагло отворише и у собу упаде његов отац.

То је Милош у сну запомагао.

— Шта је? шта ти је? што вичеш? запита га стари, прилазећи постељи.

— Ништа... мора бити у сну... ружно сам сањао, одазва се Милош. И не могавши одољети некој тајној слутњи и страху што јаче него у сну облада њиме будњијем, на измаку ноћи, у присуству његова родитеља, он зајеца, нечујно, скривајући од оца, али овоме то не умаче уху, па викну:

— Море, шта је теби?

— Није... није ми ништа, одговори Милош.

— Како ништа! повика стари, појмивши одмах прави узрок синовљој тузи. А ко би још плакао ни за што?

— Ништа, кажем ти, промуца Милош гушећи се сузама. Не знам шта ми је... плаче ми се... одавно нијесам плакао...

— Као да ја не знам шта је теби? отпоче отац оштријем гласом. То је дјетињарија! Приличи ли матору човјеку да слини? Клопуо си као да ти је сјекира за вратом... Шта је тако страшно учинио тај твој Лаза? Спанђао се с дјевојчуром којој ће сутра пљунути у образ. Вјерујеш ли ти да би се он смијао, кад би чуо да те оно његово писмо начини дедаком? Знаш ли, болан не био, да се човјек треба на тебе да љути и овако матора да лема... а већ ономе показаћу ја, како треба поштовати родитеље и шта то значи тјерати спрдњу са сиједим власима, само нека дође!...

— Али ако не дође? прозбори Милош.

— Ко ти то каже? повика стари Смиљанић разљућен неочекиваном претпоставком бојажљива сина: — А одаџта ће живјети, ако му не пошљемо новаца? Лако је њему кокотити се с пуњијем стомаком и пуном кесом; али да га видим, кад га стане завијати у трбуху... Глад припитомљава такве бунтовнике... и батина!

Па, пошто поћута мало, настави:

— А ако нађе новаца, тим горе по њега. А шта ту можемо ми? Да се грувамо у прса? За што? За кога? Ако је њему боље у туђини но у крилу родитељском, нека остаце тамо. Али он не може да нађе новаца. Нијесу то крушке, па да узбере. Мањ ако не краде. Још би нам то требало! А бели не ће дочекати да га жена храни. Да ли је то икад било у свијету? И од куда њој? Не каза ли ми ти, да је она некаква голотиња коју пас нема за шта да ухвати? Па зар слијепац слијепца да води? Мислиш ли ти да би та дјевојчура трпјела балавца, да му ти не пуниш џепове? Ни паре не би он од мене добио, па да видиш како би играо око мене, а не овако... Али шта ја ту ваздан трабуњам, кад ме нико не слуша.

И изиђе, залупивши врата за собом.

Милош је до зоре премишљао о сну и о том како ће му бити вијење са сином.

Сутрадан, предавши поштару писмо што је имало да доведе његова сина, сврати по обичају Овчаревићу, који га дочека не може боље бити. Стаде се правдати, што му је јуче онако говорио; али на крају крајева изиђе, да он ипак није ни најмање крив, да се на њ не може нико да љути, јер је био у послу; а ко дође у невријеме не може се бољем ни надати. За тим га одведе у подрум, показа му буре из кога је истекло вино, а у исто вријеме наточи чашицу и понуди Милошу да куша. Одатле одоше у градину. И док је Овчаревић казивао о оном што би га у друкчијој прилици врло занимало, Милош је мислио на сина који му је тако неочекивано одрекао и послушност и поштовање и љубав, хотећи се оженити с туђинком коју ниједан из њихове породице не може пријатељски да погледа, а некмоли да заједнички с њом куса из исте здјеле. Цијенећи синовље понашање према своме схватању, према схватању човјека који је увјерен: да је дјеци једина дужност угледати се на своје родитеље, па ма какви они били, да она морају ићи већ познатијем, уобичајенијем колосјеком и да је не само некорисно и грешно него и немогућно радити друкчије од својијех предака — њему је било чудновато да син, због једне жене, макар била њој звијезда на челу, нанесе толики бол оцу који би за њ све жртвовао. Он никад не би дошао на мисао, да је страст, што се крсти именом љубави, тако исто природна, инстинктивна, силна и неодољива, кад је подстакне дјевојка у младићском срцу, као и кад се роди и развије у очеву према сину. Све његово размишљање свело се на то, да оно што његов син ради није лијепо ни природно, да је то нечија замка и да је заслужио озбиљну педенсу, што је допустио да га непријатељи наведу на танак лед. Али се плашио тога како ће казна утјецати на сина и да ли ће помоћи. Лаза није више дијете, које, кад згријеши, можеш ћушити, па кад бризне у плач опет развеселити каквијем свијетлијем приједметом или обичном играчком, него човјек који се бави науком и који може да нађе разлоге за своје поступање. Тој незгоди придружила се и та тешкоћа, што до дана данашњега није било једне једине прилике да се супротно вољи његовој и да није испунио његове захтјеве. Али су захтјеви увијек били такве природе, да је због њих патила само Ми-

лошева кеса. А сад, на један пут, син тражи нешто што се коси с његовијем погледима, што задире у живот, што се тиче цијеле породице и среће у њој. Он је наличио на човјека који бупи о земљу па се љути и чуди, како није смотрио камен о који се спотакао. Залуд му је сад уклонити камен, кад је већ нажуљио ртењачу. Шта ће бити, питао се он, ако се одлучно одупре намјери синовљој? Хоће ли се он смилостивити, или ће планути и не послушати? Коме ће се привољети: пли њему, своме родитељу, који га воли, за њега живи и о његовој се срећи стара, или дјевојци каквијех има сила божја, гдје год се макнеш? А ако остави њега и оде њој, шта ће он јадник да ради? Тај удар не ће моћи поднијети. Он се спремао тек да живи, кад му син сврши науке, кад буде сит путовања, па се смири и настани на једном мјесту. Онда би настао живот за којијем је он чезнуо већ четири године. Па зар све то да се изгуби као дим? Зар кад нам је на домашају лијепа будућност, једина какву можемо дочекати на земљи, једина јер ми тако замишљамо, да се јави жена из бијела свијета, без куће и кућишта, па да, из појмљивијех побуда, а користећи се неискуством и добротом нашега сина, једнијем махом руке, без сажаљења, разори дивну зграду нашијех снова и нада? Али није истина да ће Господ, који све види, који је праведан и милостив, допустити да његов глас буде глас вапијућег у пустињи, и да Лази не ће отворити очи ни његово проклињање, ни молба, ни плач! . . .

»Ти ме не слушаш!« викне Овчаревић, кад види да се Милош заблењу у једну тачку. И то на овога дјелова од прилике као кад нам супротан вјетар преокрене кишобран. Једва би се прибрао, да би могао разумјети шта му је пријатељ тумачио и пратити га у свима његовијем претпоставкама, комбинацијама и нагађањима о љепшој будућности трудбеника виноградара.

Овчаревићу је навика да скаче с једног предмета на десети. Тако и овога пута отпоче из небуха говорити о Лази и разви читаву теорију о непослушнијем синовима или, како их он назва, пародима. Он је у напријед погађао, ма да то нико м није говорио, да се тако нешто мора догодити. Он је, што Милош мора признати, најодсудније био противан томе да се

Лаза пошље у туђину. Зашто се чудити, кад дијете, живећи неколико година међу туђинима, заборави своје обичаје. То се дијете неминовно мора изопачити, одродити. Он је у своје вријеме савјетовао, а сад је дангуба говорити о том; само подсјећа, да се њему нема шта замјерити. Његово је правило: »не пуштај дјецу далеко од себе, попритегни дизгине«. Али њему нико не вјерује, нити га слуша . . . Шта сад Милош може да ради? Наравно ништа друго него да пуца од муке. Он види да му син чини глупости, да тјера спрдњу с њим, и хтио би да му извуче уши, али сад је доцкан, сад не смије! Милош се мора помирити с том мишљу, да ће му у кућу ући Швабица. Он му у напријед честита, јер у будуће у мјесто један двоје ће га вући за нос. Кад се она титра с његовијем сином, шта ли ће тек бити с Милошем? Најуриће га, сигурно ће га најурити.

— Не ће она мени ући у кућу!

— Мислиш?

— Не ће она мени ући у кућу! понови Милош јетко. Избациће је на поље! Нека се торња одакле је дошла!

— Али она ће доћи с Лазом, под руком, објашњава Овчаревић с урођенијем подсмијехом. Па ће ти он рећи: »уклоните се, тата, да уђе моја млада« и ти ћеш наравно . . .

— Она ми не ће прећи прага! прекиде га Милош. Иначе ћу и њега избацити! Ако му је она милија, нека му је просто, нек је води куда му драго, под мој кров не дам!

На то му Овчаревић, тапшући га по рамену, одговори, да он, Милош Смиљанић, то не ће учинити. Познаје он њега добро. Примиће он њу, и то драге воље, да га, а прије а послије, завади с рођенијем сином и напуја с огњишта. Увјериће се, да Овчаревић има право. А да је он на Милошевом мјесту, урадио би са свијем друкчије. Код њега нема цилемиле. Дочекао би их лијепо, па пошто уђу унутра, рекао би њој: »причекајте, милостива, за један часак овдје, ја и мој господин син идемо у другу собу, да се поразговоримо.« Па би га онда запитао: »је ли, бре, то ли ти је та Швабица коју ти хоћеш да узмеш за жену? Добро де, да ти дам свој благослов, али најприје лези!« Па би онамо каишем. »Хоћеш Швабицу? **Чекај да те најприје научим памети, прије него што панеш**

њој у шаке«. Тукао би га дотле док му не би избио из главе и Швабицу и женидбу. Онда би се вратио њој . . . »Тако, милостива, ви хоћете мога сина? Извините, жао ми је што сте се страшно преварили у рачуну. Нијесам ја родио сина за којекакве протуве. Обратите се другоме, овдје за вас не ће бити берићета. Уклоните ми се испред очију, док вас нијесам потегнуо оном тојагом!« Насапунио би он њу, још како!

С таквијем тјешењем одлазио је Милош од свога пријатеља Овчаревића. Од онога дана кад је примио оно злогласно писмо, па све до дана у који ће допутовати његов син, мучиле су га свакојаке мисли. Он се није могао сложити с тијем, да Лаза може у исто вријеме обожавати туђинку и поштовати свога оца. Да ли је био сигуран да би се остварио у будуће живот онако како је он замишљао, да му син није загледао туђинке? Зар друга која дјевојка, макар то била Маричева, не би тако исто ставила преградак између њега и Лазе? И баш за то што промисао није дао да се испуни оно што је очекивао, он се двојином више љутио на кривца своме јаду. Све што може планути у души разљућена оца, проклињање, клевета, презирање, падало је на невину туђинку. И до самога судбоноснога дана он је био под влашћу само једне мисли: да му је задатак, да му је родитељска света дужност, да свијем силама препријечи брак у који неразмишљено срља његов син.

*

Кад је на неколико корака пред собом угледао сина, непромијењена, у длаку онаква каква га је лани видио, намах му је нишчезла слутња и страховање. Он је очекивао да ће Лаза бити осоран, да се не ће с њим људски ни поздравити, него да ће га с мјеста напасти и питати: што се усуђује противити се његовој вољи. Био је, у први мах, толико збуњен, да је сметнуо с ума писмо у коме је стајало његово одобрење да се Лаза смије вјенчати с туђинком. Као свагда пришао му је син руци, загрлио се с њим и пољубио, па, радостан, стао причати о себи, о путовању, тако да Милош није имао времена да се прибере, да дође до ријечи, да ма штогод запита. У бујици ријечи што је просуо путник није било ни помена о женидби, нити о туђинки која би требало да му буде суђеница.

Taj dan i noć i još jedan dan i noć protekli su u veselju, u radosti, i ako je stari Smiljanić zapemogao i ležao u postelji. Laza možda namjerno nije ništa govorio o ženidbi, a Milош se nije usuđivao da pita, i u njihovom oduševljenju bilo je neiskrenosti, neizvjesnosti, očekivanja. Najzad je osvanuo dan kad je nestalo neizvjesnosti u kojoj se Milош jednako nalazio, dan neizbježnoga sudara između oca i sina. Toga dana bili su pozvani gosti, rodbina, na ručak, ma da se Laza protivno tome. Milош se nadao da će drugi izvršiti ono što sam ne smije ni da pokuša. U nedoumici, ne znajući ništa pametnije, on je skovao zavjeru protiv sina, namjeran da u odsudnom trenutku i sam stupi u nju. Narочito e mnogo polagao na Ovčarevića, koji mu je nekoliko puta, pa i u lakšijem prilikama, bio na ruci i svagda pokazivao i dobru volju i, što je glavno, kao što je on mislio, umješnost za stišavanje razmirica u porodičnom životu. Njemu nije palo na pamet da takvijem postupanjem može uvrijediti sina. On se osjećao slab, nemoćan, i trebalo mu je potpore, a nije pitao sebe: kakva je ta potpora?

Zvanice su već bile na okupu, pa čak i Ovčarević, koga je Milош svagda zvao na porodične gozbe, a koji je redovno posljednji dolazio, samo još Laza nije se vratio iz varoši. To je razljutilo goste, a zadalo brigu Milošu. Nestrpljenje što se ne otpočinje ručati bilo je povećano prepirkom, koja se malo po malo razvila u pravu svađu, između Nikodija taста Milošева i Ovčarevića. Nikodije je tvrdio, da je veliko zlo za jednu zemlju, kad se mnogi ljudi miješaju u stvari koje ne razumiju ili za koje još nijesu dorasli, i da bi jedan put trebalo ostvariti onu izreku: svak na svoje mjesto. Na to mu je Ovčarević odgovorio, da on, ljekar, radi baš nasuprot ononе što dokazuje, jer mjesto da gleda samo svoj posao, on se plete u politiku, za šta nije dorastao, te tako »sam sebe bije u glavu«. Ovome je slijedio odgovor, da Ovčarević ne može ničijem potvrditi da se Nikodije bavi politikom, jer on, kao ljekar, dolazeći u dodir s mnogijem ljudima, ima prilike da se uvjeri o nedostatcima i manama zbog kojijeh narod pati i da, predlažući mjere, kojima će se ako ne iskorijeniti a ono bar ublažiti zlo, on ne izlazi iz

свога круга рада, него, напротив, врши своју дужност. Овчаревић, који се непрестано вртољио док је љекар говорио, примјетио је на то, да се још није родио тај који ће њему да »соли памет«, да он није тако луд да под мијешањем у политику мисли то »кад доктор прегледа стоку«, него што сав паметан свијет зове бавити се политиком. Љекар се стао бранити обраћајући се осталима да му одобре, а Овчаревић да искочи из коже.

У тај мах, за срећу свијех гостију, уђе Лаза. Пошто се извини што су чекали на њ, позва их да посједају за трпезу.

Добро је уочено, да човјек с празнијем стомаком друкчије мисли и говори него с пунијем и да је прије јела спремнији на свађу него послије јела. Тако је бар судећи по Милошевијем гостима. Док су сједјели у оној сухонарној соби, у коју није допирао пријатан мирис из кухиње, ређала се увриједа за увриједом, као цигара за цигаром из похабане дунанкесе домаћинове. Чим спазише пред собом, на дохвату, пару што се дизаше из чинија, с мјеста их оставн ратоборан дух и почеше уступати многа своја права, само још тврдоглави Овчаревић хоћаше да остане у длаку онако како он говораше. Најзад, кад увиђе да је уђуткао противника и да се нико више не обзире на његов говор, стаде замјерати јелима. За тијем му се не допаде вино; управо хтједе само да изазове љекара, не би ли се овај упустио у препирку о »оном« што је заиста спадало у специјалност Овчаревића. Али му се нико не одазва, и он уђута, пошто се пођера на жену: »Докле ћеш, ако Бога знаш!«, на што она поцрвени, а Лаза је узе у заштиту. У тај мах Милош говораше о једном свом познанику, који необично много једе, па је опет »сув као трска«, и обрати се тасту, да му објасни: је ли таква изјелица у нормалном стању. Овчаревић не даде времена љекару да одговори, наводећи као примјер свога стрица, за кога свак зна, да је могао изјести цијело печено прасе »као ништа«, а да је при свем том дожнвио дубоку старост. За тијем ударише у шалу, па о једном отпуштеном чиновнику, и ко зна докле би они тако, о једном ручку, прелазили с предмета на предмет, без увриједа, без свађе, да Овчаревић, који је по дубоком увјерењу његове жене рођен за кавгу, не поче говорити о патриотизму на свој

начин, тако да се Лази учини његов говор као накосно изазивање.

— Остави! остави! викну Овчаревић млатајући објема рукама. Ништа ми Срби не умијемо! Ми продамо Швабу гуску и Швабо изједе месо, а нама пошље перје, и ми за свако перо више дамо него што смо добили за цијелу гуску.

— Не ће бити баш тако, вели марвени љекар.

— Тако је, па жалост, тако! више Овчаревић. Нама се Швабо смије у брк, а има право. Та за Бога, ми плаћамо неколико динара за једно са свијем обично гушчије перо!

— А ко те тјера, да купујеш пера? нашали се љекар.

— Ко ме тјера? одговара Овчаревић, накосно се смијешећи. Данас је мода да се за шешир задјене перо. Је ли што прешло отуда, дај овамо! . . . жалосно! . . . зло! . . . Луд је овај наш свијет! завршн он, као сам себе тјешећи.

— Луд је овај наш свијет! понови љекар с пронијом.

— Да је све зло само у тијем перима, и Боже помози! вели Светислав, зет Милошев, приносећи чашу устима. Лако би се оно лијечило . . . али ва жалост! . . .

— Какво зло? шта је зло? пита љекар, уздржавајући се од смијеха.

— Па зло! одговара Светислав, као чудећи се таком питању. Зло од кога сви патимо. И искаши чашу.

— Не знам ја опет то наше зло, вели љекар. Кажи ти мени: у чему је то зло? Ето, ја не видим то зло. Заоприцали сте! зло, зло! Дјете, покажите ми то зло.

— Зло је, господине мој, умијеша се Овчаревић, у томе што ми не умијемо да чувамо своје, а примамо туђе. Зло је, господине мој, што смо сви мајмуни. Ми смо нај прије све друго, па тек онда оно што треба да смо. Ми нијесмо патриоте. Ми смо некакви изроди!

— Молим вас, примјети Лаза с оном несигурношћу у говору, кад мислимо противурјечити опаком противнику, молим вас, слажем се с вама у том да зло постоји, али не налазим да је зло тако страшно као што се обично хоће да представи.

— Шта ти налазиш? нападе га љуто Овчаревић. Ти си још жутокљун, ти не знаш ништа.

— Али, молим вас, поче га ново Лаза, какво зло видите у овијем перима и за што нам се туђини смију у брк?

— Ето, не разумијеш ништа, а хоћеш да се мијешаш у свачији разговор, вели Овчаревић у свако доба спреман за одбрану. Ја сам тијем хтио да кажем да ми не умијемо да се користимо, а има толико прилика. Што се та пера не би израђивала у нас? за што их извозити из земље, па потом опет враћати овдје? И то је само један примјер, а има их стотинама!... Треба подизати домаћу радиност. Наша је земља слаба у том погледу.

— Тако је, рече љекар озбиљно. Земља је у толико јача и богатија у колико је у њој развијенија домаћа радиност и индустрија. Само, како ће се до тога доћи? Како ће се, мислим, доћи до домаће радиности и индустрије? Да ли је за то довољна само добра воља и ови празни разговори?

— Добра воља, дабогме, одговори Овчаревић с ужитањем што му се указа још једна прилика да искаже своје свијем присутнијем већ познато мишљење о српском немару. — Добра воља, дабогме! Али те добре воље, на жалост, нема, нема, баш нема. И прегалаца нема. Све се нешто очекује — не знам одакле? У се и у своје кључе. Али се то заборавило. Може ли ко са стране нама да помогне? Не може; а и да може, не ће. Сваки гледа своје интересе. Само ми то не знамо. Ми хвалимо све што је туђе, а кудимо своје. Ништа нам се у овој земљи не допада, баш ништа! Ни говор, ни обичаји, ни ваздух, ни свијет! Много нам заудара гуњ и базде опанци.... А ко је за то крив? Ми сами. Ми пошљемо сина у туђину, и онда, наравно... Ето, кажите сви по души: да ли би ико рекао да је Лаза син Милошу? рече на један пут, без околишења узимајући оно оружје што не промаша и као радујући се што је тако брзо ступио на земљиште које је под јаком заштитом.

У соби је била полутама, јер су због јаке припеке били спуштени завјеси на прозорима. Кроз пукотине на вратима и рупе на завјесима продирали су сунчани зраци правећи сјајне млазеве. Чуло се одмјерено куцање старинскога сахата и цвркутање канарине у сусједној соби.

Слутећи шта ће наступити услијед тако наглога обрта у говору Овчаревићеву, под изговором да му је врућина и да је

навикао послије јела да прилегне, Светислав хтједе да напусти друштво; али га задржаше. Милош, кад чу шта пита његов сусјед, нехотице дохвати пуну чашу пред љекаром, па је попи на душак. Он појми да је избио час, кад мора да се подигне застор испред неизвјесности и баш у том тренутку, кад Овчаревић већ даде знак да се застор дигне, он увиђе, да је требало на други начин расправити питање о Лазиној женидби, а никако пред Никодијем, пред Светиславом, пред Овчаревићем, пред људима којијех се женидба његова сина баш ништа не тиче. И киван на самога себе, од љутине засузише му очи. Никодију такође бјеше нелагодно и са сажаљењем погледа најприје Милоша, потом нападнутога, на кога ће се, неизбјежно, осути плотун пријекора, утјеха, савјета. Једини Овчаревић владаше собом, у пуном смислу те ријечи, и с охолијем изгледом човјека који сматра себе за непогрешна и мисли да је најпозванији при изрицању пресуде, са задовољством погледа све редом, осим онога кога постављено питање пекну у срце.

— По чему то мислите? запита Лаза.

— По свачем, одговори дрско Овчаревић. Све је у теби и на теби ново, нема ни трунке онога што је у твојијех родитеља. Ето, ти знаш врло добро како твој дјед и твој отац воле туђинце, а ти их браниш, ти си уз њих, они су те изопачили.

— То није истина, брани се Лаза. Ја их мрзим можда више него они, јер сам имао прилике да их познам...

— Баш за то! баш за то! прекиде га Овчаревић. Боље да их нијеси познао. Боље би било и за тебе и за твог оца. Говорио сам ја Милошу: не шаљи ти то у туђину, не пуштај ти то од себе, кајаћемо се. Не вјерује ми. А ето како се сад уасно. Тако сам говорио и Стојану — ви га знате — и он послао сина у свијет, да се наображава. А лијепо су га тамо научили! Још само што није оцу здерао кожу с леђа. Сад нема ништа: грицка корке и отплаћује дугове свога сина. Тако му и треба! А све то могло је да се избјегне, али у своје вријеме.

— За што ви мене упоређујете с којекиме? рече Лаза увријеђен.

— Немој се бранити! поче на ново Овчаревић. Немој увијати! Ко признаје пола му се пашта. И ти си такав, и ти нијеси умак'о далеко од њега. Сви сте ви подједнаки.

— Господине Овчаревићу, ви сте пријатељ мом оцу, сад сте наш гост, а и вино вас је мало ухватило, зато морам отрпјети што говорите којешта, иначе, кажем вам...

То изрече Лаза усиљено смијешећи се, али би било чудно не разумјети да су те ријечи биле одјек гњева што га спопаде.

— Шта! још се браниш? викну Овчаревић. Још се браниш?... Е људи ово не могу да разумијем. Почини сто глупости, узбуни цијелу кућу, окаља образ, обрука породицу — па ништа, још се брани!

— Шта ви то говорите? Шта сам ја учинио? Какве глупости?

— Какве? Још питаш? Чујете ли људи шта овај овдје говори? наставља Овчаревић ватрено. Сад се још ишчуђава!... За њега то није ништа! Њему је то обична ствар!... Кад би' ја имао сина, па би он без мога знања просио дјевојку из бијела свијета, ја би' га се одрекао!

У тај мах, као да су чекали на знак, четири гласа, два мушка и два женска, изустише истовремено:

— Тако је!

То одобравање охрабри Овчаревића и он с одушевљењем продужи:

— Да дивно изненађење за оца који толики новац страти на тебе! Јеси ли ти имао памети кад си му послао оно писмо? Долетио, прије неки дан, човјек к мени, блиједа, задихан, дрхће, бунца, као да је помахнитао, и показује ми писмо. И шта чујем? За једнога Лазу нема дјевојке у овој земљи, него хоће да узме неку Швабицу, голотињу... Срамота! Мислиш ли ти да је њему право? Мислиш ли ти да је њему мило? Мислиш ли ти да ће он трпјети да се ти спрдаш с њим? Да сам ти ја отац, не би ти олако прошао, не би ја то трпио!

— Ни ја, потврди Никодије.

— Ни ја, заврши Светислав.

— Зар није тако? Имам ли ја право? обрати се сад Овчаревић осталијем.

— И ја док сам био на страни живио сам, како да кажем... онако, али само за времена, примјети љекар. Зар ја да доводим у своју кућу којекакве протуве? То је преко јего!

Је ли истина, Лазо? пита га тетка. Море, окани се, дијете, комендије!

Послије ње узе ријеч Овчаревић, па љекар, па Светислав, и тако, наизмјенице, нападаху на блуднога сина, докле га најзад не сабише у тјеснац, тако да њему не остаде ништа друго него да се преда. Али се он диже, блијед и са сузама у очима, па колико га грло доноси завика:

— Шта ви ту ваздан трабуњате! Јесте ли ви моји тутори?

И изјури на поље, добацивши им:

— С пијаним људима не ћу да разговарам!

Гости одоше оставивши Милоша сама. Увјерење, да је не само истина оно од чега је стрепио, него и да је немогућно препријечити погибао; мисао, да је због тога брака неизбјежно раздвајање између њега и сина; туга због изгубљене среће; осјећај понижености; страх због могућијех посљедица: све то није му давало да се прибере и потражи олакшање у тој страшној незгоди. Најзад га из тога заноса трже познати глас, као глас судије који се обраћа кривцу:

— Оче, шта значи то? Јесу ли они говорили по твоме наговору?

— Јесте, по мом наговору, усуди се Милош рећи...

Па још додаде гласом који потпуно одговараше његовом душевном расположењу:

— Ја не дам да пропанеш! Ја не дам да ти узмеш ону дјевојку!

Изненађен изгледом и гласом свога оца, увиђајући да је готов на све, Лаза устукну, као онај који се упутио непријатељу у кога је јаче оруђе. И мјесто да плане, као што је Милош очекивао, он се стаде пренемагати, уклагивати, молити, плакати, не би ли умодио правичнога оца. Он је казивао сав свој живот у туђини, до најмањијех ситница: кад се познао с туђинком, којијем случајем, како се постепено, из дана у дан, то познанство утврђивало и ако је он — то је слагао — њу избјегавао и како је на посљетку увидио да без те дјевојке не може живјети. Лаза је убједљиво, разложно правдао своје поступање, али Милош или није хтио или није могао разумјети га. Оно што му је син писао било је ништа према ономе што је чуо из његовијех уста. Непромишљена, неприродна веза

између Лазе и једне туђинке траје одавно; он се вјенчао с њом пошто је тражио очево одобрење.

Кад Лаза ућута мислећи да је са свијем убиједио оца, Милош, тихо, као за себе, изговори:

— Ти мораш да раскрстиш с њом.

Али, почем син навали још силније на њ с молбама и пријетњама, он устаде, па, као да га је бијес сколио, прије и шчепа Лазу објема рукама и повуче за собом тако јако да му покида дугмета на капуту.

— Нека ти он допусти, па нек ти је просто! викаше Милош вукући га старцу.

Кад чу да долазе, стари се Смиљаниќ придиже на узглављу, па, и не саслушавши их, рече:

— Шврћо! Бог нека ти суди што си унеспокојио и узбунио све нас! А ја ти кажем, чуј ме добро: или се окани оне дјевојчуре или се торњај из моје куће!

Па кад Лаза оде, он љутину искали на Милоша, завршивши:

— Ја сам онога отјерао, али си ти више крив!

*

Послије раздора у Смиљаниќевој породици, поводом чега је злуради свијет измишљао којешта, Лаза је отишао некуд. Нико од укућана није видио кад и куда се кренуо. Надали су се ипак да ће до мрака доћи. Али се и усутони и сва живина заузе већ на гранама мјесто за преноћиште, а он се не појави. Милош онда одлучи да га потражи. Оде најприје Никодију али затече само ташту и она га дочека набусито: изгрди и њега и Лазу и мужа. Одавде сврати сестри; она га узе тјешити тако да он одмах побјеже од ње. Уз пут срете Никодија, који га готово силом увуче у кавану, гдје је он обично свраћао. Таст му је савјетовао да не попушта, тврдо увјерен да ће Лаза попустити и вратити се. Усред разговора Милош га остави. Нико му ништа не умједе рећи о сину. Поче га савлађивати умор и он сједе на клупу, пред једном крчмом, из које се разлијегала дрека пијанијех људи и свирка цигана. И док је мјесец пловио небом, он је, у тихој септембарској ноћи, као страдалац коме тоне чун без наде на спасење, тонуо у оном страшном мору што се зове грижа савјести. Он је кривио себе што

је онако нечовјечно поступао са сином, кривио је и љутио се на Овчаревића што га је напао и вријеђао као да је Лаза некакав пробисвјет. И Никодије и Светислав показали су се бездушни, мислио је он; а требало је озбиљно, али благо, као што приличи паметнијем људима, показати му заблуду. А ето шта је сад урадио. Отјерао је рођеногa, јединогa сина, као што тјерамо туђега пса. Он је очекивао све друго, па чак и бој, само не расцјеп. Требало је, мислио је он напокон, требало је да му опрости. И да је у тај мах наишао Лаза, он би му обиснуо о врат, љубио га и не би га пустио докле год му не би казао да је заборавио све што се догодило међу њима. Али сад је доцкан!

Јутрењи сунчани зраци што доносе свјежину и наду обасјали су Милоша крај постеље болесногa оца. Старцу је јако позлило, по љекареву мишљењу, због напрезања и једа. Свијестан да му се ближи крај, он је хукао, кршио руке, запомагао; баба је тумарала по соби, шапутала молитве, тјешила, излазила, улазила, доносила лекове и овда онда утирала кецељом сузе. Милош је својски помагао и њој и љекару. Због несреће која га је задесила ова нова невоља била му је ништавна. Он се није обзирао на опомене материне да се одмори, он је равнодушно слушао свога оца у агонији.

Он је и дању и ноћу бдио над болесником.

Једнога дана запита стари Смиљанић, гледајући Милоша:

— Гдје је онај изрод?

Па кад му Милош каза да не зна, он изговори:

— Нек пропане, кад не слуша!

Па додаде:

— Скоро ћу и ја... онда ћете бити на миру.

Десет дана провео је Милош крај болесника и за то вријеме није ништа чуо о сину. Тада се онај који управља судбинама људи смилостиви на њ.

Таман старца једне ноћи ухвати сан, што све у кући обрадова, а Милош зачу лупу у ходнику и полако дође до врата и отшкрину их да види шта је. Има тренутака кад ми не вјерујемо својијем сопственијем чулима. Њему се утвори његов син, и, не могавши да одоли жељи, полетје утвори и обујми је. Заиста то бјеше Лаза. Али се трже, кад иза њега, на степени-

цама, доље, при улазу, угледа женску која држаше некакав завежљај. Иначе тога непријатнога осјећаја нестаде намах и отиснувши сина, он храбро приђе тој блиједој личности, узе из њенога наручја завежљај и стаде га љубити.

Хајдете овамо, рече потом, полако!

Па кад их одведе у собу која бјеше намијењена Лази, прошапута, опијен радошћу, и као правдајући себе:

— Сад можете остати. Он ће скоро на онај свијет!

Андра.

Mudre izreke.

1. Godine troše stranke, ali se ńih hoće mnogo da ih istroše. Strasti se ne gase nego sa srcima, u kojijem su planule. Treba da iščezne cijeli naraštaj; tada od stranačkijeh zahtjevâ ne ostaju nego pravedne koristi, a vrijeme može donijet između tijeh koristî prirodan i razložit sklad. Thiers.

2. U istinu! da sam ja postao klobučarom, Bog bi bio stvorio ljude bez glave. Caporali.

3. Krepost je mirnoća i zdravlje. A. Thierry.

4. Mili Bože, pošto je moj djed pošao k tebi, ako ti je milo, pazi na ńega. Ako ti je milo, zatvaraj vazda vrata, jer on ne može trpjet da mu propuhiva.

Molba sedmogodišńe curice.
James Sully.

5. Ne kazuj tud grijeh, ako baš ne znaš da je istina ono što pripovijedaš, a i tada upitaj samoga sebe: zašto ja to govorim? Ńemačka poslovica.

6. Bilo je glavno načelo stare engleske pedagogije, da su uzgojišta ustanovljena naj više radi toga da se oštri pamet, da se poučava mladi naraštaj u malome broju stvarî, a te kad dobro izuči biće kadar da nauči sam po sebi mnogo drugijeh.

Valbert.

7. Učeńe slovnice, to je prvo počelo umjetnosti mišleńa.

Condillac.

DAMJAN JUDA (ZUDA)*)

tiranin dubrovački.

Malo se koja država mogla dičiti iskrenom predanošću svojih sinova kao dubrovačka republika. I aristokratija koja je ńom upravlala i narod (pučani) koji se bez zavisti dao od ńe upravlati osjećajući se srećnijem što je mudrijem glavama i poštenijem rukama predao kormilo države, takmičiše se u tome, ko će više doprinijeti sjaju, veličini i ugledu svoje otaźbine. S toga se Dubrovnik i mogao tako lako dići do velikog blagostańa i obezbijediti sebi samostalnost i nezavisnost usred jakijeh i moćnijeh država, kojima je bio okružen, a i pored sviju lukavijeh makinacija ńegove opasne drugarice, Mletačke republike, koja nije mogla gledati ravnodušno, da se na Jadranskom moru diže i snaži jedan opasan takmac u trgovini, koji bi kadar bio da staje na put ńenim smjerovima na istoku i zapadu.

Je li onda čudo što su Mleci vrebali svaku priliku da Dubrovniku podmetnu nogu, te da ga nestane, ili da se upletu pod kakvijem god izgovorom u ńegove unutrašńe odnose i potčine ga pod svoju vlast, kao što su to gledali da urade prilikom vlade Damjana Jude, kneza dubrovačkog, koji je težio da zavlada Dubrovnikom kao samodržavni gospodar. No i ako su na poziv Dubrovčana mletački kneževi vladali u Dubrovniku sto i pedeset godina, ipak nijesu ga sebi potčinili. Ńihovo vladańe bilo je do krajnijeh granica ustavno i ograničeno, jer mletački knez ništa nije mogao bez odobreńa Velikog Vijeća. Dubrovnik je kovao i dale svoj novac, imao svoju zastavu, što nije bio slučaj kod ostalijeh gradova Dalmacije i Arbanije, koje Mleci bjehu sasvijem potčinili pod svoju vlast. Naposletku Dubrovčani skinuše sa sebe i ovo slabo tutorstvo Mletačke republike, proglase prvi dubrovački ustav (9 Maja 1272), po kome su Dubrovnikom vladali dubrovački kneževi.

*) Ova je radńa našega sugrađanina, g. Špira Kalika, izašla u ovogodišńem kalendaru „Dubrovniku" ćirilicom; donosimo je latinicom u „Srcu", komu je i bila namijeńena. — Uredništvo.

Neki mletački istoričari a među ńima Josip Kapeleti u svojoj pretjeranoj revnosti u hvaljenu svoje otaǵbine iznosili su, da je Dubrovnik potpao sasvijem pod Mletačku republiku poslije Damjana Jude, šta više po riječima Kapeleti moglo bi se razumjeti, da je i prije toga za neko vrijeme Dubrovnik bio pod vladom Mletaka. Tako veli on u svome djelu: Storia della Repubblica di Venezia, lib. VI. cap. V. među ostalome i ovo: „Il Morosini in frattanto navigando verso Constantinopoli (col patriarca) aveva ricuperato al dominio della repubblica la ribellatasi Ragusa" [1]). Ali u stvari ne stoji ni jedno ni drugo, niti ima mjesta u kakvoj hronici, gdje bi se pomińala kakva predaja Dubrovnika Mlecima, pa ni sam Kapeleti ne govori nigdje o tome. Naprotiv bilo je slučajeva kad je Dubrovnik branio i odbranio svoju slobodu, kao 971 god., kad se Mlečani, pod izgovorom da snabdiju svoje lade vodom, približiše gradu s velikom flotom, pa kad se spustio mrak udariše na ń. I ako je taj napad došao Dubrovčanima iznenadno, oni mu se ipak odupriješe tako snažno, da natjeraše neprijatelja da se povuče. Biće prije da je poštovani istoričar mletačke republike htio da prikrije nepošteni način, kojim su se poslužili Mleci da uhvate Damjana Judu, pa izmislio neku Morozinijevu vojnu protiv Dubrovnika. S toga smo mi i naumili u kratkim potezima opisati taj događaj onako, kako smo to saznali čitajući razne dubrovačke hronike.

U početku trinaestog vijeka dužd mletački Henrik Dandolo, na čelu mletačko-franačke vojske, bješe osvojio Carigrad i time još većma proslavio republiku mletačku. No Dubrovčanima, koji stajahu pod zaštitom grčkijeh careva, ne bješe milo kad čuše za taj događaj, i bojeći se posledica te pobjede, zabrinuše se za budućnost svoje otaǵbine. Te godine stajaše na čelu republike dubrovačke knez Damjan Juda, čovjek neobično darovit i vrlo oštrouman. Pod izgovorom da su političke prilike u državi bijedne, ne htjede sazvati Veliko Vijeće, koje je moralo da bira drugoga kneza, pošto bješe prošao rok ńegovoj vladavini, i ostade silom i dalje da vrši vrhovnu vlast. Okruži

1) Morozini međutijem ploveći za Carigrad s patrijarhom bješe na novo potčinio odmetnuti Dubrovnik pod vlast mletačke republike.

vjernim vojnicima sebe i palatu u kojoj stanovaše (dvor), tvrdave posjedne odanijem i izobilnijem posadama, i tako iznese na vidik svoje tiranske namjere. Taj ńegov postupak izazove negodovańe u državi, a aristokatija ne propuštaše nijednu priliku a da ne izjavi svoje nezadovoljstvo. Ali Damjan svojijem govorničkijem darom uspijevaše da ubijedi većinu u vijeću o potrebi produženja ńegove vladavine, dokazujući da su u ovakijem žalosnijem prilikama izbila još na površinu neka porodična trveńa kod vlastele, te da je prijeko potrebno da jedna gvozdena ruka, kao što je ńegova, popravi tako pokvareno unutrńe stańe u državi i spase grad od opasnosti koja mu prijeti s polja. Uvjeravaše, da će sam dati ostavku i sići s vlasti čim to dovede u red, i da će se odmah zatijem povući u miran život daleko od svake politike.

Ali to nije moglo zapušiti usta nekijem od vlastele, koji prozirahu despotske namjere kneževe: a naročito Bobaliju Domańi i Volciju, koji svuda na javnijem mjestima bez ikakvog okolišeńa grdahu kneza, otkrivajući ńegove tajne namjere. Kad to dostaviše Damjanu, naredi on da se svi poapse, ali oni izvješteni na vrijeme pobjegoše u Bosnu.

Prodoše dvije godine od kako vladaše Juda malo silom malo milom, plašeći senatore i ulagujući se narodu, dok patricije Piro Benesa, ńegov zet, čovjek oduševljen za slobodu, poče sklapati zavjeru, ne mogući trpjeti da mu otaġbina steńe pod jarmom tiranina. U ńegovoj kući počeše se skupljati svi oni kojima bješe mrska Judina vladavina: on tu držaše besjede protiv tiranije svoga tasta; okrivljavaše ga što je nepravedno i prevarom lišio gradane udjela u državnoj upravi, a nudaše se da sâm stane na čelo sviju onijeh koji su želni bili da povrate stečena prava oteta od Jude, pa pretresajući razna sredstva da se postigne željeni cil, zaključi: da je dosta opasna stvar napasti direktno tiranina, koga je narodna naklonost štitila, kao i mnogobrojne straže, kojima je bio neprestano okružen. Da je zgodnije potražiti pomoći od kakve strane države, te da se od ńe postigne bez velikog prolića krvi da zbaci despota, a bez povrede integriteta republike. „Onaj, koji bi nas bio pomogao u ovoj neprilici, doda na kraju Benesa, bio bi bez sumńe grčki car; ali poslije nesreće koja je zatekla tu dinastiju, nala-

zim da je naj pogodnije zatražiti pomoći kod mletačke vlade, jer tu ćemo ponajprije uspjeti. Mleci sada nastoje, da im se ime podigne ne toliko novijem pobjedama, koliko djelima pravde i uma, a medutijem teže da obnove s nama dobre odnose, kako bi mogli preko nas proturiti svoje espape u Srbiju i Bosnu. A kako je Dubrovnik u ovo doba ostao bez moćnog saveznika, prijeti mu opasnost da ga ko bez velike muke ne osvoji. Ali kad ga zaštite Mleci, moći će otkloniti od sebe svaku opasnost." Predloži na kraju da sam ode u Mletke da se razgovori s osobama od upliva, te da njihovijem posredovanjem zaključi ugovor, po kome bi se zbacio Juda, a da se ne kompromituje sloboda države.

Mnogi zavjerenici pristajahu uz prijedlog Pira i hvaljahu njegovu veliku ljubav prema otadbini, koja ga je nagnala da zapostavi obzire rodbinske veze, u kojoj je stajao prema Damjanu, blagostanju svoje zemlje. Drugi opet protivljahu se njegovoj namjeri, a medu njima naročito dva ugledna građanina, Miše i Vito Bobali, od kojih je prvi bio hrabar i valjan admiral. Njima se činilo da će Dubrovčani skupo platiti uslugu koju traže od Mletaka: da će prvi uslovi, koje će oni za to postaviti, biti nametanje njihova kakva vlastelina na mjesto današnjeg despota. Da će tako Dubrovčani samo zamijeniti jaram svoga sugradanina s onijem jednog tudinca, a ovaj mogao bi jednom postati i gospodar u državi i zbrisati svaki trag nekadašnje nezavisnosti. Da bi trebalo dakle napustiti ovaj plan koji Dubrovnik za sada ponižava, a u buduće mu postaje opasan. Ipak prodre Benesa sa svojijem prijedlogom i riješi se da on ode u Mletke pod izgovorom nekih trgovačkih špekulacija, i ostave mu odriješene ruke u izvršenju ovog važnog zadatka.

Mletačka republika bješe u to doba zauzeta izravnavanjem nekijeh nesuglasica s papom Inokentijem III., iskrslijeh poslije osvojenja grčkog carstva. Tako medu ostalima papa se ustezaše da potvrdi za patrijarha carigradskog Tomu Morozinija, jer za njegov izbor nijesu bile izvršene neke formalnosti predvidene u kanonskom pravu. Ali kako su Mleci svojom pomorskom silom mogli mnogo doprinijeti uspjehu krstaških ratova koji se tada preduzimahu, papa Inokentije ne hoćaše kvariti to prijateljstvo. S toga pristane da Morozinija potvrdi za

vaseljenskog patrijarha i posla ga iz Rima, gdje se on tada nalazio, posvećena, u Mletke. Dok se ta važna diplomatska pitaña raspravljahu u Mlecima, poslanik dubrovački oblijetaše pragove važnijih ličnosti i naposletku uspje da ga saslušaju zvanično i obećaju traženu pomoć, ali pod uslovom da Dubrovnik primi za kneza jednog od mletačke vlastele. Piro Benesa, videći da mu drugo ne ostaje, primi taj teški uslov i potpiše ugovor, po kome su se Mleci obvezali, pod uslovom da postave svoga kneza u Dubrovniku, da oslobe dubrovačku republiku od samovlasti Damjana Jude, da poštuju državne zakone i vrhovnu vlast gradana, i da je štite od svakog neprijateljskog napada.

Kad bi potpisan ugovor, mletački senat naredi da se dodadu još dvije galije floti, koja je bila odredena da odveze posvećenog patrijarha u Carigrad, i da na tim dvjema galijama otputuju u Dubrovnik dva izaslanika pod izgovorom da putuju u Carigrad i nose novo izbranom caru Baldovinu skupocjene poklone od strane mletačke vlade. Kad budu stigli u Dubrovnik, naredeno im je bilo, da se dogovore s Benesom, kako da se dokopaju mrskog kneza. Mala flota krene se pod zapovjedništvom Jakova Morozini put Dalmacije i stigavši pred Dubrovnik ude u pristanište gradsko i ukotvi se kod Lokruma.

Piro koji se vratio s istom flotom u Dubrovnik, po dogovoru s izaslanicima iskrca se prvi i odmah pode svome tastu da mu javi, kako su stigle dvije galije iz Mletaka sa dva izaslanika mletačke vlade, koji idu za Bosfor. Oni su svratili za jedan dan u Dubrovnik, u namjeri, da se upoznaju s knezom, o kome su mnogo slušali, te su željni da ga posjete. Damjan povjerova riječima svoga zeta i smatrajući se srećnijem da se upozna s tom otmenom gospodom, izjavi da će ih rado primiti, spremi im sjajan doček i bogat ručak. Za ručkom povedu Mlečani govor o svojoj misiji i počnu hvaliti lepotu i sjaj divnijeh poklona, koje nose caru, pa mimogred pozovu kneza da dode na njihove galije i da vidi te poklone. Damjan smatraše da mu je dužnost učiniti izaslanicima po volji i toga istoga dana poslije ručka pode sa svojijem gostima na galije. Čim stupi nogom na ladu, zapovjednik naredi, da se kotva digne, i galija, na veliko čudo Damjanovo, poče da se udaljava iz pristaništa.

Međutijem mornari spremahu teške okove, da ńima okuju zarobljenog Judu. Sad već bješe jasna knezu namjera ńegovijeh neprijatelja, i videći da je upao u klopku koju mu spremiše zavjerenici pomoću mletačke vlade, osu grditi svoje neprijatelje svijem mogućijem grdńama i nazivati ih podlijem izdajicama. Videći da ne može preboljeti gubitak vlasti, za kojom je toliko čeznuo, i koja mu je bila dragocjenija od samoga života, odluči učiniti kraj svome životu, pa udari glavom tako silno o katarku, da je svu razmrskao i poslije nekoliko trenutaka izdahnuo.

Na ovakav tragični način dovrši svoj život Damjan Juda, tiranin dubrovački, koji je bio istina rijedak um i neobično spreman političar, ali na žalost čovjek koji je uobrazio, da ni jedan građanin ne bi kadar bio bolje od ńega upravljati državom, te je po što po to htio zadržati vlast u svojijem rukama.

Sutra dan Lorenco Kvirini, mletački patricije, svečano ulažaše u grad tužan zbog tragične smrti svoga kneza, a vlastela dubrovačka polagahu zakletvu prvome knezu, koga su im nametnuli Mleci.

Špiro Kalik.

Aforizmi.

Sve teče.

Heraklit.

Stupamo među tajnama.

Goethe.

Filistar je čovjek, koji je neprestano zabavljen realnošću koja nije realnost.

Schopenhauer.

ПЈЕСНИШТВО.

Мору.

Ја волим тебе, бескрајно море,
Ја волим страшну срдбу твоју,
Када махнито, безумно дижеш
Орканске вале у б'јесном боју;

Кад с хуком силном оргије њеваш,
Кад рика стане, а небо гори,
Па људи дршћу, зв'јери се плаше
У мрачној шпиљи у дубокој гори.

Наш Бог је један, што нас је ствар'о,
Наш Бог је силни те исти био,
О, ја те љубим, бескрајно море,
Мој страшни дух се у теби скрио;

И он је таки суморан, силан
И неукротив: бездани гласи,
Рика и хука, ропот и јека —
А посл'је буре исти су часи.

Михаило Мирон.

Харфи.

Ја волим тебе, харфо моја,
Ја волим црне струне твоје,
И тужне гласе када звоне
И тужне пјесме када поје.

Ја љубим тебе, харфо моја,
Када пламено срце гори
И кад с твојијех црнијех струна
Мој дух суморан пјесму збори.

Ја стискам тебе, срећо стара,
На груди своје бдне, јадне,
Па своју мртву љубав зовем
На груди тешки јад кад падне.

Ја грлим тебе, благо моје,
Када се душа Богу моли.
Ја роду своме с тобом, харфо,
Утјеху шаљем, у ропству доли.

О, харфо моја, ја те волим!
У страшне часе струна твоја
Тирану црном клетву шаље
И робље штити пјесма моја.

Беч. **Михаило Мирон.**

Laž i istina.

„Ja sam gazda c'jelog sv'jeta"
— Laž istini s podsm'jehom dovikne —
„Svak me štuje, svak me ljubi,
Svak me dobro hoće;
Svakome sam začiha u radu,
Nema ljudi te za me ne znadu!
Od bogata do prepuklog
B'jednog siromaha
Imam platu
Svu u zlatu;
Jadi me ne mlatu,
Jer kud zadem, svud pob'jedim;
Svakom sam na ruci
I u pomoć svakom letim
Ko se nađe u muci?
A ti kuda goder kreneš
Odbija te svak i svuda;
B'jesnim mojim pod oružjem steneš,
Teb' života nije više!"
. . . . . .
. . . . . .
— Tad istina laži tiho:
„Što to, lažo, gnjaviš?
I ako me kad potisneš,
Nepošteno vav'jek ti to radiš;
Ti si prazno slavnn — i to za čas
Znaj — jer čovjeku u meni je spas!
. . . . . .
. . . . . .
Ono srce koje hrani mene,
To ne slabi .... nikada ne vene!"

10. XII. 1902.

Abećedović.

Znaš li drага.

na pjesama „Ašiklija".

Znaš li drага, znaš li jalanđijo,
Kada si me okom svojim zvala,
Okom zvada, dušmje tenala,
Znaš li drага, znaš li jalanđijo!?

Znaš li drага, znaš li jalanđijo,
Kad si mi se ljuto zaklinjala;
Zaklinjala, vjeru zadavala,
Znaš li drага, znaš li jalanđijo.

Ja si sada sve zaboravila,
Jalanđijluk meni učinila,
Vjeru svoju nogam pogazila;
Preko mene drugot zamilila.

Al' znaj drага, znaji jalanđijo,
Bićeš mislim tako mi nmana,
Krv će plaeti pred tvog ljulistana,
Znaji drага, znaji jalanđijo.

Osman A. Tikvik

Iz ljubavne vrećice.

„A ko je sretniji od mene?“ — ovako šuputah svojoj Nedi, kad sam joj pod blijedom mjesečinom stiskao nježnu ručicu; kad sam joj varavim riječima oštrio sjetila sluha i kad sam joj rumeno lice toplim celovima kitio.

Stiskao sam ńenu ručicu, koja je u mojoj drhtala kao kakva slabašna ptičica.

....„Ko je najsretniji?“ — zapitao sam je smiješeći se, kad sam celove u zamjenu primao; kad je ona bijele svoje ručice oko moga vrata ovijala.

Ovako sam tada Nedi govorio, ovako je pitao, jer se plašijah, da mi ko ne bi zavidio...

. . . . . .

Vrijeme bez obzira na mene prolazi, a za sobom ostavlja tamnu uspomenu.

Moja je „sreća“ skupa s vremenom prošla! Moja „sreća“, koja se bješe u srcu ugnijezdila, ostavila me je.

Ona „sreća“, koju je Neda svojom ljubavlju s dana na dan umnožavala, iščezla je. Negda sam sa posmijehom uzdisao: „a ko je sretniji od mene?“ „ko je naj sretniji?“, a sad se toga sjećam.

Pa i u zaborav bi bilo sve to potonulo, da me kad i kad u srce ne rani — „gorka uspomena“.

.... Bez toga sam joj više puta dovikivao:

Smirimo se, dinar prekinimo
I krvnice puške objesimo,

al' nikad odgovora, već mi se pričińaše, kô da mi *neko* sve na ušima veli: „Ljubav ne haje za pleme, meće pod noge krepost i ćud, *samo gleda pjenez.*“ (Anakreon)

. . . . . .

... Nedina prija susreta me, za zdravlje me pita, pa onda: „O jadan li si, ja te žalim!“

Te me riječi „dobro“ zatekle, te ja ne budi lijen osjekoh:

Tà, da bogme svaka rana
Ima svoje bilje,
— A mene je očaralo
Moje — novo milje. (Zmajova).

..... U maštи gledam svoju vilu Mariju, gdje pram' meni kroči sa blagim me posmijehom gledajući, a ja sa pjesnikom joj velim:

Ja ti moram i to reći,
Neka i to znaš, —
Srpkińa si, treba da me
Srpski pogledaš!

M...

KNIŽEVNI PREGLED.

Bosna i Hercegovina u hrvatskoj pripovijetci.*)

— Svet. Ćorović —

Izgleda nam, da se gotovo niko toliko ne interesuje za Bosnu i Hercegovinu, koliko tzv. *braća* Hrvati. Izuzevši političke listove ńihove, koji svoje stupce tako često pune svakakvijem člancima iz Bosne i o Bosni, to se ńihovo interesovańe najbolje ogleda u ńihovoj beletristici. Nema godine, a da se u ńih ne javi po kakva nova pripovijetka ili roman, za koje je gradivo uzeto, — barem oni velc da je uzeto, — iz života naroda u okupiranijem zemlama. Tijem pripovijetkama ili romanima obično je cijel, da upoznaju svoj hrvatski narod sa tijem ńemu toliko bliskijem, narodom, a, kad i kada da sve, što pod bosanskijem i hercegovačkijem nebom živi, na silu pohrvate. Takijeh pripovijedaka nakupilo se do sada nekoliko i mi smo radi, da, na ovome mjestu, progovorimo o ńima. Pred nama su djela nekoliko poznatijeh i priznatijeh pisaca hrvatskijeh, koja su „uvjenčavana nagradama" najvećega i najboljega književnoga društva hrvatskoga — *Matice Hrvatske*. To su stvari: Ivana Lepušića, koji se naj prvi ovakijem pripovijetkama javio, pa Osmana-Asiza (Osmana Hafića i Ivana Milićevića), Edhema Mulabdića i Ive Dobžańskoga. Te stvari volni smo pobolje da razgledamo i da vidimo samo jedno jedino: poznaju li pomenuti pisci zemlu i narod o kome pišu i kako ga poznaju?.. Po tome ćemo i presuditi: jesu li te pripovijetke odista *iz Bosne* i o *Bosni* ili nijesu.

---

*) Prvi dio ovoga članka, u kome se pretresaju samo pripovijetke iz savremenog života, štampan je prvi put ćirilicom, u „Ljetopisu Matice Srpske", u IV. svesci za god. 1901. Pošto je isti toliko uzbudio takozvanu *„Hrvatsku akademičku omladinu islamske i katoličke vjere iz Herceg-Bosne"* u *Beču*, da mi je čak u naručitoj poslanici (štampanoj gotovo u svijem političkijem listovima hrvatskijem) počela prijetiti, e će ona glavom „izreći svoj sud o kritici" mojoj, to, da ne bi pomislila kako je se bojim, štampam evo to isto i latinicom, da pročitaju i oni koji ćirilice ne znaju. Uz to dodajem, do sada još nigdje ne štampan, i drugi dio, u kome se pretresaju i pripovijetke iz Bosanske prošlosti, pa neka im ne kriva ni tamo ni amo. *S. Ć.*

Držimo, da je najzgodnije početi sa Lepušićem.

Kao što naprijed pomenusmo, on se je *prvi* javio sa pripovijetkama iz Bosne, a obje mu zbirke pripovijedaka izdala je *Matica Hrvatska*. To su: *Slike iz Bosne* i *Bosanke*.

Naivan čitalac, koji prvi put uzme u ruke Lepušićevu knigu i pročita na str. 6. onaj odista vjerni opis bosanskoga hana, mogao bi se prevariti i pomisliti, da pisac zbilja poznaje Bosnu.

„.....Han! To vam je stara, prostrana, ali trošna koliba, sama sameata kraj puta. Pred hanom stajahu prazna kola i nekoliko osamarenih konja, o vratu im kucahu zvonca. Tek unidoh kroz vrata, eno ogništa, oko njega posjedaše kirigije. Na ogništu živo plamti pań i nekoliko suharaka. S lijeve ima soba hanǵijina a s desne za putnike....

. . . . . .

Soba (u hanu) bijaše prostrana. Do vrata, u zidu, imade peć za kahvu, a naokolo su minderi pokriveni hasurama i velika ležišta providjena lakim jastucima....."

Jedan bosanski han odista izgleda ovako; ali ipak to nije nikakav dokaz, da se može tvrditi, kako pisac poznaje Bosnu. Poznavati hanove, kuće, pojedina mjesta itd. ne znači poznavati Bosnu. Tako, kao Lepušić, može pisati svaki putnik, koji prode kroz tu zemlju i kome zapne za oko nešto, što bi vrijedno bilo opisati. Ali to samo u putopisima može biti glavno, u pripovijetkama je uzgredno. Nama, i svakome, naj dosadniji su oni opširni pripovjedači, koji se odviše bave opisivańem kuća, hanova, brda, dolina i t. d., jer nas sve to ne interesuje toliko, koliko — ljudi. Mi u pripovijetkama najviše tražimo osobe, tipove, a kad su pripovijetke iz Bosne, onda tražimo, da u njima poznamo Bošńake, njihov život, navike i običaje njihove. Radi toga i pripovjedača i njegovo poznavańe Bosne mi ne cijenimo po opisima kakav je gorńi, nego po karakterisańu osoba.

A poznaje li Lepušić i ljude u Bosni, — sad ćemo vidjeti.

Držimo, da je naj bolje ako počnemo sa jezikom. Da vidimo: govore li oni u Bosni onako, kako to Lepušić piše?... Do duše svi znamo, da se u Bosni govori srpski, ali ipak ima neke razlike i u narječju i u izgovarańu nego se n. pr. govori u Vojvodini, Srbiji i Hrvatskoj. Lepušić je to svakako morao opaziti, — ako poznaje Bošńaka, — pa je trebao barem

monologe i dijaloge da iznosi onako, kako se u Bosni govori. A on to nije činio i s toga ńegovi Bošńaci i govore isto, kao oni sred Zagreba grada.

Evo primjera:

Lepušićev Bošńak Muho u jednoj slici ovako govori: „Aga, da je umrla *lagje* (treba *lakše*) bi podnio, ali ona živi, drugi miluje *ńena krasna lica* (treba *ńeno krasno lice*).“

Na drugome mjestu jedan aga veli: „Mehmede, ti možeš ići *otklen* (u Bosni se kaže *oklen*) si i došao, *ja te netrebam* (treba *ne trebaš mi.)*“

Na str. 32. jedan govori ovo: „da su se u *potoč* (treba *potjeru*) dali svi jańičari, baše i age, a mene onda ne stigoše...“ I na str. 33 „No u srcu ćutih još neprestano, kao da mi je čija ruka *zatakla oštricu noža* (treba: *kao da me je neko nožem probo.*)“

Na str. 18. govori djevojka: „oh Bože! Mogao si kukati do smrti *da ne bude* (treba *da nije bilo*) božje vo|e...“

Ovakijeh pogrešaka i u drugoj knjizi ima na svakome listu. Ali su one ipak sitne prema drugijem, o kojijem ćemo docnije govoriti. Sitna je n. pr. i ona, gdje Hrišćanin Muslimana pozdrav|a sa *Dobro došao* i gdje ovaj odgovara *Bo|e te našao* i ako je u Bosni i Hercegovini još od turskoga vremena ostao običaj, da Hrišćanin Muslimana a Musliman Hrišćanina pozdrav|a po turski. To je isto kao na 23. str. gdje Musliman Srbinu viče *dobar dan* i kao na str. 87. gdje kaže Musliman za svoga mrtvaca da je *pokojni* mjesto *rahmetli.*

Na str. 94. Musliman Muslimana sasvijem nakazno po turski pozdrav|a:

— *Saba ajrola* (mjesto *sabah hair olsun* ili kako Muslimani skraćeno govore *sabahairosum* ili *sabahairla).*

Alarasozon (mjesto *Alah raz' olsun* ili skraćeno *alarazosum)*

Smiješno je, da se u Bosni, — po Lepušiću, — i u običnom govoru, čak u stihovima govori:

„Ni u zdrav|e caru ni veziru, već u zdrav|e moga pobratima“ (str. 59.)

„Blago raji u carevu zdrav|u“ (str. 60).

„Ej tako ti Alah sreću dao“ (str. 61.)

„A šta radiš, da od Boga nadeš“ (str. 62).

„Nema za me turkiće djevojke“ (str. 62).

„Uzmi, sine, materina hrano“ (str. 62).

„Oj, dorate milo dobro moje, pobjedniče na svakom veselju“ (Slike iz Bosne, str. 63.)

„Moj sestriću, moja uzdanice“ (Bosanke, str. 118.) „Vjerujem zlatna Zlatijo, moja *sladijo*“ (str. 124) „Kuku Huso rano neprebona, da te jadna bar osvetit mogu“ (str. 143).

Ovako se u Bosni nije nikada govorilo, a bez gusala. Nadamo se, da će nam tzv. *Hrvatska akademička omladina* iz Beča, kako je bistra i pametna, to dokazati kakvijem knigama starostavnijem, a dotle ćemo jednako držati, da ovo nije sitna pogreška.

No nije ni to sve. Ima u Lepušića osoba, koje govore onako „po kniški“, kao da je i u ono doba *Behar* izlazio, a veliki Mehmed Dželaludin Kurt pisao kritike, na jednog *sićušnoga* — Vuka.

Evo n. pr. kako jedan Musliman i to stari (a ne današnji) momak muslimanski govori jednoj djevojci:

„— Čuj me Jeleno moja pozlaćena grano! Ti ćeš *razsvijetliti moju odaju!* Kano što žarko sunce sjaje, da mi sjaješ *dobrinom* i miloštom tvojom, da mi čuvaš ostarjelu nenu (u Muslimana babu zovu nenom, a ne mater, kao što ovdje pisac misli) i da mom babi Selim agi *učiniš svaku uslugu.*

— Šta ti zboriš? — upita začudeno Jelica.

— Zbori srce, koje tebe *ljubi!* (stih.)

— Ta ti znadeš, da sam ja kršćanka! (opet stih.)

— Kršćanka kao i turkiња, *jer te ljubim...*“

Ja uopšte nikada nijesam čuo Muslimana, koji kaže ljubiti, mjesto voliti. On obično veli: *ašik sam na nu* i *draga mi je*, a nikada drukčije. Naravno, ovdje mislim na one Muslimane, o kojima je Lepušić i pisao, a ne na one, koji su već toliko *duboki*, da, pored tolikijeh slavnijeh pisaca, ipak najvole Ibzenu (u *Beharovom* prijevodu).

Na str. 99. ovako sin žali oca:

„— Gjot!..... moj otac! — — Gjot! — moj roditel, moj hranitel, moj branitel!.... jedini moj, oh, da *jedini* moj rodeni otac!...“

Zar nam ne izgleda, kao da ovo slušamo sa pozornice, gledajući kakav zastarjeli, sreparajući komad? Osim toga čudimo se, našto će ono *jedini rođeni otac*, kad će, sigurno, i Lepušić znati, da se ne mogu imati *dva* rođena oca!...

Tako isto i jedna nevjerna vjerenica na str. 118. moli se za svoga ljubaznika, koga paša hoće u ropstvo da opremi:

„— Čestiti pašа!... Poslao si *moga vjerenika okovana teškim gvoždem put Carigrada* na galije.... *Milost!*.... *Milost!*.... Pusti mi ga na slobodu... *Smiluj se ubogoj ženi, carska uzdanice!*

. . . . . .

Dobri paša! Kaznio si mi oca, zašto kazniš nevinu kćer ńegovu?... Sve što si nam uništio, spalio do crne zemlje; danas ništa nemam, *ništa do ovih grudi i srca u kome nosim svoga Muniba* i molim te, da se ńemu smiluješ....“

Ovakav je razgovor vrlo čudan za svakoga, koji zna, da jedna Muslimanka *stidi se i pred svojijem srodnicima spomenuti ime svoga vjerenika*, a kamo li da ide pred pašu i da *ovako* govori. Gospodin Lepušić može biti uvjeren, da je ovako kao što kažem, jer barem naše Muslimanke dobro poznajem. U djetinstvu, sve do 13. svoje godine čamio sam više u muslimanskijem kućama nego li u našijem, pa ih moram poznavati, možda malo manje, nego li i oni oko *Behara*, koji me u 16. broju o. g. pitaju: otkuda da znam šta se zbiva onamo, *gdje i ne vidim*“....

Na str. 187. (Bosanke) evo kako govori prost Arnautin:

„— Oh, ja *ubilac* svoga zeta!.... *Ubilac* sreće i ljubavi svoje kćeri!.... Ah Zlatija!.. Gdje si?... *Ubij* svoga oca!... Osveti nevino prolivenu krv *svoga vojna*“...

I opet velimo, da u Bosni niti se *ovako* govorilo, niti se govori. Napomińemo i to, da u nas velika većina Muslimana govore *zapadnijem*, dok u Lepušića govore *južnijem* narječjem,...

(nastaviće se).

Bilješke.

Uredništvo „Dela“ objelodanilo je u lijepom izdańu Sima Matavulja *Beogradske priče:* Ciganski ukop. — Uoči razvoda.

— Vlajkova tajna. — Izbor. — Frontaš. — Posledńe „na zdravlje“. — Sukobi. — Mala žrtva. — Sematizam. — Marija.

*

O književnoj zaostavštini D.ra Ljubomira Nedića „Srpski Književni Glasnik donosi: »Iza D-ra Ljubomira Nedića ostao je veći broj neobjavljenijeh rasprava i članaka, koje su njegovi bliži prijatelji uzeli da pregledaju i srede. Na žalost, od svijeh tijeh stvari što su se našle u rukopisu, samo se tri mogu smatrati kao dovršene. To su rasprava o „Verteru“, koja je bila namijenena S. K. Zadruzi kao predgovor uz njeno izdańe ovog Getevog romana: biografska rasprava o Svetislavu Vuloviću, koja je takode bila namijenena S. K. Zadruzi, kao predgovor uz njeno izdańe Vulovićevijeh kritika, i, najzad, jedna humoristična fantazija pod naslovom „Predlog kako da se pomogne našoj nejakoj književnosti“. Za tijem dolaze, kao gotovo dovršene stvari, jedna rasprava o Ljubiši i jedan članak o književnoj pokradi koju je ruski pisac g. Stepović izvršio nad poznatom Nedićevom knigom „Iz novije Srpske Lirike“. Velika je šteta što je jedna poveća rasprava o „Književnom ukusu“, — započeta, kako izgleda, još prije prvijeh kritičkijeh rasprava Nedićevijeh, — ostala prekinuta u sredini. Isto tako, od jedne nove, proširene rasprave o „Pravopisu“, — o tom je prijedmetu Nedić držao 1894 jedno predavańe u Književnoj Zajednici, — našli su se napisani samo izvjesni odjelci.«

*

U Beogradu počeo je izlaziti nov list „Glas prava, sudstva i administracije.“ Vlasnici su Milan St. Marković i Kosta Jezdić. List izlazi u sveskama svake nedjele.

*

Gg. Špiro Bocarić, akademski slikar, i Sava Savić pokreću u Sarajevu dječji list, koji će se zvati: „Ilustrovani Mali Svijet“. Izlaziće u mjesečnijem sveskama od dva tabaka. Cijena mu je na godinu 4 krune. Uredništvo je u Sarajevu, Apelova ulica, broj 42

*

Isidor Bajić pokrenuo je u Novom Sadu „Srpski Muzički List“, koji izlazi jednom mjesečno zajedno sa prilogom „Srpska Muzička Biblioteka“. Cijena godišńa 8 kruna.

*

Prof. Dr. Tih. Đorđević pokreće od nove godine ponova „Karaǵić“, list za narodni život, običaje i predańe.

*

Štamparija Mila Maravića u Zagrebu javlja, da je uzela u svoje izdańe treći svezak „Historije srednega vijeka, za narod hrvatski i srpski napisao Natko Nodilo“. Ova sveska obuhvata

periodu od cara Justinijana I, do smrti cara Heraklija ili do izvršene soobe Slovena, Hrvata i Srba (565-641). Djelo će imati do 35 štampanijeh tabaka, a cijena mu je 5. kruna.

*

Izašao je kalendar „Dubrovnik" za godinu 1903. Ovo mu je sedma godina. Cijena 50 para; poštom 60 para. Zbog poznatijeh dogadaja u Dubrovniku ovogodišńi kalendar „Dubrovnik" nije kakav je imao biti.

*

U godišńici Nikole Ćupića (u Beogradu) kńiga XXII., izašla je rasprava prof. Pavla Popovića: *Dubrovačka biografija.* I. Ignat Dodić.

U IX. kńizi „Brastva", koje izdaje Društvo Svetoga Save u Beogradu, ima zanimiva radńa: *Gruške bilješke*, sakupio i objelodanio Vicko Adamović, sa dvjema kartama.

*

Mjeseca decembra prošle godine navršilo se je sedamdeset godina otkako se je u Novom Sadu rodio Zmaj Jovan Jovanović. —

Gotovo u isto vrijeme umro je u Biogradu poznati srpski kńiževnik Pera Đorđević. — U Rimu preminuo je kanonik D. Parčić, koji je osobito zaslužan radi rječńika italijansko-srpskoga i srpsko-italijanskoga. — U Hrvatskoj je umro St. Ilijašević, hrvatski pjesnik iz ilirskoga doba.

*

Srpsko-akademsko društvo „Zora" u Beču slavi na dan Sv. Save svoju 40-godišńicu. Doista rijetka slava, kojoj će se Srpstvo simpatično odazvati. *Vivat, crescat, floreat!*

Narodna zagonetka.

Na kraj zida sjedi strina,
Čeka sina Kostantina,
Dokle dode iz Jakina
I donese čašu vina.

—

Odgonetka potońe šarade:
Na-polica.

SRĐ

Br. 2. Dubrovnik 31 Januara 1903. God. II.

KITA LJUBIČICE.

— Pripovijetka —

Posvećeno drugu Vasi Glušcu-Lahorskom.

Bila je lijepa kao vila. Njemu se činilo, da nigdje na svijetu nema ljepše od nje. I ja sam je poznavao i zaista je bila divna. Kad bih je pogledao, ne bih znao, čemu bi joj se većma divio. Ono punačko andeosko lice priča ti o naj većoj rajskoj nevinosti, prestavlja ti nebo čisto, vedro, bez sjene i oblačka, sa koga sjaju dva žarka sunašca — njene plave oči u kojima se nalazi svijet pun dražesti i miline. Po licu joj se osula blaga rumen, kô rumen po tajanstvenom večerńem nebu, pa čisto zatrepti, zalebdi, kad poleti osmijeh sa njenih ružičastih usana. A one bujne plave vlasi razasule se kô pramenovi žarkoga sunca na uranku, pa se viju niz njena pleća poput vilinskih. Vatrene joj se grudi talasaju kô valovi Sińega mora, a nabujale dojke sańaju na grudima kô bijela dva labuda na morskom žalu. Stas joj je vitak kô vitka jela, nježan, dražestan, omamljiv i zanošljiv . . . . .

Kad je pogledaš, neki te čudni zanos obuzme — obuzme te neko čudno milje. Pomisliš, je li to san ili java? Ko stvori taki draženi stvor? Je li to stvor darvinski ili stvor svemoćnog stvoritelja? . . . . .

U njoj vidiš sjedińene sve dražesti i miline ovog varljivog svijeta, zaboraviš, da si smrtnik, da ti život samo kratko vrijeme traje . . . . . .

I sve joj je krasno a ime još krasnije — starinsko srpsko ime Desanka. A on je volio silno. Bio je kao izvan sebe; često sam ga zatekao tužna i nevesela, gdje duboko uzdiše . . . . . .

Jednoga se dana prošećem do u „Gaj“ više Sarajeva. Kad sam stupio na livadicu, što se nalazi usred „Gaja“, ugledao sam ga u prikrajku u hladu divlje kruške. Bijaše se naslonio na lijevu ruku a u desnoj držaše kitu plave ljubičice i tužno gledaše u ńu. Bio se toliko zanio u mislima, da me nije ni opazio, kad sam mu se približio. Dok sam stajao blizu ńega, ote mu se dubok uzdah sa riječima: „Ah Desanko, Desanko!“

Znao sam, da uzdiše od ljubavi, pa mi bijaše žao, da mu narušavam ńegov sveti mir! — ńegovo uživańe u dubokoj tuzi, ńegovu samoću — naj svetije časove života, ali ipak rekoh: „Milane, zašto to Desanku zoveš?“ On se trže, pa me tužno pogleda: „Zovem je za to, jer znam da je ne ću više nikada dozvati“. Ja ga ne razumjeh u prvi mah. Sjedoh do ńega i rekoh:

— Zašto je ne ćeš dozvati? Ta ona je živa. Ja sam je baš sada vidio na „Keju“.

— Da, živa je, ali je za mene već mrtva.

— Da nijesi iznevjeren?

— Da.

— Pa ta valda nijesu u ńoj sve djevojke. Još ima djevojaka i još dosta Desanaka.

Ima, ali kao što je ona, takve nema nigdje na svijetu. Ti ne možeš pojmiti, kako je dražesna, kako slatko zvone riječi sa ńenih rujnih usana. Ah, brate dragi, da si bio samo jedan put mjesto mene pod ovom kruškom, pa da te je samo pogledala kao mene onim vodnim plavim očima, pa da ti je rekla: „Ja te ljubim kao nebo“, ti bi pomislio, da si u raju sa nebeskim andelom.

— Dakle je ova kruška svjedok vaših ljubavnih razgovora i sastanaka.

— Da! Negda svjedok sreće i zadovoljstva a sad samo bola i tuge. Koliko sam joj puta pod ovom kruškom, milujući joj plavu kosu, pripovijedao o ljubavi, o davnoj davnini i o svemu, što mladu dušu može zanositi! Često sam joj izlagao u glavnom nazore: Kanta, Darvina, Dekarta, Lajbnica, Šopenhauera, Šelinga, Hegela, Ničea i drugih. Najmańe joj se svidao Darvin, pa bi češće rekla: Ta je li moguće, da smo mi postali

od m . . . .?", a ja bih, pogledavši je onako divnu i nehotice rekao: „Ne zaista! Ako je svak a ono ti nijesi". „Koliko sam joj puta pripovijedao o Koperniku, Kepleru, Ńutnu i Galileju! A kako bi se tek zanijela, kad bih joj pripovijedao hipoteze o mogućnosti ljudske eksistencije na Marsu a po tom možda i na nekim drugim planetama. Ona bi pri tom češće rekla: „Da li ima i tamo ljubavi?"

Mora da ima — rekao bih joj — jer šta bi im život bez ljubavi.

— A šta će ti ta kita ljubičice? — upitah ga po tom.

— Ovo mi je posljeđńi spomen od ńe. S ovom mi je kitom i poljubac dala — ali posljeđńi poljubac.

— Pa kakav je uzrok, te te je iznevjerila?

— Čudan! Možda mi ne ćeš ni vjerovati.

Nijesam bio u Sarajevu za nekoliko mjeseci i ona se za vrijeme po nesreći zaljubila u — jednu svoju drugaricu.

— Zaista čudnovato — rekoh. Pa šta misliš na to?

— Mislim, da danas i nema prave ljubavi. Kao što je pravo junaštvo i pošteńe skoro sasvim iščezlo, tako je isto i prava ljubav. Vjerujem, da je bilo više Romeâ i Julijâ, da je bilo nekad prave ljubavi, pa s toga i sańam pokojno staro doba, u kome je ljubav živjela.

Ja sam sańalo . . . . . .

— A možda bi moglo biti lijeka tvojoj tuzi.

— Kako? na koji način?

— Prije svega, voliš li svakoga ńezina?

— Svakoga ńezina! To je čudo, u svakom ńenom vidim samo ńu.

— Dakle se tebi svida ńezina sestra Olivera?

— Da.

— Pa ne bi li bilo moguće, da svu onu ljubav, koju osjećaš prema Desanci preneseš na Oliveru i eto ti onda lijeka tvojoj bolci.

— To je donekle dobro, a istina je i da sama Olivera osjeća neku simpatiju prema meni. A i lijepa je. Osobito mi se svida kod ńe ona duboka sentimentalnost, ona blaga čednost a ponajviše ńezina poniznost i demokratska načela. Ali se bojim, da joj srce nije od mramora. Da, od mramora! Ja držim,

da većina ženskih ima srce od mramora. Većina ih je prevrtljiva. Nemaju postojanosti. Naj maña ih stvar može pokolebati. Odakle bi jedna ženska mogla biti vjerna punih osam godina, kao što sam ja Desanci?

Ženske mijenjaju ljubavnike obično svake nove godine. Rijetka je vjerna ženska. Gdje je u ñih primjer takve ljubavi, kakvu je gojio u svom bônom srcu božanstveni Dante prema Beatrici ili Petrarka prema Lauri? Toga nema! Žensko je srce podvrženo čestim promjenama. Ono srće za sjajem i raskošom kao žedni Beduin za oazom. Dale mislim, *da onaj koji ljubi, nije ljubljen, a onaj, koji ne ljubi, da je ljubljen* . . . . .

Ja sam na to šutio, a on dodade dale:

— Ne, ne! Mome srcu nema lijeka. Moje srce gori naj čistijom i naj žarčom ljubavlju, ali nema srca, koje bi mu drugom bilo, za to će ono izgorjeti u ljubavnom žaru. Ljubav čovjeku mili život, bez ñe bi mu bio jednostavan, suhoparan i dosadan, kao što je sada meni. Ja već ni naj maňe ne cijenim život. U ovaj trenut smrt nije ništa strašno za me . . . .

Poslije ovih riječi ustade na noge i baci kitu ljubičice u travu pored kruške govoreći: „O kad bih mogao s ovom kitom ujedno baciti i svu dosadañu prošlost". Po tom smo se krenuli niz „Gaj".

Idući tako, zapjeva Milan:

Ej dvoje su se milovali dragi':
Omer momče, Mejrima djevojka
U proljeće, kad im cvati ovjeće,
Kad im cvati zumbul i karanfil itd.

To je on tako tužno pjevao, da mi se nikad prije toga nije pjesma tužnijom učinila. Glas mu je drhtao i jecao, pa mi se činilo, da ga razumije čak i drvlje i kameñe . . . . . .

*

Prošlo je poduže vremena po tome a ja nijesam ni opazio, da ñega nema u Sarajevu. Veoma se iznenadih jednoga dana, kad čuh da je ñegova nesudenica dobila od ñega pismo iz Genove. To me je toliko zanimalo, da se nijesam smirio, dok nijesam dobio to pismo u svoje ruke. Pismo glasi:

..... Desanko!

Genova 15. apr. 189...

Sad pri polasku iz Genove hoću da ti napišem nekoliko riječi .... možda posljednji put. Tvoja me nevjera bacila čak u Genovu, a dokle će još, to samo promisao znade. Ja idem a ne znam ni sam kud idem. Tražim nešto, a ne znam ni sam šta tražim. Tužan sam, ali skoro uvijek pjevam pjevajući tugu. Često sam puta na svom putu proveo čitavu noć budan s tamburicom u ruci. Često bih tako stao, pa gledao zvjezdano nebo talijansko, gledao kako preleti po koja zvijezda preko neba, da se više nikad ne vrati, i slušao šum obližnje rijeke i pirkaće povjetarca, pa bih onda tiho uz tamburicu zapjevao: „Ej dvoje su se milovali dragi'" i suze bi mi same tekle ..... Ah, krasne su noći pod zvjezdanim talijanskim nebom, ali mi mnogo slade bijahu pod srpskim nebom, dok me tvoja nevjera ne baci u tudinu ..... Ja bih svisnuo od bola i tuge, da sam dalje ostao u Sarajevu, jer u putovanju i naj raćenije srce nalazi neke utjehe. Ti ne možeš ni pojmiti, kako je putovati svijetom! To je jedino, što mi još godi. Od Sarajeva do Genove vidio sam koješta. Nagledao sam se visokih brda, nepreglednih polja, gustih šuma, dubokih rijeka, različitih gradova, svakovrsnih ljudi i divotnih predjela. Kao što već spomenuh, skoro uvijek pjevam kucajući u tamburicu. Ali ne misli, da su to pjesme vesela, ne, to su pjesme naj veće tuge i bola, uz koje same suze teku ..... Meni se čini, kad bi me mogla čuti, da bi i ti suzu pustila, i ako ti je srce od mramora. Blago tebi, kad ti je srce od mramora! Kamo sreće da je i moje, jer ne bih toliko patio, koliko sad patim. Da me ono ne vuče, ne bih ovuda išao, nego bih bio u svojoj domovini, u kojoj bih i svoje kosti ostavio, a ovako, sam promisao znade, gdje će mi grob biti ..... možda i u širokom oceanu ..... Desanko! živi srećno, ja te ne proklinjem radi nevjere, jer kako bih kleo onoga, koga volim više, nego sebe ..... Već brod daje po drugi put znak za polazak Moram se žuriti. Do nekoliko trenutaka brod će zaploviti preko širokog mora a ja ću zapjevati tužno uz svoju tamburicu:

„Ej dvoje su se milovali dragi'"

Zbogom Desanko!

Milan.

To sam pismo pročitao s najvećim nestrpljenjem i dugo sam mislio o tužnom Milanu . . . . . .

*

Minulo je poduže vremena. Često sam se sjećao Milana, ali ni od koga nijesam mogao više ništa o ńemu saznati. Jednoga se dana slučajno upoznam s jednim Bokeljem, koji je baš toga dana došao u Sarajevo. Bio je mornar, te je vidio sve dijelove svijeta. Šećući uputismo se prema „Gaju". Uz put mi je pripovijedao različite doživljaje, što ih je doživio putujući po morima. Naj poslije poče pripovijedati, šta je nedavno doživio u San-Francisku: „Jednoga sam se dana šetao pored morske obale. Poslije dužeg šetańa sjednem umoran uz obalu. Odjednom začujem sjetan glas tamburice. Iznenadih se i pogledah i na svoje veliko čudo opazih, nedaleko gdje sjedi jedan mladić na jednoj visokoj stijeni, koja se nadnijela nad more. Glas se tamburičin nekako tužno orio . . . . . a kad zatim zaori pjesma, koja počińaše:

Dvoje su se milovali dragi'
Omer momče, Mejrima djevojka
U proljeće, kad im cvati cv'jeće,
Kad im cvati zumbul i karanfil itd.

suze mi potekoše, jer nikad u svoj vijek ne čuh tužnije pjesme. U drugu ruku ja sam se snebivao, otkuda srpska pjesma u tom dalekom tudinskom kraju. Za nekoliko trenutaka prestade pjesma a pljusnu pljusak niže one stijene. Odem tamo, ali tu nikoga ne bijaše, a tamburicu vidjeh, gdje plovi nedaleko od obale . . . ." Meni sinu u pameti, da to niko drugi nije bio, nego nesrećni Milan, što se može zaključiti po tamburici a i po onoj pjesmi, koja je ńemu bila naj milija. Ja na to ništa ne rekoh Bokelju prije nego dodosmo u „Gaj" pod onu krušku. Čim smo stigli pod krušku, potražio sam onu kitu ljubičice, koju je tu prije nekoliko mjeseci bacio Milan i na svoje veliko iznenađeńe nađoh je i ako sasvim osušenu. Onda rekoh Bokelju: „Vidiš li, prijatelju, ovu kitu uvele ljubičice! Ova je kita bila u rukama onoga, za koga mi malo prije pričaše, da je skočio u more . . . ." On ustuknu od čuda. Onda mu ja sve

potanko ispričah .... On je dugo stajao zamišljen i vidjeh, kako mu se jedna krupna suza skotrlja niz lice. Kad smo krenuli odatle, sunce je zalazilo za daleka brda bacajući svoje zadnje zrake na Trebević ..... Činilo mi se, kao da čujem odjek pjesme, koju je on onda pjevao:

Dvoje su se milovali dragi'

i dode mi nekako teško u srcu. Kad smo stigli na „Kej", sretosmo njegovu nesudenicu Desanku na šetni. Pomislih, držeći onu kitu ljubičice u ruci, kako bi bilo, da joj je predam za uspomenu na Milana. To sam kasnije učinio preko jedne njezine drugarice, koju sam ujedno zamolio, da joj ispriča i Milanovu sudbinu. Da li je to nju dirnulo ili nije i da li je koju suzu prolila za tužnijem Milanom, ne znam, ali kad god sam je poslije vidio, činilo mi se, kao da je nekako tužna i nevesela .....

Beč.

Dušan Tamingić-Humski.

AFORIZMI.

O republici učenjaka često je govor, ali ne o republici genijalnijeh. U ovoj stvari teku ovako: — jedan div dovikuje drugome, kroz puste prostore vijekova; dok svijet patuljaka, koji dolje ispod plazi, ne čuje što drugo do tutnjavu i ne razumije što više, nego da se u opće nešto dogada. A ovi patuljci opet zbijaju dolje neprestavne lakrdije i čine veliku buku, vuku se s onijem što oni gore pustiše da pane, proglasuju erojima one, koji su sami patuljci i sl., što sve ne ometa one divovske duhove, koji nastavljaju svoj visoki duhovni razgovor.

Schopenhauer.

Може ли сваки постати наравствен?

— Л. Оболенски —

Најважније питање о практичној наравствености јесте: може ли сваки човјек постати наравствен и у каквом облику? Савремени филозофи моралисте пишу о наравствености огромна дјела, али о овоме питању ни ријечи не помињу. Они расправљају о томе, како произлази и како се развија морал као и у каквом се облику појављује — управо, у чему се састоји моралност; но сазнавањем тога ми задовољавамо само нашу радозналост. Међутим, ако је наравствени и добри живот благо, то нам је прије свега, баш ради тога блага потребно да знамо, како ћемо од сама себе створити наравственог и доброг човјека, како ћемо поступати па да дјеца постану добра и наравствена и, ако је могућно, да и својим ближњим у том погледу користимо. О томе није нико говорио, до само моралисте, који нападају на суврему науку о моралу, наглашујући, да од испуњавања или неиспуњавања извјесних наравствених прописа зависи, да живимо рђаво или да нам живот буде срећан. Ну, свакако, то је мало. Многи и без тога знају, шта значи постати бољи или гори, али не знају како се постаје бољи под утицајем навика и наслијеђених особина и средине, у којој се човјек находи, и породице, што све скупа стоји на путу јадног и бесмисленог живота, и тражи да се тим жељама и тежњама покоравамо и да им слиједујемо тамо, камо нас наврну. Тада се у помоћ притиче савјетима не испитујући душевне моћи, јер је сва несрећа у одсуству воље, која је врло слаба, да би се ненаравствен човјек могао одржати на човјечанској висини. У том су случају учени људи: љекари, психијатри, физиолози много човјечнији од моралиста-филозофа с тога, што они одмах траже средства за исцијељење наравствених и психичких недаћа. Психијатар никада не ће казати болеснику са слабом вољом: »то је штетно, не чини то!«, већ тражи средства да појача саму снагу воље. И благодарећи томе, у науци, а нарочито у научној психологији и психијатрији, добивено је много истина, које скупа дају човјеку јако оруђе за одређивање своје воље и поступака путем, куда га упућују ра-

зум, принципи, идеали, а против оних навика, укуса, порока или страсти, које су штетне њему самоме, но с којима се он не може борити с тога, што не умије. У томе је и задаћа практичног морала; то је тако рећи, *наука самоваспитања и нравственог утицаја на своје ближње.* Ну, такве науке и јест и није. Ни у једној системи морала не налазимо на такав одјељак: ни у Канта, ни у Шопенхауера, ни у Спенцера, ни у Миља, ни у кога. А прије ћемо наћи одговора у љекара психијатара и у научних психолога. Основа за наше гледиште, у философа етичара нашега времена лежи прије свега у теорији насљеђа, а у философа, као што је Шопенхауер, у идеји условљености воље спољашњим свијетом. По теорији насљеђа, која је сама по себи оправдана, ако се не разумије једнострано, човјек добија све особине, наклоности, карактер и т. д. од предака, који су те особине његовали и проширивали у својој минулој прошлости. Све те особине вјековима се задржавају у мозгу и нервима потомака и показују се у виду јаких тежења, осјећања, страсти и т. д. А какав извод из тога чине теоричари у експерименталној науци? Тај је извод, да при таквим околностима, — када је дакле развитак нашег мозга и нерава утврђен животом и радом предака — ми не можемо ништа учинити за нравствени прогрес себе самих! У вези с тим узимо и учење да је воља условљена радњама и околностима, које су ван саме ње; оно вели: када је воља условљена, што ми можемо чинити? Јер, свака наша жеља, била она као жеља у тежњи за добрим или жеља да се не тежи за добрим, има своје околности, од којих зависи њен развитак, а то значи, да нама ништа друго не остаје, него да скрстимо руке. Ну, погрешност тих извода из закона насљеђа и закона узрочности и условљености воље спољним свијетом, види се и из тога, што ти изводи немају утицаја на савремене мисли, јер се руке савремених, особито културних, људи пружају тамо, куда их разум упућује изналазећи нове и нове ствари на свима пољима. Иначе би овладао онај стари фатализам и калвинизам, на основи научно-философских теорија, да је човјек још од рођења одређен на смрт или на спасење.

И за чудо, то гледиште господари над умовима, ма да је савремена наука показала (у опитима лијечења хипнотичким

саопштавањем) могућност измијенити за неколико минута врло јако укоријењене навике и карактер човјеков — и то чиме? — *ријечима*, саопштавањем, учињеним у вријеме хипнотичког сна. Доказано је, да је саопштавањем могуће лијечити ужасне навике, као пијанство, морфинизам, пороке младићског доба, лијеност и наклоност ка крађи и проституцији.*) Но, како је било могуће лијечити све то ријечима, саопштавањем, када ти пороци зависе само од устројства мозга? Ми не одричемо, да да све зависи у главноме и од устројства нерво мозгане системе, али очевидно је, да зависи и још од нечега, што је за нас врло важно, иначе их не би могли лијечити саопштавањем. Зар саопштавање не опредјељује рад мозга за неколико секунада? Оно не доводи други мозак и друге нерве него концентрише пажњу болесника на саопштену идеју. Та се идеја прима у сну, т. ј. у стању бесвијесном и болесник не зна од куда је дошла у њ; њему саопштавају: у извјесно вријеме или при извјесним условима ради то и то. И, када наступе ти услови или то вријеме, онда он, по асоцијацији, изводи у свијесном стању и са општену идеју. Она, као одијељена, није ни са чим свезана, и као таква занима цијелу унутрашњост; поље сазнавања, или сву пажњу бо̀нога; и он слиједује пропису те идеје, и од тога се не може ни чим да одврати, већ врши њене прописе безусловно, без размишљања. Овдје је јасно, да све зависи од тога, да ли је свијесност и пажња човјекова концентрисана у вријеме на даноју идеји; и према томе се све друге идеје и побуде, које су противне првој идеји, налазе ван свере свијесности, ван сазнања, или, како би казао Вундт, ван поља апперцепције, па се и не мијешају с првом идејом, која господари у свијести, па према томе управља и вољом.

Но, зар закон пажње не утиче на нас увијек и без

*) У научној литератури познати су слиједећи случајеви излијечења пијанства: др. Вуазен излијечио је једну даму од 42 год., која је била пијаница 5 год.; једну жену од 31 год., која је била страсна пијаница 6 год.; — проф. Форељ у Цириху излијечио је 4 човјека (Correspodenzblatt für Schweizer Aerzte, 1887.) Такође је такве болести лијечио и др. Љадам из Женеве. Противу других порока успјешно су лијечили Декруа, Вуазен и Бериљон. Слабомоћност дјеце у маси случајева лијечио је др. Лебо; онанизам — др. Рубиновић, др. Вуазен и Бериљон.

икаквог хипнотизма? У самој ствари, када је наша пажња врло јако управљена на какав било предмет или мисао, изгони из поља сазнавања све остале мисли и предмете. Када пажљиво читамо какву књигу, онда не чујемо и не видимо ништа око нас; не чујемо лупу кола, не видимо што је лампа начадила, не видимо да је гранула зора и т. д. Но таква је пажња невољна, пасивна; јер овдје спољни предмет, књига, без наше воље повлачи цјелокупну нашу пажњу и концентрише на себе сву нашу свијест. Али, када ми сами ријешавамо и када пажњу концентришемо у виду какве било удаљене сврхе, коју ваља да постигнемо, то је онда вољна пажња или активна пажња.

Рибо, у своме дјелу о пажњи, доказује, да та способност усредсређивања пажње на једној идеји јесте такође и способност, којом се изгоне из поља сазнавања и свијесности све друге идеје, којом н. пр. наш дух прекида све везе са свијесношћу осталих мисли, осталих душевних појава, које имају буди какву везу с истакнутом идејом. Но, главно је то, да оно што се назива јаком вољом, јаким карактером, није ништа друго, него та способност или умјење усредсредити свуколику пажњу истакнутом ријешењу или извршењу идеје, и разумије се истиснути из поља сазнавања све, што може да поремети такво усредсређивање. — Сада нам је појамно, зашто нам је у борби са својим порочним или ненаравственим тежњама и за постојано утврђивање каквих било наравствених и примање и постигнуће добрих циљеви, довољно само умјети и моћи управљати својом пажњом, умјети се концентрисати на у напријед изабраној идеји. У том случају ми, слично човјеку, коме се саопштавају моралне идеје у хипнотичком сну, испуњаваћемо без икаквог оклијевања све, што смо ријешили, не допуштајући да нас из таквога рада извуку друге какве побуде наше свијести, јер смо научили како ћемо их за рана истиснути из свијесног стања. Очевидно је, да је хипнотизам само једно од средстава, којим се привлачи пажња жељеној идеји. Но, ми у том погледу можемо поћи и другим путевима, који не унижавају човјечанско достојанство, допуштајући крајња средства само у крајњим случајевима.

Но, како је могуће да то постигнемо без хипнотизма? Томе нас упућују обични, свакодневни опити: ми се често бесвијесно,

инстинктивно користимо тим начином, но само нијесмо тога свијесни, па с тога га и не употребљавамо увијек, а често врло неправилно. Прије свега, ако је у кога слаба воља за активну или произвољну пажњу, онда треба употријебити све силе, да би извршили идеју или одлуку, коју смо сами изабрали, и то што је могуће потпуније т. ј. да постанемо способни за самоизворне побуде, те да тиме привучемо пажњу, која ће дуго трајати мимо нашу вољу. Потребно је прије свега убиједити се о користи и важности дотичне идеје и о томе оставити у себи што јачи и дубљи упечатак и што чешће га понављати у спољашњем свијету, вјештачки, посредством књига, слика и постојаног читања и сјећања на дотичну идеју. Но, с друге стране потребно је да се тако исто потпуно убиједимо о штети и ужасу свега, што је противно тој идеји. И, најпослије, потребно је, да трајно у себи задржавамо у својој јасности то убијеђење, а за то нам могу послужити такође редовна читања о дотичној идеји, слике, натписи и свака асоцијација дотичне идеје с предметима и лицима с којима се сретамо. Да заиста сила и јасност убијеђења могу јако утицати, доказује се јасно примјерима, гдје се н. пр. порочни човјек с рђавим и штетним навикама, послије створеног јаког убијеђења за неко извјесно вријеме уздржавао од својих порока и навика. Но, несрећа је у томе, што се таква снага не задржава у људима дуго, јер брзо ишчезава и јасност упечатка и убијеђење о потреби таквог поступања и на даље. Тако често пошто прође неколико часова или дана, ток живота се постојано повраћа натраг у своје прво стање, поступно слаби утисак идеје и тада унутрашњошћу изнова овладају порочне навике, и гдје се оне појаве њима се слиједује, јер се нема снаге да их се удаљи. С тога главна задаћа практичног морала јест да открије и развије моћи за одржавање усвојене идеје у постојаној снази и свјетлости убијеђења о њеној важности и неопходности.

На закључку да укажемо још на једно врло велико утицање, које је практиком доказано: то је — утицај друштва, средине, која нас окружава.

Извјесно је, а то лијепо и Тургењев примјећује, да се људи слабе воље и лакомислени, када уђу у какво било средину или религијозно друштво, или секту, постепено прилагођавају

идејама дотичне групе људи, а то с тога, што та група завлада цијелом њиховом пажњом и појимањем, а под утицајем редовног и постојаног сјећања на њу, разговора нај више о њој, и у односу је само с људима из дотичног друштва. То се често назива прилагођивањем, но ту просто дјелује закон пажње која га једнако подржава и у њему побуђује идеје с поља, те му је с тога и непотребна унутрашња, активна или произвољна пажња. Други вели: да су такви људи хипнотизовани идејама својих познаника. Но, и то је погрешно. Ту нема хипнотизма с тога, што идеја није саопштена у стању бесвијесности или сна, већ је примљена разумно, по убијеђењу, али су само опстанак, трајање и јасност њена и концентричност пажње на њој, условљени постојаношћу спољних узрока и околности т. ј. примјером, говорима, бесједама, читањем у друштву. Да узмемо и друге примјере: млади љекар, који је тек завршио своје студије или какав кандидат са универзитета одлази у забачен крај, и то пун високих и часних планова, тежња и идеја. Но, не прође ни неколико година, а ви га не можете познати. Живот провинције и њени утисци истиснули су из њега све прељашње идеје. И сада се он срета са својим старим другом — из ђаковања. Цијелу ноћ без сна он му говори о прошлости и старе тежње поново улазе у поље свијесности. Ко се није запаргожио и напустио у провинцији? Само не они срећни људи, који у својој близини имају већу групу једнаких мислилаца или с таквим људима стоје једнако у преписци. Књиге пак утичу већ слабије, јер хотећи да свему помогну — дају често развучене и разбацане мисли, као и нејасно знање, те је према томе и пажња слабија. Читање, особито у провинцији, треба да се чини са великим избором. То је знао и велики мислилац Огист Конт, јер радећи на својим знаменитим радовима, он је у броју погодаба умне хигијене ставио и ово: никако не загледати у новине.

Све, што смо до сада рекли, тако је просто и познато, а међутим људи нијесу у свази да се одреку убијеђења: *да су њине навике осјећања и страсти нешто страшно и непобједно, што лежи у основи карактера, који у првом реду зависи од суме узрока и услова, који се налазе ван наше воље.* Нека нам је допуштено, да на основу онога, што смо напријед изложили, по-

тврдимо ово: *карактер човјека или његова воља не зависе од тога из каквих су елемената сложени, већ од тога, на које је и какве је елементе обраћена пажња човјекова.* Благодарећи томе ти елементи излазе у стање свијесно, при чему остали елементи, које не желимо, падају на дно душевне зграде и тамо остају у тмини. На основи тога, нама је могуће навике мијењати, препоручавати саме елементе карактера, једни закржљају од неупотребљавања а други се развијају од редовног и сталног вјежбања. И ваља знати, да се све то може постићи тако обичним средствима, као што су психички утицаји, примјери, убијеђења и т. д.

С. М. О.

MUDRE IZREKE.

1. Pametno čeljade ne traži radost nego stańe bez bola. Aristotel.

2. Ne prekidaj lako vezu prijateljstva, jer ako je i nadoveže̊š, ostaće vazda uzao. Ńemačka izreka.

3. Trudnije je živjet sa drugovima u stranci, nego se borit s ńezinijem protivnicima. Retz.

4. Ne kaži vazda što znaš, ali znadi vazda što kažeš. Claudius.

5. Budi dubu, budi čovjeku, snaga dolazi odozdô, lucka mezga ulazi a ne salazi. E. Mannel.

6. Povjest je suvremenica vijekovâ, zubja istine, duša uspomene, gospodarica života. Ciceron.

7. Povjesničar nek ne kaže ništa što nije istina, neka se boji kazat sve što je istina. Ciceron.

8. One za koje pretečno znâde, te pretečno i odredi da budu slični priličju sina Božijega; koje pretečno odredi te i zovnu; koje zovnu, te i opravda; koje opravda te i posveti.

Šta ćemo na to reći?

Ako je Bog za nas, ko će proti nama? Sveti Pavao.

9. Hlepńa za tudim narodom, to je preljuba. Roosevelt.

NAD GROBOM.

USPOMENA.

— Napisao Dr. Torkvato —

Possano i fieri lupi non urlare su la tua fossa! Non agiti il gufo le sue ali sovra il sito ove tu riposi! Non vengano l'impetuoso oragano, il tuono o i venti a scuotere la terra che copre le venerate tue reliquie, ma vi conservi amore una primavera eterna!

(Guerrazzi).

Dan bijaše topao, nebo vedro i sjajno-plavetno. Šumska je zelen zarudjela, gora se odjela magičnim modro-zelenkastim sijevom, nad kojim je treperilo sunčano zlato. Naokolo zelenilo se je i cvalo raznoliko cvijeće, hladovite pôme, tankolisti čempres, žarke pelargonije i bijele kamelije uz ružino grmlje. Ptičice lete od grma do grma, oživlje se slavuj na obližńem hrastu.

U bônijem časovima mojega duha, naj milije mi je bilo dignuti se prije nego ojutri, pa ići izvan gradskijeh zidina i naužívati se jutrńega uzduha, krasnijeh zvijezda, koje u to doba na istoku sa Danicom trepte. Tražio sam prigodu, da se oslobodim zadušlivoga uzduha prepuna himbe, laži, licemjerstva i zavisti.

Danas sam se okasnio.

Podne je odbilo, a ja ostavih zidine aristokratskoga grada, da se u tajanstvenom miru divne okolice prirodi ispovjedim. Eifelov torań drhtao je kao azurni zastor pod udarcem nesmilenijeh sunčanijeh zraka, a ja sam zaokrenuo prostranom cestom, koja vodi k Vanvesu, malenom gradiću u pariškoj okolici.

Pod pritiskom svježeg udarca krute sudbine, kroz moje se je srce prelijevala uspomena za uspomenom, bol za boli, razočarańe za razočarańem. Rasplinuti ideali i porušene ideje. Neka tajanstvena tuga obladala je mojijem duhom; pesimizam Hartmanna i Schoppenhauera zaposio je bio naj lepšu stranu mojega bića. — Od jednom sam se stvorio, kao da me neka ta-

janstvena sila privukla, u malenom grobištu napomenutoga mjesta, zasio sam na hladnu ploču jednoga groba. Zagledah se u čarobnu bistrinu azura, glatku kao izgladeni kristal safira, a moja se je mašta zalijetala u nedogledne predjele prošlosti i budućnosti. Oko mene bilo je sve mrtvo, a ideja nirvane nekom melanholijom slegla se je bila na moju dušu. Oh, divno li je promatrati bajnu mirnoću prirode!

O čem je moja mašta sanjala, ne ću opisati — jer ne bi mogao, niti marim. Ko će prodrijeti u zamršenu šumu ljudskoga duševnoga života, ko vidjeti tajne puteve i neizvedlive težnje ljudskoga srca!

Nad ljudskom nekropolom uvjerio sam se, da će iščeznuti sve naše sanje, sve slike naše mašte i sve moje želje, iščeznuti bez traga u ništavilu, u praznini prostora i vremena. Čovjek će uvijek plakati za izgubljenijem sanjama, kao negda pjesnikinja Safo za svojijem djevičanstvom: „*Virginitas, virginitas, quo abis me relicta? Nunquam reveniam ad te, nunquam*".

Uvjerio sam se, da je zemlja veliko pozorište, gdje ljudi žalosne uloge predstavljaju. Sva je čovječja duša uzrujana. Kidisao bi u očaju, da mu čarobnica nada ne otvora zastore budućnosti. Ali i nada vara, čovjek je ipak uvijek slijedi, kao zaljubljenik nevjernu ljubu.

Spominjao sam se minulijeh dana kada sam sanjario djetinskom svježinom mašte o budućnosti punoj bajnosti i čara i vrhunaravnijeh osjećaja; a sada poeziju zamijenila proza umorena duha. Minuli su oni dani kada mi se je duša djetinskijem ushitom poezije zalijetala u beskrajnost, u mistične predjele svjetlosti, i topila se u milu prijevarne nade, kao zora na istoku u zagrljaju sunčanijeh zraka. Na prvi mah sve nam se čini lijepo i zamamno, ali to je samo prividno, opsjena i prosta igra. Razočaranje je jedina istina. Krasno o čovjeku pjeva pjesnik ljudske boli:

A gara intorno
Ogni cosa sorride; invidia tace,
Non desta ancora ovver benigna; e quasi
(Inusitata maraviglia!) il mondo
La destra soccorrevole gli porge,
Scusa gli errori suoi, festeggia il novo
Suo venir nella vita, ed inchinando

Mostra che per signor l'accolga e chiami
Fugaci giorni! a somiglian d'un lampo
Son dileguati.[1])

(Leopardi, „Le Ricordanze").

Do malo godina iščeznuće i naše misli, nedostiživi ideali, naše žiće, prekriće nas crna tama, kojoj nikada ne će više svanuti rujna zora.

Minuli su mladi dani, kada bi za vedre noći pod mjesečevim svijetlom i milijonom sjajnijeh zvijezda divio se raskoši bogate prirode. Vlast i poezija letne noći osvajala mi je svojom dobrotom dušu, a sav mi se svijet prekazivao kao nevino dijete, priroda kao naj milija majka. Sladak je bio ńezin poj ušima duha mojega. Gledajuć mlad u taj veseli svijet, grudi bi mi se širile opojene svježijem jutrńijem uzduhom, u kome bi se rasplinuo miris rahle zemle, rosnata lišća, šarena cvijeća, disańe neizbrojnijeh života, silan dah oživjele prirode. Zora mi se tada umiļato smiješila, svježijem ustima celivala čelo i obasipala milijem mirisom cvitnoga jutra.

Ali kad sam kasnije prošao pameću povjest ļudskoga roda i pomislio na svoju nevoļu, na bijedno srce i očutio sve svoje ništavilo i slaboću; pitao sam se: Čemu ovaki život — okrutna li je ta opjevana priroda. Hrast se vije nebu pod oblake, a vihar ga hipom k zemļi obara. Ruža cvati na poļani, a već je uvenula. Čovjek se rodio, a kada je u naponu života smrt ga pokosi bez obzira. Čovjek krasi lice same prirode, a ova potresom ruši ļudske trudove. — Takova je ta besćutna priroda.

Oh, bože moj; dok inim zgradam vlada bol, a mnoga su poļa bojna poļa: dok blijeđilo prekriva ļudsko lice, je li moguće samo i pomisliti, da grobom, jedinom tom uzdanicom, sve mora dovršiti? I kada vječni grobni muk zamijeni ļudski žamor, neumrli duh svrnuvši pogled k mrtvačkom ovom poļu,

[1]) „Jagmice mu se sve okolo sm'ješi;
I zavist šuti, još neprobuđena,
Možda i blaga; i skoro (glè čuda!)
Svijet mu pruža pomoćnicu ruku
I greške ńeg've kuša da opravda,
I ńegovom se poročaju rajda,
Dubokim pako poklonima kaže
Da za gospara on ga želi svoga.
Bjegući dnevi! minuše ko blesak.

mora uskliknuti: „Na ovoj krugli, mnogo je pravednijeh sjena uzdisalo i plakalo, sada je vječnijem mukom sve prekriveno". Ne, jer bi tebi crv upravio: „Ti me nijesi smio samoj boli stvoriti, ti me ne smiješ sada uništiti".

Mnogi cijene, da je ljubav poezija duha, ali nakon malo nujni opažaju, da im se i na tom polu rasplinula obmana sretnijeh dana i u očaju opetuju Katulove stihove:

O Di, si vestrum est misereri, aut si quibus unquam
Extrema jam ipsa in morte tulistis opem;
Me miserum adspicite, et si vitam puriter egi,
Eripite hanc pestem perniciemque mihi . . . ."[1])

Da li su sretni: Alkibijad i Timandra, Antonij i Kleopatra, Nerun i Mesalina, Constant i Mirabeau, Goldsmith i Byron, De Musset i Sand? — Ko je onaj, koji, nakon časovita užitka slazeći sa ljubavnog Olimpa, u očaju nije s pjesnikom uskliknuo:

Or poserai per sempre,
Stanco mio cor. Perì l'inganno estremo.
Ch'eterno io mi credei. Perì. Ben sento,
In noi di cari inganni
Non che la speme, il desiderio è spento.
Posa per sempre. Assai
Palpitasti. Non val cosa nessuna
I moti tuoi, nè di sospiri è degna
La terra. Amaro e noia
La vita, altro mai nulla: e fango è il mondo.
. . . . . .
al gener nostro il fato
Non donò che il morire.[2])

(Leopardi, „A se stesso")

[1]) O bogovi, ako ste se ikome ikada smilovali i pružili zadnju pomoć, pomozite meni nevoljniku i oslobodite me od ove zaraze (ljubavi).

[2])
„Umorno srce moje počiva
Sad bar za uvijek. Varke nestade
O kojoj da je vječna ja snijevah.
Nestade. Cutim da osim nade
Slatkijeh varkâ i želja pade.
Počivaj srce za uvijek sade.
Mnogo s' čutjelo, mnogo s' ljubilo.
Čuvstava tvojih ništa nij' vr'jedno
Nit uzdisaja nij' vr'jedan svijet.
Ta šta je drugo taj život klet
Nego dosada i gorki jal;
I ništa više; a svijet je kal.
. . . . . .
Nama kob
Dosudi samo hladan grob.

Ni književnost u tome boje ne uspijeva. Spizel, Valeriano, Tollio i Israeli, u živim šarama zanosna stila predstavili su nam jad i čemer svojega bôlnog srca. Književnici plaču: nad svojijem siromaštvom, uvelom mladosti, nezahvalnijem vijekom, zavisti i zlobom i vječnijem grobom. Slijepog Homera vodi dražesna djevojčica k osamljenom Niu; Virgil uzdiše za svojijem Rimom; Seneka gine u hladnoj kupeli; Dante jadikuje u svojemu progonstvu; Osiana prati lijepa Malvina k morveuškoj hridi; Shakespeare se tuži na svoju mladost, Milton žali što se nije prije rodio. Među sobom se proždiru: Caro i Castelvetro, Leibnitz i Newton, Galilei i Tasso, Pope i Addisson, Rousseau i Voltaire. Što je genij veći, više se približa idealu; što se više približa idealu, opaža, gdje mu se sve više odmiče. Gdje je taj zadńi ideal? Milska Venera, Praksitelov Hermet, Atenska akropola sa Partenonom, Michelangelova kuba, Safini uzdasi, Homerova epopeja, Danteova komedija, Wagnerova harmonija i Leopardijev očajni jauk; šta su drugo nego izlijevi bôna srca nezasitna genija. Krasno veli pjesnik:

Ljudskom srcu uv'jek nešto treba
Zadovoljno nikad posve nije:
Čim željena cilja se dovreba,
Opet iz ńeg sto mu želja klije."

Potaknut nekim prirodnim nagonom, tražio sam i u filozofiji — toj znanosti nad znanostima — lijeka svome duhu. Ali me je i ovdje nada prevarila. Posavjetovao sam se sa filozofima, prolistao sam ńihove knige, upoznao sam ńihova različita mnijeńa. Nadoh da su svi skupa oholi, da svi tvrde, da su dogmatični, pa i u samom svojem tobožńem skepticizmu; ništa im ne bijaše nepoznato, nu ništa ne dokazivahu, već se rugahu jedan drugomu; i ova posledńa svim zajednička tačka čińaše mi se jedinom, u kojoj su svi imali pravo. Tà eto nam Hegela, za koga se je kazivalo, da je nebesima ugrabio metafizično sunce, da rasvijetli tmine ludstva. Eto ga melanholična, nakon što je podao toliko filozofskijeh lekcija, grob mu se otvara, a da nije ostavio učenika, koji ga je shvatio i ńegov sistem razumio. *„Nur einer hat mich verstanden, und dieser hat mich missverstanden* [1]) — on je kazivao.

[1]) Samo me je jedan shvatio, ali i ovaj me je naopako shvatio.

Ove misli komešale su se po mojijem moždanima nad hladnijem grobom, kano vjetar, valovi i poderani oblaci uzduhom; a da se nijesam ni sjetio sutonskog rumenila, što no je već bilo zahvatilo cijelu prirodu. Kad od jednom, mrtvu tišinu u kojoj sam se gubio, prekinu sjetan glas zvona obližńe crkvice.

Dakle još jedna žrtva! — rekoh sam sobom.

Nakon malo začuo sam korake i žalosno opijelo svećenika, a na vratima groblja ukaza mi se turoban prizor. Nad crnijem krstom lepršala je bijela vrpca, za krstom slijedila mrtvačka kola i povorka naroda u crnini odjevena.

Na taj prizor duša mi se ganu, u maštu navriješe uspomene, a na oči suze. Te sam večeri saznao i za ljubavni roman nesretne Amalije.

*

Amalija je bila naj ljepša ruža cijeloga mjesta. Ńezini roditelji znali su, da samo iz morala niču zdravi i ozbiljni karakteri, a promjenljiva raskoš, živo pregnuće za slatkijem užitkom da od čovjeka stvara kukavicu. Nastojali su joj dakle podati odgoj kakav se dolikuje kreposnoj djevojčici. Mjesni učitelj, vrlo naobražen čovjek, uložio je sve sile, da bi Amalija jednom postala vrijedna zaručnica i vrsna domaćica. Amalija je pod takovom ńegom cvala i razvijala se, kao mirisan cvijetak na livadi. Malo je bilo i aristokratskijeh kćeri, koje su se kraj Amalije pokazati smjele. Od glave do pete kipio je u toj mladici puni život. Glatke i sjajne puti: punano, suoblo lice cvalo je lupkim ružicama. Niz strmo čelo pričešljana sjajna kosa uzlazila je u dvije guste pletenice, svezane crvenijem vrpcama. Na usnicama titrao joj je ńežan smiješak, kao leptir na punoj, rascvaloj ruži. Ńezino je srce bilo čisto kao kristal, ńezina duša divna kao u anđela.

Amalijine drugarice spoznajuć ńezine vrline, davale su joj uvijek prednost. U ńoj ipak nije bilo traga kakovoj gizdavoj samosvijesti što tako često i naj lepša lica aristokratske krvi čini toliko nepodnošljivim. Ńezina izvańština i djelovańe odavalo je nešto nadnaravno, neobično na ovoj zemlji.

Divan položaj mjesta, živahnost stanovnika i razne zabave privlačile su svagdano k sebi velik broj putnika iz aristokratskoga Pariza. Medu ńima nalazio se je i jedan mladi časnik,

koji je od nekoliko vremena upravljao jednim odjelom vojnika u mjesnoj posadi.

Upoznao je Amaliju; a elegantnim manirama i slatkom riječi zanio je to mlado i plemenito srce.

Amalija sama nije znala čim ju je predobio. Je li vanskom lepotom, je li visokijem umom, oštrinom duha ili nežnijem srcem. To ona nije znala, al' znala je da je svladana. Jedne večeri u obližnoj šumici ona mu otkri svoju ljubav, a Ivan je privine na grudi. Njene usne, poluotvorene i uzvinute, otkrivahu dva niza bijelih zuba, koji su se sjali medu rumenilom usnica, obliveni tihom mjesečinom. Naj milije joj je bilo u noćnoj tišini pod mjesečevim svijetlom s Ivanom lutati po osamljenoj poljani, gdje bi joj on tumačio i upoznavao je s lepotom prirode. Ivan joj je zanosno govorio o nedoglednim čuvstvima i poeziji mladenačkoga srca.

Cijenim, da nikakve grudi nijesu nikada bile prožete čišćom ljubavi od Amalinijih.

Ivana je ljubila svijem žarom svoje duše, i smatrala jedinim blagom, jedinim vrelom, gdje se može napojiti nezina duša. Ali jadnica nije se dosjetila, da su gotovo neizvedive te nezine želje.

Ivan i ako ju je ljubio, njegovi osjećaji nijesu bili tako uzvišeni kao u Amalije. Zanesen ljubavnijem pobjedama svojijeh sudrugova, nastojao se je i on ogledati na tome polu. Ali malo po malo Amalija ga je svojom nevinošću osvojila, i njegovo ju je srce zbilja zavolelo.

Šta je morao uraditi?

Zaokružen nesavladivijem poteškoćama vojničke službe i aristokratske obiteli, nije mogao nikako privoliti na takovu ženidbenu svezu.

Kroz ovo je vrijeme njegova regimenta dobila nalog premještaja — ta ga je nenadna odredba porazila. Oklijevao je to Amaliji saopćiti, čekao je dan odlaska — ali se nije mogao svladati i jedne večeri, prigodom njihovog sastanka, priopći Amaliji ovu kobnu vijest.

Amalija je imala svisnuti od boli, na oči joj navriješe vrele suze.

Ivan, ne znajuć kako da je se oslobodi, nuka je, da kriomice pobjegne.

Na takav savjet, u Amalinijim očima blesnu čudan plamen, pun svetoga osjećaja, a na trepavici drhtala joj je žarka suzica. Sav jad, svu bol, sav gńev, svu mržńu ovoga svijeta skupi u crne žarke oči, preziran pogled baci na Ivana, okrene mu leđa i povrati se k svome stanu.

Ivan se je udalio zasramljen i poražen takovom kreposti plemenite djevojčice, a sutra dan morao je otputovati.

Amalija sa svojega prozora gledala je za ńim. Kroz bregove ozivao se je sve maňe i maňe topot Ivanova koňa, a kad je sasvijem uminuo oteo joj se je iz grudi dubok uzdah. Gorak smiješak pirnu mladijem licem, kao smiješak ruže, koja se stidi sama svoje lepote, kao drhtaj leptirovih krila, kad iza bure sjedne na rosni cvijet.

Amalije se je teško dojmio ovaj udarac. Uvidjela je, da je sva cvijetna saňarija ńezine mladosti bila porušena.

Ona se je dala zamamiti od laskaňa prvoga udvarača i dala mu prvi svoj celov; onaj celov, koji je ona više od ičega na svijetu cijenila, koji bijaše odredila dati samo odabraniku srca svoga.

Ivana bi se ipak često sjećala, i osjećala bi neku prazninu u srcu, neki luti glad duše, koja je ginula, umirala od gladi i ljubavne žeje poput Tantala. Obiteljska sreća sinula bi joj pred očima u svoj raskoši, kada bi opazila svoje drugarice da plivaju u moru sreće, da živu bezbrižno ovaj život, zadovoljne dodijeljenom im sudbinom. Boljelo ju je, što imade toliko sretnih, a da baš ona mora biti nesretna, ona koja je po naravi ćutjela, da joj treba ljubavi više nego ikomu, jer ju je ljubav mamila sa svijeh strana sirenskijem svojijem glasom.

Izbjegavala je društvo; osamljena bi lutala po samotnijem mjestima, da dade izlijeva bónoj svojoj duši. — Sva se je bila molitvi posvetila.

Starci spazivši je u crkvi u takovome stańu, smatrali su je kao kakovom sveticom ili anđelom, i iskazivali bi joj naj veću počast.

Moralna bol djelovala je također i na fizično ńezino zdravlje. Nestalo je rumenila sa ńezinoga lica, a crne joj lijepe oči

poprimile neku smeđu šaru koja je na zlo slutila. Srebrna nit, koja ju je sa životom spajala, malo je po malo popuštala.

Kroz kratko vrijeme ona se dosjetila, da joj se grob otvara. U svojemu srcu nije gojila ni zeru mržńe proti onome, koji ju je do takovoga stańa doveo. U naj većoj boli napisa mu poduļe oprosno pismo, u kome mu javļa, da joj se je zadńi čas približio, a ńegovo ponašańe da ju je u grob strovalilo. Opisa mu sve svoje boli i nevoļe, oprašta mu nanesenu joj nepravdu i želi mu naj boļu sreću.

Ńezine su sile danomice slabile, tako da od nekoliko vremena nije vanka izlazila. Katkada samo pokazala bi se na prozoru i zagledala u veličanstveno božje nebo i divnu prirodu.

Nikada se nije tužila, niti ikome očitovala uzrok svoje boli. Nikada nije ni spomenula ime neharnoga ļubavnika. Ńezini stari roditeļi nad uvelijem svojijem cvijetkom ipak su se tješili, da će se ponovno oporaviti.

Ali ih je nada prevarila.

Otputovavši Ivan iz Vanvesa, nije ipak mogao Amaliju zaboraviti. Spomińao se je ugodnijeh dana, što no ih je s ńome sproveo. Nastojao je takove misli udaļiti, ali ih se nikako nije mogao trsiti. Spoznao je, da je zlo uradio i Amaliju prevario. Silna, nedogledna pustoš stvorila se je sada u ńegovoj duši, plakao je stiščući na oči šake, ćutio je u sebi proklestvo, pakao i izgubļen život radi prevarene žene. Prošlost dizala se je pred ńim poput pakla, u koji je propala ńegova sreća.

No napokon prevlada nešto u ńem, nešto, što je Bog kroz svoju silnu i tajnu prirodu upisao u ļudsko srce — i on odluči pohoditi Amaliju.

Jedne večeri, a bila je Nedjeļa, Amalija je u sobi sjedjela uz svoje roditeļe i vrata bijahu pritvorena, a uzduh odisao mirisom ļetnoga cvijeća. Otac je čitao jednu stranu iz svetoga pisma o ispraznosti svjetovnijeh užitaka. Amalijina se je duša kao razvedrila. Ńezin je pogled bio upravļen na obližńu crkvicu, a zadńi se je seļak vraćao sa večerńice. Od jednom dignu Amalija glavu, otkloni kosu sa lica i pogleda s prozora na lijepu parišku dolinu. Poglednu, uzdahnu kao od teške misli i spusti na novo glavu. O čemu je sańala mladenačka ńezina

duša? Je li o nesuđenom zaljubleniku ili o studenom grobu, koji će do malo kriti plemenito ńezino srce?

Od jednom začu se štropot jednog końanika. Amalija ga opazi i pane onesviještena — bio je Ivan. Uzašao je stube, stupio je u sobu i htio je Amaliju ogrliti ali se od jednom zaustavi. Gledao je dugo i dugo u ńezine oči, a kad je vidio, kako su na ńima osušeni tragovi ńezinijeh suza, smute mu se oči i zaplače; činilo mu se je, da plače nad ńezinijem grobom. Oh, kako se opet dizala ńezina veličanstvena slika pred ńime. Ńezine tanke i uvehle usne naglo podrhtavahu. On je znao, da je on pogazio to plemenito djevojačko srce i otrovao ga za uvijek. Amalija izmorenim blijedim licem i suznim očima pričinila mu se kao lik svetačke patnice.

Ivan je tužno zirnu u lice, i reče tiho: — Oprosti, Amalijo. Amalija ga pogleda suznijem očima — bio je to božanstven pogled — i reče: Da, opraštam ti, Ivane, a debele suze ronile su joj po blijedome licu.

Pruži mu svoju bijelu ručicu, pogleda ga još jednom i umuknu za uvijek.

— — — — — — — — — — — — — —

Ovo je žalosna Amalijina povjest, koju sam nad grobom saznao i silno se je dojmila mojega srca.

Pohodio sam i drugi put ńezin grob, oko kojeg je cvalo raznoliko cvijeće; ali vitki čempres, što no se je nad ńim vio, povaljen na zemli tužno je ležao. On, koji se je prije ńihao sred raskošnog pirećа toplijeh mirisnijeh lahora, veselio poljupcima žarkoga sunca, davao pristupa ptičicama i šarenim leptirima: i on pade, i ne će se više povratiti k stablu života, niti će ńegove grane ogrijati sunce, niti će slavuj na ńem slagati pjesmu.

Na usta mi navrvješe pjesnikovi stihovi:

„Et toi, divine Mort, où tout rentre et s' efface
Accueille tes enfants dans ton sein étoilé,
Affranchis — nous du temps, du nombre et de l' espace,
Et rend — nous le repos que la vie a troublé." [1])

Dubrovnik, 20/1 1903.

[1]) Božanstvena smrti, primi tvoju dječicu u tvoje krilo, oslobodi nas od vremena, broja i prostora; povrati nam mir, što nam ga je život oteo.

Вук у Дубровнику и у Котору.

(приопћио **М. Сарделић**).

Познато је, да се је неумрли Вук дуже времена бавио у нашим странама проучавајући српски језик. Добротом г. проф. Ф. Менчика, кустоса дворске библиотеке у Бечу, могу приопћити ово Вуково писмо Копитару:

У Дубровнику $\frac{17}{29}$ Јануар. 835.

Високопочитајеми пријатељу!

Благодарим Вам на писму вашему од 5 дек. пр. г., и на свему, што сте ми у њему писали. Сад једва чекам, кад ћете ми јавити, шта вам Г. Кеппен за Саву*) пише.

Ово вам писмо шаљем по *Г. Димитрију Мојировићу*, Рускоме чиновнику и кавалеру, а моме земљаку и пријатељу. Увјерен сам, да би сте му ви и без писма мога у свачему били на руку, да види, што је најзнатније у Бечу, и у свачему осталоме, да бисте га, као иноземца у непознатој вароши, поучили и упутили.

Г. Момировић полази одатле управо у Питер**); зато може бити, да бисте Г. Кеппену по њему што послати могли.

Ја сам се у Котору био разбољео (од назебе путујући из Црне Горе), и не имајући онђе никога управо свога, дошао сам овђе Г. Гагићу, који ме је својски и пријатељски примио у своју кућу, и са свачим старао се, да оздравим, као што сам, фала Богу и њему, и *пооздравио*. Док још боље оздравим, а у том и прољеће док се још ближе прикучи, мислим се опет вратити у Боку, која је за језик наш најзнатније мјесто у цијеломе народу нашему. Кад ми успишете, за сад ми писма шаљите овђе у Дубровник.

Г. Гагић поздравља вас љубезно. А ја с истиним високопочитанијем остајем

ваш

дојакошњи

Вук Стеф. Караџић.

---

*) Милутиновића.

**) Петроград. Да ли скраћено ?

П. П. Г. Момировић био је сад десетак дана у Црној Гори, може вам о њој што приповиједети. — Збиља! Г. Гагић моли вас, да му наручите онај *Руско-француски рјечник*, што но у објављенију пише, да издатељ зна и *Санскритски*, па кад јавите, пошто је, он ће вам с благодарношћу послати новце, а рјечник ћете њему послати на Фрушића у Тријест.

Извана:

високоблагородноме и високоученоме Господину **Јарнеју Копитару,** кустосу у ћ. крањ. дворској библиотеци у

Бечу.

KNJIŽEVNI PREGLED.

Bosna i Hercegovina u hrvatskoj pripovijetci.

— Svet. Ćorović. — (2)

Osim navedenih u Lepušićevim pripovijetkama ima još pogrešaka. Pogreška je i to, što na str. 19 (Slike iz Bosne) veli: *posjednu ga na meke dušeke*. Ovdje je govor o gostu, koji je došao u jednu bosansku kuću. Ali makar koliko domaćini bili gostoljubivi, ne će ga sjesti na dušeke, nego na šiltu ili serǵadu. Dušeci se prostiru samo pred spavańe i ne upotrebljavaju se ni za šta drugo nego za spavańe. Na str. 44. nalazimo jednoga grobara sa imenom *Kazimir*, a ne ćemo se prevariti, ako ustvrdimo, da u čitavoj Bosni i Hercegovini nema *starca* sa tim imenom. Naši stari, dobri katolici niti su znali za Hrvate, ni za ńihove Zvonimire, Strahimire, Kazimire, pa svojoj djeci nijesu ni taka imena nadijevali, nego stara, obična, kao: Grgo, Zure, Mate i t. d.

Pogreška je i ono na str. 113. gdje se Muslimanka djevojka kladi sa momkom, da će poći za ńega, ako on skoči i prepliva nekakvu vodu. Ta je opklada i budalasta i nevjerovatna je. Muslimanka ne će nikada (ili bar dosad nije nikada) govoriti i šaliti se *tako otvoreno* sa momkom, *koga dotle ni poznavala nije*.

Na str. 115. *Bosanka* Lepušić veli: „Huso isprosi djevojku, *prstenuje* ju i ugovori svadbu", a u naših se Muslimana prstenuje tek nakon svadbe. U ostalom to može i ne biti pogreška, jer, možda, ima mjestâ, gdje se prstenuje i prije... Veća je pogreška ona na str. 117. gdje kaže: „Pa bilo nejako i maleno — i ne pasalo se još ni pasom, zadjet će kuburu i nož za *svitńak*"... Koliko mi znamo, svitńak se zove i *dombak* i on se nalazi u vijencu od gaća oko pasa, te se ńime vežu gaće, da ne spadnu. Dakle on ne služi za to, da se za ńega zadijevaju nož i kubura, niti se mogu zadjenuti, barem kubura ne može a da ne žula. Isto tako ne vjerujemo da ima Muslimana, koji *majku* zovu *nano* i koji ženu zovu *ljubom*. Doduše ima ih, koji pjevaju *moja vjerna ljubo* ali to je samo u pjesmi. U običnome

govoru zove je nezinim imenom, a pred drugima je zove *stopanicom*, *ženom* i *domaćicom* i to ako mora da je spomene, jer je drukčije nerado spominje.

No naj nevjerovatnije je u svemu ovome, kad Musliman Huso šalje kubure svojoj ženi Zlatiji (u pripovijetci *Zlatija*) da ga *ona* osveti, kao što je nevjerovatno, da ona zbija uskače u vojsku i da joj daiđa Kapić to odobrava. Musliman oštro pazi (a prije je pazio i više) da mu žena ne izađe bez feređe ni pred koga, osim pred naj bližu svojtu, a kamo li da joj poručuje, da ide u vojsku i da ga *živa* sveti. Pa sve kad bi joj muž tako i poručio, zar bi daiđa (ujak) nezin dopustio joj da ide u vojsku, naročito *kad je i on junak*, a junaku, osobito Krajišniku grdna bi sramota bila, kad bi se saznalo, *da mu žene Krajinu brane*. Naj poslije i sama Zlatija, kao Muslimanska žena i suviše je nežna za onake podvige, kakve joj je Lepušić na vrat natovario. Treba poznavati Muslimanke, pa se ne će niko prevariti, da ih ovako naopako i nakazno karakteriše.

Upada u oči i ono na str. 158. (Bosanke) gdje Lepušić veli za Omer-pašu, da je iz Mostara krenuo *preko Nevesinja* u Lijevno, a odatle pod Jajce. Nama nije poznato, da se iz Mostara može i preko Nevesinja u Lijevno, a bili bi blagodarni g. Lepušiću, kad bi nam otkrio taj put.

Naj poslije da progovorimo još o nekim, krupnijim pogreškama Lepušićevim, u pogledu karakterisanja pojedinih Bošnjaka. Sve nam izgleda, da on drži Bošnjake za nekakve ljude, koji su mimo ostale gotovo u svemu. On drži, da se u Bosni može dogoditi i ono, što se nigdje u svijetu ne bi moglo dogoditi. U pripovijetci *Hađi Ostoja* glavi mu junak čini taka čuda i pokore, što ih nikakav drugi čovjek ne bi bio u stanju učiniti. On robi, pali, kolje, ubija, plačka kao naj gori razbojnik, pa ipak mu pisac simpatiše, misleći, da su ga i *Bošnjaci držali za velika junaka*. U drugoj priči, *Pobratimi*, doveo je Lepušić Arnautina u Bosnu, pa priča o njemu kao o Bošnjaku. Ono, što se u toj pripovijetci dešava, tako je čudnovato, da bi bolje pristalo, kad bi se prenijelo u arapsku zemlju, odakle su priče iz „Hiljadu i jedne noći". Sam Arnautin i njegov pobratim i ne izgledaju drukčije, nego kao kakvi Aladini i njima podobni... U pripovijetci *Mehmed Omerović* jedno momče polazi u kradu. U

kući, gdje je krao zateče ga zora i on poče klańati. Na klańańu ga uhvate. Ali mjesto da ga vode u zatvor, domaćin te kuće daje mu kćer za ženu i to tobože za to, što je pobožan. Mi ne znamo nikoga, koji bi lopovu dao kćer za ženu, makar ovaj sto puta dnevno klańao i čitao sve molitve. Kad bi se lupeština tako nagradivala, svi bi ljudi udarili u kradu. Siroti Bosanci! Da su bili ovako šašavi, kao što ih Lepušić prikazuje, više bi se svijet brukao s ńima, nego sa slavnim hogom Nasradinom.

Po svemu ovome, što smo iznijeli, jasno se vidi, da Lepušić ni iz daleka ne poznaje Bosnu i Bošńake, da bi o ńima mogao pisati. Sve, što je napisao, napisao je ili po nečijem pričańu ili čitajući lažne priče iz Bosne, kojima su se nekada svi listovi, pa i srpski, punili, pa je vjerovao tim pričama, kao što danas neki vjeruju kńizi A. Hangija *Život i običaji Muslimana u Bosni* i (o jadni Behare!) preporučuju ih. No možda je i on sam izmišljao, tim prije, ako je nekada prošao kroz Bosnu, pa mu kakva sličica, makar i naopako, ostala u pameti...

Sad da se osvrnemo na Osmana-Aziza ili kako je neko (naravno, u šali) rekao: na hrvatskoga Erkman-Šatrijana. Osman-Aziz dali su Hrvatima naj više pripovijedaka iz Bosne i Hercegovine. Kako jedan, tako i drugi rodeni su Mostarci. Prema tome mogli bi se nadati, da će oni dobro poznavati svoju zemlju i svoje zemljake, te da će i ńihove stvari biti bolje i vjernije od tudinskih. Sa tom predrasudom uzeli smo ńihove kńige prvi put u ruke.

No čim smo se udubli u čitańe, opazili smo, da su i ovi pisci počeli praviti iste onake pogreške, kakve je pravio i Lepušić. Ńihove osobe govore tek nešto malo bolje od Lepušićevih i ako se jasno vidi, da su se pisci trudili, da što bolje podražavaju narodnome govoru. No kod ovih pisaca jače nego u Lepušića upada u oči to, što u ńihovim pripovijetkama, koje su sve (osim jedne) iz *mostarskog života*, sve osobe govore južnim narječjem, dok baš u Mostaru *svi* Muslimani govore zapadnim. Otuda nam se čini neobično, kad, u pripovijetci, jedan Musliman iz Mostara govori: *sviet* ili *vjeruj mi*, a slušamo ga u životu kako kaže *svit* i *virnj mi*. Već je to dovoljno, da ga ne držimo za Mostarca, nego za kakva, koji je iz Nevesińa ili

Gacka u Mostar došao. Neobično je i to, kad jedan naš prostiji Musliman kaže: *Izvoli ko brat* (str. 12.), kad dobro znamo, da on ne zna ni šta to *izvoli* znači i da upotrebljava samo riječ *bujrum*. Tako ne će reći učenjak, niti će reći *grad* ni *varoš* nego *šeher*. Naš Musliman ne pita: *šta je dobra?* nego *šta je?* ili *šta ima?* a *dobrovolce* zove *bašibozukom*, *seljakiću seljakačom*, *susjestvo komšilukom* i t. d.

Ali još je gore, kad pisci tutkaju svojim osobama u usta i take riječi, kakve se u nas nikako ne čuju n. pr. *hlače* mjesto gaće, *špiljı* mjesto pećini, *napokon* mjesto naj pošle, *uzgoj* i t. d. Na jednome mjestu vele: „A meni će babo uzeti liep *molitvenik*“, a mi ne znamo ni jednoga Muslimana, koji bi svojoj djeci *molitvenike* kupovao, niti im to treba...

Drugi put pišu ovako:

„— Ako Bog da, dok svrši ruzdiju, odmah ću s ńim na višu *bogosloviju*, pa neka izuči za *svećenika!* — znala je Zarifhanuma reći Tahiragi“ (str. 19.) — Zar ne znadu pisci, jadi ih ne znali, da bi jedna starija Muslimanka prije umrla, nego bi rekla da će dati sina u „bogosloviju“ za „svećenika“... I šta li bi kazao gazi-Behar, da je kakav Srbin ovako što napisao i kakvu li bi uvredu za Muslimane ispreo iz ovoga!... Ne bi li viknuo, da mu Srbi vrijeđaju vjerske osjećaje, iz mržńe i t. d. kao što on već znade podvaliti?...

Na str. 115. pisci napomińu, kako se pjesma *Što ću mati s očima*, pjevala u nas čak 1882., dok se ona počela pjevati tek iza 1890. Doduše to nije neoprostiva ni krupna pogreška i mnogo je krupnija ona, gdje se (*Na pragu novoga doba*, str. 39) opisuje ašikovańe momka i djevojke:

„..... Onda se primače sasvim prozoru i oberi očima na Alију, uhvativši se za gvozdene priječnice od prozora. Mjesečina joj se uplela u kose, prolijevala licem i drsko krala u tiele i meke grudi onuda, *gdje joj se na prsima košuља rastavlala. Nije na ńoj bilo ječerme, a kako se rukama uhvatila za priječnice više gore prema sebi, da su joj padale kose k ramenima, onako se razvratili i rukavi sasma dole* pa joj se i pune ruke kupale u svjetlu mjesečevu“...

U ovakome negliżeu ne će izaći ni jedna Muslimanka pred svoga dragana, pa volila ga makar kako. Pisci su ovdje i suviše mašti na volu pustili, a to ne smije biti, kad je pripovijetka *iz Mostara* i iz *Muslimanskog života*.

(nastaviće se).

Pregled savremene hrvatske književnosti.*)

S osobitom radošću pišem ovaj članak, navlastito za to, jer je namijenen srpskom listu. Rado ga pišem, jer znam, da ću — i ako malo — ipak nešto doskočiti pogreški, radi koje je vrijedno prekoriti i Srbe i Hrvate. Nije upravo ni naj manje lijepo, što Srbi hrvatsku, i Hrvati srpsku književnost ne poznaju. Radovao bi se kad bi koji sposobni Srbin donio u kakvom velikom hrv. književnom listu pregled cijele savremene srpske beletristike. Hoće li se ko odazvati mojoj želji?

Da bude meni lakše, razdijeliću članak na više poglavlja, a čitatelu će tako biti jasnije.

1. Kritika.

Prvi je i naj bolji hrv. kritičar, objektivan i pravedan, nepristran i pun ukusa, dobar poznavatel naj većih francuskih kritičara, *Jakša Čedomil.* Motreći sve s aristokratske visine, mnogijem čime je s pravom nezadovoljan, te često šuti. Je li to upravo lijenost kako mu mnogi predbacuju? Činenica je ta, da se ni on nije mogao ukloniti nekim obzirima, po kojima je teško izreći gorku istinu. Rade je pisao študije o tuđim književnostima. Matica bi Hrv. veoma pametnu stvar učinila, kad bi razne Jakšine študije sabrala u jednu knigu. Jakši je sličan *Dinko Politeo.* On je jedan od onih, što nam umiju zanimivim načinom i lakim stilom sve predočiti. Ako napomenem još *Ch. Segvića* i *Sabića* i *Šrepela,* napomenuo sam sve znamenitije kritičare starije škole. U to kolo ide, prem godinama mladi, *Ante Petravić.*

Velik je pristaša moderne struje *Milan Marjanović.* Po njegovom pisanju sudeć, regbi, da je proučio sve moderne filozofe i pisce. Zaslužniji progagator i voda modernizma je *D.r Milivoj Dežman Ivanov,* koji se dosta kritikom bavi, pače udario temel bezobzirnoj oštroj kritici.

*) Ovaj pregled napisao je jedan mladi Hrvat. — Ured.

2. Poezija.

Na Balkanu se rodilo četvero velikih pesimista. U Bugara Vazov, u Srba Vojislav Ilijć, u Slovenaca Aškre, a četvrti *Krančević*, prvi savremeni hrvatski lirik. Krančević jedino u radu nahodi mir, sa svijem drugijem on je nezadovoljan. Despotski crkveni sjaj, ludska himba i zloba, nesuglasje pjesničkih sanja i krute realnosti davaju mu dosta materijala za pjesme. Njegov sarkazam i nerijetka ironija dozivlju nam na pamet Heinea. Krančeviću ne može nijedan od hrv. pjesnika da stoji o boku. Varaju se neki kad uza ń stavljaju Tresića.

Tresić je važna pojava, koji natkriljuje sve ostale pjesnike, ali koji ipak zaostaje za Krančevićem. Nema one ustalenosti, onog mira, kojim se Krančević ističe. Tresić često ne zna svladati sama sebe. Mnoga je njegova pjesma prenatrpana. Nerijetko nalazimo u njega neumjesnih prispodoba, nepjesničkih izraza, pogriješen ritam i loš jezik. Tresić se malo drži poznatog „labor limae". Pogreška je njegova što smatra svaki svoj redak vrijednim tiska. Kad bismo htjeli imat zbirku (izdao dosad tri!) njegovih pjesama, da se njom umjetnički nasladimo, trebalo bi ih marljivo birati, mnogu skratit a štošta promijenit, te većinu uvrstit iz zadnjih godina. (Tresiću kao prozaisti fali umjerenost. Ta neumjerenost često pretvori neke njegove stvari — osobito putopise — u avtobiografiju. Prigovorit mu je što rabi bez potrebe silu barbarizama. Kao kritičara ga mnogo puta vodi strast i „ego". Njegova zadnja drama „Finis reipublicae" dokazuje što Tresić može stvorit, ako više vremena posveti pisanju i ako popravlja i gladi). No promatrajuć ogromni Tresićev rad ukupno, moramo mu se zbilja divit. Dok nam drugi dolaze rafinirani i ugladeni, Tresić nam se prikazuje u svojoj iskrenoj nagosti, sličan neprokrčenoj šumi, punoj svježosti i zelenila. Tresić je zaslužan također i za to, što je uveo u hrv. poeziju mnoge dosle neupotrebljavane klasične metre. No prije nego je djelo priveo kraju, okanio se klasičnih gusala.

Jedini je čisto *epski* pjesnik u Hrvata *Vl. Nazor*. On je opjevao što je Nodilo istražio. Velika je njegova zasluga, što nam je u pjesmi prikazao bogove naših praslavenskih poganskih otaca. No ne vrti se Nazorov rad samo oko toga. Taj naj plodniji hrv. pjesnik odabire gradivo za svoje pjesme: iz bi-

blije, iz povjesti i iz indijske mitologije. Nazor je također i lirik, no više je poznat kao epik. *Vidrić* je epski pjesnik u minijaturi, koji premda obraduje iste motive kao i Nazor, nema s ńim ništa zajedničko. Pjesnik je epsko-lirske naravi *T. Alaupović*.

Dionici borbe izmedu „starih" i „mladih" bili su uz prije spomenutog Nazora i Vidrića, još: *Xeres de la Maraja (M. Begović)*, čije su zvonke pjesme spjevane u naj čišćem jeziku, zatim *Mihovil Nikolić*, Matija Lisičar, Veļko Tomić i Viktor Badalić.

Ta borba nije bila bezuspješna. Sada nam pjesnici donose iskrene osjećaje svoje duše, a ne deklamacije i tzv. patriotske tirade. Ovdje je vrijedno, da se malo zaustavimo. Imaju li pravo oni, koji a priori osuđuju patriotsku poeziju? Imaju i nemaju. Mnogi patriotskim usklicima pokrivaju sterilnost svoje misli. Patriotsko pjevańe ima skoro uvijek sižè, koji svojom monotonijom dodije. Smiješno je današ pjevati o krvi na bojištu, o maču i slično, jer je to neiskreno, a iskrenost je prvi uvjet prave poezije. Vaļa biti ako ne genij, barem snažan talenat za prokrčiti nove pute i omiliti u tom već do sad na sto načina obradenom predmetu.

3. Proza.

Naj stariji je po književnom radu od hrv. romansijera *Evgenij Kumičić*. Ostaviv se naturalizma, koji je i uveo u hrv. književnost, lati se obradivańa povjesti u romanu. Uznese sva rodoļubna srca s više djela, navlastito „Urotom", te kad se mislilo da je za uvijek zašutio, poda narodu — uprav ove godine — „Kraļicu Lepu." Ńegovi su romani tako sastavļeni, da nit je u ńima povjest iskrivļena, nit radi povjesti trpi umjetnička strana. Taj neumorni radnik za dugo još ne će sustati. U ńegovoj su glavi zasnovana još druga slična djela, koja ćemo s vremenom dobiti.

Ksaver Šandor Đalski je salonski umjetnik i učenik velikoga majstora Turgeńeva. Kao što je Kumičić bio uzeo naturalizam, Đalski je uveo ruski realizam, koji je dosta doprinio razvitku hrv. novelistike. U istinu Đalski piše malo lošijem jezikom, ali umjetničkim stilom i finom psihologijom nadvisuje

sve druge. U Đalskog razlikujemo tri pravca patriotski, čisto-umjetni i onaj tajinstveni subjektivni način pisaña, koji nam otkriva Đalskijevu dušu, zadojenu mističnim spiritizmom i Šopenhauerovom filozofijom.

Iz jedinog razloga, što je pisac na životu i što je Dubrovčanin, spomenuću ovdje *Iva Vojnovića*, auktora „Ksante" koju je Alfreo Jensen — naš poznati prijatel — preveo na švedski. Vojnović je zajedno s Đalskijem uveo onaj modernistički pravac, koji sada kod Hrvata prevladuje. Vojnović je prekinuo svoj novelistički rad g. 1886, te se kašńe posvetio drami.

Drugi su umjetnici još: *Kozarac*, *Borota* i *Leskovar*. Treba spomenuti od starijih *Novaka* i *Draženovića*, a od mladih su vrsni pripovijedači V. Car Emin, Tucić, Sandučić, Bertić, Pierre Lucki, za tim muslimi: Osman-Aziz i Mulabdić.

Predimo sad na *crticu*. Po mojem mnijeńu naj boje i naj zanimlivije umije nizati crticu za crticom *Zagorka*. Što se patriotske strane tiče imade nešto sličnosti s poljskim spisateljicama. Oduševljena rodoljupka piše uvijek iskreno, kako i ćuti. Osim ńe imamo još dvije slične ženske, *Kristianu Solvegjs* (g.da Loiseau, rod. Vojnović) koja takoder poput svoje braće odabire dubrovačke motive, te *Kamilu Lucernu*. Satiričnim se crticama odlikuje *Matoš*, Srbijancima dobro poznat. Boraveć u Parizu, živeći na bohèmiansku, daleko od mjesnih obzira i privatnih trica, lasno mu je šibati desno i lijevo, malo i veliko. Ńemu je srodan duhoviti *Lyr Xapula*, koji se nedavno pojavio.

Onu vrst pjesama u prozi à la Turgeńev prvi je počeo pisati *Fran Mažuranić*, sin slavnoga auktora Smail age. Razglašen je u Hrvata *R. Katalinić Jeretov*, koji je upravo lani sakupio svoje male crtice u jednu kńigu (Iće). Ta je kńiga bila preko mjere pohvaljena, kao što je Katalinić puno maći, nego što ga uznose. Katalinić bi bio u literarnom smislu puno vrijedniji, bilo kao pjesnik bilo kao crtičar, da je maće i rjede tiskao. Puno je lapidarniji i snažniji od ńega *Andrija Milčinović*.

4. Drama.

Miletić je mnogo zaslužan za hrv. dramu i kao bivši intendant zagrebačkog zemaljskog kazališta i kao pisac. Upravo u

zadńe vrijeme spravlja veliko djelo „Pentalogiju“, od koje ćemo prvi dio dobit u knjigama Matice Hrv. *Tresić* je napisao više drama iz domaće povjesti, no vrhunac je postigao sa „Finis reipublicae“, koja riše rimski život i koja je od njega istog prevedena na talijanski, te od tal. kritičara silno pohvaljena. Drugi dio ima još izaći, premda je u rukopisu gotov. Željno se očekuje *Vojnovićeva* „Trilogija“ koja opisuje dubrovački život od časa, kad je gordi Napoleon uništio dubrovačku slobodu do danas. Dok je „Trilogija“ epopeja izginule dubrov. vlastele, naprotiv „Ekvinocij“ — napisan još 1898 — riše nam savremene pučke slojeve i neke dobro poznate dubr. tipove. *Dr. Milivoj Dežman Ivanov* — voda hrv. modernista — sastavio je po svim pravilima moderne drame više djela, koja su imala uspjeha. Dramatizirao je također i Šenoino „Zlatarevo zlato“, koje je bilo upravo oduševilo zagrebačko općinstvo. Ivanova me drama „Vir“ mnogo svojim stilom sjetila tragedije „La Gloria“ od razglašenog Talijanca Gabriela d' Annunzio. Mnogo obećava — i dosta je i obećao, pače dao mladi plemić *Srdan Tucić*, čiji je realistički pravac („Truli dom“) našao odziva ne samo u Zagrebu i Splętu, već i samom Narodnom Divadlu Zlatnog Praga. Nedavno je svojim prvijencem „Zimsko sunce“ slavio triumf u Zagrebu Istranin *Viktor Car Emin*. Njegova je književna — ne slava nego karijera — slična onoj Maksima Gorkoga. Pisao je kao i Gorki već u zrelije doba dobre crtice i pripovijesti, te na jednom neočekivano kao vulkan provali sa dramom, koja je pobrala i lovor-vijenaca i pohvala.

Ako navedem još Kumičića, M. Šenou, Ogrizovića i još kojeg, ipak nijesam prikazao svu hrv. dramu. Ona je puno veća nego što bi se dalo po ovim retcima zaključit. Ipak treba priznat, da hrv. drama ne nadvisuje ni hrv. poeziju ni prozu. Dok se na pozornici velikih naroda grozničavo bore razni »izmi«, hrvatski su originalni komadi većinom historijski i patriotski. To nije ništa nenaravno. Hrvati imaju još na političkom polu da steku dosta, a kod takvih naroda još je patriotska drama potrebita. Ali već ide na bolje. Dosle je dramatski život bio samo u Zagrebu; u zadńe doba čujemo kako se po raznim mjestima osnivaju stalne družine, koje i ako diletantske nijesu na odmet. Osobito se ističe u tom Splet. Tako se shvatańe za dramu po-

većava. No uz to mnogi hrv. pisci već iznose na daske razne probleme i socijalna pitaña. Ne će proć ni pun lustar, a već će hrv. drama dostojno koracati za dramom tudih naroda. Mali narodi, ako ne će da ih veliki progutaju, moraju često izvršit u malo godina ono, za što je u velikim književnostima trebalo i više decenijâ. Tako se kod Hrvata razvio i modernizam, slikarska i kiparska umjetnost, pak će i drama.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ja sam svršio. Htio sam da podam općenit pregled cijele hrvatske naj novije literature. Za to sam o piscima progovorio po par riječi, dok mnogi od tih zaslužuju sami za sebe dvostruko i više stranica, nego što ih ima ovaj moj kratki članak. Biću sigurno ispustio nehotice kojeg pisca vrijedna spomena, a hotimice sam premučao one niske epigone, koji se ne dižu nad običnošću. Tih ima u svakoj književnosti, kako i drača u polu, kako kukolja u pšenici . . . . . .

Poznato je kako se sada zapadni romanski narodi mnogo zanimaju za „varvarske" Slavene, kako čitaju i prevadaju slavenske pisce. Tako su i od Hrvata mnogi prevedeni. Da spomenem samo naj većeg i naj modernijeg hrv. pisca — Dalskog. On je preveden ne samo na slovenački, češki, ruski i poljski, već i na talijanski i ńemački, pače na švedski i maďarski.

U Dubrovniku 22. siječńa 1903.

Ignotus.

PJESNIŠTVO.

UMJETNO.

Božićna uspavanka.

— Ada Negri. —

Buji... paji... — od zime soba se smrzla;
Dijete, nemoj se budit.
Od starog jednog ogrtača, sine,
Odijelo ti šijem, da te zima mine.

Svijeća drhti, umorno se oko sklapa:
Dijete bijela lica,
Ko zna da l' ćeš sutra prije dana bijela
Râno moja, ugledati svog odijela!...

....Buji ...paji. — Božićna noć pokriva svijet:
Libera nos od svakog zla. —
Pahuljice snijega vijaju se guste:
Kaple se cijede, kroz strehe kuće puste.

Ja sam ti pričala priču o Isusu,
Dijete. — A ti gledaše
Mislenim očima, koje i sada znaju
Što je bol; a gorem sviknuće se vaju;

— Je l' istina — pitaše me — da se rodi
U staji a slama mu
Kolijevka bila i išao za nas
Po zemlji grešnoj, da nam bude spas? —

— Istina je! — On nas šćaše da izbavi,
Al' ga mržńa na krst pribi;
Pa sve za'man... dvadest vijeka borbe, plijena,
Pokriva zemlju ńegova krsta sjena...

Jer se na zemlji ljudski život vuče
Među krčmom i dućanom,
Među mânom, boli i crnom tamnicom —

...— Mir i ljubav zar baš nikad živjet ne će? —
— Jadno dijete, ti to ne znaš:
Noć je sveta! Bez prestanka snijeg pada
Po bijelim cestam... svuda studen vlada:

Sutrašńom zorom zvona će da reknu:
— Neka bude mir i hlebac
Ljudima dobre vole svuda na svijetu! —
Al' i tada laž će da izuste kletu.

U Božićnoj zori svako jadno dijete,
Te ga sudba tvoja goni
U čijem je hlebu još i suza čista
Ustati će sa dušom Isusa Hrista,

I sve će kolibe imat po jedno dijete
Silno i jako, koje će
Oštreć misao na života borbe ljute
Nepobjediv stvorit mač, krčeći svuda pute:

Jednog će dana ustati milijoni
Sa gromom i bleskom
Proroka ovih! I na ńihov napad jaki
Propanuće ovaj stari svijet opaki...

Jedini zakon Vandele biti će tada
Zakon ljudskog života.
Tada samo svakom stvoru biće bole
I reć' ćeš moći: *Mir ljudima dobre vole!*

Sa uzglavlja tužnog tvoga, moje dijete,
Sa silnom i jakom vjerom
Božićnu priču ovu priča ti tvoja mati,
Hriste moje krvi, neka te sreća prati!...

Beč.

Krun. Tonković.

Збогом остај, цвијете мили!...

Глас прелеће све Полабље:
»На Германе, Србаљ ко је,
»Да тушимо оштре сабље
»За кнезове мртве*) своје'...

Судриле се војске двије.
Борило се и борило...
Мир завлад'о к'о и прије,
Ал' јунака мање било...

Све Полабље листом плану.
Витезови хрле чили....
Млад Ратибор драгој пану:
»Збогом остај, цв'јете мили!..

За брда се сунце крило,
Кад Ратибор рањен стиг'о:
»Јуначки се, драга, бйло,
»Побједу је Србаљ диг'о...

Уздисање тад се чуло...
Кад се задњи зраци скрили,
Жалостиво одјекнуло:
»Збогом остај, цв'јете мили!...

Беч, новембра 1902.

Душан Таминџић-Хумски.

Жеља.

Сиње пространо море у сну дубоком снива.
К'о да је замрло све, гробна тишина влада...
Блиједи мјесец горе пучином тихо плива,
К'о будни чувар поћни силних звијезданих стада...
А ја осамљен стојим на жалу Сињег мора
И тугом срдашца свог зовем драгану своју,
К'о тужна мајка када са свога пустог двора
Јецањем зове сина, што је пан'о у бој...
Тихани вјетрић пирка с дањих маслинских гора
Па ми милује лице к'о да ме утјешит жели,
Али се вара вјетрић, јер ми не види борâ,
Што се на челу виде, кад данак сине бијели...
О тихи вјетрићу мој, да можеш нешто сада
Летнути далеко ој, до једног мирног двора,
Гдје чедо једно бајно, дражесна вила млада
У слатком санку снива, док је не прене зора...

*) У првој половици X. вијека за владе цара Отона I. позвао је лужички маркгроф Геро 30 српских кнезова на гозбу, па их све осим једнога поубијао. Посљедица тога био је свеопћи устанак Срба, који протјерају Њемце на лијеву обалу Лабе.

Па да јој кажеш причу о двоје негда драги',
Како су силно они волјели једно друго
И како једном она — земаљски анђо благи
Невјером поста њему — отада има дуго....
И како увијек он за њом чезне и вене,
Славећи пјесмом својом вилинске њене драži:
Дражесно лице њено и плаве косе њене
И како с тугом сада на жалу морском стражи....

Дубровник, августа 1902.

Душан Таминџић-Хумски.

Састанак.

Пијмо, браћо, то гр'јех није
То је неба дар,
Па што онда да не пије
Академичар?!

Куцнимо се чило, журно
У заносу свом.
Наздравимо сада бурно
Роду српском!

Тако браћо, тако само!
Живио нам род!
Запјевајмо сад »Онамо«
Нек се тресе свод!

А сад нека доста буде,
Нек се стиша жар!
Виолине нек загуде,
Заједа гитар....

Беч.

Али тужно, тужно јако
Да проплаче кам,
Јер ја волим само тако,
Кад се раздрагам..

Тако, тако... баш умилно!
Ах тужан је јек!
А ја тугу волим силно,
Шта бих без ње тек?

Јер ја немам тог весеља
У часима свим,
А да није туга већа
Пом'јешана с њим.

Ја уживам у тој тузи,
Не могу без ње.
Свирајте ми тужно, друзи
Туга ми је све!.....

Душан Таминџић-Хумски.

Laskavcu.

Oj laskavče gadni, natrag bježi,
Jere mjesta tebi ovdje nije,
Crna, grešna, podla duša tvoja,
Iskrenost mi hoće da ispije!
Mrzak si mi kao lupež kleti,
Jer nevinu iskrenost mi dižeš,
Dižeš mirno bez sile, oružja,
Udvaraš mi, do tajana stižeš!
Natrag bježi, daleko se odbi'
Izmed' zv'jeri gadna pl'jena traži.
Tvom zanatu tamo se pristoji,
Tamo laskaj, tamo kradi, laži!
Natrag, dakle, uklon' mi se s oči,
Pa neka te i ne vidim više,
Ukloni se, neka mogu onda
Živjet bolje, mirnije i tiše!

4. I. 1903.

Abećedović.

Iz morskih soneta.

I.

Polegnuše po tratinam trave,
Kosaračko čujuć milovańe.
Čujuć hihot momčadije zdrave,
Što no glede zaljubleno jańe.

Oj prostoto moje majke Slave,
Dale idu tvojih sinkâ sańe:
Siňim morem porinuše splave.
Oj bogatstva luto pozivańe,

Otkud - pitaš - meni duša ńežna,
Otkud sudba da me ńina dira?
- Otkud, more, tebi pjena sn'ježna?

Slutńe, čežńe tajnovita vira
Sunu igra silna, neizbježna,
Pa se r'ješe u pjesmice mira...

II.

More, plahto čista, netaknuta
Silni, velik gospodare vodâ,
Sila ti je strasti zapregnuta
Pobjedama slave luckog roda.

Vojskovodâ tobom vola kruta
Silom vlada, tvoja se sloboda
Časom diže, pa podlegne luta
Pod vedrinom nebeskoga svoda.

A ja nemam za to svoje čelo
Svjecke brige boram izrovano
Vedra neba, kôm ga dizat smjelo.

Zaboravi mrežu je rasprelo
Na tom čelu čedo zaplakano
I slobode znameńe pomelo.

Andrija Drivaštanin.

Pjesme Didaka Pira.

Piro Flavij Jakob (Didak), jevrejin, rodi se u Evori u Portugalskoj 1517. god. Izagnan iz domovine proputova Englesku, Francusku, Belgiju, Švicarsku, Italiju, Grčku, Egipat i dobar dio Azije. Zatim se povuče u Dubrovnik, gdje je do smrti živio. Broje ga u ponaj bolje latinske pjesnike onoga doba. Jedan dio ńegovih pjesama ugleda svijetlo 1582. kod Tomaza Natali u Krakovu, preštampan 1592. u Mlecima *sub signo leonis*, a 1596. kod Felice Valgrisio. Neizdate pjesme imaju naslov: *Didaci Pirrhi Lusitani elegiarum libri III.* ad D. Slatarichium, Patav. Scholae Rectorem et equitem splendidissimum: accedit Lyricorum libellus eodem auctore. (Po Ljubićevu *„Dizionario Biografico“)*. Ko bi želio potańih vijesti, upućujemo ga na Dubrovčanina Tomaza Chersu koji napisa posebnu biografiju štampanu u Firenci 1826.

Ovdje preštampavamo štampane pjesme spomenutoga pjesnika, jer je ta knńiga danas vrlo rijetka i teško se može nabaviti. Preštampavamo ih e da bi bile pristupnije prijateljima i istraživaocima stare dubrovačke knńiževnosti.

Knńizi je naslov: »De illvstribus familiis qvæ hodie Rhacvsæ exstant, Anno 1582. Cal. Ian. Ad amplissimvm Senatum Rhacusanum. Didacus Pyrrhus. Cracoviæ.«

GASPARI MALINII ARCHID.

SANDECEN.

EPIGRAMMA.

Quam sit amœna situ, quam splendida ciuibus amplis,
Quamque potens armis, quamque Rhacusa toga.
Egregio vates hic monstrat carmine Pyrrhus,
Pyrrhus Apollineæ gloria magna lyræ.
Hæc Veneto nuper vulgata encomia prælo,
Natalis Craci nunc dat in vrbe legi.
Prima igitur Pyrrho debetur gratia, Thomæ
Altera, pars hinc est laudis vtrique sua.

AD NOBILISSIMVM
AC PRVDENTISSIMVM D. MI-
chaelem Mensium, Senatorem grauissimum,
& ærarij III. virum, &c.
IN OBITVM VENERABILIS D.
Maurij Vetranij, Poetæ Illyrici, &c.

ELEGIA PYRRHI.

Sæuit hyems, & stat Sergus niue candidus alta,
Nec decor est syluis, squallet & omnis ager.
Hic violæ tamen, & niueis permixta ligustris
Lilia, & hic viridis myrthus, & albarosa.
Et variæ circum volucres, quæ noctis in vmbra
Nescio quid liquido gutture dulce canunt.
Dicite qui sedes, & Diis loca grata tenetis,
Vnde sub hyberno sidere veris honos?
Vix ea: patricij cum sic pars magna senatus,
Mensius heus inquit, quisquis es adde preces.
Adde preces, & tura, sacram dum condimus vmbram,
Et facimus iusti funeris exequias.
Occidit (heu) charum Musis caput, occidit inquam
Maurus, & heu longum iam silet ille senex.
Cuius ob os oculos, atque ora obuerterat omnis
Quæ gens lata colit littora Dalmatiæ.
Qualis apis per prata volans florentis hymetti,
Nunc thyma, nunc cytisum, nunc legit ore rosam.
Quale canit, Siculis Siren dum ludit in vndis,
Aut miseris nautis instruit insidias:
Talis ad auratam citharam nunc fortia facta,
Nunc veteres nobis ille canebat auos.
Tum genus antiquum, & claræ primordia gentis,
Atque vrbs nostra quibus creuerit auspiciis.
Illa quidem creuit, quo primum tempore classis
Appulit Illyricis regia littoribus.
Tum primum egregiis bellus conspectus in armis,
Vt patrium vindex asserat imperium.

Ibat oliuifero Vergatus vertice in auras,
Vltima pars Baccho consita montis erat,
Planities haud lata fuit, quam clauserat inde
Mons sacer, hinc liquidis stagna refusa vadis.
Parcite, ait Dryades, & vos discedite ab alto
Culmine, si qua vetus numina lucus habet.
Iam veniet, qui vos dilecta pellet ab vmbra
Sergius, is nostræ conditor vrbis erit.
Nec mora sit, parua designat mœnia fossa,
Raraque partitur iugera militibus.
Creuit opus, lecti passim venêre coloni,
Fluxit & hinc, illinc plurima nobilitas.
Nobilitas seros olim visura nepotes,
Et patrio dignam sanguine progeniem.
Cui sua libertas multos intacta per annos
Et stetit, & nullo stat violanda die.
Vera cano, vatem non decipit augur Apollo.
Ille simul mentem mouit, & ora Deus.
Quem bona libertas amplectitur, aureus illi
Iuppiter effulsit de meliore polo.
Deducitque dies niueos, & temperat astrum,
Et fortunato torquet ab axe rotam.
At qui turpe iugum, quique effera iussa tyranni,
Qui potuit regum ferre supercilium:
Ille ratem subigat damnato ad crimina remo,
Dumque ratem subigit, verbere terga sonent.
Claudat & infelix crudeli funere vitam,
Nec sit honos cineri, nec tegat ossa lapis.
Quam bene qui patriis depellit ab arcibus hostem,
Ipse suo patriam sanguine tingit humum.
Et cadit aduersa transfixus cuspide pectus,
Nec venit in stygios degener vmbra lacus.
Illius arma canat, & faxint funera vates,
Funera Pieriis inclyta carminibus.
Saxa quoque imponant, & lauro saxa coronent,
Omnis & inscripto carmine crescat honos.
Talia dicta dabat Maurus. Mors atra loquentem
Impediit, querulam dissecuitque lyram.
Nos lacrymas, nos tura damus. tu lilia plena
Sparge manu, & longum manibus adde vale.

FINIS.

NARODNO.

Grkiña djevojka i momče Hercegovče.*)

— Pribljčio *Antun Mijas.* —

Zapjevala Grkiña djevojka
Jutrom rano po vrh Carigrada,
Ko usadi lozu trebidraga
Na sred b'jela grada Carigrada,
Da zahladi pola Carigrada,
Dala bih mu obljubiti lice.
To doznao čobanine Jovo
U Trebiñu gradu bijelomu
Brzo s'ječe drvo bukovine:
I tovari karvane velike,
Goni Jovo k b'jelu Dubrovniku,
Tamo gradi tananu galiju.
Kad galiju bješe sagradio,
Sakupio dvanajest mrnara,
Zajedrio k b'jelu Carigradu,
Te usadi lozu trebidraga
Posred b'jela grada Carigrada
Prije zore i bijela dana.
Brzo se je loza uzgojila
I zelenim lišćem načinila:
Dode vakat od Vidova dana
Zahladila pola Carigrada,
Pa on veli Grkiñi djevojci:
Daj, djevojko, što si obećala.
Veli ñemu Grkiña djevojka:
Vjera tebi, momče Hercegovče,
Kad dovedeš vodu sa Sitnice
Do bijela grada Carigrada
Da ja mogu cv jeće zal'jevati
I bijelo lišce umivati.
I tomu se momče dosjetilo,
Te dobavi vr'jedne mušterije
Da mu prave drvene garage
S kojim hoće vodu navratiti
Do bijela grada Carigrada
A do dvora Grkiñe djevojke.
To vrijeme nije vele stalo
Doveo je vodu k Carigradu,
Ispred dvora Grkiñe djevojke.
Teče voda preko Carigrada
Slijeva se kroz Saraj u more,
Pa dozivle Grkiñu djevojku:
Evo tebi vode sa Sitnice
Neka možeš cv'jeće pol'jevati
I bijelo lice umivati.
Kad poliješ krasno cv'jeće svoje
I umiješ b'jelo lice svoje
Daćeš meni ñega obljubiti.
Veli ñemu lijepa djevojka:
A bora ti, momče Hercegovče,
Kad ustr'jeliš na nebu zvijezdu,
Ter ti zv'jezda na zemlju panula
Tad ćeš meni obljubiti lice,
B'jelo lice prije neljubljeno.
Tada reče čobanine Jovo:
O djevojko, živ' te Bog ubio
Teb' ubio a ja te ljubio,
Ak' ustr'jelim na nebu zvijezdu
Da j' ustr jelim ustr jelit je hoću,
Al' na zemlju pasti meni ne će.

*) Ovu sam pjesmu čuo pjevati u Carigradu od jednog Bošñaka uz gusle.

Te on šeta do dvora djevojke
Zape str'jelu za zlatnu tetivu
I dozivle lijepu djevojku:
Na pogledaj, Grkińo djevojko,
Kako str'jelam na nebu zvijezdu
I kako će na zemlu panuti.

Prevari se ujede je guja,
Te išeta visokom pengeru,
On ne str'jela na nebu zvijezdu
Nego str'jela Grkińu djevojku,
Ustr'jeli je po sred srca živa,
Mrtva mlada niz kulu panula.

BILJEŠKE.

Luj Leže, čuveni francuski slavista, navršio je 31. pr. m. šezdesetu godinu života. Svojim naučnim radom o Slovenima, i ljubavlu prema ńima, Luj Leže zaslužio je da ga s poštovańem spomińu i slovenski narodi i slovenska nauka, i da znaju barem u kratko šta je ovaj neumorni radnik do sad uradio za Slovene i slavistiku.

Luj Leže roden je posledńeg dana 1843. u Tulonu. Još u dvadesetoj god. počeo se zbližavati sa Slovenstvom, i od toga doba Sloveni su predmet ńegove ljubavi i proučavańa. On je treći profesor poslije Mickijevića na katedri slavistike u pariškom Collège de France. Sa ove katedre počeli su se Francuzi kako treba upoznavati sa Slovenima. Zato imaju naj više zasluge Mickijević, Sen Reńe Tajlandij, a ponaj više, bez sumńe, Luj Leže. On je radio i radi i kao profesor i kao pisac Sa članaka po raznim novinama, Luj Leže prešao je na pisańe čitavih knńiga, i sad su ńegova djela o Slovenima čitava mala biblioteka. Izmedu prvih ńegovih radova treba pomenuti „Junačke i druge pjesme čeških Slovena“, za tim su se javljale Ležeove knńige jedna za drugom. Prevodio je i štampao srpske pjesme, pripovijetke slovenske, o Rusima, Česima, Poljacima, Bugarima i t. d. Prošle godine štampao je slovensku mitologiju. Od 1868. do 1871. Luj Leže predavao je u Sorboni o knńiževnostima slovenskih naroda, godine 1873. postao je profesor slavistike u školi za žive istočne jezike, a 1885. opet se povrati u Collège de France.

Luj Leže govori gotovo sve slovenske jezike sa svim pravilno. On je spremio mnoge ugledne i čuvene radnike i naučńake, medu kojima zauzima istoričar Rambo odlično mjesto.

Iskreno želimo da g. Leže poživi dugo godina nauci, kojoj je tako potreban, Slovenima, koji ga poštuju i svojoj otaġbini, koja se ńim s pravom može ponositi.

*

Prošle godine mjeseca novembra Stojan Novaković navršio je šezdesetu godinu. Stojan Novaković spada medu prve naučeńake na Slovenskom jugu. Prije dvije godine Češka Akademija Nauka jednoglasno je izabrala ovoga srpskoga naučeńaka i državnika za svoga člana. U motivaciji te odluke izmedu ostaloga nalazi se ova stavka:

»St. Novaković, predašńi predsjednik ministarstva u Srbiji, a sada srpski poslanik u Petrogradu, obilatošću naučno-kńiževnog rada, brojem rezultata u naučnijem istraživańima, dubinom misli i širinom pogleda, — danas je *prvi auktoritet na Slovenskom Jugu*«.

Ova ocjena Češke Akademije Nauka vrlo je laskava za Srbe.

*

Mjeseca novembra prošle godine otvorena je u Petrogradskom Tavričeskom dvorcu izložba odjelâ i nošńe mnogijeh naroda. Naj bogatije je i naj bolje ureden ruski odjelak. Opću pažńu skreće odjelak, u kome je izložena nošńa iz Srbije. Za ovaj odjelak naj više je predmeta poslala kraljica Draga.

*

U prvoj svesci beogradskoga „Kola" ima ocjena o kńizi: »Iz Dekadence, album slika od Podnopolskoga«. O toj kńizi veli D. A. Ž.:

Kńiga „Iz dekadence" lijepo se i prijatno čita, i ako piscu oskudijeva još umješnost u sastavlańu cjeline od pojedinih slika; ali se svakako vidi u piscu jak talenat i snažno pero. Jezik mu je lak, uz neke neizbježne provincijalizme, kojih bi se trebalo čuvati.

Pisac je posvetio svoju knigu Boki i ńenim staricama „kojima oči iskapaše izgledajući hoće li vam kroz Verige iz daleka svijeta doploviti jedinac".

Nadamo se, da će novi i talentirani pripovijedač pružiti srpskoj književnosti još koju ovakvu lijepu sliku, a dotle neka je iskreno preporučena ova knjiga „Iz dekadence".

*

Roman Branislava D. Nušića *Opštinsko dijete*, koji je izlazio u „Delu", otštampan je u zasebnu knigu, vrlo ukusnoga izdańa. Cijena je knizi 1.50 dinara ili krune.

*

Hrvatski novinar Dinko Politeo pokrenuo je u Zagrebu list: „Pravu Hrvatsku Misao, smotru za politiku i knigu". Stožerne točke ove smotre biće: hrvatsko državno pravo, slavenska zajednica i kršćanska sloboda.

*

U svesci za decembar „Dela" na prvom mjestu nalazi se prikaz D.ra Mih. V. Vujića fiziokratskijeh odjeka u Dalmaciji pod natpisom: *Jedan odjek fiziokratije u Dalmaciji.*

*

Izašao je drugi dio rječnika srpskog i ńemačkog jezika, što ga je priredio profesor A. M. Matić, a izdaju braća M. Popović u Novom Sadu.

SRĐ

Br. 3. Dubrovnik 16 Februara 1903. God. II.

Dr. ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ*)

— Književni portrait —

God. 1888 dode zagrebačkom „Vijencu“ iz Beča pjesma „Kod Tegetofova spomenika“. Urednik i drugi oni, koji su se slučajno nahodili u uredništvu, divili su se patriotizmu, uzvišenoj dikciji i originalnosti novog miljenika vila. Taj sretnik, kome nije bilo dosuđeno da iskusi jade svakog početnika, bio je dr. A. Tresić Pavičić, danas najpopularniji hrvatski književnik, tada još slušalac universe.

Tresić je još mlad čovjek. Rodio se u Vrbniku, na otoku Hvaru. Iza gimnazijskih nauka u Spletu i Kotoru, ode u Beč i u Pariz, da se ovjenča avreolom doktora filosofije, koja ga učini velikim. Htijuć biti dosljedan svojim načelima, ne ude u državnu službu. Volio je gladovati, nego raditi proti svome uvjerenju. Nastaniv se u Zagrebu, poda se sa svom dušom književnosti i politici, koja je — kako ćemo kasnije vidjeti — njemu bila više od štete, nego od koristi. Sada je u Trstu, gdje pomaže Jakiću pri uredivanju novina.

Tresić se u svemu ogledao: u lirici, u epici, u drami, u pripovijesti, u romanu, u putopisu, u kritici, u filosofiji, te je više manje skoro u svemu uspio. Dosta mu je doprinijela silna naobraženost — upravo u enciklopedijskom smislu riječi — i marljivost, kojom tu svoju naobrazbu svaki dan povećava. Pozna više jezikâ i o svakoj književnosti ima jasan pojam. Sad ćemo, da sistematično pregledamo njegov sveukupni ogromni rad, koji se sadrži u preko dvadeset djela, a da ne spomińemo što je raspršano po raznim novinama.

*) Piše jedan mladi Hrvat. — Ured.

Tresić kao *lirik* prikazao se svojom prvom knigom pjesama „Glasovi s mora jadranskoga“ 1891. Da je ispustio iz ńe barem treći dio, kńiga bi bila boja. Ipak se svak osvrnuo na ńu, jer je imala u sebi nešto novo, osobito radi klasičnih metara, od kojih je Tresić mnoge po prvi put uveo u hrv. književnost. Mažuranić, Preradović i Ilijašević su rabili samo heksametar i pentametar i alkajsku strofu, a Tresić je ńihov rad nastavio i proširio, pače svih natkrilio u toj vrsti. Iz te prve zbirke, osim one pjesme, koju sam na početku spomenuo, nas kao Slavene zanima najviše oda „Dimitriju Agreńevu“. Jakša Čedomil kaže o ńoj: „Zamišao i osnova su joj krasne. Pjesnik u zvuku raznih strumenata nazire glas svih Slavena, pa se kao u muzici svi ti slavenski glasovi slijevaju u krasnu armoniju“. (Iskra Br. 14. 1891. Zadar).

Tresić je uzvitlao prašinu i kao patriotski pjesnik. On nije imitator imitatorâ Ilira, već originalnošću obradbe i misli, ostaje i danas jedini patriotski pjesnik u Hrvata. Ne slavi on samo vlastitu domovinu. Slavenstvu je iskitio uzvišenih oda, a jednu i na talijanskom jeziku. Nego ta prva kńiga je bila još nejasna zora dana, koji je imao svanut — i koji je već i osvanuo.

U drugoj zbirci „Nove pjesme“ (1894.) Tresić je savršeniji. Nemamo što da iz ńe ispustimo. (Izim dodatka „u spomenar“. Što je za gospodice, nek ostane u albumu, jer takve naručene pjesme rijetko uspijevaju, ako nijesu spontane). U ovoj je zbirci forma tačnija i misli su bolje. Uz motto „non ego ventosae plebis suffragia venor“ Tresić budi jarka čustva za dom i slobodu, opijeva čistu ljubav prama dragoj i rodu svomu. Uspio je sasvim dobro. Dok u prvoj zbirci prevladuje zanos kao u Horaca, ova druga sadrži dosta filosofskih refleksivnih pjesama. Dok u prvoj zbirci ima devet raznih klasičnih sistema, u drugoj ih ima samo tri. Tresić ih počińe zapuštati.

G. 1898. osvanu u sarajevskoj „Nadi“ pjesma „Nesuđenoj“, koja nas svojom prostom ljepotom zadivljuje. To je — po mojem sudu — najljepša Tresićeva klasična (ljubavna) pjesma. To je jedina Tresićeva pjesma potpuno savršena. Ono četrdeset i dvije alkajskih kitica nižu se kao rijetki biseri u dragocjen derdan. Iste godine izdade Tresić — u svom tadašńem „Novom

Vijeku" — divnu pjesmu „Monstra natantia", koju mu nadahnu krvavi rat između Španije i Kube, koji je u ono vrijeme bijesnio. Da je to spjevao ko n. pr. u Francuskoj, bila bi kolala od jednog kraja svijeta na drugi. Tu pjesmu, onu „Agreńevu" i onu „Nadini Slavjanskoj" ponizili bismo, kad bismo ih nazvali naprosto: prigodnicama. Tresić je pjesnik, koji prima pobude većinom iz vańskog svijeta.

Tresić napušta malo po malo klasičnu liru. Lasno je shvatiti zašto. Samo ko je kušao, znade kako je neharno i teško obradivat klasične metre. Zahtijevaju ne samo snažan polet, uzvišen predmet, već i silan trud, a na koncu ih većina publike ne shvata. Jedino se dva, tri klasična sistema mogu s lakoćom upotrijebiti, no za duh kao Tresićev to je malo i monotono. Ako se danas laća kojeg metra, to su jedino rimovani heksametri.

Tresić se sve više bratimio s narodnom vilom. G. 1901. objelodani „Đule i sumbule". Dobar ih dio, pače najbolje bio je uvrstio već u drugu zbirku i rasijao po raznim listovima. Kad su izišli u jednu knjigu, bili su primljeni veoma hladno. Loše je naškodilo onom, što je bilo dobro. Kao što nijedan Grk nije nadvisio Homera, tako ne će niko ni narodnu pjesmu.

U deset godina, dakle, tri zbirke! Po tomu možemo suditi Tresićevu plodnost. Mnoge su Tresićeve pjesme same po sebi znamenite. Jedna je od takvih kancona „S kninske tvrdave" (1902) — unicum u hrv. književnosti. Idući po tim svetim ruševinama, duh se pjesnikov zaljeće u slavno doba moćnih hrvatskih kraljeva, a jada se nad sadašńosti; na jednom mjestu veli:

. . . . . otkrivat pomozi
Otaca kosti, crkve, zadužbine;
Pa hajmo *srpski* sine,
Na Kosovo, na grudim bratskoj slozi
Dić spomenik, uzvišen kano duša
Miloša, i kô slava
Vjekovit Tomislava!

Od naj novijih pjesama zaslužuju osobitu pažńu „Sutonski soneti", koji upravo izlaze po raznim listovima. Ima ih preko stotine do sada. I ńima je prigovorit, kao obično svakoj prekomjernoj Tresićevoj radńi. Ima u ńima uzvišenih mjesta i divotnih prispodoba, ali i dosta pogrešaka. Kad bi ih Tresić sa-

kupio u jednu knigu, morao bi ih dobar broj ispustiti. Nas, Dubrovčane i sve one u Dubrovniku nastańene, zanimaće najviše onaj, gdje Tresić opijeva grobje u Lapadu. Evo ga:

Na grobju sv. Mihajla u Lapadu.

O vr'jeme, ti što ļepost rascvjetavaš
U prirodi i truniš cv'jeće ńeno,
Ti umjetnosti cv'jeće uzvišeno
Vječnosti dahom kr'jepiš, poļepšavaš.

Ti ļudskom trudu blag počinak daješ
Kad rodi voće pjesmom zasladjeno,
I ovo grobje slavom posvećeno
U prolaznosti vihru povječavaš.

Kroz suton zlatni, kroz smaragdne grane
Čempresa tužnih čujem ritme nujne
Huļeńa tvoga prostorjem nirvane.

Oh, ali s ńime koje misli bujne,
Koj' popuh slave, o čempresi viti,
Čujem kroz vaše brsne romoniti.

Isti je motiv obradio i Ivo Vojnović u sonetu „Oni" (t. j. gospari). Zanimivo ih je uporediti.

Tresić je isprva bio i bard stranke prava. Iz te perijode je najlepša ńegova pjesma „U smrt Antuna Starčevića". Nego, ako je Tresića stranka i bila uznijela, poslije kad se zavadila s ńim nije ga mogla oborit kao Harambašića, jer je Tresić obdaren pravim pjesničkim darom, koji mu je jedini čvrsti pjedestal stalne slave.

Tresićeve su lirske pjesme često preduge i natrpane, te bi bilo bolje, da su kraće. Tresić često ne zna da bude umjeren, ne može da svlada silnu bujicu misli. Nerijetko jednim neumjesnim izrazom ili nezgodnom prispodobom (fizike!! ili matematike!!!) pokvari cijelu pjesmu, koja bi bez toga bila savršena. Isto kao da nas ko udre šakom u času, kad smo najugodnije raspoloženi. Tresićevih pjesama ima četiri vrsti: patriotske, ļubavne, filosofske i epske.

Tresić kao *epik* je većinom bez mana. Ta vrst dobro pristaje ńegovoj tvrdoj naravi. Samo ću jednu spomenut, bugaršticu „Molitva žreca Vidu" u kojoj nam na usta žrecova niže sve praslavenske bogove. Tresić je počeo i prije Nazora obra-

đivat mitologiju naših poganskih praotaca, no Nazor ga je obilem svoga rada natkrilio.

Matica je Hrvatska pred dvije godine kupila Tresićeve pjesme, da ih objelodani među svojim knjigama Ako ih misli izdati, neka kupi i one iz kasnijih godina. Za Tresića dvije godine znače mnogo. Ako ne misli tako učinit, bolje je — ništa. Onaj, kojemu će bit povjereno izdaće tih pjesama, treba da ima veliku pomńu pri izabirańu. Ne bi zlo učinio, da uvaži neke prigovore iz ovog prikaza.

Tresić je glasnik one snažne i krepke muške poezije, kojoj ne pristaje sentimentalnost, već vedri optimizam i filosofsko razmišlańe. Ali kako je, da uza sve to, što Tresić tvrdi, da svaki svoj redak popravlja i po više puta, nalazimo ipak u ńega dosta rdavih stihova? Tresić je velik pjesnik, ali nije umjetnik riječi. On nije mirisni, ńežni karanfil, već divlji gordi hrast.

Sada se osvrnimo na Tresića *dramatičara*, a pošto su sve ńegove drame tragedije, dakle trageda. U prvoj Tresićevoj tragediji „Ljutovid Posavski" (izišle iste godine koje i „Nove pjesme", 1894.) prevladuju lirska mjesta. Interesantnije je, da ovdje prozborim o „Simeonu Velikom" (1897), jer se dosta tiče i Srba. Tom je tragedijom Tresić htio prikazati sjajno doba najmoćnijeg hrv. kralja Tomislava. Zašto onda nije ńega stavio kao protagonistu drame? Na to odgovara sam avktor: „Tomislav nije dramatična ličnost, nego je više prikladan za epski sjaj. No ako ne može da bude glavnim junakom drame, može biti velikom silom, koja zapliće nit ili odlučiva u raspletu tragedije". Pustimo pisca, nek nam govori dalje: „Dvije su ideje onda došle u sukob. Ideja hegemonije jednoga plemena nad drugim na balkanskom poluostrvu, a druga: ideja konfederacije svih balkanskih plemena. Prvu zastupaju Bugari sa Simeonom na čelu, a drugu Hrvati pod svojim kralem Tomislavom. Ideja hegemonije jest os, oko koje se vrti i radńa tragedije, a ideja konfederacije je ona sila, koja ju nadjača i slomi možda na sve vijeke. Osim ove ideje još je jedna, koja provijava čitavu tragediju, a to je ideja narodne službe božje i narodne književnosti. Vrijeme ovoga dogodaja je najsjajnije u povjesti bugarskoj i hrvatskoj, a Srbija poslije groznog udarca, što joj je zadao car Simeon, spašena bratskom ljubavi Hrvata, pomlađuje se i pre-

porada za boju budućnost. Srbi su se Tomislavu utjecali, da ih spasi od bugarskoga nasilja, i kralj se odazvao molbi srpskoga naroda, uslijed čega je nastao veliki kobni rat između obiju mladih slovjenskih država na Balkanu i svršio se užasnim porazom bugarske vojske i tragičnom smrću cara Simeona".*)

Trećoj Tresićevoj tragediji „Katarina Zrinska" prigovarali su mnogi kritičari, što je ponosnog i naglog pjesnika dovelo i do osobne svade. Po naslovu je lako domislit se sadržaju. Hrvati se moraju i danđanas boriti za neka prava, kao i pred nekoliko stoljeća prije. Za to mnogi — a i Tresić — pjevajuć prošlost, smijeraju na sadašnost. Možda je ta tendencija škodila, te dala povoda opravdanim prigovorima.

Tresić je proslavio triumf sa „Finis reipublicae", od koje ima još tiskati drugi dio. To je ne samo najbolje Tresićevo djelo, nego i jedno od prvih u cijeloj hrv. književnosti. Karakteri su i rimski milieu majstorski ocrtani. Imajuć i sam s ńima neku srodnost, Tresiću najbolje uspijevaju rimski motivi, te za to misli napisati više djela iz rimske povjesti.

Kao *pripovjedač* (ili romansijer), Tresić je najmańe uspio. Pustimo na stranu „Sudbinu izdajice", pa se pozabavimo sa „Pobjedom kreposti", romanom — kako ju sam nazivlje — iz zagrebačkog života. Da to bude zbilja roman, pisac se imao držat, ako ne svih, barem glavnih pravila tehnike. Sastavljajuć to djelo, pisac je imao političku tendenciju, naime da uzvisi svoju stranku (prava), a ponizi maģarone. Upao je i on u pogrešku, kojoj se nije mogao oteti ni veliki Zola. Tresić prikazuje pravaše kao čiste duše, pošteńake i patriote, a maģarone kao izdajice, hule, lopove i odrode. Jedne je opisao (da se poslužim prispodobom), kao neoskvrńene andele, a druge kao crne demone. Ipak u romanu ima krasnih mjesta. Opis izbora u Hrvatskoj i nasilja tamošńih vladinih organa, uzruja nas i gane. U glavnom junaku — barem ja tako mislim — Tresić je opisao sama sebe. Zagrebački je život također vješto iznesen. Zadńu Tresićevu pripovijest „Moć lepote" nijesam pročitao, pa i ne mogu o ńoj ništa reći.

Kao *putopisac* je Tresić puno sretniji, premda ni tu nije prost od poroka. Glavna je pogreška: uplitańe vlastite osobe. Ti putopisi nijesu savršena, umjetnička zaobljena cjelina, ali se

*) Ovo je mnijeńe pjesnika i pisca ovoga književnog portreta. — Ured.

ipak čitatelja ugodno dojme. Ti su putopisi zbirka lijepih opisa prirode, filosofskih razmatrańa, genijalnih prispodoba, srdačnih razgovora, prijatelskih doživlaja i — otkrivańa sama sebe. To koristi, da možemo upoznati Tresićevu intimnu stranu. Tvrdi, opori stil, sjeća nas na način pisańa Starčevića i Pavlinovića.

Najprvi je Tresićev putopis „Po Lici i Krbavi", za tim „Po Bosni i Hercegovini", u kojem govori o pjesnicima i književnicima nastańenim u okupiranim zemlama. U „Po moru" opisuje svoje prijatelje na Hvaru i Braču i krasote tih dvaju otoka. Kao nastavak toga su „Poleti okolo Biokova". Napisao ih je iza one kobne nesreće, koja mu je pribavila ne samo veći broj neprijatelja, nego i tamnicu. Tresić je bio pošao k svome bratu na Brač i u Zagorje k pobratimu Ujeviću, da nade melema ojadenom srcu. Tako nastadoše „Poleti". Non viene ogni male per nuocere. Ako još napomenem „Po ravnim Kotarima", napomenuo sam sve Tresićeve putopise. Kako prije spomenuh, Tresić je pri koncu lańske godine boravio u ovom lijepom našem gradu, koji ga je začarao, te misli o ńemu i pisati. To će nas puno zanimat. Da nema nekih pogrešaka, Tresić bi se mogao slobodno mjeriti sa De Amicisom. No dok je De Amicis internacionalan, Tresić je u ovom sličan pokojnom slikaru Mašiću, te ne će da slavi lepote tudih krajeva, već samo vlastite domovine.

Tresić ima sve uvjete, da bude prvi *kritičar* u Hrvata. Pravi kritičar treba da dobro pozna psihologiju, što Tresiću ne fali. Ipak Tresić, ma koliko učen i naobražen, ne zna se dignut nad stranačke strasti, ne može zaboravit svoju osobu, nit se umije držat hladne objektivnosti. Tresić je malo tašt, ili da budem tačniji, svijestan je svoje vrijednosti. Videći, da mu mnogi ne priznavaju, što ga pravom ide — a donekle ima i pravo — hvata svaku prigodu, koja mu se pruži, da razjasni svoj rad i svoje misli. To u koliko je štetno, često i koristi. Docet „Katarza Katarine Zrińske" (vlastite drame!). Najnovija kritika o Ferrerovoj „Decadenza e grandezza di Roma" duboka je studija. Tresić može da dobro rešeta Ferrera, jer je dobro proučio rimske prilike i povjest, što mu je trebovalo za „Finis reibuplicae". Tresić se kao kritik nije ograničio samo na književnost, on je dobar sudija i za umjetnost (slikarstvo). Nije crpao znańe iz mršavih referata i feljtona, već je uza sve svoje

siromaštvo posjećivao znamenitije svjetske izložbe, a po galerijama i po muzejima velikih prijestônica proučavao je djela slavnih majstora raznih vremena i naroda. Prigodom zagrebačke izložbe, držao je u izložbenom paviljonu dne 2. veljače 1899. konferenciu. Tresić bi dobro učinio, kad bi svoje razne studije o Theatre Française, o ńegovoj predstavi Antigone, o Sully Prudhomme, te već gori spomenute kritike, skupio u jednu knjigu.

O Tresiću kao *filosofu*, ovdje nema govora. Ali znajući, da je filosofija ńegova snaga, barem ću napomenuti naslove ńegovih filosofskih spisa: Kritični ispit Leibnicova determinizma, O spoju duše i tijela, O omazdi dobra i zla, u kojima se nikad ne udaljuje od prave kršćanske misli.

Vrijedno je progovorit o Tresiću kao *prevodiocu*. Preveo je nekoliko pjevańa iz Danteove Božanstvene Komedije, odlomak iz Osijana, uz obećańe da će ga prevest svega (zašto nije?), odlomak iz Camoensovih Lusiada, D'Annunzijevu kanconu „In morte di Giuseppe Verdi", koja je naj bolji ńegov prijevod, te nekoliko Carducc'jevijeh oda, koje nijesu prevedene, kako bi se moglo od Tresića zahtijevat. Neki zanosni Tresićev obožavatelj proglasio ga je ravnim avktoru „Himne Sotoni". To je pretjerano. Carducci je svjetski genij i umjetnik, a Tresić samo velik talenat. — — —

Od 1897. za tri pune godine Tresić je izdavao u Spletu pa u Zagrebu političko-književnu smotru „Novi Vijek". Oko ńega je bio okupio dobar dio najboljih pisaca, naravno — političkih sumišlenika. U toj je smotri izdavao uz ostalo i „Rane otačbine" — politički spis — koji ne bi ovdje smio spomińati, da ne završava studijom o ondašńoj hrv. literaturi. Ali i u ńoj prevladuje personalni subjektivni ton i politička strast, više nego igdje. — —

Tresić je jedini u Hrvata bio stvorio književnu školu, koja je bila bez uspjeha, budući da su sve bili ńegovi prosti imitatori. Tresić je bio uvijek predmetom raspravlańa u svome narodu, a bratske pažńe kod mnogih Slavena. Tresić je imao i ima sveudilj neprijatelja i obožavatelja. Jedni su ga — pače i brošurama — htjeli uništit, a drugi ga hoće prvim u svemu. Sredńi je put najboljí. Tresić kao lirik zaostaje za Krańčevićem,

kao pripovjedač je slab, ali je na putu da postane prvi hrv. kritičar, dramatičar i putopisac.

Da Tresić ne gleda u svakoj stvari isticat svoju erudiciju, bio bi sve drukčiji. Ali su Tresićeve mahne takove, da se dadu sasvim lako ispravit, naime — brisańem osobito, u pjesmama i kritikama. Bi li bio Tresić boli, da je bogat, da nije dužan pisat za uzdržavańe? Ko zna.

Tresić ne pripada nikakovoj školi. On je universalan. Zašto — poslužiću se ńegovim vlastitim riječima — da se pjesnik ograniči na jednu granu, mjesto da leti čarnim prostorom bez kraja, unakrst po carstvu duha i prirode? Zašto da ne ubire evijet lepote gdjegod ga nađe? Poezija se nahodi: u duši, u misli, u čuvstvu, u prirodi, svuda gdje ima pojava vańskih ili nutrńih. Pjesnik koji sebi odredi jednostranu stazu, te se podvrgne određenoj školi, reže sam sebi krila. Prisiljen je, da bude siromašan u idejama, u slikama i čustvima. Ukočit će se i zakržljavit. Postat će dosadan, gudit će — štono riječ — uvijek isto. On mora da bude universalan u obliku, u fantaziji kao priroda, kao svemir, a u idejama dubok kao duh ljudski. Takvi su bili svi veliki pjesnici; za to u ńihovim djelima nalazimo elemenata svih struja. Za to se i Tresić u svemu ogledao, dokazav ujedno, da zbilja shvata svoje zvańe.

4. veljače 1903.

Xenil Em' Arigra.

AFORIZMI.

Naviknuti smo, da se ljudi rugaju onome što ne razumiju, i da mrmoše ispred dobroga i lijepoga, koje im često teško pada.

Goethe.

Kad ideš u društvo ženâ, ne zaboravi bič.

Niče.

ЧАСТ.

прича.

I.

Суморне, сједаху крај огња и укоченим погледом посматраху жар, који се блисташе црвено-жутим сјајем. Много су мислиле, цијела им прошлост бјеше проткана у тим мислима, те им по томе и лице добијаше чудноват израз суморности. Његова мати, изнемогла старица, и женица са мало проведеном срећом, гледајући у жар упоређиваху његово гашење са својом срећом.

Дуго се гледаху и мишљаху, обе осјећаху, да треба нешто да се почне, али обе запираху код почетка, осјећајући празнину његову, која се обично свршаваше с уздахом. Најзад старица, гладећи косу своме унучету, проговори, готово више за себе:

— »Докле ћемо овако, Радо?« — па погледа у снаху, али у том погледу не бјеше ни вјере ни наде на утјеху.

— »Не знам, мајко!« — одговори Рада, прихвативши синчића, који се осмјехиваше, не појимајући ништа од њихова бола.

— »А сутра је Нова Година!« — продужи старица.

— »Јесте, мајко....«

— » И ми сутрашњи дан морамо провести тако, да му бар синчић на Нову Годину не оскудијева у радости...!« На онда ућута и погледа у снаху, која бјеше исто тако тужна; погледи спојише њихове мисли, осјећаји набише у један мах и њихов излијев остављаше трагове на очима. Поцрвењеле од суза грцаху: »Шта ли ради сада?« И код овог питања чекали су с одговором, јер би овај био тако нејасан и тужан, да би увеличавао болове, којих бјеше у изобиљу. Пред очима им лебдијаше његова млађана слика, коју су они тако рано изгубили, јер немилостиво вријеме и околности раздвајају оно што је најмилије, не водећи рачуна о осјећајима оних који остају и оних који одлазе. А тако је и код њих било, оне су морале да остану, а он је морао да одлази, и то без збогом, без жениног пољупца, без мајчиног загрљаја и благослова; тако

су захтијевале прилике и он није смио да им попушта, јер се тицало његове слободе, части и имена. Зато је морао бјежати, и да би му то бјегство испало што повољније, да би ерчаност, која је за то извршење потребна, била што већа, није хтио да им се јави, и оне су тек послије свршеног чина дознале то извршење Како им је тада било! Успомена на цјелокупну срећу у животу не би била у стању да покрије онај ужасан трепутак пун очајања и несреће. И он је отишао, дани су и даље пролазили својим обичним током, а оне су живјеле у успоменама и будиле машту, да створе слику ведрију и веселију, те да им ова малена, сиромашна избица, постане ма и за часак радоснија. Стара гледаше тад у снаху и унуче неким нејасним погледом, испуњеним слутњом, надом, храброшћу, чудноватим утисцима цјелокупног потреса, што га може дати једна болна душа. Радосни трепуци оживјелих успомена бјеху врло скупи у њиховом животу, и оне их цијењаху много, више, но што би их цијениле да се у стварности догађају; али ово бјеше ријетко, врло ријетко, јер туга бјеше овладала овим домом; туга, која растјериваше и наду и вјеру, и оне клонуле предаваху се тешким осјећајима, за које би дале пола живота, кад би могли да изгубе половину своје моћи; али они се повећаваху, а оне бјеху немоћне да спријече ту силину, већ тоњаху у монотонију и губљаху се у успоменама.

Сјећају се његове веселости, његовог ведрог и веселог чела; бистрих, великих и силних очију, чим добијаше тип човјека, који је у стању да влада околином и својом добротом и својом узвишеношћу. А он бјеше испуњен сваким добром и ниједна искрица његових осјећаја не бјеше помућена ничим, што би могло да каља његов карактер. Увијек у смијеху и весео умно је да овлада њиховим срцима тако, да су осјетила најстрашнији удар, кад су чуле шта се догодило. А то је морало тако да се догоди, и оне не криве њега и не жале на тај поступак, већ се диче његовим дјелом, које је може бити само он смио да изведе, и ово извршење пуно племенитости одушевљаваше их по кад кад из ове клонулости; по кад кад зато, што машта њихова није тако силна, да пред очима ствара увијек величину извршеног дјела, већ величину

несреће која га непрестано прати у туђини. Па и овај осјећај није увијек сталан, он се мијења према околностима и приликама; кад су саме и кад нијесу у стању да мисле, клоне и јецају једна другој у загрљају — све док се ко трећи не би појавио, који не треба да зна за њине боле и несрећу; трећи, коме би била дужност да уноси утјеху и живот у ову кућу. Тада би се и оне показале тако велике, дичне и поносите, да би сваки такав посјетилац изгубио срчаност да о томе говори. А кад би се разговор о томе отпочео, ниједна црта њиховог лица не издаваше унутрашњост њихове душе; тада је спољашњи насилнички притисак био већи од унутрашњег душевног потреса и цјелокупно њихово биће одавало би на себи изразе одлучности, моћности и енергије. Одушевљење узимало би маха, а ријечи као бујица теците из њихових усана, те сва хвала, која може ријечито да се изрази из устију обична створа, просипала би се журно преко њихових усана. Тада би се сваки уд тјелесни тресао, руке се немирно кретаху по ваздуху, груди се таласаху, лице добијаше румен поноса, а очи сипаху сјај плануле душе.

Али такав потрес одлучивао је њихово држање послије овога; ненормална борба растројавала би их, и сва моћ насилнога држања губила би се одмах, чим би остале саме. Тада би сузе гасиле сјај, очајни уздаси прекидали дах, усне би се укочиле, лице побљедило, и створила би се нејасна мрачна сјенка пуна туге и вапаја.

Како им је он тада био потребит, како би његово присуство било тада од пресудног значаја по њихово здравље, јер би се стварало задовољство, које би зидало оно, што је вријеме отпочело да руши; али машта није моћна да створи њих код њега или њега код њих у истини, истини, којој не би могло ово вријеме да тиранише. И овако изненадне промјене савлађиваху их, те би чешће пута клонуле под овим теретом, немоћне да даду душевни отпор, који би могао то да парализе. Осјећаху се неспособне да живе, а оне треба да живе, јер имају за кога. Ту је мали синчић, који по цијели дан тепа тужно »тата«; па онај његов тајанствени, тужни, пун дјетиње збиље гласић, повећаваше још већма тугу, а дијете дирнуто њиховим сузама плакаше, па се од малене собице ства-

раше извор суза, у којима би било мјеста за тугу цијелог свијета.

Оне сваког дана све већма увиђају да тако више не може да иде и да ће ово стање да створи пропаст, у коју ће поред себе гледати сурвано и невино дијете. И тада, пренуте овим мислима, гледаху дијете и питаху се да ли је оно криво за тако злокобне посљедице и да ли оно треба да испашта за то, што правда налаже, да он страда под кривицом, коју је туђа подлост створила. Па и та подлост зар не нађе никог другог да обори, до њега, и зар више нико не бјеше толико храбар и племенит, до он? Па сад страдају сви, па оне и могу, али ово невино дијете, које треба да се школује, храни, одијева и изводи на пут, да будућност крчи и не баца клетву на своје стараоце за учињену немарност.... и тада зајече, тужно зајече, па куну судбу, свијет; па се од овога часом распламти јед у њиховим прсима, а поред њега мржња тихо нарасте, а у спасоним мислима помисао невјерства, јер не зна како другачије да тумачи ову одбрану... и тада куну све, па и њега, јер им је он тад крив за све! и онда забринуте погледају у празну собицу, у издрто рухо и у очи једна другој, па се тада у погледима појављају изрази пуни сумње, који преносећи се на дијете претварају се у страх, кочећи се од немира. И онда их на један мах плач облије, а у мислима искрсне нада и повјерење, и тад размишљају о том тренутку напада, и што дуже мисле, све им већма ишчезава сумња и страх, а слика његове појаве постаје им све јаснија, и тада куну себе и своју препагљеност, па сву жељу и благослов који може очајна љуба и ојађена мајка да пусти, шиљу своме љубимцу!

Али и овако не може вјечито да траје, ова забринутост у мислима прелази у махну, у опасну махну, која деморалише цијели дом и која постепено подрива темељ љубави, коју дијете треба да осјећа према оцу, жена према мужу; али како да се спријечи и ко ће да уклони ту ужасну препону што се поставила на путу њихове среће? А та је препона тако велика, да је оне тако немоћне нијесу јаке да уклоне; и онда код ових мисли застану, па тренутно мислима прелете цијелу прошлост и учини им се тада, као да те препоне не би ни

било, да је може бити он хтио да попусти у свом понашању да замоли за опроштај друга, јер је немогуће да овај нема осјећаје човјечности ма и у најмањој мјери; па онда кад би га судили, и судије су људи као остали свијет, и они имају мајку, оца, жену и дјецу; и они знају за љубав, па онда и они из љубави праштају кривице својој дјеци, па би из љуба, ви и сажаљења према њима простали и њему; а он је још млад, а тако добар, само је мало јогунаст и ватрен, али све једно, то ништа не смета, то су докази његовог поштења, а могли би одбити и на лакомисленост, па би се од кривице створила мала погрешка, која може да се превиди или и опрости, а и оне би се већ постарале да својим говором и молбама раде у његову корист, и заиста, оне би све у његову корист говориле, па ако затреба, сломиле понос и плакале! и ове би сузе морале тронути судије! а довеле би и малога, кога би још код куће научиле како да моли и плаче! На мало он, мало оне, мало сиучић, па би створили нешто велико, и из те величине створио би се такав печат на судије, да би морали да клону пред тако великом бригом њиховом и сва би им отпорност била немогућа, те би га пустили и он био код њих, па би у мјесто суза било шале, у мјесто туге смијеха, у мјесто очаја љубави, и блаженство неисказане среће ширило би се и даље у овоме дому, као што је било и прије његова одласка. И тада им постане опет крив и опет гњевне на њега куну, куну, па тронуте до суза, малаксале од бола, мисли и бриге, изморене од овог душевног напора опет благосиљају и љубе му сиичића, па мисле да љубе његов лик!...

Па кад су видјеле да од сваке наде нема ништа, да он њиховим молбама не попушта, осјетиће се принуђене да саме траже крај овим околностима. Срачунавају прилике у којима се извршила његова кривица, остављене тако без икаквога спољашњег утицаја, а вођене својим здравим разумом, који може упоређујући њега и оне с којима је он дошао у додир, да донесе закључке о исходу посљедица. И тада се сјетиће створа због кога он најпише страда, па се по Радином лицу навуче тамни вео подозрења, од кога је стара највећма стрепила и из чега јој истицаше бојазан о снахиној сталности и чврстини, ма да знадијаше за њену љубав и ма да обе зна-

дијаху, да је ступио у акцију без икакве задње намјере, већ чисто из побуде правичности; али тада Рада мишљаше, зар је њему била милија њена част, но част његове жене, будућност његовог дјетета, срећа цијеле куће? Па се ту обје збуне, али помисао на усамљену сиротицу некако поврати у ред мисли, које почну да тону у хаосу неразумијевања и тад увиђају да заиста правичност рада стоји на његовој страни, и оне тад оживе успоменом, која им продужи живот.

И кад отпочну да живе у успоменама, све више долазе до закључка, да он није крив, јер је у овој борби било питање части и имена једног сиромаха а сила и господство једног богаташа. И тада се сјете своје сиротиње, па их дирне несрећа створа, који би пао, да оне нијесу пале, па се сјете свога пада и онда се збуне, узнемире и не знајући шта да мисле, а да не гријеше, јецају једна другој у наручју.

Оне већ не знају како ће и кога да осуђују, јер врло добро знају, да је та сиромашица потпуно часна, да на њеном имену никад није било мрље, па су спојене сиротињом и аманетом њеног оца живјеле у тијесној вези. Њихов Љубо никада није долазио дома прије но што би сврашо и унио утјехе и наде сиромашици, која га сматраше као свог оца и која се осјећаше срећна послије његове посјете. Па се сјете и благодарности коју им лијепа Милица свакога дана изјављиваше. И слика прошлости све већма излажаше у драстичнијим бојама пред њиховим очима, а оне у заносу грљаху његову лијепу главу, љубећи тад и саму успомену на извршено дјело. И враћајући се мислима на цијели ток догађаја, сјећају се како је Мица једног дана тако усплахирено улетјела у кућу, да су се сви уплашили од чудноватог плашљивог изгледа њеног лица. И онда само толико знају, да су, кад су истрчале за њим на улицу, онесвијестиле се, спазивши крваву љешину на поду, коју у ономе узбуђењу не могаху да познаду, који је то био, а кад су се освијестиле — Љубомира више не бјеше, а сутра дан јављаше да је он негдје далеко! далеко! а оне самохране блуде мислима по просторији земаљској и траже тај кутић, у коме пребива поштена душа његова. Исто тако су тек сутра дан дознале, да то нико други није био, већ Марко, најискренији пријатељ Љубомиров, који се под маском овога увлачио у поштени сиромашки дом, да једнога дана нанесе смртни удар онима, који умију осјећати.

И тада осјете сву стварност њихове несреће, нетачност њиних нада, само остаје у дубини душе чудноватим утицајем поноса урезана чврстина непопуштања у јавности овој тузи... и оне плачу, плачу, да се сасвим исплачу, да не би пред другим плакале. Јер оно што су наумиле да чине, може изазвати осим туге и плач, а с плачем и понижење, а с понижењем и срам; а откуд оне сироте знају да ће, кад би и све ово учиниле и подниједе, добити онакве посљедице, какве оне захтијевају. А тек ваљда није сиротиња баш зато само да се понижава!

Нарочито стара покреће на рад, јер је по неки пут подиђе језа од мутног, блудећег и мртвог снахиног погледа. Она се чисто стресе, страх је подиђе и са дрхтањем, грлећи јој главу и обасипљући ријечима, чула одговоре, који у себи не показују ништа друго до сумње. Она чисто претрне, кад јој снаха каже: »Зашто је то урадио? — Шта је њему Мица?«... и кад послије овога заћути, пригрли синчића и загледа се у огањ, а по лицу јој се обасипље бљедило, с којим скочи као махнита, докопа стару за руке, па из прсију пусти некакав туп глас, у коме врви неповјерење: »Шта је њему била Мица?...« па онда клоне опет крај огња и љуби сина и грца се у сузама. Стара тад само дрхти, лагано јој се приближује, али не говори... већ обје ћуте и осјећају несрећу, јер се о њој не може мислити.

И покренута жељом за сина и страхом од снахе, стара се надаше да ће се Љуби дозволити повратак и чисто с убијеђењем говораше о томе снаси. С убијеђењем, јер дјело учињено у заносу правичности, никако се не може сматрати као злочин. Отуда се у њеном појму створи чудноватo убијеђење о његовој невиности, јер не може никако бити онај кривац који спрјечава злочин. А он га је спријечио, без озбиљних посљедица за онога, који га је хтио извршити. Он га је само казнио, а мала раница нанесена ножем тако је мала казна према посљедицама створеним послије извршеног злочина у неспрјечавању. А овако он је недирнуту част невине дјевојке спасао, Марка освијестио у његовом недјелу и онда, зар он може бити крив, кад је двојицу спасао. И увјерена тако да није крив, питаше се трєба, ли да моли за милост? Друго би било да је

он неки кривац, неваљалац, злочинац, а оне ојађене рођаке теже његовој поправци и на све стране обијају прагове тражећи милости за грешника, који треба да се поправи. Али овако, он није крив, он је потпуно невин, чак узвишенији но што је био прије извршеног дјела — па онда зашто да моли?... И чудновата сјенка озбиљности пређе преко њеногa лица, суштина ове замисли побрка разлоге слабачког расуђивања и она се питаше »зашто је бјегао, кад није крив?« И ту стаде, нејасност овог питања ствараше још већу нејасност одговора, а она збуњена у расуђивању изгуби све убиједење, и помисао на његово тужно бјегство са злокобним посљедицама лебдијаше јој пред очима и претвараше мисли из свере размишљања у свере очајања, и она плакаше... плакаше...

А обје су данас највише тужне, оно мало наде ишчезаваше у стварности њиховог неиспуњавања, покушаји остајаху безуспјешни, њихове молбе не налажаху одзива, јер Марко не само што не ће да остави оно што је било, већ у својој мржњи ствара такве исказе, да оне морају да црвене и да се чуде откуд толико покварености у тако младој души?...

Потоњи зраци сунца губљаху своју моћ, на хоризонту ишчезаваше моћ очњег продирања, а нејасност природе, повеличана чудноватом тишином, ствараше од ове собице право мртвило. Оне сједјаху крај огња и гледаху се чудновато, с пријекором и разочарањем. Оне ћутаху јер им се бол претвараше у мржњу, нада у пркос. Старој се чињаше као да на снаси примјећује и неке знаке огорчене одлучности из које провириваше прелом. Она страховаше. Не знађаше шта да ради! Њено блиједо, смежурано лице, њене мутне, утонуле очи, не одаваху знаке живота, и да није било душе да показује бол, не би се знало да живи. Она чисто осјећаше у снахиним погледима душевну борбу, у којој закључак још не пловљаше, али који ће кад тад доћи. Она страховаше за тај свршетак. Шта ли ће тада бити?... мишљаше.

Врата се лагано отворише; у собу уђе струја хладног вјетра, и оне обје дигоше главу. На лицу старе не читаше се ништа, а на снахином нека врста љубави помијешана са сумњом. Мица уђе лагано у собу, по њеном лицу већ крстараху бразде, испод очију модрило, а у погледима нејасност. Она промуца:

— Марко је долазио, да моли за опроштај, али...

Оне дигоше главу, изненадна их радост чисто оживи, оне обје упиљише очима у њу и чисто погледима захтијеваху да продужи.

— Али, продужи она, он је опет онај стари, у његовој молби нема ни трага за опроштење, но неким чудним начином нови захтјеви. Ах, он је тако гадан!... гадан!... и по лицу јој изби неко модрило, она гледаше у земљу, као да се стиди сама себе што то говори.

Оне слушаху ове ријечи и чудновата замисао створи се старој у памети. »Како би било да ово средство послужи да се дође до циља? Пут је рђав, али су посљедице племените! Жртва је велика — али зар оне не подносе тако велику жртву због ње? Њино очајање достиже врхунац, а њено ће у зачетку угинут, збрисано временом. Она ће се удати — а шта само не крије брак? Он је њу задужио, он је рад ње довео до тако грозног очајања мајку, жену, дјете и себе — а она не ће никог до себе!... Зар у овој одлуци попуштања, не би она била племенита жртва? Зар она не би у њиховим очима блистала као најдрагоцјенији камен, чији сјај блиста и онда, кад најгушћа тмина почне да гуши његову моћ? Зар она не би постала тако велика, тако сјајна у њиховим очима, ма грижа савјести попуњавала сваку искрицу њеног схватања о поштењу, и зар оне тако испуњене племенитом захвалношћу према створу, који приноси жртву поштења, не би биле у стању да је тјеше и враћају наде онда, кад посљедице њеног рада створе њен пад? Она је и сад часна у њиховим очима, али тек каква ће изгледати тада, кад за љубав племенитости, буде принијела на жртву своје поштење. И ове мисли савладаше стару, те, потстрекнута оним тренутком састанка са сином, увелича своје наде и све се у њеном бићу претопи у неку чврсту, чудновату одлуку, која треба да послужи као прелаз преко ужасне препреке пут спаса. И створивши у мислима цио план састанка, у том тренутку заборави на све, чињаше јој се у том тренутку васколики свијет ништаван према срећи своје куће, па још оштри снахини погледи, пуни неповјерења и захтјева, повеличаваху јој ову мисао; и она, гладећи Мицину косу, шапуташе:

— Чедо моје! Ти и сама увиђаш, да су околности тако злокобне, да нам је немогуће сносити и даље овај терет. Сва моћ и напор нашег самоодржања, губи се под теретом сиромаштине, и ми из дана у дан тонемо тако, да ће може бити скоро вријеме, без његовог присуства, донијети нам потпун пад. Ми смо немоћне без њега да се више бринемо за свој опстанак, а ова тужна кућа, свакога дана све нам већма показује своју празнину, док нас не прогута. — И ту престаде, замисли се и дубље загледа у блиједо Мицино лице, које од ових ријечи све већма губљаше свјежину младости. Она продужи: А знаш и то да је ова кућа, док он у њој бјеше, у сваком кутку мирисала свјежином радости и да је свега тога нестало оног часа, кад он оде, да би спасао своју част. И он је спасао, али тај спас изазвао је пропаст свима његовим, и ко зна колико ће још моћи овај дом да се дичи својим поштењем, јер вријеме, немилосрдно рушећи начин нашег опстојања, подрива темељ моћи нашег држања... и још може постати толико моћно, да нас сурва у поноре бестидности.... па са страхом погледавши у сјаху, која нестрпљиво ишчекиваше крај овог дугог говора, искочи јој цијела слика страшне будућности, па кроз јецање продужи Он је за твоју љубав све жртвовао, он је очувао твоје поштење, не мислећи о посљедицама.. и ућута, јер не могне више од силног бола.

Мица ћуташе, а њено блиједо лице отпоче да добија чудноват пораз румењила. Она слушаше ове ријечи и изгледаше да назире њихов значај. Породи се сумња у њеним мислима и она, савладана сумњом, једва промуца:

— Ах, кад бих могла, све бих учинила, да вам повратим спокојство! — али не хтједе даље да говори, јер јој се учини чудновато тумачење у њеним сопственим ријечима. Кад би могла! А судећи по говору његове мајке, њој се створи мисао, да она то заиста може — само ако хоће! А довести ове ријечи у склад, изазива се ужасан скок, скок у провалију бешчашћа! И помисливши на ово, она отпоче да се чуди, како је могла на тако што да помисли, кад је потпуно убијеђена, да оне никада непоштено нијесу мислиле, и за то, разагнавши ову сумњу, продужи: — Да, мајко, његова племенитост тако је велика, ваша невоља тако ужасна, да ни ја немам ни мира

ни спокојства!... Ја бих све учинила!... па зарони главу у руке и бризну у плач.

Али једном настала пада на остварење тако дивне идеје, не ствараше више никакве мисли, које би могле да осуђују овакав правац. У њиховим очима блисташе се само сјај среће, која може доћи поново, а кад већ ништа друго не помаже, зашто не би онај, за кога је поднесена жртва, постао жртва. Најзад, што би било, да није њега било?... Зар она не би постала жртва?... За то продужи:

— Ти можеш, ти треба да урадиш оно што је он некада за тебе урадио. Да њега није било, твоје би се поштење сурвало, а ти би била осрамоћена; а овако — и говораше све лакше — овако ће свако цијенити твоју племенитост, а ти ћеш...

— И ја ћу бити осрамоћена!... крикну она, а сумња престаде, кад изби истина на видик. Ова јој ријеч паде тако изненада, да се зачуди смјелости оних, који траже ово извршење. Да ли је то могуће да оне, које до тада не имађаху других ријечи за њу до хвале, сад захтијевају тако огромну жртву, која се не тиче само њеног опстанка, већ и њене части, Али питање о части, створи јој питање и о њиховој части и тада отпоче да мисли о времену, које може донијети и њима пад, а то све због ње, јер ова бјеше једини узрок свему томе. И мисли је загушише, она претрну од страха помишливши на њихове и на своје посљедице. У оба случаја пад, ужасан пад! Шта да се ради?... Ах, пустите ме да мислим!... јекну очајнички и изјури на улицу, отрчавши право кући.

Не знађаше како уђе, само се осјети савладана овим мислима, да је сва снага издаде, и она клону на кревет јецајући: »Да ли је могуће да је данашњи дан тако ужасан, да посљедице захтијевају такав пад? Сав понос, сва дјевојачка енергија, треба овог тренутка да се преломи, па да трагови за собом остављају срам и презирање или на једној или на другој страни. Је ли то часно гледати како пропада њихова част, а је ли часно жртвовати своју, а спасти њихову част? Ах, шта је то част?... Дајте је! Реците је!... јецаше она као у бунилу. Посљедице некад бранъене части отпочеше тирански да дјелују на њену моћ, и она клону пред њима. Дакле, све је свршено, и она се сада налази на раскрсници живота, који до тада

бјеше тако узвишен и чист, а послије наступајућег прелома, носиће на себи оне трагове онакажености, који руше и саме остатке голог костура. И напрегнувши сву моћ своје уобразиље, створи слику ужасне будућности, па заједа од ове голотиње. Она никако не могаше да појми себе у положају, у коме треба свој узвишени дјевојачки понос да изравна са ситничарством простачког гледања на ову величанствену ствар, коју је она тако поносито штитила свом моћи своје племените дјевојачке душе. И ето, сад је дошао крај цијеломе поносу, сад она треба да стегне своје слабачко срце, да утаре траг руменила од стида на својим образима, да дрско погледа у лице новом захтјеву животних интереса за њену будућност и да побијеђена преда свеколико своје имање, своје поштење, у наручје неизбјежног пада А зашто све то? Да ли то баш треба да буде? Да ли је она изазвала те чудне околности, које стварају овако неизбјежан пад? Она посматраше прошлост и бјеше потпуно увјерена о својој невиности и да њено држање ни у ком случају није давало повода богатим беспосличарима да се дотакну ње; а овај, кога је она примила, по њеном ондашњем мишљењу, потпуно је заслуживао свачије пријатељство, јер он бјеше најискренији Марков друг. И зар је она крива што није имала толико моћи у пресуђивању карактера, да позна и његову суштину? Он га је доводио, и она, гледајући у Љубомировим очима племенитост и узвишеност карактера, не могаше да назре ни искрицу сумње у очима његова друга. Вјерујући Љубомиру, вјеровала је и њему, и онда отпоче да осуђује Љубомира за учињено вјеровање. И тако дође до закључка, да она заиста није крива и да је то његова дужност налагала да је спасе, иначе би и он био у очима њеним кривац исто тако велик, као и онај, који је хтио да изврши ово срамно дјело. Па тако упоређујући околности и држање свију, неки закључци изазвани трудом одржања дјевојачког достојанства, повећаваху јој наду у вјеровање за њено држање у овој прилици, и она постепено губљаше забринутост. Али једном поремећено редовно душевно стање, не може тако лако да се блажи, стварајући утјехе произвољним током мисли, и ма како ове у нашој памети изгледале оправдане, душевно растројство обара њихово постојање и ствара извор све нових и нових мисли,

на се у бескрајности њеховог појављивања изгуби главна мисао, која треба да даје правац свима редом. И она, савладана тужним положајем Љубине матере, жене, сина и њега самог, отпоче понова да пада у неку сјету, која дјеловаше на мисли у толикој мјери, да не осјећаше више никакву оправданост прошлих мисли. Она уобрази пропаст цијеле породице њеном кривицом, и тада се питање о части појави, и она не налажаше оправданости ни на једној ни на другој страни. У оба случаја ужасан пад, а она треба да се поноси својим поштењем, да би могла да живи. И гдје је та моћна рука, која ће у оба случаја поставити границу непогрешивости? Кроз мисли јој провијаваху потоње ријечи Љубине намјере: »Да тебе није било, ничега не би било!« — и овај оправдани укор изгледаше јој тако силан, да заиста она отпоче да вјерује у истинитост ових ријечи, али потоња тежња самоодбране стваралаше против-разлоге, који, ако нијесу у стању да храбре, бар тјеше својом лијепом садржином. »Да њега није било — ничега не би било! Јер не би имао ко да доведе Марка!« Па затим: »Он је за тебе све жртвовао — а ти имаш само једно!« И она размишљаше, да ли је то баш заиста тако? Он је жртвовао све осим части и овом је жртвом издигао на ону висину, на којој никада не би била. А она, она треба да сачува све, а да жртвује само част, која ће јој својим падом сурвати у поноре проклетва и све остало. И тада се питаше, гдје је већа жртва? Па се онда сјети, да ће оне моћи још за кратко вријеме да чувају своје поштење, а може и његов животни опстанак да га поколеба у увјерењу о части... и тада јаукну, а бол савлада ове сироте напаћене груди, мисли добише потоњим изразом замисли Љубине мајке потпуно опредијељен правац, и она грцаше у сузама, чупаше ону лијепу косу, грицкаше оне дивне румене уснице, а биједнило, нагнано унутрашњим немиром, створи од дивне слике ужасну појаву очајника.

Чему сад она треба да тежи, којим правцем може да кораца будућности, кад би онда, кад би понос дјевојачки побиједио жељу тако неправедне правде, морала да гледа из дана у дан све веће очајање у Љубомировој кући, а у себи гледати узрок цијеле несреће? А како ће онда, кад буде послушала глас савјести, гледати себе понижену? И у овом дво-

јаком размишљању створи се једна иста слика поруге и срама, и она клону, не знађаше чему треба да се прилагоди. Она осјећаше да ће сама себи бити најстрашнији судија, и за то се посматраше у оба случаја. Дође јој некако чудновато мило, кад, видјевши себе у овоме паду, спази околину веселу, окружену љубављу и блаженством, али тад, кад се поглед заустави на својој слици, престрави се од ужасних изгледа.

Њено блиједо лице порумени, њене очи сину̀ше чудноватим сјајем дјевојачког поноса — али за мало, све ишчезе, а по њеном лијепом лицу рађаху се тамни слојеви страха. Она мора сад да се ријеши. То захтијева вријеме, то захтијевају несретне жртве, то може бити захтијева и сама правда! Њени захтјеви о части ишчезавају пред оволиким чињеницама, и она се сама себи учини сувише сићушна, да би се могла опирати оволикој навали околности. Кад је он требао да се покаже као бранитељ, био је — сад треба она. Жртва захтијева жртву, дужност не даје милости. А њена је дужност, да у овој прилици својим падом спријечи пад толико њих, и зар онда кад треба једног жртвовати, да би се четворо спасли, треба мислити и двоумити! Зар ће она бити часнија, ако савладана својим егоистичким мишљењем о часности, одбаци намјеру спасења онда, кад је у њеним рукама опстанак цијеле породице? А само треба да прода част — и тужба ће бити у њеним рукама. А она?! Кога има да жали и ко има њу да жали? Да је за сиротињу част, зар би до овог дошло? Зашто богати не страдају тако? И она! Било, па је није, ишчезнуће као јучерашњица, заборавиће се међу толиким другим непоштеним дјевојкама, које нема шта да тјеши а њу? .. Њу има тако племенита, тако узвишена мисао! И сва борба престаде, а црте одлучности почеше да продиру кроз облак туге њенога лица, она се на брзу руку спреми и истрча из куће....

II.

Кад од њих оде Мица, оне, оставши саме, погледаше се, и тад им се нека веселост просипаше из погледа. Само се не гледаху дуго, јер обје подједнако тешко осјећаху тежину терета и величину жртве, којом долазе до среће. У очима

старе отпоче да се тули онај пламичак наде и среће, њено увело лице отпоче да добива неки модри израз, она се држаше рукама за сљепоће и погнуте главе гледаше у пепео. Сваха је посматраше с чуђењем, код ње, се још бљескаше отсијев среће, и оно магновено раздражење, које је обузимаше у часовима помисли на Мицу, сад сасвим ишчезе и пред њеним очима се појављиваше она као нешто свето и велико. Она осјећаше неку теготу и услијед ове укоченост на срећу која овим путем долаза, али исто се држаше тога пута, обмањујући саму себе, да ће то вријеме излијечити. За то упита стару:

— Шта је мајко? Зар се не осјећаш срећна, што ће доћи крај наших невоља? Мица ће попустити, побиједиће је наша несрећа, она ће се жртвовати....

— Хоће, дијете моје... хоће... али послије?!... говораше она као за себе, натегнуто и са страхом.

— Послије?... Послије ништа!... Све ће се поправити и поћи старим путем среће!...

— Послије, кћери!... Послије!... пушташе она, а поглед јој луташе са сломљене столице на прозор облијепљен хартијом, а од овог кружаше за димом, који се колуташе по тамној соби. Заустављаше јој се, па опет трчаше за сваком стварчицом, као да тражаше одушке оном јаду и болу који осјећаше.

— Шта ће бити послије, мајко?... упита она с неким страхом. Па на једном скочи, по лицу јој се осу бљедило и она готово дрхташе и од страха и од узбуђења. Она се чисто згрози од помисли, да ништа не ће бити од свију нада, које се сад тако повеличаше. Њој сину пред очи Мицина слика, само сад постаде тамнија но прије, а у тој тами њој се чињаше као да јој се руга и довикује: »Далеко је твоја срећа!« Њој зазуја у ушима, пред очи отпоче да се ковитла она тама помијешана са бљеском жишка и пепела, она се подбочи на столицу и једва имаде толико снаге, да рече:

— Ти знаш, мајко, шта ће бити послије!

— Не знам, дијете, не знам; а кад бих знала, не бих ове муке мучила или бар не бих теби дала да се мучиш. Тешко је живјети у неизвјесности. Све се бојим ове жртве, све се бојим горих посљедица. Сад се бар надамо — а послије се

не ћемо ни надати. Сад бар чекамо — а кога ћемо послије чекати? Бојим се, дијете, да ме не кунеш више но сад!...

— Али ја не могу више овако живјети, мајко!

Стара је погледа отвореним очима први пут. Хтједе јој рећи: »А зар ја могу?« па се поплаши одговора и ућута, гушећи се од уздаха. Ове је ријечи још више поразише у њеној биједи, али се не осјећаше способна даље да мисли. Само јој звуцаше у ушима: »Она не може више овако да живи!« Па мишљаше: »Њу разапиње самоћа, досада без мужа, сумња из прошлости, сумња у садашњости!« Она у сваком покрету њена погледа чита несталност њених мисли; у свакоме јој провирује све оно, што је све више дрјешки из куће. Њу та помисао тишташе силно, али јој не даваше маха да се чешће појављује. Гушаше јој махове у самом почетку, прибијајући се уз снаху и грлећи њен витак стас и причајући јој приче пуне наде и утјехе, с којима заједно дијељаху несрећу. Али прича, ма како лијепа била, и нада, ма како шарено изгледала, ако не донесе за собом посљедице, пролази као тихи повјетарац на прпечи, брзо: осјетимо га и — заборавимо. Такве су биле приче старичине. Њој хујаше »Не могу више овако да живим!« и она то гледаше у немирним борама њених хаљина, у дрхтавом покрету руках, у млазовима крви, која се појављиваше с времена на вријеме по образима; њој се од уобразиље чињаше да већ и ваздух одјекује од тих ријечи, да и врата шкрипе и да се кроз њих помаља ваздух пун студи и влаге. Шта да јој каже?... Не осјећа се сирота способна ни за што!...

Снаха је гледаше неко вријеме; њено стрпљење, које до сад потјецаше из диобе патње, сад се претвори у сажаљење, и њу стеже нешто око срца, па се чисто кајаше за ријечи, кајаше за мисли, па се онда кајаше и што живи! Тихо јој приђе и готово милујући оне сједе власи, изусти:

— Шта је, мајко, реци... или....

Стара је опет погледа. Она познаде сажаљење у погледу, па је чисто боцну. Тога до сада није било. До сад бјеше у ње само сух, пањенички поглед, а сад влажан и топао. Шта ће бити кад и то престане? А да не престане, како је то могуће? Зар овим среством да нестане, које је готово у безумљу захтијевала од Мице? »Како ћу Љубу дочекати?« свијераше јој

као муња по глави. Прва ријеч која буде, тицаће се узрока за његов повратак! Шта ће му се рећи? И зар ће онда бити среће кад се поврати? »Отели смо јој част!« јекнуће он. А без части нема среће!...

— Ох, мени несретној!... јекну она и паде са столице.

Снаха је погледа запрепашћено и притрча огрлившн је рукама и прскајући је водом, која стајаше на клупици у једном разбијеном суду. »Шта јој је сад?« мишљаше она. Зар сад, кад се обје надамо срећи, овај покор. Од чега он долази? мишљаше она, трљајући стару по глави. Ноћ се све дубље хваташе, у соби бјеше врло мало свјетлости од жара. Њу подиђе страх. Тијело старичино се непомично пружаше по голој дашчаној подини, и она не смједе више да остане сама. Остави стару и отрча до Мице.... али кућа бјеше затворена, из собе одјекиваху звуци празнине. Она се чисто зарадова, страх мину, и она се осјети срегна. Отишла је код Марка, помисли. Готово одлети до куће и са више снаге и напора уложи да поврати стару. Њој се чињаше трљајући је по прсима, од силног узбуђења, да је милује, гледајући јој танке, смежуране образе, који јој већ почеше да постају блутави, отвараше се некакав извор милоште, и она се саже те их пољуби. Све је веће нестрпљење обузимаше, она хтједе да виче, скаче, готово погама да лупа, само што прије ма ко да дозна крај њене несреће. Срце јој куцаше као помамљено, крв струјаше као под вихором; она прескакаше стару, вуцијаше је, готово хтједе за косу да је чупа, те да што прије повуче знаке живота; њене мисли се прескакаху као крши по низбрдици, сумња бјегаше као ластавица од радости што се Мица жртвује, што ће Љуба доћи. Она се радује, јер у овом жртвовању види сву неистину свог мишљења; јер да је истина, зар би се Мица жртвовала? Код непоштена нема сажаљења! Али да није и ово нова замка?... помисли, али ово ишчезну као пахуљица на огњу, и њој блиставше у мислима, очима, одјекиваше у срцу срећа, срећа и само срећа!..

Стара отвори очи, које бјеху утуљене, као јутрња звијезда. Она не осјећаше више снаге ни за што. Готово молећи изусти: »Пренеси ме на постељу!« и кад се намјести на њу и

кад јој сиједа глава утону у отрцани перјани јастук, она прошапута:

— Само мало да починем, кћери... све ће добро бити..... Љуба ће доћи, а ти ћеш срећна. ....

Снаха је прекиде са журбом и чисто се љућаше на саму себе, што не може све ријечи у једну да стопи, толико јој тешко ова самоћа у сазнању лежаше на срцу:

— Он ће доћи.... Мица отишла.....

Стара је дохвати за руку и погледа разрогачено. Осу је смртно бљедило, и чисто јекну:

— Мица отишла!... па се онда трже и сјети злокобног: »Ја овако више не могу!« и ућута и само гледаше снаху, без икаква израза.

Она види да јој снаха не сазнаје још суштину овог дјела, она осјећа да снаха не може да предвиди добро посљедице овако долазеће среће; али не смије да је разори сад у радости, бојећи се посљедица. Она је само држаше за руке и мишљаше, шта ће? Да јој каже, уништиће је; да јој не каже, уништиће је. Како је тешко бити срећан! мишљаше. И она сад чисто зажали за оним стањем, у коме се налажаше прије ове извјесности. Колико онда бјеше наде и вјере, а колико сад страха и чуда. Не знађаше, да ли јој је милије да дође или не! И око чега се све то спотиче, мишљаше она. Око части! дошаптаваше јој нека унутрашња сила, од које се она грозијаше. Зашто помислих на такво искупљење и зашто онда не мишљах ово, што сад мислим? Како се све то догађа? питаше се она у чуду. Откуд се тако сабра несреће? Рађа ли се тако брзо из среће срећа, као из несреће несреће? Како је тешко рећи: сад сам срећнији, а како лако: несрећнији! И докле се простиру њене границе? До живота или и душе? Она јој је дала сад повода — како ће да спријечи? Да тим спрјечавањем не учини зеђу несрећу? Хоће ли снаха посумњати да је воли, ако одврати Мицу од њеног пожртвовања? Да је не одврати, хоће ли доласком Љубиним донијети срећу снаси? Ах, шта ли се ради? питаше се, чупајући своје сиједе власи.

Снаха је још не разумијеваше, само је гледаше све зачуђеније. Ријечи радости изумираху у њеним прсима и отпоче опет да брују у њима нека празнина, од које се она плашаше. едва је упита:

— Шта је вами, мајко?

— Ништа, дијете моје!.. ништа!.. не знам да ли то долази од среће или несреће!!...

— Али које несреће, кад смо већ на прагу среће?...

— Ах, ти ништа не знаш!... испаде јој из уста, и она се трже преплашено. Снаха је погледа оштро и скочи са постеље. Готово грозничаво и с навалом питаше:

— Шта има још?... шта?...

Стара готово обезумљи. Да ли да јој каже или не? У ком ће случају бити горе? Да је припреми.... хоће ли она бити способна за ту припрему, или ће њом уништити све што племенито у њеној души почива, научивши је да лаже. Да је остави тако у незнању, хоће ли је убити прва истина? Она опет не знађаше шта да ради! Зажели смрт, али се ова споро креташе. Зажели стару несрећу с надом, али ова се удаљаваше страховитим летом, а за њом се подизаше олуј. Но, снаха више не чекаше, но навали тако силно и одлучно, да и то нестрпљење повеличаваше боле старој.

— Реците, мајко, шта је!... реците!

Али стара ћуташе.

Снаху готово обузе гњев од нестрпљења. Она необуздано јураше по соби. Стара је гледаше с болом, у коме бјеше и страха. Прва се заустави пред њом и готово заповједнички узвикну:

— Но, реците!... па онда јекну: »Реците једном!«

А стара је докопа за руке, привуче себи, па тихо, као да се бојаше е ће ко чути, прошапута:

— А Љуба?...

— Шта Љуба?!... упита је снаха зачуђено.

— Шта ћеш му рећи?...

Она се још не сјећаше. Све чудније гледаше стару. Њој се чињаше као да ју је памет издала, па тихо и бôно проговори:

— Шта је вами, мајко? Ви сте болесни!...

Но, стара је погледа озбиљно. И у том погледу не бјеше ни трага болести и нејасности. Она понови:

— Шта ћеш му рећи, кћери?

— Али кад и зашто, мајко?... питаше је у чуду.

— Кад те буде питао како, је и зашто дошао?...

Тек јој сад свану. Ноге јој се пресјекоше од страха, у жилама удари крв с већом силином, у мислима се ишчупа сваки ред, и она готово бесвијесно гледаше стару, појимајући значај њеног бола. Око срца јој се ови студен, од које је заболи у прсима. Дође јој тешко од ове истине, јер видје све разорено. Она се препаде од овог питања и у први мах хтједе сама да га спријечи, па као муња скочи са столице и појури к вратима, али се од кључаонице трже, као од огња, јер се сјети да је већ доцкан. Мице не бјеше дома. »Она је отишла да нас спасе« — помисли. При потоњој ријечи њој опет сину нека нада. Кад се већ жртвује — нека се жртвује до краја! За љубав среће — треба по неки пут и лагати! Али шта ће бити ако дозна послије! Како ће се издржати тај удар? Па опет, сад је све доцкан, Мица је отишла, њена се част повратити не може; већ се мора бирати нов начин, којим ће се натјерати срећа на прави пут, као киша с крова у цијеви. Она се не осјећаше способна да о томе мисли, зато, прибравши сву снагу, а појачавши наду, с тога што се Мицина част повратити не може, она се приближи старици и тихо поче:

— Мајко, сад је већ доцкан. Сад треба мислити како да се он дочека — и ништа више. Мица се је жртвовала, а ми.....

— А ми ћемо носити на нашим плећима гријех, који ће нам спрјечавати срећу. Боже, зашто нијесам тако прије мислила! Од овога не би ништа било. — С великом натегом она се исправи у постељи и погледа снаху дубоко у очи, па продужи: — Како ћеш му одговорити? Реци! Не може се мужу лагати до краја, а кад мислиш да си дошла крају, и да је он већ у твојим рукама — онда тек настаје почетак твоје бруке! Ох, ја све то добро знам, јер сам дуго живјела и доста видјела. Куд ми се памет изгуби?! Али ја сам свему крива. Како ћу тебе да спасем?... то ме научи!... то!... то!.. и она паде на јастук склопивши руке. Будућност јој сину пред очима као огањ. Она лијепо видје све растурено и уништено. Она видје како се цијели живот развлачи као дим, како трне као угарак, како се тули као пепео. Не осјећаше више потребе ни да мисли, ни да говори, ни да пита. Код свега ће бити једно исто: ништа! Једини начин био би да он ништа не дозна, али је то

немогуће. Живот је дуг, а послије десет година, десет пута је теже сазнање но сад. Сад би бар сагорјело постепено, та ето откад већ гори! а онда би пренуло као гром. Ко би тад издржао тај удар? Да, али она то не ће дочекати; али то ништа не значи; мајка живи вјечито, душа јој мирише и кружи и кад живот труне; па зар и душе да труне послије овог сазнања? По ријечима свахиним она види да је већ касно, но вратити се ништа не може, па бар нека се чека! Али како?... И она се често пајежи, помисливши на Љубу, блиједа, разбашурена и ужаснута, како гони своју мајку; како злоставља и јури своју љубљену жену, разочаран у часности како грли своје дијете, не пуштајући га у руке ових бешчасника, па се згрози помисливши »А шта ће он с дјететом?... и на један мах јој поглед паде као муња на колијевку. Она доби неку изванредну снагу и скочи с постеље, повукавши сваху за собом. Ова полети за њом као сумахнута. Стара докопа покривач, застрт преко дјетиње главе, тихо га свуче на ниже, и из очију јој се слише топле капи на ужагрено дјетиње лице. Гледајући дијете, она дрхташе, осјети како јој снага малаксава и прихвативши се за сваху, примицаше је себи, па онда, кад јој се грло напуни ријечи, јецаше:

— Дијете!... Дочекај га са сином!... Кажи!... Све кажи!... Кажи: изгубисмо част, име... све... све... али Ђути, чувај нас... сачувај бар синовљеву част!... У очајању за његову срећу, жртвоваємо све!... па не могне више, већ паде на сваху гушећи се у сузама...

И кад је сванула Нова Година, спремаху се да дочекају Љубу — са сином у руци.

Ник. Т. Јанковић.

SAINTE-BEUVE.

napisao D.r Torkvato

Sainte-Beuve rodio se je 1804. na 23 decembra u Boloñi na moru. Svršivši s odličnijem uspjehom humanističke nauke u mjesnom zavodu, preseli se u Pariz, gdje se bijaše odao liječničkoj struci; ali nakon malo vremena, poput mnogih drugih, okrenu leda Ipokratu i Galenu, da se posveti književnosti.

Pisao je u raznijem pariškijem listovima i razglasio se je gorljivijem pristašom romanticizma. I ako nije htio slijepo pristati, poput nekijeh drugijeh književnika, uz razne stranputice glavnog zastupnika romanticizma, Viktor-Huga, prihvatio je ipak tendenciju najnovije škole, branio ju je ne samo u književnijem člancima pojedinijeh novina, već i u posebnijem djelima, kao n. pr. u *Portraits contemporains*. Sainte-Beuve odlikovao se je u tako zvanoj psihološkoj kritici, a može se punijem pravom nazvati i ńezinijem osnovateljem u Francuskoj.

U raznijem člancima, koji su ugledali svijetlo u *Revue des deux Mondes* i *Nationalu*, nastojao je pomńivo ispitati najvrijednije književne publikacije francuske literature, poslużivši se u tu svrhu raznijem biografskijem prigodama pojedinijeh pisaca, da nam poda dotjeranu psihološku sliku duševnog ńihovog života. Ove je članke dao kasnije sakupiti u šest svezaka i objelodaniti u Parizu god. 1852. pod naslovom *Portraits littéraires*.

Kao pjesnik najprije se je istakao svojijem djelom *Poesies de Joseph Delorme* (1829), *Consolations* (1830) i *Pensée d'août* (1837).

Najbolje je ńegovo djelo *Histoire de Port-Royal* (1840-1860), sastavljeno iz raznijeh ńegovijeh prelekcija o jansenističkoj školi Port-Reala. Godine 1840., pod ministarstvom Thiers-a, bio je imenovan glavnijem knjižničarom Mazarinske biblioteke, a 1845. Viktor Hugo uveo ga je u francusku akademiju, da zauzme mjesto Kazimira Delavigne. Malo dana iza februarske revolucije zahvali se na časti bibliotekara i privremeno se povuče u Belgiju. Godine 1850. stao je ponovno u *Constitutionelu* pisati nove kritične studije, koje je kasnije dao sakupiti pod

naslovom *Causeries du Lundi*. Treba ipak opaziti, da mu ove studije mnogo zaostaju za onim prijašńim.

Nakon državnoga preokreta 1851. stao je suradivati u *Moniteur-u*, povrativši se k principima klasicizma. I ove je studije zajedno štampao pod natpisom *Nouveaux Lundis*. Kroz ovo je vrijeme Sainte-Beuve bio imenovan profesorom latinskog klasicizma u Franceskom Zavodu, ali nakon malo, zbog političkijeh svojijeh načela, morao je to mjesto napustiti. Suradivao je također i u drugijem francuskijem smotrama. U *Revue des deux Mondes* objelodanio je divnu svoju studiju o Amperu.

Godine 1857. bilo mu je dodijeljeno jedno mjesto *(maitre des conferences)* na normalnoj pariškoj školi, ali se i ovdje nakon malo zahvali, postavši glavnijem saradnikom *Constitutionela*. Biran u Senat, pokazao se je u više prigoda pristašem liberalnijeh načela.

Silnom talentu i prostranoj erudiciji Sainte-Beuve-a mnogo su naškodile razne ńegove metamorfoze. Od pristaše romanticizma pretvorio se je u gorljivog zastupnika klasicizma; u politici bio je sansimonovac, orleanista i bonapartista. Uz razne svoje preokrete Sainte-Beuve nije se ipak preobrazio, niti je iščezla prijašńa ńegova individualnost: pod drugijem odijelom prepoznaješ istoga čovjeka. Najbolju svoju stranu znao je sačuvati, glavni temelji ostali su netaknuti.

Shvativši dobro stvar, može se slobodno kazati, da je to bila samo djelomična transformacija. Ovo izgleda na prvi mah kao kakova kontradikcija, ali kad se radi o Sainte-Beuve-u, cijenim, da nema tu nikakovog protuslovlja. Uz razne sekundarne preinake, kod ńega se opaža ipak jedna savršena cjelina: on je ostao vrsnijem kritičarom i ništa drugo. Da, ńegovo se mišljeńe mijeńa; obožava što je prezirao, prezire što je obožavao, ali je glavnijem načelima ostao dosljedan. Pod kojom bilo formom predstavila nam se ńegova misao, opažaš kritičara, pa bilo i proti ńegovoj volji. Kritičar ti se otkriva pod pjesničkijem zanosom i romanopišćevom maštom kao i pod povjesnijem aparatom. On je shvatio najbolju svoju stranu i takovim se je htio iskazati. Nemu bi punijem pravom dolikovao naslov La Harpe-a *grand Perrin Daudin de la litterature*, drugijem riječima — velikog književnog sudije. Poput La Harpe-a, ali uz

druge sposobnosti, Sainte-Beuve sudio je žive i mrtve. Pjesnici, filosofi, romanopisci, moraliste, govornici, izobražene žene i one od salona, pisci sviju vremenâ i narodâ, od Virgila do Feydeau-a, svi su se morali predstaviti sudbenom stolu ovog književnog Minosa, koji ih je, da se tako izrazim, *classés, cliqués, claqués.*

Sainte-Beuve usavršio je kritiku podavši joj novi metod: spojivši biografiju sa kritikom, pomiješao je osobu s piscem i stvorio jednu savršenu cjelinu — *književnika.* Ovaj metod, i ako ne može škoditi kada se radi o mrtvijem osobama, treba veoma oprezno primjenjivati kad je govor o živijem piscima. U tako delikatnoj materiji ni sam Sainte-Beuve nije znao uvijek izbjeći pogibao: višekrat pustio se je zavesti raznijem predrasudama: mnogo puta, igrajuć se iskrom, opekao je prste i sebi i drugome.

U prkos ovoj mahni, po smrti Gustava Planche, on većijem pravom od Janina, zaslužuje naslov *kralja kritike:* takova je universalnost i moć njegovog uma, finesa promatrańa, ugladenost mišljeńa i svestrana erudicija.

Njegovi stari i novi *Lundis*, pravi su kodeks ugladene, prostrane, filosofske i učene kritike, koji te zabavljaju poput kakova romana i istodobno poučavaju kao kakav znanstven traktat.

A sada samo dvije riječi o Sainte-Beuve-u kao pjesniku, koji mnogo zaostaje za kritičarom.

Kada sam prvi put prolistao tri glavna njegova pjesnička djela, cijenio sam da postoje dva različita Sainte-Beuve-a: jedan vrstan kritičar, a drugi loš pjesnik. Takova je razlika medu pjesnikom i kritičarom, kao od neba do zemle. Uzalud ćeš tu tražiti pjesničkog zanosa, bogatu maštu i originalnijeh ideja — od svega toga ništa.

Prvo njegovo pjesničko djelo *Poésies de Joseph Delorme* (1829), publika je s nekijem prezirom odbila, a donekle i s punijem pravom. Šta se dobro nalazi u ovome djelu 24-godišńega pjesnika? Hińeni osjećaji, pretjerana čuvstva u mršavoj formi izražena, nikakova cjelina, podla seksualnost, kao i u njegovome romanu *Volupté*, i neka maglovita, neshvatljiva psihologija. Jednom riječju, tu fali nešto živo, mlado, zanosno — fali pjesnik.

U uvodu, nekoj vrsti ispovijesti, Sainte-Beuve se nazivlje učenikom Andrije Cheniera; ali na žalost, dok je znao prisvojiti ńegove mane, nije znao slijediti i ńegove vrline. Božanstveni zanos Muze, uspomena stare lepote, živa i muževna riječ, ganutljivi prizori — sve to fali. Dovoljno je usporediti Delormeovu *Ružu* s neumrlijem elegijama Cheniera; dok se u ovijem opaža pravi pjesnički talenat, kod prvoga nema ni traga pjesničkog zanosa.

Nije to učenik Andrije Cheniera, ja bih volio kazati, da je to *Parny*, gdje odobrava Dumasovu *Antony-u*.

Iza ovog prvog pjesničkog djela, nakon malo vremena, objelodanio je i svoje *Consolations* (1830.); a po priznańu samoga Sainte-Beuve-a, bila bi jedina kolekcija, koju je javnost donekle prihvatila. Inspiracija je gotovo ista kao i u prvoj, i ako nije originalna nije ipak tako bizarna i tvrda kao prva. Sainte-Beuve nije od onijeh, koji bi mogli o sebi kazati s francuskijem pjesnikom: *Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre.*

Tamo i amo u ovome djelu ima i lijepijeh tačaka i dotjeranijeh ulomaka; ali ni ovdje niti sjene, koja bi nam odavala pravoga pjesnika. Pjesnička duša, ukus i zanos, kako je shodno opazio Vauvenargues, potpuno fale.

Jedina kolekcija, kojom bi se donekle mogli zadovoljiti, bila bi *Pensée d'août*, u kojoj se nalazi i ńežnih i plemenitih osjećaja, ali vrlo slabo izraženih. Forma uvijek fali.

Ni stil, ni ideja Sainte-Beuve-a ne odaju nam pjesnika. Izbor predmeta, način obradivańa i neke druge svojine otkrivaju nam samo kritičara. Zbog toga on raznijem i divnijem notama svraća pozornost čitateljâ na lepotu i suglasje rime. — Ovako ne radi pjesnik, a Sainte-Beuve to je dobro shvatio i na vrijeme se je oprostio s pjesništvom, da se vas posveti kritici. — — — —

Izmedu Sainte-Beuve pjesnika i S. Beuve romanopisca nije velika razlika — prelazi se iz intimne poezije k intimnom romanu; zaokruženi smo jednakom nezdravom, pokvarenom i kužnom atmosverom.

Volupté nije roman već neka vrsta mistične kritike, traktat iz patologije. Predstavlja nam staru borbu puti i duha;

duh pobjeđuje nakon što se je tijelo okaljalo u najprostijem brlogu.

Od pet glavnijeh osoba u ovome romanu, jedina gospoda Conaën zanima nas. Ńu nam je pisac takovom delikatnošću orisao, kako umije samo S. Beuve, kada se radi o krasnome spolu. Što se tiče glavnoga junaka *Amaury*, glasoviti Veuillot lijepo ga je kvalifikovao, raspravljajuć ne znam o kojoj ličnosti, *melanholičnom ženetinom*. Luta po osamljenijem mjestima i plačući moli psalam *Super flumina Babilonis*, povraća se kući, otvara stare erotske pjesnike i baca se u naručaj najpodlijih užitaka, kojim se već prije bijaše odao. Ne usuđujem se slijediti ńegova metafizična promatrańa i neizvedive težńe. Cijenim, da ne postoji žalosniji prizor od ovog mlohavog i nestalnog stvora, koji nije sposoban da se podigne do kakove muževne kreposti i samoprijegora.

Ako je istina da se u sličnijem romanima mnogo puta sam pisac krije pod drugijem imenom; ako Jacopo Ortis, Werther, Renat, Adolf i Obermann prisvajaju nešto iz Foscola, Goethe, Chateaubrianda, Constanta i Senancourta — kakovu će ulogu igrati Sainte-Beuve u svojem romanu *Volupté?* Cijenim, da nije tako teško prepoznati. I u ovome romanu fali forma i najbolje sposobnosti francuskog romanopisca *(ce qui n'est pas clair, n'est pas français)*. A stilu bi se dalo prigovoriti i sa gramatičnog gledišta.

S. Beuve brzo je shvatio, da je zabasao; zabacio je pjesništvo i romantiku, povratio se je kritici — na kojemu je polu sjajno uspio.

ИМБРО пл. ТКАЛАЦ
О ПЈЕСНИКУ ГОРСКОГА ВИЈЕНЦА.

Под потписом Н. Ф. штампао је *Берлински Дневник* у септембру 1896. три подлиска (Das Fürstenhaus von Montenegro, — Ein Montenegrischer Selbstherrscher — Schwiegereltern) из пера познатога публицисте Имбра пл. Ткалца, који је у листовима њемачким писао највише (особито у берлинској Nazionalzeitung) под псевдонимом Hector Frank. Ови подлисци су потекли поводом прошевине и вјенчања тадашњег италијанског пријестолонаслједника Виторија Емануела с црногорском кнегињицом Јеленом. У првоме од њих госп. Ткалац говори о Петру II., те како је за нас свака биљешка о Владици Раду драгоцјеност, држим, да не ће бити на одмет исписати утиске о њему једнога тако дубоког посматрача, какав се свуда показао писац ових подлистака, у нас данас на жалост већ врло мало познат.

». . . . Његов насљедник и синовац Раде, који је као духовник и владика познат под именом Петра II. (1839-1851), био је до крајности занимљива и важна личност. То је неоспорно био најљепши човјек, кога сам ја икада у своме животу видио: једна сјајна појава с потпуном сразмјерношћу свих својих дијелова, с класично лијепим лицем и озбиљним алй благим изразом, с готово женски малим њежним рукама, а при том крупнога гласа, који је премашио у велико и његов високи и поносити стас. Носио је кратко потсјечену округлу браду, а ишао је готово увијек у црногорском руху; нико га није никад, од посвећења му, видио у његовом епископском одијелу. Његова изредна љепота учинила је велике утиске на дворовима у Петрограду, Бечу и Напуљу; отмени женски свијет на свим дворовима уздисао је за овим кнезом духовником, а он је био тако мало у стању отети се овим чарима, да је подлегао сушици, која га је у његовим четрдесетим годинама покосила.

»Владика Раде — тако је и сам народ волио да га зове — био је човјек необично од природе обдарен. Оскудно своје научно образовање допуњавао је он озбиљним и пространим самоученьем, што му је помогло да научи руски, француски и италијански, и да се у овим књижевностима готово потпуно

одомаћи. Његови књижевни идеали били су вазда нарочито грчки класици, с којима се упознао у руским и француским преводима, и Данте. Био је у велико обдарен као пјесник, опјевао је у многим изврсним јуначким пјесмама ратничка дјела свога народа, написао је дубоки филозофски спјев *Луча Микрокозма*, за тим савремену трагедију *Лажни Цар Шћепан Мали*, епизода из прошлости Црне Горе, и један драмски спјев особите пјесничке јачине и љепоте, у слободноме руху Гетеовога Геца фон Берлихингена: *Горски Вијенац*, у коме се представља ослобођење Црногораца испод турскога јарма у год. 1696, и који неоспорно уз спјев Мажураниев *Смрт Смаил Аге Ченгића*, заузима највидније мјесто у новијој српско-хрватској књижевности. Не ће се с тога нико чудити, да је човјеку с таквим даром и образовањем, поред свега његовог најтоплијег патриотизма, било на дому често тијесно и тешко, те да је с тога, кад год је могао, одлазио у иноземство, да се особито, и најрадије, заустављао у Млецима; али се исто тако не ће моћи осудити ни замијерање његових поданика, да је доста занемаривао управне послове у својој земљи и цркви.

»Ја сам познао лично Владику Рада год. 1847. приликом проласка кроз Беч, код заједничког нам пријатеља Вука Караџића. Вук је успио да наговори владику, да свој спјев *Горски Вијенац* штампа у Бечу, те ми је био дао на читање његове прве отиске још у листовима. Мене је овај величанствени спјев одушевио у толикој мјери, да сам умолио Вука, да би ме представио владици. Моје одушевљење пред самим владиком за његов спјев није била обична баналне учтивост; моја радост што сам га лично могао познати била је врло усрдна. Моје искрено дивљење морало је учинити врло пријатан утисак на овог озбиљног човјека, навикнутог на сваковрсне хвале, јер ме је одмах за тим позвао и охрабрио да га посјећујем сваког дана, докле се у Бечу будем задржавао. Како сам тада био још врло млад, овај ми је позив јако поласкао, те сам му се врло радо одазвао. Вјероватно да му је Вук о мени већ био говорио с пријатељском пристрасношћу, те ће се јамачно тиме објаснити, да се кнез владика обходио са мном као с вршњаком, који би му у сваком погледу био раван. На његов захтјев ја сам му морао приповиједати о Паризу и Берлину и

о својим славним учитељима. При томе би он по који пут уздахнуо и додао: »Како си срећан, да у својим младим годинама можеш учити све тако добре и лијепе ствари у тако изврсних учитеља! Шта бих ја дао, да ми је таква срећа могла у дио пасти! Јер шта сам ја могао научити у нашој Црној Гори и у једној богословији? Истина је, да ја непрестано учим, трудећи се да надокнадим што сам у младости морао пропустити. Али све се то сад ради на парче и на махове, јер ми недостаје научна основица«. Једном сам се усудио одговорити му на та јадиковања: »Ја бих, Свјетлости, са своје стране промијенио све научено за тако велики пјеснички дар као што је Ваш. Учити се може колико год нам у главу иде; али величина и изворност духа стоје много више над оним што нам учење може дати.« — »Теби се јамачно чини, одвратио ми је он на ово с осмијехом, као и нашему Вуку, који тврди, да је глава старија од пера. Доћи међутим на једну годину у Црну Гору, па ако по њеноме истеку опет будеш тако мислио, повјероваћу у то »и ја«.

»Ја свакако нијесам могао примити позив, да годину дана останем у Црној Гори; али сам обећао да ћу тамо отићи на краће вријеме, што сам и учинио под јесен 1850. О овоме своме првом боравку у Црној Гори, који је морао бити тим краћи, што је Владика имао ускоро поћи у Напуљ, пошто је стање његових плућа било јако погоршало, ја ћу можда говорити у којој другој прилици. Овдје само да напоменем, да пребивање у Напуљу није задржало ни ублажило болест, и да је пјесник-философ »Црних Брда« издахнуо равну годину за тим на своме дому, дубоко и искрено жаљен од свих, који су били срећни да познаду овога духовитог и племенитог човјека«.

Упитао сам Г. Ткалца, који ме већ од више година одликује својим пријатељством: је ли и гдје изишао опис његовог првог пута у Црну Гору? на што ми је он сам са жаљењем одговорио, да није досиио написати га, да је за то сад већ и сувише остарио, а да су му и биљешке с тога пута једним случајем неспоразума уништене, као и многе друге важне хартије, нарочито многа писма знаменитих људи прошлога стољећа.

Рим на Св. Саву 1903

Др. М. Р. В.

KNJIŽEVNI PREGLED.

Bosna i Hercegovina u hrvatskoj pripovijetci.

— Svet. Ćorović. — (3)

Slična ovoj je i ona pogreška u pripovijetci *Bez Nade*, gdje jedna djevojka kaže materi: „*Mati, Hilmo me isto voli*“. Naše djevojke stide se, ako im mati i preko drugoga dozna za ašikovanje, a kamo li da joj same trče, pa da pričaju o tome.

No najnevjerovatnije je ono, na str. 66. (*Bez Nade*), gdje hanuma savjetuje i uči staroga Alagu, da prihvati za posao, da se brine za vinograde itd. Ko dobro poznaje Muslimanke, ovako ne će pisati. Svaki Musliman *domaćin* je u svojoj kući, i ni jedan ne će trpjeti, da ga žena uči pameti, naročito ne na ovaj način.

Isti Alaga, inače *vrlo uvažen* i od svakoga *poštovan* čovjek (str. 27) naređuje, da mu se večera od kuće donese u Čindinu baštu, te da tu večera. Koliko mi znamo, jedan čovjek, koji pored svoje kuće večerava po baštama, i to po baštama koje bi trebalo da se zovu *mehane*, ne može biti kod Muslimana ni uvažen ni poštovan. Mi upravo sumnjamo, da je i bilo takovog čovjeka, ako nije pijanac ili raspikuća. I Omer-efendija, koji na str. 109, 205, 206, i 207 drži onako dugačke i onako smišljene govore, kao zagrebački pravnik kakav, ne izgleda nam nikako Mostarac. Mi poznajemo mnoge i starije i mlade Muslimane, poznajemo ih i koji lijepo znadu govoriti, ali *onoliko* i *onako* da govori mi ne poznajemo ni jednoga, niti ga je bilo, niti ga ima, jer bi čak i Mehmed Gelaludin Kurt trebao da ide u njega na zanat[1]).

Najveća je pak pogreška ovih pisaca, što su se luto ogriješili o svoje sugradane, Muslimane, mostarske i to na više mjesta, u pomenutoj pripovijetci *Bez nade*. Oni su pokušali, da opišu

[1]) Kurta bi svakako trebalo dati na zanat, jer s ovakom pameti kanda ne će daleko dotjerati. U njega je n. pr. i ovo *narodna* pjesma iz Bosne:

Pošetala Miza materina —
Ala pirga na pirgu
Nek se pirga širi,
Ala Hrvat na Magar
Nek se Magar luti....

one Muslimane, koji, ne radeći, propadoše, a svoju djecu zapustiše, da postanu pijanice i skitnice. Mi ne poričemo, da je bilo i da ima i takih ljudi u Mostaru, ali ih nema onoliko, koliko pisci hoće da kažu. Po ńihovome pisańu mislilo bi se, da su se svi Muslimani istrošili i propali (izuzevši samo nekoliko ńih) a da su sva ńihova djeca skitnice i pijanci, dok mi ne mislimo da je tako. Pisci *grdno vrijedaju* onuladinu muslimansku, kad, kroz usta jednoga starca (koji gleda pijance), vele: „To je naša nada. *Taki su nam svi!*“

Pored gore spomenutih u Osmana-Aziza nalazimo i nekojih sitnijih pogrešaka. No preko ńih možemo slobodno preći, pošto nam ne mogu mnogo koristiti, a oduzele bi nam odviše i mjesta i vremena. Nama su dosta ove istaknute pogreške, pa da dokažemo, da ni Osman-Aziz ne poznaju svoje zemljake kako bi trebalo, premda ih nešto bolje poznaju nego Lepušić...

A šta da reknemo o Mulabdiću i ńegovim rabotama? Držimo, da o ńemu ne vrijedi govoriti mnogo. Sve one pogreške, koje krase djela Lepušićeva i Osman-Azizova, krase i ńegovu knńigu. U *Zelenome busenu* na dugo i na široko se pripovijeda o ulasku austrijske vojske u Bosnu, pa i to — pogrešno.... Medu tolikim osobama ńegovim, mi ne vidimo ni jednoga izrazitijega tipa; ne vidimo ljude, nego nekakve lutke, koje igraju i skaču po volji piščevoj. A ove lutke *nijesu* Bošńaci i ne dao Bog da budu taki! Pisac je htio da istakne ondašńe raspoloženje Muslimana prema Austriji i ńezinoj vojsci, pa mu to nije pošlo za rukom. Mi tude ne vidimo ni jednoga *odličnijega* Muslimana, koji je s oružjem u ruci očajnički branio svoju slobodu i nezavisnost (a takih je bilo najviše), nego vidimo nekakve obične razbojnike, koji pale tude dućane, ni sami ne znajući zašto i vidimo nekoliko kukavica, koji drhću pred imenom jednoga soldata...

Uzgred moramo napomenuti i to, da je Mulabdić, na zadńih 30 stranica svoje knńige, kopirao Osmana-Aziza, više, nego li bi bilo dozvoljeno. Kao što Osman-Aziz (u pripovijetci *Bez nade)* imaju svoga Alagu, tako Mulabdić ima Muharemagu i kao što Alaga ima sina Mehmed Aliju, tako i ovaj ima svoga Mustafu. Osman-Azizov Alaga ne da svome sinu da uči škola, nego ga pusti da postane skitnica, a Muharem Mulabdićev ta

koder ne da sinu da ide u školu, nego ga pusti da postane skitnica. Osman-Azizov Mehmed Alija bije se te ga vode u zatvor, a Mulabdićev Mustafa također se bije i vode ga u zatvor. I Osman-Azizov Alaga i Mulabdićev Muharemaga gone sinove iz kuća. Uz ovo Osman-Aziz imaju svoga Omer efendiju, koji svoga sina školuje, a u Mulabdića ima Mehmed efendija, koji opet školuje brata...

Druga knjiga Mulabdićeva *Na obali Bosne* sadrži dvadeset sitnih crtica. Svih dvadeset slabe su, neobrađene, gole kao prosjačad. Izgleda, da su više pisane za djecu, nego li za odrasle ljude, i više se čuditi *Matici Hrvatskoj*, što ih je izdala, nego Mulabdiću, što ih je napisao. Čitajući ih, došli smo do toga uvjerenja, da ih pisac nije *pisao* posmatrajući ljude i život oko sebe, nego gotovo *prepisivao*, čitajući razne priče boljih i slabijih pripovjedača. Svoje osobe povadio je on iz knjiga (nikako ne iz života) a najviše, čini nam se, iz knjiga Lepušićevih i Osman-Azizovih, pošto su mu osobe sa njihovim vrlo, vrlo slične, a sličan mu je i način pisanja.

Da ovo potvrdimo i jednim primjerom.

U crtici Mulabdićevoj *Kumovi* (str. 14) momak jedan *usred jednog društva* pita djevojku:

— Fato!

Djevojka pogleda u njeg.

— Hoćeš li ti meni?

— Hoću, izusti ona.

— Da Bog da s hajrom! — viknu sva družina...

Kad bi Mulabdić pisao istinito, *iz života*, ne bi pisao ovako, jer ko će mu vjerovati, da jedna muslimanska djevojka usred društva ovako otvoreno rekne, da će poći za momka! On je sam Musliman, pa je toliko *kratkovidan* da ni to ne opazi, a *dalekovidni* (kako u njegovu *Beharu* nedavno pisaše) vide eto i „što im je posve za duvarom..."

Ovakih primjera našli bismo još mnogo, ali ih nije potrebno iznositi. Na piscu, koji kopira drugoga, koji nije vjeran i istinit, ne vrijedi se duže zadržavati.

Sad nas evo kod *Savke*, pripovijetke I. Dobžańskoga. Kod njega upada u oči to, što je gradivo uzeo iz života pravoslavnih Srba, dok su svi gori spomenuti pisci uzimali iz života mu-

slimanskog. No on je i gore uspio nego svi oni. Ńegove osobe govore lošije nego i Lepušićeve. U ńega pravoslavna Bosanka zove Vaskrsenije *Uskrsom*, duge pletenice *dugimi pletenicami*, a govori *najradje* mjesto najradije i t. d. Ta ista djevojka govori *vi* momku, s kojim se od malena poznaje i s kojim je ostala dobra prijateljica i kad su odrasli. U Bosni se i tako rijetko čuje *vi* (osim u novije vrijeme) a, u ovakim slučajevima, ne čuje se drugo nego *ti*... Još ta djevojka ide momku na posjetu, ńegovoj kući, i ako nijesu u srodstvu, a toga nema, naročito ne ondje, gdje je „običaj, da se mlada sestra ne smije vidjeti, dok se starija ne uda..." (str. 8.) Čudnovato je i to, kako može djevojka pitati momkovu mater: „Kad ćete gospodo vi ženiti Peru?" (str. 39.), kad bi se u Bosni takva djevojka smatrala više nego raspuštena. Još je čudnovatije, kad ona priča momku, kako se nekakva kapetanica, pored muža, gleda s drugim oficirima (str 40). A najčudnovatije je ono, kad ona pred momkom govori ńegovoj materi: „Kako vam je Pero liep!" te kad je stara nagovara, da se sa Perom poljubi, *što ona i uradi*. Dobžańskome, sigurno, nije poznato, da bi u nas svaka mati proklela sina, koji bi uzeo *ovaku* djevojku, a ne bi ga sama na to nagovarala kao ovdje...

Najposlije ima i jedna pripovijetčica, što joj je natpis *Zvonarov tefig*, a napisao je nekakav Pustińak ispod Malića. Ova pripovijetka toliko vrijedi, da o ńoj — ne vrijedi govoriti. U ostalom iz *Osvitove* redakcije i *Osvitove Knjižnice* nijesmo se mogli ničemu pametnijemu ni nadati.

Po svemu, što smo gori naveli, vidi se: da hrvatski pisci, koji pišu pripovijetke iz Bosne, *ne poznaju* ono o čemu pišu, ne poznaju naroda iz čijega života uzimaju gradivo za te pripovijetke. Naravno, da takove stvari ne mogu ni vrijediti.

(nastaviće se)

PJESNIŠTVO.

Horatijeva oda.

(I. 1.)

Mećenate, koljeno davnijeh kraljevâ!
O moja i obrano i slatki ponose!

Ima kome milo je kolima sabrati
Olimpijsku prašinu, a žarkim točkima
zaminuta bilega, i kita počasna
k bogovima diže ga sv'jeta carevima.

Ńeko voli, prevrtnih Kvirîtâ gomila
ako vojšti na časti popet ga trostruke:
ńeko, ako u svoje izaspe žitnice
štogodi se s guvana zgrne Libijskijeh.

Kukom rado ko krči djedovsku rudinu,
nigda ne ćeš sklonit ga i da mu ponudiš
Atalovo bogastvo, drijevom Ciparskim
plašiv brodar Mirtovu pučinu da para.

Bojeći se trgovac Afrika, koji se
rve s valom Ikarskim, imańa hvali svog
dokolicu seosku; za tim rašijane
zbija lade, nevičan snositi nemańe.

Ima ko ni Masika staroga na čaše
ne mrdi se, ni punog krńiti od dana —
sad u hladu zelenog drveta izvaljen,
sada časnoj na glavi vodice tihane.

Mnogim vojna ugada, pa truble zvukovi
s rogovima spleteni, i ratni užasi
od materâ ukleti; na dvoru mrzne se
zaboraviv suprugu lovac omiljelu,

jal' su štenci košutu vjerni nadozreli,
speta gvožda jal' vepar Marski je skršio.
Mene bršlan, nadarje čelâ naučenih
s višńim jati bogovim, gaj mene studeni

i Ninafa lagano horo uz Satire
odvajaju od puka, Evterpe ako mi
ne ustegne sviralu, a Polihimnija
ne odbije Lezbovsku liru navijati.

Po tom ako u lirske vrače me umetneš,
vrhom ću od tjemena zv'jezde dotaknuti.

Na Cetinju 1903. **L. Zore.**

Nad grobom

Dum Ivana Stojanovića.

Dum Ivane, Ti pod pločom hladnom
Vječni sanak spavaš u samoći;
Ded', pogledaj učenika Tvoga
Nad grobom Ti, sad sred crne noći,
Gdje uzdasim mlada prsa mòri
I tihano prahu Tvome zbori:

Plakao sam, plakô... kad te samrt
Iz naručja digla Srpskog roda
Prije, neg' što c'jeli narod Srpski
Živu tebi slave v'jenac poda;
Iz srca sam sipô suzu svaku,
Kad te pratih do na ovu raku!...

Plakao sam!.... Sad ne plačem, nego
Nad svetijem ovim grobom Tvojim
— Da bi svatko stopam Tvojim stupô —
Ja Gospoda Svemoćnoga molim!
...Ti počivaš na grobovâ ńivi:
„Blago tome ko dovijek živi!"

30. I. 1903. **Abećedović,**

Pustite me!....

(iz „Mekih zvuka").

Pustite me, da još malo
U noći uživam:
Da još malo tu na travi
O sreći prosnivam:
Pustite me, da još malo
Ovdje u samoći
Gledam, kako mjesec pliva
Po zvjezdanoj noći.

Sjetio me ńešto mjesec
Blijedog joj lica,
A zvjezdice toplog sjaja
Crnih joj očica;
Pa bih htio da poletim
Tamo do zvjezdica,
Da s' naļubim sitnih zv'jezda.
Mjesečevog lica.

Sarajevo 1902.

Marinko.

Pjesme Didaka Pira.

[nastavak, v. br. 2]

DE ILLVSTRISSIMA
VRBE RHACVSA.
PETRVS PHILIPPVS ASIRELLVS
SECRETARIVS FLORENTINVS.

Hic mare dat scopulos, salebrosaque littora circum,
Vrbsque sub immani libera monte iacet.
Orbe suum toto pandit Rhagusia nomen,
Integra quod nullo læsa pudore manet.
Hæc habet innumeras naues in gurgite vasto:
Quælibet huc auro pondus adaucta vehit.
Et sibi quæ tellus prohibet, Neptunus aquarum
Arua dedit multo fertiliora Deus.
Hæc iuuat externos dapibus conferta superbis,
Aereque dat dignis munera digna suo.
Moribus, ac animo secum Florentia compar,
Diligit ac ciuem ciuis amore pari.
Viue memor doni Diuûm Ragusia felix,
Atque mei semper candida viue memor.

FINIS.

BILEŠKE

Prošla je polovina vijeka, kako je srpski narod izgubio svoga ljubimca pjesnika, Branka Radičevića, koji je bio jedan od najodušev|enijih boraca za preporodaj srpske knige. Prošlo je dvadeset godina, otkada su prenesene kosti ovjenčanoga pjesnika „Đačkoga Rastanka“ iz Beča na Stražilovo. Pravo vele „Srpske Novosti“, da ova godina pripada Branku Radičeviću i da u ovoj godini cio srpski narod treba da bar jedan dan posveti uspomeni ńegovoj.

Otkrivańe Brankova spomenika biće jedan od najznačajnijih momenata u proslavi 50-godišńice Brankove smrti. Srpski vajar Đoka Jovanović izradio je uzor za spomenik, koji se sada lije u jednoj peštanskoj fabrici.

*

Na 16. januara navršilo se je pedeset godina, kako se osnovalo u Beogradu prvo srpsko pjevačko društvo pod imenom: „Beogradsko Pjevačko Društvo.“ Ovo poznato društvo bilo je u Dubrovniku prigodom otkrića Gundulićeva spomenika, ali mu politička vlast nije dozvolila, da u pozorištu pjeva.

*

Na sv. Vlaha Srpska Gradanska Muzika u Dubrovniku navršila je dvadeset-petu godinu opstanka.

*

Ruski car odlikovao je redovnoga člana Petrogradske Akademije Nauka, profesora u Bečkoj universitati, austrijskoga dvorskoga savjetnika, *D.ra Vatroslava Jagića*, titulom carskoga ruskoga tajnoga savjetnika. To je priznańe za ńegov naučni rad u Petrogradskoj Akademiji, a i za to, što je sad izišla 25. sveska ńegova čuvenoga „Arhiva za slovensku filologiju.“

*

Doznajemo da je bugarsko književno Društvo u Sofiji izabralo nedavno našega slavnoga zemlaka *D.ra Balda Bogišića* počasnim članom svojim.

*

Petrogradska Akademija Nauka izabrala je docenta u bečkoj universitati, *D.ra Milana Rešetara*, svojijem dopisnijem članom.

Poznati naučnik D.r J. Cvijić, akademik i profesor Velike Škole u Beogradu, izradio je, a Srpska Kralevska Akademija Nauka štampala je veliki atlas: Jezera *Makedonije, Stare Srbije i Epira.*

*

U prvoj svesci za ovu godinu Letopisa Matice Srpske nalaze se izmedu ostalijeh ovi radovi? *Ko je kraljica Jelena?* Istorijska studija od Čede Mijatovića i *Cvijeta*, novela od Iva Cipika.

*

Srpsko akademsko društvo „Zora" u Beču proslavilo je o sv. Savi četrdeset-godišńicu svoga opstanka. Ova proslava imala je dva dijela: svečanu sjednicu i zabavu s igrankom. Na svečanoj sjednici filozof Vaso Glušac čitao je istoriju „Zore" za prošlijeh 40 godina. U tom svom predavańu iznio je cjelokupni rad „Zore", koji je imao svijetlijeh, a po srpsku omladinu i srpski narod korisnijeh časova. Misao o održańu prve skupštine ujedińene Srpske Omladine ponikla je od „Zore". Iz ovoga najstarijega srpskoga akademskoga društva Srpstvo je dodobilo mnoge uglednijeh književnijeh i javnijeh radenika. U spomen 40-godišńice društvo je izabralo za počasne članove, kao uopće za Srpstvo zaslužne: D.ra Zmaja Jovana Jovanovića, Stojana Novakovića i D.ra Valtasara Bogišića. U veče bila je sjajna besjeda s igrankom u *Cur-Salonu*, koju su posjetile mnoge otmene srpske i slovenske ličnosti. Tom prigodom „Zora" je dobila mnoge telegrafske čestitke.

*

Dr. Fridrih S. Kraus, poznati folklorist i etnolog, dobar poznavalac našeg naroda i iskreni mu prijatelj, naumio je da ńemačku publiku, koju je do sad upoznavao s narodnom našom usmenom književnošću, upozna i s novom umjetničkom književnošću našom. Toga radi prevodi stvari najnovijih naših beletrista, te će ih redom štampati kao „Bibliothek ausgewählter serbischer Meisterwerke", kojoj je našao pouzdana izdavača u Lajpcigu. Izdao je već prvu svesku, u kojoj je, kao i u prvoj svesci poznate već biblioteke ovake u Pragu, drama Branislava D. Nušića, *Pučina* (Auf uferloser See), štampana prošle godine u *Djelu*. Prevod nije doslovan, ali je sasvim tačan, vrlo se lako čita.

*

O *Ksanti* Iva kneza Vojnovića izašle su dvije ocjene u švedskijem listovima. „Nya Dagligt Allehanda" u broju od 24 decembra prošle godine donosi:

„To je vrlo interesantno i uza to vrlo rijetko poznanstvo. Prevodiočeva je primjedba o »evropskoj« naobraženosti pisca uprav izlišna, jer se odmah vidi, da ovdje nemamo posla s kakvijem nevještijem prirodnijem pjevačem iz dubokijeh slojeva polunaobražena naroda, već sa spisateljem, koji je obrazovan umjetnik s elegantnijem i u svojoj originalnoj vrsti fino izgladenijem stilom. Draž knige i leži uprav u lupkosti stila i u snazi, u intimnosti i bogatstvu nijanasa u opisivanju prirode. U ovome je opisivanju pisac majstor, i trebalo bi prilično dugo tražiti da se nade opis ravan opisu jesenske noćne oluje. Ovaj se majstorluk kaže osobito u slikanju mora: svaku nijansu, svaki otsijev šare i svako stanje mira ili groze Ivo Vojnović je u stanju da osluhne i to tako jasnijem slikama, kao da sami sjedimo na hridi obale, gledajući niz beskrajno more i slušajući huku valova. Priča je u sebi prosta, kao crtanje harakterâ, i ako nije bez zgodnijeh opažanja i slikovitijeh poteza. Ako se radnja čitaocu i učini odveć tanka, on će ipak za stalno priznati, da je našao više od pune naknade u opisima prirode sad snažnijem a sad nežnijem".

„Svenska Dagbladet" u broju od 27 decembra prošle godine donosi:

„Ksanta je svakako malo znamenita, ali dražesna i zabavna knjiga. Nezin je sadržaj bez osobita interesa, a glavna su lica takova, da dan današnji teško mogu pružiti što novo ili neočekivano. Ali je to knjiga o Dubrovniku i njegovoj lepoti, i ko poslije ranijih spisa prevodiočevijeh čezne za Lapadom, Pločama i Lokrumom, za stalno će s nasladom pročitati ovaj maleni roman, napisan od pjesnika, koji je sam roden u Dubrovniku i svoj grad ljubi više od svega. A u knjizi i jest najlepše i najprivlačnije — kao što sam prevodilac opaža u predgovoru — upleteni opisi prirode, sastučeni od lijepe ljubavi i nježno finog pogleda. Zamamljiva je n. pr. ova slika (slijedi navod jednog mjesta u knjizi). U ostalom je nekoliko sporednijeh lica pripovijesti dobro i svježe prikazano, a prizori iz života primorskog stanovništva jako zabavni. Nad neukusnijem i lošijem romanima, koji još uvijek, u prkos svijem znacima neke promjene u bolje, sačinjavaju veliku masu prijevodne literature, Ksanta se Iva Vojnovića u svakom pogledu visoko izdiže."

SRĐ

Br. 4. Dubrovnik 28 Februara 1903. God. II.

DVIJE ŽRTVE.

— po istinitome događaju priopćio Dr. Torquato. —

I.

Bilo je jednoga letnoga dana.

Leto je bilo žarko, sve se razbujalo, razišlo, svaki se list posve raširio, ne ostavljajući mjesta nikakvoj tajni. Sunce je palilo i žarilo, mirisalo je vrućom smolom, kao da nigdje nema udobnosti. — Bilo je prigodom mojeg boravka u Firenci, kojoj s pravom pripada dični pridjevak „*la bella*". Razgledav grad, popeh se jednoga jutra do posljednjeg poda elegantnog torňa stône crkve. Ko bi živijem šarama opisao divni pogled, što se odatle pruža na ovaj umjetnički grad Toskane i divne ńene bašće? Ko bi naslikao s toga mjesta krajne mede ńezine, gdje ti Fiesole sa svojim torńevima namiguje, pa sve dokle se modre grbine Lucca-gorâ na zlatnom zatku zapadnoga neba uspińu? Kao što se divļa perunika uzdiže nad licem jezerskijem, što tako počiva na tom dražesnom tlu još dražesnija Firenca sa svojim vječnim neiscrpivim bogastvom. Od smjeloga zračnoga torňa „stare palače", koji poput jarbola u vis strši, do Bruneleskova čuda od gradevine, divne kupole crkve; od stare kuće Spini, do najveličajnije palače, koju svijet pozna — dvora Pitti-a, koji se nalazi na drugoj strani Arna: sve je neprispodobivo prekrasno i puno dražesti. Firenca je najbogatiji dragu! u zlatnome vijencu, kojim je talijanski narod zemļu uresio. Posmatrajuć takova čudesa, iz grudi mi se vinuo Beauffort-ov uzdah: „O Firenco, kako si lijepa svojim palačama, lijepa remek-djelima, koji te čine pravim muzejem! Tu kameńe govori, tu Michelangelo učini, da mramor misli, a Donatello i Ghiberti, da tuč diše."

Razgledav krasote, zadoh izvan gradskijeh zidina, da se naužijem svježeg vazduha firentinske prostrane doline. Zaokrenuo sam širokom cestom iza stône crkve, prilično sam dugo hodio, dok mi se napokon rastvori divna firentinska polana.

Hodio sam, razmišljajuć o slavnoj prošlosti ovoga grada, pak i moje negda slavne domovine — divnoga Dubrovnika. Zaduben u takovo promatrańe, susretoh se s jednom gospođom. Lice joj je prekrivala crna koprena, a u ruci nosila je svježu kitu crvenijeh ruža. Hodila je naglo kao zamišlena i srvana teškom boli.

Gledao sam za ńom; kad od jednom zaustavi se, diže s lica koprenu, baca se ničice pred krst, koji se je na cesti dizao, polaže kitu na noge krsta, a usnice su joj odavale da je molila.

Zagledah se u ńezino lice, blijedo kao vosak, ali ne opazih suze. Bol joj je tragove osušila. Kad i kad samo vinuo bi se dubok uzdah iz ńezinijeh grudi, kad i kad pogledala bi na cestu, pa opet u krst.

Nakon četvrt sata podigne se na noge i vrati se istijem putem.

Ja se približih krstu, i vidjeh na ńem napisano:

„Putniče, vapi pokoj Zorki i Ivanu
Obitel C . . . . .“

Vratio sam se i ja za gospođom, slijedio sam joj stope, dok mi napokon ne izmače kroz jedna vrata lijepoga letnikovca. Zaustavih se pred rešetkom, zagledah se u prozor, a pod prozorom zlatnijem slovima bilo je napisano:

„Villa C . . . . . .“

II.

Otrag nekoliko godina po smrti svojega zaručnika, grofica C..... mirno je provadala dane u svome letnikovcu uz lijepu i dražesnu svoju 19-godišńu kćerku Zorku. Zorka je bila u istinu vrlo lijepa djevojka svježeg tipa, plavka, fina profila, skladno slivena s ńezinom svijetlom kosom i umiljato koketnih velikih crnih očiju.

Malo dana iza grofove smrti, preminu i nadgledatel grofičina dobra, ostavivši za sobom siromašnu obitel, koja bi bila

materijalno nastradala, da je grofica nije kod sebe zadržala i starijega sina postavila na očevo mjesto.

Ivan je, tako se je zvao stariji sin, već od nekoliko vremena savjesno vršio svoju dužnost, i grofici je potpuno ugodio; tako da ova jednom, prigodom svojega imendana, uz druge zvanice pozove k sebi i Ivana na objed, da mu time iskaže i javno priznaće na ńegovom radu.

Ivan je s pravijem zadovoljstvom primio grofičin poziv i nastojao se je odužiti na takovoj časti. Kao učenik bavio se je pjesništvom i dobro je uspio, nastojao je dakle i prigodom grofičina imendana sastaviti nekoliko stihova.

Taj se je dan, sve što je bilo otmenijega grofičinoga poznanstva, sakupilo u ńezinome stanu. Za bogatijem stolom redale su se zdravice. Od jednom se diže Ivan sa stolice i s nekijem zanosom pročita i svoj sastavak. — Kad Ivan dovrši, burno pleskaće i *„bravo“* pozdravi mladoga pjesnika. Prisutni su ostali zadivleni lakoćom stila i biranom formom ńegove kompozicije.

Po objedu gosti se poredaše u obližńoj sobi, a Zorka pristupi ka glasoviru, da ispjeva neku novu romancu; kad nakon preludija, Ivan vješt muzičnijem akordima, zgodno primjeti, kako neke žice glasovira kvare cijelu melodiju. Prisutni ostaše udivljeni ńegovijem znańem i jednoglasno predložiše, da on Zorku na glasoviru prati.

Ivan nije oklijevao. Složivši žice, sjede za glasovir, i pod pritiskom neodredenijeh osjećaja duše pogleda na Zorku, a ona mu se pričini ńežna i divna kao kakav prekrasan fantom pjesničke maste. Danas je bila ljepša i divnija nego ikada. U laganoj haljini crtale su se slobodno konture ńežnih i savršeno skladnih oblika ńezina vitkoga tijela.

Zorka mu odvrati pogled, a Ivanovijem životom prostruji bogato čustvo, pod čijom je snagom uzdrhtalo ńegovo srce. On je s najvećom preciznošću, koloritom i zanosom pratio romancu, koju je Zorka svojijem tankijem i slatkijem glasom otpjevala. — Na opći zahtjev, morala je biti do tri puta opetovana. Od Ivana su zahtijevali, da im odigra i neke druge komade, koje je on briljantno na glasoviru izveo. Zorka se je smiješila veselo i gledala sa zanimańem Ivana; a uz grofičinu

privolu, on ju je morao svake večeri na glasoviru pratiti; ona bi uz njegovu pratnju savršenim shvatanjem pjevala razne motive iz najboljeh opera.

III.

Evo dvije združene duše u najboljem mladenačkom zanosu, kada duševna mašta, pa bilo i u samoći, želi sresti se s osobom, kojoj bi mogla povjeriti barem iskru onoga žara, koji češće i nepoznat osvoji najbolju stranu našega srca; a kasnije otkriva svoju moć, kada bi ga kakova neprijatna okolnost htjela prigušiti. Je li zagospodovao ludskijem životom, savladuje svaku silu, mnogo puta i sam razum, vodi slijepa čovjeka k rubu najveće propasti.

Uz rijetke duševne vrline, Ivan je bio obdaren i nekom prirodnom lepotom. Visoka stasa, lijepa profila, živa i okretna pogleda, finih usnica, na kojijem je titrao neki melanholični posmijeh. Bio je takav, da je lako mogao svojijem vrlinama zanijeti djevičansko srce i ustalasati nježne grudi kakove krasotice.

Zorka je već u početku gojila osobitu simpatiju za Ivana. Mislila je, da je to samo prijateljstvo i ništa drugo; ali je kasnije spoznala, da njom vladaju neka jača sila i plemenitiji osjećaji prama Ivanu. Kada bi on bio otsutan radi raznijeh poslova, njezino bi lice poprimilo neko žalosno obilježje: hinila je pred majkom, bojeći se, da joj ona ne bi tajnu otkrila, koju ni ona sama nije znala protumačiti.

Ivan, pod pritiskom mističnijeh čuvstava, nije se znao indiferentnijem pokazati pred božanstvenom Zorkinom pojavom; ipak je višekrat razumom ukrotio kucaje svojega srca, i ako bi mu lice porumenilo pred njezinijem pogledom i grudi mu se uzbibale, kada bi mu ona upravila kakovu milu riječ.

Gdjekada bacio bi pogled na nježni ten njezinoga lica, oblivena ružičastijem oblačićem, u igri bi im se češće dodirnuli prsti, a on bi svaki put pri takovom dodiru osjetio, kako mu se brecne duša u grudima.

One večerne zabave trajale su nekoliko vremena. Zorka je pjevala prekrasno, kod će bi mu se duša razvedrila. Nježna

bi majka uvijek prisustvovala njihovome koncertu, ali bi joj se dosadilo, kada bi Ivan Zorki prelekcije davao, i ona bi se udalila; tako bi se više puta prigoda desila, da se oni sami zabavljaju.

Neoprezna majka! jer, i ako je bila sigurna, da se Ivan ne će usuditi podignuti svoj pogled do Zorkina lica, nije smjela povjerovati, da ga ni ona ne će k njemu upraviti; znajuć, da duševne vrline i plemenito srce predčače materijalnoj koristi i aristokratskome kolenu.

Primicao se je Zorkin rodendan. Taj je dan grofica običavala izvanrednijem načinom proslaviti u svojemu dvoreu. Svi, koji su se smatrali, da imaju neko pravo bilo po srodstvu ili zasluzi, dobili su poziv, da se okupe oko bogate sofre grofičina letnikovca. Gosti su se pobrinuli, da taj dan raznijem darovima počaste lijepu Zorku. Ivan, dan prije, ne bijaše se još odlučio, kako bi je počastio. Dva je puta sio za stô i zahvatio pero, da joj ispjeva nekoliko stihova; — dva je puta pismo poderao. Nalazio je uvijek, da ne odgovara njegovome srcu; preveć ekspansivno, a da bi se dalo pred gostima proštiti. — A ipak, i on ju je morao na svaki način počastiti, ili se neuludnijem pred Zorkom pokazati. Bi li on to smio uraditi? — Zorku uvrijediti? Stihovima proslavio je majku, stihovima mora i Zorku proslaviti. Dohvatio je pero i odlučio ga je više iz ruke ne pustiti.

U uskom prostoru morao je razviti pjesničku ideju i prigušiti osjećaje svojega srca. U njegovoj je kompoziciji sve bilo pridušeno i zastrto nesavladivom nemoći duše. Kada su prijatelji preko objeda Zorki darove poklanali, Ivan je pročitao i svoje stihove; ali na koji način?.... mislio bi, da je učenik prvoga razreda, gdje čita kakovu latinsku odu. Ta ni on sam nije shvatio svoj sastavak. Prisutni se medu sobom pogledaše, a na obični *„bravo“* porumeni Ivanovo lice.

Zorka, koja je s nekijem pravijem veselem čekala Ivanov dar, nadajući se koječemu bolemu, studeno mu se zahvali, a na licu si joj mogao opaziti i jednu debelu suzu.

— Ivan ju je opazio. —

Trudila se je, da se pokaže veselom i zadovoljnom, nu radost njezina lica bijaše lažna, neiskrena i prisiljena. — Ivan je to shvatio.

Stara grofica nevješta pjesništvu, nije se tome ni dosjetila; a donekle je i uživala, da je Ivanova pjesma u nezinu počast bolje uspjela.

Nakon malo Zorka se potuži na glavobolu, i svečanost je morala svršiti.

Ivan se nije htio više sresti sa Zorkinijem pogledom, opazio bi uvijek na nezinome licu suzu, koja bi ga dirnula u najtanje živce njegovog srca, — ostao bi zbunjen; dok je naprotiv Zorka osjećala potrebu, da se sastanu. Znala je, da ga žarko ljubi, htjela je i biti ljubljena, a nestalnost veoma je umarala zaljubljenu nezinu dušu.

IV.

Prošlo je nekoliko dana, a Ivan, pod izlikom domaćijeh posala, izbjegavao je Zorkino društvo, otputovavši u obližnje mjesto; ali se je morao ponovno povratiti, da zauzme prvu službu.

Jedne večeri stara grofica, zaokupljena ne znam kakovijem poslom, ostavi same pred glasovirom Zorku i Ivana. Ivana je to tako ožalostilo, da se podigao sa stolice i htio se odmah za groficom udaljiti; bojeći se da ne bi zlorabio grofičino povjereńe. Ali Zorka, uhvativši ga nežno za ruku i pogledavši ga u lice, s nekijem slatkijem ukorom reče mu:

Ivane! — a zašto ne bi proslijedili?.... zašto biste mi htjeli izmaknuti?

— Ivan se je na pola nastojao opravdati, ali ga Zorka prekine:

— Zar se možda bojite, da Vam ne prigovorim stihovima prigodom mojega rodendana?

Na ove riječi Ivanovo je srce silno zadrhtalo; nije znao šta bi joj odgovorio. Spusti glavu, a njegovijem se licem razli ružičasto rumenilo. — Zorka nastavi:

— Ja sam od onoga dana opazila, da se Vi nadate ovome prigovoru; ali Vam opraštam, jer opažam, da i Vi sami priznavate, da sam se bolemu morala nadati od Vašega srca.

— Zorko! ne govorimo o tome, zaklinjem Vas, odgovori slabijem glasom Ivan. Kada sam one stihove sastavljao, ni-

jesam bio raspoložen: pak razni poslovi... i....

— Ne smijete tako govoriti, Ivane; Vaše su me riječi silno uzrujale. Da se je meni desila prigoda, da Vas počastim, oh! ja bih se tada pokazala u najboljem raspoloženju, našla bi se u svome ambijentu.

— Zorko! Zorko! šta ste za boga kazali? — nadostavi Ivan, pritisnut nekijem unutrnjim veselem, koje je nastojao zatajiti.

Zamukoše časkom obadvojica, a nakon malo Zorka proslijedi:

— Ja shvatam, da ovi izrazi ne dolikuju na ustima kreposne djevojčice; ali ih, Ivane, ja nijesam znala dulje u grudima sačuvati; Ivane, ja Vas ljubim; osjećam potrebu Vaše ljubavi i htjela bi znati, da li me zbilja ljubite.

— Oh! Zorko, ja Vam to nijesam nikada kazao; ja Vas ne smijem ljubiti! ja Vas moram samo poštovati i Vašoj zapovijedi biti podložan.

— Da, Ivane, Vi mi to nijeste kazali; ali ja sam Vas shvatila, i bila bi vrlo nesretna kada bi se prevarila; bila bi najnesretniji stvor na ovoj zemlji.

Iz Ivanovijeh grudi vinuo se je dubok uzdah, noge su mu se tresle, a čelo naglo znojilo, i kao izvan sebe baci se na stolicu, a njegova glava spusti se na lijevo Zorkino rame. Spazivši ga ona u takovome stanju, svladana najnežnijim čustvom uskliknu:

— Oh! ne; ja se nijesam prevarila! Ivan me ljubi, ja sam sretna!

I približivši se Ivanu, svojom desnicom gladila ga je po licu i privinula k svojijem grudima. Ivan, ne znajuć za sebe, baci se pred njezine noge i kao u nekoj ekstazi progovori:

— Božanstvena Zorko! da, ja te ljubim i ginem za tvojom ljubavi. Bez tebe, Zorko, moj je život razbijen. Ja Vas ljubim jače, nego svoju majku... Bez majke mogu živjeti, ali bez Vas živjeti — za mene je nesmisao! Moram Vam sada sve kazati: stihovi, koje sam Vama posvetio, oh! nijesu bili slobodne misli mojega duha i iskreni osjećaji mojega srca, ljubav ih nije nadahnula; one sam stihove ja morao pred gostima prištiti, morao sam zatajiti svako plemenito čuvstvo, i s toga sam višekrat poderao svoj sastavak, držao sam da bi bio zločin, da prisutni o čemu i posumnjaju.

A nakon malo, kao da se je predomislio i pokajao, nastavi: — Oh! što sam Vam, Zorko, kazao; oprostite na mojoj ispovijesti, koju Vam nijesam smio nikada otkriti. Ne, ja Vas ne ljubim; ne smijem Vas ljubiti.

Zorka problijedi na zadnje Ivanove riječi i spusti se na stolicu kao nedužna mučenica s izražajem boli na blijedome licu i zaplakanijem očima, i sva tronuta nastavi:

— Ja te ljubim, Ivane, i kako te ljubim htjela bi, da i ti mene ljubiš onom silnom ljubavlju, koja ispunjava svu dušu, u kojoj izgara sve i vlastito biće. — Ivane, nije više vrijeme, da mi skrivaš ljubav, koje je moje srce otkrilo. Ti si kazao, da me ljubiš i usrećio si me svojim riječima. Ne ćeš me uspjeti o protivnome uvjeriti, jer ti ne bih vjerovala.

Izrekavši ove riječi, pruži mu svoju desnicu. U silnoj zabuni Ivan se saže i poljubi ženinu ruku, ona ga zatim nežno poljubi hladnijem usnama u glavu. On je zagrli, pritisne na svoje prsi i mrmljajući nekakove riječi, poljubi je u lice.

Kad od jednom, naglo se otvoriše vrata. U sobu stupi stara grofica, i videći ih tako zagrljene, uskliknu:

Zorko, šta je to?! — Bilo joj je, kao da ju je grom ošinuo.

V.

Prošlo je samo malo dana od napomenute večeri, a Ivan se je već nalazio sto kilometara daleko od grofičine palače, u službi jedne trgovačke kuće, gdje je imao dovoljno da se prehrani. On je svojevoljno iz dvorca otputovao, ne pitajuć nikoga za savjet. Malo prije svojega polaska, upravio je staroj grofici poduže pismo u kome joj preporuča svoju majku, ali se ne kaje svoje pogreške; ako se takovom može smatrati njegova ljubav prama Zorki. Njegova je bila jedina krivnja, što nije znao zatajiti svoje osjećaje, već ih pustio da se razgranaju u njegovome srcu, tako da ih ni najbolja volja nije mogla sada istisnuti. Jedan Zorkin pogled bio je dovoljan da izvojšti pobjedu nad Ivanovijem duhom.

Stara je grofica odredila Ivanovoj majci novčanu pripomoć, kojom je mogla uzdržati sebe i mladega sina.

Grofica se je nastojala poslužiti svijem sredstvima, kako bi sklonula Zorku, da Ivana zaboravi. Sve je bilo uzaludno.

Zorka je znala, da ljubav nije podložna aristokratskoj etiketi, da se ona zlatom ne kupuje, već traži sreću u srcu, koje bi je shvatilo i razdragalo. Noj je također pošlo za rukom i tajno se s Ivanom dopisivati. On, i ako joj na prva pisma nije odgovorio, ipak je morao napokon popustiti od svoje strogosti i stupiti u dopisnu svezu sa djevojčicom, koja ga je tako žarko ljubila i za ńim uzdisala. On ju je više puta zaklińao, da ga zaboravi, ali zaludu.

Više puta pružila joj se prigoda udadbe; stara grofica bila je zadovoljna, ali ona nije htjela o tome ni govoriti. Ivana je ljubila svijem žarom svoje duše.

Jedan mladi časnik iz bogate obitelji, predstavi se jedan dan staroj grofici i zaprosi ruku lijepe Zorke. Majka i stric pristadoše na ponudu.

Časnik je bio elegantne vanštine, i bio je uvjeren da će predobiti Zorkino srce, ali se prevario. Zorka je ostala nepomična u svojoj nakani. — Pošto uvidješe, da blaga sredstva ne pomažu, nastojali su se silom poslužiti, kako bi Zorku sklonili da pristane poći za časnika.

Nesretni roditelji, koji se nastoje takovijem sredstvima poslužiti, da oskvrnu najsvetiju slobodu svoje djece, da ugase najplemenitije čuvstvo mladenačkog srca; zaboravljajuć, da se novcem ne stiče sreća, mir i ljubav; a gdje nema ljubavi, prave ljubavi, tu nije ni blaženstva!

Jadna Zorko! —

VI.

Godinu dana iza Ivanova odlaska, Zorka je morala birati mladoga časnika ili zidine jednoga manastira. Bilo joj je dano mjesec dana na razmišlańe.

Sama, napuštena od svojih, koji je nijesu htjeli shvatiti niti uslišati kucaje ńezinoga srca, sjedjela bi po vas dan zaplakana u svojoj sobi. Ńezine su se grudi nejednako dizale i padale. Uzvinute usne, ńihovi trzaji, cijelo ńezino lice odavalo je tešku bol. Oči bi joj se zalile suzama; te su suze bile debele i guste. Ko ju je prije vidio, ne bi je prepoznao; tako se je preobrazila. Nestalo je rumenila sa ńezinoga lica. Ona je

molila Boga, da joj dade snage, ili da što skorije uredi tako, da joj sudba bude odlučena.

Bi li otišla u manastir ili medu milosrdnice?

Bila bi ona to odabrala, ali bi morala Ivana zaboraviti, — a to nikada.

Jednoga dana, kao da se predomislila, javi svojoj majci, da će poći za časnika; ali uz uvjet, da se ženidba mora produljiti za koji mjesec dana. Svojta prihvati predlog, zadovoljna, da će tako barem prestati ljubavni odnošaji s Ivanom, kojima se je opirala aristokratska etiketa.

U najvećoj boli svojega srca, Zorka napisa podulje pismo Ivanu, u kome ga zaklinje, da bi k njoj dohrlio, ako ne želi njezinu smrt; ili, da bi se zaustavio u obližnem mjestu, gdje zna, da bi se ona mogla s njime sastati.

Ivan ju je nastojao umiriti, uvjeravajuć je o suvišnosti takova sastanka.

Zorka se nije dala smiriti.

Napisa mu i drugo pismo, a Ivan je morao prihvatiti sastanak, i ako je na zlo slutio. — U njegovoj je duši vrela titanska borba izmedu ljubavi i herojskoga odricanja srca. Borba je bila teška. Zorku nije mogao zaboraviti. Njegova se je misao svuda sretala s njome, a žudnja njegova srca kipjela je kao uzburkano more. Zorka mu se je pričinila kao nevina ptičica pred kljunom grabežljive ptice. On je vidio njezinu neizbježnu propast; vidio je, da joj ne može pomoći zbog tašte volje njezine majke. Sve je to kipjelo u njegovoj glavi, i svaka nova misao smućivala ga još više i zamrsivala njegove misli.

Mislio je mnogo puta najviše o tome, da kupi revolver i da ga ispali sebi u prsa. — Ali to nije smio nikako uraditi.

Nakon malo dana, Ivan je dobio dozvolu i uputi se u dogovoreno mjesto.

Kroz ovo se je vrijeme u grofičinoj palači sve spravljalo za Zorkino vjenčanje. Stara je grofica već prepravila pirnu koprenu i svojom rukom okitila vjenčić crvenijeh ruža, koji je taj dan morao okititi glavu ljepe Zorke. — Upravo dva dana prije vjenčanja, Zorka dobi Ivanovo pismo, u kome joj javlja, da je prispio u dogovoreno mjesto. Netom ga je pročitala, njezino se je lice kao razvedrilo nekom tajnom osvetom; zamoli

tajnog poslanika, koji joj je list predao, da bi pričekao. Pohrli u svoju sobu, napisa odmah odgovor, predade ga istome čovjeku, da bi ga Ivanu odnio: pruživši mu lijepu svotu novaca, zamoli ga, da ne bi nikome Ivanov dolazak saopćio.

Poslanik je otputovao i predao Ivanu pismo. Ivana je vrlo iznenadilo doba, koje je Zorka odabrala za sastanak; ali nije bilo druge, morao se je pokoriti.

Zorka je sutra dan nemirno čekala, kad će izbiti ponoća. Na obližńem torńu kucalo je dvanest sati, a Zorka se udalji iz svojega stana. Opazivši je vratar, na prvi se mah prestraši i htjede je grofici javiti.

— Ja te shvatam, reče Zorka, izgubićeš službu; ovaj će ti tobolac za dugo vremena biti dovoljan. Otvori i bježi!

Vratar je oklijevao, ali zlatom zaslijepljen, otvori joj vrata. Nakon malo skupi i on svoje stvari i ostavi dvorac.

Bila je tiha noć. Na nebu povlačili se tamni oblaci, sakrivajući neprestance zvijezdu za zvijezdom. Zorka je hodala naglo, mahom bi popostala i zamislila se; a nakon malo zaokrenu desnom cestom, koja vodi Firenci.

VII.

Sutra zorom sve je bilo na nogama u dvorcu grofice C....., ta danas se je morala vjenčati lijepa Zorka. Časnik se je rano uputio k svojoj vjerenici i vrlo ga iznenadi kad opazi tako rano rastvorena vrata dvorca. Javi odmah grofici, a ova, na zlo sluteći, pohrli u Zorkinu sobu. Vrata bijahu otvorena, na krevetu te noći nije niko spavao: sve je bilo u sobi kao i jučer, samo je falila bijela pirna koprena i vjenčić cvijeća, što ga je grofica bila spremila u Zorkinu sobu.

Grofica stane vikati; dotrčaše svi prisutni, ali niko nije znao kazati, kamo je Zorka pobjegla. Kad od jednom javla jedan od prolaznika, da se je na putu, s desne strane, namjerio na dva mrtva trupla, ogreznuta u krvi.

Grofici je bilo da svisne od boli; prisutni joj u pomoć priskočiše, a mladi časnik, zastravljen, pobježe kao izvan sebe i nikad se više ne vrati.

Obaviješten sud, dao je stvar ispitati na licu mjesta. Ivan i Zorka mrtvi su ležali jedan uz drugoga. Kod ńih se je našlo i ubojito oružje, na kome se je nalazio grb grofa C..... Nesretnici, jedan drugome zadali su smrt. Na Zorkinoj glavi stajao je vjenčić crvenijeh ruža, a u desnoj ruci držala je pirnu koprenu.

Mrtvo truplo Zorke i Ivana bilo je zakopano u grofičinoj gradini, gdje i danas osvetu vapi za oskvrńenom slobodom i potlačenom ljubavi.

*

Ko je ona gospoda u crnini odjevena, s koprenom na licu i s kitom svježeg cvijeća u ruci, koju smo sreli izvan zidina Firence, gdje klečeći moli pred onijem krstom? — Nesretna majka lijepe Zorke, koja bi svake godine u napomenuti dan na krst postavila kitu crvenijeh ruža.

MUDRE IZREKE.

1. Mi ogrčujemo sebi život mišļu o smrti, a smrt mišļu o životu. Ńemačka izreka.

2. Čovuļci su blaženi kad im pode za rukom, da u ļudima prave vrijednosti otkriju kakvu sitnu grešku.
Francuska izreka.

3. Jadna budućnosti! Sa prekomjernosti ufańâ, koja ļudi u ńu polažu, ona izgubi skoro sasvijem primamļivost, tekar postane sadašńost. Ńemačka izreka.

4. Radńa sporo tvori, ali nikad ne ruši, i na veliku zgradu vijekova ne prilaže nego zrno pijeska k zrnu pijeska, ali ipak od velikog duga vremenâ odbija časove, dane i godine.
Schiller.

5. Domovino naša, o zubļo koja i utrnuta od sebe toliko svjetlosti puštaš, tješeć onog te o prošlosti sańa i muči se: pravi grobe narodu mrtvacâ, utaman, utaman sa svetijeh zidova dišeš krepost u zabasale duše. Giusti.

ЈЕДНА РУКОВЕТ ИЗ ВУКОВЕ ПРЕПИСКЕ.

V.

приопћује и објашњује

В. Богишић.

32.

Од владике Ј. Рајачића. Вршац 22 јануара 1842.

Шаље му двадесет фиор. од проданијех књига. — Како је жељан паразговарати се с Вуком. — Обећаје му да ће добити нешто што жели, али нек се пострпи.

Высокоученый Г[оспо]дине Бче!

Ја самъ поодавно већъ 10. книга Пѣсама народны примiо, и было бы већъ и новце послао, да ми ie с' угодна прилика подала. Но далѣ већъ и д'ржати немоіѕ, а и ствдимсе толико дѕговати; а Вама, ако ê и мало, знамъ, да ніе на ôдметъ. Изволите дакле wтиѣи кодъ мога Агента Лѕдвига Китъ на Josephsplatzѕ №. 1155. ў 2-омъ или 3-ѣемъ катѕ, и примиѣете wтъ нѣга мой дѕгъ w̃ 20 f. ср.

Драго ми ê, да сте у моіой старой Епархій лѣтосъ были; а іошъ бы мы миліе было, да сте мы ўправъ одъ обѕда иdѕни овамо дошли. Мены бысте великій даръ учинили, а и Вы се заиста небы каяли. — G̃ колика бы то моя wт'рада была, w̃ Земли, ў коіой самъ 5. година радіо и трніо, съ Мѕжемъ Вашега иѕкѕства, Вашега дѕха и родолюбля, неколико дана и ноћи сабесѣдовати!

Што желите, добићете; но само молимъ да се потр'пите; Ерц. е посао потежакъ, ако ћете да бѕде точанъ.

Благодарећи усердно на честитаню нове године, и ў заимъ желећи Вамъ свако благополѕчіе, и препорѕчюћисе дальной Ваной любави и пріателствѕ остаемъ

Вашъ

искренћѣшій почитатель

ў Вершцу 22 Јан. 842. Jwc. Раячичъ.
Еп[ископ]ъ.

Extra: An den Hochgelehrten Herrn Vuk Stephanovics Karagyics, Mitglied mehrer[er] gelehrten Gesellschaften, in Wien, Landstrasse.

33.

Од И. И. Срезневскога Брѣтиславa (=Пожун) 1/13 августа 1842.

Захваљује за послано му Серајлијино (Милутиновићево) писмо. — Оригиналност овога посљедњег. — О неспоразуму у изјави мнијења о Серајлијин ј књизи. — Тридесетак Срба који су у Пожуну: сви желе бити Вуковци. — Радују га гласови о царској медаљи намијењеној Вуку, као и о припомоћи на издање пјесама од Кнеза Милоша. — Он је и сам већ о томе поменуо у писму к своме министру. — Ако Прејс буде ишао у Беч, и он ће. — Поздрав знанцима. — Моли Вука да му пошаље Жакову граматику чешку.

Милостивый Государь
Вукъ Стефановичь!

Благодарю Васъ покорно за пересланное письмо и за Вашу приписку. Письмо — отъ Серайлія; отвѣтъ на мое, изъ котораго я впрочемъ не могъ извлечь для объясненія темнаго примѣчанія 217 (?) страницы. Не привезетъ-ли развѣ этого объясненія Прейсъ на котораго онъ ссылается. Признаюсь, мнѣ очень жаль, что не могъ познакомиться съ Сераліей лично: онъ такъ оригиналенъ, что возбуждаетъ къ себѣ невольное вниманіе и охоту узнать его ближе. Что касается до Прейса, то онъ, какъ Вы вѣрно сами прочли въ Новинахъ, пріѣхалъ въ Пештъ. Жду его каждый день, полагаю, что онъ, если думаетъ черезъ Карпатъ, придетъ сюда. Что же касается до Репошіи Унмовича (?) о которомъ мнѣ напоминаетъ и Серайлія въ своемъ письмѣ, то я совершенно непонимаю, какъ это имя

могло до него дойдти: въ Вѣнѣ знали, кромѣ Васъ, только тѣ не многіе люди, которые приходили ко мнѣ; странно, если кто изъ нихъ, передавъ это названіе кому нибудь изъ своихъ знакомыхъ, знакомыхъ съ Серайліей. Прейсу не помню писалъ-ли; да впрочемъ если бы и писалъ, то онъ не передалъ бы: это не въ Русскомъ характерѣ и не въ характерѣ Прейса. Какъ бы то нибыло, я пишу къ Серайлію и объясню ему дѣло, т. е. свои мысли о его собраніи, *свои*, а что напр. Вы или кто другой можетъ имѣть тѣ же мысли, это не мое дѣло. Я буду, конечно страненъ что выскажу ему такъ простодушно, что мыслю; и еще страннѣе будетъ, если оставлю, тѣмъ болѣе что онъ, какъ мнѣ кажется винитъ не одного меня. Онъ можетъ винить всякаго, кто ему это позволитъ; я могу позволить винить только меня. Предполагаю впрочемъ въ немъ столько характера, что литературное мнѣніе искренно высказанное, не можетъ его оскорбить: человѣкъ съ характеромъ можетъ обижаться только намѣренной обидой.

Въ Брѣтислави= Пожунѣ живу я ни весело ни скучно, и болѣе весело. Кромѣ моихъ домашнихъ занятій мнѣ приносятъ удовольствіе посѣщеніе нѣкоторыхъ Словаковъ и Сербовъ съ которыми могу повторять что знаю о ихъ нарѣчіяхъ. Между Сербами, которыхъ здѣсь до 30, есть люди достойные истиннаго уваженія и по мыслямъ и по прилеганію. Особенно нравится въ нихъ мнѣ то, что они, кажется, всѣ хотятъ быть *Вуковцами*, или пожалуй *Вукистами* и менѣе болѣе- не жалуютъ микстуры языковъ, чувствъ и мыслей, хоть еще и не въ силахъ сознать, въ чемъ именно эта микстура. Нѣкоторые отлично прилежны; нельзя не пожелать что бы и всѣ соревновали другъ другу.

Дней черезъ 10-ок оставлю Пожунъ, если только будетъ возможно, т. е. если снѣгъ и холодъ, которые тутъ себя показываютъ каждый день, уйдутъ далѣе. Одну впрочемъ маленькую прогулку къ Карпатамъ я уже сдѣлалъ: на праздникахъ былъ въ Модрой.

Слухъ о царской медали, пожалованной Вамъ, разошелся всюду. Къ нему присоединилса и другой, что и Милошь князь пожаловалъ, или обѣщалъ Вамъ пожаловать какую то помощь. Я слѣдовательно хорошо сдѣлалъ, что не спѣшилъ съ письмомъ. Теперь напишу ему и засвидѣтельствую ему мою искреннюю признательность, какъ вашъ ученикъ. Слухъ пришелся кстати: я заключилъ имъ мое письмо къ Министру, упомянувши и о томъ какъ Милошъ князь помогъ вамъ въ изданіи пѣсень.

Буду ли васъ видѣть, не знаю, и очень бы желалъ. Если Прейсъ пріѣдетъ и захочетъ прокатиться въ Вѣну, то и буду.

Засвидѣтельствуйте мое почтеніе Вашей супругѣ и Г. *Конитару*. — Пожалуйста поклонитесь также благородному *Петровичу* и *Курельцу* — Journal des Débats, кто нибудь изъ нихъ пусть передастъ, если ви сами съ нимъ не видитесъ, доброму *Головацкому*. Поклонитесь и Г. *Живановичу*.

Будьте здоровы и не забывайте своихъ настоящихъ и будущихъ учениковъ, нетерпеливо ожидающихъ Вашего Словаря и Пѣсенъ.

Васъ душевно уважающій,

Исмаилъ Срезневскій

Брѣтислава $\frac{1}{13}$ Апр. 1822.

P. S. У Бека (Univer. Buchhandlung) продается вновь вышедшая *Граматика Чешская Жака* (Ziak); не можете-ли вы мнѣ переслать одинъ екземпляръ и какъ можно скорѣе, указавши мнѣ, кому я и деньги (2 гульдена сер[ебром]) долженъ передать. Много бы обязали меня этимъ, (Adres мой: Fisch-platz, № 781.)

Extra: Monsieur, Monsieur Wuk Stephanović Karadžić Docteur à Vienne (Ober-Reisner Gasse, Landstrasse).

34.

Од Кнеза Милоша Обреновића. Беч 27 маја 1843.

Примио је Вуково писмо. — Савјетује му да не вјерује којекаквим „пристрастницима“ и пријетворним пријатељима.

Любезный Господине Вуче![1])

Радовао самъ се видети изъ вашегъ писма отъ 24 маія да сте здрави, а такође и вѣсти кои ме (sic) даете; но я заиста никако вамъ друго на одговоръ казати немогу, кромѣ да кой[2]) каквымъ лажама и пристрастницима, кои се у виду баш'и пріятеля показую, неверуете, еръ таковы само оно що желе говору, а истину башъ никако нетьеду да виду, я вамъ то могу казати да, колико ми (sic) мои пріятельи увѣраваю, стваръ нетье онако испасти као що неки пристрастници мисле, а най болѣ, любезны Вуче, остави некъ веслачи лармиду колико имъ є воля, они с' тим ништа не добіяю већ се само више умараю, а мудри думенція само докъ помисли мало се крене, и сву ладью на свою волю окрене, зато пусти некъ будале веслаю.

Поздравляютьи васъ любезно

у Бечу 27 маія 1843.

вашъ искрени
Князь Милошъ Обреновичъ

И француз васъ понизно поздравля.

С вани: Высокоученому Господину Господину
Вуку Стеф[ановићу] Карацићу
у Земуну.

[1]) у оригиналу погрешно: *Вече*.
[2]) у ориђ. *кои*.

35.

Од Кнеза С. А. Ширинског-Шихматова. Петроград 30 марта 1848.

Благодари за два егземплара „Новога Завјета“ која Вук посла Академији и њему, преко Кнеза Михајла Обреновића.

М[инистерство] Н[ароднаго]
П[росвѣщенія].
Императорская
Академія Наукъ.

Отдѣленіе
Русскаго языка и Словесности
30го Марта 1848 года
№ 93.

Милостивый Государь
Вукъ Стефановичь.

Второе Отдѣленіе С. Петербургской Императорской Академіи Наукъ, получивъ чрезъ посредство сына бывшаго Сербскаго Господаря, Михаила Обреновича, переведенный Вами на Сербскій языкъ: Новій Завѣт Господа нашего Исуса Христа, опредѣлило изъявить Вамъ, Милостивый Государь, искреннѣйшую признательность за благосклонное доставленіе этого новаго труда Вашего.

Увѣдомляя Васъ о семъ и присовокупляя собственную мою благодарность за присылку экземпляра Новаго Завѣта для моей библіотеки, прошу принять увѣреніе въ истинномъ моемъ почтеніи и преданности.

Кн. Ширинскій Шихматовъ[1])

Г[осподи]ну Вуку Караджичу.

Extra: Милостивому Государю Вуку Стефановичу Караджичу, Сербскому Литератору въ Вѣнѣ. № 93.

На обратној страни с вана: „A Monsieur Vouk Karadgitsch, Dank für das neue Testament N. B.“

---

[1]) Био је предсједник руске Академије Наука.

36.

Од Н. И. Надеждина. Петроград 2 сент. 1849.

Непоколебиво је његово пријатељство и привржености к Вуку, и ако му доцкан одговара. — Примио је Вукова писма и пошиљке. — Претплатници на књигу „Пословице“. — Егземплари те књиге који ће се поднијети Цару и другим високим лицима. — О преписивању једнога грчког рукописа које се врши у Бечу за Надеждина. — Поздрав и порука Кнезу Михаилу Обреновићу. — Жели добити обавјештај о православним епархијама на Јонским Острвима.

2 сентября 1849 СПБ.

Я понимаю вполнѣ недоумѣніе ваше, милѣйшій Вуче, на счетъ моего столь продолжительнаго относительно васъ молчаніе. Съ тѣмъ вмѣстѣ однако увѣренъ, что не смотря на то, вы конечно не сомнѣваетесь въ неизмѣнномъ продолженіи моей къ вамъ привязанности и дружбы. Безполезно было-бы терять теперь время на объясненія, отчего и какъ случилось то, что случилось. Ограничусь только подтвержденіемъ, что я остаюсь и останусь къ вамъ на всегда по прежнему; затѣмъ приступимъ къ дѣлу, или лучше къ дѣламъ. которыхъ у насъ съ вами, благодаря времени — накопилось достаточное количество.

Начну съ вашихъ писемъ и посылокъ. Первыя, то есть письма, я получалъ всегда во-время; послѣднія-же приходятъ весьма медленно, безъсомнѣнія от того что курьеры отъ васъ отправляются не часто. Такъ, напримѣръ, вашихъ „Пословицъ“ и „Ковчежца“ (sic!), я получилъ по два экземпляра (одинъ для меня, другой для Срезневскаго) не больше какъ дней десять тому назадъ: прочихъ же экземпляровъ, о которыхъ вы пишете въ послѣднемъ письмѣ, что они уже отданы вами для отсылки, не получалъ еще и до-сихъ поръ. Нѣтъ нужды объяснать, сколько все это приноситъ мнѣ

удовольствія; въ особенности благодаренъ я вамъ за ваши письма, и желалъ-бы только получить ихъ сколько возможно чаще, и извѣстія въ нихъ о томъ что у васъ дѣлается, сколько можно полнѣе и подробнѣе. Благоразумію вашему предоставляется говорить въ нихъ такъ, чтобы письма эты, при случаѣ, можно было показывать и *дальше*, съ пользою для васъ. Пожалуста, не платите мнѣ зломъ за зло; и какъ-бы я ни былъ молчаливъ, пишите безъ устали, безъ перерыви — пишите все и обо всемъ, только разумѣется — умѣючи: *съ мудростію зміиною*, какъ говорится въ Евангеліи.....

Между тѣмъ, хлопочите, чтобъ „Пословицы" пришли сюда поскорѣе. Здѣсь я набралъ охотниковъ на нихъ десятка два человѣкъ; а можетъ-быть сыщется и болѣе! — А. М. Княжевичъ, который любезно вамъ кланяется, готовъ, согласно желанію вашему, передать по экземпляру ихъ; отъ вашего имени — Графу Уварову и Князю Шихматову: можете также приложить и экземпляру для поднесенія Государю. Кстати — и съ своей стороны посовѣтовалъ-бы вамъ еще слѣдующее. Напишите-ка отъ себя письмо въ здѣшнее Русское Географическое Общество, да приложите къ нему и „Пословицъ" и „Ковчежца", по три экземпляра, одинъ экземпляръ — для самаго Общества, другой — для Помощника Предсѣдателя Общества Вице-Адмирала Ѳедора Петровича Литке, а третій — для Августѣйшаго Предсѣдателя Общества, Е. И. В. Великаго Князя Константина Николаевича. Все это адресуйте прямо: „Въ Русское Географическое Общество, въ С. Петербургѣ, по Отдѣленію Этнографіи. Отдѣленіемъ этимъ управляю я; а потому присылка ваша поступитъ ко мнѣ, и я постараюсь взять мѣры, чтобы книги были представлены Великому Князю: что для васъ ничего, кромѣ хорошаго, принести не можетъ! — Сдѣлайте-ка такъ, и — поскорѣе; а меня, въ туже пору, какъ посылка пойдетъ въ Петербургъ — особо предувѣдомьте.

Теперь объ моемъ дѣлѣ на счетъ *Греческой рукописи:* Чтоже? Развѣ переписка ея не продолжается?

Отъ Отца М. Ѳ. Раевскаго я пока получилъ только двѣ тетради, и совершенно доволенъ исправностью и разборчивостью письма. Но мнѣ бы хотѣлось поскорѣй получить въ такомъ же видѣ по крайней мѣрѣ *весь первый томъ* рукописи: тогда только можно будетъ приступить къ печатанію, согласно нашему предположенію. Сдѣлайте милость попросите объ этомъ Миклошича которому скажите съ-тѣмъ вмѣстѣ мой искренѣйшій и усерднѣйшій пріятельскій поздравъ. Денегъ на переписку, я на-дняхъ посылаю къ О. Раевскому 50 червонцевъ; и по томъ буду высылать безостановочно смотря по ходу и успѣхамъ работы. Передайте г. Миклошичу, что я душевно благодаренъ ему и за то что уже сдѣлано имъ для меня по этому дѣлу: продолженіе и окончаніе труда въ томъ видѣ, какъ онъ начатъ — будетъ съ его стороны, новою для меня услугою, которой я никогда не забуду? Пожалуйста, нельзя-ли устроить такъ, чтобъ первый томъ былъ весь переписанъ и высланъ ко мнѣ — къ *будущему Новому-Году*: это было-бы очень важно для хода дѣла! Объ этомъ я буду писать на дняхъ особо къ О. Раевскому: теперь-же, скажите ему пока мой поклонъ только; да увѣдомьте что послѣдніе два пакета книжекъ имъ посланныхъ я получилъ не дальше, какъ двѣ недѣли назадъ: отъ него-же самаго ни строчки — такъ онъ скупится писать! скупѣе почти меня, хотя конечно, не имѣетъ и сотой доли причинъ къ тому!...

Скажите также мой искренѣйшій и уважительнѣйшій поздравъ князю Михаилу. Да что онъ: гдѣ и какъ? Кстати: получилъ-ли онъ карту Сербіи, которая здѣсь для него дѣлалась? Я съ своей стороны сдѣлалъ все о чемъ онъ просилъ меня: составилъ списокъ мѣстамъ и урочищамъ которыя должно выставить на картѣ, и отдалъ куда слѣдуетъ; но послѣ того ни корректуры не читалъ, ни самой карты до-сихъ-поръ и съ глаза не видалъ. По этому, если князь чѣмъ-ни будь съ ней не доволенъ, чтобъ онъ на меня не пѣ-

нялъ: я сдѣлалъ все, что могъ; во всемъ прочемъ — умываю руки!...

Засимъ обнимаю васъ, старій мой Вуче — по прежнему по старинскому! Кланяюсь вашей доброй Госпѣ, вашимъ дѣткамъ и полудѣткамъ (то есть — Ученятамъ!). Кстати — о настоящихъ дѣтяхъ: чтожъ ваша милая Вуковна? скоро-ли къ намъ въ градъ С. Петра! —

А васъ, вѣрно, сіода не-дождешься! Придется опять пріѣхать къ вамъ, да взять васъ съ собою въ Гору С. Петра! Не правда-ли — было-бы хорошо!

Подождемъ до лѣта; не дастъ-ли чего Богъ?...

Прощайте . Вашъ всегдашній

Н. Надеждинъ.

— Пишите, пишите, и пишите! —

— Узнать и доставить свѣдѣнія: сколько находится православныхъ Епархій на Іоническихъ Островахъ: какъ титулуются Архіереи этихъ Епархій; и какъ по-имени тѣ Архіереи, которые нынѣ въ нихъ находятся?

С вани: Вуку, въ Вѣнѣ.

На обратној страни Вуковом руком: „одговорено 3/15 октобра 1849."

37.

Од Кнеза Михајла Обреновића. Лондон 2/14 окт. 1849.

О своме путовању по Инглеској и Шотској. — Како ни Бауринга, ни Уркарта, ни Пинкертона, једине људи који се интересују српским стварима, није заставо у Лондону. — Препоручује Вуку госпођу Кир (Kerr), преводилицу Ранкова дјела о Србији, која ће преко Беча у Босну, да јој буде на руку. — Њене политичке наклоности. — Одпоздрав Надеждину.

у Лондону 2/14 окт. 1849.

Љубезни Г. Вуче,

Данас є трећи дан како сам се вратио у Лондон са мога пута по Енглеској и Шотској, то єст: био сам у Ливерпоолу, Манчестеру, Единбургу, Јорку и Дербеј. Овде дошав затекао сам на пошти Ваше писмо писато 21ог и 24ог пр. мес.

Као за пакост неима овде никога кой би требао за Ваш и наш посао. Бауринг є у Кини, као што сам Вам од пре явио, и то као енглески конзул. Уркарта ено у Смирни, од код (s:c) є отишао у Цариград. Пинкертона тражих, и нико ми не умѣде казати гди є; но іоште му тражим траг. Надам се да ћу бар и са кіем моћи говорити.

Има овде нека Госпоѣа Кир (енглески се пише „Keer", но, мислим, изговара се као што сам српски написао), кое є муж у Индій чиновник, а она овде живи. Ова є Госпоѣа превела на енглески второ Ранкино дѣло о Србій, кое є добар успѣх имало, почем є већ три пут штампано. Нио од већ наше ствари интересираіо и рада би о Орієнту, особито о Србима, што поуздано писати, на кой конац є и наумила за наше землѣ одпутовати преко Беча. Одма при првом виђеню самном она ми изяви ову шћну желіо, на кое іой я савѣтовах да причека док настане пролеће, кое ће она мислим и учинити; но неће пролећа овде чекати, већ у Бечу, почем одавде за тамо полази 17ог или 18ог ов. мес. по рим. Она оће и у Босну; но Г. Пацек іой рече да од тога босанског пута не ће бити ништа, и нек се она проѣе Босне; али она вели да є путовала у Кину и неколико пута по Индій, а Пацек вели: све є то „Pomad" према Босни. Еле како му драго я сам іой обећао дати єдно писмо на Вас. увѣривши є да іой нико болѣ од Вас не може дати нужне информаціе за наше краєве, у оном обзиру у коме она овай пут предузима.

Я ћу іой дакле дати єдно писмо на Вас, а Ви. кад Вам га она пошлѣ, отидите к' њонзи и будите іой на услуги и од користи колико можете. То Вам морам примѣтити да Турци нису у великой части код исте Госпоће, а цар Никола напротив у найвећой. Чудо за Енглескиню у Енглеской; ал већ то како му драго, то є нѣн посао.

Добро би било да Госпоћу ову упознате са Господ. Буе.

Я намеравам до кой дан поћи за Париз.

Примите срдачан поздрав од

Вашег

М. М. Обреновића.

Кад Г. Надеждину узпишете, зафалите му од мое стране на поздраву и изявите му га од мене.

Extra: Monsieur Vuk Stéphanovitch Karadjitch. Vienne, Landstrasse, Ungergasse 361.

38.

Од Кнеза Михајла Обреновића. Париз 8 Новембра 1849.

Захваљује на посланим му у писму гласовима. — Нада се да је г. Кир већ присијела у Беч. — Већ је видио све што је знаменито у Паризу с околицом. — И ако га отац зове да се кући врати, намјера му је ипак задржати се у Паризу бар још мјесец дана. Усрдно моли Вука да му изради кратак ал' јасан извод из своје књиге „Житіе Милошево, или грађа за Српску Историју", писато 1820. г. — Поименице означује тачке које га особито интересују.

У Паризу 8. Нов. п. р. 1849.

Любазни Г. Вуче,

Пре єдног сата донесе ми момак са поште писмо од 3ег ов. мес.

Фала вам на гласовима; не пропустите ми и у напредак поћекад кои послати. ер само отуд могу знати шта ми вали веровати.

Надам се да Вам є до сад дошла у Беч госпођа Кегг.

Мене ево у Паризу од двадесет и два дана данас равно. Све што у њему и њговой околини има знат нієга я сам већ видіо. а тога има дости. При свему томе, што ме Бабо позива да се скоро у Беч вратим, намћеран сам овде остати барем іоште месец дана. ер не знам шта би и у Бечу радіо. И од 13/25 пр. мес. Ваше писмо приміо сам 1ог ов. мес п. р.

Сад саслушайте што имам да Вас молим, кою молбу надам се да ће Те испунити преко Г. Поповића[1]); ер знам да є Вама тешко писати. или болћ да рекнем, копирати оно, што сте єдан пут већ писали, и то одавно. Ево ово є што би ми требало. чим пре тим болћ: Ясан и кратак екстракт из Ваше кньиге: „Житіе Милошево, или граћа за српску историю" писате 1820 год. и то овакав на прим: почевши од бегства Карађорђевог 1813 године: Милош се є бавіо од 1813 до 1815 год. маом у Београду, по жељи и заповести Турака. 1815те год. видивши да другог спасенія за Србе нейма оде (коим начином?) у народ. позове га на оружіе, казавши му да другог спасенія за њга нейма. Како є и на коме месту почет рат 1815 год. Дан и датум (од Цвети, чини ми се), кад є са баряком изишао пред народ у Црнући. По своме реду кое є године и у кое време била коя битка у коима є он био воћа: на Ужици, на Чачку, на Дубло, на Пожаревцу, на Засавици итд. Шта є оно рекао Делибаши на битки Пожаревачкой? Како се є земля обурвала на Чачку те многе Турке живе покопала. Гди є ранћн? Гди су Турци Чика Ефрема уватили и колико є био у затвору у Небойши? У коіой є битки Бабо єдноме Паши (име истога) живот спасао и преко границе га у Босну опреміо? Кад є било то кад є Бабо преко Дрине отишао у логор Паши (име истога)?

[1]) Ово је, по свој прилици, наш знаменити Ђуро Даничић.

Колико є било са Бабом люди нѣгови кад є отишао турцима? Како се є звао онай бимбаша што га узео на веру, и шта му є рекао при растанку? Гди є Чика Јован био употребљѣн за сво ово време? Историю са Молером, и ко се є од войвода при догађаю истоме стрефио? Ресавац знам да єсте. Доцнія дѣла: кад є кой Хатишериф и Берад дат и обнародован и на ком месту? Уредба судова и администраціє. — Надам се да из овога видите шта я желим и шта ми од прилике треба. Найболѣ би било да имам Вашу кньигу, ал кад то неймам бићу совршено задоволян са оваким екстрактом. Дакле молим и Вас и Г. Поповића за ово и по други пут.

Примите срдачан поздрав од

Вашег

М. М. Обреновића.

Extra: Monsieur, Monsieur Wouk St. Karadzitsch. Am Neumarkt № 517 á Vienne, en Autriche.

39.

Од К. Кузмани. Беч 12 маја 1850.

Жали што од г. Хофа из Кракова не прима одговора у послу пријевода Новога Завјета. — За то пише о томе г. Пинкертовну, те, да би поузданије било, шаље само писмо Вуку да га лично преда на пошту.

Ve Vidni 12 maje 1850.

Blahorodný Pane
Velezaslužilý Srbů Učiteli!

Poněvadž mne velice mrzí, že mi P. Hof z Krakova posavad nie neodpovídá, tím větši ochotnosti přičinil sem se hned po sděleni mi Vašeho lista na P. Pinkertovna napsati jemu list v této velice duležite záležitosti Vašeho překladu Nov. Zákona. Posilám ho Vám k tomu áli, aby

cele byl ubezpečen že sem v skutku psal, a prosím Vás abi ste ho sám ráčil na poštu dati, nebo, jakož si Vašeho přátelstva vysoko vážim, pravěbi nehtěl, aby pro moju nepilnost aneb nedbalost té věci se nejak škodilo, slovem, aby ste mne i na dále v kterékoli věci, v které bych jen Vam poslaužiti mohl, beze všech okolků potrebovati ráčili. Jisté Váu vždy i ochotně i spěšně i s neyvětši radosti poslaužiti za čest sobě pokládati budu.

S Bohem

Váš

upr. ctitel

Kuzmány.

Extra: Herrn Wuk Stephanovič Karadžič, Wohlgeboren, in Wien, Neumarkt 517. 1. Hof. 1 Stiege, Thür 19; in Traunschen Hause.

40.

Од Вацлава Ханке. Праг (?) 2 септембра 1850.

Нек и Вук подупре посао г. Јодла. — Прашка Университат жели, уз руску и пољску катедру, имати и јужнословенску.

.д. 2 руйна 1850.

Предрагій Пріятелю и Друже!

Г[осподи]на Јодла не треба Вам рекомандовати, већ његовъ посао свими силама подпирати. Наша желя јесть имѣти у Златномъ Прагу на свеучилишту, као имамо већ руску и пољску професcуру, тако и югослованску.

Извольте мнѣ по Г. Јодлу сказать: гдѣ теперь Флоръ Ивановичъ Огневъ живетъ?

Молимъ да мене препоручите Вашой Минѣ Вуковнѣ.

Съ Богом остаите

Вашь преданнѣйшій

Вячеслав Ганка.

С вани: У Беч, Честитому Господину Вуку Стефановичу Караџићу.

KNJIŽEVNI PREGLED.

Bosna i Hercegovina u hrvatskoj pripovijetci.

— Svet. Ćorović. — (4)

II.

Ali Hrvati imaju i takih pisaca, koji su voljni da pišu priče iz Bosne i o Bosni, a ipak ne smiju da se usude, da gradivo uzmu iz suvremenoga života. Ne poznaju ga pa im to zazorno! U tome slučaju oni se radije dosjećaju drugome i laćaju se pisańa pripovijedaka „iz prošlosti" bosanske. Po ńihovu mišljeńu, to je daleko lakši posao, jer tu ne treba velikoga poznavańa ljudi i ńihovih ćudi, ni običaja. Ma kakvi se čudńaci prikazivali, samo ako se napomene da su „iz prošlosti", naivni svijet rado će čitati i vjerovati da je sve onako bilo, kako pisac kaže. Za to se ne traži ništa drugo, nego malo znati istoriju, znati izmisliti što čudniju fabulu, okititi je silnim slučajnostima i izvanrednim događajima i — eto savršene stvari!

Naravno, da je i među takim piscima najbrži Lepušić. Gdje se mnogo piše, a malo misli — tu je on. Otvorimo mu samo toliko spomińane *Bosanke*, pa ćemo se odmah susresti sa *Milojkom Alkarićem*. Ne ćemo poštovane čitaoce zamarati pričańem sadržine te pripovijetke, Bože sačuvaj! Dosta samo da napomenemo, da je doveo svoga Sińanina, naravno Hrvata, i da priča o ńemu kao o Bošńaku. Pripovijetka je više udešena za djecu, kako je zgodno primjetio i jedan hrvatski kritičar u *Vijencu*, i ako ne samo pisac, nego i *Matica Hrvatska* hoće da je nametnu i odraslijima, po prilično skupu cijenu.

Smijeha radi navešćemo tek nekoliko razgovora iz te pripovijetke.

Na str. 51. vrlo mlado dijete govori materi ovako:

„— Majko moja! Kad je mene ona Švabica nahranila hlebom, a ja htjedoh da joj poljubim dobrotvornu ruku, a ona je sustegnu, kano da htjede reći, da ona toga ne zaslužuje. I pokazavši rukom na nebesa, kao da htjede reći: Onomu hvali, koji vedri i oblači, da ńega nema, otklen bi ja uzela, nebi bilo ni dobrih ljudi na svietu..."

Držimo, da ni sam Lepušić ne govori ovako u društvu, nego samo kad piše. A da dijete može ovako govoriti, vjerovali bismo tek onda, kad bi znali, da mu je neko govor napisao, pa ga je nekoliko dana učilo na pamet.

Još je smješnije, kad jedan kadija ovo vjeruje i kaže:

„....A znadu ljudi da vi imadaste mačka u magazi. *Beli je mačak odnio na repu žare i tako potkrijesio vatru.*"

Da je mačak, slučajno, izvrnuo mangalu i prosuo žeravicu i mogao bi magazu zapaliti, a biće da samo Lepušić poznaje i takvih, koji imaju pasiju da pale magaze *repom*.

Ovome dodajmo i jedan opis Lepušićev. On ovako opisuje kadiju:

„....Kadija imadaše dugu, zelenu haljinu, *oko fesa bijelu ahmediju, crnu bradu i brkove.*"

Ne izgleda li nam, da je kadija i bradu i brkove nosio oko fesa, a Bog jedini zna kakvi li su i koliki li su bili ta brada i ti brkovi...

Za Lepušićem dolazi Osman Nuri. Ne smijemo tvrditi, ali držimo, da je to opet Osman Hagić, onaj isti, što piše u društvu s Azizom-Milićevićem. I on je napisao „pripovijest iz prošlosti Mostara", kojoj je natpis: *Ago Šarić.* U ńoj je htio prestaviti Šarića kao osobita junaka, slična silnome Derzelez Aliji ili našemu Kraljeviću Marku. Mnogo htjeo, mnogo započeo, ali se pomeo. Negov Ago Šarić, kakav je pred nama, nije ništa drugo, nego običan kavgaǵija i skitnica, kome mostarski kapetan Halebija mora *zabraniti skitańe po noći,* da tako poštedi mirne i poštene ljude. Još Osman priča, kako je Ago *preplivao Neretvu* i **ukrao** *nekakvim Jahudijama* (čivutima) *novce.* To ističe kao neko *junačko* djelo, i ako svakome pametnome čovjeku ne izgleda nego lupeško, makar novci bili i jahudijski i ciganski. Pored svega ovoga on prikazuje Agu i kao nestalna ljubavnika, koji s jednom djevojkom „opći u ljubavi", dok se drugoj *zakleo* na vjernost. Takav junak čitaocima nikad simpatičan biti ne može, makar koliko ga pisac i hvalio i branio.

Pored Age nevjerno je karakterisana ńegova ašiklija Hana. Ona se i grli i ljubi s ńime, a kašńe uzima nož i pušku, bije se i gine. Mi smo već jednom kazali, da se u nas Muslimanke kriju, a otprije su se krile daleko više, niti je i jedna u boju

bila. Ova djevojka pozajmljena je iz onih senzacionalnih romana, što izlaze u sveskama za groš. Čuda radi da navedemo jednu ńezinu pjesmu:

Cviećem sam darivala svoga *milog dragoga*
Cviećem sam ga darivala a *rukami* grlila,
Pazila ga, ńegovala kô u oku zenicu,
Al' se dragi u *sviet* spremi, ostavi me samotnu,
Pa mi reče: doć ću, draga, u tvoj slatki *naručaj!*

Nije vajde, to je baš prava narodna pjesma, ne može kud narodnija! Ne znamo, je li je Osman čuo u Mostaru ili Zagrebu, no čisto bi rekli, da joj je pjevač isti, koji i onoj slavnoga Kurt-efendije:

Ala pirga na pirgu
Nek se pirga širi,
Ala Hrvat na Magar
Nek se Madžar ļuti...

Sad je red, da se zabavimo s najboļim piscem hrvatskim, koji je pisao pripovijetku iz prošlosti Bosne. Ime mu je Josip Eugen Tomić. Pred nama je toliko izvikana ńegova pripovijetka *Zmaj od Bosne*, koju su Hrvati preļvalili i, ako se ne varamo, u svojoj sarajevskoj *Nadi* nazvali je *klasičnom*(!!!) a *Matica Hrvatska* je i po drugi put izdala. U toj se knjizi pripovijeda o slavnome Husein kapetanu Gradaščeviću i o ńegovome ustanku protiv Osmanlija... Pa kako li je pisac prikazao Husein kapetana, koji je, koliko je nama poznato, bio i junak i diplomata, uvijek odvažan, srčan, strog?... Prikazao ga je svakako... U ńega je Husein, kad dijeli megdan s Vidajićem, *odista junak;* kašńe, kad se bije protiv Vidajića u Zvorniku, običan osvetnik i to *osvetnik najnižega reda;*[1]) zatim *sokački hvališa*, koji sam za se veli „sad je doba ustati na Osmanlije. Zmaj Bosanski već je raširio krila i odmah će uzletjeti!" Najposlije ga vidimo kao *slaba diplomatu i mekušca*,

[1]) A on to nije u stvari bio! Tomić je iznio, da su Husein i Vidajić *bili prijatelji*, pa se *kašńe* zavadili i opet se *u Zvorniku pomirili*. Narodno predańe to ne potvrđuje. Ono veli, da je Husein od vazda *bio neprijatelj* s Vidajićem i pomirio se s ńime tek onda, kad ga je u Zvorniku pobijedio. I Tomić bi bio boļe učinio, da je ovako iznio, jer bi Husejinov napadaj na Zvornik bio napadaj *staroga neprijateļa*, a ne napadaj staroga prijateļa, a *sad osvetnika*, zbog jedne žene.

koji sasvim mirno pušta, da mu Morali-vezir uteče, da ga Tuzla kapetan iznevjeri i, koji, pored nekakve Hrvatice Marije, zaboravlja na svoje i narodne najvažnije poslove.

Ovakav Husein kapetan nikada ne bi mogao imati onoliko sljedbenika, koliko ih je imao. I zar se ne bi *toliko osjetljivi* sljedbenici pobunili protiv njega već zbog toga, što hoće *da uzme strankinju*, ostavljajući je u nezinoj vjeri, kad se bune *protiv Sultana* zbog malenkosti: *što moraju obući franačko odijelo?* I zar bi se sam Husein kapetan odvažiti mogao i, *mimo običaj*, oženio se sa strankinom, ostavivši je u vjeri, kad kašne umire samo radi toga, što ne će franačkoga odijela...

Pa kako li govori Husein kapetan. Ništa drukčije, nego kao što danas govori J. E. Tomić. Nije sličan ni današnjemu govoru naših Muslimana (koji je sad nešto iskvaren), a kamo li predašnjemu! Husein govori: *dvojim, hvastavče, postigli svoju svrhu* i t. d. Sure iz Korana izgovara u hrvatskome prijevodu,[1]) dok svaki Musliman ne izgovara ih drukčije, nego na arapskome jeziku, a, šta više, stariji ni danas *ne vjeruju*, da se sure iz Korana i mogu prevesti, i to smatraju kao neki grijeh. Iza ovoga Husein veli tudoj ženi: *lubo moja*, i plače na nezinu grobu, premda je Muslimanima *dunah* (grijeh) za mrtvima zaplakati.

Evo kakav je jedan monolog Huseinov i kako Tomić zamišlja, da je slavni Zmaj govorio:

„— Čemu ta igra? To će biti samo sjepilo za kratkovide ljude, jer svako pametan znati će, da vezir ne ide s nami dobre volje i da njemu nije ni na kraj pameti, da kupi čete proti svome Sultanu..."

Ni ovo nije dosta! Tomić hoće da napravi kapetana i smiješnim, i s toga ga nagoni, da se zaljubi u već pomenutu Hrvaticu, a to samo radi toga, što ga je potsjećala na prvu ljubaznicu — Mejru.

„— Isto lice, isti stas, isti glas, potsmjeh isti, ime isto (a baš nije *isto*, jer je ovoj ime Marija) — cijela Mejra!"

S ovom Hrvaticom izvodi ga u šetnju, na konjima, poput današnjih švapskih kavaljera, a u Osijeku ga, radi će, gura

[1]) „Ni u jasnom danu, ni u tamnoj noći, tvoj gospodin nije te ostavio, niti mrzio!"

na maskenbal, gdje ga pušta, da ovako teatralno, ovako jadno, otrcano, slabo govori:

„— Pošla je za drugoga, valda me ne ljubi više.... a kako se je često klela, da će samo mene do groba ljubiti..." Srdce mu planu kad se toga sjeti: „Ha nevjero!" zavapi udariv se dlanom u čelo i htjede već izustiti strašnu kletvu, no ipak se još u zadnji čas savlada. „Ne, neću je kleti" govoraše sladkim glasom „možda nije kriva... možda me još uvijek ljubi"...

Najposlije pisac i opet nagoni kapetana, da krši stare običaje. Da ne govorimo mi (jer neko može misliti da podvaljujemo), pustimo samoga ńega neka kaže: *kako* ašikuju muslimanski momak i djevojka:

„...u Bosni vlada vrlo ćudoredan običaj, da u ńih momak i cura *rijetko kada sami biti smiju*, već baš i kad ašikuju, ili on, ili ona, ili oboje imadu družine. Osim toga momak ne smije djevojci nikada unići u kuću, već ona sade u dvorište il na mjesto *odkud se nazrieti mogu*..."

Ovo je sasvim istinito, i niko ne bi mogao ni pomisliti, da će Tomić, koji to zna, odmah u 18. retku iza ovoga ovako pisati: „..... — Oh ne govori mi tako na razstanku!" reče tronuto djevojka i *taknu se bielom ručicom* ramena Huseinova. „— Pusti samo da govorim", odvrati Husein vatreno, *uhvativ Mejrinu ruku* „ta ti si *miliće* moje duše." *I primače k sebi bliže djevojku.*"

Zar se ovako radi na mjestu, *otkud se nazrieti mogu?* I nije li to gaženje onoga *ćudorednoga* običaja?...

Ali-paša Vidajić, pobratim Huseinov i najvažnije lice ove pripovijetke iza ńega, nije nimalo bolje ocrtan. On je, iz početka, pakostan i, iz pakosti, preotimlje Huseinovu ljubaznicu; kašńe je kukavica, jer sabljom udara Huseina, koji je pao s konja (za ovo ga i beg Zlatarić kori: „Lako je sjeći, kad drugi ne može da se valjano brani!") Kašńe je slavoljubiv, gotov i na izdaju, kad mu Morali-paša obećaje srebreničko kapetanstvo. Najposlije je junak i boli diplomata od samoga Huseina. Moglo bi se misliti, da je u drugoj polovici knige pisac s većom ljubavlju slikao Ali-pašu, i ovaj malo da ne baca glavnoga junaka, Huseina, u prisjenak. Vidajić također govori naopako n. pr. *blagdan, urota, staviše se na otpor* i pravi budalaština

kao i Husein. On opazi *nezastrto lice* Mejrino, ljubavnice Huseinove i pita, ne nikoga drugoga nego braću ńezinu: „Je li to Mejra?“ i ńima veli „Ma krasna je, braćo, ta seja vaša“... Kašńe opet ne traži ni od koga drugoga nego od ńezine braće, da mu objasne: ko je taj drugi koga Mejra ljubi, što oni, sasvim naivno, čine i još ga tješe:

„...Žao mi te je da se bez nuždе *pečališ*... Zar se *tko* brine za *hire* lude djece, kao što su mlade djevojke?...“

Isti taj *junak* Vidajić, poteže oštri kinđal na — *ženu* (s. 59.)

Treća važna osoba je, već spomińana, Mejra. Jedno bijedno stvoreńe, koja je unesrećila sebe, Huseina, Vidajića, najposlije i samoga Tomića. Ona, medu tolikim kćerima uglednih begova i aga, medu tolikim Muslimankama, nije mogla da nađe bolje drugarice, od nekakve (valda Hrvatice?) Jurke. Već to je dostojno sažaljeńa!.. Doduše i sam je pisac uvidio, da je to prijateljstvo odviše neprirodno, te Jurka Mejru zove čas *Mejro* (str. 12) čas *sestro* (str. 15) a čas *gospo* (str. 58.), i tako ni on sam nije na čisto: ili joj je to drugarica ili robińa... Mejra dopušta, da je Husein, mimo običaj Muslimanski, „takne cjelovom u čelo“ i, što je još čudnije, ona **ocu** svome priča, da ljubi Huseina [1]), premda ni to nije običaj i pravi je otac ni saslušao ne bi, jer u starijih Muslimana išla je kći za onoga za koga *on* hoće.

A i Mejra postaje smiješna kad veli:

„— Tetko moja, trnov će mi vienac biti, ako mi dragi ne dode...“

I dijete zna, da Muslimani pri svadbi ne upotrebljavaju vijenca i ako ga koja Muslimanka spomene, spomene ga samo tada, kad je govor o svadbi Srba pravoslavnih ili katolika, a nikako o svojoj, muslimanskoj. Ili Tomić misli, da svaka Muslimanka ne zna, da je vjenčavańe *crkveni* obred kod onih i, tim prije, ne bi ga primjeńivala na se...

Od drugih ličnosti istaknuta je Marija, koju je pisac, bez potrebe, doveo u Bosnu, tek da se zaljubi u Husein-kapetana i on da se zaljubi u ńu, *kao u Hrvaticu*. Ńoj nije bilo mjesta u ovoj pripovijetci, šta više kvari harmoniju iste i Huseina, kao

[1]) ... „ljubim drugoga Ne ćeš se srditi, kada čuješ koga. Slavna je roda, bogat je, liep i junačkoga srdca, — ti ga poznaš Husein kapetana!“

što smo vidjeli, pravi smiješnim... Istaknuta je još Jurka, drugarica Mejrina. To je seljanka, koja mnogo *po knjiški* govori i koja je, također, mogla izostati bez ikakve štete po pripovijetku. Ostale su osobe manje-više beznačajne i ne zaslužuju osobitiju pažnju...

Upada u oči i to, da se u ovoj knjizi pošto po to hoće zavaditi Srbe pravoslavne sa Muslimanima, te se i gdje ne bi trebalo grdi Miloš Veliki i Srbija. Kakvih sve ne pada riječi i kako ih Tomić ne ispisuje i to sve radi toga, da jače istakne i pohvali nekakve fratre, kao osobite prijatelje Husejnove i Muslimanâ[1]), kojima je najmanje mjesta bilo u ovome djelu.

Glupave li su njegove riječi na str. 137:

„...Uza sve to ipak živi još i kod bosanskih begova staro predanje, da su *oni Hrvati od starine* i da su prije osvojenja Bosne po Turcima smatrali se kao *jedan rod* i jedna krv sa svojom braćom u *hrvatskim* zemljama"...

Bez ikakva ograničavanja kažemo, da je ovo jedna čisto hrvatska neistina! I dan danas, nakon toliko decenija iza Husein-kapetanova vremena, nema Muslimanâ, koji priznaju da su Hrvati, izuzevši nekoliko zagrebačkih daka i njihovih drugova, koji se zovu (a osjećaju?) Hrvatima samo radi reklame. Muslimani čak smatraju za uvredu, kad ih neko nazove Hrvatima, a prije bi ih to uvrijedilo mnogo više, nego sve reforme Sultana Mahmuta, protiv koga se borahu.

Vidimo dakle, da se ovom knjigom nije htjelo obogatiti hrvatsku beletristiku, nego se htjelo Muslimane zavaditi sa Srbima pravoslavnim, a naturiti im hrvatsko ime. Naravno, da je i s te strane pisac promašio cilj, te mu knjiga nema vrijednosti ni kao stvar umjetnička, ni kao čisto tendenciozna...

Ali Hrvati imaju i jedan *roman* iz prošlosti bosanske. Natpis mu je *Vojača*, a napisala ga Jagoda Truhelka. To je stvar koja ni malo bolja nije od Tomićeva *Zmaja od Bosne*, te se ne ćemo s njome mnogo ni zabavljati. Dosta je da iznesemo nekolike glavnije mane (a o vrlinama ni spomena nema). Prema natpisu moglo bi se misliti, da je glavni junak ovoga djela *Vojača*, a u istini nije. To je jedna užasno bijedna

[1]) Muslimani se najbolje sjećaju hrvatskoga *prijateljstva* prilikom ulaženja u Sarajevo velikoga Hrvata gen. Filipovića!

i užasno dosadna ženska, koje čitalac jedva čeka da se oprosti. Spisateļka nije imala ni toliko sposobnosti, da nas kolikotoliko zainteresuje ńome, pa, ako ništa drugo, a ono da se sažalimo nad jadnom joj sudbinom. Ne, mi ostajemo sasvim hladni i požeļeli bi joj čim skorije smrt, te da nam se, ovaka kakva je, čas prije skine s očiju. Glavni je junak u romanu muž Vojačin Toma, koga, iz početka, spisateļka sa mnogo ļubavi opisuje, te bi nam se, da je ostao onaki, mogao i svidjeti. Ali kašńe, čim onako bestidno pogazi ļubav svoju, radi vlasti i slave, postaje nam mrzak, nizak, odvratan, i ako ga spisateļka voli kao i prije i upińe se, da nam ga opravda i omili...

Stari Milovan također je nedosļedno prikazan. On, iz početka, drži uza se Tomu i ne pušta ga; kašńe ga pusti samo za to, da otaģbini pomogne, i kad mu Tomo, jedanput u govoru, spomenu o kruni, *on ga najoštrije prekori*. Docnije, taj isti stari Milovan, *sam radi* na tome, da ga okruni, te je, tobože kao neki bogomoļac, na vrlo nizak način *prisilio* Radivoja, da se odreče krune, a nigdje se ne vidi, da bi se je ovaj sam, dragovoļno odrekao...

Tomo, stari Milovan, pa Vojača glavne su osobe u romanu i sve su loše prikazane. Sporedne osobe još su gore. Dodajmo tome, da je roman pun vječitih slučajnosti, prepun dugih, suhih opisa i razvučenih scena (valda za to razvučenih, što je prvo pisan za dobre novce u *Nadi*, kojoj mi ne vidimo drugoga ciļa, nego da puni ģepove hrvatskim kńiževnicima) — pa smo gotovi. Malo će koji čitalac toliko trpen biti, da ga do kraja dočita.

*

Završujući ovaj prikaz napomińemo, da su tzv. *braća* Hrvati uzalud potrošili toliko hartije i novaca, izdajući i kupujući kńige bez ikakve vrijednosti. Stvar dostojna sažaļeńa!

PJESNIŠTVO.

Srpska Zora.

Lice joj je česmin i ružica,
A koprena mirisna ljubica,
Sa istoka krasno li nam rudi,
Srbadiju iza sanka budi:
L'jepa li je Srpska Zora
Ukraj divnog Sińeg mora!

Ustaj Srbe, vesela ti mati,
Zora puca, ne treba te zvati,
Poleti mi, sokô si mi sivi,
Srpkińica junaka odńivi,
Tebi kliče Srpska Zora
Ukraj divnog Sińeg mora!

Ustaj, Srbe, nagledaj se čuda,
Složna ti je Srbadija svuda!
Uči, radi i razumno štedi,
Te narode baš pametne sl'jedi,
Čarobna l' je Srpska Zora
Ukraj Sińeg divnog mora!

Srbadijo, hrabro rano rani,
Što je srpsko to junački brani,
Kaži djeci što je dika prava,
U nauku da je srpska slava,
To te uči Srpska Zora
Ukraj krasnog Sińeg mora!

Ustaj Srbe, Zora tebe zove:
Po moru ti brze lade plove.
Po kopnu ti vatrom kola huje,
Naukom se sve na sv'jetu snuje...
Vesela nam Srpska Zora
Ukraj našeg Sińeg mora!

U Dubrovniku, o Vlasićima 1903.

Horatijeva oda.
(II. 1.)

Dosta sn'jega prosuo je na zemlicu već
i užasne tuče otac, a usjanom zgar
tr'jeskajući rukom osvećene tvrđe, strah
gradu zadade,
strah pucima zadâ da se ne povrne v'jek
grozni Pire, koja s nov'jeh strašilâ u glas
kukala je: kad svu stoku Proteo pogna vis
gorâ obaći.
I brijestu u vrhove stade ribli rod,
gdje golubje padalište bješe staro jur,
a po vodi plivale su niz razliti val
srne plašlive.
Vidjeli smo plavi Tibar, svoje vode tok
oturivši od Etruskog br'jega silno plah,
kraljevijem dvorovima i Vestinu teć
hramu na zator:
dok se hvasta osvetnikom Il'je te u glas
jako tuži, a niz l'jevi pustopašno br'jeg
rastaka se, propušteńu Jovinu uskos,
suprug pogodni.
Da građani nabrusiše oružje će čut,
eda bolje teški Persi istr'jebe se tim,
zbog krivice roditeljâ r'jetki podmladak
čuće bojeve.
U državnom propadańu koga boga puk
da u pomoć kliče? Kakvom svet'jeh djevâ zbor
da omeči molbom Vestu, od stihovâ sluh
koja odvraća?
Kom će nalog dat Jupitar da okaje gr'jeh?
U oblaku, molimo te, ele obavit
po sv'jetlijem ramenima Apolone već
Vraču kreni se;
O vesela Erićino, jali voliš ti,
koju Šala oblijeće i Ljubavi sin;
jali roda osnivaču, na zapušten soj
i na unučad

ozireš se uh zabave odveć duge sit,
Komu hajka prija, glatk'jeh i kacigâ sjaj,
i pješaka Mavra pogled u dušmana lut
krvoločnoga.
Jali lika prom'jeńena ti krilati tić
oponašaš mladijenca na zemlici sin
blage Maje, osvetnikom pusteći se zvat
Ćesarovijem:
na nebo se kasno vrni, a prebivaj v'jek
volan dugi s Kvirinov'jem pukom, i nemoj
s opačinâ naš'jeh kivna da te u vis ćuh
trgne raniji.
Ovdje pače svikni slave vele, ovdje htjej
zvat se ocem i prv'jencem, a dok vod si ti,
bez ustuka, o Ćesare, Medi nemoj dat
da nahajuju.

Crnojevića Rijeka 1903. **L. Zore.**

Прича старих двора.

Кад се пуста раван мине,
На подножју тавних гора
Налазе се развалине
Некаданьих сјајних двора....

У јесенске сјетне дане,
Кад пошљедњи цв'јет угине
И оголе брсне гране,
Растуже се развалине;

Па причају тајанствено
О минулој својој слави
И како је витез вен'о
Давно некад од љубави....

Ја сам слуш'о приче њине
И уздис'о много тада
И дубок се уздах вине
Жалостиво још и сада...

Венуо је млад витеже,
Венуо је од љубави,
К'о без росне капље свјеже
Љубичица, цвијет плави.

Блудио је и лутао
У даљину сваког данка,
За спокојство није знао,
Није им'о мирна санка.

У даљини био тамо
Двор силнога властелина,
Што је им'о кћерку само,
Ал' краснију и од крина.

Чим је витез угледао,
Чезнути је поч'о тајно,
Ал' то нико није знао
Па ни она, чедо бајно....

Једне ноћи — током ньеним — — — — — — —
Кад витези пише вино, — — — — — — —
Са пехаром напуњеним — — — — — — —
Раздраган је горе син'о. — — — — — — —

А у чуду они сташе....
„Ја испијам ово вино
„Ни у моје ни у ваше,
„Већ у здравље Даничино!

„И у славу ньеног краса,
„Ньене плаве косе бујне,
„Ньеног ока, ньеног стаса
„И уснице ньене рујне!"

А када је рујна зора
Зарудила са истока,
Он је био поред двора
На догледу ньеног ока.

„Миомиран има цвијет
„У градини оца твога,
„За ньг бих дао ц'јели свијет
„И трен задњи жића свога.

„Томе цв'јету из градине
„Даница је право име,
„Па бих ли се, рајски крине,
„Закитити мог'о ньиме?"

„Не, витеже бојовити.
„Тај ће цвијет миомирни,
„Да другому груди кити,
„Да му слади живот мирни".

Поражени витез јекну:
„Ах, Данице несуђена!"
И о бедри сабља звекну
И ишчезну као сјена....

И никад га, већ никада
Није више угледала....
Нестало га нав'јек тада
У бјеснилу свјетских вала....

Пролазила бурна љета,
Низали се редом данци,
За весељем дошла сјета,
Ишчезнули слатки санци...

Кад наступи јесен рана,
У дворове Даничине
Стиже пјевач једног дана
Из туђине... из даљине...

Пјевао је у свем жару
О јунаштву и о слави,
О вилинском пјев'о чару,
Пјевао је о љубави.

И диже се пјевач веће,
Да путује даље св'јетом
И пошљедњи пој полеће
С тајанственом неком сјетом:

Краљ је зид'о б'јеле дворе,
Ал' сазидат није мог'о
И рас'о је злата море,
Расуо је врло много.

Што сазида он у дану,
То све сруши змај у ноћи,
И краљ једном гњевно плану,
Да доскочи змајској моћи:

„Који витез племенити
Посијече змаја тога,
Његова ће љуба бити
Јединица срца мога."

Ал' се нико не усуди,
Да дочека љутог змаја,
И силно се краљ зачуди,
И то тако дуго трајâ.

Посл'је много дугих љета,
Кад се није краљ ни над'о,
Дође витез из свијета
И понуди помоћ радо.

И у борби посијече
Страшну неман - змаја груба
А по томе краљ му рече:
„Моја кћи је твоја љуба."

„Прости, краљу, - он одврати -
Ја племићку љубим само.
Ја не могу срца дати.
Оно ми је код ње тамо."

К'о грмљава неба сама
Краљ загрми у свем гњеву:
„Разнес'те га на сабљама,
Он презире кћер краљеву!"

Мач зазвеча немилице,
А изусти витез млади:
„Ах Даничице, невјерничице,
Ја умирем тебе ради."

Када пјесме звук умину,
Полазећи пјевач гледну
И на лицу Даничину
Он угледа сузу једну....

***

Кад се пуста раван мине,
На подножју тавних гора
Налазе се развалине
Некадашњих сјајних двора.

Ја сам слуш'о приче њине
И уздис'о много тада
И дубок се уздах вине
Жалостиво још и сада....

Душан Таминџић-Хумски.

Pjesme Didaka Pira.

[nastavak, v. br. 3]

DE ILLVSTRIBVS
FAMILIIS QVAE HODIE RHACVSAE
EXTANT ANNO M. D. LXXXII. CAL. IAN.
AD AMPLISSIMVM SENATVM RHACVSANVM.

DIDACVS PYRRHVS.

Sergius hic certe mons est, hæc illa Rhacusa,
Nobilis Illiriæ diuitis Imperio.
Quæ, ni vana fides priscis annalibus exstat,
Dura prius rupes, & maris vnda fuit.
Nam, qua littoreas puppis radebat arenas,
Ardua quadrato marmore tecta vides.
Quaque illisa vagis spumabant saxa procellis,
Grata domus mergis, nidus & alcyonum:
Aurea templa nitent Regis monumenta Britanni,
Quo nullum maius Dalmata vidit opus.

Syluicolæ Fauni, quæque his habitastis in antris,
Donec prisca dabant tempora, Hamadryades:
Et vos cæruleæ Nerèides, hispida suetæ
Cingere natiuis pectora coraliis:
Dicite, qui primi posuerunt mœnia ciues,
Vnde nouus paruo tempore creuit honos.
Vos maris indigetes, & vobis cognita porro
Quæque est, quæ fuerit, quæque futura dies.
Vita breuis nobis, & mens obnoxia curis,
Scire negant longi temporis historiam.
Sic ego, sic viridis Cidippe filia Glauci,
Dum sedet, & madidas exprimit imbre comas.
Cinxerit Iliacas muro quod Delius arces,
Illa fuit vani fabula Mæonidæ.
Astra tenent superi, mortales cura fatigat
Sordida, & obscuris apta ministeriis.
Hos tamen, hos muros, hanc ductam ad sidera molem
Vidimus, Heroæ cum posuêre manus.
Vix bene condiderant, & protinus omine fausto
Candida ter circum tecta volauit auis.
Mox bona libertas mortales ante perosa
Ad noua præcipites mœnia flexit equos.
Adfuit & vates, cui lux a Virgine pura
Altera sacra facit omnibus ordinibus.
Protinus huic vrbis claves, & maxima templi,
Stabat vt e niueo marmore, cura datur.
Accipit ille libens, & votis rite peractis,
Magnus in excelsa Blasius arce sedet.
Excipiunt plausus, & vox audita per auras,
Diue faue, & nostris rebus amice veni.
Si te marmoreum nunc fecimus, en erit olim
Illa dies, cum stes aureus alme parens.
Continuo lecti diuersi e partibus orbis
Aduenère viri sanguine patricio.
Longa mora est, referam si res, & fortia facta,
Et quæ parta domi gloria, quæue foris.
Adueniet vates olim, qui carmine pulchro
Et vos, & vestrum nomen in astra ferat.

Ingratus labor, & frustra tentatus Apollo,
Quidquid agat, surdis auribus ille canet.
At vos annorum memores euoluite fastos,
Dicere simpliciter nomina mi sat erit.
Et, si quid narrem prolixius, id locus, aut res,
Aut grauis exempli postulet indicium.
Omnia vera canam, iuro per Dorida matrem,
Quæque mihi ad læuam stat Galatea soror.
Principio ventis, & Diis in vota secundis,
Appulit Illiricis Gondula littoribus. *Gondulae.*
Ille suburbanam voti reus exstruit aram,
Sanctior in vestris non calet vlla focis.
Cum mala tempestas & turbidus excitat Auster
Aequora, quassatas dirigit illa rates.
Seruatæ ex vndis puppes, votiuaque rostra
Pendent, & sacro multa tabella loco.
Talis & exuuiis & regum clara trophæis
Visitur Oceani littore Callaici.
Huic gener a primis asscitus Gozzius annis *Gozzius.*
It comes, & quassans hæret Amor faculam.
Venit & Illyricis, & musis notus Etruscis
Surdus, ab antiquo sanguine Bobalidum. *Bobalij.*
Cunctator Fabius gentis pater, Itala vertit
Nomina, maternis Dalmata nominibus.
Bondus & Hesperias orator missus in oras, *Bondus.*
Et Saracca nouus Regulus Attilius. *Sarachij.*
Dulce mori ob patriam: Rodulphi notus in aula,
Venerat Austriaca nuper ab vrbe nepos.
Candidus ingenio iuuenis, non ille parenti
Degener, illustres moribus æquat auos.
Tum qui Cæsareas Aquilas, Scythica agmina contra
Explicat inuicto pectore Zuppanius. *Bonae*
Ille breues fauces inuaserat Hellesponti,
Fœlix, ni capto iussus abire loco.
Non Varnæ de clade Euxinas iret in vndas,
Multa virûm voluens corpora Danubius.
Staret & Alba potens, & fors noua Roma maneret,
Et domus armisonis clara Palæologis. *(nastaviče se)*

Nova Dubrovačka epigrafija

— priopćio L. Zore. —

† 1849
BALDU BIZARU.*)
BOLESTI DUŠE SMRTNO PREDOBIŠE
SLABOST TIJELA TVOJEGA.
BI TI PODAN KRATAK ŽIVOT
I PUN JADÂ.
MEĐU ĻUDIMA
NIJE TI BILO MIRA.
OTAC PREMILOSTIVI
ZAZOVE TE U VJEČNI POKOJ.
MEĐU BLAŽENIJEM
ĻUDSKE OPAČINE OPROSTI
I MOLI
DA SMRT TVOJA
BUDE ŽRTVA MIRU
DRAGIJEH TVOJIJEH.

Dr. I. A. Kaznačić.

— O SMRTI
PIARISTE OCA URBANA STANIĆA
DUBROVČANINA
NA 21 APRILA 1854.

Ecce quomodo moritur justus et nemo percipit corde; et viri justi tolluntur et nemo considerat, a facie iniquitatis sublatus est justus, et erit in pace memoria ejus. S. P.

Jošte osmo sunce ne zapade
Da ja s tobom usred hrama sveta
Bogoļubno spomiñô sam jade
Pravednika, te gr'jeh diže s sv'jeta.

*) Baldo pl. Bizzarro bješe sin poznatoga književnika Iva Bizzarro i Nike Zuzorine, a brat pokojnoga potpukovnika Luja Bizzarro-Ohmučevića. Ubavo je pisao u prozi i stihu talijanskomu. Oženi se od Benića, za Mihovu kćer koja umrije za tijem od šešava (krasta), a on od zapale pļuća g. 1849. Imaďaše jedinog sina, Balda, koji umrije kao universitatski djak od jektike.

Onaj sveti obred žalostivi,
Ono p'jeće, uevileće duše
U mom srcu slatka čuvstva oživi
Te pod križom pokorno se skruše.

Nu kad tebi crkva ove spjeva
R'ječi, te su na srce mi pale:
Evo kako čovjek prav dosp'jeva,
A dostojno ljudi ga ne žale,

I pravedni svaki dan nestaju,
A to niko dovoljno ne c'jeni;
Gr'jesima se naš'jem uklanjaju,
Buď njihovoj pokoj uspomeni!

Usred jada ne mišljah onoga
Da ću danas ponovit ih, brate,
Na pokrovu mrtvačkoga tvoga
Odra, misleć, kreposniče, na te.

Dr. I. A. Kaznačić.

Tri simpatije, šest suza.

Imao je tri simpatije, a svakoj isto ime bješe — ime *Marija.*

Prva simpatija bila je veoma pobožna, i ako nije to iskazivala spoljašnim ponašańem. Bila je živahna, a može da i suviše živahna. Neprestano je očima prevrtala, gledala i tamo i amo. Okrom toga mogao si joj vidjeti dugu kosu danas na jedan, sutra na drugi način ispletenu.

Da je Marija bila njegova simpatija, nije mogao nijekati! Pa još je davno bilo, kad joj je otvoreno kazao e je ljubi, što njoj po nipošto nije žao bilo.

Ljubila je i ona njega, ali ne za to, što joj je „drag i simpatičan" bio, nego ga je ljubila iz *kršćanske ljubavi.*

Rekla mu je ona, da ga ljubi kao brata kršćanina i još k tomu otkrila mu je svoju nakanu: *ona je kanila da ide u samostan.* I tako on od žalosti ne bio lijen i prolio *jednu suzu.*

Druga je *Marija,* druga *simpatija.* Ona bješe mirne ćudi, ali joj ne bješe najmilije govorit, voljela je da muči.

Na stotinu je muka bio, kad je s ńom govorio! On govori, a ona glavom miči i ramenima sleži; a da joj koju riječ iz usta izvuče trebao mu je ili *parangô* ili *šabaka*. Pa kako hoćeš da ne muči po onoj silnoj prašini s puta od *Lapada!* Ona je, boga mi, čuvala svoje *pulmone!* Kazala mu je jednom — poslije pô sata tvrda mučańa — da je bila *tri godine u samostanu*, a on ti odma sjutri dan Boga molio, da bi se opet u samostan zatvorila. Ona u samostan ne išla, a on od žalosti prolio *dvije suze.*

Treća Marija — treća simpatija — u mnogočem je odvajala od prve dvije. Ona je bila svakaka: mirna i nemirna, živahna i mlitava. On je ńu ljubio i kad je ona drugoga ljubila. Ńega si uvijek vidao s prijanom mu *Antunom*, koji negda bijaše *Marijina simpatija.* I gorke je čaše s ńome cijedio, ali to ga nije ni vele smelo, da Marija ipak ostane ńegova simpatija.

Marija bješe otputovala za dva mjeseca, ali se je on znao ńe sjetiti: sjećao se je *svakog mjeseca jedanak.*

Kad se je povratila drukčije joj bješe, jer je *morala* da ide u samostan. I odista, ona je tri dana *slobodno* šetala, pa tada i ako preko vo|e *ode u samostan.*

Nemu je to sigurno žao bilo, jer se nijesu uzalud niz ńegovo lice skotrljale *tri suze.* Tri simpatije, tri Marije, otele mu *šest suza* i to *jedna* iduć *put* samostana, *druga iz* samostana, a *treća u* samostan.

Sudbina tako htjela! *M....*

BIĻEŠKE.

U prošli ponedjeljak 16. o. m. dočekao je češki narod i proslavio 50. roden dan svoga najvećega pjesnika i književnika Emila Fride, u književnosti „Jaroslava Vrhlickog". Frida je veličina prve vrste ne samo češke i slovenske, nego i svjetske literature. Po osjećańu svome Čeh i kosmopolita, pripada on i svojim književnim radom i svome narodu i svemu svijetu. „Ńegov je pjesnički orizonat čitav svijet i cijela istorija čovječanstva" — rekao je za ń pok. Albert, slavni hirurg i profesor

bečki. Ali i po vrijednosti svoga književnog rada staje on danas bez zazora pored prvih mislilaca i pjesnika umjetnikâ svjetske literature, o produktivnosti da i ne spominjemo, jer, kako kažu, u tome ga je jedini Lopez de Vega pretekao. Broj njegovih pjesničkih djela dostigao je u prošloj godini 40. svesku, a pjesnik je sad tek u najboljim godinama. Stari klasični svijet, jevrejstvo i budizam, sve novije literature, osobito romanske, sve je to prošlo kroz njegovo široko srce i odjeknulo na njegovoj liri. On je samo preveo oko 400 tudih pjesnika sa dvije i pô hiljade pjesama, i svi oni, koji vole mjeriti pjesničko osjećanje po „neposrednosti" utisaka, na Vrhlickome će stradati sa svojom teorijom. Njegov je pjesnički duh gibak i prenosljiv u sve prilike i sve svijetove; on piše i epose i dramska djela, on je i pripovjedač, pa ipak po glavnom obilježju — lirik. Niko se tako lako ne prenosi i ne stvara kao Vrhlicki, pišući u isti mah duhovite eseje, i studije literarno-istorijske, baveći se uredničkim poslovima i predajući o modernim literaturama u češkom universitetu, kojega je od 1893. počasni doktor. Češka ga kritika jedva stiže, a on sam stiže sve važnije pojave svjetske knige. Njegov književni rad čitava je literatura za sebe, pa kao što se u pojedinim literaturama sastavljaju antologije, kojima se pregledno savladuje literarni materijal, tako Česi imaju antologiju samo njegovih produkata, i — koju on sam mora da sastavlja i sreduje; — prva je sveska izašla 1894. sa 639 strana, a sad se sprema drugi dio, koji će obuhvatiti posljednji decenijum njegova pjesnikovanja. Vrhlicki je danas predmet osobite pažnje i van granica češkoga naroda, a šta Česi u njemu imaju, ne mogu još dovoljno ni da procijene, mi ovamo dalje — još manje. Pa ipak — po mnogim znacima sudeći — čini nam se da narod, u kojem se Vrhlicki radaju, u velike maša do kulturnih visina susjedstva, i da mu je s te strane osigurana budućnost.

„Brankovo Kolo"

*

Za predsjednika Srpske Akademije Nauka u Beogradu postavljen je akademik Simo Lozanić, profesor hemije na Velikoj Školi.

Novi akademik D.r Mihailo Vujić pročitao je na svečanom skupu Srpske Akademije Nauka svoja pristupnu besjedu o novom obrtu u trgovinskoj politici.

Srpska Akademija Nauka izabrala je za svoje dopisne članove: profesora D.ra E. Muka, slovenistu i narodnoga vodu Lužičkih Srba; profesora Momčila Ivanića, tajnika leksikografskog odjela Akademije i profesora Jovana Tomića, mladoga srpskoga istoričara.

Na skupu cjelokupne Srpske Kraljevske Akademije izmedu ostaloga donesen je i ovaj zaključak: Držeći se svoje odluke od 11. junija prošle godine o zadužbini Marije i Mihajila Milivojevića, kao i zadatka same zadužbine, Akademija odlučuje da se pomoć iz ove zadužbine za 1902. g. izda piscu djela „Moja Mati", Ljudevitu Vuličeviću. S ovakom Akademijinom odlukom saglasio se i odbor, koji, po zavještanu, upravlja zadužbinom.

*

Zagrebački „Vienac" javlja, da se u Dubrovniku osnovalo Književno Društvo, kome će biti zadatak da objavi političku prošlost Dubrovnika i da upozna narod sa starim dubrovačkim piscima; i da je već riješilo da izda u ovoj godini pjesme Bobalija i Antuna Kazali.

Ovo donosimo u ime kronike. A kad se rečeno društvo svijetu prikaže, progovorićemo malo više.

*

Srpska Kraljevska Akademija raspisala je nagradu od 480. dinara u zlatu, koju može dobiti: odličan poetski spis s moralnom i patriotskom tendencijom, koji je napisan čistim srpskim jezikom i odlikuje se lepotom sloga i sadržaja.

*

Ovo dana — piše Senior u trećoj svesci „Kola" — imao sam prilike da vidim tri nove Muratove slike. Najlepša i najveća je *„Proleće"* (Dafnis). Druga je nešto maña *Elegija*, a treća neizbježan Muratov motiv *Konavôka*. Ne ću da se upuštam u detalno opisivañe tih slika, ali hoću da utvrdim, da sve tri slike pokazuju u razvitku Muratovleva talenta nov i značajan korak, te one svojom umjetničkom i tehničkom izradom predstavljaju neku neposrednu i lijepu poeziju u Primorju. Nadati se, da će g. Murat i dale ostati pri ovakom radu i pružiti nam što više ovakih slika, koje su rijetke u našoj umjetnosti, jer je ona do sada obično za svoje predmete uzimala ili istoriju ili žanr.

*

Javili smo, da je Srpsko Akademsko Društvo „Zora" u Beču o svom trošku izdalo pripovijetke Petra Kočića: „S pla-

nine i ispod planine". Ove su pripovijetke iz planinskoga bosanskoga života. Kritika se je o piscu laskavo izrazila. „Brankovo Kolo" veli: »Petar Kočić je novajlija; ali ima budućnosti. Ovo mu je zar prvo djelo, ali je dobro: dobro, jer obećava dobro. Zahvatio je u zdravo vrelo istinskoga života, to je već dobar znak. Dok se i sam stiša, dok svoj stil sredi, dok obrati više pažnje i u dušu svojih osoba, kao što umije lijepo da opisuje, biće Petar Kočić lijepa dobit pripovjedačkoj književnosti našoj.« U br. 49. „Srpskog Književnoga Glasnika" vrlo simpatično ocjenjuje Jovan Skerlić spomenutu knjigu, koju toplo preporučujemo.

*

Izašao je drugi broj „Srpskoga Muzičkoga Lista" i peti broj „Srpske Muzičke Biblioteke". Oba ta lista, koji sastavljaju jednu cjelinu, uređuje Isidor Bajić u Novom Sadu.

Primili smo:

Prvi i drugi broj „Slovenskoga Obzora" što izlazi u Pragu pod uredništvom Jaroslava Rozvoda.

Prvi broj „Ilustrovanoga Maloga Svijeta", koji izlazi svršetkom svakoga mjeseca na dva tabaka u Sarajevu. Vlasnik i odgovorni urednik je Sava Savić, a uređuje Špiro Bocarić, akad. slikar. Cijena 4 krune na godinu.

Peti broj „Izvjestija S. Peterburskago Slavjanskoga Blagotvoritelnago Obščestva".

Arhimandrit Melentije Perović, vojvoda humski 1835-1887. Napisao S. T. P. (sa slikom).

Mostarske Male Biblioteke: Broj 1. Godina V. Simo Matavulj: Pošljedńi Vitezovi. Sveska prva.

Materinstvo i otok nogu, napisao D.r Sv. M. Marković. Beograd. Cijena 1 dinar.

Iz prošlosti srpske oblasti Neretljanske, napisao Ljubo Ner. Vlačić. Preštampano iz „Dubrovnika". Cijena 60 para. Čist prihod namijenjen je fondu „Srpske Zore".

Литургија недјељна или празнична кад се пјева »Блажени«. Српске црквене народне мелодије, забиљежио и хармонизирао за мушки хор Владимир Р. Ђорђевић, учитељ музике и пјевања. Својина писчева. Цијена 3 динара или круне. Јагодина 1903.

SRĐ

Br. 5. Dubrovnik 16 Marta 1903. God. II.

СИРОТИ ЉУДИ.

— Приповиједетка —

Написао **Шпиро Калик.**

Бјеше то жалосна али достојанствена биједа, биједа тако тужна, да мора човјеку срце да се стегне. Па ипак није јако упадала у очи, те да вас натјера да се латите новчаника, извадите коју пару и притекнете невољи у помоћ. Стан, који се састојао из собе и кујне у дну пространог дворишта у једној од кућа Савамалске улице, бјеше мрачан, да вам се кожа најежи, чим у њ ступите. Ту се бјеше стрпала породица Пере Јовановића он, жена и троје дјеце, посљедње тек одвојено од сисе. Али невоља не бијаше успјела да збрише траг урођене чистоте. Одијело на дјеци бјеше поцијепано али врло чисто; избљиједјела и искрпљена хаљина мајке не изгледаше онако запуштена, као што се то види код осталих сиромаха, који у њој изгледају још већма изнурени и јадни те изазивају милосрђе код добрих људи. Па ипак сам Бог зна колико су трпјели ти биједници, како су се борили очајничком енергијом, не би ли изашли на крај кукавном зарадом очевом и тешким радом мајчиним — а већ знамо, како су плаћене оне што шију војничке хаљине.

Изјутра рано отац би навукао свој искрпљени капут, натакао стару шубару, узео у руку комад црна хљеба, кад би га било, па отишао у фабрику духана, гдје би остао до у вече. Било му је од прилике четрдесет година, висок, плећат поцрњелог али интелигентног лица. Радио је ревносно и није се тужио, на лицу енергичних црта могла се примјетити само туга. Ћуташе увијек, никад му нијеси могао видјети осмијека на лицу, као човјеку који се предао судбини; враћао би се кући одмах чим би довршио посао, никада није примао понуде својих другова да сврати на чашу ракије код »Златног топа«

или на које друго мјесто, већ би дошавши кући сио одмах до жене, која би шила до позне ноћи; појео би, држећи Миланче на кољену, свој пасуљ зими, боранију љети, па би легао у кревет.

Један од његових другова, нека усијана глава, настојаше да га увуче у социјалисте, други му опет улијеваше у главу нека републиканска начела, али он одбијаше и једног и другог, јер помишљаше на своју дјецу, о којој, у случају какве његове несреће, не би имао ко да се брине. Још би му и то требало, да га стане пећљати полиција! У осталом он није ни био подесан за таке ствари и није био никакав пријатељ социјалиста. Поштен Србин, волио је свој народ и отаџбину и поред све своје биједе често размишљао о судбини српскога народа. Добре и благе ћуди, предан неумитној својој судбини, мишљаше он, да тако ваљда мора да буде и да треба човјек да се бори на свијету за свој насушни хљеб. У осталом, зар он није имао поред себе примјер вјечите и храбре резигнације?

И посматраше с неизмјерном тугом блиједо, опало, мршаво лице своје жене, која се увијек осмјехиваше осмијехом жене на умору, која се трудјаше непрестано и никада не тужаше. И кад би се сјетио оног дана, кад ју је први пут видио и заљубио се у њу, кад би се сјетио онако свјеже, здраве, веселе у њеној лијепој, шареној, љетној хаљини, потекле би му сузе, и он их не би задржавао већ би их пустио да теку низ његово поцрњело сурово лице. То бјеше једини знак бола, који се могаше примјетити на том сиромашном али храбром човјеку.

Неки пут би га жена посматрала, погађајући какве му се мисли врзају по глави, па би му се осмјехнула својим вјечитим меланхоличним осмијехом, оставила би часком на страну рад, да му ушије дугме на капуту, закрпи панталоне, па би тад опет прегла на свој неблагодарни посао, замоливши га прије тога благо, да умири Миланче, који се баш тог часа разбудио и почео да плаче.

А кад би изјутра пољубио редом дјецу и жену, и отишао на посао, она би часком оставила рад, умила и обукла дјецу, раздијелила сваком по комад хљеба, заложила се и сама, почистила и спремила на брзу руку собу, и онда наставила рад уморна, изнурена, згурена, да је мука било погледати.

И док је машина радила, скоро без престанка, радиле су и њене мисли. Она се преношаше мислима у прошлост, у доба када бјеше још дијете, кад је живјела код својих родитеља, занатлија такођер, с браћом и сестрама, који су сви зарађивали, те се у кући не осјећаше оскудица. А и она тада привријеђиваше и својим уштедама куповаше себи хаљине, наките и остале потребе. Још у младим годинама бјеше се заљубила у Пера, он је запроси у родитеља, доцније се узму, и ако је он био прилично старији од ње.

Задубена у тим мислима и слатким успоменама, које се тако јако коцаху са садашњошћу, она не престајаше окретати ногама машину, и рад све више и више примицаше се крају.

Из тих успомена прекидала би је по неки пут дјетиња свађа и вика. Онда би им она викнула: — мир, дјецо, па би опет наставила свој рад и преносила се у прошлост сјећајући се, како је свог Пера први пут угледала на »Занатлијском балу« у новом одијелу. Чим ју је спазио, одмах је њој пришао, ангажовао је за кадрил, разговарао доцније с њеним оцем, братом и био са свима љубазан тако, да су га сви заволјели. Послије тог дана виђали су се и на другим забавама, недјељом на пиву код »Такова«, у народном орфеуму и т. д. Најприје је почео добацивати о женидби, док на посљетку не открије најприје њој, па послије с њеним пристанком и оцу, његову намјеру. На мало дана послије тога био је прстен. Она је затим спремила свој мали мираз, намјештај за собу, посуђе за кухињу, и вјенчање се обави на јутрењу, сасвим скромно. Ох, како су били тад весели! Како им изгледаше лијеп, привлачан њихов мали стан! Како ли се она осјећаше срећна идући под руку са својим милим Пером. Тако проведоше они сретно пуних седам година; најприје дође на свијет Душан, па Ружица, а кад бјеше трудна с Миланом, Петар се разболје од тифуса. Та болест баци у невољу ову сироту породицу. Родитељи јој бјеху умрли, браћа и сестре разишли се које куда, а она оста сама с болесним мужем, са двоје дјеце а још поред тога и трудна.

То бјеху тешка времена! Болест је трајала шест мјесеци, али она не допусти да муж оде у бољницу на лијечење, већ зваше љекаре кући и потроши сву уштеду од седам година.

Дође ред на мираз па на адиђаре, док најпослије не продаше добар дио намјештаја и селећи се од стана до стана допри јеше до овог бућака.

Пороћај је био услијед претрпљеног јада и страпаца врло тежак. Онако слаба би принуђена да дође дијете, јер средстава није имала да га даде на дојкињу. То јој на посљетку сасвим поремети здравље. Прије три мјесеца поче пљувати крв. Али је крила од мужа, да се не би препао. Он бјеше услијед болести изгубио своје старо мјесто, и сада се морао примити једног мањег, гдје је зарађивао толико да може платити кирију, набавити дрва и нахранити пројом и пасуљом своју породицу. Она се онда обрати у град управи за израду војничког одијела, добије рада и поче шити код куће. Али јој то шкођаше толико здрављу, да осјећаше како је боле све кости.

Од неког времена рад јој није ишао од руке, те услијед тога и зарада је бивала све слабија. Морала је сваки час прекидати посао услијед бола, који је осјећала на лијевој страни. Да се одмори, узела би на кољена Милана и Ружу, љуљушкала би их, а поток суза теција ше јој на плаву и кудраву дјечију косу. Затим би их спустила на земљу, препоручила им да буду добра, па би наставила рад.

Душан, најстарији, врло бистро дијете, стао би до мајке гледајући је како ради и прекидајући ћутање сваки час каквим питањем. Тако је он волио своју јадну, бо̀ну и добру мајку! Његово дјетиње срце стезаше се од бола гледајући је блиједу, згурену, скоро остарјелу, гдје с муком једе и тешко и мало говори, гдје му се осмјехује и глади својом мршавом руком његову кудраву плаву косу. Колико ли је мисли прелазило тада преко његове дјетиње главе, колико ли је чудних планова правио он! Како је жалио што није већи, да може да ради и одмијени мајку у раду, и да је не види више нагнуту над машином у њеној танкој, изблијеђелој и закрпљеној хаљини!

Има нешто што дјеца појме, а то је биједа, јако је и Душан појмио биједни положај својих родитеља, али није очајавао у својој безазлености и својој дјетињој вјери.

— Видјећеш ти, мамо, кад ја будем већи, како ћу радити. Имаћеш ти онда свега у изобиљу; лијепо одијело, дебео јорган на кревету, јаку обућу, доносићу кући кромпира, проје, хљеба!

Милан ће добити слаткиша, Ружа лутку велику, лијепу као ону што има кћи нашег газде, а ти ћеш јој направити одијело од црвеног цица.

— Не, од плавог — прекиде га Ружица занесена тим описом — и лијеп шешир на глави.

Душан климну главом и настави озбиљно, потпуно убијеђен у истинитост тих ријечи. Мати му се осмјехиваше и не одговараше. Пољубила би га у чело и наставила рад. Да ли је она инстинктивно осјећала, да не ће дочекати, да га види велика? Ах, какве ли је она планове кројила о будућности свога милог Душка! Надаше се, да ће га видјети велика, јака, паметна занатлију као што му је и отац, али само занатлију од веће будућности, јер боље образована.

Кад би га слушала тако говорити, загушиле би је сузе, али их не би пустила да теку! На што жалостити ту малу усхићену душу? Па се онда сагибаше, још већма нагибаше над своју машину, уста јој бјеху грка, очи ватрене, а цијело тијело ужасно изнурено од грознице.

Од прије неколико дана, поред све своје стоичне куражи, осјећаше да не може више; рад јој биваше све тежи и тежи, па с тога је мало и зарађивала. Није ништа говорила, јер је видјела да јој је муж забринут, напротив гледала је да се покаже весела и мирна, али њено блиједо и изнурено лице откриваше одвећ јасно њене болове, који биваху из дана у дан све јачи, и опадање њене физичке снаге.

Тог дана Пера позове к себи сина и рече му:

— Душане, припази на мајку, чини ми се да јој није добро.

Па отиде на рад жалоснији, снужденији и погнутији но обично. Кад муж отиде, она као и сваког другог дана устаде са машине, обуче дјецу, али осјећаше, да су јој сва уда изломљена, а свуда по тијелу таке болове, да је бољело и кад би руку дигла.

Кад обуче дјецу, Ружица рече:

— Мамо, гладна сам.... дај нам доручак.

Шваља, која у том тренутку навлачаше ципелице Милану, управи се одмах блиједа као мртвац, на лицу јој се показа тешка туга, јер збиља дјеца бјеху гладна, пошто јуче нијесу

ништа јела осим мало проје. Она се окрену старијем па ће рећи:

— Душко, иди пекару што је на ћошку и замоли га, да ти даде на вересију један хљебац, па ћемо му сутра платити.

— Идем и ја с њим — викну Ружица. Дјеца изиђоше трчећи. Мати узе Милана у наручје и чекаше. Осјећаше се врло изнурена и забринута. Ако пекар даде хљебац на вересију, не ће ни данас умријети од глади, она ће се малко одморити, с одмором ће јој се бол умањити и снага повратити, те ће моћи лакше прионути на рад.

Мало за тим вратише се дјеца; Ружица избуљила очи а Душан нахмурен.

— Мамо, пекар не ће да даде на вересију, викну дијете — зао је, каже да му већ дугујеш два, а вели да му прије платиш дуг, па ће дати.

— Дијете моје, онда ваља да се малко стрпите — рече она благо, али гласом који дрхташе од узбуђења.

Погледа по лицу Ружицу, спусти Милана на земљу, гурну му у руке неку стару ципелу и једног војника од олова без главе, да се тиме забави и да буде миран, па сједе за машину.

Није више осјећала оне јаке болове у грудима и у леђима, што јој нијесу дали тренути ока цијеле ноћи. Нека необична снага и воља за рад окријепи је, и малко јој се обоји лице руменилом. Материнска љубав учини да јој ослабљело срце сада јаче куца но прије.

Цијелог тог дана радила је непрекидно, грозничавом вољом, нити је што видјела нити је што чула нити се макла са столице или главе дигла са машине, јер се бојала да не ће моћи наставити рад, ако га једном прекине. Сваког тренутка појављала јој се на уске крвава пљувачка, у грклану осјећаше неки топао крљај, ноге јој се кочаху, али их она стресаше да се откраве, те се машина окреташе непрестанце. По неки пут Милан и Ружица врискули би у плач, котрљајући се по патосу и чупајући једно другом косу, али мати ни да мрдне, као да их није ни чула; нијема, хладна, изнурена окреташе машину брзо, живо, грозничаво, а Душко стајаше до ње посматрајући је ћутке, избуљеним очима, и тај његов необично тужни дјетињи поглед бјеше за сироту мајку прави јад. Од часа на час

шапуо би јој полако: Мамо! — као да хоће да је задржи, да јој прекине рад и натјера да се одмори, јер га преплашило било њено страшно лице, блиједе усне, избуљене очи без израза.

Дан се примицаше крају; сунце на заласку поздрављаше својим посљедњим зрацима ниску собицу и играше се косом шваље; а она ослабила, изнурена не дизаше главе с рада. Изгледаше као да јој се цијела животна снага скупила у руке; израђено комаће падаше редом на патос и рада преостајаше све мање и мање. Душко, ког спопаде нека дјетиња страва, бјеше се згурио до мајке и Ћуташе; Милан, пошто се сит наплакао, спаваше мирно на патосу застртом неким поцијепаним шалом; Ружа сједећи до њега прављаше неку лутку од крпа, понављајући сваки час испод гласа као неки одјек:

— Мамо, гладна сам.

Машина се поче окретати слабије, као да се и она уморила. Пред очима шваљиним застре се дебела магла и она спусти за час главу на груди.

Душко испружи врат да загледа мајци у лице, и видећи је непомичну, приђе сестри на прстима и рече јој:

— Ћути, Ружо, мати спава.

Али мати чу, стресе се, подигне очи и рече:

— Не спавам, дијете, стрпи се, још мало, па ћете добити хљеба.

И наглим покретом поче на ново окретати машину, која шкрипаше као да и она јадује. Рука се шваљина поче грчити, глава јој падаше на груди, пред очима играху јој чудноватe слике, и она се опет сјети свог старог доба, сјети се своје мајке, дугих зимњих вечери, у којима би мати скупила око себе сву дјецу и причала им разне приче о добрим вилама, рђавим вилењацима, о гоњеним краљевићима и о сиротицама које су постале краљице. Ох, Боже, мили Боже, кад би нешто нека добра вила дошла и донијела чанак млијека и комад хљеба њеној гладној дјечици, која од јутрос још ништа нијесу окусила.

Зар су дакле виле тако зле, да не чују плач сироте нејачи?!

У њеној глави мијењаше се сан и јава, бјеше читав вртлог несређених мисли, док мећутим дисање јој биваше све слабије, снага је све већма издаваше, срце јој све јаче лупаше, и она осјећаше нагле промјене од јаке хладноће до вреле топлоте.

Од једаред се машина устави. Мати устаде с муком, скупи сашивено одијело, веже га и преда Душку.

— На, Душко, иди брже у град, предај ово управнику војне одјеће, а он ће ти дати новац. Сврати тада код пекара, узми хљебац и врати се кући. Пази да ти што путем не испадне и чувај се кола.

— Не бој се, мајко, — рече дијете весело. Примајући завежљај из мајчиних руку, додирне јој их се.

— Јаох, мајко, како си хладна! Шта ти је?

— Није ми ништа, дијете моје, руке су ми малко назебле од рада, угријаћу их. Иди, иди само брже.

— Одмах ћу да се вратим. Дођи са мном, Ружице.

И он узе за руку сестрицу и пође вратима. Мати их позва натраг, намјести једном огрлицу од капута, другој махраму на глави, па их пољуби засузјелим очима и прошапти неке ријечи, који они нијесу разумјели. Дјеца изађоше весела, заборавивши на све својом урођеном дјетињом безбрижношћу, и мислећи само о добром свјежем хљебу, који ће им тако пријати послије читавог дана гладовања. Кад изиђоше, она прије трећем дјетету, подиже га с муком, метну на кревет, али се и она строшошта над њим, изненада, нагло.....

Читав млаз вруће, црвене крви покуља јој из блиједих усана и распе се по одијелу, по чаршавима, попрскавши чак и плаву косу дјетета, које непрестано спаваше.

. . . . . .

. . . . . .

На три Јерарха 1903.
у Београду.

IZ HISTORIJE RUSKIH DRUŠTVENIH STRUJA U XIX. VIJEKU.*)

(Slavjanofilstvo i zapadńaštvo: nacionalizam i novo-marksizam).

Novovjeka svjecka centralizacija približila je istok i zapad. To približeńe dovelo je do mnogih trzavica u životu pojedinih naroda; život ńihov različan od života zapada počeo se mijeńati, puls života brže biti. Tehnički napredak, kapitalističko uredeńe društva, mnoge nove strane života pojaviše se pred očima istočnog čovjeka. Duše ńihove, osjećajući polagano prodirańe novih načina života, bile su prisilene, da svoju reknu na usta prvih mislilaca. Besvijesno primańe svega bilo bi znakom duševne slabosti i mrtvila, a ńena aktivnost u odredivańu stanovišta, koje treba zauzeti prema zapadu, znakom duševne bujnosti. Pitańe o tom stanovištu prema društvenom uredeńu zapada, prema gospodarskom kapitalističkom društvu moralo je biti predmetom velikih misaonih smjerova; valalo je riješiti pitańe: moraju li istočni narodi Evrope proći sve stadije razvića, koje je preživio zapad, ili se mogu crni stupńevi preskočiti i odmah do sjajne budućnosti doći. To se pitańe riješavalo na razne načine. I mislimo, da je od veoma velike važnosti upoznati se u tom pogledu s ruskim društvenim životom, kada znamo, da je jedno kolo srpske omladine, riješavajući ovo pitańe (Svetozar Marković i drugovi) sa srpske strane, bilo odgojeno ruskim idejama.

I.

Naznačićemo u kratkim potezima, u čemu se najviše razlikuju slavjanofili i zapadńaci u Rusiji.

Zapadńaci su bili štovatelji zapadno-evropske civilizacije, koja je počela djelovati na Rusiju uvadańem reforama za vlade

*) Sadržaj ovoga članka bio je predmet predavańa prof. N. Karjejeva (u Pragu), otpuštenog radi svoje slobodoumnosti sa petrogradskog sveučilišta za vrijeme dačkih nemira.

Petra Velikog; Čadajev, jedan najradikalniji zastupnik ovoga smjera, skoro je žalio, što su Rusi primili hrišćansku religiju iz Vizanta, a ne baš iz Rima. Naprotiv su slavjanofili u tom primaňu hrišćanstva baš iz Vizanta a ne iz Rima, vidjeli prednost Rusije, a reformama Petra Velikog držahu, da su se udaljili od pravilnoga toka historijskog razvitka. I jedni i drugi bili su vatreno odani interesima ruskoga naroda, ali su ih različito shvatali, i odatle ňihovi beskonačni sporovi o tom, kojim putem mora Rusija da ide, da li po onom, na koji ju je naveo Petar Veliki, ili po onom, koji je uslijed Petrovih reforama napustila.

„Mi smo — pisao je zapadňak Gercen prilikom smrti Konstantina Aksakova — mi smo ljubili *jedno*, ali *nejednako*. U nas i kod ňih (t. j. u zapadňaka i slavjanofila) zakotvio se još od mladih godina neki silni, nesvijesni, fiziološki, strastveni osjećaj, koji su oni smatrali *uspomenom*, a mi *proročanstvom*, osjećaj bezgranične, cijelim bićem ovladale ljubavi prema ruskomu narodu, prema ruskome biću, prema ruskome mišljeňu. A mi smo, kao Jovan ili kao dvoglavi orao, gledali na razne strane, dok je *jedno srce bilo!* Oni su svu ljubav, svu ňežnost prenijeli na ugňečenu majku. U nas je ova sveza oslabila. Mi smo pod vodstvom francuske guvernante kasno poznali, da ona nije naša majka, nego *izgnana seljakiňa*, a i to tek po sličnosti crta. Veoma smo je zavoljeli, ali ňen život bijaše odveć tijesan, uzak; znali smo, da nema svijetlih uspomena, da se pod ňenim srcem kreće zarodak — naš mali brat, kome ćemo mi bez odmjene ustupiti prvorodenstvo".

Ovim slovima znamenitoga ruskoga kňiževnika izvrsno je iznesena jedna temeljna crta razlike izmedu slavjanofila i zapadňaka, sadržana pak ne toliko u protivnosti dviju historijskih kultura, kao u protivnosti dvaju različitih raspoloženja ili još bolje rečeno — dviju raznih vjera. Slavjanofile oživljavala je ideja, da je već *u prošlosti* ruskome narodu dano sve, što ima biti osnovom i temeljem svega ňegovog duševnoga bića, dok su zapadňaci polagali sve svoje nade *u budućnost*, koja ima da donese sve ono, što narodu treba, da bi mogao egzistovati tako, kako je ljuckoga stvora dostojno. To je ta ista protiva, koju opažamo u davnovijeku medu vjerom cijeloga poganskoga svi-

jeta — naime, da je zlatno doba već minulo — i hrišćanskim nadama prvih stoleća naše ere — naime, da nas istom na zemlji očekiva kraljevstvo božije. U doba reformacije to je ta protiva s jedne strane između ortodoksnoga protestantizma, koji bijaše sebi istakao za cil, da povrati crkvi život i uredeńe iz vremena apostolskoga, a s druge strane jeretičnog sektarstva, koje propovijedaše nova vremena i nova bogojavleńa. Na posletku i u mnogo bližem nam vremenu — u početku XIX. vijeka, kada je društvom ovladalo razočarańe neispuńeńem onoga, što je obećavala velika francuska revolucija — pojaviše se u literaturi oba ova smjera: jedan romantizam, pozivajući čovječanstvo da se vrati u sredńe vijekove, drugi utopistički socijalizam, koji je crtao krasnu sliku bolje budućnosti, s isto onako suprotnim nazorima na svijet, kao slavjanofili i zapadńaci: ono, što je kod jednih igralo ulogu uspomena, imalo je kod drugih karakter proročanstva, a jesu li prema tome oči jednih bile obraćene natrag, to su drugi gledali naprijed. „Slavjanofili — nastavljajući u alegoriji Gercenovoj — zadovoljavali su se ljubavlju prema majci, kojoj su htjeli da povrate ńenu mladost i krasotu, silu i slobodu, a zapadńaci više vole̊še mladega brata, kojega su istom očekivali od svoje majke, a kome su konačno bili gotovi ustupiti prvorodenstvo, samo ako bude jak i sretan".

Mi ovdje ne uporedujemo slavjanofile i zapadńake s romantičarima i utopistima po raspoloženima, jasnim iz ńihovih nazora, nego ih direktno uvodimo u genetičku vezu: slavjanofile sa romantičarima, zapadńake s utopistima. Oba idejna smjera ruskoga života sredńih godina 19. stoleća razvijala su se zaista pod silnim uplivom zapadno-evropskih kulturnih struja toga vremena. Na zapadńacima se opaža najviše misao vodilja Francuske iz 30. i 40. godina, a najviše ono, što je u toj misli bilo najnovije i najživle: ńena progresivna tendencija: k tome je još nadošao hegelijanizam iz Ńemačke u ńegovom „lijevom" smislu. Kod slavjanofila bilo je drugačije. Ńima je bila tuda ona misao vodilja, koja je tražila nove osnove života, zato su prilubili onu nauku, koja je stare tradicije ńegovala. Proti slobodnome hegelijanizmu postaviše Šelinga t. j. proti individualističkom racionalizmu mistički tradicionalizam, proti proročanstvu budućnosti uspomene prošlosti. S druge strane bijaše u

isto doba pažńa zapadńaka obraćena na savremene događaje života za granicama — na političku i socijalnu borbu, koja se odigravala u Francuskoj — a interes slavjanofila kretao se u sveri pitańa narodnoga i kulturnoga preporoda, koji se već dovršivao kod zapadnih, a djelomice i južnih Slavena. Poznato je, da je ovaj preporodaj nastojao, da sebe sama historijski osigura i teoretski obrazloži; a stanovište, s koga su praoci slavenskog preporoda to učinili, nije se nikako moglo podudariti s onim, s koga su drugi u isto doba propovijedali političku i socijalnu reformu. Nije to bila ideja „prirodnoga prava" s ńenim pokretom unaprijed, pa ma se pri tom moralo uništiti sve, što je stvoreno historijom, naprotiv to je bila ideja „historijskoga prava", ideja u osnovi svojoj konservativna, najviše cijeneći i uvažavajući historijske uvjete života. Svaki misaoni pokret, proizlazio on iz ma kako plemenitih pobuda, uvijek je spojen s idealizacijom budućnosti; to je tako bilo i kod praotaca slavenskoga preporoda, ali još oštrija bila je u ńihovim nazorima idealizacija prošlosti, u čemu se zrcali utjecaj ńemačkoga romantizma. Veli li Gercen, da je ruske zapadńake odgojila francuska guvernanta, s istim pravom mogao je reći, da je slavjanofilima bila bon (bonne) — Ńemica, pošto su čitavu svoju filosofiju crpli iz Ńemačke t. j. direktno od Šelinga ili indirektno od ńemačkih romantičara, koji su na slavenske preporoditeļe uplivali.

Postaviv proti francuskome utjecaju na zapadńake ńemački upliv na slavjanofile, ne mislimo tim ovdje postaviti nasuprot i dva narodna različita duha. Izabiramo samo dva nazora na svijet, koji jednako mogu egzistovati kod raznih naroda u raznim vremenima tj. na različitim stupńima kulturnoga i socijalnog razvića, i u jedno te isto vrijeme u jednoga te istog naroda u različitim filosofskim i političkim taborima. I u Francuskoj bili su književnici po svojim sveopćim težńama slični ńemačkim romantičarima i ruskim slavjanofilima, kao što su se i u Ńemačkoj konačno razvile i raširile ideje analogne principima francuskoga političkog i socijalnog mišļeńa s ńihovim refleksijama u ruskom zapadńaštvu. Mislim, da nije potrebno ni obrazovanim Srbima mnogo u svojoj pameti tražiti dvije slične struje u historiji srpskoga mišļeńa

XIX. st., sjetimo li se samo Sv. Markovića i ńegova vremena. U opće, da tako rečemo, to je protiva tradicionalizma i progresivizma.

U osnovi svojoj onaj smjer ruskoga mišļeńa, koji je dobio naziv slavjanofilstva, mnogo je stariji nego zapadńaštvo. Ono tj. slavjanofilstvo pojavļuje nam se samo kao jedan momenat veoma stare i duboke pojave, koja je nastala još u vremenu, kada se Rusija po prvi put sukobila sa zapadom, a koja se u ovoj ili onoj formi neprestano javļa u životu ruskoga društva. Ovu pojavu mogli bismo nazvati nacionalnom opozicijom odreńenog dijela društva proti kulturnim pozajmicama, u ime očuvańa samostalne kulturne fiziognomije ruskoga naroda. Posļedica toga, što su Rusi primili hrišćansku vjeru iz Vizanta u isto doba, kada je već bilo dovršeno razdijeļeńe crkve u dva neprijateļska tabora, bila je, da se Rusija otudila od evropskog zapada, što je trajalo sve do reforama Petra Velikog. U ovom otuńeńu odgojen ruski narod izradio je u sebi silne nacionalističke tradicije, koje su uvijek glasno oglašavale svoju egzistenciju, kad god su pojedine osobe ili neke društvene skupine podlegle ma u čem bilo duševnom uplivu zapada. Još 150 godina prije Petra Velikog bila je formulovana ideja Moskve kao „trećega Rima“, i od tog doba ńena tradicija nije uništena. U osnovi svojoj ta je ideja čisto nacionalistička, analogna židovskoj prestavi o „izabranom narodu“, grčkom helenskom ponosu nad varvarima ili u novije doba riječima Fichte-a: da su Nijemci jedino sposobni vaļano shvatiti i oživotvoriti više principe ļuckoga bića. Slavjanofili su pokušali, da rašire ovu potpuno nacionalnu ideju, u osnovi svojoj skoro rusofilsku, ali im taj pokus ne ispade za rukom. Pod uplivom ideja slavenskih preporoditeļa, s kojim su se u osnovnim tačkama svoga romantičnoga pogleda na svijet slagali, prenijeli su svoje simpatije sa ruskoga naroda na čitav slavenski svijet, kao na jednu duševnu cjelinu, kojoj mora pripasti budućnost historije: za tim su pod uplivom ńemačkih historijsko-filosofskih nazora o poslanstvu pojedinih naroda u razvitku čitavoga čovječanstva glasali, da će ova slavenska budućnost imati velik značaj i sa stanovišta svesvjeckoga. Slavjanofilstvo pak ne uzdrža se na visini takovoga pojimańa, te kasniji zastupnici ovoga smjera odrekoše se svesvjeckoga sta-

novišta, dapače i sveslavenskih simpatija, radi materijalne pobjede čistog nacionalnog rusofilstva. U ostalom drugačije nije ni moglo biti! Čim se postavimo na svesvjecko stanovište, moramo priznati ne samo neizbježivost nego i prospješnost kulturnoga djelovańa naroda medusobno, utjecaj jednoga naroda na drugi, primańe i zaduživańe znańem i životnim iskustvom, a tim se iz temelja obara svaki nacionalizam, kome radi svojega spaseńa preostaje samo jedno: odreći se svih humanističkih snova, te nastojati urediti svoj život na pukom principu očuvańa samobitnosti dotičnoga naroda.

Do takovog zaključka došao je u ruskoj literaturi K. N. Leontjev, zabaciv svu staru slavjanofilsku ideologiju s ńenim svesvjecko-historijskim sańareńem. Na drugoj strani stvoriše slavjanofili čisto umjetničku predstavu o slavenskom svijetu, davši joj na koncu čisto rusko naličje. Već samo to, da su identifikovali slavenstvo s pravoslavlem pokazuje, u kome se smjeru razvijala ńihova misao. Oni stvoriše dogmatiku slavenskog svijeta svoje vrste, i samo ono bilo je u ńih slavensko, na što je pristajalo to mjerilo.

Najgore i najteže je bilo uvrstiti u tu slavjanofilsku shemu poljsku narodnost, i Poljaci su bili u ńihovim očima izdajice Slavenstva. Naročite simpatije prema Česima opirale su se o nazor, da je husitizam povratak k pravoslavlu.

Ovo mjerilo bilo je u stvari stvoreno ruskim ljudima, u ruskom duhu, prema ruskim interesima ovako i onako shvaćenim, te kad se pokazalo, da savremeno realno Slavenstvo ne odgovara ideološkoj predstavi o ńemu, simpatije k Slavenima počeše malo po malo iščezavati iz slavjanofilskih pogleda na svijet i ponenaglo pretvarati se u očiti narodni egoizam s glasovitom formulom „Rusija za Ruse".

A sad se povratimo riječima Gercenovim, koje smo uzeli za ishodište svojega nazora o uzajamnom odnošaju zapadńaštva i slavjanofilstva. I ako su jedni bili ljudi, koji su se s ljubavlu sjećali prošlosti, a drugi — ljudi budućnosti, čiji su proroci htjeli biti, kod jednih i drugih bila je jedna ljubav i jedno srce: ljubav k realnome narodu, živim ljudima, koji tvore onu kolektivnu cjelinu, čije su radosti i boli bile uzrokom, da je jednako bilo srce kako slavjanofila, tako i zapadńaka. Jednako ljubeći ruski

narod, oni su različito shvatali, što mu treba za njegovo dobro i razvitak, a ako su se nekada u nekim prilikama slagali, razilazili su se u stazama, kojim bi narod došao do željenoga stańa. Glavno je bilo to, da su pripadajući bojarskoj (plemićskoj) klasi, koja je vladala nad potčińenim sejacima, i slavjanofili i zapadńaci bili jednako neprijatelji onoga sramotnoga ropstva, u kome su živjele narodne mase u Rusiji do 19. februara 1861. I jedni i drugi željeli su, da se sejaci oslobode, da se među ńima raširi naobrazba, da se poboljša uprava, sudstvo i finansijske prilike, što sve ima tako velik upliv na život narodnih masa. Za ondašńih okolnosti bilo im je teško, a skoro i nemoguće ne samo oživotvoriti kulturnim radom svoje težńe, nego ih i izgovarati, jer i jedni i drugi bijahu kod vlasti u crne knige zapisani. Na prvi pogled izgledalo je, da nazori slavjanofila potpuno odgovaraju oficijalnoj formuli „pravoslavja, samovlade i narodnosti“; a u stvari mišleńe slavjanofila o vjerskom, političkom i socijalnom uredeńu ruskoga života, tako se razilazilo od opšte obveznih oficijalnih zahtjeva ruskoga crkvenoga života, državnog ustrojstva i narodnoga stańa, da je slavjanofilstvo na koncu četrdesetih godina bilo progońeno administrativnim putem. Promatrajući na ovaj način rad prvih slavjanofila, s obzirom na socijalnu i političku okolinu, vidimo, da nijesu nikako bili zaštitnici nekih odredenih klasnih interesa ili postojećeg režima: ali u oba smjera zaplivaše epigoni slavjanofilstva, udarivši cestom uskoga konservatizma ili bolje reći oportunizma, koji nije nikako bio izazvan kulturnim tradicionalizmom slavjanofilskoga učeńa. Praoci slavjanofilstva, stojeći na strani kulturne samostalnosti ruskoga naroda, nijesu u opće bili fanatični konservativci u pogledu socijalno-političkom.

(nastaviće se)

Vlad. N. Andrić.

PJESNIŠTVO.

Три пољупца.*)

Три пољупца дао сам ти,
Три си мени дала ти:
Ко је тада био блажен,
Ка' блажени бјесмо ми?...

Та нам срећа изненада
Пала као с неба дар,
Да ни малко одум'јене
Наших прса тајни жар. —

И сад ми се чини као
За устанца твоја та
Да ми уснa прионула,
Да ти усне пијем ја.

О медени ви пољупци,
Силна ли је ваша моћ;
Хај! када ће, кад ли брже
Опет срећна згода доћ:

Да пољубим мила уста,
Да ме она љубну тек,
Ма уснa ми за те усне
Прионула на у-в'јек! — —

Pusti dvori.

(balada)

Zbogom ostaj, drago lane,
Milosavo, čedo zore,
Polazim ti na Mlečane
Na daleko Sińe more.....

Žestok će se bojak biti,
Brodovi će propadati,
Krvca će se silna liti,
Brat za brata ne će znati....

Ja se uzdam u desnice
Neretļana moji' bojni',
Osvjetlati da će lice
U krvavoj ovoj vojni....

Vratim li se zdrav iz boja,
Bićeš moja istog dana.
Poginem li, dušo moja,
Ti ostani neudana!

Zbogom pošo Branislave,
Moja nado, hrabri bane,
Neretļanski gordi lave,
Koj' se dižeš na Mlečane....

Pogineš li, mili bane,
I tad ću ti vjerna biti,
Pregorjeću mlade dane
Drugog ne ću ja ļubiti.

*) Ово је још нештампана пјесма пок. Ј. Сундечића, коју је с њеким другим пјесмицама из збирке његовијех љубавнијех пјесама био послао некадањем „Slovinec" с примједбом: „да је *чистима све чисто*, а нечисти нек имају још и више повода да се жаре и блазне. Бог им, а памет им!" — Уред.

Na Siće ću otić' more,
Da ti duši budem bliže,
Samotne ću podić' dvore,
Gdje s' obala nebu diže...

Uzdahe ću viti tajne,
Rastakaću rujnu zoru,
Pa ću liti suze sjajne
Po obali i po moru...

Jednog dana glas doleće
Milosavi ponajteži:
„Ban Branislav doći ne će,
„Na dnu mora mrtav leži...

B'jeli dvori sa obale
Plavu moru pozdrav daju,
Pozdravljaju mnoge ždrale,
Što oko ńih žudno graju...

Iz dvorova osamļeni'
Milosava pogled šaļe,
A taj pogled tužni ńeni
Niz pučinu bludi daļe....

Kada zora krilom trene
I sa rosom more pospe,
I ona se tada prene
Pa biserne suze prospe.

A sunčani kad se zvûci
Za pučinu morsku sklone,
U skrajńu se tugu baci
I uzdahe pušta bône....

Jedne noći, pokraj dvora,
Pļusak pļusnu kroz mrak gusti
A kad sinu rujna zora,
B'jeli dvori bjehu pusti...

Mostar **Dušan Tamingić-Humski.**

Horatijeva oda.

(III. 1.)

Tako jaka od Ćipra božica,
tako braća Jelene, zv'jezde te blistave,
i vjetara otac proputio
sve ostale sputavši osim Ijapiga,

brode, koji tebi povjerena
Vergilija duguješ; čitava dodaj ga
krajevima Atičkim, molim te,
i očuvaj dušice moje polovicu.

Čelik i mjed bijaše trostruki
oko grudi onomu, što prvi preruči
krhku ladu stravičnoj pučini,
a nije se bojao pomamnog Afrika

te se rve s vjetrima sjevernim,
ni plačnijeh Hijadâ, ni Nota b'jesnoga,
od kog većeg nema gospodara
nad Adrijom, buni li jal' toli valove.

Od kog smrti žacnu se pristupa
ko bez suzâ plovna je pučinom strašila
ogledao i more naduto
i stijene zloglasne Akroćeraunske?

Zaludu je zemļe rastavio
očeanom pametni bog nepremostivim,
kadno ipak pogane prelaze
plavi klance, kojih se dotaći nemaju.

Ļudska vrsta smiona u svačem
da se zori, brańenim srļa bezakońem;
rod Japetov smiono unese
prijevarom opakom ogań u narode;

(pošto bješe izmaknut višńemu
ogań domu, sušica i čudo groznicâ
pritiskoše zemļicu novijeh,
a smrtnoga časa udaļena ńekada

spori udes ubrza korake!)
Dedalo je jalovi vazduh opitao
perušinom čovjeku nedanom;
skršio je Herkulov napor Aheronat.

Ništa nije ļudima preteško;
i na sama bezumļem nebesa smjeramo,
ne puštajuć s naše opačine
da Jupitar srdite položi tr'jeskove.

Dubrovnik 1903.

L. Zore.

На фалезима.

Мир, тишина,... Мртво као да је, Море
У недоглед тамни прућило се, лежи.
Само преко воде једна барка бежи,
Ко црн ноћни лептир. А на небу горе
Ситне Божје ватре. И цео свет спава
Сред мириса морског и цветалих трава.

Изнад селских кућа, к висини се диже,
Са модрих кровова, пара танка, плава,
— Рек'о би духови из заспалих глава
Небесима журе, да су Богу ближе;
А с куле светиље пламен обасјава,
И ја, будан, сневам, а знам да је јава!

Гледам прошлост празну, али пуну чара:
Ја и она, сами, сред салона мала.
Ока пуна жуди, срца пуна жара,
Стајао сам крај ње. Она је дрхтала.
Гледасмо се тако без и једне речи.
— Мислили смо љубав ћутањем се лечи!

* * *

Од тог часа, што ми тако лудо оде,
Измакоше многи изгубљени дани.
Испод моста многе протекле су воде,
И месеци дуги, многи, небројани.
Па и сад, с фалеза, слушам тужбу мора
Место песме складне веселога збора.

Дуж видика тамног као да се бели
Нека мрачна светлост распростртa водом?
Рујеви облаци, под безбојним сводом,
Прелећу. — Од ноћи то се сад дан дели.
Са обале разни већ допиру гласи,
И с куле светиље пламен се угаси.

У Ипору, на Каналу Ла Манш
23. августа 1903.

Ст. К. Павловић.

Последња борба.

— Кольцов —

Нада мном се бура вила,
Гром је небо ломио,
Судба ми је ум плашила,
Мраз у душу пробио.
Ал' ја, опет, нисам пао;
Издржô сам холо суд:
У души сам сачувао
Жељу, а у срцу — жуд.
Шта је смрт! Шта спасење!
Нека буде што ће бит!! —
Ја сам свето Провиђење
Давно узô за свој штит!

У тој вери сумње није:
С ње је живот препун вир,
У њој тежња вечна с' вије,
У њој лежи покој, мир.
Не прети ми, судбо, борбом,
Не зови ме сад у бој!
Ја сам спреман бит' се с тобом, —
Нећеш смлавит' живот мој!
Још је душа лака,
Још у срцу крвца ври: —
Под крстом је моја рака, —
На крсту-ми љубав бди!

Београд, 1903. год.

Zalutaloj braći.

Ne dižite ruku na brata svoga,
Jadna braćo naša! Bojte se gńeva
I strašne kazne pravednoga Boga,
Što gromom grmi i što muńom s'jeva!

Ne pļujte tako na svetińe naše!
Ne druž'te se s onim, što Srbe gone!
Jer teško vama pored moći vaše,
Ako silni Srbin u 'voj borbi klone!

Al' kosovski borci kroz v'jekove davne
N'jesu nikad pali; sinovi junaka
I careva silnih, iz prošlosti slavne,
Dojili su ml'jeko Miloša i Marka.

I uz veće muke i tirane veće,
Nego što su silni, što nas gone sada,
Živio je Srbin dane svoje sreće,
I danas je jači, neg' što bješe tada.

Ne bacajte blato na svetiće naše,
Jer sve su one okupane krvi!
I ko j' u to dirn'o, što nam djedi daše,
Srbin spreman bješe, da ga mačem smrvi.

Ne dižite ruku na brata svoga,
Jadna braćo naša! Bojte se gńeva
I strašne kazne pravednoga Boga,
Što gromom grmi i što muńom s'jeva!

Ne, tako, braćo! može da prekipi.
Ne, jadna braćo! to je više mnogo!
Jer vrijeme ide, vrlo brzo hiti,
I brat bi se o vas ogriješit mog'o...

Beč. **Mihailo Miron.**

Освета.

Тиха река, мирни вали,
Од живота нигде знака,
Сањив месец задремао
На постељи од облака.

Глува поноћ; жубор-поток
Нечујно се реци слива.
Стао ветар, славуј ћути,
Цела гора санак снива.

Песма јекну; све се прену
Од поноћног слатког санка;
На коњу се момче враћа
Од драгане, са састанка.

Пушка пуче, песма преста,
Коњ побеже, момче паде.
Сенка мину; са обале
Међ' валима ње нестаде.

Зашапута мирно лишће
О драгану неверноме,
А славуји запеваше
О освети лепе моме.

Зажубори река тиха,
— Жубор јој је прича била, —
О драгани остављеној,
Што с' од туге удавила.

И месец се од сна трже.
Гледа доле. Шта с' то збива?
Скупља мисли, ал' не схваћа
Је ли будан..... ил' још снива?

Антијарес.

Ниђе нема....

(Из „Меких звука“).

Ниђе нема таког цв'јета,
Ниђе таког дјевојчета
Пуног баја, пуног миља,
Као што је моја Смиља;
Ниђе нема слађег раја
Од њезиног загрљаја.

Кад погледа сунце гране,
Кад пољуби срце плане,
А кад грли, грли силно,
Плаховито, изобилно;
Грли, љуби, до поноћи,
Док јој сан не склопи очи;

Па и у сну, и ту сања
Слатке сате миловања,
И у сну се мило смјеши,
И у сну се слатко тјеши:
»Чим зора заруди
Паст' ћу му на груди,
Грлићу га, љубићу га
Да ми се разбуди!«

Зора сване, ево миља
Сунце гране, ево Смиља
На топле ми пада груди,
Пољупцем ме из сна буди
Грли, љуби, све једнако
Ето тако!.... Па сад кажи
Има ли још веће дражи,
Има ли још већег миља
Од пољупца таког Смиља;
Да л' је љепше бит' у рају
Ил' у таком загрљају?...

1902.

Маринко

Pjesme Didaka Pira.

[nastavak, v. br. 4]

Diis aliter visum, soceri de cæde Benessus *Benesse.*
Stat respersus adhuc, spirat & ore minas.
Et merito; nam tu patriam Damiane quietem
Perturbare malis artibus ausus eras.
Si licet exemplis vti, Sic vindice Bruto
Pulsus Auentino colle, Superbus abit.
Insignes auro phaleras, & lucida frœna
Attulerat nuper Ragnia Tuscus eques. *Ragnij.*
Ragnia solenneis Stephani iuratus ad aras,
Assiduam Cosmo sub Duce militiam,
Ille quoque arguto ludat si carmine dulces
Euocat Ascræis saltibus Aonidas.
Quæ ripas Scbethe tuas, qaæque antra Sibyllæ,
Et vicina colunt littora Parthenopes.
Guetaldæ venêre manus, non aptior vlla *Guetaldi.*
Gens miscere preces, & dare tura Ioui.
It iuuenis, si bella vocent, inuictus, & illi
Candida inaurata casside Cerua nitet.
Romani colles, & fortunata Quirini
Mœnia, & Etruscis aduena Tibris aquis.
Ostendent vobis Ceruinum fata, sed (o sors) *Cervae.*
Deciduus flos hic, & breue tempus erit.
Ille vir & pacem terris, ereptaque dudum
Otia pacatis restituisset agris.
Hic quos Epiri miserunt mœnia, Sorgi, *Sorgi.*
Illyriæ duris nomina temporibus.
Qui Solymas arces, & Iesu nobile bustum
Hospes adis, Daxæ littore siste gradum.
Sorgorum pius hic surgit labor, omnia viuis
Docta manus Blasii pinxit imaginibus.
Hic est Virgo parens, hic Christo occurit in horto
Magdalis, hîc domita de Styge victor adest.
Crux quoque grandis adest, fuit olim flebile lignum,
Nunc nitet, & lucem sideris instar habet.

Talis concilium cogit eum rector Olympi,
Pandit iter magnis lactea Cælicolis.
Perspicuus fons est, & fontem propter amœnum
Stat locus vmbrosis consitus arboribus.
Quid labor, aut quid non solers industria possit?
Nec liquidus fons hic, nec prius arbor erat.
Tu quoque fumantes Epidauri deseris arces,
Rastici. Atque Arabum immanem Rastice sæuitiam.
Marte satam gentem nunquam non vincere suetam,
Mollis Arabs tota depulit Illyria.
Nec vos auctores Romani nominis hostem
Ignauum puduit posse pati dominum?
Crucij. Sic mutat fortuna vices, ruit agmine raro
Quæ gerit aduerso pectore turba crucem.
Illa suum regem quærit, quem bella gerentem
Inuoluit rapidis Bossina vorticibus.
Georgij. Emicat hic patriis Georgius acer in armis,
Armaque deuicto parta Craone refert.
Gallica non illi, non obstitit Appula classis.
Tantus in egregio pectore feruor erat.
Cabogae. Hic, qui magnanimi fert Boggia iussa Senatus,
Perque imbres, & per frigora solstitij.
Non illo quisquam solertior extulit olim
Illyris egregios regia Sulpicios.
Quique hostes, & qui nostro de littore classes
Thudisii. Reppulit armato milite Thudisius.
Illius amissis infelix Despota regnis,
Cum natis, & cum coniuge sensit opem.
Stat rerum series Phrygiis insculpta columnis.
Non fuit artificis tale Myronis opus.
Serior in regni partem venisse relictis
Buchi. Buchia gens fertur mœnibus Asciuij.
Grata suo regi gens Buchia, grata peræque
Patribus, eximiis non sine muneribus.
Testis, quæ contra Corcyræ littora nigræ
Alluitur triplici Stæa salina freto.
Gloria Pellæi iuuenis, quod solus & vrbes
Donat, & ereptas regibus exsuuias.

Non tua laus infra Buchi est, qui splendida cultu
Oppida Rhacusio subiicis imperio.
Non mihi Bentiolus bonus excidit, ille disertos *Binciolae*
Prouocat Arpino Rhetoras eloquio.
Nec qui Martina nuper de gente seuera *Martinus.*
Dines erat cultis Nicia iugeribus.
Nil adeo in terris proprium, nouus occupat hæres
Iugera, pallentes innatat ille lacus.
Qui Venetos contra patres interritus ore
Et stetit, & dixit verba diserta senex.
Lucharus hic sane est, Larissæ pinguis alumnus, *Lucharj.*
Lucharus inuicto clarus Agidario.
Pro patria Decius, pro caris Codrus Athenis,
Hostibus oppositum vouit vterque caput.
Salua sit, vt Laurentis, & arx pulcherima Blasi,
Non neget a quouis Lucharus ense mori.
Ecce senex clara Gradij de stirpe Marinus, *Gradij.*
Da lacrymas, sobolis pignora quisquis habes.
O dolor, o fessæ suspiria longa parentis,
Exstruit ante diem quattuor ille rogos.
Qua lacus Epiri labentes irrigat agros,
Et mediæ surgunt Cyclades inter aquas.
Semirutæ apparent arces: fuit illa Ioclis
Regia, nunc bustum est, nec nisi nomen habet.
Et queritur mortale genus velocius æquo
Ire dies, vrbes cum sua fata trahant?
Hinc genus antiquum, & Gradiæ domus inclyta gentis
Per tot auos, & tot spargitur aucta tribus.
Primus in aduersum Gradius tulit arma Bodinum,
Et coniurata depulit arce virum.
Siue dolo, seu res vera virtute peracta,
Quidquid id est, bello victor vtrumque probes.
Quæ Diuûm auspiciis & patrum legibus æquis
Creuit, & Etrusco libera colle sedet.
Luca suos misit florenti laude Basillos, *Basilij.*
Nil poterat nobis mittere nobilius.
Felices cineres, & pauperis ossa Guaizzæ,
Quo vos cumque loco, quaue iacetis humo,

Palmotae. Saluete æternum: vobis Palmota Sauinus
Cum lacrymis soluit funeris exsequias.
Inter mille togas, & lætæ munera pacis,
Zamagni. Arma quatit Ianus, Cæsaris alter eques.
Pompeij Magni sanguis, cum Sextus in vndas
Adriacas profugo milite vela daret:
Proculi. Quis Proculos rigida non dicat fronte Catones?
Pozzae. Quæ sileat Pozzas inuida posteritas?
Prodanelli. Eripuit nobis Prodanellam ripa Naronæ,
Ah dolor, inuidia non caret ille locus.
Buccignola. Vnus adest, præcepta negant quem dicere versu.
O pereant Latij dura magisteria.
Dicam alias genus, & mores, & spledida fata,
Mollius assueto tunc mihi carmen erit.
Interea optatam prolem Lucina ministra.
Crimen Diua tuum, si cadat orba domus.
Mensii. Ibat & extremum claudebat Mensius agmen,
Quale decus, quanta est gloria parta viro.
Sic inuicta phalanx Macedum postrema sarissas,
Incubuit si vis maior ab hoste, mouet.
Sic reparat fortis Romana Triarius arma,
Quercus & emeritas alligat alba comas.
Accola Tyrrheni fuit olim Tibridis Ombla,
Nunc placet, Illyricis nobilis Ombla vadis.
Scilicet his rerum auspiciis, hac prole virorum,
Illyris vrbs late regnat & auget opes.
Et quas ipsa tulit, defendit libera leges,
Et sua stat genti gloria, & omnis honos.
Mars procul omnis abest regnat pax optima rerum,
Et syncera fides, & pia relligio.
Quod si bella vocent, deducat in æquora classes,
Cedat & Ionia Barbarus hostis aqua.
Atque equidem audiui numerantem Protea Phocas,
Rupe sub Hadriaca dicere multa senem.
Quæ soboles olim ventura, quis aureus ordo,
Vt noua Dictæi secula regis erunt.
Felices, quos illa manent, verum exit ab vndis
Hesperus, & natas Tethys in antra vocat.

Finis coronat opus.

— DIDEROT —

Anegdote i Raznovrsne Misli.

O Ljubavi.

Danas sam ručao sa jednom dražesnom ženom, kojoj je tek osamdeset godina. Puna je zdravlja i veselosti. To je Damilavilova majka. Ńena je duša još sasvim blaga i milostiva. Ona govori o ljubavi, o prijateljstvu, s vatrom, toplinom, osjetljivošću dvadesetih godina.

Tri čovjeka smo bili s ńome pri stolu; ona nam je govorila:

„Prijatelji moji, jedan prijatan razgovor, jedan istinski i strastan pogled, jedna suza, jedan uzbuđen izraz lica, to je dobro: o ostalom gotovo ne vrijedi govoriti. Ima izvjesnih riječi, koje su mi govorili kad sam bila mlada, i kojih se danas sjećam, od kojih je jedna bolja od deset slavnih djela: vjere mi, kad bi ih opet čula i u ovim svojim godinama, ja mislim da bi mi srce zaigralo od ńih."

— S toga, Gospodo, što vam srce nije ostarjelo.

— I nije, dijete moje, imaš pravo; ono je sasvim mlado, tek mu je dvadeset godina. — Ja ne hvalim Boga što me je ovako dugo sačuvao, već što me je sačuvao dobru, blagu i osjetljivu.

Govoreći ovako imala je zanimljiv izgled.

Zaista, ovaj razgovor vrijedio je više od svake filosofije i svake politike, o kojima smo prije neki dan sa svojim Englezima govorili.

(Iz pisama gospođici Volan, 1765).

O Razvratnicima.

Razvratnici su dobro došli društvu, jer su nepažljivi, veseli, prijatni, razmetljivi, ljupki, pogodni, prijatelji sviju zadovoljstava. S toga što je nemoguće da se jedan čovjek upropasti a da time

ne obogati druge; s toga što mi više volimo poroke koji nam služe i koji nas zabavljaju, no vrline koje nas ponižavaju žaloseći nas; s toga što su puni oproštaja za svoje grijehove, među kojima ima i onih koje i mi imamo; s toga što oni neprestano povećavaju naše poštovanje prezirańem kojim ih mi gledamo; s toga što doprinose da se mi ugodno osjećamo; s toga što nas tješe u našim vrlinama zanimljivim prikazivańem poroka; s toga što nam pričaju ono o čemu mi ne smijemo ni da govorimo ni da ga radimo; s toga što smo uvijek malo poročni; s toga što su razvratnici obično ljubazniji od ostalih, što su duhovitiji, bolje poznaju ljude i ljudska srca: žene ih vole, jer su razvratnice.

Ja nijesam sasvim siguran da se ženama iskreno ne dopadaju oni zbog kojih one crvene. Možda nema nijedne poštene žene koja nije imala bar nekoliko trenutaka u kojima joj ne bi bilo krivo da je kogod nasrnuo na ńu, naročito poslije umivańa, češlańa i oblačeńa. Šta joj je tada trebalo? Jedan razvratnik.

Riječju, razvratnik zauzima mjesto razvrata koje čovjek sebi zabrańuje; a poslije oni su tako opšti, da kad bi ih trebalo prognati iz društva, devetnaest dvadesetina ljudi i žena bili bi prinuđeni sami živjeti.

Primaju ih, jer ne mogu naći zatvorena vrata. Čovjek je, bio je, a možda će i biti jednog dana razvratnik. Bilo to ili ne, čovjek je bio u iskušeńu da to bude. U svakom slučaju, ženi je veoma ugodno znati, ako se riješi, da ima kakav pripremljen čovjek koji će joj čuvati taštinu, koji će primiti na sebe da učini sve prve korake.

Čak je i nasilje mala stvar, kad se isto želi za izvinu.

Gotovo su svi razvratnici galantni, bezočni *i tako dalje.*

Nadam se, vi odobravate moja mišljeńa radi ńihove saglasnosti s Uranijinim mišljeńima; ovo je za mene mańe laskavo no za Uraniju, čiji način mišljeńa ne potrebuje kod vas moga autoriteta.

Bješe došla iz Foburga jedna udovica da traži večeru od moje žene. Večeravajući rekoh toj udovici:

— Šta radite s vašim udovańem?

— Vaj! ništa gotovo.

— Zar se ne ćete preudavati?

— Ništa ne znam.

— Šta, nema zaljubljenih?

— O! oprostite, u stvari ima ih dvojica: jedan je pasji filosof koji udara u vrlo ponizno, užasno poštovaće; otrešću ga se, kako mi se čini, ja bi htjela nešto u čemu bi uživala.

— Drugi?

— Drugi, treba ga samo pustiti; sam ide.

— A šta ćete s ńime?

— Držaću ga neko izvjesno vrijeme, a poslije ću s ńime kao što se radi s nekim otrovnim životińama koje ljudi razmrskane privijaju na ubod koji su one načinile, da bi se izliječili.

Čudnovato je, šta velite?

Pa! šta mislite kakav je upečatak učinila ova riječ na moju pobožnu ženu? Smijala se je iz sveg grla, iz razloga što razvratnići čak ni časnim ženama nijesu odvratni.

O Glumcima.

Nije mi namjera ogovarati struku koju volim i koju cijenim; govorim o glumačkoj struci. Žao bi mi bilo kad bi moje opaske, rdavo protumačene, dali ma i sjenku prezirańa ljudima od rijetkog talenta i stvarne koristi, bičevima poruge i poroka, najslatkorječitijim propovjednicima pošteńa i vrlinâ, prutu kojim se denijalan čovjek služi za kažńavańe zlobnika i budala. Ali, obrnite oko vas oči, i vidjećete da ličnosti s neprekidnom veselošću nemaju ni velikih mahna, ni velikih osobina; da su šalivčine od zanata obično laki ljudi, bez ikakva postojana načela; i da se oni koji, slični izvjesnim ličnostima, nemaju nikakva karaktera, da se ti odlikuju igrajući ih sve.

Zar glumac nema oca, matere, djece, braće, sestara, poznanika, prijatelja, ljubaznica? Kad bi on bio obdaren ovom izvrsnom osjetljivošću koja se gleda kao glavno svojstvo ńegovog položaja, gońen i dostignut kao i mi beskrajnošću muka koje jedna za drugom dolaze, i koje nam čas pomračuju dušu, a čas je cijepaju, koliko li bi mu preostalo dana da ih da na-

šem zabavljaću? Veoma malo. Uzalud bi se plemić služio svojim suverenitetom, glumac bi često bio u slučaju da mu odgovori:

„Gospodaru, danas se ne ću umjeti smijati, ili, plakaću ne zbog Agamemnovih briga već zbog drugih stvari."

Međutim se ne opaža da ih životne tuge, i za ńih česte kao i za nas, i mnogo škodljivije slobodnom vršeńu ńihove dužnosti, ne opaža se da ih odstrańuju od ńihovog poziva.

U društvu, kad nijesu lakrdijaši, nalazim da su učtivi, zajedljivi i hladni; veličanstveni, rasijani, razmetljivi, koristoljubivi, prije im padaju u oči naše smiješne strane, no što ih diraju naši bolovi; dosta mirna duha pri prizoru neprijatnih dogadaja, ili pri iskazu kakva uzbudljiva doživljaja; izdvojeni, skitnice su, na velikanski način; s malo morala, nimalo prijatelja, gotovo bez i jedne od onih svetih i ńežnih veza koje nas udružuju s mukama i zadovoljstvima drugog ńekog koji dijeli naše osjećaje.

Često sam gledao glumca kako se smije i van pozornice, ne sjećam se da sam ma kad vidio koga da plače. Šta rade dakle s tom osjetljivošću koju nepravedno prisvajaju sebi i koja im se priznaje? Ostavljaju li je na daskama kad sa ńih sidu da ih ponovo uzmu kad se na iste nanovo popnu?

Šta im navlači na noge komičnu ili tragičnu obuću? Nemańe obrazovańa, bijeda i raskalaštvo. Pozorište je sredstvo, nikad izbor. Ne ide čovjek nikad u glumce iz ljubavi prema vrlini, iz žele da bude koristan u društvu i na usluzi svojoj zemlji i svojoj porodici, nikakvom časnom pobudom koja bi mogla za sobom povući pravilan duh, toplo srce, osjetljivu dušu, jednom tako lijepom zanimańu...

I sâm, mlad, luđao sam se izmedu Sorbone i Komedije. Išao sam, zimi, po najoštrijem vremenu, da glasno deklamujem uloge iz Molijera i Korneja po usamljenim luksenburškim stazama.

Šta mi je bila namjera? Možda, živjeti povjerljivo s pozorišnim ženama, koje sam držao za beskrajno ljubazne, koje sam znao kao vrlo lake? U stvari, ja ne znam šta ne bih bio učinio da se samo dopadnem Goseni, koja je tada ulazila u glumu i koja bješe oličena lepota; Danževili, koja je na pozornici imala toliko draži.

Reklo se je da glumci nemaju nikakvog karaktera, jer igrajući ih sve oni gube onaj koji im je priroda dala, i da postaju lažni, kao što liječnici, hirurzi i kasapi postaju okorjeli. Ja mislim da se je uzrok uzeo za posledicu, i da ih oni mogu igrati sve samo zato što ga nimalo nemaju...

(Paradoksi o glumcima).

Pariz.

S francuskog preveo
St. K. Pavlović.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

1. Ко украде мој тоболац, украо ми је малу ствар. Био је мој, па је његов. Али ко краде мој добар глас, чини ме управ убожна, краде ми нешто, што нико не може да ми даде.
Shakespeare.

2. Једнакост не рађа свађе. Solon.

3. Нема удеса, и оно што нам се чини слијеп случај извире баш из најдубљијех врелâ. Schiller.

4. Језик! Језик је душа народâ, у њему се види њихова будућност. Béranger.

5. Борба са стварима прави одгој жељâ и мудрину срца.
Laboulaye.

6. Човјек није срећан, него онда кад безусловне његове тежње саме себе ограничују. Goethe.

7. Племство је плашт, који брзо ократи, ако му се сваки дан штогод не дода, јер му вријеме иде около с ножицама.
Dante.

8. Људи не могу постат слободни, а да не буду за слободу одгојени. Тај се одгој не постиже у школама, и не црпе се из књигâ, него састоји из самокроћења, из самоосјећања и из самоуправљања.*) Buckle.

x.

*) in self-discipline, in self-reliance and in self-government.

OCJENE I PRIKAZI.

1) **„Здравац“** календар за годину 1903. са поукама о чувању здравља. За народ написао *др. Радивој Ј. Вукадиновић*, окружни љекар у Ћуприји. Година четврта. Штампарија *Доситеја Обрадовића*. Београд. Цијена по комаду 30 пара динарских.

Ovo je *zidni* kalendar u velikom formatu, al je pun lijepe pouke i rodoljubivih misli i savjeta. Mimo kalendarskog dijela donosi naprvo likove N. V. srpskog kralja *Aleksandra I.* i kraljice *Drage*, kao zaštitnike društva za čuvanje zdravlja narodnog, zatim ima vrlo dobrih članaka sa slikama: „kako se gleda u grlo djetetu“; „prva pomoć, kad ko prebije ruku“; „kako se liječi od bijesnila u zavodu Pasterovom u Nišu“; „prva pomoć kad ko prebije nogu“; nadalje: „zašto se kod nas šire mnoge bolesti?“; „kako se liječi od groznice“; „ne pljujte po patosu, no u pljuvaonicu!“; „čuvajte se psećijeg bjesnila“; „prva pomoć kod izgoretina“: na pošljetku lijepe članke „o društvu za čuvanje narodnog zdravlja“.

Pisac ovog kalendara, gosp. *Dr. Vukadinović*, prati već od dužeg vremena pažljivim okom sve pojave našeg naroda, imenito na *zdravstvenom polju*, pa nam iznosi u ovom kalendaru vjernu sliku o našem sadašnem stanju *zdravstvenom*. Slika ta jeste dosta *tužna*, ali je potpuno *istinita*. Krajnje je vrijeme, da ozbiljno počnemo premišljati o svojim *zdravstvenim* mahnama, kojih ima *tušta*, a koji nas silno *štete*. Na te mahne ukazivati, ńih liječiti i uklańati jeste glavna cijel gorńem velekorisnom kalendaru, — te ga s toga preporučujemo svima iskrenim prijateljima našeg naroda; od lańskog izdańa tog kalendara prevedeno je na *ruski*, *češki*, *ńemački* i *maǧarski* jezik, što mu također služi na preporuku i diku!

Mi bi želeli jedino to, a ta želja biće i cijelog naroda, da g. pisac ovaj vrli kalendar priredi u *obliku knige* za iduću godinu, što bi kao takova narodna knǵa bila prikladnija i pristupačnija za čitańe, a pri tom bi se bolje i *duže* u narodu održala. Dobiti se može kod g. pisca *Ćuprija, Srbija.*

USPOMENE

o ustanku u dubrovačkoj zemlji g. 1813. i 14.

Eto nije još projurilo stotinu ljeta otkad je nestalo republike u Dubrovniku, a mi po gotovu danas i ne znamo što se u ono doba dogodilo: dà, čujemo mnoga pričańa, jer je predaja još živa, neki od nas i vidjesmo i govorismo s ljudima te su živjeli za doba republike; ali sasma slabo do nas dopre što pisana, što bi nama potomcima predočilo i predstavilo pravu sliku, ili dajbudi priličnu sliku i pojam onog doba, kada je propadala dubrovačka vlada, kada je naime taj dični starac izdisao. Možemo, reći da od g. 1806. do 1813. gojena je bila stavna nada, da će umirući starina opet u bolje krenuti, te na noge skoknuti. Izgledalo je, da ima još nešto duha u kostima; i doista malko se prene, pak mu se prsa nadimati stanu, a neki životni duh poče ga pokretati uprav spomenute g. 1813., i ako je dotle kao mrtav na samrtnoj steli ležao i kao pokojnik smatran bivao. Izlazim iz alegorije, te velim, da je nekojim patrijotima Dubrovnika bilo puklo pred očima g. 1813., pak stadoše da dižu ustanak, koji je loše sreće u potońi kraj bio, te svi napori u batal pogjoše radi nesloge i ambicije pojedinijeh, kako će se uvidjeti, što se možda dosle nije ni znalo, iz uspomenâ, koje neki savremeni učesnik napisa na talijanskom jeziku, što ja na srpski danas prenosim.

A. P.

*
* *

1806. General francuske divizije Lauriston sa svojom vojskom, pod izlikom kratkog počinka u prolazu iz Dalmacije za Boku Kotorsku, zaposjede vojničkim redom cijelu dubrovačku oblast (27 Maja 1806). Po tom isti general dade proglas u ime svoga cara Napoleona, u kome govori, da će francuska vojska ostaviti Dubrovnik kad zaposjedne Boku Kotorsku i Jonske otoke; ali da će se uz to sačuvati vlada, zakoni i politički odnošaji Dubrovnika sa svijem vlastima te su prijatne Francuskoj.

Francuski vođe, vavijek odlučni u svojemu prevratnom sistemu, stadoše da prave bunu i spletke protiva stare vlade Dubrovnika, bilo u gradu bilo vanka.

1807. Mjeseca decembra g. 1807. dozna se, da je g. Federik Chirico, generalni konsuo republike dubrovačke, pred visokom Kapijom u Carigradu, po nagovoru ministra francuskoga Sebastiani, predao arhive i kancelariju svojega konsulata rečenom francuskom ministru. Senat odmah odredi, da se strogo i bez obzira bude raditi, i na vas mah bi opremljen vlastelin Karlo Natali, vijećnik, kao poslanik pred Visoku Portu, da bi se tužio radi povrijedenijeh prava naše republike sa strane francuskog poslanika, te da bi se arhivi i kancelarija naša povratili. U Jedreni susrete se Natali s velikim vezirom, kojemu kaza o svojemu poslanstvu, i tu se neko vrijeme ustavi, i ako je imao uprav da putuje u Carigrad. Uz to je francuski poslanik na vrijeme za to poslanstvo saznao, te sve intrige i prijetńe upotrijebi kod Porte; i za to je Nataliju naredeno bilo, da se u Dubrovnik povrati. U to doba u Dubrovniku nije već bilo republike, te Natali ne imadaše pred kim da se opravda, i dosljedno da dade razlog o svome boravku u Jedreni. General Marmont zavidnim je okom gledao na ovo poslanstvo Natalijevo, te je odmah upotrijebio sve najzlobnije varke, e da bi vlastelu, te su sačińavali republiku, prisilio na ostavku. Svaki je od ńih uza sve varke i spletke nepomičan ostao na svome mjestu.

1808. Tada general naredi, da se sakupi Senat (a to baš na 31. januara 1808), da francuska vojska opkoli palaču vladinu, da se s tvrdava svi topovi prema gradu okrenu, a da uz to u Senat podu nekoji francuski oficiri i nekoji mutikaše iz Dubrovnika, da bi se pročitala nekakva drzovita odluka, kojom se je raspuštala aristokratska vlada Dubrovnika.

Privremeno osta Dubrovnik podvržen kraljevstvu talijanskom, ali pokučen pod tegotnim jarmom vladavine, sastavljene dijelom od nekojih Dubrovčana i Dalmatinaca, koji su prijańali uz Francuze, a to sve pod vlasti nekoga Domenika Garagnini iz Trogira, koji je onda bio generalni upravitelj Kotora i Dubrovnika.

Napokon iza rata s carevinom austrijskom g. 1809. dubrovačke zemlje s Bokom Kotorskom sačinjavale su jednu pokrajinu u francuskoj *Iliriji*, premda Dubrovnik nije zaokružen bio odlukom, koja je sastavljala pokrajine *Ilirije* na ugovoru u Prezburgu, kada su ustuplene bile te pokrajine. Eto, kako su na silu Francuzi zaposjeli vladu u Dubrovniku. Eto kako je senat vavijek čuvao svoja prava u korist republikanske vlade, čekajući da kucne čas, da bi se nanovo služio istim svojim pravom.

1813. Mjeseca februara (1813) pobudi se nada u Dubrovčanima glede dobijaña svoje slobode. Eto se engleška vojska iskrca na otok Lastovo, koji je Dubrovniku pripadao, te protjera francusku stražu a povješa engleške zastave; nu uz to stanovnicima onoga otoka povrati stare dubrovačke zakone.

Tako isto engleška vojska zaposjedne tri druga dubrovačka otoka, t. j. Šipan, Lopud i Kalamotu, i tu svoje zastave poredaše, a zakone dubrovačke opet uspostaviše. Po tom prvijeh dana oktobra 1813. nekoji engleški brodovi usidriše se pod Cavtat, a na ńima je bio Ab. Brunazzi, austrijski komesar. Vlaho Brńa Kaboga, vlastelin dubrovački, otrag neke dane sretao je engleške brodice po moru, u zalijevu župskome, i iskazivajući se neprijateljem francuske vlade (premda je do onda služio kao potkonsuo Napulja pod vladom Joakima I.), stane se dopisivati i dogovarati s engleškim vodom, eda bi saznao kakovu novost o ratu.

Mnogo su se puta već Englezi iskrcavali u Cavtatu, ali za malo časa, jer su se bojali ostati dulje na onoj zemlji, gdje prostrani dio Konavala gospoduje, te bi na oružje mogla podignuti silan broj narodne straže i pandura.

Neko doba pošto se brodovlje engleško onamo usidrilo, zapovjednik istoga kradimice pošalje Kabozi, koji je stanovao u Cavtatu, proglas, koji potpisa isti zapovjednik engleške vojske s kopna, Lowen, sa datumom s Lopuda 10 oktobra, a proglas je upravljen bio Dubrovčanima. Evo mu sadržaja: „Eto se vama približaju austrijske i engleške zastave, da vam povrate slobodu i narodnu neodvisnost. Združite se s nama, e da se vaša zemlja oslobodi pritiska Francuzâ; spomenite se, Dubrovčani, svojega slavnoga imena, i borite se za sebe same, kako su radili Španolci i Rusi za slobodu svojega doma."

U istom smislu bio je sastavljen i proglas na Dubrovčane austrijskog Maršala Hillera, upravljen narodima *Ilirije*.

Pošto nam je dao taj proglas, brodovlje englesko otplovi put Boke da je osvoji, jer su se onamo već borili Crnogorci protiva Francuza, prijeteći, da će navaliti na Konavle.

Već se sigurno držalo da će engleška i austrijska vojska poduprijeti naša prava, da bi se obnovila republika. Onda Kaboga, pošto tajnu povjeri Markizu Franu Boni, stade hrabriti Cavtaćane, a drugi Konavljane, da bi se trsili francuske vlade.

Trebalo je nadjačati prirodni strah puka, koji je vavijek jači pod samosilničkom upravom. Trebalo se je opriječiti te izbjegnuti istodobno pažńi činovnika vladinijeh u Cavtatu i u Konavlima. Trebalo se je uprav izložiti, te na kocku i život metnuti, pripremajući ustanak u Konavlima, gdje je pod oružjem bila narodna straža i panduri, koji su radi platâ i slobode privrženi bili francuskoj vladi, i gdje su obigravali svako mjesto oružnici za veću pažńu i strah.

Već danom 29 septembra prosu se lažna uzbuna zbog dolaska Crnogoraca na Debeli Brijeg, na medašu Konavala. Vas taj narod stane da bježi iz svojijeh domova. Koristio je taj strah, da uvjeri iste Konavljane, da će Englezi, koji su zaposjeli Boku Kotorsku, sasvim lasno Crnogorce suzbiti.

Ali je još straha bilo u onome puku, dok je neprestano pak oko ustanka radio Markiz Bona, koji je stalno na Grudi stanovao, te se sastajao na dogovore s Magudom, Paletkom, Tvrtkovićem, Banom, Tarašem i ostalijem prvacima. Na 18 Oktobra jedva se trefi zgodno vrijeme, da bi buknuo toliko snovani ustanak. Obilatost jela i pića zgrijalo je dobro glavu vodâ mnogobrojnog naroda, jer se taj dan slavio sv. Luka, krsno ime Bačeva Dola i Radovčićâ. Smatralo se, da je to zgodan čas, te se u isti mah stane širiti glas o novoj uzbuni; viče se, da su Crnogorci već stigli na Debeli Brijeg: „Dižite se, o Konavljani, na obranu i na oružje!“ Svi iz Bačeva Dola i iz Radovčićâ hitaju put Debelog Brijega, mećući iz pušaka, a stanovnici ostalijeh sela, preplašeni radi puškarańa, brzaju i oni put istog mjesta, kamo se silan narod uputio. Pandure pak, koji su na medašu bili, uz kapetana Moretti, začudi ta nenadana

pobuna. Više od hiljade Konavljana u čudu se gledahu, kada nijednoga Crnogorca ne nadoše; oni pak, koji su znali za izmišljenu osnovu, stadoše u glas vikati, da su puku već dodijale ove strahotne pogibli i nevolje, te da se dalje snositi ne može jaram francuskog vladańa, i da ga se mora narod trsiti, a od dušmana se braniti. Pak uz to viču: Sami nas Englezi mogu da spase, spas nam eto nudaju i obećavaju. — Brzajmo do ńih, odgovara narod.

(nastaviće se)

DANIELE CORTIS.

ROMAN.

Napisao **Antonio Fogazzaro.**

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava I.

Kiša, vjetar i brbljańe.

Lopte se zajedno sudariše, snažno, dva puta. Konte Perlotti pratio ih je uprtim pogledom. Držao je u desnoj ruci kredu, a u lijevoj štap od biljarda.

„Nuti vraga!“ ljutio se senator. „Opet se lopte nijesu srazile. Kakvi su ovi vaši štapi, konteso, ne može se ni igrat.“

„I opet“, reče tiše kontesa Tarkvinija skupu gospoda oko sebe. „Blaženi moj zete“, nastavi, raširivši ruke, „nebrojeno sam puta pisala, da mi pošlu.“

I okrenu se prama gospodi Perlotti, koja stojeći blizu staklenih vrata mučke se podsmijevala, gledajući kakvo je vrijeme.

„Baš lijepo! Biće ovo, da mi dvadeseti put govori istu stvar. Što hoće da mu ja učinim štape?“

„Strah me od ovakog vremena“, razborito skrenu gospoda razgovor.

Prema staklenim vratima stršio je put neba čempres svojim jasnim zelenilom. Blato je pokrivalo ńegove obamrle grane. Padala je po koja velika kap kiše.

„Strah me, strah me“, čuli se glasovi četiri ili pet gospoda i gospodica, punih uresâ, a ozbiljnih i ukočenih radi časti, što su se nahodile u kući kontese Tarkvinije Carrè.

„Ja šest“, brojio je senator svoje poene.

„Koliko?...“ pitaše od nekud nevidljivo čeljade.

„Šest, šest!! Što ste gluhi?“

„Nijesam, ali oni popovi, popovi...“

„Baš, pravi pakao! Učinite, da umuknu oni popovi, konteso.“

Popovi su igrali na karte u prizemnoj sobi, uz veliku buku i kihot.

„Oprostite, dragi Grigioli“, reče kontesa mladiću, koji se razgovarao s baronesom Jelenom Carrè di Santa Giulia, koja je sjedila na bližem nasloňaču, „podite i zamolite na lijep način velečasne, da ne čine toliko buke.“

Mladić se nakloni.

„Blažena Sicilija“, šapne mu ispod glasa kontesa. „A propòs, da sam Vam preporučena, eh!“

„Zašto, konteso?“

„Gdje Vam je glava? La Cortisa.“

„A, dà, dobro dobro. Pedeset glasova stalnih. Upravo sam sada govorio baronesi Jeleni.“

„Ne govorite, dragi prijatelju, o tim stvarima mojoj kćeri. Ne umije ona razlikovati ni desnicu od ljevice.... Podite tamo onim velečasnima, podite.... „Gdje je Cortis?“ upita ona svoju kćer, iza kako se mladić bio udaljio.

„Idite, mladiću, umirit ono popova“, govoraše mu senator, dok je prolazio mimo biljarad. „Recite im, neka se ugledaju u ovu gospodu ovamo. Učinite da umukne don Bortolo.“

Blizu drugoga ulaza velike dvorane sa buršatijama*) razgovarao se skup ljudi o tajnom poslu, veoma važno. Jedan od ńih viknu:

„Doktore Grigiolo!“

„Eto me odmah“, ozove se mladić i uputi se u prizemlje.

„Je li oni mladić liječnik?“ upita senator svoga druga.

„Ne, gospodine, doktor prava“, odvrati ovaj smjerno.

Popovi su bili prestali igrat. Kapelan (župnički pomoćnik) don Bortolo držao je u ruci list, deklamujuć neku pjesmu, dok su ńegovi kolege pucali od smijeha.

„Dopustite, don Bortolo“, reče kontesin poslanik.

„Bravo! doktore“, odgovori don Bortolo. „Dodite amo, čujte i Vi:

*) Dubrovački izraz za prostor između jednog i drugog zida od prozora.

El sindaco risponde: a ghi rason."

„Ne, ne; dopustite mi...."

„Ali, oprostite, čujte!"

Dr. Grigiolo, bijesneć u sebi, popusti i slušaše strpljivo drugu kiticu, koja je ovako dovršivala:

E el sindaco: anca vù gavì rason.

„Dobro, dobro, ali dopustite...."

„Ali prostite, jer ne znate. Sad dolazi najlepše."

Don Bortolo, ugrijan od nekoliko čašica, (sam ih tako nazivaše) nastavi deklamovati anonimnu satiru, naime opis prepirke izmedu općinskih vijećnikâ i suca, koji je svakome davao pravo:

El sindaco tasea col collo storto
e po in fin l'à concluso: a no ghì torto.

„Divno, krasno," razgńevi se dr. Grigiolo, „ali dragi kapelane, ne čini mi se ipak potrebito, da za to razbijate uši bližńemu svomu. Razumije se, da je tamo toliko gospoda, a kontesa vas moli...."

„Ženske?" odgovori don Bortolo. „Kako da i ženske ne umiju činit buku — ženske!?"

„Muk, muk; budite dakle mirni, kapelane" stadoše mu govoriti kolege.

„Preporučam se i zbog konte Laa, koji je malo slab."

Dr. Grigiolo pogleda najstarijeg svećenika, nadžupnika, ozbiljnim i nujnim licem.

„Dodite amo", viknu mu nepopravljivi don Bortolo; „dodite amo; mjesto da se tamo natežete sa ženskim, popijte ovdje čašicu s nama.... Pa što mi govorite o konte Lau? Ne razumijete li, da je ńegova soba na drugoj strani? Ne znate, da konte Lao stoji bolje od mene i od Vas? Ne znate, da je lud?"

„Učinite, da umukne don Bortolo", vikao je senator iz dvorane na vas glas.

„Ohò, jeste li razumjeli", šapnu dr. Grigiolo, izbuljenim očima, „Etna, bogme. Tako mi, kadar je doći doli sa štapom od biljarda."

Komični strah mladićev pobudi tako glasno i neobuzdano veselje, da dr. Grigiolo uteče, uhvativ se rukama za kose, dok

se je ohrabreni don Bortolo spravljao, da čita svršetak pjesme, sa slijedećom apostrofom na izbornike:

E se no si na massa de marson
Spetèi sti fiei de pipe a le elezion,
A man che i ve vien sotto parei fora,
E mandèi tutti oto a la malora.

„Fjasko", viknu iz daleka mladiću kontesa Tarkvinija. Drugi se glas čuo iz tajanstvenog muškog skupa:

„Idete li, d.re Grigiolo?"

„Samo čas, evo me odmah", odvrati on i igjaše naprijed, ali ga senator, barun di Santa Giulia, iznebuha zaustavi, staviv mu svoju golemu rugu na trbuh. „Reci mi", upita ga grmećim glasom, „jesi li ti Grigiolo ili Grigioli?"

Mršavi, uludni mladić poskoči natrag i pogleda senatora, kao što bi bio pogledao Atilu.

„Upravo Grigioli, ali narod...."

„Narod vas čeka, ako se dostojite", reče mu onaj, što ga je malo prije zvao.

„Ah, narod! Razumijem, razumijem", govoraše barun. „Vi nijeste znali učinit, da umukne don Bortolo."

„Nije moguće, senatore; nije moguće, konteso. Vaše bijelo vino odviše djeluje. Trebalo bi sada štrcaljku i vode. Taj bi potop dobro došao."

„Mislite li, zbilja?"

„Zbilja, konteso."

„Ne čini li Vam se, da vrijeme ide malo na bolje?"

„Ne, konteso."

„Jeste li gledali dobro?"

„Jesam, konteso."

„Dakle, ništa?"

„Ništa, konteso."

„Vražje pometńe u ovom kraju", zabreboni senator izmedu zuba, kušajuć, prignut nad biljardom, udarac, dok je gledao protivnikovu loptu.

„Običaj je", primjeti smjerno Perlotti, koji je stajao uspravno prema ńemu.

„Izbornici Vas čekaju", reče Grigiolu tiho kontesa Tarkvinija i turaše ga rukama, jer on namučen nije htio ići. Više je

volio društvo gospoda nego svoju izbornu misiju. Zatim se kontesa obrati svojem društvu:

„Okladila bi se, da ovo vrijeme ne će učinit ništa....“

I odmah će za ńom smijerni glasovi: „I ja bih rekla, konteso — Izgleda, da ne, konteso — Ništa, upravo ništa, konteso.“

U isto vrijeme trijesak groma napuni dvoranu. Sva stakla zazvečiše.

„Oj!“ poviče senator, baciv štap na biljarad.

„Isus i Marija!“ zavapi kontesa. „Prozore, prozore ozgor!“

I trknu do zvonca. Jedna gospodica, što dosle ne bješe ni usta otvorila, stade da jeca.

„Koja tmica, koji pakao“, vikaše dr. Grigiolo. „Dodite na ovu stranu, konteso, ako želite vidjet.“

Udar vjetra provali kroz vrata, kroz koja se išlo u ložu. Podigne u vis zastore i zviždajuć raznese novine i hartije sa četiri ormarića, koji su bili okolo biljarda. Dok se Perlotti žurio, da zatvori vrata, nadžupnik izleti na dvor.

„Što ste lud?“ vikne ovaj za ńim, ispruživ glavu izmedu krilâ ulaza.

„Tražiće me, da blagoslovim vrijeme“, odvrati nadžupnik. Rukama je držao klobuk, a vjetar mu je raznosio skute od haljine.

Iznad sivih Rumanskih vrhunaca prijetila je oluja bijednim kućicama, rasijanim po tamnom podanku gore, i livadama ispred dvorca Carrè, prostranim i nedavno pokošenim, pozlaćenim čudnim svijetlom.

Kontesa Tarkvinija, Perlotti, barun di Santa Giulia, gospogje, Grigiolo s prijateljima, svi bijahu sakupljeni u buršatiji prozora, okrenuta prama podnevu.

„Grubo vrijeme“, reče dr. Picuti, mjesni notar.

„Sv. Ivan i sv. Petar prodavaju grâd na veliko“, primjeti drugi.

Konte Perlotti izrazi svoj strah, e ne će onaj siromašni nadžupnik na vrijeme stignuti do kuće.

„Mene zabrińuje žito“, uzdahne debeli gospar Keko Zirisèla, koji je imao najljepši posjed u dolini, a nije hodio na misu.

„Hm, žito“, prihvati barun.

„A grožde, grožde“, šapnu gospoda Zirisèla.

Popovi se nijesu bili makli iz svoje sobe, galamili su više

od prije, kao da hoće nadjačati gromove i vjetar, koji je bijesnio okolo kuće i drmao vratima na drugom podu i rušio philadelphuse u vrtu.

Niti baronesi Jeleni, koja je bila ostala sama na naslońaču, nije bilo stalo za oluju. Baciv se tijelom na zaslon, bijaše spustila glavu malo na prsi, a rukama stiskala pâs, kao da joj je hladno. Velike crne oči gledahu vrhunce mladih jela u vrtu, kojima je vjetar neprestano drmao. Ńezine zjene, u staklenoj nepomičnosti, kô da su vidale među onim vrsima, sred tamnog neba, kakvu sablast ili koji svečani glas žalosti. Iznenada bijesno navali na zidove i stakla kiša, te sakrije nebo, brda i jele. Bijelo sijevnu na svim vratima i prozorima tamne dvorane. Čuo se jaki glas kontese Tarkvinije:

„Daniele se zavukao gori. Dopustite, gospodo, idem da vidim što je.“ Približi se kćeri i reče joj tužno, tiho:

„Jeleno, uvijek me pustaš samu bez pomoći. Ni tvome mužu nije ni za što stalo.“

Baronesa podigne jedva glavu i odgovori, ni ne gledajuć majku: „Moj se muž ne osvrće na me.“

U ńezinom je glasu bilo nešto teško, no slatko; naglasak meke nehajnosti osobe, koja se odmara u slatkim mislima i zvana za čas, odvraća rastreseno, na pô usta, da uzmogne, ne prekinuv sańareńe, odmorati se dale.

„To je ono“ reče baronesa.

„Kakvo božje vrijeme, Jeleno. A tu je dakle mâma“, reče ljubezno Perlotti, došav za leda ove potońe. „A ja sam dolazio udvarati Vam se malo.“

Mlada gospoda digne oči put neba.

„Ajde tamo, Jeleno, ajde!“ nagovarala je mati.

„Bez razloga je jadnicu smetate,“ polaska Perlotti.

„Pa, Sofija je tamo“, reče baronesa.“

„Moja žena? Ali nije ona domaćica.“

„Pa, ni ja nijesam.

Nakon ovog malo okositog odgovora baronesa se Jelena diže i pride gostima.

„Strah me, draga Tarkvinijo, e će svi ovdje morat prenoćiti“ — reče Perlotti na uho kontesi, lagano naslańajuć ruke na ńezin lakat. Kontesa bijaše još lijepa i elegantna.

„Ne mańka, nego to. I tako su mi svi bili... ne dolaze nego nekoliko puta, a baš su imali banut večeras!"

„Mene biste stavili leći s onom plavojkom, s onom Zirisetom, Ziriselom, kako li se zove ona plavojka."

„Ludove" reče mu kontesa, okrenuv se, da joj ne vidi smijeh. „Idem u Laa."

I ode, slušajuć za sobom Perlottijev grohot. Zaustavi se na dnu dvorane, na vratima, kroz koja se ide do širokih stepenica prvog poda.

„Napokon", reče ona. „U kakvom je stanju?"

„Žalosnom", odgovori muški glas.

„Kakve mi novosti nosiš?... Sva se ńegova bolest sastoji u tom, što jede i spava, što provodi vrijeme u čitańu i svirańu. Biće bolest; ne kažem, da nije... Ali i on joj daje previše važnosti. Liječnik veli, da ga treba rastresti. Što se ima činiti s onom ńegovom vječnom zlovoljom. Da ti znaš, dragi moj, koliko ja imam volje, da rastresem druge!.... Da znaš, koliko se sama dosađujem i trudim, da se toga prodem!"

„Dosađuješ se, tetko?...."

Kontesa umukne za čas i ugrize se za usne, da priguši jecańe.

„Nije ništa, ne", odgovori. Treptańe trepavica nad sijevajućim očima odavaše silnu ńezinu nervoznost. „Je li, da ne ćeš otić odmah s ovakim vremenom? Hajde mi malo pozabavi ono gospoda."

Ona se popne uz stepenice, a on uđe u dvoranu. Gospode, nasitiv se prizora oluje, vratiše se na naslońače, koji su međašili praznim stolicama, među zapadnim vratima i biljardom. Baronesa Jelena prošeta se naokolo, te kad prođe mimo nadošloga, reče mu ispod glasa:

„Hvala ti, Daniele, što si činio ujaku toliko društva."

Cortis joj stisnu ruku, bez riječi. Jelena ga pogleda, sva prepadena. „Što je?"

„Važna stvar", glasio je ńegov odgovor.

„Evo našeg kandidata", klikne barun. „Ova bi vrijedna gospoda željela znati, da li ćete lajat u Tunisi i gristi ministre."

Barun, svojim velikim stasom, plavom bradom i gromkim glasom izgledao je stari normanski pustahija.

„Kakav Tunisi?! Nije nama to stalo", reče gospar Keko Zirisèla, rodoljub, kojemu nije bilo na daleko ravna. „Ma, nijesmo mi ovdje u Siciliji."

„Živjela Italija!" odgovori senator. „Činite, kako hoćete." I udalji se.

„Neka ide, neka ide ono trubljetine", šapnu dr. Grigiolo. „Gospodine Cortis, ovi Vam prijatelji našeg odsjeka žele nešto kazat."

Daniele Cortis se približi prijateljima, koji su, stojeći u smjernoj pozi i stalni na svom mjestu, nespretno sakrivali uvjerenje o svojoj premoći. Ledima okrenutim prama vratima gledahu elegantnu visoku osobu, nastrana izgleda, ali plemenita, puna dostojanstva i vojničke odlučnosti; dva plava oka, inteligentna i žarka.

„Ništa..." poče dr. Picuti, koji je tako uvijek započimao svoje znamenitije besjede. „Ovdje smo svi uvjereni, ali kako znate, punim se pravom prozbori koju i s prijateljima drugog odsjeka: na primjer ja i moj kum ovdje Zirisèla...."

„Tako je," podbadao je Zirisèla govornika.

„Tim, velu ja, što mi dva i neki drugi iz ovog mjesta često, punim pravom idemo u druge odsjeke, i kako od svih strana čujemo istu muziku, da ste Vi malo poznat — što ćete, neznalice! — da se ne zna, kako sudite o ovom i onom, tako se, punim pravom, medu nama porodila želja, e bi ste, bilo besjedom, bilo štampom.... ne znam, da li se izrazujem dobro....

„Ja hoću program", reče opreznim glasom barun gospodama u drugom krilu sobe. „Imaju pravo. Kad se vidjelo kandita pez programa? Isto kô i kuća bez pročelja."

„Bolje i tako, nego toliko pročelâ bez kućâ, nego toliko programa bez čeladeta", živo se uplete ńegova žena.

„Je li istina, Jelena," upita ju kontesa Sofija, „da se Vaš rodak zove Daniele Volveno?"

„Jest", potvrdi Jelena, suho.

„Kakva su to vražja imena!" poviče senator.

„Nije to naše mletačko", odgovori gospoda Perlotti, ljutito tresnuv lepezetom o koljeno. „Gospodin je Cortis Friulanac."

„Ma, što mislite, da ja ne znam? A što su Friuli? Nije li to mletačko? Kakva je ta vaša geografija!"

Gospoda se ugrize za usne. „Oprostite, ali....“

U zgodno vrijeme dode tad ńezinom mužu dobra misao, da potrči do prozora i da pritisne nos na staklo. „Za boga! gledajte, gledajte! Nije li ono Malcanton?“

Štit od dažda se približavao iduć mimo jele, pun vode. Svi potrknuše, da vide. Samo ostaše senator i žena mu na mjestu.

„Jest! Tako mi! on je.... konteso. Malcanton je došô.“

„Ah“, zavapi kontesa Tarkvinija, koja je opet ulazila u dvoranu, „bijah ga posve zaboravila“. Bješe ga poslala nekoliko ura prije s nekoliko naručaba. „Posve ga jadnika bijah zaboravila. Kakav je, za ļubav božju! Utopļeni miš.“ Otvori vrata, te samo glavom proviriv, reče ļupkim načinom: „Brzo, unutra, brzo.“

Malcanton uđe; strese se kô kudroña, držeć štit od dažda u ispruženoj ruci, dok je kontesa lamala rukama: „O bože moj, jadnika! U kakvoj sam muci bila! Upropastili ste se, jadni čovječe. Brzo, brzo punč!“

„Sve sam učinio, konteso, sve!“ ponavļao je iste riječi kudroña. „Sve sam učinio: i govorio s gosparom Momi i s gospogjom Katinom i dogovorio se s doktorom i pogodio muziku i telegrafao za umjetne vatre.“

„I ukreao vodu“, zagrmi barun, sjedeći ostraga na biļardu, visećim nogama. Svi se nasmijaše. Samo je Malcanton otvorenih usta gledao baruna.

„Hvala vam, velika vam hvala!... A sada gori?“ zaintači kontesa, gušeći smijeh u prsima. „Jeleno, ideš li gori u strica? Molim te, ponesi mu uz put ovaj punč.“

„A što se tiče pak“, nastavi Malcanton, „pisaću i glede one knjižice *Laven-tennisa* za znat, kako se izgovara.“

„*Laan-tennis*“, reče kontesa Perlotti.

„*Loon, loon*“ riknu barun.

„Bilo *laan*, bilo *loon*, ja izgovaram *laven*“, odvrati Malcanton. „U ostalom, čućemo.“

Kontesa je Tarkvinija bila prva u pokrajini uvela igru *lawn tennisa*. Ali ga niko nije znao upotrijebiti, nit su bili složni, kako se izgovara, no u toliko je u vili Carrè bio *lawn-tennis*. I u *Caffè d' Italia*, u gradu, raspravļalo se i govorilo o *laan* i *laon*.

„U toliko dopustite", zaključi Malcanton i uputi se za baronesom, dok je senator govorio osobitim tonom:

„Dakle, zamašne stvari, konteso. Kolosalni sv. Petar, onaj od 81."

„I odveć" šapne Malcanton baronesi, s kojom se na silu htio familarno razgovarati, kao da je još negdašňa curica. „Misliš, Jeleno, da ovako kupańe...."

Mlada se gospoda, bez obzira na ń, popne uz stepenice, zaboravi punč i ude u veliku praznu dvoranu na drugom podu, punu svijetla. Čula je glas senatora i popova iz prizemlja. Slušaše kišu, kako bez prestanka jednako lijevaše, kako da joj potvrdivaše one dvije nejasne riječi: *važna stvar*. Polako prode dvoranom, gledajući vrata od sobe, gdje je Daniele bio toliko ostao.

Važna stvar!

Približi se ulazu i lagano zakuca dva puta. Čuo se jak glas iznutra: — „Naprijed!"

(nastaviće se)

BILEŠKE.

Izašlo je novo kolo knjiga Srpske Književne Zadruge u Beogradu: 1. Putovańe po Srbiji od Joakima Vujića, druga knjiga. — 2. Dramatski spisi J. St. Popovića, knjiga prva. — 3. Pripovijetke Đure Jakšića, prva knjiga. — 4. Uskok, pripovijetka, napisao S. Matavulj. — 5. Stari dani, pripovijetke i slike, Borisava Stankovića. — 6. Taras Bulba, pripovijetka, napisao Nikola V. Gogol, preveo s ruskog Milovan Đ. Glišić. — 7. Postanak i razvitak naroda napisao Valter Beghot, preveo Dr. Drag. T. Mijušković.

*

Naš zemljak, poznati slikar, Vlaho Bukovac doživio je ovijeh dana u Beču potpun uspjeh sa svojom izložbom slika, priredenoj u umjetničkom salonu Artin u Beču. Izložba je otvorena početkom ovoga mjeseca a trajaće do polovine aprila. Izložena je 41 slika, i to: Dokolica; Ikarus (Diptychon); Ago Bukovac, portret; Pausa na modelu; Siesta; Cesar Franjo Josip I., studija po naravi 1896; Srećan časak; Trg u Dubrovniku; Posljedńi sunčani zrak; Ljetna pripeka; Poslije kupańa; U maju mjesecu; Kraljica Draga; Kralj Aleksandar; Na terasi;

Prije kupańa; Na prozoru; Mandaļena; Moj otac; Dante u paklu; Dante u čistilištu; Dante na nebu; Gospoda Jelica Bukovac; Lotos; Ivan u pustiñi Kńiga slikâ; Roman; Nacrt zavjese zagrebačkoga pozorišta; Studija glave; U predsoblu; i još nekoliko portreta.

Sabraćemo u malo riječi sud bečke štampe o našem umjetniku. Ona veli o Bukovcu: da zauzima u prvom redu među austrijskijem slikarima vrlo časno mjesto; da se ne radi o promicańu talenta, koji teži na više, nego o zasluženom priznańu jednoga putnoga majstora; da je mnogostran, da je ńegova izložba postigla kod prijateļa umjetnosti mnogo uspjeha i da je od sada naš umjetnik u Beču vrlo dobro viđen; da je zanimiv umjetnik vlastite fiziognomije, koji ne stupa udobnijem putem svagdašńosti i da se nikad ne prepušta jednoj izvjesnoj manijeri. Osobito mu hvale portrete, diptychon Ikarus i triptychon Dante. Kritičar „Neue Freie Presse“ veli, da je Bukovac sabrao najveću umjetničku sposobnost u slikama, koji prikazuju Danta u paklu, čistilištu i na nebu.

Izmedu raznijeh visokijeh ličnosti posjetio je izložbu Ń. Ć. i Kr. Visost Nadvojvoda Salvator.

*

U beogradskom Narodnom Pozorištu prikazan je ovijeh dana dva puta „Allons enfants“ Iva kneza Vojnovića s velikijem uspjehom. „Allons enfants“ je prvi komad trilogije, kojemu slijede Suton i Na taraci.

»Pad Dubrovnika i sudbina ńegovih potomaka, piše beogradsko „Kolo“, grada je Vojnovićevoj trilogiji. „Allons enfants!“... posļedńi su trenuci Dubrovnika, Dubrovnika u agoniji. Još bi neki čvršći, žilaviji dijelovi htjeli da se otmu iz zagrļaja smrti, ali uzalud. Uzalud se trudi Orsat Veliki da sa svojim drugovima nagovori Senat, da preinači odluku i da se Marmon ne pusti u grad, jer još ima vremena; treba se samo složiti s pučanima i pričekati pomoć Rusa, vladike s Cetińa, iz Sarajeva, i Carigrada. Orsatova je tragika što u svom gradu htjede biti velik kad je Dubrovnik bio mali. Sa životom propale dubrovačke aristokracije poslije pada Dubrovnika, ńihovim uspomenama na staru slavu, na nekadańi sjaj i bogatstvo, sa ńihovim aristokratskim ponosom koji ih osuduje na smrt, upoznaje nas drugi dio trilogije *Suton*, ranije prikazivan u Nar. Pozorištu u Beogradu. Treći dio trilogije događa se 1900. god. U ńemu su junaci posļedńi izdanci dubrovačke gospoštine. Ima ih koji provode vijek u starim tradicijama nestrpļivo očekujući smrt, a drugi se odaḍoše modernim uživańima: oboje osuđeni na propast.«

*

U Ocinju, u Crnoj Gori, umro je bivši dabro-bosanski mitropolit Sava Kosanović u 65-oj godini života. Ovom tužnom prilikom cijelo Srpstvo iskazalo je veliko saučešće, što dokazuje koliko je ugledni pokojnik bio čašćen i cijenen. Pokojni mitropolit Sava radio je i na književnom polu. Bio je saradnik i „Slovincu". Bio je počasni član Srpske Kraljevske Akademije, član Matice Srpske i t. d. Kao što doznajemo, pokojnik je zavještao cijelo svoje imanje srpskijem školama u Bosni i Hercegovini, koje je i za života pomagao. —

Prošlijeh dana umro je Simo Tomić, docenat Velike Škole u Beogradu i jedan od najvrijednijih radnika današnje srpske generacije.

Češki publicista i književnik Josif Holeček navršio je 27. pr. mj. pedeset godina života i dvadeset i pet godina književnoga i publicističkoga rada. Toga dana pozdravio je Holečeka srpski narod sjećajući se zahvalno svijeh onijeh veza, kojijem je rad njegov spojio srpski i češki javni život.

*

„Alfred Jensen — piše „Srpski Književni Glasnik" — ne prestaje se interesovati za naše krajeve i sjećati ih se. Tako je publikovao jednu sveščicu „Soneta sa Adrije." (Stokholm, 1902) u kojoj su opjevani motivi iz Italije, Dalmacije i Dubrovnika, Boke Kotorske i Crne Gore. Soneta ima devet, od kojih se naročito odlikuju lijepim poetskim opisima i živopisnim mjestima, ili finim i gracioznim poetskim idejama ovi: „Svinks u Spletu (aluzije na srpsko-hrvatski spor); „Madonna dello scalpello" (opis jednog poznatog, čarobno lijepog ostrva u Boci Kotorskoj i motivi o njemu); „S Lovćena"; soneti o manastiru sv. Jakova i manastiru dominikanskom u Dubrovniku, i dr. Poslije preveo je „Ksantu", prvo djelo g. I. Vojnovića, poznatog pisca „Sutona" i „Ekvinocija", koje je Jensen takođe preveo i o njima pisao. („Ekvinocij" je primljen od uprave stokholmskog dramskog pozorišta i biće u skoro predstavljan). Zatim je u jednom književnom društvu u Stokholmu držao predavanje o „Ribanju" P. Hektorovića. Najposlije je u „Gotemburškim trgovačkim i pomorskim novinama" napisao jedan kratak članak o Avdu Karabegoviću."

*

Dr. Branislav Petronijević, profesor Velike Škole u Beogradu, štampao je svoje oveće djelo: Istorija novije filosofije, prvi dio, od Renesansa do Kanta.

— Čupićeva Zadužbina u Beogradu izdaće o svom trošku narodnu epopeju o Boju na Kosovu, koju je spjevao Sr. J. Stojković i nazvao je: Lazaricom ili bojem na Kosovu. Ona je podijeljena u četiri dijela i 20 pjesama, sa 6950 stihova. Knjiga će biti gotova krajem ovoga mjeseca.

SRĐ

Br. 6. Dubrovnik 31 Marta 1903. God. II.

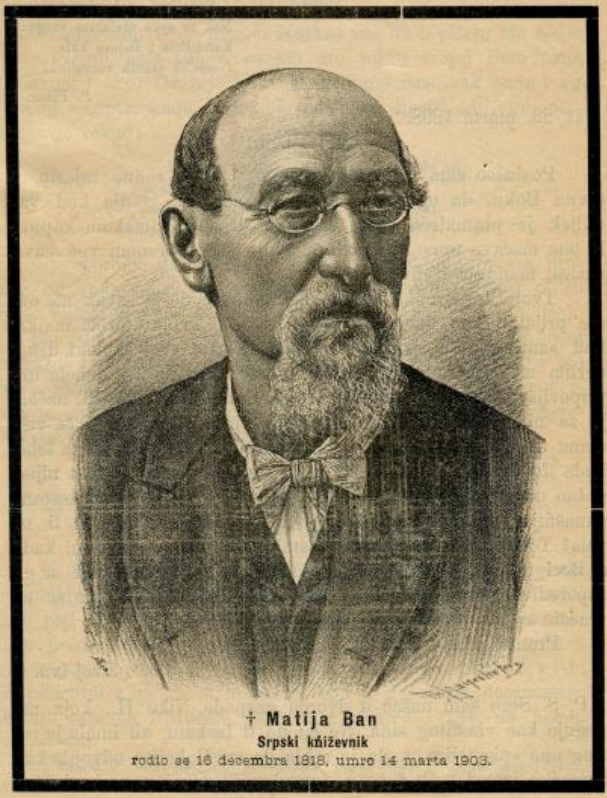

† Matija Ban

Srpski književnik

rodio se 16 decembra 1818, umro 14 marta 1903.

„IZ BOKE".

Nekoliko pisama između albuma slika „Iz dekadence" i „Iz renesanse".

Priopćio Podnopoljski.

Bokeljima po bijelome svijetu
Nek se sjete otačastva svoga:
Kandikule i Bajove kule
i ostalih časnih razvalina!

P. Pisac.

D. 23. marta 1898.

Dragi Vlado!

Poslušao sam te i došao ovamo u tvoje rodno mjesto, u divnu Boku, da oporavim narušeno zdravlje. Ovdje kod vas uvijek je pramaljeće! Bože dragi, ja došao u zimskom kaputu iz one mećave tamo kod nas, a ovdje na otvorenom već cavti ružica, mandula i šljiva.

Tvoja preporučna pisma dobro su mi došla: svak me ovdje prijatno kao davnog znanca susreta. Tvoja starica majka, kad sam je pošao posjetiti i rekao da sam tvoj školski drug, ogrlila me kao rodenog sina, i morao sam joj tri debele ure pripovijedati naše s universe nestašluke. Dobra starica načela je za mene buteju starog tivackog vina, kojeg mi reče više nema nego u ńe podrumu i konteše Nine, a čuvala ga za tebe, kada dodeš. Tužila mi se na tebe, što evo šesta godina nijesi došao da je nadeš. Znam, brate, reći ćeš: „kad u Boki nestane današńijeh mizerija, onda će me i Boka vidjeti!" Ali ta ti ne vaja! Toliko vi Bokelji patite nostalgijom i upravo plačete, kada o Boci govorite (barem ti si toliko puta plakao, kad si mi usporedivao ńezinu prošlost sa sadašńosti), a u Boku se ne vraćate *vi* što biste mogli pomoći osirotjelom narodu!

Promozgaj, je li to tako, i šaku ruke.

Tvoj Ivo.

P. S. Stan sam našao u dvorcu gospode Nike H., koja me ńeguje kao vlastitog sina. Ne ću da ti laskam, ali imala je razlog ona spisateljica, kada je rekla, da su Bokeljice odvojile kao domaćice izmed svih žena u Jugoslaviji. „Ovaj se već zaljubio"

— reći ćeš — „čim je počeo da u ovake žice udara“. Jok brate, nego tako ti je to, i ako me za to, ako bude kadgod ovo pismo dopalo ručica mojih seja u Sarajevu, čeka kazna.

D. 15. junija 1898.

Dragi Vlado!

Primio sam tvoje pismo. Nutkaš me da ti pišem što češće i to o svemu, ama baš o svemu što mi u tvojoj Boci pane u bosansko oko! Da nije to tvoje nutkaće nastavak onog tvog lańskog recepta, kada si me bio počeo da liječiš od „onih oči“ i najprije rekao:

„....Ich sag' es dir: ein Kerl der verliebt ist,
Ist wie ein Thier auf dürrer Heide
Von einem bösen Geist im Kreis herumgeführt,
Und rings herum liegt schöne grüne Weide!“[1])

pa mi preporučio da zalazim u društvo brandenburgovaca, propisao mi onda šport i putovańe u inozemstvo! — Biće ti sigurno rodak kapetan Niko pisao, da sam često melanholičan, a ti pomislio da su tome uzrok još i sada „One oči“, pa hoćeš da kušaš i taj recept, da vidaš staru ranu! Nego bio kakav bio uzrok tomu što ti hoćeš da ti pišem i to dosta pišem, poslušaću te onako isto slijepo, kao kada smo veseli hodili u Inzersdorf da Dušanu prosimo djevojku.

Tvoj Ivo.

D. 26. junija 1898.

Dragi čika Vladimire!

U ovo tri mjeseca, što sam ovdje, pravio sam posjete, pio *vaš* obligatni cipar, kafu crnu i rozolin, i slušao priče o vašoj slavi pod „Serenissimom“. A propos, sada imam osobito štovańe prema tebi i tvojim, otkada sam vidio onu silu grbova nad kapijama vaših kuća. Ali ja se ipak družim najviše s tebi antipatičnim kapetanom Markom, koji je došav na domazestvo obijelio vapnom i pročelje plemićkog dvorca i grb na ńemu.

[1]) ....Kažem ti: nesretnik, koji je zaljubljen, poput živine je na bespolednoj ledini, od zloduha vođen naokolo, a svugdje je lijepa zelena paša okolo.

Nego ti, koji toliko držiš do tvojih pergamena, već se ljutiš, pa dosta o tome!

Preksinoć o ponoći odriješio sam tvoju ladicu s rodakom ti Nikom Mata Nikova (ah, ta blažena vaša imena!) i prebiruć po violinu povezao se po zaļevu. Ne znajući pravio sam serenadu Slavji, simpatiji tvog rodaka. Dok sam udarao ariju ļubovnika iz „Traviate", Niko je bio zaustavio ladicu pred stanom Slavje, a na svršenu ariju ļubovnika kroz bokešku noć ozvanāo se odgovor „Traviate" sa pijanoforta iz ńene sobe. Slavjinog oca konta Andra nije doma; on je pošao kao svake godine po poslu za petnaest dana put Trieštća.

— Inače — reče mi tvoj rodak — ne bi se čuo ni po ovakoj noći pianoforte u ńenoj sobi, jer taj „čovjek" ne će da zna što je mladost i ļubav. Mene ne može ni čut ni videt, a po gotovo otkad je saznao da mu gledam jedinicu Slavju. Ona mi je neki dan rekla, da od neko doba nema ni objeda ni večere u ńihovoj kući, kada on ne bi proti meni govorio, a konta Krsta falio. —

Ne čudi se, dragi Vlado, što je tvoj rodak ovako povjerļiv prema meni; to je posļedica pisma, koje si mu o meni pisao.

— A je li joj majka živa? — upitah.

— Nije, nego je kod ńe konteša Nina, očina joj sestra. Ta osigjelica, gluha kao top, misli glavom svoga brata. I.... — ali ne nastavi, nego se zagleda put Verigâ.

U sredini zaļeva plamsao je ogań sve jačim svijetlom u onoj noći bez mjesečine i čuo se iz daļine glas protegnut: „ta-ako!" „ta-a-a-ko!" Bijeļanin ribao je *pod svijeću*. Lahorić je zapirio, a mi popev jedro hmilili smo po površini morskoj, ostavļajuć za sobom srebrnastu brazdu. Opčaran tom božanskom noći bio sam se zanio, dok me ne probudi rodak ti, koji udariv dvaput rukama o bedre zakukurijeka kao kokot. Ne prode ni tri časa, a pijevci se u O...., ispod kojeg smo tada plutali, prevareni počeše da odzivaju. Čuh gdje se nečiji prozor otvori i uz mrmļańe lupńavom zatvori. Rodak mi tvoj reče, da je to mesar Simo (znaš onaj, što plače kao dijete kada se opije) probuden prvim kokotom gledao u Vlašiće i vidiv se prevarenim smrskao: „beštije". Jadan šjor Simo, da mu nekako naknadim prekinuti san, platih mu sutri dan *kupičicu* „rakije", koju on sasu u želudac s kapom pod pazuhom.

Međutim se *svijeća* bila približila kraju. Sa gradela ribarskog čamca užareni ugljen luči padao je u more i cvrčuć gasio se, a stravljena za čas tijem srdjela, koju je on još u životu svojim sjajem namamio, sigrala se sada s ńim, dok je mreža na kraj ne potegne.

— Nemate zlotvora; — povikne rodak ti Bijeljanima — ugljen vam ne pada na dno! —

— Dobro jutro, kapetane! Nestalo im traga, a Vi ni uvijek donosite sreću; — odgovore ribari.

Pomogosmo im potegnuti na igalo mrežu, u kojoj se uzvrpoljila lokarda sa srdjelom. Lovina bijaše obilna, i obilno nam srdjela dadoše u koš za meku, a mi ńima da nije na prazno jedva turismo u ruke nešto sitniša.

Još je falilo do zore dobar sahat, a mi potegnuv naš guc na igalo skupismo nešto šušńa i zapalismo vatru. Ja sam pekao kafu, a tvoj rodak pazio na povraz bačen u more ondje, gdje malo prije potegnuta mrežom na kraj riba ostavi silu lusaka, dobru meku, oko koje se vrti zubatac i gńigla, a ne nasiti se.

— Gotova je kafa! — povikah.

— Evo i mene! — ozva se rođak ti i baci u pijesak do mene ojaču gńiglu, koju je taj čas bio potegnuo na povrazu. Srčuć crnu kafu gledali smo pri umirućem plamenu streskańe repom uhvaćene ribe i posledńe trzaje ńenih škrga. Onako ne ispavanom u osvitak dana čudno me se dojmi taj prizor te se dadoh u nevesele refleksije, dok tvoj rodak, koji je potrbuške ležao na pijesku, ne povika: — Ajde da se okupamo i osvježimo! —

Svitalo je, a nas dvoje u adamskom kostimu na osami u ubavoj dražici plijući tiskasmo tvoj guc iza rta „Seljanova".

Kada je svanulo ogledah se, kako mi pristoji novo odijelo; jer moraš da znaš, da me tvoj rodak uzeo sa sobom *pod svijeću* jedino uz uvjet, da se odjenem u ńegovo mornarsko odijelo, pa kad se okupah, alčak bio je sakrio moje, a pružio mi drugo svoje odijelo i, hoćeš ne ćeš, obukao sam ga. Od srca se nasmijah ogledav se. Katrama i smole bilo je na mojim gaćama i kaputiću podosta, a mrnarska kapica išarana uljenom bojom u čudnom stojaše kontrastu s mojim cvikerom.

— Ne slaže se, doktore! — reče mi tvoj rođak, i dotakav se kape metnu dva prsta na nožice pred oko. Razumjeh i digoh eviker.

*
* *

— Ribe, lijepe ribe! — povika on, kada smo mimo mandraće stolivske hmilili.

— Pošto riba? — upita s prozora lijepa dvorca zvonki ženski glas nekim stranim izgovorom.

— Cijene, šjora! — odgovori ponizno Niko i skinu kapu jednom, držaše veslo drugom rukom, čekajuć odgovor.

— A vi fermajte! — neznanka će na to.

— Sada da te vidim, doktore, kako glumiš! — reče Niko, i mi pristasmo s čamcem uz male stepenice mula pred dvorcem.

U to nam se približe dvije gospođe u kućnom odijelu, a vidio si odmah, da su to otmene dame.

Niko im pokaza ulovljenu ribu i stane je faliti na muljanskom dijalektu; zakleo bi se bio da je pravi Muljanin, ribar.

— Lijepo, lijepo! — reče starija dama. — A što košta ova gńigla?

— Dvadest i pet solada — odgovori Niko.

— „Возмите" (uzmite) — reče starija mladoj dami, i mlada pruži košić da prihvati ribu. Niku zadrhta ruka (a nije ni čuda, jer je mladica bila lijepa, kao gorska vila) i riba mu ispade u more.

Ja ne mogoh zadržati smijeha, dok je zabuńeni Niko šakom hvatao gńiglu po plitkom dnu mandraća. Dame se pogledaše i uz posmijeh reče starija mladoj: — „Мня касается что не рибаки" (Meni se čini da nijesu ribari).

Međutim je Niko uhvatio ribu i položiv je u pruženi košić, vraćao ga mladoj dami. U to se oglasi: — Bon jour, mes dames; comprano del pesce? (Dobro jutro, gospođe, kupujete li ribe) — kapetan Ļubo I., koji je taj čas bio izašao iz kuće. Mi se pokuńismo i gledajuć nice otisnusmo se od kraja; ali oni belaj od kapetana Ļuba pošeta se po mulu i pogledniv nas bolje smijući se poviče:

— Ha, ha! to si ti kapetan Niko i Vi, doktore, ala ste lijepi! Na kraj, na kraj, kamo bježite! Ha! ha!

Nije bilo druge, morali smo onako pegulani na kraj.

— Ces sont mes amis, docteur J... etc. capitaine M... (Ovo su moji prijatelji doktor J... i t. d. i kapetan M...) — prestavi nas stari birikin damama, koje su se razumjev stvar srdačno smijale, a što je bilo najgore, *onaki* smo morali u dvorac, pozvani od gospoda, gdje su nas u sali primańa na kadifne fotelje posadili.

Nego za danas dosta; samo ću ti još reći, da se je gospodici Irmi (tako mi prestaviše mladu damu) gvantijera silno zatresla od smijeha, kad me nudila kafom, tako da sam dobio samo po filgana.

Servus! Tvoj Ivo.

D. 15. jula 1898.

Dragi Vlado!

Pitaš me, koje su to neznanke iz Stoliva. To su ti, braco, udovica i ćerka konsula ruskog u X., koji je, rodom Bokelj, na smrtnoj posteli (t. j. pardon ne na posteli, nego u foteju, jer tako mi reče udovica mu, nije htio da umre na posteli) svojoj ženi stavio na dušu, da se sa ćerkom po ńegovoj smrti nastani u Boci.

Ja sam bio dva dana poslije nego sam im prodao sa kapetan-Nikom ribu, da ih posjetim. Gospoda Olga, majka Irmina, primila me kao starog znanca, i poslije kratkog vremena živahan se razgovor vodio med nas troje o literaturi ruskoj.

Sjećaćeš se s universe, da sam znao na pamet Ļermontova „Demona", što sam u vašem „dubrovačko-bokeškom klubu" u Beču — kao gost jednom deklamovao; pa uhvatim zgodnu priliku i stanem ga, da ugodim gospodama, ili bolje gospodici Irmi, da na izust predajem. To moje predavańe osvoji gospode, kod kojih ostanem do kasno u večer pristanuv na molbu gospode Olge, da joj Irmu podučavam u srpskom jeziku svakog dana, kad vrijeme dopusti, da se mogu prevesti preko zaļeva.

Vraćao sam se čamcem kući, a pratili me zvuci pijanina, na kome je gospodica Irma igrala „Les cloches du Corneville". Stari Jozo, koji me vozio, jedva da odoli struji blizu „Markova Vrta" i sve nešto mrmļe. Pustih ga da mrmļe, pa buļeć u tihu

noć stadoh da mislim o gospodici Irmi. Iz razgovora s ńom sudio sam, da je baš vaļano odgojena. Lijepa je, veoma lijepa, ali nekako suviše ozbiļna za ńene godine. Čini mi se, da ima u cijelom ńenom biću nešto što ti govori, da je stvorena prije za profesora, nego li da postane majkom. Nego ti znaš, da ja slabo ili nikako ne poznam ženske, pa lako da se i varam!

Zdravo! Tvoj Ivo.

D. 13. avgusta 1898.

Dragi Vlado!

Kada sunce počne zalaziti sa sv. Matije, otisnem tvoj čamac uprijev veslom o mulo i pripev na jarbol jedarce posļednim uzdisajem Eola, maestrala, jurim put Stoliva.

Gospodica Irma marļivo uči srpski i dobro napreduje. Poslije nego joj popravim zadaću, podemo se šetati put Verigâ. Ja s gospodicom Irmom, a iza nas gospoda Olga s kapetan-Ļubom. Razgovor teče neprisiļeno kao izmedu odavna poznatih. Moju učenicu osobito zanima prošlost Boke; i ja marļivo čitam sve što mi o Boki dopane ruka, a u večer o tom s ńom razgovaram. Kad sam joj tako jedne večeri, šetajući se prema Perastu, pripovijedao o Baju i Peraštanima, reče mi, da joj je pokojni otac povijedao, kako je od Turaka sa zemļom sraženu kulu Bajovu neki biskup katolički podigao, eda se potomstvo bude sjećati slavnoga junaka *risćanina*.

— Zlatna su to vremena bila, nadodah. — Kada je Boka cvala i kada su peraški i dobrocki kapetani sa tartana pozdravļali iz topova „Savinu", a pravoslavni Gospu od Škrpjela; ali na žalost ta se vremena ne vraćaju, gospodice, kao što se ne će ni drugi biskup kotorski vratiti, koji bi pravoslavnog vladiku zagrlio na vratima sv. Tripuna.

— Zar nema više mladosti u Boki, koja bi disala patriotizmom? — na to će Irma.

— Ima je, gospodice, ali diše patriotizmom tjesnogrudnim, koji više Boki štetuje, nego kada bi joj sinovi bili najveći indiferentiste. Samo gdjekoji mladi Bokeļ, koliko ih ja poznam, znade uzdignut se iz te tjesnogrudnosti. Baš upravo prekjučer stigao je iz Beča mladi doktor medicine, moj dobri poznanik, Krile P., kojemu je mio brat, pa koje vjere bio.

— Odakle je on? — priupita Irma.

— Odanle! — i pokaza rukom na starinski dvorac, jedan od onih rijetkih u Perastu, u kojim ne raste bršlan i divlja smokva.

— Poznate ga s universitati? — upita me Irma s osobitim zanimańem.

— Da, dobro se sjećam da sam ga upoznao na sijelu „Zope" u Beču, kada je čitao jednu crticu iz prvog bokeškog ustanka. Lijepo obradenu novelu čitao je takovim pijetetom, da je i uvijek veselim Bačvanima izmamio suzu na oči.

— Rada bih ga upoznati! — reče mi gospodica Irma.

— Prva zgoda, što se pruži, ja ću Vam ga prestaviti, gospodice. A mislim da ćemo ga vidjeti na Gospu prekosutra na otočiću — i pokazah na crkvicu ispred nas, sa zvonika koje taj čas zazvoni pozdrav Gospi.

Zdravstvuj!

Tvoj Ivo.

D. 17. avgusta 1898.

Dragi pobratime!

Prekojuče po podne bio sam na otočiću Gospe pod Perastom. Pravio sam društvo s kapetan-Ljubom Ruskińama; tako zovu ove ljubazne Stolivke, gospodu Olgu i kćer joj Irmu.

Ti znaš za moja vjerska čustva; tà jednom si mi rekao: „Vi inteligentniji pravoslavni i ne vjerujete ni u što, nego ste odani vjeri pradedova jedino jer vam je očuvala narodnost." Nego, kad ugledah u onoj crkvici, obloženoj srebrom i zlatom, rišńansku dolamu, tivacki kružat, pariški šeširić i bijeljansku maramu; pravoslavnog do katolika, kmeta i procijedelu krv, jednog do drugoga: svi poklekli; pa izmedu tisuću svijeća na žrtveniku ikonu čudotvorne gospe, koja jednim pogledom kao da obuhvaćaše vas narod, a pred žrtvenikom u zlatotkanoj odori čestitog Dum Pera — osjetih neko i ako časovito blaženstvo i bjeh ako i za tren poput one nevine djece, što odjevena u bijelo srebrnim glasićem pjevahu hvale Božjoj Majci kod žrtvenika, i duša se moja podiže put visina zajedno s tamjanom i mirom iz kadionika.

— Bum — reći ćeš ti — što je ovome! —

To ti je tako, moj Vlado, a ti znaš da se tijem ne gledam umilit crnoj puliciji kao neki što ne vjeruju ni u palicu, a pričešćuju se kad je najviše naroda u crkvi. Nego, kad izadoh iz crkve i umiješah se med lepotice, koje dodoše sa svih strana Boke, da produ oko žrtvenika Gospe i svilenom svojom kosom otaru podanak istoga izlizan poljupcima vjernika, bio sam opet stari grešnik i pasao oko po vitkom stasu Ljubišinih sestara.

Pod ruku s doktorom Krilom, kojeg obećah gospodici Irmi prestaviti, šetao sam se po otočiću čekajuć pobožne Ruskiće, dok izadu iz hrama. Ńemu ne rekoh o tome ni riječi, jer znaš, ja volim presenećeńe.

Taman mi Krile povijedao da si pustio bradu, otkada te ostavila Mici iz Kertnerice (a nemoj se najediti!), kad sretosmo Ruskiće s kapetan-Ljubom. Pristupih s Krilom gospodama i prestavih ga. Gospoda Olga i Irma, kao otmene dame, prijatno ga osloviše, a on se zacrveni do uši, promuca nešto i poglednu me kao da me zove u pomoć.

Sjećao sam se doktora Krila s universe, da bi mu ńegova živahnost i duhovitost iščezla, čim bi stupio u društvo gospoda; ali to je bilo davno, još kad bješe „brucoš", nego gle i još je takav: čisto pile u mrežici. „Budi Bog s nama!" rekoh u sebi, i da neugodnu stanku prekinem, rekoh pokazujuć Krila:

— Doktor je vas u poslu! Čas prije prošla mimo nas jedna Peraška, pa mu rekla da je boli zub, a on joj odvratio da ima nova kliješta; pa joj nadodao da ga časkom prepusti meni, dok mi dade recepat za bolest srca.

U to se povrati k nama kap. Ljubo, koji je bio pošao da nade stô pred kafanicom, pa se nakloni po staroj etiketi gospodama i reče:

— Пожалуйся, шербет-медовина!

Starom morskom vuku svaka je pristajala, pa i ova, i mi se smijuć posadimo za stô.

Kapetan Ljubo, da otvori usta doktoru, reče mu:

— Molio bih te, doktore, da mi pošleš historiju Milakovića, znam da je ti imaš. Baš jučer se prepirah s ovim Bošńa-

kom (i pokaza na mene) o tom, je li ono pismo Aleksandra o privilegijama nas Bokelja u originalu sačuvano....

— Poslaću ti Milakovića, ali to je pismo na žalost sačuvano samo u kopiji — kao iz puške će doktor Krile.

— Posigurno? — priupita kapetan Ljubo.

— Stalno, sjećam se toga dobro, jer sam se još lani tijem bavio, kad sam sastavljao jednu crticu iz onog doba.

— E onda imaš ti Sarajlijo razlog! — otpovrnu kapetan Ljubo.

— Gospodin doktor bavi se i literaturom? — upita gospoda Olga Krilu.

— Kad i kad gospodo! kada mi dopusti liječnički rad. Služi mi to zabavu, a teško komu da koristi.

— Vi omalovažujete svoj beletristični rad, ali meni je neki dan gospodin — i pogleđnu mene — dao svezak Vaših „Crtica", koje sam baš u slast pročitala i koje su mi mnogu lijepu svojinu Bokelâ otkrile — prihvati gospodica Irma.

Po tom je razgovor tekao neprisiljeno. Ako je nastala stanka, bilo je to radi *bande*, koja je pred crkvicom svirala razne marše.

Raketle su već letjele u vis, a rimska umjetna vatra osvjetljivala otočić, kada izide iz crkve kapetan-Ljubova gospoda i pridruži nam se. Gospoda Ande molila se sve to vrijeme za sinove, koji joj po pučini u dalekom svijetu plove. Ne krepka pojava i veselo biće i još više raspoloži naše društvo, i mi se uputismo gucom put Lastve na imaće kapetan-Ljuba, da tu sutra sprovedemo Rokov dan.

I doktor Krile došao je s nama. Nekada je Pluto grabio Prozerpinu, a sad Prozerpine otimlju Pluta; tako nešto improvizirao sam na violinu, kad smo kroz Verige gucom lmilili, a dame me zamolile, da im štogod udaram.

Res instituta porro tractatur. Pozdrav

od tvog Iva.

D. 18. avgusta 1898.

Dragi Vlado!

U ljetnikovcu kapetan-Ljuba u Lastvi prenoćili smo mi muškarci svi u jednoj odaji. Kažem prenoćili, jer sam žle spa-

vao, kao i doktor Krile uz onog belaja kapetan-Ļuba, koji je s nama dvojicom cijelu bogovetnu noć zbijao šalu. Da je kapetan Ļubo šaliviǵija, znavao sam, ali da je toliki, nijesam ni u snu snivao.

Sutri dan po ručku gledali smo pred crkvom sv. Roka lastovsko kolo i u ńemu gdjekoju Lastovku, stariju nego li je kučak sv. Roka, a onda smo se odazvali pozivu kavalijera L. i pošli u ńegov kaštio, gdje zatekosmo po izbor gospodu s Prčańa, za čudo sve talijanska prezimena. I Slavja, simpatija tvog rođaka Nika, bila je tu sa svojim ocem kontom Androm. Ona je udarala na fortepijanu, a po velikom portiku kaštela vrtjelo se deset mladih parova.

Ja nijesam plesao, jer kako znaš, liječnici mi to ne dopuštaju, pa sam sjedio na pergulu kaštela s postarijom gospodom. Konte Andro vodio je glavnu riječ. Ti poznaš tu jegulu, koju misliš uhvatio si za glavu, a kad tamo uhvatio si je za rep, pa opet nijesi ni za rep i *pročaja*. Mene je jedva udostojio pozdrava, kad je čuo da sam raja iz Bosne. Povijedao je izmedu ostaloga i onu poznatu bravuru konte Krsta u Bosforu, koju ovdje već svak zna, nego kavalijer L., kao prijatni domaćina, a kapetan Ļubo kao dobar otac mladih kapetana ńega, bogatog brodovlasnika, isto su slušali sa zanimańem.

— Molim vas, gospodo, kakva je to *presenza di spirito!* [1]) Veliki Lloydov vapor „Helene" bio je usidren u *radi* [2]) carigrackoj, a na ńemu od *uficijala* sam mladi konte Krsto, jer su se gospoda komandante i sekondo [3]) bili pošli na kraju divertit. [4]) Gluha je bila noć i uz to tramontana [5]); a ti znaš, kapetan Ļubo, kakva tramuntana zna učińet ongje. I bilo, kako je bilo, a videće se, kada stvar bude pred sudom, u jedanput udari ti engleški vapor u sred krme „Heleni"! Konte Andro, koji je gestilukovao cijelo to vrijeme, sada se podiže sa naslońače i nastavi:

---

1) Prisutnost duha = prisebnost.
2) Mjesto nezaklońeno, gdje se usidruju brodovi.
3) Drugi kapetan.
4) Zabavljat se.
5) Zapadńak.

— „Helene" je bila počela tonut, i da nije bilo konta Krsta ode ti sve u ariju [1]) s esplozioni [2]), a onda na dno morsko! Nego konte Krsto zapovjedi presjeć verige od ankore [3]) i viknuv u makinu „a tutta forza" [4]) nasuka vapor na igalo. Che presenza di spirito! recite gospodo. Pa neka mi neko reče da nije od race.

Svi mu odobrismo, a osobito kapetan Ļubo, koji prihvati:

— I pokońi mu otac konte Niko bio je čovječina, a dede mu konte Ilo *era un uomo di grande sapere* [5]) i junak od oka. Kod Sinope, pred ratom od Krimeje, zapovijedao je vašio ruski, i tri turske fregate poslao a piko [6]). To mi je povijedala gospoda Olga i rekla, da je ńezin otac bio ńegov adjutanat i miļenik, te da bi rado upoznat konta Krsta.

Konte Andro, koji je iz početka osobitim zanimańem slušao kapetan-Ļuba, smrknu se na posļedńe mu riječi.

U to dode domaćica, pa nas pozove na „tavola bianca". Iza konta Andra, domaćice i domaćina kavalijera L. stupao sam zajedno s kapetanom Ļubom niza stepenice, što vode u baštu. Sunce je bilo zašlo, a mladi parovi poslije plesa rastrkali se po gradini. Gospode već sjedile pod odrinom uz gotovu sofru mašuć se kineškim mahačima i u živahnom razgovoru čekahu nas, a Slavja konta Andra stajala sama na obali ribńaka i bacala mrvice hļeba ribama.

Kapetan Ļubo gurnu me laktom, pa će mi:

— Ti si se dao u tvoju pojeziju, a ja vidiš, i pokaza mi okom na Slavju, mislim, koliko će ta jadna djevojka imat da proguta pilola radi svoga Nika. Nijesi li opazio onu mrsku na čelu konta Andra, koja se je pojavila, kad mu spomenuh da bi gospoda Olga rada upoznat se s kontom Krstom? Sigurno da je on svoju Slavju i hļade namijenio kontu Krstu, pa se boji utakmice bogate gospode Olge i kćeri joj Irme.

---

1) Vazduh.
2) Eksplozijom.
3) Sidro.
4) Svom silom.
5) Čovjek velikoga znańa.
6) Na dno.

Ne odgovorih mu na to ništa, nego ga samo jače poglednuh.

U to zazvoni zvono sa kule u sred bašte, i mladost se skupi na zakusku. Meni je vis a vis u dnu stola sjedila g.ca Irma s doktorom Krilom, jedno do drugoga, i koliko sam mogao od velike ljubeznosti kapetanice Ande, na koju sam morao odvraćati, da ukradem očima, opazio sam, da je Krile preko mog očekivańa razgovoran. Nemoj mislit da sam ljubomoran; jok brate, nego stvar počima bit interesantnom, kako vidiš.

U kasnu noć vozili smo se natrag i pozdravljali iz guca raketlama gostoljubivog kavalijera L. i ńegovu gospodu. Grehota što od onakog roda nema poroda!

Piši mi i zdravstvuj.

Tvoj Ivo.

P. S. Upravo sam završio ovo pismo, a tvoj rodak kapetan Niko dode da me pozove poslije podne *na pluta*. Nešto je snuždeu i ako krije. Razgovarali smo se o zabavi u Lastvi, i prije nego li ode, onako me tobože slučajno upita, je li Slavja s kim plesala. *(nastaviće se).*

AFORIZMI.

Poljubac je prirodni izraz ljubavi, ńega je priroda sama stvorila, i on se javlja kao prvo objašńeńe u ljubavi. *Stil.*

Ljubav je jedino dobro, koje se ne može ocijeniti i jedino zlo, kome čovjek ne može lijeka naći. *Kardinal de Bernis.*

Poznavati ljude to je korisno. *J. Frauenstet.*

Prava ljubav izmedu muža i žene nastaje onda, kada se javi prvorođenče. *A. K. S.*

Rad je mati slave. *Blaž Lorković.*

Ljubav je žeda uživańa i pojezija osjećańa. *Monten.*

U slobodi je i kamen mekši, nego u tamnici perjana postelja. *Pol de Kok.*

Ima ljudi, koji učine zlo, misleći da je dobro; ima ih, koji učine dobro, namjeravajuć na zlo. *A. K. S.*

Prava žalost je duboko u srcu. Iskrena čista tuga se skameni, a ne da se izliti u suze i zapjevku. *Mil. Jov. Batut.*

Pribrao: **A. Karakašević Sremac.**

ИЗ ХИСТОРИЈЕ РУСКИХ ДРУШТВЕНИХ СТРУЈА У XIX. ВИЈЕКУ.

(Славјанофилство и западњаштво; национализам и ново-марксизам).

II.

С обичним преставама о значају славјанофилства и западњаштва у руској литератури и друштвеном животу руском спојено је много неспоразумљења. Обично изгледа, да се све противности између оба споменута смјера могу свести на опште противности консерватизма и либерализма. Али то тако није. Познато је, да најбољи преставници славјанофилства нијесу никако били окорјели конзервативци, какови су данас фактично њихови епигони; у многим својим тежњама старији славјанофили слагали су се са западњацима. С друге стране није се ни само западњаштво појављивало као синоним либерализма, а то из тог простог разлога, што ни сам „запад", чијим су се идејама управљали преставници овога смјера, није никако био нити је могао бити хомоген, те су се тако и западњаци могли одушевити веома различитим струјама, које су егзистовале у западној Европи. Ако су знаменити заступници западњаштва тридесетих и четрдесетих година примали најглавније напредне идеје њемачке и француске, то су се течајем времена родили и такови западњаци, који су се одмах проти тим напредним идејама оружали, служећи се аргументима западнога консерватизма, па и назадњаштва.

Да се осветли ово стање ствари, треба се сјетити само Каткова. Пошто је стекао своје друштвено образовање у западњачким круговима, г. 1856. ступи на друштвену арену као либерални журналиста с критиком застарелих форама живота и с читавим низом пројеката општих реформа основаних по западним узорима. Идеал овога западњака била је ни више ни мање, него Енглеска. Било је заиста вријеме, када је бранио строго господство права и слободу како појединца тако и опште иницијативе, а довршио је свој публицистички рад гласањем дијаметрално противних принципа, чим је у осталом био богат и западан живот у својим реакционарским периодама. Али и у овом свом посљедњем стадију није Катков био сла-

вјанофил, за каковог су га многи држали. Може се рећи, да се је течајем времена противност између славјанофилства и западњаштва промијенила у противност између реакционарства и напредњаштва, при чем је било могуће у оба табора наћи и славјанских и западњачких одсјена. »Али кад би ме ко питао — вели Карјев — на чијој је страни било више напредних идеја, да ли на славјанофилској или западњачкој — или друкчије речено, који одсјен (славјанофилски или западњачки) највише карактерише руско напредно мишљење у другој половици XIX. ст., мој би одговор био у корист западњака.«

Четрдесете године биле су периода бујнога цвата славјанофилства, и у то вријеме израдише његови преставници потпуно своју идеологију. Код ондашњих власти били су славјанофили у презрењу бајаги ради својих »злих намјера,« док их 1847. године почеше прогањати. Европски догађаји г. 1848. тако дјеловаше на Русију, да није била могућа никаква идејна литература, те до почетка нове владе (г. 1855) владаше у животу рускога културнога друштва потпуна стагнација.

Када је на пријестоље ступио Александар II. и настало доба обрађења (које се у Русији хисторијски зове »доба великих реформа«) опет је било могуће с већом слободом просуђивати идејна и друштвена питања, која су се тицала самих основа рускога живота. И у то доба позорност и симпатија друштва била је на страни западњака, који су се такођер поставили на чело читавог тадашњег интелектуалног покрета. Западњачки табор већ је прије имао славне заступнике: Герцена, Бјелинскога, Грановскога, а сад се опет појавише у њем нажње достојни књижевници идући паралелно с временом и имајући на себи дубоке стопе филозофских и друштвених идеја на западу. Славјанофили нијесу имали једнако силних талената, а уз то друштво, познавајући само једну страну славјанофилског учења и сматрајући их за то одушевљеним браниоцима официјалних догмата — мало им вјероваше; али главни узрок њихове непопуларности био је у том, што се њихова теорија није могла даље развијати. А не само то; млађе покољење славјанофила није могло ни да се одржи ни на оној идејној висини својих претходника, те лагано спадоше на ниски ступањ доста узанога национализма, који није никако одгова-

рао општему хуманитноме духу 60-тих година. С болом у срцу гледали су славјанофили, да симпатије друштва нијесу на њиховој страни и да западњачке идеје све дубље коријен хватају.

Са становишта вјерности оним принципима мишљења и живота, које су славјанофили сматрали за једино спасоносне, морала им је свака наклоност к западу изгледати као шкодљиви резултат лакомисленог опонашања туђих узора. Они су окривљивали западњаке, да чврсто вјерују у Европу и да су готови од ње без размишљања све узимати, не гледајући потребе и интерес рускога народа. У ствари то није било тако. Вјеровати у Европу, вјеровати у њу тако слијепо, није било могуће већ једино зато, јер није било неке јединствене хомогене Европе, те зато: руски људи тражећи свијетло на западу нијесу могли а да не познају, што је вриједно да се позајми, и обратно, што да се избјегава. Већ је у половини XIX. вијека било свим бистријим људима у Русији јасно, да у самој Европи постоји дубока провалија међу буржоазијом и народом, и да ће Русија, буде ли што позајмљивала од запада, морати само бирати и бирати. Већ у предвечерје »епохе великих реформа«, које су прославиле владу Александра II., није било једнородног западњаштва у руском друштву. Оно се расцијепило, и из њега се два табора искристализовала: један буржоазни, а други демократски. У првом су владале идеје мирнога либерализма, а у економским питањима принцип маншестерски, који обрће очи од свих тамних страна капиталистичког уређења друштва.

Овај табор имао је у литератури своје заступнике, а ови гледаху сав спас Русије у сили западнога капитализма под егидом знаменитог гесла »laisser faire, laisser passer«. Други, демократски смјер полазно је са критике буржоазнога уређења и капиталистичке политике западне Европе, стављајући им на супрот руску земљорадничку општину, као форму, коју треба сачувати у интересу народа и његове боље будућности. У исто доба, када су публицисте буржоаске бранили идеју предности западног господарског уређења пред руским, публицисте демократи видјели су основ бољег уређења руског народа у истој општини, коју су и славјанофили проглашавали као најдрагоцјенији легат рођене прошлости. На концу 50.их година Русија

је морала, да разријеши практично питање највеће важности: како да се проведе очекивано ослобођење сељака из поданства тј. да ли да добију само личну слободу или да се ослободе заједно са земљом. Први начин имао је своје присталице, којим су пред очима лебдјели западни узори господарства с надничарима, док су се најбољи заступници тадашњег друштвеног мишљења слагали са славјанофилима у том, да сељаци буду ослобођени заједно са земљом и да земља остане у њиховом власништву. И једни и други имали су пред очима интересе рускога народа, али у самом више идејном значају заједничкога држања земљишта веома су се разилазили: славјанофилима била је општина легат прошлости, у којем се појавио дух народа, западњацима демократима била је гаранцијом будућности, која осигурава народу могућност људске егзистенције.

Зауставили смо се при овом примјеру публицистичког просуђивања о питању општине у вријеме сеоских реформа из неколико разлога. Прво видимо, да су најсвјеснији западњаци знали оцијенити значај те народне руске институције, као што је то земљорадничка општина, а то значи: да се западњаци нијесу баш у свему опирали о запад, јер је у то доба та општина била тамо непозната. Друго видимо, како су се западњаци демократи слагали са славјанофилима у брањењу општине, и како су према својим погледима на прошлост и будућност различито оцјењивали ту институцију. Треће видимо, да је питање о општини изазвало раскол у самом демократском табору руске интелигенције, те се сада у новој форми поновио спор међу славјанофилима и западњацима — нарочито у питању: мора ли Русија проћи све стадије економског развића, које је проживјела западна Европа, или ће се развијати сасвим самосталним путем.

Осим славјанофилства за вријеме „епохе великих реформа“ у руском друштвеном мишљењу била су још три смјера: чисто реакционарни, мирно либерални и радикално демократски. Главни орган посљедњега смјера био је „Современник“, чији су главни сарадници били Чернишевски и Добољубов [Задњи од ових умрије управо оне године (1861), кад су сељаци били ослобођени, а слиједеће године Чернишев-

ског ухапсише и у Сибирију прогнаше]. «Современник« излазио је до душе до г. 1866, али се општи карактер друштвеног гибања у то доба промијенио и настао у напредном табору раскол, када се уз смјер »Современника«, карактерисаног са својим социјалним тежњама, појавио смјер »Рускога Слова« (Русское Слово), карактерисаног чисто индивидуалним тежњама. Главни преставник овога смјера (који у осталом није дуго владао) био је даровити, али веома једнострани Писарев, најскрајњи индивидуалиста, који је видио сав спас у побједи природних наука и уништењу естетике. Год. 1868. првашњи сарадници »Современника«: пјесник Некрасов, сатирик Салтиков и публициста Елисјејев добише стари, негда славни, али у то доба запали журнал »Отечественија Записки« и оживљеше у њему смјер »Современника«, почевши и овдје полемику с мирним либерализмом ради његова буржоизма и с радикалним индивидуализмом због његовог малог социјалног карактера. Тој тројици именованих уредника брзо се припоји и четврти: Н. К. Михајловски, литерарни критик, публициста и социолог. Седамдесете године XIX. вијека у хисторији рускога друштва карактерисане су смјером часописа »Отеч. Записки«, који је узео на своју заставу »обрану народних интереса«. Год. 1884. би и овај лист као и »Современник« по наредби владиној обустављен, и истом послије 12 година пође за руком придобити за исти смјер други орган мјесечник »Русское Богатство«, на чијем челу бијаше стари полемик Михајловски. Може се рећи, да су за вријеме пошљедњих 45 год. (1856-1901) с прва »Современник« затим »Отеч. Записки« а коначно »Русское Богатство« заступали један те исти смјер, чије су идеје и животни принципи израсли из западњаштва претпрошле епохе, спојене с именом Герцена. Али то није било западњаштво у старом смислу. Реални запад већ је и самог Герцена разочарао, не ваљда ради тога, што се увјерио о истинитости славјанофилства, него зато, што су његове идеје отишле веома далеко од реалног запада, чијом се стварношћу није могао одушевити. Смјер »Современника«, »От. Записки« и »Рускога Богатства« излазећи из главних западњачких идеја, већ зато се не може назвати чисто западњачким, јер саме те идеје забацивале су западно друштвено уређење. Чисто западњаштво у Русији

престављаше у то доба овај смјер, проти кому су споменути листови водили непрестани бој тј. мирни либерализам, који је славио западно-европско капиталистичко друштво и проповиједао маншестерске принципе слободне конкуренције. Напредни бранитељи интереса рускога народа управо су се обратно држали и према друштвеном уређењу и господарској политици запада.

II[1].

У даним приликама руски »народњаци« (како су их почели звати, премда су се под општим називом народњаштва крили веома различни смјерови), односно преставници тога смјера, без сумње поријекла западњачког, хтједоше, да заузму становиште, на коме су прије стали славјанофили — и тим да постану непријатељи запада. Разлика је била у том, што »народњаци« нијесу били противници цијеле западноевропске цивилизације, него само социјално-економског уређења на западу, а што су, проповиједајући дужност служити рускому народу, строго разликовали *интересе* тога народа, за које су били спремни много жртвовати, од његових *назора*, којим се безусловно покоравати мишљаху да није потреба. Када су 30-их и 40-их година вођени спорови између славјанофила и западњака, настала је у првом реду културна тј. мисаона разлика између Европе и Русије, а истом ослобођење сељака потисну на прво мјесто социјалну разлику, у својој основи економску, при чему су се најватренији обожаватељи западне културе слагали у том, да Русија мора избјећи капиталистички ступањ економског развића, који проживљује буржоазна Европа. Према томе, како се славјанофилство непрестано мало по мало претварало у руски национализам, културна индивидуалност народа за њ је непрестано више и више избијала напријед у сравњењу с питањем о свеопштем побољшању народнога бића, и назори народа бијаху му од веће важности но његови интереси. Иза тога формула, која директно проповиједаше безусловно обарање главе пред назорима народним, поста на концу 70-их и почетку 80-их год. геслом цијелога смјера, који се називао »народњаштвом«. С прва је овај назив означавао службу на-

роду, али му касније бјеше припојене међу собом сасвим противне ствари.

Народњаштвом називао се у опште нарочити интерес за народни живот, белетристичка идеализација тога живота и учење: сагињати главу пред назорима народа т. ј. признавати и одобравати све, у што народ вјерује; учење, које је било праћено нападајима на интелигенцију, као на нешто не само туђе, него и народу непријатељско. С таковим народњаштвом тј. с тако схваћеним служењем народу, које захтијева безувјетно покорење народним назорима, морали су »Отеч. Записки« једно вријеме полемизовати ради збркапих појмова, које је ово учење у мислима друштва проузроковало. Западњаштво је увијек једнако схватало задаћу интелигенције у њеном односпају према народу, нарочито дужност образовати га у духу свеопће истине, коју траже филозофским и знанственим радом све образоване народности. Народњаштво, које је тражило метаписање пред назорима народа, одрицало је интелигенцији и само право објашњавати му темељне принципе народнога духа, које су јој право признавали и сами славјанофили, и ако су и они такођер хтјели сачувати нетакнуте назоре народа пред погубним утицајем »гњилога запада«. Не само то; у вријеме полемике с реакционарним народњаштвом Каблица и другова »Отеч. Записки« нарочито су акцентовали, да у многим случајевима сами интерес народа директно тражи бој с његовим назорима.

А тако не желећи, да Русија у свом економском развићу пође истом цестом, којом је ишла западна Европа, но желећи (другачије речено), да Русија пође својим нарочитим, самосталним путем, заступници руске напредне интелигенције нијесу имали на уму област идеја, које су у славјанофила биле на првом мјесту; а ако су жељели рускому народу самосталан развитак, то није било на темељу многих размишљања о претходним особинама рускога (или славенског) духа, него зато, јер то по њиховом мишљењу захтијевају интереси народа.

А у чему су били ти интереси?

Главним догађајем »епохе великих реформа«, као што је то већ речено, било је ослобођење сеоског народа са земљом, и у то доба најбољи руски људи упиташе сами себе: зар не

би Русија могла добро употријебити тај згодни моменат, да пређе на виши ступањ социјалне егзистенције, да мимоиђе капиталистички стадиј, с његовим масама народа без земље, с његовим пролетаријатом, пауперизмом и свим осталим његовим негативним странкама.

За то постаде програмом активне интелигенције, да ради на том, како руски мужик не би спао на простог пролетарца, да Русија буде сачувана од дарова капитализма, како би јој било могуће у даљем њеном развићу избјећи фазу буржоазне државе. С тога становишта морало је учење буржоазнога либерализма бити очитом издајом народних интереса, јер је овај смјер тежио, да пресади на руско земљиште све одношаје и уређење запада. И управо за вријеме најдоцнијег развијања овога програма »Отеч. Записки« били су готови, да би постигли главни циљ, на неко вријеме одрећи се нематеријалне користи слободе, коју је либерална буржоазија извојштила друштву на западу, само да добитак индивидуалне и политичке слободе у Русији не утврди као на западу владу капиталистичке буржоазије над радним народом.

Је ли живот потврдио ово очекивање?

На ово питање морали су негативно одговорити и саме приставше формуле самосталног економског развића Русије; збиља није испунила њихова очекивања.

IV.

За то најмлађе покољење публицистâ, које је ступило на друштвену арену задњег деценија XIX. ст. под заставом марксизма, с одушевљењем поздрави капитализам, који је продирао у Русију. Треба споменути, да је послије извајловљења многих нада руског друштва, за вријеме реакције 80-их година, неко вријеме мисао младих људи била обраћена само на страну индивидуалнога себе-усавршавања и да су у то вријеме биле нарочито обљубљене ријечи Л. Толстоја: »Не противити се злу«; »не чинити зла«. Али када је и овај смјер друштвених расположења охладнио, велики дио најбистрије младежи нађе се у крилу марксизма. Темељ ове наклоности, која је проузроковала велик раздор у руској напредној интелигенцији, био је у том, што су марксисте или неомарксисте (како

су их такођер називали) сву срећу за руски живот почели очекивати од наступа Русије на цесту капиталистичког развића према западном узору; они су навијестили рат свему, што запријечава промјену народних маса у пролетаријат т. ј. и земљорадничкој општини и ситној производњи, савјетујући, да се »руски мужик прèвàри у фабричном котлу итд. Новомарксисте ступили су на литерарну арену у форми оштрога нападаја на читав назор народњака, под којим су називом криво разумијевали заступнике разних смјерова. Тај је нападај у своје вријеме наишао на отпор присташа првашње демократске традиције, сада заступане редакцијом »Рускога Богатства« (Русское Богатство). Међу овим органом с једне стране и марксистичким органима (Новое Слово, Начаю и др.) с друге стране, развиле се најоштрија полемика. У овој полемици опет је било постављено питање о односају Русије према Западу и о задаћи интелигенције у народном животу. Марксисте су окривљавали народњаке ради њихове романтичке идеализације рускога живота, сравњавали су народњаштво са славјанофилством, шта више говораху, да је народњаштво поријекла славјанофилског и да је исто онако реакционарног карактера као оно.

Према њиховом појимању било је главно, да се руски мужик претвори у фабричког радника, да сеоско господарство уступи мјесто фабричној продукцији. Марксова формула о нужности капиталистичког стадија економског развића ради будућег општег значаја рада била је главна догма нове струје. Мисли »народњакà« о том, да Русија избјегне капиталистички стадиј, проглашиваху за незнанствене. Овај раскол у руском напредно-демократском табору био је у основи својој једино пошљедица несугласног мишљења у питању о садашњости и будућности рускога народа. Ми смо видјели, да су славјанофили већином живјели у прошлости, а западњаци у будућности. Али и односај према будућности може бити двојак. Цијело питање лежи у том, како се при том гледа на садашњост тј. има ли ова сама по себи самосталан значај, или се њом једино приправља будућност. Они, који су од новомарксиста билу названи »народњаци«, тврдили су, да свако покољење народа има једнако право на срећу и слободу, и да уопће није могуће садашњост жртвовати будућности, те да није могуће лишити

садањи народ земље ради тога, јер ће касније из тога зла изићи добро. Ради тога су узрока народњаци држали, да је већ само по себи веома добра ствар осигурати земљиште народним масама, то земљиште цијенити и за будућа покољења сачувати. Задаћа руске интелигенције била је по овом, да ради свима средствима којим располаже, да се народним масама земљиште економски осигура, као гаранција боље будућности. Народ треба љубити, мора му се служити, али овај народ мора бити *реални* народ садашњости, а не онај *умишљени*, *фиктивни* народ будућности, коме треба садашњост жртвовати. Нека је разум интелигенције и отргнут од народа, срце је ипак с народом. Марксисте су и у овом питању стали на другом гледишту. Ипак нијесу могли као славјанофили напасти на интелигенцију ради њеног западног образовања, а још су мање могли заједно с народњацима захтијевати метанисање пред народним назорима, али су до извјесне границе прихватили учење о истовјетности интелигенције с буржоазијом, проглашивши са класнога становишта, да се свака интелигенција одржава господујућом друштвеном класом, чијим интересима такође служи, ради чега се на њој примјећују стопе назора оне класе. Идеали »народњака« проглашени су с овога становишта за меке и буржоазне, и зато противне интересима народа.

Спас није у том, да буде сачувана самобитност рускога економског уређења, него у том, да што је могуће брже буде дома проживљена сва западно-европска економска еволуција.

На овом се мишљењу зауставило сада публистичко мишљење у питању унутарњег развића Русије. Свака је струја, коју смо споменули, настојала, да образложи и обрани себе хисторијски и теоретски, или боље речено, хисторијско-филозофски, при чему се на појединим доктринама примјећују утицаји западних учења. *(Свршетак).*

Зл. Праг, 1902.

Влад. Н. Андрић.

DANIELE CORTIS. (2)

ROMAN.

Napisao **Antonio Fogazzaro.**

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava II.

Važna stvar.

„Naprijed! i zatvori brzo vrata", reče konte Lao, koji se bojao promahe. „Više je vrijeme, da te vidim... Je li ili nije vika to, što čine ti vražji popovi. I tako ti, da ne mogu poć doli pozdravit ih dobrom batinom! Što, tvoja majka ne zna drugo, nego pozivati popove? Već će bit svi pijani. Kakvoga im je vina ponudila ona guska?"

Jelena se duboko nakloni: „Idem da vidim."

„Ah, luda glavo!" umekša se konte Lao. „Hodi amo... — oprosti — dolazi mi ona malo prije gori, i svježa kô ruža, pita me, — da li zapovijedam štogod! Upravo su joj vrane ispile mozak. Da li zapovijedam štogod!! S ovakom bukom, da se i zidovi ruše! — Zapovijedam, da ih pošaljete k vragu sve! — velu ja. — Ali, govori mi ona, — mislila sam, da ne čujete. — Ma, baš je lijepa, znaš! Nije mi dosta ovoliko nevolja, nego da budem i gluh!.... Zašto me gledaš tako? Biću blijed, je li? Zelen, ili barem žut, je li? Pravi mrtac, je li?...."

„Ne, ne, ujače, izgledaš kao medvjed, kad se razgnevi."

„Bijeli, je li?"

„Ne, sivi."

Mjesto da odgovori, konte Lao izvuče iz ǵepa malo zrcalo i približi se prozoru. „Ništa, ništa; malo sam blijed, al' samo malo."

I zbilja bijaše blijed. Tu su ńegovu bledoću povećavala dva velika crna oka, kratka i gusta, crna brada, i požutjelo čelo, na kojem su kovrčaste vlasi činile tačku. Okrenu nećakińi leda i pogleda jezik.

„Lijep si, ujače, lijep; budi miran."

Ujak se žurno okrenu i reče: „Poslije svega toga, da nijesam bolestan....."

Bio je visoka i elegantna stasa. Veliki aristokratski nos nije kvario ńegovu fiziognomiju, pola ńežnu, pola podrugljivu.

„Da mi se ne snijeva, da sam bolestan.....“ popravi ga baronesa.

„Snijeva?.... Zar, dakle, provodim ovakav život za pazar[1])? Zar se zabavljam preko dana ne probavljajuć, a preko noći ne spavajuć? Zar se zabavljam, bolestan trinaest mjeseca u godini? Čuješ li ono gomnarâ[2]) popova? Oh, izvrsno se zabavljam!.. Šuti, šuti i udaraj mi malo „la Pastorale“ od Corelli.“

I razvali se u naslońač — pravi brlog — iza stola, u najtamnijem kutu prostrane sobe, najudaljenijem od vratâ i triju prozora. Na desno je stajao okomito otvoren glasovir, naslońen o zid.

„Ne vidi se ništa, ujače,“ reče Jelena.

„Pa znaš na pamet.“ Konte poče pjevuckati začińenim glasom, slatkim i punim čustva.

„Nije me volja večeras.“

„Zašto?“

Jelena ne odgovori. Sjedajući izmedu prozora i pisaćeg stola, gledaše strica u lice, gladeći rukom kńigu, koja je stala koso na rubu istog stola. Konte Lao za stalno je nekako u sebi tumačio taj muk, jer ne zatraži odgovora i zapali cigaretu.

„Ja sigurno nemam krivńe“, reče on, bacajući goruću šibicu na pladńić za pepeo.

„Kakvu krivńu, ujače?“

Konte Lao nasloni ruku na stô i gledaše šibicu; kad izgori, reče: „Ako smo došli do takvog stupńa!“

Jelena nije razumijevala.

„Od male je vrijednosti onaj engleški pjesnik“, promijeni razgovor konte Lao, hoteći valda rastjerati neke teške misli. „Pun je barokizama. Slutio sam ja to. Da nebo biva sedam puta božanstvenije radi uzašašća Mazzinijeva!!.... Ludosti ništa drugo!.... A genitivâ pak, koliko genitiva, Bože sveti!“

„Kakvog stupńa?“, reče Jelena dižući se. Sjede blizu ńega na stôčić za glasovir.

„Gdje ti je glava sada?“ odgovori ujak. „Reci mi, jesu li igrali biljarda prije oluje?“

„Jesu.“

„I tvoj muž?“

[1]) Dubrovački izraz; znači: Za šalu. [2]) Dubrov. izraz; znači: deran.

„Jest, on i Perlotti."

„On, filozof?"

Konte se za čas zamisli, pak skoči na noge i baci cigaretu, te uhvati Jelenu za sljepočice, koja je nehotičnom nadutosti kušala da digne glavu.

„Čuješ," reče konte, pritiskujuć je silom na prsi, „lopova imaš za muža." Utisne svoje usne na ńezine vlasi, šapnuv tiho: „Ubiću ga ja!"

Jelena se rasrdena oslobodi od tog zagrljaja; pogleda ujaka sijevajućim očima.

„Znaš," reče ona, „da trpim od takvih razgovora. Znaš, da me to vrijeda. Upoznala sam ja ńega dobro prije, nego sam ga uzela. Dopustila sam mu, da mi bude vjerenik, a poslije muž. Misli što te voļa, ali mi nemoj govoriti o tome. Nije me prevario. Ostao je sved isti. Ne bi bilo ni malo plemenito od mene, da dopuštam takav razgovor."

Okrenu ujaku leđa, i ode da gleda kroz prozor, dok je on razdražen nastavļao: „Pusto! Kako da svak ne zna, da si bila dijete, da su ti ga nametli."

„Ništa nametli," okrenu se i razļuti mlada gospoda, „možda me mâma malo gonila, ali mi je jadni otac govorio sve do zadńeg časa: Spomeni se, da si slobodna, da si još na vrijeme. I nije bilo ni od potrebe, jer nije istina, da sam bila dijete. Imala sam devetnaest godina, i nijesam stvari shvatala sasvim zlo."

„A, zašto si onda pristala? Vjeruj mi, da je mene bilo, ne bi to bila učinila."

„Oh, gospodine ujače," odvrati ona nekako ponosno. Bilo joj je mrsko reći, da je uzela za muža prvog, na kojeg se namjerila, jer joj se neke majčine spletke nijesu milile. „A sad," plane ona, „što je novo? Što je strašno učinio moj muž? Biće vam tražio malo vaših novaca. Za to će bit majku spopala melanhonija, a tebe grčevi."

„Ah, tako ti!" kliknu ujak, tresući i okrećući polako glavu prama utvarama, nevidļivim prizivnim sucima: „Sada je red na Vas, dragi moji." Podiže ruke i silno ih spusti na stegna.

„Ne govorimo više," reče. I kao da nije ńegov posao, sjedne do glasovira i zaigra neku ludu polku, mrmļajuć u sebi:

„Lijepo je odgojena, lijepo.... Lijepo, tako mi!.... Malo vaših novaca, što ćeš.... Malo novaca, uh!.... Lijep odgoj, lijep.... Lijep, tako mi!.,.. Sasvim lijep!"

„Mahni se, ujače, mahni," reče mu Jelena. „Kako se prostački ponašaš večeras. Nikad nijesam znala, da si takav."

„Igraj, draga, igraj!" govoraše konte Lao, umekšan. „Igraj, zlato moje, igraj. Vidiš, da udaram.... Što ti znaš o novcima! Ti si sretna, igraj."

„Ludosti su to, ujače. Ne brinem se ja za novce. Mahni se!.... Luda je, znaš, ta muzika."

Konte Lao uhvati s obadvije ruke stôčić pod sobom, i okrenu se na ńemu.

„Znam, znam, — a reći ćeš mi pak, što su tvoji razgovori. Tebi nije stalo, da tvoj muž, pošto je proigrao sve svoje i tvoje, hoće da proigra i naše? Nije ti stalo, da dolazi ovdje kô nasilnik, tražeć novaca, koji mu ne pripadaju, i govoreć, da ti trošiš i sipleš...."

„Biće," reče Jelena hladno.

„..... i prijetit, da će te za sved zatočiti kô nedostojnu ženu u Cefalù, ako mu ne damo te novce."

Baronesa skoči i upita oštro: „Je li rekao to tebi?"

Konte Lao stavi kažiprst na prsi, podižuć obrve: „Meni?.... Bio bih mu ih dao odmah, pa ga bacio skupa s novcima niz prozor.... Rekao je nešto tako, po prilici, tvojoj majci."

„Kada?"

„Jutros. Izgleda mi nemoguće, da ne znaš."

„Zbila, nijesam znala."

„Onda ne znaš ni što sam poručio tvojem senatoru?"

„Ne."

„Poručio sam mu, da dode to ponovit meni. Biće mu već tvoja majka kazala. Tvoja bi majka htjela služit i bogu i vragu. Prolit malo suzica, to je sve ńezino znańe. Istinu mi reci, — nijesi znala ništa?"

„Znala sam, da mom mužu treba novaca. Prije nego smo ovdje došli, molio me na svoj način, da vam pitam. Odgovorila sam mu, da je slobodan pogodit se s vama kako hoće, ali da ja, što se mene tiče, ne ću ni pisnut."

„Ko zna, kako te opsovao poslije za to?"

„Psovao?.... Ni riječi mi nije rekao više. Ne psuje on mene nikad."

„Ne?" Ujaku se činilo malo nevjerojatno.

„Ne, upravo ne," potvrdi baronesa, skoro začudena, da mora dva puta isto govoriti. „Znaš, kad bi on mene psovao, su malo riječi dovela bih ga u red."

Konte umuknu.

Jelena pomisli: eto, to je ta *važna stvar*. Baš, toliko važna? Za postupak muževljev malo joj je bilo stalo. Očito je bilo, da ujak ne bi dopustio, da je zatoče u Cefalù. Skoro se u sebi grizla, da je Danijele tako rekao. A sve jednako je padala kiša i svečani glas žalosti još nije bio umukao.

„Ujače," reče baronesa, „što ti je palo na pamet pripovijedat to Danijelu?"

„Ja? Zašto? Ja mu nijesam pripovijedao ništa."

„A ipak sam ga vidjela izać odovle, i rekao mi je, da se nešto *važno* dogodilo."

„Važno?.... Ja ne znam ništa." Jelena opazi u ujačevim riječima sumńivu promjenu glasa i pretjeranu ravnodušnost.

„Ne čini ti se važno," reče ona sa smiješkom, „bit zatočena u Cefalù?"

„A, dà, dà, biće to."

„Ali, ujače....."

„Dodijala si mi više. Ne tiče se ni tvog muža, ni tebe, ni mene. Ako želiš intimnijeh razgovora idi u Danijela."

Jelena ne odgovori ništa.

„Oprosti," nastavi ujak. „Stvar se tiče samog ńega. Ja ne mogu govoriti."

Ona se pokaja, što je odala dvije riječi svoga rodaka, koje su možda bile dokaz velikog i pouzdanog prijateljstva. Najednom napne uši i otvori prozor. Šum vode, što je ispod tekla, ude u sobu.

„Što si luda?" poviče konte Lao, bježeći s podignutim ovratnikom u kut, gdje je bio naslońač. „Zatvori, za ljubav božju, koji ti je vrag?"

Ne padaše kiša više. Padala je tek po koja velika kap sa strehe.

„Nema kiše, ujače, nema ni daha."

„Oh, tako ti boga, da nema daha. I ne će da zatvori! S ovakom vlagom! Zatvori, zatvori! Dosta je više! A Rovese[1]) regbi da je u sobi, pa da nema daha! Dosta je više, zatvori!"

Jelena se nije obazirala na ńegove riječi.

„Oprosti, ujače", reče brzo i ispod glasa, „čula sam, da se otvaraju vrata od dvorane. Hoću da vidim, ko izlazi."

Izlazili su popovi, stružući nogama i žurno pozdravljajući. Senator bijaše s ńima. Uhvati ispod ruke kaodemurskog župnika i reče mu na uho nešto. Svi se drugi okupiše okolo ńega. Župnik, suh, sa zlatnim naočalima i rumen, odgovori glasno:

„Znate, mi vala da smo uz papu. Na priječac se ne da učinit ništa. *Non expedit*. Ja da imam pravo na sto glasova, ne bih za stalno dao ni jednog za tog gospodina tu. A biću veoma zadovoljan, ako sjajno propane. Ali strah me, jer ovdje svi glasuju za ń. Drugo ne možemo, nego nagovorit koga, da ostane kući. Ali.....

„Idimo naprijed", reče senator, kojemu nije bilo drago, da se o tom glasno raspravlja tako blizu kuće. Na to ga žena zovnu s prozora:

„Karmine."

Barun se okrenu i pogleda gori. I popovi se okrenuše i pozdraviše s nekom poniznom stravom, prigibajući vrat i podižući oči. Baronesa odvrati na pozdrav tek poklonom glave; upita muža, da li je Cortis u dvorani.

„Jest, a zašto?" odgovori.

„Imam mu nešto kazat", mirno odvrati Jelena i zatvori prozor.

„A mama?" obrati se sada ujaku, „što veli mama?"

„Jesi li zatvorila dobro?", upita konte, spuštajući ovratnik. „Ona se grize i plače i na me je srdita, jer ne ću da pogodim ńezinom gosparu zetu.... Ako hoće žrtvovat od svoga, slobodno joj; ali ne mislim, da je tako darežljiva."

„Jadne mame", podsmijevala se Jelena. „Suze nijesu toliko skupe. Zbogom, ujače."

Pruži mu ruku. Konte Lao stisnu je snažno. Pridrža je za čas bez riječi. „Čuješ", šapne pridušenim glasom, „poznaješ li me, a?"

[1]) Rijeka.

Ona mu pruži i lijevu ruku, te čustveno pritegnu ńegove k sebi.

„Dosta“, reče on.

Jelena se silno pouzdavala u ono muževno pošteno srce, koje je toplo kucalo pored mušicave tromosti, koja će bit imala svoj izvor u kakvoj tajnoj duševnoj mahni. Tu su tromost povećale plemićke tradicije i navike, a bolesti, bilo tjelesne bilo umišlene, i gorki skepticizam su je utvrdili. Ta tromost bijaše dostojna svijeta i ńega.

Sluga dode da vidi, nije li gospodin Danijele zaboravio tu svoje rukavice.

Baronesa otrči od ujca i skoknuv iz sobe, side niz tamne male stepenice u ložu. Pri dnu susrete se s nekim, što je uzlazio gori.

„Ko je?“ reče.

„Oni od ribe, kontesino: Pitantoi.

„Oh, bravo! Ti glasaš za gospara Danijela?“

„Ja?... Kad bude glasovao cijeli ribli rod, glasovaću i ja, gospodo. Ali govore, da zakon još nije gotov.“

„Nijesi li ti izbornik?“

„Čini mi se, da ne, kontesino. Što ćete? Nekakvi izbornici, da bi se sramio i.....

Baronesa preleti ispred ńega i side doli. Cortis je iz lože s dr. Grigiolijem ulazio u trijem, koji je s ložom međašio. Istodobno ude iz tajnih stepenica i Jelena.

„Odlaziš li?“, reče Cortisu.

On joj pruži ruku i odgovori: „Idem kući.“

„Želela bih Vam reći jednu riječ“, odvrati ona.

Dr. Grigiolo uludno se postavi dva koraka natrag.

„Budite, Grigiolo, tako dobri, obavijestite mamu, da sam za čas izišla s Danijelom.

Jelena je govorila sasvim prostodušno i sa smiješkom na ustima.

„Idem, baroneso, idem“, odgovori revni mladić. „Dakle, gospodine Cortisu, doći ću u Vas sutra u jutro, da se porazgovorimo o tom programu.“

„Ne. Sutra u jutro odlazim.“

„Kako? odlazite? Ali ćete se odmah povratiti!“

„E, baš ne znam."

„Ne znate? Ja mislim, barem prije izbora?"

„Ne znam."

„Onda, što ćemo? Oprostite, za boga, baroneso."

„Oh", reče Jelena, „molim Vas! I mene mnogo zanima to. I ja sam, znate, mali agenat za izbore."

U toliko je Cortis mislio. „Dodite večeras", reče.

Grigiolo se malo smete. Kontesa je Tarkvinija računala na ń za zabavljańe gospodâ. „Sada kako?...."

„Dodite, kad se razide društvo" nastavi Cortis. „Na jedanaest, na ponoća, kad god hoćete."

Grigiolo odgovori: „dobro," ali nekako nezadovoljno, unaprijed osjećajući san i lijenost. Ali Cortis, ili jer možda nije razumijevao takvu mekušnost, ili jer je možda mislio na drugo, držao je stvar uglavljenom i, oprostivši se od mladića, okrenu se velikim Jeleninim očima, koje su od ńega nešto tražile. Odvrati im dugim i ozbiljnim pogledom.

Ni ona, ni on ne prosloviše. Iza malo časaka, koji su se ńoj činili beskonačni, odoše prama izlazu, zajedno, kao da se dogovoriše, ne znajući, ko se prvi uputio. Muče dodoše na otvoreno, odakle je jedna staza, livadama na desno, vodila put Villascure i Cortisove kuće; druga doli, gdje je šumio Rovese, naprama goloj povorci hridinâ, Barka-brdâ; a treća je ravno vodila put obronka, s koje su tri jele medašile s prodolinom. Jelena je strepila na pomisao, e će rodak poći desnom stazom, put svoje kuće. U tom slučaju, zašto da ga dalje slijedi, da ga skoro sili govoriti? On ode ravno prama jelama. Ńoj srce zaigra, a lice se ožari.

„Draga Jeleno", poče Cortis. Muški glas, mek i sladak, pade umoran kao pod smrtonosnim udarcem.

„*Važna stvar*", reče, i pogleda rodicu. Valda je na ńezinom licu čitao veliko ganuće, jer odmah nadoda brižljivo: „Ne, draga; stvar ne nadmašuje moje sile."

„Vjerujem", reče ona, gledajući ispred sebe staklenim očima. Nije bio više ni naglasak ni pogled one Jelene, koja je malo časaka prije govorila d.ru Grigiolu.

„Tebi je stvar sigurno poznata, a meni je teško izreć je."

„Ne govorite ništa", odgovori Jelena tiho. „Bezumna sam bila, doć ti se ovako nametat."

Pomisli, da je još bilo vremena, da se ne nameće, i prisiljenim smiješkom pruži rodaku ruku, zaželjevši mu: Dobar put!

On, pun nestrpljivosti, reče samo: „Oh!"

Mlada se gospođa zarumeni, i kao da ju je onaj *oh* s ukorom punim čustva, sjećao tolikih intimnih dokaza prijateljstva, više osjećanog nego li iskazanog, ustegnu se i bojazljivo reče: „Oprosti!"

„Dobro je", odvrati Cortis. „Idimo naprijed i pomisli, da li možeš štogod pogoditi po vlastitom nagonu."

Muče učiniše nekoliko koraka. Jelena je upirala oči u zemlju. Na jednom podiže glavu.

„Moj muž?...." No tek je izgovorila, Cortis joj presječe pitańe: „Ne, ne!" Ona se odmah pokaje radi toga. Ljutila se sama na sebe. Nikad ńezin muž nije ulazio u razgovore između ńe i Cortisa. Ipak on, naime muž, ne bi se bio mogao potužiti ni za jedan ńihov čin, ni za jednu ńihovu riječ.

U toliko stigoše do jelâ, koje su stršile u visine, sipljući guste kaple. Na lijevo najstarija je jela nagibala svoje duge crne rese nad visočinom i strminom, što se spuštaju k livadama i rijeci. Na desno je put skretao niz greben, obraslu travom.

„Kud idemo?" upita Cortis.

U zabuni, ravno idući, bijahu ušli u gustu travu, punu kišne vode. Vratiše se na put. Cortis ne prozbori, dok ne udoše u nutrinu stijeńa toliko, da su im leđa ostala zaštićena. Tada se zaustavi.

„Čuj!... Znaš li, kakva je žalost vladala za dugo godina u našoj kući?"

Ona se umiri i, zaboraviv svoje pitańe, odgovori spremna: „Znam."

Nije ovo očekivala. Znala je, da je Cortisova majka bila radi nevjere otjerana od muža iz kuće, koju godinu poslije, nego se Danijele bio rodio, i da je malo iza toga napuštena umrla. Zamisli se.

„Možda je", reče, podrazumijevajući tim sve, „ostavila....."

Cortis zanječe kretom glave. „Ne", reče zatim.

Jeleni pane na pamet, kako je bila čula, da se nikad nije za sigurno moglo doznati zavodnikovo ime. Pokuša iznijeti drugu pretpostavku: „Možda si doznao, ko je...."

Cortis opet zaniječe. „Pomisli najnevjerojatnije“, reče i pogleda rodicu tako, da se ona domislila odmah svemu.

„Ah“, vine se ńojzi usklik i uhvati ga za ruku.

Ńegov jedan mig potvrdi taj usklik. Gledalu se dale, nijemo. Nezino čudeńe je nailazilo na ńegovu veliku tugu.

„I nijesi nikad ni posumńao?“

Cortis diže ruke: „Nikad“, glasio je ńegov odgovor. „Vjerujući svome ocu, mislio sam, da je umrla. Danas se pak sjećam, kad bih ga ispitivao o tolikim stvarima, da nijesam bio dijete, da sam se morao domisliti, da mi istinu krije.“

Ona se ne odvaži pitati ga dale. Bojala se, e ne bi čula bog zna kakvih strahota.

„Što ćeš“, govorio je Cortis dale. „Još ne znam ništa. Dosad sam primio samo jedno pismo.“

„Od ńe?“

„Ne; od neke gospode, koja živi s ńom.“

„Gdje?“

„U Luganu. Pismo, radi koga bih bio poludio, da mi moždani nijesu tvrde. Ta mi osoba piše, da je moja majka živa, da je bolesna i da me želi vidjet. To bi bila velika sreća, da ne moram spojit povjest svoje majke s prostačkom retorikom i parfumovanom hartijom ove ńezine prijateljice.“

Jecaj mu prekide riječ.

„Znaš, Jeleno....“ Ńegov se glas jedva razumijevao. „Mislio sam kadgod: da je ona još živa, da je zakopana u kakvoj zabiti ili da poštenim radom stiče svoj kruh, te kad bih je mogao naći, zaboravio bih ono, što je pretrpio moj otac. *Važna* je *stvar*, Jeleno. Ne znaš, kakvo je srce bilo u moga oca i kakvim je suzama svako veče, znaš svako veče, činio da molim jedan *pokoj vječni* za jadnu mamu. Ali, mislio sam, e ću sve zaboravit, e ću....“

Cortisu zape riječ u grlu. Nikakvom se ljudskom riječi nije mogla izraziti oluja strasti, kojom je hrlio u krilo majčino. Najednom se silom otrže od Jelene, koja ostane nepomična.

„Dakle, ideš li?“ reče mu ona malo žestoko.

Cortis se okrenu i odvrati oštro: „Znaš dobro, da ću poći, makar morao umrijeti.“

Jelena mu se približi: „Idi, idi! ko zna koliko je trpjela. Pošla bih i ja, da mogu."

„Ti?..... a da nije trpjela ništa?"

Jelena se uprepasti: „Nije moguće."

Čovjek — tvrdih moždana — nije imao snage, da odgovori. Plač ga je priječio. Pored svoje lavske srčanosti, on bi često, u žalosti i u radosti, planuo naglo kao dijete. No ta bi ńegova naglost prošla kao sparna zimska oluja. One suze otkriše Jeleni, čega se on plašio. Žao joj je bilo sebe, što je tako naivna, da se tako kasno domišļa nekoj ćudorednoj iskvarenosti, o kojoj je on često čuo govoriti, ne vjerujući nikad do kraja. Žao joj bilo, što je u ńemu nehoteći pobudila gorku prispodobu izmedu sebe, koja nije mogla ni shvatiti zlo, i majke, koja možda nije mogla shvatiti grižńu savjesti. Svladana i tronuta ńegovim uzbudeńem, govoraše mu osobitim novim glasom, koji je imao bit miran:

„Ali, ona te želi. U ovoj se riječi sadrži toliko..."

„Dosta," reče Cortis umiren. „Ludo je uznemirivat se ovako, još na ovom mjestu. Vaļa činit, što se mora, i dosta. Je li tako?... Gledaj, kako je lijepo nebo."

Istok, tamo pri dnu, gdje su se medu gorom i gorom doticali nebo i beskonačna mletačka ravnica, sjajio se vedar kao kristal. Ali je hrpa oblačinâ još zastirala doline, dok su gore bile u oblačnoj tamno-modroj sjeni. Mrke jele, koje su stršile sa vrhunaca, kao da su očekivale ponovnu oluju.

Jelena, zagledavši se u daleku vedrinu, reče suznim očima:

„Putuješ li, sutra?"

„Da, draga. Kako to jadno cvijeće dršće u travi, a jele tamo gori kako su smione."

Jelena baci pogled na zelenilo, puno raspršanih margarita.

„Na koju uru?" reče.

„Rano, zorom. Žao mi je, da ne mogu bit prisutan vašoj zabavi. Ti ćeš me, je li, opravdat kod mame? Već sam joj rekao, da me važni poslovi čekaju, no ti ćeš joj opet reći, je li? Prije nego je obavijestim, hoću da se uvjerim, e nije možda potvora. Moguće je sve. Svakako ćeš joj reći, da žalim, što se ne mogu odazvati ńenom pozivu."

Jelena ničim ne odavaše, da je razumjela, već reče:

„Piši mi."

„Hoću", odvrati Cortis, „ali..."

Ona se malo zarumeni: „Ne, ne," reče, „možeš, bit siguran."

„Koliko ćeš još ostat ovdje?"

„Ne znam. Mama bi htjela otić polovicom jula, ako ujak bude zadovoljan. Ali se može dogoditi, da otputujemo od časa do časa, ako bi došao poziv od senata."

„A onda, bi li ostala u Rimu ili bi otišla u Siciliju?"

„Govorilo se prije o Aix-les-bains; sad ne znam više ništa."

Obojica ostadoše nijemi i nepomični. Kao da su one riječi *ne znam više ništa* odgovorile nečemu prečemu i važnijemu u ńihovoj duši. Ni Jelena ni Danijele nijesu znali više ništa o svojem daljńem životu. Nijesu mogli ni predvidjeti, da li će se za stalno još u životu sresti. Sicilija, Aix... kako su bôno zvučila ta imena! Tamno nebo i rijeka Rovese svojim srditim šumom, kao da su slutili na zlo. Čuli su se veliki udarci vjetra nad ńihovim glavama, a oni se nijesu mogli odijeliti od onog tihog zakloništa, gdje nije bilo ni ćuha vjetra, te se moglo čuti kako pijesak nakon duge sparine upija vodu.

„Misli na me koji put", reče Cortis.

Jelena ne odgovori. Mirno se uputiše kući. Ona bijaše prignula glavu i stisla usne, a on je govorio neprestano, ali isprekidano i grozničavim nemirom: „Znam, da si dobra prijatelica.... Ludo je i brutalno, kad ti govorim, da me ne zaboraviš.... Znaš, što mi srce kaže, da ti rečem?... Da bi za te bilo dobro, kad bi me zaboravila!... Kako je to bôno na rastanku Jeleno!... Ali u drugom času, ne bih možda imao ovake snage.... moj život postaje krvavom borbom, kako vidiš.... ne znam kada, ali do brzo.... nemam vremena da gubim, jer je moja meta daleko, daleko.... i moraću se borit dan i noć, da je dostignem.... Ti poznaš moje ideje... Ti možeš najbolje znat, da li će moje krvi ostat na putu... Ne, ne! ne vezuj se sa mnom... Ne bi doživjela drugo već patńâ... Bolje, da me ostaviš sama, Jeleno!"...

„Tako?"... reče ona, podižući glavu. Baronesa bi u društvu Danijela Cortisa postala umilna i plašliva, kakovu ju nije

niko nikad vidio, niti u djetinstvu. Ali joj je sada odsijevao sa čela vas ponos.

Cortis je govorio nadprirodnom energijom, a osjećao je ispred sebe jednaku protivnicu, koju dotle nije bio upoznao. Ona protegnu oči.

„Onda . . .“ poče on novom žestinom.

Ona mu, sva blijeda, presiječe riječ. Stavi kažiprst na usta. Cortis, umuknuvši, pogleda je zapanjen, žalostan.

„Ti ne smiješ ostat sam u životu, koji te čeka“, reče Jelena tiho, drhtavim glasom. „Tebi je od potrebe obitelj. Znam; mama ima nekih dobrih osnova za tebe.“

I doista kontesa Tarkvinija htjela ga je oženiti lijepom i inteligentnom, bogatom gospodicom, plemenitom V.

Mučali su do raskršća, gdje su se imali rastaviti. Jelena se prva zaustavi.

„Zbogom“, reče ona. Pošto su Cortisove oči počele ponovno plamtjeti prijašnom vatrom, a žalost mu morila cijelo biće, umiri ga ona jednim migom i pruži mu ruku, koju on prihvati s obadvije svoje.

Blijede Jelenine usne zadrhtaše prije nego izrekoše: „Utješi je.“

Danijele ne odgovori. Ona se oslobodi snažnih ruka, koje su je držale, i ode put trijema. Odatle se okrenu i dobaci mu pogledom svoju dušu, te je nestade.

(nastaviće se)

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

1. Искуство и мудрост блиски су сусједи, од једног до другог нема ни двије педи. *Народна изрека.*

2. Само ме један схватио, а и тај ме је наопако схватио. *Hegel.*

3. Запосленост душевнијех сила дјелује добротворно на човјека, као сунце на природу: Она разгања душевне облаке, расвјетљује, угријева и подиже мало но мало дух на снажну мирноћу. *Humboldt.*

PJESNIŠTVO.

Благајска прича.

Тужно кликће орô сури,
Што на вису гн'јездо вије,
И потмуло хучи Буна
И о црне ст'јене бије,
Па к'о коњиц разуздани
На далеко баца пјене,
И жури се, бјежи, скаче
Кроз камење и стијење.

На тјемену голих ст'јена
Рушевине старе стоје, —
Око њих се бршљан свија, —
Змија тражи легло своје...
Мјесто пјесме, игре, шале
И бубњева и тимпана,
Сад се чује вриска вјетра
И шуштање голих грана...

Кад све мртвим санком спава,
Када мркла поноћ стигне,
Одрони се плоча гробна
И сјенка се једна дигне.
И гледајућ Благај трошни,
Стари Херцег сузе лије,
И сиједе чупа косе
И старачка прса бије...

Влад. Ћоровић.

Свеле љубичице.

III.

Шта тужније може бити
Од јесени туголике?
Зато ми се у њој нижу
Из прошлости тужне слике.

Гледам тако слику дивну
Невјернице моје драге
Из онога срећног доба,
Кад ми слâше гледе благе,

Гледам жељно слику њену,
Кад не бјеше невјерница,
Па се винем у то доба
А сјета ми летне с лица.

Занесем се, заборавим,
Па неправо шапнем тада:
„Та она је мени вјерна
„И вјерна ће бит' свакада.

А до мало, кад се пренем,
Тад друкчије много судим.
Па опет бих тако снио,
Али да се већ не будим.....

IV.

Намрачено небо стоји,
Покрио га вео густи....
Каткад која капља пане
И мир свуда влада пусти.....

Рекао би, то су сузе,
Што их тужно небо рони
За сунашцем, без јецања,
Без уздаха тугобни'.....

Тако и ја сузе роним,
Што ми сунце сакри тама,
Али и ја без јецања...
Моја суза тече сама.....

V.

Има један цв'јет питоми,
Што сакрива лице красно,
Кад га с неба сунце жарко
Са зракама љубне страсно.

Сунашце га смртно воли,
Од љубави силне гори.
А цв'јет своје лице крије,
„Не волим те" — њему збори.

Ја познајем тај цвијетак.
Дивно му је, дивно име....
Па завидим оном, који
Закити се једном њиме....

VI.

О, али сам срећан био
Као цвијет мирних гора,
Када ми се наклонио
Мој анђелак са прозора!...

Тог је часа она била
Тако мила, тако драга,
Невинашна као вила,
Добра, чедна, дивна, блага...

Па таква ми у'вјек оста:
Добра, чедна, невинашна....
А невјерна што ми поста,
Можда хтједе судба страшна.....

Беч, **Душан Таминџић-Хумски.**

Старачка елегија.

Још се сећам — сећа ћу се вазда –
оних дана кад је вољах млад,
кад клех Бога што ме ружним сазда, —
место среће што ми пружи јад.

Ох то време! оно давно прође,
(сад сам старац, седа ми је влас), —
ал' од онда убрзо ми дође
нових суза, новог бола час....

Стара туга према овој сада
поста миље и сунчани сјај; —
ова туга много теже пада,
много јаче тиштн овај вај....

И тако сам опет сузе лио,
кад ноћ падне, без мира и сна,
ал' не зато што сам ружан био,
ил' несрећан што сам био ја..

И ма да је већ од тога доба
много прошло (јер већ нисам млад),
ја још плачем, плакаћу до гроба,
оплакујући' — свог идола над.

Душан Капетановић.

Iz „Morskih soneta“

I.

Kad se ljudi sa obala
Slavom hvale, slavom bane,
Drži, more, glave vala
B'jelom pjenom ovjenčane,

Pa zrcali uzrok hvala:
— Tude kuće poharane!
Al kad dodu seke ralâ,
Dikle suncem milovane,

Tada budi glatko, more,
Nih zrcali čista čeda,
Cakli lice, šumi zbore.

Cv'jet je zemlje rad i b'jeda;
Cakli cv'jeće, nemoj gore!...
Zbogom more — sunce s'jeda.

II.

Zbogom more, moja diko,
Ja ti umr'jeh, ja ti svenuh:
Mene ljulô očaj-striko,
Pa ni luto ne poglenuh.

Jere n'jesam prije vikô,
Veto stope tebi skrenuh,
Da ti rečem: moja diko,
Ja ti umr'jeh, ja ti svenuh!

Tvoj sam, Tvoj sam, daj mi groba,
Nemam brata — nemam zlata,
Žiga neću sramna roba!

Brat sam rata — sin alata,
Daleko me mudra zloba,
A hangaru eto vrata!

MATIJA BAN

(r. 16. decembra 1818 — † 14 marta 1903).

Četrnèstoga ovoga mjeseca pronijela se je širom Srpstva i Slavenstva žalosna vijest, da je u Beogradu preminuo zaslužni književnik, publicista i državnik Matija Ban, u 85-oj godini života.

Smrt ovoga veterana srpske knige imala je najviše odjeknuti u Dubrovniku, mjestu rođeńa Banova. Rekli smo imala je, jer i ovom prilikom izbija na površinu duhovno siromaštvo današńega Dubrovnika prema do-jučerašńem Dubrovniku, gdje se je rodio veliki ciklus veoma uglednijeh naučeńaka, književnika i umjetnika, koji su bili na diku Dubrovniku i srpskomu narodu, komu ovaj rijetki grad po jeziku, predaji i običajima pripada. Još ima u životu par mladih vrsnika Banovijeh, kao Baldo Bogišić, Pero Budmani, Luko Zore, Antun Vučetić, Vice Adamović... Ima po koji mladi, što grede stazom starijeh, kao braća Ivo i Lujo knezovi Vojnović, Milan Rešetar, Josip Bersa, Vlaho Bukovac, Marko Murat, Celestin Medović....

Banov prijatel Dr. Niko Lepeš, poznati pisac jezgrovitijeh epigrama, *) pripovijedaše iz mladijeh godina Banova života ovu epizodu: Matija Ban bješe se zaljubio u Maru Beringuier, kćer općinskoga činovnika u Dubrovniku. Jednom će lijepa Mare na šetńi reći majci: „Što ovaj svrzimantija oko nas obigrava.“ Ove riječi tako uvrijediše i ražalostiše Matiju Bana, da je ostavio rodni Dubrovnik i pošao u Carigrad, da traži u zaboravu lijeka svojoj nesretnoj ljubavi. Tada mu je bilo 21 godina. Ban je kao mladić bio veoma simpatičan i veselak, a osobito boleća i plemenita srca. U vrijeme ńegova dakovańa, pripovijedaše Dr. Niko Lepeš, umrije jedna djevojka od žalosti, što ju je ostavio ńen ljubavnik, oficir. Taj tužni događaj Bana je tako ražalostio, da je o toj žalosnoj zgodi spjevao dvije pjesme na italijanskom jeziku. To su bile medu prvijem ńegovijem pjesmama.

*) U svojoj oporuci D.r Niko Lepeš ostavio je, da se jedna knjiga neštampanijeh ńegovijeh epigrama spali, što je po smrti ńegovoj i izvršeno bilo.

Nesretna ljubav odagna Bana u Carigrad, ali svakako na sreću srpske knige, jer sigurno on ne bi bio, ostajući u Dubrovniku, razvio sve svoje sposobnosti, te će srpska knjiga zabilježiti Maru Beringuier kao direktnu uzročnicu književnoga uspjeha Banova.

*

Matija Ban rodio se u Dubrovniku 16 decembra 1818. od siromašnijeh roditelja, gdje je svršio nauke gimnasijske, filosofske i pedagoške. Filosofiju je učio kod čuvenoga Domenikanca oca Maslača, koji ga je i privatno poučavao s namjerom, da ga uvede u red Domenikanaca; u popa Arbanasa učio je pedagogiju. Prvu pjesmu spjevao je g. 1835. Profesor humanitarnijeh nauka O. Tvrtko predavajući pojeziju bješe naredio jednom, da svaki učenik do izvjesnoga dana sastavi jednu pjesmu bilo na latinskom, bilo na italijanskom, bilo na srpskom jeziku. Kad je prispio određeni dan, svaki je učenik svoju pjesmu pročitao, a kad je Ban svoju svršio, profesor reče: *Habemus poetam* (imamo pjesnika). Godine 1834. obuče Ban svećeničko odijelo, ali ga poslije dvije godine svuče, nemajući poziva za redovnički stališ. Poslije toga bio je pisar kod jednoga advokata, pa zatim u katastralnoj pisarnici. U ovo vrijeme pada ńegova nesretna ljubav i ńegov odlazak iz Dubrovnika u Carigrad. To je bilo god. 1839.

Ban u Carigradu dobio je katedru jezika i književnosti italijanske u grčkom učilištu na ostrvu Kalhis. Poučavajući učio je sam francuski i grčki, a u jednom drugom francuskom učilištu na istom ostrvu pohađaše predavańa iz vojničke znanosti. Pored tolikog zanimańa, samoća na ostrvu otežavaše moralne boli ńegove, te se preseli u Carigrad, gdje dobi istu katedru u poznatom onda francuskom zavodu Bebeka na Bosforu i drugu katedru za povjest i zemljopis u učilištu Lazaristâ u Galati.

Veliku bol podnese, kad primi vijest, da mu se ńegova obožavana Mare udala. Napokon u ńemu prevlada energija, te se oženi u novembru 1841. za mladu Grkińu Margaritu Markoisi, koja se u ń bješe smrtno zaljubila. S ńom je porodio sedmero djece, koja mu sva pomriješe osim jedne kćeri udate za srpskoga slikara Stefana Todorovića, koji je g. 1900. slavio 50-godišńicu svoga umjetničkog rada.

Odmah po ženidbi kupi Ban blizu Bruse, u Maloj Aziji, jedno poljsko dobro, gdje se bavio izučavańem književnosti i povjesti srrpskoga naroda. Ona slavenska i srpska iskra, koja je još u Dubrovniku u pjesničkoj duši ńegovoj tińala, razbudi se u Carigradu, gdje su najprije dopirali glasovi patńâ i nadańâ balkanskijeh Slavena, osobito Srbâ. Tu dozrije u ńemu misao, da se preseli u Srbiju.

Kao mladić od 16 godina poče pjevati na italijanskom jeziku. Ovo ne treba da ikoga začudi, jer su u ono vrijeme ne samo škole bile italijanske već gotovo i duh u Dubrovniku bijaše italijanski. Tada Ban ispjeve ljubovnijeh i satiričkih pjesama, tri tragedije i jednu dramu,[1]) i dva spjeva epa: „Osvojeńe Kartagine“ (La presa di Cartagine). Kad se u Carigradu namjeri na Šekspirove drame, kad ih pročita, svoje zajedno s epskijem pjesmama preda plamenu.

Godine 1844. dođe Matija Ban u Beograd. Godinu dana docnije tadašńi knez Aleksandar Karađorđević povjeri mu vaspitańe svojijeh kćeri. Hoteći da od toga cio narod uzima koristi, poče Ban g. 1847. u sveskama izdavati predmete, koje je poučavao, nadodavajući izabrane pripovijetke, živote glasovitijeh žena i kratke pouke. Ovaj je svoj rad nazvao: Ženski vaspitač. Izašle su tri sveske: kad je četvrta bila gotova, pukne veliki pokret od godine 1848. Od tada je Ban išao raznijem misijama u Karlovce, Zagreb, Cetińe i Carigrad. Godine 1849. zadržavao se u Dubrovniku, gdje je izdao tri sveske „Dubrovnika“. U to je vrijeme pisao članke u „Zori Dalmatinskoj“, koja je izlazila u Zadru, i u „L' Avvenire“, koji je izlazio u Dubrovniku. Posljeđńi put pohodio je Dubrovnik i Dalmaciju u jeseni 1889. godine, i zadržao se je u rodnom mjestu nekoliko vremena.

Na polu srpske knige znamenit je rad Matije Bana. Vidjeli smo, da je on kao mladić u Dubrovniku pjevao pjesme i pisao tragedije i drame na italijanskom jeziku. Tu je svoju dramatsku prvjenčad spalio, kad se upoznao sa Šekspirom, majstorom drame. Tada mu je bilo 22 godine. Dobro opaža jedan ńegov biograf: „Ovaj postupak, veoma rijedak u književnoj po-

[1]) Il terremoto di Ragusa, Fingallo, Dobroslavo, Il Moscovita.

vjesti, otkriva jednijem udarcem čitava čovjeka nema u ńemu taštine, već ljubavi za savršenstvom, jake volje i odlučnosti."[1])

Osim tri sveske *Vaspitatelja ženskoga* napisao je: *Osnovi ratni i četnička vojna, Zrcalo povjesnice dubrovačke,*[2]) mnoge kritike i pozorišne članke; uredio je i izdao tri sveske *Dubrovnika*, prvu s Medom Pucićem, druge dvije sam. U poeziji ima pjesama svake vrste, deset tragedija i četiri drame. „Srbinu je, da tako rečem, dramski oblik u krvi",[3]) tako M. Ban tumači priličan broj naših dramskih umotvorina od vremena starijeh Dubrovčana do danas. Jedan od izabranika vilâ, komu je zbila dramski oblik u krvi, jest Matija Ban. On je spjevao: bilogiju (dvije tragedije): *Miljenka i Dobrilu, Smrt kneza Dobroslava*, događaj iz dalmatinskog života; Kosovsku trilogiju (tri tragedije): *Smrt Uroša petoga, Kralj Vukašin, Car Lazar;* bilogiju Srpske Cvijeti (dvije drame): *Takovski ustanak, Uskrs srpske države; Mejrimu*, tragediju iz bosanskog života; *Martu Posadnicu* ili *Pad Velikog Novgoroda*, tragediju iz ruske povjesti; *Kobnu tajnu*, tragediju iz dubrovačkoga života; *Vandu*, kraljicu Lešku, tragediju iz poljske povjesti; *Jana Husa*, tragediju iz češke povjesti; *Marojicu Kaboga*, građansku dramu iz dubrovačkoga života; *Kneza Nikolu Zrińskog*, vojničku dramu iz hrvatske povjesti.[4])

Ko ikoliko pozna srpsku i slovensku povjest, ne treba mu kazivati sadržaj spomenutijeh tragedija i drama, samo im ime to kazuje; tu su zastupljeni svi slavenski narodi, u prvom redu srpski narod. Kosovska trilogija i bilogija Srpske Cvijeti prikazuju padańe i dizańe srpske države; Marojica Kaboga prikazuje lik dubrovačkoga državnika i viteza; bilogija Miljenko i Dobrila iznosi žrtvu narodnoga inada i pogrešnoga samoljublja; Marta Posadnica predstavlja republikanski tip koji umire za slobodu; Mejrima slika muke bosanske raje i strast jedne Tur-

[1]) V. Simeone Pierotich: Sulla vita e sulle opere di Mattia Ban.

[2]) Još treba spomenuti ova djela: Načela srpske škole, Državoslovna rasprava sa Vidovdanom, Ogledalo naše sadašńosti, Šta vodi srpski narod, u budućnost, Dramski nazori, O Ivanu Gunduliću.

[3]) V. Dramski Nazori, Glas Srpske Akademije XXV. str. 9.

[4]) Mejrima prevedena je na češki, poljski, ruski, ńemački, i u izvodima na francuski; Marta Posadnica na italijanski; Car Lazar i Takovski Ustanak na ruski.

kiće; Vanda je uzvišena u divljoj okrutnosti; Jan Hus prikazuje plemenitost i harakter; Nikola Zrinski crta junaka.

„Teatar M. Bana je prava galerija velikijeh žena, koje pobuđuju divljenje sa svojijeh kreposti i duboko sažaljenje sa svojijeh nesreća.“ [1]) Mejrima, Dobrila, Ksenija, Ljubica, Ludmila, Marta, Vanda i ost., savršene su ženske slike različitijeh svojstava. Muški glavni tipovi također ne izostaju za ženskijem, kao Hus, Delinski, Kaboga, Obilić, Lazar, Uroš, Ivan Grozni i ost. Dijalozi su mu majstorski, teku prirodno.

Kako se odnosi kritika prama dramskijem proizvodima M. Bana?

Strani i domaći kritičari, koji su se bavili tragedijama i dramama M. Bana, nalaze u ńemu vrijedna i odlična dramatičara. Prof. Marinović, kritikujući Miljenka i Dobrilu, veli za Banov teatar u opće: „U ńegovijem tragedijama nahodimo strahote Eshila i patetičnost Evripida. Izvrsne osobine ova dva klasična pisca, u ń stopljene, čine ga pjesnikom prvoga reda.“ Profesor L. Leger govori o Mejrimi, da sadrži izvanrednijeh ljepota, i „da bi mogla postići pravi uspjeh ne samo na srpskoj bini, već i na teatrima zapada.“ Profesor Makušev napisao je, da bi drame Banove prevedene na ruski služile da ožive teatar toga velikoga naroda. Dr. Milan Jovanović o *Caru Lazaru* veli: „Ovo je drama višega stila, koja je u svoje doba učinila sensaciju u publici našoj.... u dramskoj kosovskoj literaturi ima samo jedna tragedija pravilnoga, dramatskoga stila, a to je Banov *Car Lazar*.... Na obradu harakterâ najveću je pažńu obratio Ban. Po suštini svojoj ti su harakteri najbliži istorijskim tipovima, a po obimu su mahom idealne ljepote.... i takvi su redom harakteri u Banovoj drami, plastični, dosljedni i lijepi, a povrh svega uzvišeni.“ [2]) Italijanac Barbanti Brodano veli za *Pad Novgoroda*, da je to „fotografska grupa običaja, života i osjećaja onoga vremena.“

Kao što je Srpska Narodna Skupština vidljivijem načinom priznala zasluge Banove na narodno-političkom polu, tako je Srpska Akademija Nauka, ta najviša srpska naučna i književna

[1]) V. Simeone Pierotich o. c. str. 24.
[2]) v. Glas Srpske Akademije XVIII.

ustanova, priznala književni rad Banov izdavaňem ňegovijeh cjelokupnijeh djela. Rijetko ali zasluženo priznaňe.

20. septembra 1885. Matija Ban slavio je pedesetgodišńicu svoga književnoga rada. Ta se slava u isto vrijeme držala u Dubrovniku i u Beogradu. Ondašńi „Glas Dubrovački" svršio je opis svečanosti u Dubrovniku ovijem riječima: „Trudno će se zaboraviti kod nas večer 20 septembra, e je u ńoj dostojno proslavio Dubrovnik *svoga* pjesnika. Svi kao jedan, Štionica, narod a osobito mladež takmiše se da osvjetļaju lice svoje mile otaġbine. Ko se je onu večer kod nas nalazio, bio bi rekao, da se Dubrovnik otresao svoje proverbijalne apatije i da mu se negdašńi duh ponovio."

U spomen tristogodišńice Gundulićeve g. 1887. Matija Ban u svečanoj sjednici Srpske Kraļevske Akademije držao je besjedu o Divu Frana Gundulića. Tom prilikom kazao je o ulozi Dubrovnika u Srpstvu:

„Književnost i srpska i latinska trajala je u Dubrovniku koliko i ňegova sloboda. Ova se ugasila 1806. godine, a čudnom igrom sudbine te iste godine Srbija je razvijala zastavu slobode najprije u predgradu pa na zidinama Beogradskoga grada. Ňen prvi ministar prosvjete Dositej Obradović pokazivao je prstom Dubrovnik, gdje je srpska ńiga nikla, i svojim spisima polagao prvi osnov novoj srpskoj čisto narodnoj književnosti. Ja sam kao dječak gledao Vuka Karaġića, kad je u jednoj dubrovačkoj pivnici biļežio pjesme, koje su mu tamošńi seļani ńim čašćeni uz gusle pjevali. Da, kao što je u sredńem vijeku srpska državna misao došla sa Jadranskoga Mora, iz Zete u Rašku, tako se u vijeku našem srpska književna misao preselila opet sa Jadranskoga Mora na Dunav i Savu, iz Dubrovnika najprije u Beograd, pa u Zagreb. Preko dubrovačke ńige književnim se jezikom spojiše Hrvati sa Srbima. Ovaj Beograd, koji je po nekima osnovan dubrovačkom naseobinom, sad je Srbima središte i državno i književno. Dao Bog da kraļevina, kojoj je on prestônica, zahvativši hrabrošću, umom i patriotstvom svojih sinova sav prirodni svoj obim, tako tvrdo vijekovima ustoji, kao što je stajao i Dubrovnik! Dao Bog da se bogatstvom, naukom i svakojakim vrlinama tako proslavi u svijetu, kao što se proslavila i Gundulićeva domovina! Dubrovniku prošlost,

Beogradu budućnost, a slava Gunduliću i svima srpskim sinovima, koji pošav njegovim plemenitim tragom, uzbudu na korist i ponos svomu narodu!

„Već je jutros ova Akademija otpravila po telegrafskoj žici svoj pozdrav u Dubrovnik, a ja ću iz sredine ńene, kao Dubrovčanin, Srbin i Slovenin, pozdraviti iz dubine srca sve patriotske južnoslovenske družine, koje slave današńi dan, izjavljujući želju, koju jamačno svi dijelite sa mnom, da zajednička Gundulićeva proslava bude polazna tačka k onoj slozi, uzajamnoj ljubavi i narodnoj solidarnosti, kojom nas je slavni pjesnik zadahnuo, a od koje su nas od nekoga vremena otrgli ljudi, koji malo misle a ni malo ne osjećaju. Tim su nas mnogo unazadili. Ali valja nam tvrdo vjerovati, da će svijest, istina i pravda najposlije nadvladati sa Gundulićevim idejalima, te ja vičem u to ime: Živjela nam i svoju cijel postigla sva srodna braća!"

Posljedńi rad Banov, *Dramski nazori*, štampan je u Glasu Srpske Akademije.

Za svoje zasluge na književnom polu Matija Ban bio je izabran članom Srpske Kraljevske Akademije Nauka u Beogradu i Jugoslavenske Akademije u Zagrebu. Bio je počasni član Narodne Štionice u Dubrovniku.

Ovo je u kratkijem potezima slika Matije Bana kao književnika.

BILJEŠKE.

U knjizi dvadeset i drugoj godišńice Nikole Čupića profesor Pavle Popović napisao je opširnu i temeljitu studiju: *Dubrovačka biografija: I. Ignat Đorđić.* U uvodu sâm pisac označuje svrhu svoje studije ovijem riječima:

„Mi držimo da je potrebno detaljnije ispitati pomenuta djela (t. j. spomenike dubrovačke biografije), i zbog toga smo uzeli Đorđićeva djela po struci dubrovačke biografije da ih, koliko možemo, opišemo i ocijenimo. U ovom našem radu mi ćemo najprije, kao uvod u ocjenu Đorđićevih djela, dati kratak pregled cjelokupne dubrovačke biografije (I glava), a za tim ocjenu *Života i pjesama* (Vita et carmina) Đorđićevih (II i III

glava), kao i ocjenu druga dva mańa spisa ńegova, naime *Pisma popu Radu Miliću* i *Pisma Marinu Zlatariću* (IV glava).“

*

Cijela Italija i neka mjesta u Provenci spremaju se da proslave 600-godišńicu rodeńa velikoga italijanskoga pjesnika Petrarca. Odboru grada Arezzo, gdje se je pjesnik rodio, italijanska vlada izjavila je, da taj pomen treba da se proslavi s najvećijem sjajem.

*

Dr. Milan Rešetar napisao je dugu studiju *o Gundulićevoj metrici* u drugoj svesci XXV. knige Jagićeva Arhiva za slovensku filologiju. „Kolo“ javlja, da će ta studija ugledati svijeta i u jednom stručnom srpskom listu.

*

Iz italijanske revue „Nuova Antologia“ posebno je odštampan lijep članak D.ra Milenka R. Vesnića: *Un Italiano statista in Serbia*, u kome italijanskoj publici prikazuje rad liječnika D.ra Onniberta u Srbiji, upoznavajući italijanski narod i s ondašńim prilikama u Srbiji.

*

U Austro-Ugarskoj i u Bosni i Hercegovini izlazi svega četrdeset i sedam srpskijeh listova.

*

„Matica Hrvatska“ medu ovogodišńijem knigama izdala je *Trilogiju* Iva kneza Vojnovića i prvu knjigu *Povjesti hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku* od Milorada Medini. Nepoznati kritičar u „Agramer Zeitung“ nepovoljno ocjeńuje knigu Medinijevu, u kojoj je, budi mimogred rečeno, cijela dubrovačka književnost pohrvaćena.

*

Milan Grol simpatično je ocijenio u posledńoj svesci „Srpskog Književnoga Glasnika“ Vojnovićev *Allons enfants*, o kome se pri kraju ovako izrazuje:

„To široko, simfonijsko slikańe, predstavlańe glavnog događaja raskošno okruženog i ispripletanog harmoničnim slikama i detaljima, duboko i jednovremeno osjećańe svega života unaokolo, slikańe s puno zraka i pokreta, u figurama i stilu katkad neobično smjelim i naivnim, ali uvijek sa puno života, svježine i mladosti, pravi od Vojnovićeve drame zanošljivu pjesmu.... Ima u ńenom secesionističkom stilu katkad retorike i manira, ima romantizma à tous crins — ne uvijek u novom rječniku, ima u nekim momentima i nehotičnih reminiscencija, ali se sve to, naročito na pozornici, i ne opaža u toplom dahu života koji probija kroz stil i literaturu.“

SRĐ

Br. 7. Dubrovnik 16 Aprila 1903. God. II.

IZ BOKE.

Nekoliko pisama između albuma slika „Iz dekadence“ i „Iz renesanse“.

Priopćio Podnopolski.

(Nastavak)

D. 24. avgusta 1898.

Dragi Vlado!

Jedva jedvice da se i ti mene sjetiš poduljim pismom! — Pitaš me, sjećam li se Alekse J. iz Mostara, pa mi veliš, da je položio profesorski ispit iz gimnastike i da hoće da postane na Balkanu ono što je Jahn*) bio kod Nijemaca. — Kako se ne bih sjećao Alekse, čestitoga Alekse! A je li bilo na universi za mog vakta boljeg Srbina do ńega i pokońeg Jovice (laka mu zemlica u Svilajnom!). Čisto ih još gledam, gdje su na sijelu kod Hrvata i Čeha, a oni na rukama nose one dvije čestite srpske i slavenske duše! Dakle, on će doći iz Beča amo u Novi, pišeš mi, za Veliki Gospodin dan, da posjeti svojtu prije nego li će doma u Hercegovinu. Baš ga neustrpljivo očekujem, dragoga Aleksu! — A propos, je li taj čovjek u svoje dvadeset i šest godina i pet godina universe ikad poljubio drugo žensko lice do svoje rodene majke? — Pa se i doktorirao, pišeš mi, naš Jahn iz filozofije. Neka ga, bilo sretno i rodu beričetno! Baš ga objeručke očekujem!

A sada evo me da ti odgovorim na ono, što me pitaš glede tvoga rodaka kapetan-Nika. Kako ti pisah u pismu pred ovim, bio me je pozvao na pluta, i kad je sunce zašlo s Prčańa došao je sa svojim gucom da me prihvati. Vozeć on jednim, a ja drigim paričem dovezli smo se pod Raškov Brijeg i pobacali

*) Fridrih Ludvig Jahn, otac ńemačke gimnastike, veliki ńemački patriot. God. 1813. vodja dobrovoljaca gimnastičara za slobodu Ńemačke.

pluta s udicama nañeskanim crvićima iz svilare na Prčañu. More je bilo lako uzbibano maestralom, koji nas je, oprijevši se o štit protiv sunca, gonio prama plutima, od kojijeh smo se jedne tridetet lakata daleko držali, voskajuć natrag. Oba smo preko predñeg dijela ladice skakali očima od jednog do drugog pluta, obuhvatajući sva u tren oka. Kapetan Niko držao je u ruci sāk, a ja pariće. Iz gomila lovorike Raškovog Brijega kriještavci veselili dvije mladice, koje su u sjeni lovorike stojeći brale pero s ñe. Od morske bibavice odrazivale se sunčane zrake, i samo vješto oko kapetan-Nika moglo med ńima razabrati, da je nestalo jedno pluto.

— Vozi doktore, jedna se je ufatila! —

Zavezoh (u naznačenom mi pravcu), a kapetan Niko, turiv duboko sak u more, iznese na površje uhvaćenu na udici pluta uk|atu, pa otkučavši ńu, iznova nañeskanu udicu pluta baci u more. Ponovno se uda|ismo od pluta gucom, bacivši med ńih nešto mekińa. More je kod plutâ čisto vrelo.

— To su sve uk|ate — razjasni mi tvoj rodak. Pri samom sunčanom zahodu pluto je za plutom tonulo, a mi uk|atu za uk|atom bacali u dno ladice, gdje su one veselo udarale repom o rebra ladice.

Odatle u prvi sumrak stigosmo u mline na potoku Luti, gdje smo ispekli na tratini ulov|ene ribice. Lazar, upravlač tijeh u primitivnom stańu mlina, iznio nam pogače taj čas ispod crijepńe, te s ńim zajedno na pragu mlina, uz monotono udarańe mlinskog kamena, večerasmo pri lukijernici, obješenoj o otvorenim vratima.

— Je li tvoj mlin? — upitah Lazara.

— Ne, gospodine, nego moga gospodara, konta Krsta, što je kapetan na vaporu. —

— Pa imaš li što posla? — priupitah Laza.

— Slabo, gospodine; nešto jer su slabe |etine, a nešto — a što ću da ti krijem, kada to svak zna — i iz inada narod ne će ovdje da daje, neko nosi čak u Kotor. —

— Kakav to inad, Lazo? — ja ću mu na to.

— Eto tako! Ovi mlini i rijeka nekakvi je komeš, kako li se zove — jadi ga znali — još od Mlečića fami|i konta Krsta, da ona i niko drugi, dok je rijeke i ńihove fami|e, ima pravo

na ribu u rijeci i dražici, koliko se može razabrat struja rijeke. —

— A da biće fideikomes! — primjeti tvoj rodak, a ja ne šćeh da ga ispravim.

— Taman tako — Lazo će na to — ono ne može poć na inkanat nikako, dok je ćesarovine. Ali oni tamo seljani — i pokaza iza sebe rukom — ne će da to razumiju, nego dolaze lovit ribu i u rijeku i pred rijeku, isto kao da je pustopašina. A moj gospodar, konte Krsto, ne pušta to bogme, kao pokojni mu otac konte Ilo, nego brani svoju dedovinu. I tuži ti on sudu tako jednoga, što je bez našega znaña lovio ribu u rijeci, a sud ga osudi. To isto dogodi se još dvojici trojici li, a oni se seljani čisto pomame, pa podignu tužbu preko općine proti kontu Krstu, da on nema prava na rijeku. —

Zanimiva će to bit parnica — prihvati kapetan Niko — nego već je dockan, pa da idemo, doktore!

Oprostismo se od razgovorna Lazara i upravismo našu ladicu put Bajove Kule. Tu smo se usidrili uzev s kraja za sidro objaki kamen, česa u Boki izobilja imate, pa pustivši tuñe na morsko dno ribali smo na jastoke.

Nebo je bilo osuto zvijezdama, kojih se nestalne slike kupahu u dubini morskoj. Tvoj rodak dizao je na pô lakta i spuštavao ruku, kojom držaše tuñu. To isto činio sam i ja, a da za pravo nijesam znavao za što tako činim, nego mišljah riba on na rake pa ribam i ja.

Cijelo po sahata ništa nije prekidalo svečanu tišinu, što je vladala oko Bajove Kule do ćuka, koji se negdje na Dražinu Vrhu glasio, dok ja ne udarih u grohotan smijeh.

— Što je doktore? — upita me kapetan Niko.

— Eto, ti nešto miče rukom, pa mičem i ja, a ne znam zašto; pa mi padoše riječi nervoznoga Vlada na pamet, kad mi jednom reče: „Vi Bosanci pravi ste majmuni!"

— Zar mi je rodak takva jezičina?! — začudi se kapetan Niko.

— Nije, kapetane, nego on ti kaže bobu bob, a popu pop; tako mi reče, da je razlika izmedu Mostaraca i Sarajlija, kao izmedu Barcelonaca i Madridana. Prvi su — reče — konservativci, kremeñaci, junaci, a oni drugi posuli se po glavi pepelom, a obukli kotule kao žene, mekoputna čeljad! —

— E moj Sarajlijo — reče tvoj rodak, ali ne dovrši, nego skupi dah i obim rukama mrnarskom hitrinom potezaše tuńu. Nehotice podigoh se i ja, i uprto gledah u tuńu Nikovu. Ne potraja dugo, a iz dubine morske vidjelo se sve bolje srebrnasta masa, od koje su isto tako trakovi na sve strane otskakali, dok ne zapluska po površini morskoj i s tuńe kapetan-Nika nešto ne losnu o dno ladice. Zapaliv šibicu vidio sam jastoka; biće u ńemu bila dobra oka.

— To mi je kao naručeno došlo, — reče mi na to tvoj rodak — jer mi majka reče, da te sutra pozovem na objed. A da, i ne rekoh ti, ja ću, ako Bog da, brzo na put. Ti znaš ovo je šest mjeseci, što čekam na *matrikolu*, pa mi je jedva danas dali. —

— A koliko čekaju mrnari, koji su pod landverom, kao i ti, dok im je dadu, kad su tebe kapetana i uz toliko preporuka vukli šest mjeseci, dok ti je dadoše? —

— Eto, doktore, poneki čeka nešto mańe, a poneki i nešto više, kako se gospodi u Kotoru svidi. Tako mi reče na vjeru Božju onaj Paštrović, što piše u kancelariji landvera, da mi je ćahu dati odmah, da ne bješe ometńe s druge strane, i spomenu mi Vasosa*). —

— Što zboriš, kapetane; kakvi Vasos? — upitah u čudu.

Kapetan Niko privezav tuńu o paoc ladice, približi mi se, pa, i ako u onoj gluhoj noći sve okolo nas spavaše mrtvim snom, čisto mi šaptaše na uho: —

— Ko je Vasos i kakvu je ulogu igrao na Kandiji lani, ne treba da ti kažem, jer sigurno znaš. Nego slušaj! Ja sam, taman je ono najviše kipjelo u Kandiji, iskrcavao kameni ugljen u Kaneji s „Đurka" konta Andra. I na večer dana, kada sam imao otputovati, sjedim ti ja u kabini i pišem pismo principalu, kad li ulaze k meni dva gospodina s fesovima. Oni meni: „kali espera!" i ja ńima. Prestave se i sjednu, dok započe stariji od ńih: „Jesmo li sami, kapetane?" — „Jesmo" — odgovorih. — „A jeli vjera?" — „Jes!" rekoh. Govore, brate, naški, kao i ja. Pa će opet stariji od ńih: „Znamo mi da je vjera, inače i ne

*) Pukovnik grčke vojske na Kandiji za vrijeme ustanka 1897. g., a sin glasovitoga borca u ratu za slobodu Grčke (1821.) *Vasa* Brajevića, Mojdežanina. (Vidi o Vasu Brajeviću u „Херцег-Нови" Toma Krstova Popovića.)

bi došli; ti si Boke|, pa Boke|a ne ćeš da izdaš; nego čitaj! — i pruži mi pismo. Ono naznačivaše tačno mjesto na Kandiji, gdje sam po noći imao da pristanem s brodom, da ukrcam Vasosa, i gdje da ga u Grčkoj iskrcam. „Pristaješ?“ upitaše me, kada dočitah. „Pristajem, pa taman zaglavio!“ odgovorih, a stariji maši se džepa i šćaše da mi turi u ruke ojaču kesu novaca.

— E, to pak ne ću! — rekoh, a oni se stanu izvińavati i odoše. — Ja sam ti sretno ukrcao i iskrcao Vasosa. Vojska na brodu bili sve Boke|i i svečan bio je čas, kad smo jedan drugom dali vjeru, da se ne ćemo prosočit: ja sam držao starinski nož, koji ima oblik krsta, u ruci, a oni su polagali ruku na ń. Nego, grčke novine stanu me u zvijezde kovat, kada je Vasos bio na sigurnom tlu. I kad prispjeh s „Đurkom“ u Trst, bio sam preslušan od naše vlasti, pa da me je vojska s broda izdala, ode ti moja patenta s Bogom, a ja u Capo d' Istria! —

— Ej, junački sine, alal ti vjera! — povikah i uhvativ ga obim rukama, stadoh da ga celivam — A ti meni to do sada još kazivao nijesi! — U onoj tmini nijesam mu mogao razabrat oči, ali sam osjetio na mom licu nekoliko toplih kapi. On se podiže tobože da pregleda tuńu, pa se opet do koji čas meni približi.

— Nego, moj doktore, i ako mi vlast nije mogla ništa, svak je vjerovao, da sam ja Vasosa prevezao s Kandije u Grčku. I konte Andro me izgrdi u pismu do mile vo|e, nazva me buntovnikom i otkaza mi zapovjedništvo „Durka“, jer da gledam tude interese više nego li ńegove. —

— To su ti plemići! — prezirno rekoh.

— Nemoj tako, doktore, — on će mi na to — ni svi prsti ruke nijesu jednaki! A eto vidiš kava|er Pero T., čak iz Odese me pozvao da preuzmem zapovjedništvo na ńegovom vaporu i naročito me u pismu pofalio radi čina s Vasosom. —

— Čuo sam za Pera T. rekoh. — To je pravi patriot. Kapetan Ļubo mi neki dan povijedao, da je taj ko|enović dao podosta žita na dar Crnogorcima 1876. g. za vrijeme crnogorsko-turskog rata. A i Srbijancima je iste godine, govori se, nečim pomogao, nego on o tome ne da ni opepelit. I šćela se ruka Božja, reče mi kapetan Ļubo, dok je taj veliki patriot

pristao da primi takovski orden, jer govoraše: „Što ja učinih, to je dužan svaki od nas, koji može, da učini. A kad neko vrši svoju dužnost, ne treba mu priznańa! Gledajte Amerikance, oni nemaju ordena!“

— Tako je, doktore, a nije šjor Pero ni svog rodnog mjesta zaboravio. Eto pred dvije godine darovao je šezdeset hiljada rubalja općini rodnog mu mjesta, da se stvori fond za udovice i siročad pomoraca. Nego i on je gdjekada nastran čovjek n. p. svojem bližńem rodaku, a tvom pobratimu Vladu, kada je učio u Beču, nikad nije htio ni novčića pripomoći da pošle, jer govori: „Mojoj răci, ako hoćeš da nešto postane, ne smiješ da dadeš novaca!“ A kad on turi kakov čavô u svoju glavu, le niko mu ga ne izvadi. —

Taj razgovor prekinuše nam financijalni stražari, koji su odnekud svojom fiľugom banuli i pregledali našu ladicu feńerom, koji su držali sakriven u dnu fiľuge. I kada se oni udaľiše, reče mi tvoj rodak:

— Sada, doktore, možemo slobodno kući da idemo, jer i tako više ništa na našu udicu ne će, a ovi su „prijateli“ nešto nańuškali, pa bi mjesto raka mogli što drugo uloviti. —

Potegnusmo u ladicu ono naše sidro i voskajuć bili smo došli do pred moj stan oko sahata po ponoći, kad li se u dalini oglasiše tri puške.

— Pogodih li, kada ti malo prije ono rekôh? — upita me kapeta Niko, i zaželevši jedan drugom laku noć, odosmo na počinak.

Pozdravľa tvoj Ivo.

P. S. — Ako hoćeš, da me tvoje pismo u Boci zatekne, piši mi odmah, jer na peti septembra ističe moj dopust, pa moram u Sarajevo.

ЈЕДНА РУКОВЕТ ИЗ ВУКОВЕ ПРЕПИСКЕ.

VI.

приопћује и објашњује

В. Богишић.

41.

Од Владике Црногорског Петра II. Млеци 25 Дећембра 1850.

Долазак из Беча, преко Трста, у Млетке. — Промјене у времену и поднебју док прије̏ђе ријеку Сочу. — Красна љетовишта старе млетачке господе у предјелу од р. Пијаве до Местре. — Гостионица у коју одсиједа обзиром на раскош и љепоту. — Подробан опис његова стана, с вана и изнутра, уједно са покућством. — Колико је за ту исту квартиру плаћао један талијански дука. Дивни Млетци ал' су у рђавој кожи и т. д. — Заглушују га звона. — Са здрављем је прилично. — До скора ће у Напуљ.

Млетке, на Божићъ Латинскій 1850.

Почитаемый Г. Карацићъ!

Ево ме у Млетке! Боже мой, какву самъ велику промѣну у кратко вріеме очутіо и видіо; оно ютро кадъ пођемъ из Беча у мало се до Любіане не смрзнемъ; послѣ три четири дана пођемъ сухимъ изъ Тріеста путъ Млетакахъ, преко Краньске и горнѣга Фріюла, да мећава очи извади, ни помагай кола ни хальине, но дрхти те дрхти безъ престано, када сађи у равницу Италіянску преко ріеке Лизонца, срети насъ, неречемъ лѣто, еле свободно могу рећи нашъ ліепъ сетембаръ. Ево ти по варошицама и градовима свудъ питоме руже подъ ведримъ небомъ цвѣтаю, и ми одъ запаре све хальине

у кое се бѣсмо замотали коскидай са себе; ово ми є путованѣ пріятно било, и лако ми є као са сномъ пало, ербо самъ дивный комадъ землѣ видіо, предѣлъ за мене са свимъ нови; али што є найлѣпше и найпривлекателніе, пріешавши ріеку *Пявс*, те готово од ове ріеке те до мора кодъ Млетакахъ и до града *Местре*, ціела є равница посута дивніема и великолѣпніема становима лѣтньіема (кампаняма), у коима су лѣтовали Патриціе Млетачкій; ово є єданъ плѣнителный видъ, овди се вкусъ, сила искуства и некадашнѣ богатство млетачко види; — около пута има землѣ и њсковите, али є по вишой части барльива и конавлима изпрестригана, те є трудолюбіе недостатакъ природе са свимъ побѣдило. Двадесетъ и осмый часъ моега путованя удари, и я приспіемъ у Млетке и намѣстимъ се у гостіоницу *Императоре д' Аустріи*, на великомъ конавлу; доиста не бисте угонетали какву великолѣпну и богату квартиру имамъ: да є владика црногорскій Ніемацъ, па да га Ніемци како свога брата свесрдно дочекаю и угосте, и опетъ не знамъ били ми оваку квартиру, безъ Шенбруна, на много мѣстахъ нашли да даю.

Вечъ самъ казао да самъ на главномъ конавлу. Оваі іе конавао у Млеткама то што є у Петрограду невска улица; моя се квартира састои изъ двіе мале и єдне велике собе, не броећи салу изъ кое се улази у квартиру. Моя велика соба у кою сѣдим дуга є 15 лакатахъ, широка дванаестъ лак., а висока четири сежня, има четири прозора: два одъ истока на пяцу свет. Самуила, а два од югозапада на великом конавлу; свакі є одъ овехъ прозорахъ по сежань широкъ, а по три сежня високъ, предъ свакіемъ є по балконъ од финога камена изнесенъ, надъ свакіемъ се балкономъ по шаторъ на чекрку шири, зидови су одъ собе вѣшто изшарани, особено нѣнъ сводъ; по нѣму су се разлећели анѣели и виле са цвѣтовима, роговима изобиля, са стріелама, са крунама, са трубама и са клавирима; завѣсе су на прозорима одъ фине біеле и плавушкасте матеріе, а висе о златнимъ окрунѣнимъ облуцима на

рококо, соба є застрта двоструким ћилимомъ, доньи є дебео и мекъ, а горньи савъ накићенъ зеленіема цвѣтовима, кои се састои изъ црвене и вишнѣве масти; на средъ собе до круглога стола прострта є велика тигрова кожа, па подъ столомъ є предъ великимъ канабетомъ прострта дивна сецада; три зида су украшени са три скупоцѣне старинске картине, а четвртый великимъ огледаломъ са златномъ, у фигурама и прочимъ украшеніемъ, оправомъ на рококо; покућство є: два велика мраморна стола, у ліепу оправу и на дебелимъ пернатимъ ногама, то се зна, на рококо и све у злато; на єдноме се пише, а на другоме подъ стакломъ играю ліепый часови са златніема фигурама на индіанскоме слону; поред ныхъ два мраморна ваза како два цвіета дубе, између часовахъ и вазовахъ два майсторска трострука свіетника, кое држе два златна оклопника убивши са своима копљима по єдну аждаю, овай столъ подъ огледалом стои; трећи столъ округли за ело стои на средъ собе покритъ танкіемъ и финіемъ ћилимомъ, и на нѣму, по вишой части, држимъ дивитъ одъ кристала црвенога, имаюћи на сріеди майсторскій колчанъ, те изъ нѣга пера вире како стріеле изъ колчана Аполлонова, опѣванога омеровимъ гуслима. —

У соби є великій и модерный *фортепіяно*, єдна велика одъ црвено плаветнога атласа софа, са зелено златнима на чекрку ногама, великій канабетъ, осамъ полтронахъ, осамъ модерніехъ столицахъ одъ зелено біелога атласа са якима пернатіема и позлаћеніема ногама, све на рококо; у єдномъ куту стои фортепіяно, а у друга три предъ три полтроне дубе три мала стола, два су са зеленомъ свитомъ на біело златнимъ ногама, а єднога држи харапъ на глави, црнога лица и ногахъ, у харапскомъ златноме оћелу; друге су обіе собе колико ова сама, али су застрте и веома ліепо украшене, а сала є два путъ толика колико моя соба просторомъ, а мало те не и висиномъ, и она є великолѣпно уређена. — Можете ли вѣровати да ме ова дивна квартіера готово на поли манѣ стои неголи онай погани вигань

у Бечу кодъ Римскога Императора; истина є да є лѣтосъ за ову исту квартиру некій дука италіянскій плаћао на данъ по сто франакахъ, али єдно су дуке европейскій, а друго безъ отачаства разћерани Срби. — Дивне Млетке, али су богме у рђавой кожи, грдно су се по њима посукале прнѣ и ячине; а грдна спрдня бива када турчинъ али лацманъ опрня: лацманъ се закрпити не да, но одъ нѣга крпе одскачу, а турчинъ по три віека єдну хальину крпи, докъ одъ нѣ направи кводлибетъ одъ Азіе и од Европе, т. е. смѣсу истока и запада, од свихъ народахъ и мастихъ. — Много бихъ іоштъ коешта писао, али ми неда єка одъ великіехъ звонахъ но єднако тутньи данъ и ноћь, и Богъ зна када ће овоме край бити да мало почину.

Я самъ са здравлѣмъ доста добро, што самъ ближе екватора то ми є све пріятный воздухъ, може бити да съ любезніемъ нашіемъ Тиркомъ etc. и екваторъ єдномъ пређемъ, тамо би ми мислимъ найболѣ било; до кои данъ одлазимъ за Напулу. Како сте Ви, то ћу из Вашега писма видіети; — поздравите свакога ко се мене сѣћа; Васъ любезно поздрављоћи

Ваш почитатель и слуга

Влад. П. П. Нѣгош.

С вани: Col vapore. A Monsieur, Monsieur le Dr. Vouk S. Karadgich, Landstrasse, à Vienne.

42.

Од Илије Гарашанина. Биоград 23 октобра 1851.

Шаље му њеке службене списе. О другим ће га предметима обавјештавати како о коме дознавао буде.

Почитаеми Господине.

Извѣстіе кое сам о Стигу добио, пре неколико дана, одъ Началника Окружія Пожаревачкогъ, Г. Добросава Здравковића Ресавца, шиљемъ овде приложено у копіи по датомъ обећаню. И о другимъ предметима, за кое смо говорили, по времену, како о комъ извѣштенъ будемъ, нећу пропустити да Вам, што требало будемъ (sic), до знања доставитъ.

Међутимъ изволите примити увѣреніе отличног уваженія одъ

Вашегъ

У Београду 23 октобра 1851 год.

почитателя И. Гарашанина

С вани: An Herrn Vuk-Stefanovich-Karadžić. Landstrasse №. 517. zu Wien.

На обратној страни Вуковом руком: „примљено 14 новембра (нашега, а 26 римскога).“ Прве је четр' ријечи забиљежио и на дно самога писма.

43.

Од Обреније Никшићке, родом Карацићке. Славяно-Сербка и Одесса... Дећембра 1851.

Моли Вука да јој се огласи, и да је обавијести о њеним рођацима из Петнице у Дробњацима. — Шаље му своје родословје, и тражи његово: живо жели знати је ли јој он род.

Декабря дня... 1851 года, Г. Одесса и Д. Славяно-Сербка.

Милостивый Государь
Вукъ Стевановичь, Господинъ Караджичъ.

Болѣе 46ти лѣтъ оставила я мое любезное Отечество (Сербію) и переселилась въ Благодѣтельную для

всѣхъ Россію, съ мужемъ и родственниками его, и все это время горѣла желаніемъ узнать есть ли кто въ живихъ изъ моихъ родственниковъ, въ моей родимой сторонѣ, которыхъ я тамъ оставила, [ибо со мною никто изъ нихъ не вышелъ], въ особенности желаніе мое клонилось узнать объ Васъ, Милостивый Государь, ибо и я изъ роду Караджичей; почему и осмѣливаюсь покорнѣйше просить Васъ не пріимите въ обиду мое сердечное желаніе; ибо оно клонитъ собственно къ тому, что бы узнать: не родственникъ ли мой Вы; и вотъ мое Вамъ описаніе рожденія, и отъ кого мое происхожденіе.

Лѣтъ я имѣю до 70ти, имя мое Обренія, родилась я въ селеніи Петницахъ, области Эрцеговина, племени Дробнякъ, отъ родителей моихъ отца Николая сына Руданова Караджича, у котораго дѣда моего были братья: Вукъ, Вукоманъ и Ристивоя (sic) Караджичи. — Такъ же отца моего были братья Иванъ Караджичъ, это былъ родной братъ, а двоюродные: Воевода Димитрій Тодоровъ, Ристанъ, Новак, и Јоко Караджичи, и это были мои стрицы; и отъ матери моей Канды Алексѣевой из села Косорічча. Послѣ же войводы Дмитрія Караджича, былъ при мнѣ Воеводой сынъ его Стоянъ, послѣ его, и по отбытіи моего изъ Сербій, былъ сынъ его Василій Караджичь. Такъ же я имѣю роднаго брата моего Василія Караджича которій остался въ Сербіи, и незнаю я живъ ли онъ или нѣтъ.

Вотъ, Милостивый Государь, родословная моего происхожденія по отцу моему Николаю Руданову Караджичу. — Въ замужествѣ я была за сыномъ протоіерея Рафаила Семеновича, Михаиломъ, и вышла въ село Морачу. — И такъ, теперь я описала Вамъ о происхожденіи моемъ всё подробно то, и осмѣливаюсь Васъ убѣдительнѣйше просить не откажите принять на себя трудъ здѣлать для меня милость описать Вашего происхожденія родословную: отъ кого Вы происходите, и кого Вы знаете изъ рода Караджичей, и находимся ли ми въ какомъ родствѣ, и въ дальнемъ ли или

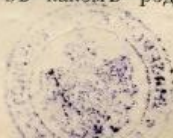

ближнемъ, и ежели послѣ Вашего увѣдомленія найдемся мы въ родствѣ, то я буду щитать себя, что милосердый Богъ поставилъ меня на верхъ моего щастія какого я би могла бы только желать.

Милостивый Государь, Вукъ Стевановичъ, умолаю Васъ всемъ священнымъ не откажите въ моей прозьбѣ, ощастливте меня посему письму своимъ отвѣтомъ и описаніемъ Вашей родословной; равномѣрно справиться о жизни моего брата Василія Караджича (буде Вы его знаете), такъ же уговорите, ежели онъ только живъ, писать ко мнѣ письмо. Надѣюсь на Ваше великодушіе о которомъ я много слыхала, что не откажите (sic) принять на себя малой трудъ и исполнить мою прозьбу, и тѣмъ доставить невыразимое для меня благополучіе, тѣмъ болѣе, что тогда бы я могла Вамъ описать всю мою жизнь, и перелить въ душу Башу всё происходившее въ щастіи и несчастіи, ибо въ жизнь мою произошло много переворотовъ; а семѣйство мое, сынъ и три дочери, будутъ гордиться и восхщаться отысканнымъ вновь родственникомъ.

§§. Если я буду такъ счастлива, что удостоюсь Вашего отвѣта, то адресуйте письмо на имя штабсъ-капитана Егора Николаевича Бучища Никшича который живетъ въ Одессѣ, съ передачею дворянкѣ Обреніи Николаевой по отцу Караджичь а по мужу Семеновичь Никшичь, въ селеніе Славяносербку.

Тек што допадох 1870. г. у Одесу на службу, дознах да, у селу Славеносербка, живе сестра (у значењу рођакиње) Вука Караџића, а уз то, да она знаде множину српских народних пјесама. Да ли је то могла бити ова наша Обренија, незнам! Него, како речено село није далеко од Одесе, ја бијах наумио, чим буде слободна времена, да је посјетим, и препишем од ње што год будем могао. У велике жалим што ми

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

силна навала свакојаких послова, за цијелога становања мога на обалама Црнога Мора, учини немогућним извршење те моје намјере,

Опаска издавачева.

Extra: Его Высокоблагородію Вуку Стефановичу Господину Караћичу (sic), въ городъ Вѣну.

44.

Од Јов. Гавриловића. Биоград 25 Дећембра 1851.

О сабраним у Србији потписницима на рјечник. — О једноме дијелу рјечника који је још у цензури.

У Београду 25 Дек. 1851,

Господине,

Као што сте ми препоручили, ево вамь шиљемъ пренумеранте на васъ (sic) рѣчник. Ви ћете из Србіе пренумеранта іоштъ добити, а валеда сте и' већъ и добили; и зато Вас молимъ, ако буде кои двапут кодъ мене и други скупителя уписанъ, да га за едногъ упишете. Ови 51 табак рѣчника Вашегъ налази се кодъ Г. Исайловића на цензури; кад ће изъ цензуре изаћи, не знам; алъ се надамъ да ће Вамъ одговоръ не предате Ваше представленѣ попечительству просвѣщенія изићи.

Јов. Гавриловићъ.

С вани: Dr. Vuk Steph. Karadschitz, Mitglied mehrer[er] Gelehrten Gesellschaften in Wien. Landstrasse № 517.

Посљедња реченица овога писма није јасна; као да су неке ријечи остале у пишчеву перу. Кад би се пред ријеч »надам« уврстило »не«, а послије »одговор«, ријеч »док«, тад би, мислим, изрека била понешто разумљивија.

Опаска издавачева.

45.

Од Бранка Радичевића. Беч 6 априла 1852.

Шаље Вуку своју бечку адресу.

Помози Вам Бог господине!

Еле ја седим: Josefstadt, Piaristenplatz № 124. rechts im I. Stock.

С Богом ми остајте!

У Бечу 6/4 п[о] р[имском] 1852.

Бранко Радичевић.

46.

Од министра А. Кнажевича. Петроград 16 маја 1852.

Захваљује за примљена на дар Вукова дјела; исто тако и за писмо српски писано. — Прошле му зиме често допадаху гласови о Вуку преко својих некакиња.

Милостивый Государь
Вукъ Стефановичъ!

Приношу Вамъ искреннюю благодарность мою за постоянное лестное вниманіе Ваше ко мнѣ, и за доставленіе мнѣ уже нѣскольскихъ трудовъ Вашихъ, драгоцѣнныхъ для меня, и по языку и по описанію нравовъ и обычаевъ родины моего отца, которую потому считаю я и свою.

Очень благодаренъ и за то, что письмо Ваше ко мнѣ написали Вы по Сербски: хотя не всѣ слова его были мнѣ извѣстны; но съ помощію Вашего Словаря я разобралъ и поналъ его совершенно, почему долженъ еще выразить признательность мою и за все лестное, что Вамъ угодно было сказать въ немъ на мой счетъ.

Нынѣшнюю зиму я часто имѣлъ объ Васъ извѣстія отъ моихъ племянницъ которыхъ Вы также, по добротѣ

своей, ознакомили съ Сербскимъ языкомъ; надѣюсь что онѣ напоминали Вамъ и обо мнѣ, о чемъ я нерѣдко просилъ ихъ.

При засвидѣтельствованіи Вамъ искренняго моего уваженія и совершенной преданности, имѣю честь быть

Вашимъ

Милостивый Государь,

покорнѣйшимъ слугою

Александръ Княжевичъ.

С. Петербургъ
16го Мая 1852.

Адреса: Его Высокоблагородію Милостивому Государю Вуку Стефановичу Караджичу etc. въ Вѣнѣ.

47.

Од С. П. Палаузова. Петроград $^{8}/_{20}$ Јуна 1852.

Помиње како је с једним другом посјетио Вука 1840-те год. — Казује како се, пошто је свршио науке у Њемачкој, настанио у Москви, а затим у Петрограду. — Пише му као домородцу (соотечественнику) бугарски, ал' се нада добити одговор српски. — Шаље Вуку нека своја дјела. — Шаље такође два своја списа, преко Вука, једној Хрваткињи која написа повјест о покрштењу бугарског Кнеза Бориса; иште о њој неке податке. — Отпрема Вуку и неколико егземплара свога дјела: „Вијек цара Симеона", због продаје или замјене. — О егземплару Вукова „Рјечника" који је већ у Академији.

Достопочтенный и глубокоуважаемый
Вукъ Стефановичъ!

Вій вѣроятно, не сте заборавили двамина Българы, Мутьева и Палаузова, кои, въ 1840 гадинâ (sic), кога-то минувахâ

презъ Вѣна за въ Бонискій университетъ, имахѫ удовольствіе да посѣщавать Васъ нѣколко пѫти. Единъ отъ тыя Българы, и Вашъ покорнѣйшій слуга, послѣ три годишно пребываніе въ Нѣмцко, кога-то свьрши курсъ на-свои науки въ Минхенскій университетъ, получи докторъ на камерални наукы. Кога-то ся вьрнѫхъ въ Россія, презъ Италянско, Грьцко и Българско, азъ посвятихъ себе-си да изучѫ Исторія-та на южны-ты Славяны, и, споредъ това, избрахъ си мѣсто-жилище отъ пьрво Москва, гдѣ-то преминѫхъ 1845 и 1846 години, а сега С. Петербургъ, гдѣ-то живѣя отъ 1849 г. — Книгохранилища-та на тыя двѣ Россійскы столицы объясняватъ мое-то пребываніе въ нихъ. —

Отколѣ азъ желаяхъ да пишѫ на Васъ, като на нашъ многоуважаемый соотечественникъ — (а въ доказательство пиша Вы на Български, съ надежда, чи ще получѫ отъ Васъ отвѣтъ на Сьрбски), — отколѣ исщяхъ да Вы пишѫ, — но не ми ся представяше такъвъ случай. Сега, по отца Наѳанаила, Българина, кой свьршилъ курсъ на свои наукы въ Кіевска-тѫ Духовна Академія и възвьрщася во своя-си, — имамъ добръ случай да Вы испратимъ письмо, и нѣколко отъ мои-ты произведенья, отъ кои ще видите, съ каквѫ топлинѫ азъ преслѣдовамъ мысл-тѫ да разъясня преминалѫ-та сѫдьбѫ на нашъ народъ. Испращамъ на Васъ: 1) *Славянскій Элементъ въ Греціи* — извѣстна-та статья на Г. Фаллмерайра, коя ся напечата отъ мене въ *Москвитянинѣ*, 2) *Ростиславъ Михайловичъ, Русскій Князь на Дунаѣ* въ XIII в., гдѣ азъ ся старахъ да объясня съ событія изъ Българскѫ-тѫ Исторія тьмна-тѫ и неясна-тѫ сѫдьба на той-зе Князь, послѣ кога той отишелъ въ венгерско, и 3) *Вѣкъ Болгарскаго Царя Симеона*, — що ся напечата въ тыя дни отъ мене, изъ него ще видите умственно-то развитіе на Българы-ты въ IX-X вѣковѣ. —

Въ особенъ пакетъ испращамъ на Васъ по единъ экземпляръ *Ростислава* и *Вѣка Ц. Симеона*, покорно моля Васъ да ги испратите въ Турноградъ, въ Кроатско, на Юзефина Дуричичъ, на иста-та дѣвица, коя написала повѣсть о обращеніи Българскаго Князя Бориса. Твьрдѣ млого ще мя одължите, ако ми извѣстите, коя е тая млада особа, и кои сѫ нейни-ти родители. Вій часто пишете на Н. И. Надеждина и на Из. Ив.

Срезневскаго, у кои-то азъ неиспускувамъ случай да пытамъ за ради Васъ. Презъ едного изъ ихъ Вїи можите да пишите и на мене нѣколко реда, кои на секой случай ще ми бâдâтъ драги.

Още една молбâ имамъ на Васъ! По тогозе калугерина Наѳанаила испращамъ Вы 30 экземпляри „Вѣкъ Болг. Царя Симеона." Ако Вїи не щете да поемните на себе-си таквâзе малость, коя азъ желаяхъ да ся разнесе и въ Вѣнâ между Сърбы и Българы (ако има тамъ таквы зе), то предайте гы отъ себеси на Бенедикта, или на кого-да-е изъ книгопродавцы-ты споредъ какъ-то ся види Вамъ чи е по-добро. Цѣна-та имъ назначете по 1 фл. 30 кр. Азъ мислимъ, чи това не е скâпо. За получены-ты пары азъ желаялъ быхъ да имамъ другы, каквы-да-сâ книгы, и ако нѣкой изъ книгопродавцы-ты пожелаяше да промѣни тѣйзе 30 экземп. на цѣна на $1^1/_2$ фиор. за секой съ другы книгы, то азъ зарадовался бихъ тврдѣ млого. — Азъ не поемамъ тукъ да Вы пишâ за ради новосты-ѣ на Русскâ-тâ Литература. Това-го оставямъ на мой-атъ другъ и Вашъ познанникъ Измаилъ Ивановичъ Срезневскій, кой по отца Нафанаила и самъ испраща на Васъ нѣколики книгы. — Ще кажâ само това чи нïи съ нетерпѣнье чаками Вашъ *Гјечник*, отъ кой-то азъ имамъ и сега неисказанно удовольствïе, кога го приглѣдувамъ, именно той экземпляръ, кои испратихте Вïи на Россïйскâ Академïâ.

Като свьршувамъ това пьрво мое до Васъ письмо, оставамъ съ тая сладостнâ надеждâ, чи то не ще остане безъ отвѣтъ, за това записвамъ тукъ и мой адрессъ: — „Спиридону Николаевичу Палаузову, въ С. Петербургѣ," — и молю Васъ да ми пишите на име на Изм. Ив. Срезневскаго, кой не ще закъснѣе да ми предаде що сте писали.

Съ истинно уваженïе камъ Васъ оставамъ

С. Петербургъ — Вашъ покорный слуга

1852. Июня 8/20. — С. Н. Палаузовъ, Габровецъ.

С вани: Seiner Hochwohlgeboren Wuk Stefanowitch Karadchitch in Wien. Auf die Landstrasse, am Heumarkt № 517. Его Благородïю Вуку Стефановичу Караджичу въ Вѣнѣ.

48.

Од И. И. Срезневскога. Петроград $^{8}/_{20}$ Јуна 1852.

Пошиље три прве свеске „Извѣштіи“ које му посла раније, а сад му шаље четврту. — Од ове исте упућује му још неколико примјерака да би их раздао славистама у Бечу и у Прагу.

Продолжая редакцію Извѣстій, я издалъ, какъ видите, и четвртій выускъ, который и посилаю чрезъ болгар. Черноризца Нафанаила (Первые три послалъ черезъ Чеха Шиманека) какъ посильный даръ моего истиннаго уваженія къ Вамъ, незабенный Вукъ Стефановичъ. Потрудитесъ доставить другіе экземпляры: 1. г. Миклошичу, 2. г. Даничичу, 3. г. Ганкѣ, 4. г. Челяковскому, 5. г. Шафарику.

Мы получили въ Академію Вашъ словарь и онъ теперъ у меня. Пересматриваю и любуюсь

истинно Вамъ преданный

И. Срезневскій.

Ово неколико редака И. И. Срезневскога додато је како приписка к претходноме писму С. П. Падаузова.

49.

Од Јосипа Бодянскога. Москва 30 Јуна 1852.

Трошкови за књиге које му је Вук отпремио. — Царина и цензура. — Што ће с књигама кад их прими? — Доноситац овога писма, гроф Пуцић, може Вука обавијестити о томе што у Москви бива.

Милостивый Государь,

Вукъ Стефановичъ.

Зго числа текущаго мѣсяца получилъ я письмо отъ Папаіоана и Догранніева пущенное 19-го мая изъ Бродъ въ коемъ извѣщаютъ объ отсылкѣ на мое имя ящика съ книгами изъ Вѣны черезъ посредство Vegh и Krestits, съ

печатными книгами; расходы за него при отправленіи ими таковы: мелочные на таможнѣ и почтѣ 75к, новый амбаліонъ 40к, портовые о перепискѣ сего дѣла и за комисію 39к, и того 2 руб. серебромъ которые я долженъ, по порученію отсыльщиковъ, вручить сдѣшнему (Московскому) купцу, Нѣжинскому Греку, Ангелію Николаевичу Хадроглу. На другой день получилъ приглашеніе явиться въ таможню, въ которой взяли съ меня за пересылку по почтѣ, 14 рублей и 37 копѣекъ серебромъ за листъ гербовый бумаги, на коей нужно было написать прошеніе о выдачѣ книгъ, и другія мелочныя расходы по таможнѣ 95 к. ср. За объявленіе о приходѣ ящика 10 к. ср., за вскрытіе 50 к. ср., извощикамъ 40 к. ср., что все составитъ по таможнѣ 16р. 32к., да Бродскимъ отправителямъ 27, и того 13 рублей и 32 копѣйки серебромъ. При всемъ томъ, книгъ я всетаки не получилъ, потому что таможня должна была, отослать ихъ въ комитетъ иностранной Цензуры, который находится въ Петербургѣ, для просмотра. Боясь чтобы отправленіе ихъ туда и обратно не навело къ новым расходамъ, я на силу уговорилъ препроводить въ иностранную Цензуру одинъ екземпляръ, такъ какъ всѣ прочіе екземпляры тоже самое содержатъ въ себѣ, что и сдѣляно было тотчасъ же, но по сію пору отвѣта изъ Петербурга не получаемъ.

На дняхъ я самъ уѣзжаю туда, по своимъ дѣламъ, и толкнусь, кстати, въ Цензурный комитетъ разузнать скоро ли онъ разрѣшитъ, Московской Таможнѣ выдать мнѣ Ваши екземпляры. Въ противномъ случаѣ пришлось бы долго дожидаться позволенія Цензора, хотя дѣло идетъ о словарѣ. Вотъ ужъ 5ой годъ тому, какъ у насъ книги изъ Заграницы чрезвычайно туго пропускаются; иногда приходится по 8, 10 и 12тя мѣсяцевъ ждать разрѣшенія на выручку ихъ изъ таможеннаго заключенія. И эта строгость со всѣми книгами вообще, а не съ какимъ либо видомъ ихъ. Полагаю, однако же, что къ сентябрю будетъ дозволено мнѣ Ваши екземпляри взять изъ Таможни. Тогда я поспѣшу ихъ вручить подписчикамъ по принадлежности и собрять отъ нихъ деньги, которыя и перешлю Вамъ, т-е. по переводу или *векселю*. Одного жалѣю, что не знаю, сколько къ суммѣ за екземпляры словаря Вашего, должно прибавить мнѣ еще въ счетъ за тѣ двѣ книжки

(сочиненія Ранины и 3-я часть Гласника), которыя Вы при этомъ случаѣ переслали для меня, по моей убѣдительнѣйшей о томъ просьбѣ, потому что я знаю только о выходѣ этѣхъ книгъ по слуху, но о цѣнѣ рѣшительно ничего.

Если Вы любопытствуете что либо знать о нашемъ житью бытью, то податель этихъ строкъ, Графъ Почиѣь Загорскій, изъ Дубровника, удовлетворитъ Ваше желаніе. Онъ провелъ въ Бѣлокаменной за двѣ недѣли, и кажется, она ему понравилась.

Будьте здоровы, благополучны, и не забывайте преданнѣйшаго Вамъ отъ души, Вашего искренняго почитателя и слугу,

30го іюня,
1852 г.
Москва.

Осипа Бодянскаго.

С вани: Его Высокоблагородію, Милостивому Государю. Вуку Стефановичу Г[осподину] Караджичу, въ Вѣнѣ. Auf der Landstrasse, am Heumarkt N.o 517.

50.

Од Миливоја Петровића Блазнавца. Биоград 8 марта 1855.

На два писма која је послао Вуку, а не ставио кућни број, није добио одговора. — Моли га да на ово, које има број, одговори чим прије. — Уложено писмо да преда г. Пацеку.

Многопочитаемый Господине,

Я Вамъ писа два писма. Нисамъ знао нумеру ваше куће. Незнамъ да ли сте ій примили. Молимъ васъ да ми то одма явите, као и да ли сте ово писмо примили кое вам адресирамъ под №. 507. Ову нумеру каза ми Г. Илія Гарашанинъ. Незнам да ли є и она истинита. Онъ вели да се добро опоминѣ да есте. За садъ нећу вамъ ништа писати докъ вашъ одговоръ недобіемъ, кои у колико ми пре пошлѣте, у толико ће те ме више обвезати.

Молимъ да ово писмо одма предате Г. Пацеку. Я васъ не би съ овимъ обтерећивао, но незнам: прво да ли е Г. Пацекъ у Бечу, а друго да ли е у ономъ квартиру у коме е и био.

Найлюбезнiе поздравлѣ Госпои вашой и господични Мини.

Будите здрави, то вамъ жели од срца

8 Марта 1855.
у Београду.

вашъ найискренiи пріятель
Миливой Петровићъ.

Шта пише Димитріѣ?

С вани: Wohlgeboren Herrn Wuk Stephanowitch Karatschitsch, Wien, Neumarkt vis-à-vis der Caserne №. 507.

51.

Од М. П. Погодина. Москва $^{17}/_{29}$ октобра 1855.

Оправдава краткоћу писма ратним бригама и невољама. — Нек престане шиљати старе словенске књиге; оне што је примио у злу су стању и не вриједе много. — О примљеним, посланим и дарованим књигама. — Новчани рачуни. — О егземплярима Миклошићева рјечника. — Нека пише о својим приликама. — Што раде Срби и Хрвати? — Што се ради у књижевности?

Октября $^{17}/_{29}$ 1855 Москва.

Тревожныя наши обстоятельства причиною, что я неписалъ къ вамъ такъ долго. Хотѣлъ нынѣшнимъ лѣтомъ побывать у васъ, послѣ употребленiя минеральныхъ водъ въ Эмсѣ, куда посылали меня врачи, но неудалось, и я пилъ искуственную воду въ Москвѣ. Чувствую себя теперь довольно хорошо, но душевно страдаю какъ и всѣ мы, не доумневая, чѣмъ кончится эта несчастная война. Народъ возлагаетъ одинакожъ твердую надежду на Бога, а испытаніе великое.

Старые книги славянскiе получилъ я изъ Варшавы, послѣ многихъ хлопотъ и переписокъ, весьма попорченныя и разо-

дранныя. Онѣ не стоятъ и пересылки, которая обошлась очень дорого. Рѣдкой и замѣчательной не оказалось ни одной. Все прежныя извѣстныя коихъ есть уже по множеству экземпляровъ, такъ что онѣ не только ничего не стоятъ, но уменьшаютъ цѣну прежнихъ, показывая ихъ многочисленность. Прошу васъ болѣе не собирать для меня, развѣ попадутся такіе какихъ не было прежде. Я писалъ вамъ также объ этомъ.

Книгъ церковныхъ послано вамъ было по казенной цѣнѣ на 612 р. 80 к. сер. Денегъ я взнесъ за нихъ 250*, остальные Синодъ простилъ, 362-80 к., по моему ходатайству, въ пользу бѣдныхъ церквей, которыхъ списокъ благоволите доставить.

Нѣизвѣстный благотворитель Гн. Б., о которомъ я также васъ извѣщалъ, пожертвовалъ 150 руб., слѣдовательно монхъ осталось за вами сто рублей, да нынѣшнимъ лѣтомъ послалъ я вамъ 200 р. с. и того 300 р. с. изъ которыхъ двѣсти слѣдуютъ за предпослѣднюю посылку, а сто рублей сер. за послѣднюю, чтобъ только кончить наши разсчеты. Болѣе книгъ, прошу васъ, для меня не искать, ибо онѣ и ненужны и рѣшительно потеряли всякую цѣну, по причинѣ множества.

Прошу васъ сказать Гжѣ Коларъ, что нѣсколько экземпляровъ ея книгъ я только что теперь отыскалъ, постараюсь ихъ предложить знакомымъ, чтобъ доставить ей деньги.

Словарь Г. Миклошича у меня лежатъ нѣсколько экземпляровъ, а получилъ ли онъ тѣ экземпляры, что я послалъ по его приказанію въ Варшаву къ Г. Истомину.

А вось Богъ дасть увижусь съ вами на тотъ годъ! Прошу васъ увѣдомить меня о полученіи этого письма, и прислать мнѣ ваши пѣсни; у мена только одна вторая часть.

Примите увѣреніе въ моемъ совершенномъ почтеніи. Поклонъ усердній любящимъ (?)

Вашъ покорни слуга

М. Погодинъ.

Вы никогда не пишете мнѣ ничего о вашихъ обстоательствахъ: какъ поживаютъ Кроаты, Серби; что подѣливаютъ?

---

*) Пишу это по послѣдней бумагѣ; можетъ быть съ прежними есть какая нибудь разница. Впрочемъ сумма била вамъ мною сообщена прежде.

Какъ идетъ литература? Среди военныхъ кликовъ утѣшительно слишать о мирныхъ занятіахъ.

Extra: Господину Вуку Стефановичу Караджичу въ Вѣнѣ.
Herrn Wuk Stephanovitsch Karadjić in Wien.

—

Овим се завршује издање онога дијела Вукове преписке који је, већ познатом приликом, ушао у моје збирке. Сад се бар није више бојати да би се овај педесетак списа могао, каквим худим случајем, изгубити за учени свијет.

Истом приликом бијаху ми предата још два писма која осташе неиздата: једно је, од руског посланика Балабина Вуку од 1855 г., а друго, од бивше српске књегиње Јулије Обреновићке, без надневка, Мини Вукомановићки. Пошљедње писмо и не улази у оквир ове збирчице, — а у првоме је ријеч само о приватној новчаној потпори човјеку за час у неприлици.

У једноме писму које мени самоме писа пок. госпођа Мина (Беч 15 дећембра 1871), ови се ретци тичу Вукове преписке: »Ако Бог да здравље потрудићу се, што брже, да Вам нађем, међу хартијама мога оца, још писама знаменитијех људи...«

Али, нити ја што примих од г. Вукомановићке послије тога, нити је икад потсјетих на ово њено обећање.

У Паризу при крају 1902. г. **В. Б.**

Примједба. Пошто је у штампарији за час помањкало словâ, којим су била штампана пређашња писма, тако су она потоња, почам од бр. 47 (као и она под бр. 17, 31, 32), штампана мањим словима.

DANIELE CORTIS. (3)

ROMAN.

Napisao **Antonio Fogazzaro.**

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava III.

Ideje Danijela Cortisa.

Malo prije ponoći dr. Grigiolo zakuca zvoncem na gvozdenoj ogradi vile Cortis. Pospani poslužnik mu otvori i, zakrenuvši na desno krilo, odvede ga do prostranih stepenica što dijele zgradu u dvoje.

„Služite se," reče. „U toliko idem zvat gospodara."

„Što?" začudi se Grigiolo. „Ma čuješ ti. Što tvoj gospodar nije kod kuće?"

„Ne gospodine."

„A da gdje je?"

„U vrtu."

„Na ovu uru, tako ti duše! Svi su ukusi ukusi... A sad će trebat pô ure da ga nadeš, ne?"

„E, ne! gospodine", odgovori poslužnik, polako se uputivši bez ikakve žurbe.

„Polako, polako, da se ne ozledite," zamrmlja Grigiolo, ne pouzdavajući se.

Pogleda nebo.

„I s ovom kišom, koja po katkad pada!"

Brda i nebo, sve je bilo tamno, od Passo Grande, na čijoj se najbližoj hridi dizala vila Cortis sa svojim samotnim šumama i livadama, sve do Barka-brdâ i uske gudure, iz koje izvire rijeka Rovese. Sa vrha stepenica dolazilo je svijetlo iz jedne sobe. Grigiolo odluči poći gori. Drmao je glavom. Nije se mogao pomiriti s mišlju, da se može na tu uru i s takvim vremenom, bez mjesečine (s mjesečinom je sve drugo!), lutati po tako zvanim vrtovima, koji su pak šume, a ni za šta drugo, već da se razbije nos o koje deblo.

Ude u kuću. U sredini je gorjela, na prostom stolu, ogromna svjetiljka, rasvjetljujuć od poda do velikih crnih greda

od štropa dvoranu, koja je imala četiri pobočna ulaza, punu neuredenih hartija i knjiga ispremetanih na hrpe po stolu i raspršanih po naslonjaču i stolicama; u kutovima, prema vratima, bila su postavljena dva orla rastvorenih krila. Izmedu ova dva kuta bijaše otvoren ulaz, koji vodi u francuski vrt. Grigiolo stane na taj ulaz. Pred sobom je razabirao Passo Grande, vas u tami; na desno, u visini, vrhunce guste šume, koja, peňući se uz brdo i spuštajući se u dolinu, zastiraše uvale, potoke i jezerca svojom strašnom sjenom.

Krasan je vodoskok u vrtu zborio, nevidljiv sred noći.

„Tako ti", usklikne dr. Grigiolo, vraćajući se u dvoranu i zavalivši se u uski, nezgodni naslonač. „Ako nijesu mahniti, ne ćemo ih. I biramo ih još za zastupnike!"

Motrio je veliku svjetiljku, koja je stajala sred dvorane, a s dosadnom mišlu, da treba tu čekati bog zna koliko, pak govoriti i govoriti bog zna što, pak prevaliti milu pješke, dok dode do svoje meke postelje u vili Carrè. Ljutila ga je i indiferentna, nepomična svjetlost svjetiljke. Od jednom bane u dvoranu kroz glavna vrata velik pas, kasajuć i podignuta repa.

„Eto me!", čuo se zvonki glas Danijela Cortisa. „Saturno, nu!"

Pas se primače gospodarevim nogama, a on okrenuvši se reče nekomu, što je bio vani ostao: „kafu".

„Kako ste?", reče za tim pružajući ruku Grigiolu. „Tačan ste kô zvijezde."

Mladić se sa smiješkom nakloni. Očekivao je, da će se Cortis početi ispričavati, te se već spravljao da pridoda „molim". No Cortis toga ne učini, već prijede odmah na stvar.

„Dakle Vi hoćete, da se porazgovorimo o tom izboru. Sjednite, molim Vas, ne obazirite se, što stojim na nogama. Nervozan sam, i moram se kretati. Sjednite. Eto na primjer: ja bih preko volje besjedio u Ustavnom Udruženu, ali ću ovdje, sred šuma, u praznoj kući, govorit rado, sasvim jasno."

U istinu bio je nervozan. S rukama u špagu i sa psom za sobom prolažaše gori doli ispred Grigiola, koji je sjedio u najsmjernijoj pozi, izbuljenih očiju. Kad bi se zaustavio, svi su se mišići njegovih golih ruku i nogu tresli.

„Znate", poče, „ja sam Vama gospodi mnogo zahvalan radi vaše pripomoći. Vi me potpomažete, jer su moje osobne naklonosti umjerene, i jer iz mog dosadašnjeg sitnog javnog rada niko nije mogao zaključit da sam prijatelj ministarstva, koje je Providnost plunula na Italiju."

Zaustavi se za čas i pogleda Grigiola ujedljivim sarkastičnim smiješkom u očima.

„Ali ja umjereńak nijesam", reče.

„Ni to", klikne Grigiolo naivno.

„Kako: *ni to?*"

Grigiolo se ugrize za jezik. Bio je pomislio: Iznijeti ovakog mahnica, koji nije ni umjereńak! —

„A, ništa", odgovori. „Htio sam reći..." Ali ga Cortis prekide ne mareći za ńegove riječi.

„Moji su uvjeti takvi", nastavi, „da mogu sasvim pošteno prihvatit pomoć udruženja."

— Veoma lagodno — pomisli Grigiolo.

„Ali pazite", nastavljaše Cortis, „da pošto je i u politici sve uspjeh, te pošto licumjerno ne težim za čednošću, s toga i ja radim za svoj izbor, kao što bi svaki pošteni gradanin. A pomoć nekojih udaljenih viteških ljudi, ako pomažu mojem srcu mnogo, mojemu su uspjehu od male koristi."

Dr. Grigiolo bocnut, ustane. „Za boga", reče, „ako mislite..."

„Sjednite", prekide ga Cortis. „Sad ćemo se služit kavom."

Tad ude sluga s tańirom i su dvije oveće šoljice na ńemu.

„Hvala, hvala", reče Grigiolo uplašen. „Molim, da mi oprostite, inače ne ću moći da spavam."

„To treba, dragi moj — ne spavat!"

„Eh, razumijem, gospodine; hvala, hvala."

Cortis otpusti poslužnika i, izlivši rijeku kave, nastavi govor sa šoljicom u desnoj, a bljudicom*) u lijevoj. „Ipak Vam ne činim krivo. Za me je veliko poniženje, da mi treba proći kroz tako niska vrata, da stupim u javni život, naime: rodoljublje i političko znańe izbornikâ. Ja Vam upisujem u hvalu, što nit znate nit hoćete da govorite jezikom, razumljivim ovim izbornicima. Što se pak mene tiče, koji sam za ljubav vas malogra-

*) Talijanski: *sottocoppa*, francuski: *soucoupe*.

dana ogrezao u političku ekonomiju: *omnia praecepi atque animo mecum ante peregi.*"

Cortis primače šoljicu ustima, uprijevši sijevajuće oči na Grigiola.

„Nije potreba", nastavi, „služiti se ni nepoštenim ni podlim djelima. Nije potreba trošit novaca i tri četiri političke kokarde poput mog suparnika, ali treba imat mnijeńe o mjesnim probicima udruženja. Ja ih poznam po svim općinama. To znadu veliki izbornici svakog odsjeka, kao što znadu, da imam moćnih prijatelja, i, kao domišljati ljudi, pogadaju, da ću danas sutra i sam nešto važit. A imam pak i.... (tu Cortis imenova uplivnu moćnu osobu, člana udruženja), koji ima u rukama samo iscijedene lemune, te misli iscijedit sad i mene."

„Oh, zbilja", začudi se Grigiolo. „Tada smo na koñu."

„Tako je, dragi moj. Ja ne iznosim tobožńi program, jer bi me ovo lice napustilo. Ja pak ne mislim iznijet nikakva programa. Ja se natječem naslovima, a ne ispitom."

Srkao je malo po malo kavu. Grigiolo pogleda na uru, da tako uljudno izrazi želju, e bi se brzo moralo doći kraju.

Cortis podiže usne u šoljici i reče poluglasno, mirno:

„Jeste li Vi katolik?"

Grigiolo skoči: „Ja?... Ali?..."

Cortis iskapi i odloži šoljicu, te snažnim glasom proslijedi prijašńi razgovor.

„Za svoje izbornike ja sam pokrajinski zastupnik Cortis; za vas druge ja sam Danijele Cortis, pisac o „bimetalizmu" i o „množini novčanih zavoda". Još sam pokrajinski savjetnik Cortis, koji je glasovao s vašim prijateljima, kada su drugi htjeli pravit politiku prigodom imenovańa predsjednika. Ovo vam mora biti dosta. Programâ ne pravim. Još moj čas nije kucnuo. Obazirete li se Vi na četiri današńa brbljavca? Ne poznaju me? Ne zna se kako mislim? Isto će za mene glasat, budite uvjereni. U svakom slučaju možemo učinit s mańega od političarâ i... i od... Dakle poduprite me, ako ne za drugo, jer sam gentleman, a moj je protivnik varalica. Ali od mene ne očekujte privrženosti. Opet vam pošteno velim: Ako ne ću da budem javni privrženik ideja Ustavnog Udruženja, ne činim

za to, što bih izgubio potporu mogućnikâ, već za to, što te ideje nijesu moje."

Bog zna, koje su ńegove ideje, pomisli Grigiolo. Ko zna, kakav će se vražji zastupnik izleći. Pade mu na um, e bi mu mogli ńegovi prijatelji udrugari prigovoriti, da nije umio cijeniti važnost dogovora i prisiliti Cortisa, da se izrazi malo bolje. „Čujte", reče mu, „jesu li te ideje baš toliko opriječne?"

„To je nešto drugo, dragi moj", odgovori ispod glasa Cortis, držeći prekrštene ruke na prsima i dižući obrve.

„Čekajte", reče Cortis, i zgrabi konop, koji je visio blizu naslonjača. Zvonce bijesno zazvoni, daleko. Saturno skoči na vrata i zalaja u noć.

„Koga vraga čini?" govoraše Grigiolo sam sobom.

Poslužnik se javi odmah.

„Stô ispred gospodina, dvije svijeće, hartiju i crnilo", zapovjedi Cortis.

„Ali...." opazi Grigiolo, gledajući još na uru. „Dvanaest je i pô prošlo."

„Ja noćas ne spavam", prekide ga drugi suho.

„Vrlo dobro, ali....."

„Dvije svijeće, hartiju i crnilo", ponovi Cortis sluzi, videći ga ulaziti sa stolom.

Grigiolo umuče. Poslužnik, važno, kao da je ministar, donese što mu bijaše naređeno. Zapali svijeće, i na gospodarev znak ode.

„Noćas moram pisati političko pismo", reče Cortis, „no ipak privatno. Imenujem Vas za tajnika. Koliko vam je godina?"

„Dvadeset i sedam."

„A meni trideset i dvije. *Ça va.* Pišite."

„— Dragi prijatelju! — Ovaj je prijatelj bivši zastupnik desnice, učen, prepun citata, te se ne može maknut, jer je progutao silesiju knńiga. Ponudio mi je javnu pripomoć Centralnog Ustavnog Udruženńa."

Grigiolo umiļato napisa i, podignuv glavu, ponovi: — *„Dragi prijatelju!"* —

„Zahvaļujem ti", nastavļaše Cortis kazivati u pero. „Ali pošto držim svoju kandidaturu već obezbijeđenom....."

„Eh", zamrmlja Grigiolo pišući, „kad je uz ńega rektor izbornog kotara. Razumijem. — *Obezbijeđenom.*"

Cortis podiže glas.

„.... i bez vańskih uticaja, (oprostite, znate).... tako ne služi, da se centrala mûči za jednoga mislioca prosta od vaših dogma i vaših božanstava. — Jeste li napisali?"

„Jesam."

„S početka! — Ipak vam moram reći: ulazeći u talijanski parlamenat ja ne ću snijevati, kako mnogi od vas, himerični prijatelji, da se nahodim u *House of Commons*....."

„Koga vraga?" prekide ga Grigiolo.

„..... u *House of Commons*. Niti ću se utvarati, da sjedim na klupi, staroj šest stoljeća. Ne vjerujem, da je engleska ustavna religija zgodna za nas. Ne vjerujem u dobročinstva vašeg parlamentarnog despotizma, pa bila većina koje god boje. Brza se metamorfoza, koju su zemlji nametnuli, može sasvim lijepo opravdati Ovidijem, ali bi puno teža zadaća bila opravdati je iskustvom i teorijom. Ako Bog i budući morijanski knezovi....."

„Uh!" zajada se Grigiolo, prekinuvši pisańe. „Zbilja?"

„Ne znam ja ništa. Pišite! — Ako Bog i budući morijanski knezovi budu oprostili časnom Selli, što nije sastavio ministarstvo, ili drugim, koji su ga zapriječili, biće za to, jer....."

„Jer", ponovi Grigiolo, čekajući s perom, podignutim u vis.

„Za boga miloga, ne znam", odgovori Cortis. „Stavite ovako....: Jer se možda iz hodnika parlamenta, iz dvoranâ kraljevskog doma nije čuo glas, koji poziv|e jednog čovjeka od srca, da u ime domovine podigne kraljevsku vlast, da sakupi narod oko Palatina."

„Oko Kvirinala, hoćete da kažete!"

„Jest. Imate pravo. Oko Kvirinala. Što ćete? Ne ide mi u glavu onaj Kvirinal. Trebalo je velikih idejâ onih osvajača mjeseca septembra, da kra|a postave u popovsku kuću. Pišite: Kad bih bio uvjeren, da je monarhija sposobna samo za to, da se može plesati i večerati u ńezinoj kući, da raznosi |ubavna pisma većine i da resi naše prozaične likove sa malo viteškog sentimentalizma, zanago se ne bih mučio toliko za ńu. Ali ja

držim, dragi prijatelju, da je ona sposobna i za štogod bolje. Ja mislim, da je za to, da svrši lekciju o talijanskoj geografiji, koju je Viktor Emanuel dao Evropi. Ja mislim, da je nada sve za to, da zajedno s drugom crkvenom monarhijom vodi politiku, koja će biti od zajedničkog značeńa i postojanosti. Politiku, koja će, a da državu ni u čemu ne podvrgne crkvi, nama podati toliko snage, da zapańimo svijet svojim socijalnim reformama."

„Polako", reče Grigiolo, pišući na vrat i na nos.

„Meni bi bilo malo stälo", raspaljivaše se Cortis u riječima i u licu, „da me nazovu klerikalcem; niti da me potjera cijela četa talijanskih radikala i doktrinara, ..."

„Polako, polako, jedan čas, za ljubav božju!" jaukao je tajnik, slomljen. Ali se Cortis nije na ń obazirao.

„. . . . . kad bih domovinu učinio čvrstom i moćnom, i izvojštio joj čast, da upravlja redovitim socijalnim prevratom. Za to ne treba ni političkog praznovjerja, ni vjerskog skepticizma, ni znanstvenog licumjerja, ..."

Cortis je žurno govorio i dizao glas tako, da pas skoči ispred ńega, lajući i mašući repom. Grigiolo baci od sebe pero: „Oprostite, kako ćete ovako?" Nije mogao dalje.

Cortis otr čelo bez riječi. Sjede u nasloňač i kaza mu u pero iznova, mirno, do prekinutog mjesta, te završi ovako: „ni bila, što drśće."

„Ja pišem", opazi čestiti Grigiolo, „ali se ne ću potpisati uz Vas."

„Naravno", nasmija se Cortis. „U Italiji ih ima mnogo, koji bi učinili isto, naime, iznijeli ove ideje bez potpisa. Trebaće jedan, koji će se potpisat za sve. Zaključimo."

„Vrlo rado."

„Tad pišite: Vjerujte, da mi ove ideje ne služe, da umekšam popove svog izbornog kotara, od kojih se četiri petine bore proti meni, dok ostala petina ravnodušno gleda, stojeći na strani."

„Živa istina!" opazi tajnik.

„Jer znaju, da sam ih uvijek smatrao slijepcima i neznalicama od glave do pete. Znaju, da ja, kao katolik . . ."

„Da bismo štampali, eh, ovo pismo!" reče Grigiolo pišući.

„Mislite li, da bih se bojao? Iznijeću ga u parlamentu, *coram hominibus*. Hoću da gledam u lice te odvažne mislioce, koji će se šprdati sa mnom. Dakle, pišite: da ja kao katolik, kad bih postao ministar prisilio bi ih zakonom maja mjeseca, da proučavaju štogod vrijednije od *Summa contra gentes!* — Bi li ste imali dobrotu, da mi sad pročitate?"

Grigiolo proštije pismo od početka do kraja.

„Završiću ga ja", reče Cortis. „Dakle, što Vam se čini?"

„Ideje, koje se moraju poštovati", odvrati tajnik „ali, jesu li moguće za nas, sada, s takvim promjenama u vazduhu?"

„Eto", odgovori drugi. „Sudite, jesmo li daleko?"

Grigiolo ustade: „Jest, daleko smo. Meni se hoće dvadeset minuta, dok legnem u postelju."

„Imate pravo .... bijah neskroman."

„Oh."

„Sada neka Vas kogod doprati."

„Ne, molim Vas. Ne treba."

Cortis zazvoni. „Kakvo jo vrijeme?" reče poslužniku. Naredi mu, da spravi svjetiljku i pođe s Grigiolom do vrata. Bijelo pročeļe i bijela krila vile sjajila su se i nestajala svaki čas. Ipak grmļavine nije bilo.

„Spavajte ovdje," reče Cortis. Biste li se ogriješili o ustav, kad bi jedanput prenoćili pod mojim krovom?"

Grigiolo zahvaļujući otkloni ponudu. Nije mogao nikako ostati. Nije se bojao vremena, a po ńegovom mnijeńu i ne će kiša.

„A Vi", reče, „odlazite sutra?"

„Da, gospodine."

„Po kojem mu drago vremenu?"

„Da, gospodine."

Obojica zašutiše. Za ńima je dimila svijeća, zamirući i gaseći se. U dvorani je sijevalo. S one strane dvorane sjajili su se i nestajali srebrni vodoskok i bijeli pijesak. Nadođe poslužnik sa svjetiļkom.

„Dakle" .... poče Grigiolo.

„Doći ću i ja malo s Vama", reče Cortis, uzevši ga pod ruku i vodeći ga niz stepenice, a da nije ni imao vremena da se izviňava.

„Držite li me konservativcem?“

„Ali — velu — ne znam; nego mi se nekako čini.“

„Naravno, to ćete reći svojim prijateljima. Reći ćete, da sam gliva nove vrsti. Recite svojim prijateljima, da počekaju, pa neka me sude.“

Za čas umuče. Pak nekom žestinom otvori usta, te suzdržavši se reče samo: „Neka počekaju.“ Učini još dva koraka i iznebuha se zaustavi. „Ma, tako vam Boga“, reče, „ova Italija, kao da nema više, čim bi poučila svijet? Providnost će je biti uskrsnula od mrtvih, da se ńezina loša demokracija i rdava kńiževnost međusobno tru.“

„Ne govorimo o tom“, pridometnu Grigiolo.

„Mislite li,“ nastavi Cortis, „kad bi tako bilo, da bi mi palo na um, da se natječem za mandat? Kad bi ste poznavali stańe moje duše, ne biste tako mislili. Recite, slobodno svojim prijateljima, da će me doista naći u redovima konservativne stranke, ali da sam ja jedna pokretna sila. Zbogom.“ —

Cortis pozdravi brzim kretom ruke, okrenuvši leđa. Nestane ga u noć. Grigiolo ostane tu okameńen, dok mu Saturno, koji je bio otrčao naprijed, ne preleti mimo, udariv ga bijesno u bok. Iz daleka, kad bi sijevalo, moglo se vidjeti psa uz gospodara.

„Što se mene tiče“, promisli Grigiolo, „izaberimo ga, ali je mahnit.“

AFORIZMI.

1. Brat tvoj ako nije pošten, za to ti ne odgovaraš — ako si pošten.

2. Izrodi hvale se dobrim precima, da tim svoja nevaljala djela opravdaju, ali ipak oni i nadalje ostaju izrodi.

3. Nasljedstvo pripada od bližńega a pošteńe ni od koga, ako ga čovjek sam ne zasluži.

4. Neki ljudi glade svoja rdava djela prošlošću, ako su morali kadgod kakvo dobro učiniti.

Sp. Đurić, uč.

USPOMENE

o ustanku u dubrovačkoj zemlji g. 1813. i 1814.

(Nastavak) (2)

Onaj čas se odabraše dvadeset i pet Konavljana, kapetan Moretti bi prisiljen da nakiti pismo odanosti na zapovjednika engleskoga, te odmah krenuše put Boke Kotorske. Lijepo ih primiše na engleskom brodu „Baccante“ i otpustiše s obezbjednijem pismom zapovjednika Hoste-a i kapetana Lowen-a.

U tom je pismu bilo kazano, da su Konavli pod zaštitom vlasti, koje su se združile da rade u zajedničkom poslu. Obećaše također Konavljanima, da će poslati oružane vojske, da čuva kotar konavoski, i napokon ih nukahu, da im predadu žandarme francuske, koji su bili u konavoskom manastiru. Vratiše se Konavljani na Debeli Brijeg i činiše pročitati kapetanu pandurskomu što su odlučili i postigli od zapovjednikâ engleskijeh. Naložiše kapetanu, da s te stope krene sa svojijem pandurima; raspustiše sve straže zauzete od narodne obrane; ali velikodušno obavijestiše žandarme francuske i pukovnika narodne straže Petra Papi, koji je bio s ovijem, da prtljaju na miru iz toga kraja. Doista pukovnik Papi povede odmah sve žandare natrag u Dubrovnik.

Više u Konavlima nije bilo ni sjene vlade ni oružane sile francuske. Sve bijaše mirno; ali Englezi nikako da se prekažu u Konavlima, kao što bijahu obećali. Već Konavljani počeše klonuti duhom, i sam markiz Bona uvidaše pogibao, u koju se bijaše s ńima uvalio. Četiri dana docnije vlada francuska htjede da tačno upozna namjere Konavljana, i doznavši da ni jedan Englez nije tamo stigao, opremi opet u Konavle pukovnika Papi.

Ovaj odmah izda naredbu, da se obnavlja narodna straža i panduri; ńeki se Konavljani pokoriše toj naredbi. U isto doba civilna uprava naredi kaznacu od Pločica, da radi utjerańa zemljišnog poreza proda neke stvari vlasnikâ Konavljana, te pošaļe oglase za tu dražbu u ime cara Napoleona.

Stanovnici kaznačine Pločicâ ne znaju više na koju će stranu, te hoće još da čuju mnijeńe markiza Bone. Ovaj sved

postojan u preduzetom pothvatu stavi im živo pred oči, da bi se Englezi rasrdili i da bi bili kadri poharati iž osvete cijele Konavle, kad bi se Konavljani, pošto su zaiskali zaštitu saveznijeh vlasti, usudili lijepiti i nadalje ime Napoleonovo i dopustiti da mu se plaća i pare poreza na zemlju u Konavlima. Gospodin ih Bona dakle uputi, da obavijeste zapovjednika engleskoga o tom novom dogodaju i da pošalju k ńemu još koga, da mu predoči pogibao u koju su pali.

Taj svjet bi prihvaćen; odmah se na Grudi sasta zbor poglavica konavoskijeh, da se dogovore o novom poslanstvu.

Predloži se gospodinu Boni, da pode on glavom na sastanak zapovjedniku engleskomu, kao voda poslanstva konavoskoga, i da mu razloži potrebe i želje svega onoga naroda. On se poboja, da Francuzi ne svale bijes svoje osvete na ńegovu porodicu, te bijaše još ostala u blizini grada Dubrovnika, te iz slabosti se ne primi. Konavljani ne će da se prignu na te razloge. Mi smo već jednom išli, vele oni gospodinu Boni, ali zaludu; mi ne znamo s ńima govoriti, dodite dakle, i mi ćemo moliti zapovjednika engleskoga, da vi budete imenovan namjesnikom u Konavlima. Markiza Bonu ganu u živo tolika privrženost Konavljana; zahvali im i ne umjede se primiti; na svrhu obeća, da će napisati spomenicu zapovjedniku engleskomu u ime naroda konavoskoga a u smislu kako su oni želeli. Na svaki lijepi način na svrhu ih nagovori, da je to dovolno, te da oni sami ponesu i predadu.

Sastavivši doista spomenicu u duhu engleskoga proglasa od 10 oktobra, markiz Bona pošalje to novo izaslanstvo konavosko zapovjedniku Hôste-u u Boci Kotorskoj. Tom je spomenicom cio narod konavoski otvoreno tražio: „da bude primljen pod zaštitu saveznijeh vlasti; zahvaljivalo se Englezima na ńihovom zauzimańu za obnovljeńe drevne slobode Dubrovnika; spominalo se još, da se naša republika nije nikad odrekla svojijeh prava, i tražilo se na svrhu, da se u Konavlima opet uvedu stari dubrovački zakoni, dok cijela država ove republike ne preuzme stari ustav.

Medu tijem u Cavtatu zadavaše straha potmuli glas, da će mladi ljudi narodne straže bit odvedeni u Dubrovnik, da čuvaju one tvrdave. To silno uznemiri sve stanovnike; svi, čak

i starci, svojevoljno pograbiše oružje, podvostručiše se straže, varoš uze prevratno lice, ma da se nije kazalo što je predmet te uzbune. Doista vodila se i nadalje prepiska između toga mjesta i grada Dubrovnika, a vlasti francuske bile su slušane i štovane. U toliko grof Vlaho Kaboga, čuvši od Englezâ za uspjehe saveznog oružja, govoraše odviše slobodno protiv Francuzâ. Vlada posumńa, da je u prepisci s Englezima, promisli da političke vijesti, koje on širaše, utječu na stanovnike u Cavtatu, i pošalje onamo žandarme da ga dopotežu u Dubrovnik.

Svi Cavtaćani skočiše oružani da ga brane; žandarmi biše pošteđeni, ali vidješe da im treba uzmaći u Dubrovnik. Grof Kaboga, kojemu bijaše pošlo za rukom da se spasi sakrivši se, ode u Boku Kotorsku, samo da se zakloni na brodove engleske. No sreća je vodila ńegove korake. Prispje na fregatu, te je zapovijedao kapetan Hôste, malo časa iza izaslanstva konavoskoga. Isti kapetan Hôste kaza mu, što su iskali Konavljani, i pokaza mu spomenicu pisanu mu od markiza Bone. Grof Kaboga umjede se okoristiti tom zgodnom i nepredvidenom prilikom; uvjeri zapovjednika Hôste-a, da su jednake žeje Cavtavćanâ i da i oni žude zaštitu oružja britanskoga.

Hôste tad opozva naredbu, te bješe već dao kapetanu Lowenu da pode u Konavle, te da udovolji usrdnom nastojańu grofa Kaboge, a pošto je već bio uvjeren o cijelom narodu Konavala, koje vladaju nad položajem u Cavtatu, vrati onamo grofa Kabogu uz pratńu oružanijeh brodova pod zapovijedi poručnika Macdonalda.

Na 28 Oktobra bi izvješena u Cavtatu zastava engleska. Zapovjednik engleski ukide kako u Cavtatu tako i u Konavlima vladu francusku i povrati na snagu stare zakone republike dubrovačke; no na mjesto obnoviti i vladu, grof Kaboga uspje, nakon malo dana, da bude on sam imenovan privremenijem namjesnikom Cavtatskijem i Konavoskijem. To imenovańe, koje je Kaboga ispod mukla izradio, iznenadi svu vlastelu, koja su bila u Cavtatu, kao i dobre rodoljube Cavtatske i Konavoske.

Među tijem i grad Ston i poluostrvo pelješko biše osvojeni od Englezâ udruženijeh s ńekoliko Hrvatâ, te bijahu ostavili stijegove francuske. U tom preduzeću imao je učešća i jedan

naš vlastelin, gospodin Pijerko markiz Bona. No u Stonu izvješiše austrijsku i englesku zastavu; namjesnikom u Stonu i Pelješcu bi postavljen grof Antun Marinica Kaboga i bi mu naredeno od Englezâ, da brani to mjesto proti svačijoj oružanoj sili izim vojske austrijske, kad bi tu došla.

I stanovnici naše primorske pokrajine htjedoše stresti jaram francuski, te markiz Bona bi tu postavljen namjesnikom od zapovjednika Hôste-a, pa i tu biše povraćeni stari zakoni dubrovački.

Bijaše došao čas, u kome je sam narodni ustanak prisilio silu francusku, da se zbije u okolicu grada i tvrdave Dubrovnika. Pa ipak još ne gledahu da se viju barjaci ńihove stare slobode republikanske, niti da se obnovila vlada u obliku republikanskog ustava.

U prvijem časovima kad je vojska engleska stala nogom u Cavtat, markiz Bona predloži grofu Kabozi i ocu mu, starom i čestitom senatoru, da se odmah obavijesti gospodin Miho Božović, Dubrovčanin u Carigradu, sa strane one vlastele te su bila u Cavtatu, koliko o oslođeńu ispod jarma francuskoga, toliko o želama naroda za obnovljeńem republike.

Moglo se je nadati, da će onaj ministar pruski, ali porijeklom Dubrovčanin i vrlo revan rodoljub, probuditi u Otomanske Porte interes i staru zaštitu, koju je uvijek hranila za neodvisnost Dubrovnika. Grofovi Kaboge ne bijahu mnijeńa da se pokuša taj korak, navodeći kao razlog, da bi se mogao naći uvrijeden zapovjednik engleski.

Tada ńeka vlastela, te boravljahu u Cavtatu, navališe neposredno molbama na engleskog zapovjednika Lowena, koji bijaše već stigao u Cavtat, da se obnovi vlada i izvjesi zastava naše republike. „Ja za to nemam nikakova naputka, odgovori on, obratite se admiralu, koji zapovijeda silom britanskom u Jadranskom Moru."

Isti gospodin Lowen uputi ih, da tu misiju povjere gospodivu Franu markizu Boni, i vlastela, te bijahu u Cavtatu, pristadoše jednodušno. Grof Kaboga nije mu se mogao javno protiviti, ali privatnijem putem odvraćaše gospodina Bonu, da se ne primi toga posla. Kad pak ona vlastela htjedoše da prihvate zgodnijeh odluka i da se dogovore medu sobom o predloženoj

misiji, zaiskaše da se u tu svrhu sastanu u kući grofa Kaboge, koji je bio namjesnik u onom kraju. Ovaj odbi to, govoreći, da ńemu, kao predstavniku vlade britanske, ne ide u račun da se promisli, e on nije zadovoljan onom vladom. Pored svega toga nije gospodin Bona oklijevao, snabdjeven samo pismima zapovjednika Lowena, krenuti put Trsta, gdje se nalažaše engleski admiral.

U to je doba poručnik Macdonald također predlagao, da se pokuša pobuniti narod i povesti ga na grad Dubrovnik. Grof Kaboga neprestano isticaše poteškoće, na koje bi se moglo naići. Grof Ivo Natali, pukovnik republike dubrovačke, i markiz Frano Bona ne prestajahu nukati i izmišljati sredstava, i političkijeh i ekonomskijeh, kojijem bi se moglo navesti narod, da se lati oružja i podržava ustanak.

Kaboga ne hoćaše da pristane na to, nalazeći da su svi ti prijedlozi, te bi se imali iznijeti pred Engleze, suvišni.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

1. Стална вриједност државе никад није друго него вриједност њезинијех грађана, и држава, која своје душевно оснаженье и узвишење запоставља спољашњој управној хитрини, држава, која од својијех људи чини шатуљке, да јој буду поводљиво оруђе, баш и за пробитачне сврхе, брзо ће осјетити, да се с маљијем људима не може извести ништа управ велико, и да савршени механизам, коме она све жртвова, није јој никаква накнада за изгубљену животну снагу, коју прогна из своје средине да је не омета. Mill.

2. Поштењак осредње руке најбољи је за државу; богатство доноси са собом разблуду и покварености.
Фридрих Велики.

3. Пошто је пјеснишшво стварајућа моћ мисли, облик стиха није му потребит, те би имало бити без римâ и опроштено од препрека мјере и дужине, приближујући се више прози Платоновој, и староме јеврејскоме пјеснишшву; све је друго умјештина и договор. Sejk el Bakir.

4. Ко иде по туђему трагу, унук је а не син природе.
Leonardo da Vinci.

5. Како се иза дана добро проведена слатко спава, тако се иза живота добро потрашена мирно умире. Исти.

UKRADENE LAVORIKE.

Dvije crtice iz pribilježaka Dr. S. St. P.

I. Krada.

Dubrovnik 28/III 1903.

Hoću da priznam istinu: Prve lavorike što sam pobrao — ukrao sam.

Nu, to u istini nije nikakvo čudo. Bar nije nikakva ogromna rijetkost, a što nije rijetkost, što se češće dešava, stvar je obična; — a u obične stvari ne spadaju i čuda. Dakle, nikakvo čudo što sam i ja uzabrao malo lavorike — krađom.

Koliko ńih ima među ljudima, koji su pokrali čitave vijence. A neki su od ńih nakrali i toliku gomilu, da se mogu po ńoj posve komotno pručiti i spokojno odmarati na svojim lavorikama. — Kažem ukrali također, jer je mnogo, koji te lavorike nijesu zaslužili, a prisvajańe nezasluženih stvari, što je nego krađa ili bar nešto vrlo srodno tome.

Nu pored te krađe događa se tu često i prekrada lavorovih vijenaca. Koliko puta! — Kad utrudeni, velezaslužni muž legne da malo otpočine i prodrijema na svojim mirisnim lavorikama, stečenim velikom mukom i naprezańem, — prišuńaju se dosta puta razmaženi sinčići ńegovi, lijena braća ńegova, stričevi, kumovi i ostala svojta mu i — kraducaju ispod ńega po koju grančicu, po koji vijenčić, veličajući se poslije i ponoseći tom preukradenom lavorikom. A ma da se svuda uči i zna mudra izreka, da nije zlato sve što sija, ipak trči uvijek puno ńih za svim onim što se sjaji i blista, kao i mušice noćne za svijećom, pa ma se i opekle.

Nego, da bar kažem kako ja ukradoh dvije, tri lavorove grančice, a da niko ne primjeti.

— Bijaše divan proletni dan, kako to samo oni mogu biti gotovo svuda, a naročito još ovdje, u ovome toplom i divnom srpskom primorju.

Rodeno tvoje tijelo, puno briga i tereta, pričini ti se čisto i lako kao perce koje pomorske tice sa pučine daleke, a duša tvoja, mala i snuždena, osvježa i nadme se velika, ogromna i prostrana kao i nebo vedro i beskrajno nad ovom bezmjernom pučinom morskom.

A i na plavome nebu sunce toplo i prijatno; oko tebe vazduh svjež i čist; po zemlji i drvetu, svuda nežno zelenilo proklijaloga lišća; a dole, pod nogama tvojim, sjajno i bistro more puklo u svoj svojoj beskrajnosti, pa i ono čisto uzelo na se izgled kao da se raduje ovakome divnome danu božjem. Po njegovoj mirnoj površini plove tamo amo ladice i čamci, ostavljajući da se velike prekomorske lade, natovarene bogato, gube beskrajnim vidikom. Dok, bliže obali, po koja barka tek projuri puna bujne mladosti, što u smijehu i pjesmi juri pucajući na lakokrile galebe; galebi pak bježe i vitlaju sitnije ribice; ribice opet bježe i jure za bubama i crvima; dok ovi gone i utamanjuju jedan drugoga i t. d. i t. d. — Jednom riječi: — život!.....

I toga dana, šetajući pored mora, nadoh se pored jedne ohronule, sniske zidine obrasle s jedne i s druge strane velikim bodljikavim alojem. S one strane provirivahu nedaleko od zida vrhovi mirisavih grančica rascvjetane — lavorike. U mene srce mal da ne zakuca brže: prvi put vidjeh drvo čuvene lavorike, i još u cvijetu! Lavorika, o kojoj toliko učih, o kojoj toliko ñih vječito snijeva, od koje spleten jedan prost vijenac — mišljah — mora da ima toliko ogromnu vrijednost, kada su najveći vještaci i svi drugi trudbenici za sve svoje muke i podvige nagrađivani ciglo jednim vijencem lavorovih grančica. (Tako bar kñige kažu).

Našav se sam samcat, riješih se da otkinem koju grančicu ove negdañe svoje snitve. Ta ko još i nije snijevao lavorovo lišće, barem u doba mlado i gimnazijsko (a boj se i kašñe), kada se krišom pisali i klepali stihovi! A još ovako: jevtino i neopaženo! Istina, moj razum, ili tačnije: nazori, obrazovañe dato mome razumu, protive se tome: — krada! Ali najzad, što mari!? Zar nije i većina ljudi poštena samo dotle, dok mora. Dokaz su tome — tolike sveske krivičnih, kaznenih i drugih zakonika! Najposlije, i sam pojam o pošteñu, o zlu i dobrome, stvar je relativna, a nikako nešto apsolutno. Stvoren čovjekom, dakle ga čovjek može i mijeñati. (Inače kako bi bilo pošteno i dozvoljeno ugaziti u tud dom, na pr. mirnih Bura i Kineza, oplačkati ih, ubijati i još time zaslužiti slavu i lavorike?! Ali rekoh, pojam pošteña ili tačnije rečeno, njegovo tu-

mačeńe, stvar je relativna, t. j. — prema potrebi). — Dakle, time obodren, riješih se da ukradem koju grančicu.

I popeh se na zid. Ali me oštre bodlike alojinoga velikoga lišća silno izubadaše. Nu, kao što rekoh, ja sam iz ḱniga znao već, da se za lavorike mora štogod žrtvovati i junački podnositi, i tako ipak otkidoh dvije, tri grančice pune lijepoga mirisa, i vratih se natrag, nanovo izubadan od lišća aloja, ali zadovoljan, što i ja stekoh jedva jednom nešto lavorike. —

U istini saznadoh već odavno, da se ljudi ne otimlju toliko za lavorike koliko za „lavorike".

To je ono što ja rekoh: sve je na ovome svijetu — — — a davo ga i zna upravo kako je! Može i ovako i onako, sve prema tome, kako se uzme.

II. Životińa nad životińama.

Dubrovnik 29/III 1903.

Sutradan sitni, žućkasti cvjetići, što bjehu juče prepuni mirisnoga daha ńihovoga života, počeše da kuńaju, tamne i vehnu polagano med okrutim listovima otkinutih lavorovih grančica. Skoro da mi postade žao, što im drskom rukom ukratih još koju nedjelju mirisnoga života na ńihnome stablu.

I oni kao da to primjetiše, počeše žalosnim glasom tužiti: što sam bio tako grub da ih ubijem, kada mi i tako ne služe ni na što. Ńihovi zeleni listići nijesu baš zato izrasli i zeleńeli se, da bi se meni svidali ili ne, već da dišu i hrane stablo, a po mogućnosti i da štite sitne cvjetiće medu sobom. Opojni pak i mirisni uzdisaji ńihovih sićušnih cvjetića još manje su bili namijeńeni meni, čovjeku grabljivome, nego su jedino lijetali vazduhom, da bi primamili ka majušnim cvjetićima kakvu čelicu, koga šarenog leptirka ili drugu kakvu bubicu, koji bi im za nagradu u slatkome nektaru, skrivenom za ńih na dnu čašice, prenosili ńihne ljubavne pozdrave od jednoga cvijetka na drugi, sa jedne grančice na drugu.

Ovo kao da me se malo kosnu: Zar ńihovi lijepi miris opojni, zar predivne boje tolikoga cvijeća, stvoreno sve zar jedino radi nekakvih buba puzavih, a ne mene radi! Milije im zar, da ih isiše kakva rugoba od bube, nego li da ih počastvuje svojom rukom uzabrati mudri čovjek, kruna stvoreńa,

najviša životińa među životińama! — I uzrujan održah im ovu prediku:

„Najveće pravo u prirodi jeste pravo jačega nad slabijim, — bilo tjelesno, bilo umno. U ostalom, borba za opstanak, — to je sav značaj našega života. A u svakoj borbi ne pita se ni za kakvo pravo, već — ko je jači. — — — Što ljudi prividno potpomažu i slabije među sobom i od sebe, to je — prividno i samo s toga, da bi u borbi pripomognuti i od ovih uzajamno izašli sigurnije i sami iz boja kao pobjedioci, i tim osigurali bolje svoj opstanak.

„Što ste vi slabiji, — to je vaša nesreća, al i vaš usud. A protiva zakona prirode nemate se gdje žaliti. Uzalud sve!

„Vi, bilje, razlažete i kidate u komade tolike hemijske sastojke; time se hranite i živite na račun ńihov. Životińe se hrane vama, bilem, i žive na vašu štetu. Čovjek pak spada u najviši red životińa, i kao životińa nad životińama ima pravo i nad svom ostalom živinom, a nekmo li nad vama nejakim i skoro bez odbrane....“

Tu se glasno iskašljem, a za tim se opet isprsim i nastavim:

„Tako je. — Kada umrem ja, ļešina moja raspašće se na svoje hemijske sastojke, od kojih će neki otići u vazduh, a drugi u zemļu. Odatle možete tada vi, bilje, uzimati za sebe hranu lišćem iz vazduha a korijeńem iz zemļe, i cvjetaćete veselo i zeleniti se svježim i veselim životom nad mrtvim i hladnim grobom mojim. — Životińe će se hraniti opet vama, i rasti i množiti se zemļom svud. Ali moj potomak, najviše živo biće, kao životińa nad životińama ostalim, ima pravo živjeti na vaš račun i drugih živih stvorova, dok i on ne ugine i ne posluži kao hrana opet vama, a vi opet životińama, itd. itd..... u beskonačnost. — —

„To je tok stvarî, to je zakon prirode, to je neumitnost ńena. Vapijajte pred ńome, ako u opšte ima mjesta vapaju.“

I gordo odbacih uvehlu grančicu od sebe.

P. S. Vele, prije je bio svijet u nazorima geocentričan i antropocentričan, a sada nije više, otrgao se toj zabludi — kažu. Znamo mi sada i za „Ding an sich“, pa čak i za „apsolutnu metafiziku.“ Sve mi to znamo sada, ali mi se čini: znamo mi žestoko, da o svemu tome — ništa ne znamo.

PJESNIŠTVO.

Благајске приче.

V.

Одавно га млада слушам,
Гдје милено стадо зове
И одавно њега жељкам,
Срећу своју, своје снове.
Ја уздишем, патим млада,
А све чувам, а све кријем,
Дуге ноћи о њем сањам
И над срећом сузе лијем.
О запјевај још мало,
Твоја пјесма слатко пада, —
Ти бар пјевај, срећо моја,
Док ја гинем с тешка јада.

Ох, знала би љубит' страсно
У страсти би умрјет' хтјела,
Умирући пјевала бих
А смрт не бих, не бих клела!
Презрела бих златну круну
И све што ми Херцег дао,
И не бих се покајала
Док би живот истрајао.
А када би на мом крилу
Своје слатке пјесме вио,
Ја бих расла, а за срце
Мален сав би свијет био!...

Влад. Ћоровић.

Кад теби мисли полете моје....

Кад теби мисли полете моје
у глухо доба, у тихој ноћи,
па кад се сетим лепоте твоје, —
ја жељно питам хоће ли доћи
још који часак пун миља, баја:
да видим тебе, да опет будем
озарен блеском твојега сјаја....

Сиђе ли санак, — гуши ме, мори,
а срце моје још јаче бије,
јер чудна слика тада се створи:
сватовски венац теби се вије
на глави лепој, у свилној коси,
а момче неко, красно и дивно,
срце ти своје пред ноге носи....

»Мој муж...« тад чујем с усана твоји',
а ја те гледам и гледам њега,
како крај тебе сав срећан стоји,
и већ бих бежô, бежô од свега,
и плакô горко, и плакô дуго, ...
ал' сан ме мине, — а хвала Богу
што сан то беше и ништа друго!

Но време лети .... И једног дана
залуд ћу трти ја очи своје
пред јавом ледном: миртина грана
виће се нежно кроз власи твоје,
и ја ћу гледат, где ти се крећу
с незнанком каквим сватови чили, —
ал' ти се кунем: заплакат не ћу!

У оку суза сипут ми не ће,
а ако сипе, остаће тамо, —
јер шта да радим? ја сам те среће
да вечно будем гледалац само,
кад усуд дели таково благо ....
С пријатним лицем, кô и сви други,
»Честитам« — рећ' ћу — »баш ми је драго!«

Душан Капетановић.

Зрнца.

— **Петефи** —

Ако не љубиш, срце се следи;
Љубиш ли, оно букти к'о плам;
Сад које ли је од два зла боље
И мање? ... Бог ће то знати сам.

*

Шта је нада? ... Заводљива цура;
Сваког мâми, док све не изр'једа;
Жртвујем ли и бесцијен-благо:
Младост своју — окрене ти леђа.

*

Што је слава?... Дúга, свјетлост зрâка
Сунчевога, те се сред облака
У сузама куна и прелама.

*

Његда су мудраци јахали магарце,
А данас је ето сасвијем друго доба;
Данас често коње узјашу магарци,
А мудраци трудно пјешаче до — гроба.

1903. **Маринко.**

Horatijeva oda.

(IV. 1.)

Crna zima jeńa, proļeće je milo sm'jeńa i lahor,
A vaļci suhe srińivaju brodove.
I u toru stoci već ne godi jal' oraču uz vatru,
Ni sivom slanom bjelasa se livada.
Već izvodi kolo Ćiterejska Venus na mjesečini,
A lupke s Ninfam uhvaćene Gracije
Po tlima skakuću s noge na nogu, dok Volkan ogńeni
Kiklopske mučne kovačnice razgara.
Sad je zgodno gojnu glavu jal' zelenom mrčom zaplesti,
Jal' cv'jećem nikl'jem iz razmrzle zemļice;
Sad je zgodno i osojn'jem u luzima Faunu zaklati
Il' želi jagńe ili voli kozlića.
Bl'jeda smrt jednako nogom kuca u ubošku kolibu
I kraļev u dvor. O čestiti Sestije,
Kratki v'jek života zasnovat nam ne da nadu dugačku.
Noć brzo će te i Mani basnoviti,
I dom b'jedni stegnuti Plutonov; gdje tek otideš
Ždrijebat ne ćeš starješinstvo od sofre,
Ni Ličidu mladahnog uživat, s kog sad plamti sva mladost,
A skoro će se i djevojke zgr'jevati.

Na Cetińu, Aprila 1903.

L. Zore.

BILJEŠKE.

Ove godine na Cetinju štampana je pjesma kńaza Nikole I. *Na ponoći*. Ovu je pjesmu pjesnik spjevao 15 oktobra 1897. Pjesma ima 71 kiticu, svaka po četiri stiha.

*

Beogradsko Pjevačko Društvo navršilo je 16 februara ove godine punih pedeset godina svoga uspješnoga rada. Da bi ovakav rad bio što jače obilježen, Beogradsko Pjevačko Društvo proslaviće na 9, 10 i 11 juna po n. k. na svečan način pedesetogodišńicu svoga postajańa. Tom će se prilikom udariti temelj Umjetničkomu Domu. Na ovu kulturnu svečanost pozvata su sva srpska i mnoga slovenska pjevačka društva.

*

U podlisku bečkoga lista „Fremdenblatt“ (br. 82. o. g.) napisao je Philipp Loewe članak: *Goethe und Sarajlija*. Taj članak bavi se odnosima velikoga ńemačkoga pjesnika Goethe-a i srpskoga pjesnika Sima Milutinovića, rodom iz Sarajeva i po tome prozvatoga Sarajlija. Prevod toga članka izašao je u beogradskoj „Štampi“.

Goethe je u listu „Kunst und Alterthum“ napisao recenziju o spjevu Milutinovićevom: *Srbijanci*, za koje djelo veli, da je »vrlo značajno«. Na drugom mjestu Goethe kaže: »Prostodušnost i pošteńe, osobina ovoga (t. j. srpskoga) naroda, obilježava i ńega (t. j. Milutinovića) i ńegov spjev«.

Ovo je vrijedno zabilježiti u današńe dane, dane navale na sve što je Srbinu milo i drago.

*

Poprsje Branka Radičevića već je sliveno i u Karlovce doneseno. Kao što je poznato, model za poprsje je izradio srpski umjetnik vajar Đoka Jovanović. Sad se radi o postamentu za spomenik, koji će se podići u parku srpske velike gimnazije. Otkrivańe spomenika biće mjeseca septembra ili oktobra.

„Kolo mladih Srba“ u Budimpešti otpočelo je niz svečanosti u spomen Brankove pedesetogodišńice. Spomenuto društvo prireduje 5. aprila svečanu sjednicu u spomen i slavu pedesetogodišńice od smrti velikoga pjesnika.

*

Ńujorški list „Srpska Straža“ piše o Nikoli Tesli ove retke: „Nikola Tesla živi ovdje u Ńujorku u najkrasnijem i najotmenijem hotelu, a ńegova velika laboratorija, koju sada postavlja u Vanderklife na Long-Islandu obećava, da će ostvariti sva

ona velika djela, što je negda obećao, kao: plovidbu električnih jahta daleko po moru, gnaće avtomobila, šilaće telefonskih i brzojavnih depeša kroz sve zapreke do kojeg god mjesta, pa i kroz samu sredinu naše zemlje čak na drugu stranu polukugle itd. Negovi pronalasci broje se na stotine, patenta je digao nekoliko desetina, a svima električkim pronalazačima je on strah i trepet nagnao, pošto pri tačnom i brižljivom ispitivańu knjiga u Vašingtonu mnogim izumiteljima ideje nijesu patentovane mogle biti, jer ih je Tesla predišao. — S ovih naknadnih zgrada, koje sada podiže, daje se suditi, da Tesla ne vjeruje u stanice Markoni-jeve bez žica. On ih drži za sredstvo samo privremeno i smije se tome kao kakvim dječjim igračkama. On sam pak za sredstvo pošilańa ne će upotrebljavati vazduh, već zemlju i vodu. Tesla dale obećava, da će snagom, koja proizlazi iz ńegove laboratorije, da tjera štamparske mašine u Ńujorku. Pa i za sva svoja preduzeća imade Tesla dovolno novaca, koje je djelomično i prodajom akcija skupio, što dokazuje, da imućni ljudi imaju prema ńemu povjereńa i nadaju se velikoj dobiti. — S dan na dan su stupci velikih amerikanskih novina puni najnovijim pronalascima Teslinim i ne mogu dosta da se načude i nahvale ńegovim pronalascima."

*

U „Prosvjetnom Glasniku" počela je da izlazi studija Kosta Stojanovića: *Radovi Rudera Boškovića na polu pjesničkom, filozofskom i egzaktnim naukama.*

*

Naš zemlak, Niko Musić, štampao je u Pueblu, u štampariji tamošńega lista „Srpski Odjek" prvu knjigu svojih *Pjesama*, koje su većinom patriotske.

*

Mjeseca januara preminula je u Parizu gospoda Augusta Holmès, francuska kompozitorka, porijeklom Irlandkińa. Ona je g. 1895. napisala i komponovala operu, ili kako ju ona sama naziva drame-lyrique: *La montagne Noire* (Crna Gora). Predmet za ovu dramu uzet je iz života Crnogoraca i ńihovih ratova s Turcima. Dogada se g. 1657. u jednoj pograničnoj varoši u Crnoj Gori. Ovaj je komad predstavljen prvi put u pariskoj *Operi* februara 1895. Pariski „Journal" ovako se o ńemu izražava: „*Crna Gora* je vrlo originalna opera, s muzikom čudnovatih draži ritma i harmonije sasvim ličnih".

*

Francuskoj nauci i književnosti otela je smrt ove godine dva odlična radenika: Gastona Parisa, romanskoga filologa i Ernesta Leguve, književnika.

*

L. Niederle u drugoj svesci XXV. knige Jagićeva „Archiv für slavische Philologie“ objelodanio je članak: *Prilog k istoriji južno-slovenskih seoba*, u kome, nasuprot Radoniću i drugima, koji bi dolazak južnih Slovena u Dakiju i na Balkansko Poluostrvo htjeli da pomaknu u VI. vijek, dokazuje po Pajtingerovoj tabli, po najstarijem istoriografu jermenskom Mojsiju Horenskom i drugima, da je Slovena u Dakiji i na Balkanskom Poluostrvu bilo u III. i IV. vijeku.

*

Iz „Časopisa Muzeja Kraljevstva Češkoga“ oštampana je zasebno rasprava D.ra Karla Kadleca: *Valtazar Bogišić*. Tu je iscrpno iznesena biografija i rad našega znamenitoga zemljaka.

*

Našega urednika izabralo je „Društvo Srpsko Jedinstvo“ u Chicagu u Americi i srpsko akademsko društvo „Zora“ u Beču svojim počasnim članom.

*

U Suzi, staroj prijestonici persijskoj, jedna francuska naučna ekspedicija učinila je velik pronalazak. Nađen je potpun zakonik, koji sadrži građanske i krivično-pravne propise. Zbornik pronađenih zakona je iz vremena kralja Humurabi, koji je sjeverne i južne vavilonske države na 2200 godina prije Hrista sjedinio u jedno carstvo s glavnim gradom Vavilonom.

*

Aleksandar Nikolajević Pipin, ruski naučenak i slavista, slavi ovoga mjeseca sedamdesetogodišnicu rođenja i pedesetogodišnicu književnoga rada.

*

Izdavačka knjižarnica i štamparija Pachera i Kisića u Mostaru izradila je veoma ukusne korice za list „Srd“ s natpisom ćirilicom. Ista knjižarnica izradila bi iste korice i s natpisom latinicom, samo kad bi se prijavilo nekoliko kupaca. Cijena je koricama jedna kruna. Narudžbine šalju se spomenutoj knjižarnici.

SRĐ

Br. 8. Dubrovnik 30 Aprila 1903. God. II.

IZ BOKE.

Nekoliko pisama između albuma slika „Iz dekadence“ i „Iz renesanse“.

Priopćio Podnopolski.

(Svršetak)

D. 3 septembra 1898.

Dragi pobratime!

Ostajem u tvojoj, a i mojoj miloj Boci do devetnaestog ovoga mjeseca: biva na moju molbu produlili su mi rok dopusta; nego, a sada ću ti reći zašto, skoro se pokajah, što sam tražio to produleńe.

Kapetan Niko otputovao je neki dan put Tangaroka, da preuzme zapovjedništvo na parobrodu Pera T., a kapetan Lubo će do koji dan na knažev jaht, gdje se primio službe, reče mi, jer nije mogao odbiti onaku ponudu, pa opet i da ne kiša doma. Gospoda Olga nabavila Irmi družicu, koja je podučava u srpskom jeziku i literaturi, pa tako nestalo izlike mojim čestim posjetima u Stolivo . . . .

Marinu Filipovnu, tako se zove družica Irmina, doveo je pred deset dana s Cetińa kapetan Lubo, koji je tamo bio pošao pozvan da se nagodi, uz kakve će se uvjete da primi službe. Znao sam već odavna, da gospoda Olga traži družicu Irmi, ali se nijesam nadao, da će je tako brzo naći. Kapetan Lubo mi reče, da je Marina Filipovna bila vrsna učitelica u ženskom institutu na Cetińu, nego da joj je bio dan mig da se miče s Cetińa, jer se u ńu bio zalubio ruski poslanik, graf X., a ta se lubav nije svidala nekijem, što vedre i oblače. Kad sam neki dan pošao u posjete gospodi Olgi, vidio sam i Marinu Filipovnu. Nije da je lijepa, lijepa; ali, brate si ga moj, ta bi ženska zavrtjela mozgom i anakoreti.

Dva dana pred veliki Gospodin dan bio sam u Novome. Tu sam ti vidio majku, koja, kako znaš, svake godine pode tamo da vidi stare roditeļe. Kada je od mene čula, da te je naš Jahn nedavno vidio, morao sam joj obećati, da ću joj ga dovesti.

Sunce je bilo još dva kopļa visoko prije nego li će da zađe, kada sam s našim Aleksom bio predstavļen tvojem djedu i babi, koji su pred odrinom ispred kuće sjedili. Na stolu pred djedom ti stojala starinska knjižica, koju je crv dobrahno protočio, a pred majkom ti i babom košarica s čarapama. Očare niko od ńih troje nije nosio pri svom poslu, a naši mladi nosovi već odavna osedlani cvikerom!

Knjižica, koja ti je ispred djeda bila, kako se kradom osvjedočih, bio je pikantni francuski roman, a u košarici s pletićim iglama i čarapama bile brojanice! Aleksa je morao da pripovijeda o tebi i najmańe sitnice, a ja sam pravio opažańa.

Baba ti je, približivši se naslońačom onoj Alekse, ovome dva puta rekla: „Molim Vi, glasnije, jer on slabo čuje!“ i pri tom pokazala na djeda; a meni se čini da on boļe čuje od ńe, i ako su ńemu devedeset i dvije godine, a ńoj deset mańe.

Mene ti je djed smatrao liječnikom, pa mi se potuži, kako je još lani mogao s prozora drugog sprata lijepo raspoznavati čeļad, što ulicom pred kućom prolaze, a sada tek razabire s te daļine je li muško ili žensko, pa me pitao za liječnički savjet.

Tvoja baba nam je povijedala, da si je jednom poslije nego ti je cijelo jutro pričala priče, a bilo ti je tada već četiri godine, upitao, ima li i ona majku, pa kada ti je odgovorila da nema, da si joj je od milošte obećao kupiti na Savini!

Nas dvoje, tri, četiri li puta opraštali smo se od tvojih, pa opet od ńih zaustavļeni o tebi povijedali i teke po „zdravoj Mariji“ otišli u grad, gdje smo gledajući *baronovu* kuću večerali, a Turčin već bio zapalio simsiju pa sjedi na Kandikuli, čuva zakopano blago i čeka na ńoj još i sada kao i nazad trista godina.

Sva tri dana, što sam u Novome zajedno s Aleksom sproveo, ostaće mi dok sam živ u ugodnoj uspomeni radi brackog dočeka Novļana. — „A koga oni stranca prijatno ne susreću?!“ — reći ćeš ti. Istina brate, ali mene i Aleksu po gotovo, jer krv nije voda!

Našem dragom i čestitom Jovu R., čiji sam na Gospodin dan bio gost, već je okitila kuću krasnom dječicom ruža, koju je ubrao ispod Kandikule. On ti je još uvijek onaki vatreni kremeńak, kao kada je učio u Zagrebu; i sigurno će pokazati, da onaj Francuz nije imao razlog, kada je rekao, da svaki čovjek, pa bio ma kakav radikal u mladim godinama, u starijim postane oportunista.

* * *

Na Gospodin dan po podne, na Savini, po svršenoj litiji, kad se nadah da ću u onoj stisci naroda moći barem da stisnem ruku kojoj lepotici, ili docnije da u dubravi manastirskoj pri rasvjeti mletačkih latica pribijenih na deblu dubova bolje zavirim u crne oči one moje milokrvne Kotorke, uhvatiše me i suviše ljubazni kaluderi, pa me obasuše pitańima. Nikad svršiti, i ja ne mogoh sve do kasno u večer reći: „Sic me salvavit Apollo!"

Doktor Krile bio je na gorim mukama nego li ja, jer je Irma cijelu večer na Savini namigivala jednom vojničkom časniku, a Krila jedva kojom poglednula. Čisto da ti kažem, pitao sam sebe: „Je li to ista ona Irma, i je li to isti onaj Krile, koje ja inače poznajem?" Ńu je Marina Filipovna u desetak dana podosta toga naučila, a ńega je ljubav u trideset petoj mu godini zaludila. „Smiluj mu se Zeuse!" rekoh u sebi, a kad sam ga u kasnu noć kao pola pijana pod ruku sa Savine vodio, uzalud sam mu spomenuo riječi talijanskog psihologa: „.... l'amore è una malattia, che ognuno porta con sè prima ancora di nascere. È una di quelle malattie, dalle quali non si scappa: se vien presto è leggera, quando si ripete non è quasi mai pericolosa; *è sempre più grave, quanto più è tardiva....*!"*)

Hodeći s ńim sa Savine bio sam razgovorniji nego li običajno, teke da mu razbijem taj mamurluk, i med ostalim podsjetio ga na simpatiju mu u Beču, koju smo, kako se sjećaš, zvali „crnom", pa nadodao, da ćemo ovu prozvati „ruskom". On je cijelo vrijeme mramorke ćutao, samo bi kadikad kimnuo

*) „.... Ljubav je bolest, koju svak nosi sa sobom još prije nego se rodi. To je jedna od onih bolesti, koje se ne mogu izbjeći: ako brzo dođe, laka je; kad se opetuje nije skoro nikada pogibeljna; uvijek je teža, čim dođe kašne ...."

glavom pa jače udrio nogom o tle. Najednom se zaustavi, pokaza na baštu pred nečijim dvorcem, iz koje dopiraše miomiris cvijeća, i drhćućim glasom reče: „Jest, sjećam se one iz Beča, *ali ovdje ruža miriše jače, a gazija i čemin još dale miri!*“ Meni se na te riječi zaveza jezik: nego za danas dosta!

Šaku ruke od

tvog Iva.

D. 7 septembra 1898.

Dragi Vlado!

Jučer po sunčanom zalazu bio sam izašao da se igalom prošetam, i taman sam s nasipa motrio, kako ribari potežu mrežu na kraj, kad se moj „Pluto“ oglasi. Okrenuh se da vidim šta je, a kad tamo on lajući skače oko gospodice Irme, koja idaše u društvu svoje majke, Marine Filipovne, konte Andra i kćeri mu Slavje. Gospoda Olga bila je da s Irmom odvrati posjetu kontu Andru, a on ih sada pratio do vaše crkve, e da im još za vidjelice pokaže dragocjenosti, koje su svjedok blagostaña Boke pod Venecijom. Iz oči Marine Filipovne, koja se poslije nego ih pozdravih dva tri puta prema meni okrenula, kao da bi gledala ribare, vrcale su iskre, koje znače za nekoga mnogo, a za mene ništa. I Irma me ošinula pogledom svojih transteverinskih oči, kao da me radi nečesa kori. „Milena moja“, rekoh u sebi, „doktora Krila ćeš moći da varaš, ali ja već izučih tu igru oči!“ i poglednuh put Perasta. Od Dražinvrta približavala se ladica. Odmah posumnjah da je u ńoj doktor Krile, i nijesam se prevario, jer se on malo kašńe iskrcao pred mojim stanom. Da nije ta posjeta lih meni bila namijeńena, lako ćeš pogoditi, i ako se on do kasno u noći kod mene zadržao. Krile se čisto izmijenio. Strah me je da Irma, pod utjecajem Marine Filipovne, ne dovede neiskusnog u ljubavi Krila, da on još izazove na megdan onog vojničkog časnika. Krile mi je povijedao, kako ovaj svaki dan po podne na konju dojaši iz Kotora do u Stoliv, gdje se bani ispred Irminih dvora. I ako me Krile drži za pouzdana prijatelja, samo mi to reče; ali ja saznah od kapetan-Ljubove gospode, da se taj oficir vraća iz Stoliva svaki put okićen zimbelinom. Još mi re-

će gospođa Anđe, da se i doktor Krile vraća kući istim cvijetkom iz istih ruka okićen, s tom samo razlikom, što se oficiru cvijetak s prozora spusti, a Krilu u ruke daje.

To ti je moj Vlado vraška igra! Sve me je strah, da će i ńegovoj majci seoske žene brzo početi nositi ljekovito bilje, da mu liječi madiju.

Blažen ti koji, kada te Mici više ne će, promijeniš je s Lujizom.

Servus! Tvoj Ivo.

D. 17 septembra 1898.

Dragi Vlado!

Primio sam tvoje pismo, kao odgovor na moje d. d. 7 o. m. Tvoji su savjeti razložiti, ali ih ja nijesam mogao primijeniti, jer i da sam sve što mi pišeš rekao Krilu, on mi ne bi vjerovao, nego bi bio promislio, da sam ljubomoran radi Irme, i lako da bismo se bili ljuto zavadili. A sada slušaj!

Na vaš mali Gospodin dan po podne bio sam se odvezao na Prčań i zasio u kafani pred općinskim domom, pa čekao da počne šetńa i glazba. Iz mog zakutka vidio sam proći put crkve konta Andra sa sestrom i Slavjom. I konteša Mare, majka konta Krsta, bila je u ńihovom društvu. Opazio sam, da je konte Andro s osobitom pažńom pomogao konteši Mari stupiti iz ladice na stepenice nasipa, kao i počasno mjesto, koje joj je on dao u svom društvu. Gospodica Slavja, bljeda no obično, s milim, prirođenim joj dostojanstvom, stupala je uza tetku držeći u ruci kitu cvijeća, koju je kašńe namijenila na oltaru Bogorodice, tako da se ńe namjena nije slagala sa želom ńenog oca.

I tvoju dobru majku vidio sam proći put crkve u društvu lijepih djevojčica, koje ona taj dan, ńezin imendan, po svršenom u crkvi blagoslovu s limunatom časti. Te djevojčice nijesu učile u kakvom ženskom institutu, ali moram da priznam, da se znadu bolje i u otmenom društvu i u svojoj kuhiń okretati, nego li one, koje su četiri ili pet godina bile u kakvom koledu.

Sjedio sam motreći prolaznike, a sve je više svijeta pridolazilo iz okolnih mjesta, neko parobrodićem, a neko ladicom.

Doktor Krile jedva je bio sio za moj stô, kad počeše mužari isred planine, gdje je crkva Gospi podignuta, da pucńavom javljaju vjernicima po cijelom zaljevu, da ih nekrvna žrtva blagosivļe. Svi se podigosmo i poskidasmo klobuke, neke dame i poklekoše; i najboļi bi mi utisak taj trenutak ostavio, da ne opazih za drugim stolom nekog ulizanog *kavalira*, koji se je prvi podigao, a onda iz velike bogoļubnosti motrio naokolo, je li se svak digao sa stolice.

Malo za tijem poče da udara vojnički orhestar. Ļepotice se bile vratile iz crkve i počela šetńa. Irma se šetala s Marinom Filipovnom, a ja sam igrao ulogu elefanta doktoru Krilu. Ni onaj vojnički časnik nije falio, i u brzo poče fiksirańe izmedu ńega i Krila. Uzalud sam opomińao Krila, da se mahne ćorava posla; a kada me ne htio poslušati, te ja rekao da idem kući, on mi suho otkresa, da se nije nadao od mene, da ću ga sama ostaviti u takovom času. Kad mi on to reče, ostavi me flegma, a krv udari u obraze, pa se odlučih da istrajem do kraja.

I da ti skratim, dogodilo se što se imalo dogoditi. Kad je zamračilo, a tisuću svijeća s prozora prčańskijeh dvoraca rasvjetļivalo šetńu, skresa ti moj Krile u brk suparniku, kada je mimo ńega prolazio: „Bagage!" Ovaj ne budi lijen, pa odmah za sablju, nego mu je drug uhvati za balčak, i tu se uz epitete izmijeniše samo vizitne karte. To se dogodilo ispred one crkve, što se gradi evo stotinu godina, a još se sagradila nije, pa jer je tu malo ili ništa šetńe bilo, skoro niko taj sukob nije ni opazio.

* *
*

Zadana riječ mi ne dopušta čak ni tebi da pripovjedim što se dalje dogodilo; samo ću ti ono reći, što je ovdje svak vidio i govori.

Jova i mene videvaļo se po Kotoru preko našeg običaja tri bijela dana, a četvrtog Krile je hodio povezane lijeve ruke (znaš, on je ļevoruk), da obavļa svoj liječnički posao. Onaj vojnički časnik ne vida se na dvoru. Neko je od oficira nešto o tom pred kafanom šušnuo, pa se stvorilo o tome sto kombinacija, i to tim čudnijih, što svijet ne zna, što je u stvari bilo.

Tvoja majka, čiji sam bio na tvoje krsno ime gost, pitala me, je li još živ taj vojnički časnik. Ona mi reče, kako je čula, da je već podlegao rani, pa čak i to, da mu je Irma u društvu Marine Filipovne po noći položila vijenac svježeg cvijeća na grob. A što je čudnije, pitala me, je li istina, da je taj oficir udvarao Marini Filipovnoj, a Krile mislio da udvara Irmi...!

* *
*

Sutra krećem put Sarajeva popravljena zdravlja, ali u duši mojoj osjećam neku tugu, i da me pitaš za čim, ne znam ti ni sam pravo kazati!

Dijeleći se od tvog zavičaja padoše mi na um Kriline riječi: „Ali ovdje ruža miriše jače, a gazija i čemin još dalje miri!"

Zbogom Boko!

Zbogom! Tvoj Ivo.

P. S. — Kada sam se danas opraštao od Kotorana, sastadoh se i s Androm M. Sjećaš ga se s universe; zvali smo ga „pametni": „lucus a non lucendo!" Opazivši me nevesela pametno primjeti: „Žalostan, a! Geschäft slabo ti uspio!" — S kim da se hvatam rekoh u sebi! „Ne valja biti svakoj tici soko!" Prezirno ga pogledнuh i okrenuv mu leđa smrskah: „Kramar ostaje kramar!"

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

1. Три ствари дижу бригу са срца: вода, зеленило и лијеп образ. Мухамед.

2. Умријећу задовољан, кад свака француска обитељ узима у недјељу кокош у лонижи. Хенрик IV.

3. Умјетност подиже дух у сјајне предјеле, расвјетљује збиљност пријатнијем сликама, и за руку са љепотом води к истини. Bodenstedt.

4. Мудар човјек може лако да буде без милости моћнога, али моћни не може без наукâ мудрога. Mirza Schaffy.

5. Љепота се каже, али се не доказује. Ferrari.

ПАЖЊА.

Њени извори, развиће и улога у васпитању.

Проф. Лазар Т. Перовић.

Пажња је једна од најважнијих чињеница за човјечије умно развиће, јер обухвата све појаве душевног живота, и долази у дотицај како с надражајима спољашних предмета, тако и свима вишим актима психичким. Она је у вези с неким урођеним тежњама човјечијим, чијом се елементарном силом јавља и даље развија; — јавља се као зачетница оних психичких процеса, из којих пониче свијест. Она и јесте њен први услов, јер без пажње нијесмо свијесни ни најјачих надражаја, најјачих, сасвим нових душевних осјећаја. Мајка, угледавши чедо своје у пламену, баца се посред огња живог, не осјећа болова у изгорјелом тијелу, који морају наступити.

Тачну дефиницију, што обухвата собом појам »пажња«, веома је тешко дати. Хербарт држи, да је она способност, по којој појединa представа у стању је саму себе јачати. Овакво мишљење није потпуно, јер пажња може будити и јачати ону психичку радњу, помоћу које душа примјећује сва стања, која у њу поничу, али није у стању јачати слабе њене појаве; психичко стање није кадро придати себи силе, да се оцијепи од осталих душевних стања и постане за душу осјетним. Сила, пак, опажања не зависи од душе, већ од јачине живчаних надражаја. Но било како било, за нас је јасно то, да се душа у то доба налази у напрегнутом стању, које се испољава у различитим изразима човјечијег организма.

Пажња се наша, као што у почетку напоменусмо, заустављa не само на спољашње предмете, који у души стварају извјесне утиске, већ и на све психичке акте: постанак представа, вољу, мишљење, ток осјећаја и т. д., па, ако се радња душевна, која примјећава, усредсреди у цјелости на један какав год предмет — настаје јака, дубока пажња, обично при размишљању о важном неком предмету, догађају, или појави; ако ли се, пак, иста душевна радња у једно исто вријеме шири на неколико разноликих предмета — настаје површна, слаба

пажња, у ком случају дух мало, или ни мало не дјејствује — ствара се права расијаност. Ако ли сам предмет, без наше воље, или јаки осјећајни утисци својом силом изазивљу душу на рад — настаје пасивна, или нехотична пажња. Али ми смо у стању, нарочито у зрелијем душевном развићу, нашу пажњу својевољно заустављати на извјесне предмете, па макар нам гдјекад и не били занимљиви, тад настаје произвољна, или активна пажња, по којој душа слободно ради, примјећује она стања, која у њу поничу. Произвољном се назива, јер зависи од наше воље, премда ипак има свој извор у инстинкту самочувања, о ком ћемо мало доцније говорити, или га бар изазивље онај импулс, који стоји у вези с физичким, умним, или моралним самочувањем. Ово би могли појачати примјером, по коме ученик често пута против своје воље поклања пажњу извјесном предмету, бојећи се да не добије слабу оцјену, или се припрема за испит из неких предмета, које ће одма за тијем с великом одвратношћу на свагда бацити.

***

Оваква пажња за наставника има више практичан значај, те за буђење исте користи се згодним срествима као: храбрење на рад, похвала, савјети, опоминање, пријетња и казна. Овдје треба пазити на умјереност, јер честим понављањем промашује се циљ. Добро је у оваквом случају његовати осјећај части, васпитавати дјецу у моралном одношају, а то утиче на развиће пажње, а непосредно се помаже и успјех обучавања.

Најопаснији непријатељ пажње у извјесном правцу тај је, кад у исто вријеме нагрну разноликн надражаји на инстинкт самочувања: Човјек, који би желио да се свестрано преда научном претресању каквог философског питања, не може никако рачунати на повољан резултат, ако у сред тог роја мисли стане му неко жестоко лупати на вратима, или гори кућа у сусједа његова, или, најзад, његово рођено мезимче на самртном одру издише.

Изучавајући различите појаве пажње, ми њен извор налазимо у двама тежњама: инстинкту самочувања и инстинкту самоусавршавања, на које ћемо ми сада и зауставити пажњу наших читалаца.

Први инстинкт, самочувања, игра најважнију улогу у процесу интелектуалног дјечијег развића. Још у првој, раној доби, дијете, честим понављањем, пуканьем, чисто пасивно почиње да прави разлику између слатких и грких предмета; честим маниримa између ласкавог и строгог обраћања: осјећа људски осмијех материнске нежности смијеши се и оно, подиже ручице; на строги израз материн, којим она не годује за какав наивни иступ дјечији, опажа се на овом нека бојазан, страх: чело се мршти, уснице се купе — настаје плач. И у колико се јаче духовни дјечији живот развија, у толико се у јачој мјери код њега испољава интерес према пријатном, или непријатном осјећању, тим главним чињеницама, који помажу, или одмажу инстинкт самочувања, а овај има највеће моћи да привлачи наше мисли и осјећања, јер свестрано влада интелектом, којег као у ланцима спутава.

Навикавање дјетета у првој доби (5-8 мјесеци) разноликим покретима, свјежем ваздуху, чилости при умивању хладном водом, разним утисцима при различитој храни, чим се упознаје с укусима — све ово знатно помаже практичну страну инстинкта самочувања, јача га и регулише у културном одношају.

Велики инглешки мислилац, Херберт Спенсер, одавно је обратио пажњу на развиће дјечије интелигенције у области самочувања, те у првом реду животних питања, која се достижу васпитањем; код њега је превравно васпитање за непосредно самочување. Тако на пр. препоручује се дјеци обраћати пажњу на самосјећање при разним условима, указујући им дотичне симптоме и значај: сна, назеби, глади, жеђи, пресићења, знојења; вјежбати их да одређују своја субјективна стања: при болести да тачно одреде мјесто, гдје је бол, да разликују вишу и нижу температуру; да знају кад се осјећају боља, кад гора и ушљед чега је то од прилике и т. д. и т. д. Ово се изводи све у разговору, чим се дијете богати стварним познањима, упознаје се с извјесним правилима и условима живота, свјесно је различитих захтјева хигијене*): учи се чувати

*) Још у I вијеку по Христу препоручавало се, да се дјеца упознају с потребнијим елементарним правилима хигијене, која им служе на сваком кораку. Атеној Аталијски савјетује изучавање хигијенског знања, да би у

своје здравље, а свијем овијем расвјетљује се инстинкт самочувања, регулише се расутком или дјечијим мишљењем.

Да пређемо сада другом извору пажње — инстинкту самоусавршавања. Његовим главним оруђем служи слух и вид, чији обилати упечаци напуњају дјечију душу и надражајима јачају свијест његову, те она, душа, по урођеним својствима, умножавањем и понављањем њених способности, из масе побуда, што на њу утичу, чини избор: на некима се заустављa дуже, а неке избјегава; једне прима, друге одбацује — одатле избија први степен пажње дјечије. Таквијем путем развија се свијест дјечија, у почетку доста тамна, нејасна, а доцније, јачањем саме пажње, јаснија, разговјетнија. У колико су силнији надражаји, у колико се јаче истиче извјесни упечатак над једнијем од надражаја, што једновремено на душу утичу, у толико је лакше примање, у толико је дотични упечатак доступнији свијести, а тим се лакше изазива и појава саме пажње. Према томе, у првој периоди дјечијој, њихов осјећај прима само јаке ефекте свјетлости, или предмета, који бљескају пред њима, а ти јаки надражајни ефекти, учешћем пажње, изазивају прва психичка примања дјечија, чим се достиже знатна фаза његовог душевног развића: у колико се више понављају једни исти јаки надражаји, у толико је пажња отворенија, у толико се лакше одазива и мањим надражајима, чим се снажи умно богатство, те се и душа у толико ојача, да је у стању покорити пажњу инстинкту самочувања и његовим најудаљенијим интересима, те у истом погледу тражити своје даље развиће. Сада наступа непрестани узајамни односај обадва инстинкта: самочувања, који се јавља важнијим потребама, и самоусавршавања, који дјејствује сталношћу и пуноћом побуда, а обадва заједно изазивају, оживљују ове, или оне по-

---

свако доба могли бити савјетници самим себи, јер нам и даљу и ноћу може потребан бити љекар: у шетњи, сједењу, умивању, купању; за вријеме јела, пића; даљу, ноћу, усред ма каквог рада може нам потребан бити његов савјет. Али то би било досадно и немогуће сваки се пут јављати љекару. (Oeuvres complets d'Oribase, tome III, pag. 164.) У данашње вријеме велика се пажња обраћа на хигијенска правила, и предавање елементарне хигијене већ се практикује не само у средњим, него и у основним школама, почињући од 7-ме године дјечијег узраста.

јаве пажње. Докле код првог инстинкта одржавање пажње потребно је тек у извјесним случајевима, јер њу изазивље непрестано понављање надражаја слуха, у чему важну улогу игра и новост упечатака, — инстинкт самоусавршавања уз ово има у себи неку другу инстинктивну силу, која се искључиво односи његовој унутрашњој садржини, а има ту циљ, да скупљени материјал, упоређивањем, издвајањем, или груписањем, доведе у неку одређењу систему. Многобројне представе, које се с разних предмета или појава гомилају на нашу душу, она својом моћу и тежњом расвјетљује, упроштава, спаја неколико њих уједно, те из тога изводи неки нови појам, значи: користи се двама условима нашег мишљења: индукује и дедукује, почињући од појединих конкретних примања к општим, логичким, потчињавајући прве посљедњима, чим је учињен знатан корак у мисаоној функцији. Но, пошто у овом случају може произаћи збрка, неоснованост и површност, нарочито у области индукције, то се мора приводити у тијесној вези с феноменом пажње, која је позната у овом случају под именом апперцептивне пажње, што значи, да свака нова представа и асоцијација утиче на колективне представе душевне, с којима су сродне или идентичне, потчињене, или се с њима спајају, и у колико се ово посљедње слободније, живље врши, у колико су новије, оригиналније асоцијације, које се овијем путем добијају, у толико јаче, живље и успјешније апперцептивна пажња избија. Без једначења, или потчињавања представа нема ни апперцепције. И док се условима пажње за перцептивне представе јавља живост, сила и јасноћа упечатака, дотле су за апперцепцију услови енергија и лакоћа јављених асоцијација.*)

Сада би требало да пређемо на она средства, којима се најбоље буди и подржава пажња дјечија.

Свако дијете има своју особиту урођену склоност према неком предмету, те, према томе, тешко да се икаквим средствима наставним у једнакој мјери и у једно исто вријеме привуче пажња свијех ученика, које учитељ у исто вријеме наставља. У томе и наука и васпитање наилазе на сметњу.

*) Psychologie de l' attention, Рибо-а.

Али, не гледајући на све те индивидуалне особине дјечије, потребни су елементи и средства обуке, којима би се могла будити и у напрегнутом стању држати пажња дјечија. Настављање, прије свега, треба удешавати у духу родне земље, а учевни материјал по могућности распоредити сагласно животном искуству дјечијем, јер све, што непосредно утиче на живот, физички или духовни, буди интерес, обраћа на себе пажњу. Овдје би згодно додали опште педагошко правило: од ближега даљему, па, ако у овом случају на инстинкт самочувања, тај први извор наше пажње, јаче подјејствује оно даље, него ближе, пажња одма лети првоме. Дјетету је на пр. далеко доступније јагње, што око њега скакуче и блеји, па опет некако радије упућује своје мисли на причу о неком вуку, које је некад појело нечије јагње. Уображење јаче дјејствује на његово саосјећање, а уображење има веома велик утицај на буђење и развиће пажње. Тако н. пр. ми често пута туђу радост, или туђу несрећу тако близу срцу примимо, као мал што не да је то наша лична радост, или несрећа, и у колико је сложенији, разноврснији дотични догађај, у колико силније избија радост, или несрећа дотичне личности, којој се тако што догодило — у толико јаче бива напрегнута пажња дјечија, које причу слуша. Овако би што могло вриједити и за одрасле. Много зависи и од начина приповиједања: и простији факт, ако се исприча занимљивим путем, пријатан је, чини утисак, зато и треба код дјеце ту занимљивост подржавати, те, мјесто описне форме настављања, завести приповједачки. Ето због чега се у основној школи износи очигледност у облику приче, разговора. Ово вриједи за дјецу млађег узраста.

Да би се будила пажња, у колико она истиче из инстинкта самочувања, треба пазити на способност и душевне особине дјечије, њихов животни опит. Ако се она природним путем не јавља, наставник ће је вјештачким путем разбудити, узимљући понајприје у обзир осјећај части, који треба да његује код дјеце и на њ по потреби да апелује, чим се приређује нараствена област дјечија.

Да речемо коју о значају другог извора пажње, што пониче из инстинкта самоусавршавања.

Koriјen pažnje ponajprije leži u sili i intensivnosti nadražaja, i u koliko osjećaji većma ulaze u radno stanje, u tolико više napredуje, jača psihičko stanje, u tolikо je i sama pažnja intensivnija, premda je ta intensivnost uslovni faktor, jer što se češće puta jak nadražaj ponavlja, postepeno gubi svoju silu, te ako se javе sasvijem novi, makar i slabiji, zauzmu njegovo mjesto. O tome nam govori psihološki opit. Zato je nastavniku potrebno pridati jaču silu onim nadražajima, kojima smjera da u predavanju utiče na dušu djećiju, jer će tijem osnažiti psihičko stanje, intensivnost pažnje. Uz ovo treba da odstranjuje sve ono, što nije u tijesnoj vezi s predmetom, o kome govori, a moglo bi zadržati pažnju djećiju. Ovdje bi ponajprije uprli na održanje školske disciplinе, jer gdje je ona na svome mjestu, učiteljeva riječ prijanja uz dušu djećiju, jer se ne tiče nikakav drugi nadražaj organa sluha, s kojim upоredo vrlo važnu ulogu igra i orgaп vida. Zbog toga se i ostranjuje sve ono, što bi i na ovaj orgaп izazivalo upečatke, jer ovo smeta predavanju, u kom bi slučaju učenici poklanjali višu pažnju tim upečaćima, nego riječima učiteljevim. Desi li se, da se neki nadražaji ponove, učitelj se brine, da ne bi isti, kao već poznati, ostali pasivni, da ih iznese u drugom obliku, mijenjajući i ton i proces obuke, potkrepljujući ih raznolikim primjerima, te tako ponovljeni nadražaji dobiju jaču silu, poznata obuka postaje novina, budi se djećija radoznalost — probuđena je pažnja njihova.

Jedna od važnih činjenica za razvitje naše pažnje i uopšte jačanje intelekta — to je kombinacija novih sa starim predstavama, njihovo upoređivanje, slijevanje, stvaranje opštih predstava, čim se duša dovodi u aktivno stanje — nastaje moć aperceptcije, koja je u tolikо intensivnija i plodnija, u koliko je obilatije stičanje novih sa starim predstavama, a tolikо dostupnija djetetu, u koliko je ono samo razvijenije u intelektualnom odnošaju.

Sila aperceptivne pažnje zavisi od jasnoće pojmova i od jačine aperceptcije, koja se rađa među riječju i predstavom. Riječ, živa riječ, većim dijelom izazivа aperceptivnu pažnju u aktivno stanje. Zato će učitelj i birati riječi, svoj-

ствене дотичним појмовима, да би тијем, држећи се стварности, будио дјечију занимљивост с једне стране, а у исто вријеме, путем индукције, створио јасне, одређене појмове, доводећи их у тијесну, органску, унутрашњу везу с говорним знацима. Ако учитељ упознаје дјецу с појмом, или предметом апстрактним, недоступним за дјецу услијед недостатака апперцептивних средстава и живости уображења — он претходно припрема њихову душу згодним неким уводом, приправним ступњем Хербартоваца, чим се крчи пут за разумијевање и усвајање дотичних средстава о новом појму или предмету. Овдје треба пазити, као и иначе при предавању у млађој доби дјечијој, да се не хита, не брза у говору; другим ријечима: треба одржавати правилно лаган темп говора, дочим у зрелијој доби исти се убрзава услијед јаче дјечије репродукције, у којем би случају отегнутост, разглабање учитељево могло изазвати нестрпљење, посљедицом чега настаје одвратност према предавању, — јавља се непажња, услијед које предавање пропада.

Што се тиче тако званог акроматичког облика предавања, разређеног у питањима — ту се препоручује велика опрезност. Ако су питања проста, одвећ лака, или, како би ми рекли, ситна — код дјеце настаје нека млитавост, равнодушност према предавању, а тијем се убија воља за науком; упућују ли се питања тешка, замршена, нејасна, која као излазе ван граница њихове моћи појимања — дјеца се усиљавају, напрежу свој нејаки мозак, да задовоље захтјеве свог учитеља. Ако сад овај, посред тог напрегнутог њиховог стања, са циљу да гимнастицне њихов интелекат и изазове што живљу саморадњу, нестрпљиво скаче истим питањем од једног ученика на другог, видјећете неке његове питомце, гдје сами на себе не годују, мрште се, па често, ако се овако што понавља, почну губити наду у своју моћ, постају равнодушна уопште према науци — пропадају, ако их вјешта рука наставничка не спасе. Овај начин предавања прилагођава се у дјечијим задаћама, у ком се случају самопоуздано вјежбају у досјетљивости, гимнастишу свој ум, те у повољном ријешењу налазе задовољштину, награду за размишљање.

На васпитачу је, дакле, да, поред неопходног знања педагошких начела, добро проучи душу својих питомаца, упозна

се с њиховим наклоностима, задобије у очима њиховим јак морални кредит, па онда живим говором да буди и развија пажњу њихову и даље расуђивање о свему корисном и узвишеном, чим се његује сав свијет ума и осјећаја, а тијем је ударен правилан темељ цјелокупном душевном животу њиховом.

DANIELE CORTIS. (4)

ROMAN.

Napisso Antonio Fogazzaro.

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava IV.

Među ružama.

U noći između 28 i 29 juna nije prestajala graja zvonaca na crkvici, koja se gubila u jednom kutu vrta, između jelovne šumice i željezne ograde vile Carrè. Osvanu dan, osvanu sunce. Nadođe veseli sjeverni vjetar, da trese lišćem topola, poredanih uzduž glavne ceste, da šuška među ružama, koje su se uspinjale do kovne rešetke, zaštićene zastorom, ispred prozora baronese Jelene. Zveket zvonaca još je trajao. Jelena, koja je bila zaspala tek pred zoru, iznenada se probudi, dižući glavu sa jastuka. Nije li zvonce bilo zazvonilo? Nijesu li bili donijeli pismo od Danijela? Nijesu li ga bili metnuli na stô? Ne. Na stolu su bili ńezini prsteni, ńezina narukvica, ńezin Chateaubriand, otvoren. To je bio san, puki san. Jelena se diže. Rastvori prozore, uz svježi miris gorâ i zelenila. Na bijeloj posteli, na jasnim zidovima sobice zatvorene u kutu vile, kao slavuljevo gnijezdo što ga sakrivaju ruže i čemin, opažalo se nešto plavo, nazirala se vedrina, čistoća zore. „Svečani je dan“, govorahu zvona. Jelena je osjećala samo volju da plače. Tako joj je bilo uvijek, tek bi se probudila. Zatim bi se ńezino srce sklopilo nad tugom, i ne bi se više rastvorilo do večeri, izuzam u slučaju, kad bi Jelena, nahodeći se sama sa sobom, makar i na

čas, nekom naslađom dirala onu tamnu dubinu srca, da osjeti nutrńi plamen boli i života.

Sama se žurno obuče i oplete. Ona sobica bijaše slatka kao muzika, odveć slatka. Ruže su mirisale premekanim mirisom, preńežnom dragošću. Tu se trpjelo, tu se gubila sva duševna snaga. Trebalo je biti sretan pa stanovati u sličnom gńezdašcu, ne imati u duši, što imadaše ona, a što se nekako bolno slagalo s okolinom. Jelena za čas pogleda s prozora kroz ružičnо lišće, kojim je drmao vjetar. Vrhunci gora bili su sasvim pokriti crvenilom. Modrikasta je sjen zastirala livade, šume i bijele stazice u vrtu, koje su grabljali neki težaci. Ona pomisli, da je počimao treći dan, otkad je Cortis otputovao, i da će možda do malo ura stignuti koje pismo.

Ah, je li ona mogla poželeti i očekivati to pismo? Potajno je ńega odavno ljubila. Ali nekad ne bi bila htjela, da on na ńu misli mnogo. Dosta joj je bio prijateljski pogled, lijepa riječ i svaki znak tihe prijaznosti. I samo „tihu prijaznost“ htjela mu je iskazivati sa svoje strane, volna da ljubi i šuteći trpi: strastvenom nadom da će moći štogod uraditi za ń, a ne znajući što; i da će tako učiniti svijetu malo dobra. Inače, bez djece, dušom odijeljena od muža, bila bi sprovela život kao sjena; pružajući okolo sebe možda kakvu prolaznu utjehu kojem ožalošćenom stvoru, ali odnoseći Bogu, tresući se kao sluga evanđelja, toliko nekorisnog blaga, zakopanog u svom srcu.

Ali je sada znala, da je ljubljena. Nije bila u dvoumici, e je on ne shvata. Sada sva ńezina duša bijaše mutna slačina, puna sumńe i pečali.

Ode s prozora i pohlepno dohvati knńigu, što je ležala na stolu. Bijaše to treći svezak *Memoires d'outre tombe* od Chateaubrianda, posudenog od Cortisa. On joj bješe rekao, da je već kao dijete bio očutio fantastičnu ljubav prama Lucili de Chateaubriand, kontesi pl. Caud. A ona je sada u tim uspomenama tražila ljubomornom pomńom svaku riječ, koja se odnosila na sestru velikog pjesnika. Htjela je izazvati ńezinu ljepotu, punu sjete; duh, pun otajstvenosti i genija, koji je izgledao suvišan za ovaj svijet i zato teško razumiv: „tant' il y a de diverses pensées dans ma tête“, kako je pisala Chateau-

briandu: „tant ma timidité, et mon espèce de faiblesse extérieure sont en opposition avec ma force intérieure".*)

Svezak je bio otvoren na početku treće knige, gdje je govora o zaklonu madame pl. Caud u Dames Saint-Michel u Parizu. Nezina su posljedna pisma bila uručena kao svete moći nezinom bratu. Jelena bješe te noći došla do ovoga mjesta nekog pisma bez nadnevka:

»Quelle pitié, quell'attention que je me porte! Dieu ne peut plus m'affliger qu'en toi. Je le remercie du précieux, bon et cher présent qu'il m'a fait en ta personne et d'avoir conservé ma vie sans tache; voilà tous me trésors. Je pourrais prendre pour emblème de ma vie la lune dans un nuage, avec cette devise: souvent obscurcie, jamais ternie.«*)

Jelena se sa suzama na očima bješe zaustavila na tome mjestu. Ovaj prijatelj, kog Lucila nazivaše najboljim dijelom same sebe i božjim darom, je li ikada bio u pogibli radi nje? Kakvo je neznamo čustvo gojila prama Renatu, kad sred Kombargskih šuma ne živjaše nego u njegovoj duši, te pritisnuta od nepoznatih tuga zajedno s nim prevadaše Jobov *Taedet animam meam vitae meae*, ili pisaše one sitne lirske proze zori ili mjesečini, tako nujne i čiste u mislima, a u riječima pune meke muzike? Jelena se čitajući bješe stavila u kožu spisateljice. Sama govoraše tako Danijelu.

Preuze sad čitanje, ali joj glava bijaše tako smetena i vrućа, a u grudima je tako stezalo, da nije mogla proslijediti. Osjećala je potrebu kretanja i vazduha. Uze svezak i izade kroz predsoblje, prokadeno od cigarâ, idući na prstima od noga, da ne bi probudila baruna, koji je hrkao u maloj sobici s rastvorenim vratima, tik njezine.

Side u vrt. Udari stazom, koja se strmenima, obraslim travom, i šumicama od zimzelena spušta k crkvici sv. Petra i

*) Toliko ima raznih misli u mojoj glavi, tolika je moja bojazljivost i moj vid vanjske slabosti u protivnosti s mojom snagom unutarnjom.

**) Kakvo sažaljenje, kakvu pažnju sebi poklanjam! Bog me ne može više ožalostiti već u tebi. Ja mu zahvaljujem na dragocjenom, lijepom i milom daru, kojim me nadario u tebi, i što je sačuvao moj život bez ljage; to je sve moje blago. Ja bih mogla uzeti za simbol svoga života mjesec u oblaku s ovim geslom: Često pomračen, nikad taman.

ogradi na glavnom drumu. Jelena srete dvornika, koji je nosio telegram za senatora, baruna di Santa Giulia. Naredi mu, da ga odnese odmah ńezinom mužu, te izišavši iz ograde, uputi se na desno putem, zakrilenim od topola, put kućica rijeke i Passo di Rovese. Mišljaše na Lugano, gdje se nazad koju godinu bila zadržala dva dana. Vidala je modrikaste vode, dugu obalu, kojom se redaju kuće žute, bijele i sive; te red brežuljaka i gora, pokritih zelenilom. Gdje bijaše Danijele? Ńezina ga mašta postavljaše svaki čas na drugo mjesto. Je li bio na prozoru „Hôtel-a du Pare", na kojem je ona sańarila? Je li bio u kakvom sivom dvorcu na jezeru, kojega se ona sjećaše? Ili u kakvom drugom na brežuljku, žutom ili crvenom? I zamišljala je uza ń drugu osobu, svakojakih crta, žalostivih i odvratnih od starosti, sa svim izrazima boli, iskrenim ili hińenim. Danijele se imao sastati s majkom prije dva dana. Nije moguće da mine drugi dan, a bez pisma. Posta ne dolazi prije večeri.

„Još dvanaest sahati!" mišljaše Jelena, zaustavivši se na drvenom mostiću. Gledala je sjenaste vode rijeke Rovese i upijala životvorni vjetar, koji je donosio miris alpinskih livada i jela. Prode vlasnik bližńe hidrauličke pilane, te začuden pozdravi „kontesinu", kako je svi u Passo di Rovese još zvahu. Ona ga ljubezno zadrža. Polušajivo, poluozbiljno zametne razgovor o izborima. On, uplivan izbornik, kojemu je barun di Santa Giulia bio dobro napunio glavu, odgovori nekako tajanstveno, s lukavim smiješkom, koji u prvi mah smuti Jelenu. No ona prozre tajnu i u čas raspršа barunove izborne paučine. Smijući se reče, da su u politici ona i muž ńezin neprijatelji, a da i konte Lao mnogo drži do izbora Cortisa. To je trebalo osobito uzeti u obzir, jer je kuća Carrè dobrovoljno plaćala polovicu troškova za uzdržavańe mosta, što ga je vlasnik pilane bio sagradio. On, skrušen, obeća, da će glasovati za gospodina Danijela. „Kad Vi kažete, da je tako!" i poklonivši se klobukom do zemlje, ode svojim putem.

Jelena se uputi na lijevo Rovesa, medu johe, koje livadama sakrivaju rijeku. Ovamo voda oblizuje gustu šumu, tamo travom obrasao zalijev prima vodu, koja se polako okreće, vraćajući se natrag. Jelena se zaustavi. Držaše medu rukama zatvorenu knjigu, motreći struju, a na drugoj obali, u visini, stare

jele svoga doma. Ni putem ni livadama ne bješe žive duše. Bijeli oblaci prolažahu nad vrsima jela, zastirući malko sunce. Slatkog li sanka sakriti se s ńim, za uvijek, u ovom zamišlenom miru. „Ne", reče ona sebi poluglasno, „ne, ne!" Uzdahnuvši proslijedi put. Otvori posljedńe stranice Chateaubrianda, dosta udaljene od pisama kontese pl. Caud. Pročita jednu ili dvije periode o Bonapartu, i zaklopi knjigu. Prolazeći mimo debelu topolu, sjeti se, kako je nazad nekoliko godina bila pokušala urezati ime neke prijateljice. Kad pogleda, ne nade ništa. Ni znak onog sretnog doba ne bješe ostao. Kuda bješe otišlo ludo veselje, kuda fantastične nade, kuda negdašńa ljubavna sjeta, kuda prijašńe duboke žalosti? Ona je prijateljica živjela sada u udaljenom nekom pijemontskom gradiću. Izgubivši svoje jedino dijete, nije htjela biti utješena. Zato nije ni odgovarala na ńezina pisma.

Bijaše urezala ńezino ime tu, u jeseni god. 1869., kad joj je bilo šesnaest godina, malo mjeseci poslije nego je bila upoznala Danijela Cortisa, kojemu je moglo biti dvadeset godina. Sjećala se prvoga posjeta ujaka i rodaka Danijelova, u maju iste godine. Tek poslije vjenčańa bila je Jelena doznala, da se stari doktor Cortis, preselivši se prije u Pijemonat, nije htio god. 1866. povratiti u Friul radi svoje domaće nesreće; te da ga je sestra Tarkvinija bila nagovorila, da kupi Villascuru. Koliko je vremena proteklo! Koliko stvari! U zvučnoj struji rijeke Rovese čuo se šum, koji je razdirao srce.

„Bože, kako sam bila dijete!" mišljaše Jelena. Ńezin rodak, mladić lijep, bistre glave i živahan, rado bi je pogledao. Ali se ona bijaše tek kašńe dosjetila, vraćajući se mišlju na one dane, kad je stari Cortis bio već umro, a Danijele otišao u svijet, skupa sa zvučnom strujom.

On je dosta putovao. Izučivši u Berlinu političku ekonomiju, predavaše je u Firenci. Poslije dugih sedam godina vratio se bio u Villascuru, da se pripravi za političku budućnost. Kakve su te godine bile za ńu! Jelena otvori knjigu i nastavi šetńu. Čitala je, a da ništa ne razumijevaše, zatvarajući se kobnim uspomenama, koje su je morile.

Očajno im kad i kad rastvaraše srce, e bi dokrajčila tjeskobu da se s ńima bori. Tada vidaše svoju majku, kako joj

za prvi put predstavlja pukovnika, baruna di Santa Giulia. Vidaše ga, kako malko prigiba glavu i kako joj pruža ruku. Pak se nalažaše opet u svojoj djevojačkoj sobi, da se cijelu vječnu jednu noć decembra mjeseca bori sama sa sobom: ili će ostati u očinskoj kući, gdjeno su je neki tajni znakovi grijeha užasom punili, ili će izreći pregorki *da*. Rukama stisnu knjigu, dok su u ńu ńezine oči upirale. Slučajno pročita neke riječi; htjela se nečega dohvatiti, da bi se oslobila onih slika.

Naide na ove retke: „Il n' y a qu' un déplaisir au quel je crains de mourir difficilement, c' est de heurter en passant, sans le vouloir, la destinée de quelque autre".*)

Prijede preko toga, i tek se redak kašńe osjeti ubodenom. Tada se odmah povrati na iste retke. Zadube se u ńih, sve dok joj sunce, izlazeći iza bližńe gore, ne sijevnu na knjizi. Sjedne na mali zid, gdje je prestajala šuma, a put silazio k rijeci, čiji se nagi pijesak i potočići bliještahu na suncu.

Najednom smrtno klonu duhom. Uvijek ta sumńa, ta grižńa savjesti, ta neprijateljska sjena: škoditi mu, i ako nijesu medu sobom niti jedne ljubavne riječi bili izmijenili, biti zabludom ńegove strasti, zaprekom ńegovog života! Položi knjigu na zid i prestade misliti. Ulula se u vrućem suncu, u šumu Rovesa. Malo kašńe uze opet knjigu. Polako, smrzlim rukama, potraži one riječi: „Il n y a qu' un déplaisir...." pa odmah zatvori knjigu. Diže se sa zida, orošenih očiju, i uputi se kući.

Prolazeći ispod prozora konte Laa, vidje ńegove velike poklone iza stakala. Namigne mu da otvori, ali kret ruke, pun strahe, nijemo pokazivańe stabala, čiji su vrsi treptali na vjetru, — bijaše odgovor ńegov. Malcanton i konte Perlotti obilazili su vrt s dvornikom. Naredivahu, premjerahu, proučavahu zemljište, zaposleni kao da grade ratnu utvrdu protiv neprijatelja. Imali su prepraviti mjesto za muziku i osnovu za rasvjetu. Malcantonu je osobito povjereno bilo, da spravi lawn-tennis, prije nego banu iz grada očekivani gosti. Netom on opazi iz daleka Jelenu, mašući nekim pismom u vis, poviče s dlanovima ruka na ustima: „*Laan, laan!*"

*) Ima samo jedno nezadovoljstvo, s koga se bojim da bi mi bilo teško umrijeti, a to je, prolazeći, nehotice gurnuti sudbinu koga drugoga.

Jelena poskoči, pošavši mu žurno u susret: „Je li stigla posta?“

„Jest. Onaj magarac od djetića*) nije se htio potruditi, te ju je od sinoć držao u ǵepu. Ima pismo i za tebe. U ostalom došli su napuci. Onaj neki javlja, da se izgovara *laan*, kako si tvrdila ti. Nu, da ti pročitam.“

Dok je Malcanton pipao i tražio po svim ǵepićima svoje očale, Jelena mu okrenu leđa.

„Hej, Jeleno!“ ali je ona bila već u kući. Jadni čovjek, mrmljajući: „dobro, sluga Vaša“, prihvati se svoga posla.

Jelena nagje muža, gje u košulji i vas raskuštran psuje i bijesni protiv njezine proklete navike, da izlazi prije nego grane sunce.

Ona ga ne počeka da svrši. Zatvori mu vrata u obraz. Ali on bubne u njih nogom, te ih rastvori.

„Tu nema šale“, reče. „Treba, da se ozbiljno porazgovorimo.“

„Možeš, koliko god hoćeš“, odvrati Jelena, „ali ne na taj način.“

„Unutra“, reče barun, držeći rastvorena vrata. „Dakle, bićemo udvorni za ljubav Vaše Milosti. Hajdemo. Pogodi mi, tako ti Boga!“

Jelena ude. Muž ńezin zatvori ključem vrata, mrmljajući s nekim zadovoljstvom: „Nuti prgavosti .... Ali nek ide!“ nadoda, jer Jelena želaše nešto reći. „Večeras odlazimo. Sjedi.“

„Zašto? Razumjela sam. Večeras odlazimo. Što još?“

„Još, još... da se ovako otputovati ne može.“

Jelena se namjesti u naslońač i stade čitati Chateaubrianda.

„Bog ubio knjige!“ uskliknu barun. „Izvoli biti pomnjiva. Velim da se ovako ne može otputovati.“

„Ali, kad ja ne znam ništa, kad ne shvatam ništa. Zašto se ovako ne može otputovati?“

„Nuti! Živeš li ti petnaest hiljada metara nad oblacima? Misliš li, da sam došao za zabavu u ovo lupeško mjesto od nahladâ, gdje se u junu smrzavamo i gdje daždi šest sto i šezde-

*) Dubrov. izraz za neku vrst poslužnika, sluge.

set i šest puta na dan. Nijesam došao niti od želje, da spavam u ovakvoj orahovoj lusci, s nogama vani. To barem znaš."

„Da nijesam znala, bila bih pogođila."

„Ne treba mi toliko nježnosti. Rekao sam ti."

„Pak?"

„Pak..." Barun spusti glas, da uz gnusnu kletvu reče, da nije postigao što je htio.

„I za to si me čekao?" reče Jelena, dižući se i hvatajući rukom kvaku od ulaza u ńe sobu.

„A kojega bi đavola htjela?"

„Ali, tiče li se mene to?"

„Trošak, bogme, đakako da te se tiče!"

Jelena je tačno znala, kojijem je skrovitim putem išao novac ńezinog muža. Ali joj je mrsko bilo odgovoriti, te reče samo:

„I zato?"

„I zato, ako onaj pas, tvoj strie...."

Jelena u čas odmagli u svoju sobu. Ali prije nego se mogla iznutra zatvoriti, barun đođe za ńom i utrudeu poviče:

„Eh, više, jer..."

„Na dvor!" reče ona ispod glasa, okrenuvši se na pola.

Ńemu zamre riječ na usnama. Ućutkaše ga ńezine sijevajuće oči. Stade za čas u dvoumici, i napokon ođe natrag, bijesno tresnuvši vratima.

Jelena opazi list na stolu. Uze ga drhćući. Bješe od Cortisa iz Lugana. Počeka časom. Zatim ga otvori i pročita:

Draga Jeleno!

Jamačno ću sutra krenuti za tamo. Molim Boga, da te još nađem. Silno te trebam. Kazaću ti sve usmeno. Skršen sam. Kao i prije, nemam gdje da mi srce opočine već u tebi! I ne će nikad imati drugog.

Danijele.

Sama ne bi bila znala reći, otkada je držala to pismo u ruci, kad po drugi put uđe ńezin muž, praveći uzao na krovati.

„Je li ti prošlo?" reče on.

Ona položi hladnokrvno otvoren list na stô i odgovori mirno: „Što hoćeš od mene?"

„Što hoću? Hoću, da ti kažem, da mi novaca treba, i da ćeš se kajati, ako ih ne dobijem, jer ću te pribiti u Cefalù za sve vijekove, i nema Rima, nema Venecije, nema Isukrsta, koji bi te odatle izbavio. Oh, vidjećeš, da ću ih dobiti."

„Kako, dobićeš ih?"

„Sada odmah, od tvog ujaka. Ako ne novac, barem redak ili riječ, jer ja sam dobar dječko, te hoću da se pouzdam. Dosta mi je dobiti novac u Rimu, kroz osam dana. Misliš li, da se bojim tvog ujaka? Sada mu idem u sobu, i postavljam mu uvjet: Ili Cefalù, ili novac. Ako on bude vikao, vikaću i ja. Eh!"

Barun se uhvati za rigjastu bradu, gladeći je rukama. Jelena je nastojala pročitati s ńegovog lica, da li je iskreno govorio i s namjerom, da je prisili na posredovańe. U istinu, barun je imao osobitu vojničku iskrenost, a i neustrašivo čelo.

„Učiniću", reče ona, te opazi u ńegovim očima blijesak zadovoljstva. „Posredovaću, nastavi, ali uz jedan uvjet."

„Koji uvjet?"

„Da ne prozboriš ni riječi. Inače, zaludu je."

„Ne ću."

„Ni s kim?"

„Ni s kim."

„Sada idi, i zatvori vrata!"

Barunovu oku ne izmače otvoreno pismo na stolu. Ali izađe, ni ne pisnuvši o tom. No odmah se ponovno pojavi na vratima, i reče:

„Znaš, ti moraš tražiti predujam na ono, što ti ujak ne će oduzeti. Za sada bi bilo dosta petnaest hiljada lira. Moraš istaknuti, da su mi potrebne za isplatu duga za Cefalù, e da ne bi izgubio druge. I moraš mu reći, ako ne dobijem novac, da ću odvesti pukovniju u Cefalù, te da ću joj za kaznu odrediti samo pola obroka. Razumiješ li? Ili Cefalù, ili novac!"

Jelena ponovno čitaše pismo, te ni ne okrenuvši se, reče: „Dobro."

Ulaz se zatvori. Bijaše sama. Tad položi pismo. Sjede na svoju razmetnutu postelju, gledajući kroz zapadni prozor ruže, s kojih je prosijevalo nešto, puno sunca. Misli i misli dizahu se

iz njezinog srca. Osnove i odluke sporo su se sastavljale u njezinoj glavi. Ni sjenke ne bijaše u staklenom oku. Samo se po gdjekad usne bezglasno pomicahu. Izrazivahu mukli slog, kao taknute od unutarńe riječi, kad bi silovitije otskočila. Ona napokon ustade, pride k prozoru, i sakrivena za ružama — zaplače.

О ЗЛУ И ДОБРОМЕ.

Из прибиљежака Др. **С. Ст. Петровића.**

Дубровник, 30./II.

Тек што одбрујаше и посљедњи, побожни звуци звона, што чистим и смјерним гласом призиваху грјешне људе на вечерњу молитву...

И треперења њихових одјека шираху се све даље по мирноме простору, таласајући се одмјерено преко високих кровова градских, да се наскоро, клизећи преко површја непрегледнога мора, изгубе постепено над неизмјерном пучином његовом.

Море се ульуљкиваше слабим таласићима као да се спремаше на отпочинак. Копном ћарлијаше тихи повјетарац. А на западу видик постајаше ружичастије боје од потоњих зрака јаркога сунца.

Путем к оближњој црквици жураху се двије, три закасњеле старице на вечерњу.

Сутра је света Палмина Недјеља.

И још вечерас свуда у простору као да се спремаше нека свечаност: све бијаше тихо, мирно и побожно, као да се нас свијет под сводом небеским бијаше претворио у какав бескрајан божји храм, гдје ће се наскоро запалити небројена звјездана кандиоца небеска и отпочети читати света служба божја. —

У исто вријеме близу мене крај мора исхмиље полако и опрезно из свога мрачнога скровишта у једној пукотини од стијене један велики паук. — Постаја мало мирно као пре-

мишљајући, обрну се за тим на једну па на другу страну, као увјеравајући се одакле повјетарац пуше, онда овлажи своје предње ноге и на гранама оближње смокве поче наскоро журно плести своју мрежу, разапињући је од једне гранчице до друге.

Ноћ се приближује тиха и топла. Сада ће исхмиљети све мушице и тма мајушних лептирића да летуцају чило по јасној мјесечини. У изгледу је грдан лов за њега — грознога паука. Биће их доста и свакојаких. Моћиће једном напунити до миле воље свој ненасити желудац.

Прикриће се и чекаће, докле се каква њежна мушица, или неки лептирић идеалиста, у игри својој са сјајним зраком мјесечевим сав усхићен, не заплете у његову мрежу и стане је дрмати и запомагати преплашено. А он ће, гладан како је, као стријела изјурити из свога заклона, шчепаће своју жртву, умотаће јој немоћне ноге и крила, одвући је у своју мрачну пештеру и са највећим апетитом пожудно појести из ње слатки сок живота њезиног. — Послије ће суху љешину избацати, покрпиће покидане конце на мрежи и — опет се прикрити, докле која друга мушица не забаса и стане запомагати својим њежним и устрављеним: вуууу... ву... ву.. зуууу....., а он опет исто и с њом. — И тако до зоре. — — Ала ће бити пијанчења!

Два дана је било вријеме ружно и растјерало сасма драге његове инсекте. Два дана како није ништа окусно. Али данас!... Вријеме је тако лијепо: тихо и топло!

И он погледа задовољно по небу ведром и зажареном од вечерњега сунца. И чисто намигнувши себи самоме, стаде у сласт облизивати своје страхотне чељусти. — Онда настави журно и даље прести своју љепљиву мрежу.....

— Неман једна! Ни божанство овако дивне прољетне вечери, ни доба, када се из толиких светих храмова божјих дижу ка свемилостивоме оцу небескоме безбројне топле молитве за све што трпи и страда на земљи грјешној, — ништа га није могло окаунти његових гадних смјерова! Худоба ужасна! Гад прождрљиви!...

— Морадох поћи са тога разбојничкога мјеста, гдје ће баш ова дивота времена бити узрок, што ће исхмиљети ваз-

духом благим и пријатним сићушне и невине мушице, које ће спетљати и халапљиво прождријети гадни и отровни паук. —

*

Море се поче већ од сунца зажаравати, — као да се чисто застидје и порумење, што ће му сунашце сјајно на очиглед свију пасти кроз који час у наручје, да код њега проведе и ову бајну ноћ.

Пучина се простираше равна и мирна у бесконачност. А мало подаље од кршевите обале зажарени морски вали љуљушкаху тихо омањи чунић, у коме сједјаху два рибара, јако озарени ружичастим зрацима сунца. Један, млађи, весласше полако од обале, докле други, стар већ, својим жилавим, од сунца и рада поцрњелим, коштаним рукама расправљаше на крмилу своју рибарску мрежу и спушташе је у затон морски.

Дома, у скротној рибарској колиби његовој чека га жена са још неколико дјечице. Мора се мучити. Ваља се какогод исхранити и поштено провести ове дане божје. — Цио свој живот, и дневи и ноћи скоро, проводи он над овом несталном, вјечно покретљивом масом воденом, што га час тихо и њежно љуљушка у чуњу његовом — одакле се тада разлијеже поврху таласа отегнута пјесма његова — а час опет бурно и бијесно скаче, изврће и крха све чега се докопа, угушујући урнебесном риком све вапаје његове.

Ну, не пита се ту колико се опасности и муци ваља излагати или не, него само: гдје.

Иза њега уздижу се брда кршевита и горостасна, около њега свуда све сами голи кам и крш. »Од камена ником ни камена«!

А пред њиме се разавило море пространо и недогледно, море његово ужасно ал' и мило, неисцрпна ризница за марљиве руке, све имање његово, сав благодат божји за њега. Његов живот, опстанак њега и његових, па често бога ми и окончање њихно, тијесно су скопчани с неизмјерном овом масом од воде. Колико унука весело једри и плови по површини њезиној, докле се кости дједова његових одмарају вјечно под њима, у ужасној дубини, међу вјечним чудовиштима од људи, на дну морскоме! — Па једнога дана можда ће . . . . . .

Али нашто о томе размишљати!? — »Хљеб наш насушни дажд нам днес . . .« — Сутра је празник божји, а Бог је тако добар и милостив. Он је свемоћан, — у то он тврдо вјерује, можда чвршће него ли и онај »богоугодни« црвени и претили попа за олтаром . . . . .

Меки звуци звона прозујаше и преко њега, да се изгубе простором бескрајним. И он се смјерно и побожно прекрсти, рекавши у себи из дубине душе: »Боже помози!« — И настави даље спуштање своје мреже у море.

Ако даде милостиви Бог и Св. Влахо (и он се још једном прекрсти), сутра ће бити мрежа пуна риба, које ће он зором рано распродати, да добивеним новцем намири најпреће потребе. Па, ако хоће Бог и Св. Влахо, да се бога ми мало и празник богоугодно проведе. Што преостане биће ту богате гозбе и за цијелу његову рибарску кућу. — —

— И спустивши сву мрежу у воду, крену се чамац дома, пун праведне жеље и топле молитве ка свемилостивоме Оцу небескоме, да сутра зором буде сва мрежа пунана стотинама и тисућу лијепих, живих рибица, од којих ће они један дио продати, а остатак дивно испржити, и појести у сласт своју а славу божју.

— И чамац, свршивши посао, одмицаше ка пристаништу градскоме, клизећи тихо и полако поврху глаткога и зажареног мора.

* *

И посљедњи зраци сунца на заласку, који одавна »одбјегоше« »мрскога« и »одвратнога« паука, скривеног у његовоме мрачноме склоништу, да одатле вреба свој плијен, — озарише и још једном »весело« »вриједнога« и »поштенога«, »доброга« човјека, који бјеше такође спустио своју мрежу и отпловио ка дому своме, да сања и чека до зоре на *свој* плијен.

* * *

И човјек створи Бога по образу и подобију својему.

NA PONOĆI.

— Pjesma kńaza Nikole. —

(Književni prikaz).

Izašla je na Cetińu iz pera kńaza Nikole odulja pjesma s naslovom: „На поноћи од И. І., Цетиње, к. ц. државна штампарија 1903.“ Ispjevana je još g. 1897. u dvorcu Kruševcu (kod Podgorice), i ima 93 strofe u osmercu ili 372 stiha.

Pjesma je razdijeljena u troje: I. Prve 32 strofe su uvod, biva vitez putuje do Podgoričkog groblja; II. Razmišljańe o Misiru, postojbini ciganskoj, 22 strofe; III. a ostalo do svrhe, 39 strofâ, razgovor sa sjenom barjaktarevom na groblju. Mi ćemo ovaj naš kratki pregled razdijeliti: I. na sadržinu unutrašńu pjesme, II. na ńezinu izvańštinu.

I. Sadržina pjesme.

Na ponoći uzjahao čovjek końa, a to je glavom kńaz Nikola, i zaduben u mislima krenuo, a ništa ga ne smeta jer je srčan, i rado putuje sam. Kaže o sebi da je bio negda smio, junak i pjesnik. Ovo punijem pravom, jer *facta loquuntur*. Ovo nije hvastańe. Dopro je brzo do brijega od Morače; tu mu koń striže ušima, ne zna kud će, dok osjeti ostrugu s desna i okrene put Vezirova Mosta. Tu se koń ustavlja, jer ga voda i huka valova stravi, dok ga końik osokoli, da se makne naprijed. Koń posluša, prede most i okrene Novoj Varoši (Podgoričkoj), pa svrne nekom groblju, i tu końik końa sokoli da se ne boji sjenâ, koje im se prividaju. Koń se ohrabri i poletje do crkve. Tu końik sjaha i stupa do crkvenijeh vrata, pa se skrušeno moli. U to mu se pričuje ńeki glas. Ne zna je li slavuj iz luga, ili ženski glas iz „stare Varoši Podgoričke“. No kad začu i tamburice, dosjeti se da to Ciganka poje iz pećina i urvina od rijeke Ribnice, koja teče kroz Podgoricu, i gdje nastavaju Cigani. Tu se pjesnik zanaša u razne faze Misirske historije, odakle su potekli Cigani, i traje to razmišljańe sve dok i glas prestade. Onda końik u grobnoj tišini pristupa na raku nekog barjaktara i bûdi ga zveknuv sabljom o ploču. Tad nastaje razgo-

vor s barjaktarom o smrti, o vječnosti, o ništavosti ovog života, dok se napokon pjesnik oprosti sa sjenom i ode.

Od početka do kraja pjesma je načičkana pravom pojezijom. Uvod nije prost opis nego kitńasta priča: Razgovor s końem, legenda o caru Dukļanu rodom iz Dukļe (Dioclea), čiji se tragovi, dijelom iskopani, vide kod Podgorice uz rijeku Zetu; pak sokoļeńe i hrabreńe końa, koji se žasâ od sjenâ. Kad su dopali do crkve, tu nastaje pjesnikova molitva, žarka, skrušena. Od toga moļeńa trže ga glas Ciganke uz tamburicu. Tu, dok ciganka pjeva, niže se historija Misira sve redom od Ptolomejâ, Ramsenita, pa Kleopatre, Antonija, onda Muhameda do Bonaparta, uz zgodno razmišļańe o umjetnosti Misirskoj i ništavilu ovog svijeta. Ovdje bi se vaļa da pjesniku moglo prigovorit nešto o ovom epizodu, osobito pak da je odveć dug, jer je ta stvar u pjesmi uzgredna. Iza toga nastaje razgovor s barjaktarom. Uprav pjesnički bûdi pjesnik svoga barjaktara. Pošenu se sabļa, i sama zveknu o grobnicu, a barjaktar se ozivne — i odgovara na prvo pitańe, da je smrt stâra kô i život. I ako je Crnogorski Gospodar u velike pobožan, što se iz uvoda pjesme bistro vidi, ipak u tome se On kao pjesnik ne slaže sa Sv. Pismom, koje postavļa život (u raju zemaļskom) prije smrti. — Za tim pjesnik opisuje junakovu smrt, koja je drugojača od običnijeh. On je izvrnuo onaj klasični aforizam

Ko umire mlad mio je bogovim
u drugi svoj
Ko junački umire mio je Bogu.

Pita za tijem pjesnik barjaktara, dosadi li se mrtvijem u toj tišini i vječnom tamnovańu? Pak tad prelazi na ideju vječnosti, o kojoj govori da je sestra božja jedinica, od vajkada; vječnost je za žive isto kô za mrtve; sve je vječno, mi se smrću pretvaramo, i živi i mrtvi osjećaju vječnost; razne mijene nijesu nego prelazi. Po ovijem filosofskijem načelima vidi se da knązu gospodaru nijesu nepoznate razne filosofske škole najnovijih vremena, i čudo je da On uz mnogovrsne poslove nalazi vremena i za „ovakve trice", kako bi vaļda koji ńegov vojvoda bezazleno kazao.

II. Izvanština pjesme.

Pjesma je spjevana osmercima, a poredena u strofe od četiri stiha, u kojima kiticama drugi se s četvrtijem stihom rimom sklapa. U pjesmi je crnogorski dijalekat kakav je i u „Gorskom Vijencu". To je narječje kâda i zgodno kao odjek onijeh junačkijeh gorâ, a na osob kad se radi što o Crnogorcima; ali kad piše Crnogorac nešto za cijelo srpstvo i u opće o svemu srpstvu, tad ne smije biti u djelu nego književni srpski jezik. Nadati se je, da će kad li tad li iz pera Gospodareva poteći kakvo takovo djelo. I „copia verborum" u ovoj je pjesmi dragocjena. Ima neobičnijeh narodnijeh riječi, a za sintaksu ima evijetaka. Tu je i nekoliko turskijeh riječi bez potrebe kao *sinjir*, *bakračlija* i ost., istina *parce detorta* što ne grdi jezik; pjesnik se po svomu dijalektu ogriješio i o oblike gramatičke, kao n. p. *pretiječe*, za *pretječe* i to radi stiha; i o sintaksu kao n. p.

Pa će udrit nekim grobljem
I polakše ići poče.

Istina da pjesnik ima za se Horatijev dopust „pictoribus atque poëtis", ali treba uzet i onaj dodatak

Sed non ut placidis coëant immitia, non ut
serpentes avibus geminentur, tigribus agni,

a gramatička greška u zgodnom govoru jest doista spajanje zmijâ sa ticama i uopće grdna s ubavijem.

*
* *

Završujuć ove kojekakve riječi, treba naglasiti: 1. da je knjaz Nikola u velike pobožan; 2. da je učen; 3. da je rodoljub; 4. da je pjesnik. I ako gdjegdje ima mjesta prigovoru, može se lako tu gledat kroz prste, jer svi nedostaci nijesu nego pjege na lijepom licu, koje ne grde čelade nego ga uljepšavaju. A da je baš to tako, mi ćemo ovdje preštampat pjesmu, da je na ogled svakomu; pak ćemo je preštampat latinicom, da bude pristupačna i onom dijelu srpskog čitalačkog svijeta, kojemu je latinica naručnija.

x.

Na ponoći.

Na ponoći, kad je vakat
Da grješni dusi lete,
A strašljivi da se boji
Da se s duhom zlim ne srete, —
Čovjek jedan uzjahao
Hitra koña kao srnu,
Pa, zadubeu u mislima,
Pustio se u noć crnu.
Ne boji se duha, vraga,
Ne boji se crne noći:
Prosto neko zadovoljstvo
On nahodi u samoći...
On je nekad davno bio
Smio kao misli smjele;
Drug bi vjerni junacima,
A pobratim vile b'jele.
Lješkopoljem sâm jezdaše,
Valan hat mu frkom frči;
Koñanik ga rukom tiša,
A on nagli da potrči.
Jezdi tako u bespuće
Ravnim poljem a bez c'jeli,
I'o brijega od Morače,
Koji runi val bijeli.
Koń tu mu se ustavio
Ćuleć uši put korita
Moračkoga b'jelog vala,
Što jezeru plavom hita.
Kad srebrnu bakračliju
Koń osjeti desnim bokom,
Put Mosta je Vezirova
Okrenuo bržim krokom...
Pód most: huka, pjeva, vali!
Zekan nešto tu se žasa;
Strašilo je — nije čuda —
Noć, visina, lom talasâ!
Pa stanuo nasred mosta,
Ka' što strašno da ga čeka —
Dosta putâ i hajvan je
Još opreznij' od čovjeka.
Tad koñanik, milujuć mu
Desnom rukom bujnu grivu,
Sa ramena poče zborit
Tom sokolu svome sivu:
„Ništa! Ništa! Idi bolje:
Iznad glave Dukljanove,
Koji singir dolje grize
Tu pod nama u valove.[1])
Mene nosiš, pa se ne boj!
Slobodno ti sa mnom budi
Od užasa, od mrakova,
Od davola i od ludi!"
Koń se saže, skupi, skoči
Kao krilat sasred mosta —
Jednom... drugom — da most prede
Tom sokolu bješe dosta!
Pa obrnu Livadama,
A u hitri hod pridaje —
Tutañ vodâ Moračkijeh
Za ńim dalje sve ostaje.
On Varoši Novoj hita
Put sviječâ i dućanâ,
Pok mu pravac drugi dade
Dem pozlaćen sa usana.
Pa će udrit nekim groblem
I polakše ići poče;
Brižnom pažńom obilazi
Od grobovâ ńeke ploče.
Još jednom se koń ustavi,
U mrak crni zagleda se —
Bijele je ńeke slike
Opazio nasprema se.

---

[1]) Narodno je predańe da je car Dukljan, zbog gońenja Hrišćanâ, okovat pod Vezirovim Mostom i tu da gleče singir, u kom je svezat; i govori se, ako uspije pregledati ga, da će opet ustati da goni Hrišćane. No da ne bi to učinio, iznašli su da treba svakog Božića u zoru da kovač udari tri puta čekićem u nakovań, pa singir odebja kao što je bio.

I jahač se zapitao
Što je uzrok te koń ne će,
Pravo pravcem onih slika
Da ispravi i okreće:
„Zar su sjenke ustanule
Pomrlijeh iz grobova,
Da me vrate il' poplaše
Odjećom im od pokrova?
„Lakše sjenke!... Lakše!... s puta!!
Krepost moja, moja snaga —
Bog je sami; — ne bojim se
Ni duhova, niti vraga.
„A u srcu ja ne nosim
Za vas, nâko dobre želje:
Da vas Gospod upokoji
I rajsko vi dà naselje!"
Pa obode kraju gore,
Gdje su češći još grobovi;
Neki stari — Bog zna otkad! —
A neki su drugi novi.
Pa se u mrak prestaviše
Dobrom koñu i notńiku
U bijelo kao ruho
Skûpom nekim u obliku.
Preprekâ je i još bilo:
Lozâ, medâ, vodovalâ;
Da pred crkvu svetu dopre
Taj čift smjeli ne ustavla.
Koñik koña odjahao;
Pod avlijom, pa ga veže
O bagrenu, te će reći:
„Pričekaj me tu, viteže!"
Pa uz blage stepenice
U avliju ulegao —
S pobožnošću sprama vratâ
Svetoga je hrama stao.
Molio se tako dugo,
Molitva je ńemu mila;
U pobožnost i molitvu
Duša mu se krijepila.
Oh kako se čovjek moli
U ponoći bez kandila! —
Čini mu se želju svaku
Anđelska mu nose krila!...
Po molitvi vrata crkvi
Umilno je celivao;
Iza toga avlijom se
Svetog hrama prošetao.
Gazi mjesta osveštana
Suzom, tugom, uzdasima,
I s ljubavlju i sa željom
Za umrle u prsima.
Čisto mu se grijeh čini
Gazit ona mjesta sveta
Brodolomļa, blaga, sreće
I radosti ovog sv'jeta.
Pa bi reka' da mu nešto
Pričuja se na daleko,
Ka' da poje ili plače
U „Varoši Staroj" neko!
Sluša bolje.... sumńe nije
Da glas ženski mrak probija,
Ili slavļa s Ļubovića[1])
Spjev ponoćni svoj izvija.
No uz glase pričuja se
I zvuk lake tamburice....
Gdje je ono? — pod pećine
I urvine od Ribnice!
To je mjesto za seobu
Ostavļeno ciganima....
Oh koliko l'jepih ženâ
Lutajući rod taj ima!
Bože dragi, kakvom sudbom
Poskita se svijet oni?
Koja kletva ispod čergâ
I šatorâ ńega goni?!
Ne zna što je domovina,
Ništa nema od vitezâ;
S Misirskom je postojbinom
Bez ļubavi i bez vezâ.

[1]) Brdašce južno od Podgorice, kod same varoši.

Prezren, jadan — ništa nema
Bez svirale i čekića;
Hljeb nasušni s trudom teče
I po malo na to pića.

Ali mahom veseo je;
Po naredbi vazda poje, —
Pa tamburu kad dohvati
Zaboravi jade svoje.

Harmoniju pjesme ńine,
Čini vi se, kad slušate,
Piramide, obeliske,
Nil i Kajir da gledate;

I sve dráži tih predjela
I čarobnu Kleopatru;
I pijeskom da gazite
Ugrijanim ka' na vatru.

Zamišlate život slada
Iz v'jekovâ utrnuti; —
I gledate krokodila
Gdje pličine Nila muti.

Vječno blago podnebije
Nebo vazda bez oblaka;
Raskoš cv'jeća i mirisa
I obilnost od voćaka,

Tkańa laka i prozračna
Svilenijeh tankih žica,
I lepeze išarane
Misirskijeh lepotica.

Tu se trskom od šećera
Polovina sv'jeta hrani;
Tu milini kolijevka... —
Tu se sretni nižu dani!

Nu i tamo gdje se život
Kao šerbet slatki pije,
Mahom svuda izvan zemlje
Izviruju i mumije.

To su znaci da smrt pusta
I u mjesta vlada ona,
I da nije isključena
Ni u carstvu Faraona!

Gdje je glava Pompejova?
Gdje su dvori Ptolemeja?
Gdje Cezara ljubavnika
U ńih ščeka negda seja?

Gdje je ona veličina
Velemožnog Ramsenita?
Gdje zaljubljen Kleopatrom
Antonije pomanita?

Gdje careva kćerka nađe
Mojiseja u ševaru?
Gdje se šator pobijao
Muhamedu i Omaru?

Gdje su orde od mamlukâ
Što ih Selim silni ćera?
Ko se tamo sad spominje
Bonaparta i Klebera?

Gdje je bezbroj umjetnikâ
I povorka velikaná?
Sve to samrt u ambisu
Uminulih strpa daná!.....

U Ribnici glas prestade
I svud žagor uminuo,
U varoši već potońi
I feńer se utrnuo.

Tada końik na grob hladni
Sjede jednog barjaktara,
U bojeve srpske kom se
Dotle malo nađe para.

Pa se zagna u mislima
Pretresajuć tajnost mira; —
I o sudbi što postiza
Barjaktara i leptira:

I o smrti i životu,
I o mraku i svjetilu,
I o duši, iskri božjoj,
I tijela ništavilu.

Što je *sjutra?* što je *jučer?*
Što su ljetâ milioni?
I čovjekov što je poziv
Na ovojzi vasioni?

Što je slava kratkovjeka?
Što pobjede s krvavilom?
I nesretni čovjek što je
S golotińom i s praznilom?

Braćo! sestre! koje ovdje
Pokrivaju ove rake,
Od svih naših pohlepnosti
Što sad drže vaše šake?

Kažite mi, da li znate
Jeste li se i rađali?
A već neka s česa ste se
I mrazili i svađali?

O Gospode, da nijesi
Još čovjeku dušu dao,
I nadom je tvog božanstva
Sa svjetilom obasjao;

Što bi ova šaka gliba
Jadovita i ništava,
Što se znoji i krvavi
I motikom prekopava?.....

U to sabla kovaniku
Sabla dobra, kova stara,
Pošenu se, sama zveknu
O grobnicu barjaktara....

— Gle! ja ću te probuditi
Noćas kada, barjaktare,
Dok mi sabla i mamuze
O tvoj vječni stan kutare!

Ali opet što mu drago,
Razbudi se, to ne mari,
Da se sa mnom razgovoriš
U mrak ovi, druže stari.

Pa mi tajnost smrti pričaj,
Što se živi svako plaši
Te krvnice, te granice
Žalosnijeh dana naši'?

— Oh smrt, smrt je zagonetka,
Isto kao život stara —
Odgovara ispod ploče
Glas dobroga barjaktara,

— Ona, ona dosta putâ,
Pretiječe mnogo jadâ,
Ko na svijet srećan nije,
Od života onaj strada.... —

— A mrete li vi junaci
Ka' svi smrtni il' drukčije?
Il' da način za vas lakši
Ostavio Tvorac nije?

— Jest smrt za nas drugojača!
Mi se od ne plašimo,
Kao ona prema nama,
Hladni pred ńom mi stojimo.

Još kad nam se u čast takne,
Il' prijeti domovini,
E tad život jeftinij' se
Od svačega nama čini. —

— Ma to vječno tamnovaće
Dosadi li i tišina?
Je li zemlja nemilosna
Za čovjeka, zemlje sina?

Kako vi je? Čujete li
Kad se t'jelo uništava,
T'jelo, ruho vaše duše,
Od kojega crv ručava?

Što truleži presjedava?.....
— Vedrim danom sjen crkovni. —
— A po noći? — Mir, tišina
I svešteni san duhovni. —

— A da, dobri barjaktare,
Duga vječnost, vječnost što je?
Je li strana za pravedne,
Il' da i zli tamo stoje?

— Vječnost nije na nebesa,
Ni u tmini ovih rakâ;
U toj strani svijetlo je,
Ta je strana bez oblaka.

Trajna, svježa, blaga, sretna,
Skuto božje bez svršetka,
Neumrlo, nesrušivo,
A stvoreno bez početka.

Vječnost što je?! Veličestvo,
Sestra božja jedinica,
Od vajkada iz beskraja
Prava sestra i bliznica.

Sve što biva i bit što će
Ona drži u naručje,
U ńenom je carstvu *danas*
Kao *sjutra*, kao *juče*.

Ti što sada više mene
Čio i zdrav gmižeš eto,
Ti si ka' ja u ńezino
Naseonik skuto sveto.

Ti u ńemu živ prebivaš
Ka' cijela vasiona.
I života i umrlog
Ravno vječnost drži ona.

— A da ja sam drugojače
Zamišlao da je tamo,
Držao sam da u vječnost
Mrtvi slaze u ńu samo.
Pa sam htio da te pitam:
Osjećate l' išta tamo
Za nas, ili kad umrete,
Umire li sve ovamo? —
— Ne umire! Mi vidimo
Trvež vašu i napore,
Vašu radost i čujemo
Uzdahe vi i govore:
Po tom isto sad te gledam,
Ka' oni put pred šatorom,
Kad me zakle sa pošteńem
I sa milom Crnom Gorom:
Pružajuć mi barjak sveti,
Barjak, želu i sad moju,
I kumeć me za rod mili
I a ne štedim glavu svoju. —
— Pa zar vidiš, barjaktare,
Suze ove, koje lijem
Pune želje i ljubavi,
Kojima ti ja grob mijem? —
— Lijepo ti vidu suze,
I romor ti čujem duše
Iznad šake moga praha
Što ga grobne kriju tmuše.
Mi junaci vješti smo im,
Na ńih si ne naučio:
Koliko si vitezova
Ńima, *druže*, ti umio?!
No ih čuvaj da umivaš
Žrtve nove od herojâ,
. . . . . .
. . . . . .
Pa sad ajde, zekan vrišti!
Nogom kopa, mrak prolama,
Valjana si tvoga końa
Ostavio dugo sama.
Hajde zbogom! do videńa!
Već je dockan; skoro svanu,
Jer i dusi napuštaju
Svoju vladu jasnom danu. —

Dvorac Kruševac
15 Oktobra 1897.

USPOMENE

o ustanku u dubrovačkoj zemlji g. 1813. i 1814.*)

(Nastavak) (3)

Malo docnije dode u Cavtat kapetan Hôste, i spoznavši duh, kojijem je bio zadahnut vas puk dubrovački, i ńegovu privrženost staroj vladi, naredi, da se na 15-og Novembra na najsvečaniji način razvije barjak dubrovački, a bojna lada *La*

*) Ove je memoare na talijanskom jeziku pod naslovom „Ein Gedenkbuch der Erhebung Ragusas in den Jahren 1813-14.“, objavio već g. 1882. prof. J. Gelcich u „Arhivu za austr. povjest“ sv. LXIV, u Beču, i, po ńegovoj tvrdńi, oni su bez sumńe potekli iz pera dubrovačkog vlastelina markiza Frana Bone, onoga istoga te se u ovim memoarima spominje. — Ured.

Baccante, koju je on zapovijedao, pozdravi je kra|evskijem hicima.

U isto doba ponuka grofa Kabogu, da naoruža puk i da ga povede na podsjedańe grada i tvrdava dubrovačkijeh. Doista Kaboga nije se više mogao otimati, da predloži ustanak Cavta-ćanima i Konav|anima. Poručnik Macdonald, že|an da se proslavi u tom pothvatu, podsticaše ga neprestano. Izda se naredba, da se Konav|ani pod oružjem i s hranom krenu na opsjedańe Dubrovnika. Prije toga ne bijahu se uzele nikakve prethodne mjere potrebne u takvim pothvatima. To je dovo|no iskazivalo, da Kaboga ne želi ustanka, već da je izdao onu naredbu samo da ga Englezi više ne podstiču, uvjeren da puk konavoski, koji se ne bješe nikada izložio bojnijem pogiblima, za cijelo ne će poslušati.

No Konav|ani onaj čas planuše bojnom vatrom; zgrnuše se pod narodne zastave i zahtijevahu, da se ide na osvojeńe domovinskijeh zidina.

Upozna tada grof Kaboga, da on sam nije dorastao za upravu tako teškog pothvata, te se odluči da savlada duh egoizma, koji ga držaše u neprestanoj surevńivosti proti svakomu, te bi razvio revnosti i talenta. Tekar tada poče se dogovarati s grofom Ivom Natali. — Bilo je dosta spomenuti tu stvar Nataliju: s mjesta uze on na se zadaću, da pode buniti svijet i nagovarati Žup|ane i Brgaćane, u blizini samoga grada Dubrovnika, da se i oni naoružaju i pridruže ustašama, koje će voditi grof Kaboga. Taj pothvat pode sretno za rukom srčanome Natali.

Na 23 Novembra vas puk konavoski, cavtatski, župski i brgatski, pod vodstvom grofa Kaboge, pukovnika Natali i druge mlade vlastele dubrovačke, banuše iznenada na vrhuncima brdâ te se izdižu nad gradom Dubrovnikom; usudiše se napasti na Carsku Tvrdavu, koja je izviše ńih, i dopriješe do samijeh vrata; ali što mogahu učiniti oružani samo puškama? I ako bijeni od svijeh baterija gradskijeh, s Lokruma i s Carske Tvrdave, ipak zataknu barjake republikanske na tvrdavi Delgorgue, koju bjehu Francuzi napustili, i zauzmu selo Bosanku. Cijeli sutrašńi dan (24 Nov.) ostadoše u tim pozicijama izloženi bez straha vatri neprijate|skoj.

Dne 25 Nov. u jutro general francuski Montrichard, koji je zapovijedao u Dubrovniku, opremi četu dobrovoljaca pod pukovnikom narodne straže knezom Mihom Đordi, da dovede u grad svu vlastelu i ńihove porodice, te su ljetovale u Gružu i Lapadu. Upozna on na svrhu i poboja se od uticaja, te ga uzdržaše nad pukom stari gospodari.

Kakav je to prizor bio vidjeti stare vijećnike i vladike u sred bajoneta ustaškijeh?! A kakva srdba pobudivaše ti se u sreu vidjeti glavom jednoga vlastelina, da opkoljuje takvijem pustahijama drugu vlastelu, pa i samu svoju porodicu!

Srce ustaša živo se gane na tako žestoku pogrdu. Od ńih se odvoji jedna četa i side u dolinu rječku, ude zatijem u Gruž, i pod vodstvom gospodina Pijerka markiza Bone prodre u predgrada dubrovačka, natjera one stanovnike da im se pridruže, i gordom smjelošću i mahnitom srčanošću, pod narodnom zastavom, usudi se nasrnuti na zidove i sama vrata od grada i od tvrdava dubrovačkijeh.

Od toga dana posada se francuska drža zatvorena u ogradi zidina, i tvrdave i grad ostaše sa svake strane okruženi, a poglaviti stan ustaški smjesti se u varoši gruškoj.

Bi poslan zatijem u Primorje markiz Pijerko Bona na čelu šake Konavljanâ. Proleti on u malo dana sav onaj kraj, noseći razvijen barjak republikanski, da ga zatakne u svakome selu i digne na oružje onaj narod, e da i on poteče na obranu stijega svoje slobode. Svugdje bi dočekan s radosnijem uzvicima i sa suzama od dragosti.

Ipak on ne mogne proslijediti u Ston ni na poluostrvo pelješko, jer malo dana prije austrijski generô Tomašić, s naslovom privremenog namjesnika Dalmacije, državе dubrovačke i Boke Kotorske, bješe poslao iz Knina načelnicima krajine stońske i primorske naredbu, da primaju prisege odanosti i pokornosti ćesaru austrijskomu Franu I. To se izvrši u kotaru stońskomu i pelješkomu; ali namjesnik primorski ne posluša, veleći da je ńega postavila ondje vlast engleska, i da su već u ńegovom kotaru opet postavljeni zakoni i stijeg republike dubrovačke. On također krene u Gruž i spoji silu primorsku s drugom ustaškom.

Kapetan Hôste slijedio je naše ustaše, te se bijaše usidrio u konalu kalamotskom. Kapetan Lowen upravljao je vojnijem

pohodom i odredio podsjedańe grada i utvrda dubrovačkijeh. Oba hoćahu da imaju glavno vodstvo u preduzeću, i ni jedan ne hoćaše zavisiti od drugoga. Već izbije na javnost surevńivost izmedu ta dva zapovjednika. U isto vrijeme žela da se istakne nad ostalijem namjesnicima države dubrovačke osvoji srce Kabožino. Cijenio je, da će lakše postići od Lowena nego li od Hôste-a kakav stepen viši; zaiska ga, a Lowen, zadovoljan da može tako pokazati e je on vrhovni zapovjednik, imenuje tad grofa Kabogu „vrhovnijem upravitelem kopnenijem dubrovačke republike" i ujedno podijeli mu naslov „glavnog zapovjednika ustanka za opsjedańe Dubrovnika".

Mogao je lijepo razumjeti Kaboga, da taj korak nerazmišlenog často|ubla bijaše u opreci s ńegovom dužnošću i s politikom, koje su se Dubrovčani imali držati. On je bio postavlen od Hôste-a, a ne od Lowena, upravitelem Cavtata i Konavala; od Hôste-a je, a ne od Lowena, primio barjak dubrovački, kojim je imao dići ustanak. Lowen pak nije imao već malo vojnika i dvije male ubojne lańe, dok je Hôste mogao raspolagati i topovima i tobǵijama i ǵebanom i svijem onijem te je nužno za opsjedańe kakvog utvrdenog mjesta. Doista, kapetan Hôste smatrao se jako uvrijeden takvijem postupkom.

Evo, kakvijeh je to posledica donijelo:

U noći izmedu 8 i 9 Decembra cijela posada francuska pokuša da iznenada zaskoči naš glavni stan u Gružu. Grof Kaboga bi obaviješten o tomu tekom onoga dana. Javi on to i pukovniku Natali, koji se s poručnikom Macdonaldom i sa četom ustaša, kojom je zapovijedao, držao na visovima bosanskijem proti carskoj tvrdavi, jer se nije znalo hoće li proti ńemu ili proti onijem u Gružu biti upravlen onaj napadaj. U smrknuće uputi se upravitel Kaboga put grada i porazmjesti svu svoju vojsku u predgrade Pile, da dočeka neprijatela. Nije se umio domisliti, da će Francuzi po svoj prilici izaći s protivne strane, to jest kroz vrata od Ploča, gdje je promislio staviti samo jednu stražu i odakle je neprijatel svakog dana bio u saobraćaju s carskom tvrdavom. Oko ponoći Kaboga povuče svu svoju vojsku natrag. Kad je došao u Gruž, pusti da svak ode u svoj konak, a on sam s onijem, te bijahu ostali u glavnom stanu, zavali se mirno u postelu i zaspi.

PJESNIŠTVO.

Do „morskih soneta“ dva soneta prašine.

Prijatelja.

Ti me shvati, tvoja riječ zlata
Kano derdan na grudi mi kuca,
Moje srce otvara joj vrata —
Derdan kuca, moje srce puca!

Ne skanim se provrtnog inata,
Nit mi usna rodoljubljem muca,
Tvoj mi derdan grlatosti plata:
Derdan kuca, moje srce puca! . . . .

Jao onom, te se, tužan, svije
Pod korbačem krvomorih plata:
Rod mu plače, sreća mu se smije!

Jao momku, koji ljubi dvije,
Jednu vara, drugoj muze zlata:
Majka plače, hetera se smije!

Neprijateljima.

Rodilo vas, zato jeste,
Umr'jet ćete, a ja ne ću:
Bol'jet pravde vječna jeste,
Ja joj palim život-sv'ječu!

Sv.jet hram je boštva Veste,
Ludi pale srca smeću —
Vi ste zapret i pomr'jeste
A ja umr'jet nikad ne ću!

Ugarcima ne će cvilit
Suzni soci žaleć travu
— Plam ih prži, nesm'je emilit!

Što ga Srde st'jenam mlavu,
Dim će nebo ńima krilit,
Da ne vide — suzu pravu . . . .

F. Anđeli Radovani (Andrija Drivaštanin).*)

*) Pribodoše moje skromne sonete ništa manje već Dr. Anti Tresiću-Pavičiću, hrvatskom pjesniku. Kako mi navika nije, da druge pustim, da od moga „grijeha“ trpe, to ovdje otkrivam sitna začetnika proresetanih soneta. (Ova opaska izostade iz prošlog broja slagarevom nepomńom, zato ostadoše zadńa dva soneta bez potpisa. Ured.).

Над одром.

— Петефи —

Чуј сад, што ти његда уста
Моја рећи н'јесу смјела,
— Тако море у дубини
Крије бисер — зрна б'јела —
Чуј, бисеру дана мојих,
Дјевојчице моја мила,
Колико је душа моја
Осјећала и трпјела.

Топла љубав и бол тешка
У срцу је мом цвјетала;
Љубав чиста и витешка,
Бол велика срца мала,
Ах, то двоје много јада
Наниједе срцу моме,
Па још и сад гроб копају
Животу ми несретноме.

Околност ме једна до сад
Нагонила на ћутање,
Те ти нигда јавит' не смјех
Срца жарко осјећање;
Горко бјеше подносити
Борбу ону ц'јело вр'јеме,
Мишљах често грудь да ће ми
Саломити тешко брѣме.

Облака, каткад, вео
Сунашцу скрије сјај,
Ал' за час вјетрић мали
Раздере вео тај,
Па како ли је онда
Тек врео сунчев сјај!
Тако сам и ја хтио
Лица ти скрити бај
Дубоко у срцу мом
Љубави копреном,

И ја ћутах . . . . Ал' сад ево
Откривам ти јаде, боли;
Чуј ме, чуј, ах јадна нево,
Стишај боли, јад утоли
И реци ми, драга, реци,
— Ти лијека можеш дати —
Хоћеш ли ме, голубице,
Кô и до сад, миловати? . . .

Ал' заман! . . . Шта ја то хоћу?
Љубви моје свен'о је мај,
Да грозне слике! . . . На одру томе
Мртав ми лежи младости рај!

Сарајево 1903. **Маринко.**

Horatijeva oda.

(VI. 1.)

Junak bićeš opjevan i pokor dušmanâ
Perom p'jevca pjesme Meonijske Varija,
Što god vojak hrabreni na ladi jal' koňu
Za vojvodstva tvojega uradi.

Ni to pjevat, Agripo, mi se ne jagmimo,
Ni žuč tešku Pelida nepopustljivoga,
Ni Uliksa po moru plovidbu lukavog,
Ni nemilu kuću Pelopovu,

Za te stvari velike nejaki, dok krati
Stid i muza mogućá na liri mekanoj
Izvrsnoga pohvale Cesara i tvoje
Okrňiti s umna nedostatka.

Ko dostojno Marta okloplena čeličnom
Opisaće tunikom, od praha Trojičkog
Jal Merjona prļava, jal' moću Palade
Bogovima jednaka Tidida?

Mi gozbe popjévamo, mi bitke na momke
Djevojaka srčan'jeh noktima srezan'jem —
Od ļubavi prosti, il' ako smo taknuti,
N'jesmo preko načina nestašni.

U Dubrovniku 1903.

L. Zore.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Лазарица или Бој на Косову.

Народна епопеја у 20 пјесама. Из народних пјесама и пјесничких одломака саставио Ср. Ј. Стојковић. 52. издање Чупићеве Задужбине. Стр 255. Цијена 2 динара.

Ријетко је народа, гдје је какав крупан догађај из његове историје прожео тако скроз васпијели народ као код нас Косово! Тек што се просвиће, а већ се сазнаје пуно о њему. Рекло би се Косово лежи свакоме од нас још са рођењем у срцу. Па иначе... о, тетрога...! како ми сви још и данас гледамо проливање наше крви по Косову и околини регби — хладнокрвно! Какав занимљив случај за психологију индивидуе, народа и свештва њихових!

Па још овога чуда сад: Ми имадосмо прошлога вијека доста и ваљаних пјесника: лакокрилога Бранка, бурнога Ђуру, обилнога Змаја, дубокога Његоша, финога Војислава, да и не спомињем мнозину других. И тај догађај, што нас све прожима, још нико од њих не опјева дојстојно, већ ево гдје мораде то сада учинити један — окружни физик, Ђорић, Др. цјелокупнога љекарства! Па ево и ово сада, гдје и дивне народне пјесме о Косову састави у цјелину један ваљан професор и изредан — математичар! — Ну таких »чудеса« бива скоро почешће у свијету, као уз иначе — »специјалистика«: Основе, на којима почивају све природне и позитивне науке мораде учврстити тек један — теолог, Дарвин. Тобџијски официри постављају читаве системе филозофије; послужитељи, словослагачи читаве преврате у механици; љекари најважније принципе физике, које физичари с прва и не појимају; физичари постају чувени психолози и т. д. и т. д. — Шта је узрок тому, ако не једино начин нашега школовања, које се чини скоро без икаквих обзира на способност и наклоност појединаца за највише науке!

Ова косовска епопеја састављена је према народним пјесмама о Боју Косовском у »Споменици« косовске 500-годишњице, приређене од Љ. Ковачевића и П. Ђорђевића, изузев прве

двије пјесме које се тичу чисто цара Лазара, и треће, која је оригинална. — Још прије двије године штампао је г. Стојковић под насловом »Косовска епопеја« у »Новој Искри« нацрт о томе, по коме је и Лазарицу извео, додајући к тому још I. пјесму о дјетињству Лазареву (по Вуковој »Наход Момир«), о женидби његовој (по Вуку) и »На Лазару остаје царство« (према мотивима из »Смрт Душанова« и »Урош и Мрљачевићи«, по Вуку и Петрановићу). — Трећа је пјесма сва оригинална и описује бој код Плочника 1387, двије године прије косовскога боја, ну гдје су Турци били сасма потучени. И ова оригинална пјесма јесте посве у духу народном, гдје су и вјешто употријебљени поједини одломци из Вука. По склопу оригинална је и 15. пјесма, нарочито опис самога боја, а по угледу Вукове »Пропаст царства српскога«.

Стихови су свуда обични глатки десетерци наших народних пјесама, и сасма се ријетко сретне: »И десетим стар-Југом Богданом«, што би, мислимо, по народном било: »И десетим старим Југ-Богданом«. Некако нам се чудно причиња и ријеч придрнути се: »Скочи Туре кô да се придрну« (м. помами?), а долази иста неколико пута.

На крају књиге долази још и препоручно писмо Љ. Ковачевића, кума г. Стојковићевог; па онда још и имена: Ст. Новаковић, М. Ђ. Милићевић, чини нам се, као да заштите Лазарицу од злих очију и — језика. Поред ових имена нема се шта ни критиковати на овоме саставу. — Издање је Чупићево, и складности његовој нема се шта примјетити.

У.

BIĻEŠKE.

—

Na glavnoj skupštini članova „Matice Dalmatinske“ u Zadru bio je izabran za tajnika Matice i za urednika „Glasnika Matice Dalmatinske“ konte Ivo Vojnović. Dosadašńi tajnik i urednik profesor Ćuka (Jakša Čedomil) zahvalio se je „iz posebnih razloga“. Tako javlja „Narodni List“.

*

Osobita komisija na 12. o. m. vijećala je u Spletu o Diokleeijanovoj palači. Poslije pretresańa načelnih pitańa, komisija obade cijelu Dioklecijanovu palaču i podzemne gradńe, pak se dogovori što bi trebalo odrediti, da se sačuva svaki predmet.

*

Sveslavenska izložba u Petrogradu, koja se je imala otvoriti nastajne godine, odgodena je za g. 1905., da se što bole pripremi i uredi.

*

Čitamo u beogradskim listovima, da je švedski kńiževnik i slovenski prijatel Alfred Jensen boravio u Beogradu. Kral Aleksandar odlikovao je Alfreda Jensena ordenom sv. Save trećega stepena.

*

Filozofski fakultet Velike Škole u Beogradu predložio je D.ra Branislava Petronijevića za redovnoga profesora filozofije i izabrao D.ra Dragišu M. Durića za docenta filosofije.

*

Jovan Popović pokrenuo je u Somboru „Zlatnu Knigu", list za omladinu. Izašao je prvi broj sa slikom narodnoga dobrotvora Save Tekelije i manastira Hodoša u Banatu.

*

Beogradski „Dnevni List" javla: „Ovih dana naši stručńaci iz ekonomskih i finansijskih nauka pristupiće osnivańu jednoga društva, kome bi bio cil da radi na pomenutim naukama, trudeći se da one, u primjeni, državi i narodu posluže što korisnije. Program je društva prostran, a sudeći po ńemu kao i po ličnostima, koje će biti u društvu, možemo biti uvjereni, da će ono uspješno napredovati."

*

Profesor Velike Škole u Beogradu Dr. Vasilije Đerić držao je na 26. o. m. u dvorani Velike Škole predavańe o srpskom imenu u Staroj Srbiji i Maćedoniji.

*

Odbor za Dučićevu Zadužbinu u Beogradu na svom sastanku donio je izmedu ostalijeh ove odluke: da se spis »Peći patrijarh Jovan i rad na pokretu hrišćana pod Turcima od 1593-1614« od J. N. Tomića, komu je dosudena prošlogodišńa

nagrada, štampa u 500 primjeraka; da se ovogodišnja nagrada iz zadužbine Ničifora Dučića može izdati u sumi od 900 dinara za spis, komu nagrada bude dosuđena.

*

Srpski književnik Ivo Cippico o djelu: „Iz dekadence", album slika od Podnopolskoga — piše u Letopisu Matice Srpske: „Iz dekadence" knjiga je svoje vrste, prijatno se čita a napisana je jedrim stilom i odaje sređenoga pripovjedača. U slikama osjeća se i život i priroda i malanholija kraja i simpatija pisčeva za ono o čemu pripovijeda; vidi se, pisac bi imao još mnogo da reče, i on to osjeća i mogao bi da ispriča. Pa zato je šteta, što radnja nije opširnija, što pisac nije uložio više truda, da koncentriše ove slike i da ih opširnije razvije. Sigurno će to drugom prigodom učiniti, pa će nam tako svojim talentom osvijetliti zanimljive momente one jedinstvene bokeške krajine.

*

U prvoj svesci jubilarnog 25-og toma „Archiv für slavische Philologie" ima interesna rasprava prof. *M. Rešetara* „Die Metrik Gundulić's", gdje se na osnovu marljivo studije Gundulićevih dramskih, epskih i lirskih proizvoda raspravlja o brojeńu slogova, sliku, dvanaestercu, osmercu, ostalim razmjerima, obrazovańu strofa i upotrebi pojedinih razmjera. U tom poslu trudi se pisac da pokaže, šta je kod Gundulića samosvojno, šta je naslijeđeno od starijih dubrovačkih pjesnika, a šta se opet ima svesti na talijanski uticaj. Od osobita je interesa napomena piščeva na str. 283 i daje, gdje dokazuje, da Gundulićeva Dijana i Armida nijesu dramski fragmenti, kako se obično uzima, nego proste ali potpune dramske scene. Pisac drži da će temeljito poznavańe Gundulićeve metrike biti od pomoći pri utvrđivańu hronološkog reda Gundulićevih djela, a ujedno će se s pomoću znańa ńegove metrike moći tačnije odrediti, koja djela vala ńemu pripisivati a koja opet ne.

*

Izašao je i drugi dio važnoga djela prof. *K. Jirečeka* „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters". Ovaj dio donosi gradu za poznavańe dalmatinskog romanskog dijalekta. Na prvom je mjestu zbirka romanskih tekstova iz Dalmacije iz g. 1284-1528. Neka od tih pisama pisana su u Zadru, Spletu, Baru i Ulcińu, no velika većina potječe iz Dubrovnika ili od Dubrovčana iz unutrašńosti Balk. Poluostrva (iz Brskova, Prizrena, Srijema, Visokoga i t. d.). Između tih pisama osobito se ističe jezičnim osobinama pismo Zadranina Teodora de Fumato iz g. 1325. Interesni su daje u ovom odjelku ispisi iz dubrovačkih testamenata za vrijeme kužnih godina 1348. i 1363. Drugi dio radńe donosi neobično marljivo pribranu zbirku lič-

nih imena. Taj dio dijeli se na dva odjelka. U prvom odjelku iznesena su, idući od juga prema sjeveru, azbučnim redom romanska, grčka, starohrišćanska i ostala imena u starim gradovima dalmatinskim od IX-XV. vijeka. U drugom odjelku iznesena su opet istim redom slovenska imena u tim gradovima od X-XV. vijeka. Pri sastavljanju ovoga spiska obratio je prof Jireček naročitu pažnju starogradanima i plemićskim porodicama do 1300. g. pošto su imena niže klase, trgovčića, ribara, matroza, poslije 1278. g. kada otpočinu dubrovačke arhivalne knige, sa malim izuzecima, isključivo slovenska. Treći dio Jirečkove radnje donijeće spisak porodičnih imena i spisak nadimaka za pojedine familije bez razlike njihova porijekla. Pri vrstanju imena iz južne Dalmacije izostavio je pisac detalnije arhivalne citate, pošto namjerava da u zasebnoj raspravi rasvijetli srednjevjekovno stanovništvo Dubrovnika, a možda i stanovništvo Kotora, Ulcinja i Bara.

*

Kod Kruševa u općini Obrovačkoj (Dalmacija) otkriven je jedan rimski hram.

*

U Beogradu počeo je da izlazi: *Rudarski Glasnik*, list za rudarstvo i rudarsku industriju, vlasnik i urednik Petar A. Ilić, rudarski inžinjer.

U Aleksincu (Srbija) Dr. Tih. R. Đorđević nastavio je da izdaje: *Karađić*, list za srpski narodni život, običaje i predanje.

*

Umro je u Napulu Giovanni Bovio, profesor pravne filozofije na universitati. Bovio je bio slavan savremeni italijanski naučenjak i dubok mislilac. Bio je samouk, pa ipak je, bez ispita i svjedočaba, postao universitetskim profesorom.

*

Hrvatski pjesnik Dr. A. Tresić-Pavičić pokrenuo je u Trstu: *Jadran*, list za politiku i književnost.

BIBLIOGRAFIJA.

Znameniti Srbi. god. II, svezak VIII i IX.

Iz crkvene istorije Srba u Turskoj u XVIII i XIX v., napisao Ivan Ivanić. Nagradeno sa 1000 dinara iz književnog fonda pok. arhimandrita Nićifora Dučića. Izdala Srpska Kraljevska Akademija. Beograd i Novi Sad. Cijena 2 krune.

Godišnica Nikole Čupića, izdaje njegova zadužbina, knjiga XXII.

Pabirci iz narodne medicine u Hercegovini, priopćio Toma A. Bratić. Separatni otisak iz „Glasnika Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini".

La Ginestra, Leopardijeva zadńa pjesma, preveo i uvodom objasnio Dr. Izo Lanov. U Splitu 1903. Cijena k. 0·60

Stjepan R. Ban: Hrvatski razgovori i odgovori. Novi Sad. Štamparija G. Ivkovića 1903. Cijena 60 para.

Macedonien und das türkische Problem von K. Gersin. Wien 1903.

Jovan Grčić: Odmetnik, istorijska žalosna igra u pet činova. Sr. Karlovci 1903. Cijena 1 kruna.

V. N. Korablov: Skice iz ruske književnosti. Izdao Mil. Pavlović. Beograd 1903. Cijena 1·20 din.

Vukadin, pripovijetka od Stevana Sremca. Zagreb. Srpska Štamparija 1903.

Rad na domaćoj istoriji u g. 1902, sastavili Jov. Radonić i Tih. Ostojić. U Novom Sadu 1903.

Ičkov mir, pokušaj neposrednog izmireńa Srbije i Turske 1806-1807. Političko-istorijska studija Stojana Novakovića. Odštampano iz LXVI Glasa Srpske Kraljevske Akademije. Beograd 1903.

Lazarica ili Boj na Kosovu, narodna epopeja u 20 pjesama. Iz narodnih pjesama i ńihovih odlomaka sastavio Sr. J. Stojković. Izdańe Ćupićeve Zadužbine. Beograd 1903. Cijena 2 dinara.

Iz knńiga starostavnih: I. Veliki župan Časlav od Stevana Sremca. Izdańe Matice Srpske u Novom Sadu. Knńige za narod. Sveska 104 i 105.

Srpska izvozna trgovina i Austro-Ugarska monarhija, razradena predavańa Božidara Nikašinovića. Beograd 1903. Cijena 0·50 dinara.

Sreta A. Popović: Na mirisnome Zlatiboru, drugo popravljeno i umnoženo izdańe. Beograd 1903. Cijena 1 dinar.

Šematizam pravoslavne eparhije Boko-Kotorske, Dubrovačke i Spičanske za godinu 1903.

Novom Sadu, elegija, napisao N. I. — Novi Sad 1903. Cijena 6 potura.

Errata-corrige.

Na obr. 351, 10 redak ozdo, mjesto neke treba neталnine.

SRĐ

Br. 9. Dubrovnik 16 Maja 1903. God. II.

ИСПОВИЈЕСТ.

Стари, сиједи калуђер Јефтимије љешкарио на меној, докољенастој трави, испод лиснатога свода, састављена од грања четири огромна храста, и читао је по десети пут *Историју о прекрасноме Јосифу*, кад се, из даљега, зачу манастирско звоно. У наоколо је било све пусто и мирно, те се звон његов на далеко разлијегао и наличио веселоме клицању. Стари калуђер полако се подиже, поглади руком своју дугу, сиједу браду, уреди косу испод камилавке и са мантије стресе неколике сухе сламчице. Затим, између храстова, јасенова и црнограба, упути се манастиру, пребирајући бројанице и, на памет, понављајући стихове:

О мамице, да ме видиш сада,
Ти почиваш, а Јосиф твој страда,
Да од кога, но од своје браће,
Од зависти, њихове несреће.
Блажене су, велим, очи твоје
Кад не виде страданије моје...

Декламујући ступи у манастирску авлију и застаде мало, између неколико старих гробова, у којима су почивали сами калуђери, да отпочине. Пред њим се бијелила мала црквица манастирска, чији се позлаћени крст блистао према залазећему сунцу. Око цркве све је мирисало тамјаном и кадуљом, што је расла испод списких зидова. Старац Јефтимије прекрсти се према цркви и целива још једну ћошу. Прекрсти се још један пут и пође даље, ни не опазивши, да му се, иза леђа, прикрала чудна људска прилика. Био то висок човјек, сух, необријан, са великом зарезотином на челу, која као да је остала од ударца ножа и придавала лицу свирепији израз.

Умотан је био у дугачку, црну струку, чије ресе ударахуга по коленима.

Кад се приближи калуђеру, човјек скиде капу и, са страхопоштовањем, приступи руци.

— Благослови оче!

— Бог те благословио, синко! — одговори калуђер, подигнувши главу.

Човјек пажљиво погледа око себе и још се ближе примаче калуђеру.

— Оче, дошо сам, да се исповиједим, — рече шапатом. — Рад сам се ујутра причестит' а не бива то без исповијести...

— Па хајдемо, брате, у ћелију, — одговори калуђер мирно.

И лаганим корацима упути се малој ћелијици, не осврћући се на дошљака, који је оборене главе, крупно замишљен ишао за њим.

Ћелија је била мала, да се једва два човјека у њој могли разминути. Дрвена постеља и обичан, прост сандучић били би сав намјештај, да још није било на зиду иконе светога Саве, пред којом је горјело некакво старо, зарђано кандило. Калуђер, ушавши, погледа по соби, узе испред иконе крст и саже се до сандука, да извади епитрахиљ.

— Клекни, синко! — некаквим заповједничким гласом рече дошљаку.

Дошљак збаци са себе струку и — калуђер у мало не испусти крст из руке од страха. Пред њим је стајао човјек, оружан до зуба. За појасом блистало се ново оружје, одвјело просто, али ипак љепше, необичније, а о пасу висе сребрене фишеклије...

— Ко си ти? — запита старац, дрхћући од страха.

— Ја сам усташ, оче... Име ми је Петар... Да ти кажем и презиме, не треба ти, е не вјерујем, да си слушо за ме...

Калуђер подиже очи и гледаше га претрепнимице.

— А како си смио доћ'? — запита, прибирајући се.

Смио сам, па да ћу главу изгубит'... Нијесам ја своју цркву заборавио!...

И, оставивши оружје на кревет, усташ клекну пред калуђера.

— Колико има да си се пошљедњи пут исповједио?...

— Три године...

Калуђер подиже крст и узвиси глас.

— Исповједи, синко, све што имаш на срцу... Немој мислити, к'о да говориш мени, неко к'о да говориш самоме Господу.. Имаш ли каквих гријехова на души?

Усташ обори очи, уздахнувши.

— Имам, оче, — рече некако тужно. — Имам неколико ситнијих и један грдан, крупан гријех...

— Кажи га!

— Оче, убио сам десетак Турака, – дочека усташ, не дижући главе. — Ама то не биљежим у гријехове, е нијесу од наше вјере и није крв крштена... Ама убио сам и нашијех..

Калуђеру задрхта глас.

— Колико?

— Убио сам Марка Мркојева, који је свога крштенога кума, а мога јарана Милоја од'о Турцима... То је била глава за главу.

— И нијеси више?

— ...убио сам Јовицу Андријина, што се у једноме окршају препаде од Турака, па побјеже и застраши ми остале другове... У мало тада сви не погубисмо главе...

Калуђер уздахну.

— Гријех је то, синко!

— Има још!... — упаде усташ. — Убио сам Станка Аничина, јер обећа узет' Мару Мргудову, па јој окаља образ и остави је. Нагоних га, да је узме, а кад не послуша, убих га!

Калуђер се стресе.

— Јеси ли свршио? — запита.

— Нијесам, оче, — одговори усташ. — Сад имам један грдан гријех и њега ти не могу казати, е ми се чини, да ће ми се ова божија кућа оборити на главу.

Калуђер спусти крст и одиже руке.

— А шта може прије бит'? — запита. — Не сакривај ни то. Кад си поч'о казивати, све кажи!... Не можеш ни причести узет' што све не кажеш, јер ко зна какав је то гријех...

Усташ, постиђен, окрену главу у страну.

— Проклећеш ме, оче, ако ти кажем, — рече. — Казаћеш, да сам најљући грешник, да нијесам ни Србин, ни ришћанин,

— Говори, — промуца калуђер, а лице поче да му се прелијева у лимунову боју.

Усташ набра обрве и замисли се.

— Једном огладнисмо и украдосмо туђег овна, — настави — закласмо га, испекосмо, изједосмо... И пошто смо се, у з'о час, најели, паде нам на памет, да је био — петак...

— И то је тај гријех? — запита калуђер.

— То је, оче! — дочека усташ, грухнувши се у прса. — Никад то не ћу сам себи опростит'!... Куд ће ми душа?... То ме и нагнало, да ти амо дођем, јер друкчије не би дош'о..

Па очајно склопи руке и, ломећи прсте, молећим погледом гледаше зачуђенога калуђера...

1902. **Свет. Ђоровић.**

MUDRE IZREKE.

1. Svijet ostaje jednako nevin, držao ga ti za ljepšeg ili za ružnijeg nego je zbilja, uzmi ga onakog kakav je.
Wieland.

2. Domorodno ushićeńe, ako nije dovoljno za postignuće pobjedâ, ipak po mnijeńu vještakâ bitno usavršuje vojske, i kao moralni utjecaj ima velik udio u ratnijem podvigama
Doumie.

3. Kad su vodili opata Maury-a da ga objese o feńer, on reče: „Kad me objesite, zar mislite da će vam se bolje vidjeti?" To mu spasi život.
Doumie.

4. Ljubav koja vezuje čovjeka porodici, plemenu, domovini, ljudskome rodu, i, da oslabi sebičnost, proteže ga na sve što veće kolektivnosti; uzajamno zauzimańe jednog za drugog, koje združuje sva bivstva, čini svakoga odvisna od svijeh i stvara društvenu čestitost izmjenom poslugâ; nagrada tijeh poslugâ sa harnosti, sa štovańem, što one kadšto zajemčuju svjedodžbom koju savijest daje sebi samoj i koja nikad ne zaostaje i nadomješta sve drugo; nesebično zadovoljstvo da je čovjek sa svojijem naporom sudjelovao u sveopćemu radu, poslužio budućnosti, povećao u sebi čovještvo: to je bila nasljedna a baš ńih i dostojna filosofija stojikâ.
Lamy.

x.

IVANKA SHORE

— povjesna idila — napisao Dr. Torkvato. —

Nakon što je svladao i sa prijestolja zbacio Henrika VI., zavladao je u Engleskoj Edvard IV.

Petnaesti vijek, vijek moralne raskalašenosti, jednakijem je zanosom pozdravio Edvardova osvajańa, kao i ńegove ljubavne pobjede i pustolovine, kojim se strastveno bješe odao, voden romantičnom svojom ćudi.

Ivanka Shore bila je djevojčica elegantne vańštine, mirne ćudi, vesela i odvažna duha, finijeh manira i bogate obitelji. Izvrstan odgoj lijepo je usavršio sve prirodne darove mlade Ivanke. Ona je bila najmilija i najlepša ruža londonskoga perivoja.

Zbog političkijeh prevokreta, ńezina negda vrlo bogata obitelj spala je gotovo na prosjački štap. Pri ńezinijem zarukama nije se na drugo pazilo već na interes i materijalnu korist. Bogati zlatar zatraži jednoga dana ńezinu ruku; obitelj je bila zadovoljna, i ako se je Ivanka tome opirala, jer joj se nije svidao zaručnik prenagla temperamenta i prostijeh manira. Plemenitome ńezinome srcu on nije bio dorasao, niti ga je mogao shvatiti. Ivanka je ipak morala popustiti pred jačom voljom svojijeh roditelja, koji su nastojali oskvrniti najmiliju slobodu ńezinoga srca, — te postati zaručnicom bogatoga zlatara.

Već prvi dan zaruka bio je za ńezino plemenito srce dan najveće boli i razočarańa, a budućnost je uznemirivala mladenačke ńezine grudi. — Bila je nesretna.

Bol svojega srca dijelila je s nekom svojom rodicom, jedinom, koja ju je znala shvatiti i sažaljeńe prama ńome imati; često je zalazila u ńezinu kuću, gdje bi se i duže vremena zadržala.

Prošlo je šest mjeseca od ženidbenog veza, kada se je Ivanka prvi put u kući svoje rodice srela s Alfredom, mladićem visoka stasa, crnijeh očiju, pronicava uma i ugodnijeh načina. Ńegova mila i ńežna riječ bila je kadra lako ustalasati i najosjetljivije djevičanske grudi. Alfredovu pogledu nije izbjegla divna Ivančina pojava. Upoznao je ńezino žalosno stańe, znao

ju je tješiti. Češće je zalazio u istu kuću i s Ivankom na osami višekrat se je našao.

Jednoga dana, uza svoje sažaljenje, on joj otkri i svoju ljubav, ali tako uzdržljivo i nježno, da se Ivanka nije ipak našla uvrijedena. Nesretnica, nezino je stanje već takovo bilo, da je tražila iskreno srce, koje bi je shvatilo.

U ljubavi je pogibao obično pokrivena ružama; neka tajinstvena sila vodi čovjeka k rubu propasti, a da se toga i ne sjeti, već možda onda kada je prekasno, kad je već svladan neodoljivom silom unutrnjih osjećaja.

Ivanka je, i ako s dobrom i plemenitom nakanom, ipak ljubila Alfreda! Zanosna njegova riječ poput ognjena vala ovladala je plemenitijem nezinijem srcem; grudi bi joj se uzbibale, a ženidbeni vez postajao joj sve to više nesnošljivim. Ona je nakon malo opazila, da je zabasala, savijest ju je opominjala njene dužnosti, — baš onda, kada je Alfredom strast potpuno bila ovladala.

— Ivanko, jedne će joj večeri, ti si nesretna.

— Vrlo nesretna!

— A ja te ljubim!

— Prekasno je, Alfrede! Oh, zašto te prije barem nijesam upoznala!.... zar me ne ljubiš?

— Preveć Alfrede; ali svoju ljubav ne smijem grijehom okaljati. Oprosti Alfrede, ali ja ne mislim više u ovu kuću zalaziti.

— Ivanko, je li ti poznato da bez tebe ne mogu živjeti? Tvoja se ljubav nameće mojemu srcu, a tvojega se prisustva ne smijem odreći. — Ivanko, zašto ne bismo zajedno pobjegli....“

— Alfrede, zaklinjem te svojom ljubavi, ne govori tako. Vjeruj mi, da nije plemenita ona ljubav, koja je s grijehom srasla. Pusti me plakati nad svojom sudbinom, biću barem nevina; i ako su gorke moje suze, mirna je ipak moja savijest.

Alfredov se je pogled sastao s Ivančinijem; na nezinome je licu odsijevala unutrnja borba izmedu ljubavi i kreposti — i ona mu se je pričinila ljepšom i dražesnijom, kao nikada prije.

— Dakle, da te pustim žalosnoj tvojoj sudbini, ja... Zar ne znaš da ne bih sretan i miran bio, znajuć da ti plačeš..... i rat bih navijestio cijelome svijetu, samo da te takove boli oslobodim.

— Dosta je, Alfrede, — reče Ivanka podignuvši se sa stolice — zadńu svoju nadu u Boga postavljam.

Bila je ljetna noć, a mjesečina zahvatila obližńe brežuljke, kada se je Ivanka oprostila sa svojom rodicom, koja je sa strane sjedala; suznijem očima i bolnijem uzdahom pozdravi Alfreda — i uputi se svome stanu.

Ńezina se je kočija samo malo bila odmakla od rodičine kuće, kada od jednom četiri naoružana čovjeka, s prekrivenijem licem, zaustaviše kočiju; kočijaša prisiliše da sade. Ivanka je htjela u pomoć vikati....

— Nemojte nikoga uznemirivati, gospodo; ne će Vam se ništa zla dogoditi, samo budite oprezni.

Ivanka je od straha zanijemila. Pošto kočijaš side, oni zaposjedoše kola i jureći na vas mah zaustaviše se u dvorištu raskošne palače. Ivanku zamoliše da bi ih slijedila. Strah joj je oduzeo i riječ i snagu života, i nije se mogla sama na nogama uzdržati. Dvojica je polagano uhvatiše ispod pazuha, uzvedoše uz mramorne stube i uvedoše u raskošnu sobu, postavivši je na bogat jastuk od kineške svile. Ivanka se obazre naokolo, diveći se bogastvu i sjaju prostrane sobe.

— Gdje ste me doveli? upita Ivanka slabijem glasom, spustivši se na pola onesviješćena na desno krilo od jastuka.

— U Vašu palaču, odgovori jedan od prisutnijeh.

— Nemojte se sa mnom šaliti; Vi ste možda pogriješili.

— Ne, gospodo, mi smo stalni da nijesmo pogriješili.

Nakon malo u sobu stupiše dvije žene u finome odijelu, da bi Ivanku pokrijepile; opazivši ih, Ivanka na prvi se mah obeseli i zapita ih, da bi joj kazale, gdje se nalazi.

— Mi smo Vaše sluškińe, odgovoriše, a Vi ste u svojoj palači.

Vi možete izaći — reče jedna onoj četvorici.

Kad se oni udaljiše, na vratima od sobe ukaza se čovjek visoka stasa i omotan preko glave dugijem plaštem. Žene se duboko pokloniše nadošlome i udaljiše se. Ivanka baci oštar pogled na gospodina, koji je kao okamenjen na vratima ostao. Netom se ostali udaljiše, odgrte plašt, potrča k Ivanci i uhvativši je za ruku progovori:

— Ivanko, ja bez tebe nijesam mogao živjeti.

— Alfrede! uskliknu Ivanka, i nije joj se dalo više progovoriti.

— Ja sam, umiri se.

— Ti.... dakle nasiljem.... slabo sam te poznavala.

— A šta sam ti na žao uradio? U kući tvojega zaručnika ti si nesretna; tvoji te roditelji baciše u ńegov zagrljaj samo za to, jer je bio bogat; ja nijesam mogao podnositi tvoju bol, ostranio sam te od tvojega krova, postavljam te gospodaricom ove palače, živi svojom slobodom, i ne boj se nikakovog nasilja; shvataš li me? Ne, ja ti ne ću na žao ništa uraditi, što bi se kosilo s tvojim ponosom.

— Alfrede, zar Vam moram kazati da je ovo zločin, koji se protivi mojoj časti i kosi sa zakonima naše domovine. Moj zaručnik, i ako ne iz ljubavi, barem iz ponosa tražiće zadovoljštinu od mojijeh roditelja...

— Ne boj se, treba će da muči, jer tako zahtijeva vladalac; on je onako odredio, ńegova je volja nesavladiva.

— Alfrede, ja te ne shvatam, povrati me, zaklińem te, mojoj porodici.

— Ti me ne shvataš; čuj i ovo: vladalac je naš tako odredio, on te ipak ne sili, i ništa drugo od tebe ne traži, već da ga ljubiš onom ljubavlju, kojom i on tebe strastveno ljubi.

— Bože..... Ti!

Ivanka se nalazila pred nogama Edvarda IV.

Sjaj jedne krune nije kadar smańiti zlodjelo kao takovo; ovo ne mijeńa narav, pa ni onda, kada ga izvański sjaj ili sila prekriva zlatnijem plaštem okruńene glave; pravda ipak zahtijeva blaži sud, kada se radi o slabome spolu i drskoj otmici. Ljubav i izvański sjaj zanio je mladenačko srce nesretne Ivanke; uvehla je negdašńa divna ruža. Dvor je već bio priviknut takovijem djelima; onaj dvor, koji je krvlju triju nesretnijeh kraljica zabiležio samovolju jednog Henrika VIII., pleskao je ugrabljenoj zaručnici, slavio ju je kao najlepši i najdražesniji cvijetak raskalašenog dvora.

Nepristrana povjesnica, zabileživ̌ši u svoje anale i Ivančin grijeh, priznaje ipak, da je ona svoju moć pred Edvardom uložila, da obrani potlačene i utješi nevolne. Potlačeni, osamljeni i progońeni u ńoj je nalazio svojega branitelja; ova djela, i ako

je ne rješavaju grijeha, predstavljaju nam ipak u groznijoj slici ńezinog tirana i osjetliviju ljudsku nezahvalnost.

Kad je Eduard IV. preminuo, naslijedi ga ńegov brat Rihard. Ovaj, a ne zna se tome pravi uzrok, tužio je Ivanku zajedno s Edvardovom zaručnicom, kao sljedbenice praznovjerja. Kad mu nije pošlo za rukom da ih osudi, da iskali svoj gńev, tuži Ivanku pred crkveni sud zbog prelupstva. Tiran je liši ńezinijeh dobara, a svoj grijeh morala je ispovidjeti u prisustvu naroda, pred prostranom Pavlovom crkvom.

Na Pavlov Trg bila je dovedena nesretna Ivanka. Ona, koja se je negda okružena kraljevskijem sjajem pokazivala na dvorskijem zabavama, praćena ovacijama aristokratskoga svijeta. Tu zaplakana i osamljena, pred mnoštvom naroda svakoga staleža, ispovidjela je svoj grijeh.

Niko od tolikijeh, koje je ona za sretnijeh vremena branila i tješila, nije se našao da ńu obrani. — Jadna Ivanko! Koliko groznijeh uspomena nije raskidalo tvoje plemenito srce?! Nesretna, napuštena, našla si mira u svojemu grobu, nad kojim niko nije suze prolio, poljupca utisnuo i spomen položio! Samo slavuj slaže turobnu pjesmu i uvehla ruža potsjeća na tvoju ljepotu. Ali tvoja uspomena jošter je živa, najboji dokaz nestalne sreće i okrutne nezahvalnosti ljudstva.

Dubrovnik 4/5 1093.

DANIELE CORTIS. (5)

ROMAN.

Napisao Antonio Fogazzaro.

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava V.

Za ń, za ń!

Malcanton i konte Perlotti zaustaviše se ispod Jeleninog prozora da zakucaju na zatvorene kapke d.ra Grigiola, koji je spavao u prizemlju. Jelena se odaleči s prozora odlučnim pokretom. Stavi na glavu klobuk, navuče rukavice, ode svojoj majci, koja je još spavala, te joj bez okolišańa izjavi, da mora

otputovati te iste večeri. Kontesa odmah promisli na novac, što ga je tražio ńezin zet, i prestraši se na samu pomisao, da bi moglo biti bruke baš toga dana, kad je kuća puna gostiju. Pomisliti Laa s ńegovom ćudi! Prokle i novac i vulkansku čeljad. „Pa i ti, blagoslovena da si," reče majka kćeri „nikad ne progovoriti, ni ne posredovati, kad stric čini sve što god ti hoćeš." Pripovjedi joj o mukama, koje podnosi od nazad petnaest dana, sred kińeńa sa strane zeta i psovańa sa strane djevera. „A, ti nijesi o tom htjela ni čuti!"

Jelena je prekide; reče joj, da je sve uredila, i bez daljeg razjašńeńa zamoli je, e bi dopustila sobarici, da joj spravi prtljagu.

„Uredila sve? Ali što? Ah kako?" Kontesa Tarkvinija, van sebe od čuda, nije mogla ništa jasnije doznati od svoje kćeri, koja je zagrli i zamoli, da se više ne muči, čak da i ne misli o tom, te pobježe. Kontesa, bijesna, zazvoni i posla opet po ńu. Ne znadaše još, kuda će otputovati: ili u Rim, ili u Aix. Tada se Jelena sjeti, da ne zna ni sama. Muž joj to ne bješe rekao; ona ga ne bješe pitala. Za stalno u Rim, jer je bio stigao telegram, a Di Santa Giulia je upravo očekivao od nekoliko dana poziv u senat.

Kontesa bi Tarkvinija bila željela više odredenosti, ali Jelena odleti i ravno ode u strica Laa, koji se bio časkom ustao da vidi kakvo je vrijeme, pa opet legao u postelju. Kada mu Jelena, ušavši u klobuku i s rukavicama, reče: „Odlazim", on pomisli, da će krenuti taj čas, te skoči i sjede na postelju. Dvanaest urâ odgodaja izgledahu mu na prvi mah dobitak. Barem je bilo vremena za raspravljańe. Navali na sinovicu silesijom upitâ. Ne bi li se moglo učinit ovo? Ne bi li se moglo učiniti ono? Ne bi li gospodin barun mogao otići sam, u ime božje! u Rim ili i dalje? Ne dospje da predloži, e bi je on glavom kasnije dopratio, ali spomenu zapostata, onog tupog Malcantona, koji nije valao ni za što drugo, a dotakao bi se prstom neba. Vidjevši da ne može nikako prodrijeti, naluti se, zavuče se pod pokrivače i, okrenuvši se licem k zidu, vikne sinovici, da ide na rake, ako će i odmah, da mu nije ni najmańe stalo, hoće li u Rim, ili u Siciliju, ili u Ariku, ili u vražju kuću, i da se za dugo ne vraća.

Jelena, ganuta, približi se mučke posteli, i saže se nad ńim. I lice, pola sakriveno izmedu jastuka i pokrivala, bješe ganuto.

„A!", čuo se osorni glas konte Laa, kao da hoće da odbije svako milovańe, svaku ljubeznu riječ. Ipak ga Jelena poljubi u čelo. „Dužnost mi je", reče ona slatko.

Za tim mu poče govoriti o noveu. Lao se malo po malo okretao i stao je pomńivo slušati. Jelena mu s osmijehom reče, da se ne plaši. Naredi mu samo, da majci, ako što reče, odgovori, da se je on sporazumio s ńom, Jelenom; ni riječi više. Stric ne razumijevaše, hoćaše da mu razjasni. Ona ga po drugi put poljubi, i pobježe, vadeći se službom, i ako je služba za gospodu, u pridvornoj crkvici, imala biti tek do uru i pô.

Jelena se odveze kolima u Vilaskuru, do nadpopa. On je bio u crkvi, ali medena reduša zamoli gospodu kontesinu, da se ustrpi malko i uljudno se povuče natrag, kad u to dode nadpop i u žurnim poklonima podjednako izrazivaše poštovańe, ćudeńe i iščekivańe. Jelena se bješe došla oprostiti s gospodinom natpopom. Bolnih usklikâ ovoga, koji je katkad bio izvršiocem ńenih tajnih milostiña. I sada mu hoćaše povjeriti nešto slično; trebalo joj je naputaka i svjeta. Nadpop se topio u zahvalama, na ime svojih siromaha. On se pak uvijek uzdao u potporu gospodina senatora u nekoj parnici s upravom državnih dobara. Baronesa mu dade razumjeti, da ńezin muž nema velika utjecaja, ali da ona ima vrlo pouzdanih sredstava da mu pomogne, i na rastanku zamoli ga sa smiješkom, da blagoslovi povŕće i onima, koji odluče glasovati za Danijela Cortisa. Nadpop se vas zacrveni, prosvjedova, da nije nikad, s tih razloga, odrekao svoj blagoslov. U istinu je kolala priča vrlo osnovana o kupusu Cortisove stranke, što ga on nije htio spasiti od gusjenica. Jelena ga umiri; u svakom slučaju bilo je na vrijeme popraviti stvar. Gospodin nadpop nije dobro poznavao Cortisa nekad; sada će moći pred izbornicima savjesno ustvrditi, da Danijele Cortis nije neprijatel vjere, sve drugo; jamčila mu je ona. Nadpop obeća sve što je baronesa htjela, čak i da će udesiti svoju izbornu propagandu prama onoj kontese Tarkvinije i, otkrivene glave, otprati gospodu barunicu do kolâ.

„Vila Cortis", uspińući se, zapovjedi Jelena kočijašu.

Prošavši posljednje kućice malog mjestanca, ugleda zidinu francuskog vrta, a nad njom bijeli vodomet i nagnutu šumu brda. Blijeda i namrgođena side na zelenu ravan ispred kuće, uputi se seoskom avlijom k ogradi vrtnoj i izgubi se u sjenama šume. Izgubi se u otajstvu sjenâ, koje okolo ograde polažu svoj šutljivi poziv i koje se gusto zatvaraju na nekoliko koračaja nad putem, koji zakreće i nestaje, nad stazama, koje nagovještćuju i raspršuju. Ima tu unutra brežuljaka i prodola sved hladovitih, jezera i livada okruženih sjenom tihih jaruga koje trepću u hladu, glasova nevidljivih vodoskoka. Vrsi visokih stabala, naokolo ograde naviještaju, ljeljajući se i žamoreći na vjetru, taj poem sjene i života, obećavaju tajne veličajnosti.

Jelena iščeze unutra širokim putem koji skreće na lijevo.

Za čas bi vrlo oštro uho bilo moglo čuti njen laki korak; ali docnije, da ju je ko oprezno slijedio, bio bi, iza jedne zavojice, vidio pred sobom put prazan, bio bi uzalud napinjao uho.

Ona se pela uz uvalicu, koja vodi s lijeve strane k onoj zavojici; usku uvalicu, gdje potočić klokoće između ninfeja, trava pridušuje stazu, a na visoku bagreni jednog i drugog obronka miješaju sa suncem svoje zelenilo, prosipju dole zlatnu sjenu. Tuda se uzlazi k mirnoj i otvorenoj uvalici brežuljka, a za tim između stabala k travnoj ravnici, gdje stub od drevnog mramora, prenesen iz toplicâ Karakalinih u ovu samoću, nosi na osnovici dvije oskočene ruke, koje se stiskaju, i ovaj natpis:

Hyeme et aestate
Et prope et procul
Usque dum vivam et ultra.

Jelena se pojavi opet nakon pô ure, još bljeda. Zatvorivši za sobom željeznu ogradu, nasloni na nju čelo da pogleda još jednom mila, mila stabla i da im reče: „Hoću li vas vidjeti više?“ Visoka je stabla ne razumijevahu, pružahu uvijek, ljeljajući se i žamoreći na vjetru, poem sjene i života, mir i slatko ljubavno maštanje. Ali ih ona ne hoćaše slušati, otrže se odatle uzdišući, ode pognute glave, noseći u srcu riječi drevnoga kamena: „Zimi i ljeti, blizu i daleko, dok uživim i preko.“

Zaustavi se na službi božjoj u Vilaskuri. Izlazeći iz crkve nađe don Bortola i Pitantoi-a, gdje ljubezno divane s kočijašem.

Mali don Bortolo stupi naprijed sa svojom komičnom uslužnošću, prekori kontesinu, što hoće tako brzo da otputuje, kako bijaše čuo.

„Kontesino", reče Pitantoi, stojeći uludno ponazad, „stvar gospodina Danijela stoji vrlo dobro, makar se naš duhovnik ovdje lutio."

„Što, što, što?" razgoropadi se don Bortolo, okrećući se i stiskajući svoj čvorasti štap. Jelena ga ni ne pogleda, pozdravi drugoga ljubezno.

„Preporučujem se", reče ona. Koñi skokom odletješe, prosipljući oblak prašine na ona dva protivnika.

Kontesa Tarkvinija bješe u vrtu sa Perlottijevima Malcanton, crven i oznojen kao bremenar, ne bijaše uza svu nastojnikovu pomoć, dospio da uredi lawn-tennis; dr. Grigiolo pak, sa svoje strane, vikaše: „lepila, lepila" s jednog okanca od žitñaka, gdje je prepravljao balone i balončiće za večerñu rasvjetu. Netom vidje, da ulaze Jelenina kola, pobježe skokom iz svog laboratorija, stiže Perlottijeve i Malcantona, koji joj idahu u susret, da je pozdrave i da požale ñezin najavljeni odlazak. Gospoda Perlotti reče, da se dogovorila s barunom, da krenu zajedno oko deset i pô, poslije rasvjete i umjetnih vatara. Kontesa Tarkvinija, sluteći o čem govorahu, poče vikati iz daleka: „ne, ne!" i izvoditi ničečne pokrete lepezom.

„Tvoja mama ne će ni da čuje", reče gospoda Perlotti. „Uvijek je vrlo učtiva, jadnica. Ma, baš treba!"

„Eh, baš treba", ponovi ñezin muž, pored ñekih poluglasnih sumña Malcantonovih i doktora Grigiola.

„Ja sam egoista", reče Jelena sa smiješkom. „Milo mi je krenuti s Vama."

Svi se uputiše ka kontesi Tarkviniji, koja im je namigivala štitom od sunca da dodu u hlad, izmedu kuće i mrtvog čempresa, obavita gličinom. Barun ih odmah dostiže. Punica mu ljubezno i u šali svega predbaci radi takvoga iznenadnoga bijega; ponovo zamoli Perlottijeve, da ne idu. Barun je bio napeo nos od lakta, kao da je htio reći: „Na što sve ove komedije?" Jelena mučaše, puštaše majku da govori, ne mičući se. Najednom se otvoriše vrata od dvorane i ugje konte Lao, kojega bučno dočekaše. Rijetko ga se vidjelo izaći iz sobe tako

rano! Kretom glave odgovori na čangrizavo barunovo — dobro jutro — a ostalima dade razumjeti, da mu dosaduju svi osim Jelene, koja u toliko nade način da zamoli majku, da ne navaljuje na Perlottijeve.

Bijaše došla ura od službe. Svi, osim Jelene i strica joj, uputiše se, mane više dobre volje, put crkvice, a najzadńi barun, koji bi se pokatkad obrnuo i pogledao onu dvojicu.

Perlotti zapita tajom kontesu Tarkviniju, ide li konte Lao ikad na misu. „Euh!“ odgovori ona. „Kuća Carrè! Ne znate? Uvijek su bili Turci. Svikolici.“

I udoše pod jele. Tada konte Lao uze pod ruku svoju sinovicu: „Sada mi objasni,“ reče on.

„Što, striče?“

Ona ga pogleda su dva naivna oka, dižući obrve i smiješeći se. Za tim tiho izlane: „a!“ kao da se sjetila.

„Ti uvijek padaš s mjeseca“, reče konte Lao namrštivši se. „Misliš li, da je ona i zeru zakasnila da me dode ispitivati, što se dogodilo?“ Lao nije nikada zvao po imenu svoju snahu; govoraše naprosto: ona.

„A što si joj odgovorio?“

„Ja sam bio, jesam i biću sved živina. Odgovorio sam joj, kako si htjela ti, da sam se s tobom potpuno sporazumio, da je to dosta, te da mi ne dodijeva. Što se će tiče, neka govori, što ju je volja, nije mi ni malo stalo; ali, meni valja svakako da objasniš .....“

„Potpuno smo se sporazumjeli!“ prekide ga Jelena, smijući se. „Što hoćeš, da ti objasnim? Hajdemo, hajdemo, stričiću!“

Predloži mu šetńu po vrtu, ponudi mu ruku, ali on nije htio ni da čuje; zatraži ona razjašńenja, razdražen što je vidi veselu.

„Oh, striče!“ reče ona, stavljajući mu na ramena ruke, uozbiljivši se.

„Prosti“, umiri se Lao, „razumiješ dobro, treba da znam.“

Ona mu još časak zagleda u oči, bez riječi, za tim ga uhvati pod ruku, reče mu: „dodi amo“, odvuče ga put majura, dražesne kućice, malo koraka udaljene od vile, kojoj okrećaše sjeverno pročelje zakriveno na čudan način sredovječnom razva-

linom, i istočno pročelje puno ruža i zelenila od livade do krova. Jelena ude s južne strane kroz vratašca od sobe, u kojoj je za mladenačkih dana učila. Ta soba bijaše gnezdašce, sakriveno za lozom i ružama, prama livadi, koja se prostiraše put Vilaskure i brda Passo Grande.

„Što ti je šunulo, te me vodiš u ovu kutiju?“ zamrmlja konte Lao, sagibajući se da ude.

„Nu ti“, reče ona, „čudnog li mi medvjeda bez ukusa i bez srca!“

Posadi ga na mali divan, prisili ga, da se divi pogledu na livade i brda i dražesnom gnijezdu od orahovih pločica za zlaćanu golubicu, usred stropa, gdje se sastaju pregibi bijelog i ružičastog zastora.

„Da, da“, reče Lao, „stara bombonijera, stâra i zamazana. Dakle?“

„Baš, nemaš povjereña u mene striče, zahtijevaš toliko razloga, da mi učiniš jednu ljubav. Ded, ne budi nestrpljiv! Reći ću ti. Objasniću ti. Ipak si veoma ljubezan ove dvije ure, što ih još provodim ovdje!“

„A ti pridrži svoje tajne, neka te bog blagoslovi!“ usklikne konte Lao, bacajući od sebe klobuk. „Životaríćeš vijek više. Bože sveti!“

„Muči, muči, muči“, prekide ga Jelena. „Sad ću ti reći sve. Lijepih tajna! Kad nema ništa! Razumiješ li? Ništa! Razgovarala sam se o tome s mužem jutros, i on ne će više govoriti.“

„Vrlo dobro. Ali, onda, zašto treba da ja igram komediju?“

Jelena lupne nogom o tle: „Kako si tvrd, striče! Ne razumiješ ništa.“

„Posve tvrd“, odgovori Lao, „ne razumijem ništa od ničega; mañe nego prije.“

„Ali radi mame, radi mame! Jer je moj muž uvijek raspravljao o ovoj stvari s mamom, jer joj je uvijek govorio, da ne će krenuti bez onoga novca, da ga svakako treba; a sada, čini mi se da je jasno, treba spasiti ńegovo samoljublje, treba da mama misli, e se je sve uredilo po ńegovoj želji!“

„A on, kako se pak odlučio da ne pita ništa više?“

„To ti ne mogu reći.“

Konte Lao umuče i pogleda sinovicu tako, da se ona zacrveni.

„Dosta", reče on na svrhu. „A, poslije Rima, što namjeravaš?"

Noj se ne svidje, da je on tako presjekao razgovor. Bojala se, e on nešto sumńa, ali se ne usudi izvesti stvar na čisto. Govorahu, što će od ńih biti do oktobra, kad se Jelena obično vraćaše u porodičnu kuću za mjesec dana. Nova je hladnoća bila u ńih ušla. Razgovarahu se ne gledajući se, bez pečali u glasu i bez žeļe; i brzo umukoše, ozlojeđeni jedan na drugoga.

„Koliko je tvoj muž iskao?" iznenada upita konte Lao.

„Ne znam", odvrati Jelena, bez čuđeńa, kao da je već predvidala stričeve misli. „Čini mi se, petnaest hiļada lira."

Ona otvori škrabicu od stola, koji je stajao prama divanu, izvadi pisaļku, te pod jednim nizom drugih nadnevaka napisa: 29. juna 1881.? Od mnogo i mnogo godina ona je tu unutra biļežila dane svojih dolazaka i odlazaka. Ovoga puta nadoda nadnevku znak pitańa i zatvori škrabicu.

„Što si učinila?" upita je konte Lao.

„Oženi se, striče", reče ona.

„Ludačo!"

Tom se riječi oslobodiše hladne zabune, koja im je počińala bivati teška. Ona se stade smijati, uze stričevu ruku, te izreče nad ńom malen govor, pun slatkih riječi, sa slikom idealne tetke, zrele i veličanstvene ļepote...

„Milost!", klikne na te riječi konte Lao, kojega je pored ńegove *ludačo* zabavļao prijedlog. „Znam, što to znači. Hvala velika. Lada raskentrana."

Iza kratke prepirke, vratiše se u vrt rukom pod ruku, nadoše tu nekog kočijaša iz Vilaskure, koga je poslao barun Di Santa Giulia, jer kontesa Tarkvinija nije one večeri mogla dati Jeleni kućne końe, jer je sjutradan valjalo da pođe na posjet u vilu R....

Konte se Lao pomami. Izjavi Jeleni, da kućni końi imaju služiti ńu, i jaoh, ako bi se ona usudila otvoriti usta; za tim naredi kočijašu, da se sporazumije za sutrašńi posjet s kontesom Tarkvinijom, koja je upravo tad izlazila, skupa sa svojim gostima, iz jelove šumice. Barun se razgovarao s Perlotti-

jem, gledajući rastreseno svoju ženu i konte Laa. Još se nije bio našao na samu s punicom, s toga nije ni znao za vijest o noveima, koju joj bijaše dala Jelena. Sada će Jelena bit govorila sa stricem, dok su oni bili na službi. S kakvim uspjehom? Obojica mu se učiniše da su dobre vo|e; razveseli se. U to neki podvornik izađe iz dvorane, dođe najaviti dolazak nekog društva gospode iz grada.

„Jeleno, Jeleno!“ poviče kontesa uplašena, „pomozi mi, draga, radi ručka; hajde i spravi. Bog ih vidio, doći na ovu uru!“

Ona potrča u susret pridošloj gospodi s Perlottijem, Malcantonom i Grigiolom. U toj zabuni, Di Santa Giulia nađe način da prišapne Jeleni: „Govorila?“

„Gotovo“, reče ona, žureći se put kuće.

Di Santa Giulia ostade sam s Laom za čas, jer se Jelena, prije nego će ući u kuću, okrete, i zovnu ovog potonjeg. Barun mu pruži ruku, i reče: „Hvala.“

„Ne treba“, odgovori Lao suho, misleći da mu zahva|uje na konjma, te dovikne Jeleni: „Evo me!“

Barun ga pusti da ode, uputi se velikim koracima, s klobukom na zatioku i s bradom put vjetra, prama roju štitova od sunca, te se vidaše kraj dvojih kola zaustav|enih pred konjušnicom. Bijaše došlo barem deset ili dvanaest osoba, što gospodâ što gospode.

Konte Lao učini toga dana čudo, te dođe na ručak, i ako je ručak bio uru docnije zbog novih gostiju. Ovi odmah stadoše govoriti, žaleći, o odlasku Jeleninu.

„Kad smo na tomu, konteso Tarkvinijo,“ iznebuha će barun, jeste li se razumjeli s kočijašem?“

„Eh“, reče ova zlovo|no, „nije li Vam rekao moj djever, da ćete dobiti konje?“

Di Santa Giulia nakloni malko glavu prama stricu, zamrm|a mu nekakvu zahvalu.

„Ma što?“ reče onaj u čudu da barun ne zna o konjma; i odmah se zaustavi. Kontesa Tarkvinija, netom je mogla, zapita Jelenu da li je vještica. Sve uređeno, pače izmjeńivahu i komplimente među sobom! Umjede još dobaciti u uho zetu: „Bićete sada zadovo|ni“, na što on glasno odgovori: „Za cijelo.“

ЗЕМАЉСКА БИБЛИОТЕКА

Ona predloži zatim igru biljarda u društvu, ali Jelena, naprotiv, predloži izlet do Cortisovih vrtova, te mješte sebe posla muža, izvinjavajući se prepravama za putovanje. Barun bi bio rado ostao, da od žene dozna tačnije, kako je stvar pošla; ali na pomisao, e je zaglavak povoljan, htjede se pokazati ljubezan i ode ujedno s drugijem. Samo Grigiolo ostade, da spravi baluniće za rasvjetu vrta, vile i majura.

„Sada mi razjasni ovu stvar", reče konte Lao sinovici, netom društvo ode.

„Što?"

„Malo prije tvoj muž, vraćajući se sa službe, reče mi jedno *hvala*, kao da sam mu spasio život, što zaista ne bih učinio...."

„Striče!"

„Što ne bih učinio! Pitam, zašto to *hvala?*"

„Ja mislim, za koñe."

„Kakve koñe; kad nije ni znao za ñih! Nijesi li čula za stolom?"

„Ne znam, valda za tvoju gostoljubivost ovih dvadeset dana."

Stric umuče i pogleda Jelenu, kako je bijaše pogledao u majušnoj sobici od učeña. Jelena se ovaj put ne zacrveni, učini se ravnodušnom. Zadrža se još časak sa stricem, pak reče, da joj treba uzaći u sobu, da pregleda svoju prtljagu.

„A Cortis?" kliče Lao, dok je stavljala nogu na stepenice.

Jelena se trže, čujući to ime. Zaustavi se ne pisnuvši i ne okrenuvši se. Ne bješe proslovila više o Danijelu Cortisu sa stricem od onda, otkada mu je bila javila one dvije riječi: *važna stvar.*

„Zar se nije vrnuo?" zapita još konte.

„Ne cijenim", odgovori Jelena nestalnim glasom.

„Vidjećemo taj izbor", reče on.

Jelena polako polako uzade uz stepenice, ne odgovorivši mu ništa. Što se više približavao čas odlaska, sve više joj je ponestajalo smjelosti da govori o ñemu, snage, da obuzda srce.

Uz pripomoć majčine sobarice žurno spravi prtljagu, za tim pode pozdraviti nastojnikovu ženu i druge dvije tri seljakiñe. Kada se vraćala kući, zamoli je stric s prozora da skoči k ñemu.

„Čuj," reče, „trebaš li novaca?"

Kad mu Jelena odgovori, da joj ne treba, zaintači moleći je da govori otvoreno, jer je novaca pretjecalo, a ona ih je mogla pitati, za sebe, koliko je htjela. I tako, danas sutra, sve je imalo biti ńezino. Jelena odbi za čas, zatim odbi. Lao ne navaljivaše više.

„Pozdravimo se sada", reče, pritiskajući je k srcu. „Večeras, uz toliko zanovetala, ne ću te moći ni časa imati na samu. I spomeni se: u koje god doba, u kojem god mjestu, za koju god ti stvar ustrebam . . . ! Činim za te i . . ." Poljubi je u čelo, „za tvoga oca", nadoda, dižući glavu. Jelena ga pogleda ganuta, stište mu snažno ruke. Ńezin otac i konte Lao bili su braća, ali ne prijatelji: jedan od razloga, zbog kojih je potońi živio daleko od domovine. Kad mu se pokvarilo zdravlje i brat mu postao žrtvom bolesti, koja ga je i ubila, bijaše se došao pomiriti s ńim, da po izričitoj ńegovoj želji, preuzme vlast nad porodicom.

Izletnici Vilaskure imali su se povratiti malo prije objeda. Jelena naredi, da objed sprave koji minut prije, s toga ga i najaviše kontesi Tarkviniji, kad je silazila s kolâ; te ni ona ni barun ne imahu prilike, da ispitaju Jelenu po tanko, kako je bilo sa stricem.

Pri svršetku objeda uđe u vrt muzika iz Vilaskure, svirajući, a *factotum* Malcanton potrči joj u susret i otprati je u ugao, među majurom i lovorikama, koje na istoku zatvaraju vrt. Za muzikom bijaše sila svijeta: Ziriseljevi, Pikutijevi, sve otmenije društvo iz Vilaskure i iz Passo di Rovese. Čas poslije kontesa Tarkvinija izađe u vrt, sa svima zvanicama osim Laa, koji se brže bolje zatvori u sobu. Dok je pri dolasku kontese muzika začińala fantaziju iz *Vespri Siciliani*, dok Ziriseljevi i Pikutijevi u stajaćem odijelu stupahu naprijed, a vreva čeljadi se kupljaše u dugim sjenama vrta, obasjanog od sunca na zahodu, barun di Santa Giulia uze pod ruku ženu i odvuče je na stranu.

„Do vraga", reče, „nikad se ne može ni riječ izmijeniti. Pripovijedaj mi o onome poslu. Prije svega, koliko....?"

„Čekaj", odvrati Jelena. Zaustavi se odmah i baci pogled preko ramena.

„Oprosti", reče, istrgnuvši se iz ruke. „One su gospode išle upravo k meni! — Koliko si htio ti!" nadoda i odleti ka gospodama Zirisèla.

I kontesa Tarkvinija bijaše rekla zetu, prije polaska u vrtove: „bićete zadovoljni sada!" Nema sumńe dakle, da je cil postignut, ali ipak, barun bi bio htio doznati štogod više.

Sjene su u vrtu postajale sve duže; vino je potokom teklo u uglu, među majurom i lovorikama i u truble vilaskurske, male i velike, ulazila je sve veća vraška žurba. Pred muzikom, na livadi, igrahu gospoda; seljaci igrahu podale. Neumorni Perlotti, vas mokar od znoja, htio je na svaki način da i Jelena poigra, te se svakojako prevrtaše. Jelena, kojoj je bio dodijao, htjela ga se riješiti kakvom suhom riječcom, kad joj se majka umiješa:

„Prepustite je i meni malo": reče, „večeras je gubim."

Majka se i kći zajedno udaljiše putèljkom, koji se vije duž potočića, s one strane majura, između livade i polja.

Pred svijetom kontesa bijaše puna ńežnosti prama kćeri, premda joj je ova odgovarala hladno; na samu s ńom bijaše otegnutija, jer nemaše s Jelenom ni zajedničkih misli, ni nagnućâ, i osjećaše da je ona moralno i intelektualno natkriljuje, a znadaše s druge strane, da su joj poznate neke galantarije iz prošlih dana, koje je kontesa dobra srca sebi opraštala, a da se ne mogaše nadati jednakoj blagosti od puritanke kćeri. Požali se Jeleni, što ne može s ńom samom provesti barem još ono malo posledńih ura. Ali kako je moguće s toliko gostiju, u taj dan? Naplatiće se obilno u oktobru. Preporuči Jeleni, da se brzo vrati; trebalo je da se dobro čuva i ne pusti se odvesti u Siciliju; a nije bilo razborito poći ni u Napulj, ako produ leto na moru. Ako ńezin muž ne ushtjedne nikako da zna za Mletke, ima Livorno, Genova, i stotina drugih mjesta, zgodnijih od Napulja. A zašto ne Dieppe? Zašto ne Ostenda? Ako pak ne podu na more, što je regbi i boje, preostajao je taj Aix. Di Santa Giulia je doista govorio iz početka o Aixu, kad bi mu pošlo za rukom dobiti novaca. Sada bi ga Jelena mogla potsjetiti na ńegove riječi i držati tvrdo. Izabere li Aix ili ma koje drugo mjesto, treba da vodi sa sobom sobaricu, da je zahtijeva od svoga muža. Sada se ne će moći vaditi izlikom štedńe.

„Kada smo na ovome", reče kontesa, „kako si nagovorila strica i što ste odlučili?"

„Znaš dobro", odgovori Jelena, „što je moj muž htio?"

„Znam, znam. Htio je barem petnaest tisuća lira, koje, napokon, ne bi čovjeku zadale smrt, i tvoj je gospodin stric mogao učiniti da ga se mañe moli, čini mi se".

„A tebi, mamo, što ti je jednom rekao? Nije li ti kazao, e će me, ako ne dobije novac, zatočiti za sved u Cefalù?"

„Živina!" usklikne kontesa. „Jest; rekao mi je! Jest, jest."

„Dobro. Sada smo odlučili, da u Cefalù ne idem, ako baš ja ne ću."

„Hvala bogu! ali....."

Jelenu podiđe trzaj, koji joj strese cijelo tijelo.

„Što je?" klikne joj majka. „Što se dogodilo?"

Jelena se u tren svlada: „Ništa", odgovori, „baš ništa."

Kontesa, veoma uznemirena, zaintači, ali bez uspjeha. U toliko nadođe Malcanton da je zapita, hoće li svirače, preko službe u crkvi, pustiti u palaču, e bi malo počinuli, ili će ih poslati u crkvu, da sviraju, kako bi htjeli popovi. Jelena, pusti ńih dvojicu da vijećaju i ođe put koñušnice, da vidi je li prtlaga na taljigama i je li sve u redu. I ńezin se muž bio uputio iz kuće put istoga mjesta vičući poslužniku: „Je li baronesa tamo?" Jelena se vrati natrag. Sada je trebalo izmaći majci, koja, trsivši se brzo Malcantona, idaše joj u susret. Ude u kuću i skloni se kod konte Laa. Kucajući na vrata sjeti se one sumorne večeri, kada su od kiše svi prozori bili kao zastrti bijelom prevjesom, a ona kucaše na ista vrata sa stravom od nepoznate i skore pogibli. Sada je mirna večerna svjetlost počivala na podu. Zvona sv. Petra zvoñahu pod vedrim nebom, veseli se glasovi dizahu iz vrta do otvorenih prozora, sve joj govoraše: hajde s bogom, ti budiš žalosnih misli.

U konte Laa već je gorjela svijeća, a on je nešto pisao.

„Jesi li ti?" reče on. „Koje su ure?"

„Skoro devet, striko."

„Dakle, ima još ura. Oprosti, vala da napišem jedno pismo, a još ga nijesam dovršio."

Jelena sjede mučeći kraj prozora. Već je plamtio red svjećica oko šiljastog stupa maloga zvonika iza jelâ. Druge su svi-

ječe obilazile vrtom a graja je rasla sve više. Culo se, kako viče dr. Grigiolo, upravitelj rasvjete.

Jedan poslužnik dođe da potraži Jelenu. Gospođa je kontesa zvala odmah. Ona je čekala svoju kćer pred vratima, u tamnoj dvorani. Kontesa Tarkvinija nije se držala sveticom, ali bijaše uvjerena da je dobra srca, a to je htjela sada dokazati Jeleni. Zamoli je da govori, da povjeri ńoj, ako je što tišti na srcu.

„Nemam tvoje kreposti", reče smjerno, „ni tvoje darovitosti, ali sam ti napokon majka."

Jelena se ganu, zagrli je s ljubavlju, kako odavna nije.

„Ništa" odgovori, „kada si ti rekla *hvala bogu*, sunula mi je u glavu luda misao, strah, e se ne ću više vratiti, i uslijed toga sam učinila ovako, trgla se!"

Majka je poljubi, ukori je radi tih ludih misli. U srcu nije bila ni malo mirna; znala je da Jelenu obično ne ganu isprazne fantazije.

Razgovor im prekidoše Perlottijevi, koji izađoše iz sobe u putnom odijelu.

„Rano je", reče kontesa Tarkvinija svojoj prijateljici.

„Jest, draga, ima još ura, ali nam je Grigiolo preporučio, da izgubimo što mańe uzmognemo od rasvjete."

Sidoše skupa. Mali šareni baluni višahu medu stablima, medu prozorima vile i majura. Upravo bijahu svršili opasati ńima skoro do vrha veliki mrtvi čempres, koji je stršio u noć, kao kakav vatreni obelisak. Čeljad su klicala i pljeskala. Tada se muzika uputi svirajući, obide rasvijetljena stabla, pak pođe na livadu, svu u tmici, na jugu od vile. Pramen umjetne vatre zakrijesi se u tami, daleko, s one strane livade; za ńom drugi, pa treći; zvjezdice svakovrsne šare padahu lagano s neba. Vas svijet potrči na onu stranu. Barun, koji je tražio svoju ženu, psujući iza zuba, nađe je napokon s majkom i s Perlottijevima na vratima od dvorane što vode na livadu:

„Jeleno", reče, „slušaj časom."

Odvuče je u dvoranu, blizu biljarda. Bio je gńevan, što nije mogao nikad govoriti s ńom.

Onaj novac? Ima li ga? Ima li kakvo pismo? Kakvu riječ možda? Je li se zadovoljila jednom riječi? Jelena mu srdito

odgovori, da je on sâm bio izjavio, da će se zadovoljiti i jednom samom riječi od strica, jer da ona vrijedi više od zlata i od svakog pisma. Reče mu da dade zapregnuti koñe, te se vrati gdje je zvahu majka i Perlottijevi.

Poslije prskavaca pustiše u vis balun s umjetnim vatrama, koje vrcahu i zviždahu sa svake strane.

„Živio Grigiolo!“ poviče Perlotti.

Barun, mješte da dade upregnuti koñe, pode do konte Laa. Srete ga na stepenicama gdje silazi s pismom u ruci i reče mu, da je dolazio oprostiti se i zahvaliti mu.

„Ne treba“, prekide ga konte.

„Žao mi je“, nadoda di Santa Giulia, „da me je ova isplata prisilila, da Vam dodijevam....“

„Što? Kakva isplata?“

Lao se namrgodi kao čovjek te sabire misli, da se sjeti.

„Eh“, planu odmah barun. „Jelena Vam je zanago kazala razlog, zbog kojega mi trebovahu.....“

Dovrši rečenicu nekim izrazitim hripañem.

Konte umuče, upre malo oči u ń, pak se trže i odgovori:

„Znam, dobro je.“

Side, ostavivši baruna ne mnogo zadovoljna.

„Kako zbore danas svi ovi razbojnici!“ promrmlja barun u sebi i ode da dade upregnuti kola.

Konte Lao, u zakopčanu kaputu, s podignutim ovratnikom, stiže u vrtu onaj skup, u kojemu mu bijaše sinovica, pred južnim ulazom od dvorane. Dva minuta poslije, dotrči dr. Grigiolo, vas rastrojen i s urom u ruci.

„Za ljubav božju, baroneso Jeleno, tek je devet, a Vi već dajete upregnuti koñe! Za ljubav božju, baroneso! Sad dolazi najlepše.“

„Krenimo se, krenimo“, reče barun došavši mu iza leda. „Najlepše je ne izgubiti vlak. Ja treba da se sutra u večer nađem u Rimu.“

„Deset minuta, samo deset minuta!“ reče Grigiolo, odlazeći trkom.

„Pet!“ vikne za ńim barun.

Zapališe jedan prskavac, a odmah za tim zasjaše se bengali amo tamo po uvali, na zvoniku Vilaskure i među gajevima

Passa Grande. Bilo je raznih usklika divljeńa i odobravańa. Tad planuše drugo bijele vatre, na desno i lijevo od livade, obasipajući srebrnim sjajem pijesak i travu i crnu vrevu naroda. Muzika zasvira hor iz *Nabuka*. Jelena, kontesa Tarkvinija, konte Lao i barun stajahu ondje u skupu, na dračama s potajnih nemira.

„Žao mi je, što smo morali sve prekratiti", reče Grigiolo, vraćajući se čedan u svojoj slavi.

Dodoše javiti da su kola spremna.

„Hajdemo", zagrokće barun.

Lao stište sinovici ruku i uđe u kuću.

Pored svih bengala, nije se mnogo vidjelo kraj kolâ zaustavljenih između konjušnice i velikih magnolija, te okružuju livadu s one strane. Seljaci, služinčad i djeca gurahu se okolo konja. Bio je metež. Gospoda Perlotti ne nalažaše svoju putnu torbu, bojala se da nije pala pod točkove.

„Zapalićú bengal," viknu Grigiolo.

Jelena ga uhvati za ruku, stisnuvši mu je snažno.

„Ne, ne", reče ona glasom punim suza.

Tad nasta opraštańe, ljupci i pozdravi. Stara dojilja Jelenina, žena nastojnikova, jecaše. Sve je bilo u redu, jedino je falila putna torba kontese Sofije. Napokon se dozna, da su je nehoteć stavili povrh Jelenine prtljage, koja se odvezla pô ure prije.

„Uputimo se!" reče još barun. „Moj naklon svoj gospodi."

Konji se propeše; šljunak zaškripi pod teškim točkovima. Ulazeći pod trijem, Perlotti mahnu klobukom, a ńegova žena rupcem; točkovi i potkovana konjska kopita zatutńiše časkom na kaldrmi, na pragu kapije, te odmah se jek izgubi u tamnom polju.

No Grigiolo i jedan ńegov pomoćnik otrčaše pod ogromnu jelu, koja je s ruba visoravni pružala svoje crne rese nad uvalom. Kad tu dole prode kočija, uzduž Rovesa, bijela bengalska vatra kao pogled sunca u noći, pokaza na visoku Jeleni staro stablo, nagnuto nad obronkom.

„Dobar put!" raskrivi se Grigiolo, što je bolje mogao. Jelena se skoči da pribere u srce to zadńe priviđeńe.

„On je lud", reče barun.

Tmica opet nad svijem razastre svoje krilo, čuo se samo šum Rovesa, ispremiješan s jednakim kasaćem konjâ. Perlottijevi pokušaše isprva zametnuti razgovor, ali nikakav razgovor nije se mogao primiti, te na koncu zaspaše obojica. Ima tri dobre ure od Passa di Rovese do grada, iz koga su Di Santa Giulievi imali krenuti vlakom u Rim.

Barun nije spavao niti je govorio. Umotan u šal svoje žene, svako bi nekoliko izmumao u sebi dio monologa o vražjoj noćnoj vlazi, o ulozima konjâ kontese Tarkvinije. Jelena, povučena u dno kolâ, nijema, držaše oči uprte u put.

Na željezničkoj stanici Perlottijevi uzeše svoju torbu i htjedoše se zadržati do odlaska Jelene, da uzmognu sjutradan pisati ńezinoj majci, da su je dopratili upravo do vlaka. Dok se Di Santa Giulia bavio prtljagom, poslužnik kuće Carrè, koji je sjedio na sjedalu kod kočijaša, preda Jeleni pismo od konte Laa.

Ona vidje da je ńoj upravljeno, te ga odmah spremi rekavši: „dobro."

Nakon četvrt ure dode vlak, s mnogo putnika. Di Santa Giulia toliko se razmetao svojim parlamentarnim naslovima, da prikopčaše još jedna kola prve klase, e da časni senator uzmogne biti na samu sa ženom.

„Oh", reče on, razvalivši se na sjedalo, s nogom preko noge i rukama ispod zatiljka: „Na svrhu nema više zanovetalâ! Deder pričaj o tome novcu. Kako si uglavila?"

„Kako si htio ti, uglavila sam."

„Petnaest?"

Ovaj put mu odgovori bijesan zvižduk lokomotive. Vlak se uputi.

„Petnaest?" ponovi barun.

Jelena je za čas oklijevala odgovoriti; stajaše licem van prozorčića, dok joj svi svjetionici i rasvijetljeni uredi na stanici ne prodoše redom ispred očiju.

„Ne", reče ona, povukavši glavu unutra, odabrala sam drukčije."

„Što?" skoči barun i upre pogled u ženu. „Što, *odabrala drukčije?*"

„Ti si mi rekao", odvrati Jelena glasom pouzdanim i jakim, da nadvlada štropot vlaka, koji je jurio svom brzinom,

da bi me, bez novaca, odveo u Siciliju, i da se više ne bi govorilo ni o Rimu, ni o Mletačkom. Izrazio si se jasno, da si naumio postaviti mome stricu pitaće ovako: ili novac, ili Cefalù. — Dobro, pošto se radilo o meni, promislila sam, da pravo izbora pripada samo meni i izabrala sam Cefalù." —

Tijekom ovoga razgovora barun se preobražavao u licu. Pri zadńoj riječi zgrabi je za koljena, prigne se sasvim k ńoj.

„Dakle", progovori on kroz zube, „dakle hoćeš da rečeš, da o novcu nijesi ni govorila?"

Jelena ne odgovori niti se mače.

„Nijesi govorila?" ponovi on, stiskajući je i drmajući joj silovito koljenima.

„Ne, zaista, nijesam govorila", reče ona.

Barun promisli da laže, da su se ona, ńen stric, ńena majka dogovorili, da se pošprdaju s ńim; pun gńeva diže ruku.

„Udari!" reče ona, polako, ne trenuvši okom.

On se ne usudi.

„Ah", reče, „nijesi govorila?"

Tada vlak, tutńeći, ude u neku galeriju. Jelena je vidjela muža, kako bijesno maše rukama, čula ga je rikati, ne znađaše što. Od jednom razumije ovu riječ: *licumjerac*. Oči joj sijevnuše. Mjesto odgovora, upravi put muža kažiput desne ruke.

„Ja?" zareži on.

Umuče, a mučaše i Jelena, dok ne presta, van galerije, buka vlaka.

„Zašto ti je trebao novac?" reče ona.

Odgovori joj surovo, da mu je trebao za zabavu. Nije bilo istina; radilo se o golemim obvezama, ali ju je on htio uvrijediti. Nadoda, da je prvi licumjerac bila ona, da ga je na ôtaru prevarila svoji lažnim *„da"*, punim odvratnosti. Jelenu stište nešto oko srca. Bila je istina, bila je istina, poznavaše svoju pogrešku, egoizam odluke prihvaćene samo da izađe iz očinske kuće. Prezrela je odgovoriti, da, makar i ne vjerovala u Boga, prije bi umrla nego bi oporekla ono svoje vjenčano *„da"*, prije nego li bi ga zažalila. Trebalo je ispaštiti kaznu, cijelu, do kraja, u muku.

Muž je upita, misli li, da je on govorio o Cefalù za šalu.

„Nadam se da ne", reče ona.

„Nadam se", ponovi barun keseći se, „nadam se."

„Smijaće mi se sada", nadoda, „ona druga dva lopova, ali me Bog satro, ako ih ikad više pogledam u lice, ako igda uzmem u ńih kap vode, ma imao crći od žede."

Na prosvjede Jelenine da ńena rodbina ne ulazi u to, odgovori prezirnim pokretom, i, zabivši se u najdalji ugao od kolâ, ne otvori više usta.

Gledahu obojica, svaki sa svoje strane, on prijeko, ona ozbiljno, u noć hladnu i crnu, koja puhaše kroz prozorčiće čineći da podrhtava svijeća, kao da se je boji. Jelena se brzo sjeti pisma stričeva, pročita ga jedva jedvice. Konte Lao u kratko joj govoraše, da će joj, ne vjerujući ni malo onome što mu bješe pripovjedila, i bojeći se kakve sentimentale ludosti, poslati u Rim preko Narodne Banke petnaest tisuća lira, koje će mu ona donijeti natrag u oktobru, ako joj baš ne ustrebaju. Jelena spremi pismo i stade opet gledati kroz prozorčić.

Malo po malo treska vlaka postajaše za ńu udarańe i lomljeńe valovla, buka i vika neznanog svijeta; tamna polja predstavljahu joj more, a tri uprta oka planetâ blizu horizonta zvahu je daleko, poznavajući, kako joj se činilo, ńenu sakrivenu misao: „Za ń, za ń, da mu ne ogrčim život." Rijetka zastajańa vlaka prekidahu za kratko vrijeme ove misli. Putnici uzlažahu i silažahu, a da se ńene rastvorene oči ne micahu. Pri zoru vlak ude s velikom bukom sred visokih željeznih motaka, među kojim se vidaše velika bistra voda i blijede slike zvijezda. Neko reče ispod glasa: „Po."

Jelena se otrese svojih misli, ońuti bol s onoga prvoga svitańa dana; i očima uprtim u bježeću obalu, predstavi, odbi, dozove opet strastveno riječi jadnoga kamena, sakrivenog onamo na dnu horizonta, između stabala vile Cortis: — zimi i ljeti — blizu i daleko — dok uživim i preko. —

USPOMENE

o ustanku u dubrovačkoj zemlji g. 1813. i 1814.

(Nastavak) (4)

Medu tijem iz vrata od Pločâ izlažaše cijela posada gradska i zauzimaše brdo, da se surva na luku grušku. Slučajno bdijaše markiz Pijerko Bona; i hoteći pregledati naše straže srete dva odbjegla Hrvata, koji potpomoženi noću bijahu se odijelili od neprijatelja. Ovi mu čisto i bistro kazaše, da su Francuzi već izašli iz grada i da će ih taj čas napasti. Otrča gospodin Bona da probudi Kabogu, poleti da sakupi našu vojsku, koja se nalažaše u raznim konacima, i sve se spremi za očajnu obranu na našem glavnom stanu, gdje se jedva moglo iskupiti pedeset ljudi oružanih samo puškama. U toliko neprijatelj bijaše sišao u Gruž i već bijaše opkolio i napao sa četrsta ljudi na kuću i zaravanak kneza Sorga, gdje se bio smjestio naš glavni stan. Za dobra četiri sahata trajalo je neprestano vrlo uporno puškarańe. Nije teško prosuditi odlučnost, kojom se svaki od ustaša borio; ali osobito su se istakli u obrani gospodin Mato Milić, kapetan narodne straže cavtatske, i brat mu Miho. Neiskazana je bila hrabrost ńihova. Pri osvitku dana, pojavi se na putu od Konala šaka Rječana, pucajući iz pušaka i vičući *pobjeda*. Markiz Marcij Bona stade juriti kroz sobe, tražeći namjesnika Kabogu, da mu javi za pomoć koja stiže; ali ga nade već zabijena i sasvijem klonula. Tad se svak ohrabri, pa i sam Kaboga, uz pomoć svoga sluge Glavana, stade pucati iz puške, izlažući na taj način svoj život kuršumima neprijatelskijem. U taj čas neprijatelj bi suzbijen, te ostavi i mrtvijeh i rańenijeh i zasužńenijeh. Mi izgubismo samo dva čovjeka, a Markiz Pijerko Bona, koji se izvrgavao svakoj pogibli, dopade teških rana.

Četa ustaša, pod zapovijedi pukovnika kneza Natali, na visovima iza brda, nije mogla poteći u pomoć onijem u Gružu, jer od neprestane vatre s carske tvrdave ne mogaše čuti onaj napadaj u Gružu, a u isto doba bojazan od napadaja na ń držaše zabavljena ovoga vrijednog i nenatkriljivog rodoljuba.

Kapetan Hôste, koji je iz konala kalamotskog vidio jasno napadaj na Gruž, nije se ni makao. Iza ovoga okršaja stekoše

više pouzdańa i hrabrosti naši ustaše, te zahtijevahu, da se nasrne na sam grad. Grof Kaboga, da im pogodi, pođe na brod kapetana Hôste-a i zaište topova i ġebane. Primiše ga prezirno i uvredljivo, te mu ne dadoše ništa od onoga što je tražio; ali u isto doba onaj zapovjednik pošaļe okrepe našijem ustašama.

Poslije toga kapetan Hôste dade prilijepiti po cijeloj državi dubrovačkoj proglas, potpisan od ńega, u kome govoraše: „Da predmet ńegovog preduzeća nije da uredi ta mjesta, već da istjera iz tih krajeva vojsku francusku. Kad to učini, da će otputovati, da se pridruži svome admiraļu. Što se tiče zastave dubrovačke, da to pitańe ne može za sad rješavati; ali da će ona, dakako, biti poštovana od Englezâ kao zastava vlasti zaraćene s vladom francuskom. Iza kako je objavio ovaj proglas, napusti naše ustaše i krene na opsjedańe Boke Kotorske.

Vaļalo je da Dubrovčani krive samo častohleple svoga poglavice, što su izgubili tako vaļanu potporu u svom preduzeću.

Teške rane ne dopustiše markizu Pijerku Boni da daļe učestvuje u kakvom poslu. Ńega je svak žalio. Ńegova revnost i pažńa uzdržavaše zapt među ustašama, i odmah se razabere, da je nehajstvo Kaboge, a sumńalo se da je po srijedi i kakav nečisti interes, bilo uzrok raspuštenosti, grabeža, nasiļâ, te su ih kasnije ustaše vršili na čeļadi i imańu nesretnijeh stanovnika predgrađa. Svi ovi, po naredbi izdanoj od onog zapovjednika, moradoše napustiti svoje kuće i povući se u Gruž, pošto su ih uvjerili, da će jamčiti i braniti ńihovo imańe. Među tijem svaku noć čete ustaša pļačkahu što god bi im do ruka došlo, i sve spremahu u Gruž, pod očima samoga Kaboge, a da on nije nikad nastojao da to zapriječi ili da otkrije zločinske spreme.

Moļahu ga i kumļahu stanovnici predgrađâ, da oni sami prenesu svoje stvari u Gruž, ali im on to nikako ne htjede dopustiti. Mržńa i kletve nesretnikâ padahu na Kabogu. Ali ńemu ostajaše privrženost oružanijeh ļudi, čiju je razuzdanost ili štitio ili u najmańu ruku otvoreno trpio.

Među tijem kapetan Lowen dohrli iz Cavtata, iza bitke od 9 Dećembra, i pojača naše u Gružu su pedeset ļudi vojske engleske i sa dvije male ubojne lađe, kojijem zapovijedaše.

Trajalo je tako preko cijelog mjeseca Dećembra najuže podsjedańe grada i utvrda dubrovačkijeh, a među tijem, pošto

je naša stvar poskočila i uzdajući se u posljednji proglas engleski, polažahu iz luke države dubrovačke naši dubrovački brodovi otpravljeni od namjesnika grofa Vlaha Kaboge i pod drevnom zastavom republike dubrovačke. Prispjevši u Rijeku, ti brodovi biše primljeni, ali vlada austrijska ne dopusti im da krenu odatle pod istom zastavom, već ih prisili da istaknu austrijsku. Markiz Frano Bona bio je već krenuo iz Trsta za Dubrovnik, a da nije nikad obaznao što se onamo bijaše dogodilo.[1])

Dne 3 Januara 1814. prispje u Gruž general austrijski Milutinović sa dva bataljona hrvatske vojske. Združi se on s ono malo Engleza i s našim ustašama, da nastavi opsjedanje Dubrovnika. U svakome se poslu opsjednici izmjeńivahu, i to u najlepšoj slozi. U našem glavnom stanu vila se zastava dubrovačka između austrijske i britanske. Koliko Englezi toliko i Austrijanci nijesu imali ni malo ni hrane ni novaca. Sav naš narod doprinese, da se snabdiju onim, što im bijaše od potrebe, smatrajući ih uvijek pomoćnicima u svom rodoljubnom preduzeću. General Milutinović pohvali naš ustanak, pusti da se vije naša zastava, prizna namjesnikom u dubrovačkoj državi grofa Kabogu, uz česte pohode koji bivahu između ńih: izusti se na prvi mah, da je poslan od svog vladara, da istjera Francuze iz Dubrovnika, ali da on nema naredbe da nam ukine našu republiku, ali ni da je obnovi.

No već kapetan Lowen ne mogaše više podnositi prvenstvo, koje i nad ńim samijem isticaše Kaboga u svijem stvarima te se ticahu opsjedańa. A kad je došao generô austrijski, nije mogao više podnijeti da gleda, gdje je on sasvijem zanemaren i gdje se Kaboga bacio sasvijem u naručaj Milutinovićev. Doista neprestani bijahu dogovori između te dvojice, dok Kaboga propuštaše cijele dane a da ne pohodi kapetana Lowena, koji se u istom stanu nalazio bolestan. Naljutivši se dakle Lowen radi takvog postupka, pod izgovorom svoje bolesti, otputuje na Vis,

[1]) Vrlo je moguće povjerovati, da grof Kaboga nije nikad htio javiti niti išta kazati Markizu Franu Boni o događajima u Dubrovniku. Sam Kaboga može protumačiti razlog toga muka; ali je izvjesno, da se je gospodin Bona nalazio još u Trstu i kod admirala kad su došli oni brodovi pod zastavom dubrovačkom, da bi bio pitan za razjašńenje. No što bi on bio mogao odgovoriti?

a ostavi poručnika Macdonalda s ono malo vojnika, te bijahu pod ńegovom zapovijedi.

Tako se Kaboga nade osloboden od svakog obzira prama onome, kojega je imao smatrati svojim saveznikom i pomagačem; ali Dubrovčani izgubiše u Lowenu čeljade, koje je donle u prvom redu radilo samo na korist ńihova naroda.

Medu tijem generô Milutinović bi obaviješten od kapetana Hôste-a, da je grad Kotor došao već dotle, da će se predati, i da Crnogorci, koji su učestvovali u onom podsjedańu, hoće da ga zauzmu. Poteče Milutinović s cijelom svojom vojskom u Boku Kotorsku.

Kaboga ostade sam na zapovijedi podsjedańa Dubrovnika no ne više kao Dubrovčanin, ne više radi obnovljeńa republike. On je izdavao od tada sve naredbe „snagom ovlašteńa" od strane generala austrijskog. Govorio je, da mu je Milutinović naložio, da ne radi drukčije; ali ipak nije nikad tražio da se opravda, e se on tome ikoliko opirao, ni s kojom se je namjerom pokorio toj naredbi, dok je uzdržao naslov „namjesnika republike dubrovačke", i dok je Milutinović i ńegova vojska prepustila samijem Dubrovčanima opsjedańe Dubrovnika.

Vojska austrijska pade pod zidine Hercegnovoga.

Vladika crnogorski zatvori vrata od grada, izjavljujući, da je on kao generô ruski, u ime vladara cijele Rusije, zauzeo svu pokrajinu Boke Kotorske, i nadodavajući također, da ne idu naprijed, ako ne će da se ogledaju s ńegovom vojskom. Tad Milutinović potraži razjašńeńa kod kapetana Hôste-a i otkrije izdaju; otkrije, da dok ga ovaj pozivaše da zauzme Kotor, bješe on već ugovorio predaju s francuskom posadom. Hôste dakle odgovori, da će ukrcati artiljeriju kotorsku, da će predati onaj grad i tvrgjave komisiji vladinoj, sastavljenoj od dvije savezne pokrajine Kotora i Crne Gore, pa da će za tijem poći na opsjedańe Dubrovnika.

Vrati se dakle Milutinović na podsjedańe Dubrovnika; no mi mogosmo lijepo opaziti, da mu sada, kad je naučio kako mogu svršiti ustanci, smetaše i ustanak dubrovački.

SAMOSTALNOST MISLI.

Iz đačkih bilježaka g. 1899. Dr. S. St. Petrovića.

Prijatelju

IVU pl. SARAKA

za spomen.

Malen još, stajah negda na ovoj kugli zemljinoj i gledah pred suton kako se sa horizonta spuštaše svijetlo i jarko sunašce, zailazeći za okolne brijegove. — Pomrčina nastajaše čudna i tajanstvena, tišina se dizaše polako i čarobno zajedno sa maglom iz dolina mračnih, omotavajući u sutonu svim tim čudom čudni ovaj svijet.....

Kroz neko doba peńaše se na protivnoj strani blijedi mjesec sa jatom sjajnih zvjezdica krećući se svi u istome pravcu nebom širokim.

Kako se sve to lijepo i u redu okreće okolo mene! — mišlah i divljah se.

„Ne! — uputi me učitelj. Sunce stoji, a mi se zajedno sa zemljom okrećemo okolo ńega.“

„I sunce se obrće, dopuni mi nastavnik. Mjesec oko zemlje, zemlja i zvijezde okolo sunca, sunce pak sa svima ńim oko drugoga sunca i tako dalje: u vječnosti beskrajno i u beskrajnosti vječno.“

.....Stojah ja misleno u prostoru prirode kao iza sna probuden, u srijedi potpunce mračne sobe, ispao iz kreveta na pod. Obrćem se, vrtim se, paštim se svim silama i naprežem, da se nadem, orjentujem kakogod.

A pitah se: od kada li se poče sve to vrtjeti, i dokle li će. Zašto li se okreće vječno?!!

„Gravitacija!“ — kaza mi profesor.

I ja stavih kažiprst na čelo i uzviknuh: Ah, sada tek pojimam! — A u stvari — i opet nijesam mogao ništa pojmiti. Skoro što i prije bješe, samo veći krug saznańa, „poznańa“, — ali još jednako krug: — bez kraja i izlaza.

*

— Rodi se malešan i nejak, da se mora drugi za ń starati i štititi ga; odraste pod okriljem roditelja, razvije se, postane

čovjek; dobije potomka, ruši stare „zaostavštine“ a podiže nove zgrade, koje će vremenom takođe postati „zaostavštine“; ostari i sam, i — taman je odgojio svoju nejač kao zamjenu — islabi, svehne ili razboli se i umre. — — Njegov potomak isto. I tako — — u beskraj?

— Iz sićušnoga sjemena iznikne svježa biljčica iz zemlje, zazeleni se, napupi, olista, rascvjeta se i zamiriše prostorom. Ali vjetar raznese miris, cvijeće precvjeta, dođe plod sjemena, sazri, strese se, listići požute, svehnu: nigdje ni daha od vjetra, a oni se kidaju i padaju mrtvi i uvehli jedan za drugim. I biljčica sva klone, svehne i ugine posve i nestane je, da iz njena sjemena druga biljčica nikne, cvjeta, precvjeta, dozri i ugine. Iz njezina sjemena opet isto, i tako — dokle?

— Na polu bješe zahladnjelo kada mi izadosmo iz sobe. A profesor dahnuv i pokazavši na paru iz usta reče mi: Ugljendioksid, koji mi pri disanju kao nepotreban sa parom izdišemo, uzimlje iz vazduha kao svoju hranu biljka i hrani se; sobom pak služi kao hrana životinjama, gdje se potreban dio ugljenika u jedinjenima taloži u njihovome tijelu, a nepotreban se dio izdiše, izbacuje. Kada životinja ili biljka ugine, njihni se organizam na vazduhu opet raspada u sastojke, i ugljenik sa kiseonikom izdvaja se, i tako eto ga opet u vazduhu, odakle opet nanovo može otpočeti svoj optok. — Optok! Gdje počinje a gdje se završuje „optok“? Zar ima kraja i početka krugu?!

. . . . . .

I uvijek tako i svuda: „Otpočnemo“ — t. j. podemo iz sredine, pa sve dalje idući pomno i hrabro, dok ne dođemo opet do neke sredine, gdje se isto tako ne umijemo posve tačno obresti kao ni pri polazu. „Početak“, „svršetak“ nalaze se samo u rječniku relativnoga. Sve pred nama stoji kao listak kakove knjižurine, iščupan iz sredine njezine. Ko zna šta je sve i koliko je bilo ispred njega, a ko zna i šta i koliko dolazi poslije? — Niko! Nagađaju svi.

Ko zna? — Niko! — — Bravo! Ovo „niko“ daje mi riječ. Hoću da govorim ili bar da pokušam govoriti. I ja imam pravo govora, jer i ja znam i umijem — isto toliko.

Šta ste baš i vi mudraci svjetski, od kojih svaki čuči samo na svojoj polaznoj tački, tački svoga gledišta, vičući na

sva usta fanatički, da se samo odatle vidi sve i može pregledati, razumjeti i pojmiti bezgranično, ogromno, vječno *sve*, inače ni sa koje druge strane! — Ne ću vam dati pod najam svoj mozak, kao kakva teretna kola, koja bi vi pretovarili svima bezgraničnim razmišljanima i snovima svojim, zapletenim i raznovrsnim, gdje bi se moj um upregao, znojio i naprezao sve sile svoje vukući sve te vaše drangulije.

Odakle ste? — Ne znate. Kuda ćete? — Ne znate. Ne znate pouzdano ni šta ste na kraju krajeva. — Dosta! Toliko — ne znam i ja. — —

*

....Materija i sila — supstanca — niti postaje, niti je postala, niti je nestaje; od vavijeka je do vavijeka. Nema početka, ni svršetka. Vasiona je vječna, beskrajna, neograničena. Bezgranični prostor ispunjuje stalna supstanca, koja je u neprestanome, vječnome kretanju. Sve to traje od vječnosti u vječnost, ili stvoreno Bogom, koji je opet vječan u vječnosti, itd., itd.....

Vječan, beskrajan, neograničen — šta će sve to reći? Kakav je značaj tih pojmova i kakav pojam njihovoga značenja? — Bezmjerno, vječno, neograničeno, Bog.....! „Ne znam ništa" — to je isto.

Šta je: *sve?* A šta li tek: *ništa?* — — A na razmaku izmedu ništa i sve širi se cio naš svijet, okolina cijela, *naše sve.* „Naše"! — A „stvar po sebi"? Ah, eto nas opet tu, pri apsolutnom! A apsolutno je u bezgraničnosti, a bezgranično je u vječnosti. A šta je vječnost, šta je beskrajnost, šta apsolutno? — — U početku — bespočetnost, na kraju — beskrajnost. A od jednoga beskraja do drugoga prostire se neograničena vječnost. — A šta je sve to?.....

Dalje sa takim „sveobimnim" teorijama! Pustite me! Toliko znam i ja: ne znam početka ni svršetka. Sredina je i preda mnom kao i pred svakim drugim, — ostavite me sama. Nagadanje — zar je tako teško?

— A čini mi se, da sve izlazi na to, da valja sebi zgotoviti svoju čorbu u životu ukusno i s apetitom je pojesti.

A nije li *trud* najbolji začin u životu?!

PJESNIŠTVO.

Moji snovi.

Često u noć tiju
Sjedim u osami,
Kada drugi spiju,
Kad je sve u tami.
Ne, usamljen n'jesam, ova slova mala,
Što preda mnom stoje, odvode me tamo
Do u doba davno, kad je srpska cvala
Carevina silna i jad nije slam'o
Srbinovih grudi, koje samo znaše
U slobodi disat, al' nikada koje
Ne htjedoše, da se krvcu lititi plaše
Za spas i slobodu otadbine svoje...
Preda mnom se kreću one vojske silne
Junačina starih.
Car napriјed jaše,
Barjaktara kraj njeg opkoliše svilne
Sa barjaka kite, što po njemu pâše.
Oko cara sjajna sva u zlatu svita,
Oružje je svima u rukama bojno,
A za njima u boj za slobodu hita
Srbadije silne more neprebrojno.
— I predugo tako razvrsne slike
Pred okom mi lebde, a nikad ih dosti,
Čas »pobjeda, juriš!« čuješ gromke klike,
A čas zadnji uzdah »Bože sveti, prosti!«
Dalje, samo dalje... I Kosovo crno
I njega sam prošo, al' oko zasuzi,
Tu pošljednju stranu kada sam prevrn'o
Nesrećnoga boja — u preteškoj tuzi.
Više' ne mogoh dalje u knjigu zatvori',
»Povjest srpskog roda« ime joj je krasno;
A čelo mi mlado vatra sve da zgori...
Kada sam u ponoć leg'o tako kasno.
Pa i tad se jato mojih misli vilo
Kroz dubоku tamu, tražeć nešto žudno,

Све докле у своје не прихвати крило
Бого снова, Морфеј, моје т'јело трудно.
Он свакоме даде
Оно, за чим жуди,
Јер најтање знаде
Жеље из дна груди,
Па онда и мене
Ношаше кроз краје,
Гдје љубав не ве'не,
Мржња с' не познаје.
Ту пред двором једним, пуним сјаја, славе,
Весео је народ неком хвалу вио,
Ни на ком се није вид'ло какве страве,
Ил' претворства мрског, а двор царски био.
»Јест, царски је, царски; ал' унутра само!«
Свако ми је рек'о из народа тога,
На царском је трону ту сједила — *Слога*,
Како мила само, како благост с чела
И истина с правдом њезинога сјаје!
Чим ме видје, одма и жељу је хтјела
Моју чути давну и рече ми: »Шта је?
О реци без страха, ти незнанче младо;
Желиш моју помоћ, одма ћу је дати.«
— »О, царице света, како слушам радо
Обећање твоје, јер мој народ пати
Српски без тебе и помоћи твоје.
За то...« хтједох даље, ал' ме неко ти'о
Погладн по челу и све жеље моје
Растјера, којим сам усрећити хтио
Моје Српство драго...
Ал' мајчину руку
Ко икада за то прекорити смије,
Што из снова тргне, на ма какву муку
Осјетио онда — ах, ни ње ми није!
Та, чија ме онда глади рука мека,
Чије за ме бију тако њежно груди?
Као мајка негда, тако само сека
Из сна може брата свога још да буди!

В. Пећанац.

Suncu.

— Posvećeno D. M. —

O sunce, sunce, o žarko sunce,
Što na nebu tako divno sjaješ,
Milo si mi, ja te obožavam,
Jer mi tužnu ti života daješ!

Ti mi bistriš pamet, duh izdižeš
Do visina, do domaje tvoje,
Kad te gledam, kad te razabiram,
Srce moje himnu tebi poje;

Teške misli kad me ponapanu
Dižuć' srcu mira zaklonište,
Onda, sunce, zagledam li tebe,
Zadobijem skromno utočište!

Za to, sunce, i na dalje sjaji,
Ne zalazi nikad porad mene;
A zadeš li,.... tada mog života
Cv'jetak mladi moraće da ve'ne!

13 aprila 1903. **Abećedović.**

U samoći.

Vedro nebo, gusto grmlje, st'jeńe
Sve bi rekô, da mi milo zbore:
U samoći da je živjet slatko,
Tuna da se pjesma mira ore!

To pomotrim, pa razmišljam mirno
Lijepa li je priroda nam majka,
Divna li je, čarna, i još onda
Kad zamukne ludî b'jesna hajka!

Samoća! ah, pa da slatka nije
Riječ ova! Iz ńe slatkost teče,
Prozboriš je, usta puna slasti,
Istrudeno srce mira steče!

Ah, samoća! pa ko bi je mogô
Prezirati, od sebe odbijat?
Kad je meni mila, draga, sveta,
Ko bi smio za to me ismijat?

Ta slobodno stoprv onda živeš,
Kad svoj stanak u samoći nađeš.
Tu si miran, niko ti ne smeta,
Nije straha da kud kamo zađeš.

Divljoj buci opakijeh ljudi
U samoći prebivańa nema,
St'jeńe bodri, nebo tu sokoli,
Mir ti pruža priroda nijema.

Tu rob n'jesi, pa ni čiji sluga,
Sam caruješ, sam naloge vršiš,
Tu nemilom, gordom zapov'jesti
Svoju volu na silu ne kršiš,

Već se krećeš kako ti je drago,
Tu razmišljaš kako te je volja,
Sam uživaš... prirode si čedo...
.....Pa ima li postojbina boja?..

U aprilu 1903. **Abećedović.**

Вихор.

Што страховит вихор хуји,
Па га страшан врисак стане,
Па далеко у ноћ црну
Са јауком тешким пане?

Па зазвижди, па зацвили,
Зацијуче, зафијуче,
Па захуји, па зазуји,
Па заплаче, зајауче?

Што ноћ стрепи, небо ћути,
Зв'језде дршћу, мјесец бл'једи?
Земља преза, борје пада
И од леда кам се леди?

То је тамна ноћца мила
Завољела мјесец сјајни —
Вихор чуо, полетио
Са далеких гора тамни'.

Хуји вихре, хуји друже!
Та је мени пјесма мила,
Кад махнито у свом б'јесу
Дижеш своја мрачна крила.

Хуји вихре! и мој дух се
У свом јаду с тобом диже
И далеко кроз ноћ мрачну
Прô св'јетова даљних стиже.

Беч. **Михаило Мирон.**

Емири.

Да сам моћан, да сам силан,
Да колајну златну носим,
Је л' да би ме ти љубила,
Да се тобом ја поносим?

Да ја имам куле злата
И добара и палата,
Је л' да би ме ти љубила
И грлила око врата?

Али ја сам пјесник робља,
Без добара и палата,
Без колајне златне, свилне,
И без кула сјајног злата.

Само имам харфу стару,
Што богови мени даше,
Да њом тјешим тешке јаде,
Кад ме с неба истјераше.

Беч.

Михаило Мирон.

Horatijeva oda.

(V. 1.)

Koje momče tanahno na steli ružičnoj
mirisima tečnijem oblito grli te
u spili, Piro, prijatnoj?
Komu rusu kosu prosta

A gizdava pribadaš? Juh vjeru kolikrat
i bogove m'jeńene plâkaće, a burnu
s vjetara mutn'jeh pučinu
u čudu će zaglédati,

Lakovjerno ko te sad uživa zlaćanu,
ko sved u te slobodnu, sved lupku uzda se,
varljivom nevješt lahoru!
Kuku jadn'jem kojima si,

Ne znajuć te, ugledna; svetome o zidu
kaže mene štičica zavjetna, haljine
smočene da sam izvješô
bogu mora gospodaru.

Na Cetinu 1903.

L. Zore.

КУЛТУРНИ ПРЕГЛЕД.

Предавање о српском имену у Старој Србији и Маћедонији.

Професор Велике Школе Др. В. Ђерић држао је у Београду предавање о српском имену у Старој Србији и Маћедонији. О томе важном предавању донијела је »Уставна Србија« овај извјештај:

»Предавач је отпочео говорити о граници између српске и бугарске говорне области и указао на то, да се она која је примљена не може науком бранити и да се за сада још у опште тачна граница и не може повући. Што је ова која се и данас узима, кад је о томе ријеч, нетачна, кривица је до Шафарика, који је о томе писао не знајући тачно гдје је граница између српскога и бугарскога језика, пошто никад није тим странама путовао. И Вук је није тачно знао, али се уздржавао да о томе пише, прије него што сам кроз те крајеве прође. Овдје ондје у његовим дјелима налазе се по нека факта и о овом питању. У »Рјечнику« је, на примјер, гдје је ријеч о *Дибри* испричао, како се на Цетињу разговарао с неким Дибранима, који су говорили *српски* и свој језик обиљежавали као *српски*.

»Послије овога је прешао на то да покаже, какав је појам Маћедоније био кроз вијекове, од кад се она у опште у историји помиње. Нарочито је скренуо био овом приликом пажњу на факат, да је Маћедонија, по ономе како су се њене границе схватале у XVI. и XVII. вијеку, обухватала и велики дио сјеверних српских земаља (Зету, Херцеговину итд.). Предавач је добро учинио, што из овога факта, који је Рувараду лијепо објаснио, није изводио никакве закључке, него је дотакавши га се, потпуности ради, простим поменом, прешао на говор о томе како су, према очуваним писменим споменицима, сами домороци називали свој језик у крајевима јужно од Шара и скопаљске Црне Горе. Масом марљиво прибраних исписа и записа из споменика од XV—XVI. вијека па на даље утврдио је факат: да су сами домороци из тих крајева називали *свој језик српским и да су га сами сматрали као језик српски, а себе као Србе*. Нарочито је много таквих исписа

из Кратова, у коме се данас бугарска пропаганда учврстила. Напоредо с овим закључком иде и други, *да се за језик Македонаца не налази ни једнога примјера, по коме би се видјело, да га домороци називају бугарским.* Предавач је савјесно прегледао све споменике и објављене студије, прегледао је и све примјере у студији др. Шишманова о имену *Бугари*, па опет онђе није нашао примјерâ, који би ишли у прилог овоме његову закључку.

„У записима и споменицима од досељења Словена на Балканско Полуострво језик и у Бугарској и у данашњој Македонији називао се *словенски*, а у многим се споменицима спомиње напоредо *словенски* и *бугарски*, те се према томе види, да међу њима *нема идентичности*, да их управо као такве нијесу сматрали ни сувремени странци који су писали о Словенима и о преводу књига грчких на словенски језик. Ово је факат од нарочите важности, који ће још боље утврдити и објаснити им смисао историјска истраживања.

„На завршетку се предавач дотакао књижевнога рада наших патриота с неколико примједаба које су показивале, колико је тај рад био површан и баш са те своје површности штетан по наше националне интересе. Данас се у свијету више свега цијени истина и научна објективност, и због тога нам само штете наносе радови, који се не одликују овим особинама. Преко шовинистичких декламација паметан свијет прелази, како гдје, с презривим осмијехом или с негодовањем."

Kongres slavistâ. — Dne 23 pr. mj. sastadoše se u Petrogradu, u dvorani ruske carske akademije nauka, učeńaci slaviste na vijećańe o pripravnim radńama za zasnovani budući kongres slavista, koji bi se imao budućе godine u Petrogradu obdržavati. Sastanku je predsjedao sam predsjednik ruske carske akademije, veliki knez Konstantin Konstantinović, a uz ńega zauzeše mjesta predsjednici budućega kongresa: akademici J. V. Jagić i V. J. Lamanskij.

Na tom su sastanku učestvovali zamjenik ministra prosvjete Lukjanov, podpredsjednik ruske akademije Nikitin, tajnik akademije Dubrovin, akademik A. N. Veselovskij, podpredsjednik akademije umjetnosti grof J. J. Tolstoj, nadalje akademici:

Kondakov, Sahmatov, Sobolevskij, Pypin, Lapo-Danilevskij, Budilović, Spasović, napokon profesori i docenti slaviste svih ruskih sveučilišta i mnogo drugih ličnosti, koje se zanimaju slavenskom naukom, u sve oko 200 lica. Predsjednik akademije, veliki knez Konstantin Konstantinović, pozdravi sabrane i otvori vijećanje. Veselovskij saopći, da su počasnim predsjednicima budućega kongresa izabrani profesor Buduen de Kurtene u Petrogradu, prof. Drinov u Harkovu, profesor Kočubinskij u Odesi, prof. Florinskij u Kijevu i srpski poslanik Stojan Novaković. Predsjednicima kongresa izabrani su: I. V. Jagić, V. I. Lamanskij i A. N. Pypin, a tajnikom docenat Jastrebov. Na to je V. Jagić priopćio, da je pripravni odbor odlučio razdijeliti rad sastanka na šest odsjeka: 1. za organizaciju kongresa slavista, 2. za slavensku enciklopediju, 3. za crkveno-slavenski rječnik, 4. za slavensku bibliografiju, 5. za izdavanje crkveno-slavenskih spomenika, 6. za slavensku književnost.

Akademik Jagić je u svom govoru razvio program budućega kongresa, kojemu je svrha unaprijediti razvitak i procvat slavenske nauke. Kongres će se baviti ne samo općenitim pitanima slavenske nauke, nego i posebnim nezinim granama, a napose: jezikom, književnošću, etnografijom, povješću i starinama. Najpreča će biti zadaća, da riješi pitanje o izdavanju slavenske enciklopedije, komparativne gramatike slavenskih jezika, komparativnog ili etimološkog slavenskog rječnika, slavenskih starocrkvenih spomenika i slavenske paleografije. Uz to će imati da izradi program za sabiranje dijalektološkog, etnografskog, arheološkog gradiva, za izdavanje etnografskih i dijalektoloških karata slavenskih zemalja i naroda, za objašnjivanje slavenskih spomenika i popisivanje starih rukopisa u raznim arhivima i zbirkama, za povjerenstva glede proučavanja slavenskih naroda, za središnju zbirku i knjižnicu slavenskih djela i znamenitosti, za poboljšanje naučnoga saobraćaja medu slavenskim učenjacima, za izdanje cjelokupnog izdanja djelâ Dobrovskog, za sabiranje gradiva o naglasku u čakavskom narječju.

Osim toga na sjednicama kongresa pretresaće se pitanja: o slavenskim elementima u njemačkom jeziku, o gotskim elementima u slavenskim jezicima, o zadaćama slavenske historiografije, o uplivu Vizanta, Italije i Njemačke na državni i dru-

štveni život Slavenâ, o paralelnim pojavima u političkom, crkvenom i društvenom životu slavenskih plemena, o uplivu pisane književnosti na narodnu književnost Slavenâ, o narodnom elementu u književnostima slavenskim, o porijetlu ruskoga i jugoslavenskog epa, o narodnim i inostranim elementima u slavenskoj umjetnosti itd. Rasprave i referati budućega kongresa čitaće se na svim slavenskim jezicima.

Prof. Florinskij, u ime ruskih slavista, zanosnim je riječima pozdravio ovaj početak velikoga djela, što ga poduzima ruska akademija, namjeravajući u Petrogradu prirediti međunarodni kongres slavenskih filologa i povjesničara.

Poslije govora prof. Florinskoga govorio je akad. A. A. Šahmatov o izdanju slavenske enciklopedije, koja ima biti zbirka cijele slavenske nauke, naročito preglednih rasprava o književnosti, povjesti, jeziku i starinama svih slavenskih naroda. Drugi odsjek kongresa ima da izradi program za tu enciklopediju, koju bi izdala ruska akademija nauka. Povela se i riječ o izdanju crkveno-slavenskog rječnika i slavenske bibliografije crkveno-slavenskih spomenika.

U drugoj sjednici iznijelo se pitanje, kada se ima sazvati kongres slavista, da li u isto doba, kad se bude g. 1905. u Petrogradu priređivala sveslavenska izložba, ili pak samostalno, bez obzira na tu izložbu. Odlučeno je, da se ima sazvati u avgustu ili septembru buduće godine 1904. Na taj kongres će se pozvati ne samo slavenske učenjake, nego i pojedina lica, učena društva i državne zavode, koji su u savezu s kojom granom slavenske nauke. Osnovaće se posebni odbori ne samo u Rusiji, nego i u drugim slavenskim zemljama za priprave k tomu kongresu. Učesnici kongresa dobiće polakšice u vožnji na ruskim željeznicama, a možda i besplatne stanove u Petrogradu. Što se tiče slavenske enciklopedije, akademik Jagić bi želio, da se izdanje enciklopedije riješi i prije kongresa, pa misli, da bi se do toga vremena mogao izdati jedan svezak enciklopedije. Akademik Šahmatov priznaje, da je misao o enciklopediji prvi iznio prije deset godina akademik Jagić i da je već onda naišla na sveopće odobravanje slavistâ. Program te enciklopedije vrlo je opširan, kako ga je razvio akademik Šahmatov: Jezik u prošlosti i sadašnosti, književnost, umjetnost, po-

vjest prosvjete i etnografija — sve treba da bude naučno obrađeno u toj enciklopediji; a uz to i nauke, koje su u svezi s ovim granama, kao slavenska antologija, fiziologija glasova, leksikologija, politička povjest slavenskih naroda, dialektologija, pravni običaji i dr. Rasprelo se pitaće, na kojem će se jeziku štampati ta enciklopedija. Profesor bonskoga sveučilišta Getz predložio je ńemački jezik, a uza ń je pristao jedini Miļukov, dočim su se svi ostali izjavili za ruski jezik; s tim dodatkom, da će se pojedine rasprave izdati posebno na jeziku ńihovih pisaca.

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Глацијални трагови на Пирину од П. Јанковића. — Глас срп. краљ. Академије LXV, с. 163-184. Пошто је утврђено, да је било старијех глечера на Рили (у Бугарској),[1]) њихови трагови тражени су и на осталијем планинама Балканскога Полуострва. Али пошто је већина глечерскијех трагова до сада нађена и проучена на планинама западног дијела полуострва, била је научна потреба, да се у томе смислу испита још која планина на источном дијелу полуострва. То је овијем радом учинио г. Јанковић.

Непосредни повод овоме раду били су, као што вели сам писац, научни радови Др. Ј. Цвијића, који је с обзиром на тијесну везу Риле и Пирина први истакао могућност, да је било глечерâ и на овој планини. Пирин је највиша планина у источној Македонији. Његов највиши врх Јел-Тепе висок је 2681 м. Од Риле се пружа у меридијанском правцу између Струме и Месте и допире на југу до Неврокопа. Основна му је маса од кристаластијех шкриљаца, а сјеверна страна од кристаластог кречњака, кроз које су се мјестимице пробиле млађе еруптивне стијене. Најпоузданији глечерски трагови су у цирковима, али се таквијем могу сматрати и карактеристични облуци у до-

[1]) Др. Ј. Цвијић у: Трагови старих глечера на Рили. LIV. Глас Срп. Краљ. Акад.

лини Глазне. Некоји су циркови близаначки и ступњевити, сви су дубљи од рилскијех и сви сјеверу окренути. Карактеристични су мали секундарни циркови по странама већијех с јасно развијеном доњом пречагом. У цирковима нађене су *мутопиране стијене*, чија се углачаност мјестимице узгубила услијед постглацијалног карсног процеса, некоје са карактеристичнијем зарезима, који су се услијед истог процеса касније још јаче издубили. На Пирину има 40 *језера* од којијех су 38 у цирковима. То су већином језера глацијалног поријекла, на доњем крају загаћена моренскијем наносом, многа међусобно комуникују, хране се снјежаницама и у многијем почињу мање ријеке. У већини циркова нађене су подинске и уздужне *морене*, које се истањују према доњој ивици цирка, гдје их обично нестаје.

Ово су најзначајнији глечерски трагови и њих је г. Јанковић детаљно проучио. На основу тијех проучавања г. Јанковић је утврдио на Пирину двије глечерске периоде, а у образовању секундарнијех циркова можда се види и наступање треће, врло слабе глацијалне периоде.

Снијежна глацијална линија спушта се до 2070 м (израчуната по цирку Караманице) и према томе је нижа од рилске глацијалне линије за 30-40 м. Тиме би се могла објаснити она појава, што су дна пиринскијех циркова дубља од рилскијех. Ови резултати свакако су од вриједности за питања о глацијалној епоси на Б. Полуострву.

Из цијелога се рада види, да г. Јанковић има добру методску спрему и проматралачки дар. Ниједна појава, која би имала везе с траговима старијех глечера, није његову оку умакла. Највише предобија она пажња при одређивању појединијех објеката и при извођењу резултата. (На многијем мјестима гдје се неке ствари могу узети као сигурне, г. Јанковић их узима као »вјероватне« и »врло вјероватне«). Једина замјерка што би се могла учинити је та, што је у овој расправи стил јако збијен, те је теже разумијевати поједине ствари. Иначе српска наука добила је у г. Јанковићу младог, даровитог и спремног радника и с правом може много од њега очекивати.

Ј. Д-р

BILJEŠKE.

Na 3. o. m. Srpska Građanska Muzika proslavila je dvadeset i petu obljetnicu velikom akademijom u Bondinu Pozorištu. U narednom broju donijećemo izvještaj o ovoj uspjeloj akademiji.

*

Srpski naučenak Stojan Novaković sprema uoči stogodišnice oslobođenja Srbije veliko djelo u četiri knige s natpisom: *Postanje nove države srpske u prvoj trećini XIX. vijeka. Studije za političku istoriju Srbije 1792-1830.* Prva knjiga: *Zametak pokreta, ustanak i vojevanje do veze s Rusima 1792-1807.* — gotova je i spremljena za štampu.

*

Na 31. maja, 1. i 2. juna održaće se u Plzńu, u Češkoj, peti kongres slavenskih novinara iz Austro-Ugarske.

*

Gospodica Vela Nigrinova, dramatična umjetnica i članica Srpskoga Kraljevskoga Pozorišta u Beogradu, bila je gošća Češkoga Narodnoga Pozorišta u Pragu. U Pragu je Vela Nigrinova osvjetlala obraz srpskoj umjetnosti. Tom prilikom priredilo je srpsko društvo „Šumadija“ u Pragu u počast srpske umjetnice sjajan koncerat sa čisto srpskijem programom. Poslije koncerta bio je banket.

O tomu pišu iz Praga: Na koncertu, kao i na banketu, prisustvovala je i sama slavljenica. Recitovala je gospoda Horžicova Laudova, pjevala prima donna češkog narodnog pozorišta gospoda Maturova, damsko okteto „Hlahola“ i kvartet „Kitara“, pjevale su se i naše narodne pjesme od profesora Klička, koje su kod publike vrlo dobro primljene.

Na banket se prijavio velik broj učesnika, što najbolje dokazuje, koliko je naša umjetnica mogla svojim velikim darom predobiti češku publiku. Slavljenicu je pozdravio predsjednik društva g. Dimitrije Begović, napomenuvši značaj ńene posjete u Pragu. Vrlo prijatan utisak na prisutne učinila je zdravica gospode Laudove i predstavnika „Slovenskog Kluba“, slovenske „Ilirije“ i hrvatske omladine, g. Tomića. Na posletku je i sama slavljenica nazdravila i zahvalila s nekoliko toplih

riječi. Burnim pozdravima nije bilo kraja, a veselje je trajalo do zore.

Ovaj su put Česi prvi put čuli čisto srpski koncerat, a lepota naših narodnih pjesama toliko ih je zadobila, da su izjavili želju, da bi češće rado čuli naše narodne pjesme.

Od tog večera već su se iste pjesme pjevale na češkim koncertima. Za sve to treba jedino da zahvalimo profesoru konser. g. Klički i našoj vrijednoj Srpkiňi, gospodi Zorki Hovorkovoj, neumrloj radenici na svemu što je srpsko.

*

„Brankovo Kolo" posvetilo je broj 17. Josifu Holečeku, povodom 50-godišńice života ovoga vrloga Čeha i srpskoga prijatelja. Na prvoj je strani slika Holečekova.

*

Naš sugradanin g. Božo Đaja, pomorski kapetan, napisao je: *Naši pomorci. I. Mali.* Ova je kńiga štampana u Beogradu i čini stoto izdańe Kolarčevog Fonda. U osmoj svesci „Kola" izašla je povolna ocjena o ovom djelu, koje nijesmo još primili.

*

Beogradski Etnografski Muzej odlikovan je od strane ocjeńivačkoga odbora zlatnom medaljom za predmete srpske nošńe, koji su bili izloženi na petrogradskoj izložbi.

*

Velimir Sperńak komponovao je i o svome trošku izdao: I. Smjesa srpskih narodnih pjesama za glasovir. Cijena 1 kr. 20 p. Može se nabaviti kod kompozitora: Ulma, Temišvarski komitat.

*

Iz „Srda" su preštampani ovi radovi:

Jedna rukovet iz Vukove prepiske izdao B. Bogišić.

O bedemima grada Dubrovnika napisao Vice Adamović.

Legenda, napisao Nedjib Bey, generalni otomanski konsuo u Dudrovniku.

*

Od Male Biblioteke u Mostaru primili smo dvije sveske: 1.) Guy de Maupassant: Orla, s francuskog preveo Veljko M. Milićević; 2.) Jovan Đorđević: Čučuk-Stana, biografska crta.

*

Ovih je dana ruski car posebnim ukazom potvrdio ove konačne promjene u ustrojstvu ruskih sredńih škola:

1. Grčki jezik prestaje biti obaveznim predmetom za sve učenike gimnazijâ, osim onih, koji namjeravaju preći na filološku fakultat ili fakultat istočnih jezika.

2. Realke sa sedam razreda daju pravo prelaza na više tehničke zavode.

3. Ustraja se novi tip srednjih škola sa 6 razredâ za naobrazbu službenikâ u gubernijama sa opće obrazovanim smjerom.

4. Odlučno se traži što širi razvoj srednjega školstva za tehničko i obrtničko obrazovanje, koje ima pred očima praktične potrebe života.

5. Naobrazba učiteljâ, ustrajanje internata i mjere glede moralnog i rodoljubnog uzgoja učenikâ tiču se moralne strane naobrazbe.

Gimnazije prema toj reformi zadržaće osam razreda. Ko svrši cijelu gimnaziju, ima pravo preći na sveučilište, a ko svrši potpunu realku, prelazi na tehniku. U sustavu gimnazijskom najvažnija je promjena — ukinuće grčkoga jezika za sve gimnazijske učenike, izuzev kandidate filologije i istočnih jezika. Očekivalo se, da će se u slučaju ukinuća grčkog jezika broj razreda gimnazijskih od osam smanjiti na sedam, pošto je obuka toga jezika zapremala više od osmine cijeloga naukovnog rada; no pošto se broj razreda nije snizio, misli se, da će se zato proširiti naukovna osnova za ostale predmete, osobito ruska povjest i ruska književnost.

Ovom se reformom uvodi novi tip srednjih škola, čiji učenici ne će moći prelaziti u viša učilišta, u tehniku i sveučilište. Oni, koji svrše tu praktičnu srednju školu sa šest razreda, primaće se u službu u gubernijama.

Novost je i u tome, što su dosele ruski djaci s gimnazijskom maturom mogli preći ne samo na sveučilište, nego i na tehniku, dok po ovom ukazu imaju pravo preći na sveučilište, a djaci s realskom maturom na tehniku.

„Slavenska Misao“.

Errata-corrige.

U prošlom broju „Srda“ na strani 356. mjesto: *ujaka i rodaka Danijelova* treba: *strica i rodaka Danijela.*

SRĐ

Br. 10. Dubrovnik 31 Maja 1903. God. II.

NEVINA ŽRTVA.

— sxopćio **Dr. Torkvato.** —

Divne jedne večeri, nalazio sam se u kra|evskom pozorištu u Torinu i s nekom osobitom pozornošću pratio sam božanstveni sklad *Stiffelia*, remek-djela velikog učite|a Verdija; kad iznenada neko zakuca na vratašca moje lože. Moje iznenađeńe bijaše veliko, kad upoznah Ivana Toricelli, svoga nerazdruživoga prijate|a iz mladijeh dana. Pošto se rukovasmo i propitasmo za zdrav|e, on sjede pokraj mene diveći se savršenom izvađańu Verdijeve kompozicije.

Kad se zastor spustio, među nama je nastao živahan razgovor. On mi je stao pričati o svojijem doživ|ajima u Firenci, a ja ńemu o Parizu i Francuskoj.

Kad smo se porazgovorili o svojijem intimnijem stvarima i starijem uspomenama; on će meni, upozorivši me na ložu br. 13:

— Jesi li opazio onu mladu gospodu?

— Da, ti je možda i poznaješ?

— Bez sumńe.

— A jesi li opazio, kako je vrlo blijeda i žalosna?

— Regbi da boluje.

— Da, boluje i mnogo trpi; boluje upravo na srcu.

— A kako se zove?

— Grofica Florencija Stelio.

— Šta da ti rečem? Netom sam stupio u parterre, upalo mi je u oko ono blijedo lice i nijesam svrnuo pogleda. Bila je nepomična kao od kararskoga mramora. Nije maknula očima, bio bih se prevario da je stup od kamena. Opazio sam kasnije, da su se na drugome činu pomakle ńezine zjenice, a niz lice spustile dvije debele suze. Pod onijem bljedilom skriva se bez sumńe kakova tajna.

— Imaš pravo prijatelju; ono lice i ona suza krije povjesnicu i kobnu povjesnicu ńežnoga srca. Već od nekoliko vremena mišlju i pogledom pratim onu gospodu, koju sam negda i iz bliza poznavao; ali ne onako blijedu kao danas, već mladu i punu života — to je bila divna mirisava ruža; ńežan posmijeh uvijek joj je titrao na usnicama, milo bi pjevuckala poput poljske ptičice pri osvitku zore i ishodu sunca.

— Prijatelju, to me vrlo zanima; ja bih želio potanko saznati cijelu povjesnicu one gospode.

— Pa dobro, izađimo odavle, podimo u atrij i nastojaću udovoljiti tvojoj želji. — — — —

Stupivši u atrij i postavivši se na dva osamljena stola, Ivan će meni:

— Prijatelju, ovo što ću ti sada kazati nije potpuna historija, već pojedine činenice, koje sam saznao u razmaku vremena; kazaću ti ih onim redom, kako sam ih i ja saznao. Saopćiću ti sve, što sam čuo i što sam vidio. Dva sam puta posjetio grofa Stelio. Prvi put u Aleksandriji bio sam mu slučajno predstavljen od jednog svoga prijatelja; tom sam se prigodom i nekoliko večeri zabavljao u ńegovom dvorcu. Nakon nekoliko vremena, putujući za Francusku, u Genovi sam saznao, da se je grof tu preselio. Smatrao sam dužnošću da ga posjetim. Bio je u pedesetoj godini, izrazita lica i odurna pogleda. Kazali su mi, da se je oženio. U ńegovijem odištima, cijenio sam, da mu i žena nije tako mlada i lijepa. I ja mu se predstavih; on me ljubezno primi u svojoj privatnoj sobi, čiji su prozori gledali u raskošnu gradinu, iz koje se širio ljetni vazduh procijeđen jakijem mirisom akacija, ruža, hijacinata i raznolika cvijeća. Raspravljali smo o raznijem pitańima svake struke, kada nas od jednom prekide svjež i ńežan ženski glas mlade žene u naponu života. Mogao sam razabrati ove stihove:

„O inani sogni, o stolte fantasie,
Come spume di mar vi dileguate:
Soltanto voi, crude sventure mie,
E perpetue voi, oure, a me restate.“ [1])

— Šuti Florencijo, osorno će grof otvorivši na pola vrata od sobe; imadem posjet, nemoj nam smetati.

[1]) O isprazni snovi, o lude mašte, nestaje vas kao pjene morske; samo mi ostajete vi, opore nesreće i trajne brige moje.

— Ko je onamo? — zapitah grofa, i ako malo neoprezno, tako me se bijaše dojmilo ono pjevaće.

— Moja žena sa svojom sestrom radi u svojoj sobi, odvrati mi grof.

Grof mi stade pričati o svojijem doživljajima u Petrogradu i Londonu, i ako ga ja nijesam pozorno pratio. U mojijem ušima zvonile su još zadńe riječi ńežne pjesme:

Soltanto voi, crude sventure mie,
E perpetue voi, cure, a me restate.[1])

Kad, od jednom, dalo mi se u vrtu opaziti dvije mlade žene sa povećom kitom cvijeća na prsima. Promislih odmah, da to ima biti grofova žena sa svojom sestrom. Jednoj je moglo biti kakovih 30 godina: visoka stasa, plavka, blijeda lica, a cijelo joj je biće odavalo neku unutrńu bol. Ńoj uz bok stala je djevojčica od kakvih osamnaest godina, rafaelskoga tipa. Prelijepa, puna, jedra i zdrava, kao rumena mirisava breskva. Od glave do pete kipio je u toj mladici puni život. Glatke i sjajne puti; punahna, suobla lica; crvene usne drhtale su kao i velike maline na grmu; niz strmo čelo pričešlana sjajna kosa izlazila je u dvije guste pletenice. Na ńezinu licu titrao je neki blaženi posmijeh kao leptir na punoj, rascvaloj ruži. Svako ńezine udo bijaše puno, oblo i dražesno. —

Ja sam je promatrao upravo s nekim udivljeńem, dok je grof jednako zanosno pričao. Napokon umuče i omjerivši moj pogled reče:

— Želite li, da Vas predstavim svojoj ženi?

I jakijem glasom zovnu: Florencijo, Florencijo!

Dotrča u sobu divna djevojčica, koju sam malo prije u vrtu opazio, noseći u rukama poveću kitu raznolika cvijeća. Bila je grofova žena.

Netom me je opazila, zaustavi se, pocrveni, spusti iz ruka cvijeće i htjede se pokazati ozbiljnom, što joj je podalo neki osobiti čar i predstavilo je mnogo lepšom mojijem očima.

Pozvan kod grofa na objed, imao sam lijepu prigodu diviti se rafaelskoj pojavi i elegantnijem manirama grofice Florencije. Glas i pogled odavao je potpuno ńezino zadovoljstvo,

[1]) Samo mi ostajete vi, opore nesreće i trajne brige moje.

pred očima cvao joj je samo život pun bajnosti i čara, kakav običajno stvara neiskusna mladenačka mašta. Pa i čega se trebalo da plaši ono mlado i nevino srce? — Pjevuckati i smiješiti se bio je i imao je biti ńezin život.

Iza objeda, grof je imao odjahati jednome prijatelju. Grofica mu se približi, pogladi ga po rukama i ńežnim riječima pruži svoje čelo ńegovijem usnicama; a grof prignuvši se, utisne vruć cjelov u milo lice svoje žene. Uzjaha na końa i odjuri.

Nakon malo i ja otputovah, a pred očima stajala mi je neprestano divna ńezina slika, kao kakav pjesnički fantom. Zašto sam o mirisnome tome cvijetku zlo slutio? — Možda s toga, jer je moje srce predvidalo ńezinu budućnost.

Proputovavši u dvije godine dana gotovo cijelu Italiju, povratio sam se svojoj kući. Saznao sam tada, da se je i grof Stelio tu stalno naselio; spomińao sam se ńegove mlade žene, koja mi se je otrag dvije godine predstavila s kitom cvijeća u ruci i s veselijem posmijehom na licu, a o kojoj sam ja ipak zlo slutio. Odlučio sam ga posjetiti. Ja sam bio, dragi prijatelju, vrlo ganut i nemiran misleći na ńu, bilo mi je kao da imam pohoditi svoju sestru.

Propitao sam za grofov stan i saznao, da stanuje na glavnoj ulici, u raskošnoj palači baruna Morini.

Bilo je jednoga zimskoga dana, nebo oblačno, a kiša kao iz kabla na zemlju padala. Koja razlika od onoga dana, kada sam prvi put groficu Florenciju upoznao: tada je sunce veličanstveno sjalo na nebeskom svodu, a priroda odisala ljetnim ljubavnim srhom.

Stupivši u grofovu palaču, ostao sam zadivljen unutrńijem bogastvom i sjajem; sve je bilo lijepo i udobno, uređeno u stilu *renaissance*. Priznajem ti ipak, da neke zle slutńe zaokupiše moje srce. Grofica Florencija, negdašńa divna i mirisava ruža, pretvorila se u veliku damu. Uvedoše me u elegantnu sobicu, koja je bila u najboljem redu; tamo me je čekala i grofica, kojoj bijah najavljen. Našao sam je gdje sjedi na finome jastuku, a uz noge joj stajaše maleno dijete, igrajući se sa zlatnom narukvicom. Grofica je nosila na sebi crno odijelo, a izgledala je vrlo zlovoljna i kao nemarna prama svome djetetu. Činilo mi se da sańam, opazivši je onako blijedu u licu,

a cijelo joj je biće odavalo neku potištenost i bol, koju je nastojala pred drugima zatajiti. S ńezinoga lica, poštrapana ružičastijem crvenilom, nestalo je i svježosti i života, a prekrivala ga neka žuta koprena; pa i grofičine nekadašńe krasne oči odavale su neki izraz sućuti i smilovańa; na usnicama nije joj treptio veseo smiješak, već pritisnute jedna uz drugu bile su kao od kamena; sve to pokazivalo je srce, koje silno trpi i nastoji bol zatajiti. Pod tom vańštinom imala se kriti kakova tajna.

Oh, prijatelu, reče Ivan, svladan nekijem unutrńijem čustvom, da si vidio tu mladicu u punome životu, otrag same dvije godine dana — ti bi proplakao.

Nakon običnih cerimonija, grofica me pozove da sjedem uz ńu i:

— Ako se ne varam, reče mi, mi smo se upoznali prvi put u Genovi, u mojoj gradini, otrag dvije godine, jednoga lijepoga letnoga dana.

— Tako je, grofice, ja joj odvratih. Jučer sam se povratio s daleka puta i, saznavši da ovdje prebivate, smatrao sam dužnošću da Vas posjetim i propitam se za Vaše zdravlje i ono gospodina grofa, dobrog moga prijatelja.

Grofica je sasvim malo govorila, pokazivala se zlovolna, i ako je nastojala pokazati se preda mnom ljubezna. Trudio sam se odgonenuti tajnu takove nagle promjene, ali nijesam uspio.

Upitah je, je li kroz ovo vrijeme bila bolesna. Odgovori da nije, nadodavši, da se ipak nešto slabo osjeća, i promijeni razgovor. Pogledah dijete, bilo je zdravo kao cvijetak: dakle, on nije mogao dati povoda kakvoj zabrinutosti. Možda je grof pooštrio svoju dosta hirovitu ćud prama svojoj ženi?

Dok su se ovakove misli rojile u mojoj glavi, na vratima se ukaza grof. Netom me opazi, stište mi desnicu i prijatelski me zagrli; približi se zatim svojoj ženi i poljubi je ńežno u lice. U razgovoru potuži se na ńezinu melanholiju i povučenost, a ja se potpuno uvjerih, da ni grofu nijesu poznati uzroci nagle promjene ńegove žene. Zametnuo se među nama familijaran razgovor. Grof mi s nekijem ponosom pokaza sina; pričao mi je o raznijem zabavama, koje češće

priređuje svojoj Florenciji, u kojima bi se ona znala uvijek istaknuti svojom lepotom. Grofica se posmjehivala nekijem smiješkom, koji nije odavao potpuno unutrnje zadovoljstvo nježnoga srca — i ja sam je shvatio.

Ustavši sa stolice s namjerom da se sa grofom i groficom oprostim, jedna sluškinja javi grofu posjet mladoga časnika, markiza Restoni. To je bio vrlo elegantan mladić u najboljem naponu svoga života, živahne ćudi i aristokratskijeh načina. Čuvši grofica njegovo ime problijedi, a nakon malo pocrveni u licu. Niko toga ne bi bio opazio, ali ja..... Jadna ženo, nesretna Florencijo! — rekoh sam sobom silazeći niz stepenice.

Evo, kako sam spoznao tajnu groficina srca. Grofica je ljubila Emila, a za nesreću on joj je ljubav odvraćao. Slučaj je doveo onoga mladoga časnika u njihovu kuću. Emil i Florencija bili su u onim godinama, kada strast najsnažnije djeluje na mladenačko neiskusno srce, pa ni sama krepost ne može je svladati. Oni bi više puta problijedili na pomisao, da će možda prevariti sijeda starca i od svakog štovana čovjeka; dulje vremena živjeli su, bojeći se jedan drugome otkriti svoju ljubav; nijesu se usudili niti u lice pogledati jedan drugoga, jer predvidahu nesreću, koja će ih skoro zadesiti. U kratko, markiz je postao ozbiljan i žalosan; grofica zamišljena i melanholična. Niti jedan pogled, niti jedna riječ nije poremetila ovaj tajanstveni unutrnji mir, u kome su se gubila ona dva nesretna bića. Njihova je ljubav bila čista; markiz se nastojao ipak svladati, a grofica predati volji božjoj. Ali je iščezlo nekadašnje veselje iz srca lijepe žene; nije više pjevala, cvijeće za nju nije mirisalo, pa ni u snu nije imala mira. Često bi podigla svoju molbu Bogu, da je takova stanja oslobodi.

Emil je bio čovjek plemenita srca i poštena značaja; ljubio je Florenciju, jer ljubav o nama ne ovisi, niti o našoj volji; ljubio ju je, a da se nije ni sjetio, kamo ga može dovesti takova ljubav. Nastojao se svladati i dragovoljno je trpio unutrnju borbu; ljubio ju je najčišćom i najplemenitijom ljubavi, što grofici nije izbjeglo. Bojao se otkriti svoju ljubav, jer ju je smatrao zločinom prama starome grofu, koga je iskreno poštovao.

Sasvim tim, oni bi se svaki dan sastajali, pa i sami; a sile nesretne grofice trošile su se u neprestanoj borbi između

ljubavi i dužnosti. Jedne večeri, kad grofa nije bilo kod kuće, sluga joj navijesti posjet mladoga markiza. Nakon običnog pozdrava, Emil sjede na stolicu licem okrenutijem prama grofici. On je htio nešto kazati, ali ga je riječ izdala i nije mu se dalo. Problijedi, tresao se pred nevinim grofičinim bićem, koja je u naručaju držala malenog sina, i nije se usudio sastaviti pogled svoj sa grofičinim.

Šta se je zbilo toga časa u srcu mlade grofice, ne bih znao kazati; možda ni njoj nije bilo poznato. Pogledavši od jednom Emila, pogledom iz koga je odsijevala neka divna aureola, ona će nekom uzvišenom boli i potpunijem mirom reći:

— Dragi Emile.... Vi me ljubite; i ja Vas.... ljubim....

Na tako nenadnu izjavu mladi se markiz kosnu kao probuđen od duboka sna, a iz srca mu se izvinu krik sreće i zadovoljstva.

Ali odmah grofica proslijedi:

— Emile, Vi treba da se odavle udaljite; jer, kako sami vidite, moj udes zahtijeva da se sva žrtvujem svojoj dužnosti supruge i majke. Zaklinjem Vas, udaljite se, inače ću poginuti.

— Florencijo!.... uskliknu markiz slabijem glasom; ja da Vas ostavim,.... dakle, više da Vas ne vidim!...

— Da, tako mora biti, proslijedi grofica; Vi morate otputovati — zaklinjem Vas svojom ljubavi.

— Pa dobro, kada tako želite, ja ću Vas poslušati, odgovori Emil u očajnoj borbi svojega srca.

— Da, Emile, Vi ćete se što prije od mene odijeliti; Vi ste čovjek plemenita i poštena srca. Nesretni udes uveo Vas je u moju kuću, jer nikoga nijesam poznavala izim sijedog starca, koji me je iz samostana oteo. Vi ste mi otkrili nov život, u mojemu srcu pojavila su se nova čustva, dosle mi nepoznata; izgubila sam duševni mir i ne nalazim sreće na ovom svijetu. Svakim danom žalosnija postajem, nemir me je spopao, srce mi se uzbibalo i krv u žilama uzavrela, — najboji dokazi da Vas ljubim, a bojim se posljedicâ ove kobne ljubavi.

Emil je stajao kao skamenjen i promatrajući nekijem udivljenjem groficu plakaše.

— Vi plačete? proslijedi Florencija. Zar Vas moram ja, ne poznajući valda što je bol, poučiti da je svladate? Putujte

Svakome je Bog odredio svoju sudbinu i nikome nije u vlasti oprijeti joj se. Bog me je postavio uz bok starcu, da ga ljubim kao kćerka, štujem kao oca. Svoj ću život posvetiti svojoj dužnosti; barem ću tako sačuvati najlepšu uspomenu, da se o ńu nijesam ogriješila. Primite moj posljedńi pozdrav, kao onaj od najmilije svoje sestre. — S Bogom, Emile!

— Da, s Bogom, progovori markiz, otrijevši suze. — Florencijo, Vi ste andio ljudske ljepote i nevinosti. Ja Vas ljubim, da, ljubim, a ova ljubav jačaće duh moj i tješiti srce u osamljenom životu. Vaše ime i Vaša spomen uvijek će me pratiti i kao andio od pogibli čuvati. Sutra ću otputovati iz ovoga mjesta i povratiti se svojoj regimenti. Ja Vas iskreno molim da mi oprostite; uništio sam Vam cio život, ogadio čitav svijet, ubio sreću, rastrgao vaše srce, strovalio Vas u očajańe, upropastio u Vama najlepšu stranu Vašega bića. Bog će Vam ipak povratiti mir, koji sam Vam ja oteo; budite sretni uz svojega muža! Vi ćete me možda zaboraviti, ili me se sjećati jedva kao prijatelja; ali ja ću Vas jednako ljubiti i ponosiću se, da me je ljubilo tako čisto i plemenito srce.

— Ljubite me, da, ljubite, kao što se ljube nesretnici koji trpe!....

— Vašu ruku, Florencijo, u znak pozdrava i spomena. Ko zna, hoćemo li se ikada više vidjeti!

— Ako ne na ovom svijetu....., promuca grofica podignuvši se i pruživši polako svoju desnicu rastuženom Emilu. Emil je stište i, utisnuvši vruć cjelov, reče:

— S Bogom Florencijo, s Bogom, i za uvijek s Bogom!....

. . . . . .

— Prijatelju, udimo sada u parterre, reče mi Ivan prekinuvši svoje pričańe; treći je čin već započeo, a kasnije ću proslijediti razgovor.

— A zašto sada ne proslijediš? Ja ne marim za treći čin.

— Ali treba, prijatelju, osobito u ovome činu, da promatram groficu Florenciju; o nečemu sumńam, i htio bih se potpuno uvjeriti.

— Pa dobro, a mi hajdemo; tako ću i ja promatrati gospodu, koja mi se čini vrlo interesantna.

. . . . . .

Kad je svršila predstava, moj prijatel izlazeći iz pozorišta, svrati prvi govor na groficu Florenciju.

— Dragi prijatelju, reče mi, jesi li opažao ńezino lice preko trećega čina? Učinilo mi se, da se na Stankarove riječi bila kao onesvijestila; dok se je nasuprot lice staroga grofa poozbiljilo. Nijesam oka svrnuo s one nesretne žene; bila je bljeda nego obično. Neka trzavica ovladala je ńezinijem tijelom, a ruke joj se sklopiše kao da su htjele moliti.

— Imaš pravo, Ivane; i ja sam istu stvar opazio. Nesretnica, koliko trpi!

— Oh, da, — moja se sumńa danas obistinila.... Udimo u Narodnu Kavanu; noć je hladna, tamo ću ti proslijediti ńezinu historiju.

. . . . . .

— Kako sam ti već kazao, mladi markiz, oprostivši se od grofice Florencije, hitrijem korakom odjuri iz ńezinoga stana; a bilo mu je kao da će mu srce iz grudi iskočiti.

Teško li je opisati boj, koji je bijesnio u ozledenim prsima jadnoga Emila. Sva se ńegova čustva silovito uzburkaše, jer ga ona nesmiljena grofičina izjava teško rani. Ipak se nad svijem valovima jada i tuge, koji zaokupiše i najunutarńiji kutić ńegova srca, dizao plemenit ńegov značaj, te on odluči te iste večeri otputovati.

Grofica Florencija ostala je na svome mjestu kao kip od mramora. Oko očiju vidjeli su se crveni tragovi suza, a lijepe ńezine oči, inače žive i sjajne, ukočile se bile, bez sjaja, bez života, piljeći preda se. Prekrstivši ruke na krilu, sjedila je nijemo uz prozor, prateći okom Emila, koji je sve više odmicao, a napokon iščezao ńezinom pogledu. Florencija uzdahnu i s nova joj skočiše suze na oči.

— Oh, Bože moj!... Bože moj!..... nakon malo uzdahnu grofica i, podignuvši u naručaj svoje dijete, privine ga svome srcu i sva zaplakana reče:

— Jadno dijete! Ti ne poznaješ boli svoje majke, ti si jedino moje veselje i jedina utjeha. Oh, upravi tvoj nevini pogled majci svojoj, ti je jedini možeš utješiti u očajnoj borbi ńezina srca!

Taj se čas rastvoriše vrata, a u sobu stupi stari grof.

Nenadani dolazak muževljev iznenadi groficu, koja je nastojala otrti tragove suza sa svojih očiju.

— Mislio sam, da ću zateći Emila, reče grof.

— Bio je nazad malo vremena, ali je već otputovao, odgovori grofica.

— A hoće li se večeras povratiti?

— Ne vjerujem.

— Imao sam mu nešto važno kazati, nastavi zlovoljno grof; zašto me nije pričekao?

U to brzo pristupi na kraj sobe do okna i pritisne prstom na bijelo puce. Za dva časka dođe sluga.

— Podi odmah k markizu Emilu, reče grof, i kaži mu, da bi večeras k meni došao. U slučaju da ga ne bi zatekao, javi službi, da ga čekam večeras, ili najdalje sutra na osam ura.

Kad se sluga udalji, da ispuni grofov nalog, grof sjede uz prozor; a nakon malo, dignuvši se, približi se grofici i utište dubok cjelov u blijedo ženino lice, veleći joj:

— Oprosti Florencijo, vrlo sam zaposlen i s toga malo zlovoljan.

— Ali Florencijo, čelo ti je preveć vruće, a ruke studene! Zar se slabo osjećaš?

— Da, nije mi posve dobro.

— Da nemaš ogńice?

— Ogńice!.... prekide ga grofica; a ne, ne vjerujem.... čini mi se, da mi je sada nešto bolje.

— Vrlo mi je drago, reče s nekijem zadovoljstvom grof; i izvadivši neke novine, namjesti se kraj stola, gdje je nakon malo i zaspao.

Grofica, zaokupljena raznijem mislima, spusti glavu na grudi, a zlatna joj raspršana kosa zaokruži glavu nevinoga djeteta.

Sutra dan na određeni sahat, Emil posjeti grofa; ali se nije htio sresti s groficom, nastojao ju je izbjeći. Povratio se je ipak u sedam ura u večer. Predstavivši se grofu, koji se je uz groficu nalazio, reče mu:

— Grofe, ja valja da vas ostavim.

— Ostavite, a zašto? naglo nadostavi grof.

— Tražio sam dopust, da bih se mogao povratiti svojoj regimenti, jer mi je dosadio ovaj pustolovni život.

Izrekavši ove riječi, Emil baci pogled na grofieu, kao da joj je htio kazati: „Zar ne vidiš da ostajem pri zadanoj riječi". Nesretna Florencija spusti glavu, a na nezinijem očima pojave se dvije debele suze i padu na sklopljene ruke. Ona se nije usudila pogledati markiza; nezino je srce bilo uzdrmano. Ipak svladavši se reče:

— Dragi Emile, ta je odluka dostojna Vašeg plemenitog srca.

— Vi težite dakle za slavom? nadostavi grof. Vrlo dobro. Emile, Vi ste pravi vojnik; Vi se ističete nad svim svojim drugovima. Pa dobro, dragi Emile; nastojte se odlikovati u svojoj struci.

— Nastojaću sa svoje strane, grofe, reče markiz s prisilenim posmijehom na usnicama.

— U slučaju, nastavi grof, da bi ste imali od mene potrebu, pišite mi. Ja ću Vas preporučiti ministru; on je jedan od starih mojih znanaca.

Emil nije mu znao zahvaliti; pogleda grofieu, koja je gledala na stranu i nastojala sakriti suze, koje on nije opazio, ali je pogodio. Jadna grofica! Nezine sile izdavale su odvažnost nezinoga duha.

— Kada mislite otputovati, Emile? proslijedi grof.

— Sutra, odgovori markiz.

— To Vas ne će ipak zapriječiti, da večeras zajedno prisustvujemo predstavi u kraljevskome pozorištu?

Na ovoj nenadnoj ponudi grofa, Emil se smete i nije znao progovoriti.

— Barem ćemo zajedno proći ovu posljednju večer.

— Hvala grofe, napokon reče markiz; ali ja....

— Ne primam ispričanja... Zar ne, Florencijo, on večeras mora s nama u pozorište?

Šta je mogla odgovoriti nesretna grofica? Nakon kratke, ali teške borbe unutrnjih čustava, reče napokon:

— Gospodin markiz ne smije nam ne udovoljiti.

Nakon takove izjave, Emil je bio kao izvan sebe; grofica mu nije uskratila zadnju sreću, da je još te večeri gleda.

Nakon četvrt ure sva trojica zajedno, u istim kolima, odvezoše se u kraljevsko pozorište. I te se je večeri davao *Stiffelio*. Ko bi živom riječi mogao opisati naizmjenice radost i okrutnu bol ovih dvoje zaljubljenika preko predstave. Blijedo grofičino lice izdavalo je neku osobitu potištenost; često bi glavu k zemlji spustila; naličila je uvehlom cvijetku u najboljem naponu. Markiz je trpio za se i za ńu; potajno bi je promatrao i bolelo ga vidjevši je u takovome stańu; pokajao se, da je pristao na ponudu i grofici bol povećao.

Poslije drugog čina, mladi markiz, da bi olakšao moralne patńe grofice Florencije, koja se nastojala pred ńime i mužem svladati, a ujedno da bi se vaskolik mogao predati groznoj misli skorog odijeljenja od lijepe grofice, zapita dopust da se malo odmori u atriju. Došavši u atrij nije dugo ostao; ljubav prama grofici silila ga je, da još jednom vidi onu, od koje je trebalo da se brzo odijeli. Stupivši u parterre stade prama grofičinoj loži, a da ne bi bio opažen sakrije se za ramena dvojice, koji započeše ovaj razgovor.

— Bi li mi znao ti kazati, koja je ono gospoda u loži br. 13?

— Grofica Florencija Stelio.

— A onaj sijedi starac, reče jedan od dvojice, možda joj je otac?

— Ne, ono je ńezin muž, grof Rikard Stelio.

— Kako, muž one gospode, kojoj ne bih dao više od dvadeset godina?

— Ali, ako je grof star, mlad je ńezin kavaljer!

Čuvši Emil takav razgovor, srce mu prestade kucati, a bilo mu je kao da će od gńeva puknuti.

— Imaš pravo, nastavi prvi; u ovome slučaju ne gleda se na sijedu glavu! I ja bih htio biti na kavaljerovu mjestu!

Na one zadńe riječi, koje su dirale u pošteńe nevine žene, nesretne žrtve, koja je s nekim vrhunaravnim ustrpljeńem podnosila unutrńu borbu, planu gńevom lice mladoga markiza i nakon malo problijedi.

— Ona je bila preveć mlada, nadostavi drugi, preveć lijepa za onoga starca. Ima već godina dana, da je jedan markiz u ńu zaljubljen.

Zlobne one riječi dirnuše najnežnije Emilovo čustvo i osveta ovlada njegovijem srcem. Ne mareći za posljedice, približi se klevetniku, izazva ga oštrijem riječima, a nakon malo izade iz parterre.

Ja sam se šetao po atriju, reče mi Ivan, kada me iznenada zaustavi mladi markiz i vas uzbuñen reče mi:

— Gospodine, dozvolite, imao bih Vam nešto kazati.

I uhvativši me ispod ruke, odvede me iz atrija i proslijedi:

— Baš ovaj čas, jedan od prostih klevetnika dirnuo je u čast nevine grofice Florencije. Takva se kleveta dade samo krvlu ispraviti. Pošto sam imao čast upoznati Vas u kući grofa Stelio i nemajući pri ruci koga drugoga od svojijeh poznanika, tim više jer sutra moram otputovati, zaklinem Vas, da mi budete svjedokom. Ne treba, gospodine, da Vas uvjeravam, da je ono prosta kleveta; kunem Vam se pepelom svoje majke: onaj je klevetnik dirnuo u najsvetiju i najpošteniju ženu na zemli. Ta, Vi i je sami dobro poznajete.

— Imate pravo, gospodine, a ja dragovoljno pristajem na Vašu molbu.

— Hvala, hvala!... sa zadovoljstvom prekide me grof. Spomenite se, da odsele imate jednoga prijatelja više.

Skupa izadosmo iz pozorišta, a malo zatim stigoše nas i ona druga dvojica, koja su dala povoda onoj prepirci. Dogovorismo se tada, da ćemo se kroz pô sata, s potrebitijem oružjem, naći pred Valentinskom Tvrdavom.

Ja i grof sjedosmo u ista kola i do malo dodosmo na ugovoreno mjesto. Tu zatekosmo i protivnike. Mjesec je sjao na nebeskom svodu, a naokolo je vladala potpuna tišina. Grozna li prizora, a ja mu bijah svjedokom! Nikad ga ne ću zaboraviti. Ona dva čovjeka, koje ništa nije uspjelo pomiriti, stajali su napokon jedan prama drugome; na licu im je odsijevala osveta, a u očima igrao ognèni plamen gnèva. Do malo se mačevi ukrstaše. Krv mi se smrzla u žilama, i nijesam imao odvažnosti pratiti tu okrutnu borbu. Kad od jednom učini mi se, kao da će se markiz srušiti; pristupim k njemu da ga prihvatim i opazim da je teško ranjen na prsima.

— Smrtno sam ranjen, prijatelju, reče mi.

— Nije moguće, rekoh odmah da ga utješim.

— Oh, da, jesam.... osjećam.... Preostaje mi samo malo života.

Kad se ńegov protivnik približi sa svojijem svjedokom, on mi reče:

— Kažite im neka se udalje.... Vama imam nešto kazati.... jer mi preostaje malo časa...

— Nastojte, gospodo, da bude spravna kočija za prijenos markiza Emila.

Čuvši ovo ime, protivnici, zbuńeni, pogledaše jedan drugoga u lice; sad su shvatili pravi uzrok cijeloj aferi.

— Gospodine markizu, reče protivnik, Vaše mi ime otkriva tajnu ovog fatalnog dvoboja. Dozvolite, da Vam pitam oprošteńe za one riječi, koje nijesam smio nikada izustiti! Savijest mi ne će nikada dati mira.

— Markiz mu pruži ruku.

Kad smo bili na samu, naslonivši se na moje rame i izvadivši jedno pismo, reče mi Emil:

— Gospodine, pošto Vas smatram poštenim čovjekom, bi li ste mi ispunili zadńu želju? Zadńa je želja čovjeka na umoru. Vi ćete je ispuniti, je l' te?... Primite ovo pismo, ono je upravljeno grofici Florenciji. Proštijte prije sadržaj. Vi mi dakle obećajete... da ćete ga predati ńoj u ruke?... Oh!... Bože! Bože!.... umirem.... s Bogom.....

Uzevši pismo, dozvah dvojicu od nazočne gospode, da mi pomognu postaviti u kola umirućeg Emila. Kad ga posadismo, izgubi svijest i nije više k sebi došao; jedan sahat kasnije Emila nije više bilo.

. . . . . .

Jadnog Emila! — usklikoh.

— Da, imaš ga pravo žaliti, reče mi prijatelj. Događaj je grozan!... A grofica!....

Nakon malo Ivan proslijedi:

— Kad je svršio čin, preko kojeg je grofica izgledala osobito uzbuńena, grof i grofica vratiše se kući. Grof se mnogo čudio, što se Emil one večeri nije više u ložu povratio; i dok je nagadao o pravome uzroku, jedan sluga javi mu, da mu markizov poslužnik imade nešto važno kazati.

Do malo časa vrati se grof u sobu vrlo blijed i uznemiren; nastojao se ipak svladati. Sjede pokraj grofice, ali se ona ne usudi zapitati ga ni o čemu. — Napokon će grof:

— Naš Emil uvijek je bio vrlo nemiran duh; u pozorištu je imao neku prepirku s nekijem gospodinom.... pobio se — i bio je ubijen.

— Ubijen!.. ponovi grofica, problijedivši kao smrt, a nakon malo smalaksavši pade onesviješćena sa stolice.

. . . . . .

Poslije fatalnog dogadaja, kome sam prisustvovao, povratio sam se kući, ali mi se nije dalo usnuti.

Sjutra dan htio sam izvršiti posljednu volu nesretnoga Emila, i ako mi je to bilo vrlo teško. Uzevši sa sobom pismo, opazih da je umrljano krvlu. Sile su me bile gotovo ostavile; više puta došao sam do grofičine palače, ali se nijesam usudivao prekoračiti praga. A jesam li smio ne ispuniti zadnju volu umirućeg markiza? Ta, ja sam mu svečano obećao. Bilo je šest sati poslije podne već odbilo, kada sam se najavio grofici Florenciji. U početku ona je oklijevala primiti me, s razloga da je neraspoložena; ali javivši joj, da joj imam nešto vrlo važno saopćiti, ona me primi u svojoj privatnoj sobi.

Oh, prijatelju, nikada ne ću zaboraviti ono što sam vidio. Grofica je bila sama; nježno nežino lice izgledalo je bijelo kao vosak, a trepavice su joj bile suzama nakvašene. Spustivši glavu pod pritiskom boli, ruke joj bijahu sklopljene kao da je htjela moliti. Cijelo joj je biće odavalo neku potištenost i moralnu bol. U takovome stanju pričinila mi se anđelom ljudske boli. Bio sam na ulazu od sobe, a nijesam se usudio naprijed stupiti, kada grofica, podignuvši se polagano sa stolice, pozva me da udem.

— Oprostite, grofice, rekoh, oprostite mojoj dosadi; iskren prijatelj htio bi s Vama dijeliti bol teške nesreće, jer uvjeren da je ova bol čista i sveta pred Bogom i pred ljudima.

Nesretna grofica ništa ne odgovori, već me pogleda nekijem božanstvenijem pogledom. Na nežinijem očima nijesam opazio suze; nije sada plakala i bio bih taj čas kazao da nije ništa pretrpjela, ali očajna unutrnja borba vladala je nežinijem srcem.

Bojeći se da ne bi grof došao, nijesam se osjećao jakim da joj otkrijem razlog svoga posjeta. Riječ mi je na usnicama falila i nijesam znao kako započeti. Napokon se svladah.

— Grofice, rekoh slabijem glasom, nesretni Emil otvorio mi je svoje srce.

Spomenuvši Emilovo ime, grofica se uhvati za prsi kao da je htjela zapriječiti da joj srce ne iskoči, a ja proslijedih:

— Nalazio sam se u atriju kraljevskog pozorišta, kada Emil, približivši mi se, reče, da se jedan zlobnik usudio klevetati Vas, Vas, uzor svake kreposti, koju bi svak morao častiti — i da je on odlučio viteški se ogledati s klevetnikom — a mene umoli, da bi mu kao svjedok prisustvovao. Ja sam pristao..... na mojijem je rukama izdahnuo nesretni markiz; u zadńijem časovima sjetio se Vas.

— Dakle, za mene umro!..... kliče grofica kao izvan sebe i baci se na naslońač, na pola onesviješćena, a niz lice joj potekoše vrele suze.

Oh, prijatelju, onaj krik i one suze silno se dojmiše mojega srca. Nakon nekoliko časova jedva sam znao proslijediti.

— Prije nego je izdahnuo, reče mi: Uzmite, povjeravam Vam tajnu svoje svete ljubavi; kada me ne bude više, Vi ćete otići k ńoj i predati joj ovo pismo s porukom: „Emil Vam šalje zadńi pozdrav."

Pružih pismo grofici; ona ga polako otvori i, podignuvši sa sa stolice, stade ga čitati:

„S Bogom, kreposna ženo, s Bogom andele nevinosti i za uvijek s Bogom! Nijesam mogao mirno premučati na mrsku klevetu, koja je dirala u tvoje pošteńe...."

Nije mogla dale proslijediti, riječ ju je na usnicam izdala; napustiše je sile, i ona se baci na stolicu, vičući uz vas glas:

— Oh, Emile! Emile!... ti nastradao zbog mene!...

Kad od jednom, vrata se rastvoriše, a u sobu stupi stari grof. Ne pustivši se zastrašiti, ja mu podoh u susret, e da bi grofici dao vremena da otere tragove suza. Grof mi pruži ruku u znak pozdrava; stisnuvši mu desnicu, iznenadi me ńegovo strogo i ozbiljno lice. Niti jedne riječi nije upravio grofici. Nakon malo ja se oprostih.

Evo što se dogodilo poslije mojega polaska.

Grof, posadivši se u jedan kut od sobe, nakon nekoliko časa potpunog muka, indiferentno reče grofici:

— Večeras ćemo u pozorište.

Čuvši riječ pozorište, grofici je bilo kao da će joj srce puknuti: za dva časa nije se usudila progovoriti, ali napokon zatajivši unutrnju borbu:

— Zaklinem te, reče, danas sam vrlo slaba; ostavimo za drugi put.

— Muzika će te rastresti.

— Drugo ću veče dragovoljno otići, ali večeras...

— Ja želim, draga Florencijo, da me pratiš, reče ozbiljnijem tonom stari grof.

Ona prignu glavu i umuče.

Da, dragi prijatelju, red joj je bilo podložiti se željeznoj volji svojega muža, otići u ono kobno pozorište i slušati iz iste lože *Stiffelia*, čije joj je pjevanje napominalo grozni slučaj, koji ju je do očajanja dovodio. Slušati muziku i pjevanje, koji su je neprestano na smrt potsjećali! Okrutne li osude!

Kada sam vidio groficu u pozorištu, mislio sam da sanjam, i nijesam vjerovao svojijem očima. A ipak bila je istina. Lako sam shvatio okrutnu bol one nevine žrtve. Nepomična, blijeda i žalosna, stajala je kao mrtva na svome mjestu. Pri trećemu činu učinilo mi se, kao da joj se bol podvostručila i da je sile izdaju, dok je grofovo lice postajalo ozbiljnije i izrazom gnjeva odsijevalo na Stankarove riječi:

> Infame!... egli s' invola alla vendetta!...
> O spada dell' onor che per tant' anni
> Cignevi il fianco del guerriero antico
> E ne' cimenti a lui mietevi gloria,
> Vanne lungi da me... più non ti merto
> Disonorato io son!.... [1])

Takovu sućut pobudiše u meni one dvije osobe različite ćudi i osjećaja, da nijesam s njih pogleda svrnuo. Malo po malo, što se je više opera svrsi približavala, u svakoj ariji,

[1]) Sramotnik!... on se izmiče osveti! O časna sablo, koja si toliko godina pasala bok staroga borca i u pogiblima žela mu slavu, daleko od mene... više te ne zaslužujem, ja sam osramoćen!...

u svakoj riječi činilo mi se, sudeći po izrazu grofičina lica, da je ona nalazila aluziju na svoju prošlost. Za ńu je bila kao okrutna agonija konačne smrti. Negdašńe iluzije staroga Stankara, ganutljivi prizor izmedu Stifelija i Line i vijest o dvoboju medu pukovnikom i Rafaelom malo po malo raskidahu srce nesretne grofice, te na riječi:

„Chi poteva il disonore
Rivelar, estinto è già.“ [1])

pade onesviješćena na stolicu.

Ova stvar nije prošla neopažena, a glas od lože do lože dopro je i do partera, e je groficu Stelio snašlo zlo. Povrativši se k sebi, gonetala je šta joj se dogodilo, i bacivši pogled na mnoštvo, okrenuto prema ńezinoj loži, na pô glasa progovori:

— Oh, Bože, šta mi se dogodilo?

Na taj upit grof ne odgovori, već uhvativši je ispod ruke izvede je izvan pozorišta na svjež vazduh.

Ovaj je prizor još više potresao duhom nesretne Florencije. Emila nije bilo žaliti, on barem nije više trpio. I slijedeće dvije večeri predstavljao se opet Stiffelio, a grofica se nalazila u istoj loži, podvržena istoj muci; ona je ipak podnosila većom odvažnošću svoju bol, jer nijesam opazio ni jedne suze na ńezinom licu, niti čuo kakvog uzdaha iz ńezinijeh grudi. Ali ńezino je lice odavalo unutrńu borbu.

— A je li se grof tome dosjetio? upitah prijatelja.

— Ne znam, odgovori mi Ivan; on se je uvijek iskazivao studen i nepristupačan. Da ti iskreno kažem, ja sumńam, da je grof, po smišljenom planu, vodio na silu groficu u pozorište svaki put, kada bi se prekazivalo isto djelo; a ova moja sumńa, cijenim, da je vrlo vjerojatna. Svakako, grofica je bila nevina žrtva ńegove okrutnosti.

Evo ti, dragi prijatelju, žalosne povjesnice one nesretne žene, koja svoj život provodi u boli i mukama; ńe će nestati onog dana, kada je sile ostave i srce prestane kucati, a uvjeren sam, da se ne će potužiti niti drugome očitovati pravi uzrok svoje boli. Ona je nevina žrtva čiste savijesti.

---

[1]) Ko je mogao otkriti sramotu, taj je već umro.

— Jadna grofice! klikoh, dirnut zadńijem riječima svojega prijatelja. — Jadna Florencijo! nadostavi Ivan.

. . . . . .

Prošle su tri nedjele dana. Jedne večeri, kada se je ponovo prekazivao Stiffelio, nalazio sam se u kraljevskom pozorištu; moja je misao bila upravljena na groficu Florenciju. Ali opazih na veliko svoje iznenadeńe, da je ńezina loža prazna. Poslije prvoga čina, slučaj je htio da sam se sastao s Ivanom.

— Večeras nije došla? — rekoh mu, čim ga spazih.

— Umrla je! — odgovori mi on.

— Umrla!.... Nesretnica! — rekoh.

I povedavši me na stranu, Ivan vas potresen nastavi:

— Da, grofica je Florencija umrla; umrla je u dvadesetoj godini svojega života! Oh, ne plačimo, prijatelju, nad ńezinom smrti. Smrt ju je lišila okrutnog mučeńa; Bog se smilovao nevinoj žrtvi.

Da, na žalost, prisustvo grofice Florencije u pozorištu, kada bi se prekazivao Stiffelio, bila je promišljena osveta! Žrtva je bila podvrgnuta groznoj muci, a da se nikomu nije mogla potužiti.

Nakon one kobne večeri, kada je poginuo mladi markiz u dvoboju zbog grofice, svake bi joj večeri jedan glas kazivao:

— Hajdemo u pozorište.

Bio je glas ńezinoga muža.

Od predstave do predstave grofica je sve više trpjela, a nit, koja ju je sa životom spajala, malo po malo je popuštala; ali ni jedne same riječi nije izustila proti okrutnome mužu; odana potpuno božjoj volji, podlagala se njegovoj zapovijedi; kao da je htjela time ispraviti svoj grijeh, i ako je u srcu nosila najčišću ljubav, što no je ikada ikakova žena u grudima gojila.

Došla je napokon jedna večer, kada glasu *„Hajdemo u pozorište“* grofica nije mogla udovoljiti; sile su je bile napustile. Grof je pogleda oštrijem pogledom i zapovjedi da se spremi; grofica podiže svoje blijedo lice, pogleda muža i slabijem glasom progovori:

— Oh, Bože moj! Ne mogu dalje — i pade onesviješćena na zemlju.

Služba priskoči u pomoć, postavi je na krevet i pošlu odmah po liječnika; ali sve je bilo uzalud. Povrativši se za kratko

vrijeme, zatraži sina i poljubivši ga u čelo, zadńa joj suza pade na ńegovo lice; on je bio jedina ńezina radost i jedina utjeha. Nagledavši ga se za koji čas, desnicom mu upravi potońi: zbogom, spusti se na uzglavlje, kao da želi pospati... Ali te je večeri za uvijek usnula nesretna Florencija.

U prvi mah, grof je stajao indiferentan; ali zadńi *zbogom* majčin sinu ganuo je studeno ńegovo srce, i svladavši se, htio je upraviti toga časa svojoj ženi nekoliko milih riječi; kad od jednom kobna misao preleti ńegovom pameti, i lice mu se poozbilji. Drhćući, spusti se na krevet umiruće žene i pridušenim glasom prišapne joj na uši: *„Florencijo, ja sam sve znao i htio sam ti se osvetiti.“*

Na te riječi nesretna grofica rastvori oči i upravi umirući pogled na svoga muža. Skupivši sve zadńe sile, s velikom mukom pridiže glavu sa uzglavlja, kao da je imala nešto kazati; ali ne mogući progovoriti, desnicom nešto u krevetu potraži i našavši jedno pismo, suzama i krvlju okalano, pruži ga zaručniku i klone na krevet.

Grof zgrabi pismo, raspečati ga i pročita:

„S Bogom, kreposna ženo! S Bogom za uvijek! Nijesam se znao hladno podnijeti pred zlobnom klevetom, koja je dirala u Vaše pošteńe. Sutra sam imao otputovati, da udovoljim Vašoj želji. Nijesam se tužio; poštovao sam sveti vez koji Vas spaja... Večeras ću otputovati i više se ne ću povratiti. — S Bogom, sveta ženo, budi sretna i zadovoljna uz svojega muža! U svojijem molitvama spomeni se i nesretnog Emila.“

Dok je grof čitao pismo, oči mu se natopiše suzama, lice problijedi, a dočitavši zadńe riječi briznu u gorak plač i kao izvan sebe baci se na krevet nesretne žene, vičući iz svega glasa:

— Florencijo... dobra Florencijo!...

Ali Florencija je bila mrtva. Ńezino je lice sačuvalo neki božanstveni izraz čiste duše i plemenita srca, podlo oklevetana. Uzalud se grof trudio, da je na život povrati, uzalud vikao:

— Oprosti!... Oprosti!...

Grofica je umrla. Ńezina je duša potpuno shvatila svoje dostojanstvo. Je li se o što bila ogriješila? Ne... Je li šta željela?... Možda samo svomu mužu upraviti: Ja ti opraštam...

*
* *

Ko nije nikad u životu proplakao, taj ne poznaje tajnoviti nepristupni duševni život. I ja sam proplakao nad sudbinom nesretne Florencije.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

1. Пошто човјек није доста сам себи, јер му потребе надмашују силе, треба да тражи усавршење вани.

Belfert Base.

2. Ја се осјећам срећним, да су многобројни кршћански зборови, изван католичке цркве, били а и данас су ревни промицатељи благотворнијех дјела. Да не говорим о многим хуманитарним установама, основанијем по цијелој земљи од наше браће некатоликâ, ја сам радостан свједок филантропскијех установа, те их основаше у Белтимору Wilson и Sheppard, Jons Hopkins, Enoch Pratt и George Peabody. И ако се ми разилазимо у вјери, има једно поље, на коме се дружимо, а то је поље љубави и доброхотности. Кардинал Gibbons

на вјерскоме конгресу у Чикагу.

3. Неуморна радња надокнађује сваку. Хорације.

4. Не ћеш наћи коња, којим би могао побјећи себи самоме. Максим Горки.

5. Фиренцо, како си лијепа својим палачама, лијепа ремек-дјелима, која те чине правим муѕејем! Ту камен говори, Микеланђело учини да мрамор мисли, а Донателo и Гиберти да туч дише. Beauffort.

6. Не гледај тужно у прошлост, она се већ не повраћа; поправљај паметно садашњост, а ступај срчано и без бојазни у мрачну будућност. Longfellow.

БИЈЕДА.

Слика.

Никола Т. Јанковић

I.

А киша досадно пљушти, огрнута и заклоњена тешким слојем магле, само се чује њено живо пуцкарање по каменом поду. Кроз стакла крозорска, умотана густом влагом, тешко се назире у канцеларију, само се види дрхтање лактова и талашање плећи; чује се шуштање пера по хартији, монотоно ударање сахата, жубор служитеља у предсобљу.... и ништа више. Ваздух се устајао, па се у полутами опажају густи колути дима, а кроз њ провирују главе службеника, као кроз какву огрлицу.

— Господине Мато!... чу се из друге собе узвик, који садржаваше у себи неку грубу милост.

— Заповиједајте, г. начелниче!... одазва се стари, дрхћући глас чика Мате, и он му се клецајући упути.

Начелник сјеђаше за столом заваљен. Кроз мутне, зеленкасте очи пробијаше некакав поглед, који у себи има дражи све донде, докле се не би уста отворила и навукле боре по модрим образима, па чуо некакав мукао, пиштећи глас.

— Јеси ли преписао акт?

— Готов је, г. начелниче.

— Донеси ми га!

Чича Мата пође и чу за собом »Ваљан старчић, добар раденик!« На то се часом заустави, из прсију хтједе да избије оно што се одавно таложи, али га на кретање нагне нека супротна тежња, која потјецаше из страха. Само се код мисли ништа не испријечи, и оне се ређаху брзим, испреламаним током, прескачући једна другу. »Добар раденик!« — Али од кад се то мени говори?! И кад ће се једном та хвала привести у дјело? Хоће ли она цијелог живота да ме прати заједно са биједом, или ће моћи да се одвоји од ње? Он је то чуо првог дана, кад је излазио из канцеларије и кад је својом старом, симпатичном појавом изазвао сажаљење код другова;

па је онда слушао свакога дана, марљиво преписујући акте, слажући копије у архиву; слушао је похвалу кад је понизно прихватао капут или шешир своме начелнику, кад је устајао са столице, дочекујући секретара; кад је први долазио у канцеларију, кад је посљедњи излазио из ње због многобројношћу аката а претрпан по лицу густим слојем прашине; »добар раденик и само добар раденик! и ништа више!...« У почетку му ласкаше ова похвала, од ње му се шираху зенице од радости, а његове погурене плећи нагрезаху се да одагнају од себе старачки изглед. Код сваке похвале, његово срце подиграваше, његове мисли оживљаваху, његове руке леђаху по хартији као вјетар. Али дани пролажаху, низаху се недјеље, мјесеци, године, и он из дана у дан ништа друго не чује, до само добар раденик, а поред све те хвале, по његовом тјемену сиједе бивају све чешће, његови погледи све мутнији, његово лице све храпавије; рука се млитави, тијело повија, ноге клецају; само срце подиграва, не од одушевљења, већ од страха; мисли се ређају, не од нада, већ очајања, а на тијелу висе пространи, блиједи, излизани и рашивени крајеви старих хаљина.

Он лагано прије своме столу, узе неке акте по којима се огледаху права, чиста слова, поредана по глаткој хартији. Рука му дрхташе, држећи их, погледи се упили у њих а у њима се таласаше нека неодлучност и колебање. Он клецајући и застајкујући дође до стола начелникова, погледа га, па спусти акте на сто̀ и рече:

— Хоћете ли их прегледати и сравнити са копијом?

— Не треба чика Мато, не; ти си мој стари и добри пријатељ, а то си стекао својим радом и послушношћу, не ћу их гледати, само да потпишем, па их одмах отправи гдје треба..... И он их узе, потписа, па му их пружи.

Он их прихвати, па како је стајао нагнут преко стола, он се поисправи и поглед му се сусрете са начелниковим. Он узе лијевом руком да клизи по капуту, десном ногом трљаше о под, и кад хтједе да изусти, прекиде га шефов храпав глас:

— Но, шта је, чика Мато?....

— Ништа, господине..... и хтједе да се удаљи, јер онај поглед, који му до тада улијеваше повјерење, сад изгуби

сву драж, кад чу храпав глас; али га шеф не пусти, већ навали:

— Реци, шта је!... Видим ја лијепо да ти имаш нешто да ми кажеш. Слободно се повјери. Не бој се никог. Затвори врата!.... Тако! Сад почни! Да те није ко увриједио....

Чика Мата га погледа са изразом захвалности и поче:

— Не.... не дао Бог, да се имам жалити. О, ви сте сви тако добри према мени... ја бих вас све љубио као дјецу своју..... ви ме тако примате као себи равна..... — и њему се изли у души благодарност, па му и очи засузише.

Начелник га гледаше с нестрпљењем. Жао му бјеше старца, па немађаше начина како би га удаљио од себе. Он у души осјећаше захтјеве чика Матине и зато бјегаше погледима, али га чика Мата више не посматраше; сузе благодарности, које му тецијаху с очију, сасушише се, а у погледима блисташе нека одлучност. Он приђе ближе столу и наслони се, па погледавши шефа поче тихо:

— Десет је година како сам на истом мјесту, без награде, само са хвалом и ласком. — Начеоник дигне главу и погледа га оштро, а он опет изгуби кураж и грцајући продужи: — Плата мала, жена... дјеца... терет велики. Ви ме увијек хвалите.... ја бих вас молио.... — и он сиромах, бојећи се дуга говора, у испрекиданим реченицама казиваше свој бол, своје потребе, које су се десет година гомилале.

Окренувши се у пола од чика Мате, шеф гледаше кроз прозор, и гласом, који тражи ослобођење од присутне личности, поче:

— Да чика Мато.... јесп!.... ти си врло добар раденик!... Ја сам већ говорио за тебе.... али ти знаш да није све у мојој власти..... али постараћу се.....

А чика Мата не сачека даље, већ зацрвенио од стида, докопа акте и оде, па кад дође до свог стола, он се наслони лактима и бесвјесно погледа у акте, дрхћући од узбуђења.

— Зашто сам ја то до сад радио? — питаше се он. Чега се тицала та хвала? Је ли било у њој основа будућности — или нека врста подвале? Он се чисто бојажљиво осврташе око себе и загледаше другове, гадећи се од њих. Јесу ли они до сад играли комедију с његовом услужношћу, старошћу и

радом? Загледа првог до себе. Он бјеше млад, по наусницама тек се почели брци да помаљају, очи му изражаваху живот и радост. Он још до сад не чу за њега, да га је шеф похвалио. Он се нада да ће скоро постати секретар. Погледа даље. За другим столом сједјаше у годинама средњим, озбиљан човјек. То је био секретар начелства. Он се нада да ће постати помоћник начелства, а никако до сад не чу, да га је ко похвалио. А њега сваки дан хвале, сваки дан падне по која умиљата ријеч, по које тапшање руку и изазивање шале.... и он се сиромах збуни од ових мисли.

Мрак се све дубље хваташе, у соби запалише лампе и према свјетлости оживјеше ови ликови, које он сад загледа мало дубље, па на сваком примјети мало више задовољства и радости; мало више воље и изгледа за живот и наде на будућност, пошто је он то до сада свако јутро гледао на своме збрчканом лицу, према старом огледалу. Обузе га као нека завист и злоба. Из овог поноче чуђење. Он хтједе да пита, зашто њих не хвале а награђују, а њега хвале а не награђују. Хтједе да запе, али му се језик укочи од страха. Он може овим питањем изазвати код њих какво нерасположење, које га може скупо стати, па шта ће онда да ради? Само се осврте, погледа их испитивачки и са завишћу, па онда узе акте, па не мислећи и не радећи ништа, гледаше их, завирујући немирно у сахат и ишчекујући нестрпљиво мицање сказаљака.

Канцеларијско се вријеме примицаше крају, па и да не постојаше сахата, опак би се познало, по оном нервозном трљању ногу о под, по честом освртању и запиткивању, по тихом зијеханју, које се по соби распростираше као какво шуштање; по оним честим, пуним чежње за слободу погледима кроз прозор.

Секретар први остави перо и устаде; ставивши руке у џепове, а затуривши главу, он се шеташе по соби, звиждучући неку пјесму и гледајући кроз прозор на један фењер, који тихо сијаше на улици; но се на један мах окрете, приђе чика Мати, и ставивши своје крупне руке на његово раме, смијући се упита га:

— Шта је, чика Мато, шта си се замислио?

Чика Мата се трже, хтједе да му одговори нешто, чиме би одбио од себе ову трухлу шалу и пажњу, али не смједе,

већ се само задовољи једним хладним погледом, у коме не бјеше мјеста више ни за какво питање.

Секретар га погледа зачуђено, па га остави осврћући се; а кад је искуцало пет сахати, чика Мата докопа шешир и као смушен истрча на улицу; а шеф, секретар, писар и практиканат, облачећи капуте, навлачећи кальаче и шешир, гледајући се испитујући, шапутаху:

— Шта би чика Мати?!...

II.

Хладне јесење кишне капљице пљускаху га по лицу и он отпоче да се свјежи. Опоменувши се свега, отпоче да се осуђује, што је тако у кратко изјавио своју жељу, што је у неколико ријечи казао бол, који га тиштн десет година, а који туђе срце за један тренут не може да схвати; чуђаше се узроку бојазни, отпоче да се тјеши, нада, оживљујући прошлост. Њему дође некако необично мило, сјећајући се оних пријатних ликова, с којима је проводио канцеларијско вријеме и скраћивао дуге часове, било радом или шалом. Он у раду не опажаше ни знака поруге од оних који бјеху спремнији и бољи од њега, старог, пропалог трговца; он у шали не налажаше поруге његовој старости и чину практикантском. Он отпоче сад да прати све личности, с којима је у додир долазио, које га не зваху другачије, но »чика Мато«, којима је он из љубави у свачему на услузи стајао, трудећи се да стекне симпатије код људи, који треба да постану сад његови нови другови; он зато није жалио своје старе кости, већ клецајући коленима и уздрхталом руком, он им трчаше у сусрет, стискајући младићске руке, шиљући им топле погледе, пуне жеље за другарство. Он им чак у претјераној жељи прихваташе капуте; он им кухаше каву, коју одавија никад не би умио да скуха као он; он их позиваше код себе у свој сиромашни стан, у коме, поред трагова негдашњег украса, заударашe влага и сиротиња; они се на сваки његов позив одазиваху, обгрливши старца с обје стране, готово носећи га, а он сретан и задовољан, завађен на њихове младе, снажне руке, заборављаше своје године, своју прошлост, другове старе.

И он се лијепо сјећаше свега и сјећајући се он посматраше и труд око рада и награду за тај труд. И заиста, нико од чика Мате није умио боље акте преписати и сложити, нико свој сто̀ није могао чишће држати; у свачему се огледаше тачност и марљивост, зебња и љубав, којој он није умио да да̀ правац. Њему се чињаше да се она подједнако простире на све, да она зависи од свачега, и он се подједнако плашаше и од мале мрљице на акту и од грубог шефовог гласа. Он подједнаким напором одбијаше све то, не водећи рачуна о величини труда, који за шта треба да уложи. Њему је било све подједнако свето и велико; он у свачему гледаше дужност.

Такав је био првог дана, такав је и сад; оно истина, да су за десет дугих година толики другови премјештани са унапређењем одлазили; толике, негда млађе, он сад покорно поздравља; али то њега није бунило, он је увијек пред разлозима побјеђивао своје нестрпљење; и од бојазни да не изгуби и оно што има, угушивао своју жељу.

И као што су сви знали да његову доброту обасипају својим другарским опхођењем, тако исто и рад обасипаху хвалама. И ниједан дан није прошао, да није која ласкава ријеч пала; а њему од те ријечи тоњаше срце у милинама; осјећаше се срећан, што баш онда, кад мишљаше да је сасвим нао, да његовој старости нема сигурног дочека, сад се баш створи и обасја нешто ново, тако пријатно и свесрдно, да он зажали што није раније почео на томе пољу да ствара будућност, до које би много даље дотјерао... а овако, он се чисто згрози од положаја у коме се налази, од плате коју прима и од живота којим живи. И сјетивши се свега тога, он се зачуди откуд искрснуше толике наде, које га успоменама оживљеше?! Он се зачуди својој дјетињској лакоумности, која га истјера из правилног размишљања о будућности. Он се сјети својих година, па се згрози од те будућности, у којој се ништа не назираше. Његови кораци отпочеше да дрхте, лице му отпоче да добива неки мрачнији изглед, очи чисто блудише кроз тмину и маглуштину. — »Шта је било са мном за ових десет година?« — питаше се. »Чему сам то вјеровао? Осмјејцима и шалама!... Хе, стара будало!« — и он се пљесну по челу. — »Али зашто ја нијесам изричније захтијевао какву стварну награду за свој

труд? Само у неколико и то кратких ријечи, без сиаге и срца, као да нијесам увјерен у свој рад? Рад, који већ толико времена сви признају, јер да га не признају, зашто би га хвалили?! Каква је корист њима од мене, старог, пропалог човјека, па да ми ласкају или подвађују?! Не, то није могуће, то је била потпуна збиља, коју је створила моја доброта и мој рад. Али зашто ме онако сухо одби... ни мало наде.... но просто није му у власти. А како је до сада друге награђивао, а ја још не чух да их је похвалио?« И он се ту замисли, чудећи се, како то може да буде?! Шта је он то до сада био у тој канцеларији? Размажено дијете или блесасти старац? То је све било из сажаљења... па сад?!... И он се замисли, па стаде; а кад га један од пролазника очеша и повуче за собом, он се опомену мјеста гдје се налази и продужи даље.

Мрак се све дубље хваташе; студени повјетарац отпоче да пропирује кроз мрачне, пусте улице, бришући маглу, те се сад отпочеше сијалице да указују. Њега подиђе језа, и кад хтједе капут што боље уза се да привије — он видје да га нема. Хтједе да се врати, али се поплаши канцеларије у ово доба, њему се сад она учини као гробница, у којој је он лежао пуних десет година. Убрза корак, а вјетар биваше све јачи, а њега хладноћа обухваташе све већма. Отпоче да дрхти и посрће.

А кад стиже дома, он не погледа жену, која стајаше на вратима, блиједа и забринута, већ прође мимо њу, не одговорившн јој на њено тужно:

— Мато, шта је теби?...

III.

Обилазе га другови и познаници, лијепих ријечи и понуда не изостаје, чак и шеф са висине свога положаја спустио се у ову мрачну избицу и запитао га: »— Шта је то, чика Мато? — Али чика Мата ћуташе; његове очи звијераху неким нејасним погледом, у коме се не огледаше никакав захтјев, никакав одговор, већ нека нејасна равнодушност према свему. По лицу се осуло бљедило, а замршена брада падаше му по прсима, из којих се ваљаху уздаси у мјесто јаука. Не-

како се лакше осјети, кад је ко крај њега, и он би тада тако радо слушао разговоре, ма о чему то било; али се те жеље изгубе послије дугог причања, јер му се у мислима отпочне да колеба разумијевање и он тада готово бесвјесно посматра свог посјетиоца.

Канцеларијски другови, да би олакшали бол чика Мати, послије уобичајеног поздрава, отпочињаху разговор са шалом, да би са његовог старачког лица одагнали оне бразде бриге и неспокојства, али он ту веселу, ћачку шалу, оличену у доскочицама, не разумијева и не схвата; а кад би њихов разговор прешао у збиљу, и кад би они отпочели да разговарају о раду свом и својих старјешина, тада би се још више помутио; тада би његове безизразне очи пуштале погледе, пуне чуђења и питања. И што би говор дуже текао, то би њиме неспокојство већма овлађивало; уз неспокојство појављиваше се бол, што и он не може у том разговору да учествује, већ их само посматра и мисли: »Шта је то до сад са мном било? Шта сам ја радио за ових десет година? Шта сам се ја то с њима разговарао?« — И тада му паде на ум, да се он није ништа разговарао, да је код њега за све то вријеме владало љубопитство, да је у мислима трајала нека сумња о разумијевању тог разговора, да га они никад ништа нијесу питали; и да је, кад је што рекао, добијао само један благ ударац по плећима, са звучним: »Чика Мато, сад би могли попити по једну кафу!« — а он то тумачаше као свршетак разговора, а не као једно лијепо одбијање.

А кад би му у госте дошли стари трговци и познаници, па кад би се разговор отпочео да води о трговини, куповини, продаји; он би тада расијано гледао у њих, не знајући ријечи проговорити, ма да му се у мислима појављиваше као какав сан, знање старог заната.

Са женом?!.. шта ће њој да говори? Он је се сад чисто стиди, осјећајући се као кривац, јер није кадар да јој пружи оно, што она од њега, као човјека с правом захтијева.

Да зове дјецу, да их милује, да им тепа? А састоји ли се родитељска љубав само у миловању? И он се поплаши од њих; њихова будућност искочи му пред очи некако јасно, али у тој јасноћи не огледаше се ништа одређено, већ нешто

испрекидано, храпаво, гадно.... Он се згрози од те слике, он се згади себе!

Руке му грчевито купљаху продрти покривач, а лице добиваше некакав модри израз и кроз уста готово шуштећи излажаше: »Ништа!... ништа!...

Па му постаде самоћа најмилија. Жену и дјецу не могаше више да гледа. Његове мисли све већма губљаху наде, његово срце осјећаје. По прсима му се провлачаше нешто сухо и бодљикаво; нешто, што му изазиваше и страх и сумњу. Жеља о животу постајаше све мања и онда, кад би посматрао своју дјецу и кад не би. У оба случаја мишљаше: »Шта имам да им дам?... Шта ћу стећи?... И зар ће они имати више наде на будућност онда, кад ја овако живећи својом платом, навикнем их на живот ни лак ни тежак; на живот, у коме не ће моћи наћи ослонца за правилан развој живота у будућности?«

Дође му некако мило, кад би сад могао умријети, те да их још сад остави судбини на вољу; сад, док су мали, док још потпуно не схвате и не осјете шта то значи, кад има некога који се за њих брине. Јер ако их кашње пусти у борбу за опстанак, они ће бити невични и немоћни да се опиру околностима; од њих ће постати полутани, као што је он. Његова смрт сад би им била од користи, а она успомена, која би остала у дјетињим мислима, била би тако узвишена према њему, јер та дјеца још не умију да схватају стварност живота. Она још немају прави појам о родитељима; његов нестанак не ће их тако помести и ябунити; јер забринутост на његовом лицу није у њиховим мислима ништа више оставила, до: »тата је љут!« А то ће се све изгубити кад се и он изгуби, а вријеме, корацајући брзо и трајно, рушиће постепено остатке тих успомена у њиховим мислима; живот, показујући све трагове свога напора, отпочеће срце да кори и челичи, спремајући га за борбу; а она, растући и напредујући тако сама од малена, лакше ће сносити сав терет и јад.... и онда, шта им он може оставити више, но спрему за живот, истина горку, али бар чврсту.

И он крадимице узимаше више љекова, но што му је то речено; а кад остане сам у соби, препуној топлоте од људског

даха и плама сухих гранчица у блеханој пећи, тада устане хитро као махнит, отвори прозор и студене кишне капи и оштар јесењи вјетар зазуји му око тијела; а он се грчи, превија... а на уснама му се разлијева један осмијех, осмијех задовољства.

И дани пролажаху и по његовом лицу опажаше се све више трагова бљедила, у очима нејасности, у животу малаксалости. Погледи му постајаху све мутнији, кожа по тијелу отпоче да се развлачи, показујући набрекле модре жиле. А једне јесење ноћи, у соби, у којој заударааше трулеж од његовог даха и старих не провјетрених хаљина, према свјетлости кандила, он посматраше блиједе ликове своје дјеце. И што их дуже посматраше, осјећаше како му долази нека нова снага, са којом отпоче да се прикупља и издиже, гледајући непрестано на оне мале, згучене гомилице по дашчаном поду, огрнуте продртим поњавама и отрцаним шаловима. »Мој живот! моја будућност!« — грцаше он и на један мах се трже и скочи с постеље, стари кревет шкрипну и он се поплаши од те шкрипе, па се притаја, гледајући их непокретним, престрављеним погледом, у коме ни једна зрака не трепери изразом душе и мисли, докле га некакав нагон не издиже понова, и он, клизнувши с постеље, паде на под, звијерајући бесвјесно око себе; па се на један мах трже и отпоче да пузи. Тихо и лагано, без даха и шума, опрезно као зликовац, скачући погледима на мирне дјетиње ликове, дође до старијег, коме бјеше тек девет година. Наднесе се над њим, па гледајући га у лице, спусти му један тихи пољубац; па се онда допуза до другог, пољуби га; па се одмаче, подбочен рукама на под, остаде између њих. Он их гледаше неким сулудим погледом. На пољу вјетар шибаше, кроз трухле прозоре осјећаше се нека ледена струја, и Мата се од ње најежи. Подбочен, мртвим, укоченим погледом посматраше час једно, час друго, пружаше руке и пипаше оне трухле огртаче, па их опет трзаше к себи.

И што их дуже посматраше, поглед му добиваше све неки неодређенији и бесвјеснији израз; тијело му дрхташе од страха; вратне жиле губљаху снагу и глава му падаше тромо, па се опет издизаше, осврћући се. Па на један мах осјети како му кроз тијело јурну нека ледена струја, која га укочи,

па му на један мах у мислима плану неки одсијев, који му чисто сагорје осјећаје; па му срце закуца силно и убрзано, као да хтједе понова да га оживи и покрене на неки нов рад, у коме ће бити више озбиљности и вјере;..... па на један мах клону, сврзавши се на под, и тад још једном, с изванредним напором потоње воље, окрете главу на обје стране, погледавши оба дјетета, само му се сад по лицу изли нека мекота и благост; у очима нека неисказана топлина, пуна љубави, бола и суза, пуна чежње и страха; на уснама један тихи, благи осмијех.... и све се утиша....

А кућа досадно пљушти, огрнута и заклоњена тешким и мрачним слојем ноћи, само се чује њено живо пуцкарање по каменом поду и писка дјечија са бонам и нејасним:

— Мама, шта је тати?!....

Ник. Т. Јанковић.

GRUŽ.

Topografično-povjesničke bilješke (1)

Vice Adamovića.

Preštampano iz IX. i X. knige „Brastva" društva Sv. Save uz popravke i popune.

I.

Se portus Gravosae aperit satis amplus, et undas
Nobilis Adriacas inter, quo plurima semper
Stat puppis, semperque novas ubi construit audax
Navita.

G. Ferrich „Periegesis orae rhacusanae."

Koji god se pisac bavio Dubrovnikom i ńegovom istorijom nije mogao a da s ushitom ne spomene i Gruž, kao no ti pristanište dubrovačkijeh brodova i mjesto, gdje obično putnik najprije stavi nogu na zemljište nekadašńe aristokratske, slobodne državice.

Gruž to odista zaslužuje, ne samo jer s Dubrovnikom sačińava jednu općinu, te gaji iste nade i težńe, nego jer je polo-

žaj gruške luke tako divan i živopisan, da se malo koje drugo primorsko mjesto može ponositi većom krasotom okolnog kraja, mora i podnebla na prostoru surazmjerno tijesnu i malašnu.

U staro se doba gruško zemljište pružalo od *Kantafiga*, ili *Kantafika* (caput fici)[1]), što je predbrde na dnu Gruža, pa sve do glavice *sv. Orsule*, na kojoj se još vide razvaline istoimene crkvice, biva do povrh *sv. Jakoba u Višnici*, gdje se uzdiže zapušteni benediktinski manastir, koji bi podignut 1218. g. po vlastelinu Jaketi Gunduliću. Ovako nadoh označene granice gruškog zemljišta u nekomu rukopisu knjižnice OO. Malobraćana pod starijem brojem 266, a pod novijem 415, gdje je rečeno, da je navedena bilješka crpljena iz zakonske knige *zeleňak* (lib. viridis). Istu stvar iznosi i Dr. Jireček u djelu *„Die Romanen in den Städten Dalmatiens"*, samo što on vadi granice gruškog zemljišta iz drugog izvora, naime iz zakonske knige Liber Reformationum l. 10 cap. 7 od 1361.

Dan današńi Gruž, kao parohija, proteže se na istoku do mjesta *Točila*, gdje je vodovode i gdje se Gruž dijeli od parohije predgrada *Pilâ* ulicom, koja slazi mimo kuću udovice Ruse Galine ili Vulčević na stari gruški put, pa onda sve do *Boninova* (Bella Vista), što ostaje na pô puta između grada i Gruža, te se tako zove valda po nekadašńoj porodici, iz koje potječe čuveni štampatur Boninus de Boninis (Dobruško Dobričević, koji je radio od prilike od 1478. do 1508. god.).

Po tomu dakle gruška parohija dan danas obuhvata ove predjele:

a) varoš *Gruž s Nuncijatom*, a ovo je brdo povrh Gruža, prema Rijeci, visoko 195 m. Tu je crkva Blagovijesti ili Gospe od Naviješteńa po italians. Annunziata.

b) *Konô* do Točila, biva jedan dio predgrada Pilâ; Konô se dijeli na gorńi, sredńi i dońi, a ime mu je od vodovoda, što dolazeći iz *Sumeta*,[2]) prolazi onuda još od 1438. god. te navraća vodu u grad.

[1]) Već od 1453. god. zvao se ovaj rt, *Punta de Candafigho'* od *canto* ili *cavo de figho*. Upor. **Dr. Jireček**: „Die Romanen in den Städten Dalm."

[2]) Šumet je selo u istoimenoj dolini. O Šumetu ovako pjeva naš Gvozdenica (Ferrich):

. . . . . Huic gloria pago
Magna venit, quod ducta suis a fontibus ingens
Dulcis aquae nostrum se copia fundit in urbem.

c) *Lapad* od lat. Lapidum: to je onaj dio Gruža, što ostaje preko mora na poluostrvu koje nosi isto ime. U zakonskoj knjizi *Statutus*, lib. 7 cap. 64, čita se: „Granossium cum Lapido et Sancto Martino est unus portus."

d) *Gospu od Milosrđa*, crkva okrenuta po starom obredu put zapada. Bila je gotovo srušena, te je arhibiskup Fabio Tempestivo učini popraviti i proširiti.

e) *Montovjernu*, brežuljak nad Gružem. U starijem je listinama *mons bertus*. Što se forme tiče poredi u Sićiliji Mongibello (Prof. L. Zore, Дубровачке туђинке — Споменик срп. Акад. XXVI. 1895.).

More, koje je ovdje vazda tiho i mirno, prodire duboko do *Batale*,[1]) gdje se putevi ukrštavaju za u grad, u Lapad i u Rijeku, što je krasna dolina niz koju teče istoimena rijeka, kod starijeh *Arion*, Umbla, Ombula, a kod italijanskijeh pisaca *Ombla*, za koju se misli, da je nastavak *Trebišnice*, što natapa Popovo Polje, te se gubi u podzemne ponore.

Dakle gruška luka leži sa sjeverne strane na podnožju brda *Srđa*, a sa južne uzduž poluostrva Lapada, za 1·8 km daleko od Dubrovnika.

Pri ušću je brani ostrvce *Daksa*, što se u staro doba zvalo *Sv. Save* pak Asa, Daxa, Dassa[2]). Po ocu E. Kuzmiću bi darovano redovnicima sv. Frańa od nekog vlastelina Save Getaldića, a to još 1291. god., dok drugi izvori prenose taj dar u 1370. Svakako se zna, da je to krševito i neplodno zemljište bilo vlasništvo spomenutijeh redovnika i da su oni tamo imali manastir i crkvu, što se još i dan danas vide, i ako se već jedno i drugo nalazi u polusrušenome stańu. Početkom prošloga vijeka Francuzi zapremiše zemljište dubrovačko, pa i ovo ostrvo, te ga utvrdiše da posluži na obranu Gruža. Na istomu se ostrvu bijaše zaklonila jednom i sama dubrovačka vlada, a to bijaše za vrijeme kad je po republici kuga mela (1437).[3]) Ovdje bi

[1]) Po svoj prilici od riječi „blato", jer je negda tu bila močvara, pa s toga i vazduh bijaše nezdrav, grozničav. No moglo bi biti i od porodičnog imena, koje se često spominje u starijem listinama (Vole de Batallo).

[2]) Upor. „In tenebris lux" od X. Y. (Prof. G. Gelcich) i Dr. Jireček „Die Romanen i t. d. str. 61.

[3]) V. Resti „Chronica ragus." izdańe jugosl. Akad. str. 270.

naš neumrli pjesnik *Divo Frana Gundulića* išao svake godine da sprovede veliku nedjelu s onijem redovnicima u obavljańu službe božije i u mudru razgovarańu. Ovdje živjaše (1455) i neki ńemački velikan po imenu *Fridrih Greifenklau* i tu, kažu, da je u svetińi i umro[1]).

U novije je doba na Daksi bila podignuta stalna morska kula svjetilica, a tako isto na ostrvu *sv. Andrije*,[2]) na *Grebenima*[3]) i na Kantafigu, te je tako označen i olakšan ulazak noću u luku.

Svuda na okolo, po igalu i na obroncima glavicâ i brdâ, poredale su se kuće i krasne gospodske *vile*, a od ovijeh svaka s familijarnom crkvicom, svaka s bašćom, ribńakom i pavijunom[4]); svaka okružena visokijem zidinama, a na ńima krunište, po kojemu se brštan spleo, gdje ptičice svoja gnijezda viju.

Poviriš li na vrata tijeh polača, kroz gvozdenu rešetku, koja ulazak brani, ugledaćeš dvorište poraslo zimzelenim šimširom uz mnoštvo kamenijeh sudova sa svakovrsnijem cvijećem, a ispred samog stana razastrla se odrina, koja, kao zelen čador, brani mańe ili više dugu šetńicu, uz koju su učvršćeni kameni stubovi i lijehe za cvijeće.

Vazduh je u opće čist i zdrav; laki vjetrići s mora i s kraja ublažuju ljetnu zaparu, a visoka brda štite Gruž od žestoke bure. To je uzrok što se ovaj kraj i u sred zime zeleni, te su ńegovi brežuljci obrasli miomirisnim travicama, koje cvjetaju cijele zime pod zaštitom visokijeh lovorika, šiljastijeh čempresa, kitńastijeh poma, crvenkastijeh leandara i drugog drveća, izmedu kojeg proviruju crveni krovovi ubavijeh stanova, nad kojijem se pak ponosito uzdiže novi zvonik manastirske crkve, a do ove, kao da se takmi sa zvonikom, razgranao se veliki,

---

[1]) Upor. Kuzmić: „Cenni storici sui Minori Osservanti di Ragusa." Trieste, 1864 str. 11.

[2]) Ostaje na zapadu Dakse, u pučini, s toga latinski *S. Andreas de Pelago*. Na ovomu ostrvu bio je u staro doba benediktinski manastir, koji 1528. god. bi združen glasovitomu manastiru na otoku Mljetu (congregazione melitense).

[3]) Grebeni su oštre klisurine pri ulasku gruške luke. O istijem naš Gvozdenica pjeva:

Non longe hinc quasdam prostantes ad latus austri
Horrendas visu, et dentati *pectinis* instar,
Unde et nomen habent, cautes natura locavit.

[4]) „Pavijun je potrijemak; ital. *padiglione*" (V. Prof. Zore l. c.).

lisnati maklen, što ga natapa živa voda, te otiče iz obližńeg kladenca.

Po vrtovima već pri polovici januara bademi su potpuno u cvijetu, a u isto doba slatke naranče dozrijevaju pod vedrijem nebom i stranoga putnika sjećaju na blagoću gruškog podnebja.

Nije se dakle varao onaj, koji dade urezati povrh vrata kuće Gradića[1]) ovaj distih:

Errat, felices qui credit vivere in urbe,
Huc veniat locus hic gaudia vera dabit,

niti je pretjerivao maršal *Marmont* kad je pisao, da mašta ne može da zamisli savršenijeg mjesta pri moru, kao što nije odista pretjerivao ni *Carlo Yriarte* kad ostavi napisano, da ovdje priroda sva u naokolo potsjeća putnika na klisure „Monte Carlo" i na ponositi prosjek Monaka.

Prirodne su krasote ove luke još i drugi putopisci priznali i istaknuli; tako *H. Noë* piše: „Ovaj je put sličan doista glasovitoj obali Sorenta ili ne maće hvaljenoj Rivijeri ligurskog mora". *Marco Casotti* tvrdi, da je Gruž uprav raskošno prebivalište, a *J. Modrić* nalazi, da ti gruška luka predočuje čarobnu panoramu, pak je nazivlje „milovidnim krajem".

Nego, pošto smo vidjeli kakav utisak učini Gruž na tolike tude pisce, pravo je da sada navedemo još i riječi dvaju našinaca, e da li bi odaljenijem čitateljima pružili što potpuniju sliku ove naše krasne luke. Evo dakle nekoliko stihova iz *Pucićeve* „Cvijete:"

. . . . . zatvara se more
I prostrani skutac si napravla
Gruž prostrani, glasovitu luku;
Na obijem obalama stoje
Ponosite polače gospodske,
B'jeli dvori, ograde starinske
Zupčatijem zidom zatvorene.

A pokojni biskup *Vodopić* u svojoj opće hvaljenoj povjesti gruškoj „Tužna Jele" ovako opisuje ovo ubavo mjesto naše okoline:

[1]) Ova vlasteoska porodica vuče lozu od Vuka Gradikne, Gradiňe ili Gredića, kojega ondašńa vlada obdari plemstvom za nagradu usluge, što je učinio predajom Bodinove kule (V. Lukari op. cit. 26; Appendini I. 262).

„Mili Bože, lijepa li ti je Gruška Luka! Nema joj na da-
„leko slične. Sa sjevera brdo Srd, koje opuzajući put zapada
„svršuje s Nuncijatom; sa juga Hladnica, Petka Mala i Velika
„s brežuljcima Krvavog Brda i Babina Kuka, grle u svome kutu
„ovo mirno pristanište dubrovačkijeh brodova. Kitno borje, viti
„čempres, pitoma maslina rese vrhe i skuta okolnijeh glavica.
„S desne i lijeve uzduž igala podižu se kuće marljivijeh stanov-
„nika, more tiho podnožje im je i zrcalo, u kojemu, kako vile
„nad jezerom, odsijevaju ńihove slike prevraćene, i, pazeći ih
„noćno po mjesecu, rekao bi da ti se prekazuje ono podvodeno
„selo, stan čarobni pjesničkijeh vila. Sjemo i tamo, kako labu-
„dovi medu utvicama, gospodske polače, letno plandovańe dubro-
„vačke vlastele, tjeme k nebu uzdižu a sjenu u more upuštaju
„tako, da sve ovo smiješano sa osjenom dubļa Petke i glavicâ,
„ne znaš što ti je milije, ili istiniti prizor na suhu, ili bjeguća
„mu sjena u moru."

Eto dakle, koliko našinci toliko i tuđinci, svi su složni u hvaļeńu ovog čarobnog kraja, koji je poglavito pomorcu mio, jer mu pruža pouzdano i zaklońeno pristanište, a ugodno je i umjetniku, jer mu sa svake strane rastvara nove slike, jednu lepšu od druge. Ovdje bolesnik nalazi utjehe i pomoći u morskijem kupalištima pod vedrijem nebom; ovdje se ribar nalovi svakovrsne ribe, ovdje prirodoznanac nalazi rijetkijeh biļaka, šarovitijeh leptira, te morskijeh i kopnenijeh puževa, dok za obične gradane Gruž ostaje uvijek najmilije šetalište.

(nastaviće se)

DANIELE CORTIS. (6)

ROMAN.

Napisao Antonio Fogazzaro.

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava VI.

Gospoda Fjama.

Cortis stiže u Lugano kasno u večer, i odsjede u skromnu *Pension du Panorama*, jednoj od bijelih kućica, koje se bijele pod imenom Raja na rubu od jezera, u onoj vijugastoj uvali udaljenoj od grada, odakle se uzdižu nagle strmine sv. Salvatora. Izađe odmah iz svratišta i uputi se putećkom, koji se peñe uz strmine, do zemljišta Pacalskoga. Prijateljica ñegove majke, gospoda Leonora Fiamma, bješe mu pisala, da stanuju u malenu zaseoku medu Paradizom i Pazzallom, na lijevu od puta, malo iznad krême zabijene sred gustih sjena šumovite gudure. Trebalo je zazvoniti na crvenu ogradu izmedu dva duda.

Cortis nade ogradu i zazvoni. Bijaše prijavio svoj dolazak telegramom; znadaše dakle da ga čekaju.

Sobarica mu otvori.

— Gospoda Fjama? upita on.

— Jest, gospodine.

— Kako je druga gospoda?

Sobarica je malko oklijevala.

— Vi ste, odgovori, bez sumñe gospodin, koji je poslao telegram?

— Jesam.

— Dobro, gospoda je isto.

— Zlo?

— Isto.

— Hoću da mi odgovorite, osorno će Cortis, da li joj je zlo, ili nije.

— Reći će Vam moja gospoda, odvrati mu ona razdraženo; i otvori mu ne baš prijatno vrata male dvorane u prizemlju.

— Evo onog gospodina, nadoda, gledajući u jedan kut od dvoranice.

Cortis uđe. Pogleda u onaj kut i u visini svjetiljku; pod ńom, u sjeni velika naslońača vidje žensku sjajnih, crnih kosa, koju je ipak svijetlo amo tamo oziralo.

— Gospoda Fjama? reče on.

Sjajna glava potvrdi lagano, i nakon časovita muka ńeki glas, ne mladenački ni sladak, već vrlo slab i žalostan, reče tiho:

— Jeste li Vi gospodin Cortis?

Doček i glas se ne svidješe Cortisu, koji ne odgovori direktno.

— Vaša prijateljica, reče, kako je?

— Uvijek u istom žalosnom stańu, odvrati gospoda. Služite se. Biće nemoguće, da je vidite večeras, jer liječnik ne cijeni da je zgodno. Oprostite, nadoda, ako Vam se moj doček čini hladan, ako ne izrazujem svu zahvalnost, koju sam dužna osjećati a i osjećam prema Vama; ali sam i ja tako bolesna!

Gospoda Fjama izreče ove potońe riječi, kao da će onaj čas izdahnuti, te izvrne glavu na zaslon od naslońača. Sada joj svjetlost od svijeće ozari čelo obilježeno tanahnim naborima i velik tragički nos. Oči joj bjehu tužnog i lažnog izražaja.

Duboko uzdahnu, skoro zajeca i okrete glavu, ne dižući je sa zaslona, put Cortisa.

— Vidite, reče, ne mogu više.

— Čujte, opazi Cortis, ja večeras, na svaki način, ne bih bio htio vidjeti Vašu prijateljicu, već jedino u slučaju skrajne potrebe. Oprostite, gospodo, ako Vam posve slobodno govorim po svom običaju. Uvijek sam mislio, e je moja majka mrtva. Vi mi kažete, da je živa....

— Dokazâ? uzdahne gospoda Leonora. — Dakle Vam srce ne veli, nadoda dramatičkim naglaskom, da pod ovim krovom.....

— Ostavite moje srce, gospodo, prekide je Cortis. Baš bi Vas ja zamolio, da mi iznesete dokaze.

— To će biti vrlo gorko za gospodu Cortis, reče ona ispod glasa, s očima put neba; ali je li pravo, je li pravo? Slutjeli smo to, znate! Sada ću Vam pokazati isprave svoje prijateljice.

Otre oči, u više navrataka, parfumovanim ubručićem, u koji bi svaki put zagledala, kao da hoće vidjeti je li lila krvave suze. Zamoli Cortisa da zazvoni, dade donijeti voštanicu

i uspravi se očitim naprezańem. Bijaše visoka i mršava, iz ogrlice od crnog tula izlažaše joj vrat dug i zućkast; crne i velike oči bijahu takogjer okružene žutilom. Imaše na sebi crno odijelo, s dugim skutom, vrlo elegantnog kroja; i hodila je na ńeki način kao Lady Machbet, kada dolazi na pozornicu spavajući, sa svijećom u ruci.

Kad ona izide, Cortis brzo razgleda sobu, opazi dvije malene slike na ulje, Mandalenu i sv. Ceciliju, očito kopije; fotografije ńeke stare dame, ńekog starog gospodina, prekrivena odličjima, sa posvetom ispod na ńemačkom jeziku; ńekoliko asketskih knńiga, košaricu punu posjetnica, i album akvarelnih studija iz prirode, na čijoj prvoj stranici bijaše zapisano ime gospode Leonore Fjame, dvorske slikarice Ń. K. V. velikog vojvode Leopolda ..... A u jednom kutu dvoranice stajaše prašna harfa.

Gospoda se vrati do malo časaka, nasloni voštanicu i malenu lisnicu na jajasti stolić, koji je stajao ispred naslońača, reče Cortisu da je taj čas potrebna svojoj prijateljici i da mu je slobodno otvoriti onu lisnicu i gledati. Da će se povratiti kašńe.

Cortis, ostavši sam, vaja da je zaista silno savladao sama sebe; jer prije no što je otvorio lisnicu, prisloni šake na čelo, odbaci bijesnim pokretom glave sve slabosti, koje su mogle remetiti sud. Kad se otkri, lice mu bijaše ozbiljno, ali mirno.

Prije svega dode mu pod ruku jedno pismo doktora P...., starog prijatelja ńegovog oca. Izlazilo je iz toga pisma, da je god. 1857, više od godine dana iza svoga odlaska iz supružne kuće, gospoda Cortis bila pisala mužu vapeći prošteńe. Dr. P..... joj odgovaraše, po dobivenom nalogu, da nema nikakva raspoloženńa da joj bude udijeljeno; nadodavaše pak sa svoje strane toj grkoj poruci dug, milosrdan niz hrabreńa, savjeta i nada za budućnost. Dr. P.... bio je drug Cortisa starijega kao vojnički liječnik u Krimeji, dok se gospoda Cortis puštala zavesti u Aleksandriji. Kad muž na povratku otkri ńezinu nevjeru, ona okrivi ńekoga topničkog časnika, koji je bio umro nazad malo dana. P.... joj davaše razumjeti, da se vrlo malo vjeruje topničkom časniku, i da joj ta sumńa škodi u srcu muževljem.

Dok je Cortis čitao, izbije grcańe i jecańe nad ńegovom glavom, u kućnom muku. On zgrabi svijeću da potrči, da je vidi; ču korak i miran glas; sve opet umukne. Tad nasloni svijeću, dovrši čitańe vrlo uzrujan.

Otvori za tim malen zlatni medaljon i nađe u ńemu slike svoga djeda i babe po materi, Karla i Magdalijene Zarutti iz Cividala. U djetiństvu bio je sproveo dvije jeseni kod ńih, u Cividalu. Djed, dobri stari djed, dolazio bi ga uzeti u Aleksandriju u septembru, a poveo bi ga natrag svrhom oktobra. Eno ga, vas se smiješi. A i baba, jadna starica, kako je izgledala sretna! Bijahu umrla obojica iste godine, od žalosti, a sada kao da govorahu: „Dragi, mi smo, djedovi tvoji!“ Cortis ne pogleda drugo, izađe naglo da potraži gospodu. Zovnu; otvori na sreću vrata, uđe u nekakav slikarski atelier, pun puncat stalaka i stočića, usmrđen pokošću i duhanom. Nađe samo jedan istisak *Nane*, izmedu staklenke i cigarâ. Čas poslije nadođe sobarica, sva zapijehana.

— Što želite? reče ona ljutito. Što tražite?

— Tu gospođu Fjamu. Podite joj reći da side.

Kada reče: „tu gospođu Fjamu“, ńegovo je lice i naglasak izražavalo prije uskošenost nego li blagohotnost.

Sobarica to opazi i zatvori hitno vrata od sobe.

— Sada ne može, reče ona.

— Onda, zaintači Cortis, otići ću ja u ńe.

— Baš, baš! Ne, ne, zabrańeno je!

Cortis izvadi posjetnicu, napisa dvije riječi olovkom, pa je razdere.

— Idite, reče, činite joj razumjeti, da je čekam.

I ugje opet u dvoranicu.

Sobarica se malo poslije povrati s ovim pismo gospođe Fjame:

„Vaša je majka u ovom času silno uzrujana, a da bih ja mogla sići. Dođite sutra na osam. Odnesite sa sobom lisnicu.“

— Sveti Bože, kliče Cortis. — Ma dakle se ne može znati kako je drugoj gospođi, koja joj je bolest? Zašto se je ne može vidjeti večeras? A liječnik kada dolazi? Ko je taj liječnik? Zna li, da je ja vaļa da vidim? Zinite, govorite, recite štogod.

Nijeste li Vi od kuće? Ne znate govoriti, ne znate reći ništa? Ali u ime božje, dakle!

— Ssss! učini sobarica, bolest je živčana. Znate, ženske bolesti; ali nema pogibli, ja cijenim. No kada Vam je rekla, da je večeras ne može vidjeti, zaludu je. Dodite sutra u jutro.

— Ali liječnik, liječnik? Kako se zove? Gdje stanuje?

Sobarica imenova doktora M.... Nadoda, da je izvan Lugana i da, po svoj prilici, ne će doći do prekosutra u veče?

Cortis uze lisnicu:

— Javite, reče, svojoj gospodi... Ali recite mi, koja je Vaša gospoda?

— Kako, koja?

— Da, je li gospoda Fjama, ili ona druga?

— Ah! Gospoda Fjama.

— A druga? Kako to da stanuju skupa?

— Ne znam. Ima samo dva mjeseca, da sam u ńih. Mislim, e su bile uvijek skupa.

— Otkad su u Luganu?

— Od tri ili četiri mjeseca.

— A druga gospoda, otkad je bolesna?

— Nije nikad dobro. Otkada sam ja došla, uvijek je naopako.

Cortis nije mogao drugo doznati od sobarice.

— Javite dakle, zaglavi, svojoj gospodi, da bih bio silno želio vidjeti je opet večeras, i da ću joj vratiti hartije sutra.

Sobarica ga doprati svijećom do ograde.

— Nu, reče ona, moja bi gospoda htjela znati, gdje ste odsjeli.

— Kod *Panorame*.

Ona rječito nakrivi usta, te zatvori ogradu.

Cortis sade velikim koracima, pun raznih čustava, koja su se mogla iskaliti jedino žestokim kretańem udova. Ona slikarica velikog vojvode Leopolda, kako je odvratno čeljade! Koliko parfumovane laži u onoj kući, a kakvog sakrivenog smrada!

A ńegova majka, ńegova majka! Ona ista tjeskobna sumńa pobuđena pisanom retorikom gospode Fjame, pomaljala se sada tjeskobnija nego ikad. Prijateljica onakve žene! Ipak je dr. P.... imao prema ńoj nešto poštovańa i prijateljstva, kad joj

je pisao. A ona, dajbudi onda, trpjela je, plakala je i molila. Bilo je ufańa. Ali ipak, izdati čovjeka kakav je bio ńegov otac.

Kada bi se dvije opriječne indukcije sukobile u ńemu, Cortis bi se zaustavio na mjestu, govorio bi glasno, u noć. Za tim, iskalivši se malo, motraše sitne svjećice Luganske; mrku i nijemu tugu brdâ, koja se crńahu na nebu, a više pri dnu, tajnu jezera, kojega se ne mogaše vidjeti početak ni svršetak. Sjećaše se jednog Lugana, u podne, puna sunca izmedu brežuļaka i blistave vode; ne bijaše taj. Činaše mu se nov i onaj dolomitski vrhunac na dnu istoka, ona prijetńa napeta put neba; prvi ga put ne bijaše vidio. Prije nego će u svratište, ode, uzduž jezera, u grad. Sve bijaše pusto. Parobrodi usidreni, mučahu prema tamnim kućama. Samo neki stranci pušahu i razgovarahu se na zaravańku *Hotel Vashington-a*, gdje je Cortis stanovao sa svojim ocem u septembru 1868. Zaustavi se na mostu, gdje parobrodi iskrcavaju, da gleda sivo, nepomično jezero i visoki sablazni Sv. Salvator. Bijaše ondje sišao trinaest godina prije, sa toliko vesele čeļadi, jednog dana, žarka sunca i velika vjetra. Odjuri, ude izmoren, kako je želio, u *Panoramu*.

Te noći, tijekom kratkih časova u kojima je mogao spavati, snijevalo mu se, da mu Jelena dovodi majku za ruku i da mu govori: »utješi je«. Ńegova majka bijaše malena, plava, imadaše modre oči i ne govoraše; samo plakaše.

Diže se prije šest i side u vrtić hotelov, gdje je neki starac polijevao cvijeće. Nebo bijaše čisto, na jezeru i na obližńim gorama titraše koso svijetlo i dugoļaste jutarńe sjene; u daļini istoka, dolomitski vrhunac, okružen modrikastim parama, ne činaše se više da prijeti. Cortis se propita kod staroga vrtlara o gospodama, koje od tri ili četiri mjeseca stanovahu u zaseoku kod Pacàla. Ne poznavaše ih; poznavao je jednu gospodu, koja se zabavļala slikańem a zanago je stanovala na onoj strani. Bila je došla više puta na ručak kod Panorame; sada ne dolažaše više, jer gospodar, komu je platila samo prvih dana, ne htijaše je. Više od ovoga Cortis ne mogne obaznati. Bijaše mu nemoguće čekati tu i uputi se brdskim putem, odlučen da, prije osam ura, sabere drugih vijesti. Srete seļake koji su silazili u grad s povrćem i voćem, upita ih; niko mu ne znadijaše ništa odgovoriti. Bijaše gotovo došao do crvene

ograde, kada vidje da izlazi mlekarica. Zaustavi je i uze čašu mlijeka. Žena ga upita sa smiješkom, hoće li da se ispeńe na Sv. Salvator. Cortis se napi i ne odgovori.

— Čujte, reče, nosite li obično vi mlijeko u onu kuću onamo?

— Uvijek ja.

— Dakle poznajete gospode, koje ondje stanuju?

— E, vraže!

— A kako se zovu?

— Ma! Sluga je gospoda Barborina, a gospodaricu zovu nekakvim imenom, što ga ja ne mogoh zapamtiti.

— A druga gospoda?

— Koja?

— Druga, prijateljica gospodaričina.

— Dragi moj, reče žena, začudena, ja je ne poznam.

— Ma kad stanuju zajedno?

— Ah, ne moj gospodine, ne; gospodaricâ ovdje nema već jedna.

— Što? reče on. Ne znate, da je u kući jedna gospoda bolesna?

— Jest doista sved malo naopako i ona *slikarica onamo*, ali drugih gospoda nema. Ako pak nije došla jučer. Prekojučer ja sam bila onamo cio dan i radila u vrtu.

Žena je imala otvoreno pošteno lice i iskren glas.

— Dobro je, reče Cortis, blijed. Podite s bogom.

Zazvoni na ogradi. Vrata se dvoranice polak otvoriše i odmah zatvoriše. Niko se ne prekaza.

Cortis zazvoni drugi, treći put, sved jače, sved uzalud.

Jedan seljak, koji je prolazio, zaustavi se i stane gledati.

— Možete i pretrgnuti zvonce vukući, reče seljak, kad ne će da otvore. Uvijek se tako dogada s onim neplatišama!

— Poznate ovu čeljad? upita Cortis.

Seljak odgovori, da pozna vrlo dobro gospodu, koja se bavi slikańem. Sama je; izgleda kao vještica, i ne plaća nikoga.

Cortis zazvoni po četvrti put. Napokon sobarica dode i otvori.

— Tek je sedam ura, reče ona, ležali smo.

On ne odgovori i ude, pogledavši je tako, da se ona snebi od straha.

— Vaša gospoda? reče on. Vaša gospoda? Nu, što me gledate? Zašto ne odgovarate? Leži li? Dobro; moram govoriti s ńom. Dodite amo, vikne, kada se ona udaļi. — Kako je drugoj gospodi?

Ona mu pročita u očima, poče:

— Nije moja krivńa....

— Nek udem, reče Cortis.

— Nije moja krivńa, preuze ona. Govorim, što mi narede.

Cortis joj naloži da umukne i da ide pred ńim.

Ulazeći u dvoranicu sobarica mu reče ispod glasa:

— Ima tri mjeseca, da nijesam primila ni pare plate.

— Vi, dakle, lažete od miline? odgovori Cortis. Gospoda je na nogama, a ne u posteļi.

Neko je hodao u gorńoj sobi. U isti čas ču se kucaj zvonca.

— Zove, reče Barbara upućujući se.

Cortis je zaustavi.

— Jedan čas, reče. Zove li se baš Fjama, ili ne?

Barbara ga pogleda zapańena.

— Ma kako? Nijeste razumjeli? Ne, ne! To je jedno ime tako, što ga je iznašla gospoda. Ona je baš Vaša majka.

I opet se uputi.

— Idem ja, reče on. Gdje su stube?

Nade ih na dnu kratka hodnika, gdje je svjećica na petrolej gorjela ispred nekoliko svetaca i gospa svake vrsti i šare. Stupaše na posļedńu stepenicu, kada mu se ispred lica rastvore vrata i gospoda Fjama, raspletena, s haļinama u neredu, prekaza se na pragu i krikne:

— Ah! vidim, vikne, srce ti je reklo.

Sklopi ruke, htjede se baciti na koļena, kada je Cortis pograbi za mišice, turi je u sobu i zatvori vrata za sobom. Ona se premetaše, rvaše se da pane na koļena, odupiraše se rukama o ramena svoga sina, izvrćući natrag glavu i drmajući ńom. Izmorena pade na naslońač, gdje je Cortis turaše.

— Lagala sam, reče ona teško dišući. Prevarila sam te.... nijesam imala snage.... da ti odmah rečem.... htjela sam te vidjeti.... čuti te.... barem uru.... u miru!

Cortis, prignut nad ńom, prekide je na prve riječi, turi joj ruke na oči, poljubi je zdvojnom žestinom i otrže se odmah iz ruka, koje mu se bijahu sklopile oko vrata. Ona ostade s rukama u vazduhu, preplašena u svojoj radosti.

— Danijele, reče ona.

Ne vidje ga više ispred sebe; ču mu glas iza naslońača: muški milozvučni glas pun žalosti.

— Oprostite; poljubio sam svoju majku a ne šćah, da me Vi vidite.

Gospoda Fjama umukne za čas, pa reče ispod glasa plačući:

— Ne znam što hoćeš da kažeš.

Cortis uzdahne i ne odgovori. Prode nekoliko časova.

— Oh Danijele, Danijele! zajauče gospoda sklopljenih ruka. Ne govori mi tako.

I udre u jecańe.

— Nijesam te, prevarila već u pola, reče ona. Toliko trpim! Imam još malo da živim, znaš! Danijele! Da nije tako, ne bih se nikad bila usudila pisat ti. Bog je milostiv. Očistio me gomilom bolî; nesreća neopisivih! Sada ne mogu više, ne mogu više. Učinio si mi milost te si došao; potraži u svom srcu riječ, koja će me pustiti umrijeti zadovoljnu!

— Ali ne razumiješ, planu Cortis žešćom strašću, ne razumiješ, da ti ne.....

Da ti ne vjerujem, htio je reći. Gospoda je čekala blijeda, raširenih očiju, tu riječ, koja ne dode. Glas mu zamre na otvorenim usnama. Dohvati stôčić i približivši se svojoj majci, posadi ga na tle takvom žestinom, da mu o malo ne skrši sve četiri noge.

— Pripovjedite mi sve, reče on, klonuvši na stôčić. Sve, da, sve od onoga dana unaprijed. Ne možete? zavikne sijevajućim očima, jer mu je majka oklijevala govoriti.

— Oh mogu, mogu, odgovori gospoda dramatičnim pokretom. Biće mi luta bol, ali mogu, moram i hoću.

Cortisu se učini, da pozna majku u onaj čas, bolje nego li iz hartija lisnice, bolje nego li po iznenadnoj uspomeni očiju, poznatih ńegovom djetiństvu. Pomisli, e je u ńihovim živcima bilo pomalo iste elektricitati, sasvim da je ńegova majka

upotrebljavala svoju za pozorišne eksperimente, a on za blesak i muńu.

Ona mu stade pripovijedati sentimentalno i na dugo, kvaseći u suze svoje stare fraze, e bi se učinile svježe.

Ńezino očišćeńe bješe počelo istoga dana kad i zaslužena kazna. Bol, svete odluke, nada, da i nada, ne bijahu je više nikad ostavile. Izlazeći iz domaćeg krova, bješe zaprosila samilost milosrdne rodbine, i postigla ju je. Ali je taj život bio premek s lasti i ljubavi; tako se nije dalo okajati! Zato bijaše ostavila milu čeljad, kojima Bog iskazao milosrde za milosrde! Gospoda se Cortis mnogo zadržavala na toj okolnosti, bojeći se nekog klevetničkog glasa, po kojem bi je ona mila čeljad bila protjerala, nakon kušńe od tri mjeseca, iz one lasti i ljubavi. Bog joj bješe šapnuo: ti znaš slikati. Tada se bješe obratila umjetnosti i rekla joj: spasi me!

Bješe otišla u Rim da preslikava po galerijama, za dobit. Za tim je velika vojvotkińa..... bijaše imenovala svojom dvorskom slikaricom. Drugi bi možda bio rekao *veliki vojvoda*, ali ona reče: *velika vojvotkińa*. O velikome vojvodi reče samo, da je umro malo godina poslije, a da ožalošćena udovica, nadoda, izgubivši ljubav za lijepe umjetnosti, ne hoćaše više slikarica u svome dvoru. Govorila je već čitavu uru, kad je došla do ove tačke. Možda od umora i ganuća; možda jer je u pripovijestima potońi dio najteži, ona se ovdje poče malo buniti, prekidati pripovijedańe uzdasima i jecańem. Duge i duge su se godine patńa vrstale, malo u neredu, ispred Cortisa, nijema, mrka. Bijahu sve nevolje skitalačkog života; neobična zla, koja nikad nijedan liječnik nije poznao: napor i nevolja.

Bijaše došla u Lugano, pred ńekoliko mjeseca, iz Düsseldorfa, jer joj liječnici bijahu preporučili talijansko podneblje. Ńezine muke, utažene za malo, bjehu se probudile teže. Tada, osjećajući da je snage izdaju u borbi, koja je trajala preko dvadeset i pet godina, videći da se ńezin zadńi dan približava na kraju mračne nevolje, bijaše upitala Boga, nije li se napokon ispunila gorka čaše, ne bi li prije smrti mogla vidjeti sina. I Bog joj bijaše dao dopust da mu piše, ali ne srčanost da to i učini. Ne usudujući se kazati mu: „majka sam ti“, bojeći e ne će naći vjere ili gŏre, bješe mu pisala kako nekakva ńezina

prijateljica, pod svojim umjetničkim imenom; imenom neporočnim; oh, svakako!

Ona umuče i zaplače. Cortis bješe više turoban nego li ganut.

— Pripomoći? reče on. — Nikada? Od moga oca, hoću da rečem.

— Nikada. Nikad ništa; to ne.

Cortis se namrgodi. Ona bješe rekla „to ne", kao da se htjela potužiti a ne smjela.

— Što hoćete da rečete? vikne. Da Vas je imao pripomagati?

— Oh, ne, ne, odgovori gospoda sred jecaja.

— Moj je otac bio već učinio dosta, preuze Cortis. Izlazeći iz kuće, dobili ste prćiju natrag. Je li istina?

— Bilo je premalo, reče ona.

Lice se Cortisovo zažari. On je vidao i ćutio nad sobom pogled oca svoga; ne strog, ali budan; i više nego ikad imao je pred očima sve boli, sve uvrede, koje je pravedni i jaki čovjek bio odlučio sakriti mu.

— Moj je otac bio velikodušan, reče on. U ostalom, u Vašem pripovijedanju ima stvari, koje ne znam sebi protumačiti.

Ńu uhvatiše žestoki grčevi, za tim pade u tako duboku malaksalost, da nije mogla ni govoriti, ni ćuti riječi. Cortis je podvori, skupa sa Barbarom, stroga lica i mučeći.

PJESNIŠTVO.

O ponoći.

Krilima je sana mukli sahat ganut
A ja želno letim uzdušnome putu,
Kô što uzdah nade u progonstvu šanut
Dosuđena hrli otočića skutu[1]);
Kroz mirise oštre makovijeh vlaga,
Kroz ispare suzâ mučnijeh sanaka
Tražim čisti odah djevičanskih snaga
I povike bojne mladosnih vojaka.
Povotkiñe vile,[2]) gospodari sv'jeta,
I tu želu zovu, pa je piju mladu
Ljubeć uzdah časa uzdasima ljetâ:
Tajnim obećañem prosiplu mi nadu
U stotine plama, stotine odraza,
U stotine šuma i olujnih želа,
U stotine suza ljudstva se obrazâ —
U vječito more, prizrake veselâ!...

Izmoždena snago, na laguni more,
Daleko, daleko hridima se pr'jeti,
Tu se slatko ljubi — tu se same ore
Podgrizenih st'jena otklačene kl'jeti!...

Prožet vlagom noći živućijeh bića,
Od prirode otet svoje nade skutu,
Na hridi se nadoh posred mora žićâ,
Posred tudih staza dopah svome putu;
Odraz pala sunca, žalost želе moje
Povrh mora prosu mjesečeve trake,
Odoh drumom tuge, nadoh stope svoje,

---

[1]) Preko dojakošñeg mnijeña prof. Paoletti izvadaju postanak imena Giudecca (mletački otočić) iz riječi *zudegà* (aggiudicato) dosuđen, a to zato, jer se plemićkim pribjeglicama dosuđivalo zemljište na tom otoku.

[2]) Vile zloće. Vid. Nar. vj.

Što premostih suze i krvave mlake...
Poziva me more, ja mu shvatam šume,
Susretoh ih prije pjane žarom dana:
Ljubav, b'jeda, zloba igraše se groba
Povrh jednog sunca, sto odrazâ sana.
U pjanoj mehani ljudskijeh ufańa
Tek sam jednu zraku na pô puta srio,
Bješe dihaj čeda, te je iz tih sańâ
Prvu misô ljudsku, nektar vjere pio.
Oprženih usta taknuh mladi sanak
I ugarak padoh usred vražde žeļâ —
I taj dah je plaćô tvrdu sv'jetu danak,
Strepńe, žeļe, suze vlaštih roditeļa!
More poje borbu trpećega ļudstva,
Ja darovah suzu osamļeńa skutu,
Pa se bojah smrti i vječitog sudstva,
Pobojah se kama životnu na putu:
Što bi, čemu žrtva suze ukovane,
Što bi borba ļuta čustva pritisnuta,
Što li pozdrav sv'jetu duše ojadane?
— Što će žižak smrtni gdje je borba ļuta?!
Voštanicu prižgoh povrh živih duša,
Da svijetu prosi oprost svake vine:
Dah svijetski dunu pa plamečak kuša:
Što zapalih? Suzu. Što sam? Čedo tmine! —
Eto sile trošne zvučni sahat traže,
Što no život snagom jali smrću zove —
— Na livadi narod prazno mjesto kaže
O makovu cv'jetu gdje no ćusi slove....

Vjetar kosu nosi, moju dušu hladi,
Uvelci se teru, dok se ne prižegu,
Tad će iskra uglen darovati nadi —
I još jedan nabor vječitome sn'jegu....

Vr'jeme kosu trese, pahuļice prše,
Zaborav se stani zemļice na skutu;
Mukli sati biju, usudi se vrše:
Ja sam, sudbo, čovjek, daj me tvome putu,

Priviću se želi kano brštan gradu!....
Kada zgrada pane, st'jene popucaju,
Tad mi možda sanci srdašca dopadu,
Pa ih vratim zemlji u svom izdisaju:
Što će meni vjetar otrgnuti hvoje,
Što će moje žile razvaliti grada,
To će ostat v'jenac, svjedok mûke moje,
Ostati će kamen, svjedok mojih nada,
A što ja prosuzim, nek je — osm'jeh sreće,
Biće suza svjedok da je život pjesma:
Biserak je suza, život je um'jeće,
Vola je okuje, vječnost joj je česma.
— Vr'jeme kosu trese, pahuljice prše,
Koprive i smilje suznu rosu piju —
Mukli sati biju, do tri kopla strše,
Gdje no nade paše, nade bajrak .viju![1])....
Ozgor, ozgor, ozgor, povrh maglâ kitnih
Prosipļu se sati po našemu putu.....
Odbijaju sati — nešto sańa sitnih
Tajna nojca kupi u modrome skutu.
Dim-dan, dan-dim život — to je duńež[2]) zvona:
U kolo se hita sahat svojom nadom,
Zvekom, zvukom, dahom, uzdrhta se spona,
Što no veže nebo sa zemļicom mladom;
Kolo sata vrti svoje članke žive,
Igru d'jele zvuci smrtnih udaraca.....
Markovome lavu[3]) zasjaše se grive:
Mjesec priča nojci sanak mudaraca;
Izdjelano gvožde nepskog meteora
Navrh stupa stoji iskapļenih oči[4])

[1]) Vise se na polani Sv. Marka tri kopla, podnošci su djelo Alekse Leopardi (1505); na tim se koplima držale zastave Kipra, Krita i i Moreje, danas se dižu talijanske troboje: *È morto il re, viva il re!*

[2]) Čakavski izraz (Hvar), znači onaj zvuk, koji ostane poslije zvońeńa.

[3]) Znak mletačke republike.

[4]) Na stupu Markove polane stoji lav bez oči; pričaju da su oči bile od dragih kamena.

Znak, što ga je gvoždu povjerila vjera[5])
Mostom od uzdahâ uspomena toči
Sagrušanu krvcu Martina Faliera....

Izmoždena snago, na laguni more,
Pr'jetilo si negda stanovima sile,
Sada slatko ljubiš, skromne kl'jeti ore
Očajnice snage, brštanove žile!...

Mleci 1900.

F. Anđeli Radovani.

---

[5]) Lav je djelo talijanske renesanse.

Dopisi Srđevi.

G. M. M. B. u Sr. K. — Pišete nam da ste u dvoumici o zakletvi, koja glasi:

1). Ja bih za tebe poginuo, bih boga mi, onako mi Bog pomogao ka' što ne bih!

2). Ja bih za tebe poginuo, bih boga mi, onako mi Bog pomogao ka' što bih!

Za tim pitate, slijedi li u prvom slučaju odgovor *bih* ili *ne bih* poginuo, a također kakav odgovor slijedi u drugom slučaju?

ad 1) Ja bih za tebe poginuo, bih boga mi, onako mi Bog pomogao, ka' što ne bih poginuo, biva Bog me kaznio onako, kao što ja ne bih za tebe poginuo.

ad 2). Ja bih za tebe poginuo, bih boga mi, onako mi Bog pomogao, ka' što bih poginuo, biva Bog me nadario po mome pravednom mišljenu.

I ako u prvom slučaju pomišla se na prevjeru, a u drugom na iskrenost zakletve, ipak mislimo da u oba slučaja očekuje se odgovor *amen da Bog dâ*, a ne *bih* ili *ne bih*.

SRĐ

Br. 11. Dubrovnik 16 Juna 1903. God. II.

EMILE ZOLA.

Poslije članka o Emilu Zoli, koji je štampao u 19. br. „Srda" naš saradnik, Dr. Torkvato, držimo da će biti od interesa iznijeti pred naše čitaoce, u srpskom prijevodu, nekoliko stvarčica iz razgranatog Zolinog djela, koje će nam ga prikazati u raznim granama književnih radova.

I. Pripovjedač.

(Evo dviju vrlo različnih priča. Prva je iz Zoline mladosti a druga iz zrelijih godina).

1. Moje dvije mačke.

Imam dvije mačke. Jedna, Fransoaz, bijela je kao majsko jutro. Druga, Katrin, crna kao burna noć.

Fransoaz ima okruglu glavu koja se smiješi kô u evropske djevojke. Ńene velike oči, od blijedog zelenila, zauzimaju joj sve lice. Rekao bi čovjek naslikana je. Punačka je, ugojena. Parižanka do na kraj noktiju. Pri hodu izlaže se, uzimajući privlačan izgled, kovrčeći rep u visinu s naglim drhtańem kakve ńežne gospode koja zadiže produžene krajeve svoje haljine.

Katrin ima zašiljenu i tanahnu glavu kakve egipatske bogińe. Oči su joj, kô zlatni mjeseci, nepokretne, neobjašljive surovosti zenica kakve varvarske statue. Po krajevima tananih joj usnica, smije se vječita, tiha ironija sfinksova. Kad čučne na zadńe šape, uzdignute i nepomične glave, božanstvo je od crna mramora, velika jerarhijska Paš iz tepskih hramova.

Obje provode svoje dane u vrtu, na žutom pijesku.

Fransoaz se vaļa, trbuh u vis, sva predana kindureńu, ližući svoje šape sa najńežnijom ńegom kakve kokete koja

bijeli ruke u uļu slatka badema. Tri misli nema u glavi. To se pogađa u ńenom luckastom izgledu kakve velike gospode iz otmenog društva.

Katrin sańa. Ona sańa, ne videći ništa i ako gleda, promičući pogledom u svijet bogovima nepoznat. Čitave časove, stoji ona uspravna, neublaživa, smijući se svojim čudnovatim osmijehom svete životińe.

Kad Fransoazu milujem rukom, ona zaokruži leđa puštajući od blaženstva neko lako maukańe. Tako je sretna da se s ńome zabavļaju! Podigne glavu, jednim pokretom koji miluje, vraćajući mi moje milovańe trļańem svoga nosa o moje obraze. Dlaka joj se naježi, rep joj dobije neko lako talasańe. I završi, izgubļena, zatvorenih očiju, predući na nekakav umiļat način.

Kad hoću da pomilujem Katrin, ona mi izbjegava ruku. Više voli da usamļena živi, u dnu svoga religijoznog sańańa. Stidļiva je kao bogińa koju svaki ļudski dodir draži i vrijeđa. Postignem li da je uzmem na svoja koļena, ona prilegne, opružene glave, ukrućenih očiju, spremna da se jednim skokom izmigoļi. Ńeni nervozni udovi, ńeno mršavo tijelo ostaje lijeno pod mojim prstima koji ga miluju. Ni malo joj nije po voļi spuštati se do ļubavne radosti smrtnih.

I zbog toga je Fransoaz pariska djevojka, bludnica ili markiza, stvoreńe lako i prekrasno; zbog toga je Katrin deva iz kakvih ruševina kakva stara grada, odakle, ni sam ne znam, otud nekud, sa sunčeve strane. One su iz dviju civilizacija: moderna lutka, idol kakvog izumrlog naroda.

Ah! kad bih im iz očiju mogao čitati!

Uzmem ih u ruke, nepomično ih gledam, ne bi li mi ispričale svoje tajne. One ne obaraju oči, i one mene proučavaju. Ništa ne čitam u staklastoj providnosti ńihnih očiju koje se otvaraju kao rupe bez dna, kao bunari svjetlosti gdje plivaju zažarene iskre.

I Fransoaz prede još ńežnije, dok me žuti Katrinini pogledi prodiru kô tučne strijele.

*
* *

U posljedńe vrijeme, Fransoaz je postala majka. Taj vjetropir izvanredna srca. Sa izrednom milošću ńeguje ona mače

koje su joj ostavili. Uhvati ga nežno za vratnu kožu, i tako ga šeta kroz sve ormane u kući.

Katrin je gleda šta radi, izgubljena u dubokim razmišljanima. Interesuje je mače. Ona, pred ním, drži se kao kakav stari filozof sanjajući o životu i smrti stvoreńa, gradeći u snu čitavu jednu filosofsku sistemu.

Juče, dok majka bješe izašla, ona pride i čuči kraj djeteta. Mirisala ga je, prevrtala šapom. Zatim, naglo, odnese ga u jedan mračan ugao. Tu, misleći da je sasvim sakrivena, stavi se ispred mačeta, sa svijetlećim očima, ispupčene hrpteńače kao u kakve svećenice koja se sprema za žrtvu. Htjela je, mislim, jednim ujedom smrviti žrtvi glavu, kad se ja požurih da se umiješam i da je otjeram. Ona mi baci, bježeći, davolske poglede, poslušna, tiha, bez psovke.

Pa šta! ja ipak volim Katrinu; volim je, jer je lažna i svirepa, kao kakva paklena životińa. Šta me je stalo Fransoazinih lakih gracija, ńenih umilnih prćeńa, ńenog ponašańa luckaste djevojčice! Sve naše Evine kćeri imaju ńenu umljavajuću se bjelinu. Ali Katrini još nijesam mogao naći sestre, opakog i hladnog stvoreńa, crnog idola koji živi u vječitom sańańu zla.

---

2. Bez Rada.

Kad radenici dodu, jutrom, u radionicu, nadu je hladnu, kao ocrńenu kakvom tugom sa ruševina. U dnu velike odaje, mašina je nijema, sa svojim dugim mršavim rukama, nepokretnim točkovima; ona pruža još jednu melanholiju više, ona, čiji dah i pokret oduševljavahu cijelu kuću, obično, kucańem ginovskog srca, koje je silovito radilo.

Iz svog malog kabineta silazi gazda. Tužna izgleda veli radenicima:

— Djeco moja, nema rada... danas... Poruke ne dolaze više; sa sviju strana dobijam obustave, ostaću s robom u rukama. Ovaj decembar, na koga sam računao, ovaj mjesec velika rada, drugih godina, prijeti ruševinom naj jačim kućama... Treba sve obustaviti.

I, videći kako se radenici izmedu sebe zgledaju, bojeći se povratka u stan, bojeći se sutrašńe gladi, dodaje, lakšim glasom: -- Ja nijesam sebičńak, ne, kunem vam se..... Možda je i moj položaj isto tako užasan kao i vaš. Za osam dana izgubio sam osam hiljada franaka. Obustavljam danas rad, da ne bi još dublji abim iskopao, i nemam još ni prvog marjaša od onog što sam 15-og trebao primiti..... Vi vidite, ja vam govorim kao prijatelj, ništa vam ne krijem. Sutra će, možda, izvršioci biti ovdje. To nije naša krivica, zar ne? Borili smo se do kraja. Ja bih htio da vam pomognem preturiti ovaj rdav trenutak; ali je svršeno, ja sam na ulici, ja nemam više hljeba za dijeljeńe.

I onda im pruža ruku. Radenici je stiskaju ćutke. I, nekoliko minuta, ostaju tu, gledajući svoje beskorisne alatke, stisnutih pesnica. Ostalih jutara, još od bijeloga dana, pjevale su turpije, čekići su obilježavali ritam; i sve je to izgledalo da već spava u stecišnoj prašini. Dvadeset je, trideset je porodica koje iduće sedmice ne će jesti. Nekoliko žena, koje u fabrici rade, imaju u očima puno suza. Ljudi bi htjeli izgledati čvršći. Junače se, vele da se u Parizu ne umire od gladi.

Zatim, kad ih ostavi gazda i kad ga vidješe da ode, pogurena za osam dana, smrvljena možda još kakvim većim porazom no što im je priznao, povlače se jedan po jedan, gušeći se u odaji, stegnute guše, sa zimom u srcu, kô da su iz mrtvačke sobe izlazili. Mrtvac, to je bio rad, to je bila velika mutava mašina, čiji je kostur u sjenci strašan bio.

***

Radenik je na polu, na ulici, na kaldrmi. Obijao je nedjelu dana trotoare, i ne mogao naći rada. Išao je od vrata do vrata, nudeći svoje mišice, svoje ruke, nudeći se cio ejelcat za ma kakav posao, za najodvratniji, za najteži, za najubitačniji. Sva su se vrata zatvorila.

Onda, ponudi radenik raditi u pola cijene. Vrata se ne otvoriše. Kad bi i besplatno radio ne bi ga mogli držati. To je šomaž, užasno doba bez rada, koje zvoni posmrtni oglas sirotim obitavaocima tavanskih sobica.

Pri kraju osmoga dana, sasvim je svršeno. Radenik je činio posljedńe pokušaje i vraća se praznih ruku, satrven bijedom. Pada kiša; ovoga je večera tužan Pariz, u blatu. On ide pod

pljuskom, ne osjećajući ga, čujući samo svoju glad, zastajući da ne stigne brzo. Naslonio se na sensku ogradu; nabujale vode teku dugim šumom; gilitaña bijele pjene cijepaju se o jedan stub na mostu. On se još više nagiñe, ginovsko otjecanje prolazi pod ñim, bacajući mu bijesan poziv. I, sam sebi veli da bi to bilo podlo, i odlazi.

Kiša je prestala. Na zlatarskim izlozima bliješti gas. Ako probije jedan izlog, uzeo bi hljeba, jednom šakom, za čitave godine. Gostioničke kuhiñe osvjetljuju se i, iza zavjesa od bijela muselina, on opaža ljude kako jedu. Ubrza korak, povraća se u predgrade, duž aščinica, kobasičarnica, duž cijelog proždrljivog Pariza koji mu se pred očima izlaže.

Kako su žena i kćerčica plakale, jutros, on im je obećao za večeras hljeba. Nije smio doći dok noć ne padne, da im reče da je lagao. Idući, pita se kako će ući, šta da im priča, ne bi li se još pretrpjele. Međutim, one bez jela ne mogu više ostati. On, on bi pokušao, ali žena i mala veoma su slabe.

I, za jedan trenutak, dođe mu misao da prosi. Ali kad kakva Gospoda ili kakav Gospodin prođu mimo ñega, i kad pomisli da pruži šaku, ruka mu se ukruti, grlo mu se stegne. Ostaje zakopan za trotoar, dok se imućni ljudi obréu, držeći ga za pijana, s ñegovim zazorljivim izgledom izgladñela lica.

* * *

Radenikova žena sišla je na ulazni prag, ostavivši malu, gore, uspavanu. Žena je sasvim mršava, u jednoj cicanoj haljini. Ona drhti u ledenom uličnom dahu.

Ničega nema u stanu; sve je založila. Dovoljno je osam dana bez rada da isprazne kuću. Juče je prodala posljednju pregršt vune iz svoga dušeka; tako je nestalo dušeka; sad, ostalo je još samo platno. Objesila ga je ispred prozora ne bi li spriječila vazduh da ulazi; jer mala mnogo kašlje.

Ne kazavši mužu, tražila je i ona. Ali žene su još više patile od nerada no ljudi. Na istom spratu bilo je bijednica koje je ona slušala kako jecaju noću. Jednu je srela gdje stoji na uglu jednog trotoara; druga je umrla; jedne druge nestalo je.

Ona, srećom, ima dobra čovjeka, muža koji ne pije. Dobro bi im bilo da ih mrtve sezone nijesu sasvim ogolile.

Iscrpla je sva povjereńa; dužna je hlebaru, bakalinu, pilaru, čak im ne smije ni kraj radńe proći. Poslije podne, išla je do svoje sestre da pozajmi dvadeset sua; ali i tamo je našla takvu bijedu da je u plač udarila, ne rekavši ništa, i da su obje, sestra joj i ona, dugo zajedno plakale. I, odlazeći, obećala je donijeti parče hleba, ako joj se muž s čime vrati.

Muž se ne vraća. Kiša pada; ona se sklańa ispod vrata; kraj nogu joj klopoću krupne kaple, vodena prašina prodire joj u tanku halinu. S vremena na vrijeme, obuzme je nestrpleńe, izade, i ako plušti; ide do na kraj ulice, ne bi li ugledala onoga koga čeka, daleko, na putu. I, kad se vrati, skroz je prokisla; prevuče rukama po kosi da je obriše; umiruje se opet, potresana kratkom, grozničavom drhtavicom.

Prolaznici je muvaju. Ona se pravi mańa od makova zrna samo da ne bi nikome smetala. Ludi je zagledaju u lice. Izgleda da bi je cio podozrivi Pariz, blatńava ulica, ńene žive svjetlosti, ńena kolska tutńava, izgleda da bi je sve zgrabilo i bacilo u oluk. Gladna je. Preko puta je hlebar, i ona misli na malu koja spava, gore.

I, kad se na posletku pojavi muž, šuńajući se kao kakav bijednik duž kuća, ona mu pojuri, gleda ga strašlivo.

— Šta je? promuca ona.

On, ne odgovara, obara glavu. I onda, ona se prva peńe, bjega kô mrtvac.

*
* *

Gore, mala spava. Probudila se je, zamišlena je, prema parčetu lojanice koja izdiše na jednom kraju stola. I čovjek ne zna kakvi čudostrašni i razdirući bolovi prelaze preko lica ovog sedmogodišńeg djeteta, potamńelih i ozbilnih crta savršene žene.

Sjedi na ivici sanduka koji joj služi kao postelja. Vise joj bose noge, drhtajući; ruke joj, kô u kakve bolesne lutke, skupljaju na grudima krpe koje je pokrivaju. Tu ona osjeća neku opekotinu, vatru koju bi htjela da ugasi. Zamišlena je.

Nikad nije imala igračaka. U školu ne može, jer nema obuće. Mańu, sjeća se da ju je mati izvodila na sunce. Ali je to daleko. Trebalo se je iseliti; i, od tog doba, izgleda joj da

je nekakva velika zima duhnula u kuću. I tako, ona ne bješe više zadovoljna, bila je uvijek gladna.

To je nešto duboko u šta ona slazi, ne mogući da ga razumije. Dakle, cio je svijet gladan? Ona je međutim kušala da se navikne na to, i nije mogla. Mislila je da je suviše mala, da treba biti velik pa umjeti. Ńena mati, bez sumńe, zna za ovu stvar koja se od djece krije. Kad bi smjela, pitala bi je ko vas dovodi tako na svijet da ste gladni.

A poslije, kod ńih je tako ružno! Gleda u prozor gdje udara dušećno platno, gole zidove, onakažen namještaj, svu tavansku sramotu koju nemańe rada prla svojim očajańem. U svome neznańu, misli da je sańala o mlakim sobam s lijepim stvarima koje su sijale; ona zatvara oči da to ponovo vidi i, kroz otančale kapke, lojano svjetlucańe pretvara se u zlatno blistańe u koje bi ona htjelaući. Ali vjetar duva, kroz prozor dolazi takva promaha da je spopada jak kašal. Suze su joj prepunile oči.

Prije, strašila se je kad su je ostavlali sasvim samu; sada, ne zna više, to joj je sve jedno. Kako još od juče nijesu jeli, ona misli da je mati sišla po hleb. I sad je zanima ova misao. Isjeći će hleb na sasvim malu parčad; uzimaće ih polako, jedno po jedno. Igraće se hlebom.

*
* *

Vratila se mati, otac je zatvorio vrata. Mala im obojima gleda u ruke, vrlo iznenadena. I, kako oni ništa ne vele, poslije izvjesnog vremena, ona ponavla pjevajućim glasom:

— Gladna sam, gladna sam...

Otac se uhvatio rukama za glavu, u jednom mračnom uglu; stoji tu, smrvlen, a jako tiho jecańe potresa mu ramena. Mati, gušeći suze, prišla je da ponova namjesti malu u postelu. Pokriva je svima halinama koje se nalaze u stanu. Ali dijete, čiji zubi evokoću od zime, i koje osjeća vatru iz svojih grudi kako ga jače peče, postaje veoma smjelo. Baca se o vrat svoje matere; i, polako:

— Je li, majko, pita ona, zašto smo gladni?

U Parizu. S francuskog preveo **St. K. Pavlović.**

(Nastaviće se)

НИЈЕ ПОТРЕБАН.

— Прича —

I.

А сунце сија и трепери, небо се таласа од свјетлости његове, природа хуји неком веселошћу, остављајући трагове по шуштању лишћа, жубору потока и цвркуту птица; а на земљи свијет се креће и ради, чује се хука од говора, шкрипа кола, урлик паса и запомагање просјака.

И све се жури. Ријетки облаци сустижу се и развлаче, вјетар промиче; ријека звижди, таласајући се; риба јури да лови; кокош чепрка; пас глође; зидари зидају; ковачи кују; чиновници хитају; сељаци товаре и растоварују погађајући се и гунђајући; трговци трљају руке осмјехујући се; кућци пипају шпагове, мргодећи се..... и све се жури и све ради и у свачему се огледа борба за опстанак.

Само он стао па гледа; гледа у небо, па се чуди оној веселости; гледа у људе, па се чуди оном хитању. Њему се сад ништа не мили. По лицу му се још блистају капљице зноја од душевног умора; још му очи издају неке неодређене погледе; још му тијело дрхти од узбуђења; још му струји крв као помамна; још му се мисли ковитлају и преплећу, као да су у свом путу наишле на какву стијену и разбиле се. Он би се сад најрадије тукао, свађао; он би сад ступио у друштво оних, које ништа не веже, који ништа не признају; који узвишени појам живота своде на обичну потребу желуца; који своје постојање не уздижу више од ниво-а обичног живинчета.

Осјетно се страшно понижен; осјети, како му нестаде наде и вјере и свега онога, што је уздизало осјећај поноса. Тек што је стрчао низ степенице, треснувши канцеларијска врата за собом, он се прёну као луд у оној маси свијета, у оном хаосу од рада. Дрхћући гледаше како то све протиче, као некакво жуборење узбурканих валова, звиждање помамна вјетра, с неким неспосним праском, дрхтавим тоном.

Петар стајаше као какав кип, мислећи само шта се то догоди и шта ће сад да ради? На коју страну треба да се

окрене и нађе извор нове наде? Он је сад просто истјеран и избачен на улицу, као какво псето! Зашто и како?... то не зна, нијесу му казали. Само »није потребан!« — и ништа више. »Па да нијесам потребан, не бих се ни родио« — рекао сам им — а они ништа, само се насмијаше и погледаше. Па ни молбе, ни сузе, ни ништа не уздрма њихове мисли. Њихове усне само шапутаху »није потребан« и с тим се завршаваше опстанак његов, његове жене и дјеце, која о томе ништа не знају, која су га испратила сретна и задовољна, са осмијехом у коме бјеше неке наде, са ријечима у којима бјеше неког подстицања на рад. И он подстакнут овом тежњом, са осмијехом, са радошћу кренуо од куће..... и ето сад треба да их изненади тако, како ће све разорити, како ће прснути она нада, као комад оног тврдог, трошног хљеба, кога свакога дана једу. И њему паде на ум онај труд, који сирота дјечица улагаху, жвачући ту тврду масу, која им натјериваше боре на лицу — и осмијех задовољства на уснама, који га тако кријепљаше у невољи; а како ће бити сада, кад стану вилице да шкрипе, а погледи блесасто да прескачу предмете захтијевајући хљеба.

Он продужи пут улицом као пијан. Погледи му отпочеше постепено да се мраче, лице да добија некакав црножут израз, а брада наквашена од зноја и суза, збила се у гомиле, само што по гдје гдје избијаше из ње по која свилена влас.

Тромим, неодлучним и неодређеним корацима креташе се напријед, застајкујући, осврћући се и колебајући се. Дође му на ум да се врати назад, да им каже да он то не може, не смије да прими на себе, да у њему нема те снаге и срца, да гледа како му се жена превија од страха а дјеца од глади; не може, јер је већ толико пута гледао то страдање, које га је довођило до лудила. Дође му то на ум; али се прене из тих мисли, јер му чисто допире до ушију смијех и поруга или хладно ћутање.

Шта да радим сада?... мишљаше. Он се осврташе опет на све стране, надајући се да ће неко, ма којим начином, судећи по његовом очајном изгледу познати бол који га тишти, али се нико не осврте на њега. Њему тада дође, да на сред улице рикне као рањена звијер, да окупи око себе ову ужурбану масу свега, да јој довикне, да је и њему потребно да

живи и да је силином свога бола, своје туге натјера на милосрђе..... али се трже и препаде сам од себе, од хладног погледа свјетине. Он чисто завиђаше једном псу, који се са кошћу бораше; режући и са пакосним погледом осврћући се на све стране, он га загледа, а пас јаче зарежа на њега, па пригрли и стиште ближе себи комад. Петар га махну и прошапута: »Гле, боји се! Отми му га ако смијеш, он ће скочити, уједати, грепсти, урликати.... а шта је? Пас!... А ја човјек, па пустио комат из уста.... само са сузама?!.. Зашто нијесам одјурио кући и довукао ону сирочад, па им довикнуо, ако сам ја вама непотребан, питајте њих, јесам ли њима?..... Зашто нијесам био дрзак као луд, бесвијесан као овај пас?.....“ И тад му поглед паде на једно старо уморно кљусе упрегнуто у олупане таљиге, које гегаше под теретом и ударом кочијашевим. Сунце припекло, па пржи; а по сиједој длаци кљусета цијеђаше се пјена и оно фрћаше кроз нос, успоравајући кретање од умора и удара. И што се коњ спорије креташе, туча биваше све јача, кочијаш псоваше запјенушен од једа, дрхћући од удараља.... док му не приђе један полицајац; и само неколико гласних узвика, које Петар не разумједе, утишаше кочијаша, који потјера коња за њим..... а Петар се зачуди и прошапута са уздахом: »Да сам бар коњ!?..... неко би ме штитио, а овако?!...

А сунце све јаче, топлина трепери, а он лута улицама и не зна ништа за себе. Кроз мисли се појављује као испрелама сјен борба за живот, жена, дјеца, сутрашњи дан; све то постаје некако магловито и нејасно, све то нишчезава и појављује се, све га то мучи и буни. Код сваке помисли он претрне, код сваке жеље изгуби наду. Он их пусти, па напредују и поплаши се њиховог развијања, па пресијече и тражи другу, трећу и нигдје не налази ослонца, нигдје вјере.

И руке, које до тад вишаху о капуту, падоше саме на ниже, дотакнувши шпагове од чакшира, и тада се чу јасан звек, који га трже из ових мисли, и он се тек тада сјети да има новаца, да су му платили оно што је заслужио док им је био потребан, и сину му мало наде и поврати се нешто радости, те хитро потрча дома, бојећи се да глас његове пропасти не дође прије њега.... а овако, д'ако коме буде потребан?!...

II.

А дан за даном пролази; на небу никакве промјене, у ваздуху никакве свјежине, у времену никаква знака, па ни у његовом животу ни мало наде. Све једно те једно. Он само гледа оне блиједе, испивене дјетиње обрашчиће; оно увехло, очајно лице женино; оне подеране пољаве, пробушене јастуке, искрхано посуђе и празан сто. Његови су шпагови све лакши, мисли тромије, а наде бљеђе. У души му се нешто чисто стегло, па га чисто гуши. И кад је дошао потоњи дан, кад је још могао, по уобичајеном реду, да донесе комад хљеба у кућу, он изгуби и оно мало снаге што му је остало. Како ће сутрашњи дан дочекати. До сад је и ишло некако, јер они нијесу ништа знали; он је као обично одлазио у јутру рано и све до подне лутао по улицама, молећи за службу, а на подне се враћао, не говорећи ништа, надајући се вјечито. Али сад је дошао дан растанка са лажју; лажју, која је држала животе толико њих у цјелини. Сад он треба да изиђе са истином на сриједу, и да та истина обори све. Тек му сад искрсну у пуној суштини оно »нијеси потребан!«... Питаше се: »Шта сам ја био њима? Члан савеза, мали прст у склопу цијеле шаке: сад им мали прст више није потребан, они га кидају и бацају зато, што може и са четири да се ради. Учињена је економија, сад ће ова четири бити дебља и снажнија; сад..... да, просто су ме бацили, да би се они угојили!... А имају ли права на то?.. Зар ја немам права на живот као и они?...

А кад је свануло јутро, њему се чињаше да га топли сунчеви зраци не гријеју, већ боду. Њему се чињаше да му се и Бог руга. Жена га гледа и пита; дјеца га гледају и питају; али он само ћути и гледа бесвијесно.

Изашао је из куће и осјећаше како се нешто у срцу губи, губи и нестаје, па онда купи и усише прса; па му се онда чини, да од једном нешто нагло продре и набрекне жиле, и тад похита, те код сваког надлештва стане, скида капу, таре косу, притиска очи, улази, моли, блиједи, црвени, истрчава на поље, губи снагу, па клоне крај степеница на зид и гледа у небо, па му се чини да ништа не постоји, да се оно плавет-нило развлачи и губи; да и зид, на који се подупро, таласа,

одбацује, и он се сроза на ниже, па се докопа за браду, удуби поглед у земљу и тако чека..... па на један мах скочи, нека нова снага потисне га, и он опет трчи, куца, моли, али свугдје једно исто ништа, једно сухо »Није потребан!«

Лутајући улицама, посматрајући без љубопитства двокатнице са украсима, трговине са богатим излозима, он се нађе у парку. Густо, зелено шибље бацаше дебеле хладове, и он сједе на једну клупу и зари главу у руке. Но, није дуго самовао, крај њега сједе једна блиједа фигура, чији погледи одаваху очај, а образи дуго гладовање. Он дохвати руком познаника и тргнувши га за капут упита:

— Да нијеси и ти Перо?... Сигурно као и ја... на пољe!.. и он се пљесну шакама по кољену, па додаде: — Пспне једне!

Петар лагано диже главу, из очију му изби као неко чуђење, па се онда исправи и као кроза сан га упита:

— Шта питаш?...

— Не питам те ништа. И да не одговориш, видим шта је. Мутни погледи нијесу никад израз задовољства. Али, чујеш ли. Ни ја њима не ћу дати мира, докле им не досадим. Ја хоћу да живим!... узвикну и тресну ногом.

– Море, шта ти је? — упита га Петар зачуђено.

— Зар не познајеш, шта ми је?..... А ја сам по теби одмах познао. Истјерали су ме из службе. Веле: непотребан. Чујеш ли, умијеш ли ти да ми објасниш значај те ријечи потреба?

Петар све више долажаше к себи. Његово лице отпоче опет да добива неку живост, а очи јасноћу, јер се нашло још једно лице, које ће моћи да схвати јачину бола, који осјећа. Он се загледа у врх пропале ципеле и готово за себе говораше:

— Потреба је.... потреба није ништа! У свијету не постоји питање о потреби, већ о вољи. Потреба има своје постепености, воља преломе. Потреба је у животу, воља у навикама. Потребу изазивају сузе, вољу гордост. Ко нема суза, нема ни потребе, ко нема потребе, нема ни осјећаја..... ми смо потребни, да би они који су сити, видјели шта је то глад, те да појме значај веселости. Него, остави се тога. Лако је теби. Али шта ћу ја?... Жена, дјеца, не знају ништа, а ја немам више ни пребијене паре!....

— Да просимо!....

Петар не сачека све. Он скочи, и узвикну:

— Не, то не могу! То ми понос не допушта! То убија углед оца, омаловажава положај мужа....

— А ти пођи и реци да су те истјерали!... додаде Стеван сухо.

Петар заћута. Обли га зној. Не знађаше шта да ради. На торњу саборне цркве искуца једанаест..... Он са страхом и надом погледа у Стевана и готово га приклијешти рукама. Он га чисто мољаше:

— Тако ти Бога, реци шта да радим. Излудјећу од бриге. Не чини ми се више да ми срце куца, већ да сјекира рије. Тако ме боли!

Стеван га гледаше. Он заборави на своју муку, на тродневно гладовање, на неиспаване ноћи; нека врста сажаљења и учешћа у тузи, која се код гладних појављује у већој мјери, и њега спопаде, те га чисто са болом посматраше, не знајући шта да говори. Он понова прошапута:

— Па да просимо!..

— Од кога и шта?... Зар парче хљеба, као богаљи?...

— Па зар ми нијесмо богаљи?...

— Богаљи!... одужи Петар.

— Да умни! Истјераше нас као непотребне.

— Остави се сад тога, па мисли, мучи се да нађемо изласка овом мучном стању. Није ми стало за мене, али ћу убити ону несретницу, кад јој све кажем. Још ово није први пут. Она непрестано живи у страху. Тај је страх разорава, а дјеца ми ситна. Шта ћу с том дјецом ако она умре?..

— Избаци их као непотребне — додаде Стеван сухо.

Петар га погледа зачуђено и замисли се. У његовим мислима се начини читав вртлог од ове ријечи. Никако не могаде да јој појми значај. — »Збиља, мишљаше он, док сам био потребан, држали су ме и хранили; кад сам постао непотребан, избацили су ме. Ја сам био у њиховој служби, дјеца су у мојој. Ја не требам више служби, ни дјеца не требају мени.« И он се сјети свог синчића и мале кћери, и њихов љупки лик растјера ове мутне мисли, те у његовом срцу отпоче да овлађује осјећај неизмјерне нежности и љубави. И

очи отпочеше да се росе, ситне вреле капи да се котрљају низ лице, и Стеван не могаде да га гледа, већ окрете главу. Петар се чисто поплаши од овог окрета, докопа га за рукав и, готово молећи, поче:

— Не остављај ме сада. У овој несрећи не умијем да мислим. Мисли ме растрзају, па ми се чини, да имам чвор у глави... Научи... реци.. па ма шта то било....

— А откуд ја знам шта треба друго да радимо. Кад би то била ствар науке, ја бих прво себе научио. Ништа друго не знам, до оно што рекох: да просимо!...«

— Па како? — упита Петар неспокојно.

— Овако!.... а он промијени свој израз, лице му се чисто скупи, а очи добише некакав мутно-тужни израз, тијело превио а руке објесио на ниже, ширећи и скупљајући прсте. Он поче: — »Господине, био сам практиканат у начелству, отјерали су ме из службе, а имам жену, дјецу... а то треба хранити... па молим«..... тако ћемо почети, а он ће оно даље разумјети; неко ће дати, неко одјурити; стид ћемо метнути у џеп, понос у новчаник, па кад будеш код куће вадио новац, а ти се црвени, ако немаш другог посла!

Петар га гледаше бôно и неспокојно. У његовом изразу не огледаше се више присебности и снаге, лице му отпоче да губи и оно мало руменила што је остало; а кад је на црквеном торњу искуцало дванаест и пô, он докопа Стевана за рукав и колебајући се са старим поносом, борећи се са стидом, готово промуца:

— Хајде!.... па спотичући се један о другог, кретоше из парка.

III.

А сунце, као да шиба својим врелим зрацима. Нигдје облачка, нигдје вјетра, само се пустила бескрајна ваздушна пучина и кроз њу одјекује жубор варошки, који у даљини изгледа као гроктање. На торњу искуца подне и по улицама неста живости, на прозорима се спуштаху тешки капци; људи ишчезаваху, прашина се таложаше, само се таласаше ужагрени ваздух на усијаној калдрми.

Петра облио зној, па му се сипа преко прашињавих обрва. Из очњих дупља избијају сухи погледи, као да их је спржила жега сунчана. Он држаше руке у шпаговима и по чакширама се познаваше набор од згрчене песнице. Кољена му клецаху од умора, и он често застајкиваше, не осврћући се, већ гледајући преда се у камени под.

Обузео га некакав стид од самога себе. »Откуд то дође? — мишљаше — Стеван ме наведе на овај срам.« А такав срам није доживио ни онда, кад је предао кључеве своје трговине у полицију, кад су га за дугове затворили, кад је блиједи и испивен од тамничког лежања дошао кући; кад га је жена дочекала са једним сухим, пријекорним погледом; кад је послије обијао прагове канцеларија, молећи за службу; кад је ступио у друштво оних, које он сматраше као лијенштине и нераднике..... и никад такав срам, никад таква грижња савијести! »Али зар је Стеван томе крив? Зар га ја нијесам молио, да ме научи, да ме избави.....? и он се удари руком по челу: »и за сутра сам обећао, и тако сваки дан, докле коме не будемо потребни!«

На један мах се створи пред кућом. Чисто му би криво. Жена му стајаше на вратима, блиједа и разбарушена. Он се трже и потруди да покаже осмијак, али овај нестаде под бригом, и само му се на цијелом лицу читаше неспокојство. Жена га погледа у очи, њен оштар, продирући поглед чисто га заплаши, веза му се језик, и једва промуца:

— Добар дан!... Гдје су дјеца?...

Жена га погледа, али му не одговори ништа. По њеном лицу мијењаху се наизмјенце слојеви бљедила и зеленила. Читаше некакву бојазан у његовим очима, она не смједе ништа да га запита, бојећи се одговора.

Пође лагано за њим и, кад дође до стола, она се прибра, па тек сад, спазивши његово неспокојство у потпуној мјери, његово смућено избјегавање погледа, она га упита:

— Да није што ново?...

Он се збуни. Осјети умор и сједе на столицу, па како су му руке стајале у шпаговима, он их извуче, заборавивши да је у њима новац, те се овај просу по столу, а њему од тог звека сад оживе све у памети, па паде главом на сто.

Жена погледа у новац и у њега. Осјетивши да он нешто крије, приђе му, дохвативши га лако за главу, па га упита:

— Откуд ти ово?...

— »Плата« — муцаше он.

Она преброји. Бјеше четири динара.

— Каква плата?... Откуд ти то?...

Њему нестаде са лица суза, које отпочеше да теку од бола за изгубљеним поносом. Скочи као бијесан и узвикну:

— Не питај, већ узми то, и иначе ми је доста!«

— Шта ти је доста? — упита га она.

Он јој не одговори. Увријеђени понос отпоче да му подиже снагу. Он тек сад виђе колико је пао. Он тек сад опажаше своје ништавило. У служби непотребан, у кући на силу лажов, у свему ништа, и то све мора да се трпи. А кад би јој казао стање ствари, нестало би те јогунасте одлучности код ње и наступио призор ужаса, који би га још више потресао.

Она се чуђаше овом ћутању. По његовом узнемиреном погледу, блиједом лицу и ћутању, долажаше постепено до сазнања, које се потираше његовим непризнавањем; зато га упита:

— Говори, шта ти је?!

Он стаде пред њом, лице му доби некакав оштар израз, од кога се она уплаши и одступи; гледаше је право у очи, и готово гњевно је упита:

— Зар ти је потребно да знаш?...

— Зашто ме то питаш?... упита га готово љутито, и он се нађе увријеђен од тог питања, па му дође да јој каже, да пренесе један дио свога бола на њу; али му дође на ум, да од тог бола он послије мора још више да страда; да ће послије оног узвика, који јој од страха дође, доћи несвјестица, болест.... и он, препанут од тих посљедица, савлада се, погледа је још једном, слеже раменима, сједе за сто̀ и, ударивши песницом, викну:

— Донеси да ручамо и не питај ме ништа!

IV.

Мрачно му у души, па му погледи избијају оштри и ледени. Покрети му тромији, у снази се опажа опадање, у ријечима млитавост. Избјегава све, а кад се обазре око себе, чи-

сто се и сјени боји. Већ му постаде досадан овакав живот. По лицу му се осуло неко модрило, од кога згрчене усне ријетко кад пуштаху коју ријеч; а ако би се и појавила која, онда је она тако суха и одбијајућа, да се послије и не појављују питања.

И што дани брже пролазе, он постаје све туробнији. Из јутра му је некако лакше, кад га сан освјежи и поврати наду, тада му са суровог лица избије по неки осмијех и рука се пружа да помилује дјецу, па се нађе и по која ријеч за жену, која га више ништа не пита. Али кад оде од куће и кад почне да лута оним огромним варошким улицама и да блене у сухе, горостасне зидове и хладне ликове људске, тада се отпочиње да повраћа старо неспокојство, тада тијело обузме неко дрхтање и он тада само корача; звијера не гледајући ни у ког; па кад се извури од овог лутања и кад му још више убије наду какво сухо одбијање, гдје би покушао да тражи рада, тада му поглед заигра и мутне зенице отпочну да се ваљају по очној дупљи; тада му срце заигра, као треперење посмртних звона, а он трчи парку, гдје га чека сухи, високи и сурови Стеван.

Па кад се подне приближи и кад обојица крену у варош, тада, стидећи се један од другог, погледају се некако мрачно, као да су сами себи криви за ово просјачење.

А једног дана сједе обојица на клупи, Стеван дјеље границу, коју је узабрао са багрена више себе; а Петар, пребацио обје руке за собом на наслон од клупе, а ноге подвукао под њу, па гледа некако тупо у једно дијете, које трчаше за обручем. Па торњу црквеном изби једанаест, а они се пренуше из мисли, и Петар чисто преплашено, осјетивши да се примиче вријеме просјачења, поче:

— Код кога ћемо сад? — па га погледа са неком глупом радозналошћу, а Стеван њега готово презриво и одбаци:

— Код првог кога сретнемо. Зар и ту треба двоумити? Баш си лудак! Толика варош, толико народа, и ти питаш код кога! —

А Петар га посматраше готово бојажљиво; он у овом старом другу гледаше нешто више, нешто, што му из саме његове појаве наређиваше, а што он бесвијесно слушаше, и он додаде:

— Кад смо већ почели..... него те молим, клони се познатих.... стид ме је.... а готово смо све које не познајемо изређали, па.....

Стеван га погледа оштро, па прихвати:

— Па?... Шта ће бити?.... Да не изгубиш понос! — па онда додаде, готово дивље: — А зар се понос чува само за познате?... Ти га вадиш из шпага као новчаник!... Пхи!... и он га одгурну од себе.

Петар клону на клупу. По блиједом лицу затреперише сузе, и он поче, јецајући:

— Не гурај ме брате... ти видиш, да не могу овако више да живим! Код мене се све побркало, почињо се лом у мислима; ја не умијем да расуђујем. Опрости... нијесам те хтио... али, ти не можеш да појмиш, како ми је кад дођем пред некога, кога нијесам хтио некад ни погледаги. Тада волим глад... зиму... смрт... све друго, само не онај подругљив осмијех.... тада заборавим жену, дјецу.....

Али га Стеван не хтједе даље слушати. По његовом блиједом, дугом лицу трепташе осмијех пун горчине, из очију му шибаху погледи пуни презирања, и он се не окрете к њему него одговори:

— Шта си се ти опет разњежио толико?... Шта жена?.. шта дјеца?... Ако имаш, имаће и они; ако немаш... трпиш ти више него они; ти трпиш понижење, они га не трпе... Зар ти је мало свега тога?... Е, да сам ја на твом мјесту!.... и на уснама му заигра горак осмијех, а у очима изби страховит поглед; песнице му се стиснуше и он од гњева шкрипну зубима.

А Петар га погледа хитро, са испитивањем. У том погледу избијаше мало наде, и он га чисто бојажљиво дохвати за капут, па гласом испрекиданим, пуним бола и наде, упита га:

— А шта би ти?...

Стеван згрчи песнице, по лицу му изби нека дивљина, у очима нека ватра, која пржи и уништава:

— Ја бих тукао... јурио, па уздахе одговарао ударцима, на молбе пријетњом. Будало матора, зар ни толико не можеш да увидиш, да су они твоја крв, твоје месо... твоје ти!... На јеси ли ти потребан коме?... Хоће ли те ко?... Нико!... свако те пре-

зире, и то те презире цијела, спојена са свим оним што се назива твоје; па ти ударци не би били твоји, но оних који тебе тјерају... не би твоје срце кипило мржњом, гладом... но њихово; не би ти био тај, који би их сатирао, но они; разуми ме, они! Па зато се више не пренемажи и не увијај преда мном, јер то не могу да трпим,... него, ако хоћеш, хајдемо, иначе ћу сам!.....

А Петар се уплаши. Он у овом сухом, суровом човјеку гледаше неко више биће, које га држи и покреће. Он у његовим оштрим погледима налажаше покретач за своју вољу; у оним сухим и немилостивим ријечима налажаше снаге за свој рад. Он осјети, да без њега не би могао ништа, да би до сад скапао од глади, као што је до тога долазило у прошлости; он га се држаше и бојаше, а у срцу му се ипак гомилаше мржња и гњев. Он му пружи руке чисто очајнички и узвикну:

— Не остављај ме, молим те... што бих ја сам?...

— А ти хајде, па не говори којешта!... обрецну се Стеван не погледавши га, већ се диже са клупе и пође; а за њим пристаде Петар, погурен, клецајући, са сузама у очима.

А сунце припекло, а ваздух се таласа и блијешти, а кроз улице хуји и шумори говор, јече ударци поткованих коња, разлијеже потмула лупа кола и трамваја; а њима се по лицу осуо зној и помијешао са прашином, а очи утонуле од умора у дупље, па из њих бију погледи мрачни и нејасни. Они стадоше на крај једне улице, па кад пребројише и подијелише милостињу, не говорећи погледаше се с неким изразом презирања и мржње, и Стеван, више за себе, рече:

— Цркох од жеђи. Идем на пиво!...

Петар га погледа. Његове усне бјеху сухе, па преко језика и по нећцима осјећаше прашину. И он тад осјети да је жедан, па пође за њим.

Па кад је попио прву чашу, осјети, како му тијело заигра, како му дамари залупаше јаче, како му се очи раширише, и он с нестрпљењем испи другу, трећу, па тако редом. Па се онда подбочи на стô, а пред очима отпочеше да се окрећу старе, испљуване слике, продрти чаршави и шупље столице. Кроз душу му пливаше нешто лако и пријатно, мисли му се

таласаху и по њима се низаху успомене, и он осјети како му срце бије да искочи. Он осјећаше како му долази нека нова снага, коју до тада не имађаше, како му мисли брзају и напредују; осјети потребу да говори, а језик немађаше ријечи, и он испрекидано тепаше:

— Шта ми је стало?... Право кажеш Стеване — па га повуче за рукав, а овај, како је лежао подбочен, руком на столу, не надајући се, оклизну се с њега и викну:

— Шта ме дираш?... Ето ти па пиј!...

А Петар продужи:

— Право кажеш!... Каква жена!... Каква дјеца!... све је то непотребно. Не треба да се бринем о њима, да се не бих једио; не треба да мислим, да се не бих бринуо!... То је све непотребно!... Ха!... Ха!... Ха!... Не..по..треб...но!... и он се загрцну од смијеха.

Па онда погледа Стевана и отпоче да завиди његовом спокојству. Обузе га злоба, и кад му се пред очима створи слика женина и дјечија, он се чисто трже и претури чашу. Срце му се развуче као од мјехура, а крв се заталаса, и он чисто обневидје од силне мржње. Готово урликаше:

— Да су ми ту... ево овако бих их!... па докопа чашу и отпоче да је стиска и окреће; шта ћете ми?... Да имам више бола!... Ето Стеван како је спокојан. Њега нико не чека, не љуби, зато се и не једи; а мени је ваша љубав од штете... а све што је штетно, то је непотребно!... Кад ме љубите... онда ме оставите, смањите ми бригу... иначе то није љубав... то је лаж... а ја не ћу да ме лажете;.... ако не ћете сами... а ја ћу вас овако!... па завитла чашом, и она прште у комаде, а он као смушен истрча на улицу.

А кад га докопа она припека и кад му у влажне усне отпоче да се бљатнави уличин прах, тад осјети како га нешто притискује и гуши; од тога му се намрачи чело, стиснуше очи, а кроз мисли провијаваше некакав јад, за који не знађаше одакле почиње. Он од умора, од пића, готово посрћући дође дома, и кад га подухвати запара соба, он чисто обневидје, завали се на једну столицу и загледа у таван.

Жена му приђе тихо, с неким страхом, пружи руку и докопа га за раме, продрмуса и упита:

— Шта ти је човјече?...

А он се трже из заноса и погледа је својим пијаним погледом. Па му се њена слика чисто развуче пред очима и она му се учини огромна, спуштене руке паличаху му на палицу, њене очи чињаху му се да га гледају пријетећи, с пакосом; а усне, отворене од питања, чињаху му се, као да се смију неким пакосним, горким осмијехом, и он се раздражи и обневиђе; трже се са столице, скочи као луд и рикну:

— Ти ми се ругаш!... па је отиште тако снажно, да се она откотрља преко собе са јеком, а он јој притрча, као бјесомучан, докопа је за грло и урликаше:

— Шта хоћеш?!.. Шта хоћеш?!..

V.

И код свакога један исти поглед, један израз; поглед дрскости, израз одлучности. Сва лица подједнако црно-жута, свима коса разбарушена, свима погурене плећи, сухо тијело, дрхте руке; сви подбухли, сви грозни. И сви се једнако правдају, лежећи на оним излизаним даскама у соби, која заудараше од њихове нечистоће. Сви непотребни. Једнога отјерао отац, другога мајка, једнога маћеха, другога газда; једноме нико није хтио дати рада, а други од тешка рада утекао. Сви отјерани, сви избачени на улицу и остављени на милост и немилост свијета. Сви са једнаким изразом чежње гледају кроз приковане решетке у отворено, плаво небо и уздишу за слободом; сви са страхом, дрхћући привидно и у потаји ругајући се, гледају на стражара са запетом пушком.

Петру у први мах бјеше тешко у овом друштву скитача и лупежа. Он бјегаше од њихових бодљикавих, подбухлих очију са безобразним осмијехом. Гњурајући главу у руке, да не осјећа смрад и да не гледа ову пустош од свијета, он лежаше по цио дан на дасци, не окрећући се и не мрдајући; бачен сам у себе, без мисли и нада, јецајући и не осјећајући како га даске гњече по трошним костима.

Али кад му дођија оно задиркивање, кад га увриједи један са жутим, мачјим очима, рекавши му: — Стари лопов! — он јекну као рањен и скочи на њега, али прије но што је имао времена да га се дочепа, он одлети далеко, треснувши о

зид и паде на камени под. А кад се освијести, он сједе крај суда и удишући смрад, а немајући снаге да се помјери, он слушаше, разрогаченим очима, како из устију ових другова теку ријечи, које га гушаху, као да није нечист из судова. „Стара лопужа!.. Гледај га, не смије у очи да погледа!.. Али има и добру страну, умије да осјећа!“... Али он не покушаваше да се брани, гледаше их само с изразом молбе за сажаљење.

И што су дани брже пролазили, он се све више навикаваше на ове створове, па схватајући узрок свога бола и патње, поред све своје покварености и злобе, налажаше мјеста за олакшање њихове судбе. Знајући узроке свога пада, које није он сам стварао, он оправдаваше узрок њиховог. Знајући свој живот — он цијењаше њихов. Он се чисто најежи, кад му један малишан исприча свој пад. Њему се чињаше, као да тад на њега падаху они бесрдачни ударци очеви, да њега загушаваше она пријетња, оно тиранско одбацивање. „Па шта је могао друго да буде? — питаше се. Па се сјети своје дјеце. „Шта ли је сад с њима?.. Шта ли њих чека?.. Ко ће их примити и подићи, кад чује за мене?.. Јер очева крв тече у дјечијим жилама, а с том крвљу и мисли и жеље.“ — И он их замишљаше, како иду улицама и просе, како им неко удијели нешто, неко не; како их свуда дочекују осмијехом сажаљења или гнушања; како им то сажаљење отвара жеље а гнушање пркос; како их неко јури и бије, неко помилује, те се с тим побрка појам о свијету; како им неки пут не даду ништа, и она тад бесвијесно јуре по улицама и траже, питају, моле и да раде, али их свак пита за оца, и они погурене главе одступају са стидом и огорчењем. Па пролазе по два, три дана, а они блиједе од глади, малаксавају од неспавања, и кад тако бесвијесни пруже руку да сами узму оно, на што их већ никоје мисли и жеље не гоне, дочекује јака жандарска рука и поред неколико удараца доводи у ово друштво, у које је он сада, слушају ријечи ове, које и он; како им се ова крљушт приљепљује и упија у душу, мисли, срце; како им то најзад постаје као урођено.... и он у својим, помућеним од страха, мислима, створи слику њихове будућности.... и тада му дође на ум оно што је Стеван говорио и видје да је у праву, да

није довољно што је он непотребан, већ, све што је од њега, то је он, па је све непотребно.

А највише га је дирнуо говор једнога јадника, што страда од мачехе, поред богатог оца; и он никако не могаде да протумачи осјећај таквог оца, да за љубав једне сујетне, пакосне жене, баци у пропаст своју крв, себе сама; јер његов син, то је друго његово, поново рођено ја!... Па ко му је то непотребан? — питаше се.

Они се само разговарају о крађи, о мрачним временима и кишним ноћима, пуним страха и грмљавине, пуним чуда и пакоса природе. Он у говору њиховом опажаше некакав занос, неко одушевљење, неку неисказану жељу, пуну воље и снаге. »Зашто ти људи тако мисле?« — питаше се он. Али је лако налазио одговор, кад се сјети, да им нико не би дао ништа ни из милостиње, ни заповиједајући; да је код њих прохтијев за молбу и рад изумро, и да сад само још једино постоји нагон за животом, па ма на који начин то било.

— Боље он, него ја! — говори један.

— Живот је свачији! говори други.

— Зашто он, зашто не ја? — говори трећи.

— Кад не требам ја њему, не треба ни он мени! — говори четврти, па пети; па сви редом нижу све једно исто, сви претурају значај потребе, сви је оправдавају ма којим узроцима, и све је истинито и све тако гадно.

Он поред сажаљења отпоче да осјећа неку одвратност. Он кријаше своје лице, да би сакрио огорчење, али отвараше уши, да би нашао оправдања за свој пад. Од њиховог говора, понашања и неке чудне безбрижности, пуне дрскости, презирања на све што постоји, он отпоче да се гади њих; он жуђаше да се што прије отресе овог друштва, у коме нема друге жеље, до краће и других мисли, до хапсе.

Али кад се сјети слободе, тада га обухвати гроза и јад. Шта ће тад да ради? На њега ће сад да обрати пажњу свако жив, свако ће га гледати као чудовиште. Ако замоли, тјераће га на рад; ако заиште рад, гониће га свак с неповјерењем. Кога ће он то да слуша? Како ће да живи?...

А дани пролазе тако брзо, готово се не осјећају. И то све у причању, у неком живом, испрекиданом, брзом говору, који дише на крају ријечи из прсију.

Кад сване јутро, кад кроз решетке отпочне да се таложи и расипа кроз прашину сунчана свјетлост, тада њихови подбухли ликови са блесастим изгледом изјављују онај бол од набоја. Па онда почне дан да осваја, а они сједну на клупе, скрсте ноге, запале догорјеле до устију, згрчене цигаре, гледају један другог са пркосом и мржњом, са презирањем и неком гордошћу, тако, да малишане и не гледају. И тада се старији разговарају:

— Бол мајке при порођају — то је краћа љубави! Порођај чеда, то је краћа живота родитеља! Сисање дјетиње је краћа мајчине снаге. Дијете напредује и краде очев труд. Његова будућност краде спокојство родитеља. Кад сазри, краде труд сељаков, сељак краде труд земљин, земља краде свјетлост сунчану, свјетлост краде снагу сунчеву, зато кажу да се хлади... све је краћа, краћа је рођење, краћа је живот, краћа је умирање!.. па се чуде зашто ми крадемо! —

И тада наступе приче, код којих свачије очи добивају неки израз жеље, која се показује у грчењу и ширењу зеница, развлачењу и сисању доње усне; у грчевитом стискању песница; у оним дубоким уздасима, у оном махнитом шаптању и одобравању, у оним поклицима од одушевљења и зависти.

И тако дан пролази, и тако ноћ долази, они не осјете кад заспе, а сломљени од тврдих дасака, не знају кад се пробуде, већ буновно гледају један у другог.

И Петар се навикну на њих. Не имајући никаквих жеља, он само ћуташе. Чудновато му је било што се никако не јави ни жена ни које дијете, али не имајући никаква излаза за мисли, које треба на њих да управља, он и не мишљаше; већ само посматраше влажне зидове, удисаше покварен ваздух и слушаше овај одјек громова.

VI.

Њега збуни она јасна свјетлост сунчана, слободан изглед људи, рад и хук свјетине; он гледаше престрашено како то

све промиче, како нестаје и појављује се, како ради и хита, како одсијева неким сјајем, који му натјера очи да се склопе. Он пође као бесвијесан, дође до ћошка једне улице и замисли се гдје ће. Некакав га стид обузе од куће, па жеља, помијешана са стидом, натјера га на стајање и он луташе погледима, чудећи се свијету како хита. У срцу му се појављиваше жеља за кућом, та жеља, која је тако дуго година држала његово срце у неком хладу, у некој топлини, у неком засјенку од свјетлости, у некој неопредијељеној милини. Он се зачуди како то све нестаде и ишчезне неосјетно. То је све дошло постепено, само по себи, изазвано само собом, без да је о томе мислио. Банкротовао је баш онда, кад је мислио да ће утростручити своје имање. Постао практиканат. Истјериван, приман, све нагло, без да га траже, без да му објасне. Почео да проси, просто по подражавању, из страха, из наде на нешто боље; из жеље да сачува жену од сазнања; напио се и пијан је претукао, а није пио никада... бацили га у хапсу, лежао годину дана, изашао из ње још старији, слабији, са потпуно разореним надама. Како и зашто?.. он не знађаше, само појимаше да то постоји, па се више и не питаше, само се лудо осврташе на све стране, гледајући гдје ће.

Лутајући тако по улицама, дође до своје куће. Он упре поглед у врата, у која је улазио са надом и радошћу, са љубављу и жељом, али се са тим појави и страх, а са њим и стид. Како ће да се појави пред женом, коју је онако немилостиво тукао, хоће ли имати снаге да је пита, како је живјела за ову годину? Јер он ништа не зна, нико му ништа није умио рећи о њима. И тако мислећи, страхујући, он им се примицаше; али кад стаде пред њима и кад из њих изађе једна стара, њему непозната жена, и кад виде у њеним очима грозан и оштар поглед и чу глас који јој изађе из разјапљених уста, баш онда, кад је он хтио да је пита; кад чу:

— Псино матора!... он се занесе и заниха, тијело му изгуби снагу и он клону на земљу.

Гледаше помућеним и престављеним погледом, а кроз мисли се чисто ломљаше: »Шта ли је с њима? Гдје су? Избацили их, умрли од глади!...« али не могаде дуго да мисли, јер га прекиде сухо и кријештеће:

— Вуци се из куће матори зликовче!... и кад видје замахнуту батину више себе, он употријеби оно мало снаге што му је остало, па сакривши поглед, лице, он се отетура, не гледајући и не мислећи ништа, до парка.

Вријеме пролажаше тихо и неосјетно, али он и не мишљаше о њему. Он и не опажаше како сунце продире кроз ријетко лишће, како га зрака по зрака удара по образима, очима, и како га све већма пече и жеже. Он не осјећаше како му зној тече, како се са образа ваљају прљаве капи његове, он не осјећаше како га пече у очима од њих; он сједаше погурен, наслоњен лактима на кољена, предан себи, одбачен од свих.

Он се бојаше погледа људских, чињаше му се да га свак познаје; он би радије подносио ударце но ријечи, он би тако рад био, да га сад тијело боли, те да се, поред тог бола, заборави бол душе. Али га нико не погледа и не таче.

У његовим мислима само хујаше оно сухо: »Псино!« — »Да ли је то посљедње понижење?« — питаше се. »Зашто дође то? Зато, што сам питао за своје! Дакле сад мене осуђују а њих жале! А зашто се не потрудише да спријече све то? Какво је то милосрђе? Па шта су учинили с њима кад их жале? Да ли су се побринули бар за њихов опстанак, па макар ја остао »псина« и скапао као »псина«? — И њему опет оживи жеља, да чује што за њих. Али се та жеља губљаше под страхом. Ако му опет дође онакав одговор?

Али једном појављена жеља, у којој сад отпоче да се показује и нестрпљење, разби све, и он се са напором диже.

Па кад се понова појави пред вратима, негда свога стана, и кад му опет у сусрет изађе злобно, накосно и безобразно лице оне исте, и кад се опет чу, само бјешње:

— Опет си се дошуљао, псино једна!.. убицо своје жене!...

Он јаукну, пред очима му бљесну нешто као мућа, па му то затресе цијело тијело, а живци од тог потреса раздражени усколебаше се, са њима се крв узбурка и јурну у очи, и он ништа више не видје до њено грубо лице, које му се сад онако исто кривљаше, ругаше, као кад је на своју жену јурнуо;... те, прибравши сву снагу, скочи као бјесомучан и кидиса.....

А кад се је освијестио и погледао око себе, он осјети како га стежу као клијеште руке жандармове, а за собом слушаше поругу, срам и бјесомучно:

— Псино једна!... оне исте, на коју је он кидисао и која трчаше сад за њим, да га оптужи тако, како му не ће никад више пасти на ум да кога напада.....

А сунце сија и трепери, небо се таласа од свјетлости његове, природа хуји неком веселошћу, остављајући трагове по шуштању лишћа, по жубору потока и цвркуту птица; а на земљи, свијет се креће и ради, чује се хука од говора, шкрипа колâ, урлик паса, запомагање просјакâ — и јаук несретникâ.

25. XI. 1902. **Ник. Т. Јанковић.**

GRUŽ.

Topografično-povjesničke bilješke (2)

Vice Adamovića.

Preštampano iz IX. i X. knjige „Brastva" društva Sv. Save uz popravke i popune.

II.

I ako svi pisci jednako priznaju divotu položaja i sve ostale ljepote, kojijem su priroda i čovječja ruka obilato ukrasile Gruž, ipak se oni ni najmanje ne slažu u pogledu imena ove toliko hvaljene luke.

Jedni naime misle, da joj ime proizlazi od *Agravonitâ*, koji, po svjedočanstvu Livija, prebivahu u prastaro doba na ovijem krajevima[1]). Drugi pak drže, da joj korijen treba tražiti u latinskom ili u italijanskom jeziku, pa su odatle nazivi *Gravosium, Gravossium, Gravogia, Gravosia.* Neki je Francuz prozva *Gloriosa*, a tomu na suprot, ima onijeh koji drže, da to ime ishodi od *Garbugliosa* ili od *Bravosa* i slič. **Razzi** je toga mišljenja, da Gravosa dolazi od oštra igala i od vrleti, što se uzdižu nad ovom lukom, te veli: „Chiamata G. dall' asprezza della costa

[1]) S toga **Frescott** nazivlje Gruž: *Portus Agravonitarum.* Vidi: *Memoire histor. e geogr. d. Dalm.* — Bologna, 1687. str. 326.

e monte che gli soprastà." Italijanski se dan danas ne zove samo Gravosa, nego još i *Santa Croce*, a to po crkvi sv. Krsta, koja se uzdiže gotovo u sredini sjeverne obale. Ali po starodavnijem knjigama zna se, da je za gradnju te crkve i manastira stoprv 1437. godine neki **Marin Biša** poklonio potrebito zemljište, dočim se ime Gruž (Grauossium) spominje mnogo i mnogo ranije.

Moglo bi se uzeti i nagadanje *Prof.* **Luka Zore**, koji ovako o stvari razloži: „Ragusa u Sicíliji dvojni je grad, gorńi i dońi. „Kad tu topografiju Raguse u Sicíliji usporedimo s našijem „gradom Ragusom, odma će nam svanut i o imenu *Gruža*, ako „za čas promislimo da je i u nas dvojni grad *Ragusa* i *Gra-* „*vosa*. Najstariji latinski oblik imena *Gruža* jest *Gravosium*, „komu je podloga zanago starije grčko ime γραύσιον. Ako se pak „obazdremo na ime *Ragusa*, poznato je da imamo različitijeh „oblika u starini, a osobito mi služi *Rauggia*, oblik koji po „poznatijem pravilima postaje od *Rausa*. No je ovaj oblik no- „viji, jer imamo i stariji Rausium, a kasnije Ragusium, gdje „je opet pomolio *g*, što se zanago s početka izgubio *Grausium*, „pak upao po srijedi *Ragusium*. I tako bi se primakli i imenu „Gruža, te bi grad bio u dvoje razdijeljen i po imenu."

Mi smo pak tog mišljeńa, da uporedeńe Gruža i grada sa dvojnijem gradom Ragusa u Sicíliji ne gada najbolje, jer znamo da se Gruž, u staro doba, provlačio i preko Dubrovnika čak do Orsule.[1]) Trebalo bi dakle vidjeti, ne bi li se imenu Gruž moglo naći korijena u našemu jeziku. I odista, mi znamo da se današńa Nuncijata zvala negda *Krstac*[2]), a ovo je čisto srpska riječ, kao što su Srd, Petka, Hladnica, Babin Kuk, Krvavo Brdo i Batala, dočim su Montovjerna *(Mons Taberna?)*, Lapad i Kantafig prave tudinke, i valda docnijeg postanka, za koje stari Zahumljani doista nijesu znali.

U našem jeziku imamo riječi *gruž* i *grušje*[3]), koje znače isto što i *kršje*, biva gorsku survinu (Gebirgsschutt, zavorra,

[1]) Ruševine crkvice na tri kilometra od grada put istoka, gdje je u prastaro doba bilo stratište.

[2]) V. **Mattei** — Zibald. u knjižnici Male Braće, a u jednom rukopisu M. Marinovića, čita se: 1453. All' Annunziata sopra Gravosa abbitava (sic) una Monacea (ovako), ossia Pizzocara e si chiamava l' Annunziata di Karstaz.

[3]) Uporedi *Gruža*, rijeka, pa i srez u okr. Kragujev. u kraljevini Srbiji.

rottami di pietra accumulate), ili zgomilane odlomke kameńa, a toga ima još i danas po Gružu, a kamo li u ona vremena, kad je ovaj kraj pripadao Zahumlu. Tako po riječi *gromača* = *Steingerölle* imemo i selo *Gromača*. Lasno je dakle promisliti, da su Zahumlani Gruž upravo s toga tijem imenom prozvali, jer je po igalu bilo mnoštvo *grušja* (gruha), isto onako kako su, za vrijeme polatińeńa, onu protivnu stranu nazvali *Lapad* (Lapedo 1282, Lapado u XIV. i XV. vijeku). U tomu nas mišleńu nekako potvrduje i to, što u svoje vrijeme vrlo učeni pijarista O. Urban Appendini, ma i kad bi latinski pisao, zvao je ovo mjesto *Grusia*[1]). Ali mi svakako ostavlamo da konačnu riječ o ovom pitańu izreče ko je volan, a medu tim čitaoci će prisvojiti ono mnijeńe, koje im se uzbude svidalo da je vjerojatnije i razboritije.

Spomenusmo malo prije, da je Gruž pripadao isprva oblasti, koja se zvala *Zahumle*, jer je onda Dubrovnik zauzimao samo onaj uski prostor na boku brgatske (sv. Srd) gore do hridi (laos, odakle Lausa, Ragusa i t. d.).[2])

Zahumle pak, ili ti zahumska zemla (Humska), zvao se onda onaj kraj, koji se od Dubrovnika pružao s jedne strane do vrela Drine, a s druge je dopirao do rijeke Neretve. Te zemle, kao što i Konavle, Trebuniju i Neretvu (ondašńu Paganiju) zapremahu Srbi[3]).

Dubrovnik dakle bijaše sa sviju strana na suhu okružen srpskijem zemlama, te je na istijem i svoje vinograde držao, a za to su Dubrovčani i plaćali ustanovlenu svotu iz početka županima humskijem, a docnije srpskijem kralevima. Taj do-

[1]) V. **Urbani Appendini** „*Carmina*“, gdje ima pjesmica u hvalu gruške luke, a ta pjesmica započimle ovako:

Aspicis, ut placidos attolat gurgite fluctus
Grusia Dalmaticas nobilis inter aquas?

[2]) V. **Rački** „Borba još. Slovena“, Rad jugosl. Akad. XXVII. str. 89.

[3]) „I Serbi presero parte fra la Cetina e la Bojana“. **Prof. Danilo** „Sulla civiltà in Dalm.“ str. 15.

„Zemla Srbalah se je među Cetinom i Barom lučila u četiri županije: to jest Neretva ili Poganija, Zahumle, Travunija sa Konavlima i Duklija.“ **Sviloviće** „Kratka povjest. Dalm.“ str. 40.

.... Si chiamò Rausa, luogo posto in mezzo li confini del principato di Tribunia e quello di Zaculmia. **Resti** Chronica, izdańe jugosl. Akademe. (1893) str. 16.

„U taj sabijeni prostor namjestiše se pomenuta plemena tako, da nad Savom i Vrbasom, iduć Neretvom k jugu do Dubrovnika stanovahu svuda, što je k zapadu, Hrvati, a od istih granica k jugu i istoku, Srbi.“ **Jagić** „Književnik“ str. 332.

hodak, što su Dubrovčani plaćali srpskijem kraljevima, zvao se *srpski dohodak* i *mogoriš*, te ga i Dr. **Petar Matković** spominje na više mjestâ, pak i na str. 21. svoga djela „*Prilozi k trgovačko-političkoj historiji republ. dubrovačke.*“ Zagreb, 1869[1]).

Po taj način Gruž je u ono doba pripadao čisto srpskijem zemljama; ali nije onda još bio dopro do kakve znamenitosti, nit se veselio znatnijem napretkom. To se stoprv poče pojavljivati onda, kada Gruž dode pod vlast dubrovačke republike, što se zgodi za vrijeme velikog župana zahumskog i kralja srpskog **Stefana Vojislava**, koji je onda vladao između ostaloga Humskom i Travunijom[2]).

Taj srpski vladar pokloni Dubrovčanima (1050. god.) uz Župu žrnovničku još Gruž, Rijeku, Zaton i Orašac.[3])

Istina je, da taj dar neki dubrovački povjesničari pripisuju ugarskomu kralju Stjepanu, a drugi opet nekomu kralju bosansko-dalmatinsko-hrvatskomu; ali takove su vijesti posve netačne, dapače to su puke basne, koje je zdrava kritika dan danas sasvim odbacila, dokazujući nepobitno i neosporivo, da ni koji bio kral ugarski, ni tobožńi dalmatinsko-hrvatski nijesu mogli darovati drugomu zemlje, nad kojijem se ńihova vlast nije nikada pružala, dok se za Hum ili Zahumlje sačuvalo nekoliko izvornijeh povelja, po kojijem se očito vidi, da je ta zemlja odista bila oblast srpska, što se protezala između Trebińske i Neretljanske.

---

[1]) Ragusa poi, giacendo fra le due regioni di Zahumlja e Trebunia, e avendo i Ragusei delle vigne in ambedue le regioni, pagavano al capo dei Zahulmiti trentasei monete e a quello di Tribunia altrettante.“ **Prof. Danilo** o. c. str. 14.

„Za te vinograde plaćahu Dubrovčani već Mihajlovim roditeljima, a sada i ńemu samomu godišńi danak od 36 dukata. Taj danak zvaše se kasnije mogoriš (lat. margarisium, magarisium).“ **V. Klaić**, Poviest Bosne, str. 97.

„Osobiti i ujedno najstariji danak, što ga Dubrovčani davahu Bosni, zvao se je mogoriš, ili latinski magarisium — margarisium — a imao se plaćati o Miholju dne.“ **Dr. Ćiro Truhelka** na str. 71 XIII. knige Glasnika zemalj. muzeja u Bosni i Hercegovini.

[2]) Upor. **Majkov** „Историја српскога народа.“ Биоград, 1876. str. 26.

[3]) V. **Goracucchi** „Adria“ 147. — **M. Vodopić** u „Manuale d. regno di Dalmazia pel biennio 1876-77, compilato da L. Maschek“, na str. 201. — **Kirchmayer**, o. c. u opasci na str. 100.

Što se pak tiče Hrvatske na po se, to nam istorija čisto i bistro svjedoči, da se ńezina vlast za doba narodnijeh vladara nije nikad pružala ni preko Neretve. Hrvatska dakle za to vrijeme nije mogla da raspolaže zemļama, što joj po nijedan način ne pripadahu. To nam potvrduje najvatreniji dalmatinski Hrvat **Mihovil Pavlinović**, koji piše: „Kraljevina sve Hrvatske pro„stiraše se od Neretve u Dalmaciji i od Jadranskog mora sa „otoci i Istrijom do Arše tja do donje Mure, Drave, Dunava, „donje Save, Bošuta u Sriemu, i Vrbasa u Bosni."

Kad se pak Hrvatska (1102. g.) pridruži Ugarskoj pod kraļem Kolomanom, onda jamačno nije mogla ni da promisli na kakvo darivańe zemļa jer, piše spomenuti hrvatski prvak: „Nutrenje državničtvo ugarsko poput otrova razčinjaše tielo hr„vatske, dokle god ona ne spade na ugarsko bandurstvo. Bilo „njezinog državnog života većma obumiraše, dokle sasma ne „stínu. Za ugarskoga skrbništva, narod hrvatski pretvori se u „maloļetnu sirotu; i pretajivanjem slavne poviesti njegovih otaca, „malo po malo mu se priuze bogata otčevina, njegovo nasli„edjeno državno pravo."[1] U tako žalosnijem okolnostima nije moglo bit govora o darivańu zemļa komu bilo da bilo. Neosporivo dakle stoji, da je pravi i jedini darovateļ gore spomenutijeh zemļa republici dubrovačkoj bio srpski vladar Vojislav, a evo još nekoliko dokaza, koji potvrduju tu srpsku darovštinu:

Glasoviti dalmatinski povjesničar **Lucić** (**Lucio**) veli, da Dubrovčani, pošto su po kopnu bili okruženi od Srba, a po ostrvļu od Neretvana, primiše s vremenom od *srpskijeh vladara* mnoge zemļe i ostrva, te tako raširiše svoje zemļište po suhu i po moru[2]).

Medu te srpske vladare, darovateļe zemļa naprednoj dubrovačkoj republici, spada bez sumńe i spomenuti Stefan Vojislav od zemļe Zahumske.

To potvrduju i ove riječi Prof. **N. Nodila**: „Čini se, da tek pod prvim Nemanjićima Dubrovnik dogje do posjeda nešto pro-

---

[1]) *„Različiti spisi"* str. 116, gdje se između ostaloga čitaju još i ove preznamenite riječi: „Tako bo privezana ugarskoj državnoj plavi, red je bilo, bezglasnoj i bezdielnoj, svojom krvļu i svojim imanjem da podhranjiva tugju državu."

[2]) V. Prijevod Lucićeve istorije od **D.ra L. C. Pavišića** na str. 117.

stranije okoline; svakako tek onda do posjeda onoga zemljišta, koje ljetopisi naznačuju pod imenom „Ombla et Valle de Malfo.“ [1])

Ali još prije Prof. Nodila ovo su pitańe razbistrili **Engel**[2]) i **Prof. Petter.** Ovaj potoni u poznatom djelu „*Dalmatien*“, na kome je radio skoro dvadeset godina, piše ovako: „Stefan Bojslav (sic) osnovatel i osloboditel Srbije od vizantinskog gospodstva, pokaza se mnogo prijatelski raspoložen prema dubrovačkom senatu, i darova istomu zemle Župe, Rijeke, Gruža, Zatona i Orašca[3]).“

No, i medu starijem dubrovačkijem povjesničarima susretamo gdjekojeg, koji se nije dao zavesti Bog zna kojijem obzirima, te nije izmijenio zahumskog župana s drugijem vladarima istog imena. Tako n. p. **Serafin Razzi** dobro je znao, da je Stefan, koga on zove Nemańa, bio došao u Dubrovnik sa ženom Margaritom, i da je tom prilikom darovao Dubrovčanima zemle, o kojijem se priča[4]).

Otac Bašić, isusovac, komentujući najstarijeg dubrovačkog povjesničara Milecija, piše izmedu ostaloga, da se od prastarijeh vremena držao o Uskrsu zasebni crkveni ophod, i da bi uzrok tog običaja mogao biti slavleńe uspomene ustupańa zemljišta *Astarea*[5]), što su knezovi Tribunije i Zahumla podali Dubrovčanima in emphyteusis.

Milišić opet pripovijeda isti dogadaj ovako: „Godine 1050. Stjepan kralj Bosne i Dalmacije dariva Dubrovčanima zemlje Župe, Rijeke, Gruža i Zatona, koje se zovu Astarea, pod uslovom, da u svakomu od spomenutijeh mjesta podigne crkvu u čast Sv. Stjepana prvo-mučenika, i t. d.[6])

---

[1]) V. Rad jugosl. akad. LXV.

[2]) V. Geschichte d. Freist. Ragusa, 67.

[3]) V. Petter „Dalmatien“ Gotha 1857. II.

[4]) V. „La Storia di Ravgia di F. Serafino Razzi.“ Lvcca, 1596. str. 16. I ako ovaj pisac nije rodom Dubrovčanin, pozvao sam se na ńegovo svjedočanstvo, jer je više godina živio u Dubrovniku, gdje je i umro.

[5]) *Astarea* je naziv granice dubrovačke republike u ńezinu zametku. Ime je poteklo od kakvog morskoga zatona ili riječkoga vratnika, jer se dubrovačka republika zametala i razvijala na morskoj obali.

St. latin. je astarea, a klasično je aestuarium. [**Zore:** дубровачке туђинке].

[6]) Upor. rukopis u knjižnici *Male braće* pod br. 894.

Naš **Gvozdenica (Ferrich)** u poznatom djelu *„Periegesis“*, na str. LIX. spominje također Astareu, te u jednoj noti na dnu strane, piše: „Stephanus dictus Nemagna rex Bossinatium, qui in Rhacusanos animo se perbenevolo semper exhibuit“, priznajući u isto doba, da je te zemlje Stjepan Nemańa darovao (donarat habendum) Dubrovniku.

Da je odista Stefan Vojislav darovao dubrovačkoj vladi Gruž i sve one druge zemlje, koje su Dubrovčani, valda prema kasnijim tečevinama zemljišta, prozvali Astarea, dokazao je najsjajnije znameniti hrvatski historičar **Dr. F. Rački**. U dotičnoj raspravi, izmedu ostaloga, Dr. Rački piše i ovo: „Ali podhvatni „duh dubrovačkoga gradjanstva zadobi nješto više oduška, kada „dobrotom Stjepana Vojislava pomenuto primorje zahumske i „trebinjske župe bješe obćini utjelovljeno, koje, ako i ne iznosi „prostorom više od četiri milja uzduž, bješe za nju od neproci„enjene vriednosti radi vrstnih mu luka[1]).“

Ovaj znameniti dar bi docnije potvrđen od Stefana Vladislava (1240), za tim od Dušana (1333), pak od Stefana Uroša, koji svojijem pismom iz Ribnika od 25. aprila 1357. pokloni Dubrovniku sve zemlje od Bieleni (Plat) do Kurila (Petrovo Selo u Rijeci), te napokon od Bošńakâ (1399. god.), kojijem su zbila te zemlje do tada pripadale[2]).

Cijenili smo, da je nužno bilo iznijeti sva navedena svjedočanstva o darovatelju Gruža i ostalijeh zemalja dubrovačkoj republici, da tim uništimo protivna mišljeńa, te da uvjerimo naše čitaoce, kako je krasna dubrovačka okolica od pamtivijeka napučena srpskim plemenom.

[1]) V. Rad jugosl. Akad. XXVII. 89.

[2]) V. Prof. **Jireček** „Bedeutung von Ragusa“ i t. d. — str. 52. u opasci pod br. 30.

DANIELE CORTIS. (7)

ROMAN.

Napisao **Antonio Fogazzaro.**

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava VII.

Gotov!

Gospoda se Cortis ne oporavi cijeli onaj dan, uza svu pripomoć svoje homeopatične farmacije i po koje čašice ruma, najneugodnijega, po ńoj, lijeka. Kasno u večer zaspi. Tada Danijel, koji je našao vremena tek da objeduje i da napiše pisamce Jeleni, side u Lugano. Prije polaska učini da mu Barbara otvori atelier; ne bijaše više ni staklenke, ni kńige, ni cigarâ.

— Posjećuje li je ko? reče Cortis.

— Malo ko ili niko, odgovori sluškińa. Kadgod dode nekakva gospoda Ruskińa.

— Ko je?

— Mislim da je glumica. Ali je i ona stara kao i gospoda. Upisala je svoje ime u jednu kńigu. Jučer je bila ovdje, ali sad je više ne vidim. Biće je gospoda sinoć odnijela.

Cortis pogleda ńeku studiju brda Rose iz Pacàla, i jedan muški portret; jedine slike na ruci.

Čovjek je bio neki luganski liječnik, koji se nakon prvih posjeta i prvih poza, ne bijaše više ukazao.

— Jeste li znali vi, reče Cortis, izlazeći iz ateliera, da mi je gospoda bila pisala?

— Jesam, gospodine, odgovori sluškińa ispod glasa kao da je kakva tajna, pripovjedila mi je ona onomadne, kada je došao Vaš telegram. Pripovjedila mi je..... toliko stvari; i plakala je da je trebalo vidjeti.

— Što Vam je pripovjedila?

— Što ja znam! Toliko stvari. Da ona nije mogla živjeti sa svojim jadnim mužem, i da je bila pošla po svijetu, i da ima sina gospodina, da rečem kako je rekla ona, i da joj sada ovaj sin ima doći u pohode, i da ńoj nije drago, da je odmah

pozna, i da mu je za to pisala tako i tako. I tada mi je rekla, da i ja pak, kada on dođe, ako me zapita na primjer o onoj bolesnici, imam činiti kao da ne znam ni za što i reći da je sved isto.

— A što ste mi rekli jutros? Da vam se ne dava plata?

— Dakako. Ima tri mjeseca da nijesam vidjela ni novčića.

— A što vam govori gospođa?

— Da sada nema, ali da joj ima doći. To govori svakome.

— Kako svakome?

— Ah, dragi gospodine! To je nešto da, ako potraje, ja bježim, bježim, bježim! Svaki je čas ovdje sad jedan, sad drugi, gomila čeljadi koja hoće da bude plaćena: gospodar od kuće, mesar, tržar, mirodijar. A novaca nema; a oni su, naravno, većinom ljudi bez odgoja i reku svakakvijeh. Ja joj to rečem. neh, jer ńeke stvari, čini li Vam se? bolje je....

Barbara ostavi nedovršenu rečenicu, da poteče žurno za Cortisom, koji, ne brinući se za ńezine zaglavke, bješe joj okrenuo leđa.

On se vrati sutra u jutro, i nađe svoju majku na nogama. Ne govoraše joj više o prošlosti; htjede samo znati, kako mu je mogla tolikom stalnošću upraviti pismo u Vilaskuru. Ona ne imenova nikoga, ali ustvrdi da je uvijek imala tačnih obavijesti o svom preljubljenom sinu; da ga je uvijek slijedila mišlju i srcem. Govoraše mu o kontesi Tarkviniji i o Vilaskuri. Znadaše, da je Vila Cortis velika pusta palača i toliko puta bijaše pomislila, kako se jadni Danijele ima zlo nalaziti onako sam. Cortis je navede da govori o svome tadašńem stańu, o svojim potrebama; i ona mu ispriča ilijadu nevolja. Ma što bijahu pomańkańa, potreba, naspram tjeskobe, samoće? Trpjeti, da, bijaše pravedno pa i ugodno za onoga, koji je bio počinio, kako ona, jedan grijeh, jedan sami grijeh; grijeh — kada bi se sve znalo! — kada bi se sve moglo reći! — gotovo nehotičan; ali trpjeti sama, odalečena od svake ljubavi, od svake milosti! Nije bilo više moguće; ne, ne, ne bijaše više moguće.

Na ovoj tački ona proli rijeku suza. Cortis mučaše.

— Noćas.... sam.... snijevala, reče gospođa boreći se s jecajima.

Cortis ne pisnu.

— Prekrasan san, šapnu ona pritvarajući na pola oči i objesivši jednu ruku niz nasloňač.

Strese lagano glavom nagnutom na lijevo rame i uzdahne još:

— Prekrasan.

Cortis nije želio baš da ga sazna.

— Ima jedna vrst bijeda, reče on, koja Vas ne smije zadesiti. Za to ću se misliti ja.

— Hvala ti, reče gospoda, hvala ti.

Otvori usta za druge riječi, vrati ih silom u prsi.

— Prosim u Boga, nadoda poslije kratke šutńe, da mi poda milost, da ti budem što mańe na teret. Već me je Bog nadahnuo, da se nastanim u Lugano. Baš sam našla vazduh, koji će me brzo ubiti.

Zaludu joj je Danijel govorio i ponavljao, da može medu Alpama i Morem naći vazduh prijatniji za svoje živce. Ona je sve skrušenije, sve razabranije ponavljala isti tragični ritornel.

Ako je snijevala, da joj se, nakon tolikih proživljelih bura i vedrina, razgaljuje turobno popodne zrákom sunčanom, da veličanstveno i mirno zapada u dvoranama kuće Cortis, snijevala je lud san gospoda; i pobudivalo je sažaleńe ono ńezino kucańe i prikucivańe krišom, prostačkom umješnošću na vrata zatvorena, gluha i nijema.

Kašńe se govorilo o poslovima, dole, u prizemnoj dvoranici. Danijel htjede saznati koliko mu majka ima dugova, a to nije bilo tako lako, a i zato što, po ńoj, ni četvrtina od onoga, što su laživi trgovci zabiležili, nije bilo ušlo u kuću. Na ńihovu sreću umješa se Barbara, koja imadaše bolje pamćeńe, i nakon duge prepirke pri svakom iznosu, pri svakoj brojci, izmedu gospodarice i sluškińe, Danijel je mogao po prilici doznati istinu.

Ostavši s majkom na samu, javi joj da će krenuti prekosutra i da će joj do malo dana poslati novac i priopćiti joj, na koji će se način brinuti u buduće za ńe živleńe. Gospoda ga Cortis upita, kada će ga opet vidjeti. To joj Danijel ne mogaše kazati. Ovisilo je od toliko stvari: od uspjeha političkog izbora, od drugih ńegovih posebnih interesa. Tada ona poče govoriti, sve jecajući, da Danijel ima sto razloga da je ne ljubi, da bi

mu ona došla u kuću za sluškinju, za prańe sudova, ali da već nije dostojna prebivati pod istim krovom; ne, ne, ne, nije dostojna.

— Ne mislim, reče on, da bi se pristojalo ni meni ni Vama.

Majka mu za čas umukne, a zatim šapne prinoseći rubac suznim očima:

— Prinosim ovu žrtvu Blaženoj Djevici.

Cortis ode brekćući da udahne vazduha na vrata od dvoranice. Odmah plačni glas zajauče za ńim:

— Jesam li te uvrijedila?

On se pričini kao da nije čuo. Gledaše kroz blistave dudove otvorenu ogradu, cestu punu sunca, a preko prislona, duboko, vedro jezero, sivkasta brda Valkolska. Bijaše neko okrijepleńe onaj čisti vazduh, onaj smijeh nevina života. Milanski je vlak tada prolazio, grmeći i zviždajući, ispod obronaka Sv. Salvatora.

Cortis pogleda uru i upita majku, zna li tačno kad odlazi prvi vlak.

— Oh, Bože, reče ona, o čemu misliš! Dodi amo, Danijele, zaklińem te, nadoda nakon jednog časka.

— Istina je, da ti ja ne mogu govoriti kao majka; ali ipak, ti, koji si andeo, dopustićeš mi, da te pitam, ima li možda koja draga i vrla djevojka....

— Ne, odgovori Cortis ne okrenuvši se.

— Ah! bila bih tako sretna, usklikne gospoda uzdišući. No već se nijesam ni nadala.

— Zašto? upita Danijele iznenaden.

— O, ništa. Tako, radi ideje da je ne možeš naći, ne, ženu dostojnu tebe!

Cortis skoči dole sa praga od dvoranice, zabije se medu dudove i kukuruz, daleko od pogleda svoje majke.

Ona stište dva kraja od bijela rupca što ga je držala u ruci i tako jedovito sjekne rukama, da prekide platno.

— U ovom prokletom mjestu, promrmlja bijesno izmedu zuba, ne ostajem nikako.

Odvratan joj bijaše Lugano, jer se, pored svojih pedeset godina, bijaše zaljubila u nekog mladog liječnika, a ovaj zgaden tom ljubavi, nije više htio da zna za posjete. Uspravi se na noge i, otvorivši ormarić u zidu, turne unutra ruku, zalije se hitro nečim i opet ga zatvori polako, polako, sve gledajući na

vrata; za tim zabreboni sama sobom: „sada ću mu reći“, i izade da potraži Danijela. Srete ga odmah.

— Danijele, reče, ustrpi se. Imam da ti pitam jednu milost, samo jednu milost.

— Što?

— Malo dalje, šapne gospoda pogledavši gore na otvorene prozore.

Udoše pod doksat, na lijevo od kućice. Cortis nije izgledao ni najmanje radoznao da dozna što je šunulo njegovoj majci, idaše pored nje gledajući dole, kako vlak zakreće na širokom obluku brdâ.

— Ona Vilaskura, Danijele! reče ona. Ona Vilaskura! — Zaustavi se i pokrije lice rukama.

— Što, ona Vilaskura? upita Danijel rastreseno.

— Odaleči se za ljubav božju! usklikne mu majka. Stoj u Rimu, stoj u Udini, stoj gdje god hoćeš, samo ne ondje.

— Zašto?

Gospoda ponikne očima i odvrati ispod glasa: Nije moguće da ti kažem.

— Onda..... reče Danijel, kao da mu se čini, e je razgovor svršen.

— Ne ćeš mi pogoditi? navali majka.

Danijel ne razumijevaše.

— Ali, kako to? reče on.

Pogleda sahat. Bijaše odlučio sići u gostionu, u odredenu uru, da vidi ima li pisama ili telegramâ.

— Barem, klikne naprasitom strašću gospoda Cortis, ne idi u kuću Carrè!

Cortis namršti obrve; plamen crvenila udre mu u obraz.

— Zašto? upita on glasom drhćućim od gnjeva. Ja ću ići uvijek u kuću Carrè.

— Oh, Danijele, barem, dok su Di Santa Giulia, nemoj! U tom je času u licu i glasu gospode bio blijesak iskrenosti.

— Vrlo dobro, odgovori Cortis gorko. „Recite svomu dopisniku, bio ko bio, da je laživac i glupan, i da stojimo ja i ona gospoda premnogo nad njim i mnogim drugim, a da bi nas taj otrov mogao uvrijediti.

Zlobnih glasova bijaše se pronijelo u Vilaskuri. Cortis je to znao.

— Gospoda? upita majka s blijeskom u očima. Ne znam ništa o gospodi.

Cortis, koji je gledao na drugu stranu, okrenu silovito glavu, upre joj oči u lice, čekajući da se izrazi bole. Ali ona ne progovori više.

— Dakle? provali Cortis.

— Ništa, odvrati ona velikim uzdahom.

Cortis navali.

— Što su Vam to pisali? reče on.

Majka mu stavi jednu ruku na rame, a drugom kucnu na čelo, govoreći:

— Pisano je ovdje; niko mi nije pisao. Ta je stvar upisana ovdje.

Danijel izgubi ustrpljenje.

— Govorite jasno, reče. Tu ne znam čitati.

— Da bih ja govorila jasno, šapnu gospoda Cortis, okrenuvši se licem put ńega, raskolačenih očiju i drmajući po vazduhu kažiprstom desne ruke, ti bi kušao vječnu grižńu što si stisnuo zločinačku ruku (onaj pruženi prst ode gore put neba) ńegovu!

— Što je učinio? reče Danijel, začuđen.

Ona sklopi ruke, kroz stisnute usne izvije joj se dug jecaj i, žurno se obrnuvši, odleti zbogom prignute glave, skupi kod stepenice od vratâ sukńe u dvoje, i skoči u kuću.

Danijel ode za ńom, ali ona, još prije nego je i upita, stane se previjati, moleći ga, da je ne pita ni za što, obeća da će govoriti u mirnijem času. U toliko on treba da se odaleči iz Vilaskure, da otide daleko, veoma daleko.

— Nadam se, reče ona, da će te izabrati zastupnikom, da ćeš se nastaniti u Rimu. Tad ću doći i ja u Rim. Rim je grad moje duše. Ah kad bih mogla umrijeti u Rimu! Ondje bih te vidala često, barem sa bosjednice kuće. Je li istina, Danijele?

— Što je učinio di Santa Giulia? reče on.

— Ali, Bože! odgovori gospoda. Zašto hoćeš da me mučiš? U ostalom, nemoguće je da ti otac nije nikad govorio.

— Jest, znam da ga je upoznao u Pjemontu, kada se

iselio da ude u Vojničku Akademiju, da mu je bio preporučen od ńekog sićilanskog liječnika, ali da nije dolazio skoro nikad u našu kuću, da nije bio loš vojnik, ali da je igrao mnogo, a da nije učio ni malo.

— I učinili su ga senatorom? šapnu gospoda govoreći sebi.

— Učinili su ga senatorom, odmah iza umirovljeńa, jer su htjeli senatora iz one pokrajine, a on je imao zvučno ime, lijep vojnički čin i mnogo visokih zaštita. Ne će zanago to biti ńegov zločin? Otac mi nije rekao drugo. Što mi je mogao reći?

— Ništa, ništa, nije ti mogao drugo reći.

Cortis sleže ramenima, umukne za čas, pogleda sahat po drugi put, te reče:

— Idem.

Majka mu ne želaše, da stvar svrši tako glatko.

— Krećeš sutra u jutro, s prvijem, je li? reče ona. Na šest?

— Jest.

— Nadam se, e ćeš se za cijelo još ńekoliko zadržati ovdje.

— Hoću, hoću, odgovori Cortis, rastresen, tražeći svoj klobuk.

— Onda ćemo govoriti večeras.

Činilo se kao da ovo malo riječi već staju gospodu Cortis bolnog naprezańa, jer, izgovarajući ih, spusti glavu na prsi i zatvori oči.

Prije nego izade, Danijel se zaustavi da je promotri. Sada, kada se ne vidahu lažne oči, kad se ne čujaše neugodni glas, osjeti za čas koliko mu je mogla biti mila. I odmah blijesak pamćeńa pokaza mu oca na koljenima gdje govori *requiem* za jadnu majku.

— Bilo je bolje! klikne, zgrabivši i dižući u vazduh klobuk.

Gospoda podiže glavu preplašena:

— Što? reče ona.

— Ništa, reče Cortis i odleti odmah odanle.

Barbara mu otvori ogradu i reče mu ispod glasa:

— Gospoda ne će da vjeruje, ali koliko se robe tako potrošilo. Samo svježih rebaraca što ih po noći drži na licu!

U *Hôtel du Panorama* bijaše stigao malo prije Cortisa ovaj telegram iz glavnog mjesta ńegovog izbornog kotara:

Daniele Cortis

Lugano — Hôtel du Panorama.

„Protivna štampa objelodanjuje tvoje privatno pismo okriv-„ljujući te da pripadaš klerikalnoj stranci. Velik utisak. Sutra „će ovdje biti izborna skupština na uru po podne. Dodi ili od-„govori telegramom koji će se moći objelodaniti. Šaljem novine.

B.

Najprvi vlak za Milan odlazio je do tri četvrti od ure. Cortis na vrat na nos nabaci pisamce za majku i ovaj telegrafični odgovor gospodinu B.:

„Biću tamo sutra u jutro na $11^1/_2$

Cortis."

Za tim pokupi žurno svoju robu i stigne na stanicu, kad su putnici već ulazili u vlak.

„*Fertig*" viknu vlakovoda.

Cortis do onoga časa ne mišljaše već da ne izgubi vlak. Netom ude, vidje se u dvorani izborne skupštine, pred prijate-ljima preplašenim i namrgođenim, možda i pred podrugljivim protivnicima, sâm, napadnut vlastitim oružjem, riječima koje još ne poznavaše, ali koje je za stalno on napisao ko zna gdje, ko zna kad, ali koje su bile za cijelo iskrene, ne raspoložen nikad ni na kakvo izvlačenje, ni na kakvo poricaće, ni na kakvu podlost, prisilen zametnuti boj pod novom zastavom, u drugom vre-menu i na drugom mjestu nego bi bio htio. Vidje sve to i osjeti, gdje mu u isto doba pritječe u moždani i u prsi val ži-votne vatre; oćuti duh jači nego igda, i pruživši se s ne-kakvom lavljom nehajnošću na sjedalo od crvenog baršuna, od-govori mišlju konduktoru:

— Dobro je, gotov!

Prolazeći mostom koji jaše nad putelkom, prevali časkom u misli onaj poznati put, ali ne stigne gore do kućice s crve-nom ogradom, gdje su se do malo ura imale objasniti strane ri-ječi, prsnuti tužbe bačene u vazduh. Ńegova se misao odmah vrati na gvozdeni put, koji ga je vodio k cilju.

U toliko se vode na istoku, crne od vjetra, širahu, prote-zahu dole do dalekog podnožja poznate dolomitske hridi, koja se lagano pomalala iza drugih brda i raskrivala se cijela ispred Cortisa, sve do strahovitog rta, kao primjer stojne smjelosti.

USPOMENE

o ustanku u dubrovačkoj zemlji g. 1813. i 1814. (5)

Sredinom januara, i dok je Milutinović bio u Boci Kotorskoj, vrati se također iz Trsta markiz Frano Bona. On donese vijesti svojijem zemljacima, da mu je admiral engleski odgovorio, da su ńegova upustva ograničena na podupiraće vojničkijeh pothvata austrijskijeh u Jadranskom Moru. Da on dakle ne može narediti zapovjednicima engleskijem, da obnove republiku dubrovačku. No ako sami Dubrovčani preuzmu svoj stari ustav, ako razviju zastavu dubrovačku, ako se naoružaju na ustanak, i ako to bude napereno samo proti Francuzima, da će ih vojska, te bijaše pod ńegovom zapovijedi u dubrovačkijem vodama, pomagati i podupirati. Preda samomu markizu Boni jedno pismo za kapetana Lowena, s naredbama u suglasju s ovijem odgovorom; reče mu na svrhu, pošto je to stvar čisto politička, da će trebati da se raspravi u glavnom stanu sadruženijeh vladara, te posvjetuje Bonu, da otpreme onamo ovlaštena čovjeka, koji će govoriti s ministrima saveznijeh sila, kao što su uradile druge republike ńemačke, koje su već bile obnovlene. Markiz Bona donese i tu vijest, da će u toliko dvor engleski bit obaviješten, da su ga vlastela dubrovačka bila poslala k admiralu engleskomu, da potraži pravo na aristokratsku vladu ńihove republike, kojega se nikad ne bijahu odrekli, jer mu je sam admiral bio obećao, da će o svemu tome obavijestiti svoje ministarstvo.

Markiz Bona nije mogao uručiti pismo admiralovo Lowenu, jer Lovena nije bilo više u Gružu. U toliko gosp. Bona otkri, koliko po razgovorima te ih imadaše s Kabogom, toliko po obavijestima danim mu od poručnika Mac-Donalda, toliko i po svojim posebnim primjećeńima, da postupak Kabožin nije bio nimalo iskren prama domovini.

Ipak bez predomišlańa predloži ovomu namjesniku, da sazove zbor vlastele, da priuzmu aristokratski ustav; ali Kaboga nije bio mišleńa, da se prihvati odluka, na koju ne bi pristali Austrijanci. Izmišlahu dakle izlika, kojima bi prisilili generala Milutinovića, da prizna jedan upravni odbor, koji će Ka-

boga imenovati, i koji će se brinuti o financijskim potrebama opsjednutijeh. Milutinović bijaše zbila zaiskao novaca u posjednika dubrovačkijeh: tako bi Kaboga bio počeo opet raditi bez ovlâštenja Milutinovićeva, kojemu nužda ne dopuštaše da se opre, i tako bi se bila postavila neka vlast, koja bi se mogla malo po malo zakonito umiješati i u političke poslove svoje otaġbine. Kaboga je odgadao da učini taj korak, pa i da ga predloži generalu, dok vraćajući se s pregovarańa sa Milutinovićem, one iste večeri kad je ovaj bio došao iz Boke Kotorske, kažući se iznuren, reče: počińem razabirati, da se treba boriti ili pokloniti.

Ne mogne se više uzdržati gosp. Bona, već zatraži od Kaboge, da se odmah sazovu sva vlastela, pa da svaki od ńih riješi o interesima narodnijem u tako teškijem prilikama. Časnici engleski i ono malo vlastele, te se nalažaše u našem glavnom stanu, podupriješe prijedlog markiza Bona. Kaboga, sasvijem da još nosaše naslov namjesnika republike dubrovačke, ne htjede narediti, da se skupe vlastela, koja sama imadahu pravo da sastave aristokratsku vladu.*)

Tad markiz Bona onim pravom, koje mu nadahńivaše samo rodoljuble i ńegovo plemstvo, izjavi otvoreno, da će on sam sazvati vlastelu. I zbila ujedno s gosp. Pavlom Nikolom knezom Gozze obide svu državu dubrovačku i pozove svakoga vlastelina na opću skupštinu. U noći od 18 januara pođe mu za rukom držati sjednicu u Rijeci, u kući kneza Đordi. Vlastela sva u jedan glas željahu znati, kako stvari stoje. Markiz Frano Bona prekaže im opet sve što mu bješe rekao i savjetovao admiral engleski; prekaže nade za uskrsnuće naše republike, koje se mogahu izvesti iz vijesti o uspostavljenu drugih starih vlada, za što se u Dubrovniku još nije znalo; prekaže također nade, koje je pobirao iz prepiske sa svojim ocem, gosp. marki-

*) U ostalom treba ovdje opaziti, da je puk, koji se bio pobunio u gradu protiv Francuzâ i u čijim su već rukama bile tvrđave i ključi gradski, tražio ustav aristodemokratski, koji je bio najpodesniji za narod, jer bi se tako stranke združile i osnovala republika na čvrstoj podlozi narodne neodvisnosti. To je bila želja svijeh rodoljuba, ali francuski general Montrichard, pošto je bio već sklopio predaju sa saveznicima, učini na taj način da se izjalove rodoljubne nakane za uspostavljańem neodvisne republike dubrovačke, koja bi tako bila mogla uživati zaštitu saveznikâ isto kao slobodni grad Krakov.

zom Mihom Bonom, koji je tad boravio u Beču, i pročita ńeka ńegova pisma. — Ovaj je senator bio već mjeseca Jula upravio spomenicu dvoru londonskomu i bio je zadobio zaštitu odličnih Engleza u prilog svoje domovine; tako je isto bio obavijestio druge dvorove savezniјeh vladara, da je republika dubrovačka bila na silu potlačena, ali da se nikad ne bijaše odrekla svojih prava.

PJESNIŠTVO.

С мора.

Pјева соко pјесме своје,
Бијући веслом морске вале,
Ја их слушах — чудне зборе,
С другог краја барке мале.

Pјева соко pјесме срца,
Милујем им чути гласе:
Чини ми се да му pјесма
Креће море и таласе.

Pјева соко, pјева мили,
Приближи се pјесмом мени.
Ноћца мири дахом чежње,
А ми тако загрљени.

Ах, ти гласи чежње силне
Обујме ме, оборе ме,
Као лâва са вулкана
Залију ме, изгоре ме.

И док чежња огње шири
Ја умирем од милине,
Срце моје узноси се
Са љубави у висине.

А око нас српско море
Под бродицом нашом лаком
Зрцало је зв'јездицама
Са сребрним луне траком.

У даљини сјен ловора
И товара сјетни крици;
У близини наши знанци,
Њихне шале и узвици.

Силјет. **Јунија.**

О! ви, ноћи дуге!

Још по који фењер болесно гори,
Сумрак тужно бежи, свитање јури,
Док ја кроз плач певам и тепам зори
И преклињем да још брже пожури.

Већ тачкама златним небо прскано,
Непровид, бледа, влажна магла с'крива;
Боловима жучним срце смрскано
Не спава, будно, али опет снива.

Кроз најдаљу прошлост сећање лети:
Нигде ведра дана ни смеха врйске,
Све притисла туга, подлегло сети,
Свуд се јади чују, очајне пйске.

*
* *

О! ви, ноћи дуге, бескрајне и мртве,
И опет вас више од дана волим:
У црнилу вашем бар не видим жртве,
А сунцу се надам, дану се молим.

У Паризу, 13. јануара 1903. **Ст. К. Павловић.**

Тајни боли.

У зеленој мекој трави
Лежим у осами....
С висине се небо плави
И санке ми мами....
Кроз врхове витих јела
Вјетар шапће тајну:
Ни из горе вила бјела
Ту љепоту бајну
Немаћаше к'о што она.
Једног тужног дана
Глас мртвачког јекну звона
Преко пустих страна....

Драгана јој понијеше
Крилу гроба хладна...
Али сјутра ње не бјеше....
Увехнула јадна....
Са неба се сунце смије,
Лијечу лептири...
У мом оку бол се крије,
Из њег суза вири...
Чему суза с тугом саде?
Камо пјесма медна?
Ах то срце моје знаде
И још само једна....

Беч. **Душан Таминџић-Хумски.**

Невјеро мила!

Невјеро мила, чујеш ли како
Јесенски вјетар кроз грање плаче?
— Вараш се љуто пјесниче тужни,
То вјетар пјева јаче и јаче.

Чујеш ли како над мртвом земљом
Гаврани црни и вране туже?
— Опет се вараш. Гаврани, вране
Пјевајућ пјесму весело круже.

Чујеш ли како јецају гране
И жуто лишће с уздахом лети?
— То голе гране свом санку кличу
А лишће пјева летећи мети.

Весело чедо, теби се чини,
Да читав свијет пјева и кличе...
У горком плачу ти чујеш пјесму,
Из бола за те веселье ниче....

О чедо лудо, ја видим веће:
Ти добро душо не схваташ св'јета;
Искуства немаш а мислиш да ћеш
Живјети тако хиљаду љета...

О чедо лудо, ни срца немаш,
Па како ти ћеш пјесника схватит?
О хајде, душо, далеко куда,
Ал' никад немој амо се вратит!

Пјеснику треба са срцем чедо,
Које ће с њиме и у весељу
Уздахе вити из врелих груди...
Осјећат сјету и тугу вељу....

Које ће с њиме плакати често
И зборит с њиме уздахом бôним...
Које ће њега плачући питат:
»О зашто, драги, ја сузе роним?«

Беч, новембра 1902. **Душан Таминџић Хумски.**

BILEŠKE.

O prav. Duhovima slavilo je Beogradsko Pjevačko Društvo 50-godišńicu svoga opstanka. Toj proslavi učestvovaše mal'ne sva srpska pjevačka društva, bilo korporativno bilo izaslanicima. Osobito u lijepu broju bila su zastupljena srpska pjevačka društva iz Bosne i Hercegovine. Iz Dubrovnika podoše izaslanici Srpskoga Pjevačkoga Društva „Sloge" i pjevačkoga društva „Dubrovačkoga Radničkoga Društva, i to gg. Dr. Stijepo Knežević, Gildo Job i Božo Jelić. Proslava je trajala tri dana i sjajno je ispala. Tom prilikom položen je kamen temeljac Muzičkomu Domu i raspravljalo se je o savezu svijeh srpskijeh pjevačkijeh društava.

*

Na 31. maja i 1. i 2. jula bio je u Plznu, u Češkoj, peti kongres slavenskijeh novinara iz Austro-Ugarske. Potpredsjednikom kongresa bio je naš urednik.

*

Narodno predstavništvo u Beogradu na 15. juna izabralo je jednoglasno za kralja Srbije Petra Karadordevića.

Petar Karadordević unuk je vode prvoga ustanka u Srbiji (1804-1813) Karadorda Petrovića, a sin Aleksandra Karadordevića, koji je vladao u Srbiji od 1842-1858. g. Roden je u Beogradu g. 1844., oženio se 1883. g. crnogorskom knegińicom Zorkom, kćeri kneza Nikole, koja je umrla 1890. g. Novi kral Srbije ima dva sina, Đorda i Aleksandra, i kćer Jelenu.

*

U XXV. sv. Archiv-a für slav. Philologie izašla je interesantna raspravica g. Jensena o *Ribańu* Hektorovića pod naslovom „Einige litterarische Bemerkungen zur Ribańe von Petar Hektorović."

*

Primili smo:

Spomen kńiga o pedesetoj godišńici opstanka c. kr. nautičke škole u Dubrovniku.

Svet. Ćorović: U časovima odmora. Crtice, slike, zapisci, pripovijetke. Kńiga prva. U Mostaru 1903.

Jovan Skerlić: „Uništeńe estetike“ i demokratizacija umjetnosti. Beograd 1903.

Život, list za društveni život i nauku. Uređuje odbor. Izlazi u Beogradu dvaput mjesečno. Knjiga 1. sv. I. Cijena za Austro-Ugarsku 12 kruna.

Znameniti Srbi. God. II. Svezak X. Zagreb.

*

Od „Ilustrovane istorije srpskog naroda“ sa 140 slika i jednom kartom balkanskog poluostrva, koju izdaje Kosta Mandrović u Beču (Wien III/3. Reisnerstrasse 41) izašla je 13. sveska. Djelo će izaći u 16 svezaka po 50 potura (25 novč), biće dakle do Preobraženja gotovo. Lijepe pozlatom izrađene korice mogu se dobiti za 2 krune po komadu. Pretplatnicima na cijelo djelo za 8 kruna šaljem knjigu plaćenom poštom. Ko nabavi bar tri pretplatnika dobija jedan primjerak „Istorije“ na dar. Kojima je pretplata izišla, neka je izvole ponoviti.

SRĐ

Br. 12. Dubrovnik 30 Juna 1903. God. II.

ДАНКА*)

— приповиједетка —

Написао Д. Ђ. Омчикус.

Ту скоро проведох читаву годину у Далмацији. Зими западох у чудноват крај, градић, у ком између осталог свијета живљаше један једини попа и даровит млади љекар, кога сам још као ђака познао на бечкој универси. За дивно чудо ту се није тјерала политика. Само онај, који познаје Далмацију, може преставити чудо и уживање, која духом завладају, кад човјек може ускликнути: »Овдје се не политизује.«

Пошто је студен била необично оштра, бавио сам се читав дан својим књигама, док провађах вече са господином парохом и са углађеним господином доктором при партији преферанса у јединој кафани у граду. Једне вечери, пошто већ бијасмо навукли капуте, рече ми на једном доктор: »А propos, сјутра у вече вратићу се врло касно у град, из посјете у село П.; да вам вријеме не буде дуго, ако ћете да будете са мном, биће ми особито драго, или још боље, оставићу Вас у К., да упознате Данку, па ћу Вас на повратку опет прихватити.«

»Ако нас препоштовани отац у својим молитвама препоручи, да нас не помете, драге воље«, одговорих.

»Узмите собом двоструку бунду«, рече старина, који је био велик слободњак, »па ћете се и без мојих молитава сретно повратити.«

»И флашу коњака«, утули љекар, отварајући врата.

»Врло добро«, али... ко је та Данка?« запитах, кад ступисмо на уличу.

*) Ова је приповиједетка била читана на свечаној сједници српског академског друштва „Зоре“ у Бечу, уочи младога љета 1903.

»Не говорите тако гласно на овој ужасној вјетрини«, рече полагано и брижно попа, повијајући своје дебеле куље у инглески plaid, »јер ћете назепсти. Хајте само тамо, пак ћете видјети, што никада у животу нијесте видјели. То вам је ријетка и чудновата женска глава. Због ом!«

»Ја ћу Вас дакле прихватити у сахат послије подне«, рече ми доктор опраштајући се.

»До виђења, добра ноћ!«

Тачно у заказано вријеме стадоше кола мога пријатеља пред мојим станом. У отвореном двопрежном фијакеру сједаше љекар са обичном вирђинком у зубима, обучен као да ћемо у Сибирију.

»Изабрао сам отворена кола«, рече ми као да хоће да се извине, »јер нам у затвореним не би боље било. С друге стране овако је на отворену здравије.«

»И ја сам за то« одговорих, припаљујући цигарету. Кренусмо.

Како бијасмо добре воље сјећасмо се заједничких ђачких бечкнх успомена, претресасмо наша различита мишљења и далматинске социјалне прилике, једном ријечи говорасмо о свему тако, да вријеме немило брзо прође. Упрепастих се скоро, кад ми љекар, показујући руком у даљини бијелу кућицу, рече: »То је стан, у ком пребива Данка«.

»Толико боље«, прихватих, нешто изненађен, а нешто срдит; »тако ћу с Вама наставити пут, јер се уздам, да ме не ћете оставити код непознатога свијета.«

»Али, што Вам пада на памет,« рече доктор, »мој је пут још дуг, па ће Вам у велике досадити и смрзнућете се, док опремим свој посао..... тамо ћете наћи топлу собу, занимиво биће, болесницу, коју ћете боље од мене разумјети и утјешити.«

Кола се приближаваху све то више кући.

»Него казаћете ми барем, с ким имам посла. Ко је још код те Данке?«

Њезина мајка, поштена душа старога кова. У осталом видјећете је.... Данка је сиромашно, али ванредно дивно чедо..... да, да нијесам учио медицину..... Сушична је, а осим тога болује и душевно; само се чудим, како може да дуље одолијева.....«

»Зашто јој не помогнете?«

»Хм.....« растегну доктор жмикајући иронично очима, »а зашто? Морао бих је послати у Приморје, натоварити сувишне трошкове њезиној сиромашној мајци, а Дапци продужити њезине патње. Драги пријатељу, contra vim mortis non est medicamen in hortis.«

Је ли барем образована. Може ли се и како се мора с њом говорити?«

»Хм, како се ствар узме. Веома је интелигентна као сви ови горштаци, прилично начитана, лоше узгојена, размажена, нервозна, болесна.....

Кола стадоше пред малим вратима.

»..... да, за Бога«, пришапта ми ужурбано доктор, »немојте ме издати... Она не смије да зна да сам љекар; она мрзи љекаре.... можда има право!... Можете јој споменути, чим се бавите. Можете казати, да пишете у новине; то ће јој бити драго.... Али Ви ћете видјети!... Него, ја ћу Вас и тако до горе допратити.

*

Стара Марта, крупна и доброћудна старица, правилних потеза лица и мирног интелигентног погледа, држаше приземну крчму. Она нас дочека веома љубазно. И не питајући нас уточи нам двије чашице домаће ракије, коју човјек из удворности испити мора. У осталом ракија је била врло добра. Мој ме пријатељ престави. На моје велико чудо увидјех, да ме позна веома добро као и све моје.

»Али је господин од давна отишао у далеки свијет,« утури она, »тако да једва по каткада за њ чујем.«

Мој пријатељ извијести се о стању болеснице и изрази жељу, да ме до свог повратка код њих остави.

»Али разумије се само по себи — прихвати старица — горе је тако топло, а Данка ће се радовати, мој Боже, у колико се она може радовати — уздахну дубоко старица. — Од неколико дана не капље много, али је по ноћи тако немирна.... говори непрестано већим дијелом неразговјетне ствари.... за тим приповиједа о неком утопљеном броду и пјева црквене пјесме — старица се прекрсти. — Кад је о томе пи-

там, ћути упорно, па ми за тим каже, да јој одавна није тако добро.... али молим вас, господо!...« и показа нам пут.

Преко уских прљавих степеница западосмо у лијепо обијељену собу, расвијетљену су два мала прозора, у којој гораше на старинском камину весела ватра. У једноме ћошку једноставан стô, а на њему књиге, женске трице и јабуке; поред њега удобни и старински диван, а према уласку висока, широка постеља, на којој почиваше Данка.

Чини ми се, да ме старица престави пододавши неколико комплимената на мој рачун, и да нешто рекох; чини ми се, да се мој пријатељ удаљи, пошто ми нешто шапну; чини ми се такођер, да старица изађе и опет се врати, па опет изађе; али све те појединости блиједе, кад се сјетим оне слике, онога лица, а поврх свега оних очију. Ја видјех заиста нешто, што у свом животу никада видио нијесам, а по свој прилици и не ћу. У бијелој као снијег кошуљи сјеђаше она на постељи, закопана у јастуцима, као да свакога часа очекује некакву пресуду. Блиједо, дугуљасто као од воска млијеком преливено лице, са свим особинама јужнословенског типа и с лаком примјесом талијанског духа, који се особито истицаше на дрхтавим усницама, удараше у очи у контрасту са црним витицама њезине косе, на којој почиваше глава. Из њезиних такођер црних, премда спокојних и умилних очију, избијаше нешто звјерско, нешто демонско. Оне приповиједаху нешто, али очекиваху много више. У њезине мајке бијах опазио исти поглед, али док овај бијаше испуњен свакодневним бригама и љубави за кћер, дотле Данчине очи свјетлуцаху неком надом и неким очекивањем, о којем вишаше цијело њезино биће. Њезин осмијех, огледало прошлог радовања, бијаше скоро угашен, а ипак се смијаше, њезино се читаво биће смијаше, кад поглед пратијаше оно очекивање, које она пред собом тако чисто и бистро гледаше.

Њезин танки глас, који тако немило у срце продираше, и који се обично код сушичавих опажа, бијаше благ, миран, мелодичан, и ако си могао примјетити, да може сегнути до највеће висине.

Је ли Данка била лијепа? На ово би могао одговорити само онај, који би површно мотрио онај израз и оне очи,

онај који не би уочио дух него тијело, онај дух, који избија-ше из цијелог њезиног бића, а поврх свега из њезиних очију.

Ми говорасмо — не спомињем се, како до тога дође — о времену, о становницима града, откле долажах, и о књигама, које лежаху на столу. Бијаху то већим дијелом школске књиге, географија и путописи, између којих неколико романа Жил Верна у српском пријеводу.

»Како ми се чини — рекох — овдје је сама географија. Ви се канда на пут спремате.«

»Да — осјече она одлучно, подигавши дугу мршаву руку с тако бôлним изразом, да се нехотице тргох и уједох за наусни-це — да — понови она — на дуго, дуго путовање.«

»Љубите ли књиге« упитах, да свернем с разговором на друго.

»Љубим — прихвати она — ако само не приповиједају о љубави. Све што је у њима написано, све је то којешта, све је то лаж, јер.... како се може описивати нешто, што осје-ћамо?«... Она стисну зубима и уздахну дубоко.

»Јест, али је умјетност имитација реалног живота«... рекох.

Она ме напрасно прекиде:

».... Да, да, да..... и ви пишете, па морате, разумије се, тако говорити. Књиге су за то на свијету, да нас васпитају а не да престављају погрјешно наша осјећања! А ми...« и њезине се мисли помутише.

Ја ћутах као заливен.

»Знате ли, шта је? — ускликну она на једном — и ја сам некада хтјела да постанем списатељица.... али.... да, како да Вам то кажем?... Тад се на једном колосјек мог жи-вота бездушно прекинуо.« Њезин поглед постаде таман, она преблиједи као крпа, а глава клону. Учини ми се као да се окаменила.

»Ви сте тако добри — рече слабашним гласом и не гле-дајући ме, као да ми мисли чита — а ја Вам толико мојим лудоријама додијавам...«

»Али ни најмање — прихватих — ја Вас веома радо слушам.«

»Да, да!... повика она као бијесна — јер Ви хоћете да пишете о томе; али немојте заборавити, да је он погрда и да

ће нас само смрт помирити. Ја њега не мрзим већ једино његова злодјела, која мора испаштати. Чујте! — и она подиже свечано у вис руку — као што је истина, да Бог постоји, тако је истина да ћу га ја видјети мртва! Тада ћу му опростити и тада ћу спокојно умријети!«

Рука јој клону, а кад се ја прибрах, опазих да је чврсто заспала. Њезино високо чело бијаше покривено леденим знојем.

Ја се обазрех и видјех љекара на прагу.

»Но, дакле, хоћемо ли да путујемо?« запита ме он. Кад погледах на сахат, опазих у чуду, да је већ седам. Пошто ме доктор кажипрстом свјетоваше, да ћутим, удаљих се полагано, погледавши још једном Данку.

»Па, како је болесници? — упита стара Марта дрхтавим гласом, кад ступисмо у дућан, нудећи нас још чашицом ракије — хоће ли још дуго живјети?«

»Оставите је на миру, док спава, а кад се пробуди, дајте јој овај прашак — одговори доктор. На прољеће послаћемо је на море.«

»Нека Вас Бог услиша«, уздахну старица и прекрсти се. Она нам поможе, да се попнемо у кола, умота наше ноге, и ми кренусмо.

»Како можете лагати тако? — упитах мога пријатеља на путу.

»А што ћете, мој драги? Она је по природи тако чврста, а њезин је дух тако будан, да може живјети још неколико мјесеци: па за што и на што јадити биједну старицу прије времена?«

На повратку попуни ми доктор Данчину историју. Њезин отац бијаше сеоски учитељ, образован човјек челична карактера, који претрпи много ради свог политичног начела. Разочаран и не схваћен, бијаше прије времена баталио службу, повукавши се у кућу, коју тада остављасмо, с намјером да се посвети господарству, трговини и образовању своје јединице.

Познавајући школске прилике као ико, он не хтијаше ни под каквим условом, да је шаље у школу, и ако је био чврсто увјерен, де ће јој образовање срећу у животу створити. Он је с тога сам подучаваше штедећи такођер за њезину прћију. Дјевојка интелигентна и одушевљена толико за наобразбу

колико за учитеља обећаваше много, али у најљепше отац умрије од капи. Она се разболе и одлежа скоро читаву годину у постељи; трговина окрену наопако, а уштеђена прћија постаде још мања. Њезина мајка, да је разоноди, вођаше је често у град к родбини, гдје за њу поче нов живот. Овдје Данка упознаде њега. Он је био красан момак и учаше у главноме граду, да постане учитељ. Његово понашање у школи бијаше веома рђаво, али сви му радо праштаху ради симпатије, коју у сваком побуђиваше, и ради његових добрих оцјена у учењу. Он бијаше мезимац нашега града, и многе мајке жељаху га видјети зетом, тим више, што је на кући прилично богат био. Које чудо дакле, што се Данка у њ заљубила? Како и зашто му се она допала? Не треба да вам причам.... Ви сте је данас видјели.... Него, ова љубав размази га још горе, па кад се врати у Задар, устостручише се његови ђачки несташлуци. Једном доби у сред бијела дана шамар на улици од једне службенице, којој је непрестано додијавао, тако да најпослије доби *consilium abeundi* с напоменом, да и даље приватно испите полагати може. Он оде у Трст, ували се у нове љубави, паде у дугове, и врати се послије кратког времена ради оскудице новаца опет натраг, »да учи приватно«, као што говораше. Све његове комедије не бијаху познате. Многи се за њ заузеше, шта више кућаху професоре, и он постаде опет градска маза. За несрећу, на свом повратку у град, нађе ту Данку и изгледаше, да се збиља поправио. Они проведоше три мјесеца у граду, и тај боравак дјевојка плати поштењем и животом. Кад она једне вечери оде у село, да посјети болесну мајку, ишчезе и он сутрадан под изликом, да иде полагати испите. Она добиваше врло ријетко његова писма са датумом из Задра, док се он скиташе по Јужној Далмацији. Вријеме тецијаше, а свакојаки гласови колаху о њему, док се једнога лијепога дана не чу, да су га у Котору са једном кријумчарском четом заједно са његовом женом ухапсили. Једна дјевојка као и многи пријатељи не хтједоше вјеровати, те настојаху, да се потанко извијесте. Истрага, жалибоже, потврди несретне гласове. Он сједаше у затвору, не могући платити глобу, а послије три мјесеца отпустише га. Мјесто да походи своју жену, која се прије њега бијаше осло-

дила, оде у Трст, док се ту скоро као келнер у Шибенику опет не појави, продавајући узгред унесени духан. Ових сам дана, шта више, чуо, да су га с неким кријумчарима у граду видјели. Али ја то не вјерујем. Од доба, откада Данка дознаде, да је ожењен, леже бôља у кревет и од тада се више не диже. Ако вам се данас учинило, да је лијепа, преставите, каква је изгледала прије три гôдине.«

»Па је ли збиља немогуће отети је из чељусти смрти?«

»По мом мишљењу, сасвим је немогуће«, одговори љекар, придржавајући мирно утрнуту вирђинку.

Ми умукосмо и ћутасмо све, док не стигосмо у град.

Послије неколико дана морадох оставити мали град, старога попу, пријатеља љекара, партију преферанса, па мало доцније и Далмацију. Полагано, као што се то у животу догађа, заборавих и Данчину историју, кад ме једнога јутра изненади писмо мог пријатеља, и то управ из К. Оно дословце гласијаше овако:

Драги пријатељу!

Ви знате добро, да ја нерадо пишем писма, али данас не могу иначе, пошто сам увјерен, да ће Вас у велике занимати. Неки дан ме позваше брзојавно у К., да обдукцирам лешину некога, који бјеше погинуо, убијен од финанцијске страже. Чинило ми се, да ћу полудјети, кад га нађох у Данчиној соби, и у њему препознадох Данчиног љубазника. Он долажаше из Босне су неколико товара духана и западе несрећом на финансијску стражу на неколико корачаја од Данчиног стана. Он се оприје са својим друговима, оружаном руком. Измијенише неколико фишека; један стражар и један коњ допадоше смртних рана, док он остаде мртав на мјесту. Пуцатања прену тежаке и малу кућу, коју сте са мном заједно посјетили, док Данка сретно и одрješито заповиједи, да пренесу мртваца(?!) у њезину собу. Тежаци и стара Марта приповиједају, да не трену нити прозбори ријечи, кад га видје, него да се само »чудновато« смијаше. Она нас замоли — приповиједаху ми људи — да се удаљимо, и да је с њим на саму до у јутру оставимо. Кад се послије неколико сахати повратисмо у собу, опазисмо да се преставила, као анђелак.

Драги пријатељу! Ја сам видио многе мртваце, али никад таковог лика! Љубав, коју сам узалудно у животу тражио, огледаше се на њезиним мртвим, затегнутим, и тако лијепим цртама, као ни у каквој слици, као ни у каквој пјесми!..... Да, да само нијесам учио медицину!.... Стари је попа сатрвен, лежи у постељи и снива чуда на свој начин и по свом узгоју, док ја јасно и бистро осјећам, да ћу полудјети, ако и даље овдје останем. С тога полазим још прекосјутра на далек пут, па ћемо се по свој прилици видјети у великом, лијепом свијету, али ми само обећати морате, да ми не ћете никада споменути Данку.

У Бечу, новембра 1903.

MUDRE IZREKE.

1. Najvažniji osnov vaspitańa djece jest: da djeca dobiju nepokolebivo ubijeđeńe, da sve ono, što im treba, vaļa zaraditi trudom, i da ništa ne pada gotovo s neba. Dijete treba da zna, da sluškińa, koja prolijeva vodu iz ńegovog umivaonika, ne čini to iz ļubavi, i kad djecu vaspitate tako, da oni sami prolijevaju vodu iz svog umivaonika i drže ga u redu, kad oni sami budu čistili svoje cipele i haļine, napravļali svoje postele i postavļali stô za jelo, to će više doprinijeti ńihovoj sreći u životu, nego li učeńe francuskog jezika i opšte historije. Vjerujte ovo čovjeku, koji je već nogom u grobu. Samo će tako djeca steći uvjereńe, da su svi ļudi braća, da su svi jednaci, i da se ne dijele u gospodare i sluge.

Tolstoj.

2. Prigni se malo da prodeš kroza svijet, tako ćeš uštedjeti sebi više od jednog neuļudnog sudara.

Franklin.

3. Nauči se živjeti bez prijateļâ; to ti može biti od koristi u dnevima nesreće.

Cervantes.

4. Ne govorimo nigda o sebi ni dobro ni zlo; ne dobro, jer nam ne će vjerovati; ne zlo, jer će nam vjerovati.

Konfucij.

5. Ko čineći kome kakvu uslugu nije računao na neharnost, izvršio je samo u pola svoju dužnost.

Latouche.

GRUŽ.

Topografično-povjesničke bilješke (3)

Vice Adamovića.

III.

Kad smo tako dokazali, kada i kako je Gruž došao pod dubrovačku vlast, hajd' da vidimo ńegov dalji razvitak i napredak.

Čim su, dakle, spomenuti predjeli postali vlasništvom starijeh Dubrovčana, oni počeše odmah raditi na usavršavańu i umnožavańu pomorske sile.

Nema sumńe, da su oni još i mnogo prije imali oružaonicu[1]) za gradeńe i popravlańe raznijeh ratnijeh sprava.

Stare kronike doista potvrduju, da je Dubrovnik imao svoje brodovle vrlo rano, jer se drukčije ne bi mogao da brani od gusarâ i Saračenâ[2]); ali stoprv onda, kada gruška, župska, riječka i zatonska luka dopadnu pod vlast dubrovačke republike, zapeše Dubrovčani iz petnijeh žila oko gradeńa brodova, znajući dobro, da je more jedini put po komu bi se ńihova državica mogla uzdržati i odoleti prožrdlivijem pohlepama moćnijeh neprijatela s mora i s brda, te uspeti se do one visine, do koje kasnije zbila dopre.

Tada je tek Dubrovnik imao sve uvjete, koje zahtijeva slobodni razvitak brodareńa i trgovine. Povjest nam pripovijeda, kako su Dubrovčani prodavali po susjednijem zemlama morsku sô, što se okolo 1500. i u Gružu vadila[3]), a uz to su još trgovali svilom, tkaninama, vinom, uljem, oružjem i t. d. te uvozili izmedu ostaloga drva za gradeńe lada, katrama i t. d.

---

[1]) U popisu kuća, koje 1417. god. ne plaćahu poreza, nalazimo pod rednijem brojem 3 zabilježeno ovo: *„Arsena* con la caxa dove sta el guardiano de le galie" (Rukop. Male Braće, stari br. 265.).

„Orsan (orsena) zgrada, ograda i mjesto gdje se brodovi grade; arapski *arsana* pak odatle i talijanski *arsenale* i *darsena*. **Zore**: „Дубровачке туњике".

[2]) „Još godine 782. sagradiše Dubrovčani prvu oružanu galiju". (Isp. **M. Pucić - Škalić** „Povjesnica Dubrovnika").

[3]) Jireček op. cit. str. 24.

Osobito su s brda Gargano i s brda Sant'Angelo u Apuliji donosili potrebito gradivo za gradeńe brodova.[1])

Godine 1525. republika preduze potrebite mjere, da se i na Kantafigu podigne dobar škar na zemljištu Krsta Kabožića, u koju svrhu potroši 280 dukata. Nabaviše se *argani*, *vaši*, *puntali*, *maji*, *sjekire* i sve ostalo potrebito orude[2]), a valanih majstora i prota bilo je na pretek po dubrovačkoj okolini. Trebalo je još samo, da se bolje obezbijedi opstanak novoga škara pribavljajući mu rada. Na to je išla docnija naredba (21. decembra 1748.), po kojoj svi brodovi dubrovačke države, koji su imali potrebu kakve opravke, bili su primorani, da se u tu svrhu obrate gruškom škaru. Jedino u slučaju velike kakve nužde smjele su opravke i drugdje da se izvrše[3]).

Sa gruškog su se škara porinule mnoge galije, pulake, karake i slične velike splavi[4]), koje vješto sagradene, odolijevahu vrlo dobro uzburkanijem talasima. S toga se taj škar u brzo podiže do take znamenitosti, da je francuski kral Karlo IX. bio pozvao u svoje zemle nekoliko dubrovačkijeh radnika i bi tako zadovoljan ńihovim radom, da se sam riješi da izda naredbu, kojom je svakomu Dubrovčaninu podato pravo na francusko gradanstvo.

Pokojni kanonik Ivo Stojanović u podlisku „Dubrovnika" br. 45. 1896. god. pripovijeda, kako su se Englezi bavili nekijem načinom gradeńa brodova na škarima i to da se zvalo

---

[1]) Vidi, **Engel** u Stojanovićevu prijevodu. — **M. Ban** pripovijeda, da se gradeńe brodova poznavalo od kako je postojao Dubrovnik („Dubr. cvijet narod. književstva" MDCCCLIX str. 127).

[2]) Donosimo ovdje tumačeńe pomorskijeh i škarskijeh riječi i fraza po M. Vodopiću iz ńegove „Tužne Jele". *Argani* su iztezala; *vaši* su orude drveno sastavljeno od dvije debele grede sadružene sa druge dvije tańe poprijeko kroz glave im promaknute. Slog ovi postavlja se brodu kad se porińiva ili na suho isteže. *Puntò* je potpirač, gredica, kojom se brod na škaru uzdrži se da ne prevali. *Maj* je mlat veliki, gvozdeni. *Proto* je onaj, koji vlada škarom i upravlja brodogradom.

[3]) *„Regolamento della Repubblica di Ragusa per la navigazione nazionale."* 1794. — XIII. str. 7.

[4]) *Galija*, ital. *galera*, velika je plav na vesla. *Pulaka* je brod sa tri katarke. *Karaka*, ital. caracca, to su starinski brodovi kakve je naročito Portugalska slala za Brazil.

„građeńe brodova na dubrovačku". U ostalom nedvojbeno je, da nazivlje Ragusa pod oblikom Argosy bilo je prešlo u Englesku, gdje su se istijem označivale kreate dubrovačke karake[1]).

Dobar se glas o gruškom škaru uzdržao sve do našijeh dana, te je inženijer Lorenzo Vitelleschi punijem pravom mogao pisati, da su trgovački brodovi, što izlaze iz tog škara, *jaki, dobra kroja i dobri na jedra.*[2])

To se najsjajnije dokazalo onda, kad je 3 marta 1870. g. „Dubrovačko Pomorsko Društvo" započelo graditi u Gružu svoj prvi brod pod imenom *„četvrti dubrovački"*, jer su prva tri bila nabavljena u tudinstvu.

Ah! lijepo li ti je onda bilo u Gružu: sve živahno, sve revnosno i veselo, sve za poslom kao marljive pčelice. Ondje si mogao da se diviš vještini mladijeh majstora, od kojijeh, neki zviždukujući pribija ovu ili onu šticu[3]), drugi popijeva i oštri na tocilu dlijeta i jaške (bradve). Onamo zgurkana starica kupi u okrpljenoj pregači po koju šačicu ošćelâ[4]); amo trče dva tri podraslića noseći čavala, bucijela ili potrebita gvožda za majstore; tamo dalje ńih dvojica, čvrstijeh mišica, rade ogromnom testerom, kojom se žure da iz debelog pańa naprave neke dijelove za kakve lađe. Vas taj rad gleda, upravlja i budnijem okom prati marljivi *proto*, koji sad sokoli ovoga radnika, sad dovikuje drugoga, čas pomaže i sam, čas nareduje jedno ili drugo.

U tom mravińaku ńemu se ništa ne ukrade, ništa mu ne izbjegne, kao no ti onomu, na kojem leži sva odgovornost.

Crni, gusti se dim uzdiže iz lonaca punijeh katrama, što se na više mjesta na škaru rastapa;

„Obale su svuda zapačane
Drvjem, gredam, daskam i madjeram,
Te oko ńih majstorska rabota
Pile, jaške, mlati i sjekire."[5])

[1]) Upor. **Evans** „Trough Bosnia and the Herzegovina on foot during the insurrection." London, 1877. str. 414.

[2]) „Notizie storiche statistiche del Circolo di Ragusa", rukopis od 1827. god. na str. 79.

[3]) *Štica* je daska, a *tocio* (tocila) je brus. Upor. Zore „Дубров. туђинке."

[4]) *Ošćela* je ostružina od drveta; italij. astella dem. od asta. Prof. **Zore** n. m.

[5]) M. Pucić „Cvijeta."

Ali najljepše bijaše motriti Gruž prigodom porinuća kakvog novo sagradenog broda. Tom bi se prilikom zgrnulo mnoštvo naroda iz grada i okoline, tako da je ne samo u Gružu bilo sve glava do glave, nego i po Gorńemu Konalu i po Nuncijati svijet je vrvio, da se nauživa veličanstvenog prizora. Novi je brod još na suhu; stoji ponosito nasloňen na vašima, a o bocima još ga samo podupiru dva, tri puntala. Mjesto stalnijeh kataraka, na ńemu su tri privremene, a na istijem su nanizane raznovrsne zastave, dok ona sv. Vlasi lepršа na najodličnijem mjestu. S krme vise kruglaste kite napravljene svilenijem vrpcama svake šare i kozarom. Kuće i gospodski ljetńaci sve je to sagovima i prostiračima nakićeno, a po prozorima i na terasama pomolile vladike i djevojčice u bogatijem haljinama od svile i kadife. No, već se razlijegaju milozvučne armonije muzike, koja je navlaš iz grada stigla da uveliča ovu pučku svečanost. Pop je u toliko poškropio i pokadio novi brod, te mu je podijelio crkveni blagosov. Proto, blijed u licu, zapovijeda, a puntali već padaju jedan za drugijem, brod se počeo spuzati niz koso postavljene vaše: trenutak je veoma ganutljiv; mnogijem se kosa naježila, mnogo se oko od radosti orosilo. Narod kliče, pleska rukama, muzika sviri, topovi pucaju, na brodu se napija u zdravlje prota i vlasnika plavi, staklenice malvasije o brod se razbijaju, veselje je neopisivo. U jedan mah brod se sklizne preko položenijeh poluga i eno ga u more, koje pjenuši i u vis se uzdiže kako da ljeliva novog gosta i da mu pun radosti izrazuje svoju dobrodošlicu. Pozvanici s broda mahaju rupcima, a s kraja ih narod otpozdravlja, te se malo po malo svak stane povraćati k svojijem kućama. Ko je ovako veselje jednom vidio ne može da ga lasno zaboravi, jer mu za dugo ostane u pameti Gruž i ńegova divna luka.

Ubavo ovo mjesto raste sve više i više i puni se narodom. Na kraj škara se podiže crkva sv. Nikole, pokroviteļa putnika i pomoraca, a pokraj igala poredali se bijeli ļetnikovci ponosne vlastele.[1])

[1]) Jedan izmedu tijeh ļetnikovaca bio je opkoļen vodom, te su ga s toga zvali „Mleci", a odatle je postala riječ: *„Bit' u Gružu a ne vidjet Mletke."* V. *Daničić*, Poslovice 188.

Ovdje se od srpskog kralja Pavlimira (Bela), pa još i dan danas svraćaju mnogi velikani, jer ih s jedne ruke primamljuje divota položaja, a s druge jer im je poznata uglađenost naroda, kojemu je harakteristična crta gostoljubnost i prijatnost.

Godine 1521. dode u Gruž poslanik ugarski *dominus Simon, aulicus et orator Regis Hungarie* i bi primljen u manastir sv. Križa.

Okolo g. 1775. knez *Đorđe Razdvil*, putujući za Carigrad, prispije u Gruž, gdje mu vijeće pošlje na susret dva senatura, koji mu se poklone i pozdrave ga u ime slobodne vlade. Malo godina docnije (julija 1798.) dode u Gruž i malteški knez *Ferdinand Hompesc*, te mu dubrovačka vlada ne samo priredi najpristojniji doček, nego stavi još na ńegovo raspoloženje jedan izmedu najlepših gruških letnikovaca, na što se on ganutljivijem riječima zahvali.[1]) Dapače se zna, da je u više prigoda i sama republikanska vlada prebivala za koje vrijeme u Gružu.[2])

Krcate plavi svakovrsnom trgovinom dolaze u Gruž iz dalekijeh krajeva, a druge opet odlaze tamo, amo po svijetu.[3]) Narodno pomorstvo stoji pod nadzirańem petero senatura, koji, do potrebe, vrše sudstvo u svakoj prepirci i parnici izmedu članova pomorskog življa.

Svi slojevi pučanstva imaju dijela na dubrovačkijem brodovima, te i same sluškińe ulažu svoj prištedeni novac u domaće brodove.[4]) „Pisci dubrovački, veli učeni Prof. N. Nodilo, to su pisci na brodu", pak odmah nastavlja: „Tvrdo stoji, da gospoda tada idu u pomorske kapetane i u pomorske pisare.[5])

Gdje svi tako složno rade i nastoje, nije čudo da promet i trgovina znatno napreduju i cvjetaju, a s ńima se uporedo

[1]) V. rukop. **Milišića** u knjižnici Malobraćana, br. 194.

[2]) **Razzi** op. cit. str. 150.

[3]) *Krcat* od ital. *carico*, biva *pun, napršen*; pomorska je riječ, kao što su i glagoli krcati, nakrcati, iskrcati, prekrcati.

[4]) ‚Senatus Consultus' (odlukom) od 10 maja 1799. uvaña se pristojba na prodaju česti brodova, koje su se zvale po italijans. nazivu *‚karati'* (caratti), a bilo ih je 24 u jednom brodu. **V. Vojnović**, Državni rizničari dubrovač. republ. str. 88.

[5]) Rad jugosl. akad., knjiga LXV. 114.

širi i dobrostaće Gruža i grada. Gruž stoji na vrhuncu svog materijalnog razvitka. Gospodske se kuće kite umotvorinama Tiziana, Tintoretti-a, Carmela i drugijeh glasovitijeh slikara italijanske, španolske i nizozemske škole. Tako su se n. p. još do danas sačuvale slikarije iz renaissance na plafonu vile Đordića, o kojoj tradicija tvrdi, da je bila podignuta od Pera Sorga 1520. g. Svaka vlasteoska kuća, uz bogatu knižnicu, ima i svoju pinakoteku, gdje navlastito padaju u oči slike porodičnijeh izumrlijeh predaka. Zlata, srebra, bisera i mjeda ima u svakoj kući; spreme, ormari i blanci su puni svakijem blagom božjem; nu ipak je toliko u oblačenu, koliko u hranenu vladala razumna umjerenost.

MODERNA NEMAČKA LIRIKA.

— Đ. I. N. —

1. Stari i mladi.

Sadašne doba nije baš veoma povoljno za liriku. To je i pojmljivo, jer sadržajni interes lirike puno zaostaje za romanom i dramom. Da se uzmogne u lirici uživati, treba imati za lepotu oblika višeg estetskog smisla, koji je uvijek bio veoma rijedak, a sada je može biti i rjedi nego li je to prije bilo. Da lirika nije nikad mogla naći velik krug zainteresovanih, kao epika i dramatika, dovoljno će pokazati pogled na njemačke literarne prilike. Punih je deset godina trebalo, dok se pokazalo potrebnim drugo izdanje Hajneove: „Knige pjesama“ (Buch der Lieder), a i s Lenauom, Ajhendorfom i dr. tek se malo po malo upoznavala čitalačka publika. Ali je ipak bilo liričara, koji su u brzo polučili velik knižarski uspjeh. Tako su Bodenstedtove: „Lieder des Mirza Schaffy“ (pjesme Mirce Šafija) doživjele mnogobrojna izdanja; Gajbel je isto tako postao gotovo popularniji nego li osobito po školama propagovani Uland. A

u najnovije je vrijeme „narodna pjesnikiña“ Ivana Ambrozius doživjela 34 izdaña svojih pjesama, i to u vrlo kratkom vremenu. Ali sve ove uspjehe početnikâ u lirici moramo smatrati izuzetkom gore postavljenog pravila, dok pravi liričari samo rijetko gorńe pravilo prekoračuju. Tek kad ovi „pravi liričari“ dostignu stepen „klasikâ“, pa ih donesu na trgu zlatnim divot-koricama, tek onda vrijednost ńihova poskoči — ali da li se oni više čitaju, to je, naravno, drugo pitańe! Frajligrat pruža najboļi primjer, kako i burni liričar može u brzo velik uspjeh postići; i ovaj slučaj potvrduje općenitost onoga, što smo gore tvrdili, jer je upravo najviše izdańa doživjela ona prva zbirka Frajligratovih pjesama, u kojoj je već sam sadržaj mogao djelovati svojom privlačnom snagom, u kojoj pjesnik bujnom fantazijom stvara egzotične osjećajne slike. Ńegove kasnije pjesme, kojih je pojetska vrijednost kud i kamo veća od onih prvih, — polučiše veoma slab uspjeh. Da se uzmogne u ńemačkom narodu lirika barem proturati, ona mora biti oharakterisana izvjesnim svojstvima, koja se opet dadu točno odrediti. Na prvom mjestu mora lirika biti sadržajno interesantna i u tude perje okićena, pa bilo ono s orjenta (kao kod Frajligrata i Bodenšteta) ili sredovječna (kao Šefelov: „bubńar“). Na dale mora lirika biti potpuno bezazlena u političkom i društvenom obziru, inače će je kritika prisiliti, da mukom zamukne.

Posļedńi liričar prvog reda, kog nam je Ńemačka pružila, bio je: Frajligrat. Gajbel je bio bez sumńe veoma velik pjesnički talenat, ali ńegova formalna virtuoznost nije mogla prikriti pomańkańe jakog temperamenta i jedre ličnosti. Prema tome on nije bio drugo, nego pjesnik za ńežne djevojčice. Guckov ga nazivļe: „slaba glava medu pjesnicima.“ Premda je ovakov sud o ńemu dosta oštar, ipak nam se čini pojmļiv. Pored Gajbela moram spomenuti još dvojicu pjesnika, koji kao liričari uživaju priličan glas, a to su: Teodor Štorm i Merike. Pjesnička nam duša ovog potońeg stvara biserje opisujući mirni život, prirodne slike — a sve na narodnu! No on nema pjesničkog poleta, a nema snage i strastvenosti u opisivańu; ńegov bi se duševni horizonat mogao identifikovati s duševnim horizontom mirnog, ļubeznog protestantskog paroha. Znatniji je od ńega Štorm; on je nedostiživ majstor u opisivańu svojih osje-

ćaja, a pružio nam je jedno 50 pjesama, kojih vrijednost ne će nikada propasti. Štorm nam se u opisivanju sjevernog mora pokazuje u pravom smislu riječi realist, ali čudotvorni pjesnički balsam počiva ipak na njegovim glatkim stihovima. Ali je i Štorm, premda kao specijalista veoma visoko stoji, ipak sve prije, nego li nenadmašiva pjesnička ličnost. I ako su Julije Volf i Rudolf Baumbah puno neznatniji od Štorma i Merikea, ipak im moram izvjesni pjesnički talenat priznati. Glavna razlika među ovim parovima leži u tome, što je pojezija ovih potonjih u svojoj nutrini živahnija, dok se vidi, da su stihove s natezanjem gradili. Razmatrajući ovako nepovoljno stanje, mogli bi skoro pomisliti, da se njemački narod od lirike potpuno otudio; ali sam ja ovakovo shvatanje, mislim, već samim uvodom dovoljno pobio, jer smo vidjeli, da je uspjeh pjesnikâ tim jači, čim je njihov rad umjereniji — gotovo bi smjeli reći slabiji.

Nova generacija liričara stupi na pozornicu njemačke književnosti u posljednjoj trećini 19-og stoljeća. Često je puta — i to gotovo s pravom — bila ova „najnovija" ili „zelena Njemačka" predmet smijeha, jer se ona pojavila s pretensijom, da stvori nešto novo u pjesništvu, i da kao takova bude kritikovana. Ja držim, da se na obje strane griješilo. Mladi su pjesnici sebi previše toga dopuštali, oslanjajući se na svoju bilo istinsku ili umišljenu originalnost, a kritika je odlučno zabacivala i ono, što je bilo novo i dostojno pohvale i priznanja! Naravno je, da se dade i psihološki razjasniti ponašanje mladih literata: bijesno napadnuti od strane stare generacije, koja je strepila nad svojim renomeom; od mase čitalačke publike ignorovani i ismijani, napinjahu oni sve svoje sile, da prokrče sebi slobodan komadić zemljišta na književnom polju. Što im se više uskraćivalo zasluženo priznanje od strane kritike, to se kod njih brže razvijala samosvijest, to su se važnijim smatrali.

No to nije bila umjetnička uzbuna, što se dizala na mlade literate od strane porodičnih listova i svagdanje štampe; povod su dale socijalno-revolucionarne ideje, koje su kod ovih mladih pjesnika u različitoj mjeri na vidjelo izlazile. Mladi su literati usisali u velikovaroškom vazduhu bakcile socijalističkih i anarhističkih ideja — pa je tako njihova mladenačka duša bila potpuno tim idejama zaražena; — oni nam prestavljaju moder-

nizovano izdaće „mlade Ńemačke“,[1]) propovijedahu poput ove odstup od tradicionalnih, filistarskih moralnih načela; udarahu na crkvene dogme ili ih ismijavahu; napokon pak izadoše na vidjelo s očitim simpatijama za revolucionarni radenički pokret. Nužna je pośledica bila, da su oni kao pobornici još nepriznatih umjetničkih teorija — a uz to još revolucionarnim duhom zadahnuti — morali svoje radove u očima savremenikâ diskreditovati, a uz to još od filistarske štampe nemilosrdan napadaj izdržati.

Čitajući objektivno prvu manifestaciju modernih liričara, koja je god. 1885. ugledala svijet pod imenom: „Moderne Dichtercharaktere“ (moderni pjesnički harakteri) — moramo priznati, da su ovi mladi pjesnici bili prožeti silnim zanosom. No ove velike riječi zvuče katkad frazeološki, ali pri svem tom blista se u pjesmama mladih zanešeńaka hvale vrijedna nit istinskog oduševleńa. Ako pokušamo porediti današńe moderne almanahe s onom prvom antologijom, to će poredba ispasti bez sumńe u prilog potońe. Današńe su zbirke u svojoj ejelini žigosane staračkim pečatom. Izuzevši malobrojne pokušaje zdravog i jakog genija, bode nas u oči masa ishitrenih pokušaja, koji su vrlo često u pravom smislu riječi: „bezukusni“. Potpuno je pojmlivo i opravdano nastojańe mladi liričara, da stvore nove i jake tonove, koji bi se oprli truležu, što je prijetio, da će ovladati u ńemačkoj lirici. Današńe grčevito nastojańe, da se ispipaju novi efekti; današńi lov na originalnost à tout prix ne pokazuje nikakova zdrava i opravdana umjetničkog rada, nego odurnu taštinu nadute virtuoznosti; danas nema snažne osebenosti — ovladala je potpuna nemoć (impotencija)! Nama je vrlo dobro poznato, da svaki pravi liričar mora biti individualnost, ali se pjesnička individualnost mora odreći istraživańa harakternih oznaka na apsurdnostima!

Nazorima i nastojańu mladih liričara pośledńe trećine 19-og stoleća bila je podlogom vrlo pravedna misao. Ńihova je zvijezda predvodnica neoborivi zakon: pjesnik ne smije biti svag-

[1]) Skoro u isto vrijeme, kad se god. 1830. na novo budio politički život, vidimo i u ńemačkoj literaturi na novo: „Sturm und Drang“. Slobodniji se život traži u crkvi i u državi! Ugled romantičke škole propada, a duhovi se opet dadoše pod francusko okrilje. Na čelu su ovog revolucionarnog pokreta stajali nekolicina pisaca, koji su obično poznati pod imenom: „Junges Deutschland“.

dańa priroda, niti on smije svoje stihove kao zanatnik izradivati! Istu je misao Zola ovako izrazio: „umjetničko je djelo prirodna tvorevina razmatrańa na naočale temperamenta". Ako na mjesto riječi: „temperamenat" stavimo riječ: „individualnost", eto nam religije ńemačkih modernih liričara! — Pjesnik mora pružati ono, što je sam doživio, što je sam osjećao; mjesto blage limonade zahtijeva se žestoko piće i nastoji se ovom zahtjevu po mogućnosti udovoljiti! No svak, naravno, nije u tom uspjeha imao. Pa nije ni svaki od mladih literata bio tako strastven, tako snagom prožet, da bi mogao iz kratera svoje duše vulkansku pojeziju izbacivati. Mnogi su komično izgledali u uskom ruhu novih težńa, koje su silom na svoje nezgrapno tijelo navlačili; mnogi su se od ovih mladića dovili bolem, pa se povratili pod vidom masno plaćenih učitelja ili sudaca natrag u „filistarsku zemlju" — a Parnasu su za uvijek rekli „s Bogom!"

Ali su nekolicina također nešto spomena vrijedno stvorili i dokazali, da je zvijezda predvodnica ove uzbune bila nešto uzvišenije nego li je prepirka nekolicine nezrelih mladića.

2. Herman Konradi i Vilhelm Arendt.

Tamni „Sturm und Drang" očitovao se najbolje u svojoj cjelosti na pjesničkim radovima Hermana Konradi-a, a osobito u ńegovim: „grešnikovim pjesmama" (Lieder einer Sünders). Konradi nije bio običan „stihotvorac"; bol, zanesenost, uzbuđeńe, — što se u ńegovim stihovima poput bijesnih valova uzdižu — dobrim su dijelom istinski. Konradi je imao dovoljno temperamenta, zato i ne mańka ńegovoj pojeziji osobenosti. Jest, on je imao takav temperamenat, da nam je mogao pružiti ono umjetničko uživańe, onaj žarki patos, što jure kroz ńegove pjesme poput potmule bujice. No pošto se on u svojim pjesmama nigdje ne odmara, nego neumorno juri za zvukom bubńa i borije, to ńegova pojezija umara čitaoce, ako im priroda nije srodna ńegovoj. No ima još nešto, što nam priječi, du potpuno uživamo u Konradijevoj lirici: on ima velik pjesnički talenat, ali nema titanske snage, da u igri baci Osu na Pelion! Ńegove su slike većinom pune snage, pune žara, ńe-

govi stihovi puni pjesničkog poleta, — ali katkad ga ipak izdade snaga, čitalac i nehotice osjeti, koliko je muke pjesnik utrošio u svoje djelo. No pri svem tom prikazuje nam se ipak Konradi prema Ritershauzu, Hopfenu, Volfu, Baumbahu i dr. kao div prema patuljcima.

Također s misaone strane nije Konradijeva pojezija izbistrena. On je rano umro, ali sumńam, da bi i za života ikada svoje nazore izbistrio. Pjesnički su mu produkti odsjevi osjećaja i raspoloženja. Neugodno je dirnut pokvarenošću društva, ona ga uzbuduje — no ipak osjeća, da je i on istom zaražen, da je i sam ńen produkat. Konradijeva duša nalazi veselje u užitku, ali brzo se pjesnik pita: „Wo sind sie geliebten, meine unschuldigen Kinderaugen?“ Bio je nesposoban da odoli primamljivim zvucima čulnog uživańa, pa radi toga često sam sebi gorko predbacuje. Razliku izmedu ńegovog idealnog nastojańa i realnog čulnog uživańa uzima za temelni kamen svojim: „grešnikovim pjesmama“. U ńima se Konradi često puta dotakne svojom ńežnom rukom najosjetlivije žice, pa nam proizvede tako umilne zvuke, kakovih nije još nikad čula ńemačka muza. Premda nam sam Konradi u jednoj pjesmi govori o svojoj pjesničkoj vrijednosti, ipak ga radi toga ne smijemo osudivati. U toj pjesmi veli, da će on poput meteora juriti kroz pojeziju, a ńegove će pjesme prodirati u dušu onih, koji ih budu čitali. No drugi će ono, što je on svojim duševnim okom gledao u lijepo ruho zaodjenuti, slaviti, a ńega zaboraviti nezahvalni potomci! Doista je Konradi danas skoro zaboravljen, a na daleko nije nikada ni poznat bio. Pa ipak je ńegova pojava puna privlačne snage za svakog prijatelja književnosti; narod ga je zaboravio, ali će mu historija književnosti ustupiti pristojno mjesto na svojim stranicama — on je to i zaslužio!

Radi kontrasta ćemo ovdje spomenuti i Vilhelma Arendta. Ovaj nije nikad osjetio nastupa srušene moralnosti, premda je u nekoliko svezaka opjevao draži pikantno prekritog ženskog tijela. Iz početka mu je virtuoznost u prikazivańu pribavila ugleda u užim literarnim krugovima, ali naskoro opaziše, da Arendt sam sebe kopira, pa je čitalačkoj publici u brzo dodijao ovaj „erotički specijalista.“

(nastaviće se)

DANIELE CORTIS. (8)

ROMAN.

Napisao **Antonio Fogazzaro.**

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava VIII.

Na poprištu.

Sutradan, na..... stanici, predzadńoj ńegova duga putovańa, Cortis nade B.-a i neke druge prijatele, koji su mu bili došli u susret. Trčali su zapijehani gore dole uzduž vlaka, otvarajući vratašca, zavirujući u kola. Otkrivši Cortisa, svi navališe na ń, da mu snažno stisnu ruku, da ga pozdrave tihim glasom i skrušeno.

— Vrlo zlo? reče on, ipak se smrknuvši, leteći očima od jednoga do drugoga.

— Vrlo zlo, odgovori B. klonut. Vrlo zlo, velim ti otvoreno. Po mome mišljeńu, ne činim komplimenata, stvar je propala.

— Polako, polako, skoči drugi. To pak, oh Bože.... Prostite, velu, ne čini mi se.

Tada B., koji je čas prije govorio kao da nema daha u tijelu, skoči na noge te stane grmljeti kao bjesomučnik:

— Ma jest, velim Vam, ma jest! *Ne čini mi se?* Ma što *ne čini mi se?* Ma, gdje Vi živite? Ma ne znate o radničkom društvu? Ma ne znate o dnevniku?

— A zidovi? šaptaše treći ispod glasa.

— Bravo! zaurla B. A zidovi! Deset proglasa onoga drugoga na jedan naš.

— Ma čekajte, vidjeće se danas!

— Da, bravo, što hoćete da se vidi!

— Vidjeće se danas, velim vam.

— A da, Vi ćete ih obrnuti, Vi ćete ih prevratiti, onu čeljad!

— Ma da!

— Ma ne!

Sada su svi zajedno bučali, prepirali se izmedu sebe kao da Cortisa i nema ondje.

— Jedan čas, gospodo! reče on, nadvikujući ih svojim glasom. Ima li te skupštine, ili nema?

— Ima!

— Nego što!

— Ima, gospodine!

— Za cijelo!

— I trebaće da dodem na ńu? preuze Cortis.

— Tu je čvor, razumiješ! viknu B. bacivši se skoro na ń, i drmajući mu u lice rukama s vrsima od prsta skupljenim uzgor. To je baš, mi ćemo iznijeti prijedlog da budeš pozvan, a ne znamo još hoće li proći, jer se deru, razumiješ, deru se, da ne treba! Da znadu dosta! Da, da, da, da....

— Ali to pismo? prekide Cortis. To moje pismo koje su štampali?

— A, usklikne B. udarivši se po čelu pa pretražujući džepove objema rukama. Nu ti glave! I još sam ovo došao navlaš za to! Imam ga ovdje, imam ga ovdje.

Izletješe novine, izletješe pisma, izletješe bilješke. B., crven kao rak, pregledaše velikom bitńom hartije i hartije, bacaše ih na tle, na sjedala, na noge prijateljâ. Napokon izade komad novinâ s razglašenim pismom, upravljenim nekakvom prof. M. iz Mletaka, koji je bio umro prije dva mjeseca. Novinar je tvrdio, da ga ima u uredu, te objavljivaše neke periode.

— Pismo je izlika, reče B., sabirući i stavljajući opet u džep raspršane hartije, jednu po jednu. Pismo je izlika. Neće te.

— Eh, ne, što se toga tiče, opazi drugi, da pismo nije ńegovo....

— Ali je ńegovo, zamrmlja neko, dok je Cortis u toliko, preskočivši primjedbe novinarske, čitao ove užasne periode:

„Ako se za sad ne može bolje, *transeat:* nastojmo proći kako bilo; ali ti znaš, da sam ja katolik i da se uzdam u onaj napredni razvoj kršćanske prosvjete, u koji se uzdao konte Cavour. Za to želno pospješujem čas, u koji će se sastaviti jedna parlamentarna stranka, jedan elemenat vlade s ovim idealom. Da neki pokušaji, da se makne javno mnijeńe, propadnu, *oportebat:* ti znaš bolje od mene, da je takva bila uvijek historična preprava svih velikih i teških pothvata. Pasti će ih još, ali ja sam tvrdo uvjeren, da će u odredenu času ova stranka

niknuti uslijed političkih potreba, i da će se tada, pače prije od tada, naći heroj, kao što bi rekao tvoj Carlyle, da je vodi; za kojim junakom, u prvim ili u zadńim redovima, biće, ako živ bude, tvoj

Danijel Cortis."

— A da kako nego moje! klikne Cortis put onoga, koji je bio izrazio sumńu. A da kako nego moje! Sasvim moje!

— Euh! učini B. Znalo se dobro.

Drugi umukoše.

— A što vele ta gospoda izbornici? upita Cortis.

— Šta vele? odvrati B. Vidi novinara, što kaže.

— Novinar je neznalica.

— Ah, moj dragi, ni naši izbornici nijesu Cavouri. Ne razumiju. Vide *katolik*, vide *kršćanska prosvjeta*, vide *nova parlamentarna stranka*, ne razumiju dobro razlike, koje se mogu činiti izmedu konservativca i klerikalca, te prosto kažu, da si već klerikalac. Najveću galamu pak dižu zbog one prve fraze: proći *kako bilo* i viču.... prosti, ja sada ponavljam.... viču da je nepošteno, da je nedostojno, da ti je dosta da budeš izabran, bilo na jedan bilo na drugi način, da se rugaš izbornim kotarom, i što ti ja znam. Ali treba još znati, da je onaj drugi radio davolski, i za ovu navijenu čeljad pismo je izlika. U istinu su oni, koji te ne žele ni čuti.

— Ali valja, reče Cortis, s muńom u očima, valja da me čuju! Oh Bože sveti, što mogu bit' razumjeli iz onog pisma! Valja da me čuju!

— Da, da, valja, zamrmlja B. s gorkim smijehom. Ali hoće li htjeti? Nadajmo se!

— Ja ću doći bez poziva i sam, ako moji prijatelji nemaju srčanosti da me prate, odvrati Cortis. I ako mi niko ne da riječ, uzeću je sam. I...?

Ovdje Cortis imenova moćnu osobu, onoga velikog izbornika, koji ga podupiraše.

— Eh, dragi moj! odgovori B. Eto ti ga.

I dignuvši desnu ruku, s prstima otvorenim u vazduh, okrene je na bilu, kao da mu se na podlaktici odapelo pero.

— S te smo strane, nastavi, po gotovo propali. Dapače, spomeni se, da, ako danas uzgovoriš, treba da što natukneš

o onom despoti, koji hoće da vedri i oblači u izbornom kotaru.

— Dobro, reče Cortis. Sada vas molim da me pustite, da malo promislim.

Zabije se u kut od vagona, pročita jednom i drugom optužnicu, pak stane razmišljati, čas gledajući s prozorčića, čas pokrivajući lice rukama, dok mu B. ne reče:

— Evo nas. Dvanaest je, nadoda. Ja imam ovdje kola, i odvešću te svojoj kući. Tu ću te ostaviti da ručaš, a ja ću poći da opipam raspoloženje. Zvonom od ure doći ću po te i otići ćemo, *coûte qui coûte*. Oh, gledaj, onoga drugoga.

Dok je Cortis silazio s vlaka, njegov se takmac opraštao, pod strehom, od mnoštva prijatelja koji govorahu na glas i smijahu se.

— Razumijete li? zamrmlja B. s pogrebnim licem. Čujete li ih? Stalni su.

Neko od protivničkog skupa vidje Cortisa. Svi se okretoše, izim suparnika, da ga ispod oka bezobrazno pogledaju. Netom on i njegova družba prekoračiše ogradu izlaza, čuše se za ledima dva ili tri zviška.

— Cekajte me ovdje, reče Cortis, zaustavivši se isti čas.

Vrati se mirno natrag i ode ravno put drugoga kandidata, koji je već s jednom nogom bio na stepenici od vagona, pruži mu ruku ne brigajući se za druge kao da ih i nema. Onaj se vas zacrveni, zaplete se u žurnim pozdravima, izvine se nespretno što ga nije vidio prije.

— Oh! odvrati Cortis. Nijesam zahtijevao da me ti pozdraviš. Ja, kao gentleman i prijatelj gentlemanâ, držim do toga, da učinim čin uljudnosti prema svome protivniku prije nego ukrstimo sablje. S bogom.

Rekavši to prođe opet ponosna čela kroz gomilu i stiže B-a i druge, koji su iz daleka promatrali razgovor.

— Što, što, što? upitaše svi, blijedi, nemirni.

— Ništa, hajdemo, reče Cortis, uhvativši B.-a opet pod ruku. Izjavio sam mu najfinom skladnošću, da su on i njegovi prijatelji čopor gomnarâ. Sada me poštuju, razumijete? Pa, to mi čini dobro: reći gomnaru onome koji zaslužuje.

Dvadeset minuta kašńe, svi su, u malenom gradu, znali za prizor na stanici, zvižduke, Cortisov čin. B., koji, netom ga otprati kući, bijaše otrčao u kavanu, vrati se po ń na uru, vas pomamļen, vičući:

— Brzo, hajdemo, dobar utisak, dogovoren sam s odborom. Junaštvo, — oni drugi zovu ga tako, ali na pô glasa, na pô glasa — junaštvo je učinilo dobar utisak. Gentleman je, kažu. Ja sam pak propovijedao onim tukcima, koji te ne hoćahu čuti. Oh, što su tvrdi! Ali sam propovijedao, propovijedao!

Cortis ga prekide smiješeći se.

— Hvala, reče; ali znaš li, hoćeš li biti zadovoļan s onim što ću reći?

— Ja ne ću gomnara! zaurla B. Ja ne ću gomnara! Hajdemo, brzo hajdemo! Brzo!

Na vratima od kazina kočijaš Skiro, koji je katkad posluživao kontesu Tarkviniju, zaustavi Cortisa. Gospodi je kontesi bilo veoma stalo govoriti s gosparom Danijelom; bješe mu poslala kola da dođe u Passo di Rovese odmah iza govora. Cortis mu naredi, da drži konje prepravne za dvije i pô.

— Ništa novo? reče on.

— Ne, gospodine.

— Jesu li svi dobro?

— Jesu, gospodine. Barem tako mislim.

— I kontesina?

— Kontesina? Kontesina je otišla, gospodine. Otišla je sinoć. Čuo sam ih govoriti, da idu u Rim.

— Ej! reče B. videći Cortisa, gdje stoji kao iza sna, bez riječi, nepomičan. Hajdemo! Brzo!

Na vratima od kazina, na pocima od stuba, bilo je već bulukâ, izbornikâ koji se otvorahu Cortisu, pozdravļajući ga mučke, nekom smjesom radoznalosti i uspregnutosti; a za tim se upućivahu polako za ńim, put dvorane. U dvorani, tri četiri člana izbornog odbora razgovarahu se na nogama kraj velike klupe, koja sučeļavaše s gustim redom praznih sjedala, ukočenih, kako se učini Cortisu, i osornih. Ona trojica četvorica učiniše put ńega, kad je ušao, jedan korak skoro stidan, pozdraviše ga smeteno.

— Vi dolazite iz Švajcarske? reče najotvoreniji.

— Da, gospodine.

— Divan kraj!

— Jest, gospodine.

Tada B. stupi naprijed, pun prijaznosti i smiješeći se.

— Naš je Cortis, reče, veoma raspoložen....

— Nije to riječ, presječe Cortis, dok je drugi ponavljao — eto, eto, — povladujući u velike rukama i glavom i izmičući se natrag, da ustupi mjesto glavnom licu. — Nije to riječ. Ja sam bio veoma željan, da izbornicima podam razjašńeńa, na koje imaju potpuno pravo; i pošto je moja kandidatura već bila ovdje pretresena i odlučena, smatrao sam svojom dužnošću, pošto imam da govorim, da uzmem riječ ovdje.

— Evo baš predsjednika, odgovori jedan od odbora, pokazujući na visoka i krupna gospodina, koji je tad ulazio sav zapijehan i žureći se i koji pozdravi Cortisa većom srdačnošću nego li drugi. Kada mu ovaj stade ponavljati prijašńi razgovor, prekide ga odmah, govoreći: da, da, znam, dobro, govorio sam s prijateljem B. ovdje, pristajem, pa pošlje drugove, da sakupe i uvedu u dvoranu gospodu izbornike.

— Četiri tukca, zamrmlja B. Cortisu, gledajući štrop, dok su oni izlazili.

— Evo, reče predsjednik povedavši Cortisa na stranu, ja bih rekao ovako, — i izlušti mu prepravljeni kratki govor, s jednim okom put ńega a s drugim na izbornike, koji ulažahu, spuštajući nehotice glas, kada bi se pojavila neka neprijateljska lica. B.-u, koji se bio postavio ondje blizu da čuje, ako uzmogne kao nehotice, povjerljivi govor predsjednikov, ne izmicaše nijedno lice koje se pojavljivalo, proučavaše ih, praćaše ih dvoranom očima dobrohotnim ili nepovjerljivim, upiraše pogled u glave, koje se tamo amo sagibahu jedna k drugoj, s očitom pohlepom, da prislušne jednim uhom na svako žamoreńe.

— Mnogo čeladi, reče on Cortisu, pošto je predsjednik zauzeo svoje mjesto. Mnogo ružnih gubica. A onaj svizac predsjednik, hoće li reći dobro?

Ovaj baš u taj čas zazvoni, gledajući naokolo s velikim dostojanstvom i bez najmańe sumńe, da su ga baš tada počastili pridjevom živine. Spomenu za tim, kako je u jednoj prijašńoj skupštini, velikom većinom, bila odobrena kandida-

tura Cortisova, za koju je izborni odbor bio već i počeo izbornu propagandu. Nadoda da je neko skorašńe objelodańeńe, za koje svak zna, izazvalo tako žive i razne utiske, da je nastala potreba od nove skupštine i nove rasprave. Bilo je doista nekog nesuglasja medu drugovima govornikovim, da li je zgodno pozvati na skupštinu časnoga kandidata g. Cortisa, za kojega se pak znalo da je i daleko. Kogod je bio predložio, da se raspravi i odluči unaprijed, ima li se kandidat ograničiti na razjašńeńa ili ne. Iznenadni dolazak gospodina Cortisa bijaše uklonio ove sumńe i odbor misli da će za stalno i gospodi izbornicima bit milije raspravlati i odlučiti o javnim izjavama kandidatovim, nego li o komadu štiva. Za tim je govornik, ako nema protivnosti, podjelivao riječ časnome Cortisu.

Predsjednik sjede zadovoljan, okrećući glavu, da traži povladivańa put desne i lijeve na namrgodenim licima svojih drugova; i kad prode jedan čas a da niko ne progovori, Cortis ustade, poče govoriti polagano, odmjerenim glasom, ovako:

»Gospodo!

»Zahvaljujem vam i čestitam vam, da ste mi podali riječ.

»Što su moji neprijatelji, da me napadnu, morali počiniti nepošteno djelo, niti žalim, niti se tim ponosim; to je prirodno, i ja ću rado ostaviti u sjeni, koja im je od koristi, ńihova djela i ńihove osobe. Stoji, da je izašlo na vidjelo jedno moje pismo .....

Mukao žamor diže se dvoranom.

„Jest, časna gospodo!“ preuze Cortis sa silom, dok ga ńegovi prijatelji gledahu blijedi i ustreseni, »pismo, koje ja prihvatam za svoje ne misleći da se ponizujem.«

Neko u jednom kutu od dvorane viknu: »dobro!« Ostali ga zamuknuše; nastade duboka šutńa.

»Ugledalo je svijeta jedno moje pismo, koje je prikladno, možda, vrlo teškim tumačeńima, veoma kadrim da mi oduzmu povjereńe onih, koji se boje, da se u Kuću ne uvuku elementi protivni našim uredbama i slobodi; tako da neki od vas, neki izbornici, čiji pošteni strah poštujem, protivili su se čak, kako sam ovaj čas čuo od predsjednika, da me čuju. E, pa dobro, gospodo, ja vam čestitam, da je medu vama prevladala stranka liberalnija i pravičnija pored neplemenitog značeńa, što ga

hoće da pripišu nekim mojim riječima. Što se toga tiče, ja prezirom odbijam optužbu nepoštena, koja se na me diže, nedostojnu optužbu, da ja hoću da izigram ovaj odlični kotar.

»Jesam, pisao sam privatno, a danas bez oklijevaña ponavljam javno, da ako se za sada ne može ništa bolje, treba proći kako bilo, i vi ćete lako razumjeti, kad opet pročitate ono pismo, da ja nijesam mogao smjerati na moj lični položaj u ovom kotaru; razumjećete, da sam ja naprotiv smjerao na sadašñi period narodnog političkog života, period malo povoljan, po mome mišljeñu, i koji malo obećaje, period, koji ipak treba prebroditi kako se bolje može, želeći i prepravljajući drugi ideal.

Isti glas od prije viknu: „Bravo!"

Bilo je ušutkivaña i tihih posmijeha. Svi gledahu put jednoga kuta od dvorane.

»Zahvaljujem svom neznanom prijatelju, reče Cortis, gledajući i on put one strane i zadobijajući u zgodan čas od slušalaca prijatan posmijeh. »Ja zahvaljujem svome nepoznatom prijatelju, koji me primjerom bodri, da izrazim uvjereña svoga srca pa i uz cijenu da budem *vox clamantis in deserto.*

Smijeh i nekoliko pljeskaña odmah ugušenih. Cortis se zaustavi časkom; zatim nastavi spuštajući i usprežući glas:

»Dolazim na taj ideal.

Prigne lice da sabere malo misli. Niko ne disaše. Sve oči bijahu uprte u ñ, koji odmah podiže čelo i glas.

»Ne, časna gospodo, moj politički ideal ne će nikada biti politički ideal stranke, koja bi htjela podvrći prava i interese državne jednoj vlasti, makar bila velika, makar bila zakonita, ali koja se temelji na drugoj osnovi, s drugim sredstvima, za drugu svrhu. Ja mogu želeti, za misao političke ravnoteže i iz rodoljubne želje za unutrñim primireñem, da ta stranka primi pošteno sadašñi red stvarî, i da ude korisna i poštovana u parlamenat; ali, ako ja tad uzimam čast da u ñemu usjedim, ne ću vojevati nikad s ñom . . . . . .

Pljeskaña prište tamo i amo, ne toplo, ne jednodušno; nepoznati je prijatelj šutio.

». . . . . dokle, pretvorivši se barem iz skroz vjerske stranke u stranku skroz građansku, ne preinači iz temelja svoje nazore o pravima i funkcijama državnim.

»Jasno je gospodo, da sam se ja, pišući prijateljsko pismo, mogao ne služiti najtačnijim i najprikladnijim izrazima.

Na ovoj tački diže se žamor dvoranom, neka vrst „napokon!“ razvodńena u zadovoljstvu. Cortis se prekide.

»Ne, reče on, ja ne poričem nijednu od onih riječi, ali je stalno, da sam mogao razjasniti svoju misao većom tačnošću, kako ću nastojati da to uradim sada.

»Danas ste vi, gospodo izbornici staroga zakona, koji imate u ruci veliku moć u državi, ali već se propovijeda *novi Zavjet* i sutra ćete ga evandelski priopćiti množini. Uvrijedliva je ludost misliti, da će se ovi novi izbornici htjeti odmah čega mašiti i da će zemlja pasti u nered; ali je tako isto ludost ne priznavati, da će se bit učinio, ne skok u tmicu, već velik korak naprijed na jasnom kobnom putu demokratske evolucije, i da će nove izborničke množine nagińati, da sebi pribave izravne koristi svojim učestvovanjem na vladi, da pokrenu zakonodavnu akciju, pretjeranu i nesmotrenu, isključivo na svoju korist. Ja ne osjećam, gospodo, isprazan i djetiński strah radi toga; ja mislim, da u tom demokratskom vrijeńu ima kvasa, ukradena kršćanstvu; ja vidim u svojoj misli sjajni i mogući ideal kršćanske demokracije, vrlo različit od onog despotizma samoživih većina, pohlepnih za uživańem, koji prijeti modernim slobodama. Nije da se na osnovu vazdušnih ideala može podići prava politička stranka; na ńima se ne može iti, to znam dobro. Ali se hoće jedan ideal, on je snaga onih, koji se protive našim ustanovama; a mi, kakve ideale imamo, da im suprotstavimo? Danas izbornu reformu i ukinuće prisilnog kursa, sutra zemljišno izravnańe i rentu po 100.

— A nije dosta? reče jedan glas.

»Ne, odvrati Cortis, nije dosta za držati ujedińena srca i umove, mnogo više uz prošireno izborno tijelo, u kojemu će osjećaj i mašta imati sve to veću moć. I kada mi se govori o novoj stranci, čiji bi ideal bio samo čuvańe socijalnih i političkih uredaba kako sada postoje, ja još velim da to nije dosta, da je taj ideal bez veličine i bez života. Domovina se, gospodo, ne čuva kao kakav stari nepomični spomenik okružujući ga potpiračima i motkama; domovina je živo biće, organizam koji se neprestano razvija, koji se uzdržava razložnim kre-

tańem, primjerenim vježbańem svih ńegovih prirodnih sposobnosti.

Na ove riječi izražene žestokim glasom, jako pleskańe odjeknu dvoranom.

Ja želim, preuze Cortis mirno, stranku, koja će imati u misli svijetli ideal o kojem sam vam govorio, i koja će izrijekom priznavati, pored toga, i sadašńe potrebe. Ja sam uvjeren da, ako se hoće utrti put iskreno liberalnoj demokraciji, bez prevlasti ikakvog staleža, hoće se politička moć, dosta snažna da vodi zemlju po jednoj unaprijed odredenoj osnovi, iznad i, ako bi kad bilo potrebno, i proti struji parlamentarnih većina: hoće se ministara uvjerenih, da monarhija nije neka neodgovornost u oblacima, nije kakav okruńeni grb na pokrivu ustavnog mehanizma, već glavno kolo, ako mogu tako reći, tog mehanizma; kolo odgovorno pred Bogom i pred povjesti i koje se pokvari dosta brzo, po općenitom zakonu, ako ne radi. Tada ova moć tako jaka, stalna o velikoj privrženosti u zemlji, može i treba da bude veoma smiona i, puštajući slobodan mah svijem mnijeńima, da uzme u svoje ruke socijalna pitańa, da provede svaku moguću reformu svoju oprezno, odmjereno i postojano.

Ima pisaca velika dara...

Gdjekoji se žamor diže amo tamo. Izgledaše, kao da je riječ „pisci" bacila u dvoranu ńeki nemir, ńeki dah omraženosti.

Ne znam, reče Cortis, prekidajući se, da ne postavljam na pretešku kušńu vaše ustrpleńe.

Nekoliko: *ne*, više uludnih nego srdačnih mu odgovoriše.

Spomińem se, preuze shvativši odmah općinstvo, da mi je čovjek velika uma i velikih političkih nauka govorio: puk je dijete, pustite ga, nek se igra vatrom, pustite ga da se opeče, naučiće. To je prirodni zakon, i htjeti mu se oprijeti, gore je. E pa dobro, gospodo, ja nijesam uvjeren o toj nauci: ja velim da se po prirodnom zakonu oni, koji imaju razbora, volje, snage, udružuju, da spriječe, da drugi zapali zajedničku kuću.

— Tako je, tako je, reče nekoliko glasova.

Ali još nije dosta za buduću stranku, da pristane na takav pravac vlade: treba da se složi i u crkvenom i vjerskom pitańu.

— Eto, kliknu iz svoga kuta neznani prijatelj.

Svi ga zamukoše i Cortis preuze riječ usred tišine pune elektricitati.

»Ja vam velim, gospodo, da nijedna kneževina, nijedna republika ne će nigda riješiti socijalna pitaña budućnosti, bez sudjelovaña vjerskog čustva, koje će u Italiji moći dati samo katolička crkva.

Talas uzburka slušatelje, podiže cijelom dvoranom žamor, mrmošeñe, opriječne glasove.

Cortis, oprijevši se šakama o klupu, protegnu tijelo naprijed, kao da dočeka neprijatelski udarac, pusti da se onaj talas slegne, pa nastavi jakim i zvučnim glasom:

»Žalibože, gospodo, rimska kurija i velik dio katoličkog svećenstva pokazali su tako slijepu protivnost našem narodnom pokretu, tako kobnu cijenu zemaljskih dobara, da kada se u Italiji govori o ugadaňu katolicizmu, lako se može čuti ono isto, što je bilo odgovoreno u Africi onom misijonaru, koji je govorio o svemogućemu Bogu: a ako nas izjede? Ja sam više puta upitao sam sebe, ne će li današña žestoka reakcija proti crkvi i ńenim ustanovama, vrativši svojim postupañem svećenstvo na siromaštvo i evandeosku poniznost, prisilivši ga na učeñe i neporočnost, biti spasonosna pravom katoličkom osjećaňu. Ali razborit državnik treba da u takvoj pretjeranoj reakciji promjeri pogibao onih vjerovaña, koja uče poštovaňe zakona, ljudsko bratstvo i neku vrst moralne podčińenosti imućnijeh slojeva onim, koji više trpe, u čemu je najčvršća pomoć, koja se može poželeti, da se uklone nepravde i socijalne nevolje.

»Buduća će stranka, dakle, s jedne strane trebati da pristane na strogu primjenu općeg prava na crkvu.

»Ja vam ne ću reći, dokle bih otišao ovim putem: već sam previše mio vašem časnom svećenstvu, kojemu ne mislim ponuditi, za okajaňe svojih političkih grijeha, ni blagoslovljenih medalica, ni života svetaca, ni dodataka duhovničkim platama.

Ironički smijeh mu je sijevao u očima, kad je izgovarao ove riječi, kojijem je smjerao na postupaňe svoga suparnika. Dvoranom odjeknu smijeh i pleskaňe.

»Ali s druge strane, nastavi Cortis, podižući čelo i kupeći obrve, treba pristati na ovo načela utvrdeno od kneza

Cavoura u znamenitu govoru o ukidanu crkvenog sudišta, da se za napredak modernog društva iziskuje sudjelovanje vjere i slobode. Treba zahtijevati vjersku obuku, danu od svećenstva gdje hoće i kako hoće; ne treba glupo pomišljati, e se vrijeda sloboda, kad se ne trpe profesori ateizma na državne troškove: treba priznati vjerske zadruge, čija svrha nije protivna zakonima, zajemčiti u načelu svim građanima mirno vršenje svoga bogoslužja na privatnu ili javnu mjestu; uzdržavati se od svakog pačanja zakonitog ili nasilnog u unutrašnje poslove crkve, izuzam pravo štitništva svoje vlaštine; treba, da vlada kaže uvijek svojim ponašanjem, da podaje vrlo veliku vrijednost vjerskom duhu.

Samo fraze o poučavanju i vjerske zadruge uzmutiše slušaoce, koji pustiše proći u muku ostali dio ovog škakljivog perioda.

»Vi mrmošite, gospodo, usklikne Cortis, ali se ja domišljam, koliko bi manje dobrohotan priček primio, kad bih igda imao čast, kao što mi ne bi manjkala smionost, da rečem kojem zboru svećenika, kakvo bi, po mom mišljenju, imalo biti ponašanje svećenstva za veće dobro katoličke vjere. Vaše me je rijetko mrmošenje sjetilo neke školske uspomene. Spominjem se, da sam u školi čuo opisivati neke velike naslage živih školjaka, koje, ležeći na morskom žalu, otvaraju se na suncu, puštaju od sebe, zatvarajući se, širok žubor svaki put, kad ga koji oblak pomrači. Pustite me da mislim, da ste u mojim mislima našli više sunca nego li sjene.

»... Imam vam pak izjaviti, da je po mom mnijenju još rano osnovati tu buduću stranku, te da za to ne bijaše jučer, nije danas nikako zgodno odrediti joj osnovu u izbornom proglasu, već i s toga, što bi kakav vanjski zapletaj, u svezi s našom crkvenom politikom, mogao privremeno nagnati državu, da bude manje liberalna u svojim pravnim odnošajima prama crkvi. Ne bih bio dakle govorio, da nijesam bio natjeran onim objelodanjenim pismom i da mi vaša želja nije postala zakonom.

»U revnosti da vas poslušam, nijesam se osvrtao, prezreo sam osvrtati se na pogibao, da bi mi prem otvorene i smjele izjave mogle oduzeti čast, da udem vašim glasovima u parla-

menat. Ja sam u onom svom pismu naveo jednu zlokobnu frazu: fraza o razvitku kršćanske prosvjete bila je napisana od konta Cavoura u jednom programu na verćelske izbornike, koji ga ostaviše na cjedilu. Vjerojatno je, ako mi se dopušta tako velik primjer, da će i mene zadesiti ista sudbina; zahvalan onima od vas, koji mi budu sačuvali svoje povjereńe, ne ću se ni malo ljutiti na one, koji mi ga budu uskratili.

»Govorilo se o visokim utjecajima u prilog meni; nijesam ih nikada prosio, niti ću ih sada prositi. Ako ima u ovom kotaru božanstava što sve miču obrvom, ne ću da se o meni reče, kao o onom rimskom caru koji je do skoro imao izgubiti vlast i život: *alieni jam imperii fatigabat deos.* Izlazeći iz ove borbe svladan ali ne ponižen, sjećaću se, gospodo, da u svakoj slobodnoj zemlji ima zastupnikâ bez mandata i zakonošâ izvan parlamenta; da ima načina za svakog građanina, da pred narodom brani koju god političku osnovu, i da nijema bijela ili crna kuglica nije jedino sredstvo ni najmoćnije da ga učini pretegnuti.«

Prvi redovi suproć govorniku zapljeskaše; s drugijeh se podiže dug žamor raznih komenata. Članovi odbora ostaše nepomični. Samo predsjednik stište ruku Cortisu i reče mu na pô glasa, nekako na način zadovoljna profesora:

— Bravo, bravo, veoma otvoreno, veoma iskreno. Lijepe misli, misli plemenite.

Cortis, blijed i ozbiljan, odgovori mu samo »sada na vas, gospodo« i izađe iz dvorane, praćen od B.-a i nekoliko drugih prijatelja.

— Sluga vaša, sluga vaša, ponavljaše neznani prijatelj, otvarajući sebi put kroz čeljad; te dođe, da mu stisne ruku na vratima.

— Čestitam, reče on, lijepa vesela lica su dva velika bijela brka; Vi ste velik čovjek; Vi nijeste nikakav klerikalac, razumijete; Vi ste vjernik, a vjernik sam i ja, tako mi..... Dr. Franceschi na Vašu službu. I ne bojte se, jer ćemo je opraviti onom j.....j...., onom božanstvu u kotaru!

Susjedi se nasmijaše. Cortis pozdravi i prođe dalje s prijateljima.

— Dakle? reče on, netom izađe iz dvorane. Ja nijesam ni po što zadovoljan. Što vam se činilo?

— Kučku, reče B. zagrlivši ga, va|a da te po|ubim.

Jedan po jedan zagrliše ga svi, pridušujući ga hiperboličnim pridjevima.

— Meni se svidjelo ono od ško|aka, reče jedan. Divno!

— Eh, ali ono o domovini, skoči drugi, ono o domovini, koja je spomenik te se razvija? Što ćete iskati, ono je misao tako lijepa, tako tačna, tako nova!

— Eh, ali ono o ško|kama, čim im je htio reći: ako uzmrm|ate, kamenice ste.

— A meda|ice? klikne treći. Gdje ostav|ate meda|ice i živote svetaca?

— Jest, jest, reče B. Jesu lijepe kamenice, lijepe meda|ice, ali je veličina ovoga govora u mislima. Misli nove, misli smione. kao u Bismarka! Snaga i napredak! Prijesto, žrtvenik, vje-šala i naprijed!

— Ne, ne, ne, ne! poviče Cortis. Koga vraga?

— E, ne gospodine, opazi onaj od kamenica, dok je B. ponav|ao: razumjeli smo se, razumjeli smo se. Ovdje gospodin Cortis pače hoće da prijesto sniži, da ga skine s neba; rekao je jasno, čini mi se; skinuti ga s oblakâ, rekao je, da i kra| bude odgovoran, kao i ministri; i pravedno je!

— Sveti Bože! reče Cortis. Jesam li govorio tako naopako?

Svi drugi skočiše na onoga nesretnoga komentatora. Htjeli su ga izjesti.

— Dobro, gospodo, opazi na svrhu B. Mi treba da se vratimo unutra. Ne čujete li?

U dvorani čińahu užasnu buku, pored |utitog glaska presjedničkog zvonca. B. obeća Cortisu, da će mu iste večeri poslati u Vilaskuru vijesti o odluci, koju prihvati skupština.

— Što mislite da će učiniti? reče Cortis. Ja sam ćutio takvu studen, da mi je nestajalo daha.

— Da, odgovori B., hladni, hladni; ali bo|e no što sam se bojao. Mnogi, pak, treba reći, bijahu zapańeni, ne znadahu se snaći. Držao si se visoko, prilično visoko. Znaš, čega se bojim? Bojim se završetka, o zakonu izvan parlamenta. Kogod će moći reći, da su ti izbornici... ne znam, hvataš li me.

— Visoko, ne, reče drugi, to nikako, visoko. Hoću da kažem; visoko, da, ali smo razumjeli vrlo dobro. Rade, možda...

bilo bi trebalo reći koju o vańskoj politici.... o vojsci.... o mrnarici....

— Ali, kad to nije ulazilo, čovječe! reče B. podižući oči put neba. Hajdemo, hajdemo unutra. Brzo!

Cortis side sam niz stube. Kad je sišao, stiže ga gospodin Keko Zirisela, koji mu reče: Sluga vaša. Žao mi je, da se ne mogu zaustaviti; u ostalom, apsolutan kral ako zapovijedate, ali s popovima igrati karata pa dosta. Velim ja, znate, što se mene tiče. S popovima u krčmu, ali u crkvu ne. Sluga vaša.

— Cortis! viknu B. s vrh stubâ. Kada ćemo se vidjeti.

— Ne znam, ne znam što mi tetka hoće.

— Pa, pošli je na rake! Sad ima i prečih stvari no što su tetke.

Kočijaš, koji je čekao u predvorju, ode u susret Cortisu, s klobukom u ruci.

— Zapregni, reče ovaj. Gdje su ti końi?

— K *Zlatnom Štitu.*

— Eto me odmah.

Cortis ode u kavanu. Uglovi od ulica, pustih u onu uru od pripekli, bijahu svi obloženi izbornim proglasima, ńegovih bijaše malo, i to većinom rasparanih ili pokrivenih golemim proglasima protivničkim, koji skoro svi počimahu: »Ne birajte neprijatelje domovine«. Kraj vratâ rimske kafane bijaše napisano na zidu: Dole Friulanci!

Cortis ude, nervozan. Nade skup mladića, koji se razgovarahu o izbornoj skupštini. Jedan predloži, da podu dočekati onoga „sveca" Cortisa na vratima od kazina, i da ga izviždaju. Drugovi pristadoše. Cortis, u toliko, srkaše mučeći svoju kavu.

— Izviždaćemo i B.-a, reče jedan od društva.

Cortis se diže blijed.

— Ńega ne, reče.

Onaj ga pogleda u čudu i odgovori nestalnim glasom:

— Kako *ne?* Ko ste Vi, da kažete *ne?*

— Ja sam čovjek, zagrmi Cortis, koji kad reče *ne* Vama i stoterici kao što ste Vi, ne može se više reći *da*, ako se ne će osjetiti na licu....

Ne dovrši rečenicu, prevali jednim zamahom, da provrči sebi put, stočiće, stô, posude i sve što je bilo na ńemu, i stade s prekrštenim rukama na prsima suproć onomu. Gospodarica ciknu, poslužnici dotrčaše; oni drugi, smeteni, uprepašćeni, ne znadahu više na kojem su svijetu. Cortis, vidjevši da onaj ne govori niti se miče, baci svoju posjetnicu služinčadi koja je kupila kržine.

— Platiću sve, reče, i čašicu ruma, koju ćete donijeti ovom gospodinu.

I izađe iz kavane.

Četvrt sahata kašńe trčao je u kolima kočijaša Skira putem od Vilaskure, misleći na Jelenu. Ćutio se zlo: ćutio je neki mučni nemir, smrtno uskošeńe na sama sebe, na politiku, na podle neprijatelje, glupe prijatelje, na srǵbu iskazanu spram onih, snošljivost uporavljenu spram ovih. Da, Italija. Ali, već ako ne uspije danas, uspjeće sutra. To je bila ńegova sudbina i ńegova nakana; ali ipak, dan ljubavi! Zaboraviti sve, sve za jedan sami dan, prezreti svijet i sjediniti se, ona najlepša, on najjači! Sablasti žarke sreće prelažahu ńegovom glavom. S puta, koji idući ravno između maklenâ rubom neizmjerne ravnice presijeca po gdje gdje bistre vode obližńih gora, Cortisove oči pentrahu se pohlepno uz potoke, tražahu gajeve zasjeńene mrkim oblačinama, što sjedahu na čelu brda. Vidao se tu s Jelenom, u kući zabijenoj u tihoj pustińi. Jelena ne imađaše onaj svoj obični pogled pun tajne žalosti: bila je tako sretna da ga ljubi! Sad ju je ćutio u svojim rukama gdje se smije i drhti kao one bistre vode, sad ju je tražio u šumi, a ona mu iskakala u susret, naslańala mu glavu na grudi, govorila mu ispod glasa: Jesi li sretan? Ja toliko.

Cortis se baci u drugi kut od kolâ, da motri daleki horizonat, gdje je ńe bilo nestalo.

USPOMENE

o ustanku u dubrovačkoj zemlji g. 1813. i 1814. (6)

Upoznao ih je pak poslije i sa obavijestima poslanim mu od ńegova sina, da puk i vlastela dubrovačka bijahu ustala na oružje, da se dokopaju svoga staroga ustava.

O tome bješe obavijestio preko grofa Ayale i gospodina Miha Božovića u Carigradu, da svojim zauzimańem zainteresuje visoku Portu; i odmah obznanio on glavom Reis-efendiju o onome što se dogadaše u Dubrovniku, jer mu sin bijaše priopćio, da Dubrovčani nijesu još bili ništa javili dvoru carigradskomu.

Pošto je markiz Frano Bona sve to izložio, prekaže i grof Kaboga kakvo je unutrńe stańe stvarî. Izloži najprije povo|ne nakane i raspoloženje naroda, da se produži ustanak za podržavańe uspostav|ańa republike; ali svrati zatim pozornost na misli koje mu se činńaše da je prozreo kod generala austrijskoga, na misao to jest da spriječi naše djelovańe i da se posluži sredstvima za zavadańe naših se|aka. Reče, da ga je te iste večeri sam generô iskušavao o zboru vlastele i da on cijeni e mu je dužnost priopćiti Milutinoviću sva riješeńa te bi se tu prihvatila.

Kad čuše te izvještaje, prede se na raspravlańe, je li zgodnije, u tim prilikama, odlučno proglasiti uspostav|eńe republike u svim ńenim odnošajima, koliko političkim toliko administrativnim, ili se samo sastaviti pod zakonitim harakterom, čim bi se moglo djelovati u političkim odnošajima i miješati se zgodnom prilikom u upravne poslove domovinske vlade.

Cijenilo se, da je nemoguće uspjeti u prvoj odluci, uzimajući u obzir protivnost Austrijanaca i odnošaj te vladańe između generala Milutinovića i Kaboge, uslijed kojega se ne bi mogla prihvatiti tajno nikakva odluka, a nije bilo umjesno uvrijediti Kabogu, jer je masa ustašâ bila navikla jedino se ńemu slijepo pokoravati; s druge pak strane ne bijaše stalno, hoće li zapovjednik Hôste, koji se svaki čas čekao u Gružu, već raz|ućen radi čestohlep|a Kabožina, htjeti poduprijeti našu stvar proti Austrijancima. Privo|eše se dakle drugom prijed-

logu, koji ne bijaše direktno naperen ni proti Austrijancima ni proti Englezima, i koji je mogao zadovoljavati i Kabogu.

Izjaviše, dakle, vlastela dubrovačka, svečanim aktom od 18 Januara, da su se združili pod vidom domovinskog ustava.

Zabaviše se za tim u preduzimanju onih mjera, koje im se učiniše najzgodnije: — Riješiše da se pošje gospodin Markiz Miho Bona, pod imenom odaslanika u glavni stan saveznih vladara, da pregovara s ńima o uspostavljańu naše republike; — riješiše da se zamoli gospodin Miho Božović u Carigradu, da se zauzme kod Visoke Porte na korist domovine; — opremiše senatura kneza Karla Natali glavnom zapovjedniku austrijskom u Dalmaciji, da ga izvijesti o našim preduzećima; — priznadoše za tim grofa Kabogu privremenim namjesnikom našeg naroda; ali postaviše na svrhu jedan odbor od petorice vlastele kao predstavnika vlastele dubrovačke republike, s nalogom da rade i u tudini i u državi za stvar republičku. Gospodin knez Ivo Caboga, gospodin knez Niko Pozza-Sorgo, gospodin knez Luko Gozze, gospodin Niko knez Giorgi i gospodin markiz Frano Bona biše izabrani jednoglasno u taj odbor.

Sjutra dan ovaj odbor pode svečano u generala Milutinovića, da ga obavijesti o svim onim riješeńima. On primi formalno odbor, pohvali odluke te bijahu prihvaćene u korist naše otaġbine i snabjede pasošem kneza Karla Natali.

Isti odbor pismeno javi i zapovjedniku Hôste-u, koji je već bio prispio u luku gruško, odluke prihvaćene od vlastele; ali ne dobi na to nikakova odgovora.

Englezi iskrcaše napokon nekoliko mužara i malo topova. Napraviše se dvije baterije, jedna za Austrijance, druga za Engleze.

Stadoše padati bumbe u grad s velikim uspjehom. Naši ustaše pod upravom narodnih oficira, pukovnika Iva kneza Natali, kneza Vlaha Bone, kneza Nikole Sarake, Mata Milića, Antuna Dordelli, Petra Peričevića, kneza Boža Ghetaldi i markiza Marcija Bone sa namjesnikom Kabogom, učestvovahu u svakom trudu i u svakoj opsadnoj radńi. Gradahu baterije, prenašahu topove, bdijahu na izloženim stražama i bijahu jedina obrana kojoj je bila povjerena baterija engleska.

Nakon četiri dana bombardovaña, posada iz grada posla ugovornike generalu Milutinoviću. Počińu dogovori između generala austrijskog, zapovjednika engleskog i ugovornika francuskih. O Dubrovčanima se više ne vodi računa i traže da ih odstrane od vojničkih preduzeća. Oni ne će da napuste stvar. Nastavljaju službu, uvjereni da na taj način mogu sačuvati svoja prava na zauzeće grada i tvrdava dubrovačkijeh. Ali se stvari mute sve to više. Pukovnik Natali predloži tada vlasteoskom odboru, da ponudi zapovjedniku Hôste-u vrhovnu zapovijed nad našim narodnim ustankom. On mišlaše, da je u taj čas zgodno ponovo zadobiti naklonost zapovjednika engleskoga i rastaviti ńegove interese i zauzimańe od onih Milutinovića. Odbor se požuri, da preporuči taj prijedlog kod namjesnika Kaboge. Kaboga se ne osvrte ni malo na ńihove riječi. Odbor, da ne da povoda otvorenom neskladu između sebe i namjesnika Kaboge, u tako kritičnim časovima, morade napustiti taj vrlo korisni naum.

Prispije u toliko u Gruž engleski *vašio* (bojna lađa) „Elisabeta" pod zapovijedi kapetana Powena, koji preuze zapovijed nad vojskom britanskom. Ovaj, ne vodi više nikakva računa o našem ustanku. *(nastaviće se)*

HRVATSKI KNIŽEVNI LISTOVI.

Prije nego predem na svaki pojedini list, zgodno je nanizat malo literarne povjesti. Povjest hrv. modernističkog pokreta vrlo je interesantna. Nije sada moja zadaća, da ju svu pripovjedim. Možda će doći i za to prilika.

Ovaj moj uvod počińem prestankom najkrasnije i najbolje (bivše) ilustrovane hrv. smotre *„Život"*. Izdavatelji toga lista i bivši urednik Dr. Milivoj Dežman primali su redovitu godišńu potporu u iznosu od 2000 kruna sa strane „Umjetničkog Društva" u Zagrebu. Za to je „Život" donosio izvrsne reprodukcije svih najboljih hrvatskih umjetnina, bilo slika, bilo kipova. Nakon tri nepuna semestra, a da se ne zna za što, ta potpora bi uskraćena. Tako „Život" morade prestati da izlazi. Dok je taj list opstojao modernisti — ili kako su se (radi borbe sa

„starima") obično nazivali: „mladi" — bili su na svome vrhuncu. Buduć je ta borba bila veoma oštra, „Život" je u istinu imao malo strančarskoga u sebi. Ipak je taj list bio prvi u svemu. Bio je, naime, sabrao oko sebe sve najbolje hrvatske pisce, koji su voljeli slušati veselo kliktaće bujne mladosti i radit s ńima, nego prilagodit se konservativnim starežinama. Da nije bilo „Života", ko zna, bi li se Dubrovčanin Ivo Vojnović bio trgnuo od svoga dugoljetnoga sna? Da modernisti nemaju nego tu jedinu zaslugu, što su ga probudili i indirektno ga potakli, da stvori svoju veličanstvenu „Dubrovačku Trilogiju", bilo bi dosta.

Dakle je posve naravno, da su se ńihovi protivnici, predvođeni od „Vijenca" — koji kao da je bio samo za to, da oponuje modernistima — silno radovali nagloj smrti „Života". (1900-1901). Ne samo da je ta ńihova radost kratko potrajala, nego ni „mladi" se nijesu ni malo izgubili. Ako je bilo nestalo lista, nije bilo nestalo ideje i volje za radom.....

Utekli su se sarajevskoj „Nadi".

U tom razdoblju „Nada" je bila najbolji list. Od velike su vrijednosti bili u ńoj oni članci o umjetnosti iz pera Plavšića, koji je prije u „Životu" bio udario tim pravcem, naime da iznosi široj publici rad hrv. slikarâ i kiparâ. Kako kod „Nade" nije bilo dosta mjesta i prostora, neki se utekoše karlovačkom „Svijetlu".

Kroz kratko vrijeme napredńačka omladina osnuje u Zagrebu političko-književno-gospodarsku smotru „Hrvatska Misao". Tu su Dr. M. Dežman i Milan Marjanović nastavili svoje kritične članke.

Dok su tako modernisti stupali orijaškim korakom naprijed, ńihov stari protivnik „Vijenac" pogibao je sve više, kô zapuštena sučijavka..... Svako nastojaće je bilo zaludu. Nije ga mogao podignuti ni Hranilović (1900), ni Arnold (1901), pa ni dr. Bosanac i Šenoa (1902), uza sve što su bili upravili poziv svim književnicima i piscima. Zaludu! Ńegov poziv nije htio čuti niko. S druge strane „Matica Hrvatska", vlasnica ńegova, bila je u strašnoj neprilici radi deficita, koji je od godine do godine bivao sve veći.

To je bio razlog, da je početkom ove godine (1903) „Vijenac" došao u ruke modernistâ, kojima je prije bio neprijatelj.

Tako, evo nas do dana današnjega, te možemo preći na ono, što je spomenuto u naslovu ovoga članka.

Kada su Dalski i Dežman preuzeli uredništvo „*Vijenca*“, naravno, da su već prvim brojem dokazali, da nad ńim nema boljega lista. Ne samo da su tako podignuli „Vijenac“ do neočekivane visine, nego su i oživjeli onaj smjer, koji je bio za čas prestao smrću „Života“. Dežman je „Vijencu“ opet pribavio one mlade ljude, koji su mu bili ostali tudi, a Dalski je svojim ugledom mnoge starije pisce, koji su prije bili luti protivnici modernističkom naraštaju, pretvorio u prijatelje i suradnike sadašńega novoga „Vijenca“. Tako, bez da je ijedna strana pobijedena, nastupio je mir, i protivnici su se pomirili.

Vrijednost „Vijenca“ ne sastoji se samo u obilnom i ukusnom sadržaju, nego i u dobrim reprodukcijama. Često puta u jednom broju donosi kolekciju slika kojega umjetnika (n. p. Talijanca Segantini-a), da nas upozna ńegovim radom. Načelo je „Vijenčevih“ urednika, da najprvo iznesu svoje umjetnike, pa slavenske, a tek onda ostalih naroda. To je velika zasluga modernistâ, koji hoće, da književnost i umjetnost spoje. To „Vijencu“ ide za rukom.

„Vijenac“ je — kako se obično veli — i patriotičan. Taj patriotizam sadašńeg „Vijenca“ ne sastoji se u praznim rijećima i neiskrenim pjesmama. Taj patriotizam sastoji se u donašańu portretâ odličnih i po domovinu zaslužnih ljudi i ńihovih opširnih biografija, te u slikama iznoseći čitavu panoramu jednoga kraja, kao n. p. cijele Dalmacije (broj 7.).

„Vijenac“ posvećuje osobitu brigu i prevadańu. Izuzam kratke crtice, donio je svu „Monnu Vannu“ od Maurice Meterlinka, a u prilogu izlazi roman Maksima Gorkoga „Trojica“.

Ne znam, što bi se dalo prigovoriti „Vijencu“. Jedino mu treba preporučiti, e bi uveo stalne rubrike za sve slavenske književnosti: slovenačku, srpsku, bugarsku, slovačku, poljačku, češku i rusku.

Ako uporedimo „Vijenac“ s drugim hrv. listovima, ne ćemo opaziti na ńem strogo domaći biljeg, već malo kozmopolitske boje. To je također dobro.

Spomenimo još „*Prosvjetu*“, pa smo napomenuli sve veće listove, koji izlaze ilustrovani. „Prosvjeta“ nije baš strogo knji-

ževni list. Ona svojim neteškim i nedubokim štivom hoće da pruži duševne hrane, osobito ženskom spolu. Dakle, neka vrst obiteljskoga lista, koji mora da potisne iz ruku naših draženih gospodica i milostivih dama one prazne i frivolne nemačke listove.

Ne ću tim da kažem, e je „Prosvjeta" naprosto kakav prosti Familienblatt. I u njoj ima stvari od osobite književne vrijednosti, ali ne uvijek. Velika zasluga joj ide, što donosi od nekoliko godina u prijevodu znamenite svjetske romane, navlastito Sjenkievića, auktora „Quo vadis-a". Obično prevada Harambašić, koji je tim stekao sebi veće priznanje nego li pjesmama. Treba, i ako nerado, priznati, da su Hrvati s prevadanjem zaostali. Ali nijesu nakladnici tako ludi i naivni, da će prevadati, kad niko ne će da kupuje!

Kada smo pregledali ilustrovane listove, pozabavimo se onim, koji nijesu. U Zadru „Matica Dalmatinska" izdava *„Glasnik M. D."* To nije periodični list, nego smotra, koja izlazi svako tri mjeseca. Dosle ju je upravo vješto uredivao Jakša Čedomil, čiji je odstup svak požalio. Sada je urednikom „Glasnika" Dubrovčanin Ivo konte Vojnović. Kako ti moderniste sve više osvajaju teren! Prije su bili tjerani od svakoga, a sada su se dočepali „Vijenca", a njihov pristaša i voda, koji jedan od prvih unositelja nove te struje u hrvatsku knigu, postaje urednikom „Glasnika".

Jakša je Čedomil uredivao „Glasnik" cijelu godinu dana. Iz pera istoga izlazile su opširne i krasne studije, kojih je najviše bilo, uz koju pjesmu i pripovijest. „Glasnik" je donosio duge izvještaje o savremenoj hrvatskoj i drugim literaturama, a to od prvih književnika dotične književnosti. Tako n. p. o ruskoj izvješćuje Dr. Dimitrije Vergun, urednik „Slavjanskoga Vijeka" u Beču.

Pod uredništvom I. Vojnovića nije još izašao nijedan broj, pa s toga ni ne možemo o njemu ništa reći.

O *„Domu i Svijetu"* ne ćemo ni govoriti, jer ono, što je kreato sensacionalnih novela i kriminalnih romana, ne može se ni staviti u red s književnim listovima, nit' u književnost spada. Prije je „Dom i svijet" bio čisto književni list, pa kada je nakladnik Hartman uvidio, da to ne ide, volio ga je izdavat onako

kakav je sad, i posao mu teče, tako da je to jedini list, koji nema deficita. Zašto nema, shvatićemo odmah, ako pomislimo, koja je to publika, što guta kriminalne pripovijesti.

„*Domaće Ognište*“, i ako ga izdava klub učiteljica u Zagrebu pedagoškim smjerom, puno je bolji, nego što obično takvi listovi jesu. „Domaće Ognište“ je vješto uredivano od ženske ruke, a za suradnike ima mnoge odlične književnike. Šteta, što je malo rasprostranjeno, a što se tiče Dalmacije — ništa! Do naših nastavnika stoji, da taj list što više po našim stranama rašire, osobito izmedu ženskih krugova.

O mnogim onim listovima, u kojima se vježbaju nepoznati početnici — pretežito daci srednjih škola — ne treba ni trošiti riječi. Što u tim palestrama izlazi, ne može sve doći pred sud ozbiljne kritike.

Sada dolaze na red listovi političko-književne naravi. Upada u oko tako premalen broj čisto književnih listova. Ali zahvaliti je velikome Bogu, ako opstoji i to. Evo kako: Za „Vijenac“ i zadarski „Glasnik Matice Dalmatinske“ brigaju se njihove darežljive „Matice“; a za „Prosvjetu“ se briga bogati nakladnik u Zagrebu Scholz! A onima, koji Mecenâ nemaju, te se uzdaju u pretplatnike(?), dobro je ako prokubure, samo da ne podu: kud' za vazda gre se!

Jedna je od prvih hrv. književno-političkih smotara bila „*Hrvatska Misao*“. Bila je — rekao sam, jer ju je vlast zloglasnoga bana Karla dala obustaviti. Da li će opet uskrsnuti, to se ne zna, jer se u tamošnjoj hedervarijevoj satrapiji očekuje sve, ali svakako što prije nadajmo se, da ćemo je opet vidjeti na životu. Stalni je književni kritičar bio u toj smotri, već prije spomenuti Milan Marjanović. Izmedu njegovih raznolikih studija, vrlo je interesantna ona o pjesniku S. S. Kranjčeviću.

Nedavno je dr. Ante Tresić Pavičić osnovao u Trstu „*Jadran*“. Istina, da je Tresić doživio više puta nepravdâ i nezasluženih ponižeńa, ali on nije tako mirne i strpljive ćudi, da bi se mogao za dugo prilagoditi vlasti kojega urednika. Tresiću, ljubitelju pohvalâ i poklonikâ, čovjeku polemikâ i zapovijedańâ, potrebit je list, gdje će slobodno i neodvisno pisati. „Jadran“, koji izlazi u formatu naših običnih novina — četiri stranice — piscu tako plodnom i radinom, nije dostatan. Njegovim dramama

i pjesmama treba bogatog i neškrtog nakladnika. A pošto toga nema, nek rukopisi leže i nadalje.

„Jadran" je zastupnik onoga smjera, kojemu se Tresić vas posvetio, naime — patriotičkog. Politički dio je, o kojemu ovdje ne smije biti govora, puno bolji nego književni, a to naravno radi nedostatka prostora. Ali bilo to, ma kako malo, uvijek sve ono, što ispod Tresićeva pera izade, ima svoju izvanrednu zanimivost.

„Jadranovi" su suradnici oni već dobro poznati Tresićevi prijatelji i gorljivi pristaše, koji su sretni, da im on bude general-komandant, a on blažen, da ima vojnike i podložnike pod sobom, da uzmogne osjetiti u rukama neku — vlast. Ti su većinom Dalmatinci, navlastito njegovi sumješćani i suotočani. Do sada smo u „Jadranu" vidjeli: Ujevića, Katalinića, Sirovicu, Androvića, Ilijića, Cara Emina, Mandića, a ostala gospoda ne će za dugo izostati.

Vrijedno je zabilježiti, da je u „Jadranu" (broj 3.) izišao prijevod jedne od potonjih pjesama Giosuè Carducci-a, glasovite ode „La chiesa di Polenta". Od prigovora za sad odustajem. Pjesma je dosta dobro prevedena od istoga Tresića.

„Jadran" je iskren prijatelj Srbâ. S toga bi bilo dobro, da se i među srpskom inteligencijom rasprostrani.

Karlovačko „*Svijetlo*" također često puta ustupa mjesta književnim pitanjima.

S ovijem bismo bili potpuno gotovi, da se ove godine nije pojavio nakladom „Kyrikte" u Krku — ili tačnije: potporom krčkoga biskupa Mahnića — novi list, ili kako se sam voli nazivati smotra „*Hrvatska Straža*". Nezini urednici i izdavatelji tvrde, e je to filozofski list. Našlo se nekoliko mladih doktora teologije, koji, povrativši se iza svršenih nauka u Rimu, hoće da svakome amo sole pamet. Nije ostalo lista, nije ostalo pisca, kojega oni nijesu osudili, kojega nijesu proglasili — ateistom!!! Ja mislim, e je to vrućа fantazija ambicioznih mladih doktora, koji će sami s vremenom uvidjeti, da su mjeru — prevršili. Ta njihova pretjeranost vodi ih ne rijetko do smiješnosti. Ako pak oni misle ozbiljno, e će nas svojim terorizmom uplašiti, mi ih onda ne ćemo uzimati ozbiljno. Molim vas, kad ispred njihove anateme nijesu ni katolički svećenici ostali pošteđeni! Njih će moći

uplašiti, ali, ako misle kod svjetovńaka štogod postići, neka rabe trijezni način pisańa, a ne tako — prepotentan!

Prije nego zaključim, zaslužuje progovoriti koju riječ o feļtonu — ili kako mi rečemo: podlisku — zadarskoga „*Narodnoga Lista*“. Tu su se pojavļivali mnogi, koji se dan danas u literaturi nešto broje. Ko je pratio pomńivo u zadńe doba taj podlistak biće sreo često imena i dobre radńe Ilije Bošńaka, Cvjetiše, Grbavčića, Irsaffy, Jušića i sad već pokojnoga M. Lukšića, te mnogih drugih. Prije je mladim ļudima bilo dosta zlo, no sada puše mnogo liberalniji i pravičniji vjetar.

Dubrovnik 17. VI. 1903.

Arsen Wenzelides.*)

*) Pravo ime pisca, koji je pod pseudoninom „Ignotus“ pisao u 2. broju ovoga lista „*Pregled savremene hrv. književnosti*“, a u 3. književni portrait „*Dr. Ante Tresić Pavičić*“, pod pseudonimom: Xemil Em' Arigra.

PJESNIŠTVO.

Pjesnik.

Ćio sv'jet se sanком blaži,
Svud tišina gluha vlada;
I priroda ista spava,
Otpočiva s dnevnog rada.

Sav sv'jet spava, al' pjesniku
San ne sklapa trudne oči...
On pri sjaju slabe sv'jeće
Piše... piše... usred noći.

I trudna mu ruka mrzne,
I umorno t'jelo klone,
Ali svjeta zamisao
Raskida mu svjetske spone!...

Leti mis'o, kao muња,
R'iječi sipļu pune žara,
Ta on rodu pjesmu pjeva,
Srpskom rodu odu stvara...

Za čas s lica nesta tuge,
Razvedre se s čela bore,
A bl'jeđe mu, vehle usne
U zanosu tiho zbore:

»Ето роде — pjesma moja,
To je moga srca čedo —
U meni je sijevnula
Kada sam ti patње gledô;

Nek u њenom svetom plamu
Srpska misô divno sija:
— Vjera tvoja i nada ti
To je sunce, što je zgrija!

Nek ti ona bude melem,
Te no vida rane ļute,
Nek prokrči, nek rasv'jetli
Budućnosti tvoje pute.

Al' za pjesmu platu hoću
Suho zlato, mili rode:
Da propoje brdom tvojim
Divna pjesma od slobode!«

Дубровник фебруара 1903. **O.**

Сарајлико селе!...

Г.Ђици Ј.....ћ.

Сарајлико дико,
Сарајлико селе,
Очи су ме твоје,
Дјевојко зан'јеле,
Па сад лутам тако
Без циља, без смјера,
Докрадам се ноћу
До твога пенџера;
Па у њега гледам,
Гледам до пô ноћи,
Не би л' угледао
Бајне твоје очи;
Без њих мени нигдје
Ни мира ни станка,
На њих мислим, душо,
Мислим без престанка
Дању и по ноћи
На те алем-очи!

* * *

Сарајлико дико,
Сарајлико селе,
Погледи су твоји
Кано хитре стр'јеле,
Како који бане,
На срце ми пане,
Срце ми простр'јели,
У срцу остане;
Ал' не мари за то,
Сарајевко злато!
Ти стријељај тако,
Стр'јељај ал' једнако,
Не би ли стријеле
Бар срце разн'јеле,
Боље да га нема,
Нег' да у самоћи
Тако сваке ноћи
Залуд тражи очи
Ах!... те алем-очи.

1903.

Маринко.

Potoni časovi Mata Lukšića.*)

.... Ja sam ljubio!...
S ljubavlju sebe ja sam ubio.
I eto dode dan,
Mladosti moje danak potoni.
Još gledam sunca kolut obasjan,

*) Pok. Mato Lukšić — maturanat na dubrovačkoj gimnaziji, bio je mladić najplemenitijih osjećaja, velikog dara i jake kulture, pjesnik, da je sudbina dopustila, velik. Preminuo je u devetnaestoj godini svoga potpuno pjesničkoga života, ostaviv nekoliko pjesničkih radńa, koje jamče za ńegov veliki i ako još nerazvijeni dar. Ovu pjesmu napisah, da odolim svome ojadelom srcu, koje je podnijelo toliko bolova radi smrti svoga najmilijega druga.

Al' samo za čas
I duh mi mladan odletjeće sad
Onamo, mašta gdje zanosi nas,
Kad dušu lomi bol i teški jad.
I ono nebo plavo, visoko,
I ono sunce, što me bolnog gr'e,
I ovo more burno duboko,
I ova zemļa i na zemļi sve,
Ah sve to mi dušu zanosi,
Nagoneć je da ubrza leţ,
Da letom tijem život pokosi,
Kô ļubav što je mladosti mi cv'jet.
.... Ja sam ļubio!
U žarkom srcu još mi bukti plam —
Moćan i sladak, al' tijelo mre;
K zemļi će t'jelo, ja to dobro znam,
A duša gdje će, kamo ona gre?
Neznani puti sv'jeta neznana
Zamamļuju ńu!
I ļubav gdje će i strast mlada'na?
Za braćom svojom, zemļe ponosom
Naroda moga zemļe krvave;
Gdje će mi suze? gdje će uzdasi?
Još gdje će moje pjesme ubave,
Mladosti moje burni talasi?
.... Živote čudni, ja te ļubim sad!
Al kasno, kasno. Muke prolaze ...
Gasi se sunce i s ńim svaki jad!
.... I sjeni eto k meni dolaze ...
Blažene sjeni eto me, eto!
... Je li vječnost to? Je li ļubav to?
Jesu l' snovi to? Ah snovi nisu,
— Vječnost je to! ...

Cetińe 18. VIII. 1902. **Orlovskl.**

BIĻEŠKE.

Na polju razvitka srpske knńige u Dubrovniku imamo da zabiļežimo osnivańe *Srpske Dubrovačke Biblioteke,* koju izdaje Srpska Dubrovačka Štamparija.

Do sada su izašle dvije knńige Srpske Dubrovačke Biblioteke i to: 1. *Povjest Dubrovačke Republike,* poznato djelo ńemačkoga istorika Engela, koje je preveo Dum Ivań Stojanović i dopunio svoji izlagańem najnovije istorije dubrovačke; 2. *Pjesme Didaka Pira,* latinskoga pjesnika.

Prvo djelo ne treba preporuke, jer se odavna osjećala prijeka potreba povjesti Dubrovačke Republike na srpskom jeziku. Što se tiče pjesama Didaka Pira, one su preštampane u interesu boljega poznavaña dubrovačke književnosti, jer je staro izdañe tih pjesama bilo sasvim rijetko.

Nadamo se, da će odziv čitalačke publike osokoliti pokretače Srpske Dubrovačke Biblioteke na daļi rad. Što se tiče svrhe i programa ovoga književnoga preduzeća progovorićemo prvom prilikom.

***

Ministarstvo prosvjete u Srbiji raspisalo je natječaj na četiri prazne katedre na Velikoj Školi u Beogradu: na istoriju književnosti južnih Slovena, na istoriju srpskoga naroda (dvije katedre) i na nauku o finansijama.

Katedra istorije južnih Slovena ustanovļena je g. 1876. Profesori za tu katedru do sada su bili Stojan Novaković i pok. Svetislav Vulović. Prof. Pavle Popović i knjižničar Narodne Biblioteke kandidati su za tu katedru. Za katedru istorije srpskoga naroda ima tri kandidata: Stanoje Stanojević, Jovan Tomić i Ļ. Jovanović.

***

Naš saradnik, pripovjedač Nikola T. Janković, namjerava dati u štampu priče i slike (14 na broju), do sada štampane u „Iskri", „Kolu", „Luči" i „Srdu". Od tih je osam izišlo u „Srdu". Knjiga će iznijeti do 10 štampanih tabaka. Cijena je knjizi K. 1.60. Prijava za pretplatu do 10 Jula.

***

Odbor Babić-Vujičeve zaklade u Zadru za uspomenu i pokoj duše srpskoga narodnoga dobrotvora, utemeļitelja Babić-Vujnovićeve zaklade profesora Ļubomira Vujnovića, prilikom druge desetogodišnjice od dana smrti ņegove priredio je na 25 (12) juna o. g. svečan parastos.

Profesor Ļubomir Vujnović umro je u Zadru g. 1883. U oporuci ostavio je 30.000 rubaļa u ruskim obligacijama na prosvjetne ciļeļi. Naime iz prihoda toga kapitala vaspitava se srpska omladina iz Dalmacije i Boke Kotorske na universitatima. U slučaju da ne bude muških potomaka ni od ņegova brata ni od ņegove sestre ostavio je svoje nepokretno imaņe u Benkoveu (oko 30.000 for.) istoj zakladi.

Krajem g. 1902. iznosila je zakladna glavnica Kr. 109.523·70. Počińući od školske godine 1889-90. do danas bilo je svega 19 stipendista rečene zaklade, i to: 12 slušalaca prava, 5 slušalaca medicine, 1 slušalac bogoslovije i 1 slušalac filosofije.

***

U finom izdańu preštampana su iz „Srda": *Iz Boke, nekoliko pisama između albuma slikâ „Iz dekadence" i „Iz renesanse", priopćio Podnopoļski.*

Preporučujemo našoj čitalačkoj publici dosadašńe radove Podnopoļskoga (prof. Tripković), a nadamo se, da će nas on skoro obradovati svojim novim radom: *Iz renesanse.* Tako ćemo dobiti potpunu sliku naše divne i dične Boke Kotorske.

***

Primili smo:

Ļetopis društa hrvatskih književnika u Zagrebu za godine 1900-1903.

Д. Н. Верещ: Червено-руские отзвуки. Львов.

Владимиръ Волгинъ: романъ въ стихахъ И. Б. Панова. С.— Петербургъ.

Deveti izvještaj trgovačke škole u Mostaru za šk. god. 1902-1903.

SRĐ

Br. 13. Dubrovnik 16 Jula 1903. God. II.

MODERNA ŇEMAČKA LIRIKA.

— Đ. I. N. —

(nastavak)

3. Arno Holc.

U „modernim pjesničkim harakterima“ raprezentuje Arno Holc najznatniji pjesnički talenat. Gotovo u isto vrijeme kad i „moderni pjesnički harakteri“ ugledaše svijet Holcove pjesme pod imenom: „Buch der Zeit“. Čudnovato je možda, da se na ovu knígu nije dovolno pažńa obraćala, premda se u ńenom sadržaju ogledao velik pjesnički talenat. Razjašńeńe tome ne treba naravno dugo tražiti: knígа je bila preskupa — 5 maraka! masa je dakle nije mogla nabavlati, a „bourgeois“ je mislio, da nije dužan ovaj pjesnički talenat potpomagati, pošto je mladi pjesnik bio pristaša socijalizma. Holcu nije bio socijalizam dekoracija, nego je ga on upravo u srcu osjećao. Po ńegovim se socijalnim pjesmama vidi, da on istinski osjeća. Premda mu je silan patos stajao na raspoloženu, ipak je on pri svem tom zanosu mnogo bistrije i trezvenije glave nego li Konradi.

Ja ovdje govorim o Holcu uvijek u prošlom vremenu, što bi moglo koga navesti da pomisli, da Holc, kao Konradi, ne boravi više medu živima. — To nije slučaj! Holc je, koliko mi je poznato, i dan danas vrlo dobra zdravla; ali on pripada prošlosti kao pjesnik i liričar. Gotovo je decenij prošao, a da nam Holc nije ništa osobito vrijedno pružio, premda mu je danas može biti najviše 40 godina.

Jedva da mu je moglo biti 22 godine, kad je izdao „Buch der Lieder.“ Kad uzmemo u obzir pjesnikovu mladost, onda moramo priznati, da je ovo djelo zasluživalo dvostruku pažńu, jer nam nije poznat ni jedan ńemački liričar, koji je znatniju

pjesničku radńu pružio u onako mladim godinama. Na nekim se Holcovim pjesmama opaža doduše donekle utjecaj Gajbelov, ali najveći je dio ńegovih pjesničkih tvorevina potpuno originalan. Poslije Gajbela Holc je od svih pjesnika, koje nam je ńemačka lirika pružila, najsjajniji talenat što se oblika tiče. On nije bio virtuoz u obliku poput Platena i Rikerta, koji su kušali svojim lijepo građenim stihovima prekriti slabost izraza i prirodnog tijeka stihova. Holcovi su stihovi puni ritamskih divnih zvukova, njegove slike opčaravaju i neodoljivo privlače. U kratko: melodija i kolorit ńegovih pjesama djeluje upravo madijskom snagom na čitatela. Kad bi svojstva Frajligratova i Gajbelova stopili, onda bi možda dobili smjesu, koju bi mogli s pravom nazvati harakteristikom Holcovih pjesama. Ali i sadržaj ńegove pojezije ne zaostaje za oblikom. Kvantitativna slabost i nesamostalnost stupaju za kulise, cijela kńiga odiše mladenačkim žarom i oduševļeńem. U ńoj pjesnik, čas patetski, čas satirički, šiba truhlost u literaturi, životu i državi. Do duše ne odgovara katkad primjena patosa samom mjestu i predmetu, a katkad nam opet izgleda smiješna mladička zanesenost pjesnikova, ali u isto vrijeme uživamo u jakoj, svježoj i entuzijastičnoj prirodi ńegovoj, jer on poput mladog Sigfrida neodoljivo naprijed juri; vidi se da je pjesnički poziv bio za mladog poetu svetińa..... samo je šteta, što je od tog žara tako malo preostalo!

Prije nekoliko decenija obradivali su u Ńemačkoj socijalnu gradu, sjetimo se samo: Frajligrata, Herwega, Alfreda Vajsnera i dr. Napredak gradanskog staleža, nagli razvitak industrije, francusko-ńemački rat, francuske miļarde, ujedińeńe Ńemačke — sve je to onim pjesnicima, što su proizašli iz gragjanske klase, socijalnu gradu i socijalno pitańe ispred očiju uklonilo. To se stańe moglo tek onda promijeniti, kad se moćni pokret proletarijata uz silnu tutńavu počeo naprijed kretati; tad se zrak napunio socijalnom gradom, pa je mlada pjesnička generacija za ńom posegla. Medu ńima i Holc. Ali on nije obični imitator prijašńe socijalne lirike, on gdjekad i nove zvuke proizvede. Socijalna je lirika, s kakovom se u ciklu „Phantasus" susrećemo, u toliko nova, u koliko varijanta stare teme može biti nova. Osobito je lijepa ona poduža pjesma, u kojoj nam Holc

opisuje razvitak siromašna djeteta, sirote bez oca i majke. Divna je ńegova pjesma: „Tagebuchblatt“ — pjesnik u ńoj tuži, što je opojen ljepotom prirode morao zapasti u velikovaroški vrtlog..... Holcova lirika u opće pokazuje relativno visoku samostalnost. Kako je originalan n. pr. u opisivańu proljeća! On ne opijeva ljelu vani, pred gradskom kapijom, nego u samom gradu. Graciozan se humor u svemu ogleda, a i socijalne se žice pjesnik ńežno dotiče, pa ona bônim zvukom pjesmu prati. Kako on divno slavi ljubav u pjesmi: „Samstagsidyll!“ Sadržaj je do duše svagdańi: pjesnik ide s mladom šval̃om izvan gradskih zidina u šetńu; ali kako Holc to sve divno opisuje svojom uzvišenom pjesničkom maštom! — a pri tom ipak posve prirodno, glatko. Zaneseni liričar nije bez satiričke žice, to pokazuju stihovi, koji ugledaše svijet pod imenom: „Berliner Schnitzel“. Satira mu je često suviše bezobzirna, jer su udarci što ih on na sve strane sipa isto tako oštri kao i silni.

Velika je šteta, da se tako bogat talenat nije održao. Od onog, što je Holc u mladenačkim godinama obećavao, nema više ni traga. Ima jedan decenij, kako je muza liričara Holca mukom umuknula. Nijesu vrijedne pomena one nekolike pjesmice, što ih je pjesnik poslije po beletrističkim listovima i almanasima izdavao. Skoro je nevjerovatno, da se tako originalan pjesnik dao poslije zavesti modernim glupostima svojih utakmičara, pa pokušao svakojake sitnice opijevati. Novo je izdańe ńegovog: „Buch der Zeit“ samo dokazalo, koliko je Holc od 1885. neplodan bio. Odu̇la lijepa pjesma, što ju je u novom izdańu štampao pod imenom: „Teufelstuch“, plod je prijašńih godina, a pokazuje, kako je Holc prijatelje mladenačke lirike svoje silno obmahnuo.

4. Karlo Henkel.

Odlučniji i jači pristaša socijalizma nego li Holc bio je Karlo Henkel, koji je baš protivno Holcu veoma plodan lirski pjesnik. Dok se Holc sa bojnog polja povukao, Henkel je pjesmu za pjesmom produkovao i s toga u suprotnu pogrešku zapao. Henkel ismijava svoje kritičare, što se prema ńemu uvijek jednom te istom frazom služe: „On ima talenta, ali je još màst,

pa mora provreti". S pravom mu pak prigovaraju, da sam o svojim radovima mnogo ne razmišlja — da sam sebe ne kritikuje. Henkel je sebi najviše tim naškodio, što je svoje knige pretrpao mnoštvom beskorisnih stihova, što je, pazeći na oblik, ono što je lijepo i dobro bilo zabacivao. Vrlo neugodno djeluje loša navika Henkelova, što upravo voli lijepe pjesme neukusnim strofama iskvariti. Dovoljan nam dokaz pruža uvodna pjesma u zbirci „Diorama" pod natpisom: „An das Proletariat". Kolik pjesnički polet počiva na ovim stihovima, kako li su izrazi divni i slikoviti; — kako bi krasna bila ova pjesma, da je ne nagrđuju upravo nekoliko gadnih kitica! Ove upadaju u oči ne samo cinizmom u njima upotrebljenih izraza, nego također i svojim bezukusnim sadržajem daleko zaostaju za drugim upravo divnim strofama. Mi ne smijemo ništa prigovoriti kontrastu raspoloženja, pomoću kog Hajne često puta postizava naj jače utiske i dojmove, a ne smijemo zamjerati ni naturalizmu divnih izraza, samo ovaj ne smije preći u prostotu i bezukusnost, kako je to slučaj ovdje i na drugim mjestima.

Kao što u pomenutom primjeru nekoliko kitica nagrgjuje utisak cjeline, tako isto u drugim Henkelovim pjesmama samo nekoliko redaka, samo dva ili tri nezgodna izraza unište inače veoma povoljan utisak. Za ovo ću navesti primjer. Pjesmi „Moderne Vandalen" (Moderni Vandali), što se tiče njene slikovitosti i zvučnog metra, ne bi se imalo baš ništa prigovoriti, da nam cio utisak ne kvari veoma loše ispala slika u potonja dva stiha. Tu Henkel naime obzirom na socijaliste ovako pjeva:

„Wir sind die modernen Barbaren,
Moderne Barbaren? — O nein,
Wir wollen *die roten Husaren,*
Husaren der Menschheit sein!

Crveni husari čovječanstva! — Poredenje je u pravom smislu riječi nezgodno!

Jasno je dakle, da je naš prigovor opravdan, kako Henkel letimice radi a ne kritikuje sama sebe. No u zadnje vrijeme „proces vrijeđa" prilično je napredovao, te nam njegove posljednje pjesme pružaju skoro nepomućeno uživanje. Pri svem tom ipak bi trebalo da se Henkel još bolje sabere i da se duševno kon-

centruje, jer će mu samo pomoću ovakovog koncentrovańa biti moguće pružiti čitalačkoj publici istinski znatno djelo. Pjesnik može socijalistički osjećati, no time nije odredeno, da on mora i najneznatniji dogodaj pjesnički obradivati, jer sama grada ne utječe ništa, uvidavnost i nazor, što se krije na dnu pjesničke duše — to je „ono što stvara".

Premda smo do sad strogo osudivali Henkelove radove, ipak moramo priznati, da je najviše nade, da će Henkel postati socijalistički pjesnik u pravom smislu riječi, pjesnik kakovog nam je dala revolucija 48. godine u ličnosti Frajligratovoj. Moramo priznati, da je Holc mogao ugledni položaj Henkelov sebi prisvojiti, ali sad o tome ne može biti govora. Henkel je bez sumńe velik pjesnički talenat, a još se od ńega traži, da sa svojim talentom ekonomski postupa. Ńemački je proletarijat i do sad imao svojih pjesnika, koji su dijelom iz ńega proizašli, ali pravog i istinskog pjesnika još nije imao. Jakobi je bio doduše dubok mislilac a ujedno i lirska ńežna priroda, no ńemu mańkaše izvorna snaga i pjesnička individualnost, pa kad ga metnemo pored Frajligrata i *Ade Negri*, odmah nam ńegove slabosti u oči upadaju. I Sajdelovi su stihovi često, što se tiče forme, savršeni i jedinstveni, ali i na ńima se opaža velika praznina, koju bi trebalo popuniti ne doduše onijem, što se ne dade definovati, ali ipak onijem, što se ne da u kratko izreći — ńemu mańka ono, što pravog pjesnika stvara. Ńegovi su radovi bez one prave sile, što stvara lijep oblik i pjesniku pomaže pri slikovitim izrazima; ńemu mańka dar osobene uvidavnosti i originalnog prekazivańa. Ova osobenost, ova pregnancija pjesničkog izraza, najsigurniji je možda znak genija liričara. Svi veliki liričari imaju ovu osobenost izraza, a imaće je i svi geniji, što će se s vremenom pojaviti, premda mi ne možemo naslućivati, u čem će se ona sastojati, jer je to upravo tajna pjesničkog genija.

Jedan dio ove rijetke sposobnosti opažamo kod Henkela, jer on gleda stvari onako, kako ih nije još niko do danas gledao, on ih opisuje na takav način, na kakav ih nije niko do danas opisivao. Jezik mu je bogat i slikovit, o ńemu se Holc jedan put ovako izrazio: „Henkels Sprache ist jene knappe Kondensirtheit, die in einen goldenen Lichtblitz tausend bunte

Farben aufsaugt." Ako Henkel otpočne sama sebe strože kritikovati i ako se znadne razumno sabrati, nije isključena mogućnost, da će on još divnim tvorevinama svoje pjesničke duše ńemačku liriku obogatiti.

5. Detlev pl. Lilienkron.

Do sada smo raspravljali o mladim pjesnicima, pa već je vrijeme da spomenemo jednu ličnost, koja baš u tome (mislim u godinama) i u mnogo koječemu potpunu opreku pokazuje. Mi naime moramo svratiti pažńu na jednog pjesnika, koji je već na domaku šezdesetih godina svoga života, pa se ipak mora ubrajati u mladu pjesničku generaciju. Detlev pl. Lilienkron stupio je naime onda u javnost, kad je „mlada Ńemačka" osvanula na bojnom polu. Ali osim toga što Lilienkron stupa slučajno u javnost zajedno s mladim liričarima, ipak ga moramo i radi nečeg drugog kraj ovih spomenuti: Lilienkron je svojom lirskom produkcijom ostvario ono, što je mlada generacija tražila, on je postigao ono, što je pred drugima kao ideal lebdjelo. Mladi su liričari išli za tim, da stari nategnuti pjesnički jezik zamijene novim, koji bi iste stvari na prirodniji i prostiji način izražavao — Lilienkronov je jezik potpuno prirodan i gladak! Tražila se ńiga s potpunom konvencijom, tražila se ńiga koja će pružiti uljepšan užitak strasti i imati pristupa u tako zvanim „salonskim krugovima" — za Lilienkrona ne postoji gradanski moralni kodeks, ali ipak nije frivolan! U kratko: Lilienkron je bio istinski moderan i originalan, jer nam se i nehotice onakovim u svojim pjesmama pokazuje, kakav je u istinu. Ako naravno pretpostavimo talenat, onda je prirodnost najpouzdanije sredstvo, da se postigne originalnost!

Lilienkron je postao velik liričar ne samo zato, što ga je priroda obdarila velikim talentom, nego i zato, što su različite prilike povoljno djelovale na razvitak ńegova talenta. Lilienkronova pojezija ima već radi toga neku osobitu fiziognomiju, jer joj je izvor u duši odrasla čovjeka; ńegovi su pjesnički radovi s toga bogati i mnogostrani, jer je Lilienkron već puno toga bio doživio i iskusio prije nego li je počeo produkovati.

Možemo do duše već u najranijoj mladosti i sami u sebi lirske zvuke pobuditi; to najbolje pokazuje Ada Negri — ali takova je lirika puna čežnje i uzbuđenja: svijet moramo poznavati, ako želimo stvoriti realnu sliku njegovu — moramo doživjeti svega i svačega. Lilienkronov je život u tom smislu veoma bogat. Dok je bio časnik premještali su ga iz varoši u varoš, sudjelovao je u dvjema vojnama, poslije je dobio činovničko mjesto, otišao napokon na kratko vrijeme u Ameriku, kad se povratio natrag, poče se baviti književnošću, boraveći na izmjenu u Minhenu, Berlinu i Hamburgu. Čovjek ovakove sudbine mora život upoznati u najrazličitijim bojama, samo treba da pretpostavimo da je on vješt posmatrač — a Lilienkron je u istinu takav bio!

Doba Lilienkronova i sredina, u kojoj se kreće, jasno nam odgovaraju na pitanje: zašto on, premda je već u svakom pogledu moderan čovjek, ne pristaje za modernim idejama našeg duševnog života? Lilienkron se ni najmanje ne zanosi socijalizmom; za njega je politika, u koju se baš ništa i ne razumije, nešto „strašno", on je okoreo rojalista. Njegovo obožavanje velikih državnika, kao n. pr. Bizmarka, moglo bi protivničkom taboru komički izgledati, da nije psihološki pojmljivo, kako može djetiński zaneseńačka priroda Lilienkronova pripadati kultu pojedinaca — pretpostaviv naravno, da je potpun lajik u historijskom shvatanju. Kako je Lilienkron u svojoj od predrasuda slobodnoj duši potpuno tolerantan, mogli bi ga uporediti sa Pikler-Muskauom, da Pikler u materijalnim pitanjima nije slobodan od predrasuda.

Sasvim je krivo shvatanje, da je Lilienkron erotičar i ljubitelj lakomislenog života. Svakako je Lilienkron i erotičar, i to pored Getea i Hajnea najznatniji u njemačkoj literaturi; ali on s druge strane opet i nije erotičar, kao što nijesu ni ova dva pjesnika. Nasuprot, Lilienkronova je lirika veoma bogata, što se tiče tonova i grade.

Lilienkron bi naravno već bio znamenit, kad bi njegova znamenitost bila samo u erotici, jer je kao erotičar skroz originalan i vrlo mnogostran. Najviše srodnosti pokazuje s Geteom, ali je slobodniji i svježiji; njegove ljubavne pjesme odišu bogatim životom. Geteova je lirika uza svu relativnu svježinu još uvijek tiha, još u njoj tijek nije brz već polaganim koracima promiče

naprijed. Lilienkronove pjesme naprotiv odišu zdravlem, pune su krvi i strasti. Iz ńegovih se pjesama na nas grizeta koketno smiješi; lijepo dotjerano lice ohole aristokratke susreće nas pokraj planinske djeve rumenih obraza. „Slobodna se ljubav“.... u ńegovim pjesmama na vrlo različit način uzdiže, ali se i bračnoj ljubavi i vjernosti pjesnik neodoljivo divi. Katkad se pričińa, da je filozofija i životna svrha pjesnikova u „carpe diem“ — u čulnom uživańu; ali iznenada se pjesnik obraća bolemu, zvuci kajańa i bolnog sjećańa neočekivano zabruje.....

U prvoj svesci pjesama zauzimaju velik prostor historijske balade, ali usprkos silnoj jačini u izražavańu ide ovdje Lilienkron tragovima Štrahvicovim i Fontanovim. Razumije se, da se u nekojim od ovih balada ogleda osobiti draž. Od velike je važnosti Lilienkron, što modernu gradu na način balade obrađuje. Ovdje bi mogli navesti čitav broj uprav umjetničkih tvorevina. Ime malog dragulja dostojno zaslužuje balada: „Spätsommer im Walde“ (Kasno leto u šumi): Neki radenik, ogladńevši, u očajańu, u šumi se objesi. S tragičnošću čovječjeg života dovodi pjesnik ravnodušni tijek u prirodi u vrlo živahan kontrast. Kad nadu lešinu, preuzme gospodin sudac u žutim rukavicama da stvar ispituje, — on radi ravnodušno a i ravnodušno zatrpaju lešinu, koju nije mogao niko prepoznati. Označe je brojem 310. „Dreihundertundneun schon liegen im Sand, wer hat sie geliebt, wer hat sie gekannt?“ Vidi se da Lilienkron ne zna za ulepšavańe. Socijalnu nam nevolu on prekazuje u tako realnoj boji, kao nijedan socijalistički pjesnik. Treba n. pr. pročitati pjesmu: „Hunger“ (glad) pa će mo vidjeti, da je on oko socijalnog pitańa mudrovao, premda mu nije nikada palo na pamet, da li bi on mogao takovo pitańe riješiti. S druge je strane Lilienkron pesimista, on vidi u povjesti samo gadan krvav haos, otuda i ta činenica, što mnoge pjesme ovog veselog pjesnika zaneseńaka odišu često puta mržńom na svijet — teškom zlovoljom. Pa i među ovim pjesmama ima biserja, pa i ovdje se pokazuje moćna pjesnička priroda, koja mjesto praznih refleksija iznosi pred nas divna i pjesničkoj duši prirođena slikovita opisivańa.

Naturalizam je glavna oznaka Lilienkronove lirike. Možda nije niko u ńemačkoj lirici dostigao visine ńegovih naturalistič-

kih opisivańa. Prikazivao nam on more ili pustińu, snijegom zasuto gazdinsko dvorište ili letnim suncem obasjanu usku stazu — uvijek nam izvada sliku umjetnički, majstorskim potezima svoje kičice. Ali on nije samo divan slikar mirnog života — divne su i ńegove ubojne pjesme.

Do danas je Lilienkron izišao na javnost sa četiri sveske pjesama. Ńegova posljedńa publikacija pokazuje, kako je on još u punoj snazi. Ona narodna: „u svakoj šenici ima kukolja", i na Lilienkronovim se pjesmama obistińava, ali cjelina na nas utječe tako, da moramo osjećati, da se nalazimo pred: *„pjesnikom umjetnikom"*, koji u neograničenoj vlasti drži sva pomagala svoga rada. Lilienkron je smjelo stupao svojom stazom, a nije se dao smesti opasnom pohvalom svojih prijatelja. Katkad se opet moglo pobojati, da će se Lilienkron u svojoj osobenosti odviše osmjeliti, pa će mu ista preći u maniju. Katkad je opet pjesnik ostavljao realnu podlogu i gubio se u vizijama, — i upravo su baš ove „ekstravagance" hvalili ńegovi literarni prijatelji i nastojali, da „Neutöner-a" Lilienkrona potaknu na smjelije pokušaje. Ali je do skora sam Lilienkron opazio, u čem leži klica snage ńegove, pa je s toga ostajao mirno na tlu realnosti i u starom tonu i dalje pjevao, — no ipak bi po katkad potsjetio i na četvrtu dimensiju. Lilienkronu nije nužno tražiti novih efekata; on ima dovoljno talenta, da u staru pjesničku formu obuče nov sadržaj. To nam pokazuje ńegov: „Poggfred", koji nas, što se tiče metra i haraktera, potsjeća na „Byron"-ova „Don Juan-a". U ovoj fantastičnoj pjesničkoj tvorevini udružene su sve odlike lirskog stila Lilienkronova, a osobito ńegova sposobnost, da u nekoliko strofa prekaže tragičnost čovječje sudbine. Sjajne, čisto lirske partije izmjenjuju se s epskim mjestima i epizodama punim dramskog života.

Lilienkron je jedini među mladim ńemačkim liričarima, kome smijemo priznati da je bio genijalan. On je pjesnik, koji s jednakim pravom nastavlja povorku velikih ńemačkih liričara: Getea, Hajnea i Frajligrata. Često se puta prigovara, da Lilienkron nije genije, jer u ńega nema geniju potrebne „intelektualne" kvalitati. Istina, Lilienkron nije znanstveno naobražen čovjek, ńegov pogled na svijet nije sistematski obraden, ali, po mnijeńu mnogijeh, to pitańe za genija umjetnika spada tek u

drugi red. Bez sumńe ustupamo vidnije i časnije mjesto velikanima kakovi su bili Gete i Šiler, nego li jednom Birgeru ili Lilienkronu — ali svaki umjetnik ne može biti „universalan genije." Uzmimo za primjer upoređeńe iz druge grane umjetnosti: Hajdn i Mozart nijesu bili, kao ļudi, baš velike glave, ali im radi toga ne smijemo uskratiti umjetničku znamenitost i genijalnost. S druge strane opet je nesumńivo, da su ļudi kao Šuman i Rihard Vagner tim veću znamenitost dobili, što su ujedno bili i sjajni pisci. K tome se i Robert Burns smatra genijalnim liričarem, pa za to nemamo razloga, da Lilienkrona lišavamo ovog naslova, jer on, kao pjesnik i mislilac, pokazuje puno mnogostraniju pojavu.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

1. Геннјалан човјек! Ох, он је много више него човјек, он има божанствено срце и памет: он ствара, он се поставља као копча између Бога и човјека, живи у свијету, а ипак је он сам за себе свијет. Мало је великијех ļуди; пролазе неопажени и непријани; свијет им ставља на главу трнову круну, а небо им преправља звјездани вијенац. Tarchetti.

2. Више вриједи собица према сунцу, него влажна полача. Француска изрека.

3. Љубав је изборно сродство. Göthe.

4. У шужањству болест, у слободи труд. Kosciuszko.

5. Прими живот онакав какав је, а не какав би требало да буде. Rousseau.

6. Бријачи уче се бричити на глави сиромаха. Француска пословица.

7. Боље је огледало, нег цио низ прадједовскијех слика. Њемачка изрека.

8. Све умјетности не слове истијем језиком, али неке тајанствене сродности чине да се међусобно разумију. Онаки вез, који их саставља, затворен је у дубинама душе. Хенри Блазе.

GRUŽ.

Topografično-povjesničke bilješke (4)

Vice Adamovića.

IV.

„Kolo od sreće u okoli
vrteći se ne pristaje:
tko bi gori, eto je doli,
a tko doli, gori ustaje."

Gruž, kao što i cijela republikanska državica, imao je do brzo iskušati na sebi istinitost navedenijeh riječi neumrlog pjesnika.

Kad se ono za račun cara Karla V. krenu iz gruške luke skoro stotinu brodova pod slavnom zastavom sv. Vlaha, zadesi dubrovačku mornaricu prva teška nesreća, jer tom prilikom postrada osamnaest dubrovačkijeh brodova sa svima ljudima što bjehu na ńima. Taj poraz dade povoda poznatoj izreci: *Trista Vica udovica*, a pod tijem ga naslovom ispjeva pop Antun Kazali.[1])

Isto tako godine 1541. pridružiše se dubrovačke plavi ćesarevom brodovlju proti Varvarije,[2]) te na žalost, uslijed strašne oluje, i tu propade četrnaest brodova na neopisivu štetu Gruža, grada i okoline.

Na gruškom škaru bi sagrađen i jedan dio brodova *„nepobjedive armade,"* koju Filip Španolski posla protiv Engleske, gdje cijelo brodovlje bi onako nemilo uništeno.[3]) Računa se, da je za ono sedamdeset godina, što je Dubrovnik pomagao španolske ratove pod Tunizom, Algirom, Tripolem i po Oceanu, republika pretrpjela gubitak od 178 brodova, a u tako zvanom *„indijskom brodovlju"* zaglaviše gotovo svi ostali (blizu 300) dubrovački ratni i trgovački brodovi.[4])

[1]) „Trista — Vicah udovicah — prizor diejstveni — P. A. Kazali — U Zadru — Tiesko m bratje Batarah — 1857.

[2]) Barbareska — itali j. Barberia.

[3]) U jednoj rukopisnoj hronici nalazimo ovu bilješku: La republica di Ragusa ha servito il Re di Spagna Filippo nella lega contro i Turchi con 32 navi, e nella guerra di Portogallo con 35 dove sono morti 1500 Ragusei."

[4]) Appendini, I. 116. — Skurla, „Cenni storici" str. 18.

Tako se približivaše konačnoj svojoj propasti ono glasovito brodovlje, o kojemu je Mavro Orbini pisao, da je jedno od najvećih u Sredizemnomu Moru, toliko radi veličine lada, koliko zbog znamenitog broja topova, što sobom nošaše, a navlastito pak radi hrabrosti momčadi, koja bijaše na ńima.[1])

Još se Gruž i cijela državica ne bijahu oporavili od spomenutijeh nesreća, kad ih stigoše još teži i strahovitiji udarci. Mlečići, naime, ti stari neprijatelji dubrovačke slobode i pomorske sile, koji još 971. godine bijahu dojedrili u Gruž u namjeri da podjarme svoju maňu takmačicu, stadoše sada opet napadati Dubrovčane i podsticati hajduke da uznemiruju mirne i pitome naše krajeve. Više puta nasrtahu ńihove oružane galije i fuste[2]) sad na ovo, sad na ono selo slabašne državice, a navlastito pak ciljahu na krasnu grušku luku, gdje su, pod jednim ili drugim izgovorom, više puta ulazili prijeteći i plašeći, a često bog me i plijeneći one stanovnike i dubrovačke brodove, što se slučajno u onoj luci bijahu usidrili.

K tomu se zlu pridruži i užasna trešńa od 1667. godine, uslijed koje se polomiše i skršiše u samoj luci mnogo brodova; sruši se mnoštvo polača, crkava i kuća, a mnogo duša zaglavi pod gomilama razvalina rodnog mjesta. Zavlada strah na sve strane, zabuna dogna neke nevoljnike do ludila, a šteta u opće bijaše neopisiva. Uzburkano more buči, strašno se uzdiže i premeće; vodovod više Gruža vas je raspuknuo, te se silne bujice slijevaju niz baštine i perivoje, prodiru svuda, sve raznose; kameńe se ori i zasipje puteve i vrtove, zatvara vrata od kuća i košara, pobija silnu stoku, a od ljudi mnoge rani i osakati. Od škara nema više ni traga, jer od brodova, što su se tu gradili ili popravljali, nastane strašna gužva, a gorostasni valovi razniješe mnoge lade, drvlja, pa i sva gvožđa, što se na igalu nadoše. Od zgrada ostade spasena kuća Marka Sjerkovića (Sorkočevića, Sorga), pa ona nekog Milića i dijelom manastir sv. Krsta. Mnogi glavniji i bogatiji plemići ukrcaše se na lade, koje bijahu još ostale čitave, te se spasoše sa svojima i s ono malo pokućstva, što se dalo prenijeti, i tako se skloniše u Jakin.

---

[1]) „Il Regno degli Slavi." Pesaro, 1601 str. 203.

[2]) Italij. *la fusta*; V. Prof. Zore l. c. pod riječi *fuštar*.

I ovu kobnu nezgodu upotrijebiše Mlečići, te pod upravom Katerina Cornara dodu u Gruž, gdje su se nadali da će naći paše i plandišta; ali Gružani i građani nijesu stali prekrštenijeh ruka, jer su dobro znali, da im je s onakijem dušmaninom tanko bilo presti, pak se svakoj neprijateljskoj namjeri svojski opriječiše.[1])

„Nesreći trešńe i požara — piše Prof. Vučetić — pridruži se i treća: krada i plijeńeńe. Opaki podanici republike sa sela i iz grada, državni oružnici, barabanti i ljudi sa strane, oružani i bez oružja, ljudi i žene stanu u općoj zabuni i smetenosti navaljivati na crkve i na manastijere, na kuće i kućišta, na divonu i na druge državne zgrade, razbijajući polugam i sjekiram vrata i brave, kopajući motikam po razvalinam bjelodano i bezobrazno, te se plijeni u gradu, u zagradu i po selima; jedna četa tatova grabi plijen drugoj, jedan drugomu otimle što može; robi se blago državno i crkveno, plijeni se blago i pokućstvo po kućam; pak se raznosi i prodava po republici i izvan države.“[2])

Istom prilikom neki Italijanac, glavar bumbardijerâ, dočepa se svete Pelenice,[3]) te je ponese iz grada u Gruž, odakle je namjeravao ukrcati se u ladu, što je bila spravna da odjedri put Italije. Srećom Dubrovčani obaznaše za takovo bezakońe, te svečanom litijom prenesu sv. Pelenicu iz Gruža u Leverin,[4]) gdje poslije trešńe bijahu sklońene sve ostale moći, koje su se mogle spasiti ispod ruševina.

I povijest o krstu kralja Uroša skopčana je sa gruškom povijesti, jer se zna, da se taj dragocjeni krst čuvao isprva u

[1]) Upor. Adamović, „O trešńama grada Dubrovnika“ 1884., str. 30.

[2]) Prof. A. Vučetić „Dubrovnik za Kandijskog rata“.

[3]) Od prastarih se vremena čuva i štuje u dubrovačkoj stônoj crkvi neki starinski, ukusno izrađeni srebreni sandučić, što sadrži „Pelenicu“, u kojoj Djevica Marija prekaza svoga sina Jezusa u jeruzolimskom hramu, predavajući ga na ńoj u ruke velikoga svećenika i proroka Simeuna. I ovu moćnicu, koja je u ostalom i kao umjetničko djelo od prevelike znamenitosti, pučka je bogoljubnost nakitila zasebnom legendom, za koju vidi Skurla „Moćnik stolne crkve dubrovačke.“ Dubrov. 1868. str. 121—144.

[4]) *Leverin*, po ital. Revellino, jest tvrđa, koja brani grad s istočne strane, biva povrh gradskih vrata, što vode na predgrađe Ploče. Vidi piščevu radńu *„O bedemima grada Dubrovnika“* u *Srdu* za godinu 1902.

crkvi sv. Petra i Pavla u Prizrenu, pak kad dođe do ruku Dubrovčana, ovi ga dadoše Domenikancima u Gružu, odakle ga trećeg maja 1618. prenesoše u grad, jer se dogodi, kako piše kanonik Stojanović („Dubrovnik" br. 45. od 1896. god.), da neki fratar otvori krst i ukrade komadić sv. drva, te ga dade za deset dukata barunu Filipu Saponara. Kad umrije fratar, Saponara povjeri tajnu vlastelinu Tudiziću.[1])

Istom bijahu protekle dvije godine od kada užasni bič trešńe bijaše pretvorio grad, Gruž i okolicu gotovo u puste gomile kameńa i ruševina, kad nemili Mlečići stanu opet da napastuju ove naše krajeve napadajući, čas ovdje, čas ondje, svojijem ladama i zloglasnijem hajduštvom. Već mjeseca januara 1669. dojedri u Gruž pomorski zapovjednik Giustiniani, a malo docnije i proveditur Priuli svrati se iz Kotora u Gruž, gdje jedan i drugi ostave žalosnijeh tragova silovitosti i okrutnosti.[2])

Odmah kako se ljudi nešto razabraše poslije ovako strašnijeh udaraca, neki su gradani predlagali, da se u Gružu sagradi nov grad, biva drugi Dubrovnik; ali se većina pokaza toliko zaljubljena u svoje kuće i starinske predaje, da ne htjedoše ostaviti ono mjesto, premda u početku rdavo izabrano, pošto su, kako Yriarte veli, na dva koraka imali položaj bez takmaca za utemeljeńe grada, koji bi cvjetao.

[1]) Za potańe vijesti vidi: **Skurla** *„Moćnik stolne crkve dubrovačke"* od str. 108 do str. 121. — *Slovinac* 1880 br. 9. str. 171— 172.

[2]) Upor. **Prof. A. Vučetić** oz. mj.

USPOMENE

o ustanku u dubrovačkoj zemlji g. 1813. i 1814. (7)

Seljaci ustanici videći se tako prenebreženi, znajući da se snuje da im preotmu slavu radi osvojeńa Dubrovnika, i da Austrijanci i Englezi ne mišljahu više uspostaviti našu republiku, udariše u grdńe i pobune. Sretnu oni austrijskoga generala i engleske

zapovjednike. Okruže ih pod oružjem. Reku onome, da su mjesec dana prije ńegova dolaska grad i tvrdave dubrovačke bile samom narodnom silom natjerane na opsadno stańe; da se bez našeg ustanka ne bi bio on mogao s vojskom približiti Dubrovniku, da se bez pomoći našega naroda ne bi bili mogli izdržavati vojnici koje bijaše doveo. — Predbacivahu drugijem engleske proglase, kojim su zaveli Dubrovčane, da uzmu oružje za izvojšteńe slobode i neodvisnosti, i one proglase, kojim im bijahu zajemčili dubrovačku zastavu.

Generao austrijski i zapovjednici engleski prepanu se i na svaki lijepi način traže da odaleče svijet i da utišaju srdžbu onih ustaša. Odma Milutinović zatraži, da se sastane sa vlasteoskim odborom. Veoma vreli bijahu ńegovi prijekori i tužbe na uzbunu našega naroda; zamoli vlastelu, da ih umire; priopći im, da će do malo sklopiti predaju s ugovornikom francuskim koji se nalazaše kod ńega; reče im na svrhu, da on ne može uspostaviti našu republiku, jer da ima naredbu, da zauzme grad i zemljište dubrovačko u ime ćesara austrijskog, ali da bi se ipak u toliko, dok se znadbude sudbina Dubrovnika, mogli sporazumjeti o kakvoj preinačnoj mjeri.

Odbor republikanskom odvažnošću odgovori mu, da niti hoće niti može uspregnuti puk, koji s pravom brani čast, za koju je prolio svoju krv u preduzeću, koje je do tog časa bilo odobravano i potpomagano od samih Austrijanaca i Engleza. Ova odvažnost navede generala Milutinovića da uglavi: da dvjesta ljudi izabranih izmedu naših ustaša imaju ući pod oružjem i pod narodnim barjakom u grad Dubrovnik, ujedno sa savezničkim četama; da se barjak dubrovački ima razviti i na gradu i na tvrdavama, gdjegod se uzviju zastave savezničkijeh vlasti; da naša narodna straža ima se upotrebljavati u gradu i na tvrdavama upored vojske austrijske; da će i na dale vršiti svoje civilne funkcije u državi dubrovačkoj koliko namjesnik Kaboga toliko i odbor vlastele.

Napokon se razide ovaj sastanak uz prividno uzajamno zadovoljstvo.

Dok se to događaše u Gružu, puk grada Dubrovnika, pod upravom neke vlastele a ne bez znańa vlade francuske i generala Montrichard-a, pobuni se proti posadi francuskoj. Ova bi

odma razoružana i zatvorena. Narod vas s reda pograbi oružje, sastavi narodnu stražu, koju porazdijeli po tvrdavama, pošto začavlaše topove i razoružaše straže.[1]) Zatim vrli narodńaci razviše na placi stijeg dubrovački, uz sveopće pļeskańe i povike *živio* nebrojenog puka.

General francuski bio je opkoļen od gomile svijeta pred divonom (carinarnicom), i to ga prisili da se preda; ali nije se nigda nadao da će stvar uzeti takvoga maha. Ali, što ne može da učini u narodu odanu slobodi narodno oduševļeńe? Medu tim na placi i na zidovima vijaše se zastava republike, i vas se puk okiti republikanskim pantļikama.

Budni pukovnik knez Natali, komu nigda ne izbježe nikakva mjera korisna po interese i sjaj republike, opazi sa visova ovu iznenadnu promjenu te poleti sa svojom vojskom na vrata gradska, e da bi ih on prvi zauzeo.

Vlastela ne bijahu još preuzela u cjelosti ugled i predašńi utjecaj nad pukom dubrovačkijem naklońenim više na demokraciju, a da bi mogli slobodno primiti u grad kneza Natali s Brgaćanima i Župļanima koje je on predvodio. Pļačkańe predgrada zadavaše straha gradanima, da se ustaše ne podadu ekcesima raspuštenosti i pļačkańa i unutar zidina gradskijeh. Pa ipak nijesu se imali čega bojati! Bi dakle samo dopušteno knezu Sabu Đordi, načelniku gradskome, i knezu Bozdari, da pregovaraju s Natali-jem; ali medu tim stojahu zatvorena vrata od grada i od Pločâ, čije kļuče držaše gospodin Krstica. Marku Marinoviću, koji se odlikovao[2]) u pučkoj pobuni u gradu, bi

---

[1]) Marko Marinović sa dva kovača i tri seoska vojnika dubrovačka krene se prvi na kaštio od *Mula*, gdje, razoružavši one vojnike koje nade, dade začavlati topove. Odatle pođe kao oficir su deset vojnika na stražarnicu od Pločâ, i zauzme tvrdu Revelin, naperivši topove put puta od Pločâ.

Gradski zapovjednik, neki Nardi, bio je prvi napadnut u toj pobuni, da mu otmu kļuče od grada.

[2]) Junaštva ńegova za dugo se veličahu. Marin Zlatarić, Dubrovčanin, svećenik dalmatinski Miho Karaman proslaviše ga stihovima talijanskim i slovinskim. Malo stihova — tako mu pisaše prvi posvećujući mu ih dne 20 februara 1814 — ali nadahnutih rodoļubļem donosim Vam, da Vam izrazim rodoļubno priznańe za nesumńive oglede, koje vi dadoste onoga dana na časnomu poļu, svoje hrabrosti, revnosti i domovinske ļubavi u obrani naše slobode, kad ni sam svoj život ne štedaste, da nas oslobodite naših muka."

povjerena briga, kao oficiru su deset sôldata dubrovačkijeh i sa srzentom Ucovićem, stražarnice na Pločama, gdje on udvoji straže i probdije cijelu tu noć čuvajući grad, da zapriječi svako iznenađeńe ustaša, koji se bijahu već približili prvijem vratima od Pločâ tražeći na glas da ih puste unutra.

Pukovnik Natali, koji nije mogao biti obaviješten o pogodbi sklopljenoj s generalom Milutinovićem, dade odmah razumjeti onoj dvojici vlastele, da vlada nesloga između zapovjednika saveznijeh vlasti i naših ustaša, radi čega je nužno da ga se bez oklijevańa pusti u grad i ne dopusti da uđu Austrijanci i Englezi. Ova novost, mješte da podigne rodoljubni duh ona dva vlastelina, predoči im novu katastrofu nedaća, i cijeneći da će navući na sebe, osim plačke, i neprijateljstva od strane Austrijanaca i Engleza, povukoše se ne uglavivši ništa i zaiskaše da dođe knez Kaboga, da ih obavijesti o stańu u kome se nalažahu poslovi.

Ulak poslan od Natali-ja dođe u Gruž baš kad se bijaše svršilo pregovarańe Milutinovića s narodnim odborom.

— pa završuje: „Ovaj moj slabi spjev, kaonoti pisan perom sedamdesetgodišńaka i po tome hladnog pjesnika, nadam se da će biti oživljen toplim i zvučnim glasom onijeh, koji će bolje od mene znati, opjevati slavu naše drage otaġbine . . . . . a Karaman:

„Bio živ i zdrav Vlaho Zglave,
Marinović, Koprivica;
Neumrle vaše slave
Spominaće od djece djeca.

Prijunački jer stupiste
Gdje pogib'ja bi i strah veći,
Jer smrt istu potlačiste
Naše jade za prisjeći.

Svak vam, braćo, zahvaljiva
Na ljubavi vašom mnogom
I svijem harnost obećiva
Kunem vam se višńim Bogom.
. . . . . .

Nadodaj da, dok je Marinović zauzimao tvrđu na Mulu, radnik Đuro Selak zauze kulu na vratima od Pilâ a zatim razoruža glavnu stražaricu.

АЛФРЕД ДЕ МИСЄ (MUSSET).

— саопћио Др. Торквато. —

Алфред де Мисє нема своје биографије.

И збиља, он није био нити представник посебне школе, нити говорник или политички писац, а као човјек није утјецао ни на какав догађај особите важности. Човјек од забаве и пјесник, али пјесник ужитка коме се искључиво бијаше подао, који га је и прије времена у гроб стровалио.

Од племићког кољена, родио се је у Паризу 1810. од обитељи која нам најбоље представља двије противне струје осамнёстога вијека. Отац му је био један од главних обожавателља Русових (Rousseau) идеја, док му је мајка насупрот наклона била мистицизму јансенистичне форме. Алфред се је још као дјечак истицао богатом маштом, говорничким даром и проницавим умом. Науке је довршио у заводу Хенрика IV; а године 1827. будући пјесник постао је и доктор философије. Али философија није била његово поље. Та лијена памет брзо упане у сплетке најскрајњег скептицизма. Немирна темперамента и живахне ћуди баци се у наручај најгоре страсти, која, рекли би, да је била једина муза његовог Парнаса.

„J'irai peut-être trop loin .... Qu'est-ce que cela me fait? J'irai toujours ... Le bonheur! le bonheur! Et la mort après, et la mort avec!"[1]) Та он се је сам назвао „L'enfant du siècle" (дијете свога стољећа).

Његов живот, што се морала тиче, дао би се раздијелити у три разне фазе. За млађијех дана одсијева код њега расклашеност, презир себе истога и очајна тврдоглавост у таковоме стању устрајати. Било му је самих 21 година када је пјесник у својим Les voeux stériles (јалове жеље) написао:

„La science de l'homme est le mépris sans doute;
C'est un droit de vieillard qui ne m'est pas donné.
Mais qu'en dois - je penser? Il n'existe qu'un être
Que je puisse en entier et constamment connaître,

[1]) Ја ћу можда поћи предалеко ... Али што ми је стало? Ја ћу увијек ићи .... Срећа! Срећа! А за њом и с њом смрт!

Sur qui mon jugement puisse au moins faire foi,
Un seul!... Je le méprise. Et cet être, c'est moi."[1])

У двадесет и трећој години, Мисè се упознао са Жорж Сандом, којој је тада било двадесет и девет година. Ова жена и домаћица највише је уздрмала несталнијем духом младога Алфреда. Ко је у овој афери био више крив, он или она? О томе се је много расправљало, али без користи. Стално је то, да су обојица носила посљедице својега гријеха и били жртве несмотрене љубави. Жорж Санд подигла се ипак из такове кризе; Мисè је остао морално поражен, уништен за увијек. Погријешио би онај, који би попут Ламартина, обожавајући Јулију или Елвиру, мислио да је у њима нашао некакву рехабилитацију његову. Овом је пригодом Мисè саставио најбоље своје стихове; али то је било сасвим кратко прољеће пјесникове маште. Цвијеће је након мало увехнуло. Након гласовитих *Ноћи* (Nuits), ослабила је пјесникова лира. Његов је дух све више упадао у најскрању очајност; а у задњој фази својега живота, гласовити пјесник претворио се у проста алкохоличара. Једном чељадету, којега је хтјело одвратити са такове стазе, он је писао:

„Dans ce verre où je cherche à noyer mon supplice,
Laissez plutôt tomber quelques pleurs de pitié" . . .[2])

Његов се живот мало по мало трошио. У четрдесет и шестој години живота (1857), премину пјесник, али прије него се са лиром растао, исповиједио је своју погрешку, признао се кривцем.

„Le seul bien qui me rest au monde
Est d'avoir quelquefois pleuré"[3])

Ови ће стихови увијек бранити Мисè-ову успомену од скрајне строгости људске савјести.

---

[1]) Човјечја је знаност без сумње презир; то је право старца, које мени није удијељено. Али како морам о томе мислити? Нема већ само једно биће, које ја могу потпуно и свијесно познавати, о коме мој суд може дабуди свједочити, једно једино!... Ја га презирем. И то биће јесам ја.

[2]) У ову чашу, гдје ја тражим да утопим своју муку, пустите радије да кане која суза сажалница...

[3]) Једино добро, које ми остаје на свијету, јесте да сам каткада плакао.

Након што смо у кратко представили човјека, испитајмо и његово дјело. Дјело кратко; захвата само раздобље од десет година (1830-1841). И ако је велик дио посвећено прози, ми ћемо се рађе заустaвити на пјесништву. Мисѐ као прозаиста није од особите вриједности, док као пјесник заслужује особиту пажњу. У прози је написао неколико кратких романа и новела, петнаест комедија и Confession d'un enfant du siècle (Исповијест савременог младића), што би био фрагменат аутобиографије, у коме нам је сачувао успомену фаталних својих односаја са Жорж Сандом. Новелама и комедијама не ћемо се бавити. И збиља, шта би радили у оном покваренom амбијенту? Под укусном формом писац нам је настојао представити најгоре страсти људскога срца.

Међу таковим каприсима у театралној форми, и ако за позорницу не бијаху написани, једину драму, коју би требало одијелити, била би — Lorenzo de Medicis. Lorenzaccio, како га је презирно називао фјорентински народ, одлучно је град ослободити и трсити се Александра свога стрица. Да би закопао сваку његову успомену, настојао га је сљедити у истијем махнама; али након мало сам је упао у ону исту мрежу, коју бијаше сам испрео. Фиренца му се након мало изневјери, смакне га, и другог на управу постави. Ево у драматичној форми тезе, коју ће касније више пута у стиховима Мисѐ образложити. Lorenzaccio је најсимболичнији од свих његових комедија.

Једнака се готово идеја развија у његовој дугој Confession d'un enfant du siècle. Диван је и поучан закључак, када се јунак, у часу кад хоће да зададе смртни ударац своме противнику, заустављa пред пропелом, што но је висјело на прсима његове жртве. „Je suis né dans un siècle impie . . . Pauvre Fils de Dieu qu'on oublie, ou ne m'a pas appris à t'aimer.“ [1]) Да, ово је било велико зло. Али ипак код Мисѐ-а оно није баш до такове скрајности допрло, јер након мало он наставља: „Je ne t'ai jamais cherché dans tes temples; mais grace au ciel, la ou je te trouve, je n'ai

[1]) Ја сам се родио у вијеку безбожности .... Јадни заборављени Сине Божји, нијесу ме научили да те љубим.

pas encore appris à ne pas trembler".[1]) Једнако је негда осјећао и Виктор Иго (Hugo), када је написао:

„Parmi tous les progrès dont le siècle se vante
Une chose, ô Jésus, en secret m'épouvante;
C'est l'écho de ta voix qui va s'affaiblissant".[2])

Безвјерство дакле није било потпуно завладало Мисе-овом душом. Он је казао по ријечима де Франка:

„L'histoire de ma vie est celle de mon coeur."[3])

а могао је такођер казати:

„L'histoire de mes vers est celle de ma vie."[4])

Године 1830. у двадесетој години, написао је Contes d'Espagne et d'Italie; ово му дјело није од велике вриједности. Одсијева богата пјесничка машта и таленат, а друго ништа. Након двије године објелоданио је Un spectable dans un fauteuil (Један призор у наслоњачу), то би био заједнички наслов трију разних састављака. A quoi rêvent les jeunes filles (О чему сањају дјевојчице) није друго већ мален роман у форми дијалога. Треба признати, да је Мисè у дијалозима лијепо успио; што нам најбоље доказује да је добро познавао психологију, без које не може се појмити добар дијалог. Namouna то је мална приповијест без икакове књижевне вриједности, коју је писац уметнуо само да му свезак буде већи; а боље би и са књижевног гледишта био урадио, да је никада није написао. У њој се злорабљује свака умјетност и естетски осјећај. Мисè је боље успио у својој алегоричној, симболичној а донекле и фантастичној драми La Coupe et les lèvres (Чаша и усне), која сачињава главни дио његовог дјела Spectacle dans un fauteuil (Призор у наслоњачу). — Главни јунак ове донекле досадне пјесничке продукције, Франк, тиролски ловац, морао би представљати занос и амбицију младог нараштаја, а особито мржњу проти модерном конвенцијо-

[1]) Ја те нијесам никад тражио у твојим храмовима; али, хвала богу, ондје, гдје те нађем, ја нијесам још научио не трести се.

[2]) Уз вас напредак, којим се вијек поноси, само једна ствар, О Исусе, тајно ме стрши: а то је одјек твојега гласа који постаје слабији.

[3]) Повијест мога живота јест повијест мога срца.

[4]) Повијест мојих стихова јест повијест мога живота.

нализму и хипокризији. Диван узор, без сумње, социјалистичне врсте, гдје атеиста просвједује:

„Le pacte social n'est pas de ma façon;
Je ne l'ai pas signé dans le sein de ma mère;"[1])

и моралиста излаже своје рано искуство:

„L'orgueil, c'est la vertu, la force et le génie;"[2])

а бијесан кличе као да закључује:

„. . . . . Malheur aux nouveaux nés!
Maudit soit le travail! Maudite l'espérance! . . .
Maudits soient les liens du sang et de la vie!
Maudite la famille et la société!
Malheur à la maison, malheur à la cité,
Et malédiction sur la mère patrie!"[3])

Мисе није сјегурно предвиђао, да ће године 1900. ове идеје постати популарне, актуалне и практичне.

— Tu n'es qu'un paresseux plein d'orgueil et d'envie,[4])

одвраћао је скуп де Франковим декламацијама. Након мало социјално питање пада и ишчезава, да даде мјеста раскалашености. Франк бацивши се у наручај Белколоре, узалуд је настојао трсити се ње и повратити се у крило негдашње своје Дендамије, прве пријатељице; — у критичном моменту изриче и друго гласовито проклетство, тачније од првога:

„Ah, malheur à celui qui laisse la débauche
Planter le premier clou sous sa mamelle gauche!
Le coeur de l'homme vierge est un vase profond:
Lorsque la première eau qu'on y jette est impure,
La mer y passerait sans laver la souillure,
Car l'abîme est immense et la tache est au fond."[5])

[1]) Ја не пристајем на социјални уговор, јер га нијесам потписао у утроби своје мајке.

[2]) Охолост, то је крепост, снага и геније.

[3]) Јаох се новом породу! Проклет био рад! Проклета нада!... Проклет био вез крви и живота! Проклета обитељ и друштво! Проклета кућа, проклет град, и проклета мајка домовина!

[4]) Ти си љенчина пун охолости и зависти.

[5]) Јаох се ономе, који пушта да му развратност забије први чавао под лијеву сису! Срце је невиног човјека дубока посуда; када је окаљана прва вода, коју у њу улијеш, море ће преко ње проћи а да је не очисти, јер је понор страховит а љага је у дну.

Овако је пјесник изрекао у двадесет и другој години, осмртно слово своје исте младости.

То исто понавља у своме дјелу Рола, пјесничком производу од године 1833. Ту нам је оцртан живот једног расипника, који је већ унаприједа пребројио дане својега живота над својијем богатством, одлучио је удобно живот провађати за три године дана и самоубојством свршити када буде потрошио и задњи новчић. Због предмета и закључка, који се одатле сам намеће, ова је пјесма изврсна и од велике важности, а и цијели tableaux умјетнички је приказан. С овог гледишта Рола нам се више допада него Coupe et les lèvres. Она нам најбоље представља осамнаести вијек, онај вијек, који је настојао уздрмати сваком вјерском идејом и на њезиним рушевинама подигнути ново људство без вјерских осјећаја, како га је схватао модерни материјализам. Пјесник се обраћа Волтеру, чије су идеје највише допринијеле данашњем материјализму, преправивши му земљиште:

„Dors - tu content, Voltaire, et ton hideux sourire
Voltige-t-il encor sur tes os décharnés?
Voilà pourtant ton oeuvre, Arouet; voilà l'homme
Tel que tu l'as voulu! — C'est dans ce siècle-ci,
C'est d'hier seulement qu'on peut mourir ainsi.“[1])

Мисè признаје, да је кршћанство једино средство, које је кадро страсти обуздати, једини извор праве љубави, а то је баш оно што фали модерном друштву. Данашње друштво, забацивши Исусову науку, вели Мисè, оно је себе упропастило, ослабило дух и истисло најљепши идеал, који је био кадар оплеменити људско срце.

„O Christ, je ne suis pas de ceux que la prière
Dans tes temples muets amene à pas tremblants...
Ta gloire est morte, o Christ, et sur nos croix d'ebene,
Ton cadavre celeste en poussiere est tombé.

---

[1]) Спаваш ли задовољан, Волтеру, и твој грдни подсмијех лепрша ли још на мршавој твојој кости? Ево твојега дјела, Аруета; ево човјека какова си ти желио! — Само у овоме вијеку, само од јучер овако се може мријети.

Eh bien! qu'il soit permis d'en baiser la poussiere,
Au moins credule enfant de ce siècle sans foi,
Et de pleurer, o Christ, sur cette froide terre
Qui vivait de ta mort et qui mourra sans toi.“ [1])

Та он исти, он, l'enfant du siècle, лијепо нам је насликао овај модерни свијет, овај свијет тако поносит својим течевинама, али гдје фали сваки идеални полет људском духу.

„Tout est bien balayé sur vos chemins de fer,
Tout est grand, tout est beau, mais on meurt dans votre air.“ [2])

Искуство га је поучило, и он је спознао моралну млохавост своје генерације.

Али са свим тим, Мисè, понут осталих својих сувременика, хтио је остати деиста, али се брзо досјетио да је то немогуће, као што се може разабрати из овог његовог дјела.

Рола нам даје најбољу идеју пјесникове младости. Али Мисè је прошао и кроз другу фазу својега живота, коју би могли назвати периодом зрелости послије познате љубавне пјесникове кризе. Након двије године потпуна мука, он је саставио своје гласовите *Ноћи* (Nuits) и *писмо Ламартину;* а након пет година и своје *Успомене.*

Најважније су његове *Ноћи*, у којима се открива прави пјеснички таленат, а има их четири на броју. Али са философског гледишта нијесу дотјеране, у многоме и протусловне. То се даде лако протумачити, што је у Француској за оно доба владала велика несталност на философском пољу, а идеје Волтера и Русоа биле су захватиле маха код интелигенције француског народа. Својој музи, која му у раду пружа утјехе, предбацује изнемоглост и млохавост (1835. Nuit de mai, мајска ноћ), затим тешки ударац због прекинутих односаја са Жорж Сандом (Nuit de décembre, декембарска ноћ). Много сам се трудио, е да би схватио гласовиту алегорију младог човјека

[1]) Ох, Исусе, ја нијесам од оних, које молитва води тетурајући к твојим нијемим храмовима .... Твоја је слава умрла, о Исусе, и на нашим ебанским пропелима, божанствено твоје тијело у прах је пало. Па добро! нек дозвољено буде најневјернијему сину овога безвјернога стољећа пољубити прах и плакати, о Исусе, над студеном овом земљом, која је живјела о твојој смрти и која ће без тебе умријети.

[2]) Све је лијепо пометено на гвозденим вашим путевима, све је велико, све је дивно, али се умире у вашем ваздуху.

у црну одјевена, који се пјеснику као брат представља. Нијесам је ни онда схватио кад се открива да се *Самоћом* (Solitude) зове. Уз разне тумаче, и ако врло досјетљиве, ипак сам био на чуду: Шта се у њој налази? Једна промашена идеја. Дубина до које се нијесам знао спустити. Што се пак тиче Nuit d'Aout (Августа ноћ, 1836), то је глас бијесне страсти, која удаљена од обљубљеног предмета тражи други, па какав био, спремна на све већ познате муке и исту смрт.

„J'ai fait serment de vivre et de mourir d'amour.
Après avoir souffert, il faut souffrir encore;
Il faut aimer sans cesse après avoir aimé."[1])

Познато је, да је Мисè овако и радио. Потиштен, али неосвијештен, повраћао би се истој кризи; настојао је заборавити, опростити, и ако врло тешко. (Nuit d'octobre, октобарска ноћ 1837); мало по мало прошлост је ишчезавала, али успомену је сачувао као задње своје благо (Souvenir, успомена, 1841).

Овијем дјелима требало би надодати и писмо Ламартину (1836), гдје се можда ради о Жорж Санду и коме другоме. То је излијев болна пјесникова срца несретнијех односаја са гласовитом женом, коју је страствено љубио, а она му се напокон изневјерила. Ту нам је живим бојама нацртана цијела психологија људскога срца и тајних његових чежња; али на жалост пјесник се пустио свладати неким грозним песимизмом, који коначно човјека очајању доводи.

Мисè је такођер имао и дивних аспирација. Одатле н. пр. L'Espoir en Dieu (Нада у Бога) (1838), један од најбољих његових пјесничких радова. Пјесник признаје да је забасао, бацивши се у наручај просте страсти, али ипак оклијева. Племенито срце не задовољава се простим епикуризмом, то њему не удовољава, страст га не ће умирити. Дај му све, а оно ће ипак исповидјети:

„Malgré moi, l'infini me tourmente;
Je n'y saurais songer sans crainte et sans espoir.

---

[1]) Заклео сам се, да ћу у љубави живјети и умријети. Након многих мука, треба још подносити; беспрекидно треба љубити након што смо љубили.

Une immense espérance a traversé la terre:
Malgré nous vers le ciel il faut lever les yeux.“[1])

Али шта ће му казати тајне небеса? — Философија? Она му није туђа. Ипак он, који је Босуета познавао, како се разабире из неколико његових радова, хоће ли пристати уз кршћанску идеју? Он јој се приближује, проматра је, схвата је на свој начин и оклијева. А зашто?

„Vous les voulez trop purs les heureux que vous faites“ . . .[2])

Ево чисте истине и једине истине. Једина јансенистична формула, рекли, да му се донекле свиђа; али Јансенизам није кршћанство, оно је пародија кршћанске идеје. Ова несталност умара пјесников дух, не да му мира, а зашто? — јер идеја Бога увијек остаје:

. . . . plus redoutable
Que ne sont à la fois tous les maux d'ici-bas;[3])

Његов дух сумња, да ли би се могао довинути до оне савршености, коју кршћанство тражи од својих сљедбеника. У таковим критичним часовима својега духа, знао је казати:

„Si le ciel est désert, nous n'offensons personne;
Si quelqu'un nous entend, qu'il nous prenne en pitié“.[4])

Овим стиховима изрекао је Мисè своје вјеровање.

Мисè се је особито истакнуо као пјесник љубави. У томе погледу, цијеним, да му нема премца. Он нам је у живим шарама нацртао разне фазе унутрње борбе људскога срца. Послије Катула није се чуо живљи, простији и заноснији глас љубави и боли, као онај Мисè-ове лире. Катул и Мисè, рекли, да су у своме животу и у својој умјетности исцрпли цијелу vis amatoria (љубавну снагу) добе своје.

Павао Шеневард једном је казивао госпођи Жаберт: A tout jamais, Madame, Alfred sera la personification de la jeu-

[1]) Успркос мени, неизмјерност ме мучи; и не могу на њу мислити без неког страха и ужаса... Нека неизмјерна нада прешла је земљу; и на силу треба ипак да к небу управимо поглед.

[2]) Ви хоћете да су одвише чисти они блажени, које ви чините.

[3]) . . . штрашнија, него ли су сва земаљска зла уједно.

[4]) Ако је небо пусто, никога не вриједћамо; ако нас пак ко слуша, нек нам се смилује.

nesse et de l'amour.[1]) А Хиполит Тене (Taine), на задњој страници своје енглеске књижевности, славећи пјесника, вели: Il avait le plus prècieux des dons qui puissent séduire une civili sation vieillie: la jeunesse.[2]) Када Алфред де Мисè говори о заносној младости, chaude jeunesse, која се к небу уздиже и над обзорјем простире, dans cette saison de verdure et de force (у ово доба зеленила и снаге), сјећаш се Катулове младости, када су му се груди надимале попут Етне и Малије воде у Термопилама:

„Quum tantum arderem, quantum Trinacria rupes,
Symphaque in Oeteis Malia Thermopylis;"

Да, де Мисè је врло добро познавао психологију људскога срца.

Мисè као пјесник није увијек био исте среће. Ако промотримо његова дјела, опазићемо, да их је мало довршених. Искључивши гласовите Ноћи (Nuits) и два или три друга комада, Мисè не би имао права на живот, ако не у неким појединим фрагментима првога реда и неколико управо дивних стихова. Али је ипак то достатно, да процијенимо његове врлине и успоредимо га са најбољијем савременијем пјесницима, В. Игом и Ламартином. Мисè је прави француски пјесник. Ламартине је негдје написао: „Je suis né et je mourrai Oriental."[3]) В. Иго је више Кастиљанац него Француз. Мисе-у треба признати двије врлине, које фале и једноме и другоме, т. ј. неку особиту духовитост, пикантност и природност барем у стилу; у сатири је лијепо успио (Dupont et Durand, Sur la Paresse).

Док су се сви остали француски писци и пјесници оног доба новаћали за другима, а много пута и књижевницима туђих народа; Мисè је могао пуњијем правом казати:

„Je hais comme la mort l'etat de plagiaire.
Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre."

(La Coupe et les Lèvres).[4])

---

[1]) Господо, Алфред ће свеђ бити персонификација младости и љубави.

[2]) Он је имао најдрагоцјенији дар, који може завести стару цивилизацију и младост.

[3]) Ја сам се родио и умријећу оријенталац.

[4]) Ја смртно мрзим плагијаваље; моја чаша није велика, али ја пијем из своје чаше.

Бајронски фатализам није се свиђао Мисе-у; цијела романтична струја морала је проћи кроз његово решето у Lettres de Dupuis et Cotonet. У овоме дјелу писац је настојао испитати шта се добра налази у романтицизму, о коме се је толико писало и расправљало. И збиља, l'enfant terrible није поштедио ни тако звање чуваре књижевних традиција:

L'ame et le corps, hélas! ils iront deux à deux,
Ainsi que vont les vers classiques et les boeufs."
(Les secrètes pensées de Raphaël).[1])

Треба опазити, да је ово Волтеров дистих, и да се ради о класицизму. Погријешио би онај који би мислио, да се је Мисè повратио романтицизму, кад је казао:

„Le jour où l'Helicon m'entendra sermonner,
Mon premier point sera qu'il faut déraisonner."[2])

Мисè, дакле, није хтио пристати нити уз романтицизам нити уз класицизам оног времена: а ко би му то замјерио. Он је желио бити осамљен, не из поноса, већ по неком природном инстинкту и по своме одважном духу. Ето зашто, у најбољим његовим радовима, не опажа се утјецај романтичке школе, *Иготизма*. Попут Ламартина, и његов класицизам не прелази онај великог учитеља Шатобриа. Код њега влада осјетљивост, али баш у томе је много пута претјеран, као н. пр. када узимље за главни критериј сваког дјела:

Vive le mélodrame où Margot a pleuré![3])

Мисè, и ако није имао изванредан дар стварања, као н. пр. Виктор Иго, он је ипак, попут Ламартина, знао дивном формом и богатом маштом на неки начин оживјети материјалне појаве. Попут Виктор Ига, и Мисè знао је изврсно присвојити моралну ситуацију свога амбијента. Како је н. пр. дивно насликао оне баденске сељаке, који долазе у играоницу и излажу на коцку цијелу своју добит!

---

[1]) Душа и тијело, на жалост! ићи ће двоје и двоје, као што иду класични стихови и валови.

[2]) Онај дан када ме Хеликон буде чути проповиједати, прва моја тачка биће, да треба будазнити.

[3]) Живио мелодрам гдје је Маргот плакао.

„Je les ai vus debout, sous la lampe enfumée,
Avec leur veste rouge et leurs souliérs boueux,
Tournant leurs grands chapeaux entre leurs doigts calleux,
Poser sur les râteaux la sueur d'une année,
Et là, muets d'horreur devant la destinée,
Suivre des yeux leur pain qui courait devant eux."[1])

Glavni junak u njegovim djelima, uvijek je Misè. Fortunio, Valentin, Peликан, Fantasio, Lorenzačo, — razni su portreti Mise-ove osobe, u raznijem časovima života.

Kao pjesnik istицao se nekom lakom sukcesijom misli, spoljašnjim oblikom i bogatom maštom. Jednom riječi: imao je sve vrline pravog francuskog pjesnika. Dublji je od Viktor Iga, jer se dotiče srca. Jedino bi mu se moglo prigovoriti, što se dao svladati krajnim pesimizmom i mnogo puta iznio samo gorku stranu ljudskoga duha.

Uz razne mahne, koje se kod njega nalaze, Misè je ipak jedan od najboljih francuskih pjesnika prošlogа vijeka. A najbolji moderni pjesnik — *mladosti* i *ljubavi*.

[1]) Vidio sam ih, gdje stoje uz poćrnjelu svjetiljku, u crvenoj haljini i blatnijem čizmama, gdje okreću svoj veliki šešir među žuljavim prstima, i postavljaju na grablje znoj jedne godine; i tu, njemi od straha pred sudbinom, očima slijede svoj krug, koji je pred njima trčao.

DANIELE CORTIS. (9)

ROMAN.

Napisao Antonio Fogazzaro.

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava IX.

Glasovi u tmici.

Kontesa Tarkvinija bješe veoma nemirna. Netom je Jelena otputovala, bila bi htjela uhvatiti svoga djevera u četiri oka; ali kako bješe moguće usred onog meteža? Pa i konte Lao bješe odmah iščezao. O ponoći, kada je muzika otišla

i ugasile se svijeće, a kontesa ostala sama, ne usudi se više nasrnuti na ń u ńegovoj sobi. Pode u jutro, i nađe ga u posteļi s glavoboļom, mračna, uskošena da mu čovjek ne mogaše pristupiti. Proklete svijeće, prokleta buka; nije znao ništa, nije bio razumio ništa, nije bio dao ništa, nije se bio sporazumio ni za što.

— Dakle, reče kontesa uplašena, on je otišao bez novaca, ni hartije, ni obećańa?

Konte Lao, uza svu svoju glavoboļu, uspravi se od jednom na posteļi, i stade drečati:

— Ma dà, i da je tako pošao u pakao! I nemojte mi više dodijevati! I dignite mi se s oči i vi!

Kontesa pobježe, lupnu vratima za sobom gńevnim zamahom.

— Oh, čudne li živine, reče ona.

Jelena je, dakle, bješe prevarila!

I bijaše prevarila svoga muža!

I bila se dogovorila sa svojim stricem, za stalno. Sada se razumijevaše sve. To bješe varka gospodina Laa, da ne izvadi novaca, i Jelene, da ukloni nemire i škandale u obiteļi. Pa ne shvatiti odmah! Ipak, gdje li Jelena bješe našla toliko revnosti? Ona, uvijek puna prezira za novčana pitańa, ona, koja ne bješe nikada prije maknula prstom, e da ukloni ove nemire? Morao je biti kakav tajni razlog za takvo postupańe. Ali koji? To je da izgubiš glavu. A što će činiti sada ona druga živina, ńezin zet? Kadar je od svega, on. Ah, ne shvatiti! Sve ono zaglušivańe stvarî i osoba, ne bješe joj dalo vremena. I biti sama, s onom žabom, svojim djeverom, ne imati ni jedne pomoći, ni sada jednog savjeta! Onaj blaženi Cortis, gdje se bio zavukao? Da je barem bilo ńega! Kako se ćutjela zlo! I kuća i vrt joj smetahu svojim neredom, dosadnim talogom prošlog razuzdanog veseļa. Red katanaca i vaniļâ oko kuće bješe sav izgažen; jele i vrt bijahu zasuti izgorenom hartijom; čak i biļarad bijaše izmrļao, onaj Grigiolo, svojim baluničima! I koji smrad od cigarâ po sobama!

Na jedanaest dođe kočijaš, kako mu je bilo naredeno dan prije. Kontesa bijaše zaboravila. Sve drugo, nego posjeti, motahu joj se sada po glavi! Htjela ga je baš otpustiti, kada

„sluga vaša, sluga vaša“ ishmile pred ńom, na livadi, izmedu dva grma, maleni crni don Bortolo, u velikom trouglastom šeširu i sa štapom od bambusove trstike. Dolažaše da spremi odežde crkvice sv. Petra i da popije čašicu bijeloga. Kontesa ga upita odmah, zna li išta za Cortisa. Dakako, da je znao, don Bortolo! Dr. Picuti se bijaše povratio iz glavnog mjesta izbornog kotara sa toliko izbornih novosti. Bili su izdani proglasi za zbor, te se imao držati taj isti dan, i čekahu Cortisa. Dapače i gospodin Keko Zirisèla bijaše otputovao, s namjerom da ga i on pode čuti.

— Mislim, nadoda pop, e je iz Milana telegrafao svome dvorniku, i da ga sutra čekaju kući.

Tada kontesa Tarkvinija bijaše pomislila, da pošalje po ń kočijaša. Ona se uzdala u Danijela Cortisa. Rekla bi mu sve, pitala bi ga za savjet. Ta, oni samoživac Lao mišlaše samo na svoje reume.

— Vi, konteso, znaćete dobro kuda je otišao onaj zvonik, gospodin Danijel, upita *ex abrupto* don Bortolo.

— Ne znam, odvrati suho kontesa.

— Gle slučaja! usklikne ovaj, dižući i šireći ruke. Kontesa, koja je kontesa, ne zna, a u vili znade i sluškiña nadžupnikova.

— Dakle, gdje je otišao?

— Dakle, dakle, dakle... Vi se pravite nevještom, gospodo konteso. Znate bolje od mene. Ne? Dobro. Pošao je u Lugano. I znate li, koga da nade? Svetu ženu, svoju majku, za koju su nas prevarili da je umrla, a sad je živa ona velika...!

Kontesa se mnogo ne iznenadi. Uvijek je o tomu sumńala, i, gnušajući se svakog odnošaja sa svojom snahom, voljela je gotovo, da Cortis nije kazao ništa.

— Kako su doznali? reče ona.

— Da je otišao u Lugano, zna se po kućnoj čeladi, koja su dobila nalog da mu šalju pisma i telegrame u Lugano. Za majku mu se znade po natpopu. Regbi da je ona po koji put pisala natpopu.

— Zašto?

— Što ja znam? Za imat svjedoǵbu dobra ponašańa. — Oh, Vi hoćete, da se mučite!

Nastade obični zveket čaša. Kontesa, učinivši da donesu ključe od crkvice, ostavi don Bortola u loži, da, pri hladnom podnevnom lahoru, uživa bistro zlatno vince.

— Nek se malko prepravim, reče on, pa idem odmah.

Ona uzađe u Jeleninu sobicu, sjetivši se da joj je ova bila rekla, da povrati Cortisu knjigu, koju će naći na ženom stolu. Uđe u praznu sobicu, gane se malo videći onu hladnoću bez života i lelujaće na vjetru ruža milih Jeleni. Knjiga bijaše ondje na stolu. Kontesa se sjeti, da ju je često vidjela u Jeleninim rukama. Pogleda naslovni list — Châteaubriand — Mémoires d'outre tombe. — Ne poznavaše je. Ko zna kakva žalosna knjiga, kakva uzvišena knjiga! Jeleni se svidahu samo takve knjige. Danijele Cortis bijaše zapisao svoje ime na nutrnjem naslovnom listu. Kontesa ga dugo promotri, te reče u sebi, uzdišući:

— Za Jelenu se htio on.

Ali! Tu ona ne imađaše krivnje. Kada je Danijel počeo možda da misli na to, Jelena je bila, djetetina, uzrasla prije vremena, i posve ravnodušna na poglede mladića. A docnije, on bijaše otišao s bogom, bijaše banuo u kuću onaj drugi... Činjaše se doista lijepa sreća, ozbiljan mladoženja.

Otvori škrabicu od stola. U njoj bješe samo jedna Jelenina posjetnica, razdrta. Osim imena bješe na njoj malo upisanih riječi, izbrisanih, nečitljivih.

Kontesa je dohvati s predosjećajem, da se tajni uzrok ponašanja Jeleninog, koji ona nije mogla nikako da nađe, nalazi pod onim tamnim skrovištem izbrisâ, odakle izlažaše nekakav nejasan glas.

Okolo četiri udoše konji i kolesa bučno u trijem. Kontesa istrči na dvor, dok je Cortis skočio s kola na zemlju. Pruži mu obje ruke. Koliko mu bijaše zahvalna! S onom vrućinom!

— Jadnih živina! zamrmlja kočijaš.

— Dakle? reče Cortis čezneći. Sama?

— Dakako, sama, sinko dragi!

Netom biše u kući, kontesa ne propusti da se zaplače. Cortis ne znađaše što da misli.

— Dakle, tetko? Što je bilo? reče on.

Tetka je malo oklijevala odgovoriti. U toliko dva tri puta zazvoni gore zvonce.

— Ništa, reče ona, ne će biti ništa; biće moje ludosti, ali u toliko meni je tijesno oko srca, Danijele, jer je velika stvar, te sam jedva čekala uru, da te uzimam uza se, da ti govorim, da čujem šta veliš. Sjećaš li se one burne večeri, kada si ti dolazio iz Laove sobe i susreo mene ovdje u dvorani? Sjećaš li se, da sam bila sa suzama na očima? Dobro.

Ona stane pripovijedati stvari, koje je Cortis već većim dijelom znao: novčane neprilike ńenog zeta, ńegove zahtjeve, tolike prepirke koje su s toga nastale u porodici, nepopustljivost Laovu, svoju mûku.

— Gospodo, reče sobarica ulazeći, konte je čuo kola, te je htio znati ko je došao, pa sada veli, da čeka gospodina Danijela.

— Sveti Bože! brekne kontesa, nestrpljivo. Ne može riječi reći. I boli ga glava, razumije se. Gospodin će Danijel odmah doći. Nek se ustrpi časak.

Htjede dovršiti svoje pričańe, svrši ga žurno i bijesno. Ni Cortis ni ona ne primjetiše, da je medu tim zvonce zvalo i vrištalo jače nego prije, i da se sobarica bješe vratila na vrata.

— Gospodine Danijele, reče ova bojažljivo.

— Da, da, da, hajde u ime božje! usklikne kontesa. Hajde gore, i opremi se, i vrati se dole jer ću te čekati.

Ali Cortis još ne bješe metnuo noge na stube, a ulaz lože se bučno rastvori i Saturno mu skoči na prsi, skvičeći i cvileći od radosti. Iza Saturna stajaše jedan dvornik iz Vilaskure, su dvije druge osobe. Dvornik bijaše čuo od don Bortola, da će se ńegov gospodar zadržati u vili Carrè; s toga bijaše došao uzeti naloge i dovesti mu gospodu općinske tajnike iz.... i iz.... preželne da se porazgovore s ńim. Cortis stište ruku toj gospodi, i zamolivši ih da ga časkom pričekaju, uzańe do Konte Laa.

Na stepenicama ga stiže sobarica, koja šapnu za ńim:

— Gospodine Danijele.

On se okrete.

— Ja Vam mogu nešto kazati o mladoj gospodi, nadoda ona. S gospodaricom ne govorim, jer.... znade se, jadnica!

— Što je?

— Jučer joj pomagah spremati kovčege, Betina, reče mi, bojim se da se ne ćemo više vidjeti. Što to, gospodo? rekoh.

Zašto ne ćete da se vidimo? Ja se lijepo nadam, da ću proživjeti još koju godinicu, kažem. Eh, dà, kaže ona, ali ja se, Betino, ne ću više vratiti na ove strane. Idem daleko, kaže. Eh, vratićete se, rekoh; zašto ne ćete da se vratite? Ne znam ništa, veli ona. Hoćete li sada, gospodine Danijele, da je kontesina rekla ovu riječ, bez velika razloga? Bog zna što je imala u glavi, jadnica. Pomislite, da čas poslije uzim|e jednu knjigu, motri je četvrt sahata, tresući se sva ovako ovako kao list, stav|a je na dno jedne putne torbe, pa zatim, kada je torba posve puna, fu, fu, fu, razmetne mi je, izvadi knjigu i, dok ja opet uređujem torbu, piše pisamce i stav|a ga u onu knjigu. Zatim ide na dvor i vraća se odmah s velikom naglošću, razdire pisamce i piše drugo!

Danijel joj ne odvrati ništa, ude u konte Laa. Tmica, vrućina, smrad od kamfora zaustaviše ga na vratima.

— Oprosti, dragi Danijele, reče konteov glas. Užeži šibicu. Svijeća je na tlima, iza poste|e.

— Kako ste? upita Cortis polako.

— Zlo, ne smeta. Dakle?

U tom času Cortisova šibica zasja.

— Oh, vidim te, zamrm|a Lao. Razumio sam. Rekao sam ti i prije. Ne mogaše se već na gore promijeniti ona žena.

— Pripovjedićeu ti poslije, reče Cortis.

— Dosta. A izbor?

— Zlo i on.

Cortis užeže svijeću, vide napokon svoga surazgovornika, koji nauznak na poste|i, blijed, povezane glave pritvorenih očiju, govoraše ispod glasa:

— Sviñe!

Cortis mu stište ruku.

— Puštam te na miru, reče on.

Lao ga zadrža, upita ga, da li mu je ona pripovjedila spletku prošastoga dana.

— Preporučam ti, reče on, da ne učini ništa bez moga znañа. S bogom! Koje su ure?

— Pet mañe deset.

— Daj mi pilulu. Tu na stolu.

Uzev svoju pilulu od odolenovine od kinina, i pustiv glavu pasti na uzglavlje, uzdahne još dok je Cortis izlazio:

— Sviñe!

Cortis side žurno k svojim općinskim tajnicima. Nosili su dobrih vijesti iz brda. Gore se ne primaše mig iz glavnoga mjesta. Sve drugo; bješe dapače stare mržñe između brda i ravnice, zlobna antagonizma. Sasvim tim, bješe od potrebe, da Cortis skokne sutra do..... barem da se prekaže. On obeća odmah.

U toliko je kontesa Tarkvinija odlazila i vraćala se, bacajući nestrpljive poglede Cortisu i ñegovim političkim prijateljima.

— Napokon! reče ona, kada ona dvojica otidoše. Preda Chateaubrianda Cortisu, koji se nije više sjećao, da je uzajmio knjigû Jeleni, te ga radoznalo otvori. Nađe posjetnicu svoje rodice, koja je bila na ñoj napisala: *velika hvala i pozdrav.*

— Nu ti! reče kontesa. Idem ti uzeti drugu posjetnicu, koja je bila u ñenom stolu.

Cortis shvati sada pripovijedañe sobaričino.

To bijaše knjiga, koju je Jelena bila spremila s tolikom uzbuđenošću, da je ponese sa sobom; s uzbuđenošću, tako ljubomorno sakrivenom u posljedñoj posjetnici, nakon one provale pokajañа. Možda je iz prve još provirivala odviše, a ona se nije htjela izdati.

Kontesa se vrati s onom posjetnicom. Ne bješe moguće pogoditi ni slova. Cortis se uzalud mučio, te ga vrati kontesi s prividnom nehajnošću, ne proslovivši ni riječi.

— Jutros sam joj pisala u toliko, reče ona. Ali mislim, što će se bit dogodilo ili što će se dogoditi, kada joj muž dozna da je bio prevaren. Živina one vrsti!

Kontesa govoraše, jecaše, uzdisaše, ponavljaše, miješajuć u svojim tužbama prošlost, sadašñost i budućnost. Cortis joj nikad ne odgovaraše.

— Da sam čovjek, reče ona na svrhu, mislim da bi bila već potrčala za ñom. Čini li ti se, da ja mogu zamoliti koga, Danijele, da mi učini tu ljubav?

Cortis ne bješe čuo upit, učini da mu ga ponovi. Kontesa se potuži na ñegovu hladnoću, prekori ga da ne misli već na izbor.

Ali Danijel ne shvataše još, zašto bi se imalo trčati za Di Santa Đulijevim. A zatim za tri dana još, koliko je mańkalo do velike nedjele, ne bi se bio mogao maknuti.

Objedovaše zajedno u hladnoj dvoranici put sjevera, okrenutoj put jela u vrtu i golih grebeni Barka-brda.

— A stajati ovdje, u ovoj sjeti, znaš! reče kontesa. Ko zna, kada ću moći onoga drugoga odvući u grad!

Iza toga ni jedan ni druga ne progovoriše do svrhe od objeda. Kada podvornik izade da donese kavu, kontesa sklopi ruke.

— Barem joj piši, reče ona.

On privoli tek glavom.

— Pisaću joj večeras, reče na jedan put, kao budeći se oda sna.

Kontesa mu od srca zahvali, ne padaše joj ni na pamet, e bi među Danijelom i ńezinom kćeri moglo biti pogibelnog dopisivańa. Imadaše takvo mnijeńe o obojici, vidaše ih tako različite od frivolnog i pokvarenog svijeta, u kojemu ona bješe upoznala ljubav! Ona dvojica ondje bjehu sposobni, najviše, za kakvo vazdušno čustvo, sasvim isprazno i neškodno, gotovo smiješno pred ńezinim očima.

— Pokaraj je, reče. Piši joj, da nam nijedna pomama ńezinog muža ne bi bila zadala toliko neugodnosti. Piši joj, da je trebala naprotiv govoriti otvoreno svomu stricu i pitati od ńega tu žrtvu. Nije mu htjela nikad kazati ni jedne riječi, blažena ona! Piši joj — već sam joj ja pisala ovo, ali joj ti ponovi — da će novac, ovako ili onako, imati, i da to reče odmah svome mužu!

Podvornik opet ude, s kavom i jednim B.-ovim pismom za Cortisa, koje je baš tada donio naročit glasnik. Glasilo je:

»Jedan redak u hitńi sa klupe izbornoga kruga. Poslije tvoga govora, veoma živa rasprava. Tvoji te protivnici okrivljuju klerikalizmom i pretvorenim apsolutizmom, ili barem da ne pripadaš nikakvoj stranci, jer ti sadašńe nijesu po ćudi a tvoje još nema. Glasovańe iznese 46 glasova za tebe, a 58 proti. Velik metež. Svi će glasovati kako im bude drago. Tvoji će se prijatelji boriti do skrajnosti, ako ne za drugo barem radi časti. Vijesti s brda uvjeravaju, da bi jedan tvoj posjet imao najboleg uspjeha. B.«

— Izbori? upita kontesa, kada Cortis svrši čitańe, i ne počeka odgovor.

— Sutra, reče, treba da si sav za mene. Ili će se moj djever skloniti, da izda onaj novac, ili treba da ga nađem ja. Svakako ti treba da mi pomogneš.

Cortis odgovori da je nemoguće. Trebalo mu je krenuti na brdo sutra zorom i ne znadaše za stalno, ni hoće li se u večer vratiti. Kontesa je uzalud očajavala. On osta hladan i nepregibiv kao led.

U mogućnosti da pobijedi, dužnost mu je bila da se bije. Svako čustvo, pa bila to i ljubav, iščezavaše u ńemu bez borbe pred jasnim i pouzdanim privideńem kakve dužnosti. Diže se, obeća da će te iste večeri pisati Jeleni, te krene put Vilaskure.

Prolazeći mimo kućicu, obraslu ružama, gdje je bila soba od učeńa Jelenina, sjeti se jedne večeri nazad dvanaest godina, kada je Jelena bila došla s livade u tu sobu, s nekim crvenim cvijetom u vlasima, raspaljena lica, govoreći: »Oh, Danijele, kako sam trčala!« pak bijaše opet otrčala zbogom, bacivši smijeh u vjetar. Sada je livada bila pusta, soba zatvorena, ona daleko. I ljubljaše ga, trpljaše, bijaše nesretna. Cortis ubere jednu od ruža, koje su cvjetale pred vratima od sobe.

— Ah, Jeleno, reče on, pitam te u Boga!

Iza toga ne mišljaše više, stane razgovarati sa Pitantoi, koji je nosio rakova kontesi. Samo kasno u večer povrati se na onu misao.

Iza kako je u svome studiju, sa Saturnom pred nogama, napisao dvanaestak knjižica, zazvoni po podvornika i naredi mu da ih odnese na poštu. Za tim, otpustivši ga, uze veliki list hartije, stane pisati brzo:

Vilaskura, 30 junija 1881.

Jeleno,

Mišljah naći tebe, tvoj glas, tvoje lice, tvoje srce; našao sam tvoje zahvale i pozdrave. Što si bila napisala na posjetnici, što ju je tetka našla u tvome stôcu? Što si mislila, Jeleno, da možeš rasparati i izbrisati? Ja ti pišem u ovoj praznoj Vilaskurskoj kućetini, s izmorenim moždanima i gorkim srcem, ali ćutim, uza sve tvoje predrage zahvale i pozdrave, dušu tvoju ovdje, kod mene.

Bolje je bilo, da je moja majka zbilja umrla. Ne velim ti drugo. Vrlo je teško, da ću je tako brzo opet vidjeti. Mislićeu se za ńu kako sam dužan, ali iz daleka. Znaš li što mi je ostalo u srcu? Uspomena moga oca, još viša i vedrija.

Došao sam iz Lugana na vrat i na nos, radi moga izbora, koji se kotrlja nizdolje. Žao mi je radi mojih jadnih prijatelja, kojim će se žuč razliti, onim koji je imaju. Dodoh ravno iz Lugana u... Na stanici me izviždaše, ali kasnije držah politički govor u izbornom krugu pa za tim, u kavani, ponudih neizvjestan broj zaušnica; mislim da baš nijesam ostao dužan onoj mojoj izvrsnoj braći.

Govor, vrlo katolički ali uvijek s gledišta državnog ode mi tako, tako. Znaš da još nijesam govornik (bićeu!), pa mi tek bijahu rekli da si otišla zbogom. Pa i vazduh bijaše pun idiotskog fluida. Naprotiv, ponuda zaušnica, mańe katolička, ode izvrsno, i ne ću ni biti naveden u napast da pridodam udarac sabljom. U ostalom, ja sam mislio dati jednu lekciju ili primjer, kako hoćeš, za ljubav bližńega, i mislim da sam uradio dobro i pameću i rukom. Na svrhu braco Skiro, poslat mi od tvoje majke, odveze me u Vilu Carrè, psujući svemoguće sunce; a ja u toliko mišljah žestoko na jednu gospodu hladnu kao led. Zaustavili smo se časak s ove strane Roketâ, kod jelâ; otole sam učinio sentimentalno putovańe do neke livadice, gdje je ona gospoda jednom, ako se sjeća, ubrala jesenski mrazovac, koji joj zatražih i koji ona sakri u grudi, suprotstavljajući mi svoj mramorni muk. U vili Carrè nadoh svoju tetku vrlo žalosnu i tvoga strica divno bijesna. Nijesam mogao nego stisnuti mu ruku i dati mu pilulu kinina, i nijesmo govorili o tebi, i ako je ńega bolela glava a mene srce radi tebe. Naprotiv mi je govorila mnogo tvoja majka.

Što si učinila? Ja ne mislim da sam do kraja razumio od tetke Tarkvinije, što pak nije ni ona sama razumjela; ali, u koliko mi je rekla, radi se o spleci hitroj i smionoj, koju si ti zasnovala, za mir kuće Carrè. Za mir od jednog dana i za vječno mučeńe kasnije. Tvoja majka drhće za tebe i prinijela bi svaku žrtvu, da rasprši jednu sržbu, koja će se izliti samo nad tobom. Što se mene tiče, poznam te bolje od tvoje majke i ne bojim se. Drugo je čustvo, koje bijesni u mojem srcu; je-

dan gnev, što ga reći ne ću. Svakako umiri ovu jadnu ženu, prama kojoj si možda, koji put, nepravedna.

Bože moj, Jeleno, zašto te nijesam našao ovdje? Zašto si se pobojala, da mi ostaviš lepšu riječ?

Večeras sam ubrao ružu kod vrata od tvoje sobe od učeńa. Nezina nežna lepota, presječena i položena ovdje na varvarsku Hansardovu svesku, umire sjetnom ozbilnošću, koja u nekim časovima potsjeća na te. Mišlah, motreći tvoju sobu, na vrijeme prošlo i na ono, što bi bilo moglo biti. Bili bismo živjeli medu ružama. Jeleno, je li ovo sudbina dušâ kakve su naše? Mi smo očeličeni za rat i oluju, oružje smo u ruci neznanoj koja ne miruje nikad i ne pušta nas mirovati, i kako nas stiska!

Sutra u jutro poniječu svoje evandele u brda. Propovijeda ću u.... i u.... Znam, da se tebi, ponosnom stvoru, ovo ne mili; ali nije političar ni rodoljub čovjek koji ne zna u svoje vrijeme i na svom mjestu napustiti ovu slabu ponositost. Ja sam ponosan koliko i ti, i da svijet zna kako mi je u srcu, kad tražim biračke glasove, *veoma bi me hvalio.* Ali i kada bi me birači ostavili, kako je danas vjerojatno, u Vilaskuri, ne bih se s toga ražalostio. Računam da mi je u žilama još trideset i pet godina političkog života; kada bi mi valalo izgubiti dvije pred vratim od parlamenta, ne bi bila propast. Ipak ne ću da krijem od tebe, kako što krijem očima svijeta, neki nepokoj, neki duh nemira, koji će me do nedjelje pustiti, jamačno, malo da spavam.

Znaš, da si mi večer prije moga odlaska rekla: »piši mi«. Ovo je drugi put što to činim, i da sv. inkvizicija vidi moja pisma, ne bi našla što da zamjeri; ne bi našla nijednu od riječi, koje sam mogao bit rekao ovoj umirućoj ruži, koja ih ne će ponoviti. Dakle, odgovori! Ako ne odgovoriš brzo i na dugo, doći ću ti tražiti razjašńeńa gdje god ti bila.

Sada idem potražiti malo hlada u vrtnom jezercu. Jedanaest su i pô, nema mjesečine; biće teško razlikovati ribu od kandidata; ali budi mirna, političari se nikada ne tope.

Zbogom, Jeleno. Ako mi u nedjelju pode naopako, zakopaću se u vrtove za mjesec dana sa Shakespear-om i s tobom.

Danijel.

Izade sa Saturnom i zabije se u guste sjene puta od grabâ koji vodi k jezeru: ovalnom vodenom zrcalu opkoljenu tamnim stablima i zasjeńenu od bliźńe gore Passa Grande. Malo časaka docnije, Saturno, protegnut na rubu od obale, mahaše polako repom, uz gluho hripańe a zvučni grohoti provaljivahu iz daleka, usred tamnih nepomičnih voda.

ПРОБЛЕМ ПРОСТОРА.

Jedno od pitańâ, koja se filosofima u svako doba namećу, jest pitańe o realnosti prostora. Krajem osamnaestog vijeka Kant je gonetao istu zagonetku, poврх koje su tisućâ godina prije naše ere simpatizovali indijski mudraci. A velико je to pitańe. Radi se ništa mańe nego o tome, da li objektivni materijalni svijet u istinu onako postoji, kako ga očima vidimo i rukama tičemo!

Daleko mi je namjera, da se ovdje bavim istorijom ovoga problema. Kao najčuvenijeg radnika na ovom polju spominjem Kanta, koji je svojijem pretraživańima u opńe načeo novu epohu u razvitku ljudskijeg mišljeńa. Resultat je ńegove kritike u ovom obziru, da su prostor i vrijeme samo forme našega razuma, drukčije rečeno *idealni*, i da dosljedno objektivni svijet postoji samo u našoj glavi i nigdje drugo. Od docnijih velikih sistematičara, Šopenhauer je sasvim poprimio ovo mišljeńe, dok se Hartman na prvi pogled regbi od ńega udaljuje. Rekoh na prvi pogled, jer mi se čini, kad stvar bolje promotrimo, da između Šopenhauerove „fantasmagorije" i Hartmanove »fenomenalne realnosti« razlika stoji samo u jakosti izraza, koja se opet objašńava različitijem umnijem temperamentima dvaju filosofa. Velika intuitivna snaga prvoga zazirala je od racionalizma, koji u Hartmana prevlaćuje i čuva ga od pretjeranih izraza. U ostalom slično mišljeńe nalazimo i kod pjesnikâ. U Pindara je n. pr. čovjek »san sjene«; Šekspir veli: »Mi smo kao neka stvar, od

које се чине сни"; Његош кличе: »Је ли ово причина управа?«

Како рехох, нијесам наумио да причам историју овога питања, или да критикујем разна мнијења. Није ли интересније да се изнесе што ново? Ново није увијек добро, али је у стварима ове врсти ријетко, те ако и не буде добро, ипак ће нешто допринијети освијетљењу старога проблема.

Прелазећи на ствар констатујем прије свега емпиријски факат, да свијет састоји од двије половице, субјекта и објекта. Постављам затим као доказану истину, да се на ниједан начин не може извести субјекат из објекта, ни овај из субјекта. Материјализам, који куша прво, чини circulus vitiosus; а ни покушаји да се из субјекта изведе објекат нијесу боље среће. Постављам даље као истину, да субјекат и објекат стоје у узајамном одношају овисности тако, да се ни објекат не дâ замислити без субјекта, ни овај без онога. Треба пазити да овијем није изречена никаква *каузална* веза међу њима. Констатујем напокон као априорно дану истину, да је објекат вјечан и неизмјеран а субјекат изван простора. — Како рекох, субјекат и објекат стоје у узајамном одношају овисности. А сад нам емпиријски свијет пружа чудан призор: вјечни објекат овисан од пролазног субјекта! Овдје ми се логично намеће нужда, да и субјекат замислим као вјечан и неизмјеран, ако не ћу да се нађем присиљен да и објекту поречем вјечност и неизмјерност и тако дођем у сукоб с априорном истином. Али сад сам дошао до апсурда, али до апсурда, који је ништа мање него емпиријска реалност. Сад наиме имам двије вјечне и неизмјерне супстанце, које стоје у истим одношајима као што на више видјесмо да стоје субјекат и објекат. Да свладам овај апсурд, не остаје ми друго него да закључим, да су те двије супстанце идентичне, т. ј. да чине једну вјечну супстанцу, која не може бити ни субјективна ни објективна. А ако су те двије супстанце идентичне *у пркос простора*, закључујем да овај не може бити апсолутно реалан.

У Дубровнику, Априла 1903.

Мистагог.

УМЈЕТНОСТ.

Свечана представа у Београду.

На 26. пр. мј., пригодом доласка краља Петра I. Карађорђевића, била је свечана представа у Кр. Народном Позоришту. О тој представи београдска »Штампа« доноси овај извјештај:

„Дижите се, мученици на ноге сковани,
Нек сијне луч слободе, Србија није роб!"

Одушевљено клицање најодабранније публике из свију редова грађанства, која је попратила при крају свечане представе овај патриотски узвик што га је пјесник метнуо у уста бесмртноме Вожду, био је у исто вријеме и најљепше признање свију нас што га је унук Карађорђев у својој на ново ослобођеној пријестоници први пут чуо. Требало је само изаћи пред позориште синоћ и погледати на ону необично заталасану масу народа, која је притисла позоришни трг и сусједне улице около њега, да се једва могло пробијати кроз њу, па тек онда видјети са колико срца и милоште народ дочекује свога изабраника. Допраћен громовитим клицањем свога народа, Краљ се појавио у својој ложи доста потресен. У самој згради већ искупљена публика прихватила је оне усклике с поља, и тек када се утишаше гласови одушевљенога поздрава, позоришни оркестар започе свечаност са новом композицијом г. Бродила, намијењеном Њ. Величанству Краљу Петру, коју је Њ. Величанство заједно са публиком стојећи слушао. Партер је био сав испуњен интелигенцијом војенога и грађанскога реда, сенаторима и народним посланицима. Ложе у партеру заузимали су најугледнији представници појединих наших политичких странака и бивши министри. У једној од ових ложа био је и г. Митрополит са владикама. У првој галерији (ложе) угледасмо још и рускога посланика г. Чарикова са особљем свога посланства, садашње министре и њихове госпође. Г. Авакумовић и Каљевић били су у краљевој ложи. Општи утисак био је потпуно свечан и сјајан.

Послије одсвираног марша састављеног из народних мотива, међу којима се чула и мелодија до скора угушаване

пјесме: »Од Босне се турска војска«...., диже се завјеса и пред Њ. Величанством се приказа Београдско Пјевачко Друштво, на челу кога стајаше симпатична личност композитора и хоровође г. Мокрањца. Шездесет чланова и чланица отпјевало је *Поздравну пјесму Краљу Петру*, коју је написао г. *Драгутин Ј. Илић*, а компоновао г. *Мокрањац*. Пјесма је врло мелодична и тачно изведена. У мелодији се чуло нарочито неколико тонова који су дирали у срце својом топлином и искреношћу.

Послије отпјеваног поздрава, када се завјеса наново дигла изашао је *Гавриловић*, редатељ Нар. Позоришта, те је пред сабљом Карађорђевом, која бјеше положена на један сто, издекламовао величанствену пјесму Петра Петровића Његоша: »*Сабљи Кара-Ђорђевој*«. Г. Гавриловић је ову пјесму декламовао са пуно такта и осјећаја. Публика га је при крају бурно поздравила.

За овим је настала представа **„Вијење Кара-Ђорђево“**, коју је израдио *Драг. Ј. Илић* нарочито за овај свечани дан. То је алегорија састављена из три слике, а садржина у најкраћим потезима ова је: Послије аустро-турскога мира на неколико година пред Кара-Ђорђев устанак настају у Србији ужаси мучења и уништавања од стране београдских дахија. Што је избјегло испод турскога ножа крије се у збјегове, села, гору; нејач пишти и тражи спасења у гори. Али спасења немаде. У таквом ужасу и јаду видимо Кара-Ђорђа, како вођен свијетлом појавом Српскога Генија долази на Авалу. Овдје под развалинама градића Геније Срспства се показује будућем Вожду и кријепи га надом на спасење. Кара-Ђорђу Геније отвара поглед у скору будућност и сад настају два чина: на Косову 1389. године и пред Манастиром у Србији 1804. године, у којима се пјесничком алегоријом приказује пропаст царства и ослобођење Србије од турскога ига. И то је оно вијење што га Вожд на Авали дотакнут руком Генија угледа. Обе слике су пуне потресајућега ефекта; у објема је изнесено језгро идеје »За крст часни и слободу златну« која се групише око Карађорђа и Генија Српства. Потлаченој Србији ломи окове Вожд; демон Србије смртно рањен ножем Карађорђевим пада у вјечност, а Србија ослобођена послије четири столећа година пада у загрљај Карађорђу. У томе часу јавља се

Геније Србије праћен звуцима труба које одјекују са косовскога гробља. Дјело се свршава са пуно ефекта, који налази свој врхунац нарочито у оним стиховима, кад Геније обраћа пажњу Вождову на звукове оних труба и, пригрливши Србију и Ђорђа на своје груди, вели:

„Косовско гробље, Ђорђе, ено се одазва,
Чуј, како треште трубе; погледај, сине мој!
Оно што прошлост труби, Косово тебе снива:
Бесмртни што ти почнеш, нек дочне унук твој!"

— Необично буран аплауз и усклик публике потресао је цијелу зграду послије ових стихова, којима се и дјело свршава. — Писац је Карађорђа приказао алегорично, као витеза који се рађа из већ превреле сузе Косова; он је „reincarnatio" оног великога гроба у који се сломила српска слобода, српска слава, заједно са честитим косовским мученицима. Он је препорођени косовски витез кога вијекови жељно изгледају а кога Геније, тјешећи Равијојлу вилу пјесништва српскога, овако обиљежава:

„Јавиће се он!...
Силан као гром;
К'о бура страшна која у облак диже море,
. . . . . .

— Глумци су необично пажљиви били и трудили су се да наведу приказ што потпуније. На жалост не сви! — Гђица Нигринова (Србија), Геније (г. Милутиновић) и Карађорђе (г. Милорад Петровић) изгледали су дивно, г. Петровић је имао потпуно маску Карађорђеву, тако да се није могла разликовати од живописне слике Вождове. По свршетку дјела још се појавила величанствена група: *ступ славе*. На узвишици стоји *Карађорђе* са косовским крсташ-барјаком и истргнутом сабљом; уза њ *Србија* која га је загрлила, више њих *Геније Срйства*, мало ниже вила *Равијојла* и друге, а у подножју српски народ у живописном одијелу. Група је изгледала величанствено. То је био и хор који је отпјевао под ступом славе патриотску молитву Богу за Њ. В. Краља Петра. — И тиме је свечана представа свршена.

BIĻEŠKE.

Na 23. julija, piše „Brankovo Kolo“, navršiće se *dvadeset godina* kako su posļedńi zemni ostaci pjesnikovi svečano preneseni iz Beča na Stražilovački Vis. Mi smo u 1. br. o. g. zabiļežili da je ova godina u spomenu na Branka *šezdeseta* otkako je propjevao, *pedeseta* otkako je umro, a *dvadeseta* od prenosa. Ove će godine da se podigne spomen-poprsje Branku u parku ispred ovdašńe (t. j. u Sr. Karlovcima) gimnazijske palate. Poprsje je sliveno po modelu vajara g. Đorđa Jovanovića i već je u rukama Odbora za podizańe pjesnikova spomenika. Odbor je umolio g. Vladimira Nikolića, arhitektu, da napravi postamenat i da zgotovi cio spomenik. G. Nikolić se primio toga i radi na tome. Spomenik će biti gotov i moći će se otkriti u septembru ili najdaļe u oktobru o. g. I ovom prilikom ponavļamo, što smo kazali u 1. br. (str. 31.): „Pošto je Branko svesrpski ļubimac, te i podizańe spomenika nije samo stvar Odborova, a proslavļańe takih spomenika velikoga pjesnika još mańe, nego će tu da sudjeluje, bez sumńe, cijelo Srpstvo kao ono i o svečanom prenosu ńegovih posļedńih zemnih ostataka prije dvadeset godina, to se nadamo da će naša prosvjetna društva a i pojedinci za vremena reći koju o načinu kako da se taj svečani čin obavi.“

***

Kraļ Petar I. Karađorđević preveo je monumentalno djelo Džona Stuarta Miļa „o slobodi“. Kad je kraļ baš izabrao to djelo za predmet svoga književnog zanimańa vrijedno je i zanimļivo navesti iz ńega ovaj pasus: „Trajna je vrijednost jedne države u vrijednosti ńezinih građana, te država, koja svoje duševno jačańe i uzdizańe zapostavļa kakvom prirašťaju administrativne vješťine; država, koja od ļudi pravi kepece, da bi u ńima imala povodļivo orude ma i za dobre svrhe, ta će država u brzo iskusiti, da se s malim ļudima ništa veliko ne dâ stvarno izvršiti, i da savršeni mehanizam, kome se sve žrtvuje, nije nikakva zamjena nestalnoj životnoj snazi, koju onaj mehanizam iz sebe istiskuje, da mu ne bi smetala.“ Ovaka načela i ovake pouke, veli „N. Srbobran“, dolaze s Petrom I. na prijestô.

***

Javļaju „Narodnom Listu“ iz Stona, da su na putu, što spaja Ston veliki sa Stonom malim radnici, kopajući, našli na jedan grob, u kome su našli „dva-tri zardala bodeža, nekoliko rašvica, pucâ, nekih drugih uresnih stvari i jedan zemļani razbijeni lončić, posudicu...“ Učiteļ i starinar Radić s Korčule, na poziv Stońana, nastavio je iskopavańe. „Trud nije bio uzaludan, jer se našlo dosta svakovrsnih nakita. Najglavnije je pak, što se našao jedan oklop za noge, gdje je bio pokopan jedan mrtvac, uz koga je ležalo gvozdenih bodeža, što se drži, da bi sve imalo biti iz IV. ili V. vijeka.“

***

Poznati prevodilac srpskih narodnih pjesama I. Nikolić preveo je sada i „Gorski Vijenac“ na italijanski i izdao pod naslovom „Il serto della Montagna, quadro storico del secolo XVII. di P. Petrovich-Njegos“. Prevodilac u ovom svom izdańu prenosi studiju Marka Cara „Studi slavi di let-

terattura ed arte" i ńom prikazuje čitaocu suštinu „Gorskog Vijenca". Prevod je vrlo lijep, i ako italijanski stih mjestimice ne teče glatko. Teža mjesta prevedena su slobodno. Prevod je posvećen italijanskom piscu A. de Gubernatisu.

Koliko je nama poznato, „Gorski Vijenac" preveden je osim na italijanski još i na ruski, ńemački, švedski, bugarski i maǧarski jezik. G. C.

***

Poznato je da je Vuk Karaǧić za vrijeme života kneza Miloša napisao i štampao istoriju stvaraña novije srpske države. Ali je Vuk osjećao grižu savjesti što u toj istoriji nije mogao da iskreno kaže svoje mišljeńe o knezu Milošu, a naročito ga je peklo, što nije smio o Voždu Kara-Đordu pisati onako kako bi trebalo. Da bi duši svojoj olakšao, Vuk je sio i napisao jednu drugu istoriju stvaraña novije srpske države. Tek u ovoj drugoj istoriji Vuk je bio iskren i tačan. Ali, videći da ne će dočekati pogodno vrijeme da bi tu istoriju mogao štampati, Vuk je cio rukopis zapečatio i na zavoju napisao: Da se otvori 1900. godine. Na drugom zavoju, ispod prvoga, on je napisao to isto.

Sve hartije Vukove predala je ńegova kći Mina našoj Akademiji Nauka. Među ostalim rukopisima nalazi se i ta Vukova istorija. Akademija je jamačno, taj rukopis već odavno pregledala.

Da li je i odlučila da se to Vukovo zanimljivo djelo štampa, i kad će to biti?

„Štampa".

***

„Pester Lojdu" pišu iz Novog Sada: „Srpsko književno i kulturno društvo „Srpska Matica", koje ima velika dobra i godišńi prihod od 120.000 kruna, koji se u glavnome troši na blagodjejaña za srpske đake, dobilo je prije nekoliko godina zadužbinu strica novoga kraļa Petra Karađorđevića. Prihod od toga zavještaña u 100.000 kruna i dvije kuće u Temišvaru upotrijebiće se na više obrazovaňe srpske omladine, od koje se očekuje, da će poslužiti Srpstvu ili Slovenstvu. Ne upotrebi li Matica taj novac za taj cil, on će pripasti ruskom ministarstvu prosvjete. Prihodi od toga legata rastu neprestano, te će se kapital za koji dan i udvostručiti.

***

Izdavačka Knjižarnica Pahera i Kisića u Mostaru, otkupila je poznato i vaļano djelo Konstantina N. Nenadovića: „Život i dela Velikog Đorđa Petrovića, Kara-Đorđa, Vrhovnog Vožda, Oslobodioca i Vladara Srbije. Život ńegovih vojvoda i junaka". Kao gradivo za srpsku istoriju od 1804. do 1813. godine. — Djelo je u dvije knige velikog formata. Prva knjiga iznosi LXV i 548 stranica, sa 14 litografisanih slika, a druga LXVIII i 842 stranice, sa 19 litografisanih slika. Ista je knjižarnica za ovo djelo izradila u svom zavodu lijepe korice i povezala svaku knjigu posebno. Cijena je djelu sa povezom 16 kruna ili 18 dinara (franaka). — Knjižarima i preprodavaocima ustupa se 15% rabata.

***

Štamparija Savića i komp. u Beogradu javlja, da je izašla iz štampe prva sveska Nenadovićevog djela: Život i djela Velikog Đorđa Petrovića Karađorđa.

***

J. Stjepušin, posjednik prve sisačke tvornice tambura, javlja, da će 1. jula o. g. početi izdavati tamburaški vjesnik pod imenom: Tamburica, hrvatski tamburaški zbornik. Cijena godišnje 8 kr.

***

Na 26 o. m. otkriće se spomenik na grobu Ljubomira Nenadovića, srpskog pjesnika i književnika, u Brankovini (Valjevo, Srbija).

***

O drugom dijelu Povjesti Dubrovačke Republike piše Jovan Radonić u „Ljetopisu" Matice Srpske (Sveska IV):

„Drugi dio knige je originalan rad pok. dum Ivana. U njoj je htio da prikaže Dubrovnik poslije pada Republike, tokom XIX. vijeka. Taj je dio od nesravnjeno veće vrijednosti, i ako se ne može nazvati najnovijom povjesti Dubrovnika, kao što je u knjizi naznačeno. Kroz taj dio izbija svom snagom na površinu snažna individualnost pok. dum Ivana. U njemu je na veoma plastičan i zanimljiv način ocrtana sredina Dubrovnika tokom XIX. vijeka, a sve to začinjeno je krasnim anegdotama, što bješe jaka strana pok. dum Ivana. Originalan i obrazovan mislilac, čiji svaki redak odaje tihi bol patriote za propalom slobodom, govori nam ovdje o uticaju nove vladavine na stalež negdašnje Republike. Tu nam je iznesena čitava galerija znamenite vlastele tokom XIX. vijeka. Snažnim i markantnim crtama naznačene su njihove fizičke i psihičke osobine, a s osobitom ljubavlju crta nam pisac grofa Nika Velikoga Pucića, koga smatra svojim učiteljem. Interesnih podataka pruža nam dalje pisac o svećeničkom, građanskom i pučkom stanovništvu Dubrovnika i okoline. Riječi, način prikazivanja je neobično primamljiv i mi na kraju žalimo, što nam pisac mjesto prevoda Engelove istorije nije pružio još više ovakih bilježaka, koje će biti od vrijednosti po potonjeg pisca kulturne istorije Dubrovnika poslije pada Republike.

***

Prof. Pavle Popović u „Nastavniku" (Sveska 4-5), listu profesorskoga društva u Srbiji iznio je neke sitne priloške za dubrovačku biografiju.

***

Na 24. septembra bila je konferencija u Matici Srpskoj o „Knigama za narod". U tu svrhu poslala je uprava Matičina svojim članovima i svim prijateljima narodne knige i prosvjete upitni list o „knigama za narod". I pismo uprave Matičine i upitni list preštampaćemo u narednom broju.

***

U Paštrovićima, pri kopanju, našli su na starine, po svoj prilici rimske. Osim ostaloga našli su lijepi mozaik.

***

Književni list „Kolo“ u Beogradu po svoj prilici prestalo je izlaziti, eto već dva broja da ne dolazi.

Izašao je drugi broj društvenoga i naučnoga časopisa „Života“. Ovaj časopis većinom se bavi socijalnim pitaćima.

***

Primili smo:

Znameniti Srbi, god. II, svezak XI.

Zdravļe kao privredna činjenica, predavaće D.ra Milana Jovanovića-Batuta profesora Velike Škole, držano na sedmom kongresu Srpskih Zemļoradničkih Zadruga u Kruševcu.

Brankovinski: Pripovijetke, sveska prva. Sveska 50. Male Biblioteke u Mostaru.

Gorńa Albanija i ńena Liga. Istorijski dio djela Spiridona Gopčevića preveo L. J-ć. U Novom Sadu 1903. Cijena 50 potura.

Prof. Calisto Tadin: Dott. A. Tresich-Pavicich, studio critico sul dramma „Finis Reipublicae“. Ragusa. Srpska Dubrovačka Štamparija 1903.

Kraļević Marko u narodnim pjesmama, za narod i školu spremio Tihomir Ostojić. I. dio. Sveska 106. i 107. kńiga za narod, koje izdaje Matica Srpska iz zadužbine Petra Końevića.

Život i djela Velikog Đorda Petrovića Kara-Đorđa, Vrhovnog Vožda, oslobodioca i vladara Srbije, i život ńegovih Vojvoda i junaka. Kao gradivo za srpsku istoriju od godine 1804. do 1813. i na dalje sabrao, napisao i izdao Konstantin N. Nenadović. Sa originalnog piščevog izdańa vjerno preštampano. Štampa Savića i komp. Beograd 1903. Sveska 1. Cijena 30 para.

Konferencija u Matici Srpskoj o „kńigama za narod“ 11 (24) septembra 1902.

Jov. N. Tomić: Pećki Patrijarh Jovan i pokret hrišćana na balkanskom poluostrvu 1592-1614. Istorijska studija nagradena sa 1000 din. iz kńiževnog fonda arhim. Nićifora Dučića. U Zemunu 1903. Cijena 3 din.

Osnovni problemi filozofije ili uvod u filozofiju od Dr. Boška Petrovića. Svezak prvi. Sarajevo 1903.

Viši zavod za vaspitańe djevojaka u Beogradu, osnovan 1894.

St. Binički: Spava moma. Za pjevańe uz pratńu klavira.

St. Binički: Zejnali: a) Kad ja vidjeh oči tvoje... b) Da su meni oči tvoje... Za pjevańe uz pratńu klavira.

St. Binički: Po polu je kiša... Za pjevańe uz pratńu klavira.

Srpska rapsodija, komponovao Isidor Bajić za glasovir. Izdańe srpske kńižare braće M. Popovića u Novom Sadu. Cijena 2 krune.

SRĐ

Br. 14. Dubrovnik 31 Jula 1903. God. II.

О ВАСПИТАЊУ И ЊЕГОВОМ ЗНАЧАЈУ ПО ЧОВЈЕКА И НАРОД.

— Коста Мајкић. —

Човјек расте и развија се под утицајем породице, школе и друштва. Дијете кад се роди тако је слабо, да кад не би имало родитеља, брзо би загинуло и ишчезнуло са овога свијета на који је тек дошло. Доиста може се рећи, да човјек при своме ступању или при својој појави на овај свијет мало моћнији је од сваке друге животиње. Док друга жива створења брзо долазе до своје снаге, тако да могу сама живјети и борити се за опстанак, дотле дијете, из кога се има човјек развити, остаје дуго вријеме слабо, без снаге и свијести да себи помогне и да се о себи стара. На опет каква је разлика међу животињама и малом дјечицом и како су много та слабашна дјечица савршенија од обичних животиња! Животиње само тјелесно расту и напредују а што се тиче душевног развића и свијести ту оне заостају за дјецом или боље рећи за будућим људима далеко, неисказано далеко! Човјек долазећи на свијет без икакве је снаге и моћи, али за то је добио од оца небескога велику награду: Бог је човјеку дао разум и свијест, створио га је по своме обличју, учинио га је својим сином и одредио га је да влада над свијем на земљи. Животиње долазе на овај свијет и остављају га слијепе, без свијести, без више душевне свјетлости, а човјек постојано кроз све вријеме својега дјетињства и младости, душевно напредује; његова свијест јача и разум се развија; његова душа богати се са науком и мудрошћу; он се научи не само познавати себе и свијет око себе, већ се научи познавати и Бога, научи се љубити га и живити по његовом закону и заповијестима. Животиња

не мисли о вјечности; њен је живот пролазан и тренутан, а човјек се рађа да вјечно траје, да вјечно живи и да га никада нестане. Човјек са својом душом приближује се Богу и познаје Бога, па за то његова душа и онда, кад се тијело распадне и претвори се у прах и даље живи: јер Бог који је створио људску душу вјечан је, па с тога је и наша душа бесмртна!

Човјек као што видјесмо долази на свијет и без тјелесне и без душевне снаге. Тек послије великих напора, које морају да подносе први пријатељи и заштитници дјечији, отац и мајка, подиже се дијете на властите ноге и почимље живјети и управљати се по властитој памети. Кад погледамо на новорођенче и кад видимо како је слабо и како за ништа није подобно, готово се морамо дивити откуда то, да из такога прва може се развити једном најмудрији и најплеменитији божји створ на земљи. Али не треба заборављати да дијете, чим остави материно луно, већ доноси на овај свијет у себи заротке душевности и скрива у себи клицу разумнога и свијесногa божјега створа: *будућег човјека*. Ми вјерујемо, да је Бог човјеку дао душевне и умне моћи; те моћи као заротке и клице дијете доноси са собом на свијет, а старији су дужни старати се о том, да се потенцијалне моћи, које дијете већ у себи има правично развијају, како би могло дијете кад једном постане човјеком живити свијесним људским животом, те тако се одужити Богу по образу којега је створено и људима (родитељима, учитељима, друштву), који су се старали о њему за вријеме његове слабости. У којој се земљи старији брину како треба о својој младежи, у тој земљи мораће бити и среће и божјег благослова.

Та брига или старање одраслијех о неодраслима или старијих о млађима зове се *васпитање*. Још грчки филисоф Платон мудро је рекао, да ништа није божанственије на свијету него ли васпитавати малу дјецу; васпитање дјеце, вели Платон, најбоља је служба Богу. Доиста кад би сви људи умјели да схвате важност васпитања, наша би земља сасма другу твар добила и узвишено начело Христово, братства и једнакости, било би остварено а љубав хришћанска спојила би све људе и одстранила би свако непријатељство и сваку крвану војну између народа.

Не ћемо погријешити ако кажемо да је васпитање тако старо као што је стар и род човјечји. Чим се човјек појавио на земљи, одмах се је почео старати и о својим млађима, о својој дјеци. Али између данашњег људског покољења и првог човјека постоји дуги низ вијекова. Први људи нити су имали толико искуства, ни толико знања, спреме и способности као што имамо ми, дјеца двадесетога стољећа. Први људи живили су у дивљој природи и борили су се са страшним и дивљим звијеровима. Ти наши претци тако се много разликују од нас, да ми, кад бисмо их сад видјели, не бисмо хтјели ни вјеровати да су то наши претци. Па ипак ти наши претци ма како да су били груби, дивљи и сурови опет су, како су то најбоље знали, бринули се о васпитању својих потомака. Разумије се, да је то васпитање у свему одговарало времену у коме ти наши претци живљаху. Примитивни човјек није познавао овако угодан живот као што је наш. Он се задовољаваше с оним што му природа готово пружаше а од непогоде и љутога звјерења прикривао се по рупама и пећинама. Први људи нијесу се бринули ни мало о будућности; они живљаху трепутним животом. Кад су били гладни насићавали су се оним што им природа пружаше а кад баш не би налазили довољно коријења у земљи и воћа и биљака по шумама, онда су подизали се у лов и ловили било рибе, било сухоземске животиње, па су се њима хранили. Као што се види живот првих људи бијаше сасвим једноставан. Старији су врло лако научили своје млађе, гдје ће, кад су гладни наћи себи хране и гдје се имају склонити, кад их окупи непогода или непријатељ; дакле васпитање првих људи (ако се то може и назвати васпитањем) било је кô и њихов живот једноставно, а уз то још и просто и лако. Али исто као што се и дијете по божјем закону поступно развија исто тако се и читав људски род помало развијао, културно напредовао и корачао човјечњијем животу и бољој будућности. Шта је то стало труда, шта ли муке и напора док су наши претци научили се да подижу себи колибе, да од кожа дивље звјеради праве себи хаљине, да припитомљавају разне животиње, да се привикну земљорадњи и пастирском животу, да се науче правити себи алатке и најпростије оружје зе обрану од спољашњих непријатељâ и т. д. Читаве хиљаде година су протекле,

док се је човјек свему томе а и којечему другоме научио Тако је људство напредовало; тај напредак вршио се тим начином што је ваздa старија генерација предавала млађој генерацији све своје културне тековине а млађа генерација те тековине, које је примала и наслиједњивала од својих старијих, даље је усавршивала и остављала, и то што је примила и то што је сама привриједила, будућим покољењима. Тако је то ишло све до просвијећеног нашег времена!

Кад су се људске парави већ бар донекле упитомиле и кад су људи већ отпочели живити удружено, подијељени у мање или веће групе, племена и државе, од тог момента датира и неједнакост међу људима. Историја нас учи, како је и код најобразованијих народа старога свијета владала неједнакост међу људима. Азијски народи н. пр. бијаху подијељени у касте; код Египћана, Асираца, Персијанаца и другијех народа у Азији, поједине касте, које имаћаху моћ и силу у држави прогониле су, киньиле и на сваке муке стављале ниже слојеве друштвене; људи из нижијех слојева и не бијаху ништа друго до биједно робље, које мораше да сваки ћеф и сваку самовољу својих обијесних господара испуњава. Представници вишијех кастâ, свештеници, војници и др. располагаху не само имањем већ и животом и слободом кукавне и обезоружане сиротиње. Виша културна добра не бијаху ни у колико нижим слојевима народним приступачна; тим добрима користијаху се само више господарске касте.

Коме није познат јелински или стари грчки народ? Цијела модерна Европа признаје старе јелинске филисофе за своје прве учитеље. Па ипак ни један образованији народ европски не би никако желио, да се уредбе старих Грка и начин њиховог државног живота уведе у његову земљу. Грчки народ није био сав слободан; он се дијељаше у главном на двије класе: у прву мању класу спадали су слободни грађани, који узимаху учешћа у државној управи; а другу далеко већу класу сачињаваху робови, који не имаху никаквијех правâ ни слободâ. Господујућа класа, или тако називани слободни грађани, презираху и бјежаху од свакога физичкога рада; они држаху да такав рад слободног грађанина понижава, па с тога они све оне послове, око обављања којих потребно је ознојити се

и напрегнути мишичну снагу, натоваривахи на леђа својих робова. Код старих Грка културни живот бијаше довољно развијен, па и васпитању младежи они поклањаху не малу пажњу. У својим школама они гледаху, да код младежи развију подједнако и тијело и душу, па с тога ми још и данас слушамо гдје се говори како је код Грка било хармонијско васпитање, а с тим се хоће да означи, како су се они бринули, колико о тијелу толико и о души своје омладине. Али грчке школе (гимнасије у којима се вршио тјелесни одгој, школе музичке за душевно васпитање) бијаху затворене робовима; те школе посјећиваху само синови слободних грађана и ту се спремаху да наступе мјеста својих отаца у сенату, судовима, војсци, у опште у свима јавним државним пословима. Грци не допуштаху ни женама да школе посјећују, тек код Платона налазимо, гдје се заузима да и жене буду, што се васпитања тиче, мушкима равноправне. Институција ропства била је у Грка нешто посвећено, нешто што се није могло ни смјело одстранити. И најпросвјећенији духови у Грчкој држаху да је ропство неопходна установа; можемо наћи и у Аристотеловим и Платоновим списима мјеста, на којима се говори о институцији ропства као о нечем нужном и неопходном. То што наведосмо довољно је да се види, како ни код најпросвјећенијег народа у старом свијету, ни код самијех Грка, васпитање није било опште, већ се је само ограничавало на извјесне класе у грчкоме друштву.

Римљани су примили грчку културу. Они су познати као освајачки народ. Наше доба највише их цијени због њихових државних уредаба и правничког знања, које су они подигли на високи ступањ. Али што се васпитања тиче нијесу ни они ни у чем раставили од Грка. И они су се дијелили на слободне грађане (патрицији) и невољнике (плебејце). Знања и умјетности били су приступачне само првима а други обављаху физичке послове.

Христос, појавивши се на земљи, узимље у заштиту слабе, потлачене и понижене. Он не налази разлике међу људима већ учи, да су сви људи једнаки, да су браћа и синови једнога оца небескога; он проповиједа да су сви људи позвани да корачају свјетлости и савршенству. Христово учење ухватило

је коријена у срцима људским па многи постадоше неустрашиви гласатељи и апостоли његове божанске науке. Али човјеку је било тешко и онда кад је примио Христово учење, да се одвикне од старих својих навика, навада и гријехова. Милиони примили су хришћанско учење али то им није ни у колико сметало да живе и даље потпуно нехришћански. Кад се је организовала римска црква на западу, она је употребила Христово учење само као изговор и средство да може владати неограничено, не толико са душама, као са материјалним добрима људским. И грчка црква није у свему остала вјерна учењу Спаситељевом; али она никад није достигла оне моћи као западна црква, јер у том је била спријечена од турске инвазије. Римска хијерархија бијаше свемоћна кроз читавих неколико вијекова у Европи. Просвјета се ширила по народу веома споро. Школâ је било мало и те школе посјећиваху само они, који се спремаху за свештенички позив. У школе су примани изузетно и синови богаташки и виших достојанственика свјетских. У средњем вијеку слаба се брига води о васпитању народних маса. Феудализам у западној Европи ништа није био бољи од римског невољништва и ропства у Грчкој. Римска хијерархија бијаше се са тим стањем сасвијем измирила. Христос са својим учењем хтио је слабе и потчињене ослободити и просвијетлити а римска хијерархија помоћу тог истог учења старала се, да огромну масу људи одржи у глупости и незнању. Чак и Св. Писмо, тај моћни извор свјетлости и знања, није давано у *вулгарне* лајикове руке. Хијерархија римска учаше и свукуд проповиједаше да су само »служитељи« цркве позвани да божју науку простој свјетини тумаче, а та свјетина мора све што јој они рекну да слуша и свему да се покорава. То је довољно да нас увјери, како су људи кадри све да изопаче, све да измијене и свему да дају други значај и други смисао.

Римска црква изазвала је противу себе протест најприје појединих великих људи, а послије и читавих народа. Славенство се може тиме поносити што су најприје Чеси одрекли слијепу послушност Риму. Чеси ту своју смјелост платили су потоцима крви народне, али тиме су учинили човјечанству и цивилизацији велике услуге. Чеси у велико поткопаше

свемоћни авторитет римске хијерархије, те на тај начин облакшаше Лутеру и Њемачкој реформацији посао; јер они пут већ у пола бијаху прокрчили.

Чеси и на пољу васпитачког рада велике успјехе постигоше. *Чешка браћа* живљаху по упуствима и учењу Христовом. Они настојаху да остваре међу собом потпуну равноправност и узајамну љубав. Сваки члан чешко-братскога јединства знао је да чита и да пише. Чешка браћа сматраху библију за највеће своје добро; не само сви људи већ и жене које припадаху чешко-братском јединству знадијаху многа и многа мјеста из библије, а навластито из Новога Завјета, на изуст. Чешка браћа не познаваху међу људима разлике, па с тога ми и налазимо код њих то идеално правило *општег васпитања* најприје реализовано. Из средине чешке браће изишао је и велики педагошки теоретичар Јан Амос Коменски. Овај генијални човјек премда цио вијек свој не имађаше мира ни станка, опет са плодним својим душевним радом задужио је, не само Чехе већ, и васколики човјечји род. Коменски као изагнаник потуцао се по читавој Европи: насилници њему и многим другим врсним синовима чешким забранише живљење у својој домовини, која послије бјелогорске битке (1620. год.), паде у немилосрдне руке окорјелих чешких душмана, Њемаца и Језуита. Али не осврћући се на свој страдалачки живот, Коменски се ипак загријева вјером, да његова домовина не ће остати вјечито у пониженом стању, већ ће доћи опет до изгубљене слободе и добиће натраг ограбљена јој права. Коменски разгласиваше цијелом свијету да је нужно школе подизати, дјецу и мушку и женску одгајивати и васпитавати; јер само настава и васпитавати; јер само настава и васпитање кадре су људе зближити, људске нарави упитомити и Христову науку међу људима утврдити. И то може служити на понос цијелом Словенству а нарочито Чесима, што је из њихове средине изишао не само први, религиозни реформатор прекаљаног карактера, мученик костнички Јан Хус, већ и најславнији васпитни реформатор човјечански Јан Амос Коменски.

Идеја општег васпитања нагло расте и шири се од почетка XVI. стољећа. Главни представник њемачке реформације Лутер пише посланице њемачким владарима у којима их упу-

ћује, да се више постарају за образовање народно, ради чега их и позива да подижу школе, у којима би се сва дјеца учила закону божјем. Било је славних људи код Енглеза и Француза, који су још и прије Лутера схватили значај народнога васпитања, али тај значај није умио нико тако мудро обрадити и у шире кругове протурити као Јан Амос Коменски у XVII. Русо и Локе у XVIII. а Песталоци, Флебел и Толстој у XIX. вијеку.

Пошто смо се ми ријешили, да овим нашим кратким потезима обиљежимо значај васпитања, нијесмо могли никако избјећи, а да се не додирнемо и тог важног питања: како су поједини народи, државе и политичке и црквене корпорације у разним временима схваћале васпитачке проблеме. Прије него што приступимо приказивању васпитачкх смјерова, који владаху у XIX. вијеку, мораћемо се зауставити на XVIII. вијеку. За што то чинимо, биће читаоцима јасно чим се упознаду с тим нашим стручним нацртом васпитачких идеала, на остварењу којих је радио XVIII. вијек.

(наставиће се)

MUDRE IZREKE.

1. Dostojan je da ga se sluša samo onaj, te se služi riječju samo za misao, a mišlu samo za istinu i za krepost.
Fénélon.

2. Kad na brak padne blagoslov poroda, roditeljske se nježnosti spuste na ń, te u ńihovijem dušama razvije se nova ljubav, koja obuhvati jednako oca i mater, kao brštan, koji se vije oko dva duba, drži ih nerazdijeljeno združena, te kiti zelenijem lišćem, i onda kad su oni već umrli i kad su usahli.
Max Nordau.

3. Nosi stalnim srcem što ti sudbina poda. Klicu kad opari mraz, ljepša će proljećem cvast. Ocilo biva iz gvožđa gorućim plamenom vatre, a iz mladića pak muž kad mu ojača grud.
Jelačić.

4. U djelovańu je duševna radost.
Shakespeare.

5. Ne liječi se rana gledańem, već draženem životnog djelovańa.
Vogué.

6. Seljanka može imati toliko dostojanstva, koliko ma koja kraljica, ono dostojanstvo koje dolazi od nestašice svakog naprezańa i svakog napirańa.
Onida.

GRUŽ.

Topografično-povjesničke bilješke (5)

Vice Adamovića.

V.

Prije velike trešńe bilo je u Gružu mnogo crkava i crkvica, koje su većim dijelom bile podignute još od starijeh Zahumljana, dakle mnogo i mnogo prije, nego je latinština istisnula staroslavensku službu iz ovijeh krajeva.

Ali, što trešńa i požar nijesu mogli posve da unište, to uradi docnije ludska opaka ruka, samo da tako posve zaroni u more zaboravi naše srpsko porijetlo, te da mu za vazda satre trag.

Ipak su se neki spomenici po sreći sačuvali do našijeh vremena, te nam očito svjedoče, kako se bez dvojbe stanovništvo Zahumlja služilo ćirilovicom i narodnom liturgijom. Ti su spomenici gomile (gromile, mogile), gradine, štečci (staro-srpski grobovi), natpisi i raznovrsni u kamenu rezani ukrasi.[1])

No osim tijeh ima još i pismenijeh dokaza, koji potvrduju naše mnijeńe. Tu bi išle sve *poveļe*, koje su se sačuvale i do nas doprle, pak *testamenti* i druga privatna pisma i listine, kao što i ona starinska kronika, ćirilovicom napisana, koju spominje Dolci (Slade) i Appendini I. 74. Mi ćemo ipak izostaviti sve te dokaze, a iznijećemo ovdje samo neke.

Italijanac Giovanni de Ravenna, oko 1394. god. spominńući ondašńe naše prilike, veli, *da i sami svećenici ne znaju čitati do nešto malo u materinu jeziku, te, uz pogriješke i barbarizme, zapiše im čitańe u samim ńihovim crkvenim knigama.*[2])

Iz ovijeh se oštrijeh riječi jasno razabire, da su crkve po Zahumlju slijedile narodnu liturgiju, što nam i Lukari potvrduje gdje veli, da je i na Pilama postojala crkva sv. Marije, u kojoj da se služilo po starom obredu.[3])

[1]) Vidi „Bilješke o kulturi južnijeh Slavena osobito Srbalja“ priopćio **Vid Vuletić-Vukasović.**

[2]) Vidi: Rad jugosl. akad. knjiga LXV. str. 116. i **Jagić** „Trubaduri“ str. 7.

[3]) Luccari:„ Cop. ristr. d' annali di Ragusa“ — str. 43.

Osim toga poznato je, da su u Stonu bili kaluđeri pravoslavni (a ne nipošto patareni, sekta, koja nije imala crkava), pak ti kaluđeri, poslani od republike, nastaniše se u sv. Gori. O tom imamo potvrde, što su ti kaluđeri dolazili svake godine u Dubrovnik i od vlade primali neku svotu, što su zvali „*svijeća*“.[1])

Isusovac Otac Mattei u III-oj knizi svojijeh „Zibaldoni“ piše: „Još se za naših dana kaziva crkva sv. Magdalene u Gorici izvan Stona, gdje predaja veli, da je pravoslavni episkop stanovao u bližemu manastiru“.

Koga navedeni dokazi ne bi još uvjerili, da je u Gružu, kao što i po cijelom Zahumlu, negda vladala istočna crkva i ńezin obred, neka pročita bilješku, koju pod §. 6. donosi spomenuti otac Mattei u II. knizi ńegovijeh Zibaldună, str. 339. i 340.,[2]) pak će tu naći očevidno dokazano, da su doista stanovnici Gruža, Rijeke, Stona i Rata pripadali pravoslavnoj vjeri.

---

[1]) Vidi **Razzi** „Storia di Ravgia“, Lucca, 1595. str. 48; **Luccari**, str. 94; **Г. Зелић** „Живаје“ Будим, 1823. str. 554; **Pucić** „Povjest Dubr.“ 54; **I Kukuljević** knjiga VIII. Arch. br. 8. str. 203; **A. degl' Iveglio** „Saggio .... sul contadinaggio“ str. 25; **V. Vuletić-Vukasović** op. cit. str. 148; **Kuzmić** „Cenni storici sui Minori Osservanti“ str. 12.

[2]) „Questa ultima chiesa (govori o crkvi sv. Ane na Brsečinam) ora è la più frequentata p(er). la vicinanza e cura che tengono li Sig.ri Zuzzeri. Fu nel principio intitolata a S. Parasceve V. e M. celebre nella Chiesa orientale, il rito e li dogmi della quale p(er). molto tempo seguiva la Zaculmia, ed in Lingua slava questa santa fu chiamata Petka a riguardo del venerdì santo detto in Parasceve dalla rozzezza ed ignoranza di quei secoli. Dalla stessa origine è nato il nome di S. Venere, che si vede in questa matricola, ed in altri antichi monumenti, essendosi voluto traslatare in Latino il nome di Petka. Dopo che poi questi littorali furono ricondotti alla fede cattolica, ed al rito Romano p(er). l'industre zelo delli Frati minori Bosnesi. ritrovandosi che nel giorno anniversario di S. Petka, cioè Parasceve secondo il Menologio orientale i Latini celebravano la festa di S. Anna, fu p(er). ignoranza conariamente creduto, che S. Petka fosse S. Anna, e si cominciò a S. Anna attribuire questa Chiesa come ancora quella di Bergatto, e forse piú altre, e di essa farsi la festa, la quale a Barsecinne ha grandissimo concorso.„ Ovako Mattei; opširnije vidi što isti pisac veli na drugomu mjestu i što je „Srd“ iznio u 2. br. 1902. u opasci na dnu str. 75.

Kako pak ti krajevi dodu pod vlast dubrovačke republike, ova ih obrati na katoličku vjeru.[1])

Ovu je okolnost, između ostalijeh našijeh i tudijeh pisaca, najbolje naglasio pop Lovro Kukuljica u prvom svom govoru na slavu sv. Vlaha, a to ovijem riječima: „Bi li oni (biva Du„brovčani) hotjeli vratiti (čitaj: obratiti) na katoličku vjeru „stanovnike zemalja na novo pridruženijeh svojoj državi, prva „bi im bila zgraditi na onoj zemlji, megju onijem pukom crkvu „na čast sv. Vlaha, kao tvrgju iz koje sipati prve i napokonje „udarce na krivovijerstvo. Tako postane stolna crkva sv. Vlaha „u Stonu, tako crkve matice u Slanomu, u Janjini, na Mljetu i „drugovdje".[2])

Zlamenito je ipak nastojaće nekijeh sela, da bi im republika, još po uvedeńu latinštine, postavljala za svećenike ljude vješte ćirilovici, jer glagolica nije nikada do nas dopirala.[3]) Tako se iz arhivskijeh spisâ od 1392. god. zna, da su i sami Gružani imali za kapelana nekog popa Radovana, koji se držao staroslovenske službe.[4])

Kako je narod srpski svuda i na osobiti način poštovao sv. Petku, tako je i u Gružu postojala crkvica na čast te svetice. Ta je crkvica krasila vrhunac istoimena brda; osnov joj bijaše četvoran, a oltar po običaju crkava stare ruke bio je okrenut prama istoku. Moguće je, da je ta crkvica bila i skulpturskim radńama ukrašena; ali dan danas na žalost nema gotovo ni kamena, što sve kradimice nestade od kako se sama crkvica sruši.

---

[1]) Uporedi: *Luccari* str. 94.; *Appendini* str. 32. I. *Ivanović* „Pravovjerstvo starijeh mladijem Dubrovčanom na izgled" str. 15. i 44.; *Degl'Ilellio* op. cit. str. 100; *Ida Düringsfeld* „Aus Dalmatien" III. str. 259.; *G. Gjelčić* „Diplomatarium" str. 52.; *V. Vuletić-Vukasović* op. cit. 145.

[2]) „Tri govora na slavu Svetoga Vlaha". U Dubrovniku, 1870.

[3]) ... „glagolica pripada Hrvatom (katolikom) a ćirilica Srbom (pravoslavnim)" *V. Jagić* u I. svez. Književnika, str. 338.

[4]) Istina je, da dotični latinski dokumenat donosi naziv: *presbiter sclavichus;* no svakomu je poznato, da taj izraz u dubrovačkijem zakonicima znači uvijek i isključivo Srbina, srpski, i t. d. Opširnije u „Srdu", br. 7. 1902. Zna se također, da su i Mlečići nazivjali Srbiju Sclavonia, a tako i stoji u pogodbama između ńih i Kotorana od 1335. god. gdje se čita: „...in Sclavonia, videlicet per totum regimen Rasciae."

Na podnožju brda Petke stajala je crkvica sv. Mrata, po kojoj se ono zemljište još i danas zove Sumratiń. Imala je isto kao i prije spomenuta crkvica sv. Petke, samo jedan oltar, okrenut istoku. Jedna i druga crkvica srušiše se za velike trešńe 1667.

Odmah do sv. Mrata bila je i treća crkva posvećena sv. Mariji Magdaleni, pa nešto dale put istoka, uzdizala se i crkvica sv. Ivana, koja također pade od trešńe. Spominje se još i crkva, koja bijaše sagradena na zemljištu, što se zvalo Suposka. Ali se danas više niko ne sjeća, gdje je bila ta crkva ni koje se zemljište zvalo Suposka. Mattei nam samo to pripovijeda; Nikola Sorkočević (Sorgo), prozvan Debeli, kameńen te crkve podiže crkvicu, u kojoj se već 1772. god. nije više služilo. Opet malo dale uzdizala se crkva sv. Pankracija, a to je u ono doba bila parohijalna crkva Gruža. Po istom ocu Mattei zna se također, da je prvobitna crkva sv. Nikole bila sagradena od Simeuna Benešića, a to 1286. godine; ali trijes udari u ovu crkvu i mnogo je ošteti, s toga oltarska slika bi prenesena u grad kod porodice Sorkočevića. I pop Pavo Vukašinović, poznat pod nadimenom *libraro, librer*, god. 1493. bijaše sagradio u Gružu neku crkvu sa zvonikom.

Današńa je parohijalna crkva posvećena sv. Mihajlu Arhandelu (S. Michaelis de Arboribus in Gravosio), a ńezina matrikula, drži se, da je dopirala do 1290. godine; no ta se matrikula izgubila, a ona, što se danas čuva, ne ide dale od godine 1683. S ovom je crkvom stajala u vezi i istoimena bratovština, a to još od god. 1491. Druga je bratovština postojala u sv. Đurdu. O ovoj potońoj nalazimo u rukopisnijem kńigama oca Mattei, iz kojijeh crpimo ove bileške, ovako: Gli abitanti di Gravosa dalla parte del monte Vergato, ora detto S. Sergio, ottenero l'anno 1436. adì 12 giugno dal Minor Consiglio di fondare una Confra(ternita) in S. Giorgio alle tre Chiese.[1]) Matrikula crkve sv. Đurda u „Tri crkve" bila bi, po

[1]) Pošto su u istoriji porodična imena od velike znamenitosti, iznosimo ovdje imena prvijeh članova spomenute bratovštine onako, kako ih nalazimo kod istoga oca Mattei: Radin Susić, Radosav Milotić, Brajan Ratmilović, Radoe Ratmilović. Pasko Brajanović, Radoe Gojković, Laza Miotošević, Pribisav Susić, Jaksa Hosović, Radisa de Mir, Radovan Rigola, Cvjetko

nekom starom rukopisu, od 17 avgusta 1436. S ovom je crkvom spojena legenda sv. Ilarijuna (Ilara), koju mi izostavljamo, jer je o tomu bilo već napisano od našijeh i tudijeh pisaca.[1]) Nadodaćemo samo još to, da se u crkvi sv. Đurđa i dan danas služi, dočim druge dvije, koje se također spominju u listinama od 1278—1324. kao „Tres Basilicae", biva crkvica sv. Klimenta, te ona sv. Apolinara, već su odavna zatvorene i ne upotrebljuju se više na službu božju.[2])

Prije velike trešńe bilo je jamačno u Gružu još više crkava i crkvica nego one, što smo mi dovle spomenuli, jer u III.em rkp. oca Mattei, na str. 25. stoji ova bilješka: Visuntur adhuc pluras Eccl. graecanicae constructionis forma praeferentes vel dirutg. ut Gravosii Eccl. S.S. Cosmae et Damiani". Iz nekakva pak izvještaja, što se čijeni da potiče iz pera slavnog pjesnika Iv̇e (Igńata) Đordića, razabire se, da su 1718. god. krasile Grúž ove crkve: sv. Josipa, sv. Đurđa, sv. Nikole, sv. Vlaha, sv. Ane, sv. Jeronima, Pohođeńa Bl. D. Marije, pak Velika Gospa i sv. Eufemija.[3])

Žaliti je, što većina od spomenutijeh crkava leži dan današńi u ruševinama i što se od istijeh nije sačuvao ne samo nijedan natpis, nego ni ma koji skulpturski ukras, po kom bi se moglo doći do spoznańa kojeg se sloga držalo ondašńe dubrovačko naimarstvo. Kameńe je bilo upotrebljeno za poznije

---

Milosović, Radojko Tvrković, Radosav Bosiković, Rudisav Drasković, Dobrilo Negdević, Stjepko Tepsić, Matko Radisalić, Dobraz Radoković, Radosav Milotić, Pribisav Bogdanović, Radetko Dimitrović, Matko Brajković, Vlakosa Dimitrović, Dabisi (sic) Momičić, Radosav Gulerni, Radosav Gulerni, Radosav Gulerni, Radoslav Phodopić (Vodopić?, Bogavac Dimitrović, Nikola Rasković, Brajan Šušelević, Bjeloje Pribilović, Radovan Brančević, Drojila Braković, Pričela Bogdović, Jekša Milošević, Nikša Milošević, Bogavac Humilonović, Radin Šusić. Važno je, da se neka od ovijeh imena sudaraju s imenima, koja su bila najobičnija u Stonu druge polovine XV. vijeka, samo što se u Stonu nalazi ime Dabiživ, koje je u gruškoj bratovštini napisano Dabisi. Svakako se iz toga vidi, da je amo i onamo isti narod živio, kao što i danas još živi.

Upor. Dr. Jireček „Beiträge zur ragusanischen Literaturgesch". Archiv Bd. XXI. 504.

[1]) Zibaldone II. 678.

[2]) Dr. Jireček „Die Romanen in d. Städten Dalm." str. 51.

[3]) Zibaldone III. 350.

svakovrsne građevine, a gdje je bio kakav staroslovenski natpis u kamenu izrezan, to je jamačno uništio religijski fanatizam onijeh mračnijeh vremena, kad su iz Rima svakog časa dolazili Legati i Kardinali a latere da uznastoje obratiti narodnu crkvu i ćirilovsku liturgiju u crkvu rimsku s latinskijem obredom.[1]) Sreća, da su se podaje od grada i Gruža ipak sačuvali mnogi grobni i drugi natpisi, što su danas predmetom osobite pažńe i istraživańa našijeh i tudijeh arheologa.

[1]) Upor. *I Kukuljević* u Arhivu za povèstnicu jugoslav. Knjiga II. raz. 1.— str. 3— *Smičiklas* „Poviest hrvat." str. XXVII.

EMILE ZOLA.

(Nastavak).

II. Kritičar

(Zola se je mnogo bavio kritikom. Ovaj dio učinio nam se je naročito interesan.)

Vještina Pisańa.

Čitajući pisce prošlih vijekova, čovjek brzo opazi da im treba na dvoje podijeliti djela: jedan dio koji je ostao čovječanski, vječit, i drugi koji je zastario. Zastarjeli dio, to je baš književni žargon onoga doba, sentimentalni, zaljubljeni ili prosto poetski žargon. Zagledajte ljubavne dijaloge u Molijera, Kornelja i Racina; sve lijepe stvari koje se u njima govore izgledaju nam raskošno hladne i pretenzijozne; prije, međutim, one su očaravale slušaoce, morale su imati na publiku sigurnu utičaj, čim ih nalazimo istovjetne u svima djelima toga doba. U dvadesetom vijeku, moda se mijenja, voli se priroda i vrlina; ali, Boże moj! kakav patos! Izjavljujem da mi je nemoguće bilo čitati, bez zijevańa, *Novu Elojzu*. Stil joj je postao nesnošljiv, taj isti stil zbog koga su se prosule tolike suze, i kucala tolika srca.

Ево, заиста, о чему треба мислити. Дакле у свакој књижевној епоси постоји неки нарочити жаргон кога усваја мода, који задобија цио свијет, који излази из моде, и који, пошто је доносио срећу књигама, осуђује их на сам заборав. Онда, мора да и ми имамо наш жаргон. Најбоље је што нас, и ако јасно видимо онај из ишчезлих доба, ни најмање не дира овај наш; напротив, мора да је и он наша мана, наше књижевно уживање, покварености укуса која нас највише голица. Често, мислио сам на ове ствари, и обузимала ме је мала језа, помишљајући да ће извјесне реченице, које с толико уживања данас пишем, изазивати смијех кроз сто година.

* * *

Најгоре је што се је моје убијеђење завршило тиме да ће жаргон нашега доба, овај дио стила који искључиво припада моди и који мора застарити, остати као један од најнаказнијих жаргона француског језика. И то се може прорећи на један готово математски начин. Што нарочито стáри то је слика. У својој новини, слика осваја. И, пошто су је два три покољења употребљавала, она се отрца, она је дроњава, она је стид. Видите Волтера с његовим сухопарним језиком, његовом нервозном реченицом, без придјева, који приповиједа а не слика: он остаје вјечито млад. Видите Русоа, који нам је отац, видите га с његовим сликама, његовом страсном реториком: он има неспошљивих страница. Лијепо нам иде, нама који смо и од Русоа још даље отишли и који ударамо књижевности за поставу све остале умјетности, сликајући, режући реченице као мрамор, изискујући од ријечи мирис ствари... Све нам то до живаца допире, све нам се то изванредно допада, савршено је. Само, шта ли ће рећи наша унучад? Њихов ће се начин осјећања измијенити, и ја сам убијеђен да ће пред извјесним нашим дјелима стајати забезекнути. Готово ће све у њима бити застарјело. Нећу никога именовати. Али често ме је мучила жеља да знам оне међу нама за које ће се потомство показати строго, и вјерујем да ће највећи бити у главу погођени.

Сувише жаргона, и то у толико опаснијег жаргона јер је ријетке савршености облика: ето мога мишљења о нашем књижевном добу. Не живи једна књига кад је у лијепом стилу; она

живи кад је човјечанска, а простог и јасног облика на који се могу навићи читаоци свију епохâ. Ваља нам се отрести нашег начина рада, нарочито не мислити да ће се бесмртност извојевати тиме што ће се избјегавати понављање ријечи или бројати запете на једној страници. Ја признајем, у осталом, да није лако умаћи од свога времена и да је доста тешко рећи, а да се човјек не превари: »Ово ће застарити, ово неће застарити.« Али увијек могу рећи, који је, за мене, добар писац. Језик је логика. Човјек добро пише онда кад какву мисао или какав осјећај изрази тачном ријечју. Све је остало само фронцле и карнерићи. Имати јак осјећај онога о чему се говори, и изразити тај осјећај највећом силом и највећом простотом: то је сва вјештина писања.

III. Философ.

(У једној Золиној свесци, *Une Campagne*, открили смо орај мушевит напад на политичке маније. Ова страница узима занимљиво значење, кад се помисли на буре у које је било умијешано пишчево име.)

Политичка биједа.

Смијао сам се, у своме куту, покрету политичких људи и штампи, кад су им били објавили да ће имати само три сиротне мале седмице изборног неспокојства. Они су бијесно говорили о замци, о злонамјери, и ријечи *вјештачка крађа избора* трчале су; да, нечасна влада крала им је вјештачки њихово уживање, узимала им из уста хљеб переда. Замислите дакле! само три седмице за писање звекастих и погрешних изјава политичких начела, за обучавање убогих ђавола који се за чашу вина продају, за пуњење штампе ужасним гомилама прозе која се ни за ђубре не може употребити, за држање земље у несретној злопатњи из које народ излази мутних уморних очију и празне главе, ко послије каквог ноћног банчења. Али, то је јединствена мјера, то се не може сносити! Требало је три мјесеца ове прождрљивости, требало је цио живот!

Ах! цио живот, то би био сан! Непрекидних избора, једнодневних посланика, држећи сједницу из јутра и излазећи у вече

поново пред бирача! Ничега више сјем политике: и за ручак и за вечеру; у кревету као за трпезом! Један народ који би јео новине мјесто хљеба, који би се на то свео да прави ланац чекајући да му дође ред на спуштање куглице у кутију, немајући времена чак ни да се усекне!

Ствар је проста. Касапи, у својим дућанима, подбадају свијет на потрошњу меса. Чим је политика постала каријера, природно склониште болесних амбиција, малих људи који су на свима другим мјестима пропали, природно је, да нас ти људи претрпавају политиком. То је борба за живот. Шта би било, на примјер, од Г. Флокеа, или Г. Ранка, или других, кад би им, данас или сутра, Француска којој досађују одузела њихову краву музару? Адвокати без дара, романтичари десетога реда, непознати прелазници баналних тротоара. Напријед дакле политико! свуд политику, увијек политику! Што је мутнија вода изобилнији је лов. Служе се људи политичком глупошћу ко сталном сјечом горе, и запјевају од бола и бјеснила кад им се да само двадесет и неколико дана да је на велико експлоатишу.

***

Ах! ја мрзим ту политику! мрзим је због празне ларме којом нас заглушује, и због малих људи које нам намеће!

Видјећете, ма шта се десило, какву ће нам сироту скупштину они послати. То је као каква пјена незнања и таштине коју нам опште право гласања гура у Париз. Некадање лутке, непознате звијезде попадале у пиштавило, ниски славољуби који се увијек јачег држе и који се задовољавају коском за глодање, болесни мозгови сањајући о освети својих једноставних пораза, сви поремећени прохтјеви и све подле лудости! Кад какав, само разборит човјек прође и баци поглед на овај заврели гамеж, он застаје, упрепашћен, веома ожалошћен.

Шта? је ли могуће, зар је то дакле Француска? Не, Француска је на другом мјесту, она није с црвом који је прождире, она је с оном својом дјецом која мисле и раде.

Полемичар.

(Зола није био њежан за своје савременике. Ево линија за које се није бојао да их напише о Виктору Игу, онда кад је велики пјесник био предмет једнодушног обожавања, неколико година прије пјесникове смрти).

Виктор Иго.

Буним се што су на олтару овога човјека подавили све остале пјеснике, и Мисеа, и Ламартина. Шатобријан, чији је он син, само је још клупица под његовим ногама. Што се Балзака тиче, он изазива на смијех Игове побожне присталице. Виктор Иго, и то је доста. Он оличава све. Посвећују га за великог пјесника, великог драмског писца, великог романтичара, великог критичара, или, боље рећи, даје му се цијело једно стољеће одозго до дна, на широко и на дугачко; он би био, он сам, деветнаести вијек. Не шалим се, ја износим у кратко једно постојеће мишљење.

Ево! баш пред овом огромношћу, моје се поштовање губи. Више волим проћи за човјека рђава срца а остати човјек здрава разума. Ако ме когод, кроз двадесетак година, буде читао, не ћу да прсне у смијех. А послије, нек изумру пријатељства, обзири, осјећаји, нек изумру наше гордости и наше славе, само нека истине буде! Ничега нема осим истине. Ипак треба к њој ићи, идући преко својих, и кроз смрт свију оних које је човјек волио.

***

Виктор Иго, човјек вијека! Виктор Иго мислилац, филозоф, зналац вијека! и то у трепутку као је издао *L' Ane**), овај невјеројатан галиматијас, који је као добијена оклада против нашег француског генија! Али, у истини, у најгорим епохама наше књижевности, у језграма рамбујског замка, у перифразама дидактичке школе, никад, никад, разумијете ли! није човјек родио смијешније ни бескорисније дјело. Шта ћу! ја цијепам погодбу, ја уздигнутим гласом говорим оно о чем се цијели свијет задовољава да шапућући мисли.

---

*) *L' Ane* (магарац), једна веома критикована Игова пјесма.

Прост је начин рада у овога пјесника. Он зграбе отргане ствари којима се ни један од нас не би смио послужити. На примјер, његов се магарац љути на цјепидлаке, гимнасије, нејасна предавања која заглупљују дјецу; он грми против књига, нарочито против дебелих књига, много крвљих, изгледа, од малих књига; он чита предике против положаја који заузима маса према генијалним људима; он, на посљетку, са строгошћу суди човјечје понашање према осталим створењима, друштву и себи самом. Све је ово сумњиве новине, ја то понављам, а најгоре је што магарац не доноси никакву мисао, никакав закључак.

Ми глибамо по највећем понављању. Само, умијеша се пјесник и пружи нам једно узвишено понављање. Најниже ствари узимају громовит изглед. Калино*) се поставља Исаијом. То би и сувише осредње вриједности било, да је то било просто речено; али, како пјесник казује ствари са изванредном надутошћу, то постаје апсолутно неприступно читању. Ја чекам једну жену да дође до краја. То је што упропашћује. Мислио сам да слушам *Malbrough s'en va-t-en guerre*,**) како свирају трубе страшнога суда.

с француског превео
Ст. К. Павловић.

*) *Calino*, личност из једног водвиља, која је играла наивну и ништавну улогу, и чије је име ушло у изреке, означујући једног младића ништавне природе. Пр.

**) Популарна сличица писма. Пр.

MODERNA ŇEMAČKA LIRIKA.

— Đ. I. N. —

(nastavak)

6. Julije Hart.

Među najstarije u mladoj generaciji liričara ubraja se Julije Hart, koji je pored svoga brata Hajnriha Harta i M. G. Konrada najodušev|eniji pobornik „der Moderne", — da upotrebim riječ, što ju je Herman Bar skovao. Julije Hart nije do duše po prirodi svojoj originalan liričar, kao što je Hole i Lilienkron, ali je on ipak vrlo važan pjesnički talenat. U ňegovim mnogobrojnim pjesmama susreće nas na mnogo mjesta pravo „lirsko biserje". Delikatni kritičar i poznavalac literature: Julije Hart pokazuje u svojim pjesničkim radovima, kako je dobro upućen, ne samo u najstarije lirske ňemačke tvorevine, nego i u liriku stranih kńiževnosti, a mnogi nas zvuci ňegove pjesničke lire sjećaju na bajnu liriku divnog orijenta...

Ono što je najuzvišenije u lirici vidi Julije Hart kao i svi moderni pjesnici u osebini, otuda i potječe ňegova očita težńa, da mu izraz bude prožet individualnošću, — da stvori originalan lirski stil; ali sve nastojańe oko osobine u pojeziji, a osobito u lirici, ne može ni pod kakov način nadomjestiti prvotnu nadarenost. Istina je doduše, da ne može geniju ništa škoditi, kad se trudi, da se čemu nauči od starijih majstora, ali se ipak prirođena darovitost ne može nadomjestiti ni najvećom mar|ivošću ni odgojem ukusa. To se pokazuje jasno na pjesmama Julija Harta. Hart je išao u školu kod svih majstora istoka i zapada; svuda je on poput radine pčele usisavao hranu za svoju pojeziju, pa ipak ne vidimo na ńoj pečata najvećeg savršenstva — pjesničke osebine. Lirika se ovog ozbi|nog i radinog pjesnika u mnogo koje čemu odlikuje: metrika ňegova svjedoči o mar|ivosti i zrelosti u pjesničkom radu; jezik mu je lijep, a često puta i divno zvuči, — zgodan za plastično prikazivańe. Ali je na žalost u topionici zaostalo taloga, koji bez okolišeńa odaje, iz kakovih su elemenata šipke u Hartovoj pojeziji, koje se onome, kome je pjesnikova ličnost nepoznata zlatnim pričińaju, i svojim ga sjajem neodoljivo pri-

mamljuju. Nijesu ni pravom pjesniku darovi s neba pali, i on je dobivene utiske morao prekivati i pretaljivati, da ih nama pod nove uzmogne pružiti. Ali se kod ńega s tudim elementima dogodio u neku ruku kemijski spoj, a rezultat toga biva faktično nov elemenat: kod pjesnika nižeg stepena to isto ne dešava se, kod ńih se tudi elementi s izvornim ne spoje u kemijski spoj nego u mehanički, pa ih možemo uvijek razlučiti.

Julije nam je Hart dao nekoliko pjesama, u kojim nas susreće faktična osebina mjesto nastojańa i rvańa oko originalnosti. Ovu uzvišenu tačku dostiže pjesnik upravo onda, kad sebe u naj jednostavnijem vidu prikazuje i kad ne nastoji da čitaoce obmane svojim ishitrenim patosom. To su one pjesme u kojima Hart glatko i sa puno osjećaja govori o onome, što je sam doživio. Epizode iz života pjesnika patnika, koga susreće s jedne strane glad i nevolja, a s druge mu strane prijeti vrtlog velikovaroškog života svojim nemilosrdnim ždrijelom — takove zgode opijeva Hart na divan način i jedino svojom „elementarnom snagom" budi u oku ganutog čitaoca suzu žalosnicu. Neočekivano je lijepo pjesniku uspjela i gdjekoja sličica iz socijalnog života. Uživamo čitajući pjesnikove refleksije u časovima, kad se turobno od svijeta okreće i u sebi traži lijeka povrijedenom pjesničkom čuvstvu: u takovim se časovima pjesnik naravno lakim načinom uklańa ispred ponora: „nadčovječnosti", s kojom se na žalost u modernoj ńemačkoj lirici vrlo često susrećemo. U kontrastu s ovim pogubnim padom u ponor maglovite mistike, stoji naravno vrlo često ishitrena naivnost, moderno obojena anakreontika, koja nam ne može biti ni pod kakvu pogodbu simpatična.

Istorija nam svjetske literature može poslužiti kao dokaz, da umjetnost često puta zabrazdi stramputicom, a to biva onda, kad se udalji odviše daleko od života. Čim pjesništvo ostavi sigurnu i čvrstu podlogu realnosti, izgubi se u maglovitom svijetu sańa — u mistici. Mi ćemo se na ovu ćińenicu povratiti, kad budemo govorili o drugim modernim liričarima.

7. Oto Ernst.

Oto Ernst pokazuje veliku srodnost s Julijem Hartom. I on se ne smije ubrajati u genijalne liričare, jer je i on samo

jedan od onih, što „ozbiljno nastoje". Ali ovo njegovo ozbiljno nastojanje oko umjetnosti katkad je okruñeno i privremenim uspjehom. Oto je Ernst poput Julija Harta delikatan i dubok poznavalac literaturâ. Ernst se najviše razlikuje od Julija Harta u tome, što se uvijek drži daleko od mistike, pa opisuje samo ono, što je doživio i vidio. Čitajući njegove pjesme i nehotice osjećamo, kako pjesniku uvijek lebdi pred očima umjetnička odgovornot za svoja djela. Pjesništvo njegovo doduše nikad ne upada u oči obiljem fantazije i neiscrpnim izvorom pjesničkih osjećaja — kao što je to slučaj kod Holca i Lilienkrona, ali ipak i Ernst zna čitaoca uzbuditi — upućujem samo na poznatu pjesmu: „Sibirien".

Glavna odlika Ernstove lirike leži u čistoći i glatkoj lepoti oblika. Pjesnik izbjegava sva moderna „allotria", dok se najmladi ñemački liričari u ñima gube. On pazi na čistoću metrike, glatkoću ritma, lepotu izraza i pri tom nije pedantan. Pa i on plaća tribut modernoj težñi u toliko, što voli mjesto „lijepog" izraza upotrebiti „označni", pa makar to i ne bilo u interesu jasnoće. On se bojažljivo čuva od velike nemarnosti, u kojoj se mnogi uobraženiji mladi geniji gube, držeći, da će tako postići vršak originalnosti. Ovi pjesnici ispuštaju iz vida onu latinsku poslovicu: „Quod licet Iovi, non licet bovi", i ne uvidaju, da je u ñihovim radovima upravo smiješno i bezukusno ono, u čem se može jednom Hajneu i Lilienkronu kroz prste progledati. Čini se, da Oto Ernst nikad ne prelazi granice svoje sposobnosti, on bar sebi ne dopušta onih licencija, koje se mogu samo pravom geniju oprostiti. Istu tu manu osuñuje Ernst i na pjesmama drugih liričara, dok današña kritika u tome postupa odviše blago i popustljivo. Kad svojom bezukusnom originalnošću nekolicina kolega okužiše Holca, tad Ernst ispjeva tobože u originalnom stilu ñihovom pjesmu rugalicu, kojom se nemilostivo obara na maniju, u koju bješe i Hole zapao.

U naše vrijeme, kad se drži, da će „Sturm und Drang" sve stare lirske forme uništiti, dvostruko nas se doim|e Ernstova umjetnička ozbiljnost. Pjesnik je u svojim radovima veoma daleko od svega onog, čemu se može reći da je: „nadčovječno", on mirno kuša, da u lirsko ruho zaodjene ono, što je sam osjećao i gledao. U njegovoj se lirici ne susrećemo s ničim no-

vim, ali se u ńoj ogledaju čuvstva i refleksi ozbiļnog, duhovitog, oduševļenog čovjeka, u ńegovoj nutrini vidimo reflekse svijeta, što ga opkoļava – on nam svijet prikazuje onakovim, kakov ńemu izgleda. U ńegovim se pjesmama ne susrećemo oštrim pogledom jakog genija, ali ipak ńegova pojezija pobuduje u nama pažńu, jer nam ona prikazuje čovjeka koji mirno razmišļa i to slobodno od svake predrasude. Ernst je skroz moderan čovjek, duševni život sadašńeg doba odjekuje u osjećajima, što se iz Ernstove duše odbijaju ... U ńegovim je pjesmama plastično prikazana politička i socijalna borba naših savremenika, a to sve kao cjelinu obuhvata nedostiživa pjesnikova individualnost. Kad sve to razmotrimo, vidimo, da je Oto Ernst pjesnik dostojan našeg poštovańa i ļubavi, ńegove će se pjesme još i onda čitati, kad se već zaborave pjesme nekih današńih „osobitih" lirskih genija.

8. Oto Erih Hartleben.

U uvodu sam ove skice u kratko ocrtao normalni tijek razvitka „revolucionarne" generacije mladih liričara, koji se u isto vrijeme kad i „Moderne Dichtercharaktere" na knńiževnom poļu pojaviše. Tipičan nam primjer razvitka od „revolucionarnog" pa do „krotkog" pjesnika pružaju lirski i u opće knńiževni radovi Hartlebenovi. Dovoļno je spomenuti svesku ńegovih pjesama, koja je nedavno ugledala svijeta pod imenom: „Meine Werse".

Pjesnički svoj rad počińe Hartleben kao sentimentalan mladić. On se u svojim pjesmama tuži na mladenačke grijehe, opijeva socijalne prilike, no u pjesmama, koje svojom pedantno nategnutom formom mirišu na Platenovu školu. Ko uščita Hartlebenove pjesme iz osamdesete godine, opaziće, da su sentimentalne, da odišu gńevom i razočarańem; ako čitalac ne poznaje pisca, to će teško povjerovati, da identičnost postoji izmedu autora onih sentimentalnih pjesama i pisca zadovoļnih, amizantnih komedija i novela, koje su glas Hartlebenov kasnije na daleko raširile; jest, ista će se sumńa pobuditi u čitaocu, kad mu dodu u ruke kasnije spjevani Harlebenovi stihovi. Karakter se pjesama tijekom vremena čudnovato mijeńa! Oz-

bilnu, gotovo pesimističku pojeziju zamjenuje lirika, s jasnim pečatom duševnog zadovoljstva pjesnikova, a kasnije je začini i velikovaroška pikanterija. Glavni karakter Hartlebenove lirike kasnijih godina jest: „Burschikose Bierfidelitas"! Izvanji oblik sačinava jedinu dodirnu točku ove skroz različite Hartlebenove lirike. Pored sadržaja tim jače pada u oči lepota oblika lirike njegove. Kako oblik, tako i sadržaj njegovih pjesničkih radnja pokazuju, da je piščev dar za bistro pjesništvo samo „umjeren".

LAV XIII.

„Io leggo nell' eterno fato
Che avrà triregno in fronte e scettro a lato
. . . . . .
Un dì, lo veggo adorerassi in terra,
Sul trono si vedrà sua gloria assisa.
Il sommo Dio che tutte cose regge
Lo donerà Pastor di Cristo al gregge.
(Gessi o Pecciju)

Lava XIII. nema više. Kratka bolest prekinu nit života ovog veleuma, dobrotvora društva, zaštitnika radničke klase, diplomatskog genija, ljubitelja istine, lepote, dobrote i vrhovne glave cijele katoličke crkve. Dà, Lava XIII. nema više. On ispusti svoju plemenitu dušu na 19. ovoga mjeseca; i dok će njegovo tijelo da počiva pod mramornom pločom kakove bazilike, istorija će mu ime zabilježiti uz najveće veleume modernog društva. Tà Lav XIII. to je i zaslužio.

Lav XIII. rodio se u Carpinetu na 2. marta 1810. Prvu je izobrazbu primio u Viterbu u zavodu OO. Isusovaca. Još kao dječak isticao se bistrinom uma i živahnom ćudi. Za rana ga zadesi teški udarac — smrt ljubljene majke. Sa njezinim životom iščezne i sa lica mladoga Vinka onaj slatki podsmijeh i ona vilovita živahnost života. Ovaj se udarac teško dojmio njegova srca, tako da, čitajući njegove divne pjesme, pa i one pod starije dane, sjećaju te tužnog Leopardija, razlikom, kako je shodno opazio Ruggiero Bonghi, dok je u Leopardiju vjera mrtva, ona je

Leonovijem pjesmama neuvehli odsjev, jer on tvrdo vjeruje i ufa u vječne ideale. I bijedni je Giacomo Leopardi mislio, ali misleći, nije tražio il *sommo quia*, toga radi i ne ostade mu nego očajaće.

Godine 1830. nalazimo Peccija kao slušatelja na gregorijanskoj universitati. I ovom se je prigodom uvijek isticao kao prvi medu učenicima. Krajem 1832. odličnim uspjehom svršio je teološki tečaj i postigao doktorski klobuk. Godine 1837., u 27. godini života, bio je reden svećenikom; a mjesec dana kasnije, mladi Joakim imenovan je od Grgura XVI. apostolskim delegatom za Benevenat. Prva je ńegova briga bila da povrati mir onoj zemli i pročisti mnoge zlikovce. Nastojao je podignuti poljodjelstvo, otvoriti putove i sniziti porez. Nakon same dvije godine dana, ostavla Benevenat, jer mu povjerena bijaše Peruda. Ali ni ovdje nije dugo ostao. Grgur XVI. upoznavši rijetke sposobnosti mladoga Peccija, imenova ga apostolskim nuncijem u Bruxellesu. Ovdje se je Pecciju pružila prigoda, da razvije svoj talenat i otkrije diplomatski svoj um.

Na drugom bečkom kongresu godine 1831. belgijsko kraljestvo bijaše razdijeljeno od Holandije, te mu opredijeljena monarhično-konstitucijonalna uprava, a radi toga već u prvom parlamentu nahrupi četa sljedbenika Weishautovih teorija. Položaj dakle nuncijev bijaše veoma težak. Ali ipak ńemu je uspjelo sa svojijem znańem i svojom slatkom riječi osvojiti svačije srce.

Svršetkom god. 1845. Grgur XVI. imenova Peccija biskupom Perude. Koliko je Pecci uradio na korist one biskupije, to se još i danas svak onamo spomińe. On se je osobito bio zauzeo oko odgoja mladoga klera, i uspio je, da je ńegovo sjemenište bilo smatrano kao najvrijednije u cijeloj Italiji. U politiku se nije pačao; knjiga i vjera bili su ńegovi ideali.

U Konsistoru dne 19. decembra 1853. Pecci je bio naimenovan kardinalom rimske crkve.

Na 7. februara godine 1878. u Vatikanu je bila velika pometńa. U prostoj sobi izdiše slavni papa Pio IX. Borio se je sa smrti, i nakon malo ńegova duša osvane pred Boga na sud. Sakupleni kardinali bili su kao okameńeni i svak se je pitao: A sad? Ko ga dostojno može zamijeniti? Dne 18. februara,

nakon običnih cerimonija, kardinali udoše u konklav. Odmah na prvome skrutiniju Pecci je imao najveći broj glasova, ali to ne bijaše dosta, jer se zahtijevaju dvije trećine po kanoničkome pravu. Isti dan u večer slijedilo je drugo glasovanje. Pecci je imao 26 glasova. Opazivši gdje za ńega glasovi rastu, zamoli kardinala Hohenlohea, da ne glasuje za ń, ovaj mu na to odvrati: „Uzoriti, kako delegat vješti ste u građanskoj upravi, kako nuncij poznajete diplomaciju, kako biskup znate upravljati crkvom, dakle moj je glas za vas." Te je noći Pecci bio sav zamišljen i satrven. Kad mu je jedan od prisutnijeh kazao: „Čemu tolika žalost?" — „Zar ne znate, odvrati on, što ištu od mene"? — „Znam, nastavi prvi, ali čemu toliko zdvajati? Petrova lađa ima potrebu vješta kormilara, a boljeg od vas nema". — „Ali sam star, prekine Pecci, slab, toliki teret ja ne mogu podnijeti, za mene nije papstvo nego smrt." A prelat nastavi: „Uzoriti, da je crkva u nevolji, vi nijeste krivi. Bog, a ne ljudi, hoće da budete papa, morate se prilagoditi". A on tužno: „Ali teret je pretežak, stańe crkve žalosno, kalež pregorak i ja nemam snage da ga ispijem; odlučio sam se zahvaliti". — „A kad biste to uradili, presječe ga prelat, konklav bi se oduljo i ko zna, što bi se dogodilo. Nema druge, treba se primiti; Bog je onaj, koji krijepi slabe."

Sutra dan bilo je zadńe ždrijebańe; Pecci je imao 44 glasa; bio je izabran.

Kardinô Catterini, slabim glasom, ali vatrenim srcem, sa visine sv. Petra, izreče ove riječi sakupljenom narodu:

„Javljam vam veliku radost Habemus Pontificem — imamo Papu, uzoritog kardinala Joakima Pecci, naslova sv. Grisogona, koji se je nazvao: Lav XIII."

Teško je bilo stańe katoličke crkve, kad je Pecci zasio na Petrovu stolicu. U Pruskoj je bijesnila prava buna proti katoličkoj ideji, osobito nakon pobjedâ od 1866. i 1870. „Željezni kancelar" Bismark, nastojao je skučiti pod svoju vlast kler i udaljiti ga od svakog doticaja sa Rimom. Bilo se je ustrojilo i političko-crkveno zakonodavstvo, koje je za temelj imalo grdne „zakone mjeseca maja od god. 1873.", po kojim je državna vlast imala pravo upljćati se u posle strogo crkvene. Kler i katolički laikat opirahu se takovim naredbama prije spremni

na svaku žrtvu nego li se podložiti odredbama nasilne države. Vlada ńemačka prekine diplomatske odnošaje sa sv. Stolicom; kler su zatvarali u državne tamnice. Ova je borba trajala pet godina, Bismark je težio, kako bi katelike odijelio od Rima i ujedinio u jednu narodnu crkvu.

Jednako je bilo i u Švajcarskoj pod imenom slobode. Práva katolička bijahu pogažena osobito u Baselu i Ženevi. Cil bijaše uvijek isti. Biskup Lahat bio je svrgnut, jer je priznao dogmu o papinoj nepogrešivosti.

Austro-Ugarska god. 1870. ukinula je bila ugovor s rimskom stolicom, koji je bila sklopila g. 1855.

U prostranoj Rusiji vrela je borba medu petrogradskom vladom i Poļacima.

Francuska i nakon pada Napoleona III. i nakon grozota Komune nije se bila osvijestila, prevarena od svojih političara, bijaše se opet dala u naručaj revolucije. Gambetta u parlamentu poda znak rata onim poznatim poklikom: „Klerikalizam! to je naš neprijatel!"

U Španolskoj novim ustavom od god. 1876. rascijepa se ono vjersko jedinstvo, kojim se je Španolska za toliko vijekova dičila i ponosila.

A i u novom svijetu — Americi — nije bilo bolje. Ta eto n. pr. Brazilije, Kolumbije, Venezuele, Meksika, Ekvadora, Bolivije i Peru, što su se više ove države zanosile za modernim idejama, to su više udarale proti katoličanstvu.

Stupivši Lav XIII. na Petrovu stolicu, prva mu misao bijaše, kako bi stupio u dobre odnošaje sa evropskim državama, a osobito sa Ńemačkom, gdje je borba bila najveća. One iste večeri, javļajući Lav XIII. ńemačkome caru svoje stupańe na Petrovu stolicu, izrazuje želu, da bi se medu Vatikanom i Berlinom uspostavili negdašńi prijatelski odnošaji. Nakon kratkog vremena započeše pregovori sa jedne i druge strane. Glavne točke Falkova zakona od 12. i 13. maja bijahu ukinute; biskupske stolice popuńene i crkvi dozvolena sloboda obuke. Na biskupsku stolicu Kolonije i Posena bijahu postavļeni kao nadbiskupi Melchers i Ledochowsky; vladi bijaše potvrdeno pravo sa *Anzeigepflicht* glede beneficija. Ovako je Lav XIII. nakon malo postigao potpun sporazum sa „železnim kancelarom",

o čem niko za Pija IX. ne bi bio niti pomislio. Ovo je, bez sumńe, jedno od najslavnijih djelâ Leonovog pontifikata. Lav XIII. bio je papa kakvog je upravo želio Bismark god. 1875.

Jednako je Lav XIII. postupao i sa drugim državama. Pružio je pomirnicu ruku Engleškoj, savjetovavši irski episkopat na umjerenost i posluh zakonima. Nastojao je također ublažiti ponašańe belgijskih katolika i uspostaviti sa ovom katoličkom državom diplomatske odnošaje. Pomiri se sa Švajcarskom, popunivši praznu biskupsku stolicu u Ženevi. Sa Rusijom je stupio u prijateljske odnošaje, nastojeći izmiriti Poljake sa ruskom vladom, ovo je prijateljstvo sve čvršće postajalo, te je Rusija napokon kod Vatikana postavila stalnog poslanika svoga. U svim svojim enciklikama političko-religijoznim, nastojao je predstaviti državnicima, kako je crkva najveća moralna snaga u svakoj upravi. U svojoj enciklici *Quod apostolicis muneris* od 28. decembra 1878. bavi se isključivo modernim socijalizmom. Socijalizam se je rasprostranio odatle, veli papa, što su se zabacila kršćanska načela; opominje vladaoce i narode da poštuju crkve i ne prezru pomoć koju im ona sama može pružiti U svim ńegovim enciklikama, pisanim umjerenim tonom, odsijeva pronicav um, koji je znao shvatiti potrebe modernog društva. Osobito je zanimiv ńihov politički značaj. Sa Lavom XIII. pojavila se je druga nova sila papstva, a to bi bila parlamentarna sila. Ne radi se više kako bi se sporazum postigao putem diplomacije i ugovara, već direktnim načinom, svojim uplivom na izbore i u parlamentu putem svojih pristaša.

Lav XIII. je u više prigoda obrazložio svoj program katolicima, koji pripadaju parlamentu. Svjetuje ih, da bi nastojali pomoći vladu proti napadajima skrajnih stranaka, daje im savjeta i upute, kojim bi se mogli poslužiti, radeći oko preporoda društvene legislacije. Protecijonista u ekonomiji, brani prava radnikâ, svjetujući ih na umjerenost i mir, opominje državnike i kapitaliste, ovi da bi dostojno priznali radnikov trud, oni da bi smańili poreze. A sve to na obranu društvenog i političkog reda. Ńegov državni socijalizam temelji se na vjerskoj ideji. Ńegov bi socijalizam bio neka vrst eklektičnog socijalizma, spada sredńoj školi, koja se udaljuje od skrajnosti dviju škola, ne želi uništiti individualnu incijativu, ali nije ni za revolucionarno ni

za državno nasilje. On je nastojao, da se interesi klasâ izmire legislativnim pravednim odredbama i u duhu kršćanskog morala. Wagnera i Bismarka boji se kao i socijalistâ jakobinske škole. Savjeti, koje daje radnicima, temelje se na kršćanskoj nauci; ne požiže ih, ne vara ih, niti zavodi varavim nadama; potiče ih na mir, ljubav prama Bogu i bližńemu; ne predlaže vladama i saborima da preustroje društvo radikalnom promjenom državnih ustanova i nasilnim ukroćeńem antagonizma pojedinih klasa i interesa; ne napada kapitaliste, samo ih svjetuje u ime istog ńihovog interesa, da bi poboljšali salarij prama dobiti kapitala.

Za Lava XIII. državna prava, zahtjevi kapitala i salarija moraju imati neke granice, preko kojih vlada nasilje.

Moderne države gotovo sve, izuzevši Rusiju i Tursku, vladaju se raprezentativnim sistemom. Parlamentarne stranke podvrgnute su vječnoj evoluciji. Kod naroda latinske rase predstavljaju udružbu pojedinih interesa i kao takove lako se mijenjaju. U staroj Engleškoj, gdje nam se pričińa da su još sačuvale staro obilježje, ovo je danas više formalno nego realno. Stara razdioba staleža iščezava sa promjenom društvene ekonomije u zemlji, koja je bila kolijevka parlamentarnog sistema. U Nemačkoj parlamentarne stranke dijele se u toliko ogranaka, tako da je teško tačno shvatiti pravi cilj pojedine. Jedina stranka ili skupina, koja shvaća svoju zadaću i ne taji je, to bi bilo središte; a jednako, sa nekog samo gledišta, može se kazati o Ircima u engleškom saboru. Ni jedna ni druga nije vladina stranka, ali ipak uplivišu na vladu, a mnogo puta i pomažu. Parlamentarna vladavina, temeljeći se na općem pravu glasa, bez sumńe ide u susret radikalizmu. Gdje vlada nije jaka i gdje ne prevladuje veća društvena i juridična sila, i gdje ova nije nad svakom oscilacijom i pojedinim borbama individuâ i stranaka gdje one nijesu nadahnute uzvišenim idealom i određenom političkom tendencijom, ne predstavljaju zdravu svijest jedne države, već prolazne i djelomične interese; izrodeńe parlamentarnog organizma postaje kobno i pobjeda je radikalizma pitańe samo vremena. Stranke isključene od vlade, ako su u mańini, nastoje se združiti sa drugom mańinom, samo da bi se ńihov broj pomnožio. Konservativci združuju se sa radikalima,

a ovi sa onima, ne da se medusobno sporazume, već da bi oteli upravu onima koji ju posjeduju. Država, umorena borbom pojedinih razvratnih stranaka,gubi svoju snagu i svoj ugled; a javni život postaje prostom opsjenom u cijeloj parlamentarnoj Evropi.

U engleškom saboru n. pr. irski katolici udružuju se sa radikalima, koji su druge vjeroispovijesti; u Ńemačkoj, prije nego je sklopljen mir medu Vatikanom i Berlinom, zastupnici središta bili su u zajednici sa socijalistima i onemogućivali su rad Bismarku. U Francuskoj višekrat slijedi ugovor medu monarhičnim konservativcima i skrajńim radikalima.

U ovakovom stańu nestalnih mnijeńa i političkih tendencija, parlamentarne vlade, po naravi konservativne, sklone su stupiti u dogovor sa elementima donekle sličnim sebi; traže od ńih pomoć uz jednako priznańe. Katolička hijerarhija pokazala se je sa Lavom XIII. kao sila i vrsno izborno sredstvo, spravno vladi u pomoć priskočiti proti skrajńem radikalizmu, u obranu političko-društvenog reda i državnog prestiža.

Od svih svjetskih uprava, katolička je hijerarhija jedina, koja je odoljela zubu vremena i strijelicama neprijatelâ.

Demokratična i apsolutistična u isto vrijeme, svaki od onih, koji je sastavljaju, zainteresovan je za svoj opstanak i prestiž.

Lav XIII., nastojeći stupiti u dobre odnošaje sa pojedinim državama, polazio je sa gledišta da je upliv crkve od neprocijeńene koristi državi u političkijem, društvenijem i parlamentarnijem borbama. Ńegova enciklika *Immortale Dei* tačno i umno označuje dužnosti vlade i potrebu kršćanske ideje.

Ne osuduje nikakovu formu vladavine, dapače tvrdi, da crkva pristaje uz svaku, ali da joj se mora priznati ono što joj po božjem zakonu ide. — Crkva, on veli, osuduje svaku prećeranu slobodu, ali ona nije neprijatelica modernoga napretka. — Kada se usporedi ova enciklika sa onom *Quod apostolici muneris* od god. 1878. i onom *Diuturnum illud* od god. 1881., mora se priznati, da je Lav XIII. zahvatio cijelo političko i društveno pitańe svojega vijeka, vjerno ga proučio i predvidio pogibli. Glas vatikanskog starca lijepo je djelovao kod liberalnih evropskih vladavina, kao n. pr. u Ńemačkoj i Engleškoj. Francusku

i Španolsku je veselilo, gdje papa nije pristaša legitimizma, već priznaje svaku vladu na upravi kao zakonitu. Ova je načela Lav XIII. osobito istaknuo u svojoj enciklici na francuske katolike, gdje ih opominje, da se kane svake borbe proti republikanskoj upravi. Kod javnoga mnijenja, bilo se je ustalilo mišljenje, da katolička crkva ne priznaje zakonitom već samo monarhičnu upravu; i polazeći sa tog gledišta, mnogi moderni političari, skloni republikanskoj ideji, nijesu štedili svojih strijelica a da katoličku crkvu ne napadnu. Lav XIII. je za uvijek uništio ovo mnijenje. Svaka uprava, veli papa, dolazi od Boga i narodi joj se moraju pokoravati; a uprava pako mora nastojati, da se ne ogriješi o božje i narodne zakone. Neka se uprava temelji na pravdi i vjerskim idejama, pak će nestati nesuglasica. Riječ Lava XIII. silno je djelovala u opće na državnike sviju vlada. Tà Bismark isti, željezni kancelar, javno je priznao 1886.. da je Lav XIII. jedan od najvrijednijih državnika moderne dobe.

Kao takav se je pokazao i prigodom poznatog spora među Španolskom i Njemačkom, glede Karolinskih otoka.

Ujedinjena Njemačka tražila je također, kako bi proširila svoju pomorsku trgovinu i stvorila kolonijalno gospodstvo. Njemačka baci odmah pogled na Karoline, staru svojinu Španolaca, koja je god. 1870. bila sasvijem od Španolske napuštena. Tu se je već od nekoliko vremena nalazila poveća njemačka naseobina i berlinska je kancelarija za smatrala, najshodnije da ta ostrva zaposjedne. Kada god. 1885. na otoku Yap, Nijemci razviše svoju zastavu, stvar je postala vrlo ozbiljna. Rat je bio neizbježiv. Kad iznenada dogovorno madridska i berlinska kancelarija ponudiše Lavu XIII., da bi on riješio ovaj diplomatski spor. Nakon mjesec dana, kardinô Jakobini državni tajnik, posla u Berlin i Madrid konačnu papinu presudu, koja se je dijelila u četiri glavne tačke, a morale su biti primljene od obiju vlada. Vlasništvo je priznato Španolskoj, a temeljilo se je na otkriću i prvom nezinom posjedu; Njemačkoj je bila zajamčena sloboda trgovine i jednaka prava kao i španolskijem gradanima i suviše jedna pomorska postaja sa potpunom slobodom.

Ovom presudom zadovoljila se je Španolska i Njemačka i spor je bio riješen mirnijem putem. Pa i politika Lava XIII. prama

Italiji razlikuje se od one ńegovog predšasnika Pija IX. Lav XIII. znao je vrlo dobro, da se silom i strogim tonom ne da ništa dobro postići. I ako se nije odrekao prava svjetovne države, ńegova je politika ipak prepravila zemljište skorom zbliženu Kvirinala i Vatikana. Na prvi se pogled mnogim čini to nemoguće, ali, ako se dobro prouče političke ideje Lava XIII. i uporede sa onim Pija IX., opazićemo, da kod onih Lava XIII. iz daleka odsijeva namisao takovog zbliženа. Ako Lav XIII. izričito nije zapodjeo nikakovu akciju u tome smislu, to je bilo radi toga, jer je još bila živa uspomena ńegovog predšasnika Pija IX., i nije se htio potpuno udaljiti od ńegove političke oporuke. Svakako on je zemljište prepravio, a ńegovom nasljedniku biće lako to ostvariti, što bi bilo od velike koristi za katolički narod u Italiji. Jednako velim i o *vetu* glede sudjelovańa u parlamentarnim izborima. Barem se je moglo ustanoviti da taj *veto* nije nikakove koristi donio crkvi u Italiji, već možda štete. Neprijatelj je imao slobodne ruke i mogao je raditi po svojoj voli, a tome bi se možda izbjeglo, kada bi katolicima bilo dozvoljeno sudjelovati u izborima. Nemačka bi morala u tome služiti za primjer.

Jaka katolička stranka u Italiji, mogla bi biti oslon vladi proti raznim razvratnim strankama, koje nastoje potkopati ugled crkvi i državi. Da se ovo postigne, trebalo bi da iščeznu neke predrasude i zainteresovani faktori ulože sve sile, da se što prije sretno riješi ovo zamršeno pitańe.

Lav XIII. kroz dugo vrijeme svoga pontifikata, ukazao se je osobitim prijateljem slovenskih naroda. Još kao nuncij u Bruxellesu vrlo se je zanimao za slovensko pitańe. Tu je također imao prigodu doći u doticaj sa poznatim ruskim državnikom Ińatijevom, sa kojim je podržavao prijateljske odnošaje. Kasnije kao rimski papa znao je shvatiti ulogu, koju će jedan dan igrati slavenski narodi u evropskoj kulturi i politici; osobito se je zanimao za Rusiju i pomńivo je pratio cijeli razvoj ńezine politike. Za pontifikata Pija IX. Rusija je bila prekinula diplomatske odnošaje sa sv. Stolicom.

Lav XIII., umjereniji od svog predšasnika i nadahnut liberalnijim političkim načelima, nastojao je, kako bi se među Petrogradom i Vatikanom uspostavili negdašńi prijateljski odno-

šaji. Dvadeset i petogodišńica vladavine Aleksandra II., godine 1880., pružila je papi prigodu, da dode u direktne odnošaje sa petrogradskim dvorom, poslavši vanrednog poslanika caru, da bi mu izručio čestitke.

Papin poslanik bio je vrlo lijepo pričekan od ruske vlade, ovo potaknu papu i on upravi iste godine opširno pismo Aleksandru II., moleći ga, da bi se uspostavili dobri odnošaji sa Vatikanom i pravednim putem riješilo pitańe katoličke crkve u Rusiji. Na cara je silno djelovala papina riječ i on pošalje u Rim svoje sinove, velike knezove Sergija i Pavla, da bi ugovarali za uspostavljeńe diplomatskih odnošaja izmedu Vatikana i Petrograda. Ugovori sretno svršiše i danas Rusija ima svoga vanrednog poslanika kod sv. Stolice. Iste godine Lav XIII. oglasi svoju znamenitu encikliku *Grande munus* u čast slovenskih apostola Ćirila i Metoda i ńihov kult prenosi na cijelu crkvu. Papa se veseli, da mu se je pružila nova prigoda, da pokaže svoju naklonost prama slovenskijem narodima. Ova enciklika bila je sa udivljeńem i zanosom dočekana od cijelog slovenskog svijeta, osobito u Rusiji; carska petrogradska akademija imenova Lava XIII. svojim počasnim članom. Crnogorski konkordat i sporazum sa Srbijom jasni su također dokazi ńegove ljubavi prema našem narodu. Jednako velim o glagoljici i o glagolskom misalu, koji je bio štampan na Lavove troškove, usprkos raznim intrigama sa diplomatske strane. A u zadńe vrijeme, on preustroji zavod Sv. Jerolima na korist srpsko-hrvatske omladine.

Jednog dana god. 1891., kad mu se predstavi jedan mladi slovenski svećenik, papa ga otpusti ovim riječima:

„Spomeni se, sinko, da si član onog velikog slovenskog naroda, komu je sudeno ili da poždre ili da pomladi truli zapad. Moji su dani izbrojeni, i ja ne ću doživjeti toga dogadaja; a ti si mlad, ti hoćeš. Ja ću moliti, a Vaša mladost mora pripravljati dogodaje. Radite, dakle, da slovenstvo ne poždre zapada, nego da ga svojom svježom krvi i vjerom pomladi; i u to ime dajem Vam moj očinski blagoslov".

Lav XIII. kroz dugo vrijeme svoga pontifikata, pokazao se je pravijem mecenom znanosti, književnosti i umjetnosti *Sala dei Candelabri*, vatikanska tvornica mozajika, vatikanska bi-

blioteka, dekoracija lateranske crkve, spomenik vatikanskog sabora, bazilika sv. Klementa sa bogomoljom sv. Cirila i Metoda, vatikanske odaje t. zv. Borgia, — najbolji su spomenici genijalne duše Lava XIII.

Lav XIII. netom je stupio na Petrovu stolicu omjerio je sve mijene političke i socijalne, kroz koje je jurilo sad brže sad sporije ljudsko društvo, ispitao je naročito u 19. vijeku uzroke onomu nezadovoljstvu, koje je u društvu stvaralo razne struje, koje su pak težile nečemu, čemu nijesu smjele težiti; i uvidio je, da je tomu glavni uzrok, što se nauka i znanost crpe iz nečistih vrela raznih filosofskih sistema. Uvidio je Lav, koliko zla nadolazi ljudskom društvu iz nestalnosti načela i klimavosti njihove u znanostima osobito onim, koje ravnaju čovjeka u njegovom praktičnom životu. I zbilja, stanje filosofije u 19. vijeku nije moglo a da ne zabrine misaona čovjeka. U Francuskoj, kolijevci velikih umova, vladao je kartezijanizam; u Engleškoj pozitivizam i sensizam; u Njemačkoj materijalizam i idealizam sa svim svojim raznim formama; u Italiji rozminijanizam; u Španjolskoj upliv Krausove filosofije i raznih njemačkih sistema.

U prvoj svojoj enciklici papa govori: „Što se više neprijatelji religije sile, da neiskusnim ljudima, a osobito mladosti, zasjenu um i pokvare srce, to se većim žarom moramo mi zanijeti, da u odgoju mladeži, ne samo budemo paziti na dobre i temeljite metode, nego da budemo poučavati razne struke u suglasju s katoličkom naukom, naročito filosofiju, od koje dobrim dijelom svoj pravac poprimaju sve druge znanosti.“ Ovaj je pravac Lach istaknuo osobito u svojoj okružnici *Aeterni Patris*, gdje svemu svijetu govori, da, ako mu je stalo do zacijeljenja ranâ u društvu, mora se povratiti nepomućenu izvoru čiste znanosti, kršćanske filosofije, koju su obradivali visoki umovi srednjega vijeka. Lavova riječ umiri mnoge duhove; katedre se za tu svrhu naročito osnivaju, akademije stvaraju i djela iz svih filosofskih struka objelodanjuju. Bonghi uvida u restauraciji filosofskih nauka ne samo velike blagodati za crkvu, nego i za cijelo društvo; prof. Ihering ispovijeda, da on neko svoje filosofsko djelo ne bi bio napisao, da je prije znao za djela sv. Tome. Nije dakle čudo, da se pojavljaju novi pregaoci na filo-

sofskom polu i obraduju ga u smislu Lavove okružnice *Aeterni Patris*, služeći se tečevinama moderne spekulacije, naročito pak pozitivnih znanosti, koje su se silno usavršile prošloga vijeka.

Lav XIII. je također podupirao i proučavańe istorije. On u Rim zove učeńake u toj struci svijetskoga glasa; ńegovom inicijativom otvaraju se vatikanski arhivi za istraživańe izvorâ; izdavaju se regesti Lava X. i mnogi drugi povjesni izvori. Utemeljuje naročitu školu paleografije, pa i druge zavode u tu svrhu.

On, obožavatelj krasote misli i forme, osniva u Rimu posebne katedre, gdje bi se predavale više humanistične nauke, koje bi u skladu čistih načela istine i ljepote odgajale mladost visokim idealima.

Dugo bi pošli, kada bi smo htjeli potanko nacrtati sve što je Lav XIII. na tom polu uradio.

Ali neizbježna smrt, koja ni genija ne štedi, prekinu dragocjenu nit života ovog veleuma. Lava XIII. nema više; ali prije nego je ispustio svoju plemenitu dušu, on je mogao punijem pravom kazati:

Justitiam dilexi, iniquitatem odio habui, propterea memoriam nunquam perituram reliqui.

Dubrovnik, 27/7 1903.

Dr. Torkvato.

Primjedba uredništva. — Razumije se samo po sebi, da je u ovom članku pisac izrazio svoja načela. Mi puštamo svakomu, da u ovom listu može slobodno iskazati svoje misli.

DANIELE CORTIS. (10)

ROMAN.

Napisao **Antonio Fogazzaro.**

Prevod s italijanskoga auktorovim privolom.

Glava X.

Barunovi posli.

Di Santa Giulievi bijahu u Rimu od dva dana, i barun ne bijaše još rekao ni riječi svojoj ženi. Držahu dvije sobe i dvoranicu u *Hotelu Bristol*, pošto su mjesec dana prije i pri polasku u Mletačku, napustili svoj obični stan u ulici „Četiri Fontane". Senator bješe odabrao *Hotel Bristol*, na Barberinovu trgu, da se ne udalji mnogo od staroga stana; premda je u julu, u neko doba dana na trgu Barberini velika žega. Istina je, da senator nije od ńe mnogo trpio. Ustajaše poslije dvije, izlažaše i ne vraćaše se kući već zorom. Jelena ga niti ne vidaše. Prvi dan sobarica od hotela bijaše joj rekla, da je gospodin barun izašao; da će objedovati vanka. Drugi dan nade se u dvoranici, kada ńezin muž prode namrgoden i oštar.

Ni on, ni drugi ne reče joj ništa; ču ga gdje se vraća na četiri u jutro. Bješe naravna stvar, sada.

Bole tako za Jelenu; bole je da ga ne vidi, bole je da ne zna, da je bio vani; malo je marila gdje, da li u senatu, da li u klubu ili u kakvoj sumńivoj kući, gdje se igralo jače i tajnije, nego u klubu. Bijahu joj šapnuli, nazad nekoliko vremena, o sličnom mjestu u blizini Barberinova trga. Možda je tu ńezin muž prolazio noći. Bijaše joj pala na pamet ova misao prve noći, kad ga je čula gdje ide dvoranicom. Ne bješe ni malo uznemirena; bješe ravnodušna.

Ni zbog Cefalù se ne uznemirivaše; nehajem očekivaše more i samoću. Mogahu joj možda postati prijatelji; ali se malo brinula i za to.

Od prvih dana svoje udaje ona ne osjaćaše tako dubokoga klonuća. Ńezino kreposno požrtvovańe, ńezina odluka, utvrgjena i djelomice izvršena, da se, u koliko je do ńe bilo, ukloni iz srca i s puta Cortisu, ne doprinašaše joj ni onu sigurnu svi-

jest dobroga djela, koja uznosi duh. Osjećaše naprotiv silnu bol, koju je po svoj prilici zadala Cortisu svojim bladnim biletom; mržaže sebe, neke časove, što je bila mnogo tvrda, nego se pristojalo, što mu nije ni natuknula o pismu, primlenom iz Lugana. I odmah poslije prekoravaše sebe radi ovih pobuna srca radi ovih slabosti volje.

Netom bješe stigla u Rim, napisa majci bilet dosta čuvstveno. Na pismo strica Laa odgovori dan kašńe, zahvaljujuć i ne primajuć ponudeni novac. Našali se sa propovijedi, koju joj je čangrizavi stric bio očitao uz zvuk polke zbog blaženog ovog novca, našali se sa rasipnošću propovjednika. Progovori pak o vrućini Rima, gdje ne bijaše više nikoga, reče, da uzdisaše za morem i da bi voljela Siciliju nego dosadna kopnena kupališta. Zaklopi pismo, javljajuć, da ide kapućinima, da se naužije malo hlada; da moli za reumatizovane stričeve.

Gorko se čudila, pišući, osjećaše se poniženom, što zna tako dobro komediju igrati. Sve joj se sada pričińaše komedijom u životu, sve joj se pričińaše lažnim, lica, riječi i djela ludska. I *da* od oltara, ne mogaše se smatrati jednim „*da*“ od komedije?

Na ovu misao buńaše se. Nikad, nikad! nikakvo čuvstvo, niti vjersko, ne govoraše tako jako u ńoj kako ponosito pošteńe. Ne vjerovaše u ostalom u vjeru svoju; ńezina je majka uvijek odviše hodila na misu, a ńezin stric malo. Imadaše samo sjetno strogo vjerovańe u Boga, koje je sebi zabrańivalo, kao nečisto i nedostojno, svaku želju za nagradom, za osobnom srećom, bilo u sadašńem bilo u budućem životu. I katkada ova ista zadńa svjetlost kô da joj mańkaše. I tu, kod kapućinâ, kada bi bila htjela moliti žarom, tražiti pomoći u Boga proti samoj sebi, oživljavaše joj se u srcu zlokobni upečatak, što ga bješe osjetila u toj crkvi nekoliko godina nazad. Jedan laik bijaše joj pokazao strahovite mrtvačke kapele, a da je nije mnogo ganuo; pak, u crkvi bješe joj mirno kazao, mramornim licem: „Pod ovim je kamenom pokopan kardinal Barberini, osnivač hrama. Ovdje, gospodo; vidite natpis; — *hic jacet pulvis, cinis et nihil* — što znači — prah; pepeo i ništa.

Pulvis, cinis et nihil. Jelena čudeńem i strahom bješe pogledala riječi, urezane na grobnoj ploči, kô da dolaze iz svi-

jeta mrtvih, da reku žalosnu tajnu čovječjeg bića, *pulvis et nihil*, da zaniječu duh; i čovjek mramorna lica bješe joj se pričinio svećenikom tragične vjere smrti i ničega. U Rimu je često spopadala ova zaraza očajničkog skepticizma; osjećaše je po razasutim ruševinama jedne mrtve vjere, u ostarjeloj gizdi druge bolesne vjere, na polu koje obje opkoljuje mukom i samoćom.

Druge večeri, po svom dolasku, ode u Loeschera da uzme *Mémoires d'outre tombe*, te ju je vidio senator Clenezzi iz Bergama, živahni starčić, koji bi je klečeći bio obožavao zbog njezine ljepote, zbog ženina uma; jer mu ne namećaše nikad, *rara avis*, ni ulaznicâ za koncerte, ni predbrojbe na djela pisaca poslanika. Nije znao, da je Jelena u Rimu. Poljubi joj ruku neobičnom ganutljivošću, te ne prestajaše govoriti „draga gospodo Jeleno, draga gospodo Jeleno!“ tako, da se Loescherov pomoćnik, uspravan tu s Châteubriandom u ruci, smiješio. Jelena, vraćajuć se u svoju kočiju, reče mu, da misli, da će se još koji dan zaustaviti prije nego pode na bańe, te da se nada vidjet ga opet.

— Kod četiri Fontane? upita senator.

— Ne, u Bristol-u.

— Na koji sat nema Vašega muža?

Jelena se stane smijati.

— Ja ga ne vidim nikada, reče ona. Dodite, kadgod hoćete. Zašto se bojite naći moga muža? Zar ste se posvadili?

— Ne, odvrati starčić.

— Onda?

On joj pomogne, da se uspne u kola.

— Jesam li baš tako star? reče. Kô da ste me nožem probili, ali svejednako dolazim, znate.

— Dobro je, odgovori Jelena, smješeć se. Dodite, i ako ima još ko od naših prijatelja ovdje, dovedite mi ga. Uvijek sam sama; dodite brzo, ako hoćete da me nadete

— Gospoda ne zna ništa, reče sam sobom Clenezzi, ulazeći opet u Loeschera, dok su kola silazila niz trg Colonna.

Sutradan ode u *Hotel Bristol*. Jelena ga dočeka skoro bučno, govoraše mu o ovom i o onom grozničavom veselošću, koja ga ne malo smete. Odgovaraše joj jednoslovčanim riječima, previjaše se na stôčiću, izgledaše, da mu je zlo i da se ne

može dići, tako da mu Jelena reče: Što je Clenezzi? Izgledate *une âme en peine*. Recite. Vi imate da držite govor u Senatu? ne?

— Gospo! usklikne senator preplašen. Ne, ne, u senatu ne.

Jelena promisli časak.

— Ah, reče ona, spuštajuć glas do tona ledene ravnodušnosti, hoćete da meni govorite. Nešto u što ulazi moj muž?

Ńegova zabuna pade, otkri nemiran pogled, drhtavo lice.

— Dakle znate? reče on.

Jelena prigne glavu, dižući ramena i obrve, odgovori jedva razumljivim glasom:

— Ne znam ništa.

Clenezzi, začuđen, osta tu otvorenih usta, ne znajuć, bi li nastavio ili se zaustavio. Jelena opet šapne:

Recite.

Senatoru se pričini, da je ona ravnodušna. Prosvjedova, vas crven, da nema nikakve volje ulaziti u neke razgovore, da bi ga samo čuvstvo odanosti moglo navesti, ali ako gospi Jeleni nije stalo, on ne će . . . .

— Clenezzi! reče ona, prekidajuć ga naglaskom bolnog ukora; i pruži mu ruku.

Ovaj gńev ńenog starog prijatelja bijaše joj običan; on u šezdesetim godinama imadaše žar dvadeseto-godišńeg mladića.

— Oprostite mi, odvrati, ljubeći nekom pohlepnošću bijelu ruku. Krivac sam. Iz Bergama sam, na Brembu, žestoke sam ćudi.

— Ne, ne, prekine ga Jelena, već čujte. Da imam djece! Ipak mi recite. Sve, što mogu za svog muža, moram učiniti i učiniću.

Tada je senator upita, nije li ikad posumńala o kakvom neredu u poslima svoga muža. Da, ona bi bila mogla sumńati od mnogo vremena, da je vodila računa o nekim licima, koja su dolazila da traže ńenog muža, za neka pisma, koja su ga uzrujavala, za viku, koju je dizao zbog svakog malenog domaćeg troška. Znadijaše pak da igra, to su joj javljala i prije bezimena pisma, koja su stizala ńoj i ńezinu mužu; pak joj neka revna prijateljica bješe nešto prišapnula u Rimu. U maju mjesecu, prije nego ode Passo di Rovese, muž bijaše od ńe zatražio, da posreduje kod Carrèovih, da mu dobavi jednu stalnu svotu.

Jelena se tu zaustavi. Clenezzi-u je izgledalo nemoguće, da barun nije pustio, da mu žena dozna za prijetnje, koje mu nad glavom višahu. Bijaše baš tako. Gospoda Jelena ne znadijaše ništa i na licu joj se vraćaše prijašńa ledena ravnodušnost. On tad neočekivano stade govoriti, da se moglo ticati časti i slobode.

Jelena se trgne.

— Ne vjerujem! reče ona.

Znadijaše, da ima muža prostačkog, silovitog, pokvarenog. Ne držaše ga kadrim sramotna zločina.

— Ah, gospo Jeleno! usklikne Clenezzi, pogledom, koji je govorio mnogo stvari. I pripovjedi, da dva mjeseca nazad, odvjetnik Boglietti, punomoćnik nekog sićilijanskog vjeresijskog zavoda, bješe došao predsjedništvu Senata, podnoseći veoma tešku optužbu proti senatoru Di Santa Giulia. Onaj zavod bješe naredio ńemu, kao svome upravnom savjetniku, da zatraži neku glavnicu, koju je dugovala neka bankovna kuća u Rimu i da je položi kod financijalnog ministarstva za neku kauciju. Di Santa Giulia bijaše izvršio prvi dio naredbe drugi ne. Upravni Savjet, otkriv stvar, bješe bezodvlačno zatražio razjašńeńa od svoga zastupnika. Tu je bila tamna tačka. Izgledaše, da je Di Santa Giulia naveo koju mu drago izliku i velikim obećańima nagovorio Savjet, u kojem su sjedjeli mnogi ńegovi privrženici, da ne postupa dale. Ali se stvar bila doznala vanka i Savjet je ipak morao krajem maja mjeseca pozvati Di Santa Giulia na povratak novca i naknadu štete do 18. juna, pod prijetńom sudbenog postupka za neovlašteno prisvojeńe. Barun je tada zatražio isplatu na rokove, predlažuć, da će isplatiti polovicu svote na 30. septembra ove godine, a drugu polovicu na 31. marta 1882. On se pouzdavaše, da će mu ńegovi prijatelji odobriti ugovor na tom temelu. Naprotiv odvjetnik Boglietti bješe dobio naredbu, da pokuša za zadńi put da se stvar mirno riješi, tražeć bezodvlačnu isplatu trećine od svote, i pristajuć, da preostali dug podmiri u dva puta, po barunovu predlogu. U pomańkańu isplate bješe dana naredba, da se senatora Di Santa Giulia prijavi sudbenoj vlasti. Odvjetnik bješe našao shodnim, da se odmah obrati predsjedništvu Senata, obavješćujuć ga o svemu, e da bi našao način, da ukloni tako

veliku sablazan, te da prisili barona na izvršeńe svoje dužnosti. Tada je predsjedništvo bilo telegrafalo, na 29. juna, u Passo di Rovese, pozivajuć u Rim senatora Di Santa Giulia. Na prvi jula, na četiri po podne, malo ura prije nego se Jelena i Clenezzi susretoše kod Loeschera, jedan član predsjedničkog ureda učini da barun obeća, da će pristati na zatraženu isplatu prije 7., ili da će dati ostavku senatora Kraljevine.

Sada nema nikakvog izgleda, da će Di Santa Giulia naći potrebiti novac. Govore da je upao u silne dugove. Hoće li mu priskočiti u pomoć ženina obitelj?

— U ovim slučajevima, požuri se zaključiti Clenezzi, nema nego rodbina.

— Mislim, poče Jelena, da je moje imovine nestalo; a cijenite li Vi, da moja obitelj nije nikad ništa učinila?

— Razumijem, ali...

Jelena malo promisli.

— Svota? reče ona.

— Od dvanaest do petnaest hiljada lira. Ako se nađu, Vaš muž ih ne smije ni vidjeti. Treba ih predati odvjetniku Boglietti prije četvrtka

— Ah, dragi Clenezzi, uzdahnu Jelena, kada bi novac mogao sve! Dosta. Pretpostavimo, da se nade. Ja ga predajem Vama. Zatim se mislite Vi. Kada bi ga trebalo dići iz Narodne Banke, bili ste mi učinili tu ljubav?

Senator, koji bi za gospodu Jelenu a pak da ne potroši novaca bio skočio u vatru, postavi se ganutljivom odanošću na ńezine zapovijedi. Pogleda sat. Toga dana imala se je prikazati Senatu osnova izborne reforme, i možda će se raspravljati o sastavu središńeg ureda. Bilo mu je stalo, da na vrijeme bude u Senatu.

— Nadajmo se, reče on, ustajuć.

— Što? odgovori Jelena tako gorkim smijehom, pogledom tako žalosnim, da siromašnom senatoru skoro navriješe suze.

— Da mi oprostite puno! usklikne. Ja sam jadni starac, ja sam nevoljna budala, ali da ste moja djevojčica, gospodine! poveo bih vas, tako mi Boga, u moj kraj, i onaj koji bi vas došao uzet, nogama u Brembo!

— Ne, ne, reče ona osorno, skoro uvrijedena. Vi me ne poznate.

Regbi da se Jelena plašila da raspravlja o tome, jer se požuri ponoviti:

— Ne, ne, idite u Senat, idite u Senat, i dotakne se električnog puceta.

Osta sama, uspravna, sred sobe, upirući svoj obični stakleni pogled na trg, na Tritona od česme. Jedan podvornik otvori vrata i reče: „zapovijedate?" Ali ona ne odgovori. On ponovi: „gospoda barunesa zapovijeda?"

— Ah! reče Jelena. Pogleda ga, ne došav k sebi i nadoda:

— Ništa.

Netom se podvornik bio udaljio, ona se sjeti, da ga bješe dozvala i radi čega, potrča do ulaza, viknu „jednu kočiju" i lagano se vrati da promatra česmu. U ńoj nastade zbrka misli, gomila uobraziljâ pomiješanih novim čuvstvom, groza prama mužu, okaljanom o tuđi novac. Zatim joj se činjaše da se sva ova uzbuna primiruje; uobrazilje i misli spuštahu se brzimice, kô da joj se na dnu duše rastvorio nevidljiv izlaz. Ostajaše praznina, tama; i kako oči nesvijesno gledahu česmu, tako joj se na usta vraćaše malo riječi, pročitanih pô ure prije u *Mémoires d'outre tombe*, riječi jadne De Beaumontove Tivoli; „Il faut laisser tomber lel flots".

Ali ovaj smrtni unutrńi muk ne mogaše potrajati u Jeleni. Netom se podvornik vrati da je obavijesti, da je kočija spravna, trgne se, ne pomisli više ni na što nego na ono što je morala učiniti. Odveze se žurno na telegraf, napisa telegram za strica Laa, primajuć novac koji je prije odbila, pospješujuć šiljańe i obećavajuć razjašńeńa putem pisma. Vraćajuć se u hotel, gorko zadovoljna sobom, mišljaše na zbuńena tumačeńa, koja će ńen telegram izazvati u vili Carrè, na srčbu stričevu, na tužbe majčine. Dodoše joj na pamet, ko zna za što, i jadne ruže, koje su gledale u ńezinu pustu sobicu. Od majke bijaše primila dan prije pismo puno čuvstava, strahovańa, ukora. Što bi mislila sada? Na uglu Dviju Klaonica i Tritona učinilo joj se da vidi svoga muža, gdje žurno zakreće jednom uličicom na lijevo. Za kratko joj plam sržbe osu lice. Biće tu blizu bila ta kuća od igre? Htjela je skoro sići i stići ga. Nadvlada prezir.

Pusti ga da ide. Neuljudan, silovit, pokvaren, poznavaše ga od nekog vremena; ali mu je uvijek pripisivala neko prostačko pošteńe, živinsku otvorenost varvara; također i dobro sŕce. Sada ne; sada onaj tudi novac čińaše joj ga nečistim. Pusti ga da ide.

U hotelu nade Cortisovo pismo. Ostavljajuć u Passo di Rovese onaj mršavi bilet za ń, ńezina je namjera bila da razdraži, da učini da joj ne piše barem za dugo vrijeme. U daljini, u muku bješe nade; ne za se, već za ń. Skoči, videći promašen plan, od nesavladive radosti; i ne znadijaše sama pri otvarańu pisma, da li strahuje ili želi strastvene riječi. Preleti ga žudno, prije od vrha do dna preskačući ono malo čustvenih izraza, kô da pale; osobito ove: „ne ćete naći jedne same riječi, koje sam možda rekao ovoj prolaznoj ruži, koja ih izreći ne će". Pomisli da joj Cortis nije imao tako pisati; i, dospjev do kraja, žurno se vrati na prvu stranicu, gdje je govorio o svojoj majci, pročita opet one neutješlive riječi, osjeti duboku bol. Ne osjećaše više, u onom času, vlastite boli, ni milinu što je znala, da je ljubljena. Bijaše sva u ńegovu sreu, trpljaše s ńim, osjećaše onu spoznaju istine, onu gorku samoću, osjećaše je toliko, da se je ona sama ńe pobojala; pričini joj se, da ne pripada više sebi, da je postala ńegovim dijelom. A izbor? Daniele govoraše šaleći se, ali je tu i po drugim mjestima pisma bilo nervoznog veselja, koje odavaše nemir duha. Nagla srgba proti onim bedastim izbornicima učini, da zadrhtaju ruke i nijeme usne Jelenine. Prije nagla srgba, zatim nagli ponos; čovjek, koga ona ljubljaše, svjetini se ne mogaše svidjeti. Ipak ni sjena sumńe ne dolažaše joj što se budućnosti tiče. Budućnost Cortisova za stalno ne bješe u malo ruku glupakâ. Bijaše dobro i utješlivo u pismu, što se osjećala moralna energija jača od ljubavi, velik duh, koji je mogao trpjeti, da ga jedna žena ostavi, ali ne klonuti duhom, ni s puta skrenuti. Tako, tako ga Jelena ljubljaše! Glede sebe, ma koja bol, ma koja sudbina je zadesila, nije smjelo biti stalo ništa ni ńoj istoj, ni svijetu, ni Bogu.

Prolazno prividenje je utjera u laž, pokaza joj mirno jezerce letnikovišta Cortis i Daniela, gdje na obali sjedi. Ona mu sjedaše o boku, utekavši iz Rima, od nedostojnog muža; sjene

vrta, jezero i ńihova srca bijahu sam mir do unutar najskrovitijih dubina. Namrštiv nenadno obrve, otjera sliku. Ne će to nikada biti; Cortis nije smio ljubiti ńu. Ona mu ne mogaše pružiti, žrtvujuć sebe, nego grozničavu sadašńost i zlokobnu budućnost; pa također puštajuć se idealno ljubiti ožalošćivaše mu život. On bijaše na svijetu sâm, i na izabranom putu čekahu ga trudi, tjeskobe, rane; kao da nema obiteli za svoj opočinak i utjehu? Trebalo je sve predati zaboravu. Pomisli na livadicu kod jelâ, gdje je Cortis bio sišao, pomisli na jesenski mrazovac, ubavi cvijet smrtna soka, što ga je tvrdoglavo željela za se; nasmjehnu se i zaplače.

Ńezin se muž ne javi čitav dan. Jelena je imala poći u Urbansku ulicu u nekih prijatelja, koji joj činahu uslugu, da čuvaju ńezino kućno srebro, ali se ne osjeti jakom, da gleda čeljad, da stavi sebi veselu obrazinu. Pročita i opet pročita, u *mémoires*, sva ona mjesta, o kojim joj je govorio Cortis, ali nadasve pisma gospođe di Caud; i vraćaše se češće na one riječi o nehotičnom susretaju na putu sa tudom sudbinom. Ne objedova. U večer, pošto ju je zbog neprestanog čitańa bolela glava i oči, i gušeći se u zapari svojih soba, odveze se u kočiji van porta*) Pia. Posledńe zapadańe sunca obojilo je ljubičastom bojom Sabinska brda, vazduh bijaše svjež, Jelena samo plakaše; ali turobno doba, samoća, i onamo, prama Nomentanskom mostu razvaline rasijane po polu saglašivahu se s ńom, činahu joj plač mańe gorkim. Kad side do Nomentanskog mosta, kočijaš ustegne konje. Starica jedna zapita milostińu u lijepe gospode. Dobi je, i videći joj suzne oči, reče:

— Kćeri moja, Bog će ti dati mira.

U isti čas Jelena osjeti ježńu preko svega tijela, pomisli na groznice, na mogući i željeni mir, na mramorne riječi u kapućinâ: „pulvis, cinis et nihil". Vraćajuć se put Rima vidaše prama sebi, malo na desno, mjesec, poput srpa, gdje pada na čemprese letnikovišta Albani, osjećaše od časa do časa, uzduž vrtova, žestoki miris mańalijâ. Kod porta Pia susrete kavalira i amazonku, mlade, lijepe, na ńihovim vatrenim konjima. Ńoj večerńi glasovi govorahu o tuzi, ali koliko su slatko morali govoriti drugima o ljubavi.

*) vrata.

Na deset u večer joj stiže telegram od strica Laa, koji započimaše obećańem da će poslati novac kroz tri dana preko Narodne Banke, te nastavljaše: „Pri izboru današńem Cortis dobi 342 glasa, X. 339. Izabran Cortis“.

Jelena osjeti blijesak radosti u srcu, žar u licu i glavi. Stavi ruke na čelo, goraše; na slepočice, lupahu.

Izabran Cortis! On je pobijedio. On je savladao prvi veliki korak. Morao je biti sretan. Doći će valda u Rim, boraviće valda duge mjesece, dok je tu mogla biti i ona. Ne, ne, veliki Bože, daleko s ovom mišlu! Ona odlazi u Cefalù, da tamo ostane za uvijek, da ga opet ni ne vidi i da ne bude videna, nadasve, i odati se. Oh, Gospode, i ne pisati mu ni riječi! Što bi mislio o takvom mûku? Stalno, da bi pogodio pravi razlog; ne bi li gòre bilo? Treba pisati jedan redak, jednu riječ; i onda je trebalo odgovoriti na ńegovo pismo veoma hladno, veoma tvrdo, da ga odaleči! Stane pisati ovaj tvrd i hladan odgovor, groznicom u tijelu i u duši:

Rim, 2. jula 1881.

Dragi rodače,

Javljaju mi tvoj izbor. Iskreno se veselim, što te vidim na pravom putu, stazom, za koju želim, da bude časna i sretna.

Primih također tvoje pismo, i ono što mi pišeš o Luganu veoma me ražalostilo. Pospješujem mojim toplim želama čas ....

(Tu joj padoše dvije suze na list, ali ona nastavi pisati, grizući grčevito usne):

...u kome će te čista i vjerna žena utješiti, i tvoje opustjelo ogńište ogrijati.

Ja mislim i uvijek sam na te prijateljski mislila, ali ne može da bude u mome srcu, niti mogu u tebi pretpostaviti drugo čuvstvo. S toga sam prisiljena reći ti, da mi neke riječi na tvojoj posjetnici iz Lugana i iz današńeg pisma ne gode, vrijedaju me. Mislim, da ne će biti mnogo teško izmijeniti se u duši i u riječima; inače bi voljela, da se ne nadem s tobom“.

Jelena presta pisati. Vrlo je velik bio napor da nade ove tvrde riječi; mašta, natjerana od strasti i groznice, došaptavaše joj mnogo različitih. Ne znadijaše kako nastaviti. I dok je tra-

žila izlaz uprtim očima u bijeli list, dok je prelazila iz misli u misao, ńezina ruka nesvijesno, lagano napisa: „zimi, leti, iz bliza i . . .“

Trgne se, vidje i razdera list. Trpjaše. Bješe smrtno umorna, ali misao, da će naći još tu, sutradan, to pismo na stolu, zadavaše joj strah. Uze drugi list i prepisa prvi do riječi *s tobom*.

„Dopustićeš mi, nastavi, da budem sasvim kratka. Zadržavajući se u Rimu malo dana moram mnogo hoditi i u večer se osjećam veoma umornom. Molim te, reci majci i stricu, da sam posve dobro i da se zabavljam. Rim me uvijek privlači!

Zbogom i još tisuću čestitaka od

tvoje preodane rodice

Jelene di S. G.

Zaklopi pismo i pošje ga odmah na poštu. Netom je otišao podvornik, osjeti grižńu, što nije Cortisu ni pisala, da žali što ga tako žalosti; ali pak premišljaše u sebi, da će se on po svojoj ćudi razljutiti a ne ražalostiti zbog evog pisma. Bolje tako! jer za stalno Cortisova ljubav ne bijaše slična neugašivoj strasti ńezinoj. On će se sada razljutiti, ne će joj pisati više; bijaše lako tijekom one gńevne šutńe izaći mu iz srca. Ali, a ako bi došao odmah u Rim? Ako bi ga morala vidjeti?

Jelena prode noć u pečalnom bdijeńu, mučena neprestanim prikazama. Zaspa u zoru i vidje se, u snu, na obali vilaskurskog jezerca Villascura, sama sa sveskom Shakespearovom u rukama, očima uprtim u nepomičnu vodu, a urezanim u srcu sjetnim riječima Porcije u *Mletačkom Trgovcu*: „Moje malo tijelo umorno je ovog velikog svijeta“.

Na šest neko jako zakuca na ńezina vrata, i jer ona odmah ne odgovori, neko otvori i tresne, gurańem i udarcima uđe u sobu, bijesneć:

— Djavle sveti, je li Gaeta tu?

Jelena dignu glavu s dušeka. Vidje svoga muža, gdje bijesno rastvara prozore.

— Kakva je ovo peć! bijesno će on približujuć se posteljі. Kako je?

Jelena mu gnevno odgovori. Zar se na taj način ulazi? Barun je imao vlasi raščupane, krovatu u neredu, oči svijetle. Bilo je u njegovom mûkanju nešto dobrote vesele životiñe.

Ljutita si? reče on. Tri su dana, da se ne vidimo. I pruži ruku na postelju, dotakne se noge.

Jelena skoči, pritegnu nogu natrag.

— Pusti me, reče ona.

Lijep način i ovaj! usklikne barun. Dragi mužu, govori se, kako si dobar, te si me došao naći poslije onoga, što sam ti opravila.

Jelena se ne udostoji odgovoriti.

On dokotura nasloñač blizu postelje, protegne se na ń raširenih noga, zijehajući.

— Dobar sam, reče on. Koliko sam dobar.

— Jer imam ovaj glas, nastavi, jer imam ovu gubičinu od cefalutanskog vraga, jer imam na sebi vatru od ostrva, vi, ljutke od sjevera, držite me sada za — liviti, za Dioniza, što ja znam! Gledaj, ti što si nebeski andeo! da nijesmo dostojni dotaknut ti ni prst, ti si me prevarila, kušala si da mi dignu život, ljutkice moja!

— Život? prekine ga Jelena.

— Život, život! Ono petnaest hiljada lira bjehu pitañe časti za mene, i molim te da vjeruješ, i ako sam najgori tiran, da bih imao izgubiti čast, odmah bih bacio za ńom život! Onamo! ti si moguće sve učinila, da ne dobijem novac, razumiješ? Morao sam žrtvovati tri noći davlu da ga dobijem. Sada stojim ovdje dobar kô jañe.

Diže se na noge, približi joj se smiješkom:

— I volim te, srdašce moje.

Ona ga odbi kretńom jednom.

— Bojiš se od Cefalù? Onda se ne ide. Onima ne, ali tebi opraštam. Ko zna gdje se ide. Topim se u novcu, razumiješ! Ali treba da voliš svoga muža, gospodice moja.

Ni kapi vina ne bijaše okusio; ali sreća u igri, duga bdijeña, i, regbi, ljubav podavahu njegovim očima opojnu strast.

— Igrao si? reče Jelena.

— Tri noći. Dobio sam dvadeset i šest tisuća i pet sto lira. Pošao bih rado u Aix sada kad sam raspoložen.

— Ne, ne. A odvjetnik Boglietti? Ideš li odmah?

Kap ga udrila! prokle barun. Što ti znaš? Je li bio ovdje onaj lopov? ugursuz! Naravno, poći ću i platiću i daću mu i obrok za septembar, i ne znam da li će se zabavljati mnogo. Ah, bio je ovdje onaj pas? Razbiću mu glavu, ovaj put!

— Ne, reče Jelena, nije bio.

— A, onda, kako znaš?

— Ne treba ti znati.

— A ja te neću pitat. Jutros se osjećam kao da sam od mlijeka i meda. Reci istinu, ja sam dobričina, oblak, koji tutńi i nikad ne pušta grâd. Drago mi je igrat (kartati se) malo; ništa drugo. Ne mogu ti izreći sve lijepe misli, koje mi dolaze; bio bih dapače kadar, možda pozdraviti tvoju majku i tvoga strica, kada bi ih srio. Treba da me voliš, lijepa moja.

Nagnu se hitro nad ńom za poļubac, što ga ona primi, okrečući se, na vlasi.

— Idi, reče, zatvori prozor, pusti me u miru!

— Što je, u ļutńi poviče ńezin muž, nestrpļiv.

— Imam groznicu.

On pomisli, da laže, vidje mu se bļesak gńeva u očima i uhvati je za bilo.

Preobrazi se u licu, i na koncu odbaci na posteļu onu bijelu nepomičnu ruku, govoreć:

— Činiš za inad? Danas sam bio pozvao čeļadi na objed.

— Dobro je. Rimska je groznica. Večeras je ne ću imati.

— Rimska groznica! uskliknu barun, namrgodiv se. Pozovi liječnika.

— Ne treba. Ja znam što treba, odmah, odmah.

— Što?

Jelena okrene se k ńemu.

— Sicilija, reče ona.

PJESNIŠTVO.

Pjesma sablji*)

— Teodor Körner. —

Oj ti sablo, uz l'jevu mi bedru,
Sto je uzrok tvome bl'jesku vedru?
Pogledueš na me milo,
Milovaće to je čilo.
Hura!**)

„Mene paše konik, soko sivi,
„Za to ots'jev bacam tako živi;
„Slobodnog sam štit junaka,
„To je radost sabli jaka."
Hura!

Slobodan sam, dášto, dobra ćordo,
I ljubim te iz dna duše gordo.
Kô da si mi sudenica,
Moja mila vjerenica.
Hura!

„Jest, za tebe ja jedino živim,
„Dobra kova sv'jetla ti se divim.
„Jur v'jenčani da smo, sreće!
„Kad ćeš doć po mladu veće?"
Hura!

Praskozorjem na osvijet pira
Zvuk trubalke u srčanik dira;
Kad top rikne, metak žene,
Tebi, dragoj, eto mene.
Hura!

„Čestitoga s tobom zagrlaja!
„Mome sreu želenoga raja!
„Dragi, po me već ne käsni,
„Moj je v'jenac za te čäsni."
Hura!

Što u kori pozvekuješ tajna,
O radosti od železa sjajna,
Tako b'jesno boja rada?
Što zvekećeš, sablo, sada?
Hura!

„U korici pozvekujem skrita;
„Žudńom boja silno sam opita,
„B'jesna, bojnog žedna jeka,
„To je uzrok moga zveka.
Hura!

Deder t'jesnoj u nožnici stäni,
Dušo mila nadvor doć ne räni;
U spremici postoj mirno,
Rûdi tebi slavle pirno.
Hura!

„S čekańa mi grudi kipe mlade,
„Ne oteži, moj ubavi sade,
„Pun krvave rose guste,
„I rascvale smrti puste."
Hura!

Iz korice dakle der iskoči,
Viteškijeh slatka pašo oči!
Nadvor, sablo, sobom šeni!
Otačbini sa mnom kreni!
Hura!

„Kako divno ovako je vani!
„Kad za svadbu red se bojni bâni
„Kako blista suncu sjajno
„Za pir čelik, gvožde bajno!
Hura!

*) Pjesnik je ispjevao ovu pjesmu malo časa prije smrti u boju kod Lipiska.
**) Uz *hura* sablje zvekeću.

Na noge se, vojaci junački!
Na noge se, vitezi ńemački!
Srce li vam još ne mlati,
A vâs svak se drage lati.
Hura!

Isprva je znala istom s l'jeva
Kradimice samo da ots'jeva,
Al' u desnu cura mlada
Na božje se oči nada.
Hura!

Dubrovnik 1903.

Za to vrele od ļubavne sile
Svak žeļezne makni usne mile,
I priļubi svojim usti.
Proklet bio ko je pusti!
Hura!

Sada neka miļenica poje,
Po vazduhu nek' se iskre roje!
Jur svadbena kucne ura,
Sv'jetla drûgo, hura, hura,
Hura!

S ńemačkoga

Z.

BIĻEŠKE.

Prije kratkog vremena, *Antoine Granger* publikovao je u Ženevi zbirku prevoda stranih pjesnika pod nasловom *Ballades et Poèmes.*

Među odabranim djelima Šilera, Getea, Hajnea, Tolstoja, Turgenjeva, i ostalih velikih, evropskih pjesnika, nalazi se i nekoliko lijepo pobranih i vrlo tačno preveđenih pjesama našega prijatelja *Jovana Dučića.*

Od starijih njegovih pjesama preveden je jedan izvod iz *Jadranskih Sonetа*, a od potonjih *Ponoć* i *Padanje Lučića*, obje štampane u Sr. Književ. Glasniku.

Kako smo sazнali, u skoro će izaći, u jednom uglednom njemačkom časopisu, cio jedan ciklus Dučićevih pjesama, iz najnovijeg doba, u njemačkom prevodu.

Č. K. P.

***

Vlaho Bukovac dovršio je sliku kralja Petra I., koju je radio s prirode u dvoru i otputovao je u Beč.

***

Književnik Ivo Cippico pohodio je Beograd. Kako čitamo u „Štampi", uredništvo „Srpskog Književnog Glasnika" priredilo mu je u počast banket.

***

Kako da proslavimo Brankovu slavu, to je pitanje postavilo „Brankovo Kolo". Za sada imamo već jedan predlog iznesen u „Novom Srbobranu", koji glasi:

„Kad će se držati slava da li u septembru, ili oktobru, o tom ne ćemo govoriti, nego ćemo reći nešto što je daleko zamašnije. Prije neku godinu predlagalo se, da se održi srpski literarni kongres. U današnjim prilikama, on je od prijeke potrebe; prije kad se o tom govorilo, predlagano je, da bude u Karlovcima, i sad je došlo vrijeme, da se to može ostvariti.

„Proslava pedesetogodišnice novije srpske književnosti i otkriće spomenika jednom velikom pjesniku, zacijelo je najbolja prilika za kongres, jer mi, ne samo da mislimo, nego smo uvjereni, da će se tu steći veliki broj književnika. Pa kad je to tako, kad su prilike tako zgodne, na što da ih propuštamo.

„Mogli bi se tada i naši književari sastati i urediti svoje poslove, progovoriti kako da se unaprijedi naša knjiga. Ta srp. akad. omladina izdala je krasnu stvar „Vukadina", alarmirala cijelo Srpstvo, obratila se na 310 povjerenika i prodala jedva nešto preko 1000 primjeraka. Kakve su naše književarske prilike, a i književari (šta se smijete, ne moram ja odmah misliti Braću Popoviće), svako zna, pa je krajnje vrijeme, da se i o tom riječ povede."

***

U Beogradu umro je istoričar i rodoljub Panta Srećković. Bio je profesor istorije na Velikoj Školi i redovni član Kraljevske Akademije Nauka.

Panta Srećković rođen je u selu Krčmarima 1833. godine. Tu je i škole učio, a dovršio ih u Draču. Godine 1848. stupio je u bogosloviju, odakle je, poslije dvije godine, poslan u Rusiju, gdje je učio četiri godine u seminariji. Ovdje je bio odličan đak, te je i bez bogoslovskoga kursa preveden u duhovnu akademiju u Kijevu. U ovoj je akademiji svršio filosofski kurs, a stekao potrebno znanje iz klasičnih i novih jezika. Iz akademije prede u universitet kijevski, u kojem je učio četiri godine i po tom 1859. dobio prvi naučni stepen kandidata.

Po povratku u Srbiju bude postavljen u liceju za profesora opšte i srpske istorije. Kad se obrazovala Velika Škola, i u noj je postavljen za profesora srpske istorije, pa je blizu četrdeset godina učio srpsku omladinu.

Pisao je vrlo mnogo, a počeo je pisati još kao studenat u Rusiji. Među mnogobrojnim spisima se ističu ovi:

Rodoslovije srpskih carej. Glasnik XXI. 226.
Stefan Nemanja Glasnik XXVII. 193.
Opšta istorija.
Nejaki Uroš. Glasnik XXVII.
Vukašin. Glasnik XXVII.
Istorija srpskoga naroda. Kn. I. (600-1159). Knjiga II. (1159-1367).

Osim ovoga pisao je i na ruskom jeziku.

***

Akademski senat Velike Škole u Beogradu izabrao je za profesore srpske istorije Dr. Stanoja Stanojevića i Ljubomira Jovanovića.

Kralj Petar I. naimenovao je književnika i profesora Dobra Ružića za bibliotekara dvorske biblioteke.

***

Srpska Dubrovačka Omladina priredиće na 2. avgusta o. g. pomen Branku Radičeviću prilikom pedesete obljetnice od smrti njegove.

U 10½ ura pr. p. biće u pravoslavnoj crkvi opijelo; po podne istoga dana biće komers u dvorani srpskoga pjevačkoga društva „Sloge", na kome će stud. phil. Stijepo M. Kobasica govoriti o životu i o radu Branka Radičevića.

***

G. Smail-aga Ćemalović izdao je oglas kojim javlja:

Naš poznati pjesnik, vrli rodoljub, Osman A Đikić, sin kršne Hercegovine, a moj dobri drug, na moju molbu dade mi da u zasebnoj zbirci izdam njegove najljepše pjesme **Ašiklije.**

Govoriti o njegovim pjesmama suvišno je, ali ipak reći ću nekolike: Osman je pjesnik dušom i srcem; u njega pjesma ima smisla; to nije pjesnik, koji stihove gradi i stihovima hoće da prikrije svoje umno siromaštvo, koji hoće na taj način da dođe do slave. Na žalost, takih ima dosta „pjesnika".

Ja sam ovdje prinuđen da izdam samo neke Osmanove pjesme. Rodoljublje njegovo može se vidjeti iz pjesama, koje su štampane u raznim srpskim listovima, koji se otimlju da uvrste koju pjesmu našeg Hercegovca Muslimana, Osmana A. Đikića. Kakvo mu je rodoljublje, dosta je reći, da naš Osman na svaku značajnu pojavu u našem narodu obraća pažnju i prati pjesmom s ljubavlju prema našem narodu. Zato i jeste pravi naš narodni pjesnik, ali pjesnik-umjetnik.

Cijena je knjizi 1 kruna.

Dobrovoljni prilozi primaće se sa zahvalnošću. Pretplata i sve ostalo šalje se na: Šaćir-aga Kajtaz, posjednik i trgovac Mostar.

* * *

Mlad. u novosadskoj „Zastavi" predlaže, da se u Narodni Dom u Karlovcima smjeste sve starine iz manastira, i crkava i dr. i na taj će se način doći do Srpskog Narodnog Muzeja u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji. Dalje da se u istom domu prikupi i uredi sva građa u srpskoj narodnoj crkvenoj arhivi. Zatim da se u tom domu osnuje i uredi Narodna Knjižnica.

* * *

Primili smo:

Znameniti Srbi sveza XII., god. II.

Maćedonija i turski problem od Nika Župančića (K. Gersina). Preštampano iz „Dela". Beograd. Cijena 0.50 din.

Posljedńi Obrenović, ilustrovani istoriski roman, napisao M. P. Sveska I. Cijena 20 para. Budimpešta. Spska Štamparija-Krnac.

Ivan Ivanić: Na Kosovu: sa Sara po Kosovu na Zvečan. Beograd. Izdaňe Milana Arsenijevića i dr. Cijena 1.50 din.

Josip Pančić kao pedagog, napisao Milan Šević. Beograd 1903.

Svadbeni pogrebni običaji na selu u gorńoj Hercegovini, priopćio Toma A. Bratić. Separatni otisak iz „Glasnika Zemaljskog Muzeja u Bosni i Hercegovini".

Program ć. k. Velike Gimnazije u Dubrovniku za školsku godinu 1902.-1903.

Program ć. k. Velike Državne Gimnazije u Zadru za školsku godinu 1902.-1903.

Izvještaj trgovačke škole Beogradske Trgovačke Omladine za XV. školsku godinu 1902.-1903.

Dalmáczia és a magyar ipar, kereskedelem, irta Dr. Havass Reszö. Budapest.

Kraljević Marko i Musa Kesegija, komedija u 5 čina. Izveo Ivo Dobržanski. Cijena 50 para. Dionička Tiskara u Zagrebu.

Errata-Corrige.

U posljedńem broju, u članku „Problem prostora", str. 620. redak 4. mjesto *sinnatizovali* **trebalo je da stoji** *sinktizovali.*

SRĐ

Br. 15. Dubrovnik 16 Avgusta 1903. God. II.

ЊЕГОВ ПОГЛЕД.

— Ник. Т. Јанковић. —

I.

Ситне кишне капи удараху у стакла прозорска, производећи пријатно жуборење. Чиновници често посматраху, како се оне сливају, стапају и ишчезавају по оквиру прозорском. Само њих двојица не гледаху у прозор, већ шеф гледаше у акт читајући га, а писар Милан стајаше код стола, чекајући рјешење и отпуст. Често пута шеф преко наочара погледа у Милана изразом питања, па онда обори очи и продужи читање, све докле га овај не запита: »Је ли добро?« — А шеф се тад закашље, пружи му руку са актом, па је опет враћа натраг, па му опет пружи и накашље се, протаре чело, скине наочаре, погледа испитивачки у Милана, па дође код прозора, опет рашири акт, само што тад не гледа у њега, већ у прозор, пратећи погледом неку кап, која се стапаше са хиљадама других.

— Хоћу ли ићи да израдим онај други? — пита га писар.

— Можете!... Но, станите!... шта сте оно хтјели?... да израдите други... можете... можете... идите! говораше шеф збуњено и расијано.

Милан га гледаше зачуђено. Његов витак, поносит као пирамида стас, стајаше према шефу, као бријег према насутој као купа пржини. Из очију му избијаху погледи, пуни вјере и спокојства, пуни наде на живот, љубави према раду. Он нетремице гледаше у збуњена шефа и опажаше да би овај имао нешто да му каже, па чекаше. Шеф се немирно осврташе, посматрајући Милана, пружаше му акт, и већ му очи

казиваху неки израз критике, и уста се спремаху нешто да говоре... и свега тог нестајаше, као таласића у води, кад их докопа снажан талас од Миланова погледа. Најзад једва проговори:

— Идите!... идите!... Па ми опет донесите оба заједно. Само пазите, ви сте још млади и ако сте школовани, немате довољно искуства, па лако можете прогријешити.

— Ви реците шта не ваља! — додаде Милан озбиљно, погледа у шефа, чекајући да му што још каже, па кад овај ништа не продужи, он узе акте, махну главом и оде, а шеф гледаше за њим зачуђено, мислећи: — Шта ме то уздржава, те не могу да му подвикнем као другом?! — И тада му дође на ум сва силина његова карактера, јачина његове воље. По памети му прохујаше стотинама чиновника, с којима се он играо, као водом на длану. Један његов поглед био је довољан, да их умири онда, кад би опазио код њих неспокојство, што их он задржава у канцеларији дуже од прописаног времена за рад; једна његова силовита, са пријетећим писком изговорена ријеч, пресијецала је као сабља оно гунђање, које се из пресију мукло прокрада. Код њега су најпоноситији чиновници долазили са неком врстом страха. Он им је био све и сва, он им је пријетио, говорећи, да им је он Бог!... И он погледа те друге чиновнике, како неуморно раде, не имајући времена ни да се погледају, јер осјећаху, да његов поглед почива на њима. Само Милан, заваљен на својој столици са цигаром, гледа у акт, читајући га спокојно и безбрижно, као да он није ту, као да се његова власт не тиче њега. Дође му тешко, па онда жао, што га није, кад му је мало час ту био, изгрдио, извикао се, као по обичају на све друге, па би он већ другачије сједио. И ова му жеља повелича вољу, да то изврши сад, али га нешто задржаваше од тог извршења. Не знађаше како и шта да почне. Свака стварчица, код које би га он радо закачио, наишла би на праведну отпорност, попраћену са оним чудноватим погледом самопоуздања и смјелости, које он код других није до сад опазио, а од које сад зазире. Па кад не могаше то лично на њега да изврши, он науми да му то преко другог дâ на знање и зато, припремивши се, прво тупим кашљањем и пребацивањем ноге преко ноге, узвикну:

— Господине Марјане, јесте ли већ готови?

— Нијесам г. начално, кад ћу прије?!... чу се танки гласић Марјанов.

— Шта, кад прије, господине Марјане!?... Зар ви мислите да ја не знам за колико се може један рад да сврши? Зар ви то смијете да мислите?!... па му тад глас запишта, претвори се у неко хукање, урликање, докле се сав не изгуби у грклану...

— Али није могуће да...

— Шта!... шта!... шта!... предложићу ја вас и *сваког оног* — па погледа у Милана и овај у њега, па слегну раменима — који ми адвоцира! На поље ће сваки, који не ће да ради, како ја хоћу!... па опет погледа у Милана, само га овај сад погледа некако зачуђено и оштро, да он изгуби пређашњу кураж, позелени од једа, завали се за сто и шапуташе: — Сваког ћу... сваког на поље!... ја сам... ја!...

А Милан га опет погледа, само му сад на уснама заигра осмијех, који шеф опази, па се намргоди, и окрете се прозору, кад му Милан приђе и поднесе акте, рекавши:

— Видите сад оба!...

Он их узе. Црте лица му се мијењаху. Осјећаше у себи да нешто треба да му каже, да треба већ једном и према њему, као и према другима да почне и таман се спреми и дигне главу, али га тад сретне онај поносити и слободни поглед, у коме сваки израз казује присебност, смјелост и нешто што у себи не задржава никакво изазивање већ покорност млађег према старијем. Он посве добро читаше у том погледу, и то га све одбијаше од помисли да предузме ма шта према њему; чак сад осјећа немоћ да предузима и до краја изводи »експерименте« — како их је он звао — и према онима, који немају ничега у свом погледу осим кукавичлука и бојазни за комад хљеба.

Он само пребациваше погледима с Милана на акте, па му их нагло пружи, и сав позелењо од једа, рече:

— Идите!... радите!... добро је!... па притиште у звоно, а на вратима се појави блиједа, погурена фигура послужитељева, која забленуто, преплашено, са отвореним устима гледаше у шефа.

— Донеси кафу!... викну му и овога нестаде, а он оде до прозора и отпоче да прави разне шаре по пари, гунђајући у себи.

Вријеме пролажаше тихо и несјетно, само се по канцима чујаше час убрзано, час успорено ударање кишних капљица или на један мах излијен искупљене воде с прозора; или се чује по који уздах, или гласни узвик чијег имена, па онда шапат од питања; по неки пут чиновници погледају у Милана, па у шефа, па међу собом; тад им се на уснама опажају поругљиви осмијеси; па онда опет све то нестане и разлије се у једно ћутање, које прекида шуштање пера и јектичаво капљање старог дијурнисте Павла.

Најзад се врата отворише и на њима се појави послужитељ с кафом. Приђе столу и остави је, а шеф му се лагано примицаше, а по челу му се купљаху боре, очи се стискаху, уста се ширише и он поче:

— Шта је то?...

— Кафа!... избаци послужитељ, одступи корак назад, па спусти руке ни за се, колена му заклецаше, а поглед му блуђаше некако бесвјесно и зачуђено у шефа...

— А ко ти је то рекао?... ко?...

— Ви!... одговори сиромах гледајући шефа зачуђено и преплашено.

— Ја... ја ти рекао!... Звекане један шта сам ти ја рекао? и кад сам ти то ја рекао?!... па онда погледа у канцеларију и викну: — За што ви господо не радите?... Шта се то вас тиче?!... па му се поглед заустави на Милановом, који се ни мало не збуни од његова једа и вике, већ устаде:

— Јесте, ви сте то казали?... Од куд би иначе он то урадио?!...

— Шта се то вас тиче?... Ко вас пита?... рече шеф осорљиво.

— Ви сте му наредили да вам донесе кафу и што сад нападате сиромаха?... продужи он још упорније.

Шеф га погледа зачуђено. Од куд му толико смјелости? Познаје ли он мене? — упита се и погледа га право у очи, па онда трже поглед и обузе га на један мах некакав стид

помијешан са страхом. Ово упорно Милановo упадање даде му права да отпочне, како то сам он зна, али кад га погледа, он изгуби снагу за то. Нареди послужитељу да иде, сједе за сто и срчући кафу, гледаше крпшом у Милана мислећи:

— Овај ће још и мени заповиједати!

II.

А дани долазе и пролазе, као да их вихар кида с грања, као да их земља кида од неба, па опет њему враћа. И они се непрестано мијењају, нестају, долазе, кидајући животу вриједност и снагу. И старом шефу Јанку однесоше дани снагу. Њему се чињаше као да он, није више онај стари он, већ неки сићушни, мали, кога више не познаје. Чуђаше се, шта је то с њим. Како је то сад све нестало и куд је отишло! Он натјераваше своје мисли на онај стари, громовити ток, и он осјећаше тад у души ону исту силину, која га је и прије пратила, он са појавом тих мисли, осјећаше у срцу ширење и страховито таласање осјећаја, које му груди потресаше; све се у истој мисли појављиваше, само око свију ових појава, као да вијугаше нека шарена, испреплетена силна веза, која постепено све то купљаше у се, са свих страна опкољавајући. Он посматраше ту везу и чињаше му се, као да је она склопљена из зракова Миланова погледа. Грозијаше се овим мислима, јер у њима опажаше опадање свог ауторитета, свог права и положаја, са кога је он до сада тако силно грмио. »Шта је ово са мном — мишљаше. Шта ме спријечава тај јучерањи ђачић са својим дрским погледом и самохвалисавим ходом на старе подвиге и покрете? Шта би он смио да ради, па баш и ја да продужим онако, како сам до сад радио?... Шта ли може он?... Он, који зависи од мојих осјећаја, мисли и симпатија?... Само неколико ријечи... не заслужује... и он ће бити истјеран, испраћен... и све то постоји!... и ја опет немам смјелости!... Шта ли је то?!... Да ли се ја бојим његова погледа?... Ако се не бојим, да ли се стидим?...« И њему дође тад на ум његов поглед, и он га се сад сјети свега, како тихо почне из очију, па на један мах покуља као огањ, и кад се њему упије у душу, онда му се по очима оспе

нека благост, нека неисказана милина, и он не зна шта треба тад да ради! А то му је тако несносно, јер је лишен најмилије забаве, највећег уживања: титрања с млађим!

Па је у кући постао чудноват; он је до сада веселост, коју му је природа по мало оставила, чувао за кућу — па је сад ни у кући нема. Сад је замишљен и туробан. Испитивачки гледа у жену, сина, кћер, трудећи се да испита њихове мисли, и види да ли оне знају што од свега тога, што се у његовој души догађа. Из страха да што не закључи, постаде груб. А врхунац грубости наће израза, кад је једнога дана, враћајући се кући, застао на вратима свога сина и кћер са Миланом у најживљем разговору. — Чињаше му се тада да се налази у огњу, који га обузима са свих страна; па га на један мах докопа снажан вихар, изнесе изван огња, спусти на земљу, па захвати и понесе кући са још распламћеним лицем, зажареним очима и стиснутим песницама. — Па кад стаде код њих, он хтједе да почне, али га прво дочека озбиљан и зачуђен поглед Миланов и он се као кривац умири, па оборене главе уђе у кућу, али чим прекорачи праг куће, њега обузе стари плам и помама, па као бјесомучан стаде пред женом, вичући:

— Шта значи то?... Зар сте још сад отпочели да ми доводите љубавнике у кућу?... Зар тако испуњаваш материнску дужност и чуваш кћер?... и њега загуши јед, па само млађаше стиснутим песницама, шикћући од једа.

Жена се уклањаше, гледајући га зачуђено, не знајући од чуда ријечи да проговори, а ово га још више избезуми и он рикну:

— Говори!... што ћутиш?!...

— Шта је теби човјече?... упита га преплашено.

— Шта... што је?... али не имаде времена да продужи, јер у собу уђе Рајко и Милица, па кад спазише оца разјарена, они стукнуше назад, но се он окрете њима и гњеван поче:

— Зар си још сад почела?... погледавши Милицу, па се онда окрете Рајку и продужи: — Зар тако чуваш сестру?... Ти да јој глас убијаш и износиш име на подсмијех свој вароши?... Знаш ли ти шта то значи, да се дјевојка с непознатим момком састаје?...

— Шта мари, кад сам ја ту био? — прекиде га Рајко. Затим, то није непознат момак, већ мој друг који и вами...

— Шта мени?... прекиде га љутито и љубопитљиво.

— Симпатише, само осуђује вашу пргавост.

— А како смије млађи да критикује старијег?... Добро, те си ми казао, научићу га памети.

— Шта имате ви кога да учите памети?... Шта вам он ради?... За то што вас хвали...

Али се стари разгоропади, не даде му да продужи, већ поче:

— Не тражим ја море да ме дјеца куде и хвале. Имам ја тридесет година за собом, које казују мој рад; а ваше је само да ћутите и слушате. — Ни ријечи више о томе. Али ово упамти; ако видим још једном, да висите на оној тараби, пребићу вас као мачке... као псе... па га јед загуши, оде из куће и кад се нађе сам на слободи он прошапута огорчено:

— Отпочео је и овдје да заповиједа!...

III.

Првог дана, кад му се Милан представио као чиновник, осјетио је мржњу према њему. Сама његова појава улијевала му је неповјерење, а кад су се погледали и кад је он требао као шеф да му пружи руку, он је од тог погледа устукнуо корак назад, њему се чињаше да му тај поглед нешто говори, што он не разумијеваше, али осјећаше. А кад је овај поносито изашао из канцеларије, он је дуго гледао за њим и чак онда, кад је овај сио на своје мјесто, њему се врзаше по памети његов исправљен, поносит ход; његов смјели поглед и његов крупни глас грмљаше му као гром у ушима. Он је тог тренутка осјетио да пада. Он гледаше гдје то пада, али не виђаше провалије, он се трућаше да назре ма искру од онога што из њега нестаје, али ништа не могаше да опази, само лијепо осјећаше како тоне и пада, како се нешто од њега одваљује. И што су дани више пролазили, он опажаше, како све ниже стоји, али не знађаше гдје је то стао и како је ту дошао; он опажаше у души неку празнину, али не схваташе шта је то из ње нестало и кад би се потрудио да ишта од свега тода дозна, он би тад погледао у Милана, и кад би им

се погледи срели, њему се чињаше, да се они не заустављају код његова ока, већ продужавају пут све даље и даље, допирући до мисли и срца, обухваћајући у себи и једно и друго, а он не осјећаше снаге да кида ту везу, која га је тиштила, као да му оштар нож засијеца у месо.

Па да је Милан икад показао неку врсту отпорности и иркоса, он би већ у самоме томе нашао излаза за ово стање; али ништа не бјеше од свега тога; све код њега бјеше на мјесту, све бјеше сам израз послушности, и он се само чуђаше, шта је то што у Милану почива, па му не да да ради. Он више не могаше да гледа чиновнике онако спокојне и мирне, не могаше да трпи послужитеља са његовим глупим и спокојним изразом — у њему све ускипи од гњева — и све се стиша, кад га Милан погледа.

Да хоће бар да га не погледа, да не дође, да задоцни, да не уради одмах оно што му је наређено, па би он почео већ некако оно своје старо; али овако, кад крене од куће, па му на души нагомилан давнашњи неискаљени јед и кад мисли да ће виком и праском све то од себе да отјера, гледајући преплашена чиновничка лица, како збуњено гледају у њега... све то нестане, чим дође до канцелариских врата, или управо кад уђе, јер га до њих прати старо расположење, које се прво почиње са послужитељем да задовољава, гурнувши га у прса, што није умио да му се уклони с врата, кад му их је отворио, пустивши једно сухо »Сиктер!« ..... и таман му спремне мисли, воља, снага, а њему све то прикује Миланов поглед и он збуњен долази до стола, никог не гледа, ником ништа не заповиједа. И он сваког дана налази по нешто ново у том погледу. Чини му се да чита отворено пркошење: »Свршио сам школу — ти нијеси! Сретан сам — ти нијеси! Богат си — ја нијесам, али ти имаш кћер, која ме воли! па ће тај новац, који си текао бити мој!« — И њему дође да се помами. То је све преко његове воље, а прикива га за једно ћутање, које се у канцеларији прикрива у нервозном раду, са цијепањем хартије и кршењем пера; а код куће у спавању.

А они у кући имају с њим толико разговора. Потребе све веће, јер је дјевојка за удају, а он само ћути и гледа их с пакосним једом, мислећи, да није он више у њиховим очима

оно, што је до сад био. Једва је жена имала једном времена да га запита:

— Човјече, треба за Милицу да се побринемо! —

А он разрогачи очи, па јој одговори:

— Шта јој фали? — И љубавника сте јој нашли! —

— Не ругај се са својим рођеним дјететом. — Одговори му она с пријекором. Она је већ велика дјевојка, просци долазе...

Њему се лице натмури. Очи му заскиљише, па се развукоше без израза и он осјећајући унапријед одговор, једва је упита:

— А ко је проси?...

— Милан! —

Он скочи као помаман и викну:

— Ко ти је то рекао? — па је докопа за руке и поче дрмусати.

— Рајко. Они су нераздвојни другови. — Али не могаде даље да продужи, јер је он прекиде, узвикнувши:

— Милан!... Рајко!... Лажеш!... Лажеш!... Сви ви лажете!... сви!... сви!... Сви сте ви договорни да мене старца изиграте!... сви!... Идите сви без трага!... и оде у своју собу, треснувши вратима, да се сва кућа задрма, мислећи:

— Ала се овај поткопао!... —

IV.

Лутао је као махнит преко поља, не гледајући гдје стаје и гази. Одмах је изјурио из куће као бјесомучан, јер кад је легао на постељу, чињаше му се да лежи на оштрим погледима Милановим, који га бођаху. »Ах, и овдје ми заповиједа!« — викнуо је болно. Улицама се освртао није, јер га бјеше обузео стид од помисли да и свијет зна оно што њега толико тишти; а кад се је докопао поља и погледао у пространу пучину рјечну како се прелијева у бескрајним таласима, кад је осјетио како вјетар повија крајеве његова капута и опазио како се трава таласа; кад га природа својом свјежином и лакоћом дохвати са свију страна, он се сјети гдје је и зачуди се шта ће ту! Па се прво загледа у плаво, бескрајно небо, из кога продираху силни сунчеви зраци, које погледи не могаху да издрже, њему тад дође на ум Миланов поглед и упореди га са овом

снагом. »Зашто се мој поглед обара пред тим зрацима и зрацима Миланова погледа?... Шта је то!« ... Поглед му се оте на хучну ријеку и он се загледа у мутне, таласајуће се валове и гледаше их дуго, нетремице, као да га очни погледи прикиваху за мутну воду, док се на један мах не занесе и посрну. Он се освијести, осјетивши неки терет од дугог гледања и мишљаше: »Шта је то, што у воду не могу да гледам?« И он сједе на један камен, па се загледа у траву, чупкајући је. А зелена боја, трепћући од зракова који се блистаху из јутарње росе, засузи му очи, а он јекну, скочивши: »Шта је то што спријечава вид?« ... па поље пољем оборивши главу, али се стресе опазивши ситне блистајуће капи, па је подиже на више, али је тад од сунчане свјетлости окрете у страху и тад се сукоби са мутним ријечним валима, те је опет обори, покривши очи рукама, па се затрга преко поља, да што прије утече од овог нејасног израза природе, а вјетар, шибајући око њега, звиждаше неку пјесму, у којој му се чињаше израз поруге и срама, па успори кретање, трудећи се да више ништа не мисли, не гледа, не схвата; јер ништа од свега тога не појимаше, не знајући од чега све то потиче, као ни за узрок јачине Миланова погледа.

Кад је дошао у канцеларију, он не погледа никог. Затвори врата и предаде се мислима. Шта да ради даље. Не може више овако да живи, а како му је ова канцеларија мила била, управо до јуче, док Милан не дође. Он је налазио неке душевне наслаге у свачему што је у њој постојало. Његов јед није потицао из срца, већ из необузданости, која никад не прелажаше границе. Он је њу тјерао донде, докле није противника побиједио, па га је онда дизао и миловао, па опет обарао и опет миловао. Сад је то све нестало. Његово најмилије уживање је пропало, и он нема снаге да га поврати, и онда на што сав живот, на што рад? Како ће он више да долази у ту канцеларију, у којој нема права да заповиједа? Како ће у кућу, у којој га исто чека? И сад ће све бити у већој мјери! Сад ће тај камени Миланов поглед да му обухвати и душу и тијело; сад ће све да збије у своје оштре ивице и да изједначи са правом, са старјешинством и положајем. Па на што ће му такав живот тада? Да одбије Милана, не може, а како ће да

му дâ свој пристанак?... Зар да се жртвује за оног, кога толико мрзи? Згрози се од помисли, да он с њиме под једним кровом станује. Шта би он тада био у тој кући? — помисли. Он сад страхује од његова погледа у калцеларији, у којој му положај даје право да заповиједа: а шта ће бити у кући — у којој се све изједначује? Али се на један мах разведри, лице му чисто оживје и доби израз веселости; он приђе вратима, нагло их отвори и викну:

— Милане, дођи овамо! —

Овај уђе.

— Сједи. — Да се разговарамо озбиљно. Мени су све казали. Ти иштеш Милицу. Ја немам ништа против тога. Даћу ти је — али само под једним условом. — И ту стаде па погледа Милана испитивачки.

— Под којим? — упита га Милан зачуђено.

— Чим се вјенчаш — а то што прије да свршиш, одмах да тражиш премјештај из ове вароши. —

— За што?... прекиде га Милан.

— А док се не вјенчаш — иди. Никако у канцеларију не долази, ја те тражити не ћу, јер ми не требаш.

— Шта то све значи? — упита га Милан увриједјено.

— Хоћеш ли или не?... упита га Јанко озбиљно.

— Али молим вас!...

— Нема више никаква преговора! Одмах хајде и спремај се за свадбу. Да ћу ти новаца, да ћу ти све, што је од потребе Хајде!... одмах иди!.. Шта чекаш?... Иди!... и он га догура до врата, па кад га изгура, он се окрете и погледа чиновнике, те се развика:

— А за што ви господо не радите ваш посао? Шта се вас тиче ово?... Господине Марјане дођите да се разговоримо мало!...

И кад се за Марјаном затворише врата од шефове канцеларије, тад се по кад кад чујаше кроз храпав шефов глас, писка бриједног Марјана...

А сунчани зраци преламајући се кроз неправилна стакла прозорска, прскаху у тисућама боја, од којих шефов поглед бјегаше, не знајући за што. —

Цетиње, 17/V. 1903.

GRUŽ.

Topografično-povjesničke bilješke (6)

Vice Adamovića.

VI.

Premda je po spomenutijem nezgodama Gruž mnogo pretrpio i mnogo izgubio, ipak je uslijed marljivosti i zauzetnosti svojijeh stanovnika gruški škar znao da uzdrži dobar glas, što je od starine uživao medu pomorskijem svijetom, te se u XVIII. vijeku gruško i dubrovačko brodovlje opet podiže do visokog stepena,[1]) opet procvjeta ńihova trgovina i slavni stijeg sv. Vlaha opet je lepršao po svijem stranama jadranskoga i sredozemnoga mora. Kad 3. novembra 1766. godine eto ti dva francuska drva, koja bacaju sidro u Gruž i prijete osvetu poradi neke neznatne razmirice izmedu republike i francuskog konsula Prévosta. Odmah se dva senatura republike odvoze na prijeteće brodove; ali im ńihov zapovjednik osorno navijesti, da se š ńima ne razumije upuštati u ma koji dogovor, nego da će raspravljati sa cijelim senatom. Ipak se i ova razmirica smiri na dobre, te jutrom 19. istog mjeseca, na veliku radost Gružana i gradana, Francuzi odjedre iz luke, koju još pozdrave sa 11 hitaca iz topa.[2])

Ali, koja fajda, kad se do malo opet Gruž nade u golemoj neprilici uslijed rata, što Turska 25. novembra 1768. navijesti Rusiji. Grof Aleksije Orlov, ruski admiral, dojedri u Moreju, i budući susreo neke dubrovačke brodove, što su nosili hrane za Carigrad, posmatra ih kao saveznike neprijateljske države, te se na mah stavi u potjeru istijeh, dapače on stane goniti i plijeniti dubrovačke brodove gdjegod bi ih našao, a uz to zaprijeti, da će i sam grad Dubrovnik razoriti.[3]) Poklisari dubrovački pohrle Orlovu i česarici Jekaterini II., te se obrate i na bečki dvor, eda bi odstranili tešku nevolju i izbjegli

[1]) Upor **Dr. Jireček** op. cit.

[2]) **Yriarte** „La Dalmazia", str. 214.

[3]) **Yriarte,** op. cit. str. 218; *L'Epidauritano* 1870. str. 20; *Düringsfeld*, op. cit. str. 260; *Grof Sorgo* „Dubrovnik ilirska republika", rukopis kod pisca ovijeh bilježaka.

očitoj pogibli. Ali ćesarica ne htjede da sasluša Frana Rańinu, poklisara republike, nego kad se ovaj spremao na povratak put Dubrovnika, Jekaterina mu dostavi, po ondašńem običaju 1000 rubalja za putne troškove. Rańina ne primi taj dar, nego uzme samo jedan od tijeh novaca i reče: „Pošto nijesam bio primljen kao poklisar, te mi nije sreća u dio pala da ponesem sobom dobre glase o milostivoj ćesarici, ne usudujem se primiti ponudenu mi svotu; no ipak ću uzeti samo jedan od tijeh novaca na vječitu uspomenu velike ćesarice, koju moj rodni grad duboko štuje i ljubi".

Malo za tim (1774. god.) bi sklopljen mir izmedu Rusije i Porte, te se dode do sporazumljeńa i s Dubrovnikom, na temelju pogodbe, koja bi potpisana na brodu *„Nadeždi"* pred lukom grada Livorna.

I kad se činilo da se tijem sve svršilo, te da će Gruž uz cijelu dubrovačku okolicu napokon uživati blagodat mira, pa da će se jednom opet veseliti plodom svoje obrtnosti i trgovine,[1]) eto iz nenada kuenu kobni čas za državicu, od mnogo vijekova te gruški škar i ono brodovlje, kojemu je Dubrovnik imao zahvaliti svoju obilnost i bogastvo, sve to pogine kroz kratko vrijeme, sve bi gotovo za vazda uništeno. Nu što je pri tolikoj nesreći najžalosnije i domoljubnom srcu neutješljivije, taj zadńi, smrtonosni udarac pretrpje Dubrovnik od jednokrvne slovinske braće. Politika i rat rijetko da i dandanas imaju obzira prema članovima istog roda i plemena, a kamo li se to moglo očekivati pri samom osvitku XIX. vijeka, kada buknu rat izmedu Francuske i Rusije. Prva ude preko Knina u Dalmaciju 12. februara 1806. sa 5000 ljudi pod zapovjedništvom generala Molitora, dočim ruska eskadra sa 11 velikih brodova i nekoliko mańih, predvodena admiralom Sińavinom, doplovi u Kotor. I jedna i druga vojska bace odmah oko na slobodni Dubrovnik, koji bi im mogao da služi kao znamenita strategična tačka za dalje ratne evolucije. S toga Rusi s jedne strane poručuju senatu dubrovačke republike, da im dopusti ući u grad kao prijateljima i saveznicima, a da će

[1]) Početkom IX. vijeka imao je Dubrovnik 175 svojijeh brodova. Vidi: **Erber**, Programma dell' i. r. ginnasio di Zara 1887-87. str. 16. Dočim po odlasku Francuza, 1815. god. Dubrovnik je imao još samo 60 brodova. Uporedi: **Petter** op. cit. str. 193.

oni braniti od Francuza dubrovačku državu i obezbijediti joj dosadašnu slobodu[1]). Francuzi pak s druge strane potraže, da im Dubrovčani dopuste samo odmoriti se i otpočinuti za koji dan, te da će odmah proslijediti u Kotor.

U tolikoj se zabuni nade senat, znajući dobro, da se zlo ne može odvratiti ni kocem ni konopcem, te mu bijaše teško da se odluči za ovu ili za onu vojsku.

Grof Ivan Kaboga predlagao je, da se zamoli Sultan, da bi Dubrovčanima darovao gdjekoje ostrvlje u Arhipelagu, gdje bi se svi naselili i novi Dubrovnik utemelili. No taj predlog, ma koliko bio patriotičan, ne bi primljen, te, i ako se množina senatura izjavi za primaće Rusa u grad, ipak se dogodi, da mańina potajno ugovori s Francuzima, koji u broju od 1500 ljudi s generalom Lauristonom na čelu, ulegoše u Dubrovnik 26. maja 1806., i zapremiše sve tvrdave.

Kako Francuzi stave nogu na dubrovačko zemljište, brodovlje ove republike bi smatrano kao francusko, te kao takovo postane plijenom svijeh onijeh, koji su mrzili glasovitog Napoleona[2]). Rusko brodovlje ude odmah u Gruž[3]).

U isto doba krene po suhu ruska vojska, kojoj se pridruži od sedam do osam tisuća Crnogoraca i gdjekoji od selaka konavôskijeh, te svi zajedno napadnu na Dubrovnik, što su branili 1200 Francuza, pod zapovjedništvom generala De la Gourgè (ili, kako drugi pišu, Delgorgue). Ovaj, teško rańen, poginu 17. junija 1806. u bici kod Brgata, na mjestu što se zove Tumba, a kad ode glava, ode i uzglavlje, jer Francuzi, preplašeni, povukoše se u grad.

Tada Crnogorci s ostalom vojskom popale i posijeku sve, što im dode do ruka, te se računa, da je gubitak, što tom prigodom pretrpi Gruž, Konô i ostala bliža okolica, iznosio od 14 do 20 milijuna franaka[4]).

---

[1]) **Wilkinson** „Dalmatien und Montenegro" bearbeitet von Lindau, II. str. 298; **Düringsfeld** loc. cit. III. 267.

[2]) **Wilkinson**, op. cit. 299; **Yariarte**, l. c. 218.

[3]) Vidi: Chiudina „Storia del Montenero" str. 79.

[4]) Neki pisci računaju taj gubitak na 14.000.000 franaka, kako Katalinić i Wilkinson, a drugi ga pak cijene do 20.000.000 franaka, kako Sorgov rukopis nosi; pak Matija Ban u „Zrcalu povjestnice dubrovačke", i mnogi drugi.

Stoprv 6. julija 1806. pođe za rukom generalu Molitoru da oslobodi grad od neprijateljske opsade. „Pri dolasku Molitora, piše Modrić, saveznici, uzmicajući, popale Gruž, pri čemu se ruski oficiri natjecahu, koji će se prije baciti gorivom, te poharati one iste kuće, koje ih malo prije bijahu gostoljubivo primile". Pak nastavlja odmah ovako: „Osim plijena i lova na brodove (cattura dei bastimenti), osim popaljenijeh kuća, Gruž je pretrpio golemih, nenadoknadivih šteta, jer njegovi škari bijahu popaljeni, a na istijem izgubi šest velikijeh brodova, koji su bili gotovo spravni za porinuće, pak propadoše još sva skladišta drvla za gradeńe brodova, vas katram, sve konoplje, gvožde, i t. d.[1])

To bijaše sve imańe Gružana, jer u tom bijahu uložili znamenite glavnice, pošto je škar bio za njih gotovo jedini izvor dobitka i blagostańa. Na gruškom bi se škaru često gradili u isto doba 20-30 trgovačkijeh brodova. Svake bi se godine porinulo od prilike do 12 brodova, koji bi nadomjestili one, te bi preko godine propali. Osim novijeh brodova, tu su se popravljale i stare plavi, koje bi se s daleka puta povraćale, a tijeh je na godinu dolazilo do blizu osamdeset na škar.

K tomu broju vlastitijeh dubrovačkijeh brodova treba još pridodati do kakvijeh 50 tudih, koji bi u grušku luku dojedrili za potrebite popravke.[2])

Kad se uzme u obzir toliki broj brodova, lasno je pojmiti kakav se život tu očitovao, kakve li su dobiti crpili Gružani iz te znamenite obrtnosti, u kojoj su oni, kako smo već vidjeli, bili pravi majstori.[3]) Za vrijeme najvišeg razvitka dubrovačkog brodovla nalazilo je dobiti na gruškom škaru do 1000 radnika, što iz bližijeh sela, što iz samog Gruža.

Koje čudo dakle, ako bi se svako porinuće novog broda proslavilo, kako smo vidjeli, na osobiti način. Tako, da iznesemo barem jedan primjer, kad su braća Senkići god. 1819. porinuli svoju veličanstvenu plav, koju je resilo ime slavnog matematičara Marina Getaldića i koja, po svoj prilici, bi prva,

[1]) „La Dalmazia", 260.

[2]) Vidi: *M. S. Zamańa* u „Epidauritano" za 1869. str. 31.

[3]) Vidi: Adamović „Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije" II. dio, str. 77.

što se na gruškom škaru sagradi poslije kobne godine 1808., uz ostale iskaze radosti i veselja, cvijet ondašnje dubrovačke inteligencije štampa lijepu kitu pjesama, što na srpskom, što na latinskom i italijanskom jeziku.

Ali porinuće broda Senkićâ bijaše na žalost kao zadńi blesak dogorka, što se već gasi i dune, jer do malo prestane u Gružu svako preduzeće, grobna se tišina pruži povrh njegova starodavnog škara, umuknu za uvijek radionice, presuši svaki izvor blagostańa.

Gruž ni do danas nije još izliječio teške svoje rane, još se nije povratio na prijašńu obilnost i udobnost, jer još i dandanas škar ńegov stoji opustošen u potpunu mrtvilu.

Istina, da je sadašńa vlada nastojala kako bi povratila tu nekadašńu grušku obrtnost, a to najprvo zavedeńem lazareta, koji bi ustanovlen 1833. god., pak zasebnom školom za gradńu brodova, koja bi zavedena školske godine 1856-57.

Lazaretom se smijeralo na to, da svi trgovački brodovi, te bi dolazili s istoka, imali su da za neko vrijeme stoje u kontumaciji u gruškoj luci.

Mnogo se očekivalo od te ustanove; ali na žalost koliko je ta očinska vladina namjera bila i zgodna i dobra, ipak nije donijela Gružanima gotovo nikakve koristi. Škola pak, ili tačnije, tečaj za gradeńe brodova nije imao duga života, pošto su na veliku našu nesreću parobrodi sve to više bili počeli suzbijati i pritiskivati brodove na jedra, a škar gruški bijaše i tako već davno propao, s toga spomenuti tečaj ne naide na onaj odziv u narodu, što je bilo želeti, a da se tečaj može održati. Tako već 1860. god. bi ukinuta ta inače veoma korisna katedra.[1])

[1]) Uporedi: V. Adamović l. c. str. 82.

О ВАСПИТАЊУ И ЊЕГОВОМ ЗНАЧАЈУ ПО ЧОВЈЕКА И НАРОД.

— Коста Мајкић. —

(свршка)

Осамнаести вијек познат је као вијек утопија и планова васпитних. У средњем вијеку човјек не имађаше повјерења ни у природу ни у свој разум; средњи вијек живио је као што вели чешки свеучилишни професор Фрањтишек Дртјина супранатуралистичким и супрарационалистичким животом. Средњевјековни човјек више се бринуо о небу него што се старао да побољша своје стање на земљи. Римско свештенство већим дијелом живљаше и сувише земаљски, али то му ништа не сметаше да учи непросвијећену масу нека се одрече земаљских добара и нека обрати своје погледе на небо и загробну блаженост. Најприје ренесанса а послије чешка и њемачка реформација донекле су повратиле човјеку повјерење како у разум тако и у природу која га опкољава. Али ни ренесанса ни реформација не имађаху онако силну вјеру у природу и разум човјечји као што то имађаше XIII. стољеће. Људи у том вијеку вјерују као и стари Грци да је природа и разум довољна да човјека учини срећним и блаженим још овдје на земљи. У XVIII. вијеку и индивидуализам искаче на видик. — Појединци не ће више да трпе црквених и социјалних веза; они хоће да живе самосвојним животом и да све своје силе употребе и опробају. У том стољећу и народи се еманципују; сви народи устају да усаврше свој језик и своју литературу. Народни језици уводе се у школе, на мјесто латинског језика, који кроз цио средњи вијек па чак и у XVI. и XVII. стољ. бијаше једини наставним језиком. Штурмова школа у Штрасбургу не допушташе ђацима ни да говоре материнским језиком; Језуите још више него Штурм забрањиваху да се материнским језиком по њиховим школама збори. Разговарати материнским језиком држало се је као неки пријеступ; ради тога ђаци су бивали кажњавани и давана су им разна погрдна имена као: магаре, прасе, и т. д. У XVIII. стољ. народни језици до-

бивају превагу над латинскијем и свукуда отпочињу се са већим маром националне културне њиве обрађивати. Рационалисте осамнаестога вијека никако се не спокојавају више с тиме да се младеж васпитава само по књигама и из књига; они хоће да васпитање буде реално т. ј. хоће, да човјек познаствари и природу помоћу опита. Модерна техника има своје почетке у XVIII. вијеку. Вјера у моћ разума пење се чак и на пријестоље. Јосиф II. аустријски цар, Фридрих II. пруски краљ и Катарина II. руска царица бијаху присталице рационалне философије и радо опћаху са главним представницима те философије Волтером, Лајбницом и др. У XVIII. вијеку појављује се и оптимизам; неки философи учаху, да су сви људи од природе једнаки, и да би сви људи били добри и мудри само кад би код свију разум подједнако био развијен. Тако н. пр. Француз Хелвеције учаше, да би се са васпитањем и законодавством дала сва зла из људског друштва искорјенити; Лајбниц проповиједаше како ће се људство тек онда реформовати ако се васпитање како треба реформује, а Кант исповиједаше да само човјек са васпитањем постаје правим човјеком. У XVIII. в. никао је и филантропизам; један од највиднијих његових представника био је њемачки идеалиста и прослављени радник на пољу васпитања народног Бацедов. На разним мјестима подижу се васпитни устави називани филантропини; задаћа тијех устава била је да човјека васпитају, побољшају, усаврше. Како се је с филантропизмом изражавала љубав к људима и ближњему у опште, то је са свим разумљиво што се филантрописте не ограничаваху на школско васпитање, већ усиљаваху да одстране из друштва људскога све установе, које служе на укор хришћанској доброти и милосрђу. Не само што је нужно из школе одстранити претјерану строгост и тјелесну казну, већ треба и законодавство да се измијени, да постане хуманитарније, па да са злочинцима и преступницима блаже поступа. Смртна казна треба сасвим да се укине. Што некоји људи гријеше и падају у разна искушења и зла, не треба њих за то правити одговорним, него само друштво, које се није о том побринуло да те несретнике васпитањем на правилнији пут изведе. филантрописте први јаче акцентују васпитање социјално. Песталоци са свим јасно

показује какви би односи требали да владају међу законодавством и васпитањем; тај одушевљени пророк, плодни душевни радник и несаломљиви бранилац слабих и биједних учаше, да се нико не може одужити ни Богу ни свом ближњему милодарима, тренутним саучешћем и утишавањем нечије невоље једним или два новчића, него сталним, правим и благотворним радом, којим једино може се зло, биједа, глупост, неправедност и нездрави егоизам из људског друштва одстранити. Што довде наведосмо доста је да се види, како је XVIII. вијек управо обиловао разним реформаторским смјеровима и како је вјеровао у свемогућност васпитања. Сувишно је овдје и напоминьати, како рационализам (једнострани култ разума) није човјечанству донио онога блаженства за којим се је тежило. Рационалистичка философија у великој француској револуцији досегла је свој врхунац, гдје је на пријестоље божје био постављен *људски разум*. Али тим је рационализам претрпио велики удар и вјера у његову свемогућност била је јако уздрмана.

У деветнаестом вијеку људски погледи на живот мијењају се. Онај оптимизам, она вјера и људски разум и у блаженост људску у будућности уступа пред разочарањем, у које бијаше доспјело европско друштво услиједе многих криза. Масе народне у осамнаестом стољећу бијаху у велико прогледале. Рационалисте и филантропи учинили су човјечанству огромну услугу тим, што захтијеваху од главних представника у државама, да подједнаку бригу воде о свима грађанима и да школом и јавном наставом створе могућност за интелектуално усавршивање свију људи без обзира на сталешке разлике. Али пошто су већ у масе биле, бар донекле, очи отворене, она не налажаше довољно разлога да буде оптимистички расположена. У осамнаестом вијеку само богатији људи и научењаци одаваху се оптимистичким сањаријама и вјеровању, да је свакоме умноме створу с тим довољно поможено, да дође до своје среће, ако му се разумне моћи прошире и појачају. Али чим је маса дошла до душевне свијести, она је стала више о друштвеним уређењима да размишља и да истражује узроке људске неравноправности, коју не могаху одстранити ни рационална философија ни филантропизам. Масу друштвену, нарочито радничку

класу, тиштила је највише господарска неједнакост. Док капиталисте и велики посједници живљаху у изобиљу и раскоши, дотле фабрични радници и службена класа људи уопште трпљаше највећу оскудицу и бораше се са страшним недостацима. Па онда какво чудо што масе народа европских у почетку деветнаестога стољећа почимљу гледати на свијет и на живот песимистичким очима? Песимизам је нашао своје представнике и међу душевним великанима првога реда. Тако на примјер сва поезија бесмртнога и генијалнога лорда Бајрона кипти срдбом противу неправди и зала свјетских; силно попут Бајрона протествује противу зала свјетских и Леопарди. Нарочито моћни дух Бајронов са својим болом, незадовољством и гњевом умио је да дâ силна израза општем расположењу, које у свијету владаше. Бајрон је нашао у свима земљама, код свију образованих народа читаво коло пјесника, који су, премда не са оном плаховитошћу као он, опјевали или боље да речемо у пјесмама износили негодовања своје душе, која никако није могла да се измири са постојећим стањем ствари у свијету. Песимизам је нашао и међу философима своје поклонике; Шопенхауер и Ниче су најтипичнији његови представници у философији. Шопенхауер употребио је сав свој огромни дар да увјери све оне који још у овом свијету налазе нешто узвишено, лијепо и добро, како овај свијет ништа не ваља и како је живот свакога човјека без икакве вриједности, како је јадан и мизеран. Шопенхауер доказиваше како је људски разум слаб и како он врло мало може утицати на покварену природу људску. Код човјека као и код других животиња, учаше Шопенхауер, на првом су мјесту нагони и воља, па тек онда долази разум. Воља људска слабо се покорава суду разума; разум нема снаге да рад људске воље тако регулише, како би она увијек само добро хтјела и за добром тежила. Дакле карактер људски ни путем васпитања не може се много измијенити, јер развиће разума не дозвољава и побољшање воље; воља остаје вазда слијепа; она са нагонима (истинктима) творила је и твориће увијек главни хабитус карактера човјечјег. Charakter ist constant (карактер је сталан) гласаше Шопенхауер; забадава све школе, књиге, умјетност, наука: *шо ред свега тога људи остају покварени, егоистични и зли; то им*

је прешло у наслеђе од њихових предака, противу наслеђа ни разум, ни наука, ни васпитање не могу бог зна шта учинити. Шопенхауер је прегонио учећи тако. Додуше наслеђе игра важну улогу у животу и развићу људском. То је доказано и помоћу биолошких и медицинских испитивања. Конституција тијела, разне тјелесне немоћи па у многоме и душевно стање стоје под утицајима наслеђености (хередита). Али Шопенхауер утицај наслеђености сувише је издизао и прецијењивао. Грјешио је, доказујући да противу наслеђа ништа се не може чинити. Човјек, долазећи на свијет не доноси са собом већ развијену некакву болест душевну или тјелесну, већ само наклоности (диспозиције) к тој болести; разумном васпитању може поћи за руком да наклоности к некој болести ако не сасвим парализе, а оно бар ублажи и смањи. Нужно је још напоменути како наслеђе није јединственим фактором развића. Новија наука о развићу (еволуција) поучава нас, како сваки индивидум има подобности прилагођавати се спољашњим погодбама живота. Та подобност прилагођавања позната је у науци под именом *варијабилита*. Наслеђе означава консервативност а варијабилита прогресивност. То значи да добрим и правилним васпитањем човјек може прилагодити се новим циљевима живота а удаљити се од старих навика и наклоности. Васпитање, премда није свемогућно, опет може код васпитаника (ђака) добре навике и наклоности потпомагати а 'рђаве пригушивати и одстрањивати. Карактер човјечји није као што би хтио Шопенхауер константан (сталан); код сваког појединца он се мијења и пролази кроз разне фазе. Варијабилита као позитивни чинилац у васпитању стоји проти наслеђености. Дакле васпитање не може све али може много учинити при облагорођавању људске душе и карактера.

Већ смо видјели како су у почетку прошлога (XIX.) вијека нижи слојеви европских народа, пошто су дошли до јаче душевне свијести, почели негодовати и протестовати против неправди и неједнакости у друштву. Ти нижи слојеви, видећи своју биједу, сасвим је појмљиво да на свијет овај нијесу ни могли гледати друкчије до песимистички. Огромне гомиле људи тукло је зло и неправда у главу, па какво чудо да су се они због тога мрштили, љутили и викали? Из почетка не-

задовољне масе мишљаху да је могуће зло одстранити само насиљем и превратима. Тако је поникао у Европи анархизам и нихилизам. Али масе почеле су се брзо тријезнити и долазити до увјерења, да се насиљем и револуцијама не може ништа постићи, већ да је потребно зло одстрањивати *просвјетом и организованим радом*. Социјална демократија у западној Европи данас сасвим друкчије ради него што је радила педесет година назад. Данас она гледа да васпита и образује своје чланове, да се добро организује и да тако добије што јачег уплива у државама, па да помоћу законодавства и парламентарним путем дође до својих идеала: *равноправности политичке и господарског богатства*.

Песимизам, који бијаше у првој половини деветнаестога стољећа међу радничком класом јако одомаћен, почиње да уступа пред љубави за животом и вјером у сношљивију будућност. У новије вријеме одомаћава се у Европи мелиоризам, који не признаје овај свијет ни за најбољи ни за најгори; појима свијет реално, такав какав је, али у исто вријеме има повјерења да је могуће побољшати га. Мелиоризам вјерује у напредак, али тај напредак не схвата једнострано као рационалисте у XVIII. вијеку; он признаје да није доста развијати човјечји интелекат, већ велику пажњу нужно је обратити и на човјечју вољу и осјећање. Васпитање је само онда добро и врши своју улогу ваљано, ако цијелога човјека развија. — Некада су школе постојале искључиво за привилеговане касте, данас се школе и васпитање уопште све више демократизују. Некада дјаци у школама учаху познавати само прошлост, па и њу једнострано а данас поред историје човјек у школи учи познавати и савремени живот, па богме донекле и будућност одређивати. Васпитање сваким даном добија више практичнији карактер, што је сасвим добро, јер од какве је фајде човјеку знање, ако не умије да га употреби и да се користи њим у животној борби? Модерни идеал васпитања је социјални. »Васпитање индивидуално је подређено социјалном.« Тако учи у наше вријеме Натроп а с њиме и многи други. Тим идеалом одушевљаваше се још у XVII. стољ. славни Коменски, а на остваривању тог идеала радио је неуморно кроз цио свој трудни живот и Песталоци. »Још у најранијем дјетињству треба

засадити у душу дјечју љубав, и научит дјецу да се човјек рађа Богу и своме ближњему.« За Бога и ближњега свога живјети и радити, — то нам проповиједа и препоручује највећи живи пријатељ читавог човјечанства Лав Николајевић Толстој. Та његова жеља стоји у потпуној хармонији са тим златним ријечима Коменскога, које горе исписасмо. Модерна школа стара се да испуни то што јој препоручују ти великани, и буде ли у том послу истрајна, људство ће доживјети боље дане и срећнију будућност.

Идеал васпитања није сталан; он се мијења са временом у коме човјек живи и са културним нивоом до кога су поједини народи доспјели. Али да је васпитање од вајкада било, а да је и данас од непроцијењеног значаја по род човјечји, излази и из тога, што поједини народи у времену свога пропадања лаћаху се васпитања као моћнога средства, да пропаст која им је грозила сузбију и одстране, и да тако своје народно тијело сачувају од коначне смрти и распадања. Примјером ћемо то расвијетлити. За вријеме ратова Наполеонових њемачки народ бијаше раздробљен, разједињен и раскомадан. Њемци, увиђајући своју слабост, напрегоше све своје силе, да се из тог пониженог положаја избаве. Највећу пажњу њемачки препородитељи обратише на школе у којима се пружаше васпитање народу. Благодареће томе Њемци заиста за неколико десетина година постадоше важан политички и културни чинилац у Европи. Њемачке војсковође саме признаваху, да је код Садове много допринио да њемачко оружје побиједи њемачки кантор (учитељ). Французи, послије несрећног ратовања с Њемцима, обраћаху велику бригу васпитању свога народа. Васпитање младежи је најсигурније јамство боље будућности народне. Тог гесла држе се и по њему свој рад управљају све боље француске главе. И доиста за посљедњих тридесет година Французи су постигли огромне успјехе, тако да данас, што се тиче васпитања народног, могу послужити осталом свијету као узор. Код Чеха први њиховн будитељи посвећиваху васпитању народа свога велику пажњу. Славни политички поборник чешки, Карло Хавличек, још прије педесет година, стара се да оснује »Друштво Коменски« које би се старало о културном уједињењу чешкога народа. Хавличек,

премда бијаше по занимању публициста, то му ништа не сметаше, да се занима са Песталоцијевим књижевним дјелима и да проучава његове педагошке идеје. Други славни Чех Пуркиње гледо је спасење чешкога народа у подизању једне величанствене академије народне, која би имала задаћу да створи васпитни систем за Чехе. Палацки, народни отац, кроз цио живот вођаше бригу о васпитању свога народа. Колико и колико је пута тај узорити муж довикивао Чесима: Кад год смо нешто вриједили и нешто значили, кад год смо међу другим народима једно од првих мјеста заузимали, то никад није било материјалном силом, већ увјек са моралном, силом која је стајала у служби великих идеја. Културно гесло по ком је Палацки радио и руководио се у својим препородитељским реформама било је: »Просвјетом к слободи«. То гесло оставио је Палацки у аманет своме народу. Ригер као и Палацки упућује Чехе нек се постојано о своме васпитању и образовању брину, па их никад никаква сила премоћи не ће. Из свега што је речено увидјеће српски читалац како је неисказано важна улога, коју васпитање игра како код појединаца тако и код читавих народа.

Ми Срби ако желимо себи добра, ако желимо нашему народу сигуран опстанак у будућности, ако смо ради једном доћи до бољег, човјечнијег и достојанственијег живота, нужно је да сви уложимо труд у то, како бисмо створили један *општи српски васпитни идеал*, помоћу кога би се раскомадане силе нашега народа прикупиле у један моћни културни организам, који би имо довољно снаге да одоли свима опасним непријатељским утицајима којима је наш народ био вазда, али никад као данас изложен. На пољу васпитања народа нашега сви смо дужни радити; на том пољу све нас чека огроман посао. Латимо се тог светога посла са свом одлучношћу, истрајношћу и енергијом; ту се покажимо да смо Срби, да смо људи! Кад обезбиједимо народу нашем ваљано васпитање, можемо бити унапријед увјерени, да ћемо помоћу такога васпитања створити и *општу српску народну свијест* о којој ће се сви умишљаји и задње намјере наших злотвора разбити. Дакле сви прегнимо на посао на васпитавајмо нашу младеж и задахнимо је, *општом српском свијешћу*, спремимо је за душевну и фи-

зичку борбу, наоружајмо је узвишеним принципима хришћанскога морала; кад то постигнемо онда ћемо моћи бити сигурни, да ће будуће генерације српске бити достојни носиоци наших народних идеала, и оно, о чему смо ми дојако само сањали, постаће јава!

У почетку овог нашег разговора казали смо да дијете, долазећи на овај свијет, слабо је и мало моћно. Без родитељске помоћи оно би загинуло. Али у слабом и маломоћном дјетету налазе се латентне душевне силе, које се тек морају у живот изазвати. Мајка је прва душевна будитељка свога чеда; она прва запали ону божју искру, коју дијете са собом на овај свијет, доноси. Паметна и добра мајка анђео је хранилац своје дјеце. Ваљан отац потпомагаће своју супругу при њеним тешким васпитним дужностима. Ако се дијете у родитељској кући честито васпитава, тим ће бити школи посо у пола олакшан. Не само мајка и отац, већ и учитељ и сви одрасли људи морају имати љубави према дјеци. Сви се морамо учити да што боље познамо душу дјечју, сви смо дужни дјецу волети и племенито на њих утицати. Лијепо је рекô наш Змај: »У деци је света клица, нова моћ с' у њима крије, бољи свет би мого нићи, кад би знали развити је.« Васпитајмо дјецу како ваља, па ћемо се тим одужити Богу, по чијем смо обличју створени, народу уз којега смо изашли и човјечанству чем смо један орган.

Браћа, 13/VII. 1903.

MUDRE IZREKE.

1. Oni koji puzaju pred višim od sebe, vazda gaze one te su im niži. Buckle.

2. Nema sumńe da će ludi, koji su jednom izgubili svoju neodvisnost, izgubiti na svrhu i svoju snagu. Isti.

3. Trijem znanosti hram je demokracije. Isti.

4. Ko ne osjeća mrak, taj ne će nikad ni tražiti svjetlost. Isti.

5. Čovjek je roden slobodan, a svuda je u lancima. Rousseau.

PROBLEM PROSTORA.

— K. Tadin (Dr. Torkvato). —

U trinaestome broju ovogodišńeg „Srđa“ izašao je članak sa gorńim naslovom pod pseudonimom *Mistagog*. U tome članku pisac se je trudio da razjasni neke tačke ovog vrlo zamršenog filosofskog pitańa i gledao je odstraniti neka protuslovļa koja se, po ńegovom mnijeńu, nalaze kod mnogih filosofa, koji su raspravļali o problemu vremena i prostora; a pri kraju iznosi neka svoja načela, koja bi nam morala da rješe teški ovaj problem.

Pročitavši onaj članak, namah mi pane na um, da se i ja malo zabavim istim pitańem; tim više, što cijenim, da se moja načela ne sudaraju sa *Mistagogovim*.

O problemu vremena i prostora raspravļali su gotovo svi filosofi modernog i starijeg doba i to sa raznijem uspjehom. Jedni su bili za realnu eksisteneciju i jednog i drugog, drugi su ih nasuprot svodili na proste forme ļudske spoznaje.

Zašli bismo u prostrano polje, kada bismo htjeli na široko predstaviti cijelu evoluciju i razne faze, kroz koje je prošlo ovo zamršeno pitańe. Svaki je filosof našao za shodno, da što novo iznese, ne pazeći mnogo puta, da li će pitańe riješiti ili ga gore zamrsiti.

U ovoj radńi nastojaćemo iznijeti neka glavna mnijeńa, ispitati ih i pri kraju osvrnuti se i na zakļučke gosp. Mistagoga.

Prvo pitańe, koje nam se ovdje nameće, bilo bi: da li se ideja ekstensije pojedinih tjelesa razlikuje od ideje čistog prostora?

Locke tvrdi: „ekstensija tjelesa nije drugo već jedinstvo ili niz solidnih dijela, koji se dadu lako rastaviti i kretati; dočim ekstensija prostora znači neprekidnost nesolidnih dijela, nerazdjelivih i koji se ne dadu kretati. Imade mnogo ļudi, a i ja sam medu ńima, koji tvrde da posjeduju bistru ideju čistog prostora i solidnosti, i da shvataju ideju prostora, a da ne nalaze potrebitim zamisliti i materiju, koju bi prostor zaokruživao. Ovo bi baš bila ideja čistog prostora. Ali, oni su također uvjereni, da uz ovu ideju *čistog prostora*, imaju također i drugu sasvim različitu t. j. i ideju materije, koja zaprema taj prostor

i koja može biti lako odstranjena. Da ne prebjegnem uništeńu pojedinog tijela, pitam: može li čovjek imati ideju kretńe jednoga tijela, a da ga ikako kasnije ne zamijeni? Držim za stalno, da taku ideju može svaki čovjek stvoriti; jer ideja kretńe jednoga tijela ne zahvata ideju kretńe drugoga tijela, kao što ideja oblika (figure) jednoga tijela ne zahvata jednaku ideju oblika drugoga tijela. Mislim također, da možemo sasvim dobro imati ideju jednog osamljenog tijela, koje se kreće, dok su nasuprot ostala u mirnome stańu. Postavivši ovo kao dokazanu istinu, mjesto, koje tijelo krećući se napušta, daje nam ideju jednog prostora, bez solidnosti, koje drugo tijelo može zapremiti, bez ikakovog otpora."

Treba opaziti, da ova nauka engleskog filosofa o prostoru u opreci je sa onom ńegovom o postanku naših ideja; jer, ako izvan ideje tjelesne ekstensije mi imamo također i onu druge ekstensije, koju smatramo kao čistu; i ako nam sjetilà ne mogu pružiti drugu ideju ekstensije do one tjelesne: dosljedno slijedi, da ideja *čistog prostora* ne proizlazi iz sjetila; opstoji dakle jedna prosta ideja izvan sjetila, a ovo je baš ono što se protivi Lockeovoj nauci o postanku naših ideja.

Locke se također trudi da dokaže, da je ideja praznog prostora sasvim različita od ideje tjelesne ekstensije, i da mi imamo dvije ideje o dvjema raznim ekstensijama. Tjelesna je ekstensija neprobojna (impenetrabilis), a prazni prostor probojan. Tjelesna se ekstensija dade dijeliti, a prazni prostor je nerazdjeliv. Dijeliti i lučiti realno, znači napraviti dvije površine, razlučivši strane, koje su prije sačińavale jednu samu cjelinu. Dijeliti pameću, znači promisliti dvije površine, gdje je prije bila neprekidnost, i smatrati ih kao udaljenu jednu od druge, a ovo se jedino može uraditi kod stvarî, za koje naš um misli da su podvrgnute djelidbi. Ali ni realnoj djelidbi, ni onoj pameću nije podvrgnut prazni prostor. Čovjek može mjeriti jedan dio ovog prostora, jednak ovoj ili onoj mjeri, a da se ne obazire na ostale dijelove; ali to ne bi značilo dijeliti pameću, jer bi trebovalo smatrati ovaj dio kao udaljen od ostalih, sa kojim sačińava jednu cjelinu, a to je baš ono što naš um ne može shvatiti. Zatim strane tjelesne ekstensije su nepomične, a to odatle, jer se ne dadu dijeliti. Smatrati strane praznog

prostora kao pomične, bilo bi jednako kao tvrditi da se dadu jedna od druge odijeliti.

Locke odatle zaključuje, da mi posjedujemo ideju jedne ekstensije probojne, nerazdjelive i nepomične; a da je ova ideja sasvim različite od one tjelesne ekstensije, koju shvatamo kao neprobojnu, razdjelivu i pomičnu.

Opazili smo, da je Locke u protuslovlju sa svojom naukom. On shvata ideju praznog prostora kao odijeljenu od one tjelesne ekstensije, a istodobno tvrdi, da se prosta ideja ekstensije rada putem sjetila. Nu treba opaziti, da nam sjetila ne mogu pružiti, već samo ideju solidne ekstensije.

Condillac polazi sa drugog gledišta, on nam je o ovoj stvari znao pružiti interesantnih primjedaba; on cijeni, da ideja praznog prostora nije drugo već jedna apstraktna ideja i jedan dio ideje konkretne cjeline; on ne priznaje, dakle, da mi posjedujemo dvije različite ideje dviju vrsti ekstensije, on tvrdi, da prazna ekstensija nije drugo već konkretna ekstensija, t. j. jedna te ista ekstensija odijeljena od tijela i od raznih ńegovih svojstava. „Ako je u interesu Kartezija, veli Condillac, da svaka ekstensija mora biti solidna, Newtonu je korisna ideja praznog prostora; a to je dosta, da se jedan posluži apstrakcijom, koju drugi nije htio shvatiti. Prazni prostor nije drugo već prosta apstrakcija." Ovo bi bila nauka u opće svih engleških psihologa, kao n. pr: *W. Hamiltona, Stuart Milla, A. Baina, James Milla* i nekih drugih.

Kod Schopenhauera cijela teorija spoznaje nije drugo već teorija spoljašnosti; ona nam nastoji protumačiti, kako nam se volja jedna i identična, jedina realnost, predstavlja mnogostrukom i raznolikom u raznim prirodnim fenomenima. On pretpostavlja, dakle, da se cio naš svijet sa svojim dolinama i brežuljcima, potocima i životińama, pretvara konačno u volju; a samo najmańa strana ove materije, koju mi nazivljemo možđanima, posjeduje divnu sposobnost da nam predstavi sve ono što na ńu djeluje; ona je kao ogledalo u kome odsijeva volja; tako da svijet nije drugo voć *fenomen naših možđana*, a volja se preobrazuje u *drugo*, u koliko pada pod intelektualne forme vremena, prostora i uzročnosti, koje ju predstavljaju neprekidnom trajnom i promjenljivom.

Ali, pitam, zar se ovdje ne opaža neko protuslovlje, a koje baš u tome sastoji jer ovisnim čini materiju o umu i um o materiji. Svijet sa svojim fizičnim, hemičnim i fiziološkim fenomenima ne opstoji u hipotezi, već u moždanima; ali baš oni pretpostavljaju prethodnu egzistenciju nekih fizičnih, hemičnih i fizioloških činjenica. Ova poteškoća vrlo je ozbiljna. Schopenhauer bi joj jedino mogao izbjeći kada bi kazao, da materija, moždani i um jedna su stvar; prosti korelativi, koji se uspinju i padaju zajedno; i prosta umna iluzija kada opredjeljujemo *prije* i *poslije*, ondje gdje opstoji sama istodobnost. I ako je teško pristati uz ovu nauku sa eksperimentalnog gledišta, ipak je vrijedna toliko u koliko odstranjuje kontradikciju; ali kako bi se slagala sa ovom tezom Schopenhauerova nauka, da je um jedan *tercijarni* fenomen, ovisan o tijelu, a ovo o volji. Mnogi su se trudili, kako bi u sklad doveli ovu Schopenhauerovu nauku, ali bez ikakovog uspjeha.

Schopenhauerov idealizam nije originalna strana njegove nauke. On je naprosto reprodukovao Kanta i Berkeleya.

Poznato je, da je Berkeley tvrdio, da nam je jedino poznato stanje naše svijesti i da nemamo nikakova prava tvrditi, da opstoji nešto izvan nje. Schopenhauerov idealizam temelji se na Kantovoj kritici i Berkeleyevoj psihologiji.

Jedina Schopenhauerova zasluga bila bi, da je znao svesti zamršeni imenik Kantovih forma i kategorija na tri glavne: vrijeme, prostor, uzročnost. Dokazuje njihovu idealnost posebnim razlozima, a u zaključku se slaže ipak s Kantom.

Kant je našao za shodno, da vrijeme i prostor moraju biti objektivni ili subjektivni, ili zajedno objektivni i subjektivni. On prelazi na treću hipotezu.

I ako nije zanijekao vremenu i prostoru značaj određujućih principa iskustva, ipak nije siguran o njihovoj potpunoj neovisnosti o iskustvu. Ja se oslanjam ovdje na auktoritat Helmholtza, koji uz vas svoj zanos za Kantovom naukom, tvrdi da: „smatrati geometrične aksiome kao propozicije, koje se već u početku nalaze u pojmu prostora, to je mnijenje o kome se dade još dosta raspravljati... Aksiomi, na kojim se temelji naš geometrični sistem, nijesu potrebite istine, jer jedino ovise o konstitutivnim zakonima našega uma. Oni su znastveni izraz jedne

činenice vrlo općeg iskustva". Ideja prostora sa tri dimensije, na kojim se temeli naša geometrija, nije drugo već jedna činenica iskustvom stečena. Helmholtz također opaža, da su Gauss, Riemann, Lobatchewsky i drugi matematičari znali stvoriti jednu umišljenu geometriju, temeljeći se na pojmu prostora *neovisnom o iskustvu.*

Treba također opaziti, da se pojam vremena i prostora iskustvom mijeńa. Vrlo je teško, da osoba lišena vida n. pr. može shvatiti prostor onako, kako ga shvata druga osoba potpuno zdrava. Životińa, koja proždire prostor brzim svojim letom, može li imati jednak pojam o prostoru, kao druga spora hoda? Jednako velim i o vremenu. Ta svak od nas zna vrlo dobro, da ono što nam se je za djetiństva činilo vrlo daleko i visoko, danas nam se pričińa nisko i blizu. Ove su činenice svakome poznate.

Bez sumńe mogao bi kogod kazati, da ove činenice dokazuju, da se shvatańa jednog datog prostora i vremena mijeńa našim iskustvom; ali odatle da ne slijedi, da jednako shvatamo u opće ideju vremena i prostora. Sasvim tim opći pojam vremena i prostora ne bi li se mogao smatrati kao apstraktna ideja konkretnih činenica, kao što je mislio Leibnitz?

Glavna je Schopenhauerova teza, dakle, vrlo prijeporna. Kada bi znanstveno bila dokazana nauka, koju su u posljedńe vrijeme branili mnogi filosofi u Ńemačkoj i Engleškoj, Kant i Leibnitz bi se složili. Oni tvrde, poput Schopenhauera, da se vrijeme, prostor i ostale forme misli mogu smatrati kao spojene sa konstitucijom naših moždani; ali ove *forme* bile bi resultat dugog iskustva, nasljedstvom učvršćena i organizovana kod neprekidne generacije.

Schopenhauer dalje tvrdi, da su vrijeme i prostor pomisli sasvim relativne naravi; a malo kasnije smatra ih kao nešto subjektivno, što nije dokazano ni iskustvom ni razumom: odatle on izvada svoj idealizam.

Nakon malo Schopenhauer se udaljuje od Kanta i približa Berkeley-u; on tvrdi, da fenomeni, koji zapremaju ovaj prazni okvir vremena i prostora, ne simbolizuju nikakvu objektivnu realnost izvan nas. On naprosto ńječe realnost svakoj izvańskoj materiji.

Kantu, koji priznaje, „da materija spoznaje pripada spoljašnosti", Schopenhauer predbacuje logičnu pogrešku, jer zakon uzročnosti kao subjektivan ne vrijedi već samo za subjekat i to jedino kod fenomena; drugim riječima, mi nemamo pravo zaključivati sa fenomena na realnost, jer bi inače realnost bila uzrok (causa) fenomena, što ne može da bude. Po ovome bi se moglo misliti, da Schopenhauer ispovijeda apsolutni idealizam, i ako se on sam naziv|e transcendentalnim idealistom i empirijskim realistom t. j. pristajući uz kantizam i ultra-kantizam glede uvjeta eksistencije izvanskog svijeta, uda|uje se od Berkeleyeove tvrdnje, da je ovaj svijet jedna prosta fantasmagorija. Materija je, on veli, jedna istinita obmana. Treba li odatle zaključiti, da je ona ništa, apsolutno ništa, već prosta iluzija? To bi značilo zaboraviti da je glavno kod svijeh stvari vo|a. Vo|a je jedini subjekat i objekat spoznaje. Materija, u koliko nam predstav|a vo|u, ona je istinita; u koliko nam se predstav|a opsežna, promjen|iva i pod raznim drugim formama, ona je prosta iluzija.

Kada bi se ova nauka pročistila od metafizičnih forama, koje ju zaokružuju, dosta bi se približila najnovijoj nauci nekih modernih filosofa.

Helmholtz n. pr., odstranivši koliko je bilo moguće svaku hipotezu, oslanjajući se jedino na činjenice znanstveno dokazane, izjav|uje, da podaci čulâ (sensus) ne mogu se smatrati već jedino *kao simboli koje mi tumačimo;* i da ne možemo zamisliti nikakvu analogiju izmedu jednog opažaña i objekta koje nam ono predstav|a; ono je naprosto duševni *znak* ovoga; znak, koji nije ipak samovo|an, jer nam ga je sama narav naših čulnih organa i našeg duha nametnula.

Ono što Schopenhauer naziv|e prikazama, Helmholtz zove simbolima; simboli izražuju jednu nepoznatu realnost; prikaze pretpostav|aju jedan *x*, vo|u. Iz ovoga se dade lako shvatiti, da se Helmholtzova nauka dade lako složiti sa Schopenhauerovom.

Nakon što smo objektivno iznijeli nauku nekih filosofa o problemu vremena i prostora, dotakli se nekih glavnih tačaka iste, u narednom broju opširno ćemo se zabaviti i naukom ñemačkog filosofa Kanta, a to tim rade, što smo uvjereni, da pi-

sac (Mistagog) spomenutog članka u „Srdu“, nije nam ništa novo iznio, što nijesu već prije kazali ovi filosofi — k. np. Schopenhauer i Kant.

U narednom broju nastojaćemo to i dokazati.

(Nastaviće se).

PJESNIŠTVO.

* * *

Nad morem veče... U prozračnoj tmini
Gali se zapad k'o glas u daljini,
A crven mjesec iza gora hodi,
Bjelaska, trepti i blešti po vodi...

Veslaru, veslaj! Nek me tvoje ruke
Van sv'jeta vode, van taštine puke;
Hoću, da srce otvorim pred sobom,
Izmiren s grobom, s tugom i s tegobom...

I barka leti, i srce se tiša,
I, jača ljubav iznad svega viša.
Al' na što ljubav, na što snovi moji,
Kad pored mene mjesto prazno stoji!

Dubrovnik.

Milorad Đ. Mitrović.

Oj djevojče....

Oj djevojče, oka živa
I bjelinе,
Bujne kose, vitka paса
I oblinе!

Mušiko srce brzo mâmi
Na te čiпe;
Požuri se, ne igraj se,
Sve to miпe!

Старост дође и донесе
Красе ине;
Мутне очи, борно лице
И сједине . . .

А у срцу љубав пуста
Споро гине
Као уздах, у ноћима
Мјесечине.

1903. **Јуниja.**

С мора.

Ликуј, ликуј, просто нек ти,
Јер си прави соко јунак!
Кренуо си срце моје,
То не бјеше посо лак!
Дан за даном губио се,
Смјењивао тавну ноћ,
Млад за л'јепим кушао је
На мом срцу своју моћ.
Ал' још нико, благо мени,
Не разбукта огањ свет,
Док ти стиже . . . твој разговор
И очију твојих сјет!
Неста мира, срце прену
И кроз пјесму даде глас,
Мисо клону, али рече:
Да си мени живот вас!
Због ом момче! . . . Побјећи ћу,
Нек ме носи вала крет!
По њима ти поздрав шаљем:
Мој соколе, идем мр'јет!«

Јуниja.

DANIELE CORTIS. (11)

ROMAN.

Napisao Antonio Fogazzaro.

Prevod s italijanskoga auktorovom privolom.

Glava XI.

Izmedu Ćefalù i Rima.

Barunici

Jeleni Di Santa Giulia, u Ćefalù

Rim, 19 januara 1882.

Jeleno,

Samo jednu riječ.

Pošla si prošlog jula u Sićiliju, u groznici, i nijesi nikad ništa pisala svojoj majci, koja je to slučajno doznala, nazad malo dana, od senatora Clenezzi. Učinila si da promislimo, e ćeš se vratiti u Mletačko početkom oktobra, pak si našla izliku da odgodiš do zadńijeh. Koncem oktobra pisala si, da je otvor parlamenta blizu i da ti se ne čini shodno putovati tako dugo, pak se odmah vratiti istim putem u Rim. Parlamenat se je otvorio; ti si zažeļela vidjeti malo sićilijanske zime, te doći u Rim poslije božićnih praznika. Sada je tvoj muž ovdje sam. On ni ne odgovara na pisma od kuće Carrè; vijesti stalnih i tačnih od ńega se ne može dobiti. Tetka Tarkvinija bi otputovala u Sićiliju, da može. Za nesreću Lao je u posteli, kako znaš, od ulogâ, te se ona ne može maknuti bez skrajne potrebe. Da svršim, tetka mi jutros piše, moleći me, da se trknem do tamo, da te vidim.

Sjećajući se tvoga posledńega pisma, i pošto sam ja na svoju nesreću nešto različit od tebe, jer ne znam izmijeniti duh i način govora kao kakva glumica što mijeńa ulogu i *toilette*, tako ću, ako misliš, odgovoriti, da sam silno zaposlen i da se ne mogu maknuti iz Rima. Zbogom

Tvoj odani rodak
D. Cortis.

Presv. gosp. zastupniku

Danijelu Cortis-u, u Rim

Čefalù, 23 januara 1882.

Presv. gosp. zastupniče,

Imam čast odgovoriti u ime i po nalogu presv. gospode barunice di Santa Giulia, na časno Vaše pismo od 19 ov.

Plemenita gospoda, koju ja liječim, leži u laganoj reumatičkoj vrućici, te za to ne može da piše. Ona javlja Presv. V. G. da je, izuzevši ovo slučajno neraspoloženje ni od kakve važnosti, ńeno zdravlje dobro; da bi joj bilo vrlo neugodno, kada bi ste se Vi zamučili tako dugim putovańem. Nadodaje pak, da je o gore rečenom reumatičnom neraspoloženju već bio obaviješten koliko preuzvišeni gospodin barun, toliko i plemenita porodica Carrè.

Gospoda mi barunica nalaže još, da Vam izrazim ńezino poštovańe.

Uvijek na službu Presv. V. G.

preponizni i preodani
Dr. Antonino Niscemi.

Istomu (sasvim povjerljivo).

Po izričitoj želji gospode barunice morao sam Vam pisati izrazima, koje vidite u uloženom pismu i pročitati joj pismo. Sada mi savijest nalaže, da nadodam, u posebnom listu, ovo malo redaka za bolje obaviješteńe V. Presv. G.

Doista gospoda barunica, osim opće anemije, boluje sada, ne od reumatične vrućice, već od lake i spore upale u želucu i jetri, po svoj prilici ostatak dugog zaraznog procesa mijazmatičke groznice. Zlo ne bi bilo po sebi ni malo teško, ali me zabrińuje opće anemično stańe i skrajńa moralna potištenost bolesnice. Počeo sam od malo dana liječeńe nekim mineralnim vodama, koje nam dolaze iz Terminâ. Vidio sam čudesâ od ovih vodâ. Ufajmo.

Ja ne velim Presv. V. G. da dođe, jer mi se i gospoda barunica činila vrlo uznemirena zbog tog putovańa, obzirom na ńezino zdravlje, i vrlo odlučna da ga spriječi, tako da ne vaja protiviti se ńenoj volji. Treba da Vas samo o jednoj stvari obavijestim. U jučerašńem svom posjetu, bio sam veoma zado-

volan izgledom i raspoloženem bolesnice. Bijahu joj donijeli Vaše pismo, baš kad sam ja ulazio; ona ga ne bješe još otvorila, i nije ga htjela preda mnom otvoriti pored svih mojih molaba. Regbi, da ga je pročitala, netom je ostala sama, i sprovela nekoliko uzrujanih ura, vrlo zlu noć, sa bolestima u desnim slabinama, teškim disaćem i kašljem.

Ne znam sadržaj Vašeg pisma. Znam ipak, da ste u veliku srodstvu s ovom neuporedivom gospodom, koja, čini mi se, drži Presv. V. G. u prevelikoj i zasluženoj cijeni. Molio bih Vas dakle, kao liječnik, da joj pišete, da, radi velike potrebe od moralne utjehe koju ima, ali da izbjegavate stvari, koje bi mogle uzbuniti ńezin duh.

Oprostite mi, vrlo poštovani gospodine zastupniče, ako me osjećaj dužnosti i smjerna naklonost prama gospodi barunici sili, da govorim tako smjelo, i smatrajte me dubokim štovańem

preodanim i preponiznim
Dr. A. N.

Barunici
Jeleni Di Santa Giulia, u Ćefalù

Rim, 27. januara 1882.

Nijesam se nadao časnoj svjedoǵbi vrlog doktora Niseemi. Reumatizam? Mala stvar, ali, u toliko, vrlo nezgrapno sam ušao u tvoju bolesničku sobu. Oprosti mi, draga Jeleno. Dakle, ne ću doći u Ćefalù; naprotiv ću se izbrbljati na rimsku pri tvome uzglavlju. I nastojaću, da budem malo ljubezniji.

Što ćeš? Ogrezao sam u politici do grla, te sam pokvario način i stil. Bilo je lepše u mom jezeru u vrtu, one junske noći! Prvo krštene u parlamentarnom moru ledi do srca. Vidim neke svoje drugove novake, još ukorijepljene od leda, izgubljene, uzmućene i bolesne od nostalgije. Misle: ovdje je srce, ovo je mudrost Italije? Prošlog decembra kazao nam je neki ministar, da nas je Bismark počastio, uporedujući političku Italiju sa Špańom; a mi, isprazne tužne sjene, svladani onaj čas saviješću, mučali smo.

Ja u toliko učim; proučavam ljude i stvari za budućnost. Sadašńost nije za drugo dobra. Govorio sam dva tri puta, vrlo kratko, o stvarima male važnosti, da udesim strumenat i nadem *la*. Zadńi je put bila na tribuni predsjedništva jedna go-

spođa, koja ti je mnogo sličila. Raspravljao se proračun polodjelstva, a ja sam govorio o šumama. Bojim se, e sam za ljubav one gospođe, bio cvjetniji i bujniji od svojih šuma.

Uza svu politiku, uvijek se u jutro projašem. Potpukovnik B..., dodijeljen sada glavnom zapovjedništvu štaba, uzajmljuje mi svog malog dorata, koji skače na irsku kao zecovi. Jutros sam kasao van Porta Maggiore, prenestinskom cestom, tražeći hram Pokoja; nije li bio jednom hram Pokoja negdje na ovim stranama? Ali je pisano, mislim, da taj hram ja ne ću nikada naći. Nebo je bilo vedro, vrućina, prašina i zelenilo na zemlji: brda su bila poškroplena snijegom. Prodoh mimo onaj veliki bor s desne i otočića s lijeve, na kojem smo sjedali, sjećaš li se, među makovima i motrili nenadnu pučinu polja i sve one grobove, one sablasti vodovodâ. Dorat mi se zaustavio pô kilometra dalje, na stazi koja siječe labikansku cestu, kraj jedne četvorne rake. Možda je mislio, da je to hram Pokoja, jer je razuman; možda čû napuljski vlak, gdje iz daleka u tišini zviždi. Čuo sam ga i ja, mislio sam na Siciliju i na te, ali u novu svijetu, prožetu mirom samoće.

Rim, grad duše; ko je ono rekao? Ja se ne sjećah više da imam tijelo, a nada sve da sam na końu. Može li se dogoditi, da se razbolim od mijazmatičnog misticizma s ekstazom u moždanima? Na to baš nijesam sklon; ali ima zlih znakova. Pomisli da mi katkad šune, da živem u palači Septima Severa s Tomom iz Kempisa i s gavranima.

Brbljam možda odveć, i ti se umaraš. Mogla bi učiniti da ti pisma čita vrli Dr. Niscemi, koji bi mogao prekinuti odveć duga pisma jednim *nastaviće se*. Savjet dolazi za ovaj put malo kasno, ali ipak nije na odmet, jer ću ti još pisati i brzo i na dugo. Zbogom, draga Jeleno. Pozdravi mi vrlog doktora i primi srdačnu šaku ruke od

tvog preodanog rodaka
Cortisa.

Dr.u Antoninu Niscemi, u Čefalù

Rim, 27. januara 1882.

Vrli gospodine,

Vrlo haran V. G. na posebnom pismu, molim Vas, da bi ste me izvoljeli često i tačno obznańivati o stańu bolesnice.

Ako pođe na gore, ili ne bude brzog bolinka, svjetovao bih Vas, da pišete tajno uprav kontesi Tarkviniji Carrè. Kad bi Vi cijenili, da to ne možete učiniti radi ličnih obzira, uzeo bih ja rado to na sebe, te učinio tako, da kontesa dođe u Čefalù a da Vâs ne kompromitujem.

Pisao sam upravo danas svojoj rodici po Vašem savjetu; pisaću joj brzo; ali želim doznati prije uspjeh ovoga drugoga pisma. Ja u velike cijenim svoju rodicu i uvijek smo bili dobri prijatelji, ali se koji put ne razumijemo, i tada joj ja rečem svoje mnijeńe možda malo preosorno.

Vjerujte

odanom Vam
Danijelu Cortis-u.

Presv. gosp. zastupniku
Danijelu Cortis-u, u Rim

Čefalù, 31 januara 1882.

Presv. gospodine zastupniče,

Gospoda je barunica prekojučer, u utorak, primila Vaše pismo. Nijesam bio prisutan, a ona mi još nije kazala ništa. Doznao sam to od sobarice, koja mi još nadoda, da gospoda nije ništa rekla, ali da su ńezine oči bile vrlo zadovoljne.

Ja sam pak mnogo zadovoljan novim lijekom. Od dva dana očito se oporavlja. Jučer je barunica, koja obično iz postelje prede na nasloňač, mogla učiniti nekoliko koraka po kući, te mi je priznala, da davno nije uzela hranu s mańom tugom. Jutros je nadoh da plače. Reče mi, smiješeći se sa suzama na očima, da je ganuta što se ćuti tako dobro, i da toliko uživa u plaču. Posljedice slabosti. Slabost je još velika, i dijeta ne može biti već mlijećna i vegetalna; ali, ako dopremo da podnese gvožđe i meso, nadam se brzom oporavleńu.

Dubokim štovańem

prepokorni i preodani Vam
Dr. A. Niscemi.

Barunici
Jeleni Di Santa Giulia, u Čefalù

Rim, 4 februara 1882.

Draga Jeleno,

Ne odgovaraš mi, ni sama ni preko drugoga, premda bi jedna riječca bila dosta. Savijest mi veli, da bih dobro bio učinio, da sam odmah pogodio tvojoj majci.

Taj reumatizam je li prestao? A Dr. Niscemi je li dovršio svoje čitańe? Jednačine sa dvije nepoznanice nijesu nikada bile moja jaka strana.

Onomadne sam ti pisao iz parlamenta; danas ti pišem u svojem malom konaku, u ulici Principe Amedeo, s prozorima otvorenim na mlakom Petrarkinom suncu, platonskom pramaļeću, svim trubļama, svim zviščima, koliko god je tramvajâ i lokomotivâ Lučifer postavio na svijet. Da ih je bilo pred stotinu godina, mislim da Alfieri ne bi bio mogao napisati *Meropu*, kao što je napisao, po jednoj ploči, malo koraka od moje kuće; ja ne bih bio pobudivao smijeh vičući kao bezumnik u malom pozorištu svoga zavoda:

Ahi, quanta è impresa il mantenerti, o trono![1])

Ova je buka nevoļa, ali imam slobodan pogled na silazak viminalski, živopisnu mješaniju krovova na stepene; preko puta, upravo ovdje ispod, imam lijep zeleni sag od agava, ruža i mlazova: a na lijevu, na vrhu durbina sjenovitog puta, na komadu neba, Albanska brda. Daleko sam od parlamenta, ali u onim stanovima doļe ne bih mogao živjeti, i dok mi Septimij Sever ne unajmi jednu dvoranu, držim se predgrađa rimskih.

A propos od parlamenta, onomadne ti zaboravih reći, da sam govorio i u prilog redovnikâ, i to baš franevaca. Oh! velite Vi. Da, gospodo, veļu ja, i učinio sam vrlo dobro, i ako su moje riječi pale na put ili među trńe. Pomisli, da su preporučili ministru, da bude širokih rukava u potporama našim svjetovnim školama na istoku a da mori gladom škole izdržavane od vjerskih korporacija. Ministar je odgovorio pun straha, neuvjeren u svome srcu, ali klańajući se tolikoj mudrosti; *C'est bête mais c'est comme ça*[2]). Samo se jedan gospodin s ļevice usudio kazati, da ako mi živimo u svijetlu filosofije i nauke, oni bijedni istočńaci stoje još u sjeni vjere; i htijući ih uloviti, treba ih loviti onim putem, kako radi Francuska! Ta ovdje i ne umiju drugo kazati već: »Vidite kako radi Francuska! Vidite kako radi Engleska!« Na ovaj način gubim nadu, da će se igda doprijeti da u drugim zemļama

[1]) Ah, kolika je muka uzdržati te, o prijestoļu!

[2]) Ludo je, ali je tako.

reku: »Vidite kako radi Italija!« Ovaj je put ipak onaj gospodin pogodio dobro, te sam i ja govorio, u ime političkog interesa, za ona jadna velika srca koja toliko rade za jednu ideju, koja ne traže slave, ni časti, ni bogastva, i koja bi htjeli napustiti ovi sitni, dobro ugojeni slobodni mislioci iz proračunskog odbora. Nijesam ih tako nazvao, znaš, u Kući; pokadio sam ih, pače. Iza kako sam govorio o talijanskom interesu, zamolih ńihovu visoku učenost, da promisle, da li ista naša sjajna prosvjeta, koja, izvan svakog vjerskog djelovańa, rada tako svijetlim parlamentima, treba više da se služi *Evandelem*: u kojem slučaju pristojalo bi se nekako, da ga povratimo Istoku, koji nam ga je uzajmio, i s toga potpomognemo one redovnike da ga navještuju. Na stvar moj govor nije imao nikakva utjecaja. Mnogi mi čestitaše i dadoše mi pravo, ali poslije sjednice i izvan dvorane. Mogu ipak reći, da su me slušali više nego druga dva puta.

Neka me je gospoda htjela nagovoriti, otrag nekoliko dana, da pođem k Papi s ńom i s drugima. Odbio sam, jer ne mogah poći pod svojim imenom i kao zastupnik na parlamentu. Zadovoljem se da, kad mogu, posjetim onog uzvišenog Velikog Svećenika koji govori *De profundis* u ispovijedi sv. Petra i koji čini, da toliko ćuti moje srce.

Treba mi Bog, draga Jeleno; ćutim, da moj život sad već treba strogo da odgovara mislima, koje očitovah biračima i za koje ću se boriti. To je i politička dužnost; treba ńeko vrijeme vojevati sam pod svojim barjakom, ako se hoće da ustoji čvrsto.

To znači, draga, da moje strasti ne će nikomu biti od pogibli. Čega se najviše bojim jest srgba; nastojaću ipak, da se uspregnem i da ne ćuškam svijet koji to zaslužuje. Moli za me radi ove potońe opasnosti, jer ovdje čovjek pada svaki čas u napast, toliko ima niskih, nadutih i neotesanih bića; ja nemam premnogo vremena da molim! Nijesam ipak od onih, koje tetka Tarkvinija zove Turcima«. Prošle sam nedjele bio na misi u Sv. Petru, te sam čuo izvanrednu muziku. Nijesu mi znali kazati čija je. Ja sam varvar u muzici, ali je ona učinila na me utisak! Činilo mi se neko kobno proročanstvo, prekidano od plača. Kad izadoh iz crkve, nebo je bilo crno nad

Vatikanom, pram sunca je žario česmu na lijevo, stupovje i palaču; na placi ne bijaše žive duše. Kakvi mi nadodoše predosjećaji oluje i propasti! »*Tout cela passera comme une voix chantante*.«[1]) Kroz koliko godina? Ili kroz koliko vijekova? Mučan je posao, ali će naši unuci i praunuci dočekati taj dan! Jedan pjesnik, moj prijatelj, govoraše mi onomadne, da ga ova nerješiva pismena svijeh ovijeh obelisaka straše; izgledaju mu toliki *Mane, Tekel, Phares* za vječni grad. Ja ne znam čitati obeliske, ali čitam i sričem po malo lude i stvari prošle i sadašńe, i vidim započeti govor, koji vala da, nakon ko zna koliko zareza i tačaka, zlo svrši. Ne gubim za to odvažnost. Kad bi se postiglo, da se jedno ili dva pokoleńa spase, čini li ti se malo? Ali me srdi slepoća nekojih, srdi me slušati na primjer zastupnika L., velika uma i velika pošteńaka, govoriti da, ako hoćemo da postignemo pobolšańe stańa radnikova, treba propovijedati, ne milosrdnost i budući život, već korist. Kao da nije egoizam do kostî, od čega ovaj vijek trpi. Trebao je kazati jedno i drugo. U ostalom zavidim onome, koji će vidjeti ruševine sv. Petra i Vatikana, ali će vidjeti i uzvišene velike svećenike zadńih dana, ako uzbudu onakvi kakve ih ja zamišlam i žudim.

Moja je majka još u Luganu i htjela bi doći u Rim. Učinio sam isplatiti ńezine dugove, odredio sam joj dovoljan mjesečni prihod, ali uz uvjet, da žive kako i gdje ja hoću. U Rimu ne; barem dok sam ja.

Brzo ću otputovati u Vilaskuru, gdje ću uživati pokladne praznike u snijegu, po svoj prilici. Ali ću se prije zadržati dva tri dana u gradu, s tvojom majkom i stricem, koji je uvijek, pišu mi, na istome. Znaš, ko mi često govori o tebi? Dobri Clenezzi, kojega vidim koju večer u kući D. Ne mogu ga sresti ni jedan put, čak ni putem, a da mi ne reče u posebnom svom povjerljivom narječju, četvrtinom talijanski a tri četvrtine na bergamašku: „A ona? Imate li vijesti?“ Veoma je drag čovjek, biser-zrno Senata. Zbogom Jeleno. Kako vidiš, nijesam štedio naklapańa. Sada mi javi što o tebi. Srdačno ti stiskam ruku.

Preodani ti rodak
Cortis.

[1]) Sve će to proći kao glas pjevačev.

Presv. gospodinu zastupniku

Danijelu Cortis-u, u Rim.

Ćefalù, 8 februara 1882.

Presv. gospodine zastupniče,

Oporavljeńe gospođe barunice ide dosta dobro, hvala ovim našim bivutskim vodama. Ali sada, da se ne pogorša, trebalo bi nekojih lijekova, koje nesretni liječnici ne drže, a veoma bijedni lekarnik još mańe. Moj dragi Ćefalù nije više vazduh za ovu gospodu. Ja sam pisao preuzvišenom gospodinu barunu, ali pošto V. Presv. G. poznaje jamačno toliko stvari i toliko osoba, tako to pišem i Vama. Razlagańe je, ako o ńemu promislite, možda malo ćefalutsko, ali dobro.

Mislim, da gospoda ovdje ne može imati dobar moralni odmor. Regbi da sada gospoda kontesa, majka ńezina, vidjevši da se Vi, gospodine zastupniče, ne možete iz Rima maknuti, namjerava doći i povesti je sa sobom. Barunici Jeleni sijevala je radost iz očiju, kada je dobila to pismo; za tim mi reče, da ne će nikad više otići iz Ćefalù, i ode na prozor, koji je gledao na more, da gleda zapad, ali u istinu, da plače, po običaju. Ja ne razumijem. Boji li se ona, e će za uvijek trebat ostati u Ćefalù, ili to želi? Sada bi se reklo ovo, sada ono. Ali ona provodi ovdje najgori život na svijetu. Ne vidi nikoga, osim moje žene, koja je jadnica silno sramežljiva, te je izvrsna drugarica za mene, ali ne za gospodu barunicu. U ladu ne može da ide, jer joj odmah naudi; końâ ne drži; šetati ne može još mnogo. Svirala bi po vas dan neke varvarske muzikalne komade, koji bi činili zijehati cijelu Sićiliju, a ona se tako gane, da pobuđuje sažaljeńe. Ja dođem, naredim joj da prestane; ali poslije prođe putem, kako se jučer dogodilo, kakav deran, pjevajući:

Ventu marinu, dimmi comu ha statu

i gospoda se gane još više nego prije. Istina je, da je onaj odrpani ribar srdjelâ imao proklet glas od violončela vrlo sladak i da ńegova muzika ne bijaše ńemačka.

Dakle je nužno, presvijetli gospodine zastupniče, vrlo nužno, da gospoda barunica ide odmah, da pode daleko, da živi veselo usred vesele čeljadi, i da igra svetu muziku Čimarozinu.

Dubokim štovańem

Vaš preponizni i preodani
Dr. A. Niscemi.

Časnom Danijelu Cortisu

zastupniku na Parlamentu u Rimu.

Čefalu, 14 februara 1882.

Činim li dobro, što ti pišem? Činim li zlo? Ne znam. Oprosti mi na ovom neskladnom uvodu. Bila sam bolesna više nego misliš. Sada se oporavljam. Bog sam zna zašto, ali nijesam više Jelena, nemam više svoje čvrste volje, list sam, koji dršće pri svakom vjetru; i razbor mi se pomutio, srce mi je slabo, slabo, plačem radi ničega, srdim se ni za što, odviše sam dijete, odviše sam žensko.

Primila sam neobično pismo, koje me je neizmjerno uzrujalo. To je tvoja majka, koja me zakliňe, da posredujem kod tebe. Htjela bi živjeti s tobom. Ona kaže *umrijeti* kod tebe, ali se možda vara: ne umire se, kad ti to sve obećaje, kad te na to sve pozivlje! Ali zašto se obraća meni? Jesi li joj ti govorio o meni? Prvi mi je nagon bio, da joj odgovorim: ja, sam već mrtva; obratite se drugovdje, želim Vam svako dobro. Pak sam promislila: Danijel mi je pisao dva lijepa pisma, toliko zanimiva; ja ću mu zahvaliti i pisaću mu i o ovome. Jadna žena, moli me tako vruće! Ima i tajanstvenih stvari u ńezinom pismu, natucańa, koja se ne razumijevaju. Regbi da joj je neko od moje porodice učinio velika zla.

Ko će to biti? Ali to me ne dira; ne možeš misliti koliko sam postala ravnodušna prama nekim stvarima, svojom poremećenom osjetlivošću. Baš je ona, te mi čini bolest; nalazim te odveć strogim; bojim se, da nijesi nepravedan! Našao si ženu pokvarenu; ma nije li i nesretna? A kolik su dio u ńenoj krivici imali priroda, ludi i stvari? Dopusti joj da dode u Rim, da ti govori koji put, da te vidi barem; barem da živi

u istom kraju, da znade, ako umre, da možeš u čas biti tu, do nezine postelje, i čuti zadnje joj riječi. Ko zna što može izaći iz jednoga srca kada se lomi? Mora da je zaista sretan trenutak onaj, kad se osjeća svršetak i kad se sve može reći. Stalna sam, da sretnih trenutaka tvoja majka nije imala mnogo; dopusti joj to. Zar ti velim, da je uzmeš sebi? Ne, nikada. Žena, koju želim svom dušom vidjeti u tvojoj kući, treba da bude posve plemenita i čista; ali milost i za drugu! Danijele, ja to znam, Bog kazni ohole kreposti, koje se uznose u doticaju sa jadnim, slabim bićem, napastovanim i palim. Jak si toliko: budi milostiv.

Glava mi se vrti, a dr. Niscemi bi me vikao, kad bi znao da sam ovoliko pisala. Sutra hoće da me odvede u Cerdu, pa zatim u Termine na posjet iz zahvalnosti nekim vodama, koje on misli da mi je činio uzimati. Jadni čovjek, da zna kako sam ga malo slušala! Nadam se u tvom pismu dobroj vijesti. Pusti, da i ja učinim malo dobra na ovome svijetu i drži me uvijek

tvojom preodanom rodicom
Jelenom di S. G.

KULTURNA KRONIKA.

Pomen Branku Radičeviću u Dubrovniku.

Na 2. o. m. srpska dubrovačka omladina, uz učestvovanje Srba Dubrovčana, učinila je pomen uspomeni pedesete obletnice od smrti velikoga srpskoga pjesnika Branka Radičevića.

Toga dana u jutro bilo je svečano opijelo u mjesnoj pravoslavnoj crkvi; po podne u dvorani srpskoga pjevačkoga društva „Sloga“ bio je komers, na kome je stud. phil. Stijepo M. Kobasica držao predavanje o Branku Radičeviću. Predavanje je bilo podijeljeno u dva dijela: u prvom dijelu bilo je prikazato

stanje srpske književnosti do Branka Radičevića, u drugom dijelu bio je prikazat sam pjesnik i njegove pjesme.

Ovom prilikom izašli su sastavci, koji su bili toga dana na gradskijem uglovima prilijepleni i koje niže donosimo:

BRANKO RADIČEVIĆ

SLATKI SLAVUJ
POLETIO IZ PITOMIJEH LUGOVA
PLODNE SLAVONIJE,
MILOGLASNIJEM POJEM ZANOSIO JE
CIJELO SRPSTVO,
A ČARAO SAV JUG SLOVENSKI.
I DANAS
NA PEDESETU OBLJETNICU
OD NJEGOVE RANE SMRTI
JEDNAKO PJESMOM PLIJENI,
JER, BAJNIJEM MLAZOM
BESMRTNOGA GENIJA OBASJAN,
NARODU PROPOJA
ZA VIJEKOVE.
SRPSKA DUBROVAČKA OMLADINA
PONOSNA I RADOSNA
KLIČE MU:
SLAVA!

RAT ZA SRPSKI JEZIK I PRAVOPIS.

POSVEĆENO

BRANKU RADIČEVIĆU.

Po pešteram samotnijem,
Gdje orlovi gn'jezda viju,
Kod hajdučkog jatagana
Vidio si Pojeziju,
Gdje kroz strune od gusala
Namrštena vedri čela;
A kroz oči sokolove,
Muške oči hajdukove
Gdje probija misô smjela.

I ta misô, divna misô.
Na vrsima od hanğara
I u c'jevi ğeferdara
Uskrsnuća čeka dane —
Svijetle megdane.

U Topoli mač zablista
Kao zv'jezda prehodnica
I proli se — našim nebom —
Sjajna zv'jezda osvetnica.

Višńićeve moćne gusle
Zagrmješe kô gromovi:
U okriju div-junaka
Srpski jezik slobodi se
Zlatnoj dovi.

U Tršiću Ravijojla
Čedo povi;
Dositej ga, mudri starac,
Zlatnim perom blagoslovi.
Tek je čedo povoj svrglo
I knjizi se naučilo
Guslarevih sa usana
Zlatnu riječ bilježilo;
Iz naroda sve za narod
On ispisa knjige vele:
Nove „knjige carostavne"
Budućnosti evandele.

No iz izbe, mračne izbe
Sumornijeh manastira,
Višńićeve gušit' zvuke
Htjede neka stara lira;
Al' na čelo Višńićevo
I na pero Karaģića
Pustila je zrake zlatne
Sjajna zv'jezda Daničića.
U slojeve najmračnije
Pustila je svjetlost svoju;
„Rat za jezik i pravopis"
Dopao je mladom Branku
Svom heroju.

Kô što Tirtej nekad drevni
Dušmanina lirom svlada:
Tako Branko sa guslama
U boj sveti hrli sada.
Odjekuju moćne gusle
Kao poklik od boraca;
Srpski jezik triumf slavi
Od Dunava do Knezlaca.
Kô grom grme snažne gusle,
Srpske vile kroz njih zbore;
Srpski jezik jezdom jezdi
Od Balkana pa na more.
Sve što mu se na put desi
Pod gudalom sve to pane;
Srpski jezik jezdom jezdi
Od Balkana do Ljubljane.

***

Stražilovo, divni Brankov visu,
Tužno mjesto đačkoga rastanka,
Novim češ se odjenut' ovijetom
Bit' ročište *đačkoga sastanka.*
Srpskih vila sojevi izbrani
Dohrliće iz svojih gnijezda,
A Stražilov ponositi brijeg
Brankova će okrunit' zvijezda.
I ta zv'jezda vodilja će biti
Prostranome Brankovome kolu,
A Srpstva će genij plemeniti
Dat' ti, Branko, zlatnu avreolu.
Tvoju raku i docni pasovi
Kititi će lovorikom svetom,
Tvoja misô, tvoji divni snovi
Omladini biće amanetom.

Dubrovnik, 1. Augusta 1903.

Uroš Trojanović.

BILJEŠKE.

Kako beogradski „Narod“ javlja, Pavle Vuković, koji je ovih dana umro u Kragujevcu u Srbiji, i na samrtom času je mislio na svoj narod i ńegov kulturni napredak. Cio svoj imetak, u vriječnosti od 80.000 dinara, zavještao je Kraljevskoj Akademiji Nauka u Beogradu.

Pavle Vuković, porijeklom Hercegovac i rodak pok. Vukovićâ, koji su živjeli u Dubrovniku prošloga vijeka, bio je ugledan građanin i prvak radikalne stranke.

Vječan mu pokoj!

***

U „Prosvjetnom Glasniku“ izlazi u srpskom prijevodu Rešctareva radńa: *Gundulićeva metrika*, koja je izašla na ńemačkom jeziku u Jagićevu „Arhivu“.

***

Izašao je *Spomenik* XXXIX. Srpske Kraljevske Akademije, u kome se nalazi i ova radńa: Ćirilica kod pristaša rimokatoličke crkve do svršetka XVIII. vijeka u Bosni, Dalmaciji i t. d. od Vida Vuletića Vukasovića. — „Srpski Književni Glasnik“ veli o ovoj radńi: „.....prilog g. Vukasovića interesan je dokaz kakva je bila nacionalna svijest kod Srba katolika, u zapadnim krajevima, i kako je ćirilsko pismo jedan vid ńegova očitovańa.“

***

U *Maloj Biblioteci* izišao je Shakespeare-ov *Hamlet* u prijevodu Laze Kostića. Prijevod je vrlo artistički; paženo je, uzgred budi rečeno, da svaki stih velikoga engleskoga pjesnika bude iskazan i u srpskom samo jednijem stihom, što je, kako je poznato, vrlo težak zadatak bio. Prijevod ovaj ima samo jednu nezgodnu stranu, što je mjestimice teško razumljiv.

***

Poznato djelo Herberta Spencera *O vaspitańu fizičkom, intelektualnom i moralnom* izići će u prijevodu J. Miodragovića u Beogradu kao izdańe Kolarčeve zadužbine. Nama je vrlo milo, što se u posljedńe vrijeme u nas obratila veća pažńa moralnoj književnosti. Autobiografija Beńamina Franklina, Blackie-va knńiga o vaspitańu, jedna knńižica Jules-a Payol-a, dovoljni su dokazi da se ovoj vrsti književnosti poklańa veća i zaslužena pažńa.

***

U *Arhivu* Jagićevu (3. sveska 25. knńige) između ostalih radova ističu se studija Stojana Novakovića *Sela i gradovi srednjega vijeka u zapadnoj Evropi i na balkanskom poluostrvu* i lijep prilog Alfreda Jensena *Nekolike literarne napomene o Ribańu Petra Hektorovića.*

***

U *Srpskom Književnom Glasniku* završena je lijepa i opsežna studija Andre Stefanovića, profesora Velike Škole u Biogradu, *Stara srpska crkvena arhitektura i ńen značaj.* Kad se promisli, da do sada o ovom vrlo važnom predmetu nije skoro ništa pisano kao i da su srpski ahitekturni spomenici veoma malo proučavani, to je ova studija, u kojoj se naročito ističu napomene o arhitekturnim spomenicima u Staroj Srbiji, od većega značaja u našoj stručnoj književnosti.

***

Primili smo:

Milorad Mitrović: Knjiga o ljubavi, balade i romanse.

Milorad Mitrović: Pjesme prigodne.

Program c. k. velike realke u Spļetu za školsku godinu 1902-1903.

Izvještaj o pokušaju za liječeńe malarije, izvedenu u Ninu godine 1902, od D.ra R. Battare, č. k. sanit. koncepiste, po naredbi č. k. namjesništva dalmatinskog.

Mala Biblioteka: Vilem Šekspir: Hamlet, kraļević danski, s engleskog preveo D.r Laza Kostić.

Značaj rase u svjetskoj privredi, napisao Milan Popović. U Novom Sadu 1903. Cijena 30 para.

SRĐ

Br. 16. Dubrovnik 31 Avgusta 1903. God. II.

KNJIŽEVNO ODJELJENJE NA ZEMALJSKOJ IZLOŽBI U SRBIJI.

Novine javljaju da će se s jeseni iduće godine otvoriti velika zemaljska izložba u Biogradu koja će imati zadatak da predstavi cijelo kulturno razviće Kraljevine Srbije za posljednjih sto godina (1804-1904). Ova bi se izložba imala otvoriti u spomen stogodišnice velikoga ustanka Srbije pod prvim vođdom Karađorđem, koji je ustanak počeo u proljeće 1804. godine. Ideja, koju su mjerodavni krugovi u Kraljevini Srbiji imali, da prirede jednu ovakovu zemaljsku izložbu, veoma je lijepa, i može se reći da se boljim i dostojnijim načinom stogodišnica velikoga ustanka ne bi mogla proslaviti nego ovakovom izložbom u kojoj bi cijela zemlja učestvovala i koja bi predstavljala njeno cjelokupno razviće u svakom pogledu. U isto doba, ovakova izložba je i jedna ogromna potreba za Kraljevinu. Ako u posljednje vrijeme politički život Srbije nije išao pravijem putem niti donio dosta stvarnijeh i dobrijeh resultata, kulturni život Srbije i ako ne uvijek štićen i potpomagan od onijeh koji su ga imali štititi i potpomagati, napredovao je bujno i snažno, i Srbija je u kulturnom pogledu ušla u prvi red među balkanskim državicama. Izložbom u kojoj će pokazati visoki niveau svoga kulturnoga razvića, Srbija će uspjeti da demantuje lažne izvještaje i sudove koje je njemačka žurnalistika, ocjenjujući (često i nepravo) političke događaje u Srbiji, prenijela i na ocjenu kulturnog života njenog, i po kojima izgleda da je ona u kulturnom pogledu još na vrlo niskom stupnju razvića. S toga mi držimo da je izložba u Srbiji jedna od njenih glavnih potreba danas. U ostalom, kad je prije nekoliko vremena i Zagreb činio izložbu, skrajnje je vrijeme da to i Biograd, s više prava, učini.

Ostavljajući drugijem listovima da o privrednoj i ekonomskoj strani ove projektovane izložbe progovore, mi ćemo se zadržati samo na književnoj strani ženoj, i napomenuti samo što mislimo da treba učiniti za onu sekciju ženu u kojoj će se izložiti knige i sve što s književnošću ima veze.

Kao i uopće na izložbama, ova sekcija ne će biti jedna od najprivlačnijih niti će jako padati u oči, i za neposvećene ono odjeljenje sa nekoliko soba s ormanima i vetrinama u kojima su izložene knige i rukopisi ne će imati toliko interesa koliko odjeljenja za mašineriju, grnčariju, pirotske ćilimove, voće i ost., ili odjeljenje zabavno s café-concertima, igrama, panoramama i svakojakijem predstavama. Ali za one koji veću pažnju poklanjaju književnom razviću jedne zemlje, ova sekcija, ako se dobro uredi, može imati velike važnosti i interesa.

U njoj bi, u zasebnim policama i ormanima, bila izložena sva djela beletristična i zabavna, zatijem opća književna i istorijsko-literarna, pa geografska i istorijska, čisto naučna (prirodne nauke i matematika), pravna, ekonomska i ost. Na posletku bi došli časopisi i stručni i politički listovi. Tu bi, na primjer, najprije našle mjesta pjesme naših pjesnika iz Srbije ili djela njihova koja su u Srbiji štampana, od Branka i Njegoša do Mitrovića i Nikolajevića; pripovijetke i romani od M. Vidakovića i B. Atanackovića do Stevana Sremca i Borisava Stankovića; drame od Joakima Vujića do Branislava Nušića; putopisi od Dositija do Lj. Nenadovića. Kritika bi bila zastupljena svima spisima od Koste Ruvarca do Ljubomira Nedića i Bogdana Popovića. Sve to, u dobrim, ukusnim povezima, a po redu, po piscima i veličini knjiga, u koliko to naša gdjekad bez sistema izdaja dopuštaju. Naučna djela, filološka, literarno-istorijska, istorijska i geografska mogla bi činiti dosta lijep utisak u izdanjima Srpskog Učenog Društva i K. S. Akademije Nauka. „Glasnici", „Spomenici" i „Glasovi" kao i zasebna izdaja i druge kolekcije srpskih učenih društava predstavljali bi priličan broj naučnih izdaja. Ovo što smo rekli za djela istorijska i geografska važi i za djela prirodno-matematička. Tu bi jedno uz drugo stali radovi Vuka i Daničića i drugijeh filologa do Lj. Stojanovića i Al. Belića, radovi naših istorika sve do St. Stanojevića i J. Tomića, radovi Milićevića i Karića i drugi

geografski do Cvijića, radovi prirodńački od Pančića do Žujovića; radovi pravnički i ekonomski sve do V. Veļkovića i Slobodana Jovanovića; i stotinu drugijeh koje bi nam dosta posla bilo prebrojiti. Ne bi se, da i ovo dodamo, smjeli izostaviti ni radovi na francuskom i ńemačkom jeziku kojijeh ima dosta u posļedńe vrijeme, i medu kojima kao primjer ističemo odlične matematičke radove Dr. Mihajla Petrovića.

Toliko za originalnu knńiževnu radńu srpskih pjesnika i naučnika. Ali ne treba zaboraviti ni prijevodnu. Da i ona spada u našu knńiževnost o tom nema sumńe, ali da i ona mnogo znači u kulturnom pogledu jedne zemļe o tome možda nije svaki uvjeren. A medutim vrlo jak dokaz o visini jedne knńiževnosti leži baš u prijevodima koji u ńu spadaju. Jedan narod koji ima prevedena sva djela Shakespeare-a, Göthe-a i svih drugih velikih pjesnika daje tim samim specijalna dokaza o svojoj lijepo upućenoj knńiževnoj aktivnosti. I kad on to pokaže na svojoj izložbi, to čini neposredan i vrlo lijep efekat. Mi se još sjećamo kako je dobar utisak u tom pogledu činilo na posļedńoj pariskoj izložbi odjeļeńe za knńižaru madarskog naroda. U jednom velikom ormanu stojala su u finim povezima lijepo poredana djela mnogih tudih klasika, često cjelokupna i u naročitim kolekcijama izdana. Tako bi se nešto i ovdje htjelo. Pored svega toga što ima još dosta lijepijeh djela na tudim jezicima koja u nas nijesu prevedena, ipak bi se mogla sastaviti oveća zbirka prijevoda ne toliko od starijih koliko od novijih pisaca. Iz ruske knńiževnosti mogla bi se izložiti n. pr. skoro sva djela Turgeńeva, glavna djela Tolstoja i Gončareva takode, kao „Rat i mir", „Oblomov" na primjer, i druga; iz francuske glavna djela V. Hugo-a, Balzac-a i Daudet-a, kao „Bogorodičina crkva u Parizu", „Evgenija Grandet", „Tartaren na Alpima", itd; zatim, iz engleske, italijanske i drugih knńiževnosti. I to ne bi grubo izgledalo vidjeti ova djela gdje su sveske u istom formatu i izdańu. Do duše, bilo bi katkad i drukčijih efekata u tom pogledu, sa ovim našim i suviše knńižarskim izdańima. Ali šta ćete kad ne mogu sva izdańa uvijek biti kao izdańe Miroslavļeva jevandeļa?

Pored ove čisto knńižarske izložbe, mogla bi se istoj sekciji pridružiti i zbirka autografa svijeh pjesnika i knńiževnih

radnika iz Srbije i onijeh koji su u ńoj živjeli i radili. Bilo bi odista lijepo vidjeti na jednom mjestu vlastoručne rukopise Dositija i Vuka, Joakima Vujića i Sterije Popovića, Đ. Jakšića i Zmaja J. Jovanovića, Meda Pucića i M. Bana, i mnogih drugih, a ne bi bilo teško ni sastaviti takvu zbirku. Zbirka se, u ostalom, ne bi imala ograničiti samo na pjesnike i književnike. I ostali zaslužni ljudi mogli bi tu naći mjesta, od Prote Matije do Kneza Mihaila i Ilije Garašanina. Takova bi se zbirka mogla poslije prenijeti u Narodni Muzej i ostati tu stalno na ugled publici. Mnogi veliki gradovi imaju takve zbirke; tako London u svom British Museum u naročitoj dvorani King's Gallery, i Pariz u svojem Musée paléographique koji se nalazi kao zaseban odjelak u Archives Nationales.

Taka uređena sekcija činila bi lijep utisak, i dobro bi svjedočila o književnom razviću Srbije i pijetetu ńenom prema knjizi i književnim radnicima.

Druge bi sekcije, na primjer sekcija umjetnosti gdje bi ušle sve slike od Katarine Ivanovićeve do Marka Murata, statue Đ. Jovanovića, Ubavkića i Roksandića, zbirka muzikalija od Kornelija Stankovića do Mokrańca, itd. — svjedočile i o umjetničkom razviću Srbije. Ali ovdje izlazimo iz okvira svog predmeta i zato prekidamo razgovor.

***

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

1. Нек с нама не врти сваки вјетар пауке; буди разложито наше богоштовље. Св. Павао.

2. Да је могуће биљежити снове грозничава болесника, колико би се каткад видјело великијех и узвишенијех ствари у његову бунцању! Волтер.

3. Замјењивање штовања између људи саставно је почело савијести. Масол.

4. Боже створитељу, прости њиховој безумности*); они бијаху постали одзив својијех гласова, не знајући да се ми, у неизмјерноме ланцу, не рађамо само за себе, већ и за све друге. Гдје су ти апостоли људства, који би њима били рекли: Слиједите Његов закон: Љубити, љубити, то је бити користан самому себи, чинити да те љубе, то је бити користан другијем. Беранте.

*) Два млада пјесника, који се удушише угљиком.

EMILE ZOLA.

(Свршетак).

V. Моралиста.

(Понекад, Зола се је обраћао омладини и давао им своје личне погледе о смислу живота. Ово што ће те читати извод је из бесједе коју је писац књиге *Плодност* читао дјацима).

Рад

Радите, младићи! Ја знам шта све изгледа банално у оваквом једном савјету; нема ни једног раздавања награда гдје он не падне међу ђачку равнодушност. Али, ја вас позивам да размислите о томе, и допуштам себи, ја који сам само радник, да вам речем сву корист коју сам извукао из другог рада чији је напор испунио цио мој живот. Ја сам имао мучан почетак, познао сам биједу и очајање. Доцније, живио сам у борби, у њој још живим, претресан, подништаван, натопљен увредама. Па шта! Само сам у једно вјеровао, једну силу: рад. Шта ме је одржало? То је огроман рад који сам себи у задатак ставио. Преда мном, тамо, имао сам увијек циљ коме сам тежио, и то је било довољно да ме исправи, да ми пружи храбрости да ипак идем, кад ме рђав живот бјеше срушио. Рад о коме вам говорим, то је уредан рад, свакодневни посао, задатак који човјек помиче свакога дана у своме дјелу за један корак. Колико ли пута, јутром, сједао сам за свој сто, изгубљене главе, грких уста, мучен каквим великим моралним или физичким болом! И, сваки пут, у пркос буњењу свога паћења, послије првих тренутака самртних мука, мој посао ми је био утјеха и окријепљење. Увијек сам излазио утјешен послије свакодневног свог рада, сломљена срца можда, али опет усправљен, и у могућности да живим до сутра.

*
* *

Рад! Помислите да је то једини свјетски закон, регулатор који води образовану материју њеном непознатом свршетку! Живот нема другог смисла, нема другог разлога за

опстанак, ми се сви само за то појављујемо на свијет да дамо збир нашега рада па да ишчезнемо. Живот се не може друкчије дефиновати но овим комичним покретом који он прима и који завјештава, и који у ствари и није ништа друго до рад, за велико завршно дјело, на дну година. И, онда, зашто не би били скромни, што не би примили лични посао који сваки од нас испуњава, без противљења, без уступака бар славољупцу, који се средиштем гради а не ће у рад да уђе?

Чим човјек пристане на тај посао и кад му се одужи, изгледа ми да се и код највећих мученика мора да осјети спокојство. Ја знам да има духова које бескрајност узнемирава, које тишти тајанственост, и тима се ја братски обраћам, савјетујући им да забаве живот каквим огромним радом чији би свршетак чак боље било да и не виде. То је равнотежница која ће им помоћи да право иду, то је разонођење свију часова, у интелигентност бачено зрно да га она смрви и од њега начини свакидашњи хљеб, у задовољству испуњене дужности. Без сумње, тиме се не рјешава ниједан метафизички проблем, то је само једно искуством стечено средство да се живот живи једним поштеним и више мање мирним начином; али зар је то ништа пружити себи морално и физичко здравље, и умаћи од сањалачке опасности, растурајући радом питање о најизобилнијој могућној срећи на овој земљи.

VI. Човјек.

(И покрај све своје философије, Зола је био растргнут страстима и жељама. Једнога дана изјасниo се је о томе, у једној хроници *Фигаро*, која није била присједињена његовим дјелима, и у којој он допушта назрети, уједно, и своје мале махне и своје бескрајно славољубље).

Усамљеник.

Дуго сам се мислио да напишем једну комедију, и, што то нијесам учинио, то је с тога што јој не достаје мало много жена.

Тиче се једног поштеног човјека, великог човјека, који има, наравно, око себе младих, читаву чету младих ученика, гријући се на његовој слави, гледајући да од ње поштено при-

вуку, на своју личност, по који одбљесак. И они му, као што то доликује, ласкају; успјели су да располажу њиме као каквом својом стварју, каквом стварју од велике вриједности, коју треба заштитити од профанованих руку. Зар његова слава није њихово дјело, у сваком случају њихова непоречна својина, којом имају права располагати? Никад они не ће допустити да је људи потамне. Браниће је и против самога учитеља, ако се, једнога дана, дотле заборави да склизне с правога пута.

И прође доба великих бораба, и приступи час старости, у тријумфу учитељевих књига, који би радо сио крај друма за један часак, одахнуо мало, уживајући у предјелу.

Али, кад проговорише неке новине, једнога јутра, о давању одличја учитељу, дотрча, љутит, један од његових млађих ученика:

— Шта! одличје? Ви примате одличје! Та то би било срамота! Ви сте врло велики, и кад се човјек препне тако високо он не силази више. Оставите нама одличје, нама сићушнима који пузимо у вашој сјенци. За нас је то прилично.

И ученик извојева и би одликован у мјесто свога учитеља.

Другог једног јутра, испричаше исте новине да је у питању кандидатура великога човјека за Академију. Помаман улазак једног другог ученика:

— Надам се, не ћете опорећи цио свој живот! Ви у академији! И Ви би пристали да се понизите проћи кроз та ниска врата? Кад је неко вашега раста, он остаје код своје куће. Ви сте и сувише велики, а академија, то је добро за нас остале, који смо мали.

Наравно, данас или сутра, сјешће ученик у фотељ доброга учитеља.

Ви сте и сувише велики! Ви сте и сувише велики! Сви му то довикују, а био је један који му је чак и драгану узео, под изговором да кад је неко велики, не треба биједно пријањати за слаба, људска милована. Траже да је Бог, који у величанственом лету лебди изнад свију слабости. Ништа му није допуштено, ни мала таштина, ни једночасна будалаштина, ни љубазна противрјечност са самим собом. И кад су га, на посљетку, издигли на стуб ко каквог Симеуна Стилита, они тврде да га ту они хране својом похвалом, чувају добро стра-

жу око њега, да га не би спопала фантазија сићи и трчати по ноћним бурдељима.

Међутим, поштеном великом човјеку знатно је досадно на своме стубу. Несретан, пун је људских слабости! Он има све врсте старих жеља, жеља лудих, и пријатно би му било задовољити их. Боже мој! да ли би га то, заиста, баш толико смањило? Би ли му због тога дјела постала мање добра, да ли би изгубио од свога раста, ако би куснуо мало од обичних ствари, којима се људи тако наплаћују? Тако, занимало би га да буде одликован, и осјећао би се задовољан, онога дана кад би у Академију ушао. То би очевидно било врло банално; али, како то не би никога забољело, па чак ни самог њега, зашто му ђавола досађивати жељом да га направе узвишеном и неосјетљивом лутком које он није?

И немам свршетка. Али, ако хоћете, узмите да је великом човјеку, једног лијепог дана, толико досадило на његову стубу, да једним скоком скаче с њега, разјурује своје ученике и трчи у бешчасност да буде само човјек и ништа више.*)

***

Ах! ја добро знам гдје је усамљеник. То није увијек онај који, из гордости, ради усамљен, незадовољан што му нијесу сва блага и све почасти нијесу на златној табли подијељене. То није онај од кога су стицајни околности начиниле презирање и који се слави што своју немоћ живи у кули од слоновe кости, у коју се је затворио. И није усамљеник, још много мање, ни сиромашак, ни непознат, ни неразумљив, јер, често, ти су ипак из гомиле, непрегледне гомиле која ваља своје мрачне таласе.

За мене, усамљеник је писац који се је затворио у своје дјело, у вољу своју да га начини толико високим, толико моћним колико му год буде дах допуштао, и који га остварује, упркос свему. Може се он мијешати с људима, живјети њиховим обичним животом, усвајати друштвене обичаје, бити, на око, онакав кô и остали. И није зато он мање усамљеник,

*) Овај велики, поштени човјек то је сам Зола.

ако је само сачувао поље своје воље, слободно од свака утицаја, ако ријечју буде чинио само оно што и како он хоће, непокретан под грдњом, сам и усправљен.

VII. Пјесник.

(За младости, Зола је правио много стихова, од којих, радозналости ради, репродукујемо неколико):

Нина.

Пријатељу, сјећаш ли се оцрњена гроба, на самом крају стазе једне, упола под цвијећем, који нас је дуго задржавао и градио сањалицама? Мермер је наједен вјетром и кишом. Он сања у трави и, тајанствен, ћути, насмијехан и ведар на плавом мајском сунцу.

Он сања у трави, и, у својој сањарији, неоскрњављен гроб, не одаје, онима који ту пролазе, ништа више сем избрисаног имена Нина.

Звали су је Нина, покојницу блиједу. Реци, колико јој пољубаца даде прољеће? Каквим ли се је сном за навијек успавала? Ко је због ње патио? Ко оплакује њених петнаест година? Не зна се. Под цвијећем спава дијете, а земља му од зелене маховине справља њежан покров, и, кад га упитају, ниским одговара гласом: »Звали су је Нина, само јој име знам.«

Ето! то је доста за пјесниково срце. На уснама једно весело име, и намирисано љубављу, довољно је за једнодневни осмјехак и сан. Покојница има само шеснаест година, и ако је гроб њијем. Од јуче лежи она, и дјевојачко јој чело у ковчегу још носи вијенац с бала.

Пусти ме да те лишим твоје бијеле заручнице, ти хладна плочо гдје Нина љуљушка свој дуги сан. Хоћу до јутра чекати на осмјехак спаса са њених слеђених усана при њеном буђењу. Пусти ме да је изазовем, да је по своме срцу волим, да јој дадем плаве косе, црно око, мала њежна уста, пусти ме да је у чело као сестру пољубим.

. . . . . .

. . . . . .

Сјећаш ли се, пријатељу, замишљасмо је лијепу, и од тада, врло често, не говорећи никада о њој, наши су погледи међусобно говорили, у највећем жалењу: »Да сам је био познао, ох! Нинета би живјела!«

У Паризу.

С француског превео*)
Ст. К. Павловић.

GRUŽ.

Topografično-povjesničke bilješke (6)

Vice Adamovića.

VII.

Vrijeme, koje sve ruši i hara, uništi doista gruški škar; ali divni položaj Gruža, ńegovo plavo i tiho more, ńegovo blago i zdravo podnebļe privlače pažńu tudinaca, te je sva prilika, da što je ovo pitomo mjesto prije crplo iz svoje obrtnosti, to će mu nedaleka budućnost nadoknaditi poradi čarobne naravi ńegova položaja.

I ako danas Gruž ne broji više od 1074 stanovnika, ipak sva je nada, da će se u brzo taj broj znatno povećati, jer će se malo po malo Gruž spojiti s Pilama, te postati velikijem predgradem Dubrovnika.

Današńi se Gružani bave obrtom i malom trgovinom. Oni se, ni po govoru ni po nošńi, ne razlikuju od gradana, s kojijem su neprestano u doticaju. Udobne kočije i omnibusi voze sad jedne u grad, sad druge u Gruž i na dale.

Ulaz u gruško luku otvara se upored s ulazom u Rijeku (Ombla), te se od Kantafika pruža od sjevero-zapada prema jugo-istoku do Batale za 1700 m. duļine, dočim se u širinu proteže za 500 m. Najveća joj je dubina od 27·80 m. a to odmah pri ulasku, u sredini pak najviša dubina dosiže do 16·70 m. Dno je posve dobro, a kraj je gotovo s jedne i druge strane

*) *Les Annales Politiques et Littéraires.* 5 octobre 1902.

čvrsto ograđen rivom (obalom), iz koje se tamo amo pružaju udobni, široki gati (muli), te se brodovi mogu lasno približiti kraju i na više se mjesta sigurno učvrstiti i ukotviti.[1]) Dosta je spomenuti, kako je 1880. godine bilo okupljeno više brodovâ sviju velevlasti u Gružu, a da se odmah uvidi kolika je prostranost i politična znamenitost ove naše luke.[2])

Kako prije spomenusmo, uzduž slikovitijeh igala poredale se gospodske polačice, kućice i krasne bašće na podnožju zelenih brežuljaka i borovitijeh bregova. Danas su gotovo sve te vile i kuće pokrivene, a samo se još gdjegdje vidi po koja opustošena i otkrivena, koja žalosno sjeća na varvarsko harańe od 1808. god.

Ali i izmedu polačica, koje još postoje, rijetko u kojoj da i dan danas stanuju potomci starijeh vlasteoskijeh porodica, koje su skoro sve izumrle. Tako su danas mnoge od spomenutijeh polačica ljetišta novčane aristokracije, ili služe za kakvu drugu svrhu.

Prva polačica, što putnik ugleda na desnu, ulazeći u Gruž, to je ljetište slavne porodice Gundulića, od koje posljedńi potomak bi barun Frano Gundulić, član gospodske bečke kuće, načeonik grada i ńegov pravi dobrotvor. Srbin iz uvjereńa, nastojao je kako bi svoje rodno mjesto probudio iz mrtvila, u koje ga dugi niz nepovoljnijeh prilika bijaše dognao. Da svoj plemeniti cilj postigne, Frano je Gundulić radio na umnom i materijalnom preporodeńu Dubrovnika. Gruž mu ima zahvaliti zavedeńe poljodjelskog društva s prostranijem ńegovijem vrtom, dalje poljodjelski zavod, koji na žalost već ne postoji, onda skla-

[1]) Marco de Casotti u djelu „Le coste e isole dell'Istria e della Dalmazia", Zara 1840. piše o gruškoj luci na str. 243.: „È porto eccellente, e calatavi l'ancora nel mezzo con cavi a terra più vicini che sia possibile alla riva borreale, non si ha motivo di temere."

[2]) Evo imenâ tijeh brodova: Austrija bijaše poslala drvenu fregadu Laudon, oklopńače Custozza i Prinz Eugen, drvenu korvetu Zriny, te vjesnika Sansego. Ńemačka bijaše odredila drvenu korvetu Victoria. Francuska je imala oklopńače Suffren i Fridland, te vjesnika Hirondelle. Engleska bijaše spremila oklopńače Aleksandra i Temerare, pak uz te još i vjesnike Helicon i Falcon. Italiju zastupahu oklopńače Palestro i Roma, pak vjesnici M. A. Colonna i Barbarigo. Napokon Rusija pošlje drvenu fregadu Svjetlana i drvenu korvetu Žemčug.

dište duhana i veličanstvene zgrade za kasarne domobranstva. U gradu utemelji javnu općinsku knjižnicu, te je izvojštio da se otvori obrtnička večerńa škola za šegrte i kalfe; on se navlastito brinuo, da se grad okiti dostojnim hôtelom i da se izvedu mnoge druge korisne ustanove. Pravo nam se s toga činilo i dostojno, da Gundulićevo ime, koje je tijesno s gruškijem skopčano, nade spomena na ovom mjestu.

Slijedeći put Batale, na istoj strani, vidi se zgrada, koja od 1833. god. služi za morski lazaret,[1]) a malo dale ostaje i vojnička barutana.

Još nam je na ovoj strani od Lapada spomenuti znamenitu vilu vlasteoske porodice Đordića. Zgrada je iz XVI. vijeka, ukrašena je skulpturskijem radńama, prostranom terasom, arkadama, ribńakom i bašćom, a dotiče se glavice, koja je sva zasadena visokijem čempresima. Nebo, ili ti strop velike dvorane ovog dvorca bilo je naslikano od neumrlog Tiziana.[2]) U ovom se letištu čuva još i danas prilično bogata knjižnica, koja uzdrži i rukopise nekijeh članova iste porodice.

Kad se prode prostrani vrt polodjelskog društva, odmah se dode do letovnika otaca družbe Jezusove. Ovu udobnu zgradu na dva poda nabavi otac F. Gundulić za odmor učiteljima i učenicima nekadašńeg jezuvitskog kolegija. Kuća ima velik vrt s ribńakom, s više čatrńa, crkvicom i pokrivenom stanicom (lužom). Kad Jezusovci bijahu prognani iz Dubrovnika, 1773. godine, onda ova kuća prede u ruke otaca Skolopa (pijarista).

Na lijevoj ruci onoga, te po moru ulazi u Gruž, ostaje crkva sv. Nikole na škaru, opkoljena kućicama i vrtovima. Nekoliko koraka dale, uz samu obalu, diže se krasna vila porodice Natalićâ; onda stupajući dale put grada, ugledaju se skladišta kamenog ugljena za porabu parnijeh brodova. Tu je u blizini i stanica željezničke pruge pruge Gruž-Trebińe i Zelenika, a još nekoliko koraka naprijed dolazi se do prvog mula, pred kojim ostaje manastir i crkva sv. Krsta, do koje se uzdiže granati platan (makljen), što upija vodu, koja se cijedi iz

[1]) Lazaret. ital. *lazzaretto*, zove se mjesto, gdje se zaklańaju ljudi i trgovina (espap), što dolazi iz okuženijeh krajeva. Lazareti na Pločama služili su za kontumac za trgovce i robu, što su uvozile karavane.

[2]) Vidi: „Dubrovnik“ kalendar za 1900. god. str. 106.

bližeg zdenca (česme). Pod ugodnom hladovinom ńegova širokog lišća počivaju obično końi, kočijaši i gruški bremenari. Na jednoj ploči povrh sjedala čita se ovaj natpis:

Uslon, vrutak, put, sjen mila,
Val, Krst ovdi i svet stan biva;
Gojni odihaj duha i tila,
Počini ovdir i použiva'.
1855.

Cijeni se, da je navedeni natpis sastavio malobraćanin otac Paćifik Radelević. Za istu svrhu i Dr. I. A. Kaznačić bijaše složio ove stihove napisane ćirilovicom:

Za Gruž
na sjedištu pred crkvom sv. Krsta.
Pod jablanom, pokraj mora,
Blizu crkve, blizu vira,
Eto t'jelu blaga odmora,
Evo duši rajskog mira.[1])

Više se puta dogodilo, da je ovaj manastir sv. Krsta služio kao zatočište dubrovačkoj vladi, koja bi tu pribjegla da se spase od kuge, kao što 1527. god.[2]), ili da se oslobodi od neprijatelske navale. U istom su se manastiru negda liječili gubavci s Mljeta i bolesnici drugijeh zaraznijeh nemoći, pak su se često tu i vojnici za koje vrijeme namještali. Manastir ima svoj veliki vrt, te lijep zvonik s dobńakom.

Kako se prođe spomenuti manastir, eto ti najviše privatne zgrade, a to je kuća gosp. Andra Puljizevića, koja dan danas, pod imenom „Hôtel Petka", pruža putnicima udoban konak, a uz to još gostionicu i lijepu kavanu.

Prođe li se i veliki, novi muo, pak gdje se put malo okreće te čini lakat, otvara nam se pogled na najvišu vilu, koja je negda pripadala knezu Lukijanu Pućiću, onda Vlahu Radiću, a od 16. januara 1887. služila je za poljodjelski zavod, koji je raspolagao i vrtom, što je 1½ hektar velik. Zavod je imao lijepu zbirku učila, poljodjelskih sprava, priličnu stručnu knjižnicu, te i najkorisnije pasmine domaćijeh životińa. Ali, na

[1]) V. „Srd" god. I. br. 16.
[2]) Uporedi: Razzi, op. cit. 150.

žalost, radi premalašna broja učenika, dan danas, kako već spomenusmo, ovaj zavod ne opstoji više, a krasna zgrada služi za privatne svrhe, dočim sva učila, knige, strojevi, modeli, riječju cio zavod bi prenesen drugovdje u Dalmaciji.

Bliža vila pripada vlasteoskoj porodici markizâ Bone ili Bunića, a zadńa put ceste što vodi u grad, to je vila Pucićâ, u kojoj je živio slavni pjesnik Medo Pucić i oštroumni mu brat Niko Veliki.

DVOSTOTA OBLETNICA OSNOVAŃA GRADA PETROGRADA.

Ove godine (1903.) minuloga proleća navršilo se je dvjesta godinâ, otkada Petar Veliki osnova Petrograd. Ova srećna obletnica veličanstvene ruske prijestonice bilježi ono vrijeme kad Veliki Car, osnovavši taj svjetski grad, navijesti rat azijatskom mraku, upuštajuć svjetlost evropejske kulture u svoje prostrano carstvo. Novi grad bi prozvan Petrogradom, po svome čuvenome osnivaču, kao što su Aleksandrija, Konstantinopol, pa čak Washington i drugi gradovi.

Petrograd dakle postade stojna tačka, odakle se luča prosvjete i napretka po Rusiji širila. I odista razvi se otada u onoj bratskoj zemli ispolinski rad, za koji Caru Petru po ńegovoj smrti prione pridjevak *Veliki*. Oh koliko je različan, pazeć na koristi po čovječanstvo, naslov „veliki", što ludi pridjedoše nekijem velikanima! Napoleon Veliki žive jedino u povjesti, koja ga spominńuć veliča, ali kao meteoru bez traga; Petru Velikomu naprotiv ostaju tragovi veličanstva, što ne će dati da mu igda slava pomrča, a kamo li zade!

I uprav plodonosni rad bješe onaj Petra Velikoga, a duševni mu pravac tačno odreden, kome pravcu vidljiv je i sad znak u Petrogradu spomenik što podiže *„Petru Pervomu . Jekaterina vtoraja"*. U tome pravcu po smrti Velikoga Cara nastavi se taj rad i danas se nastavlja, a to dośledno i jednako. I to je uprav onaj testamenat Velikoga Petra, o kome zapad toliko buči a steže ga samo na suzbijańe azijatske najezde u

Evropi i na rusko naš|edstvo u Vizantiji. A to bi bila, ako je baš tako, jedna sama tačka ruskoga programa. Ali taj testamenat obuhvata mnogo, što i pjesnik nagada gdje pjeva:[1])

. . . . . .

Dok se kobno ne navrši c'jeli
Testamenat Velikoga Petra.

I odista je tako.

Sve se osniva na svijetu na naknadi, a to vidimo u razvoju svjetskijeh događajâ. Persijski čopori prekri|uju Evropu, Aleksandar Veliki preklapa Aziju; Kartažani groze se Rimu, Rim|ani uništuju Kartaginu; Arapin prelazi u Špańu, Francez u Alžir; Turčin poplav|uje naše strane, Rus ga goni i otim|e mu u samomu ńegovu gnijezdu dio postojbine.

Ovijem se dakako ne oduzim|e zasluga Srbima, koji odjelito, pregalački i samostalno odupriješe se s uspjehom Azijatu i oslobodiše jedan dio svojih zema|a. Komu nijesu poznata junaštva srbijanska i crnogorska?! O tome i pjesnik pjeva, gdje veli:[2])

I da div|e ne smetu mu (Azijatu) stope
Naše žrtve narodu i Bogu,
Azijatski vali sve potope!

A pjesnik kńaz Nikola pjeva Turčinu:[3])

Što te ruže? . . . Da još nije
Mog spram tebe roda bilo,
More tvoje, silno more,
Uplašen bi krst splavilo.

Bilo je naporâ i od drugijeh naroda proti nekrstu, ali ovdje je osobito riječ o Rusu, kao o najglavnijemu faktoru u toj stvari, a na po se ovdje se raspravl|a o jednomu dijelu programa Petra Velikoga.

Nadovezujuć niti gorńemu raspredańu velimo, da se događaji sustižu u svjetskoj istoriji odjekujuć jedan drugome.

Kao kap|a u kamen nastav|a Rus svoj posao. Prisvojivši kulturu od Evrope, nosi je u Aziju, kako što je Rim|anin svu-

[1]) Objav|eńe II. dio.
[2]) v. Objav|eńe I. dio.
[3]) v. Slovinac god. V. br. 4.

kuda nosio sa sobom uzevši je od Grkâ. *Graecia victa ferum victorem cepit.* Grčku su Rimljani oružjem svladali, ali ona prosvjetom ščepa gorde dobitnike. Rus prekaljen evropejskom kulturom preporada se i blista svakome na vidiku, pa u četiri grane dijeli svoj rad i napreže se:

I. Znanosti i umjetnosti u Akademiji Petra Velikoga divno se razvijaju sve do današńega dana u svakoj grani nauke i vještina, te ruski mladi um sad čara staru Evropu;

II. Promet i trgovina vodi udivljenu Evropu suhijem u Tihi Oćean, a od tog svjetskoga suhog puta pomrčava nekadašńi sjaj stare duge i opasne plovidbe u daleki istok; dapače blijedi i zalazi. A gdje je neprekidna ruska čežńa u smjeru da se drugi odušak u persijski zaliv ruskoj veličini otvori?

III. Od vojničke ruske sile i spreme Evropa zapańena zebe. Tom spravom gostu azijatskom u Evropi Rus je bio, jest i biće ometa, napast i pogibija u više navrataka, a ćaše mu doći vrha odavna, da zadružena Evropa, od zavisti i strepńe, ne bješe Turčinu često oslon i pomoć zborom i tvorom, ali ona je osjetila kolosa, i ako u borbi osamljena, polovinom minuloga vijeka. *Orazio sol contro Toscana tutta.*

IV. A vladavina i uprava? I za vrijeme Petra Velikoga zapadne sloboštine bjehu ostarile. Rus ne htjede na se prńe i drońke; on spravlja novu slobodoumnu upravu, slavjansku vladavinu. Kako da ne? Rastoči se zapad tumarajući stramputicama. Rus gradi novu stazu da narodi bezbjedno na ńu stupe i pokroče novoj slobodi. O tome i pjesnik pjeva ondje, gdje Aleksandar car mučenik govori:[1])

Vaš vam dušman u sve glase poje,
I o slavi zapadnoj vam gudi:
Nije dobro, što vam kriči, zlo je.

Ta vas slava, brate, ne probudi,
A pravilo prirodno vas kori:
Zapad mrkne, istok bajno rudi!

Od zapada i mene umori
Kivna struja, al' ta grdna zgoda
Mojom smrću misô ne obori.

[1]) v. Objavljeńe II. dio.

Drukčija je narav slavskog roda,
Na kopito gr'jeh ga tuđe sviti,
Kad slav|anska čeka ga sloboda.

Čemu l'jepoj krpica će sviti?
Sloboštine kvare vas zapadne,
Jer vam daju slatku otrov piti.

Nije pak čuda da, pri izvađańu takoga i tolikoga programa, bješe u ruskoj carevini trzavicâ, jer biće ih zanago i još; za to naše je skromno mišl|eńe, da za ostvareńe Petrova programa ne samo je opravdana u Rusiji apsolutistična uprava, nego trebalo bi da do kraja bude još i autokratična, i to po ogledu stare rimske diktature.

Pred takom veličinom moralnom i materijalnom zapańeno čovječanstvo kameni se i divi, a mi Slaveni povrh toga se i dičimo, jer smo ista s Rusima krv, pa i blagodarnošću dišemo; tâ mi smo, koliko god nas je na evropskom istoku, jugu i zapadu, mnogo Rusima dužni. Za to zgodno pjesnik pjeva Rusima:[1])

. . . . . .

Slavno jato, krili mi se krili,
Dok iz gn'jezda ptići prhnu pusta!

Jer ptičina na ńih b'jedne hmili,
A ničemu n'jesu jadni krivi,
No što gn'jezdo nebogo su svili.

Svaka vam se srodna ptica divi,
Jer od vašeg proždor dreždi straha;
Što vas ima, ptići još su živi!

S toga i oklijevańe rusko za oslobođeńem bližńega istoka nimalo nas ne čudi, jer to je lako shvatiti, kad se uvidi zlamenitost ostalijeh ruskijeh gorostasnijeh zadataka.

Kad se carevina dobro okopiti, ustroji i uredi, a to nije lako za onaku silnu pučinu, tad će i svaka stvar redovito se vršiti i razvijati, jer nije dosta da se sistematski napreduje, kao što to uprav i biva, nego treba da to bude i koncentrično, eda uspjeh nikako ne izostane.

[1]) v. Objav|eńe II. dio.

Želeći braći Rusima svaku sreću i napredak, iz dubine svog blagodarnog srca i opijene duše kličemo divnomu gradu Petrogradu, dičnoj prijestonici prostrane bratske Rusije: *Crescat, floreat*!

U Dubrovniku, Avgusta 1903.

S. D. O.

GOSPOĐE.

Pripovijetka

ANTONA ČEHOVA.

Teodor Petrović, direktor narodnijeh škola N-skog okruga, koji je smatrao sebe za pravedna i velikodušna čovjeka, primao je jednom u svojoj kancelariji učitelja Vremenskog.

— Ne, gosp. Vremenski, reče on, ostavka je neizbježna. S takvim glasom, kao što je Vaš, nije moguće vršiti učiteljsku službu. Na koji ste ga način izgubili?

— Oznojen sam se napio hladna piva..... prošaputa učitelj.

— Koja grehota! Čovjek služio četrnaest godina, i na jedan put takva nesreća! Đavo bi ga znao, zbog kakve malenkosti da čovjek izgubi karijeru! Šta ste sad naumili raditi?

Učitelj ne odgovori ništa.

— Imate li porodicu? zapita direktor.

— Ženu i dvoje djece, Vaše Prevashodstvo,... prošaputa učitelj.

Nastupi ćutanje. Direktor ustane i uzbudeno počne hodati po sobi.

— Sam ne znam, šta ću s Vama raditi, reče on. Učiteljem ne možete biti, do pensije još nijeste došli;... pustiti Vas na volju sudbine, ne bi bilo lijepo. Vi ste naše čeljade, služili ste četrnaest godina, dakle mi Vam moramo pomoći... Ali, kako pomoći? Što ja mogu za Vas učiniti? Stavite se u moj položaj; što ja mogu za Vas učiniti?

Nastupi ćutańe; direktor je šetao i mislio, a Vremenski, ubijen svojom nesrećom, sjedio je na kraju stolice i takođe je mislio. Na jedan put lice se direktorovo razvedri, i on od radosti čak prstima zaigra.

— Čudim se, što se toga prije nijesam sjetio!... progovori on brzo. — Slušajte što Vam mogu predložiti... Druge sedmice poslovođa našeg sirotišta ide u pensiju. Ako želite, možete stupiti na ńegovo mjesto! To je sve!

Vremenski koji se nije nadao takvoj milosti veoma se obraduje.

— Baš lijepo, doda direktor. Danas odmah napišite molbenicu....

Otpustivši Vremenskog, Teodor Petrović osjeti neku lakoću i čak zadovo|stvo: pred ńim već nije stajala zgurena figura promuknutog pedagoga, prijatno mu je bilo pomisliti da je, predloživši Vremenskome slobodno mjesto, postupio pravedno i savjesno, kao dobar i čestit čovjek. Ali to lijepo raspoloženе nije dugo trajalo. Kad se vratio kući i sio da objeduje, ńegova žena, Anastasija Ivanovna, od jednom reče:

— Ah, da, tek što nijesam zaboravila! Juče je dolazila k meni Nina Sergejevna i molila je za jednog mladića. Kako čujem, u našem se sirotištu otvara natječaj....

— Da, ali je to mjesto već drugome obećano, reče direktor i namrdi se. — I ti već znaš moje pravilo: ja nikad ne dajem mjesta po protekciji.

— Znam, ali za Ninu Sergejevnu mislim da se može učiniti izuzetak. Ona nas voli kao da smo joj svoji, a mi joj do sada još ničim nijesmo odvratili. Nemoj ni pomišlati da joj molbu odbiješ. Svojim kapricem uvrijedićeš i ńu i mene.

— A koga ona preporučuje?

— Polzuhina.

— Ko je taj Polzuhin? Da nije to onaj, što je u društvu o novoj godini igrao ulogu Čackoga? Tog gentlmena? Ni po što!

Direktor prestane jesti.

— Ni po što! ponovi on. Bože me sačuvaj!

— Ali zašto?

— Čuj me, draga moja, ako se mladić ne obraća pravo kome treba, nego preko ženskijeh, znači da ne vrijedi ništa! Zašto on sam ne dođe k meni?

Poslije objeda direktor legne na divan u svom kabinetu i počne čitati dobijene novine i pisma.

„Dragi Teodore Petroviću!" pisaše mu žena gradskog načelnika. „Vi ste jednom govorili, da sam dobar poznavalac srca i ljudi u opšte. Sad će Vam se dati prilika, da se o tome u stvari uvjerite. K Vama će doći ovijeh dana da traži mjesto poslovode u našem sirotištu neki K. N. Polzuhin, koji mi je poznat kao veoma čestit mlad čovjek. Mladić je vrlo simpatičan. Uzevši učešća u ńegovoj sudbini, uvjerićete se"... itd.

— Ni po što! progovori direktor. Sačuvaj me Bože!

Poslije toga nije prošlo ni jednog dana a da direktor ne dobije pisama, u kojima su preporučivali Polzuhina. Jednog divnog jutra dode i sam Polzuhin, mlad čovjek, debeo, s obrijanim ǵokejskim licem, u novim crnim gaćama...

— Službeno ne primam ovdje, nego u kancelariji, reče suho direktor, saslušavši njegovu molbu.

— Oprostite, Vaše Prevashodstvo, ali naši zajednički poznanici posavjetovaše mi, da se baš ovamo obratim.

— Hm!... promrmlja direktor, gledajući s mržńom ńegove šiljaste cipele. Koliko mi je poznato, reče on, Vaš otac ima sredstava; to mjesto nije Vam potrebito. Zašto ga tražite? Plata je, kako znate, vrlo mala.

— Meni nije zbog plate, nego onako... Pa opet služba je državna...

— Tako... Meni se čini, da će Vam kroz mjesec dana ta dužnost već dosaditi i Vi ćete je ostaviti, a međutim ima kandidata, kojijem bi to mjesto bila karijera za sav život. Ima siromašaka, za koje...

— Ne će mi dosaditi, Vaše Prevashodstvo! prekide ga Polzuhin. Poštena riječ, ja ću se starati! Poštena riječ, ja ću se starati.

Direktora podmuti.

— Slušajte, zapita on, smiješeći se prezrivo, zašto se odmah nijeste k meni obratili, nego ste našli za potrebito da prije uznemirite gospode?

— Ja nijesam znao, da će Vam to biti neprijatno, odgovori Polzuhin i zbuni se. Ali, Vaše Prevashodstvo, ako pisma

sa preporukama za Vas nemaju značaja, ja Vam mogu pokazati svjedočanstvo... On izvadi iz ǵepa hartiju i pruži je direktoru. Pod svjedočanstvom, napisanim kancelarskim slogom i rukopisom, bijaše potpis namjesnika. Po svemu bi se reklo da je namjesnik potpisao i bez čitańa, samo da se kurtariše kakve dosadne gospode.

— Nema se kud, dobro je... pristajem,... reče direktor pročitavši svjedočanstvo, i uzdahne. Donesite sutra molbenicu.

Čim Polzuhin izade, direktora obuze užasan osjećaj odvratnosti.

— Lopov! poviče on, koračajući iz jednoga ugla od sobe u drugi. Ipak je izašlo na ńegovu; nevaļalac, ženska ulizica! Tat! Nitkov!

Direktor jako pļune u vrata, na koja je izašao Polzuhin, i na jednom se zbuni, jer je baš u taj mah ulazila u ńegovu sobu gospoda, žena upravitela državnog savjeta...

— Evo me samo za jedan čas, za jedan čas..., počne gospoda. Sjedite, kume, i pažļivo me slušajte... Dakle, govore da kod Vas ima slobodno mjesto... Danas ili sutra doći će k Vama jedan mladić, neki Polzuhin...

Gospoda je evrkutala, a direktor ju je gledao mutnijem, izbuļenijem očima, kao čovjek koji je gotov da pane u nesvijest; gledao je, i iz uļudnosti se smiješio.

Kad je slijedećeg dana Vremenski došao k ńemu u kancelariju, direktor se dugo kolebao da mu kaže istinu. Zapińao je, smetao se, nije znao s čega da počne i šta da reče. On se htio izviniti pred učitelem, ispričati mu svu golu istinu, ali mu se jezik zapletao, kao u pijana čovjeka, uši su gorjele, bilo mu je teško i neprijatno što je morao igrati glupu ulogu, u svojoj kancelariji, pred svojim mladim. Na jedan put udari po stolu, skoči i srdito poviče:

— Ne, nemam ja za Vas mjesta! Ne, i još jednom ne! Ostavite me na miru! Nemojte me mučiti! Trsite se jednom od mene, molim Vas!

I izade iz kancelarije.

S ruskog prevela
Z. B.

PROBLEM PROSTORA.

— K. Tadin (Dr. Torkvato). — (2)

U cijeloj Kantovoj filosofiji ništa nije toliko iznenadilo učene ljude kao njegovo nazovi-otkriće, da prostor i vrijeme nijesu drugo već naprosto dvije forme ljudskog shvatanja i da ne postoje izvan naše svijesti kod samih stvari. To su dvije proste forme našeg uma, kojih nam djelovanje predstavlja stvari u prostoru i vremenu, i ako realno takove nijesu. Izvan našeg uma, veli Kant, nema ni prostora ni vremena.

Ova je Kantova nauka silno utjecala na mnoge filosofe, i ovi je prihvatiše kao nekakvo izvanredno otkriće.

„Ovo je, veli Schopenhauer, djelo takove vrijednosti, da je dovoljno da ovjekovječi Kantovo ime; dokazi na kojim se osniva imaju takovu demonstrativnu silu, da ih ja smatram kao neprijepornu istinu."

Lange sa mnogim drugim tvrdi, da je ovo najveće Kantovo djelo: „Između svijeh studija filosofskijeh, veli on, ja bih jedva mogao pomenuti i jednu, koja bi dovela do resultata tako divnog, potpuno novog, i koji se do tada ni slutio nije, i to sve pomoću ispitivanja, tako pouzdanog, preciznog i toliko čvrstog, da se ni u kom pogledu ne može oboriti."

Prijegor razuma, koji je potakao neke ńemačke mislioce da izreku *amen* Kantovoj definiciji *ex cathedra*, predstavlja se u svoj svojoj veličini, netom zamislimo evidenciju realnosti koju bi Kant htio da porečemo.

Nikakva činjenica nije bolje iskustvom učvršćena, nego egzistencija prostora i vremena izvan našeg duha. Ne prenosimo mi prostor i opseg na stvari, mi ih već nalazimo i sebi predstavljamo. Tako isto i o vremenu.

Mi smo dakle kadri shvatiti prostor i vrijeme, mi imamo tu sposobnost. Niko nije nikada posumńao, da se ta sposobnost vrši u prostoru i vremenu, i da se može izjednačiti objektivnim odnošajima prostora i vremena. Kant tvrdi da je pronašao, da mi, putem dviju intuitivnih forma, postavljamo vrijeme i prostor kod stvarî. On nazivlje *transcendentalnom estetikom* onaj dio svoga sistema, u kome se raspravlja o ovoj

nauci. Kantova transcendentalna estetika nije drugo već znanost o vremenu i prostoru, u koliko su dvije apriorne forme, koje već prije postoje kod naših sjetila, kao dva uzora jednako složena koji se razvijaju pod udarcem impresije.

Ja ne mislim, da je Kant slučajno pronašao ovu novu nauku; ona je neizbježna posljedica cijelog Kantizma. „Sa idealističnom teorijom u strogom smislu, veli Kuno Fischer, postoji ili pada transcendentalna estetika, kao i sama kritika. Svaki onaj, koji je dobro proučio Kantovu nauku o vremenu i prostoru, ne može sumnjati da se na ovoj nauci osniva cijeli idealizam u najstrožoj formi, i da Kant nije mogao slijediti drugi sistem a da ne upadne u protivurječnost."

I baš je tako. U Kantovom sistemu, koji žrtvuje jedinstvo intuicije i stvari, treba dokazati kako, putem baš ovog jedinstva, fenomeni se radaju. To se porada odatle, jer impresija postaje objektom intuicije; impresija daje čulni sadržaj, bez forme, t. j. bez vremena i prostora; ovaj sadržaj postaje tada objektom intuicije. Ne smijemo uzeti riječ *intuiciju* u običnom smislu. Ona sasvim drugo značeńe ima kod Kanta. „Impresija postaje objektom intuicije" znači da jedna odredena forma predstavlańa, posljedica subjektivnih zakona poznaje, biva joj priložena izvana. Intuicija je predstava u prostoru i vremenu. Udružba impresije i intuicije stvara *fenomen*. Fenomen nije drugo već impresija koja je postala objektom intuicije.

Treba opaziti, da mnogi filosofi i ako skloni Kantu, ne pristaju uz čudnovatu ovu tezu, i nastojali su je ublažiti, veleći da Kant ipak priznaje stvarima izvan nas osnovne forme, koje bi odgovarale formama intuicije a mogle bi se nazvati prostorom i vremenom. Ovdje ciļam na prepirku izmedu Trendelenburga i Fischera. Trendelenburg misli, da je Kant htio jedino poricati da su prostor i vrijeme isključivo objektivni, a da nije htio dokazati da su isključivo subjektivni; ali, izmedu jednog i drugog imade i treći slučaj, a to bi bio: da su prostor i vrijeme subjektivni i objektivni; a Kant, zanemarivši ovaj treći slučaj, ostavio je prazninu u svojoj nauci. Fischer, u svome odgovoru prosto tvrdi, da je Kant nastojao dokazati, da spoļašńe stvari nijesu podvrgnute prostoru i vremenu.

U Kantovoj nauci imade pojedinih ulomaka, u kojim on kaže da prostor i vrijeme imaju neku empirijsku realnost. Ali ovijem on misli jedino kazati, da se prostor i vrijeme pridružuju realno stvarima, u koliko mi u subjektivnoj svojoj svijesti posjedujemo stvari kao fenomene. Svaku drugu objektivnu realnost Kant je odstranio. „Mi smo htjeli kazati, veli Kant, da sve naše intuicije nijesu drugo već predstave fenomenâ, i da stvari, čije intuicije imamo, nijesu u sebi onakove kakove ih zamišljamo, niti njihovi odnošaji onakovi kakovi nam se predstavljaju, i da, ako mi zatajimo subjekat ili samo subjektivnu prirodu sjetila, *svi odnošaji objekta u prostoru i vremenu, pa i sam prostor i vrijeme iščeznuće*, i kao fenomeni oni ne mogu postojati već samo u našoj pameti." Cijenimo da Kant nije mogao jasnije označiti subjektivni značaj prostora i vremena.

Ispitajmo sada kakovi su razlozi potakli Kanta, da poreče ono što je tako jasno bilo ljudskom umu.

Kant je nastojao svoju tezu poduprijeti raznijem razlozima, sofistične vrste; mi ćemo ispitati glavne; na neke sekundarne ne ćemo se osvrtati, jer ne zaslužuju.

Nastojaćemo biti objektivni i nepristrasni, po onoj poznatoj: *Amicus Plato, sed magis amica veritas.* Ispovijedamo odmah, da se mi ne ubrajamo među one, koji, ne sudarajući se sa idejama jednoga pisca, prezirnim okom prate cio njegov rad. Mi priznajemo velike zasluge na filosofskom polju njemačkom filosofu, divimo se njegovom prostranom umu, i ako se ne slažemo sa njegovijem idejama u ovome pitanju.

Predimo dakle na stvar, ispitajmo Kantove dokaze, na kojim se osniva cijela njegova teza.

1.) Kant tvrdi, da su prostor i vrijeme uslovi čiste matematike. Ali geometrični sudovi, u koliko se bave opsežnim prostorom, kao i oni aritmetični, u koliko sadržavaju brojnu sukcesiju, imaju jednu *apriornu* vrijednost, t. j. universalnu i potrebnu, dok se nasuprot čulno iskustvo odnosi samo na osamljene slučajeve; a oni ne bi imali takovu vrijednost, kada bi se osnivali na iskustvu, glede ideja prostora i vremena; odatle slijedi, da one ideje moraju biti prisutne našemu duhu *prije* svakog iskustva. „Ako je zbilja, veli Kant, ideja prostora tečevina a posteriori i to po spolašnem iskustvu, prvi principi matema-

tike ne bi bili drugo već opažaña (perceptio). Ali treba opaziti da ono, što se na iskustvu osniva, ima samo neku relativnu universalnost, jer je indukcijom stečeno." Tako isto i o vremenu. Cijenim da se ne treba mnogo truditi, pa da se dokaže neosnovanost ovog dokaza. Istinito je da nam prosto *čulno* iskustvo ne pruža ideju vremena i prostora, jer nam iskustvo daje jedino ono što je opsežno i sukcesivno. Ali, kao ljudi, mi imamo, izvan i iznad iskustva, sposobnost da shvatimo ono što je kod fenomena osamljeno, razdijelivši biće i razne ńegove načine, sa najstrožom universalnosti i sasvim demonstrativnom izvjesnošću. I baš ovome svojstvu bića pripada prostor i vrijeme, kao što ćemo jasnije dokazati.

2.) Ako predstave prostora i vremena ne postoje nad svakim iskustvom, mi ih ne bi smo mogli steći. Ne bismo ih mogli izvesti iz svog opažaña, jer ih naše opažaňe predpostavlja, u koliko nam već ovo pruža stvari kao da su u vremenu i prostoru. Kako bih dakle htio izvesti ono što već posjedujem? Vrijeme i prostor uvijek su prisutni. Oni su kao naočali kroz koje mi gledamo, mi ih se ne možemo lišiti. Ali, ako ja opažam nešto da me uvijek slijedi, zaključujem da od mene zavisi, i da se poslužim primjerom Frauenstädta da bih razjasnio pitaňe, oni su kao posebni parfim, koji ja nastojim izbjeći a koji me ipak svuda prati.

Na ovo odgovaramo: Nije istina da nam čulno opažaňe daje stvari kao da su u prostoru i vremenu; ono nam ih jedino predstavlja u prostoru i vremenu. Ali mi se uzdižemo nad čisto čulnim poznaňem. Od stvari prisutne i opsežne mi možemo odijeliti predstavu prisutnosti i opsega, koja je nezavisna od individualne konkretne stvari. Odatle slijedi da čovjek u svojem poznaňu nije vezan za čula, kao životiňa, on ima još i sposobnost shvatiti u objektu ono što je čulima nepristupno. Na ovaj način mi stječemo predstavu opsega, kao i mogućnost opsega, t. j. prostora, i predstavu moguće sukcesije, t. j. vremena. I jedino tada mi poznajemo stvari kao da su u prostoru i vremenu.

3.) Prostor i vrijeme predstavljaju beskrajnu veličinu, ali nam iskustvo ne može pružiti nikakovu beskrajnost. Odakle možemo

saznati ideju beskrajnosti, ako ne kao veli Kant *„od odsutnosti granica kod našeg saznaña?“*

Ovu je nauku prihvatio i Schopenhauer. On veli: „Neka čitalac pomisli da je na granici svijeta, pred praznim prostorom, i neka baci jednu kuglu. Projektil će se vječno i jednako kretati; milioni godina ne će ga umoriti; on će uvijek imati prostora u kome će se okretati, a vrijeme mu ne će nikada ne dostajati. Dodajmo, da sve ovo mi znamo a priori i sa potpunom stalnošću. Ja cijenim da se umna fantazmagorija ovdje pojavljuje u svoj svojoj lepoti.“[1])

A meni je fantazmagorija cijelog ovog sistema još jasnija. Da, pomoću razuma, mi možemo shvatiti *beskrajni* prostor i *neograničeno* vrijeme; da, velim, čulno opažaňe ne može nam pružiti ništa beskrajno. Treba dakle ovdje priznati jedan drugi faktor odvojen od iskustva. Mješte se uteći sa Kantom ovim jadnim formama, mi velimo sa francuskim filosofom Fonsgrivom: „Razum se može uzvisiti nad fenomenima koji se daju osjetiti; mi u stvarima poznajemo ne samo individualnu simultanost, sukcesiju i situaciju, već još i prostor i trajaňe kao dva vida stvari: tijem smo mi kadri shvatiti i predstavu prostora i vremena. Ovdje baš i nailazimo na glavnu mahnu Kantizma, na negaciju saznaňa koje je uzvišeno nad čulima.“

4.) Kada kod našeg opažaňa ne bismo već prije imali predstavu vremena i prostora, za nas ne bi drugo postojalo već haos. Vrijeme i prostor predstavljaju nam stvari odijeljene jednu od druge. Da bi saznaňe bilo mogućno, treba najprije da sve stvari mogu biti razlikovane u sukcesivnom redu kao i u redu slagaňa (juxtapositio). „Prostor, veli Kant, nije empirijska predstava, spolašńim iskustvom stečena. Jer, da se neke impresije odnose na kakvu stvar izvan mene, i da ja tu stvar uzmognem predstaviti kao izvan druge, ne samo odijeljenu, već i na odijeljenom mjestu, treba da ja već imam predstavu prostora.“

Ovdje Kant griješi. Najprije mi poznajemo putem čulnog shvataňa kakvu stvar koja je izvan nas, blizu, daleko, i t. d. Zatim mi poznajemo sami sebe. Odredeno mjesto, odreden položaj, odnošaji stvari medu sobom u prostoru i sa nama po-

[1]) *Parerga i Paralipomena, sv. II. §. 29.*

javljuju se u stvarima koje mi poznajemo; i mi imamo sposobnost otuda izvući svojim umom ideju prostora i vremena. Zašto je potrebno da saznaće vlastitog i udaljenog mjesta predpostavlja predstavu prostora? Na ovo pitaće Kant nam je ostao dužan odgovor. Među tim cijela ta radńa je sasvim prosta: najprije mi poznajemo ograničenu prisutnost koju imaju stvari; zatim shvatamo odnošaje jukstapozicije, ekstensije, udaljeńa i zbližeńa u prostoru, koji postoje u spoļašńem svijetu, i samo otuda mi poznajemo ono što nazivļemo *prostorom*, t. j. mogućnost ekstensije.

Prostor i vrijeme, čiste forme čulne intuicije, izgledaju nam dvije najčudnovatije nesmislenosti koje su igda izašle iz zdravog razuma. Prostor i vrijeme, kao subjektivne forme, nijesu drugo već prazne riječi, beskorisne mehanizmu našeg saznańa; one ne mogu ništa polučiti s eksperimentalnog gledišta, niti nam daju osjetiti šta realna. I zbiļa, što su proste forme bez sadržaja? Prazne mohune. Ne osvrćući se na ovo, čulne forme, koje je Kant izmislio da bi protumačio intuiciju vremena i prostora, ne vaļaju, jer su *nepojmļive* i *ništa nam ne tumače;* zatim, jer ova intuicija, koju bi Kant htio protumačiti, *ne postoji*. Trostruka fatalnost!

Promatrajmo najprije dvije čulne forme koje bi morale biti kao recipijenat masi sensacija, koje se osjećaju u vremenu i prostoru. Mnogi su se filosofi trudili oko ovih intuitivnih forama. Herbart misli, da bi ih morali predstaviti poput dviju zdijela, u koje čula izlijevaju svoje impresije, a ove napokon poprimaju oblik samih zdijela. S druge strane, doktor Cohen kao i profesor Riehl mnijeńa su, da forme već postoje, ne kao aktualne, već u mogućnosti (in potentia), i da objekat na ńih djeluje.[1]) Ako oni misle ovim samo kazati, da smo mi kadri poznati ono što je u prostoru i vremenu, oni se udaļuju od kantizma i povraćaju tradicionalnoj nauci; ako misle pak sačuvati „potencijalnost" pod imenom dviju forama, t. j. prostora i vremena, pitaće ostaje neriješeno, t. j. kako čulnost postiže ovu zalihu forama, osobito ovih dviju forama, u isto vrijeme? One zbiļa igraju ovdje ulogu *deus ex machina*.

[1]) *Cf. Le Criticisme philosophique, t. I.er, p. 323-324.*

Ili bolje, moglo bi se predstaviti ove forme kao neka tajna svojstva našeg shvatańa, kao n. pr. boja prama lećama naočala, i stvari intuicijom shvaćene dobile bi ovim formama posebno obilježje (situaciju u prostoru i vremenu) koje prije nijesu u sebi imale. Ali bi i ovo značilo udaljiti se od Kantove nauke. „Kada od predstave jednoga tijela, veli Kant, ja odlučim ono što razum zamišla, kao supstanciju, silu, djelivost, itd., kao i ono što pripada iskustvu: neprobojnost, tvrdoću, boju, itd., izvan ove empirične impresije ostaje mi još nešto, *ekstensija* i *forma*. Oni pripadaju *čistoj intuiciji*, koja a priori postoji kod subjekta i bez realnog čulnog objekta, kao čista čulna forma". Kako se tumači pomoću ovih forama, *ova čista intuicija?* Važnost ovog pitańa priznata je i od Kantovih pristaša.

„Uvijek nam se nameće, veli Frauenstädt,[1]) ovo pitańe: Kako mi možemo shvatiti stvari u prostoru i vremenu, odnošaje uzročnosti tako različite, kakove nam ih iskustvo predstavlja: ovdje jedno četverouglasto tijelo, onamo okruglo; ovdje čovjek niska stasa, onamo poput Golijata; danas jedna čińenica časovita, zatim jedno djelo koje traje dva ili tri sahata? Odakle sva ova razlika kod materije, koju mi shvatamo pod formama prostora, vremena i uzročnosti?"

Pristaša Šopenhauerov Frauenstädt nalazi za najzgodnije prigovoriti Kantu, što nije i od materije učinio subjektivan elemenat. On je uvjeren da objektivna vasiona nije drugo već prosta predstava, ne samo što se tiče forme, već i same materije. Ovo je bez sumńe dosljedno i vrlo važno, ali neosnovano. Kazao sam: *dosljedno*, jer ako vrijeme i prostor ne postoje izvan mene, zašto i nešto drugo mora postajati takode izvan mene? Ovako se barem izbjegavaju neizvodljivi Kantovi zahtjevi. Po ńemu, ja bih morao apstrahovati boje od površine, osjećańe pipańa od osjećańa otpora i kretańa, muskularnu afekciju od shvatańa u prostoru umjerenom po kretańu mišica. Jer od ovih elemenata prvi pripadaju čulima, ostali im se pridružuju putem dviju forama intuicije. Čudimo se, kako su se ovakvi fantastični zahtjevi mogli ikada izmisliti. *(Nastaviće se).*

[1]) Pismo Schopenhaueru, str. 143.

DANIELE CORTIS. (12)

Roman **Antonija Fogazzaro.**

Prevео s italijanskoga Arsen Wenzelides.

Glava XI.

Izmedu Čefalù i Rima.

Barunici

Jeleni di Santa Giulia, u Čefalù.

Rim, 18 febrara 1882.

Jadna Jeleno, je li bilo baš od potrebe uznemirit te, ražaliti i tebe, samu, bolesnu, izvan svijeta! Razļutio sam se kad sam doznao. I tebe!

Da, izustio sam tvoje ime pred majkom prošlog junija, u Luganu, i hoću da ti rečem kako. Ona mi očita sibilinski govor, da me nagovori na prekidańe odnošajâ s obiteļu di Santa Giulia. Ja pomislih na kakvu glupu osvadu, jer ona imaše tajnih dopisnika u Vilaskuri. Prosvjedovah i u prosvjedovańu rekoh tvoje ime. Tada moja majka izjavi, da nije namjeravala ciļati na tebe, već na tvoga muža. Ne razjasni se više taj put, već obeća da će mi drugi put reći. No u toliko meni je valalo na vrat i na nos krenuti iz Lugana, i više je ne vidjeh. Ni ona ni ja ne dotakosmo se više, u pismu, tog pitańa. Ispovijedam pače, da i ne mišļah više o ńemu. Žali bože ima takog zlatnog blijeska i takog lažnog zvuka u svim riječima one žene, da ih niko ne može prihvatiti za istinite. Jamačno mi je htjela reći ono što sam ja odmah promislio; moj gńev učini da s mjesta skrene s puta, i ona izade prvom izmišļotinom koja joj je pomogla.

Ti me moliš za ńu, Jeleno; nalaziš me strogim, nepravednim, tražiš milost. Toliko riječi? Nije trebalo nazvati me nepravednim, ti je ne poznaš i ne znaš! Činilo mi se zgodnije da ostane gdje je, izvan svijeta, ali pod nazorom povjerļiva če-

ljadeta. Ali će doći u Rim, i doći će u moju kuću, jer je ona takva da je ne mogu ovdje ostaviti samu, slobodnu da bira okoliš i prijateljstva koja su joj povoljnija. Ne misli na mene, draga Jeleno, ni na idealnu ženu koju mi želiš. Ne ljubim, ne ću ljubiti nikada; nema više vremena u mome životu, nema više mjesta u mojem srcu za tu grku ispraznost; a porodica bi mi bila od zapreke. Imam već dragu porodicu svojih ideja. Znaš da bi tvoja majka kadgod rekla: E, kad Danijel vjenča kakvu ideju! Eto, vjenčao sam ih, ljubim ih, imam ih, i ako nas Bog pomogne postavićemo zajedno na svijet jak porod. Govorio sam to jučer u večer M.-u, šetajući po mjesečini ispod crnica Trojstva na Brdu. M., uza sav svoj prošiv od kučina što nazivlje statistikom i svojih uloga koje krsti nevralgijom, smrtno je zaljubljen i povjeravaše mi svoje tajne. Po tom mi zapita moje. Ja mu pokazah mjesec. „Sada već — rekoh — ne razumijem drugih ljubavnika osim Kaligule: *plenam fulgentemque lunam invitabat assidue in amplexus*“.*) To je latinština, koju i ti razumiješ.

Ah, draga Jeleno, koliko puta, misleći na svoje ideale, činim sebi utisak bedaka koji motri mjesec sa ljestvama u ruci! Na sreću to su sumńe koje prolaze, i moja je vjera u sebe spremna na kušńe mnogo tvrđe od sadašńih. Ali nezahvalnog li truda oko ovog ljohavog zdravog razuma talijanskog koji ište od svake smionosti pretečni proračun, te se toliko boji da ne bude držan malo praktičnim, a, nada sve, da ne izgubi uru od objeda i mir probave! U suštini smo narod bakalinski. Evo na primjer što je mene dopalo. Da se misli izmijene, treba ih iznijeti na sunce. U Kući ga ima premalo. Treba jedan dnevnik. Treba mi neophodno dnevnik, i ne možeš pomisliti koliko me stoji da ga ustanovim, premda se mnogi, pa i moji drugovi, slažu sa mnom u riječima. Kada treba pristupiti radu, svi bistro vide poteškoće: zemlja nije spremna, vrijeme nije zgodno, moj se program unutrašńe politike ne može izvesti već sa Trentom i Istrijom u ģepu, a o tome se ne smije govoriti. Ti odgovaraš da zemlju baš treba prepraviti, da se u zgodnom času treba naći na mjestu i, ako sve stoji do velika uspjeha vańske po-

*) Puni i sjajni mjesec pozivaše revno u naručaj.

litike i do ministra koji će ga postignuti, da treba odmah ustati proti ovomu koji je sada. Pa što ti onda odgovaraju? Ništa jasno, ali se razumije, da se jedan bakalin ne će da muči, drugi ne će da riskuje svoje novce, treći se boji prijateļâ, četvrti biračâ, peti, paček mnoštvo bakalinâ se boji da ih ne budu držati klerikalcima. Uspjeću pored svega toga, ali mi se hoće energije i neke postojanosti. A sada ostavimo ove dosadne stvari.

Bila si, veliš, bolesna više no što ja mislim. A zašto okaļati savijest prem krotkog doktora Antonija? Razumijem dobro što si tajila od svoje majke; ali od mene? Pa kako mogu ja sada vjerovati tvome *oporavļam se?*

Mnogo pozdrava od Clenezzi-ja. Doznao sam sinoć da obožava muziku još više od albanskog vina i od nekog bergamaškog jela što ga zove *casonsèi* i koje ide jesti jedan put na sedmicu u Transtevere, kod nekog gostioničara, svog sumješćanina. Sinoć je bila u kući S... upola akademija stare muzike, i gospoda je Laura pjevala ariju od Pergolesa koja izvabi iskrenih suza našem starom valbrempskome prijateļu. Ja se malo našalih, rekoh mu da ću ti pisati. „Dakako, odgovori, i pošaļite joj i ariju ili barem Metastasijeve stihove koji sami vrijede koliko svi moderni elzeviri". Evo ih, kako sam ih prepisao iz muzike gospode Laure:

Se cerca, se dice
L'amico dov'è?
L'amico infelice,
Rispondi, morì.
Ah no, si gran duolo
Non darle per me;
Rispondi ma solo:
Piangendo partì.*)

Sjetih se, ulazeć u kuću, anegdota koji mi pripovjedi maestro Braga, veliki violončelista, i kojeg ne znam da sam ikada našao u knigama. *Olimpijada,* u kojoj se nahodi ona arija, davala se u Argentini, te bi grozno izviždana. Jadni Pergolese, raněn na smrt, sagne se nad svoju sjedalicu u or-

*) Ako bude tražio, ako bude rekao: gdje je prijateļ? Nesretni je prijateļ, odgovori, umro. Ah, ne, toliku joj bol nemoj zadati zbog mene; već samo odgovori: plačući je pošao.

hestri i sakri lice medu ruke. Teatar se ispraznivaše a on stajaše sved ondje, satrven, kad ruka nevidljiva čeljadeta izađe iz jedne lože, baci mu cvijeća i nestade je.

Sretna ńega, jer u našem jadnom životu nema bolje nagrade do ovog cvijeća nevidlive osobe. Misliš li ti, draga Jeleno, da su Pergolese i ona sada zajedno? Ispovijedam ti da vraćajući se kući postavih sebi i ovo pitańe, jer je pregled liste glasovan te se više na ń ne misli.

Zasjedańe je odgođeno na dva marta. Ja krećem sutra: sprovešću pretili ponedjeljak a možda i utorak u kući Carrè. Za tim idem u Vilaskuru. Imam i onamo dosada. Obilaze prosvjedi, kupe se potpisi protiv mojih govora i mojih glasovańa.

Izviždaće me; što smeta? Nijedna mi ruka ne će baciti cvijeća; neka bude! Da imam grb, htio bih ovo geslo: „protiv većine.“ S bogom, draga Jeleno! Misliš li ti da su Pergolese i ona sada zajedno?

Danijel.

Senatoru

G. B. Clenezzi, u Rim.

Čefalů, 4 marta 1882.

Dragi Clenezzi,

Znam da ste mi bili uvijek dobar i vjeran prijatelj; znam da se još sjećate mene nakon toliko stoljeća; pače Vam zahvaljujem, što ste mi nazad petnaest dana učinili poslati stihove, koji su mene dirnuli u srce kao i Vas, i bez muzike Pergolesove i glasa gospode Laure. Ali je za mene, dragi Clenezzi, poezija umrla ili je barem plačući pošla, kako vele one kitice koje ja mijeńam u nezahvalnu prozu. Sada već volim prozu, i ako nujnu, i ako tvrdu. Sličim čovjeku, koji, izgubivši drago čeljade, prihvata se najsuhoparnijih, najdosadnijih posala, te se kloni muzike.

Vi znate, da na 31 marta ističe zadńa isplata koju moj muž treba da podmiri po ugovoru s odvjetnikom Boglietti, pod prijetńom kaznenog postupka. Sada mislim da se nalazimo u vrlo zlim vodama i da moj muž ne će nikako moći isplatiti. Kazaću Vam sve: ne stoji me ništa govoriti o tome. Jedna mala bolest od koje sam do sad bolovala sasvim mi je preokre-

nula osjetljivost. Neke me ludosti tjeraju na plač, neke me propasti ostavljaju ravnodušnom.

Kada je dakle moj muž pošao u Rim novembra prošle godine, mislim da mu od zamaha sreće, koji ga je, kako znate, zahvatio ljetos, nije ostalo ni traga. Isplata u septembru i jamačno drugi hitni dugovi bili su potrošili gotovo sve. I to je bio jedan razlog radi koga ja ostah u Čefalù, želeći otkloniti svaki suvišni trošak. Muž mi, na polasku, ostavi vrlo malo novaca. Netom je on otišao, otkrih mnoštvo malih dugova i ovdje, kod radnikâ, malih trgovčića, da sam se zasramila! Ja sam imala onu svotu, koju mi prošlog jula bješe stric poslao iz Rima i koju ste Vi za mene naplatili kod Narodne Banke. Moj muž ne znadaše ništa za to i pošto mu za onda, iza dobitka na igri, ne trebovaše više, ja je čuvah za posljednju isplatu, kao no ti što sam znala za stalno, da ćemo se tad opet naći u stisci. Svaki čas dolažahu k meni jadna čeljad tražeći svoje. Pisah svome mužu. Odgovori mi da ih nagovorim da se ustrpe, jer da ih za sada ne može nikako podmiriti. Što sam trebala raditi? Platih onim novcem što ga bijah metnula na stranu.

Moj muž nazad deset dana skokne do amo. Doznah iza ńegova odlaska, da je uzalud tražio da sklopi zajam. Doznah također, da je čeljade, kojemu se bio obratio, bilo spremno dati mu oveću svotu samo da mjenica bude potpisana i od moje majke. Moj muž prekide pregovore. Ne začudih se tome. On je dugo navaljivao, prošle godine, na moju porodicu, da dobije novaca, što bi mu odrečeno, te je mogao promisliti, radi jednog nesporazuma koji ne koristi pripovijedati, da smo se moj stric, moja majka i ja s ńim šprdali. Sada, Vi razumijete ńegovu ponositost. Mislim da je kadar predusresti rade svaku propast, nego li išta primiti od nas. Ima te dobre kovine u ńegovom značaju, koja zazveči svaki put kada pane na ńu velik udarac. Kada je doznao da sam podmirila one male vjerovnike o kojima Vam govorah, pobijesni i htjede mi odmah učiniti obveznicu za svu isplaćenu svotu. Ja mu tad natuknuh o skoroj isplati; odgovori mi da se ne mislim za to. Sada mi dojavljuju zlokobne polu-fraze, koje su mu izbjegle ovdje; a možda je koju dvoznačnu riječ rekao i meni. I prošloga ljeta, u Rimu,

govorio mi je, što bi učinio kad ne bi mogao spasiti čast; no onda se vraćao sa igre, pijan srećom.

Dragi Clenezzi, stvar je prosta. Sve što bi učinila žena najodanija svojoj dužnosti, hoću da učinim. Kojim bi putem, ne znam; i ne mogu da na to mislim, upravo fizično. Da mi Vi rečete: treba dati sve do zadńega prstena, živjeti od milostińe; ja bih dala i umrla bih, eto. Recite mi dakle što treba da učinim. Vi ćete pomisliti: zašto ne pišc svojoj porodici? Treba li da pišem? Pisaću. Ali u svakom slučaju vaļaće da novac bude poslan Vama, da Vi uzimate dobrotu da uredite stvar s odvjetnikom Boglietti, kako bo|e uznabudete, poznavajući raspoloženje moga muža prama Carrèovim. Koju ću svotu iskati? Odgovorite mi odmah, jer čekam majku do malo dana. Htjela bi doći morem, ali će moći i promijeniti red putovańa, te proći preko Rima, ako je potreba da donese taj novac. Moj se stric tek oporavļa te mu ne bih htjela pisati slično pismo kada bude sam.

Ćutim grižńu, prijateļu moj, što Vam namećem toliko dosada za malo umorne i hladne zahvalnosti. Ne ćutim ni srčanosti da Vam je ponudim. Reći ću Vam samo: učinite dobro djelo. Htjela bih ih učiniti i ja toliko, a ne mogu! Ne govorite nikome o ovom pismu i kada uzmognete misliti o nekorisnim stvarima, promislite i o meni.

Vaša prijateļica
Jelena Carrè di S. G.

Barunici
Jeleni Carrè di Santa Giulia, u Čefalù.

Rim, 7 marta 1882.

Vrlo odlična prijateļice,

Od četiri dana sam prikovan u kući sa svojim običnim bolovima. Što da se učini? Stvar je bila važnija no što Vi mislite. Oprostite mi, dao sam dozvati Vašega rodaka, zastupnika Cortisa, kojega u velike cijenim; rekao sam mu sve i zamolio ga da me zamijeni. Mislim doista, da je u ovom času pretovaren poslima: parlamentarni odbori, list koji se ima osnovati, otkup mletačkih žeļeznica koji ga silno zaokupļa. Ne bih znao ipak ko bi se prihvatio s većom ļubavļu. — U istinu, netom izustih Vaše ime, prisvoji nalog, više no što sam mu ga ja nudio.

Sa svoje strane ne mogu Vam dati već jedan savjet: dodite u Rim.

Oprostite na pismu: prisiljen sam da pišem lijevom rukom.

Ljubim Vam ruku s najživljom nadom da ću Vas brzo vidjeti.

Preodani Vam
G. B. Clenezzi.

Baruniei
Jeleni Di Santa Giulia, u Cefalù.

Rim, 14 marta 1882.

Ne žali se na mene, draga Jeleno: ne mogah odbiti uslugu Clenezzi-ju, koji proklinjaše uloge. Za ovoga bih čovjeka učinio svaku stvar, pa i ulogu nametnika.

Pošao sam dakle u odvj. Boglietti, u utorak 7, ali je bio u Firenci radi neke parnice, te doznah da će se vratiti tek sinoć. Vidjeh ga jutros, govorih s ńim i Clenezzi mi nalaže, da ti javim što se uglavilo. Boglietti je bio silno uznemiren radi ovog roka. Svota koja obuhvata glavnicu, kamate i troškove iznosi do 16,800 lira. Ja mišlah umiriti odvjetnika, veleći mu, ako ńegov dužnik ne bi bio u stańu da isplati, da će se porodica Carrè već za to pobrinuti. Tako ga uvjerih o shodnosti da odustane od svakog postupka proti tvome mužu, kada ovaj ne bi ispunio svoju dužnost. Pogodismo se, da me odmah obavijesti o pomańkańu isplate, i da čeka novac do 15 aprila. Sada Clenezzi, koji — budi mimogred rečeno — stoji bolje, pozvaće k sebi tvoga muža, te govoreći mu tobož u ime predsjedništva senata, već umiješanog u ovu stvar, pitaće ga, misli li da može platiti; ako on odgovori da ne može, obećaće mu, da će mu isposlovati produljeńe. U toliko vi ćete moći komodno isplatiti do 15 aprila i naći ili ne naći kakvo razjašńeńe za tvoga muža.

Pisao sam majci da dode u Rim netom joj bude moguće. Pošto valja učiniti stvar, nek se učini odmah. Regbi da će doći svrhom od mjeseca. Uzeo sam od sutra, 15, stan na trgu „Venezia". Velika buka; moja će se majka zanago zabavljati. Ne znam zašto mi se čini, da ću stanujući s ńom i ja voljeti buku nego li mir. Ali što je do toga? U drugim prilikama življeńe s ńom bilo bi mi nepodnosivo požrtvovańe; sada sam

skoro ravnodušan, ne mogu po savijesti pripisati sebi veliku zaslugu pred tobom, ako sam popustio tvojim molbama.

Po svoj prilici ja ću do brzo predati svoju ostavku kao zastupnik. Pa i za ovo što će tebi biti stalo? Ah, Jeleno, Jeleno, možda činim zlo što ti ovako pišem, ali ako se moje srce koji put prelije, treba da izađe iz ńega grke krvi. Primio sam dakle iz izbornog kotara dugo prosvjedno pismo protiv moga parlamentarnog vladańa. Ne ćeš za cijelo misliti da je u tome gorčina? Pismo ima 226 potpisa; ne znam ti pak reći koliko ih je lažnih a koliko od nebirača. Autentični prijepis bi poslan predsjedništvu kuće. Ovo 226 bedaka ne stavlaju se da mi čine veliku uslugu. U posve drugom času bio bih se smijao ńihovoj prozi; sada je sreća po mene da mogu izaći iz ove kuće te se topi i postaviti svoju kandidaturu za opće izbore sa proširenim izbornim pravom. Ne znam hoću li se zahvaliti sada ili ću počekati raspravu o vojničkim troškovima koja me napastuje. Jamačno ću se držati prve odluke i trebaće da se odlučim brzo, jer regbi da će se sabor odgoditi kroz deset ili dvanaest dana. Izaći ću s velikom bukom lomeći sva moguća stakla.

Nastavlam kod kuće ovo pismo, koje sam počeo u Kući, gdje sam danas mislio govorit o otkupu mletačkih železnica koja je stvar pak prošla u muku, jer sva ova čelad misli na druge slične sadašńe ili buduće poslove svojih pokrajina, *sve djeca jednog samog otkupa.*

Izadoh na vazduh sa svojim govorom i s mnogim drugim teškim stvarima na želucu. Osjećah se zlo. Nadoh jednu gospođu, koja me htjede odvesti u Villa Borghese u svojim kolima; ali je meni trebalo prepraviti, barem u pameti, pregledni članak koji vala da predam do tri dana a od kojeg ne napisah još ni retka. Ostavih dakle gospođu i dadoh se odvesti u vilu Wolkonsky, gdje ima ruža, ruševina, gavrana i muka, koliko ga se može poželeti u nekim psihološkim časovima koje poznam. Sjedoh u sjenu svodovla Klaudijske Vode prama Svetom Križu u Jerusolimu i rimskoj pustińi, te stadoh razmišlati o svom članku: *Jedna misao kneza Bizmarka.* Provirivaše, tu uza me, iz opeka drevnog stupa, malena mramorna ručica sa zaobljenom podlakticom.

Za čas ne mišljah na Bizmarka ni na ńegovu ideju o jednom samom ministru odgovornom u gabinetu. Poezija, draga Jeleno? Sentimentalizam? Gdje sam mogao dobiti tu bolest? Budi mirna, trajalo mi je malo. Rekoh sebi odmah, da male bijele ručice nemaju više posla sa mnom, te dovrših članak s vatrom častohlepja koje ću pak trebati da ugasim za stolom. Ako ostarim i ne budem postao ministrom, učiniću se pustińakom u Svetom Križu u Jerusolimu i na uru podnevnog demona ići ću onamo daleko pod samotne svodove, sred mirluha ruža, da razmišljam o onoj ženskoj ruci i o prošlom vremenu.

Mislim da će tetka Tarkvinija biti do sada prispjela tamo. Molim te da joj izručiš moje pozdrave.

Ako sam te baš uvrijedio tim što sam se primio naloga povjerenog senatoru Clenezzi i što sam ti pisao pored tvoga muka od mjesec dana, oprosti mi.

Clenezzi pozdravlja tebe i majku ti. Rekao mi je baš danas: pišite joj da dode u Rim, brzo, odmah. Ja hoćah zatvoriti pismo, a da te i ne izvijestim o riječima prijatelja tvoga. Oprosti i ovo, ako cijeniš,

odanom ti rodaku
D. Cortis-u.

Danijelu Cortisu

zastupniku na Parlamentu u Rimu.

Čefalù, 18 marta 1882.

Dragi Danijele,

Jelena ti mnogo zahvaljuje radi onog što si za ńu učinio i veli ti da je bila pisala Clenezzi-ju, jer je znala da si ti vrlo zaposlen. Što ćeš? Ne treba se više čuditi ničemu. Kada se reče, da ti pišem iz Čefalù i da stanujem u hotelu, malo koraka od kuće svoje kćeri! Ne znam više u kojemu sam svijetu. Našla sam Jelenu dosta dobro od zdravlja, ali vrlo i vrlo poništenu duhom. — Jadne Jelene, ako sam ja nesretna što imam onakvog zeta, pomisli ona! Srećom ona je mańe osjetliva, mańe nervozna od mene; na ńezinom mjestu ja bih bila umrla deset puta.

Regbi da ćemo do koji dan krenuti tamo. Hvala tebi, moći će se odahnuti malo, prije ove blažene isplate; ali je ipak

dobro, kako kaže Clenezzi, doći na lice mjesta. Molim te da nađeš dvije sobe i jednu dvoranicu kod „Minerve“, po mogućnosti ne mnogo na visoku. Telegrafaću ti dan dolaska, ako se ne promijeni misao, jer se ovdje mijeńaju misli svaki čas. Ne poznam više Jelenu.

Ostavila sam svoga djevera dosta dobro. Ima i ńegove volje, ako sam u hotelu. Ah, dragi Danijele, s kakvom čeļadi red mi je živjeti!

Do viđeńa brzo, nadajmo se. Traži ako je moguće, da sobe imaju izgled na trg.

Tvoja preļubļena tetka
Tarkvinija.

P. S. Sada je stiglo zagonetno pisamce od moga djevera koje povećava nemir Jelenin a plaši i mene. Sada se odlučilo, da ćemo biti u Rimu na 24 izravnim od 1·45.

(Nastaviće se).

PJESNIŠTVO.

Noć.

Данак се губи бео
И јарко сунце веће
Посљедни сипа зрак,
Ноћ ето спушта вео
И свуд царује мрак.

Понекад ветрић пирне,
Те листак листом дирне
И неми шапат шири;
А кроз брснато грање
Двороги мјесец вири.

По тихој ноћи се шире
Совини гласови груби;
А поток жуборећ хита
И у даљину се губи.

Дојран (Маћедонија). **Спасоје Ј. Илић.**

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

„Божји људи“ Б. Станковића.

У овој је књизи Станковић пјесник милосрђа, пјесник саучешћа. Он, истина, не моралише; ја се не сјећам да је и у једној причици, ма и на једноме мјесту изрично наговијестио то своје саосјећање, тај свој бол; нигдје нијесам нашао ни једне ријечи, ни једне фразе, којом би приповједач сажалио којег од својих јунака или јунакиња. Он не жали, непосредно, несрећну, заљубљену Назу, која, одвајајући од себе, од својих уста, храни лијеног Љубу, брине се за њ, набавља му скоро сасвим нове хаљине, па ипак он, тај Љуба, само спава, не обазире се на њу, — ни сумахнутог Јована, који, онако неошишан, необријан, забатаљен, не проси, већ захтијева, више да му даду нешто за цркву, за свету Богородицу, те своје препуне торбе носи пред црквена врата, па их тамо просипа, а себи ништа не узима, — ни лудога Менка, што увијек у говору, и то оном брзом, јури кроз варош причајући немирно, испрекидано, своју кобну историју: дошао Беглер-бег, везао Менка, тада још младог, здравог Менка, кућу му запалио, жену, лијепу и једру, унесрећио, па јој онда осјекао главу и њему везаноме у крило бацио, — ни оног коштатога, мрачног Марка, који већ година долази пред саборну цркву, вири у њу и као ишчекује нешто, нада се њој, св. Богородици, — ни оног невољног брата једног силног богаташа, што само лежи у постељи, мљеска устима и тужи се брату: »Бато, срце немам«, — ни ма којег од тих божјака, тих поцијепаних и прљавих, лудих и сумахнитих, забатаљених и одвратних, пропалих, ништавних несретника, људи искључених из друштва ваљаних, поштених, веселника бес наде и жеље, циљеви и чежње. Али ипак из сваког реда ове — да одмах рекнем — и одвише на брзу руку написане а ипак тако лијепе и њежне књиге, говори један љубављу проникнут дух, осјећа се топао дах једне осјећајне, хуманости пуне душе. Станковић своје божје људе не жали оним обичним болом, баналним хуманитетом, који се по најчешће у ријечима, фразама и уздасима испољава; не, он их жали неком нарочито дирљивом тугом, етичким сажаљењем, које га

чини философом саучешћа, бола. И он за те саосјећаје умије да нађе згодна, срећна, и ако не директна израза.

»— А, а... Јоване! — Јована (главно лице у приповијеци »Јован«) храбре пролазници гледајући га гдје, задувши, стење вукући своје торбе пуне хљеба, брашна напрошеног по селима. — Стићи ћеш, стићи... Још је рано!... Храбре га они и показују му на цркву чији се крст свјетлуца из вароши.

— 'Оћу ли? Радује се он и издиже на прсте да види варош и увјери се да ли ће заиста на вријеме, прије мрака, стићи. Па се онда још више упиње, жури, вуче те своје тешке, пуне торбе да би што прије стигао у варош, пред цркву, и да би прије мрака изручио хљеб, брашно, што је тај дан напросио за њу, цркву.

Али чим уђе у махале, опет се заборави. Почне да иде по кућама. Гдје га не познају, бјеже од њега, јер тако бијесно, халапљиво почне да упада у дворишта. Чим упадне у двориште он почне да се уноси у кућу и виче:

— Света Богородица поручила...«

Ето тако почиње мала црта »Јован«. На први се поглед, је л'те, једва и дâ уочити она особита туга Станковићева, тај нарочити, тако дубок бол његов, јер и није директно, изрјечком изражен, али се дâ између редова пипчитати, управо из оног, што и није написано, речено.

*

Своје забатаљене, полунаге, кашљаве и запуштене просјаке, те изнемогле божје људе, њихов разривени живот и подивљали свијет Борисав Станковић описује једном чудном реалношћу, некаквом језивом стварношћу. Збиља, има нечег језивог у овим нервозно, испрекидано написаним причама, сликама о просјацима, што у поцијепаним, од других добивеним хаљинама, ритама, дугим кошуљама иду, вуку се, на гробљу спавају међу старим, опалим гробовима и у јамама, а на дан задушница облијечу, гладни и жедни, око домаћина, молећи, просећи. Ту је љепушкаста Наза са својом чудноватом, незадовољеном љубављу према бескрајно лијеном Љуби, који у својој дугој, никада неопраној кошуљи по вас дан лежи, вјечито спава; — ту је без-

обзирни, гласни Бекче, који, упадајући међу просјаке, растјерује их, гура их, док сам не заузме најзгодније мјесто, навијек грдећи, увијек гунђајући; када пак напроси доста, и сувише хљеба, погача, масницâ, баца сувишак осталим просјацима у лице, у крило, одлази у механу, гдје части напрошеним стварима сељаке и напије се, па онда, пјевајући, поцупкујући, одлази пред куће највиђенијих и најљепших цура, и у најбоље механе, да тамо игра, весели се; а у вече, и када је пијан, и када није, и кад мјесец сија, и кад се иза густих облака крије, он одлази у винограде, на ливаде, те игра, пјева, кличе; — па ту је одмах за овим плашљиви, тихи просјак, који бојажљиво, обзирући се, плашљиво ступа, и на питања, одакле је, чији је, још плашљивије одговара: »Отуда, отуда, батке...!« и показује на сусједне горе, планине, и једнако се клања, узмиче испред вас, као бојећи се да га не бијете." Дирљива је потпуна пропаст увијек најљепше обученог просјака Таје, који је на посљетку у дроњцима и крпама, гладујући, мучећи се, умро, а нико не зна кад. Иза клисарнице, у једној малој собици, начињеној од стрехе и прућа, становао је Таја, грозни Таја, којег су се сви бојали, зазирали некако од њега, јер је знао свакоме предсказати смрт. Сједне тако пред своју колибицу, виче, дере се, предсказује смрт. Тако је прорекао клисарници да ће јој умријети кћи, тако је погодио попи да ће му погинути син. »И зато су га се сви бојали, угађали му, све му чинили само да ћути, не гунђа, не прориче, не злокоби... А он, опет, само гунђао. Никога у очи не гледао, већ испред себе, натмурено. И стењући које од многог одијела, које од сувишног јела, вукао би се стењући и дишући мртво, тешко, просјачки... Једва би вукао се, ма да је у том нагомиланом, већином новом пустињском одијелу, а још онако крупан и кошчат, изгледао доста и лијеп.« А највише му је угађала једна ситна, улава (шенута), из Турске пребјегла дјевојка, која је због нулума турског помјерила памећу, па би у своме страху од Турака, вриштећи, усплахирена трчала, сакривала се. Није смјела ноћити на пољу, те ју је Таја пуштао у своју собу, коју је она чистила, у реду држала. И све је то тако било, док не дође једна варошанка, једна бивша, скоро навијек пијана служавка, која стане облијетати око Таје, улагивати му се, давати му од свога на-

прошеног, док Таја не отјера Вејку — то мало, плашљиво дјевојче — и прими у собу варошанку. А Вејка, отјерана и остављена, почела да се губи, па је најзад нестане, умре. А варошанка све се више и више одомаћила у његовој, Тајиној соби. С почетка му је угађала, спремала собицу, готовила му јело, све љепше од Вејке, све по варошки, али доцније почела се и опет опијати и долазећи кући с другим пијаним просјацима, стала да тјера Тају из собе. Но на посљетку се и сам попа умијеша, отјера варошанку, па је Паја опет могао да станује у својој колиби, да ноћава ту. Али је већ сав охронуо, забатално се, хаљине, којих је увек имао неколико пари на себи, исцијепале се и у дроњцима висјеле са изгладњела му тијела . . . Тако је и умро.

*

Ово је једна тужна, жалосна историја, живо испричана, ваља да и занимљива, али — ништа више. Ова подужа црта можда најбоље доказује да Станковић, који иначе умије тако јаке, снажне и скоро дивље призоре насликати и који чак и најмање ситнице психолошки тако фино запазити зна, да је, велим, тај Станковић у овој књизи само мало завирио у душу својих просјачких јунака, у унутрашњи, тако занимљив свијет својих сумахнутих, лудих, растројених особа. А колико је градива, колико је трагичности у том за обично око одвратном, али за умјетников поглед тако пуном животу; у томе болесном, тужноме свијету разбијених силâ, ојађених душа! Узмите само Митку. Он је миран, спокојан и радин; када о сухом хљебу и води живи, гладује, трпи; али кад окуси меса или ракије, побијесни, ваља се по прашини и блату и спава по јамама. Нарав му не подноси, природа му не дозвољава да лијепо живи, добро једе, части се.

»Он не проси. Кад би се приближио коме гробу, он би из далека почео да се глади, шмркће, кашље и стидљиво да заобилази око гроба, гледајући жељно у ракију, вино. Жене се сјете. И зову га, дају му. Он пије све: час вино, час ракију, и то од једном, на искап. И тако, једнако стидећи се, жељно заобилазећи око гробова, за час изређа цијело гробље. И онда се враћа, али слободнији, расплакан, пијан. Тада би ишао на

своје гробове, гдје вели да му је жена и кћи закопана. Сједа тамо. Пошто нема да им запали свијеће, он, оно што је напросио вади из појаса и ређа то по гробовима. И онако пијан, плачући, нуди пролазнике:

— Узмите, узмите за њи'ну душицу, — и раздаје показујући на те своје одавно пропале, угнуте гробове.

Али нико не би од њега узимао. Сваки зна да је он за себе то једва напросио. А он једнако нуди, плаче и моли пролазнике:

— За њи'ну душицу, за њи'ну душицу узмите . . .«

А тај је човјек некада срећан био, имао лијепу жену, лијепу кћер, био задовољан, блажен. »Али га жена толико вољела да га није могла гледати, да тако он трпи, пости, гладује, већ је радила, понова служила и њему давала, те он, пијући, и жену и кћер отјерао у гроб.«

*

И тако се ређају у овоме низу мањих или већих слика и скица, које је са већом брижљивошћу обрадити ваљало, људи убијена духа и сломљена тијела, мртве душе, које су у своме чемерном животу претрпјеле не један тежак удар, што им је растројио дух, сатро ум и учинио их сумахнутим божјацима, посљедњим просјацима, бившим људима. Само исто Станковић није доспио да одљуспе кору са тих појединих бића, да нам изнесе слике њихових необичних душа, те су неке од ових приповиједака испале само површно или недовољно израђене. »Деда Веса« је, на примјер, сасвим празна слика. То је управо скица једног божјака, силуета његова, овлашна, брза, лака. Мислим да је ова приповиједка врло карактеристична за Станковићев таленат. На страну његов језик и стил, који је у овој књизи, поред свих згодних и јаких израза, доста забатаљен и недовољно израђен. »Деда Веса« лијепо показује колико су површне ове приче, са колико је мало пажње обрађивао Станковић унутрашњи, раздешени живот својих просјака, колико је мало психологије унио у свој рад.

*

Низ својих занимљивих, често дубоких но мало разрађених црта и прича завршио је Станковић једном дирљивом успоменом, лијепом, утјешном. Једне тешке јесење ноћи нашли

чувари у јендеку умрлог просјака једног и донијели га у њихову кућу, гдје га пишчева мати заједно са комшијским имућнијим женама опере, очисти, па су онда »цијеле ноћи пресједале око њега мртвога, освијетљеног, пазећи, чувајући га и чекајући да дан осване, да дођу мушки, доведу попа да га очита, опоје и послије га у цркву однесу и сахране као сваког другог човјека — домаћина.«

*

Борисав Станковић је даровит приповједач, а што га од осталих његових другова највише одликује, то је она новина самога предмета, необично схватање људи и живота, пуни и богати језик, што све ствара једну једру индивидуалност, снажну, угодну и пуну утančаних осјећаја, индивидуалност без традиционалних елемената, без страног утјецаја. Код њега је с неком нарочитом везом спојен пјесник са мислиоцем, књижевник-умјетник са филозофом, приповједач са психологом. Ако једну истакнуту намјеру, једну алтруистичку циљ гледа пред собом, Станковић на једном те истом мјесту говори еминентно и од срца срцу, и душе души, али утиче уједно и на хладну памет, на рачунљив ум. И његов необичан успјех, скоро једнодушно повољан одзив критике и публике, може се, држим, донекле приписати и тој карактеристичној мјешавини, том чудноватом складу осјећаја и мисли, разума и душе, логике и духа.

Илија Ивачковић.

OCJENE I PRIKAZI.

Kraljević Marko i Musa Kesedžija, komedija u 5 čina. Izveo *Ivo Dobrzanski*. Dionička tiskara u Zagrebu 1903. Cijena 50 para.

Naš je seljak doslije više puta pokazao, da na pozornici veoma voli junake srpske narodne pjesme. To je imao na umu i pisac ove komedije, pa je, prema tome, temu prilično srećno birao, a slabo je izveo. „Kraljević Marko“ bi sa svojih čaršijskih pošalica, nategnutih doskočica, a pokatkad do zla boga

tugaljive, prostačke šale, mogao gdjegod u seljačkoj „sjenici od grańa“ i uspjeti. Na gradskoj pozornici bio bi, bez sumńe, gore sreće. Pisac je, u ostalom, u natezańu šale morao biti mnogo umjereniji. Tad komad ne bi počeo „pucńavom topova“, a svršio: „topovi pucaju, da se svi teturaju“; ne bi „katana vadio iz ustiju(!) lulu“, a Marko padao „preko onih krumpira u susjedovoj bašči“; jer pomińańe topova, lula i krumpira u jednom dogadaju na koncu četrnaestog vijeka je (okrom drugih) užasan anahronizam. A pisac koji je, vala da, više puta slušao jali čitao koju „pjesmu leporeko ukićenu“ morao je pisati ńešto narodnijim jezikom, kad je komadu usuđena „pučka sjenica“, jer ovaki jezik prosto je narodan, koliko i jezik zagrebačkih „Narodnih Novina“. Ovom priliko primjetili bi, da je Markova pojava mogla biti ozbiljnija, jer bi se moglo dogoditi, da naš seljak, po prirodi veseljak, stane u koječemu imitovati Marka, kod kakve krčmarice Jańe, a pisac, jemačno, taku „ćudorednu svrhu“ nije želio. Auktoru je ovo, vidi se, početnički rad. Ńegova misao oživljeńa narodnih pjesamą, koje su već na smiraju, svakako je pohvalna, pa mu od srca želimo u narednim radovima — bolju sreću.

P. M. Kolendić.

BILEŠKE.

Naš urednik gosp. *Antun Fabris* otputovao je na kratko vrijeme u Zagreb. U uredništvu ga zastupa gosp. Miho Vacchetti.

***

Šaćir-aga Kajtaz, trgovac u Mostaru, izdao je književni oglas kojim poziva pretplatnike na *Ašiklije*, zbirku pjesama Osmana Đikića, mladog hercegovačkog pjesnika, koju je namjeran izdati. Preporučujemo ovu zbirku našim čitaocima.

***

G.đica Milica Nedeljković preštampala je iz „Brankova Kola“ svoj *„Spomen na Dubrovnik i more“* u zasebnu knjižicu. Počińe knjižica utiscima s puta kroz Bosnu i Hercegovinu i napomenama o današńem stańu na koje nailazi stranac, kad putuje tim zemljama, a zatim se prelazi na Du-

brovnik. O Dubrovniku i okolini nije rečeno mnogo ni supstancijalno. Na široko su ispričani veseli momenti provedeni po okolini, a o gradskim znamenitostima i o prirodnoj ljepoti okolice veoma malo, mańe no što bi imalo biti i u knjižici s ovako skromnim naslovom. Ima ipak nekoliko podataka o dubrovačkim Srbima i njihovim ustanovama, i što se naročito i lijepo vidi, ima puno ljubavi i simpatije prama ovom našem starom gradu, a to ipak zaslužuje izvjesno priznańe.

***

Svezak I. godine III. *Znamenitih Srba XIX. vijeka* donio je slike i kratke biografije naših sugrađana, Boža Boškovića i Dum Ivana Stojanovića. Obje biografije su nešto mršave i nepotpune. U posljednjoj, na primjer, nema bibliografije djela dum Ivanovih, niti ocjene njihove književne vrijednosti. Držimo, međutim, da biografije u ovoj velikoj i skupocjenoj kolekciji valja da budu potpune, iscrpne, definitivne i znalačke, i nije nam milo kad naiđemo (a prilike za to ima) da ovi uslovi nijesu u njima zadovoljeni.

***

Javljaju da je uredništvo *Karafića* u nedoumici da li da obustavi list ili da ga dalje izdaje, zbog vrlo velikih novčanih i drugih teškoća s kojima se bori. Mi držimo da ovaj vrlo korisni list, koji se izdržava jedino pregalaštvom njegova urednika D.ra Tihomila Đorđevića, ne može prestati, ako pozvani faktori (čitaoci i književne ustanove) razumiju lijepo svoju dužnost prema ovakvom listu. K. S. Akademija Nauka imala bi, po našem mišljeńu, potpomoći ovaj organ folklornog izučavańa da ne propadne. Izučavańe folklore nikad nije za potcjeńivańe u srpskom narodu.

***

„Gorski Vijenac", koji je do sad preveden na ńemački, ruski, švedski bugarski, češki, preveden je ovijeh dana i na talijanski jezik pod naslovom *Il serto della montagna*. Prevodilac je gosp. Jovan Nikolić, poznati prevodilac srpskih narodnih pjesama i „Balkanske Carice".

***

Petrus Illyrica de gente — s poluostrva Pelješca. Jedan „Srđev" prijatelj pečatao je u 6. broju lańske god. jedan doslije neobjavljeni natpis iz crkve sv. Sabine u Rimu, koji bi srpski od prilike ovako glasio: „Kad je Ćelestin imao najveću apoštolsku vlast i sjao kao prvi biskup u svemu svijetu, udario je temelje ovome, što razgledaš, gradski starac *od ilirskog naroda Petar*, čovjek dostojan toga imena, od djetiństva othranjen u Hristovom domu, za siromahe bogat, za sebe sirak, koji je, bježeći od dobara ovoga života, zaslužio uzdati se u budući".[1])

[1]) „Culmen apostolicum cum Caelestinus haberet
Primus et in toto fulgeret episcopus orbe,
Haec, quae miraris, fundavit presbyter urbis
Illyrica de gente Petrus, vir nomine tanto
Dignus, ab exorto Christi nutritus in aula,
Pauperibus locuples, sibi pauper, qui bona vitae
Praesentis fugiens, meruit sperare futuram."

Pomenuti prijatel misli, da „taj našinac (illyrica de gente), koji je osnovao ovu crkvu, nije nigdje pobliže opisan, i o ńemu se ništa drugo ne zna osim to da mu je ime bilo „Petar". To, pak, ne stoji. Lukarević u svome djelu „Copioso ristretto degli annali di Ragusa" (Dubrov. 1790., obr. 78.), govoreći o poluostrvu Pelješcu, pominje i Petra Ilirca: „Još se nalaze na tomu prostoru tvrđavice Nakovań i Zakotorac, gdje se rodio Petar Ilirski, kardinal, koji je sagradio u Rimu crkvu Sv. Sabine, i opisao na grčkom jeziku rat koji su vodili Rimljani sa Pelješčanima i Rćanima." [1]) Po Lukarevićevim riječima, znameniti Petar je sa teritorija dubrovačke republike, iz doba kad su u dubrovačkoj okolini vladali srpski vladari. Valja da će se djelima, koja nam nijesu pristupačna, vremenom osvijetliti pojava ovog Srbina katolika.

P. K.

***

Era spomenikâ. U Brankovini, blizu Valjeva (Srbija), osvećen je spomenik Ljubomiru Nenadoviću. Spomenik je podignut prilozima djakâ iz kraljevine Srbije i drugih srpskih krajeva. Na Kalimegdanu, javnom šetalištu u Biogradu, biće uskoro podignut spomenik Jovanu Subotiću sa poprsjem u bronzu koje je radio vajar gosp. Đorđe Jovanović. U Karlovcima, u dvorištu srpske gimnazije, podići će se u jesen spomenik Branku Radičeviću sa poprsjem u bronzu koje je takođe izradio gosp. Đorđe Jovanović. Lijepa je to stvar dizati spomenike zaslužnim ljudima; možda bi više vrijedilo, u načelu govoreći, pomagati pjesnike i književnike dok su živi nego im poslije smrti dizati spomenike, ali, što je rekao malo ironično Jules Simon, i ovo je dobro „jer to čuva pjesnike od zaborava".

***

Data je u štampu *Istorija srpskog naroda* (knjiga I.) od prof. Milenka Vukićevića. Ona obuhvata period od doseljeńa Srba do kraja XV. vijeka. Našim čitaocima je poznato da je nazad godinu dana isti pisac štampao II. knjigu ove svoje „Istorije" i da je u ńoj opisao politički život srpskoga naroda od početka XVI. vijeka pa sve do Berlinskoga kongresa, i nadamo se da će im biti milo kad vide, da će im uskoro biti prilike da obje knjige imaju. Ne upuštajući se u ocjenu ovog dosta opsežnog djela (svaka knjiga hvata po 20 tabaka), u kojem će stručna kritika možda i naći nešto nedostataka koji su u ostalom neizbježni pri poslu ovako teškom i obimnom, mi ćemo samo preporučiti obje ove knjige svima našim čitaocima koji se interesuju jače istorijom svoga naroda i koji vole da češće prelistavaju knjigu u kojoj je ta istorija izložena pregledno, prosto, jasno i bez mnogih detalja koji samo slabe pažńu. Knjiga je ova i jevtina: Obje staju samo 4 dinara (krune).

***

[1]) Vi sono ancora in questo tratto li castelli di Nakovan e di Sakotorac, ove nacque Pietro Illirio Cardinale che fabricò in Roma la chiesa di S. Sabina, e scrisse in greco la guerra che fecero i Romani con i Pilarj ed Archiani.

Savjeti i praktična uputstva nastavnicima. Tako se zove jedna malena ali odlična knjiga jednog od danas najboljih pisaca francuskih u oblasti morala i vaspitanja, Jules-a Payot-a, koju je preveo prof. Nikola Rakić. Žaliti je samo što knjiga svojom spoljašnom stranom ne odgovara svojoj unutrašnjoj vrijednosti.

Ovo je prva knjiga Payot-ova koja je prevedena na srpski, i ne jedna od najvažnijih. Knjiga, koja je njemu stekla glasa a tolikim mladim ljudima bila od koristi, to je *Vaspitanje volje* (Education de la volonté). Kad li će se, Bože, ta tako odlična i prijeko potrebna knjiga prevesti?

***

Novine javljaju da je u Biogradu štampan prijevod odlične ručne knjige iz oblasti klasične filologije, koja nosi naslov *Urod u izučavanje grčkih i latinskih pisaca (Minerva)* i koju je napisao engleski naučnik Dr. James Gow a francuski preradio Salomon Reinach. Knjigu je ovu preveo gosp. Milivoj Popović, profesor u Biogradu.

***

Dragocjeni biser srpske narodne junačke poezije. Pod ovim naslovom donosi posljedni broj (23. avgusta) „Parlamentär-a" krasnu narodnu pjesmu „Ivo Senković i aga od Ribnika" u prijevodu vrijedne gospođe Milene Miladinović. Uredništvo propraća ovu pjesmu ovim riječima: „Ovaj prijevod jedne sjajne, omirske srpsko-narodne junačke pjesme samo će obogatiti blago prave poezije. Mjesto, gdje otac svojem vjernom konju predaje svoje jedino dijete, uzbuđuje dušu jako."

***

Muzej Mickiewicz-a. Veliki poljski pjesnik Adam Mickiewicz dobio je svoj muzej u Parizu, inicijativom svoga sina. Tu su izložene slike, fotografije, litografije pjesnikove; slike njegovih prijatelja Chopin-a, George Sand-a, Lamenais-a, Edgara Quinet-a; slike njegove žene, kćeri velikog francuskog historičara Michelet-a; zatim, njegovi rukopisi i pisma, cijeli pisaći pribor uz to; pisma njegovih poznanika i poštovalaca, Klopstock-a, Thomas-a, Moore-a, Goethe-a; biblioteka njegova i druge znamenitosti koje se odnose na Mickiewicz-a.

SRĐ

God. II. Dubrovnik, 16. Septembra 1903. Br. 17.

SRPSKA DUBROVAČKA OMLADINA I „SRĐ".

— SENEX. —

Jedna ńešto tužna refleksija pada mi na um kad god pogledam na naš lijepi „Srđ". Svršava, Bogu hvala, već druga godina ńegova izlažeńa, a u ńemu, na stotinu članaka i priloga, nema nego ńekoliko priloga koje je napisao pońeki član srpske dubrovačke omladine. Pored tolikih akademski prosvijećenih mladih sinova staroga Dubrovnika, „Srđ" se puni radovima starih poslenika, onih koji su još na „Slovincu" radili, ili i drugih, samo ne radovima srpske dubrovačke omladine. Omladina ćuti, stoji daleko od ńega, pušta da se broj za brojem niže bez ikakva ńena udjela pri tome.

Zašto to? Zašto toliki mladi ljudi u Dubrovniku ne pišu ništa? Zašto da oni ne pišu za svoj rođeni list kad za taj isti list pišu drugi, oni koji nijesu Dubrovčani? Da li se stide ńega kad se tako rezervovano drže prema ńemu? Da li ga ne vole? Da ne misle slučajno da on nije ni potreban? Ili možda smatraju da ńihova pomoć nije potrebna, i da je to dovoljno kad „Srđ" ima svoga urednika koji se brine i misli o ńemu? Ne može ni jedan od tih uzroka biti. Omladina se ne može stiditi jednog tako simpatičnog lista kao što je „Srđ"; ona ne može ne voljeti list koji je tako lijepo pozdravljen i primljen i van Dubrovnika; ona je, dale, jamačno čvrsto uvjerena koliko je on koristan za šireńe prosvjete i podizańe književnog niveau-a u ovom našem kraju; i ona, na posletku, zna da, ako je jednom čovjeku povjereno da uređuje jedan list, da mu tim nije u isto doba nametnuta i dužnost da ga, kad zatreba, i cijelog popuni. Pa zašto onda ne piše?

Ima jedan jedini odgovor na ovo pitańe, i to je onaj koji će vam svaki od mladijeh ljudi u Dubrovniku reći, kad ga

za ovo zapitate. „Ne umijem ja pisati, kaže vam svaki sa uvjereńem; što je potreba da ja pišem?"

Ništa, medutim, nije pogrešnije od ovakvog uvjereńa. Nikad nema pravo onaj inteligentan čovjek koji kaže: „ne umijem pisati", i koji se pita: „što je potreba da ja pišem?" Svaki pametan čovjek treba da piše. Goethe je jednom rekao da svaki čovjek treba da piše svoju biografiju; ostavimo na stranu zašto je on baš to odredio da se piše, i ugledajmo u ovoj mudroj ideji samo to da je veliki pjesnik nalazio da svaki čovjek treba da piše. Naravno da svaki čovjek ne može pisati sve. Ako vi nemate talenta za pisańe pjesama, vi ih ne ćete pisati, i niko pametan ne će od vas tražiti da baš pjesme pišete. Ali u ovoj našoj današńoj demokratskoj književnosti koja obuhvata cijelu intelektualnu aktivnost u svima pravcima; koja pretresa sva pitańa nauke, umjetnosti, javnoga života, i zasijeca svuda, u sve grane društvenoga kretańa, — ima toliko tema, toliko predmeta o kojima se može pisati i raspravljati! A u nas ima toliko pravnika, medicinara, inženera: zar u ńihovim strukama nema pitańa koja se daju naučno ili popularno obraditi za jedan književni i naučni list? U nas ima toliko mladih ljudi koji su živjeli u svijetu knjiga, pozorišta, naučnih zavoda, javnih korisnih ustanova: zar ne mogu o tome štogod napisati ako ne će baš iz svoje struke? U nas, najzad, mnogi su poznali i naše i tuđe društvo, vidjeli razliku izmedu ńih, i morala im je pasti na um bar jedna dvije ideje koje bi bilo korisno da i drugi čuju, da se malo više rasprostrane: što ne izraze te ideje, što ih ne reku, ne iznesu pred svijet? Grijeh je tajiti ih, egoistično je sakrivati od drugih ono što im može biti korisno, dužnost je svakomu da o pitańima koja ga interesuju i o kojima je mislio, kaže i svoju riječ. Ima puno pitańa za čije je rješeńe potrebno čuti mnoga mišljeńa, ima puno potreba koje se samo općim sudjelovańem cijele inteligencije mogu zadovoljiti.

Temâ i pitańa, dakle, ima o kojima se može pisati, i nije oskudica u tome uzrok što naši mladi ljudi ne pišu. Ostaje, dakle, samo ono drugo, onaj razlog da oni ne umiju pisati. Ali ni taj razlog nije osnovan. Jesu li oni pokušavali da pišu? Ako nijesu, oni ne mogu znati imaju li za to sposobnosti ili ne. Ja

znam da pisańe nije laka stvar, ali znam i to da se svaki pametan čovjek toj vještini može naučiti, tijekom vremena i vježbańem. Razumije se da najprije treba pokušati: niko nije naučio plivati dok nije najprije u vodu skočio. Razumije se i to da se takvijeh pokušaja ne treba stidjeti ni ustručavati pred ńima, nego im smjelo pristupiti, pa što Bog da. Jedno, medutim, neka bude vodiļa onome koji piše, a to je da piše o onom što dobro poznaje, i on onda može biti siguran da će dobro napisati. Neka se zna ovo, i to je glavno, da onaj koji ima jednu tačnu ideju i hoće ńu da izrazi, da će taj uvijek naći načina da je dobro izrazi, samo ako je ta ideja u ńegovoj glavi potpuno sazrela. To što napiše ne mora biti sjajno, ali će biti dobro. Ne traže se tu stilistički ukrasi, ne traže se retorske fraze, nije ništa od cijelog tog umjetničkog balasta potrebno: glavno je reći tačno svoju ideju, i stvar je odmah tim samim dobro napisana. Ko piše prosto i prirodno ono što dobro zna, pisaće uvijek dobro. Kad je Franklinu prvi put pala na pamet jedna zdrava ideja o ne znam kojoj potrebi društva u kojem se kretao, on je napisao jedan anoniman članak za koji je, kako sâm kaže, u brzo „imao slatko zadovoļstvo da čuje kako ga (saradnici lista u kojem je članak bio štampan) odobravaju, i kako, nagadajući ko može biti da ga je napisao, pomińu ļude koji su već bili stekli glasa sa svoje učenosti i sposobnosti". Tu nije trebalo biti onaj docnije veliki Franklin, nego imati samo jednu zdravu ideju i napisati je prosto i prirodno. Jer Franklin, kad je to napisao, nije imao više od 15 godina vaļada, i bio je prost štamparski šegrt koji je, u redakciji lista o kojem je riječ, imao samo jednu dužnost, naime da raznosi list pretplatnicima od kuće do kuće. Ako ipak ne vjerujete da je tu Franklinu pomogla više ńegova zdrava ideja nego ńeki genijalni instinkt, vi podite tražiti druge primjere, obazrite se i vidite kako je drugovde. U tolikim zemļama mladi ļudi lijepo pišu: otkuda im te sposobnosti? Ne ćete vaļda tvrditi da tamo ima talenata a samo ovdje u nas ne?...

U ostalom, „Srd" ima pravo da od svoje najbliže omladine traži da za ń rade, da za ń pišu. On se pojavio i on živi, i s pravom čeka da omladina ispuni svoju dužnost prema ńemu. Kad je dubrovačko društvo uvidjelo potrebu da se krene jedan

književni list, onda je s tijem samim svaki inteligentni član toga društva primio obavezu da na ńemu radi. Jedno društvo može imati razne potrebe: članovi ńegovi odmah su dužni te potrebe zadovoljavati i biti spravni da im odmah odgovore. Ako nijesu spravni, nijesu dostojni svoga poziva, nijesu kadri da svoje socijalne dužnosti ispuńuju. Danas jedno društvo traži književno sudjelovańe: članovi ńegovi *moraju* u sebi naći sposobnosti da toj tražńi odgovore. Oni se moraju naučiti pisati, prevoditi, raditi koliko toliko na književnosti. Ko to ne može, nije potpuno dorastao misijama koje se od ńega traže, obvezama koje mu društvo nameće. Doista mora čovjek znati pisati, kao što mora znati igrati kad na igranke ide, kao što mora znati ophoditi se sa svijetom kad u svijetu živi, kao što mora znati jesti skladno i pristojno. Sposobnost pisańa je sastavni dio obrazovańa, bez kojega se ne može biti u obrazovanu društvu.

Zato bi omladina imala da piše i radi. Kad bi ona, onom predanošću koju je u drugim prilikama pokazala, pregnula da književno pomaže svoj list; kad bi ona s voljom i interesovańem ušla u za ńu nove književne poslove; kad bi živo i stalno pratila sve značajnije momente u našoj književnosti i kulturi, i obavještavala o tome kroz „Srd" svoje sugradane koje je dužna obavještavati o svemu što je dobro i korisno — onda bi „Srd" bio još mnogo bolji nego što je, i onda bi ńegovi saradnici predstavljali lijepu sliku: kako se oko starih i zaslužnih dubrovačkih književnika svija novo, mlado i bujno kolo književnih poslenika, kao što se oko starih i vjekovnih zidina na ulasku lijepoga grada svija u gustim i obilnim vijencima onaj mladi i vječito zeleni bršljan.

DIVLJI ČOVJEK.

— P. VUKIĆ. — (1)

Prije kratka vremena, sretem se slučajno u B. sa jednim svojim starim prijateljem. Jedva se poznasmo, jer se odavno ne bijasmo vidjeli. Na prvi pogled učini mi se da je postario i mnogo se izmijenio (izgleda mi da bjeh i ja na ńega isti utisak učinio), ali poslije nekoliko običnih fraza koje među sobom izmijenismo, kao da sve to iščeznu i ja opet ugledah pred sobom svog simpatičnog i vazda veselog druga, onakvog isto kakvog sam ga poznavao prije petnaest godina.

— Hajdemo, rekoh, da gdjegod sjednemo i da se porazgovorimo.

— Bih s drage volje, odgovori on, ali nemam vremena: hitam k jednom gospodinu nešto poslom, a kroz dva sahata moram na stanicu . . ., danas odlazim.

— Zar danas?

— Da. Već je treći dan kako sam ovdje. Šteta samo što se nijesmo ranije našli, a mogli bismo se siti narazgovarati. Hajdemo do tamo šetńom, bar uz put da po koju progovorimo, reče moj prijatelj i uze me ispod ruke.

Ja pristanem. Podosmo pravcem kuda on reče da ima posla.

Kao stari prijatelji i nekadašńi dobri drugovi, imali smo, u najmańu ruku, dvaestak zajedničkih drugova i prijatelja, o kojima, s pojednakim interesovańem, željasmo jedan od drugoga nešto doznati. Ali, za tako kratko vrijeme zar je moguće i postaviti a kamo li odgovoriti na tolika pitańa? Pa ipak htjeli smo sve pretresti i o svemu se obavijestiti. Lično o sebi, nijesmo jedan drugome dosadivali. A to nije ni bilo potrebno. Što je glavnije znali smo i bez toga, a upuštati se u podrobnosti nijesmo imali vremena. Do duše, za mene, to nije bilo tako teško dokučiti, pošto se on bješe već odavno istakao i izašao na glas i kao književnik i kao publicista; dok je međutim ńemu mnogo teže bilo, mene, mališana, uočiti sa te visine dolje u gomili običnih smrtnih. Pa ipak nije me iz vida gubio. Između ostalih naših nekadašńih drugova, sjetismo se i našeg Sima,

ili bolje reći „Sima“, kako smo ga negda iz milošte zvali, a tako ću ga i ja od sad zvati.

— Je, li Boga ti, zapita me on, znaš li štogod za njega?

— Ništa. Ni traga ni glasa, ima već deset godina.

— Siromah Šima! Ko bi se nadao... a bio je vrlo otresit i darovit mladić! Sjećaš li se njegovih radova?... On čini mi se pisaše stihove, a i prozom se zanimaše...

— Kako da ne; pa meni je najviše i cijepao uši svojim deklamacijama.

— Ko bi se nadao? A ja sam mislio da će od njega nešto izaći, reče sa osjećanem moj prijatel.

— A ko od nas onda nije stihario i mislio u najmanju ruku da postane, ako ne najveći, a ono bar „veliki“ pjesnik? Ali, mnogo je zvanih a malo izabranih i, od svijeh nas, jedini si valda ti, koji si i do danas ostao pravi ljubimac božanstvenijeh muza!

— Pravi?!! Ha, ha, ha! I ti umiješ ozbiljno da se šališ. Zbilja, pišeš li ti sad štogod, ili si i još onako lijen kao što si bio?...

— Bajagi talenat je tu, samo kad ne bih još bio lijen... Je li?

— Ne, ne, bez šale. Ti samo kad bi htio, mogao bi prilično pisati... Ja sam već nešto tvoje čitao, i dopalo mi se. Samo se i tu vidi žurba i nestrpljenje. Zbilja, napiši štogod, ili, ako imaš napisano, pošlji mi. Ja sam pokraj svog lista, saradnik i još nekoliko književnih listova, pa ću dati da se štampa. Obećaješ li mi?

— Dobro. Obećajem.

— Dakle, ja ću se nadati, a i inače javi mi se. Adresu znaš?

— Znam.

— Evo i putu kraj; ja ću ovdje — i pokaza mi rukom kuću gospodina, kod kog je imao posla. — S bogom!

— S bogom, prihvatim ja.

Pošto se bratski i srdačno oprostimo, on mi još jedan put napomenu, ulazeći u vrata, da ne zaboravim svoje obećanje, pa ga nestade. A ja se vratim kući, premišljajući uz put o onome

o čemu bjesmo govorili, ili, bolje reći, o onome na što bjesmo jedan drugoga u tom govoru potsjetili.

„Siromah Šima! Ko bi se nadao“... i ja sad ponovim u sebi riječi svog prijatelja, ali u drugom smislu... Ko bi se nadao, da ćemo se tako brzo zaboraviti? A bili smo tako iskreni, tako predani i povjerljivi drugovi, da jedan bez drugoga nijesmo ni za časak mogli biti! Dijelili smo zajedno i zlo i dobro, tugu i radost, i proveli nerazdvojno cijelu svoju mladost, najljepše doba svojeg života, i zakliňali se da ćemo takvi do groba ostati. Pa sve to zaboraviti?! Čudnovato zaista, kad ne bi bilo logično... Da, logično. Inače, kakvog bi smisla imala poslovica: „što je dalje od očiju, to je dalje i od srca“? Jest, vrijeme sve izgladi. Ono je strašno zubato; ono ruši svjetove i presuši okejane, pa zar mi, ljudi, da mu se odupremo?...

Siromah Šima, gdje li je sad? Šta li radi? Ili možda i ne radi ništa... Možda je doradio! Ah, teški su putevi života, mučno ih prelazi i onaj koji pravim pođe, a ko skrene na stranputicu, taj, Bog me, ne otide daleko...

Posljedńi put pisao mi je prije deset godina, pri svom polasku u Bosnu, a od tada ni traga ni glasa! Mislio sam da ga odvratim od toga puta, ali mu ne odgovorih. Znao sam da bi to dockan i uzaludno bilo činiti... Tom prilikom on mi posla i jedan rukopis s molbom da ga pročitam i *ocijenim*, pa zajedno sa tom svojom ocjenom, da mu ga vratim na ńegovu novu adresu u Bosnu. Naravno da sam ja taj rukopis onako letimično pregledao, bacio ga negdje u ćošak, i tu zaboravio i ńega i ńegovog pisca.

I tek se sad toga sjetih. Sjetih se i još mnogo koječega iz naše prošlosti, a naročito naših prvih „književnih pokušaja“, koje do duše nije niko nikad čitao, ali kojih je ipak bilo. Bila je, na primjer: „Epopeja hercegovačkog ustanka“ (čini mi se tako smo je bili krstili i prije ńenog rođeńa) koju smo zajedno pisali, t. j. ne zajedno, nego je svaki morao početi sa po jednog kraja, i tako tjerati dok se ne sastanemo na izvjesnoj, ili bolje reći, na neizvjesnoj tački, i tu obje polovine ne sjedinimo i ne sastavimo jednu cjelinu! Da bi pak ovu genijalnu misao što uspješnije izveli, podijelili smo bili cijelu Hercegovinu na dva ravna dijela, t. j. na sjevero-istočni i jugo-zapadni, a drum

koji vodi od Nikšića uz Dugu, preko Krsca, Gackog, Nevesińa u Mostar, služio nam je za granicu, koje se morao svaki strogo pridržavati. I baš ova granica bila je za nas fatalna! Jer dovoljno je bilo jedno samo ime kakvog harambaše, ili pak kakvo najneznatnije geografsko mjestašce, da spomene ma koji od nas, iz nenadležnog ńemu teritorija, pa odmah da dode do nesporazuma, Bog me često i do svade. A muza kao muza — ne će ni da čuje ni za kakvu granicu, nego, Bože me oprosti, poleti kao muha bez glave, pa ćic u ńegov zabran, ili pak ńegova hop u moj — i svada gotova. Ovo se više puta ponavljalo, dok se najzad ozbiljno ne posvadasmo i za inad jedan drugome ne pocijepasmo cijelo *sočinenije*.

Pisali smo i inače zajedno, t. j. u punom smislu te riječi: *zajedno*, dopuńujući uzajamno jedan drugoga. Na primjer, počeo bih ja kakvu ljubavnu:

„Tvoje lice mene dira“,

A on bi dovršio:

„A srce mi bombardira!“

Ne, kažem ja, nego:

„I meneka ne da mira.“

— Bombardira! ponovi on.

— Ne da mira! odgovorim ja.

I opet svada, i opet cijepańe, i tako do beskonačnosti!

Najposlije (ali to je bilo mnogo docnije) sjećam se kako smo postupno došli do ubijedeńa (i to smo jedan drugome junački priznali) da su naši pegazi suviše slabački i tromi, da bi nas mogli, ne samo na Parnas, nego i na drugu kakvu omańu pjesničku visinu ikad iznijeti. Ovo smo istina sa velikom tugom i bolom u duši jedan drugome priznali; ali tek priznali smo, i tom prilikom zavjetovali se da se za vazda malnemo poezije! I održali smo riječ. A što se proze tiče, to je sasvijem druga stvar; tu, Bog me, nijesmo htjeli tako lako položiti oružje.

Do duše, ja sam, i ako sa nešto zavisti, primjetio da je on u tome pogledu mnogo jači od mene; i, bojao sam se (priznati moram) da će me, kad tad, daleko iza sebe ostaviti... Pa ipak bio sam toliko iskren da sam mu to u oči priznao i uvijek ga podsticao, sokolio da produži i istraje u tome praveu.

Ovo sam činio i prije i poslije našeg rastanka, dok god smo stojali u pismenoj vezi i jedan za drugoga znali. I ko zna, možda je i onaj rukopis, koji mi je sa svojim posljednim pismom poslao, plod baš tog mog podsticaña i hrabreña. Svakojako, moja zebña da će me tako daleko iza sebe ostaviti, bila je neosnovana. To mi je posvjedočio baš taj rukopis, i sa te strane mogao sam potpuno spokojan biti.

Uduben ovako u misli išao sam ulicom kao u nekom polu-snu, iz kojega se trgnem tek pošto stignem kući.

Pošto se malo priberem i dodem k sebi iza tog bunila, sjetih se i obećaña koje bjeh dao svom prijatelju i namislim da ga ispunim. Na prvi mah činiše mi se da to ne će tako teško ići. U idejama nijesam oskudjevao; imao sam ih nekoliko... Istina, sve nekako mutne i maglovite, ali to me nije plašilo. Uz jelo i apetit se dobija, promislih u sebi, i zadržim se na jednoj koja mi se najviše svidaše. Sjednem za stô, uzmem pero i iz jednog duška napišem nekoliko redaka, pa stavim tačku. Dale nijesam mogao. Baš ta tačka ispriječi se preda mnom kao kakva klisura preko koje nijesam mogao nikud. Okretao sam na svaku ruku, ali zaludu. Počnem opet s početka, i opet dodem srećno do tačke. Ali dale ni maći. Sad i sama ideja poče nekako da blijedi i liña, pa se za čas sasvijem izgubi, a mjesto ńe iskrsnu druga! Ja se uhvatim za ovu drugu... i po treći put počnem iz početka. Ali prije nego sam i došao do tačke, iščeznu i ona! Na jedan put ja se obretoh u čitavom haosu od ideja... Ali se više nijesam mogao ni na jednoj zadržati. One su s takvom istom brzinom iščezavale s kakvom su se i javljale. Već nijesam znao ni odakle da počnem! Bacim pero, ustanem i počnem hodati po sobi. Dugo sam tako hodao, nijesam mogao ništa smisliti. Ostavim za sjutra. Ali i sjutra dan nijesam bio bolje sreće isti napori, ista naprezaña, a i resultat jedan i isti... Pravi Sisifov posao! Ovo se ponavljalo nekoliko puta, dok mi se najposlije dosadi, pa se riješim da se mahnem uzaludna posla. A što se tiče obećaña koje bjeh dao svom prijatelju, namislim da mu se nekako izvinim (bar to ne će biti teško izmisliti), pa mirna krajina. I pošto se već pomirih s ovom mišlu, na jedan put, kao muña, sinu mi druga u glavu, istina grešna misao, ali ko je bez grijeha?! A Šimin rukopis?! Možda bi

se moglo štogod iz ńega istesati. Naravno, uzeti samo osnovnu misao, a ostalo sve prekrojiti, izmijeniti i popraviti. Pa to bi bila književna krada, opominaše me, prijekorno, glas savjesti. Ali ja ga brzo ugušim i učinim se, kao bajagi, da mi se to pričulo, pa odmah skočim i dočepam rukopis.

Dadem se živo na posao. Najprije ga pročitam s kraja na kraj i onda počnem, valda već po deseti put, iz početka. Ali badava; i opet stara pjesma i opet se okamenim na prvoj tački. Uzmem opet rukopis, i opet ga pročitam s kraja na kraj — a ovo je već bilo ne znam koji put! I za čudo, što sam ga više čitao, sve mi se više svidao... Najposlije se uvjerim da mu se nema šta ni dodati ni oduzeti i da bi ga svaka moja popravka i prekrojka samo osakatila i pokvarila.

I opet mi se javi nova misao:

„A kako bi bilo da ńega samog lijepo prepišem i pošljem, ovakvog kakav je, bez ikakve izmjene i dopune?" I ako je ova misao imala mnogo razlogâ protivu sebe, ona ipak, najposlije, održa mah — i ja joj se pokorim.

Rukopis počiće...

(Nastaviće se).

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

— X. —

1. Шта! Зар хоће да од нас здружених једним језиком, од нас за дуго вријеме подложених истим законима; од цијела народа, ког раздијели један уговор, учине два душманска народа?

Не; хвала нашој муци, ми не идемо утаман прести исту вуну, и веселити се истим вином. *Беранже.*

2. Лудо је љутити се на ствари, јер оне за то не маре. *Еврипид.*

3. Тврдоглавост је енергија лудости. *Њемачка изрека.*

4. Сваки нови човјек учи те да спознаш какву нову страну твога биства. *Њемачка изрека.*

5. Прости другијем, себи самоме никад. *Њемачка изрека.*

DANIELE CORTIS.

— ANTONIO FOGAZZARO. —

Glava XII. (13)

Zapiše.

„Gospodin Boglietti", viknu poslužnik ulazeći u dvoranicu u ulici „della Missione" gdje se ide govoriti sa zastupnicima. Tu bješe navala: kogod je pisao, sagnut nad poslužničkom klupom, kogod je ulazio neodvažno, kogod je žurno izlazio, mnoštvo lica začamalih ili bojažljivih ili sujetnih čekahu šuteći.

Niko ne odgovori poslužniku; sva se čeljad naizmjenice pogledaše.

„Poštovani Cortis!" viknu onaj jače. „Ko traži poštovanog Cortisa?" — Tada jedan koji govoraše ispod glasa s nekim gospodama u drugoj dvoranici trže se i ude u tamni hodnik, na dnu kojega Cortis ga čekaše.

— Što je? reče ovaj suho. Prodite.

I pusti gospodina odvjetnika da uđe u dvoranu, gdje se ńeki drugi smjerni posjetilac ispovijedaše svome zastupniku. Boglietti baci pogled na onu dvojicu oklijevajući časkom. Cortis sleže ramenima.

— Govorite, govorite, reče on, sjedajući na divan.

— Evo, počne onaj polako. Meni je zbila vrlo žao, gospodine zastupniče, radi ovoga što Vam moram reći, te prije nego dodem na stvar, htio bih da se uvjerite.....

Cortis pogleda na časovnik.

— Predite ipak na stvar, reče on ne buneći se.

— Što ćete? odgovori drugi. Mislio sam o onoj odgodi; pitao sam sâm sebe imam li baš pravo udijeliti je. Možda ne, nemam: ipak neka ide! U takvom pitańu, u pitańu od petnaest dana bio bih mogao raditi na svoju ruku. Ali sam docnije dobio odlučnih obavijesti.

— Dakle?

— U toliko obaznah od čeljadeta, koje je govorilo s istim barunom, da su odnošaji između ńega i ženine mu porodice vrlo rdavi....

On umukne za čas kao da očekuje kakvu riječ od Cortisa, no ta ne dođe.

— A za tim, nastavi, znam također, da je barun pritisnut nekim drugim obavezama vrlo hitnim, vrlo teškim. U jednu riječ, da se je radilo o mojem vlastitom poslu, možda bih bio pustio da ide; ali ovako....

— Vi povlačite svoje obećańe, presječe Cortis dižući se.

I gospodin odvjetnik se diže prosvjedujući da nije mislio dati formalno obećańe, da mu je vrlo žao. U to onaj drugi zastupnik, opraštajući se od čovjeka s kojim se razgovaraše, reče Cortisu:

— Ne ideš? Glasuje se.

— Eto me, odgovori ovaj. I možda za posljedńi put.

— Što, što! usklikne onaj iz hodnika odmičući.

— Idem odmah, preuze odvjetnik. Morao sam dakle jutros pisati barunu di Santa Giulia, obavješćujući ga, da se isplata ne može odgoditi.

- Učinili ste već i to, Vi? reče Cortis, gledajući ga netrenimice, svojom sarkastičnom hladnoćom. Dodite u mene sutra u jutro na devet.

— Sutra, subota, 25, reče drugi razmišljajući oborene glave i gladeći bradu. Na devet ne mogu. Ne mogu prije podne.

— Tada, na podne, u mene doma. Je li dobro?

— Dobro, gospodine.

Boglietti ode a Cortis opet pogleda na časovnik.

Bijahu tri ure. Jelena i kontesa Tarkvinija imale su bit stigle k „Minervi" pred jednu uru. Cortis bijaše zamolio senatora Clenezzi da pođe na stanicu mjesto ńega. On uđe u dvoranu da glasuje a deset minuta kašńe izide iz Montečitorija te se uputi korak po korak put Panteona.

Ko ga je onda srio, tvrdio je doćnije da ga nikad nije vidio tako blijeda. Osjećaše Jelenu blizu a osjećaše u isto doba vrevu drugijeh misli, potrebâ još dobro nepoznatih ali koje ga svaki dan sve više tištahu. Govor, nada sve; govor koji bješe odlučio izreći prekosutra prije no će dati svoju ostavku; govor koji je trebao da prede granice Kuće i da dirne buduće birače, taj je govor tražio sabranu svu silu ńegova duha. Pak ova nova smetńa u poslu di Santa Giulia, hitnost da se doskoči, tamni post-scriptum kontese Tarkvinije. Bješe odredio

ročiste s odvjetnikom za sutra, a da ne imaše jasnog pojma što će učiniti, sa samim nagonom da treba baruna odmah osloboditi te more, pa i obavezujući se izravno mjesto ńega. Carreovi bi odobrili docnije. Kako da dovede u sklad stvar na pristojan način s barunovom pršljivošću, ne znadaše još, ali će promisliti tijekom noći. Na svrhu ga uznemirivaše skori dolazak ńegove majke. Činaše tu žrtvu radi Jelene, bio bi učinio i mnogo više! Ali ipak one relativne ravnodušnosti, o kojoj joj je bio iskreno pisao, nestajaše primicańem zbilje.

Činaše mu se pak da toliko briga pada na ńeki novi tjelesni umor, na ńeko neobično mrtvilo, radi kojega krivljaše nekad prekomjerni rad, uporno bdijeńe; sada krivljaše Jelenu koja ispuńaše Rim svojom nazočnošću, koja podavaše vazduhu ńeku meku, umornu toplinu. Na trgu „Capranica" neko ga pozdravi po imenu i nadoda: „do videńa večeras!" Dode mu na pamet, da se te večeri imaju sastati u ńegovoj kući politički mu prijatelji, dioničari i saradnici, stalni ili nestalni, budućeg dnevnika, da čuju od ńega, Cortisa, nacrt ńegova govora i da ga pretresu; jer tu je imao biti začetak dnevnika. *Do videńa večeras* bijaše rekao onaj, i Cortis bješe osjetio gdje mu opet dušu prožimle visoka ideja ńegovog uma, stroga dužnost, koju je sebi bio nametnuo; bješe osjetio gdje odbaca meke maštanije, mlohavost srca, a ulijeva u srce živčanu snagu.

Ude u hotel „k Minervi" sred roja starih gospoda i francuski i popova. Vratar, koji je govorio s jednim lijepim Kapučinom, vidje Cortisa i reče mu odmah:

— Došle su. Gospodin senator Clenezzi je izašao ovaj čas i poručio Vam je, ako dodete, da odmah otidete u gospođe kontese.

Cortis bijaše poznat kod „Minerve". On sam bijaše izabrao sobe za kontesu Tarkviniju na drugom podu. Uspevši se nađe je samu, vrlo zlo raspoloženu, uspalena lica, uporne lepote oštećene od tegotnog putovańa. Primi ga isprva neljupko, izjavi mu da mu je politika pokvarila i tijelo i dušu, jer je bio mršav, izcijeđen od vještica, grozota; jer mu ne bijaše preostalo ni toliko ljubaznosti da sam dođe na stanicu mješte da pošlje onog jadnog šepavog starca Clenezzi-ja. Ali da, politika bijaše zlo mnogo gore od ulogâ.

— A, nadoda pak, Vaše se gospodstvo, po svojoj dobroti, čini čekati čitavo stoleće i u hotelu. Da, da, čitavo stoleće, ne treba da rečete da nije.

— Jelena? upita Cortis.

Ona, boenuta tom ravnodušnošću, ne odgovori mu, nastavi iskaljivati se:

— Ne govorim ništa, pak, o sobama. Vidi se, sinko dragi, da nemaš žena u kući.

— Imaću ih, tetko, reče Cortis mirno.

Kontesa Tarkvinija se smete, zacrveni se kao rak i umukne.

— Dakle? preuze Cortis. Jelena?

— Hajdemo, odgovori kontesa umekšana, daj ruku i pomirimo se. Jelena je sasvim dobro, sasvim sam zadovoljna!

Izgovarajući vrlo visokim glasom ove posljedńe riječi, ona pokaza na vrata od bližńe sobe, zatim časkom pokrije rukama lice, prodrma ih u vazduhu, podiže oči k štropu.

— Ne razumijem ništa, šapnu, čineći se razumjeti više pokretima nego li riječima, ne razumijem ništa!

— Oh, oglasi se Cortis, odaljujući se od ńe.

Jelena stajaše na pragu od svoje sobe; blijeda, smješeći se, opletena, očiju većih, života tańeg nego ikad. Izgledaše djevojčica. Stište ruku Cortisu, s pogledom koji se nije više smiješio, s lakim uzdrhtajem ustâ. Malo hladnih riječi, skoro cerimonijalnih, izmijeniše medu sobom glasom lagahnim, nepouzdanim. Nastade muk za ńekoliko časaka. Jelena pogleda svoju majku.

— Blažena da si! reče kontesa Tarkvinija. Zašto ne govoriš ti? Dobro, nadoda, uzdišući, pošto je uzalud čekala odgovor, govoriću ja. Dragi Danijele, ovdje treba da vijećamo odmah. Razumiješ, već! Jadni Danijele, učinio si toliko do sada, i toliko smo ti zahvalne! Ali doista baš; toliko zahvalne: ono što je istina, istina; ali od srca pak. Ne obziri se na Jelenu što ne govori ništa, jer je ponekad i ona malo glupa, jadnica, kao i majka joj.

Jelena podiže na lice Danijelovo vlažni tamni žar očiju. Ni on ni ona ne pisnuše.

— Ti znaš, je li istina, nastavi kontesa, za neke besjede od mahnica, velju ja, koje je moj zet izustio u Ćefalù. Dobro.

Znaš i za jedno njegovo pismo, pisala sam ti ja iz Rima; ali ne znaš ipak izraze. Evo dakle. Pretpostavimo, da se kući Carrè ne piše nikada, da smo moj djever i ja prokleti još od prošlog ljeta, s one lijepe krivne, s moje strane! Dosta, bolje je ne govoriti o toj stvari. Tada se dogodi, da ja na svrhu mogoh posjetiti Jelenu; ti znaš na kojoj sam muci bila, ne dao Bog ni psu; dakle ja idem i, naravno, idem u hotel, u onaj čuveni hotel „k Italiji“ ..... dosta, ne smeta. Idem u hotel. Da kud, u tudu kuću na silu ne, to ne! Pa Lao bi me ubio. Činenica je, da četiri dana nakon moga dolaska, baš tek, može se reći, u materijalno vrijeme da on dozna, dode ovo pismo iz Rima.

— Za tebe, tetko?

— Za Jelenu.

Kontesa stade deklamovati namrdena lica i rastežući, kao onaj te navlaš ponavlja nadute riječi mrska čeladeta.

— Barun je znao vrlo dobro da je njegova draga punica u Cefalù i razumio je posve dobro da se nije usudila nastaniti se u njegovoj kući. To bijaše najiskrenije priznanje nedostojnog postupanja kuće Carrè (ovako, baš, ovako!). Mnogo teže posledice takvog postupanja vidjeće se do brzo; ali Jelena ima biti uvjerena, da se on ne će nikada poniziti ispred Carreovih, ni za što. Skoro će imati nasladu pokazati njoj, njima, svima, kakav je u njega osjećaj dužnosti i časti, i daće pljusku u lice, ali ne govoraše kako, svojoj dragoj svojti, i gore od pljuske ako u njima ima i mrve savjesti. Ne će da se Elena smatra zatočenom u Cefalù. On je velikodušan te je pušta sasvim slobodnu da ide i da stoji kako joj je drago. Već mu nije stalo ni za šta na svijetu. Brzo će je ostaviti još slobodniju!

— Razumiješ li? završi kontesa. Što se mene tiče, ja kažem da su sve ovo brbljarije, ali se ona onamo silno uzrujala. Tada sam cijenila da mu ja odgovorim što se tiče moga priznanja i njegova ponižena ispred Carreovih; i čini mi se da sam mu odgovorila dosta dobro, mjereći riječi nekom promišlenošću, ne da se hvalim, od svetice. Rekla sam mu zatim, da, koristeći se njegovim dopuštenjem kanim odvesti Jelenu, za neko vrijeme, u Mletačko, ali da ćemo se zadržati koji dan u Rimu da budemo malo s njim. Tu nadodah ljubeznih riječi za njegove ne-

zgode, o našoj dobroj volji da mu na svaki način pomognemo. Jelena pak pridoda mojem pismu pisamce u kojem mu govoraše da dolazi u Rim s namjerom da mu bude od pomoći, ako ustreba i proti njegovoj volji; i naznači mu dan i uru našega dolaska, hotel gdje ćemo odsjesti. On ne odgovori, ali neka ide; možda nije bilo vremena, ako hoćeš. Dolazimo ovdje, nadamo se da ćemo ga naći na stanici. Uh! nikoga. Pitamo Clenezzija, a Clenezzi, crven kao Bak, smijesi da ga je vidio i jutros, da je posve dobro, da će bit pošao tamo, da će bit pošao onamo. Nije bilo vremena da se razjasnimo, ali se razumije da i naša pisma nijesu učinila ništa. Sada, reci mi ti. Onaj posao o ispati je li dobro uglavljen?

— Jest, jest, uglavljen je, odgovori Cortis brzo, ne htijući uzaludu uznemiriti gospodu; jer, ako stvari nijesu u onom času uređene, za stalno su se imale urediti na podne.

— A on, nastavi kontesa, zna li za odgodu?

— Zna.

— A što je rekao?

— Ja nijesam govorio s njim, ali po Clenezziju znam da se pokazao zadovoljan i da mu je bio vrlo zahvalan.

— Dobro, a sada reci mi, dragi moj: što imamo činiti? On, razumije se, ne kani se pokazati. Treba li da mu pišemo? Treba li da ga potražimo?

— Kontesa Tarkvinija stade mučno disati, grizući se za donju usnu i trepteći očima kao da joj ona misao, da ona pode tražiti svoga zeta, iza toliko pretrpljenih uvrijeda, natjeruje iz srca suze od jeda.

Jelena ne bijaše još otvorila usta. Sjedeći prama svojoj majci, činjaše se da nije ni pazila na njezino dugo govoreńe; gledaše u prazninu ugaslim, nepokretnim očima.

— Koji je nadnevak, reče Cortis, iza kako je nekoliko mislio, koji je nadnevak imalo pismo?

— Koje?

— Ono tvoga zeta, posljedńe.

Kontesa se ne spomińaše; pogleda kćer:

— Jelena, reče, hoćeš mi učiniti ljubav? Ono pismo?

— U tebe je, majko, odgovori Jelena slatko. Iznenadna rumen osu joj se licem. Ne bješe promislila, kad je odgovorila, da će jamačno sada ostati sama s njim.

— Ne čini mi se, odgovori kontesa, ali ću pogledati.

Netom ona uđe u svoju sobu, Jelena pruži ruku Cortisu koji je prihvati s obe dvije svoje. Smrče joj se pred očima, usne rekoše tiho:

— Oprosti mi.

— Oh! reče on. Ali zašto?

Jelena mu na licu pročita slijedeće riječi, hoćaše da zna zašto je bila onako hladna i zašto mu nije odgovarala. Prekide ga odmah:

— Ne, ne, nije to što mi imaš oprostiti. Nešto drugo. Vala da govorim s tobom; drugi put!

Učini joj se da su škrinula vrata kontese Tarkvinije i Jelena odmah povuče ruku. Nije bilo istina. Ono dvoje gledahu se još malo časaka. Tada uđe kontesa s rastvorenim pismom. Ne mogaše vidjeti Jelenu u lice, ali vidaše Cortisa. Zaustavi se s mjesta i reče mu:

— Ćutiš li se zlo?

— Ne, tetko.

Glas bijaše pouzdan i jak.

Šesnaest marta, nadoda kontesa pružajući mu pismo.

— Čekaj, odgovori Cortis. Čini mi se da sam pisao Jeleni na 14 a ńemu su govorili o odgodi barem tri dana docnije, jer ga Clenezzi nije mogao vidjeti prije 17. Dakle nije znao ništa kada je pisao pismo. Iza toga će se bit ukrotio. Zna li da ste kod „Minerve"?

— Da, bilo mu je pisano.

— Onda, ako se danas ne pokaže, Jelena će ga moći potražiti sutra. U toliko trebala bi da mu piše dvije riječi.

Tako govoreći Cortis se okrete svojoj rodici, koja odgovori ispod glasa i sasvim mirno:

— Poći ću za jedan sahat s Clenezzi-jem u senat.

— Blažena ti! usklikne kontesa. Ti se razumiješ s čeljadi onako mučke i potajno, pa ne govoriš ni poslije! A mi stojimo ovdje i vijećamo!

— Imaš pravo, majko. Mislila sam da si čula. Vrlo sam rastresena.

Cortis ode nakon malo časaka, sasvim da ga je tetka htjela zadržati dok se vrati Clenezzi, da se o drugim stvarima

zajedno sporazumiju. Na svrhu mu reče da ga za ovaj put pušta ali, ako želi oprošteńe svojih grijeha, da se od sutra u jutro ima staviti na ńeno raspoloženje, i da se političke izlike ne primaju. Sve je to dobro, govoraše kontesa, ali proći preko Rima nakon toliko vremena pa ne vidjeti ništa, to ne! Nije li sutra, subota, dan Vile Borghese? Barem se trknuti!

Cortis, sa srcem nabreknutim radi one ruke iznenada istrgnute, radi onog pogleda docnije izmijeńenog, side da čeka senatora Clenezzija na trgu Minervinu. Hoćaše ga preteći, zapriječiti da otprati Jelenu u senat. Nije bilo umjesno da ona vidi baruna sada; prije ga je htio vidjeti on, Cortis; htio ga je umiriti onom odgodom, koju je odvjetnik Boglietti otkazao. Clenezzi stiže iz ulice „Palombella" šepajući i mrmljajući u sebi. Kako vidje iz daleka Cortisa, pospješi korak, izbuli oči, stane mu davati znakove, navali na ń, dreždeći i puhajući, cijelim nizom „ali ne znate? ali ne znate?" i, objesivši mu se o ruku, pripovijedi mu da je di Santa Giulia došao k ńemu bijesan, s pismom odvjetnikovim u kojemu se otkazivaše prihvaćena pogodba. On, začuđen, bijaše odgovorio, da mu nije poznato ništa. Drugi, ona bitanga, odgovori mu grubo. Tada Clenezzi osjeti da mu je uzavrela ńegova dobra bergamska krv, i zasvira jasnih onoj živini. Ruke i podbradak mu se još tresijahu od gńeva; hripao je kao razdraženi stari ovčarski pas. Lijepo čeḷade, i onaj gospodin Boglietti! Što je to reći pa poreći? Velik lakrdijaš, u najmańu. A sada, kako da odvede barunicu u senat? Što će joj reći?

Cortis ga umiri. Dosta je bilo reći Jeleni da ńezin muž nije više u palači Madama, te da ga je za taj dan zaludu tražiti. Za posao s Bogliettijem misliće se on, Cortis; poravnaće sve on.

— Dragi moj gospodine Cortisu! klikne senator skopḷenih ruku. Jesam li Vam malo obavezan! A sada, nadoda, treba će otići gori do onih gospoda.

— Ali pak, reče Cortis sa smiješkom, danas, petak, nije li dan od Transtevera? Nije li dan od... od... od...?

— Ah! Ah! odgovori senator, iskaḷujući se gorko, najprije u svomu narječju pa zatim prevadajući se: Otišli su i oni s vragom.

Cortisu, kad je ostao sam, sine opet slika Jelene, slatka riječ „oprosti mi" i ujedno način, glas i pogled, s kojim je bila

došla. Druge slike navaljivahu na ń, ne puštahu ga da zastane ni na jednoj misli: razgovor te ga je ţeļela, pismo muževļevo, riječi „brzo ću je ostaviti slobodniju". Strašne riječi. Vidje u svome srcu nešto za što bi se bio zgrozio da nije znao da je svako poboļe ļudsko srce kao otvorena kuća čista i urešena; lopovi, koji ne će biti nikada gosti, mogu, bez gospodareve krivńe, pomolite se, za čas staviti nogu u ńu. Tako mišleći, sjeti se da se nehotice uputio put trga „Venezia." Bocnut, gotovo, od grižńe savjesti, vrati se natrag, pode u polaču Madama, te doznavši da senator di Santa Giulia stanuje u ulici „delle Muratte", ode ravno tamo.

Umiriti ga, reći mu da će biti provideno za isplatu od 31 marta, uvjeriti ga da dobročinstvo polazi od vlade, pod uvjetom da svojevoļno izade iz Senata; ne bijaše drugog izlaska. Di Santa Giulia se hvastao mnogim zaslugama za ļevicu; možda će povjerovati. Ne bijaše drugog puta.

Senator bijaše vani. Cortis mu napiše posjetnicu, pozivļući ga da dođe u ńega sutra, u subotu, na podne, „radi vrlo važnih posala". Upita zatim sluškińu koja mu bijaše otvorila hoće li će se senator za stalno vratiti kući prije sutra u jutro. Ona mišļaše da hoće; ali je gospodin senator postao tako čudnovat! Vodio je s ńom takve razgovore da baš ne bi bilo čudo, kada bi danas ili sutra nastupila kakva nesreća. Žena, brbļava toskanica, bila bi na ovaj način Bog zna do kad nastavila, da je Cortis slušao. No je Cortisu bilo sada stâlo da se vrati kući. Prolazeći mimo ļekarnicu, ude i naredi štogod za spavańe, baci na stô recept jednog svog druga, veleći da želi jaču dozu. Trpļaše od nekog vremena od teške besanice. Prezirući, po svojoj fizičnoj snazi, svaku tjelesnu potrebu, prezirući i ujedno ne poznavajući nikako liječničko umjeće, ne uzimaše nikad lijekova već radi kakve boļe koja ga ometaše u nauci ili radu, i tada bi se liječio na živinsku, boreći se proti samom fenomenu najžešćim specificima. Doma naredi vrlo jaku kafu, a već će uzeti hloral u noći, prije nego leže; zatim se zatvori da radi u svojoj sobi, gdje već bijaše prepravļeno deset ili dvanaest stôčića za prijateļe koje očekivaše tu večer na devet.

Preveo s italijanskog
Arsen Wenzelides.

У НОЋИ.

— ЈЕЛЕНА. —

Хоризонат ништа не заклања оку,
Само небо плаво, море, море, море,
Неми пуни месец јавио се го̀ре,
На пучину сребро просуо широку.

Блешти. Огледало! Свака звезда мала
Ко̀ кандила жижак дршће на пучини,
И огледају се према месечини
С маслинама брда, хриди, морска жала.

Рибара су многих тамо амо барке
Као какве ноћне, страшне птице црне;
Изненада, ко̀ дух чији, галеб пр'не,
Па све мирно. Му́че високе катарке.

Ноћ је. Тихо. А шуштање мирног мора
Чини се ко̀ песма вечита, бескрајна,
Ил' живота нашег таштог каква тајна
О којој с вилама духови говоре.

На хридима мора град уморан спава;
Ништа осим гласа ноћнога стражара.
У тишини ноћној човек се одмара,
Место њега по̀ме, чемпреси, агава

Туже!... Град не спава. Мртав! У мукама
Умро је дичан са слободом драгом.
Сузно око и у ноћи свецу благом
Почива на пустом двору, полачама.

Кад све живо тихим, слатким санком спава,
Шуштање се мора мирног лепо чује,
У пучини свака звезда одсјајује,
И кад туже поме, чемпреси, агава,

Ноћи, ти ми будиш лике прошлог сјаја,
Васкрсаваш једну чемера и јада!
С тугом гледа душа тужну слику града
Ону, када дичан с душом се раздваја.

У Дубровнику, 25 августа 1903.

NA SAMRTI.

— EDUARDO PAOLETTI. —

Alberte,

A sada, kada je sve gotovo za žrtvu, dopusti, da se još čas zadržim na pragu smrti; dopusti, da posljedńi put bacim pogled na ovu jadnu stazu života koju su moje stope krvlu orosile, i na kojoj nema pupoljka a da nije klonuo pri mome prolasku. Dopusti. To će biti posljedńa tuga za tebe, a za mene posljedńa radost. Jer sada, na samrtnom času, osjećam da nema veće radosti nego kada se sjetiš minulijeh jada, a znaš da nikakve boli nikada više biti ne će.

Moja prošlost počińe od tebe.

Dok mi ti ne dođe, za mene bijaše moj vrtić sve i sva na bijelome svijetu; u ńemu mi smokvine mirišahu, i ptičice se sakupljahu ranim jutrom da zaslade svojijem veselijem cvrkutańem moje tromo, beskonačno drijemańe prve mladosti. Dok mi ti ne dođe, moj je život naličio na one uske i tihe rijeke što otječu jednoliko niz pretihu maticu, a ni najmańa prepona ne svrne im toka, niti im i najblaži vjetrić uskoleba površine. Bio je to život helijotropâ što ginu za sunčanijem zrakama, život ptičicâ što teže za pjevańem, život leptirâ što čeznu za slobodom.

Jednoga te dana nanese udes na moj put. I to bijaše prvi stih ove Ilijade, čija se vatra sprema da spali i posljedńi stih.

Čuj me.

Ti dođe da prosiš ljubav, kao da je ljubav kakva milostińa koju možeš da udijeliš kad te je volja; a ona je, međutim, kao agava, koja ne cvjeta nego samo jedan put, i to samo onda, kad joj je sudeno da procvjeta. Šta koristi što je sunce grije, što je vazduh vlaži, što je noć napaja ambrosijom svoje biserne rose? Svi poljupci sunca, sve bogatstvo vlage, sav balsam biserne rose ne će joj pomoći da procvjeta a ma ni dana prije.

Tako i s mojom ljubavlju.

Tvoje su suze padale na moje srce kao kap blage kiše na pustu pješčaru. Nijesam te mogla ljubiti, jer te nijesam razumjela. A moj ljubavni razum čudio se kako si ti mogao, kod

tolikoga osmijeha božje svjetlosti na nebu i kod tolikoga bujnoga života, da se upustiš, tako čio i mlad, u uzaludnu bitku, jer zaman ti je bila nada u pobjedu.

Ti si znao da sam ja osobito ńegovala cvijeće, pa si pretvorio moju malu baštu u Vaviloniju šara i oblika. Ti si znao da sam ja obožavala mirise, te nema pupoļka iz kojega i posļednju kapļicu nijesi izažeo da me počastiš ńegovijem ugodnijem sokom. Ti si znao da sam ja strašno voļela knígu, pa si skupio u moju sobicu alem-kameńe kníževnosti. Čak bi mi bio dao i posļednju kap krvi srca svoga, da sam htjela.

Ali ništa nijesam od tebe zahtijevala, jer te ļubila nijesam; jer pri dodiru tvojijeh prstiju, moji prsti ne osjećahu nikakve struje; jer oči, što su staza srca, skoro te i ne opažahu.

Ja sam bila za te ono, što su kipovi u gradini za vjetriće što ih miluju, za cvijeće što ih mirisom obasipļe, za sunce što ih svojim zrakama ńeguje, — pravi kip. Zašto?... Ali, je li potreba da se protumači nesposobnost u ļubavi? Ne ļubi se jer se ne ļubi, jer se ne osjeća potrebe, jer vaļda, (boļe reći: za cijelo) prije vaļa dozreti za ļubav.

Ipak bilo je sudeno, da ja budem tvoja, i bih. Kako? Ne znam. Ovo pamtim: da je još ondje, pred ôtarem, bio mraz u mojem srcu, onaj mraz što žar tvojijeh riječi i vatra tvojijeh poļubaca nijesu mogli da rastope u tri godine napora. I sa svijem tijem ja sam strpļivo čekala da se u meni ļubav probudi. Lijevali su mi nade u srce da će se ļubav pojaviti u meni malo po malo a da je skoro i ne osjetim, ļubav mirna ali stalna, u toliko stalnija što kasnije nastane.

Povjerovah. I ļubav se pojavi. Ali tako strašna ļubav, kakva ja nijesam zamišļala da se može pojaviti ni u najstrašnijoj duši, ļubav koja je bila skoro kao ludilo. Silno i drago ludilo koje mi je pružilo časova neprirodna ushićeńa, i koje ja blagosivļam ipak i pred ovijem žalosnijem ôtarem, na kojem ću evo da dovršim žrtvu svoje mladosti, svoga života.

Sjećaš li se? Bilo je to onamo, pod vedrijem i visokijem nebom vile „Gemma“, u onoj šumi ruža, gdje se topilo naše gnijezdo kao ļiļanovi prašnici u moru rubinâ; onamo, na vrh onoga brežuļka, gdje se podizaše poļski romon, nejasan i tih,

kao da se bojao da ne uznemiri onu pustinju. Onamo, onamo je to bilo, u onom okrilju vila, gdje no se to čudo dogodilo.

Kako? Još jedared želim: ne znam. Jamačno se ljubav skrivala u vazduhu, u šumu lišća, u mirisu ruža. Ljubav se skrivala u travkama što su brežuljak zastirale, u cvjetićima što su mu strane kitili, u potočiću što mu je podnožje zapljuskivao. Jèka, blijesak, hlad, sve je disalo ljubavlju. To me je začaralo, i zaljubih se u te, tako iznenada, tako mahnito, kao kakvijem čudom.

Ne vidjeh te više pred svojijem nogama tužna, gdje moliš, nego u svojem naručju, usne k usnama, oči u oči. Čak sam mogla da izbrojim svojijem srcem kucaće tvoga srca. Prožeta ljubavlju, čitala sam ti na licu svaku tvoju pomisao. I poljupce sam mogla da ti izbrojim na usnama prije nego bi ih ti k mojijem primakao. Nema kutića u tvojoj duši, pa ne znam koliko skrovita, u koji nije prodrla moja vatrena ljubav, samo da u ńoj još jače razgrije svoju vatru.

A ti?

U onoj prvoj muńevitoj ljubavnoj pojavi, kao da od nekuda side sreća na te i da te poljubi u čelo. Kao da...

Ah! ne laži smrti u oči, smrti kojoj je poznata prošlost kao i sadašńost i koja vidi sve u budućnosti kao i u prošlosti. Kao što katkada osvitak koje zvijezde predskazuje zapad druge, tako je zora moje ljubavi predskazivala skori svršetak tvoje. Ne laži, kažem ti. Ja koja sam prozirala kroz čitavo tvoje biće kao kroz svjetlost, poznajem čemer srca tvoga radi nagle promjene kojoj nije bilo lijeka. Jer, kao da se iznenada utrnu sva ona vatra, koja je pune tri godine buktala u tvome srcu, samo da plane neugasna, skoro strahovita, u mome srcu. Ah! zaman si nastojao da raspršiš pepeo, pod kojim si mislio da još malko vatre tińa. Zaman! Vulkan se bijaše utrnuo, za navijek utrnuo, kao da ga je smrt svojijem ledenijem dahom zadahnula.

Ipak pomisao na sreću koja se za navijek izgubila, istom čim se za te pojavila, uli ti u srce još za koji časak ńeku bogovsku snagu. Sve si pokušao da povratiš u život jadno tijelo. U tebi bijaše zavladala taka ńežnost i ljubav kakve nijesi imao ni u časovima najvećega ushićeńa. Najuzvišenije ńežnosti osje-

ćaja opažahu se u tvojem postupku i u tvojoj riječi. Hiljadu si puta zaželio da sine iz mojijeh očiju kakva iskrica koja bi toliko doprinijela da sadašnost obasja u oživljenoj prošlosti. I žao mi je bilo i tebe i sebe.

I sebe. Jer sam tek onda osjećala golemu tugu na srcu: voljeti što srce ne voli.

Jednoga dana kad me je morila misao radi ljute boli koju ti zadadoh, taman sam htjela da ti je saopćim, tebe spopade taka muńevita strast da sam neodoljivo morala da podlegnem.

Još je bila u meni iskra nade, da će nad mojom kućom sinuti sunce sreće. Učini mi se kao da se iznenada rastvoriše rajska vrata, da saspu na ńu cvijetnu kišu. U istinu nikad mi nebo nije izgledalo onako plavo, niti mi se svijet ikada pričinio onako krasan, kao u onome neočekivanome odzivu našijeh duša k najvećem blagu, k uzajamnoj ljubavi. Ne bi više ni spoljašńe ni unutrašńe jeke, koja bi u našijem srcima odjeknula, nego odjek slatke, skoro rajske harmonije, tako da se u našoj sobici opet poče razlijegati pjevańe kao ono u „Villa Gemma" u kratkijem danima naše idile. Čak i cvijeće, velike kite cvijeća, kojega su cvijetńaci bili dupkom puni kao naša srca poljubaca, izgledalo je neobično oduševljeno, mirišući kao nikada, a krasni mu se pupoljci napajahu lahoričem punijem sreće, radi koje si ti izgledao preobražen, a ja sam se osjećala zanesena u neizmjerne osmijehe bez suza i snove bez bojazni.

Avaj! Alberto, naša kuća ne rastvori svoja vrata suncu sreće nego blijesku meteora; da, prejasnome meteoru, kojem nije mogao skoro da odoli naš nepromišljeni pogled, nego koji je usud raspalio samo da pobudi u nama užasniju tamu.

Jer tama pade, sjaja nestade, tama se opet svali na tvoje srce i obuze moju dušu.

Praćen po noći posljedńim sjajem vatre, povraćao si se k meni više i više puta, da berem sa usana ploda slašću procvjetane poljupce. Ali to bijaše cvijeće bez mirisa u koje se nemilo uvlačio otrov našega skoroga dijeljeńa, ostavljajući na mojijem usnama žalosno osjećańe ustâ kakvoga mrtvaca.

Jer... šta je vrijedilo, Alberto, da me ti privlačiš k svojijem prsima, kad moje srce nije bilo nikako kadro da osjeti kucańe tvoga? Šta je vrijedilo da me grliš, kao da si trebao

malo vatre za svoj pepeo, kad se već taj pepeo bijaše za navijek utrnuo? Šta je vrijedilo sve tvoje nastojaće, da kakogod udahneš svoju dušu u moju, kad već tvoje ljubavi nije bilo?

Što usud bijaše odredio, moralo se dogoditi; i dogodilo se.

Ah! ne krivim tebe. Ti si činio najveće napore da odoliš. Ja, koja sam mogla, kako ti kazah, ljubavlju prožeta, da prozirem kroz tvoje biće kao kroz najbistriji kristal, vidjela sam gdje tvoje srce krvave suze roni, i gdje se tvoja duša očajnički previja u užasnoj borbi. Ali je snaga, kojom si ti raspolagao, bila mnogo mańa nego li neprijateljska, radi čega si morao svakako da podlegneš.

Ja, ja sama znam koliko sam pretrpjela pri žalosnom prizoru predaje. Ja sam, tronuta, gledala tvoje oči pune gorkijeh suza, kada ti se pričinilo da sunce bijaše konačno zašlo našemu domu, napuštajući ga nemilostivo mračnijem sjenama tame.

Bilo je to onda kada si ti, poplašivši se od našega bijednoga gnijezda, u kojem bijaše zavladala mrtva tišina, potražio utočišta u svjetskoj graji. Politika u kojoj je borba, sport u kojem je zdravlje, dobročinstvo u kojem je utjeha, nadoše u tebi ubijeđena neofita kao nikakva do tada. Nije bilo svjetovne muke gdje se nijesi pokazao pravijem učesnikom, nije bilo svjetovne borbe u koju nijesi sunovrat jurnuo. Prizvao si zabunu kao ńekada ljubav,

I tako ti, koji mi jednom nijedne ruže ne pokloni a da joj prije nijesi i najmańi trnčić iskinuo pustijem poljupcima, ne vidje trna što onako bujno obuhvataše stazu mojega života, pretvorivši je čak u šumu. Gusta, isprepletena šuma, u kojoj nema za mene drugoga izlaska do ovoga što u zemlju vodi.

Odlučeno je! Kad nijesam kadra da se odrečem tvoga srca, odričem se života; spokojna u odricańu kao nikada do sada, u koliko se opomińem. Moja je duša apelovala na uspomenu da naša soba bude ovoga časa kao onda kad se probudimo. I pamet me je u toj ideji podržavala da moja savijest osjeća skoru smrt. Barem da u smrti nađem posljedńi put iluziju života! Vidiš li? čak i samo cvijeće, koje je bdjelo u početku idile, osjetiće odlazak moje duše, koju ne može ništa više da zaustavi. U slasti ńihova mirisa sańaću na umoru o slasti

tvojega milovańa, te tako ću, zaboravljajući samu sebe, da se prestavim kao u času najvećega blaženstva.

Odlučeno je! Tu je žeravnica crna i studena kao čovječje biće, kad ga sunce ljubavi ne zrači i ne grije. E pa dobro.... kroz deset časa, toliko ih još od smrti ištem, pa će izbiti iz ńezine unutrašńosti sila iskrica i podići će se malo kube modrijeh plamičaka, da razastru svoju blijedu koprenu nad svojom žrtvom. Kroz deset časa ova ista žeravnica, kraj koje smo toliko puta zajedno uživali na dugijem i slatkijem zimńijem sijelima, pretvoriće se u zažarenu peć, u kojoj će moja duša stvoriti iz svijeh snova i svijeh čemera mojih, čist cvijet svoga oslobođeńa koji nikada uvehnuti ne će.

I tvoja pisma (uprav da ti kažem tvoj ljubavni spjev) također su ondje, nagomilana na išaranom stočiću, i očekuju, skoro nestrpljivo, da sudjeluju i one u ovom čudu.

Odlučeno je. Hrabro! Ogńu ogań, zemlju zemji. Još samo čas.

Kad umrem, ne dozvoli da me iko takne. Niko. Jedina mi je tuga na ovom samrtnom času: sumńa da će iko drugi moći, kao ti, da položi moje bijedne samrtne ostatke koji ne će znati za promjene. Tvojijem rukama, jedino tvojijem rukama, ńekada vještijem u milovańu, povjeravam svoje tijelo, koje će smrt posvetiti i koje bi, čini mi se, svaki drugi čovječji dodir samo obeščastio. Ti ćeš me položiti u prežalosni mrtvački sanduk, nagnute glave i skrštenijeh ruku na prsima, kao pri kakvom milom zagrljaju. To će biti posledńa moja radost. Jer već unaprijed osjećam: i kad me nestane, i bez žara u očima, i bez kucańa srca, znaću i osjećaću te.

A ti budi junak i spokojan pri vršeńu žalosnoga čina, kao što ću i ja junački i spokojno da stupim pred pravičnost Svevišńega. Ni najmańe neka te savijest ne grize. Ti si nastojao, koliko ti je kao čovjeku bilo moguće, da oživiš ljubav, i borio si se više nego što su ti sile tvoje dopuštale da me otrgneš od zemje. Ali bijaše sudeno da me zemja opet primi, i ja joj se povraćam u krilo spokojno i mirno, kao da imam kakvu dužnost da izvršim.

Sahrani me, mene jadnicu, kao kad sam svijeta ugledala. Ne kiti me ni alemom ni zlatom, a ma ničijem: sve je badava, sve je sujeta ondje dole. Jedino ću da ponesem sobom u hla-

dnu raku vjenčani prsten. A to ne s toga što se ja ne bih mogla rastati sa ovijem znakom zemaljskoga života, nego s toga da tebi spriječim ovjekovječeńe kakve laži. Jer bi on na tvojoj ruci bio bez vrijednosti; predstavljao bi lanac, koji je morao da sjedini naše dvije duše, kao što su bila sjedińena naša dva tijela; lanac, koji je usud mislio da iskida čim je bio izraden, i od kojeg će smrt jamačno da slije posljedńe mošti.

Pa isto tako ne diži mi bogata mramora, niti mi urezuj krasnijeh stihova. Onamo u malenome grobļu vile „Gemma“ ima kutić pun hlada i cvijeća; kutić, kakav bi jedino mogla zamisliti mašta pjesnika kojega ļubav mori. Ti treba, Alberto, da se sjetiš onoga ubavoga kutića, pred kojijem te prisili tvoja duša, koja je valda za ļubavļu čeznula, da se jednoga dana zaustaviš. Zagrlio si me, te, obasipajući mi lice cvijećem svojijeh usana, šanuo si mi tronutijem glasom: »Sladak li se sanak ima boraviti ovdje doļe!« Tvoj je šapat bio tako umiļat i lagan, da se ne bi bio čuo pored slaba ćurlika kakve lastavice. Ipak ga je priroda čula možda boļe nego i ja, tako da se sa vrh čempresâ pa do dna žilicâ ńežne bilčice čulo kao neko naglo kretańe odobravańa.

E, pa dobro, Alberto, ondje, baš ondje, u onom melanholičnome carstvu pokoja, molim te da me sahraniš. Ti si kazao: sladak li ima biti sanak ondje doļe, pod onijem debelijem zahladem, u ovoj osami, gdje nikada blijesak sunca ni zrak mjeseca ne dopire, i gdje će u noći zadušnicâ jedino malašni svijetńaci provoditi ovu moju bijednu dušu, koja će lutati, tražeći svoje tijelo.

Zemļa, naša milostiva mati, ne će izdati, osjećam, moj mirni i spokojni sanak. A da bi se ona i od sada pokazala milostivom prema meni, molim te, prinosi, neprestano prinosi na ńu cvijeća. Hoću da ispod falange ružâ nestane one grude zemļe koja će me zakloniti u svoje okriļe. U efemernosti ńihova života leži jedini natpis nad mojom rakom.

S Bogom, ja se molim za te, i umirem. Pija.

S italijanskog preveo
Imotski. **St. Đ. O.**

GRUŽ.

Topografično-povjesničke bilješke.

— VICE ADAMOVIĆ. —

VIII. (Kraj).

Bilo bi sad na redu da nastavimo glavnom cestom do današnje granice Gruža, biva do Boninova; ali pravo je, da se časom svrnemo opet put Lapada, te da svratimo u maticu sv. Arhandela Mihajla. Put je donekle ravan i vijuga se pokraj desne obale, onda ide postepeno uzbrdice kroz maslinatu i vrtove, dok se napokon izmedu visokijeh čempresa ugleda u tihom, najromantičnijem položaju, starinska crkva, uz koju počivaju vječni san, većim dijelom, članovi najuglednijih vlasteoskijeh porodica (Bozdarića, Đorđića, Pucića, Gundulića, Natalića, i t. d.)

Starinske ploče lapadskog grobišta to su listovi, na kojijem se čita dobra čest dubrovačke kulturne povjesti, te srce, koje osjeća za svoj narod, ne može da ostane hladnokrvno pred onijem, ako i skromnijem, spomenicima, što su za svakog Dubrovčanina ono, što je Panteon za Rimljane, a Santa Croce u Firenci za sve Italijance. Ovdje ti se i nehotice nameću oni Foscolovi stihovi:

A egregi cose il forte animo accendono
Le urne de' forti . . . . . e bella
E santa fanno al peregrin la terra
Che le ricetta.

Putniče, ako se ovdje desiš, ponizi oholo čelo, promisli da sve na svijetu prolazi i onim, te pod tvojijem nogama tu počivaju, zavapi: „Vječna Vam pamet!“

Stara crkva ima svoj potrijemak; ali toliko crkva, koliko i parohijalna kuća, koja je tik do ńe, nalaze se danas u posve lošem stańu. Još se 1854. god. o tom radilo, da se gruška matica prenese na zgodnije mjesto; no, reg bi, da će se do brzo i tomu doskočiti, te da će se nova crkva sa stanom za paroha podići na prikladnijem mjestu.

Slika, koja resi glavni ôtar, djelo je palermskog umjetnika Carmela, koji je malo prije pada republike živio u Dubrovniku,

gdje se i danas čuvaju razne ńegove radńe, toliko po crkvama, koliko i po privatnijem kućama.

Grobnijeh se ploča nalazi i u potrijemku, a na jednoj od ńih, te ostaje ispred glavnijeh vrata, stoji urezano na italijanskom jeziku, da *po naredbi zdravstvene vlasti* (officiali della sanità) *ova se ploča ne smije otvoriti nikada, 1601.* Tu su ukopane žrtve, koje kuga umori one godine.

Mala vrata, okrenuta prema groblu, donose u luneti poluoskočen lik sv. Arhandela Mihajla gdje kopljem probada zmaja. Na istoj je strani uzidan u zasebnom izdupku, također u polureljevu, lik Majke Božje, valda iz XVI. vijeka, ali svakako od nekuda amo docnije prenesen.

Spomenuti nam je ovdje, da osim crkava, što smo dovle nabrojili, Gružu pripadaju još crkve Blagovijesti na Nuncijati, Gospe od Milosrda, sv. Vlaha na Gorici[1]) i sv. Ane.

Primjetićemo još, da i danas Gruž ima priličan broj privatnijeh crkvica, kao što n. p. u nekadašńoj vili Gundulića (sada Ghetaldi) u Lapadu Gospu Karmelsku, u vili Đorđić-Svilokosovoj crkvicu sv. Križa, u kući otaca Jezusovaca crkvicu sv. Frana Borde, u vili Ud.ce Marinovićke nekad Vlaha Radića crkvicu sv. Vlaha, u vili Pozza-Sorgo crkvicu Gospe od Snijega, i t. d.

Gruž je imao dvije osnovne škole, a sada su spojene u mješovitu dvorazrednu učionicu pod vještom upravom g. *Krista Kurajice*, koji je poznat ne samo kao vrijedan nastavnik, nego i kao marljiv sakupljač narodnijeh umotvorina, od kojijeh je razne objelodanio u *„Slovincu“*. Po ńegovu nastojańu škola ima zgodnu zbirku učila (riba, školaka, ruda i slič.), a uz to i dobru knńižnicu.

Osim toga u Gružu postoji jedna ljekarnica, više kafana i gostionica, radionica i lijepijeh tržišta.

Ovdje imaju svoje sjelo razni uredi, kao što lučki, poštarsko-telegrafski, carinarski, agencije za parobrode, uprava skladišta duhana, te vojničke vlasti od dvije pukovnije domobranstva, koje su namještene u veličanstvenijem kasarnama na starome putu, što spaja Gruž s Pilama.

[1]) Ovu je crkvicu podigao Benedikt Marin Gundulić 1347. god.

Malo poviše spomenutijeh kasarana ima „*Nova Tiha*“, a to je prostrana vila našega učevńaka i kńiževnika svjetskog glasa, gosp. *D.ra Balda Bogišića.*

»Mimoišavši desno glavicu *Montovijernu*, a lijevo *Polje od Gruža*, rastvara se putniku od trenutka do trenutka divna, čarobna panorama. Iz daleka naslućuje na nešto veličanstveno glavica Sv. Vlaha i Srd, što se u napravac pušta na nevidljiv grad. Vidimo guste maslinate, polomljene trijemove Bondine kuće[1]) i groblje od Tri Crkve. Evo nas na Boninovo.[2]) Uhvatili smo se vrha Puta od Gruža. Put počiva na ravnici prije nego li će da se sunovrati k Pilama. Veličanstveniju panoramu ne zamisli nikada pjesnička mašta. Topla, beskrajna pučina protegla se do posledńe crte horizonta. Ne zna granice nego lubi daleko nevidljive obale Italije. Na skrajnom istoku i na skrajnom zapadu rtovi Gospe od Milosrđa i rtovi Danača i Lokruma okružuju sliku veličanstveno, ali umjereno, koliko je dosta da presijeku monotoniju pučine, a da joj ne otmu opojnost beskrajne pjesme. Na zapadu pozdravljamo na strmoj i krševitoj glavici, obrubljenoj pińima i vrijesom, narodno svetište, crkvicu Gospe od Milosrđa. Bi sagradena početkom XVII. vijeka. Stoji u ńoj čudotvorna slika Gospe okružene nebrojenim „ex voto“ našijeh pomoraca. U staro doba ne prolažaše nijedna dubrovačka lađa ispod Gospina rta, a da ne bi pozdravila iz topova poniznu crkvicu. U mnogim olujama od Indijskoga do Atlanskoga Oceana naši joj pomorci zahvališe na spaseńu i objesiše na povratku sliku broda sred uzburkana mora. Tako po zidovima čitamo mnogu stranicu po vijesti naše mornarice. Poviše Gospe na lijevoj glavici, pokri-

[1]) Ova je vila bila od najlepših i najveličanstvenijih zgrada u cijeloj okolici, a danas ostaju još same zidine i doće arkade. Pripadala je isprva Vici Skočibuha, koji umrije 1558. god. Kad i ńegovi sinovi izumriješe, ova vila prode u baštinstvo porodici Vukašin ili Facenda, te napokon dode plemenitoj lozi Bundića. (Opaska pisca ovijeh bilježaka).

[2]) *Boninoro* zove se mjesto gotovo na pô puta iz Gruža do Pila, jer je nekada to zemljište pripadalo porodici toga imena, iz koje, kako već spomenusmo, potječe Boninus de Boninis, jedan od najstarijih štampara. Ovo se mjesto inače zove i „Bella Vista“, jer se tu otvara sa tri strane veoma krasan vidik put morske pučine, put Gruža i put grada. (Opaska pisca ovijeh bilježaka).

»venoj gustom koprenom bora, ima druga još mańa crkvica »Sv. Vlaha od Gorice. Na tu stražanicu, koja gleda daleki »horizonat i Cavtatske planine, stavi Medo Pucić najdivniju te»mu svoje „Cvijete«.[1])

Dok smo mi ove retke pisali, živahno se radilo na že|eznici, koja je dan danas dovršena, te je tako Gruž i po suhu spojen s drugijem krajevima izvan naše pokrajine, i to prije nego ma koje ino mjesto Dalmacije. Tijem je sva prilika, da će jednom opet oživjeti ovo krasno mjesto, koje to doista i zaslužuje, ne bilo za drugo, a ono barem poradi u|udnosti i ugla|enosti ńegovijeh stanovnika i porad blagoga podnebl|a; osobitosti, koje su nadahnule tri naša brčna pera, da u jednu ruku proslave divni položaj Gruža i Lapada, a u drugu da obogate književnost srpsku i hrvatsku s tri izvrsne pripovijetke, kao što zbi|a i jesu po općem priznańu „Zlatka" P. A. Kazalijeva, „Tužna Jele" Mata Vodopića i „Ksanta" Iva kneza Vojnovića.

Sad, kad je že|ezna pruga već dogradena, pa kad se još, ako Bog da, podigne prikladno kupalište i le|ilište u Lapadu, onda će, nadamo se, za ove naše pitome i ubave krajeve opet svanuti era blagostańa i obilnosti, kako no bijaše početkom XV., a svršetkom XVI. vijeka. U toj nadi završićemo s pjesnikom:

Sunašce, ti nam bo|e sini,
Da se slavni prosvijetle čini.

[1]) *Dr. Lujo knez Vojnović* „Vod kroz Dubrovnik i okolna mjesta", str. 41.

ПССС!...

— АНТОН ЧЕХОВ. —

Иван Егорович Краснухин, један од малих сарадника листова, враћао се кући доцна ноћу намргођен, озбиљан, и некако особито замишљен. Изгледао је као да ишчекује преметачину, или смишља самоубиство. Шетајући по својој соби, заустављa се, подиже косу у вис, говори тоном Лаерта који се спрема да освети своју сестру:

— Сломљен, душевно уморен, срце ти притисла туга, а ти ваља да сједиш и да пишеш! И то се зове живот! Зашто још нико није описао тај ужасни раздвој, који се збива у књижевнику кад је жалостан, а мора да забавља свјетину, или кад је весео, да по наредби сузе лије? Ја морам бити чио, равнодушан, хладан, оштроуман, али представите себи да ме мори туга, или рецимо да сам болестан, умире ми дијете, рађа жена!

Тако говори он, тресући шаком и превртући очима. Затим иде у спаваћу собу и буди жену.

— Надо, рече он, ја одох писати. Молим те, да ми нико не смета. Није могуће радити, кад дјеца плачу, кухарице хрчу... Гледај да буде готов чај и... бифтек.... Ти знаш да без чаја не могу писати. Само ме чај кријепи у раду.

Вративши се у своју собу, он скида горњу хаљину, прслук и ципеле. Свлачи се полако, затим, са изразом увријеђене невиности на лицу, сједа за писаћи стô.

На столу нема ништа што би било обично, свакодневно, него све до најмање стварчице показује да је донесено и размјештено по нарочитим идејама и строгом програму. Мали кипови и слике знаменитих књижевника, рпа рукописа, једна свеска Бјелинског са заврнутим листом, затиочна кост мјесто пепеонице, једне новине савијене небрижљиво али тако да се види мјесто забиљежено модром писаљком за крупним записом са стране: »подло!« Такође десетак недавно зарезаних писаљака и држаља са новим перима, справљених за сваки случај, да не би какви спољашњи узроци ни за тренутак прекинули слободни, стваралачки полет....

Краснухин се завали у наслоњачу и, заклопивши очи, потоне у размишљању о теми. Чује како жена папучама клопоће, и туче угаљ за самовар. Она као да се није још потпуно пробудила, јер јој нож и поклопац често падају из рука. До мало чује се шум самовара и осјећа мирис печеног меса.

Жена све једнако туче угаљ и лупа око пећи заслоном, клијештима и вратима. На један пут, Краснухин се стресе, поплашено отвори очи и стане мирисати ваздух.

— Боже мој, угаљ! — повиче он, мрштећи лице као мученик. — Угаљ! Та несносна жена има намјеру да ме загуши! Та реците, за име божије, је ли могуће писати у таквим околностима?

Он отрчи у кухињу и трагично се развиче.

Кад му је, послије кратког времена, жена полако, на прстима, донијела чашу чаја, он је као и прије сједио у наслоњачи, са затвореним очима, задубен у своју тему. Био је непомичан, лако је играо са два прста по челу и претварао се да не чује да му је ту жена... На лицу му је, као и прије, израз увријеђене невиности.

Као дјевојчица којој су даровали скупоцјену лепезу, он, прије него што ће написати натпис, дуго кокетује са самим собом, превија се, пренемаже... Стиска чело, грчи се, купи под наслоњачу ноге као да га боле, или нежно жмури као мачак на дивану... Најпослије, колебајући се, пружи руку к мастионици и, с изразом као да потписује смртну осуду, напише натпис...

— Мама, дај ми воде! — чује он глас сина.

— Пссс!... на то ће мати. — Отац пише! Пссс....

Отац пише брзо брзо, без поправљања, једва успије да преврне страницу. Кипови и слике знаменитих књижевника гледају како му перо лети и, регби, мисле: »Ала си се, брате, добро наоштрио!«

— Пссс! — шкрипи перо.

— Пссс! — веле књижевници кад задрхте заједно са столом од ударца кољеном. На један пут, Краснухин се протегне, испусти перо и стане прислушкивати... Чује једнако монотони шапат...

То се у сусједној соби слуга Тома Николајевић моли Богу.

— Чујте! — повиче Краснухин. — Можете ли се лакше молити? Сметате ми писати!

— Опростите, понизно одврати Тома Николајевић.

— Пссс!

Написавши пет страна, Краснухин се протегне и погледа на часовник.

— Боже мој, већ три уре! повиче он. Људи спавају, а ја... само ја морам радити!

Сломљен, уморан, сагнуте главе, он уђе у спаваћу собу, буди жену и проговори слабим гласом:

— Надо, дај ми још чаја! Ослабио сам!

Затим пише све до четири уре, а радо би писао и до шест, да није већ тема исцрпена. Кокетовање са самим собом, пренемагање пред мртвим предметима далеко од индискретна ока које би га посматрало, деспотизам и тиранство над малим мравињаком који је судбина бацила у његову власт, неопходни су извори његова опстанка. Како тај деспот овдје, код куће, не личи на оног малог, затученог, мучаљивог, неспособног човјечуљка кога смо се научили виђати у редакцијама!

— Како сам изнемогао, ко зна, хоћу ли и заспати... — рече он лијежући. Наш рад, тај проклети, незахвални, тамничарски рад, мори не толико тијело, колико душу... Треба да узмем бреме... Ах, зна Бог, да ми није породице, баталио бих тај рад... Писати по наредби! То је ужасно!

Он спава до подне или до уре, спава тврдим, здравим сном....

Ах, па како би тек онда спавао, какве би снове видио, како би био срећан, кад би постао чувен књижевник, уредник, или бар издавач!

— Сву ноћ је писао! шапуће жена с престрашеним лицем. Пссс! Не смије нико ни говорити, ни ходати, ни лупати. Његов сан је светиња; ко се о ту светињу огријеши, скупо ће платити.

— Пссс! — разлијеже се по цијелом стану. — Пссс!

С руског превела
З. Б.

PROBLEM PROSTORA.

— K. TADIN. — (3)

7.) Kantove forme ne mogu nam protumačiti nikakvo saznaće, i cijela transcendentalna estetika osniva se na vrlo slabim dokazima. Dodajmo da saznaće (intuicija), koje je veliki mislilac nastojao protumačiti, realno nikako ne postoji.

U svome sistemu Kant polazi od hipoteze da se sve naše predstave odnošajâ u prostoru i vremenu osnivaju na saznaću neograničenog prostora i neprekidnog vremena. On n. pr. kaže: „Prostor nije diskursivna predstava, ili, po običnom izrazu, opća predstava odnošajâ među stvarima; on je čisto saznaće. Mi ne možemo sebi predstaviti već samo jedan prostor. Prostor se predstavlja kao data beskrajna veličina". Na čistom saznaću on osniva sve „empirične predstave prostora, tako da predstave nijesu drugo već omeđavaće ovog jedinog prostora koji nam se predstavlja kao beskrajna veličina". Treba opaziti da veliki mislilac zlo upotrebljava ovdje realne činjenice na najgori način.

Nije istinito da se sve naše predstave vremena i prostora osnivaju na predstavi neograničenog prostora i neprekidnog vremena. Mi smo već kazali i ponovno kažemo: najprije mi poznajemo stvari koje postoje tako, kao da su u prostoru i vremenu. Zaista, za to nije potrebna prethodna predstava prostora i vremena; dosta je da smo mi sposobni shvatiti ono što nam se u stvarima pokazuje. Uzdižući se svojim saznaćem nad čulima, mi poznajemo odnošaje stvari u vremenu i prostoru kao načine ńihove egzistencije, mi stvaramo jednu ideju prostora i vremena, i poznajemo na ovaj način, razumije se pod uslovom ove ideje, stvari kao da se mogu nalaziti u prostoru i vremenu. Ali nam ova ideja ne pruža ni neprekidno vrijeme ni beskrajni prostor; ona nam daje jedino vrijeme i prostor u ńihovoj neodređenosti.

Za tim, nije istinito da mi imamo čulno pojimaće (intuiciju) neprekidnog vremena i beskrajnog prostora.

Kant uzimle intelektualnu predstavu vremena i prostora za imaginativnu predstavu vremena i prostora. Ova posljedńa jeste jedno saznaće (intuicija), ali nam ne može pred-

staviti beskrajni prostor: predstava sadržava beskrajni prostor (kao mogućnost beskrajne ekstensije), ali nije saznaće. Saznaće jednog beskrajnog prostora! Ko bi nam ga pokušao dati? Kako se može steći saznaće o čem ne možemo imati prave slike? S velikim trudom naš razum može shvatiti neograničenu mogućnost beskrajne ekstensije. Ovo je neizmjeran prostor. Ali je ovo jedna predstava duha, a ne čulno saznaće. Netom nastojimo steći ńegovo saznaće putem imaginacije, opažamo da nam je posve nemoguće predstaviti vrijeme i prostor u ńihovoj neodređenosti. Granice uzmiču bez prestanka, ali nikada ne iščezavaju;

Spusti, uzvišeni orle,
Tvoj smjeli, visoki let,
A ti mašto, koja nebesima prijetiš,
Baci kotvu i čuvaj se bijesna ponora.[1])

Napokon nije istinito da mi stječemo direktnu intuiciju vremena i prostora. Bez sumńe unutrašńa nam intuicija u tome pomaže, kada želimo na koji način predstaviti vrijeme i prostor. Ali objekat naše direktne intuicije, to su tjelesa koja mogu opstojati ovdje ili tamo; to su granice izbočenih ili izdubenih tjelesa; to su razne promjene koje slijede. Ali direktno saznaće vremena i prostora niko još nije mogao imati. Ideja vremena i prostora nije intuicija; ona se jedino odatle porađa, jer mi odnosimo jedne k drugima objekte složene, objekte prošle, sadašńe i buduće. Ovo pak nije djelo čulnog saznańa, već one razborite misli.

Nije nam dakle slobodno sa znanstvenog gledišta pristati uz Kantovu nauku o vremenu i prostoru; ali kako onda imamo shvatiti ove dvije predstave (raprezentacije)?

Vrijeme i prostor uvijek su se smatrali kao dvije spojene raprezentacije; između ńih glavna je ta razlika, što se prostor odnosi na ekstensiju, a vrijeme na sukcesiju. Ima dakle među ńima zajedničkih crta.

---

[1]) Abaisse, aigle sublime,
Ton vol audacieux;
Imagination, qui menace les cieux,
Jette l'ancre, et prends garde aux fureurs de l'abîme.

Da prostor i vrijeme nijesu naprosto subjektivne forme, to smo mi već dokazali proti Kantu. Ali također oni ne postoje onakovi kako ih mi zamišljamo u spoljašńem svijetu; evo teze, koju, kad izložimo, moćićemo stvoriti pravu ideju vremena i prostora. Ovdje mi treba da počnemo onim što označujemo terminima prostora i vremena. Kako smo već kazali, predstava prostora odnosi se neposredno na ekstensiju, predstava vremena na sukcesiju promjenâ. Postoji prostor u koliko, sa gledišta ekstensije, jedna ekstensivna stvar je moguća ili realna; postoji vrijeme, u koliko se sukcesivne promjene mogu zbiti. Prostor i vrijeme nijesu drugo dakle nego mogućnost ekstensije i sukcesije. Na ovaj se način tumači ideja kakovu je stvaraju svi ljudi. Kada ja velim: „evo prostora", to znači: „jedna ekstensivna stvar ovdje postoji ili može postojati". Tijelo ispuńava prostor (unutrašńi), u koliko je ekstensivno; ono je u prostoru (spoljašńem), u koliko ima površinu više ili maňe ekstensivnu, i može biti zamijeńeno drugim ekstensivnim tijelom. U kratko, prostor neposredno ne može se mjeriti već samo ekstensijom; odatle slijedi, da on sadržava u svojoj bitnosti odnošaj na ekstensiju u koliko je sposoban shvatiti je. Tako je isto i o predstavi vremena.

Kant je isti priznao neku svezu među prostorom i ekstensijom, vremenom i sukcesijom, on je također pretpostavlja. Isto tako kao što ne priznaje egzistenciju prostora već u subjektu, on proizvada putem subjekta ekstensiju koju pridružuje sensaciji.

Evo jednog dokaza da se predstava prostora osniva na ekstensiji. Ako je ekstensija spoljašńa, i predstava prostora mora imati izvan nas objektivan osnov. Ali niko ne može razborito poricati da našem duhu ekstensija nije spoljašńa i svojina spoljašńih stvari. Ekstensija je tako spojena sa bitnošću same stvari, kao djelivost, kretaňe itd., da s ńom mi moramo prenositi same stvari u naše unutrašńe naočale. Predstava prostora ima dakle i objektivan osnov u spoljašńem svijetu. Ovo je obvezna premisa sviju znanosti. „Ovo je, veli Hartmann, instinktivna ideja (danas prihvaćena od svih prirodnih znanosti), za svaki prosvijetljeni um o distinkciji između stvari i predstave (raprezentacije), da je spoljašńi svijet u sebi realan (t. j.

nezavisan od subjekta), svijet realnih stvari, koji postoji izvan nas sa objektivnom realnošću i bez naše pomoći, koji zaprema prostor sa svojim trima dimensijama i razvija se redovito u vremenu po zakonu uzročnosti".[1])

Mnogi su opazili, i s punijem pravom, da Kantova nauka o „stvari u sebi" sadržava objektivnu egzistenciju vremena i prostora. I zbilja, Kant priznaje, pored svojih istih načela, egzistenciju spoļašńih stvari. „Sumńati o egzistenciji stvari, veli on, (Proleg., § 13), nije mi nigda palo na pamet." U listu od 21 februara 1772. gospodinu Herzu, on veli: „Da su promjene nešto realno, ja ne poričem, kao što ne poričem ni realnost tjelesa, i ako ja samo pod tim razumijem da nešto realno odgovara fenomenima". (Djela, XI, 30). Veliki kritičar misli da može spasti teoriju vremena i prostora, izjavļujući da nam je nemoguće sumńati o egzistenciji svijeta. Ali, mi pitamo, odakle Kant zna da ovaj svijet ne postoji u vremenu i prostoru? On mora tako postojati, jer djeluje na naša čula, potiče našu misao: a sve to on radi na jednome mjestu i u jednome vremenu. A mi ne ćemo dakle priznati objektivnu realnost vremena i prostora?!

Direktna i neposredna veza među vremenom i prostorom dokazuje nam također, da prostor, onako kako ga mi zamišļamo, ne postoji u spoļašńem svijetu.

Šta bi bio, — ovo je upit kako ga po prilici postavļa Kant, i mi po ńemu,[2]) — šta bi bio realan prostor izvan nas? Ili neizmjerno ročište svih mogućih stvari, ili relacija među svim realnim stvarima: on bi bio ili stvar, ili atribut stvari. On pretpostavļa dakle dvije, ili bolje, tri mogućnosti. Spoļašńi prostor bio bi ili stvar, ili atribut, ili koja god relacija među stvarima; ali, od toga nema ništa. Kant zakļučuje odatle, da prostor nije ništa realno izvan nas, ali da se on vas osniva na našoj subjektivnosti. Ńemu su prostor i vrijeme prosta bića našeg uma, ili bolje raprezentacije naše mašte. Ovdje veliki mislilac griješi. Nepobitno je dokazano, da prostor i vrijeme, kao ročišta ekstensije i sukcesije, pripadaju spo-

[1]) *Exhos. crit. du Réal. transcend. p. 171.*

[2]) *De mundi visibilis forma et principiis diss., sect. III., § 15.*

lašńem svijetu. Izmedu raznih svojih supozicija, Kant je zaboravio na jednu četvrtu, koja je moguća i, kako ćemo vidjeti, realna. Izmedu „pripadati potpuno spolašńem svijetu", i „radati se potpuno na zemljištu subjektivnosti", ima nešto sredńe što je Kantu izbjeglo.

Zaustavimo se časkom na Kantovoj teoriji odnosno prostora i vremena; t. j. da oni, kako ih mi zamišljamo, ne pripadaju potpuno spolašńem svijetu.

Medju filosofima, jedni, a to su materijalistični atomiste sviju epoha, tvrdili su da su prostor i vrijeme bića u sebi, na neki način recipijenti koji stvari sadržavaju. Kant je imao pravo odbaciti ove „dvije himere, vječne i beskrajne, koje postoje, a da ne postoji kakova realna stvar, i samo u tu svrhu da obuhvati sve što je realno." Da je Kenigsberški mislilac poznavao stare skolastike, bio bi kod ńih našao sasvim temeljito pobijańe ove papirnate teorije.[1])

Drugo tumačeńe odbačeno od Kanta, koje zamišla prostor i vrijeme kao dva atributa stvari, mora se takode odbaciti. Jer kada bismo, pomoću svoje misli, uništili sve stvari sa svim ńihovim atributima, ostaje još vrijeme i prostor.

Treća teorija na prvi pogled izgleda bolja. Ona nam prekazuje vrijeme i prostor ne kao stvari u sebi, niti kao atribute stvarî, već kao odnošaje sukcesije i jukstapozicije izmedu stvari izvan nas. Ova neosnovana teorija bila je već poznata filosofima sredńega vijeka,[2]) koji je zabaciše; ali, osobito nakon Leibniza, ona je zadobila mnogo zemljišta kod učenog svijeta. „Prostor, veli Leibniz, jeste odnos i red izmedu onoga što koegzistuje i onoga što je mogućno, a Bog mu je uzrok."[3]) Ono što Kant ovoj teoriji zamjera, nije osnovano: on misli da se ona ne može primiti a da se ne poreče demonstrativna izvjesnost matematičnih istina, koje pretpostavljaju vrijeme i prostor. A zašto to? Jer ništa od onoga, što se čulnim iskustvom stječe, ne može imati vrijednost potrebitu i universalnu! Još i ova Kantova manija: htjeti silom proći cijelo naše saznańe kroz praznu cestu iskustva.[4])

[1]) *Cf. Suarez, Disp. 54, sect. 1.*
[2]) *Suarez, disp. 52, sect. 1; Sylv. Maurus, vol. 11. q. 27.*
[3]) *Nouv. ess. sur l' entend. hum., liv. 11, chap. 13.*
[4]) Aluzija na praznu cestu Vilima Tella od Schillera.

Zbog sasvim drugih razloga, stara tradicijonalna filosofija zabacila je Leibnizovu teoriju. Stvari, kako je već opazio bio Suarez, već zato što su u prostoru i vremenu, imaju takove odnošaje (relationes), ili bolje, ovi su odnošaji posledice vremena i prostora, ali oni nijesu oni koji čine stvari prostorne i vremenite. Stvari moraju imati određenu egzistenciju odnosno vremena i prostora prije nego se može govoriti o jukstapoziciji i sukcesiji, udaljenju i nazočnosti. Mogu se pameću uništiti ove relacije; vrijeme i prostor ostaju, oni su osnovi ovih relacija.

Moramo dakle smatrati kao dokazano, da vrijeme i prostor, onako kako ih mi zamišljamo, ne postoje potpuno i sasvim izvan nas. Prostor je mogućnost ekstensije; vrijeme je mogućnost sukcesije. Ova mogućnost zamisli postoji izvan subjekta. Ali šta je u istinu ona?

(Nastaviće se).

KULTURNA HRONIKA.

Biogradsko Pjevačko Društvo.

— NEMO. —

O kulturnom napretku našega naroda u raznim pokrajinama u kojima on živi, malo tko od nas tačan račun vodi. Bili bismo nepravedni i neiskreni kad bismo to svoje neznanje pripisivali isključivo našim neprilikama. Red je da priznamo da velik dio krivice nosimo mi sami, biva naše nehajstvo i nemar. Ono nas je dovelo do nekog života koji je više nalik na spavanje nego na život... I to, naravno, ne valja. S toga je uredništvo „Srda" uzelo sebi, pored ostaloga, za zadaću i to, da upoznaje svoje čitatelje sa najmarkantnijim pojavama i ustanovama kulturnog života srpskog naroda. Jedna od tih ustanova je i Biogradsko Pjevačko Društvo koje je, kao što je poznato, ove godine slavilo svoju pedesetogodišnjicu. Tom se prilikom koristimo da o njemu progovorimo, a na osnovu „Spomenice" ovog društva koju je napisao prof. Špiro Kalik.

* * *

Prvi koji je pokrenuo misao da se osnuje Biogradsko Pjevačko Društvo bio je Milan Milovuk, profesor. Uz njegovu

lijepu zamisao pristadoše Kosta Cukić, Đorđe Stanišić, Emilijan Josimović, Dimitrije Nešić, Avgust Cerman, Antun Šuli, Josip Šlesinger i Karlo Keliš. Na zauzimanje svih ovih vrijednih ljudi društvo bi osnovano 2 januara 1853. god. Milovuk koji je bio valjan violinista osnuje uz pjevačko društvo i školu za violin, iz koje je izašlo nekoliko valjanih violinista.

Po tadašnjim statutima (za godinu 1853-1857.), zadatak i smjer društva bila je samo međusobna zabava i učenje muzike. Na širenje muzičke umjetnosti u sve slojeve naroda nije se, naravno, tada još moglo pomišljati, kao što se nije moglo pomišljati ni na negovanje srpske narodne muzike. S toga je, u početku svog života, društvo negovalo samo stranu muziku, kao nemačku i francusku. Vrijedno je zabilježiti da je društvo iz prva pjevalo nemačke i francuske pjesme u originalnom tekstu, jer tih pjesama nije bilo u srpskome prijevodu. Tek docnije, i to zaslugom Ljube Nenadovića, Jovana Ilića, Emilijana Josimovića i drugih, te pjesme bjehu prevedene na srpski.

Ali godine 1856., dolaskom najzaslužnijeg srpskog kompozitora Kornelija Stankovića (kao i njegovog vjernog druga Steve Todorovića), nastade pravi preokret u radu i pravcu Biogradskog Pjevačkog Društva. Stanković odmah kao horovoda počne negovati u društvu narodnu muziku, koju on još kao đak u Budimu zavoli, te svojski nastojaše da društvo postane kao neka škola i rasadnik narodne muzike. Ali ta njegova lijepa zamisao naide na velik otpor među većinom tadašnih članova društva. Stariji i konservativniji elemenat ne htjede čuti o neznatnoj i siromašnoj srpskoj narodnoj muzici. Mladi pak elemenat pristade uz Stankovića, te malo po malo Stankovićeva zamisao održi pobjedu.

Poslije smrti Stankovića (god. 1865.), na njegovo mjesto horovođe društvenog dođe Davorin Jenko. I ako je Davorin Jenko bio valjan i zaslužan horovoda Biogradskog Pjevačkog Društva, ipak nije bio čovjek koji je umio da nastavi i razvije onaj narodni pravac kome je Kornelije udario temelj. Tome je razlog što je Kornelije bio po rodu Srbin, dok je Jenko po porijeklu Slovenac. Društvo ipak i dalje napredovaše. Ono počne raširivati rad svoj, ustanovi „Zabavne večeri“ isključivo za svoje članove, a poslije poče priređivati koncerte i za širu pu-

bliku te tako utirati put srpskoj muzici u narodu. Kako bi bolje odgovaralo svojoj cijeli, društvo povede akciju da oko sebe sakupi u jedno kolo sva srpska pjevačka društva u kraljevini i izvan kraljevine, te da na taj način organizovano i silno stane širiti u cijelome Srpstvu srpsku muziku i pjesmu. Na žalost, ova se lijepa zamisao, radi mnogih uzroka, ne ostvari.

Poslije Jenka, kao i valjanog kompozitora Josipa Marinkovića koji bijaše horovoda od 1882—1887, zauzme to mjesto današnji horovoda i najbolji srpski kompozitor Steva Mokrańac koji, svojim zauzimańem i svojskim radom, podigne društvo do svjetskog glasa. Već smo spomenuli kako je društvo po Srbiji priređivalo koncerte za širu publiku, ali godine 1891. pokuša društvo da se prikaže i stranom svijetu, te da i strancima pokaže lepotu srpske narodne muzike. I u istinu prilikom Gundulićeve slave dođe u Dubrovnik, a dalih godina i u Skoplje, Solun, Sofiju, Carigrad, Petrograd, Budimpeštu i Berlin. Na dugo bismo pošli, kad bismo stali da opisujemo odlični prijem koji su svi ti gradovi društvu priredili; ali slobodno možemo kazati da je društvo postiglo svoju cijel, pronijelo srpsku muziku po svijetu i proslavilo srpsko ime. U Berlinu i Petrogradu društvenim koncertima prisustvovali su i sami carevi. Kritika ńemačka i ruska sasvim se laskavo izrazila o valjanosti društva i o srpskoj narodnoj muzici, za koju je kazala da je vrlo originalna i bogata.

Inicijativom svog horovođe Stevana Mokrańca, osnuje društvo, otrag tri godine, muzičku školu, koja s vremenom treba da postane srpsko konservatorije. U ńoj se uči osim violina, flauta, violončela, pjanoforta i horalnog pjevańa, još i solo-pjevańe, teorija pjevańa, kompozicija, istorija muzike sa osobitim pogledom na srpsku i slavensku muziku. Ova je škola sasvim privatna; ona bira svake godine svog upravitelja i učiteljske snage, a stoji pod nazorom ministarstva prosvjete. Ńen upravitel je sam Mokrańac.

***

Ovim člankom iznijeli smo blijedu sliku ove kulturne ustanove za ovih pedeset godina. Vidjeli smo kako je od jednog zabavnog društva koje na sebi ništa narodno nije imalo, malo po malo postalo pjevačko društvo svjetskog glasa i osnovalo i

školu koja će za kratko vrijeme postati i čisto narodno konservatorije.

Ali Biogradsko Pjevačko Društvo ima još jednu veliku zaslugu za narod, ono je muzičku umjetnost unijelo u narod, ono je u narodu otvorilo volju za muziku i pokazalo mu muzičko blago narodno i iznijelo mu ga na ogled. Otrag 50 godina, u Srbiji mogli su se prebrojiti ljudi koji su se bavili muzikom, a danas ima cijela jedna generacija delektanata pak i umjetnika, i razvijeniji muzički život. Danas se u Srpskom Kraljevskom Pozorištu daju operete strane i domaće. Uz „Mascotte" čućete Marinkovićeve „Sudaje"; uz „Mikado", Jenkovu „Vračaru"; uz „Kornevilska Zvona", Jenkovu „Potjeru"; uz „Lijepu Helenu", Biničkoga melodramsku muziku Ilićeva spjeva „Periklova Smrt". Osim toga u Biogradu su česti sinfonijski koncerti Bethovena i drugih muzičkih velikana. Za sve ovo trebalo je prepraviti i vaspitati publiku, a mnogo je za to učinilo Biogradsko Pjevačko Društvo.

OCJENE I PRIKAZI.

Veliki Župan Časlav od Stevana Sremca, u Novom Sadu. Izdaće Matice Srpske. 1903.

I ovo je jedna od pripovijedaka »iz kńiga starostavnih«, kojima simpatični Sremac zabavla čitalačku publiku. Ovoga puta, govori nam o Časlavu i bojevima srpskijem s Bugarima u X. vijeku.

Časlav, sin Klonimira, unuk Strojimira, a praunuk Vratimira, junak je i vitez onoga vremena. On, posinak srpskog vladaoca Zaharije, pomaže mu u borbi sa velikijem Simeonom bugarskijem. Simeon pada s vojskom pod Carigrad, a Vizantinci u golemoj nevolji traže srpske pomoći; traže pomoć, a obećavaju uzdarja. Srbin vjeruje lukavom Vizantincu i pomoći mu pruža: kupi vojsku i čete junačke: jednu polovinu vodi Časlav, a drugu Zaharija; pa bugarska vojska posta žetva požeta od oštrog srpa srpske desnice.

Sremac daje narodu narodno. Predočuje nam lijepim i lakim pripovijedańem lukavstvo Vizantinaca (»vizantinizam«). Lav Ravduh, vizantijski poslanik na Zaharijinom dvoru, koji je

oharakterizovan dobro, lukavstvom je sasma oprezno došao do toga da zavadi Časlava sa Zaharijom i da posljednjemu nametne ženu drugaricu, lukavu Vizantinku Efrozinu. Ovo bi bilo uzdarje Vizantinaca za srpsku pomoć.

Evo i srpske nesloge! Nesloga, koja regbi da je Srbinu u amanet ostala još od Brankovića, uvukla se u dvor Zaharije i Časlava. Nestalo ljubavi i mira, a diže se mržńa i nemir, a sve ima moćnog podstrekača, Efrozinu. Časlav bježi u Bugarsku, a za ńime i mnogi ńegovi bani i župani, dok ga ne vidamo i na Simeunovom dvoru; a u zemlji ńegovoj, naprotiv, vidimo Efrozinu gdje se bani i pašuje i prepravla srpsku propast mažući starom, a inače blagom Zahariji. Bugarin vapi osvetu, podstiče Časlava, koji se šćińa, oklijeva, jer mu je žao udarati na svoje. Ali se i sada u Srbina nalazi sila osvete jača od domoljubla. »Ko se ne osveti, taj se ne posveti«, i misao osvete čupa iz Časlavove duše i mir i spokojstvo.

Simeunova vojska kreće na Zaharijine zemlje, koje opustošene vape osvetu na Časlava; Zaharija bježi preko Dubrovnika onamo u Italske krajeve, Efrozina je u samostanu, pak iz samostana opet na dvoru vizantijskom. Bugari se prijevarom osvećuju Srbinu, nad Srbinom vrše užasan pokolj, meću u okove i bane i župane, pa i Časlava. Zaharija ostavla svijet i povlači se među samostanske zidine, a Časlav čami u bugarskim tamnicama.

U to Simeun navaljuje na Srbe Zahumljane, odakle se vraća hametom potučen. Malo vrijeme prode, a Simeun ode na drugi svijet, dok Bugarska pluta u plemenskim i gradanskim ratovima. Proti našljedniku Simeunovu Petru diže se brat Jovan. Sred toga meteža Časlav, poslije 7 godina tamnovańa, ugleda božjeg dana i bježi put svojijeh opustošenijeh krajeva. Kroči po svojoj zemlji i plače nad ruševinama i garištima, a u sebi samome vidi krivca i vinovnika tome. Teško mu odista u srcu bješe!

Ovdje Sremac sasvim dobro opisuje zemlju i ńeno stańe poslije užasnih ratova, ali nije baš duboko dopro u dušu Časlavovu, što je ovdje, po svoj prilici, trebalo uraditi.

Ali je Časlav opet Srbin. Diže čete, diže narod i kupi vojsku, pa listom osvaja grad za gradom. Isušila se na zemlji

osvetna krv na Časlava; obezglavljeni narod kao da oživljuje, te opet hrli za Časlavom priznajući ga *velikijem županom*. Klańa mu se Zeta i Travunija, Neretva i Zahumlje, ostrva Mljet i Korčula, Brač i Hvar. Silan Srbin postade tada. Časlav širi međe svoje, i u Srijemu se bani, dok Ugrin ne navali na ń.

Časlav pogibe, ali kako, ne zna se. »I sijedi guslar, pjevajući Časlava, ne znadaše da li ga strijele ugarske zasuše u šatoru, ili pade s mačem u ruci, ili ga końi ugarski razgaziše i razniješe na pločama svojim, ili ga Sava voda studena odnese u hladne dubine svoje«!.... Ovako Sremac svršava.

Pripovijetka je začińena vrlo zgodnijem uporedeńima, primjerima iz mitologije i iz biblije, pa još i narodnijem poslovicama.

Razne momente plastično nam prekazuje jakošću, zvonkošću, jali slabošću riječi; divno crta psihološku stranu našega naroda i ńegovo cijeńeńe i poštovańe običaja. Pod stoljetnim hrastom narod na dogovoru, a Sremac meće u usta ovake riječi glavaru zbora: »Dogovor kuću drži, veli stara riječ naroda našega, pa za to vas i pozvah, da čujete poklisare, da prikupite pametne sile vaše i poslažete ih, i uvrstate više veda vaših, pod mudro čelo vaše, pa da im damo odgovora«. Na ovakav način, ovom kompozicijom riječi izraziti se za samo *pomńivo saslušańe*, ne može no sam Sremac!

Prestajem sa željom da ova nova Sremčeva ńiga uzima mjesto u svakoj srpskoj kući, i ako jednoga Sremca i ne treba preporučivati, jer samo ime *Sremac* dovoljna je preporuka!

Dubrovnik. **Dojan Marjanić.**

Лопудска Сиротица. Спјевао Петар Прерадовић надопунио Стјепко Илијић.

Познато је да је велики Прерадовић оставио за собом неколико недовршених пјесама; међу ове спада и »Лопудска Сиротица«. Овај су еп, или боље да речемо фрагменат епа, многи прогласили најљепшом творевином Петра Прерадовића. Неки ће бити увјерени о том, а многима ће опет импоновати Прерадовићево име, јер пошто је од Прерадовића — мисле да већ по том мора бити дивно. Такав култ и

слијепо обожавање од мале је, што више, никакове користи. Прерадовић је у истину велик, управо један од највећих наших пјесника, али његова »Лопудска Сиротица« не заслужује толико тамјана колико јој се приноси. До сада се то није нико усудио отворено и срчано рећи, сјем »Гласника Матице Далматинске«. Зашто Прерадовићева »Лопудска Сиротица« није од велике вриједности? Јер се у њој једна посве проста и кратка фабула растеже на дуго и широко. Можда је и боље што је пјесник није довршио. Овако живемо у илузији да би он био створио ваљда нешто велико, што је иначе могло можда бити и досадно. (Ријеч *можда* има овдје важну улогу. Истичем за сваку евентуалност). Оволико нек је доста односно вриједности сâме пјесме, а то ипак ни најмање не ће нити може умањити пјесникову велику славу.

Је ли заслуживало, да се допуни Прерадовићева »Лопудска Сиротица«? Да се одговори на ово питање, о којему би се дало много и на дуго pro и contra расправљати, послужимо се једним поређењем. Поредимо »Лопудску Сиротицу« са недовршеном грађевином којег генијалног неимара. Недограђено дјело кроз стољећа и стољећа побуђује свачије удивљење, а уједно и жељу да би ко привео крају умјетниково дјело. Сад, ко може ту задаћу да изврши? Једино онај који је, ако не виши, бар не мањи умјетник. У потоњем случају, ствар ће бити или проста имитација без велике вриједности, или ће покварити дјело, као што су баш у Дубровнику прости талијански обртници оштетили најљепше ступове у „Двору".

О Стјепку Илијићу се не може ни по што рећи да је Прерадовићев еп покварио. Напротив је вјешто имитовао Прерадовићеве компарације и стихове, али имитација остаје имитацијом, ма како вјешта била. Да је Илијић према Прерадовићу био оно што је Мажуранић, који је мајсторски допунио »Османа«, био према Гундулићу, ствар би била друкчија. А Илијића дијели велика разлика од Прерадовића, и то се види најбоље по цијелом пријашњем и каснијем Илијићевом раду. Илијић је издао доста пјесама и цртица. Док између цртица находимо коју добру, од пјесама му ниједна није ништа особито ни оригинално. А и форма им није добра.

Ако сад тај његов рад поредимо са допуном »Лопудске Сиротице«, видимо у истину неки напредак, али релативан. Из тога закључујемо да је Илијића у »Лопудској Сиротици« случајно срећа послужила, али да он ипак није пјесник.

Арсен Венцелидес.

BILJEŠKE.

Jedan prijatelj našega lista pokazao nam je i stavio na upotrebu pismo jednog starog Dubrovčanina, u kojem mu je pisao o našem listu i dužnostima mladega svijeta prema ńemu. Mi smo iz toga pisma izvadili cijele pasuse (pošto smo najprije izostavili u ńima sva lična i intimna mjesta), te ih, sastavljene, a pod naslovom *Srpska dubrovačka omladina i „Srd“* donosimo u formi uvodnog članka u današńem broju našega lista.

***

U ovom broju donosimo interesantni početak pripovijetke *Dieli čovjek* od P. Vukića, koju nam je „Književni List“ na Cetińu, prilikom svog prestanka, ustupio. Iz redakcije istog lista dobili smo i *Noć*, pjesmu S. Ilića, koju smo štampali u prošlom broju.

***

Radovi Ruđera Josifa Boškovića. Gosp. Kosta Stojanović, profesor u Biogradu, dovršio je svoju opsežnu studiju koja je u nekoliko brojeva „Prosvjetnog Glasnika“ izlazila pod ovim naslovom. „Sa ovim radom, veli pisac na kraju svoje rasprave, koji se može smatrati kao dopuna „Atomistici“ (raniji pišćev rad: „Atomistika Ruđera Boškovića“), srpska će publika imati jednu cjelinu o Boškoviću, iz koje će moći uvidjeti značaj ovoga najvećeg Srbina XVIII stoljeća.“ Nadamo se da će gosp. Stojanović i zasebno oštampati svoju lijepu studiju.

***

U „Prosvjetnom Glasniku“ (sveska za julij o. g.) preveden je lijep članak gosp. Alfreda Jensena: *Nekoliko literarnih napomena „Ribańu“ Petra Hektorovića*, koji je ranije bio štampan u „Arhivu“ Jagićevu.

***

„Vienac“ o „Srpskom Književnom Glasniku“. U svom posljeđńem (17) broju, „Vienac“ donosi podužu biješku o „S. K. Glasniku“ (broj 47—60), i veli o ńemu: „Ovo je jedan od uglednijih srpskih književnih revija, čedan u svojoj opremi a bogat sadržajem.“ Zatim prelazi redom priloge u listu, počevši od pripovijedaka pa do rasprava i eseja, i popraća pojedine raznim refleksijama. Za „Zonu Zamfirovu“, pripovijetku od Stevana Sremca, veli da je „uspjela“. Povodom prevedenih pripovijedaka nadovezuje ovu opasku: „Srbi uopće mnogo više od nas prevađaju i u posebnim knigama i u časopisima i dnevnicima, pa bi se i mi mogli u ńih ugledati.“ Povodom eseja i članaka veli: „i sama materija poučnih članaka obilna je“, i prelazeći redom sve važnije članke, zaustavlja se više na novoj i originalnoj studiji Andre Stefanovića „Stara srpska crkvena arhitektura i ńen značaj.“ Uvrije-

den jednom refleksijom pišćevom o Hrvatima koja je u uvodu ove studije, „Vienac“ se strogo i ako ne s pravom izražava o ovom uvodu, ali samoj studiji priznaje da je pisana „s poznavanjem materijala“ i da je „vrlo zanimiva“ s čega je i preporučuje svojim čitaocima. Tačna je primjedba da su se ovoj studiji „mogle dodadi i slike“ da bi stvar bila razumljivija i jasnija. Članak pok. Ljubomira Nedića „Kako da se pomogne našoj nejakoj književnosti“ izvjestilac nije dobro shvatio: to je parodija literarnih članaka u duhu jednog novosadskog kritičara, a izvjestilac ju je uzeo suviše ozbiljno. Od pjesnika koji rade na „S. K. Glasniku“ izvjestilac najviše cijeni Jovana Dučića o kojem kaže ovo: „On je posve moderan pjesnik; u toga muzinog sina imade rase i kulture i modernog pogleda u svijet; osobito su mu omiljeli *stimmung*-i.“ Izvjestilac završava svoju bilješku govorom o „Bilješkama“, za koje kaže da „sadrže vrlo različno i bogato gradivo književnosti.“

Nama je milo kad vidimo da se i u Hrvata prate i razumiju važniji momenti srpske književnosti, kao što je ovdje slučaj.

***

Jovan Dučić u francuskom prijevodu. „Srpski Književni Glasnik“ u broju od 16. avgusta javlja o knjizi Antona Grangera „Ballades et poèmes“ koja je izišla u Ženevi u izdanju Stapelmohra, i u kojoj su prevedene mnoge pjesme velikih svjetskih pjesnika kao Schiller-a, Goethe-a, Heine-a, Longfellow-a, Carducci-a, Nadson-a i drugih, pa se između njih nalaze i dvije pjesme našeg mostarskog pjesnika Jovana Dučića. To su „Padanje Lišća“ i „Ponoć.“ Isti list donosi i francuski prijevod tijeh pjesama. Obje su pjesme simbolistične, a vrlo lijepe, elegantne; prijevod je također vrlo lijep.

***

Gustave Larroumet, član Instituta u Parizu i jedan od najznačajnijih literarnih historika francuskih, preminuo je posljednih dana prošlog mjeseca. Rođen 1852. u Gourdonu, on je, poslije jednoga maloga prekida za vrijeme francusko-pruskog rata od 1870. kad je svojevoljno stupio u vojnu službu, cijeli svoj vijek posvetio radu i učenju. Godine 1884. položio je doktorat iz književnosti, i izradio kao tezu svoje odlično djelo o Marivaux-u („Marivaux, sa vie et ses oeuvres“), dramskom pjesniku francuskom iz XVIII vijeka, kojim je prvi obratio jaču pažnju na ovog pjesnika i podigao mu reputaciju na mjeru u kojoj ju je ovaj zaslužívao. Sjem toga, pisao je također odlično djelo o Molière-u („Molière, l'auteur et le milieu“) opisavši mu život i sredinu po kritički sređenim dokumentima; žaliti je samo što nije dospio da napiše i drugu svesku toga djela, u kojoj bi dao i punu ocjenu radova velikog francuskog dramatičara. Poslije smrti poznatog pariskog pozorišnog kritičara Francisque-a Sarcey-a, uredništvo pariskog „Temps-a“ povjerilo je pisanje pozorišne hronike Larroumet-u, i on je toj dužnosti vrlo dobro nekoliko godina odgovarao. Još je Larroumet pisao i o umjetnosti u Francuskoj („L'art et l'état en France“), baveći se ńome naročito kao četvorogodišńi direktor sekcije za umjetnost u francuskom ministarstvu prosvjete.

SRĐ

God. II. Dubrovnik, 30. Septembra 1903. Br. 18.

НЕ СА СВАКИМ У КЊИЖЕВНИКЕ!

— Саво П. Вулетић. —

Не много, напротив врло мало хоћемо да кажемо у овом чланку. Намјера нам је да само као неку малу напомену учинимо поводом једне идеје која је поприје избила у нашој књижевности.

У чланку »Књижевност и политика«*) г. Марко Цар вели на једном мјесту: »Биће добро да утврдимо што значи бити *књижевник*, и што се обично под тим именом разумијева«. Г. Цар је то рекао, али није (не уписујемо му то у кривицу) фактички утврдио што значи бити »књижевник«, а то би требало утврдити, баш данас, кад многи за се присваја ову титулу не гледајући да ли му она по праву припада или не.

Прије, чини нам се, није се име »књижевник« давало многима, није се признавало свакоме који пише уопште. Оно се цијенило високо, и сматрало као привилегија виших духова и озбиљних радника. Кад бјесмо у гимназији (а то није било тако давно), један наш друг изостао је једанпут од неких школских часова, па му његов старатељ, који је у ритму и метру наших народних пјесама невјешто опјевао два три посљедња наша боја с Турцима, дао увјерење о болести, и на увјерењу испод свог имена записао »књижевник«: нијесмо му се због тога могли доста наругати. Ето по овом негативном примјеру може се видјети како смо ми некад високо цијенили име »књижевник«.

Данас пак има и таквих »књижевника« који склапају стихове мање више апсурдне; зову се књижевницима они који штампају неколико компилација (рецимо: из догматике, психологије, педагогије, хисторије итд.), или радова који су или гдо костур онога што је дотични слушао од свога професора, или су чак и из области такве науке за коју је тај дотични чуо само по имену. Па ипак зато има наших књижевних листова, који доносе слике

*) *Бранково Коло*, 1902., бр. 39.

и биографије (прости Боже, можда и аутобиографије) таквих или сличних »књижевника«. И има извјесних књижара који ликове *таквих* »књижевника« и на дописне карте стављају за грдну бруку и срамоту нашу!! — Ми рекосмо крупну ријеч, али шта се може рећи кад на таквим картама нађете ликове (изузецима част!) оних који ни најмање мјеста ту немају, а под ликовима нађете потпис *»српски књижевник«?*...

Како се ове ствари код нас олако узимају, нека послужи и овај примјер. Прије коју годину походио је Црну Гору брат Чех, г. Др. В. Черни, па је нашао за добро да по повратку у своју домовину напише што о Црној Гори. Изабрао је тему: »Литерарна продукција у Црној Гори у XIX вијеку« и под истом написао тобоже стручан преглед онога, што се у том вијеку привриједило на књижевном пољу. То је донио „Slovensky Prehled", а неки г. Душан Котур, не имајући ваљда другога посла, превео је чланак на српски и штампао у 41. броју „Бранкова Кола" за 1900. годину!... Не ћемо рећи да је брат Словен хтио да се у свом »стручном« прегледу неком одужи за учињене услуге на путу у Црној Гори, али некако му је ова работа лоше испала, те је претрпао имена наших заиста заслужних књижевника именима људи који ма што друго могу прије бити но књижевници. Каквих ли тамо нема »пјесника, хисторика, педагошких писаца« итд.! Просто да човјеку памет стане од чуда. Да је г. Черни прочитао »радове« свију које помиње у овом чланку, увјерени смо да чланак не би онако изашао, из чега излази да је он писао просто по препоруци, а то се наравно не да опростити, ма му био мотив за писање и жеља да о нама лијепо каже... Најпослије нека све, али ово није смјело изаћи у српском пријеводу, јер се бар ми мање више знамо.

Како се почело, може доћи вријеме када ће се код нас стидјети имена *књижевник* они којима то име по праву припада. А и тако је још и данас наша књижевност такова да нам други не могу за њу позавидјети, а једно маркантно обиљежје тога јесте, држимо, и то што је име *српски књижевник* постало сасвијем обично и по готову профановано. Навели смо већ да нијесу овоме криви само шарлатани, наши самозвани »књижевници«, и сада, са не мало бриге, намеће нам се то да се скупа упитамо: *има ли свему томе лијека?*

Цвијић.

„МАЛА СЕЦЕСИЈА“.

— Д. Ђ. Омчикус. —

Био је дошао да се лијечи. Изгледао је сатрвен и сломљен, као да ће до неколико дана издахнути, па ипак, поред свега тога, његово се лице често смијешило, а његове су очи јасно и бистро говориле, да ће још дуго и дуго свијетло дана гледати. Пуки је случај хтио да се свакога дана на истим мјестима састајемо, а поврх свега у вече, у гостионици, гдје брзо увидјесмо да се у многом чему слажемо, а поврх свега да се разумијемо. Не прође дуго и ми постадосмо пријатељи, те се почесмо повјеравати један другоме. У дну његове душе био је мистицизам, главна његова црта била је неодлучност — слабост тијела која бијаше захватила потпуно дух. У осталом, он је био веома образован (био је доктор права) а уз то богат човјек.

— Ја не знам што ће са мном бити, говораше ми често, али предосјећам да ћу наопако свршити... Да, има неких појава у животу које само осјећај разумије... разум и ријечи ту ништа не вриједе!

Послије ове изјаве, падаше у свој обични мистицизам, те ми приповиједаше како се једне вечери бијаше без икаква узрока ужасно препао; затим, како по мјесечини не може никако да спава, макар била соба су стотину врата и прозора затворена; па онда, једне вечери, приповиједаше о вјетру.

— Његово звиждање, говораше он, није онако... и без смисла; то су гласови по којима се човјек може разумјети с природом. У осталом, то није само моје мишљење; лорд Бајрон и Мопасан су се дуго с вјетровима разговарали, а Шекспир у »Хамлету« изричито каже: »Е, Хорације, догађа се у природи много шта, само да су наше уши и наше очи тако добре па да видимо и да чујемо«....

Ја га посматрах запрепашћен.

— Ах, додаде он, ти у то не вјерујеш и мислиш да је све онако... случај! Ти мислиш да је и то случај што *мала сецесија* у ово доба, погледај, овуда пролази. И показа ми три женске прилике које се жураху.

Извирих кроз отворени прозор гостионице, и једва стигох да се поклоним старој госпи и њезиним ћеркама.

— Па биће да се враћају из какве пријатељске куће, гдје су у походама биле, па су случајно задоцниле, одговорих.

— Да, *случајно!* оприје он, проничким и заједљивим осмијехом, па застаде и паде у дубоку сјету.

Знајући из искуства да га која му драго противност учини нервозним, свршух разговор на друго.

Он се радо разговараше, али из свакога покрета, из свакога погледа избијаше јасно, да мисли упорно на »малу сецесију«.

Несносна нас врућина у гостионици истјера на поље.

Вријеме је било у Бога лијепо. Вече, или да тачније кажем, ноћ, развила се у свем свом сјају и тишини, па и она, би рекао да ужива у баснословним и неописивим љепотама каштелске ривијере. Мјесец, на сред неба, обасјао и сури Мосор и далеко Биоково и Мрљан и Брач и Чиово, па се одсијева и гизда насред каштелског залијева, сребрнећи врхове танких рибарских весала и трагове малених бродица које по залијеву крстаре. С маленог чамца одјекује на једном бећарска пјесма:

Жено моја, немој мене тући,
Сутра ћу ти вас дан дрва цући.

којој друга с краја одговара:

Мајка моја поштена је била,
Ал' је мене лопова родила.

Весло лагахно клапне у море, по које изгубљено пашче протрчи и залаје, па се све опет враћа миру и покоју.

Он ме повјерљиво ухвати испод руке; ћутасмо неко доба, као да се не усуђујемо прекидати ту тајанствену тишину. Његове груди надимаху се бурно, а очи свјетлуцаху као жива жерава.

— Чуј..., растегну умиљато, говори ми о »малој сецесији«!...

И ако ми жеља на први мах изгледаше наивна и смијешна, одазвах се како боље знах:

— Па, рекох, што да ти више кажем него што сам ти казао? Отац, стари и честити војнички љекар, умро је прије

три године, оставивши за собом удовицу и двије кћерке које си мало прије видио. Његова се душа потпуно огледа у старијој кћери Олги коју си ти тако умјесно »малом сецесијом« назвао. Ја се не сјећам да сам икада видио и познао славенофила тако широких груди као њега. Сам факат да је три словенска језика руски, чешки и српски не само потпуно добро познавао, већ их у аманет својој породици оставио, значи много. Олга је свршила дјевојачки руски институт на Цетињу и пратила два пута оца у Русију, док је Нада, млађа сестра, скоро увијек, или ради болести, или ради друштва мајци, код куће остајала; или можда и ради тога што је отац слабије душевне способности у њој назријевао. »Нада ће бити добра кућаница, говораше често старац, а Олга ће да васпитава Надину дјецу, и да получи оно што сам без мушкога порода нијесам могао да получим. А ако и тако не буде, Олга ће увијек знати да заслужи кору хљеба, па макар и поред човјека који јој буде дорастао« ... Видио си, мој драги, надовезах ја даље, ових дана твог боравка овдје, како тај свијет живи; са сваким пријатно, ни с ким интимно. Стара по каткада и оде у походе, Наду ћеш гдјекад и са познаницима видјети; Олгу никада, ако не прави друштво мајци или сестри. Она у кући учи, у кафани чита новине и разговара с тријезвеним људима, а у осталом ..... Јеси ли видио оне очи?

Он застаде као погођен, па с натегом проговори:

— Ја их не разумијем, али их осјећам ... изгледају ми као гробље окићено најљепшим цвијећем ...

— Или као ускрснуће! прекидох га, тапшући га по рамену.

Измијенисмо још неколико мисли, па се опростисмо. Не могући заспати, остадох још дуго на прозору, мислећи на њега и на »малу сецесију«, те, баш кад хтједох да затворим ребренице, упазих у побочној улици дугачку слику мога пријатеља, који се враћао из предјела у који стара госпа су обје кћерке бијаше замакла. Уклоних се с прозора да ме не спази.

*

Како бијах веома добро познат с покојним војничким љекаром, те према томе и с његовом породицом, пође ми за руком (и ако то у Далмацији веома тешко иде) да им предста-

вим свога пријатеља и да се веома често састајемо. Олга је први пут била очигледно непријатно дирнута новим познанством, али, кад забраздисмо у разговор, њезино се лице све то више ведријаше, те при крају опазих да одаје достојну пошту моме пријатељу који се поврх свега њом бављаше. Старица уживаше не само у обичним мајчиним сновима у таком положају, — већ и у мојим изазваним успоменама на покојног мужа, док ја с великим заносом и одушевљењем проучавах код Наде типичност далматинске гуске и чуђах се, као што се и дан данас чудим, како јој је Олга могла бити сестра?! Једном ријечи, ја не осјећах више досаду у малом мјестанцу.

Мој пријатељ забраздн у крупне. Послије дугих политичких разговора, пред кафаном, поче се он на шетњи с Олгом удаљавати од нас, откривајући јој постепено ону ватру која га сагоријеваше. То иђаше да бог ме као намазано, тим више што се стара госпа ни најмање не устручаваше да на тај начин искаже своје пуно повјерење образовану и богату човјеку, а уз то доктору. Па онда, она дакако воћаше бригу и о Нади....

На мојим плећима је било четири године мање него сада, и нијесам имао ништа против тога да се удварам уображеној дјевојци, ако ни ради чега а оно бар да ми у опће мање досадно буде, јер, ако случајно не знате, све гуске мисле да цио свијет за њима лудује. Ја сам био тајник и повјереник мога пријатеља и уживао сам потпуно поштовање са стране госпођице Олге, којим се и дан данас дичим, тако да ми је њихова љубав била отворена књига, коју сам тада читао а сада просто преписујем. Рекао сам: љубав. А да ли је заиста љубав била?

Знао сам из причања мога пријатеља да Олга са свим силама сузбија његову ватру; видио сам да се немило са собом бори; било ми је познато да је нека тајна хисторија по сриједи, али, у исто вријеме, да га слуша и трпи... Било је часака у којима сам мислио да је све то обична женска афектација, која и код интелигентних често избија, док ме Олга, једне вечери, у мом прерано стеченом суду не претече, откривши преда мном своје племенито срце. Не знам како до тога дође да мој пријатељ прати стару госпођу и Наду, тек на једном опазих да сам сам са »малом сецесијом.«

Она ступаше поред мене, као да у храм иде, а сушта збиља прелијеваше се на цртама њезиног лијепог, ближедог, дугуљастог лица. Лагахно узбуђење трепераше на дрхтавим наусницама, а црне, велике, упале очи мољаху тако умилно.... тако благо....

(Свршиће се).

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

— X. —

1. Кад се ко кади на тамјану у својој соби, мирис га свега прожме, те је лако да се покаже опит кад изађе пред свијет. *Њемачка изрека.*

2. Лако је извојевати побједе: учврстити њихове успјехе, то је тешко. *Ринке*

3. Онда је врело вријеме, кад се у злопатнику ојача тешко згњечени мозак људске снаге, те цикне: »Доста је више!« *Шекспир.*

4. Народ може да у мало година учини горостаснијех корака, баш да га и не предводи једно од онијех узвишенијех бића, која би се рекло, да су за цијелу главу виша нег све људство, и која упријевши око у будућност, од њих самијех назрену, згазе својијем ногама све отпоре и све запреке. *Франси Шарм.*

5. О спромаштво, које ослобађаш људски род, тебе је пригрлио мален народ у Обералпу, као некад Франо Асишки у умбријскијем брдима, и како је у теби светац тражио обећање небеског блаженства, тако народ може наћи јамство за неодвисност и за мир. *Бенов.*

6. Генијални појмови долазе вазда од осамљеника. *Паскал.*

7. Нек се сматра срећним онај те живи далеко од богова овога свијета. *Гете.*

8. Великијем се клањај, али их избјегавај.

Народна Пословица.

DANIELE CORTIS.

— Antonio Fogazzarro. —

Glava XIII. (14)

Vrtoglavica.

Na devet ura i četvrt prijatelji su pušili i brbljali oko Cortisa koji je išao od jednog do drugog, ražaren u licu, sa sijevajućim očima, govoreći, šaleći se, kao da Jelene, ńenog muža i gospođe Cortis nije nikad bilo, kao da su tolike tjeskobne brige iščezle iz ńegova srca za uvijek. Bilo je tu mladih zastupnika u bijeloj krovati, voljnih da tu malo politizuju pa da poslije to ismjehavaju u kakvom elegantnom večerńem društvu; bilo je ozbiljnih senatora, koji su bili malo u neprilici u društvu prvijeh; bilo je par mladića još ozbiljnijih, koji se bijahu vratili sa socijalnih nauka u Ńemačkoj; bila su dva tri imućna gospodina iz gorńe Italije, koji su pomagali obilno kesom da se osnuje list. Cortis otvori sjednicu navješćujući da se sve može smatrati spravno za izdavańe lista. Bila je potpisana glavnica od 450.000 lira; tipografija je bila spravna, lokali, strojevi i čeljad: spremno uredništvo i glavni dopisnici vański; talijanski će se naći odmah. Cortis obećavaše svoju neprestanu pomoć barem do otvora novog parlamenta. Sada se trebalo sporazumjeti o najzgodnijem času kad da list izide. Cortis bijaše odlučio, kako prijatelji znahu, da uhvati prigodu od prosvjeda svojih birača, te da izreče govor sutra u jutro, na posljedńoj sjednici pred uskrsnim praznicima, i da dade ostavku. Tu bi navlaš i na široko iznio svoje političko vjerovańe, prizivljući se od sadašńih birača na buduće. Pošto će on u buduće upravljati listom, smatraše se u dužnosti da saopći prijateljima misli koje je namjeravao razviti u parlamentu, i ako za stalno nijesu nijednom od ńih mogle biti nove. Ako bi se svidjele, ako bi govor našao odjeka u zemlji, bilo bi možda zgodno navijestiti svijetu novi list kao da je postao onom pobudom, te izaći s ńim ni tako kasno da se govor zaboravi, ni tako rano da veza između jednog i drugog događaja izgleda namještena.

Pretpostavivši to, Cortis stade u kratko razlagati ono što namjerava opširnije reći u parlamentu. On govoraše stojećke, s leđima put pisaćeg stola, na koji naslanjaše tijelo, podupirući se rukama, gledajući u oči čas jednoga a čas drugoga slušatelja, od kojih jedan sjedaše dostojanstveno, a drugi razvaljen na naslonači; dok treći stajaše kraj prozora pušeći.

— Red i oblik ne mari, reče on. Ovo će biti jezgra.

Časni zastupnik koji je pušio kraj prozora, uzjaše na jedan stočić suproć govorniku.

— Neki birači, nastavi Cortis, prosvjeduju protiv mene jer sam u parlamentu iznio klerikalnih misli. Ja odričem da ta gospoda poznaju boju misli, a imam osnovanih sumńa da ne poznaju ni značeńe riječi; ipak hoću da im vjerujem i da položim svoj zastupnički mandat uz neka objašńeńa.

— Prijatelu, ne će te pustiti da govoriš, reče neko.

— Zašto? U svakom slučaju odlučiće parlamenat. Što se tiče prigovorâ i prekidańâ, to je što i želim. Reći ću dakle, da i ako sam zahvalan svojim drugovima radi dokazâ o uvažeńu te mi ih dadoše, osjećam sada u parlamentu tako pokvaren vazduh da ne žalim što izlazim. I ovdje, ako me puste nastaviti, reći ću da oni koji misle da će skoro nestati, ne starih stranaka, već upravo parlamentarnog režima, mogu doći ovdje i udisati smrad ńegove pokvarenosti. Dodaću da ću, izlazeći iz parlamenta, obavijestiti o tome, vrlo jako i u svim tonovima, nove birače, a da za cijelo ne ću ići da propovijedam promjenu haraktera i mišleńa, da sklopim većinu vrlo opsežnu ali kratka života. Više puta sam čuo u parlamentu govoriti o novoj stranci koju svi žele a kojoj ne će niko da pripada; meni će biti milo saopćiti svojim drugovima da se žrtvujem za opće dobro i da izlazim baš da potražim novu stranku i da se, ako bude moguće, vratim s ńom.

— Hm! Hm! čulo se nekoliko skeptika.

— Gospodo, usklikne Cortis, ako nemate vjere, zašto se hvatate posla?

— Naprijed, naprijed! odvratiše oni isti skeptičari.

— Biću mańe bahat, nastavi Cortis. Mjeriću izraze. Znate, ovo je govor koji će jamačno biti mnogo prekidan, i za to će trebati da često svrćem i na desno i na lijevo što sad ne mogu

predvidjeti, ali ovo je glavno, ta nova stranka. Ja ću dakle ostaviti parlamenat sa željom, da u ń udu do brzo ljudi bez presuda i bez neznańa nekog liberalnog individualizma koji misli da je na čelu čovječansta, a ne primjećuje da prolazi u zadńi red; ne primjećuje da je doista korisno radio rušeći toliko stvari, ali da je radio ne za sebe već za nekoga mnogo jačega, mnogo silnijega, koji sada, nalazeći očišćene puteve, stiže i uzimle svijet sebi a ostaviće možda onakvim liberalima koju livadu u Arkadiji i malo ovaca. Ovi ljudi, proniknuti budućnošću, ova pozitivna čelad, doći će u parlamenat uvjereni (a u tome će se razlikovati od drugih besjednika i mitologa), da će u dugom radu oko socijalne obnove, koju nameću moderni načini produkcije, biti najbolje oružje jaka monarhija, prosto od svake veze ma s kojom crkvom ali duboko poštujući vjersko čustvo. Ovi će ljudi biti nadahnuti najgorljivijim rodoljubljem, i ne će nikada ni za jednu grudu ne-naše talijanske zemlje dati ni umješnih ni poštenih izjava.

— Eto, nastavi Cortis iza kratka mûka, ja ću od prilike razviti ove misli. Sada mi vi morate iskreno reći svoje mnijeńe.

Niko ne progovori, Cortis ode baciti se na naslońaču, i stade gledati strop, čekajući.

— Smiono, šapnu senator C... Govor odveć smion.

— To se zna, usklikne Cortis s pokretom nehajstva. Toliko smion da možda ne ću moći da ga izrečem.

Onaj zastupnik, koji je jahao na stôčiću, odjednom se trže, udari snažno šakom na zapleće od stočića.

— Ne gledam ja na to, reče on, dižući se. Ne gledam na smjelost oblika, već na smjelost misli.

Nadoda da mu se, sudeći po tako zbijenom izlagańu, misli čine radikalnijim od onih u kojima su se svi nazočni bili složili kad se govorilo o osnivańu lista. Govorilo se, dakako, i mnogo, o socijalnim reformama; ali to se zove preveć otvoreno isticati državni socijalizam s pogiblju da se svijet uplaši. Sada ne će da raspravlja o načelu, ali u Italiji mu za stalno fali dovolne pripreme, za cijelo nije dovolno rašireno, da može okupiti narod pod novu zastavu. Časni zastupnik ne odobravaše pak, da se prezirno govori o preobražaju za kojim uzdišu mnogi u parlamentu i na polu. Može se sumńati o toj tački, ali u politici ne valja nikad nikoga vrijedati bez nužde.

Jedan mladi Sićilanac, koji se bio vratio iz Berlina zanesen branitelj kršćanskog socijalizma, stade vatreno braniti Cortisa. Jedno je, reče, državni program a drugo program stranke. Umjerenost i oprez dolaze s vlašću. Kada se hoće izazvati pokret ozdo uzgore, hoće se otvorenosti i smjelosti. Ko ne govori o socijalnim reformama? Treba takođe reći kako se ta velika radńa ima učiniti: sa snažnom monarkijom, *Reich*-om; udruživańem, vjerskim čustvom.

Časni zastupnik preglavi. Drugi se umiješaju u raspravu, podupirući oprezniji savjet. Cortis drhtaše, premetaše se na naslońači, hoteći mučati, pustiti slobodne svoje prijatelje da odlučuju sami; ali te večeri ne bijaše gospodar svojih bolesnih živaca, te prasne na jednom protiv bojažljivih i nestalnih, napade svoje prigovaratelje tako grkom žestinom da je pobudio većma čuđeńe nego li jed. Kada on svrši, niko za neko vrijeme ne otvori usta: svi se zapańeni pogledahu. Na svrhu senator T... uze riječ te je dugo zadrža, brodeći s velikom pažńom, diveći se smjelosti jednih, hvaleći opreznost drugih, radujući će raspravi koja je svima od velike časti, i ako su se žar uvjereńa i želja za javnim dobrom, mogle koji put izraziti izvanrednom živahnošću. Pošto je svakoga pohvalio, trebalo je ipak da časni senator, hoteći zakrpiti podrtine prođe iglom s desne na lijevo i ubode malo onoga koji je govorio jače. Iz raspravlańa, po ńegovu mišljeńu, izbijaše nesuglasje više prividno nego stvarno, nesuglasje o sadašńoj zgodnosti stvari iznesenih od časnoga Cortisa, a ne o ńihovoj pravoj vrijednosti: i ako on isti, kad bi bio baš baš prisilen izraziti se o redu onih misli, ne bi mogao bezuslovno pristati na sve, kako ni na neka druga mnijeńa, koja je čuo tijekom rasprave.

Pretpostavivši to, časnom se senatoru ne čini teško, da se svi slože na ovaj način. Neka časni Cortis govori slobodno kako misli, ali da u tome ne bude nikakve obaveze za list ni za ńegov program. Nek slobodno govori smjelo, vrlo smjelo. U malo mjeseca parlamentarnog života časni se Cortis već znao istaknuti, pribaviti sebi mnogo ugleda, mnogo simpatije; ńegov govor, ako mu uspije da ga dovrši, za stalno će uzvitlati prašinu u parlamentu, a vani će pružiti prigodu da se prouči naklonost i raspoloženje publike, te da list prema tome

zauzme mjesto malo natrag ili malo naprijed, na bolem zemljištu.

Cortis učini pokret pristajaća nijema, prezirna. Drugi, ko prije ko poslije, ko glasno ko tiho, odobriše. Ne bijaše više ničeg da se kaže. Bijele krovate izađoše odmah; zadńi izađe i Cortis. Uze pod ruku senatora koji je držao govor, čovjeka velika uma, znańa i kreposti, odvuče ga sa sobom put ulice „Aracoeli", na silu, jer je senator htio zakrenuti put Rimskog Kolegija.

— Ako me držaste mahnicem, reče Cortis nervozan, trebali ste mi prije kazati.

Senator prosvjedova, ali Cortis kao da ga i ne slušaše; izjavi mu da će bataliti društvo, list i sve, da će se zbiļa povući s političkog poprišta. Senator pokuša da ga umiri, da ga uvjeri da, upitavši prijatelje za savjet, nema se uvrijediti ako mu je savjet bio podan otvoreno. Cortis odricaše da je ikoga pitao za savjet; cijeneći se vezan za onu čelad nije htio učiniti ni jedan korak a da ih ne obavijesti, ali je za izvjesno držao da će biti sve do kraja odobreno. Ne bijahu li ono obične misli, toliko puta pretresane još od kada se bijaše odlučilo pokrenuti list? Ne, ne. Cortis zna dobro, zavide mu, boje se da mu ne pribave prevelika utjecaja, prevelike moći. Senator ne, ali oni drugi; oni su zavidnici, potajni neprijatelji. Nije li ih senator vidio? Nije li ih čuo?

Rijetki prolaznici se okretahu da vide ovog visokog i mršavog čovjeka koji je tako zanosno, glasom potresenim od velike uzrujanosti, govorio onome drugome, malenome debeļku sasvim krotkom u ńegovu starinskom kaputu. Ovaj je gledao da se zaustavi ispod svjetiļaka, da pogleda na časovnik, ali ga Cortis ne puštavaše; stiskao bi mu jače ruku, vukao ga kosimice sa sobom kao uporno dijete. Tek pri Kampidolskom uzlasku dobri se senator posadi na dvije noge, odlučan ne pustiti se dale vući.

— Dragi moj, učinite mi ļubav, reče mu. Gdje idete?

— Treba mi hoda, umora, odgovori Cortis. Nijeste mi rekli da podete koji put, u večer, u Kolosej?

— Hvala velika! Na osam. Za ļubav božju! Na osam. Deset su i pô, znate. Na ovu uru sam uvijek u posteļi.

— Jer sam žudio biti malo s Vama. Malo ima čeljadi koju ja poštujem kao Vas.

— Hvala, odgovori senator čednim smiješkom i padajućim glasom. Klanam se, nadoda, grčeći se kao da će se tako lakše izmaći svome strašnom pratiocu. Cortis mu stište ruku i pusti ga bez riječi.

Hodao je žurno, vidajući parlamenat, susjede pažljive na ń, pažljiva predsjednika; a suproć sebi, ispod lijeve besjednice, nijemi časovnik koji je svakoga časa bilježio prolaženje neopozivnih riječi, prolaženje jednog sahata od najsvečanijih, najvažnijih u životu onoga te govoraše. Kad i kad slika i pogled Jelenin otjerali bi mu svako drugo prividenje; ali zatim ona mračna dvorana, ona mračna mramorna lica, onaj kvadranat, ona neumoljiva skazaljka vraćahu se. I čulo se govoreńe, čuo je ravnodušno brbljańe drugova, pak prekidańa, opomene, uvrede. Osjećaše ih zbija kao pluske po obrazu; rijeka gńeva dolažaše mu na usta; on odgovaraše na desno i na lijevo nasrtajem i sarkazmom, sâm protiv sviju.

Riječi, držańa, navaljivahu u ńegovoj mašti sve jačom brzinom. I hodao je, hodao, stisnutih zuba, stisnutih šaka, kada na trgu „de' Fenili", zatetura obuzet vrtoglavicom; valalo mu se prihvatiti prislona kraj Fora, čekati, teško dišući, da prode. Kada mu se obližńi sablazni stupovi Kastora i Poluksa prestadoše vrtjeti ujedno s ostalim ješinama na Foru, sve sivim od zastrtog mjeseca, osta da gleda, skoro besvijesno, tri golema stupa, ogroman ulomak brvna ukopana pod bijelim oblačinama koje jedrijahu put Eskvilina.

Pokoj mrtvih vijekova ude mu malo po malo u srce. Preuze zatim svoj put, zamišljen, zapańen radi ove nove stvari, radi ove vidne vrtoglavice, koju ni ńegova snažna volja ne mogaše zaustaviti. Tišine, tišine mu treba; i za sjutra. Ne mišlaše više ni o čem; slušaše samo svoj korak u samoći.

Na jedanput ispriječi se pred ńim golemi Kolosej, crn do oblakâ. Male svjetiljke ne razbijahu sjenu na dva koraka. Prividalo se tek, na dnu ulaska, jasna arena. Cortis se turi željno u onu tamu, jer mu se činjaše kao da izlazi iz vremena u vječni vazduh, da počine. Mjesec je visio nad Ćelijem, bijeleći u visini na lijevo od Cortisa gorostasna gola rebra amfi-

teatra. Nije bilo vidjeti žive duše. Samo jedna svjećica kroz svodove suprotnog ulaza, put Sv. Klementa; samo čas po gluha buka kotačâ davaše slab znak dalekog života.

Cortis se nasloni na jedan krńatak carskog podija, u sjeni. Očajni muk, ogromne sivkaste i crne ruševine pričińahu mu se kao kakav ugašeni krater na mjesecu, usred onih mrtvih gora, u smrknuće. S ovim žalosnim snom vraćaše se lice, glas Jelenin. Dakle ona bijaše na drugom planetu? Baš u vijeke ne će biti ńegova? Srce poče tući, tući. Pritište grudi rukama, bojeći se da se ne raspe. Bože, Bože, što je ovo poništeńe duha, što je ovaj val koji se peńe gore gore gore do grla, do lica, tako sladak, tako gorak, tako jak? On, Cortis, da plače? Okrete se drevnom kamenu, i prisloni čelo.

Malo časaka docnije bane roj čeladi u arenu, zaustavi se na ulazu sa riječima:

— Oh! Beautiful! Wonderful!

Cortis se udalji.

S itzlijanskog preveo
Arsen Wenzelides.

ONA JE BILA LEPA...

— Dušan Kapetanović. —

Ona je bila lepa a on je bio ružan,
Ona vesela večno a on večito tužan....
I Usud, grozni starac, dovede pred ńu ńega,
Pa onda dale ode, nemaran, miran, hladan:
Nit' se osvrtô više, niti se secô čega.

Ona je bila lepa a on je bio ružan,
Ona vesela večno a on večito tužan....
I kad u svadbi ńenoj radostan beše svako,
On je usamlen stajô, daleko od tog sveta,
I sudbu kleo svoju, i dugo gorko plakô.

Ona je bila lepa a on je bio ružan,
Ona vesela večno a on večito tužan....
A kada jednog dana pogrebna pesma jeknu,
I ńegov sprovod pođe kroz naše selo ti'o —
Oh, da li tužńava zvona i ńu u srce teknu?
Oh ne! Na ńenu licu osmeh se i tad vio....
A kroza zvuke zvonâ refren je ječô tužan:
»Ona je bila lepa, a on je bio ružan....«

ЈЕДАН ЖИВОТ.

— Јаков Шантић. —

Под ризом ноћи, поврх мирних вода
Гле, мрак и поноћ како н'јемо лута;
Засипа брда и обале танке
И б'јела, пуста села украј пута.

Ту, на игалу, поред мртва мора,
Испод маслина, ловора и руже,
Док танак мјесец извире из гора
И бл'једи огњи на небесих круже,

У моме срцу ја осјећам тугу
И суза пуно. Ал' ја не знам сада
У тамном болу шта ми душа жели,
За чиме плаче, чему ли се нада.

Дјевојче једно, са очима плавим,
И плавом косом, и с осм'јехом нježним,
И с цв'јетом крина, пољупце ми нуди
С усана руjних и са груди сњежних.

Од куд та слика?! Како дође она
Души и јави непозната никад?
Кô туђин себи ја се с страхом питам
Њезину тајну да л' ћу сазнат икад?

Гле, плачем, ево, премда не знам за што:
Нит' тугу ову, нити узрок њени.
Ах, можда то је нека бивша љубав
В'јекова давних што јеца у мени!....

Херцег-Нови, 27 августа 1903.

ŠTETA ŠTO NIJESAM CARSKI SIN....

Pjesma u prozi.

— Y. —

Šteta što nijesam carski sin iz kakve bajke, pa da te bar jednom uzmem sebi, o ti dijete lukavijeh i nežnijeh očiju, usana milostivijeh koje mnogima pružaš, djevojčice koja u nama budiš tolike snove nerazborite i slatke!...

Ti bježiš iz svoje stare opale kuće, ja te u barci čekam na obali. Sumrak je.

Laka barka vuče za sobom kraj debela bogata ćilima po vodi, voda prska i odsjajuje, a ti igraš s ńom svojijem bijelijem ručicama.

Barka je tajanstvena, veslači crni i nijemi. Ti se plašiš ńih, i pribijaš se uz mene; glas tvojih usta traži moje uho, ali im ja podmećem svoja usta: tako se bolje čuje.

Veslači voze nekud, ti me i ne pitaš gdje te vodim. Ne pitaš me jer ja sjedim kraj tvojijeh nogu, glavom na tvojijem koljenima, i govorim ti o ljubavi.

Govorim ti o ljubavi, a tvoje velike, podsmješljive oči gledaju me sad pažljivo. Jer ti ja govorim o onoj ljubavi koju ti ne poznaješ, koju nikada ne ćeš poznati: o svojoj ljubavi, dijete moje.

Tvoje se srce predaje mojemu srcu, jer osjeća da pored ńega živi, da od ńega dobija život i misli. Ja sam ga dobio i osvojio, bar za jedan trenutak. —

Stigli smo. Evo ti vilinskog dvorca. Ti se peńeš po širokijem stubama, ja te pridržavam svojom rukom.

Evo, ulazimo u osvijetljene dvorane koje su vile očarale. Nigdje žive duše, a stô je postavljen, pun svakojakih đakonija, najčudnijega voća, i ti me pitaš ko je to sve prepravio.

Ali te ja, poslije, vodim na taracu gdje je mrak, na visoku taracu nad morem, koja je patosana samijem ružama, i ja te tu na ruže posadim, sjednem uza te, i grlim te i ljubim. —

Zora je zabijelila. Ti spavaš, i ne osjećaš da sam ja kraj tebe.

Ja te prenesem u tajanstvenu barku, crni i nijemi veslači voze pravo tvojoj kući i ti ih se ne plašiš više, ja te na rukama nosim u tvoju staru, opalu kuću, spuštam te u tvoju postelju, u kojoj ćeš se probuditi i misliti da je to sve san bio.

Nije to bio san, jadno dijete moje! To su jedini trenuci koje si istinito proživjela, jedini pravi život koji sam ja u tvojoj lakoj i nepostojanoj duši svojom dubokom ljubavlju proizveo....

Šteta što nijesam carski sin iz kakve bajke, pa da te bar jednom ovako uzmem sebi. Tada bi i moj prazni i sumorni život imao bar jedan vedar i svijetao trenutak.

Dubrovnik.

ČIČA MONGILET.

— Guy de Maupassant. —

Čiča Mongilet bio je poznat u uredu kao tip. Taj stari činovnik, bio je jedan dobričina koji je izašao iz Pariza samo jedan put u svome vijeku.

Bio je svršetak jula, i svi bismo mi, nedjeljom, izlazili u okolicu grada da se valamo po travi ili da se kupamo. Asnières, Argenteuil, Chatou, Bougival, Maisons, Poissy[1]) — imali su svoje vazdašnje fanatične posjetioce. Mi smo strasno dokazivali ljepote i dobre strane ovih znamenitih i divnih mjesta za pariske činovnike.

Jednom će reći čiča Mongilet:

— Ćutite, Panurgove ovce![2]) Baš je divna ta vaša okolica!

Mi ga zapitasmo:

— Istina, Mongilet, Vi se nikad ne šetate?

— Izvinite. Ja se šetam u omnibusu. Pošto dobro i bez žurbe ručam, u malenoj gostionici što je dole, sastavljam svoj put pomoću plana Pariza i pomoću voznog reda omnibusa. Zatim se popnem na vrh omnibusa, otvorim svoj štit od sunca, pa hajd' sad, tjeraj! I onda, što vidim, ostav'te; mnogo više nego vi! Mijenam razne krajeve grada. Čini mi se da putujem oko čitava svijeta, tako je svijet od jedne ulice do druge različit. Ja poznajem Pariz bolje nego iko. Ima li što zanimljivije od dôñih spratova? Šta se tamo samo jednim pogledom vidi, teško je i predstaviti. Domaće prizore možeš pogoditi kakva su čim vidiš čovjeka gdje viče; previjaš se od smijeha kad prodeš mimo brijača koji ostavlja nasapuñen nos svog mušterije, samo da poviri na ulicu. Pogledaš modiskiñu, namigneš, samo od šale, jer nemaš vremena da se zaustaviš. Ala se vidi svega! To je prava, istinita pozornica, pozornica prirode, koju gledaš dok te vuku u kasu dva koña. Vjere mi ne bih dao svoje šetne u omnibusu za sve vaše lude šetne po šumi.

---

[1]) Sela u okolici Pariza.

[2]) Ovaj izraz označava one, koji rado drugom podražavaju. — Aluzija na ovce Rabelaisova Panurga koje su sve jedna za drugom nesvijesno skakale u more.

Govorili smo mu:

— Pokušajte, Mongilet, dodite jednom u okolicu, pa da vidite.

Na to će on:

— Bio sam tamo jednom, biće već dvadeset godina, ne će me više za lako vidjeti.

— Pričajte nam o tome, Mongilet.

— Drage vole. Evo kako je bilo. Vi ste poznavali Boivin-a, bivšeg urednikovog pomoćnika, kog smo mi zvali Boileau?[1])

— O, veoma dobro.

— On je bio moj drug po službi. Taj je obješeńak imao kuću u Kolombu i uvijek me je zvao da provedem kod ńega nedjelu. Rekao bi mi: Ta dodi, Maculotte[2]) (u šali me je tako zvao), vidjećeš, kakvu ćemo divnu šetńu učiniti.

Kao dijete dam se zavesti, i jednog jutra otputujem vozom koji polazi u osam. Dodem u neku varošicu, gdje nemaš šta vidjeti, naidem na kraju jedne uličice, izmedu dva zida, na jedna stara, drvena vrata sa gvozdenim zvoncem.

Zazvonim, čekam dugo, dok mi najposlije otvoriše. Ko mi je otvorio? Na prvi mah nijesam znao: je li ženska ili majmun? Svakako, ńešto staro, ružno, zamotano u stare krpetine, ńešto što je izgledalo prlavo i zločesto. Ono je u kosi imalo kokošija pera, i činilo mi se kao da će me onaj čas proždrijeti.

Ona zapita:

— Koga tražite?

— Gospodina Boivin-a.

— Šta će Vam gospodin Boivin?

Veoma sam se neugodno osjećao na ispitu pred ovom furijom. Promucao sam:

— Pa, ... rekao sam mu da ću doći.

Na to će ona:

— A! Vi ste došli na ručak?

Drhćući, izustim jedno: „jesam".

---

[1]) Igra riječi: Boivin, (koji) pije vino; Boileau, (koji) pije vodu. — Boileau je ime čuvenog francuskog književnika iz XVII vijeka.

[2]) Opet igra riječi: Mongilet, značilo bi: moj prsnik; Maculotte: moje gaće.

Zatim, okrenuvši se prema kući, poviče ona ljutitim glasom:

— Boivin-e, evo ti tvog prijatelja!

To je bila žena moga druga. Čiča Boivin odmah se pokaže na pragu okrečene kolibe, pokrivene cinkom, koja je naličila na grijaonicu. Imao je gaće od bijelog cvilika, sve u mrljama, i prljav panamski šešir.

Pošto mi stisne ruku, odvede me u svoj tako zvani vrt. Ovaj se nalazio opet na kraju drugog hodnika, zatvorenog visokim zidovima; to je bio malen četverouglasti komad zemlje, velik kao ćepni rubac, i opkoljen tako visokim kućama da je sunce u ń dolazilo samo dva tri sahata preko dana. Dan i noć, karanfil, nekoliko žbunova ružica izdisali su na dnu ove bezvazdušne jame, ugrijane kao brežńača odsjajivańem krovova.

— Kod mene nema drveća, reći će Boivin, mjesto ńih imam zidove svojih susjeda. Hladovina je kao u šumi.

Zatim me povuče za pucu mog prsluka i reče mi tiho:

— Učinićeš mi jednu uslugu. Vidio si moju ženu. Nije najbolja, a? Danas, kad sam te pozvao, dala mi je sve stvari čiste, ali ako ih uprljam, naopako! Računao sam da ćeš mi ti zaliti cvijeće.

Ja pristanem. Svučem gorńu haljinu, zavratim rukave i prihvatim se šmrka, koji je fijukao, duhao i, kao sušičav bolesnik, hropio, ispuštajući jedva tanak mlaz vode. Trebalo je deset minuta dok se napuni kanta. Sav sam bio oznojen. Boivin mi je pokazivao šta da radim.

— Ovamo... ovu bilku... još malo... dosta; sad ovu.

Probušena kanta je otjecala, tako da su moje noge dobile više vode nego cvijeće. Moje gaće na dnu, bile su mokre, zamazale se glibom. Dvadeset puta sam započińao, kvasio noge, znojio se, a šmrk je cvilio. Kad bih sustao i htio da prekinem, čiča Boivin bi me potegao za ruku moleći:

— Još jednu kantu, samo jednu, pa je gotovo!

Iz zahvalnosti daruje mi jednu ružu, jednu golemu ružu, koja, kad sam je htio zadjenuti za kaput, odmah se razaspe, ostavivši mi, kao ukras, tvrdu kao kamen zelenkastu bobuljicu. Ostao sam začuđen, ali nijesam ni riječi izustio.

Iz daleka se začu glas g.đe Boivin:

— Hoćete li doći već jednom? Govori vam se da je gotovo!

Mi odosmo onoj grijaonici.

Ako je vrt bio u hladu, kuća je bila sva na suncu, ni hamam[1]) nije tako vruć, kao trpezarija moga prijatelja.

Tri tanira, sa slabo očišćenim viljuškama sa strane, lijepila su se za stô od žutog drveta. Po sredini, bio je jedan zemljani sud sa kuhanom govedinom, pogrijanom zajedno s krompirima. Sjedosmo da ručamo.

Jedna velika boca vode, tek malo obojena crvenijem, obrati na se moju pažńu. Boivin zbuńen zapitaće ženu:

— Je li, draga moja, bi li nam danas dala malo vina cijela?

Ona ga pogleda bijesno.

— Da se oba opijete, pa da mi se tu čitav dan derete? Hvala na prilici!

On zaćuti. Poslije ovog jela, ona donese drugo jelo od krompira sa slaninom. Kad smo to pojeli, razumije se ćuteći, ona reče:

— To je sve. Sad, hajd' na polе.

Boivin je prenerażen gledao.

— A golub.... onaj golub što si ga jutros perušala?

Ona se podboči:

— Zar vam još nije dosta? Ako ti dovodiš sa sobom ljude, zar se zbog toga sve što je u kući mora proždrijeti? A što ću ja večeras jesti?

Ustadosmo. Boivin mi prišapnu:

— Pričekajte me jedan časak, pa ćemo zajedno šmignuti.

Zatim otide za ženom u kuhińu. I ja čuh ovo:

— Daj mi, dušo, dvadeset novčića?

— Zašto će ti dvadeset novčića.

— Ne zna čovjek što se može dogoditi; uvijek je dobro imati sa sobom novaca.

Ona zaurla, naročito za to da i ja čujem:

— Ne, ne dam ti! Kad je taj čovjek kod tebe ručao, on neka te časti danas.

Čiča Boivin mi se pridruži. Pošto sam htio biti uljudan, poklonim se domaćici, mrmljajući:

---

[1]) Toplo tursko kupatilo.

— Gospođo... zahvaljujem... na lijepu dočeku...

Na to će ona:

— Dobro, dobro. Samo nemojte mi ga dovesti pijana, jer će Vam duša znati. Jeste li čuli?

Mi odosmo.

Morali smo prijeći preko jedne poljane gole kao dlan, i to sve po suncu. Putem mi se prohtje da uberem neku travu, i dreknuh od bola. Poslije me je ruka strašno boljela. Ta trava bila je kopriva. Svuda je smrdjelo gnojem, smrad da ti se prosto smuti.

Boivin me je tješio:

— Još malo strpljenja, evo nas već na obali rijeke.

Odista smo bili na obali. Ovdje je opet smrdjelo blato i nečista voda, na koju je tako jako sunce uprlo, da su mi sve oči izgorjele.

Zamolim Boivin-a, da gdjegod udemo. On me uvede u jednu kao kolibu punu ljudi, u krčmu gdje dolaze lađari, pa doda:

— Ne izgleda baš najbolje, ali se tu veoma dobro stoji.

Bio sam gladan. Naručim kajganu. Ali eto gdje poslije druge čaše vina onaj alčak Boivin sasvim izgubi glavu, i tad sam razumio zašto mu je onakva žena i suviše bila potrebita.

Propovijedao je, zatim se digao, htio je da pokaže svoju snagu i junaštvo, umiješao se kao primiritelj u svadi dvaju pijanaca, koji su se tukli, i obojicu bi nas ubili, da gospodar nije posredovao.

Ja sam ga odvukao, pridržavajući ga kao što se obično pijanci pridržavaju, do prvog žbuna, gdje sam ga povalio. I ja sam se kraj njega protegao. I čini mi se da sam zaspao.

Za cijelo smo dugo spavali, jer kad sam se probudio, bila je već noć. Kraj mene je hrkao Boivin. Ja ga gurnem. On se diže; bio je još pijan, ali ipak nešto manje.

I, kroz pomrčinu, krenusmo natrag preko poljane. Boivin je tvrdio kako zna put. Vodio me je na lijevo, zatim na desno, pa opet na lijevo. Nije se vidjelo ni prsta pred okom, i mi smo bili izgubljeni u nekoj gomili, skoro šumi punoj kolaca, koji su nam dosezali sve do nosa. Činilo nam se da smo u vinogradu zasađenom pritkama. Ni iskre svjetlosti na horizontu. Tu smo

se vrtjeli možda sahat dva, okrećući se, posrćući i šireći ruke, kao kakve budale, te nikad doći na kraj, jer smo se jamačno uvijek vraćali na isto mjesto.

Najposlije Boivin se udari o jednu palicu, koja mu raspara lice; nepomično je sjedao na zemlji, neprestano vičući iz svega grla „Oj hoj!“ koje se na daleko razlijegalo, dok sam ja iz sve snage zvao: „u pomoć!“ paleći žigice da osvijetlim put onima koji bi nam došli u pomoć i da povratim sebi duh.

Napokon neki selak, koji se bio negdje zakasnio, čuje nas i pokaže nam put.

Dopratim Boivin-a sve do kuće. Ali kad sam ga htio ostaviti na pragu od vrta, vrata se naglo otvore, i pokaže se ńegova žena, sa svijećom u ruci. Spopade me užasan strah.

Čim opazi muža, kog je čekala od zalaska sunca, poleti na mene i zaurla: — Jao, životińo jedna, znala sam ja da ćeš mi ga pijana dovesti!

Vjere mi, pobjegao sam trkom sve do stanice, te kako sam držao da me ova furija sve jednako goni, sklonim se u zahod, jer je voz morao krenuti tek kroz pô sahata.

Eto zašto se nijesam oženio, i zašto nikad više ne izlazim iz Pariza.

Dubrovnik. *Prevela s francuskog*

Z. Bubalo.

MAGAZIN „RUPE“.

— Vice Adamović. —

Kad su bjegunci razorenijeh gradova Epidavra i Solina doprli do golijeh hridi, na kojijem se danas uzdiže južni dio grada Dubrovnika, oni nijesu pazili na udobnost i plodnost zemljišta, nego su jedino tražili najsigurnije mjesto, gdje bi zasnovali svoj novi zavičaj, a gdje im nije svaki čas predati i braniti se od varvarskijeh četa i morskijeh gusara. S toga su izabrali položaj, koji, i ako nema u blizini oraće zemlje, što bi im pružala zgodu da se bave sijaćem žita, kukuruza i slič., ipak to je bilo mjesto tako dobro od same prirode zaštićeno, da oni ucvijeljeni bjegunci nijesu mogli bolje ni željeti, pa na ostalo ni pazili nijesu.

To je zbilja tako. Stari pisci nam pričaju, kako prvi Dubrovčani nijesu odista imali ni svojijeh vinograda na vlastitoj zemlji, nego su lozu sadili po zemljama, koje su pripadale srpskijem i bosanskijem vladarima, kojijem su u tu svrhu plaćali godišńi danak.

Lukarić nam pripovijeda, kako i onda, kad je republika bila već prisvojila nekoliko teritorija, ipak sve to zemljište nije davalo žita, nego jedva onoliko, koliko je bilo dosta za četiri mjeseca dana, a po priznańu istog Lukarića, za grad i okolna mjesta htjelo se na godinu do preko 80 tisuća stârâ žita. S toga je slobodna vlada za rana nastojala da nabavlja iz tuđine onoliko žita, koliko bi bilo potrebito da se obezbijedi stanovništvo republike kruhom, za vrijeme izvanredne skupoće, ili kad bi s nerodne godine glad zavladala. U tu svrhu bijahu postavljena tri zasebna činovnika, tri senatura (li tre Massari),[1]) kojijem je pridadala zadaća, da kupuju žita po istoku, te da ga rasprodaju, uz malu dobit, katkad bog me i s gubitkom; šta više, u slučaju opće nestašice živeža, oni su imali da besplatno dijele siromasima bilo po koji uborak žita ili po koji kunac kruha (dvopeka).[2]) U tu svrhu, u samom dvoru bila su zasebna

[1]) Ova je ustanova odgovarala nekako na *praefectus annonae* kod starijeh Rimljana, ili na mletački *magistrato delle grasce*.

[2]) *Uborak* je četvrti dio stara, a *kunac* u Dubrovniku znači: hljebac dvopeka.

НЕУСПЈЕХ.

— Антон Чехов. —

Илија Сергејевић Пеплов и жена му Клеопатра Петровна стајали су иза вратâ и прислушкивали с највећом пажњом. За вратима, у малој дворани, рекао би да неко изјављује љубав; ту су били њихова кћерка Наташа и сресни учитељ Шчупкин.

— Иде, иде, шапутао је Пеплов, дршћући од нестрпљења и тарући руке. Пази, Петровна, чим проговоре о осјећајима, одмах да си скинула са зида икону, па ћемо их благословити... Уловићемо их... Благослов с иконом света је ствар, и не дâ се нарушити... Тад већ не може умаћи, па макар се и суду обратио.

Међутим, за вратима се чуо овај разговор:

— Махните се, молим Вас, рече Шчупкин, палећи шибицу о своје шарене гаће. Ја Вам никад нијесам писао.

— Јест, како не! Као да ја не познајем Ваш рукопис! смијала се дјевојка, кокетно узвикујући и посматрајући се у огледалу. Одмах сам погодила. Чудновата ствар! Учитељ калиграфије, а пише као кокошка! Како Ви друге учите, кад сами рђаво пишете?

— Хм!... То ништа не значи. У калиграфији није важан рукопис; главно је пазити на дјецу. Једног ударим лењиром по глави, другог оставим да клечи... Па шта је рукопис? Лудост! Некрасов је био велик књижевник, а стид је погледати како је писао. Његова дјела, то је његов рукопис.

— Али он је био Некрасов, а ви сте Ви... (уздах). Ја бих радо пошла за књижевника. Он би ми увијек писао стихове за спомен!

— Стихове Вам могу и ја написати, само ако желите.

— О чему Ви можете писати?

— О љубави... о осјећајима... О Вашим очима... Кад прочитате, полудјећете... заплакаћете! А ако Вам напишем поетичне стихове, хоћете ли ми дати руку да је пољубим?

— Велика ствар!... Љубите ако ћете и сад!

Шчупкин скочи и, избуљивши очи, прихвати њену пунашну мирисаву ручицу.

ime ložišta *„Magazin Rupe“*. Tijeh je rupa 15 na broju, a to su kao 15 čatrńa ili podzemnijeh soba, i svaka je veoma dobro cementovana. Ńihova je dubina od prilike 9—10 m. Zatvarale su se tako hermetično, da nijedan kukac nije mogao da se uvuče, a žito je inače bilo dobro sačuvano i od vlage i od topline. Prizemni pod ima osam golemijeh potpornijeh stubova niz duļinu zgrade, dok su gorńe dvorane poduprte takode su osam stubova, ali niz širinu. Cijela je pak zgrada vezana debelijem gvozdenijem sapińačima, a strop je na svakomu spratu na svodove, napravļene šupļikavim kamenom (sedrom). Na podu gorńijeh dvorana imadu četverouglasti otvori, koji odgovaraju povrh svake rupe, te se tako žito moglo lasno, pomoću zgodnijeh sprava, premješštati iz rupa na gorńe prostorije. Na zidinama i na stubovima do svake rupe uzidana je ploča, koja nosi rimskijem brojevima zabiļeženo, koliko je žita mogla da sadrži dotična rupa.

Harakter ovog zdańa jest neka stalnost i čvrstoća, po kojijem se odlikuje od svijeh drugijeh javnijeh zgrada u Dubrovniku. To je priznao i B. P. Betera, koji o zdańu veli: . . . „zdańe najčvršće, i najbolje održano od svijeh koja postoje u Dubrovniku“.[1]) Sa te svoje čvrstoće, magazin Rupe je i mogao odoļeti velikoj trešńi od 1667. god.

Sadašńa se vlada služi opisanom zgradom *„Magazin Rupe“* kao ložištem vojničkijeh stvari, ali starinsko se ime nije ni dan danas promijenilo.

[1]) „. . . L'edificio più solido e meglio tenuto che esista in Ragusa“. (Sul governo politico e civile della Repubblica di Ragusa).

НЕУСПЈЕХ.

— Антон Чехов. —

Илија Сергејевић Пеплов и жена му Клеопатра Петровна стајали су иза вратâ и прислушкивали с највећом пажњом. За вратима, у малој дворани, рекао би да неко изјављује љубав; ту су били њихова кћерка Наташа и сресни учитељ Шчупкин.

— Иде, иде, шапутао је Пеплов, дршћући од нестрпљења и тарући руке. Пази, Петровна, чим проговоре о осјећајима, одмах да си скинула са зида икону, па ћемо их благословити... Уловићемо их... Благослов с иконом света је ствар, и не дâ се нарушити... Тад већ не може умаћи, па макар се и суду обратио.

Међутим, за вратима се чуо овај разговор:

— Махните се, молим Вас, рече Шчупкин, палећи шибицу о своје шарене гаће. Ја Вам никад нијесам писао.

— Јест, како не! Као да ја не познајем Ваш рукопис! смијала се дјевојка, кокетно узвикујући и посматрајући се у огледалу. Одмах сам погодила. Чудновата ствар! Учитељ калиграфије, а пише као кокошка! Како Ви друге учите, кад сами рђаво пишете?

— Хм!... То ништа не значи. У калиграфији није важан рукопис; главно је пазити на дјецу. Једног ударим лењиром по глави, другог оставим да клечи... Па шта је рукопис? Лудост! Некрасов је био велик књижевник, а стид је погледати како је писао. Његова дјела, то је његов рукопис.

— Али он је био Некрасов, а ви сте Ви... (уздах). Ја бих радо пошла за књижевника. Он би ми увијек писао стихове за спомен!

— Стихове Вам могу и ја написати, само ако желите.

— О чему Ви можете писати?

— О љубави... о осјећајима... О Вашим очима... Кад прочитате, полудјећете... заплакаћете! А ако Вам напишем поетичне стихове, хоћете ли ми дати руку да је пољубим?

— Велика ствар!... Љубите ако ћете и сад!

Шчупкин скочи и, избуљивши очи, прихвати њену пунашну мирисаву ручицу.

— Скидај икону! пожури се Пеплов, гурајући лактом жену, блиједећи од узбуђења и закопчавајући се. — Хајд'мо да!

— И не оклијевајући ни тренутка, отвори врата. — Дјецо... промумла он, дижући руке и мигајући сузним очима. Нека вас Бог благослови, дјецо моја... Живите... плодите се... множите се...

— И... и ја вас благосивам, проговори мамица, плачући од велике радости. Будите сретни, драги моји! Ах, Ви ми отимате моје једино благо! обрати се она Шчупкину. Љубите моју ћерку, чувајте ми је...

Шчупкин зине од чуда и страха. Нападај родитељâ био је тако ненадан и смион да није могао ни ријечи изустити.

— Ухватио сам се! Уловили су ме! помисли он, дршћући од страха. Ето те, брате, у шкрипу. Не ћеш се лако извући.

И он понизно нагне своју главу, као да је хтио казати: »Узмите ме, побијеђен сам!«

— Бла... благосивам..., настави татица, па и он заплаче. Наташа, кћери моја, стани поред њега... Петровна, дај икону...

Али сад наједанпут родитељ престане плакати, и лице му се искриви од једа.

— Тикво! срдито повиче он жени. Луда главо! Зар је то икона?

— Ах, за име божије! Што се догодило?

Учитељ калиграфије крадом подиже очи и видје да је спасен: мамица је у хитњи скинула са зида, мјесто иконе, слику књижевника Лажечникова.

Старац Пеплов и његова супруга Клеопатра Петровна, са сликом у руци, стајали су збуњени, не знајући шта да раде, шта да говоре. Учитељ калиграфије користи се забуном и побјеже.

Дубровник.

С руског превела
З. Бубало.

USPOMENE

o ustanku u dubrovačkoj zemlji g. 1813. i 1814.*) (Kraj).

— A. P. —

Uprepastiše se ona vlastela, kad čuše tako iznenada, da je knez Natali na vratima od grada, te onaj čas priopćiše generalu Milutinoviću vijest o pobuni u gradu.

Ta vijest uplaši jako Milutinovića: on ne umjede više kriti, da ga je pregovornik francuski već bio obavijestio o onomu, što se bijaše dogodilo u gradu. Doista uspjevši generô Montrichard utišati narodni bijes obavezom da će se predati, odmah pristane na to i pošle svog adjutanta u Gruž.

Uvjeti, koje mu neprijatelj nametaše, preveć ga ponizivahu; pregovornik ih ne mogne primiti. Vrati se opet u Dubrovnik; ali tu vatra uzbune bijaše već uništila svaku sjenu francuske vlasti. Montrichard, nalazeći se uvijek opkoljen navalom puka, morade se podvrći svakome zakonu. Neka vlastela, u sporazumu s pukom dubrovačkijem, bijahu predložila, da mu učine potpisati kapitulaciju vlasteli. Ali svi se ne umjedoše složiti u tako važnoj tački.

Pregovornik vraća se opet u Gruž, a stanovnici gradski puštaju ga slobodno ići, a da ni ne obavijeste ustaše o onome, što se bijaše dogodilo u gradu. Puštaju da kapituluje utamničeni generô i ne znaju izvući nikakvu korist iz tako povoljnih događaja. Neki građani bijahu mnijeńa, da se sklopi jedan ustav prama potrebama dubrovačkog naroda i da se sastavi vlado aristo-demokratska pod pokroviteljstvom saveznih vladara; ali većina prostoga puka, ne poznavajući svoju vlastitu korist koja bi im došla od tako jake potpore, ne činahu drugo već u vas glas tražahu kapitulaciju, i ne znajući što bi ta imala sadržavati.

U toliko Milutinović, zadovoljan da je bio obaviješten budnošću Natalijevom, obustavi kapitulaciju i pođe na brod zapovjednika engleskoga; ali u toliko ne može zapriječiti, da se Kaboga sastane s Natalijem. Reče samo nešto na tajno Kabozi i dade mu jedno pisamce za majora Marojevića, koji se nalazio

*) Vidi br. 13 „Srđa".

na predńoj straži na Pilama, odakle se i Marojević pridruži knezu Kabozi, markizu Franu Boni, knezu Nikolici Saraci, te svi sidoše na vrata od Pločâ, gdje se bijaše smjestio Natali.

Traže opet ova vlastela da im se dopusti ući u grad, ali im se odgovara da čekaju i vrata se nikako ne otvaraju. Tek oko ponoći knez Vlaho Martin Kaboga i knez Mato Nikolica Poca iskrcaše se na Ploče sa strane od luke i kazaše im, da ne će ni na kakav način pristati, da u grad udu sami ustaše; već da su oni poslani, da se suoče s generalom austrijskim i zapovjednicima engleskim. Svratiše se opet u Gruž, a sam Natali s Brgaćanima i Župljanima osta na vratima od Pločâ.

Sa svijem da ovoj dvojici vlastele, te su došli iz grada, bijaše Kaboga priopćio ugovor sklopljen s Milutinovićem; ipak ovi htjedoše uplesti nove uvjete. Lako razabraše savezni zapovjednici, da između vlastele koja obsjedaše i one u gradu nema nikakve sloge ni sporazuma, i da stanovnici Dubrovnika nijesu htjeli primiti u grad ustaše; odlučiše dakle okoristiti se zgodom, prije nego li se između jednih i drugih mogne sklopiti i prihvatiti kakva nova odluka. S toga u svanuće 28-og januara krenu se iz Gruža austrijske i engleske čete sa svojim generalom i zapovjednicima put grada Dubrovnika. Ne traže više našega namjesnika, da im se pridruži s ńegovom vojskom, kao što je bilo uglavljeno; već naprotiv napere dvije topovske lađe put kuće, gdje se bijaše smjestio naš glavni stan, da ne puste proći nijednoga Dubrovčanina put grada Dubrovnika, koji su sami Dubrovčani bili opsjednuli i osvojili.[1])

Išeta pred vrata od Pločâ jedan oficir engleski s malo vojnika i, hineći da dolazi kao pregovornik, dade ostraniti ustaše, koji se tu nalažahu s Natalijem, te ude u grad. S mjesta ńegovi vojnici zaposjednu ona vrata i iznova ih zatvore. Oficir engleski oslobodi generala Montrichard-a, i tek tada bi

[1]) Tu plemenitu akciju bijahu pripremili zapovjednici austrijski, engleski, i francuski u kapitulaciji tajno sklopljenoj već dan prije. I doista, kad je ta kapitulacija ugledala svijet u Trstu, obaznaše tad Dubrovčani, da je posada francuska u članku XI tražila, da se „nijedno čeljade bilo iz krajine dubrovačke, bilo iz drugoga mjesta, ne će moći približiti gradu Dubrovniku, dok..... itd." i da su generô austrijski i zapovjednik engleski na to pristali.

potpisana ona predaja Dubrovnika, koju su htjeli sklopiti, da pomrače i prisvoje slavu Dubrovčana. Naređuje se narodnoj straži, da prtlja sa zidine, kojom su Francuzi bili zatvorili vrata od Pilâ i koja je bila s protivne strane od vrata od Ploča, gdje se još držao knez Ivo Natali.

Dubrovčani mišljahu, da će onudar vidjetiući same rodoljube ustanike sa saveznim četama; ali udu sami Austrijanci i Englezi te puste na slobodu cijelu posadu francusku. Svugdje se razviju austrijske i engleske zastave. Pukovnik Natali dobije naredbu da odstupi sa svojom vojskom, a u toliko gradska narodna straža bi s mjesta razoružana, kao da je i ona neprijatelj. Ipak pustiše, da se cijelog tog dana viju zastave republike dubrovačke.

Nemoguće je iskazati bjesnilo i žalost Brgaćana i Župljana, kad se moradoše povući s vratâ od grada. Najžešći izmedu ńih htjedoše žrtvovati samoga Natali, a on se svojevoljno izlagaše ńihovijem udarcima, da ne nadživi slavu otadžbine. Ali kreposniji izmedu ńih obraniše i sačuvaše život onako odličnog rodoljuba.

Sjutra dan zatraži austrijski generô od načelnika dubrovačkog, da se stijeg dubrovački skine s narodnoga kopla. Ovaj mu poglavar odgovori, da ga je puk razvio i da on nema prava da ga skida. Tada generô Milutinović dade ga skinuti od samih svojih vojnika. Nakon toga bi dopušteno svoj vlasteli, koja bijahu sa ustašama, i samim ustašama, da udu privatno u grad.

Docnije bi skinuta sa svakoga mjesta zastava engleska; brodovlje englesko razvije jedra i ostavi u Dubrovniku samu vojsku i zastave austrijske.

Sastavi se iznova provizorna vlada u ime ćesara austrijskoga, ali po istome sistemu vlade francuske, osim nekih izmjena u civilnom zakoniku i u financijama.

Dne 15 februara general Milutinović učini, da svi civilni činovnici i općinski načelnici polože svečano provizornu prisegu vjernosti caru austrijskome, kralu dalmatinskome, kralu dubrovačkome i boko-kotorskome; istu zakletvu položi zatim sav kler dubrovački.

Knez Jero Natali takođe vlastelin dubrovački, komu su Englezi bili povjerili upravu na ostrvima dubrovačkijem, iza kako

ih bijahu osvojili, bi tako odlučan, da ih ne htjede podvrći vladi austrijskoj. On odgovori generalu Milutinoviću, da je ondje bila razvijena samo zastava britanska prije nego li se Austrija pridružila drugim saveznim vlastima u ratu proti Francuskoj; i da zato bez naročitog naloga engleskog admirala on ih ne će nikad podvrći austrijskoj vladi.[1])

Tada generô Milutinović spremi jednog svog adjutanta britanskoj vladi na Vis, da zaište predaju otokâ dubrovačke države; no regbi da taj oficir nije donio povoljna odgovora, jer ti otoci ostadoše još za dugo vremena pod britanskom vladom. Tako mala država dubrovačka ostade razdijeljena između vlade austrijske i engleske, a da više ne ostade ni prividne sjene ńene slobode i ńene republikanske vlade, za čije su se uspostavljeńe borili i iskazali svoje želje koliko vlastela toliko i puk cijele države dubrovačke.

*
* *

Ovo je pismo te ga je upravio plemeniti gospodin Marin Zlatarić Marku Marinoviću, poprativši ńim ńeke stihove.

Vrlo učtivi gospodine!

Malo stihova ali nadahnutih domovinskom ljubavlju prinosim Vam, da Vam izrazim domovinsko priznańe za nesumńive dokaze Vašeg junaštva, revnosti i rodoljubla, koje pokazaste onoga dana na časnome poprištu u obrani naše slobode, kad ne štedaste ni sam svoj život da odstranite naše nevolje.

Nadam se, da će ovaj moj slabi spjev, sasvijem da je potekao iz pera starca od sedamdeset godina pa dakle hladna vrača, biti oživljen vrućim i zvučnim glasom onih, koji će bolje od mene znati opjevati slavu naše mile otaġbine. Moje godine i bolježivost kojom je opterećeno moje zdravlje ne dopuštaju mi, da vidim ostvarene te svoje želje; ali Vi, dragi Marko, koji ste mlad, zdrav i pun rodoljubla, Vi ćete moći likovati videći nagrađenu revnost i svoje zauzimańe za opće dobro. U toliko pri-

[1]) Tri otoka Šipan, Lopud i Koločep, biše doista predani od Velike Britanije Austriji dne 13 jula, ujedno s Visom, Korčulom i Lastovom, koji docnije, bez Visa, sačińavahu dio dubrovačkog političkog okruga.

mite u ovom malenom daru iskreno uvjereńe mog odličnog poštovańa i patriotske ļubavi kojom se očitujem

Vaš najodaniji sluga i prijatel

Dubrovnik, 24 februara 1814. **Marin Zlatarić.**

In lode di Marco Marinović.

Versi.

Della Patria il dolce avento
Odi il plauso e la lode;
Ognun vuole in tal momento
Il tuo nome esaltar.

Tu mostrasti il petto audace
Nell' ardor del patrio agone;
Della patria qual sequace
Ti armasti a difensor.

Tra i più prodi tu veloce
Molto oprasti col valore;
Tra i sequaci allor ferace
Tu spiegasti il patrio amor.

Sul cammino del periglio
Esponesti la tua vita;
Della patria vero figlio
In te ognuno ammirò.

Tu de' primi allor volasti
Della Patria sulle mura,
E agli altri insegnasti
Di seguire il tuo valor.

Ognun cede al tuo commando,
Nè resiste al tuo furore,
Deponendo l' arme, il brando,
Riconosce il tuo poter.

Della Patria il sostegno,
Forse un giorno tu sarai;
In te ognuno vedrà un degno
Della Patria difensor.

O de' prodi ognor sequace,
Il tuo nome viva chiaro,
Nella pugna e nella pace
La vittoria il sequirà.

U hvalu

Dubrovčani ki su se hrabreno podnijeli u nabuni puka od grada za slobodu rodnoga mjesta i grada, na 27 đenara 1814.

Dum Miha Karamana

Pjesan.

Dubrovniče nebu ugodni,
Veselim se tvojoj sreći,
Er sinovi tvoji rodni
Vjerni su ti i ļubeći.

Ti si poznô i vidio,
Da je u ńima srca dosti,
U pogibî kad se bio
Od razora i gorkosti.[1])

Podiza se od ńih svaki
Vikajući: mir hoćemo;
Il' smo slabi, il' smo jaki,
Za mir umr'jet ne hajemo.

Dosta i dosta naša mati[2])
Zla podnese, tuge i jada;
Već je vrime za oblakšati
Od šta je davno ona rada.

---

[1]) Razumije se kad su bunbe orile grad.

[2]) Razumije se mjesto rodno, *grad.*

Zatim teče svak ureda,
Ńjeko tamo, ńeko ovamo,
Znani čini i zapov'jeda,
Mladi sluša i vrši samo.[1])

Tko bi srca i misli hude,[2])
U divonu ugnava se,
Da opravit zlo ne bude,
Straža ńemu tu stavļa se.

Kļuči od grada pitaju se,
Ko ih drža nije smio[3])
Ńih kratiti; davaju se,
I tad mirniji svak je bio.

Razoružat i izgoniti
Tudu stražu i vojnike,[4])
Svalit tope, ńih čavliti,[5])
Svijeh našijeh biše dike.

Osta u naš'jem grad rukami,
Puške, olovo, prah i tvrde,
Tad dušmanin dobro s nami
Prohodaše, er nijesmo rde.

Što učiniše naši tada
I bez boja opraviše;
Ļubav zajsto rodna grada
Dade im srca i odviše.

Onda dobri Dubrovčani,
Kijeh u gradu svuđ glas leti:
„Neka crknu ovi dušmani
„Viva, viču, Vlaho Sveti!"

Bio živ i zdrav, Vlaho Zglave,
Marinović, Koprvica;
Neumrle vaše slave
Spominńaće od dice dica;

Prijunački jer stupiste
Gdje pogib'ja bi i strah veći,
Jer smrt istu potlačiste
Naše jade za prisjeći.

Svak vam, braćo, zahvaļiva.
Na ļubavi vašom mnogom
I svijem harnost obećiva,
Kunem vam se višńim Bogom.

Nu najveće zahvalimo
Milostivu našem Bogu
I svi ujedno zavapimo:
Davamo ti hvalu mnogu;

Tva dobrota pokli, Bože,
Nas izbavi od zlijeh jada,
Ke zamislit niko može,
Ke podn'jesmo mi do onada.

---

[1]) Kovači, ki su s maļima inkjodavali ali ti čavlili topove pod tvrđavama od grada.

[2]) Pacioni, komandanat legioni italijanske, ki hotijaše u nabuni pobjegnut na tvrdu od Srđa, za oborit grad s topovima. Ali bi uzdržan od Iva Koprvice, Dubrovčanina.

[3]) Nardi, komandanat od place, komu puk ugrabi kļuče od grada.

[4]) Ovdi se razumije Vlaho Zglav, ki je oborio na tle dva topa, ki bješe pred Dvorom, i činio u isto vrijeme podložit oružje gandarmima tu od straže.

[5]) Marko Marinović, koji je činio čavliti dobar dio topova po tvrdam i činio poklonit oružje razlikijem vojnicima, ki tu bjoše od straže, to jest na *Mulu, Svetomu Jakobu* i *Leverinu*.

O ŽIVOTU I DJELIMA DIDAKA PIRA.

— Toma Kersa. —

Ora chi fosti piacciati ch'io sappia
. . . . . .
Col nome che più dura e più onora
Er' io di là, rispose quel spirto,
Famoso assai . . . . . .
Dante Purg. c. 21.

Naši Dubrovčani veoma griješe što ne nastoje da učeni svijet pozna djela Didaka Pira, drukčije zvanog Jakova Flavija. Da su ona poznata, uporedivala bi se s djelima Tibula i Propercija, i jamačno ne bi ništa izgubila kada bi se stavila uz najlepše umotvorine elegijaka 16. i 18. vijeka, koji su toliko odvojili i brojem i kakvoćom u pjesmama te vrste. Ali osobito griješe u tome što ga nijesu nikada pomenuli ni u kakvom spomeniku, niti ostavili potomstvu kakvu vijest o ńegovu životu. A ipak svak će priznati da im je to bila dužnost učiniti. Ńegovi zemlaci ne mogu da kažu ništa o ńemu, jer se on samo rodio medu ńima, pa ako i znadu da je ikada živio, jamačno ne znadu da je on bio takav, da je bio na diku zemli u kojoj se rodio. Većinu svoga vijeka proživio je u Dubrovniku; u Dubrovniku je i pjevao i, kad mu je muza zahvalnosti udahla neumrle stihove, on se odužio našim starima za gostoprimstvo koje su mu ukazali, kad je bio prognan iz domovine, tim što je mnogo pjevao u pohvalu Dubrovnika i pojedinih Dubrovčana svoga vremena, i ovi će zbog toga živjeti dugo u uspomeni potomstva, kao što će se zbog toga i Dubrovnik moći ponositi sve dok ńegove zidine traju.

Kako drugi Dubrovčani nijesu to učinili, pokušaćemo mi, koliko nam budu dopuštale slabe sile, da toj dužnosti odgovorimo. Ali kako, prema onome što smo rekli, nijesmo u stańu da iz raznih pomena pohvatamo biografske crte koje se odnose na našega dubrovačkog gosta, to ćemo gledati da nam on sam te crte pruži, i pokupiti i srediti ono što on sam o sebi napisa na raznim mjestima svojih pjesama. I dovodeći u vezu sva ta mjesta, doći ćemo dotle da on sam tako reći napiše

svoju biografiju, a kako su skoro sve ńegove pjesme veoma lijepe i po slikama, i po osjećaju, i po izrazima, vidjeće se da su takve i one pjesme u kojima on o sebi govori, i da treba da navedemo te podatke, za ono što je radi ńegova životopisa potrebno da ispričamo.

On se rodio 5. Aprila 1517. u Evori ili Ebori, jednomu od znamenitijih gradova kraljevine Portugalske (ne daleko od glavnog grada). To on sam pomińe u elegiji posvećenoj Nikoli Gučetiću,[1]) a još bolje u bilješkama koje je on dodao uz ovu lijepu elegiju. Prva se odnosi na drugi stih, u kojoj se pomińe: „... Evora otaǵbina pjesnikova u koju je kralj Jovan u naše vrijeme doveo vodu Srebrnicu, tako nazvanu po boji."[2]) Druga se odnosi na sedmi stih, i tu kaže: „Pjesnik se rodi 1517., god. 5-og aprila u koji dan padaju Cvijeti."[3]) U trećoj napokon, tumačeći posledńi stih, kaže: „Iste godine uništi Selim Veliki kralj turski sultansko carstvo."[4]) I uprav je 1517. godina znamenita najviše po tome što je Selim I. s ogromnom vojskom te godine pregazio i opustošio Misir, učinio ga provincijom i uništio carstvo mameluško.

Bilo bi odveć dugo kada bi smo išli nabrajati sva mjesta gdje on spomińe svoju otaǵbinu. U svakome od tih mjesta pokazuje se on veoma ńežan prema ńoj i želan da je poslije duga progonstva opet vidi i da u ńoj ostavi svoje umorne kosti. Dosta će biti da navedemo jednu elegiju, koju, i ako već prije pečatanu, mi ipak smatramo za potrebno navesti in extenso, punu ljubavi prama domovini, i ujedno punu ǵneva prama onima koji su bili krivi što je on bio tisuće milja daleko od ńe. Napisa je god. 1583. od prilike, u Hercegnovome, malom gradu u Boci Kotorskoj, gdje se bio svratio u svojoj starosti. Po ńoj, a i po bilješkama koje joj je on nadodao i koje se većinom odnose na ńegov život, očito je da je bio Jevrej, da je ustrajao u svo-

[1]) Ovdje se navadaju nekoliko stihova iz pomenute elegije koji se odnose na dan, mjesec i godinu ńegova rođenja.

[2]) Eboram poetae patriam innuit, in quam Joannes rex aquam a colore Argenteam dictam aetate nostra deduxit.

[3]) Natus est Poeta an. 1517. 5.ta die Aprili, sub auroram, in quam diem solenne festum incidit.

[4]) Eodem anno Selimus Magnus Turcarum rex, Sultanicum imperium evertit.

jem vjerovańu i zato bio prognan iz svojeg zavičaja.[1]) U ńegovim pjesmama ne nalazimo nigdje ko su mu bili roditeli. Upitan od svoga prijatela Scipijona Lukarića o rodu, domovini i ost., odgovara mu on jednim epigramom, u kojem kaže da pripada rodu Aronovom i ńegova brata. To nam svjedoči da mu je otac bio kakav nepoznati Jevrejin.[2]) Posledńi distih ovog epigrama pun je mržńe proti inkviziciji i sudu, koji je zabrańivao Jevrejima pod kaznu smrti i gubitka imańa ispovijedańe ńihove vjere na pirenejskom poluotoku.

Ne bismo mogli kazati u kojem je gradu Španije ili Portugalije on svršio svoje nauke, jer nam on to ne spomińe ni na kakvom mjestu. Samo to možemo utvrditi da je imao za učitela u dijalektici dominikanca Sota iz Segovije, koji je imao svoju katedru u Salamanci. O ńemu kaže Pir: „Sotus iz reda dominikanaca, nekada učitel moj u dijalektici, svojim božanskim znańem proslavi Španiju".[3]) A da mu je neki Pincijan bio učitelem u retorici, doznajemo iz jednog mjesta gdje pripovijeda da ńemu duguje neke vijesti o Gastonu Fokseju ili Foix, glasovitom teologu portugalskom, u čiju pohvalu i napisa jedan epigram.

Iz domovine izade u 18-toj godini 1535. Evo kako nam on sam to pripovijeda. On bijaše posvetio 18 distiha latinskih (većinom u pohvalu, pońeke u pokudu) osamnaestorici portugalskih kraljeva, od Alonsa I. do Filipa II.; u onom u kojem govori o Ivanu III. nadodaje ovo: „Pod ovim kraljem, na zapovijest očinu, u 18-toj svojoj godini ostavih zavičaj i ńegove lijepe predjele god. 1535, a ovo pišem suznijeh očiju".[4])

Ovdje treba da zastanemo malo, da razjasnimo ono što smo gore kazali o progonstvu pjesnikovu i o uzrocima toga, a što nam se na prvi mah čini nerazumljivo i protivurječno. U elegiji „O progonstvu" („De exilio suo") okrivljuje pjesnik Ferdinanda Katoličkog koji je umro 1516. i Isabelu Aragonsku koja

[1]) Ovdje je navedena cijela elegija.

[2]) Ovdje se navada epigram.

[3]) Sotus e Predicatoria familia olim praeceptor meus in dialectis, divinarum litterarum scientia Hispaniam illustravit.

[4]) „Sub hoc rege, iussu patris, quod non sine lacrimis scribo, et patrios fines et dulcia rura reliqui an. 1535."

je umrla 1504, kao uzroke svoga progonstva pa i inkvizitore Melija i Pareda i ńihovo progańańe Jevrejâ, a u biležci koju je sam nadodao distihu u pohvalu Ivana III kaže naprosto da je pod ovim kralem otišao u progonstvo na zapovijed očinu.

Kako dakle da to objasnimo? Sve da su god. 1535. bili u životu kral aragonski i kralica kastilska, kako su oni mogli nauditi jednom Portugalcu nad kojim ne imahu vlasti? A kako je opet on mogao „ostaviti pod kralem Ivanom svoj zavičaj?“ Gledajmo da li nam je moguće to razjasniti pomoću povjesti.

(Nastaviće se).

Dubrovnik.

S talijanskog preveo
N. M.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Iće, god. 1887-1902. Rikard Katalinić Jeretov. Treće izdańe.

Замислите човјека који је имао и има прилике да пропутује и упозна свијет од најмањих сеоцета до највеће пријестôнице, човјека родољуба који трпи ради невоља своје домовине, човјека сјетне пјесничке душе из које му сваки утисак мами пјесму коју не може да у стиху изрази; спојте све то троје, космополиту, патриоту и пјесника, у једно, добили сте слику Каталинића као писца пртица, ауктора »Иња«.

Каталинић је претежито пјесник сјетне боли, не оне боли пуне очајног песимизма, него пјесник тихог милосрђа. Ово милосрђе има свој извор у том што пјесник не види у свијету ни доста правде ни доста среће, што не остаје без утјецаја на његову меку и њежну душу пуну доброте. И као такав гледа на свијет око себе и износи пороке покварених људи, описује страдање невољникâ, показује побједу неправице над правицом, гледа узајамну неискреност модернога друштва, жали јаднике презрене од својих ближњих, открива нам надаље невјерност и краткотрајност љубави, грамзивост за новцем и добитком, те насилност и демонску страст, која несмиљено уништава много и много њежних и слабих бића. Све те

ствари он изражава у кратким и малим сличицама, у одсјечно насликаним контрастима, у јаким антитезама, елегичним и дискретним рефлексијама, каткад у алузијама и симболима. У свему томе, он тужи и жали. Каткад пак мјесто да жали, он шиба сатиром. Није то забавна сатира пуна хумора (којега ипак има на којој страници »Иња«), већ је то иронија и сарказам који је пјесник употријебио да узалуд не проспа своје сузе.

Каталинић као писац цртица специјално хрватске патриотске нарави има мање симбола, а више рефлексија и више тенденције. Можда ће когод приговорити да износи врло обичне и ниске случајеве, те да ваљда у неким цртицама (као н. пр. у »Црвенкапићу«, који је хрватско дијете а иде у школу Lega Nazionale) има нешто страначкога. Али ко познаје љуту борбу између хрватског и талијанског елемента у Истри (одакле је Каталинић родом), одмах ће увидјети не само да тај приговор није оправдан, него ће и признати да су овакове цртице најискреније у »Иње«.

Као свој и независан човјек, Каталинић мрзи данашње стање своје домовине. Знајући да ово својим земљацима не може јасно изразити, употребљава алегоричне ријечи. Карактеристична је у овом погледу сврха цртице »*Лав*«. Описујући заробљена лава, »краља Сахаре«, гдје плеше, наставља:

„. . . . Ја не могох да даље гледам тог заробљеног лава. Сјетих се „другог лава поноснога и силног, који је крв лио за кршћанство и слободу, „те га прозваше: antemurale christianitatis. Тај лав, тај див заробљен плеше „данас кривњом властитих синова уз свирку „*Wiener Walzera*“ и „*Czardaša*“, „па ми се причинило ко да је томе лаву намијењен онај пронични: танцај „медо!“

Каталинић, рефлектујући на нашу народну неслогу, враћа се својој тузи и меланхолији, као н. пр. у цртици „*Гаров*“ и „*Сније ханџар*“, гдје се бави завађеном браћом једнога нам рода. Тако исто сјетно рефлектује пјесник говорећи одродима свога рода, којих увијек има гдје су сукобљена два супротна народна елемента, па тако и у нас и у Истри. Иначе, када говори о роду своме у опће, видимо у њему свијесног патриоту и оптимисту, који се нада сигурној бољој будућности.

Као пјесник у прози, Каталинић је створио доста управо поетичних и оригиналних прича. Има их три врсте. Или се служи начином баснословаца, стављајући животињама у уста

разне мисли и науке; или персонификује неживу ствар, те је заодјене у пјесничко рухо, или ствара приче чисто поетичне без икакве друге примјесе. Има их у „Ињу“ доста: „Мајчин цјелов“, „Радост и туга“, „Суморна лађа“, „Ловор“, „Срећа“, Небески дар“, „Дивља ружа“, „Абелов запис“, „Крјепост“ и друге од којих нам простор не допушта да коју цитујемо.

Преказасмо Каталинића као човјека пуна милосрђа према човјечанству уопће, као писца патриотске тенденције, као пјесника у прози: сада изведимо опћи суд о њему.

Као и у својим другим дјелима, тако и у „Ињу“, које је ради интересантне разноликости и лагахног стила постало приступачно и најширим круговима, Каталинић ради каткада на брзу руку, импресионистички, од часа до часа. Да је Каталинић гдјегод помњивије пазио и бирао што мање познате предмете те настојао да буде оригиналнији и свјежији у садржају; да је на којем мјесту употријебио снажнији израз; да је каткад избјегавао реторично уљепшавање и конвенционалне фразе; напокон да је у писању цртица био што више штедљив и што ријеђе их писао — његово добро „Иње“ било би тање, али боље. Велики Тургењев, ненаткриљиви зачетник тако званих „пјесама у прози“, није написао ни трећину колико Каталинић.

Криво би ипак схватио овај приговор ко би га хтио примијенити на читаву књигу, јер је Каталинић створио доста цртица посве својих и оригиналних. Каталинић је гдјегод заборавио знамениту Пушкинову опомену: Пјесниче, прама себи буди најстрожи судац!

Дубровник. **Арсен Вендељидес.**

OCJENE I PRIKAZI.

Priče Milana Budisavljevića, sveska II. „Bijedni Ljudi“. Mala Biblioteka br. 26 i 27. Mostar 1902.

Milan Budisavljević voli da opisuje život s ńegove slabe strane. Veselje, uživańe, sreća, bogatstvo, sve to prolazi pred ńegovim očima neopaženo! Ńega kao da se ne tiče sreća i zado-

voljstvo. On gleda život onijeh nevoljnijeh seljaka, njihove nesreće duboko osjeća njegovo srce; on voli te *bijedne ljude* i iznosi nam njihove haraktere.

U knjizi, čiji naslov gore ispisasmo, ima sedam — kako ih on zove — priča, a bilo bi tačnije slikâ.

Prva je *Naš Ugljenar*. Stari je ugljenar u velikoj nevolji. Imao je svoje unuče, lijepu Smiljanu, koja pobježe u grad sa svojim mladim, ostavivši stara, samohrana starca. Starčeva se srca duboko kosnu Smiljanina nepromišljenost.

Ovdje je veoma lijepo istaknut onaj psihički momenat, gdje se ljubav, neograničena starčeva ljubav prama svojoj Smiljani s jedne strane, a s druge pošteńe i strah božji bore u starčevoj duši! Ko pobjeduje? Moral i pošteńe. Stari ugljenar ne će više da čuje za Smiljanu. Ovo je prava slika starca ugljenara, koga nam Budisavljević uprav majstorski iznosi. Mi baš kao da gledamo starca i njegove sijede vlasi, staračka pogrbljena leđa s izderanim prslukom, pa one zamusane ruke s poderanim rukavima; njegovo je srce gola, divlja pustińa. Osobito je važan čas kad starac ugljenar, iza teške borbe, oprašta Smiljani. Ovo vam je duša njegova. Milost, moral, strah božji i pošteńe, to su one vrline starčeve koje i najńežnije osjećaje srca i roditeljske ljubavi prekidaju. Smiljana je umrla u karlovačkoj bônici „nelijepom smrću". Na koncu, onaj filosofski usklik: „Starče ti bezbrižno spiš!" kvari mnogo ovu inače lijepu priču.

U priči *Monsieur Leseps* pisac nam se prekazuje u pravoj slici. I u prirodi on slika samo sumorne momente. Kao ljude tako i prirodu, prikazuje nam u istoj svjetlosti. On nikad ne vidi vedra neba, lepote prirodne njega se i ne tiču. Ovakijem načinom opisivańa prirode ističe se Budisavljević s potpunim uspjehom.

Glavni junak ove priče jest naravno *Monsieur Leseps*. Ko je taj Ličanin sa širokim bijelim čakširama, ne baš moderna kroja, sa šubarom a francuskim imenom? To vam je lički seljak, koji se probija po daleku svijetu da steče parče nasušnog hljeba i da prehrani sebe, svoju ženu i dijete. Njega sreća nanese čak do sueckog kanala. Kako on uvijek spomińaše Lesepsa koji je gradńu preuzeo, to ga njegovi seljaci tim imenom i prozvaše. Zaradi nešto i povrati se na svoje ognište, ali mu

žena odbježe u drugo selo, dijete umre. Pomiri se sa svojom sudbinom i stade da radi samac. Nagovarańem općine pomiri se sa ženom, koja ga pokrade i htjede da uteče. Nemu se smrče i kidisa nožem na ńu. Sud ga osudi na robiju, iz koje izade slab i iznuren. Lički Leseps je „nesrećne ruke" kao i ńegov francuski imeńak. Razloženа ńegova o shvatańu dužnosti i života, na svom su mjestu. On je također i nešto naučio. Zna četiri jezika: bio je „u svijetu". Nije on onaj palanački ili seļački tip, koji se vrati iz svijeta u uskim pantalonima, sa zlatnim sahatom, debelom zlatnom verigom, pun prstenova, kakovih svaki dan sretamo. Ne, Leseps je dobar, savjestan radnik i pametan čovjek.

Budisavļević voli da slika poroke i mahne, i to ńegovo slikańe je veoma vjerno i istinito a prožeto tendencijom moralnom. U ovoj priči on opisuje još i pijanstvo, terevenku, i to među ženama. Seļanke se jedna drugoj tuže kako im muževi malo šaļu iz Amerike: „Jedva, drugo moja, skucaš za ovu kaplicu, da održiš ovo malo još života." Tako opisuje on. Ili opisuje lijepu i mladu seļakińu koja se srušila pijana. „Crna joj se kosa rasplela i razbašurila. Mahala je rukom, udarala se po razdrļanim prsima i dozivala (onako izvan sebe) pojedine kirijaše i pisara. Od nekud doletio lijep i punačak mališan od nekijeh četir-pet godina, stao joj čelo glave, plakao i dozivao iz svega glasa: majko, o majko!" Crna slika, koju ne volimo nikako.

U priči *Kirijaš Kalinić* opisuje nam pisac živo jednog kirijaša, veoma dobra srca. Bila je zima, vijala je gusta snježana mećava. Na putu srete jedno siroto djevojče, u pola smrznuto i odrpano. To je jedna sirotica koja ide kući. Kaliniću se ražali i primi je do sebe u kola. „Vjetar povija poderanom sukńicom oko ńe i okrajkom mokra joj rupca udari u lice." Kirijaš dobra srca prikrije je dobro. Mi već čekamo nesreću. I eto je, kola okrenu niza stranu u strminu, prečag popusti. Videći se u pogibli Kalinić, da spasi dijete, baci ga iz kola; ono završišta ali ostade u životu. Kalinića kola pregaze.

Priča *Suze*, to vam je opis jednoga seļaka koji ne voli svoju poštenu i lijepu ženu jer je bez djece. On se daje na bećarski život. Omrzje mu i kuća i žena. Dok mu jednog dana

žena ne prišapta: „Bog se smilovao!“ Ove su riječi učinile silno djejstvo na dušu Jankovu. On se promijeni sav, zavoli svoju Milicu. „U to sunce izgrija, a iz jednog oblačka prosipi sitna kišica; blistaju se sitne kapljice na sjaju sunčanom, kao ono biser na carskoj nevjesti. Kažu da je to časak sreće u životu ljudskom!“ Ovako završuje doista veoma krasna pjesma prirodi. Ova je priča iz života obična stvar, ali koja je majstorski izrađena.

Priče bez natpisa su jedna komično-žalosna priča. Siromašak seljak Raćo hoće da krsti prvo muško dijete, ali ne može da nađe kuma. Na koncu se namjeri jedan stranac i pridrža dijete na krstu, davši mu ime Kornelij. Ali evo belaja! Raćo zaboravio ime djetetu i cijelim putem ne može da ga se sjeti. Povede dijete kući na saonicima, metnuvši ga u kolijevku. Misli i predomišlja se Raćo, kako ono bješe djetetu ime, broji sve svece u kalendaru, pa sve badava. Ko će od bruke i sramote da dođe u selo i pred strinu Đuku, kako da ga zovne po imenu? Da ńu zapita? — To ne smije, ali će on da se posluži prijevarom. Ako i ona bude zaboravila? Naopako po ń. Udara bijesno po konjma, saonice lete, ali imena nikako da se sjeti. Ni Đuka ne zna imena, zna samo da mu dadoše kumovljevo ime, i ništa više. Raću se smrači pred očima. On htjede da pogleda dijete, ali kolijevke nema! Raćo da poludi. Nađe dijete smrznuto, ukočeno. „Učini mu se kao da je neko više biće prošlo tuda i zgazilo ga, baš kao i ljudska noga što gazi sitne mrave, i osjećajući kako je malen prama tom biću, klonu još duble glavom...“ U ovoj je priči fino i niansovano izveden prijelaz iz komičnosti u žalost. Pisac je veoma dobro spojio smijeh i suze u jednu harmoniju, tužnu elegiju propale sreće.

Priča *Gdje si Gospode* počiňe divnim opisom badńega dana. — Mi smo malo gdje naišli na onakav opis prirode. Po najgorem zimskom vremenu, jedno siroče putuje da se prehrani. To siroče od osam godina ide tetki Marti, da ga ona hrani, jer ńegova udova mati ne može da ga prehrani.

Na jedinstveni je način opisana borba ovog siročeta proti sili vremena i mećavi. „Dijete se svojim slabim nogama jedva promiče naprijed; nad ńim se ori divlja pjesma snijega i bure, a kroz klance i gudure razlijegaše se duboko hujańe kao pjesma samrtna, prekinuto bijesnim zviždańem. Siroče klonu.“

Zatim se opisuje kako dva vojnika koji iđahu kući da proslave badńe veče, naidu na siroče, povrate mu u pola smrznutom život, dovedu u grad i traže mu skloništa. Zakucaju na vratima siromaške kuće, i siromasi prime dijete. „Gdje si Gospode!“ uzdišu jednako vojnici cijelijem putem: „Ovdje je Gospod“ uzviknu oni kad se siromaška kuća milostiva pokaže.

Ovo je najlepša priča Budisavljevića. Tu se on uzdiže do visoke, čiste, evangjeoske ljubavi i ulijeva nadu. Jakim potezima iznosi kontrast izmedu bogatih i siromašnih, i slika ljubav i djecu.

Posledńa je priča *U Žiginu Klancu*. U ńoj se opisuje stara pjesma svekrve i nevjeste, koju ova posledńa progoni i tjera iz kuće. Predmet star, ali je ovdje veoma dobro obraden.

Budisavljević je jak pripovjedački talenat, koji nam prekazuje nama prilično nepoznat život, to je život *„bijednih ljudi“*. On ih osobito voli. Harakteri i tipovi vrlo su dobro ocrtani. Samo što se čini da Budisavljević u pričańu katkad gleda na natpis *bijedni*, što uvijek nije dobro, jer se tako krńi cjelina a efekat gubi jačinu. To se lako dade zapaziti. Jedinstvo cjeline izgubi mjestimice iz vida u opisivańu kojeg prizora koji on voli. U načinu izlagańa on je pristaša ruske realističke škole, osobito mladijeh pisaca, čiji se utjecaj dade lako opaziti. Ńegov će kraj dobiti u ńemu bez sumńe svoda Matavulja, Sremca i Janka, jer on ima sve potrebite darove za to. On je mlad još, a srpska literatura može s potpunim pravom da u ń polaže velike nade.

Dubrovnik. **Stijepo Kobasica.**

BILJEŠKE.

KNJIŽEVNOST.

U ovom broju počińemo u prijevodu donositi solidno izraden i lijepo napisan a kratak talijanski sastav Tome Kerse *O životu i djelima Didaka Pira* (Della vita e degli scritti di Didaco Pirro, 1826) čije je nekolike pjesme, prije kratkog vremena, izdala Srpska Dubrovačka Štamparija kao II. svesku Srpske Dubrovačke Biblioteke. Toma Kersa, jedan od onih učenih Dubrovčana koji su početkom prošloga vijeka održavali književnu aktivnost u Dubrovniku, i pisac dvaju kratkih takode talijanskih sastava, sličnih po-

menutom, a pod naslovima „O životu i djelima Đorđa Ferića“ (Della vita e delle opere di Mons. Giorgio Ferrich, 1824) i „O slavnim Toskancima koji su u razna vremena bili u Dubrovniku“ (Degli illustri Toscani stati in diversi tempi a Ragusa, 1828), napisao je do sad najbolju i najpotpuniju biografiju i ocjenu djelâ našega latinskog pjesnika, i mi smatramo da ćemo najbolje učiniti ako, mjesto svakog prikaza Pirovih djela, donesemo u svomu listu ovaj interesantni sastav Kersin, koji preporučujemo stručnije obrazovanim čitaocima. Latinske pjesme koje se u sastavu navode, izostavili smo.

***

Naše članke *Dvostota obljetnica osnovanja grada Petrograda* od S. D. O., i *Književno odlježenje na zemaljskoj izložbi u Srbiji* od Viatora preštampali su iz „Srđa“ izvjesni listovi na strani. Prvi je preštampan u „Slavenskoj Misli“ a drugi u „Beogradskim Novinama“.

***

Svadbeni i pogrebni običaji na selu u gornjoj Hercegovini od *Tome Bratića*. — Sjem Vukovih bilježaka, u nas je malo, veoma malo spisa o svadbenim običajima: o pogrebnim, uopšte nimalo. Tek u potonje doba izadoše na vidjelo krasni prilozi L. Grđića-Bjelokosića, A. I. Carića, I. Klarića i dr. A bosansko-hercegovački običaji još su primamljivi, i ako su poslije okupacije izgubili mnogo štošta od svoga primitivnoga sjaja i značajnosti, valja da radi zazirańa i zajedljivih poruga kulturträgera. U ovoj knjižici, učevni pisac g. Bratić opisuje običaje iz gorńe Hercegovine, biva kotara: Nevesińa, Gačkog i Bileće. U dijelu „svadbeni običaji“ krasni su opisi zagledańa i prošńe, ugovora i svadbe, prinosa i polevačine, odbjeglice i otmine, pohoda i prvotoča, gatańa i namirivańa bračnih nesuglasica, a divno je i ono nekoliko pjesama i pripjevaka. I nas, na garištu obamrle slave, ti običaji sila interesuju, jer u nima nalazimo veliku sličnost s običajima naših seljaka. Nije uzalud ono češće pominańe naših hroničara: „Dođe dosta naroda u Dubrovnik sa svojim imańem, iz Bosne“ (vense assai giente in Raguxa con suo auere de parte de Bosna) iz onog vremena, kad su posljedńi pasovi solinskih i epidavarskih doseljenika, romanske krvi, otvarali kapije svojih dvorova Srbima današńe Herceg-Bosne. Pa to su spomeni predašńe obilatosti u onim niskim, čađavim potlehušicama, „bijelim dvorovima“ naše pjesme, gdje je narod stvarao sitne epe, vrijedne da stanu poredom uz Homerove epopeje. U nastajnim vremenima, kad rad naše začmale omladine ne bude sve i svja potpis s prikrpom „stud. phil.“ jali „stud. iur.“: kad se epitet „akademski“ ne bude isticao samo u salonskim zborovima, na igrankama i u zdravicama, što samo za čas oduševljuju: no kad naša omladina, raskrstivši se sa zazirańem od prostog naroda, pođe tragom Vukovih učenika, možda će kogod od amo uporediti te običaje s našim. Resultat uporede, bez sumńe, pokazaće narodńe jedinstvo, koje sve preprijeke ne mogoše zbrisati.

P. K.

***

Rječnici. Izišla je i druga sveska *„Francusko-srpskog Rječnika“* Nastasa Petrovića, u preradi Bogdana Popovića, profesora V. Škole u Biogradu. Time je završena ova vrlo potrebita ručna knjiga koju preporučujemo sva-

kome koji izučava lijepi i korisni francuski jezik. Obje sveske staju 12 franaka. — Miloš Anđelković, prof. u Jagodini (Srbija), izradio je poveći *Rječnik rusko-srpski.* Cijena 10 franaka. I ovaj rječnik preporučujemo onima što žele učiti ruski, koji jezik svaki Srbin bez pô muke za kratko vrijeme može izučiti.

***

U posljednoj redovnoj glavnoj skupštini Matice Hrvatske, 26. jula ove godine, izvijestio je tajnik Dr. Ante Radić između ostalog i o radńama koje su u rukopisu stigle na Matičin Odbor. Među raznim naslovima vidimo i roman *„Danijele Cortis"* od Antonija Fogazzaro, u prijevodu popa Marka Vežića, koji je i prije objelodańivao po hrvatskim listovima u prijevodu kraće Fogazzarove pripovijesti.

***

Xeres de la Maraja u ńemačkom prijevodu. — U 15-om broju ńemačkog polumjesečnika „Aus fremden Zungen" izišle su u krasnom prijevodu g.đe Villy Vukelić četiri pjesme elegantnoga hrvatskoga pjesnika *Milana Begovića*, poznatog pod imenom „Xeres de la Maraja", auktora fine zbirke „Knjiga Boccadoro". Iz ove knjige su izvadene te četiri pjesme. Jedna je „U poljima", najduļa pjesma u knjizi, a ostale su tri iz cikla „Mistični Soneti". Prijevod je tako krasan i tačan da izgleda originô.

***

Lav XIII. kao latinski pjesnik. „Srpski Književni Glasnik" pod gorńim naslovom donosi u bilješkama ovo: „Povodom smrti Lava XIII govorilo se o ńemu sa svake tačke gledišta, pa kao i pjesniku, i to latinskom. Lav XIII bio je sa ńemačkim istorikom Teodorom Momzenom čovjek koji je najbolje znao latinski, i u isto doba to je bio posljedńi pjesnik latinski. Još kao svećenik, pod imenom Joakim Pecci, izabrao je sebi pjesničko ime Neandro Eracleo — ime brodara i poluboga, koji treba da vodi borbu Svetoga Petra i predstavļa svoga boga na zemļi; tražio je inspiracije, kao i humanisti, iz doba obnove, više u klasičnoj starini no u hrišćanskim uspomenama. Najveća mahna papinih pjesama je što su hladne kao ploče na grobovima. On je pisao stihove sve do same smrti, i posljedńa djela su mu u isti mah i najlepša. Posljedńe ńegovo pjesničko djelo odiše mirnoćom klasičnih mudraca, jednoga čovjeka koji se oslobodio svih predrasuda, a ipak ostao vjeran ličnosti Hristovoj."

***

Nove knjige:

= Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskoga naroda. I. odjeļeńe. Knjiga II. Stari srpski zapisi i natpisi. Skupio ih i sredio Ļub. Stojanović. Knjiga II. Biograd. Državna Štamparija 1903. Cijena 6 dinara. 8°. Str. 482.

= Katalog Narodne Biblioteke u Biogradu. IV. Rukopisi i štampane knjige. Sastavio Ļub. Stojanović. Biograd. Državna Štamparija. 1903. Cijena 7 dinara. 8°. Strana 445.

= Naši pomorci. I. Mali. Napisao B. Đ. Pomorac. Biograd. Štamparija P. Ćurčića. 1903. Izdańe Kolarčeva fonda (100.ta sveska). 8°. Str. 150

= Kaluđer. Spjev M. Milanovića. Sarajevo (R. Savić). 1903. Cijena 50 pot. 16°. Strana 77.

= Ašiklije. Pjesme Osmana A. Đikića. Mostar. Srpska Štamparija Radovića. 1903. Cijena 1. kruna.

LICA.

16. ovog mjeseca navršio je g. *Marko Car* 25 godina svoga književnog rada. Počevši svoju literarnu karijeru u „Slovincu" 1878. godine prijevodom Dumasove „Gospođe s kamelijama", on je, dok su mnogi njegovi drugovi posustali odmah s prestankom ovog preteče našega lista, aktivno nastavio raditi na književnom polju, i za ovih dvadeset i pet godina napisao oveći broj članaka i knjiga. Njegovi putopisi „Venecija" i „U Latinima" kao i pripovijetke „S Mora i Primorja" koje je zajedno s g. Josipom Bersom radio i izdao, uvijek su interesantne knjige, u kojima se lakim, prijatnim i književnim stilom govori o predmetima što zanimaju misaone ljude i ljubitelje umjetnosti. Njegovi literarni eseji koje je za ovu ili onu priliku pisao pa docnije, po ugledu na francuske i druge pisce, s puno prava sabrao u dvije knjige davši im lijepi naslov „Moje Simpatije", više će mu vrijediti nego pomenuti putopisi i pripovijetke. U njima on, negdje potpunije i iscrpnije, negdje pak lakše i ovlašnije, pregleda i analizuje rad ili slika književne portrete Njegoša i Matavulja, Carducci-a i A. Dumas-a sina, Castelara i drugih književnika naših i stranih; a sve to čini na način zabavan i interesantan, i u stilu u kojem se osjeća dobar utjecaj modernih svjetskih uzora. Ako možda u kritici nije mogao da pretekne izvjesne kritičare, koji su se u našoj književnosti poslije njega pojavili, ipak je gosp. Car duže vremena bio jedan od najboljih literarnih kritičara naših, a to nije mala zasluga, naročito pri slabim književnim prilikama u našoj pokrajini.

„Brankovo Kolo" mu je, povodom ove dvadesetpetogodišnjice, s razlogom posvetilo uvodni članak kao svom starom i vrlo aktivnom saradniku. „Srđ" od svoje strane također čestita gosp. Caru ovaj književni jubilej.

DRUŠTVA I USTANOVE.

Biblioteke. U Kotoru, 20. o. m., u ime pedesete obljetnice Brankove smrti, održali su Srbi lijepu svečanost u čast srpskoga pjesnika. Tom prilikom oni su odlučili osnovati srpsku biblioteku kojom će se moći besplatno služiti svi Srbi u tom gradu. Kad se pomisli kako je u ovim stranama često puta teško doći do srpske knjige a kako osjetnim potrebama odgovaraju javne biblioteke, to se ovaj korak Srba Kotorana može samo s hvalom pomenuti. Želeti je samo da i drugi, ma i manji, gradovi na Primorju za ovim primjerom pođu i ovo isto učine.

U Zemunu, srpska omladina, u isti dan kad i Srbi Kotorani, odlučila je osnovati javnu srpsku biblioteku.

***

24. o. m. davalo se u K. S. Narodnom Pozorištu u Biogradu *Ćorovićevo veče*, i tom su se prilikom igrala tri nova komada njegova: „Stana Rankovićeva", „On" i „Vladika u Poljicama", sva tri u jednom činu.

SRĐ

God. II. Dubrovnik, 16. Oktobra 1903. Br. 19.

ISUS HRISTOS I PTICE.

— Ljudevit Vuličević. —

— Ćaća, reče neki mladić kojemu će biti bilo jedno osamnaest godina, jutros prolazi više našega mjesta mnogo jata ptica. Neke od ńih lete visoko, visoko, toliko visoko ispod oblakâ da se jedva vide, i nigda ne sidu da se malo zaustave i odmore. A neke druge (i ove su malene, šarovidne, veoma krasne) sidu, sjednu na stabla, na crkve, na zvonike; ondje malo počinu, poprave kļunom krila, popjevaju, pa se dignu, i lete.

— Ćaća, ja ih gledam, pratim sa žeļom, i ostanem žalostan, što ne mogu s ńima..... Mile su mi ptice; slobodu im u srcu živo ćutim..... Ja im nigda ne takoh gnijezda. Kad u stablima pjevaju, i lepršaju od grane do grane, rekao bih da su stabla živa, da imaju ne jednu dušu, nego hiļadu ih. Stablo bez ptica, kuća bez djece; dubrava bez ptica, varoš bez stanovnika.

Otac odgovori:

— Jesen je, i o jeseni se ptice sele, ili zbog studeni koja nastaje, ili zbog hrane koje im nestaje. I ja baš, kako ti, s velikom sućuti i ļubavi gledam one nebeske stvorove. Ptice mi čine uzdisati; ja za ńima uzdišem kako bih uzdisao za dobrom koje me ostavļa, koje gubim. Uzdišem za ńima misleći o tvojoj materi; ńena duša poletjevši daleko od nas, poput ptice, ostavi nas u gorkoj žalosti.

— Što ti, ćaća, misliš o golubici, o kojoj govore sveta pisma?..... Duhovi se često prekažu kao golubica. Neke poglavite francuske novine dirļivo kazivahu da su u Parizu, kad bî opijelo sinu trećega Napoleona oni, koji prisustvovahu, vidjeli golubicu letjeti po crkvi. Neki Englez zakle se pred sucem da je vidio Jovanci od Arka, kad izdahnu na lomači,

iziti iz usta golubicu, koja (čudan dokaz ńene nevinosti) poleti k nebu. Ovako se isto priča o Polikarpu, slavnome mučeniku Isusa Hrista; iz ńegova pepela izide jedna bijela golubica, i uprav uzide na nebo. Pa i Duh kao golubica side na Isusa, kad, kršten od Jovana, izide iz vode. Ovo se čita, i ovo mi se čini krasno.

— Kako sam ti rekao, odgovori otac, uvijek s ļubavļu opažam ptice, ali se u meni ova ļubav umnoži od kad sam pročitao u Jevanđeļu ono što Hristos govori o pticama.

— Mnogo si mi puta, ćaća, rekao, pa si mi i preporučio da čitam onu ńigu, ali ja, lijenština, nijesam još našao tome vremena. Ala, ćaća, kaži mi što Hristos govori o pticama.

— Hoću drage voļe, reče otac, i možda će ti biti koristan naš razgovor. Pomńivo me slušaj, dobro razmišļaj ovo što ću ti reći. Kako živine, tako i ļudi ulaze u život noseći, imajući u sebi strah. Ako dobro paziš, vidjećeš da se okolo tebe sve straši; živi se straše, i strah je ńima voda i spaseńe. Neke malene živinice koje nemaju straha, ili se nama čini da ga nemaju, lako poginu; lov su i hrana drugijem, jačim i opreznijim. Više medu ńima nego medu drugijem smrt kosi. Ovaj spasonosni strah može u čovjeku proći mjeru, i može ga smesti; može mu oslabiti pouzdańe, srčanost i vjeru. Ļudi u kojima je pretežan strah ništa ne mogu, ništa ne vaļaju. Hristos pozivļe nas da gledamo vrapce, koji slobodno i veselo cvrkuću po plotovima i po krovovima naših kuća. U Isusovoj otaġbini, kao i kod nas, ima mnogo vrabaca, i za to su cijeni. Hristos govori: „Ne prodaju li se dva vrapca za jedan dinar? Pa ni jedan od „ńih ne može pasti na zemļu bez Oca vašega". A na drugome mjestu govori da ni jedan vrabac *nije zaboravļen pred Bogom.*

— Ćaća moj, poviče sin, kako su pune ļubavi te Hristove riječi!..... One proizlaze iz ńegova srca, i proste su kako cvijet, kako osmijeh nejaka djeteta.

Nastavi otac, i reče:

— Hristos, da uslobodi svoje učenike, reče im: „Ne bojte „se; vi ste boļi od mnogo vrabaca". Reče im: „U vas je i kosa „na glavi izbrojena. Ne bojte se dakle; vi ste boļi od mnogo „vrabaca." Ako pred Bogom nije zaboravļen malen vrabac, kako

će pred ńim biti zaboravļen Hristov učenik, koji se s potpunim pouzdańem i vjerom na ńega oslonio? Neka se hrišćanin nigda ne boji, neka vavijek misli i živo osjeća da mu je Bog otac, da je Bog tvrda i mogućna obrana onijem što se uzdaju u ńega. Za to ćeš ti od danas, sine moj, kad uzbudeš čuti vrapce žuberiti po stablima i handračama, podignuti misao i srce ocu svojega duha: Bogu. Nigda se među tobom i ńim ne umetnuo oblak sumńe!.... Ne dvoumiš o meni, ocu tvojega tijela; kako bi dakle ti mogao dvoumiti o Bogu, ocu našijeh duhova, koji iz ńegova naručja silaze, i opet k ńemu uzlaze?..... Ako ti ne dvoumiš o meni čovjeku, koga u jedan trenutak može nestati, koga najlakši ćuh smrti sa zemļe može ponijeti, kako bi ti dvoumio o Bogu, koji se ne mijeńa, ne dospijeva?..... O svačemu dvoumi, ali ne o ńemu! Dvoumi o svjetlosti, o svojijem očima, ali ne o ńemu! Dvoumi o strijeli koja s neba pada i pravo pogada, ali ne o Bogu, ocu tvojega duha!.....

— Ćaća, odgovori sin, ti si u mojoj pameti udružio vrapca s vjerom u Boga. Blagodarim ti, ćaća, od danas u naprijed one će me živahne i smione ptičice učiti, one će mi sa drveća i sa streha našijeh kuća govoriti: „Ne boj se, ti si boļi od mnogo „vrabaca; ako ni jedan od nas ne može pasti na zemļu bez „oca nebeskoga: što se može tebi dogoditi bez boga, oca tvo„ga?..... Ako mi, malene ptičice, nijesmo pred Bogom zabo„ravļene, zašto ti misliš da si, ili da možeš biti zaboravļen „pred ńim?.....“ Deder, ćaća, slijedi, i kaži mi što je još Hristos rekao o pticama.

— Ima još nešto drugo, odgovori mu otac, što mući ļudi i u pameti i u srcu. Ovo ti još nijesi okušao, jer se u opće za ovo ne zna u mladosti. Govorim da ti ovo još nijesi okušao, zašto ja mislim kako ću ti dati ono što ti je potrebito. Ali nakon moje smrti mora da tvoja vjera bude velika, jer ćeš onda misliti šta ćeš jesti, šta ćeš piti i što ćeš oblačiti. Onda ćeš se brinuti za sjutra..... Nemir je, mûka je ova misao, ova briga. Kad bi ti sada u svojoj nevještini mogao vidjeti i shvatiti ovo, o čemu ti govorim, razumio bi zašto su svi ļudi sa svojom pameću, sa svojijem mislima u danu koji nije svanuo, koji za mnoge i mnoge ne će svanuti. Svi se brinu za sjutra. Usiono vlada nad ńima sjutrašńi dan, koji još nije. Ļudi ne uživaju

ono pravo dobro, koje je danas ńihovo, zbog sjutrašńega dobra, koje još nije ńihovo. Misao ih vrti, mûči, ubija, i govori im: Ko zna šta će biti sjutra?..... Svaki put, sine, kad mislim o čovjeku, i o sebi čovjeku, moram se čuditi svojoj velikoj ludosti. Niko od nas ne zna hoće li sjutra biti živ; niko od nas ne može reći: Sjutrašńe će sunce obeseliti moje oči, sjutra će moje uši čuti suglas šuma, ptica i vjetara. Svi se mučno brinemo za sjutra; nije nam dosta zlo koje danas patimo, nu mišļu i žeļom, koje muče i vrše čovjeka, pretječemo vrijeme, i patimo danas ono što bi mogli patiti a i ne patiti sjutra. Danas imamo pred sobom svoj hļeb potrebni, i možemo ga u miru jesti; možemo današńe dobro slatko i veselo uživati, ali ovako ne radimo, već, misleći o zlu koje sjutra može biti a može i ne biti, štetimo dušu, gorčimo dobro od Boga nam danas podano. Hristos gleda gavrane, koji idu po poļu i traže sebi hrane, i govori svojijem učenicima: „Pogledajte gavrane „kako ne siju ni žańu, koji nemaju podruma ni žitnica, i Bog „ih hrani; a koliko ste vi preteżniji od ptica?"

— Ćaća moj! Kako mi krasno sjaje sad u pameti ova istina!.... Hristove mi riječi vatrom velike, divne vjere upaļuju srce..... Evo, ćaća, osjećam da mi neki duh prečińa, pretvara duh; pod žarom Hristove riječi mijeńa se čovjek, on svlači tmine i oblači svjetlost.

— Slušaj ih, sinko, primi ih u pamet i usadi ih u srce! Živi onijem duhom iz kojega one proizlaze i kojijem su pune!.... U ovoj općoj truhlosti tjelesa i duša ojači se velikom vjerom i Hristovom smjelošću!..... Čuj kako okolo tebe sve smrdi..... Smrde veliki, smrde maleni: smrad iz palača, smrad iz koliba. Ļudi su se usmrdjeli služeći i klańajući se bogu novcu. Znaj ti da je u ovome životu jedno potrebito; ovdje je potrebito vršiti voļu Božiju. Ovo je sloboda; ovo je gospodariti i kraļevati nad velikom gluposti, koja se zove svijet. Ako ti uzbudeš živjeti po prirodi, tražeći jedino ono što ti je potrebito, ne ćeš nigda biti siromah. Dužnost je živjeti, a ne raskoštvo, ne suvišnost. U pravednikovoj kući ne će hļeba nestati. Ali ako ti uzbudeš živjeti misleći kako ćeš ļudima ugoditi, da te oni malo, škrto, studeno pohvale: ne samo ti ne ćeš nigda biti bogat, nego ćeš još biti kukav, bezuman: sama

ćeš sebe prezirati. Šta ti daje svijet da mu ti robuješ? Daje li ti on badava svoju hranu? Oblači li te on badava svojom svitom? Ne, toga svijet ne čini. On jedino bezumnijem nameće svoj jaram, i bezumni ga slijede. Hoćeš li ti živjeti nemiran u duši, ne jedne velike i sjajne ideje radi, ne za neko sveto načelo, nego jedino, jedino da bezumnicima i samoživcima ugodiš?..... Gledaj gavrane, koji često jatomice prolaze preko našega mjesta vođeni vječnom mudrošću, koja im je mati i voda u prirodnijem ńihovijem nagonima!..... „Pogledajte gavrane „kako ne siju, ni žańu, koji nemaju podruma ni žitnica, i Bog „ih hrani: a koliko ste vi pretežniji od ptica?"

— Evo si ti, ćaća, u mojoj pameti udružio i drugu pticu s pouzdańem i s vjerom u Oca nebeskoga. Kad Otac nebeski hrani gavrane, ne će on dopustiti da poginem ja koji sam, po Hristovoj riječi, pretežniji od gavrana. Ovo, tata, što si mi ti danas rekao, nije samo lijepo ļepotom koju nam oči shvataju i ostala čula osjećaju, nego je također i doista lijepo i duhovnom ļepotom, koja siti dušu i potpuno je zadovoļava. Nauk mi Hristov jača srce; oklop mi je prsima; sjevernica mi je lađi u oluji svijeta i života. Ići ću s pouzdańem i u vjeri; u svome ću putu misliti o Hristu i o gavranima. A i ti ćeš, tata moj, s Hristom i s gavranima prebivati u mome srcu. Ja ću svakome govoriti i reći, kad tebe ne bude: „Tata mi je mili „za svojega života pričao o Hristu, koji kazivaše učenicima ga- „vrane, od Boga hranene, da bi se oni u Boga ufali. Ja ću se „jedino u ńega ufati, blagosivajući do smrti svoga dobroga oca."

— Još, reče otac, imam ti nešto spomenuti. Slušaj me s ļubavļu kako da su napokońe ove moje riječi!..... Ti sved i neprestano drži u pameti da je Hristos u svome zemnome životu bio siromah, i da je ļubio siromaštvo; on ga ne podnošaše prisiļen kako ga podnose mnoštva i mnoštva ļudi. Pače htjede biti siromah. I o ovome će ti govoriti vrapci s kuće i gavrani leteći iznad našega mjesta. Neki književnik, čuvši Hristovu mudrost i vidjevši ńegova čudesa, pristupi k ńemu govoreći mu: „Učiteļu, ja idem za tobom kud god ti podeš". Hristos mu ovo odgovori: „Lisice imaju jame i ptice nebeske „gnijezda; a sin čovječji nema gdje glave zakloniti". — Hristos reče književniku da je siromašniji od lisice i od nebeskijeh

ptica..... Ja tebi sad govorim. Niko ne zna što će biti sjutra, jer se sjutrašńi dan krije u otajstvu; crni ga i neprobitni oblaci pokrivaju. On se krije u skutu vječne noći poput zametka u ženskoj utrobi. Niko ga još ne vidi, jer ga još nije. Niko o ńemu ne može reći: biće ovako, biće onako, jer mu bijela zora još ne otkri lica. Ja i ti, sine moj, imamo svoju kuću, svoj hljeb i svoje odijelo, ali hoćemo li ovo vavijek imati?..... Hoćeš li ti ovo vavijek imati?..... Ne znam, ne znaš, niti marimo znati što će biti sjutra. Nu ako bi ti osiromašio, bi li se sramio tijem Hristovijem bićem?..... Hoćeš li ti tražiti u grijehu lijeka svojemu siromaštvu?..... Hoće li ti duša ljubiti više novac nego istinu?..... Hoćeš li ti lagati da ugodiš ljudima i da se lijepo oblačiš?..... Hoćeš li se ti odmetnuti od od Hrista i od Boga za ova zemna dobra, koja su za čas?..... Poslušaj me, mili moj sinko, jer sad lijem svoju dušu u tvoju dušu. Ako bi ti nakon moje smrti osiromašio, opomeni se, videći ptice, da je Hristos bio siromašniji od ńih! Opomeni se, i ne sagriješi!..... Ako bi kadgod, lutajući po polu i po brdu, vidio gdje ti se diže ispred noga lisica, opomeni se onda, ja te molim, da je Hristos bio siromašniji od ńe! Opomeni se, i ne sagriješi!..... Nemoj grijehom žalostiti duh moj, koji će te, od tebe neviđen, gledati.

*
* *

Svrši razgovor. Plakaše sin, plakaše otac. Bog ih s neba blagoslovi. Plač vjere i ljubavi privlači Božiji blagoslov.

U Rimu, septembra 1903.

„МАЛА СЕЦЕСИЈА“.

— Д. Ђ. Оичикус. — (Крај).

— Мислим да би сувишно било, поче достојанствено она, да Вам кажем е сам потпуно увјерена да Вам је мој »одношај« с Вашим пријатељем познат, ствар је, у осталом, и сувише јасна, а повјерење је племенито, само кад се човјек има коме повјерити. Ви дакле све знате, али не знате муку моју... Па због тога, с једне стране, да о мени рђав суд не створите; с друге, да Вам се на исти начин одужим, с оним поштовањем којим и мене и сву моју фамилију обасипате, ја Вас усрдно и братски молим да ми помогнете...

Њезин звонки глас дрхташе, а руке се као нехотично склопише.

— Па говорите, Олга Петровна, рекох, ја ћу се збиља срећним сматрати, ако Вам буд какву услугу могу пружити.

Бијах одабрао руски начин назива да јој веће повјерење укажем и да јој удовољим.

— Ваш је пријатељ интелигентан, добар и честит, растегну она. Његова су осјећања племенита, и она ми збиља ласкају, али је чудноваго, непојмљиво скоро, како тај збиља образован човјек може да буде тако неразложан... Та пет година није вјечност!

Ја је погледах збуњено у чуду.

— Хм..., развуче она, дакле Вам мој захтјев није познат?

— Знам, до душе, за неку тајну хисторију рекох, али каква је то хисторија и какву улогу пет година у њој играју, то ми је сасвим непознато.

— Слушајте дакле. Бог ми је свједок да у свом животу нијесам никада тражила доживљаја, а још мање мислила како ћу се и кад ћу се удати. Пјесме и романи били су за ме споредна ствар, и ја сам их само зато читала што спадају у књижевност. Не поричем да ме често нијесу освојили, и много ми несаних ноћи прибавили, али ме је мој отац научио, да у свијету има много паметнијих и узвишенијих позива него читање и стварање романа. — Поред свег тога, природа, којој се нико отети не може, постигла је и код мене своје, и ја сам се заљубила.

Да, да, немојте ме тако зачуђено гледати. Све што Вам кажем сушта је истина. Немојте, молим Вас, очекивати бог зна какву хисторију; она је проста као и сва спонтана осјећања срца. Ми смо се видјели и први пут срели на путу. Он је долазио из Црне Горе, моје друге постојбине, и ишао у Петроград, да учи тамо инжињерску школу. Мога је оца то познанство ванредно радовало, док се на мени као на огледу његове душе одсијевало .... Па онда, ја сам тек тада била свршила завод, и то је било моје прво познанство у великом свијету. Што смо год више измјењивали мисли, постајасмо све то сроднији, а његове црне, сањалачке, суморне очи, које (без обичне формуле отрцаних западних комплимената!) тако дубоко говоре души, освајаху ме све то више. Одлучисмо да се одморимо у Бечу. Сјутрадан по својем доласку, дознасмо за једно »Зорино« сијело, те одосмо тамо. Било је то обично књижевно вече, лијепо заступљено и весело. На први ми поглед упаде у очи мали број женскога свијета: три госпођице од којих једна извађаше неку симфонију на клавиру, и четири постарије госпе. »Што? Зар нема Српкиња у Бечу?« запитах предсједника. »Хм, како се узме«, прихвати иронично овај. »Да је bal paré или концерат у „европском духу“ видјели бисмо их и одвећ, све у свили и кадифи. За оваке вечери, бечке Српкиње, са часним изнимкама, мало маре.« Мој се сапутник умијеша у разговор, расправа о томе постаде опћа, и он се те вечери истакао красно. »Главна друштвена полуга, рече он у главноме, почива на васпитању дјетета, дакле на женском свијету. Докле нас год наше мајке с неким средовјечним предрасудама у свијет отправљају, дотле од нас не може да буде ништа, јер и ако се у великом свијету тих предрасуда отресемо, ми их опет повратком у постојбину у својој ужој породици настављамо. Наши се широки университатски погледи тада постепено губе, не толико у опће наопако васпитаном друштву, колико поред оних који су нам најближи и најмилији. Појмљиво је, дакле, ради што толико несрећних бракова код нас има, а мислим да не треба доказивати, да несрећан брак дарује само несрећне чланове друштву. Код нас се толико виче на еманципацију женскога свијета, а нико је не разумије, нити се ико њом бави. Што се мене тиче, а уздам се да ћете се

сви са мном сложити, ја волим једну докторку медицине него једну која не зна ни читати ни писати; а на страну сада, да ли је умјесно или не да жена учи медицину, философију или право. Код нас жена не учи ништа, и то је жалосно, а још жалосније што, ако има самих пет хиљада форината прћије, изгледа само докторе, професоре и високе чиновнике. Ја не знам кога више да осудим у таком споју, њу или њега; а ми који се својом свијести и образовањем дичимо, ми који се топимо у звучним националним фразама, обратимо своју пажњу и на то поље, баталимо гуске, и настојмо да из њих истешемо жене, достојне нас, достојне наше боље будућности.« Говор би пропраћен бурним одобравањем, па и ја одох да му стиснем руку. Дрхтала сам од узбуђења. »Нијесам Вама говорио, госпођице, рече ми постојано; да су све као Ви, ми бисмо већ могли приступити раду.« »Ако ми коју способност приписујете, одговорих, рачунајте увијек на њу.« »Напредујте и учите, Олга Петровна, као што сте почели, прихвати он, па кад се опет на својем југу видимо...« Присутност осталих и његово узбуђење запријечише му да доврши реченицу, али је ја уочих у његову погледу. Мој нас отац посматраше и благосиваше мукло. Сјутра дан кретосмо на пут. Вријеме до Петрограда тако брзо прође е се не могосмо скоро ни поразговарати. Да, да... Вама изгледа чудновато, али вјерујте да је тако. Ми остадосмо само три дана у Петрограду, па морадосмо даље пут Москве и Казана. Он нас дође поздравити у хотел. Мој се отац с њим дуго разговараше, али ни један ни други не дотакоше се онога што би нам можда свој тројици најпријатније било. На једној се фантазији не оснива будућност, а у Русији се сасвим друкчије мисли него код нас. Па онда, обоје бијасмо тако млади. »Немојте нас заборавити, сјетите нас се каткад!« рече мој отац на растанку. »Бог ми је свједок, рече он савлађујући се великим напором (а глас му немило дрхташе), да вас никада заборавити не ћу; успомена на Вас и на Вашу госпођицу ћерку биће ми најмилија успомена у животу. А што се и видљивога знака мога сјећања тиче, бива писања, допустите да сам себе савладам и да Вас се за вријеме свога ђаковања писмено не сјећам. Ако се, и кад се на југ вратим, послије моје мајке, моја ће прва посјета Вама намијењена бити, па ако

нас, као што то српска народна пјесма каже, *добра срећа снађе*, ми ћемо се друкчије разговарати.‹ И тако се опростисмо. Ја га испратих у предсобље, и руковах се још једном с њиме. »Олга Петровна, рече он очајно, стискујући ми грчевито руку, ја те љубим!‹ и ишчезе.

Она застаде, као да сабира мисли, протре руком високо лијепо чело, па, враћајући се и пропуштајући поред нас мајку, Наду и мога пријатеља, настави овако:

— Навршиће се скоро пет година од тога растанка коме сам ја увијек вјерна остала. Као што Вам рекох, ја нијесам тражила доживљаје; а кад су ми се на силу Бога наметали, ја сам равнодушно поред њих пролазила. Дошао је Ваш пријатељ и повриједио моје душевно предање. Али, ма колико ме он истински љубио; ма колико га ја цијенила; па, ако хоћете, ма колико ја чак и слаба женска глава била, ја не могу, ја не ћу да погазим обећање које сам сама себи задала...

— Извините, Олга Петровна, упадох, је ли ова хисторија позната мом пријатељу?

— Сасвим.

— А које је то обећање? запитах.

— Па, растегну она, ја сам, као што Вам рекох, чекала пет година; нек и Ваш пријатељ то исто учини, док ја десету навршим. Тад ћу потпуно и са својим осјећајима и са својом савјести на чисту бити. Ја га, наравно, ни по што не везујем да ми вјеран остане; што више, ја му остављам сасвим одријешене руке да бољу и честитију од мене усрећи. А ја му се свечано обавезујем да ћу његова постати, ако у ово пет година никаква гласа из Русије не примим.

— А ако, рецимо, упадох, до шест година својега руског друга као супруга мог пријатеља негдје сретнете?...

— И у томе случају, прихвати она, моја ће савијест потпуно мирна бити, а свијест поштене жене угушиће моја, назовимо их »руска‹ осјећања. У осталом, ми се, кад тај рок истече, можемо видјети и разговарати, а ја, као што Вам рекох, не обавезујем ни на што Вашега пријатеља. У осталом, али ово само Вама повјерљиво кажем, он ће се, прије него тај рок истече, оженити.

— Дакле, Ви сумњате у његову љубав? осјекох оштро.

— Хм, ама ни најмање, прихвати благо она. Ја сам чврсто увјерена да би он не знам какву жртву за ме сада учинио; ја увиђам јасно да он немило трпи, али све то не јамчи трајност његове љубави; он је неодлучно и слабо створење.

— Па како бисте Ви, постојана и разложна, тако неодлучну и слабу створу руку пружили?

— Лако, надовеза она, та је врста људи најбоља и најчеститија у браку. Они само неопходно требају близине и његе. Они су велика дјеца, коју треба, као зеницу у оку, његовати и чувати.

— А Ви бисте се сканили да цио свој живот с једним тако великим дјететом проведете?

— Веома радо, и с великим одушевљењем. Ја сам и тако, и по својој наклоности, и по васпитању, и по жељи покојног оца, одређена заводу и васпитању, а позната је ствар, да се с једним лакше и даље него су стотину успијева. У осталом, подлога је Вашега пријатеља до крајности добра. Он има ванредних способности, он би могао да постане дика своје отаџбине!

— Па смилујте се онда, Олга Петровна, ако не њему, а оно једној већој идеји!

— Не! осјече она одлучно и оштро а глас јој титраше звонко; човјек најприје себи, па онда свему свијету мора одговарати. Ја сам о томе дуго и озбиљно мислила, и нико ме жив од моје одлуке не ће помакнути!

Ја поникох ником.

— А сад, настави она, обећајте ми свечано, кад сте ми већ једном своју помоћ понудили, да ћете склонити својега пријатеља да се што прије растанемо. Ако он не може кренути, ми ћемо се уклонити. Нека ми остави своју сталну адресу, ја ћу му се најдаље док истече рок јавити.

Ја јој пружих руку, у знак да пристајем.

Заједничким настојањем и великом муком, успјесмо најпослије да га макнемо, те се седам дана послије мог разговора с Олгом, кретосмо заједно на пут. Он паде болан, те се једва послије мјесец дана опет придиже и опорави. Мало затим и ја морадох напустити Далмацију.

*

Четири су године протекле, и ја опет шетам на мјестима старих успомена. Око мене су пријатна лица, али нема ни повјерљива разговора ни »мале сецесије« ... Само мјесец још увијек безбрижно по небу се скита, сребрнећи трагове малих бродица и врхове тананих весала, а пашчад, нека непозната и нова, још увијек лају и тамо амо пролијећу. Нека стара лола, још немилије него прије четири године, пије, па као за пркос попијева:

Жено моја немој мене туђи,
Сутра ћу ти вас дан дрва вући.

Петроградски је ђак прије три године свршио инжињерску школу и добио лијепо мјесто на трансибирској жељезници. Али његово здравље није могло да одоли сибирском поднебљу, и он је од сушице умро. Предвиђајући своју сврху; он је први и посљедњи пут писао Олги, говорећи јој како сада, кад се надао да оствари своје најмилије наде, мјесто на југ, у гробницу креће ...

Олга га је достојно оплакала, задржавши пуне двије године црнину на својој души за њим и не дајући, за то вријеме, скоро никоме гласа о себи. Послије тога, она је писала мом пријатељу писмо овог садржаја:

„Трст, маја 1903.

Поштовани Господине,

И ако још заказани и утаначени рок није протекао, ја Вам се по свом обећању јављам, достављајући Вам у исто вријеме да сам већ од двије године црна удовица онога који би ме у животу највише усрећио био. Ако се још случајно сјећате »мале сецесије« и каштелских фантазија, те не зазирете од мог суморног и досадног друштва, дођите у Млетке, камо с мојом мајком крећем у походе Нади, која се тамо за једног трговца удала. Ми ћемо се бавити у Млецима најмање три мјесеца."

Под писмом је пуни потпис и млетачка адреса.

А он?

Двије године послије растанка с Олгом, западе у неко мало мјесто јужне Далмације, отвори канцеларију, те постаде најугледнија личност и најбоља партија у мјесту. Окупише га и салетише баш пасји, са свију страна, и он се опет »заљуби« и — ожени.

— А каква му је супруга? запитах пријатеља који ми то приповиједаше. »Јаох, мој брате, преврну он очима, она је тако лијепа и лукава е дуго, дуго времена треба док човјек опази да је гуска. Помисли да је ја о длаци нијесам узео‹ ...

— А како живе? — наставих, обичаја ради.

— Па, растегну он, он јутром ради, послије подне га бије, а у вече се опија. Читава комедија у сусједству. Него, од неко су се доба умирили, и не чује се ништа о њима. И она је канда почела пити.

— А имају ли дјеце? — запитах забринуто.

— Једно мушко које увијек поболијева.

Заћутасмо оба.

Немам појма је ли мој пријатељ одговорио на писмо, или отишао у Млетке. Што се мене тиче, ја најсрдније желим да ни њега никада не видим, а тако ни »малу сецесију‹.

У Каштелстароме 9/IX. 1903.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

— X. —

1. Било што било, стани уз свој народ, ту је твоје уроћено мјесто. *Шилер.*

2. Домовина се не чува као какав стари непомични споменик, окружујући га потпирачима и моткама; домовина је живо биће, организам који се непрестано развија, који се уздржава кретањем, примјерним вјежбањем свих његових подобности. *Фогазаро.*

3. На основу етичне социологије и повијести људскијех обичаја и закона, може се тврдити, да кад год увреде нанесене осјећаји својине узрокују појединим јаче а у множини распростањеније болове, него увреде нанесене осјећају људске солидарности односно на живот, да смо тад пред несавршенијем стањем савијести, пред безувјетној моралној и друштвеној низости. *Е. Морселі.*

4. Душа је вазда гладна. Од лакрдија и од игара она не може да живи. Кад не нађе друге хране, она, као звијер, растргне прије друге, па саму себе. *Шелма Лагерлеф.*

DANIELE CORTIS.

— Antonio Fogazzarro. —

Glava XIV. (15)

Bijahu dostojni ovoga.

Jelena ne zaspi one noći. Malo zadrijema u zoru i snijevaše o svojoj veseloj sobici Passa di Rovese, o hladnom vjetru, o zelenilu i ružama; san, u kojem se rasrdi gorko na samu sebe. Diže se na šest, pođe na misu k „Minervi“ sa željom da se pomoli, da nađe malo mira. Nije mogla. U crkvi još više nego na polu osjećaše se nijema u vjeri. I sjedeći umorna na svojoj klupi, zavidaše svim onim pobožnim ljudima koji imahu toliko dobrih stvari da traže od Boga, kojega žarko moljahu, baš kao da ga vide ondje na velikom ôtaru gdje ih sluša. Ona naprotiv vidaše samo svoj vlastiti jadni beskorisni život, i ne željaše ništa, ne imaše ništa da pita u Boga bez grijeha. Bi li možda pitala u ńega, da joj utrne strast, vatru duševnu? Oh ne, ne, ńena muka bijaše joj odveć mila; ńom življaše. Rađe iskati od ńega, da joj udijeli smrt; ali što bi od ńe bilo na drugom svijetu? Koje je igda dobro učinila na ovome? Po koje milosrdno djelo, hladno. Pa i ńezina krepost vjerne žene, koliko vrijedi pred Bogom? Ništa. Bila je vjerna, dijelom iz gordog ljudskog osjećaja časti, dijelom da ne bi ńemu naškodila, da mu ne bi bila zaprekom na putu. S kakvim uspjehom? Samo s ovim: ne učiniti zla. Što je ona bila učinila od tolike moći ljubavi i djelâ što osjećaše u srcu? Bješe je zakopala. Ne, nemaše pitati u Boga smrt, već život; ne ljubav, ne radost, ne mir, već samo snagu da čini dobra za ńegovu ljubav, da skrušeno trpi. Uznese se ovom mišlju, gorka vatra iznenada joj planu u srcu, i zapita to od Boga; reče mu da ga ne će nikada moliti da bude sretna ni na onom svijetu, da prima i blagosiva ńegovu volju, i kada bi je za uvijek činila trpjeti. Nađe pokoja u molitvi i mek odisaj mira, što ga ipak ne hoćaše iskati. Bješe klonulost, možda, i prirodna posljedica onako jakog naprezańa. Molitva joj zamiraše u umornom duhu, gotovo i misao; ostajaše samo osjećaj mira.

Sinu joj zatim ova misao, da nema smisla kriti još svoje srce Cortisu. Pored svega svoga nastojańa da je zaboravi, da ga uvrijedi, ne bijaše uspjeha, te pojimaše vrlo dobro da on pogada: jedno i drugo podavaše joj toliko sladosti unatoč ńe same! I onda? Pretvarańe postajaše uzaludna žrtva. Jadni Cortis, kakvu mu je utjehu igda dala? Čigova je krivńa što sad treba da živi sa svojom majkom? Ova joj bijaše poslala pismeno pindarskih zahvala, gadnih ljubežljivih riječi s nekim nepristojnim aluzijama na zlo združene osobe, radi čega joj bješe uzavrela uz lice ponosna krv. Kontesa Tarkvinija ne znaše se umiriti; opisivaše svoju snahu iz mladosti kao najlicumjernije, najsebičnije stvoreńe od svijeta; živleńe s ńom bijaše nemoguće! Jelenu je s toga teško grizla savijest, i ako je za ńu bila molila Cortisa da joj dopusti samo stanovati u Rimu. Trebalo je pitati mu oprošteńe sklopljenih ruku, vidjeti da li se dade više popraviti. Misa bješe svršila, svijet izlažaše. Jelena kleče časkom ne da moli, već da promisli, da, ako je dopušteno pitati ovakih stvari u Boga, ako duša malo pobožna i malo dostojna kao što je ńena može se nadati da će biti uslišana, onda će ga moliti, da se pobrine on, da oslobodi Cortisa. Izlazeći iz crkve sa blijeskom ironije pane joj na pamet da se imala sjetiti i svoga muža. Doista, pismo primljeno iz Ćefalù bijaše je duboko uzrujalo, jače no što je ona htjela sebi priznati; ali sada, znajući da se nakon onog pisma postigla odgoda odplate, a ne znajući da je ńezin muž pritisnut drugim jednako teškim nevoljama, ne brińaše se više mnogo. Bila je pošla večer prije u ulicu „delle Muratte"; barun je bio na dvoru; bješe mu ostavila pismo.

Što da učini više?

Na stubama od hotela srete senatora Clenezzi-ja koji silažaše i koji videći je na onu uru uzlaziti, osta zebezeknut, sklopljenih ruka, a da je i ne pozdravi.

— Draga moja, reče on na svrhu, imate li i drugijeh? Znate li, da su tek šest i pô?

Jelena se nasmiješi.

— Kako se radujete kada me sretnete! reče ona.

Senator se vas nakrivi i uzdahne kao da guta prosvjede koji su mu navreli na usta, te odvrati samo: „dosta". Zatim joj

pripovjedi o jednom vrlo čudnovatom Cortisovu pismu, koje je taj čas primio. Jelena se trže, pruži mu se sva s pokretom nijema upita. On joj dade pismo, koje je glasilo:

„Jutros je nenadno stigla u Rim moja majka. Ne znam „hoće li mi biti moguće doći k „Minervi" oko deset kao što „bih htio. Na podne sam zaposlen, zatim je parlamenat i valja „da govorim. Moli Vas da obavijestite gospode. Ako ne uzmog„nem doći, poslaću docnije ulaznice na sjednicu."

— Recite mi malo, upita senator, prije nego li je Jelena i dovršila čitanje, što je ova historija? Ja sam uvijek čuo i od ńega i od Vas i od svakoga da je gospodin Cortis sam, da nema druge rodbine, osim Vas. Ja ne razumijem ništa!

Jelena ne odgovori; držaše uvijek oči na pismu kao da premišļa. Na svrhu ga vrati Clenezzi-ju.

— Dobro je, reče ona.

Clenezzi razumje, da ona zna o toj stvari više nego on, ali da joj nije milo govoriti. Oprosti se, obećavajući da će se vratiti oko deset da se stavi na službu kontesi Tarkviniji. Već je bio na dnu stuba, kad Jelena žurno side i stiže ga.

— Podite u Cortisa, reče ona, vidite moju tetku i kada dodete, pripovidite mi štogod o ńoj.

Senator, zabezeknut, otvori usta da se ispriča, kada je Jelena već uzlazila trkom uza stube.

Kontesa Tarkvinija probudi se tek dvije ure docnije. Kada dozna za dolazak svoje snahe, jasno izjavi Jeleni, da je svakomu slobodno praštati dokle hoće, da i ona srcem oprašta ali da je nikako ne će da vidi. Žao joj je bilo zbog Danijela, ali u ovoj stvari ne može popustiti. Ako Jelena hoće ńu slušati, vladaće će se na isti način.

— Oh ne! odvrati Jelena tako gńevnim žarom, tako namrštenim obrvama, da se ńezina majka požuri reći joj: „Eh, nemojte se uvrijediti, za ļubav božju!" pak učinivši mnoge izjave prekomjerne poniznosti, prekomjernog poštovańa radi velikog talenta i plemenitog srca svoje kćeri, koja u toliko dreždaže, stade, gotovo za sebe, ponavļati ilijadu predašńih pogrešaka svoje snahe, ne prešutkujući ni neke davne neprilike te su ih skupa doživjele.

— Znam to, prekide je Jelena, ali hoćeš li da još jače zagrčiš Danijelu požrtvovańe, znajući suviše i ulogu što sam je ja u tom imala?

— Slobodna si, odvrati kontesa Tarkvinija, posve slobodna! Je si li mene pitala za savjet? Je li mi Danijel igda štogod rekao?

Jelena se ne dostoja odvratiti.

Clenezzi se vrati na devet i pô, te bi primljen od same Jelene, jer kontesa Tarkvinija ne bješe dovršila svoju toilette. Bio je u Cortisa, ne reče kojom izlikom; u istinu, da se obavijesti o poslu Di Santa Giulievu.

— Pa dakle? upita Jelena.

— Vidio sam i Vašu gospodu tetku, odgovori senator, klańajući se.

— Ne, ne, ne, odvrati Jelena nestrpljivo, lupajući dlanom o dlan. Ne treba nikako komplimenata. Recite, recite uprav kako je.

— Uprav? odgovori senator. Treba li da Vam rečem? Strašilo. Nijesam nikad vidio slične stvari.

— Govorite.

— Ne govorim o fizičnoj strani. Duga, žuta, mršava; samo kost i koža. Kod nas bi se reklo, da bi je trebalo poslati u Palazzolo, da od ńe naprave puceta. Ali toilette, ali ponašańe, ali sve ujedno! Cortis mi ju je predstavio s licem i glasom da ti sledi riječi u grlu, a ona mi stala odmah brbljati, toliko brbljati da ne mogoh izdržati pet minuta već pobjegoh.

Senator zasta časkom pa preuze, ozbiljno:

— Ali znate, ko me je prepao?

Jelena problijedi.

— Cortis, reče on. Vala da je bolestan. Da ga vidite! Lice mu je preobraženo. Bojim se da mu se što ne dogodi.

Ona ga pogleda muklo sa dva oka tako rastvorena, tako uprta, tako puna iznenadnog straha, da se senator požurio da ublaži, kako je bolje znao, djejstvo svojih riječi i svoga pogrebnog lica kojim ih bješe izgovorio. U to ude kontesa Tarkvinija, vrlo elegantna, te bacivši brz pogled na obojicu, upita Clenezzi-ja ima li vijesti od ńenog zeta. Clenezzi odgovori malo nesmišljeno da ima, da baruna čekaju u kući Cortisovoj na podne.

— U Cortisa? Što je novo?

Tu se senator malo zabuni. Odgovori da se radi o nekim posljednjim sporazumcima koje treba utanačiti s odvjetnikom, o nekim formalnostima koje se odnose na poznatu nagodu. Jelena ne progovori; kontesi Tarkviniji je bilo milo primiti svako objašńeńe koje bi joj, barem za taj dan, dalo srcu mira. Na koncu konca Jelena je otputovala iz Cefalù s dopustom svoga muža; ovaj bješe obaviješten o danu i o uri u koju je imala doći u Rim; tražili su ga u senatu i kod kuće; pisalo mu se na najpristojniji način; što je mogao više zahtijevati?

Kontesa upita Clenezzija, je li prepravio kakav lijep program za taj dan. Ona ne zahtijeva već samo misu u sv. Petru i vožńu do vile Borghese. Senator predloži da posjete Tiberijev muzej koji se skoro bio otvorio. Kontesa Tarkvinija naprči nos. Oh Bože! muzeji! Bješe ih vidjela toliko! Što ima lijepo u tom Tiberijevom muzeju? Clenezzi ispovjedi ponizno da nije nikada ni bio. Kontesa prigne glavu i već bjehu na izlasku kada se Clenezzi sjeti da mu je Cortis rekao, da će učiniti sve što je moguće da dođe „k Minervi" između deset i pô i jedanaest. Kontesa Tarkvinija, preplašena od pomisli da bi se mogla sresti sa svojom snahom, ražesti se govoreći da u neizvjesnosti ne treba čekati i da mu se može ostaviti poruka kod vratara. Odmah je ona sama napisa, obavješćujući Cortisa, da će oko jedanaest moći naći ńu i ńezinu kćer u Tiberijevom muzeju.

U sv. Petru, dok je kontesa ulazila u horsku kapelu, Jelena zaustavi Clenezzija jednim migom, te ga upita iznebuha:

— Što je od moga muža? Što će u Cortisa?

— Ali, ništa, odgovori senator. Ono što sam Vam rekao.

Kontesa se vrati da reče nešto svojoj kćeri; razgovor se prekide.

Okolo jedanaest, kola s gospođama dolažahu iz vasi Svetoga Duha, a kola Cortisova s gvozdenog mosta u muzej Tiberijev.

— Znate što ću učiniti? reče kontesa videći iz daleka svoga nećaka. Dariva vam vaš muzej, a dariva vam ga i senator; je li istina? On će me popratiti radi jedne poruǵbe; a ti ćeš Jeleno poći s Danijelom u muzej, pak će te on dopratiti u hôtel. Ne?

— Što se mene tiče....! odvrati senator, klańajući se

i dižući rastvorene ruke. Jelena ne reče ni riječi; niti se zacrveni niti problijedi: samo dizaće grudî odavaše ńenu uzbuđenost. Prije nego side s kola, majka joj brzo šapnu na uho, da obavijesti Cortisa o ńezinoj čvrstoj voļi da ne primi snahu. Jelena odlučno odmahnu glavom.

— Reći ćeš mu ti, odgovori.

Kontesa Tarkvinija očajno ugrize lepezu što je držaše u ruci: pak, jedva pozdravivši svoga nećaka, naredi kočijašu:

— U ulicu „Condotti".

Cortis ne razumijevaše. Pogleda Jelenu, kao da pita od ńe razjašńeńe.

— Mami nijesu mili muzeji, reče ona nestalnim glasom i s prisiļenim smiješkom na ustima, koji je zlo odgovarao tužnom plamenu ńezinih očiju. Ako možeš, poprati me ti.

— Promisli se, odgovori Cortis. Uze karte i, ponudivši joj ruku, uđe s ńom u pusti, neobrađeni vrt koji se zeleni pod samoćom Sv. Onofrija.

Daleki žamori Rima zamirahu u onom dubokom muku. Velike pôme ispred muzeja sa svojom orijentalnom ozbiļnošću, uspravne i guste jele gòre uz Janikuo sa svojom crnom ukočenošću podavahu tom miru svečanu sjetu.

— Nijesam ni ja nikad bio, reče Cortis. Ima biti zanimivo.

I ńegov je glas malo drhtao. Jelena ga bešćutno slijedaše. Na vratima od muzeja on zakrene na desno, da uđe; ali se tada ona bešćutna ruka naslońena na ńegovu od jednom ukoči, turi ga ravno naprijed.

— Oprosti, oprosti mi, zajeca Jelena prigušenim glasom.

Cortis osjeti gdje ga opet hvata vrtoglavica prošle noći, ali je ovaj put svlada snagom voļe, stište čvrsto ruku Jeleninu i odvuče je, žureći se, u travni putelak koji se gubio na lijevo, sred grmļa. Unutrima uspori korake.

— Ne, ne, Jeleno, reče Cortis blago, gladeći joj ruku, približujući je usnama. Što imam da ti oprostim draga? Nemam ništa, ništa.

Ona je gušila plač u ubručiću, grčeviti plač koji joj naviraše s leđa.

— Ne, ne, Jeleno, ne, draga, ponavļaše Cortis slatkošću koja je regbi podvostručivala ńezino uzbuđeńe, ona mu mogne jedva jedvice reći, kao da govori samoj sebi:

— Nemoguće, nemoguće!

Malo po malo se umiri, diže oči na svoga rodaka.

— Opraštaš li mi? reče ona.

— Ali, Bože! odvrati Cortis zaustavljajući se, hvatajući je za obje ruke. Tvoj muk? Tvoju hladnoću? Ali ako....

Jelena se bojala da ne dovrši frazu; prekide ga.

— Da, da, reče ona. Sve, jest, i to; ali to sam činila radi tebe Danijele, da me uzmogneš zaboraviti za uvijek, za uvijek!

— Ja mogu sve, odgovori Cortis, hvatajući je rukom oko pasa; ja mogu ljubiti i trpjeti koliko iko na svijetu, i mogu i umrijeti.....

Ona mu preplašena stište ruku, kao da joj ga odnose.

— ..... da, znaš, i umrijeti prije nego li ti učiniti zla.

— Oh, reče ona, misliš li da ne znam? Misliš li da sam igda o tome sumńala? Nije to čega sam se bojala; bojala sam se da ne budem za te nesrećom.

— Mogu i umrijeti, preuze Cortis, ali zaboraviti ne, Jeleno. Pa kako bi ti bila nesreća za me? Ako hoćeš da govoriš o mojim javnim dužnostima; znaš, nema privatnog čustva, ma kako jaka, koje bi me moglo.....

— To znam, prekide ga Jelena, ali ja sam mislila, i pisala sam ti, da ti je potrebita ljubav cjelovita, drukčija... Htjela je reći *od moje;* ali joj riječ zamre na usnama.

— Pisala si mi i odgovorio sam ti.

Cortis osjećaše kako sva dršće. Bijaše tu pred ńima jedan osječeni stup, starih polukružnih stepenica naslońenih o obronak brijega, na pola skrivenih u travi. Cortis posadi na ńih svoju drugaricu.

— Oh, Danijele! reče ona. Ono što nada sve treba da mi oprostiš, jest pismo odnosno tvoje majke. Bijah tako lakoumna, tako luda! I sada, radi mene.....

Cortis joj ne dade da dovrši.

— Ne, reče on, sada ništa radi tebe. Sada je moja majka sa mnom u Rimu jer sam tako ja baš htio. Ti ga ne ulaziš. Možda je bilo egoizma u mojoj protivnosti da s ńom živim. Prije govorah: svaku žrtvu, ali tu ne. I bijaše zlo. Drugo nijesu žrtve jer se čine rado. U ostalom, ja joj nijesam nikako rekao da ću je uvijek držati sa sobom. Rekao sam joj da dode

za sada. Ovo je pokušaj prije nego je pustim samu, posve slobodnu. U jednu riječ, učinila si mi dobra.

Jelena mu zgrabi ruku da je poljubi.

— Oh! reče Cortis, odmičući se. Zatim, naglim poletom uze je za obje ruke i diže je gotovo sa tli.

— Ja sam, šapnu, koji mogu.....

Naglo se saže, poljubi je u čelo. Ona drhtaše, drhtaše, nemaše više ni volje ni snage, gotovo ne razumijevaše niti vidaše više. Sam Cortis ne mogne za nekoliko časova pridodati ni riječi.

— Dosta, reče on. Ovoga bijasmo dostojni obojica.

Sjedoše jedan kraj druge, šuteći.

Jelena prva progovori.

— Ideš li u crkvu? reče ona. Moliš li?

Cortis se nasmiješi, upita je zašto ga to pita.

— Zašto bih htjela moliti kao nekoć, a ne mogu. Nemam vjere, nemam vjere, nemam vjere!

Ona izgovori hitno i tužnim glasom ove posljedne riječi, krijući rukama lice i spuštajući glavu.

— To je nesreća, reče on. Ja idem malo u crkvu; više se bavim svojom domovinom nego li svojom dušom; ali moje srce duboko osjeća Boga i nadam se da on ne će bit srdit na me.

— Znaš, preuze Jelena, htjela bih ti reći toliko stvari o svojoj duši, toliko čudnih stvari! Ali sada ne nalazim riječi. A i bez toga, nadoda dižući se naglo, učinila sam ti da izgubiš i odviše vremena. Ti treba da otputuješ.....

Sklopi ruke nenadnom kretnom i reče ispod glasa:

— Zašto dolazi moj muž u tebe?

— Kako znaš? usklikne naglo Cortis. Ah, Clenezzi, nadoda odmah. Nije ništa. Dolazi za to da jednom već uredimo posao o isplati, da ga utvrdimo na hartiji. Da ti je stric ovdje, učinio bi on. Tako činim ja, pa ću ga obavijestiti. Stvar je sasvim prosta. Što više hoćeš da bude?

Ljutio se, gotovo. Jelena ne navaljivaše.

— Pak, reče ona, ti si malo dobar. Treba da se liječiš, znaš.

Cortis sleže ramenima.

— Ja?

Jelena mu ne stade prigovarati, u pritajeni *oh* uli toliko strastvene molbe, da Cortis osjeti gdje mu je prostrujila slast kroz krv; i ne odgovori. U istinu znaše da ima groznicu, glava mu bijaše teža od olova, ali podnošaše zlo svojom običnom energijom, pripomožen živčanim organizmom. Sada pak, ono prvo otkriće duše koju je ljubio, ono osjećaće da se tako potpuno i duboko odvraća ńegovu čustvu, ona zora novog života — krijepiahu ga.

I divli mir mjesta prožimaše ga. Bijeli i žuti cvjetići treptahu u podnevnom vazduhu na ruševinama starih stuba, jedan slavuj pjevaše na okruglom basenu sred vrta. Ni glas ni korak čovječji ne remećahu onu vruću tišinu.

Cortis ne bi se bio odatle više udaljio, ali je bilo skoro podne, trebalo se maknuti. Okretoše jednim putnikom, slučajno, ne znajući ko koga vodi. Prolazeći kraj izbočenih debelih korijena, neobičnih svijetńaka meksikanske fitolake, takoder izgubljene u sred vrta, Cortis se sjeti da su pogriješili put i obrati na to pažńu Jeleninu.

— Danas treba i da govorim u parlamentu, nadoda za tim, i ti treba da dodeš. Poslaću ti karte u hotel.

Jelena se privi ńegovoj ruci. Udoše časkom u muzej radi pristojnosti, i ne rekavši jedan drugom ništa, osjećajući silnu slast da su se i bez riječi složili u istoj misli. Pogledaše samo jedno malo žensko poprsje, jednu jadnu glavicu nagnutu na rame, bijelu, slatkih poteza, malo izlizanih od toliko vijekova, od toliko talasa proteklih preko ńih. Izgledaše kao da ju je drevni umjetnik radio sa slutńom tako grke sudbine te da joj je ulio razabranu i duboku bol, koja je sada u čistom i mirnom vazduhu one dvorane govorila da je odviše trpjela, da se ne može utješiti.

Za vožńe iz muzeja u hotel, ni Jelena ni Cortis ne pisnuše ni riječi. Samo pri rastanku Cortis joj reče:

— Ako ti majka ne dode u parlamenat, ti ćeš isto doći?

Ona ga pogleda svojim velikim strastvenim očima, stište mu snažno ruku i odvrati ispod glasa:

— Hoću.

Preveo s italijanskog
Arsen Wenzelides.

ХАЏИ-АБРЕК.

— М. Ј. Љермонтов. — (1)

Велико је Џемат село,
Пуно среће, сваке сласти, —
Храбра рука, срце смјело
Не признаје туђе власти;
Тврђа му је палош вити,
А молитва — бој водити;
Чувена су славна дјела
По Кавказу, у даљини,
Што их крвца узаврела
С прегор'јењем р'јетким чини.

Омарина, сунце сија,
Па се ваздух чисто њија;
У висини ор'о лети,
Тек се може и видјети;
Тишина је свуд њема,
К'о да никог нигдје нема,
Замукнуло храбро село,
Као да је опустјело;
А под гором, покрај воде,
Скупштина се види џека. —
О чему ли говор воде,
Шта се спрема из далека?
Дал' је каква борба нова,
Ил' су жељни туђег лова?
Ил' чекају руску чету,
Да се бију за освету? —
Не, већ нека туга, сјета
Види им се с чела клета;
Далеко им мисли блуде,
За славом им срца жуде.
На камену међу њима
Странац неки старац шјео,
О невољи и јадима
Својим причу започео;

К'о поток му ријеч тече,
А очима к'о да с'јече:
»Три ми кћери и три сина
»Бог под старост даровао,
»Да их гледам од милина,
»Не би их се нагледао;
»Сад сам као лист на грани,
»Кад јесењи прођу дани.
»Јаох мени! Б'јеле власи
»Нема више шта да краси,
»Ал' и снијег гдјекад скрива
»Извор, гдје је вода жива!...
»О јунаци из Цемата,
»Покажите храброст своју,
»Ко зна кнеза Бој-Булата?
»Ко ће вратит кћерку моју?
»Два јој брата храбро пала,
»Када су је отимала
»Подлегоше худој срећи,
»А прободен паде трећи. —
»К'о анђео ведар био,
»Кад је јадан мријет хтио,
»К'о хурија да га чека,
»Да га прати до вијека...
»И ја пођем у пустињу,
»Посљедња ме кћерка прати,
»Чув'о сам је к'о светињу.
»Шта је живот, за њу дати?
»Све је она, што је моје,
»А остало пропало је.
»Пећина ми стан бијаше,
»Без ичега, као нико,
»Биједа ме пратијаше —
»Ал' сам брзо на све свик'о.
»Али и то кратко траја —
»Неста мога малог раја!...
»Ноћ је била глуха, тама,
»Ја сам спав'о... а виш мене

»Она тихо бдије сама,
»Чува да ме што не прене.
»Пробудим се... чујем шапат —
»Јаук слаби — коњски тапат....
»Скочим, и гле — под планином
»Коњик јури свом брзином,
»Као мућа хитро бјежи,
»На крилу му она лежи.
»Шта сам мог'о, шта сам шћео?
»Ал' само сам, само клео! —
»Са крвавом овдје раном
»Лутам тужан дању, ноћи
»По планини, а без моћи
»Да с' осветим. Са тим даном
»Ишчезла је срећа моја,
»Немам мира ни покоја....
»О јунаци из Цемата,
»Покажите храброст своју!
»Ко зна кнеза Беј-Булата?
»Ко ће отет' кћерку моју?«

»Ја ћу« — рече витез један
Црна ока и угледан.
Све што на том скупу бјеше,
Сви у њ очи упријеше.

»Ја знам кнеза. Идем тамо!...
»Најмање се смрти бојим.
»Двије ноћи чекај само,
»Док са златом дођем твојим.
»Ако дотле не приспијем,
»Већ у славном паднем боју,
»Пред пророком свемоћнијем
»За душу се моли моју.«

Свану зора. Јарко сунце
Са истока обасјава
Горске висе и врхунце,
На којијем снијег спава;
Тек на крају неба ведра

Један облак своја једра
Изнад кланца развио.
Кроз кланац се тапат чује,
Како коњиц поскакује,
А Черкез га гони смио.
Ни роса се осушила
Још'те није. Малина је
Изнад пута гране свила,
Па се капље љепше сјају
Према сунцу и падају,
Те коњика осипају. —
А он гдјекад бичем ма'не,
Ил' се гриве коњске лаћа,
Или пјесмом старе дане
У мислима својим враћа:
Јечи пјесма по планини,
Одјекује у даљини.

Рељево, маја 1903.

Прево с руског
И. А. Поповић.

USPOMENE JEDNOG RUSKOG IZGNANIKA O TOLSTOJU.

— Vid Vuletić Vukasović. —

Od najžešćijeh protivnika Lava Tolstoja bio je bez sumńe mladi, ali mnogo učeni, episkop Nikolaje Vladimirović.... Bio je iz velike i blagorodne porodice, fino odgojen i u velike načitan, pa se htio odati diplomatskoj karijeri i učio je u Petrogradu osobito istočne jezike, te ostalo, što treba opreznu diplomatu na istoku, gdje velika Rusija obraća svoj pogled... Ali odjednom, kao da se predomislio, ostavio onu sjajnu karijeru i bez dopusta svojijeh mogućijeh roditeļa zakaluđerio se i postao strogi isposnik i bogomoļac u zabitnu manastiru. Neprestano je postio, molio i učio svete knńige, a noću bdio i tijelo bičevao. I jednom ga nadoše u celiji onesviješćena od teške pokore. Ovako je živio skrovito dvije godine, a nakon toga u sveto će Kijevo, da uči bogosloviju, gdje je postao u kratko vrijeme baš odličan bogoslov, te su mu se divili prvi naučiteļi svete bogoslovije. On je ipak ostao skroman, biva poništio se radi Hrista i želio je, da svijet za ń i ne zna, al se uzalud krije drobni biser u dno morske pučine. Brzo puče glas o vrlini mladog bogoslova po svoj Rusiji, te će na ń svrnuti oko i sveti sinod, te promisli u svojoj velikoj mudrosti, da će otac Nikolaje Vladimirović postati čeličan stožer svete crkve.

I od crnorisca Nikolaja u malo doba postade na radost svetog sinoda preosvešteni episkop Nikolaje, koji je bio i učen i bogobojeć.

I staro se i mlado divilo onoj sjajnoj luči, koja je svijetlila narodu i pokazivala pravi put Gospoda Hrista, te je lučila tmine od svjetlosti. Dobra nas djela vode u carstvo božje, te su svi ļudi jednaci, kaonuti sinovi božji, koje spaja vječna ļubav, jer bez ļubavi i dobrijeh djela vjera je mrtva. Vaļa se oteti zlu, a priučiti samo dobru!...

Nova nauka Lava Tolstoja u Rusiji potresla je vas stari svijet; u ńegovijem se idejama preporadao novi čovjek, presvlačio je grešnu ćud i zbacao egoizam.

Potišteni je mužik postao slika i prilika čovjeka, padala je dugovječna koprena, koja ga je dijelila od ostalijeh ļudi.

Sad je nastala borba između ljudi otvrdnuta srca i ljudi dobre volje, te se stvorio jaz između mraka i svjetlosti...

Ljudi su starijeh ideja kazivali, da se filozof s Jasne Polane odalečio od vjere, te potkopava temelje crkve, koja je naučiteljica i koja sama ima tumačiti što nam služi za spas...

Novi duhovni svijet očekivao je popravak čovjeka, vidio je da počiňe veliko preobraženje od onog pravednika, te pokazuje djelom, što ljudima kaže riječima.

Episkop Nikolaje bio je konservativac, pa dakako velik protivnik Lava Tolstoja, ali je svaku ňegovu besjedu razabirao čistijem srcem.

Odjednom će u ňegovoj duši nastati borba između staroga i novoga čovjeka: eto je i episkop Nikolaje bio na raskršću tog duhovnog života...

Ruskog je Sokrata eto crkva izopćila iz krila pravovjernijeh, te ga svećenici nijesu mogli ni opojati, a sad se baš u srcu mladog prvosvještenika vodila teška borba i imao je nadjačati ili stari crnorizac Nikolaje ili novi plemeniti čovjekoljub, koji ne zna za granice ljudstva, te su mu svi ljudi braća na cijeloj zemlji, a toj velikoj ljubavi ne mogu staviti međašâ... On je govorio i priznavao da je čovjek egoista i samoživac, pa na ruševinama svoga bližňega gradi sebi sreću, a to dakako opire se temelju kršćanske vjere. Sve je zarazila ipokrizija, te se jedno govori, a drugo čini. Društvo je gňilo, i treba da se preporodi, biva rak-ranu je ožuriti usijanijem gvoždem.....

Po deseti je put pročitao *Anu Kareninu* i neprestano je razmišljao ko je na pravom putu, na putu istine.

I on se borio kao Levin s vječnom istinom i on je ćutio u sebi dva čovjeka, u ňemu se otimala pravednost i nepravednost, zlo i dobro....

Napokon će:

— „Lažem, kad govorim: Što bi mi prudilo, da vas svijet dobijem, a da bi štetovao neumrloj duši? — Ovo je varka, pa čovjek vara vječnost i sebe gubi, jer je vjera mrtva bez djelâ....

Istanova je razmišljao i činilo mu se da je onaj dobri i iskreni Levin glavom Lav Tolstoj, u čijoj se duši vodila golema borba između duše i tijela, između sadašńosti i vječnosti.

I on je želio, da bi bio onako iskren kako onaj Levin, da bi se oslobodio od starijeh navada, te rastrgao okove, što su mu vezali srce i dušu sa zemaljskijem slastima i lastima, jer čovjek u svakoj zgodi opire se dobru svoga bližńega, biva ludstvo se bez potrebe davi i uništuje, što je protivno evandeoskoj nauci.

Nakon teškog silovańa i otimańa, napokon će nadvladati sebe i poznaće u duši, da je bio na stranputici i da je naopako sudio svoga bližńega, jer je bližńi ńegov savršeniji od ńega, biva priznao je da je vidio trn u oku iskrńega, a u svom ni brvna.

Sam će sobom:

— „Ne sudite, a da ne budete osuđeni!"

Tad će svući bogatu bagrenicu i podrugljivo će se osmijehnuti na ono obilježje svoje oholnosti, te udara ogradu izmedu ńega i ostalijeh ljudi...

— „Dmitre Ivanoviću, danas prodaj końe i kočije, te mi donesi pare, jer ću sutra na put!"

I u istinu sutra se rano zaputio pješe episkop put Jasne Poljane, a da se nasluša dobroga starca i primi ńegov nauk. Bio je u prostoj mantiji, a u duši mańi od makova zrna, ali je ipak bio najzadovoljniji u srcu, jer se preporodio u svom biću, biva od Saula je postao Paul...

I u istinu eto ti ga oko ručańe doba na Jasnu Poljanu, gdje zateče Lava Nikolajevića u poslu, biva pomagao je jednom mužiku gragjenje kuće i upućivao ga kako će štedjeti, a da bude koristan sebi i porodici.

Kad je ugledao Nikolaja Vladimirovića, svoga žestokog protivnika, nije se ni najmańe začudio, no mu je došao, onako kao obično, ljubezno u susret.

— „Dobro mi došao, Nikolaje Vladimiroviću, jesi li sustao?"

Episkop ga prihvati za desnicu i dugo se zagleda u one bistre, iskrene oči...

U sebi će: — „Blagoslovljen gospodi"... I pao mu je na um put od Damaska, kad je Saul postao sretan, jer je odabrao istinu.

Mužik je bio zadovoljan onom divnom besjedom, a još zadovoljniji Lav Nikolajević, jer zrno nije palo na studenu stijenu.

Episkop je onaj dan bio gostom one dobre i sretne porodice, te je istom onda razumio da je najsrećniji ko najmańe potrebuje, a to je bivalo u kući Lava Tolstoja, koji je bio sreća svoje porodice.

On će prije ručka otvoriti onako na sreću sv. pismo i pročitaće ove retke ispred svoga gosta: — „Ako hoćeš dovinuti se do savršenstva, hajde, prodaj sve svoje i slijedi mene.“ I tad se zagrliše dva velika protivnika, a sad dva najbolja jednomišljenika.

Ručak je bio skroman, sve prosta hrana s imańa Lava Nikolajevića, ali veselje je bilo veliko, ne bučno veselje, nego ono veselje, što je vijenac svake dobre porodice, koja sladi hljeb znojem sa svoga čela.

Episkop Nikolaje nije nigda tako blagovao, nije nigda bio srećniji ni veseliji u svojoj duši, jer je našao što je tražio, našao je što ljudi ne mogu naći u svijem častima, u carskijem palačama, našao mir, našao je svezu izmedu svoga bića i vrhovnog bića. On se rodio u velikoj blagorodnoj porodici, kušao je sve časti i naslade, ali se uvjerio da mu toga ne mogu dati svjetski velikaši, to je samo našao i okušao na umjerenoj i veseloj gozbi, na Jasnoj Poljani. — Sjutradan je bio drugi čovjek, kad se vraćao pješe doma. Činilo mu se da je stekao krila, pa da leti...

— „Čuj, Dmitre Ivanoviću, ti mi nijesi od sad sluga, nego moj drug, jer si to zaslužio svojijem pošteńem, svojijem marljivijem radom.“

Dmitru se Ivanoviću činilo, da snijeva, jer se daleko čula moguća besjeda ńegova gospodara, ali mu je ipak povjerovao, kaonuti što je preosvešteni bio veoma ozbiljan, a nada sve iskren i pošten.

Nije mu odgovorio ni crne ni bijele, no mu se prosto poklonio, da odobrava i pristaje, a episkop će mu prijateljski pružiti ruku.

Sad se Nikolaje stavio na rad, biva da stavi u djelo, što je u srcu i u duši začeo, a bio mu je desna ruka Dmitar.

On se zadovoljio s malenijem, a suvišak je razdijelio da se nahrane, odjedu i obuku sirote i siromašni dječaci, te pohadaju osnovnu školu.

Darovitije je poslije, bez razlike vjere, slao na visoke škole, a one ostale na zanate i u trgovinu.

Po selima je gledao da se razumno vodi ratarstvo, a za to je izabrao djecu najsiromašnijih mužika.

Kako je radio, sve mu je na cvijeću pjevalo, jer je on dijelio najbolje sjeme i napućivao je težaka kako će raditi. Na svome velikom imanju imao je dosta radnika, pa im je plaćao pošteno nadnicu, a o mladom bi ljetu razdijelio suvišak ljetine između sebe i radničkijeh porodica.

I tako je njegovo imanje postalo uzorno, jer su radnici radili kao za sebe.

Suvišna mu je bila polača u gradu, jer toliko ne treba jednom čovjeku, pa će odrediti, da tu bude golemo sirotište, te će u njemu najpošteniji zanatlije napućivati djecu u zanatima i u dobru ponašanju, kako će i oni jednom postati odlični i korisni gradani...

Narod je blagosiljao i u zvijezde kovao mladog episkopa, koji je dao do zadnjeg zalogaja, a da se narod izobrazi i da postane radišan, jer pravi rad samo vodi do kreposti i savršenstva.

— „Ko radi, vazda bi govorio, taj moli."

I htio je, da radom ljudi postanu jednaki, kaonuti što sunce svakoga grije, pa je grehota, da se jedan drugome nameće, jer su nametnice najgore životinje i biline.

On je htio djelom srušiti predrasude kastâ, htio je izjednačiti ljude poštenijem radom, a tako da pride u istinu carstvo božje i mir u svijetu...

To su ljudi rđava srca naopako razumjeli i kazali, da sije nezdravu nauku, a da se pomete društveni red.

Kasta je blagorodnijeh i visokijeh sveštenika još dalje išla, biva da je daleko zašao, dapače da propovijeda evandeosku jednakost i približuje carstvu božjemu poštenijem radom.

Proglasiše ga visoki krugovi buntovnikom: neprijateljem cara, države i zemlje... i zatočiše ga s Dmitrom Ivanovićem daleko na sjever, kod Tobolskog, među vječni led, a da okaje za života veliki grijeh...

Ubijao je on i prijatelj mu kunice i ostalu zvjerad, a da ne skapa od gladi, te da pomogne i u svojoj nevolji još gorijem nevoljnicima od sebe...

Odjednom ih nestalo iz one neprivriježne pustoši, baš kao da ih je hladna zemļa sakrila u svoje ledeno krilo.

*

Na gradanskom općem grobļu u Čikagu, u Americi, ispred drvena krsta, zasadena u crnu, istom omekoćenu, zemļu, molio se mlad čovjek, ali teško porušen u licu

Na krstu bila koprena i napisano ПОМИЛУЙ БОЖЄ РАБА БОЖІЯ..... Molio je staroslovenski za mučenika, svoga dobročinca, episkopa Nikolaja Vladimirovića, koji se sveto prestavio u boļi život nakon velike zemaļske muke, a bez ikoga od svoje blagorodne porodice, te je u golemoj predrasudi zaboravila i na svoju krv.

Užegao mu je u siromašnoj amerikanskoj sobici samrtnicu svijeću vjerni mu do groba prijatel Dmitar Ivanović, koji je i pričao sa suznijem očima ove teške doživļaje.

„..... Posļedńi je put cjelivao naše velike čudotvorce, mučenika Borisa i Gļeba, te mu je ona ikona bila cigla arhijerejska uspomena iz Svete Rusije....“

„— Ostavļam ovaj sveti lik svojoj braći.... Ovo je obiļežje, da sam pravedno i žarko ļubio svoju rodnu grudu i ńezine svete amanete.“

Dubrovnik.

LAV NIKOLAJEVIĆ TOLSTOJ.

— E. Goldscheider. —

„..... Jedna široka ńiva i iza ńe tamo šuma. Na sredini vidite seļane kako pluže, a naprijed Tolstoja kao seļaka, upregao, po ruskome običaju, u drveni plug bijeloga koña, ide za plugom i vodi za sobom drugoga bijelca, koji mu drļaču vuče. Ova snažna, plećata prilika, sa bijelom, mekom šapkom, koja mu čuva oči od sunca, u plavoj na vratu otkopčanoj bluzi, u visokim čizmama, gazeći po mekoj zemļi — to je sam Lav Nikolajević. Nigdje traga, što bi vas potsjećalo na grofa, na roñenoga aristokrata. Debeo, pļosnat nos, istaknute, snažne vilice — kao u pravog ruskog seļaka. Pa kakav li je tek ovaj seļak! Kakav mu je samo stas, kaka sila u onoj prostoti! To je seļak koji razmišļa, junak, genije, civilizator. To je onaj Herodotov skitski knez Kolaksais, *knez orač;* to je onaj seļak Mikula, što svojim divnim plugom ore punu blagoslova brazdu preko beskrajne ruske poļane. To je onaj sam narodni junak Ińa Muromec, što je još prije tisuću godina umŕo, ustao iz mrtvih da ponova ore po ruskoj zemļi, on, koji je i pored sudbine, udario putem k bogastvu, ali se ne obogati, već sasvim utonu u onu osnovnu opštu rusku ideju ....“

Tim riječima opisuje Đorde Brandes poznatu Rjepinovu sliku: „Tolstoj za Plugom“.

Knez orač je 27. avg. (po st.) o. g. u najužem krugu svoje porodice proslavio svoj 75. roden-dan. Niti burnim svetkovinama, niti ikakim zvaničnostima ne uzmuti Rusija ovaj dan oraču. „Jubileja“, po našim pojmovima, nije bilo; samo je ruski čudotvorac, pop Jovan Kronštadski, jednim nedostojnim pamfletom potsjetio zvanične ruske krugove da onaj plug iz Jasne Poļane još neprestano ore po ruskoj zemļi i da ekskomunikovani starac još uvijek napastvuje pravoslavnu crkvu i — narod uči. Jer, i pored svojih 75 godina, Lav Nikolajević stoji još uvijek kraj svoga pluga. Ni prokletstvo crkve, ni duboka starost, ni sama bolest ne mogoše slomiti ńegovo oduševļeńe! I u *tišini* je onaj pravi ruski narod proslavio ovaj dan, kojega je ńegov učitel navršio 75 godina. Narod zna dobro, za šta ima ńemu da zahvali: on je ńegov mač, on ńegova odbrana ....

Turgeńevljevo se proroštvo ispunilo: „Ovaj će čovjek — tako on pisaše još 1857. god. o Tolstoju, kome je tada bilo 29 godina — daleko otići i ostaviti za sobom duboke tragove". U ono doba, kad je najveći tadašni ruski pjesnik ispisao bio one riječi, bješe se Lav Tolstoj, na brzo po svršetku krimskoga rata, u kome je on sudjelovao, i poslije prilično burno provedene mladosti, vratio na imańe svojih djedova, prepremajući se da uđe u zrelo doba ljudskoga života. Poslije osobitoga uspjeha ńegovih istinskih opisa iz života u ratu, poslije onog toplog prijema nekolikih ńegovih priča i divnih fragmenata iz romana „Jutro Jednoga Gazde"; koji silno utjecahu sa genijalne prostote u opisu, izgledalo je izvan svake sumńe da je on baš pozvan pridružiti se najboljim vitezima od duha tadašńe Rusije. Tolstoj se krenu na put u inostranstvo i poslije toga se posveti sasvim dovršivańu svojeg prvog velikog romana „Rat i Mir" — one najveće umjetničke tvorevine, koju je on ikada stvorio.

Da bi nam značaj ove genijalne tvorevine za rusku književnost bio sasvim jasan, navešćemo odmah ovdje nekoliko riječi iz predavańa petrogradskog profesora Vengerova, koje je izašlo prije nekoliko godina. Za zapadńake, koji stoje podale od ruskih prilika, ovo je predavańe upravo uvod u rusku književnost, ili bolje rečeno: ono je ključ za razumijevańe ove književnosti. Utvrdjujući fakat da ruska književnost nije nikada zalazila u oblast čisto umjetničkih interesa, već uvijek bila katedra, s koje se samo čula riječ pouke, Vengerov dodaje: „Ispitivač, koji bi se htio pozabaviti historijom najnovije ruske književnosti, samo s estetičnoga gledišta, ne bi imao bog zna mnogo posla, jer u ńojzi, za ovo posledńih pedeset godina, i nema značajnijih pokreta u estetičnome pravcu. Na zapadu se pak za ovo vrijeme izdvojio jedan čitav niz literarnih stilova i literarna se tehnika iz osnova izmijenila. Da li bi bilo u opšte moguće istaći se i ispred najneznatnijeg francuskog romantičara, koji i danas još piše u stilu Žorža Sanda? Čitava provala leži izmedu Zole i Žorža Sanda, ne samo u glavnim mislima, već i u jeziku, u dijalogu, u obraćańu pažńe čitaočeve itd. U cijeloj se Evropi izvršila osobito ispolena estetična evolucija, nastupila je potpuna promjena u generaciji. Ali u Rusiji, *gdje se vrši bez prestanka*

evolucija ideja, ostali su literarni oblici istovjetni. Onaj beletristički i pjesnički oblik, koji je ponikao četrdesetih godina, nije se bitno izmijenio. Između Turgeńeva i ńegova literarnog unuka Garšina nema nikakvih razlika u stilu; toga nema ni između Ńekrasova i Nadzona. Kad je bilo Viktoru Hugu sedamdeset godina, slavila ga je cijela Francuska, ali mu nije niko podražavao. Tolstoju ima sada sedamdeset godina i više, i on predstavlja ne samo najnoviju sadašńost, već svako vidi jasno da će on za dugo još biti zakonodavac za oblik u ruskome romanu."

Jasno se vidi šta hoće Vengerov ovim da kaže čitaocima na zapadu: Ruska je knńiževnost u prvome redu *tendenciozna* knńiževnost, ruski su romani tendenciozni romani. Svakome je od velikih ruskih knńiževnika ideja bila glavna stvar, a forma pak samo toliko od značaja, što je svaki kao umjetnik gledao da ideji dâ i zgodan oblik. Drugim riječima: u Rusiji ima pravo samo onaj da se lati pera, koji zbilja ima nešto i da kaže. A Tolstoj ima da kaže i suviše, on koji je još u mladosti, kao niko drugi, svoj narod i ńegove žeļe, snove, težńe potpunce shvatio. Time se i objašńuje, kad ńegov prvi veliki roman, koji je izašao u početku sedamdesetih godina, započińe jednu novu epohu u ruskoj knńiževnosti, ma da on inače ni po tendenciji, niti pak po umjetničkoj ili tehničkoj obradi ne pokazuje pravi obrt. Prema svemu ovome, uzevši onako stvar u bitnosti, može se u ovome veličanstvenom Tolstojevom djelu konstatovati samo neko *udubļivańe.* Tada izađe jedno djelo, u kome se, nekako, kristalizovao cijelokupni duhovni, intelektualni i moralni pravac ruskoga naroda. Isprva su u Rusiji gledali nekako skeptički na ovo veliko djelo, ispisano onom temeļnom opširnošću jednog ruskog pripovjedača. Tek poslije velike hvale Turgeńevļeve, i poslije nečuvenog uspjeha francuskoga prijevoda, steče ova genijalna epopeja Napoleonovog ratnog pohoda, u kojoj se vidi i iscrpna slika cjelokupnog ruskog života u eposi od 1805. do 1812. god., pravo i zasluženo priznańe. Tek postepeno se naučiše ļudi da shvate i djelo i majstora. Istinitost je i onako bila svagdašńa odlika ruskih pisaca, ali *ovako* istinito nije prije Tolstoja niko pisao. Obrada ovog značajnog projekta i genijalnog sredivańa cjelokupne materije

nije hramala ni u najmańem detaljiću. I sve, sve ono što se ma i najmańe doticalo duše jednoga Rusa iz onoga doba, znao je i umio pjesnik unijeti u svoje djelo. On opisuje cara i ńegovu okolinu; tudinskog zavojevača, koji propada u borbi protiv svete „matuške" Rusije; opisuje oklijevajućeg, sumńajućeg generala, koji je trebalo najzad da pobijedi nadčovjeka sa zapada; opisuje ono gorńih deset tisuća ruskoga društva: povodljiv rod, koji teži k idealima; opisuje i sam narod s ńegovim zdravim instinktima, s ńegovom neutrošenom snagom, ńegovom jakom, nesavladljivom vjerom u Boga i sa cijelom bijedom ńegovih neostvarenih i mučnih ideala i snova. I svuda je Tolstoj prirodan, prost i častan u opisu: nigdje ama ni odbleska kakve afektacije; — svuda vidite samo približavańe prostoti i potpuno prezirańe svake izvještačenosti. Do ove umjetničke visine nije se prije ńega u Rusiji niko bio uzdigao. Otuda i znači ovaj roman, koji mnogi i danas smatraju kao najbolji ruski roman, najvišu tačku umjetničkog stvarańa ovoga genija. Mnoga su ńegova docnija djela našla kod mase nesrazmjerno veći odziv, a, kao što je poznato, i sâm se Tolstoj docnije ratosiljao svoga velikoga djela i računa ga u svome indeksu samo kao tvorevinu moderne umjetnosti, ali, ipak, ni u jednome od svojih mnogobrojnih spisa ne stoji on tako blizu svome narodu, kao umjetnik, kao u ovome umjetničkome opisu Napoleonovog pohoda.

Poslije ovoga dolaze još dva djela, koja pomogoše da se utvrdi svjetski glas Tolstoja kao pisca romana: društveni „Ana Kareńina" i vanredno lijepa pripovijetka „Smrt Ivana Ilića". I ovdje nalazite istu onu savjesnu istinitost kao i u djelu „Rat i Mir"; i ovdje su detalji tako prosto a tako snažno razradeni. Ali, u duši se pjesnikovoj sprema već potpuni raskid s umjetnošću. Teška ga sumńa raspińe, i Tolstoj-Levin, koji je poslije teške borbe najzad odveo onu ženu doma, za kojom je toliko žudio, ovako filosofuje: „Hm, šta li me to toliko zbuńuje?" pita sam sebe Levin i osjeća kako se u ńemu porada sumńa: da, jedino i nesumńivo otkriće božanstva — jeste zakon dobroga..... I dugo je on tako stajao, zaduben u misli, gledajući na zvjezdano nebo.... „Tajna je to jedna, važna tajna i samo za mene, ne možeš je ni riječima iskazati. Ovaj me

novi osjećaj nije ni izdao, niti mi je sreću oteo, nije me ni iznenada obasjao, kao što sam ja sańao — nije me ni iznenadio. Da li je to vjera ili nije, ja ne znam; ali ja ne znam ni šta je to: ušlo je nešto neopaženo u moju dušu i tamo se ugnijezdilo. Ja ću se, znam lijepo, i dalje ljutiti na kočijaša Ivana; svadaću se i dalje, kao i do sada; svoje ću misli bezobzirno i dalje iskazivati; ostaće i dalje onaj zid između moje duše i drugih ljudi, čak i prema mojoj ženi; i dalje ću joj prebacivati zbog ńezinih strahovańa i opet se za to kajati; ni sada ne ću moći razumjeti za što se molim, pa ipak ću se moliti, kao i prije; ali, cio će moj život od sada biti potpunce nezavisan, pa ma šta se sa mnom desilo: ni jedan trenutak u ńemu ne smije biti više besposlica — kao ranije — već on mora u sebe obuhvatiti onu nesumńivu ideju dobroga, a ja imam snage da je održim."

Tako glase posljedńe riječi iz romana „Ana Kareńina". One znače: kidańe s dosadašńim pravcem u životu, ulazak u nov život..... Tolstoj je savladao umjetnika i sada osjeća da ga nešto goni putem jednoga proroka. Tražeći i pipajući, sumńajući i ispitujući, laća će on da sazna za sadržaj života i za ńegovu vrijednost. On hoće da unese dobro u život, ali se neprestano nahodi ispred strašliva pitańa: „Pa ko sam ja? Za što sam ja tu?" I tu se vrši potpunce obraćańe Bogu i raskid s crkvom. Pjesnik ustupa ispred filosofa, umjetnik ispred proroka. Jer on osjeća već da je pozvan da istinu, za koju je saznao, saopšti svijetu. I tako se povuče on, u potpunoj snazi svoje umjetničke moći i na visini svoje slave, koju ništa više ne može uzdržati, u svoju sobu za rad, i iz godine u godinu, skoro svakoga mjeseca, pošlje on po jedan od svojih revolucionarnih spisa u svijet. Oni nijesu više onako umjetnički i divno obrađeni, kao romani koji su zasnovali ńegov svjetski glas kao pjesnika, već su ispisani grubim, snažnim jezikom ljutitog proroka, prirodno i silno utječući, s mnogim zabludama neumoljive konsekvencije jednoga proroka, sadržavajući u sebi i po koju zlatnu misao, koja se, jednom izgovorena, ne izgubi više nikada. Mnogi je od nas, koji smo već poodavno spazili gdje se rađa zora, u čijoj će svjetlosti zablistati ruski horizonat, možda počešće i ramenima slegnuo zbog „ćudljivog starca". Eto, on se usuđuje da govori o stva-

rima, koje je nacionalni ekonom (kako oni misle) za sebe pod kiriju uzeo, — Tolstoj mjeri moralnom mjerom ekonomske probleme. Gordost učeńaka se buni, auguri nauke baciše svoju anatemu mnogo prije od augurâ crkve: formula je napadnuta, dogma povrijedena. Prorok je prosta budala!.... I tako rastrubiše po cijelome svijetu onu legendu o senilnome Tolstoju — svi kratkovidi i nerazumni, svi hipercivilizovani sa zapada, koji se uzbuniše što se konsekvencija prorokova ne plaši osude svih tekovina osudene kulture. Tolstoj je za ńih i suviše snažan, i suviše tvrdoglav, i suviše uvjeren u tačnost svojeg učeńa. I oni prestaše da mu spore, već se odlučiše da mu velikodušno oproste. Otuda se i desi to, da od negdašńih obožavalaca umjetnikovih samo srazmjerno malo ńih ostade, koji su umjeli istinski da uživaju u ńegovome divnome romanu „Vaskrsnuće", koji prije tri godine izide. Ali, i pored svega toga, popularnost Tolstojeva posta skoro za priču. I što umjetnik nije uspio, postiže prorok. Jer masa žudno traži ńegova djela, misleći da u ńima ima draži našega doba. I radoznalost, najzad, pobjeduje, ista ona radoznalost koja se ne zaustavla ni pred vratnicama ńegova letńikovca i uspińe se da sazna koliko puta dnevno prorok jede i kad ide da spava. Tolstoj se pak ni najmańe ne osvrće na ovo čudnovato ponašańe civilizovanog svijeta, kome je on objavio rat i dale išao za svojim plugom. U nemoći svoga slijepog gńeva preduzeše crkvene poglavice i onaj smiješni korak: ne bi li ga bar ekskomunikacijom skrenuli s ńegova puta. Čak su se dotle ponizili da mu zabraniše i ulazak u crkvu, u kojoj on i onako više nije imao nikakva posla. A knez orač se ne umori, on i dale ore rusku zemlju....

Vraćajući se ponova Vengerovljevom citatu, mi možemo na pitańe: „Da li je zbila Tolstoj svojim dvaestogodišńim proroštvom istupio iz reda ruskih umjetnika?" sasvim mirno i odsudno odgovoriti: „Nije!" Jer za ovakav je odgovor bez ikakva značaja ono mišleńe ortodoksnih socijalista, koji vele da je Tolstojev rad za posledńih nekoliko desetina godina bio nazadńački, isto onako kao što je ništavno tvrdeńe modernih literarnih pajaca, koji rdavo shvataju princip „l'art pour l'art", da Tolstojeve „Ispovijesti" nemaju ništa zajedničko s modernizmom. Ko, zbilski, moderno osjeća, oprostiće Tolstoju, čak

i za onu ńegovu jeretičku knjigu o umjetnosti. — Zar ne vidite gdje iz brazda ovoga kneza orača niče divan usjev! Zavještaj ovog velikog težaka naslijediće budući pasovi, jer onaj protest, koji vidimo u odličnim Čehovljevim satirama protiv morala ruskoga društva, jeste duh duha Tolstojeva; isto je tako i ńegov duh u mračnim opisima Gorkoga, s kojim se sretamo u bijedi „Bivših Ljudi".

Ova je revolucija duhova izašla iz sobe za rad u Jasnoj Poljani. Tamo je onaj mač, tamo ogań .... tamo — sam ruski narod. Suncem ožareni Tolstoj stoji kraj kolijevke mlade Rusije.

Beč.

Preveo s ńemačkog
G. P. Ivezić.

PROBLEM PROSTORA.

— **Kalikst Tadin.** — (Kraj).

Neki moderni filosofi s Balmèsom tvrde da prostor nije drugo već aktualna ekstensija realnih tjelesa, tako da ne postoji prostor već samo ondje gdje ima tjelesa. Oslańajući se na Balmèsa, oni su zaboravili da je i sam Balmès upoznao protivurječnost u koju ńegova teorija upada.[1]) Kada bi smo po ovoj teoriji zamislili n. pr. jednu čašu iz koje bi odstranili sva tjelesa, vodu, zrak, eter, itd., odstranili bi smo također i prostor, — mogli bi smo tada predstaviti sebi ńezine strane kao da se dotiču, što se protivi realnosti. Prostor i aktualna ekstensija tjelesa nijesu dakle identični.

Drugi uviđaju u prostoru nešto apsolutno, jedan atribut božanstva. Ovako je mislio Newton, koji je prozvao prostor *sensorium divinitatis*, i Clark, koji je, u svojoj prepirci s Leibnizom, smatrao beskrajnost božju kao onu koja sačińava prostor. Jednako je mislio pod drugim terminima i Malebranche, psiholog Kartezijeve škole. „Kada vi posmatrate, veli on, shvatljivi prostor, vi vidite samo arhitip materijalnog svijeta u kojem mi

[1]) *Philos. fondam.*, t. III, chap. 12, n° 83.

stanujemo, a arhitip jedne množine drugih mogućih svjetova. U stvari, vi vidite tada božansku supstanciju, jer je samo ona vidljiva, i samo ona može razum prosvijetliti. Ali je vi vidite samo u koliko se ona odnosi prema prirodnim stvorovima, u koliko ona udjeluje u ńima, ili u koliko ih ona predstavlja. Prema tome, vi, pravo govoreći, ne vidite Boga nego samo materiju koju on može proizvesti.[1])

Treba ovdje opaziti da se božanstveni atribut ne da shvatiti kao djeliv, sastavljen i izmjeriv, kao što shvatamo prostor. Prostor dakle ne može biti jedan atribut božanstva, kao što su mislili pomenuti filosofi.

Neki napokon vele, da prostor nije drugo već praznina. I ako nam ova riječ ništa ne objašńuje, mi ipak shvatamo, pomoću ńe, da je prostor za nas jedan od onih objekata našeg razumijevańa koji, i ako se osnivaju na spoljašńem svijetu, ne postoje kod stvarî onakovi kako ih mi zamišljamo u svom umu. Filosofija sredńeg vijeka nazivala ih je *entia rationis cum fundamento in re*.[2])

Mi nalazimo kod stvarî prostornost (ekstensiju) kao i sukcesiju promjenâ. Odstranimo pomoću misli ekstensivnu stvar (ili sukcesivnu), ostaje raprezentacija (ideja) *mogućnosti* (stvari) odnosno na ekstensiju. Ova ideja traje, jer smo mi upoznali kod stvarî način bića koji proizlazi iz ekstensije. — Tako isto i o vremenu.

Opazivši sukcesivnu promjenu kod jednog subjekta, mi shvatamo u isto vrijeme ńegovu *vremenitost*, t. j. jedan od ńegovih načina opstanka„ u ime kojeg, ńegova je egzistencija neprekidna i sukcesivna. Mi opažamo napokon da stvari u prostoru mogu uvijek biti povećane i raširene odnosno ekstensije, i takođe da za sadańim promjenama mogu slijediti nove promjene. Ova mogućnost shvatańa nema granica, i evo prostora i vremena, u kojim postoje stvari ili mogu postojati.

Da su stvari u prostoru i vremenu, to proizlazi iz ńihove ograničenosti i nesavršenosti. Ne ćemo se osvrtati na vrijeme, već ćemo se zabaviti jedino prostorom.

[1]) Malebranche, *Entret. sur la metaph., la relig. et la mor.*, entr. 2, tom. I, p. 42, 43.

[2]) Cf. Tolet., *Phys.*, l. 4. q. 3; Fonseca, *Metaph.*, l. 5, q. 1.

Svaka stvorena stvar ima, jer nije neizmjerna, ograničenu prisutnost: ona je negdje u prostoru. Tjelesa su izvana obzirom na ńihovu eksensiju u prostoru, t. j. cijela u cijelom jednom mjestu, i djelomično u pojedinim stranama mjesta koje zauzimaju. Ovo dolazi iz ńihove materijalne nesavršenosti, koja se sastoji u tome, što ona nemaju cijelu svoju egzistenciju u isto vrijeme, već na neki način sukcesivno. Baš na ovoj nesavršenosti osniva se ekstensija, a na ekstensiji prostranost.

Odatle jasno slijedi da prostor, kao takav, t. j. kao odvojen od stvarî koje jesu ili mogu biti u ńemu, ne postoji izvana u prirodi, već samo kod naše misli. I samo pomoću refleksije, umnom radńom, porada se predstava prostora. Već je filosofija sredńega vijeka priznala ovaj subjektivni značaj prostora. Po ńoj, umna se radńa zbiva na ovaj način: prvo, razuń apstrahuje realnu egzistenciju stvarî i privezuje se ekstensiji kao takovoj; drugo, on smatra predstavu matematične ekstensije bez obzira na tijelo kao mogućnost shvatańa prostranog objekta — i to bez granica, — jer on uvida da prostorne stvari mogu uvijek biti povećane; treće, on zamišla ekstensiju kao način bića koji spada u opće i potrebite zakone svake egzistencije.

Lako se odatle dade shvatiti, kao što se razabira iz našeg umnog izradivańa, da prostor nije prosta fikcija, koja bi se osnivala jedino na našem načinu mišleńa. Možemo na neki način uporediti predstavu vremena tako zvanim *općim predstavama*. Neka nam služi, kao izgled, opća predstava čovjeka. Uzmimo je kao predikat; osamleni subjekti ńoj su podvrgnuti. Taka i opća predstava, kao takova, ne nalazi se kod individua, već jedino kod duha koji misli. Sasvim tim, mi ga s punijem pravom zamišlamo kao nešto objektivno, jer ono što mi shvatamo kao općenito, takove je naravi da može postojati kod mnogih individua. Tako je i s predstavom vremena i prostora; i ako oni postoje samo kod našeg razuma, imaju ipak objektivnu istinu, jer ono što mi zamišlamo kao vrijeme i prostor, nalazi se izvan našega duha, neograničena mogućnost ekstensije i sukcesije.

Punijem pravom naš razum traži na čemu se osniva u posledńoj analizi ova neograničena mogućnost, ako se ona ci-

jela ne osniva jedino na našem duhu. U ovom slučaju, filosofija oslobođena svih predrasuda, povratila se Bogu, beskrajnosti, vječnosti.

Krasno je o ovoj stvari raspravljao već srednjeg vijeka pronicavi genij Ivana Skota. „Treba naime znati, da se u svakoj stvari te aktualno postoji ima paziti na dvoje: jedno t. j. njeno bistvo (essentia), drugo t. j. njeno postojanje (existentia); i prama jednome ili drugom stanovištu pristaje i druga mjera. Jer po svome bistvu mjera Boga je neizmjernost koja se samo razumom odvaja od njegova bistva; a po svome postojanju mjera Boga je vječnost, koja mjeri prosti, nepromjenivi i po djelu i po moći, bespočetni i beskrajni način njegova postojanja."[1]) Ovo je unutrnja mjera *savršenog Bića*, ali kako se razabira iz cijele njegove rasprave, ona je također spojašna mjera ostalih stvari. „Pošto je dakle količina njegova savršenstva u prirodi neizmjerna i neograničena, a količina savršenstva ma koje stvorene prirode ograničena i odmjerena, s toga ona mjera prevazilazi količinu savršenstva svih drugih bića."[2])

Ovu Skotovu nauku divno je osvijetlio moj vrijedni kolega O. Lodoviko da Motta. „Odista, veli on, ako je svijet ograničena kopija svoga tvorca, onda ćemo ga razumjeti kad ga uporedimo s njegovim uzorkom. S toga, osim općeg pojma o vremenu, t. j. da je mjera kretnje po susljedstvu događaja, i o prostoru t. j. da je ekstensija ili zapremina, pojmovi koje doktor (Skot) ne isključuje; on (Skot) se uzdiže do jedne intuicije mnogo uzvišenije i metafizičnije, uporedujući oba pojma njihovu izvoru u Bogu: vječnosti i neizmjernosti. I odista, što su vječnost i neizmjernost već potpunost supstancije i sile? Vrijeme dakle i prostor ista su stvar samo podvrgnuti ograničenu. Ograničenost dakle supstancije i sile sačinjavaju vrijeme i prostor. S toga, kao što su u Bogu supstancija i sila samo jedna jedina stvar, tako su i u stvoru; samo ako kod Boga vječnost znači trajno djelo, kad stvora vrijeme je ponavljanje; i ako je u Bogu neizmjernost potpunost bez početka i bez kraja, u stvoru je više ili manje nepotpuna jer je ograničena, ali podložna kretanju:

[1]) Cf. *De Rer. Prin.* q. XIX, a. I, n. 1.
[2]) Ibid. n. 18.

neophodnom uvjetu koji se identifikuje s ńegovim bistvom."[1]) Odatle Skot zaključuje da broj, vrijeme, kretańe; supstancija (individualna), sila i ńezina energija, u svijetu su jedna sama stvar, razdijeljena u tri formalna koncepta radńom našeg uma: „I ovo tvrdo držim da je istinito, t. j. da ni broj ni vrijeme ne znače drugu kakvu apsolutnu stvar preko brojeva ili preko kretańa kao što n. p. kakvoća znači nešto drugo nego li količina, već prosto istu stvar: samo što dodava razlog predstavi kretańa".[2])

Tako je mislio i jedan od najvećih talijanskih filosofa, Vincenzo Gioberti.[3]) On doduše polazi s drugog gledišta, ali se potpuno sudara s našim mnijeńem. On tvrdi da, ako hoćemo da dobijemo pravu ideju vremena i prostora, treba nam se poslužiti sintetičnim procesom, po kome naš um polazi *a priori* od čiste ideje Bića (Ens) do posledńeg stepena egzistencije.

Za to se Gioberti poslužio i jednom slikom, da nam predstavi potrebu ontološke metode u ovome pitańu, u kojoj se polazi od *Bića* (potrebnog) a završuje „onim što postoji".

Kazao sam da se u posledńoj analizi, filosofija oslobođena predrasuda povratila beskrajnosti, vječnosti. I zbila, ako su stvari u vremenu i prostoru, to je odatle što je aktualna ńihova egzistencija ograničena. Ali aktualna egzistencija označuje jedno pozitivno savršenstvo, ona se dakle mora osnivati na izvoru potpune savršenosti, na vrhovnom biću, koje nije podvrgnuto ni vremenu ni prostoru.[4]) Ni sa jednog gledišta, neizmjernost i vječnost Božja nemaju obilježje vremena i prostora; a ne smijemo kazati da su oni neki idealni prostor i idealno vrijeme, kao što se bez razloga izrazio Fénelon i Lessije; oni su dva božja atributa, na kojima se u posledńoj analizi osniva prostor i vrijeme.

Ovim se načinom rješava cijelo pitańe o vremenu i prostoru, a nijesmo prinuđeni pribjeći Kantovim fikcijama.

***

[1]) Cf. *Metodo e sist. scientif. del Giov. Duns Scoto*, p. 85.
[2]) Cf. Ibid. q. XVIII, a. 1, n. 5.
[3]) Cf. *Op. di Vin. Giob.* Intr. vol. III, p. 394, not. 2.
[4]) Cf. Klentgen, *Philos. ancienne*, n. 368.

U ovoj radńi, ja sam se samo letimice dotakao vremena, jer o ńemu nijesam mislio raspravļati; ali gotovo isti dokazi kojim sam nastojao dokazati objektivnost prostora, vrijede i za objektivnost vremena.

Ovoj radńi dao je povoda članak o istome predmetu, koji je izašao u *Srdu*[1]) pod pseudonimom *Mistagoga*. Pisac u pomenutom članku veli: „Nije li interesnije da se iznese što novo (o ovom pitańu)? Novo nije uvijek dobro, ali je u stvarima ove vrsti rijetko, te ako i ne bude dobro, ipak će nešto doprinijeti osvijetļeńu staroga problema."

Savijesno sam pročitao onaj članak, ali iskreno ispovijedam da nijesam u ńemu ništa novo našao što mi prije nije bilo poznato iz Kantove i Schopenhauerove nauke. Pisac je nastojao složiti neke ideje ovih dvaju filosofa, a u zakļučku se potpuno izjednačuje s ńihovom idejom. Žalim što se pisac nije opširnije zabavio ovim predmetom, bio bi mi možda pružio priliku da se i ja opširnije zabavim ńegovim člankom. Kad se radi o važnom filosofskom pitańu, ne smijemo biti preveć koncizni da ne postanemo nerazumļivi. Ne smijemo naprosto kao *ex cathedra* tvrditi a ne dokazivati. O prijepornim pitańima, zakļučke jednog sistema ili škole, ne smijemo nazvati *a priori* dokazanim, kao što je uradio g. Mistagog. Želi li baš prisvojiti takve zakļučke, mora ih obrazložiti; jer ja mogu smatrati kao apriorno dokazanu istinu *ono* što drugome ne će se pričińati baš tako.

a). Razdijelivši pisac svijet u dvije polovine, subjekat i objekat, trebao nam je takođe kazati što on razumije pod imenom subjekta a što objekta. Možda će se kome ovo činiti suvišno, ali nije tako, ako se uzme u obzir da se svijet ovako dijeli *jedino* po našem saznańu.

b). Ako subjekat i objekat stoje u uzajamnom odnošaju zavisnosti tako da se ni objekat ne dâ zamisliti bez subjekta, ni ovaj bez onoga, i ako ovim nije izrečena nikakva *kauzalna* veza medu ńima: — što ih dakle spaja? i zašto se ne dâ jedan bez drugoga zamisliti?

c). Na kakvim dokazima pisac osniva svoju *apriorno danu istinu* da je objekat vječan i neizmjeran a subjekat izvan pro-

[1]) Cf. „Srd" br. 13 od ove godine.

stora? Možda na onim materijalističke škole. U ovom slučaju svraćam pažńu piščevu na djelo „*Le Matérialisme et la science*“ od *E. Caro*, jednog od najvrijednijih modernih francuskih filosofa; u ovome djelu naći će sasvim temeljito oprovrgnuće takovih nazora odnosno objekta.

d). Ako su subjekat i objekat dvije supstancije identične, t. j. čine jednu vječnu supstanciju, koja ne može biti ni subjektivna ni objektivna: — kakva je dakle ona? Možda prosta fantasmagorija, kao što je tvrdio Berkeley?

Pisac napokon zaključuje: „Ako su te dvije supstance identične (subjekat i objekat) u *prkos prostora*, ovaj ne može biti apsolutno realan“. Koja razlika između piščevog zaključka i Kantove tvrdńe, kad veli: „Sve naše intuicije nijesu drugo već predstave fenomenâ, i stvari, čije intuicije imamo, nijesu u sebi onakve kakve ih zamišljamo, niti ńihovi odnošaji onakvi kakvi nam se predstavljaju; ako mi zatajimo subjekat ili samo subjektivnu prirodu sjetila, *svi odnošaji objekta u prostoru i vremenu, pa i sam prostor i vrijeme iščeznuće*, i kao fenomeni oni ne mogu postojati već samo u našoj pameti“?[1]) — Nema nikakve razlike.

Pisac poriče realnost vremena i prostora, isto kao Kant i Schopenhauer.

Ako oni nijesu realni i objektivni, onda su idealni i subjektivni — *medium non datur* — a ovo je baš ono što su tvrdili pomenuti filosofi.

Punijem sam pravom dakle kazao, da nam g. *Mistagog* u pomenutom članku nije ništa novo iznio, što nam nije bilo poznato iz nauke Kanta, Schopenhauera i donekle Berkeley-a; a čitalac će se moći lako o tom uvjeriti iz ove radńe.

[1]) Cf. *Krit. čist. Raz.* str. 32.

OCJENE I PRIKAZI.

Ašiklije Osmana A. Đikića. Mostar, 1903.

Ako si kail pjesmi, i to pjesmi kakva momku i gaziji pristoji, pročitaj *Ašiklije* našega Osmana Đikića.

Tu ćeš naći i vidjeti kako se slatko ašikuje i sevdiše; kako se, kad mu vakat dođe, na sitnu bugariju domamljuju sumbul-udovice i cure hašarije; kako, kad prođe akšam i udari jacija, momci čekaju po bostanu i po dulbeharu lagahne šejtancure pod smokvom tenicom; kako se, noći u ponoći, ljube karatrepavice i gonće-usne rumenije od dula; kako se tada kidaju i bacaju s vrata dize zlatnijeh mahmudija da se bijelo grloce može sa sevdahom ljubiti; kako se gubi pamet i svijest u ljubavi i ašikovanju!... Nije šala, bolest je to. Gine od toga Fatima u naručju Bin-Selimovu na lakom kaiku po rijeci; baca se Demina u vale Deńiza kad joj za Meha ne dadu; umire rob dilber-Fate u dul-bašći Ali-Bega kad mu ovaj Fatu uzme; pada mrtva devher-cura, kći šaha od Irana, kad opazi pod rumenom ružom svoga blijedog dragana mrtva; vene i gasi se lijepa Almaza od toga, jer je verem dobila od ljubavi, najteži maraz. I starci ihtijari ašikuju, starci duge brade melek-zade; luduju i djetiňe za curama. I bulbul sam izdiše kad mu u haz-bagči dul uvehne; i on izdiše, tatli benum!...

Eto sve to ćeš naći i vidjeti u Osmanovijem pjesmama, i sve bistro i lijepo ispjevano, a prosto, na narodnu.

Ako li za ovakove pjesme nijesi, jazuk na tebe, mejite moj!... L.

BILEŠKE.

KNJIŽEVNOST.

U ovom broju donosimo u slobodnijem prijevodu g. I. A. Popovića početak lijepe Ljermontovljeve poeme *Hadži-Abrek*. Ovu poemu Ljermontov je napisao još vrlo rano, za vrijeme svoga boravka i učeńa u vojničkoj školi. To je prvo djelo Ljermontova koje se pojavilo u štampi. Drug Ljermontova Nikola Jurjev, krišom od pjesnika, odnese prijepis Senkovskomu, i ovaj ga odobri i štampa u „Biblioteci za Čitańe" 1835 g. s potpunim imenom auktorovim.

***

U spomen 75-e obljetnice L. N. Tolstoja, koja je prije kratkog vremena u književnom svijetu proslavljena, donosimo u ovom broju *Uspomene jednog ruskog izgnanika o Tolstoju* koje je u Čikagu u Americi čuo i zabilježio gosp. Vid Vuletić Vukasović, a tako isto i kratki a lijepi članak *Lav Nikolajević Tolstoj* koji je izišao 20. septembra o. g. u popularnom bečkom časopisu „Das Wissen für Alle" (broj 38).

***

Gosp. Slobodan Jovanović prof. V. Škole napisao je knjigu o *Svetozaru Markoviću*. U njoj su ovi odjeljci: Socijalizam Svetozara Markovića; Srbija u njegovo vrijeme; Njegova kritika birokratskog sistema; Njegovo rješenje našeg socijalnog pitanja; Njegova kritika liberalne stranke; Njegova kritika suda; Njegova kritika omladine; Njegov praktični program; Njegov utjecaj; Njegova ličnost.

***

U kalendaru „Srbobranu" izišla je popularna rasprava *Prvi srpski ustanak* (1804—1813) od Dr. Mih. Gavrilovića. Ovu raspravu koju je uredništvo kalendara namijenilo proslavi štogodišnice prvog srpskog ustanka, preporučujemo čitaocima.

***

„Vienac" o lirskom pjesništvu u Srba. U svom 18. broju, „Vienac" se u jednoj bilješci osvrće letimičnim pogledom na današnje naše lirsko pjesništvo koje se, po riječima izvjestioca u ovoj bilješci, „vrlo lijepo razvilo" i poslije pjesama Vojislava Ilića „dobilo neki posebni pravac". Pomiňući gotovo sve naše mlađe pjesnike, izvjestilac svakog od njih harakterizuje, gdje tačno gdje maňe tačno. O I. Dučiću veli da je „nježan i dubok liričar koji je na mnogim mjestima taman i nerazumljiv." Aleksa Šantić, „koji se također više puta drži Vojislavljeve forme" i piše „čisto lirske nježne i jasne pjesmice", za izvjestioca je „mnogo jasniji" od Dučića. Za Milorada Mitrovića veli da je „jedan od ponajboljih srpskih liričara koji u svojim vrlo lijepim i nježnim pjesmama u španjolskom duhu opijeva ljubav"; za Milorada Petrovića, pjesnika „Seljančica", veli da je „jedan možda od najlakših i najzabavnijih mladih liričara"; za Osmana Đikića, da „osobitom vatrom i žarom pjeva patriotske pjesme", u čijim „Ašiklijama" konstatuje „sladak i nježan ton". Vrlo u kratko pomiňe Jelenu, Karabegovića, Bešević, Boža Nikolajevića, Jakova Šantića i druge, pa se zaustavlja na zbirci pjesama „Kroz Suton" koju je prije vrlo kratkog vremena izdao novi naš pjesnik Dušan Đukić. O Đukiću veli da je „prenačitan s pjesmama i naših i tuđih pjesnika", „slikar koji s priličnom vještinom donaša slike u svojim zbiljama jedrim i bujnim stihovima", i da su mu pjesme „vrlo lijepe, osjećajne", katkad „prilično duboke i nejasne".

***

Poznata drama iz modernog života *Pučina* od gosp. Branislava Nušića, predašnjeg upravnika K. S. Narodnog Pozorišta u Biogradu, koju je ne davno preveo na ňemački Friedrich Krauss pod naslovom „Am uferlosen See", predstavljana je 18. pr. m. na dvorskoj pozornici u Schwerinu. Kako novine javljaju, drama se vrlo dopala.

LICA.

Naš zemljak *Vlaho Bukovac,* poznati akademski slikar, postavljen je za profesora na slikarskoj akademiji u Pragu.

⁂

Proslavljeni srpski slikar *Paja Jovanović* od nekoliko dana boravi na Cetinju. Slika kneza Nikolu, kneza nasljednika Danila i t. d. Odatle će 1. novembra u Ameriku, u New-York, gdje će sprovesti zimu i na ljeto se povratiti u naše krajeve.

⁂

GG. *Dr. Stanoje Stanojević* i *Ljubomir Jovanović* postavljeni su za redovne profesore Velike Škole u Biogradu, za dvije katedre historije srpskog naroda.

⁂

Gosp. *Jovan Tomić,* profesor i historičar, imenovan je upraviteljem Narodne Biblioteke u Biogradu.

⁂

5. ovoga mjeseca umro je u Biogradu, još mlad, *Dr. Dragiša Mijušković,* profesor slovenskog prava na Velikoj Školi, i jedan od najboljih u nas poznavalaca ove nauke. Izučivši pravne nauke na universitatima u Pragu, Varšavi, Münchenu i Parizu, pok. Mijušković je dobio rijetku spremu i solidno znanje prava uopće i slovenskoga na po se, i mislio je izraditi cijeli sistem ove nauke. Izdao je na svijet ipak dosta. Preveo je „Pandekte" Arndtove, „Enciklopediju prava" od E. del Giudice, i druga stručna djela. Široj publici je poznat po svojem prijevodu Bagehota „Postanak i razvitak naroda (izdaće S. K. Zadruge) i „Pirova Putovaća po Srbiji". Pok. Mijušković namjeravao je u posljedne vrijeme doći u Dubrovnik i izučavati pravne institucije i običaje dubrovačke u srednjem vijeku i u doba preporodaja.

UMJETNOST.

Odbor književno-umjetničkoga kluba u Splitu razaslao je pozive „na svečano otvorene kolektivne izložbe svoga člana slikara *Emanuela Vidovića*", koje je bilo 20 o. m. u foyeru općinskoga pozorišta. — Izloženo je 56 slika, koje predstavljaju više godina umjetnikova rada. Listovi kažu, da je izložba potpuno uspjela. Tom prilikom prof. M. Begović držao je u istoj dvorani konferenciju „O umjetnosti i našim umjetničkim prilikama". Govornik, prekazujući umjetničke prilike (u Hrvata), otvoreno je svima doviknuo, da smo barbari. Koga to boli, veli on, neka ide do obale (u Splitu) i neka pogleda Dioklecijanovu palaču, ili neka uzme u ruke neke hrvatske listove i pročita blasfemije, kojima obasipaju Đalskoga i Krańčevića, ili neka se priupita za graju i galamu, što se bila podigla tu ne davno u Dubrovniku poradi Rendićeve česme. — Prelazeći predavač na samu izložbu veli, da je u Vidovića jače osjećaće od izražaja, da se pred slikama osjeća njegova umjetnička individualnost, koja želi nešto svoje, da se odlikuje čistoćom šara, da mu harmonija diže slike do prvih umjetnina....

jučer. Promislio sam, ako ne zaspim u Firenci, da ću stignuti mrtav, pa što bih ti onda ja? Čudesâ ne možeš činiti.

— Dragi striče! šapnu Jelena stiskajući ga jako za ruku. Mi smo na drugome podu, ali sam za tebe dala prepraviti sobu na prvome i sad idemo odmah u tebe. Mama je pošla počinuti ima ura. Rekla mi je da je odmah probudim, ali možemo malo počekati.

— Nadam se u Boga, reče Lao, da bar ne će biti ta soba put sjevera.

— Nije, nije, striče.

Htjelo se nekoliko vremena dok su se sve putne torbe, šavli i pokrivači novoga putnika stavili u red. Napokon se stric i sinovica nađoše sami, na jednoj naslonjači, držeći se za ruku.

— Dakle, poče stric, Danijel je dobro?

Jelena odgovori mirno, ne dižući oči u lice stricu:

— Jest, dosta dobro.

— Sad mi je rekao onaj čovo iz Bergama; kako se zove? Clenezzi. O Danijelu mi je rekao sve. I rekao mi je pak i za druge dosade što ih imate.

— Valja da ti doznaš sve i brzo, striče; prije nego vidiš mamu, jer se s mamom, znaš je dobro kakva je, ne može govoriti. Uznemiri se, uzruja se... u jednu riječ bolje je da govorimo prije u četiri oka.

— Govori, reče Lao. Ja ću u toliko, ako dopuštaš, uzeti malo kinina. Kad se dode u Rim, za prve dane, dobro je. Ti govori.

Diže se, otvori jedvu torbu i stade velikom brigom vaditi svoju farmaciju, mnoštvo bočica i kutijica, motreći neke vrlo pažljivo i ponavljajući: „Govori, govori", jer je Jelena mislila da u toliko treba da prekine svoje pričaće.

Ona mu žurno pripovjedi da je tetka Cortis banula u parlamenat gotovo odmah iza nezgode i digla u polak uzbunu što je nijesu s mjesta obavijestili. Bila bi zahtijevala da ostane sama kod sina. Za nesreću Danijel u bulažńeńu uvijek se vraćao na politiku i na majku, i govorio o ńoj na način vrlo neugodan i za ńu i za druge što su ondje bili. Tada bi ona stala jecati i govoriti bez odmora, obraćajući se čas samome bolesniku, a čas drugima, veleći da je sve posledica bolesti, da je ńen sin

ńežno ļubi, da nije istina ovo, da nije istina ono. U kratko liječnici je svjetovaše da se za svaki dobar slučaj dade vidjeti što maňe od bolesnika. Ona ne htjede ni čuti, dapače nastojaše da ga dvori oko posteļe na što očitiji način. Jelena ne učini većega komenta o revnosti svoje tetke, osim ovoga značajnoga pridjeva. Ona bijaše uvidjela da je prâvo pomagati je u ńenoj majčinoj ńezi, sasvim da je ńezino djelo bilo od malene koristi, a brbļaňe se moglo teško snositi. Ali pak u večer 26-oga, kada je akutno bulažńeňe bilo prestalo, Danijel, videći gdje mu se majka nakon kratke izočnosti vraća, posta mrk, mrk, i ļuto je ukori što zapušta kuću a dolazi ondje gdje nije nikakve potrebe od ńe. Jelena je pokušala da ga umiri, ali uzalud; ńegova je uzrujanost rasla sve to više i taj put trebalo je da liječnici zatraže od gospode Cortis da izaďe iz sobe i da više ne stavi noge unutra za neko vrijeme. Tetka bijaše izišla dreždeći i počekala Jelenu u predsobļu; bijaše navalila na ńu strašno je grdeći i okrivļujući je da se urotila s liječnicima, da hoće da joj pregrabi sinovļevo srce. Bješe izašao liječnik, bijaše izašao predsjednički tajnik i ona ih bijaše tako izgrdila da je vaļalo da joj pokažu vrata. Ona ode kuneći se da će tražiti pravicu u predsjednika, u ministara, makar i u kraļa.

Lao, koji je slušao posļedńe riječi svoje sinovice s pilulom kinina medu palcem i kažiprstom od lijeve ruke i s čašom vode u desnoj, proguta pilulu.

— Pa dakle? reče on.

— Pa dakle, ona je bila ovdje, od sinoć do jutros, tri puta. Mama je nije nikada primila. U parlamentu su poslužnici imali nalog da je ne puste proći, ali ja sam molila da ga dignu. Došla je jučer; došla je danas; no ipak nije nikad ušla u Danijela i ja je nijesam vidjela. Sada čekam da me napadne na ulici a i mama se toga silno boji.

— Eh! izusti Lao. Kadra je sasvijem. No pusti mene. Gdje stanuje?

— Ovdje blizu. Na trgu „Venezia". Poznaš li je ti?

— Hehe!

Lao podiže desni lakat, udari po vazduhu rukom oslabļenom u bilu.

— Pak ima li što drugo? reče.

— Ima gore, odgovori Jelena polako, oborenih očiju.

— Čujmo gore.

— Moj je muž ovdje.

— Dobro, bilo bi bolje da je u kući vražijoj, ali...

Jelena lupnu gnjevno dva puta nogom o zemlju.

— Tako, ništa, reče ona. Ne govorim dalje.

— Ne luduj! zabreboni stric. Naprijed, naprijed!

— Čuj, striče, nastavi Jelena sva crvena. Telegrafala sam ti pred tri dana radi Danijela, ali bih ti docnije bila telegrafala jednako radi svoga muža, ali, ako ti počneš tako, zaludu je!

— Naprijed! zabreboni konte.

Jelena sleže ramenima, prignu glavu na prsi, gledajući ruke.

— Tako ne, nikako, reče ona.

— Oh! planu stric, ima pô ure da ti velim: naprijed!

Jelena podiže lice, pogleda malo svoga strica pa reče poluglasno:

— Propast.

— Naprijed, nastavi Lao ne buneći se.

Jelena stade pripovijedati što je znala o svome mužu do sastanka koji je imao s Danijelom Cortisom radi posla Bančina.

— Što se mješao Danijel? reče Lao iznenaden.

— Mislim da se umješao da mu pomogne, odgovori Jelena glasom onoga koji žali što pripovijeda.

— On?

— On. Ja ne bih nikada bila to htjela. Jednom zamolih Clenezzija iz Čefalù da izvrši neke stvari u interesu moga muža, koje su se ticale posla o kojemu sam ti govorila. Clenezzi je bio bolestan i zamolio Danijela. Tako se on umješao.

— Dobro je, reče Lao, pola ironično pola prêdano. Pa dakle?

— Pa dakle, jučer je došao u mene Clenezzi i rekao mi je da se smatra dužan da me obavijesti o vrlo važnim stvarima. Ne radi se više o poslu s Bankom; radi se o drugoj oluji svakojakih dugova koji se ne mogu više tajiti. Regbi da će biti velike bruke. Clenezzi je pak kazivao jednu drugu stvar.

— Koju?

— Da ńegovo ponašańe pobuduje strah.

— Jelenin je glas drhtao kad je izgovarala ove riječi; smrtno bledilo razli joj se po licu.

— Strah od čega? reče.

— Od kakvog skrajńeg...

— Jelena ne mogne dovršiti rečenicu jer je Lao prekide, zamahnuvši rukama po vazduhu.

— Da bi ga Bog prosvijetlio, poviče. Ali neka odapne top u glavu, jer ne će biti nikada učinio ljepše stvari u svome životu!

Jelenine oči sijevnuše.

— Naprotiv, treba mu pomoći, reče ona. Odmah! Ja i ti ćemo mu pomoći.

Pograbi, tako govoreći, strica za ruku energijom kakve zanesene.

— Idi tamo, reče stric ustajući i odbacujući onu ruku. Idi tamo, idi s bogom, idi gore, idi tamo, probudi majku, obuci je, nemoj mi dodijevati. Sveti Bože, putovao sam deset ura, mogla bi me pustiti da se umijem, da se promijenim! Dakle idi tamo, idi s bogom.

— Idem, striče, ali ćemo mu pomoći, odgovori Jelena odlučno i stojeći na nogama.

On je obuhvati rukom oko pasa i reče joj ńežnom krotkošću, gurajući je put vratâ:

— Hajde tamo, kažem ti, hajde s bogom, draga, hajde u mame, probudi je, ne dodijevaj mi, pa, kad budem gotov, doći ću gore.

Tako govoreći dođe do vratâ.

Ona ponavljaše neprestano:

— Pomoći ćemo mu, pomoći ćemo mu, pomoći ćemo mu.

Izađe i malo časaka kašńe vrati se, zakuca na vratima.

— Ne može se! poviče Lao otreseno.

— Ja idem časkom u Montećitorij, reče ona. Mama je na drugom podu, broj 39.

Lao odgovori glasno: Dobro je! pa za tim promrlja iza zuba:

— Nek ide u smokve trideset i devet puta; ludača! I ona spava!

I nastavi svoju toaletu kličući svakoga časa otirući lice ili zapińući dôńu haljinu:

— Eh, lijepih li poslova! Dušu ti! Lijepih li poslova! Da, da!

Toaleta potraja dugo, jer je konte Ladislav imao sitnica i razmaženosti kao kakva gospoda. Napokon, kada Bog htjede, uzide vrlo mrk na drugi pod da potraži broj 39.

Neka sobarica mu ga pokaza i on baš hoćaše ući, kad začu nepoznat glas. Okrete se sobarici, upita je ko stanuje pod brojem 39. Ona mu odgovori:

— Kontesa Carrè.

— Ali sada ima druge čeljadi!

Sobarica nije znala, nije vidjela nikoga ući.

— Dosade! promrla konte, i, čujući glas svoje snahe, uđe bez oklijevańa.

Kontesa Tarkvinija, na nogama, crvena kao žerava, baš govoraše:

— Čudim se...

Suproć ńoj gospoda Cortis, takođe na nogama, su dva crna plamena u očima, ali blijeda, dizaše ruku prama zaovi kao da joj hoće zaustaviti riječi, odbiti ih još u vazduhu, i govoriti ona, odmah, netom bude moguće.

Lao se zaustavi na pragu.

— Čudim se, nastavi kontesa, i vrlo mi je drago da moj djever čuje, čudim se Vašoj smjelosti...

U taj čas gospoda Cortis okrete joj leđa, i sučeli se s Laom.

— Gospodin konte Ladislav, ako se ne varam? reče ona bojazljivo.

Lao se tek nakloni i odgovori:

— Na službu.

— Oh gospodin konte! nadoda ona. Vi ćete se bez sumńe sjećati mene, a ja se sjećam da ste imali velikodušno srce; pozivam se na Vas.

— Na me?

Lao učini korak natrag i otvori vrata govoreći:

— Tad dođite na moj sud.

Gospoda se uskoleba za čas, smete se.

— Ne, reče, ne mogu izaći iz ove sobe bez jednog obećańa.

— Koje obećańe? usklikne gńevno kontesa Tarkvinija. Koje obećańe?

— Oho! učini Lao.

— Da čujemo, reče konte. Nije li se gospođa pozvala na mene? Ako ne će da izađe, držaćemo sud ovdje.

Namigne glavom kontesi Tarkviniji, koja ode ravno u svoju ložnicu i zatvori žurno vrata. Gospođa Cortis učini pokret da se zaleti i da je zadrži, ali ne iznade kad.

— Ovo nije uljudnost, reče.

— Dakle, usklikne konte Lao praveći se kao da nije čuo, koje je to obećańe što ga Vi želite? Sjedimo, znate, jer sam danas putovao osam ura. A u toliko se radujem Vašem uskrsnuću.

— Bolje bi bilo da sam umrla! odgovori tragično gospođa.

Konte na to značajno mučaše. Izvaljen u stolu kontese Tarkvinije, s rukama u špagu i s nogom preko noge, gledaše, ńišući nogu, gospođu Cortis, koja se bješe pustila pasti na kanapè i pokrivaše lice ubručićem.

— Svjetska moći! usklikne na jednom, gotovo govoreći za sebe.

Gospođa Cortis diže glavu, upita ga pogledom.

— A ništa, reče on. Mislio sam na posjet, što sam Vam ga učinio u Aleksandriji godine 1853.

— Oh konte, zajeca gospođa, gužvajući ubručić na koljenima i gledajući, poniknute glave, taj nesvijesni čin. — Bila sam mnogo opaka, ali sam mnogo i pretrpjela! Vi, ako se sjećate, vidjećete mi na licu.

— Da što nego vidim, odgovori Lao. A sada, ako cijenite, recite mi što ste htjeli od moje snahe.

— Tarkvinija je zlo postupala sa mnom. Na koncu konca kad jedan sin oprašta, ko ima da se pravi strog? Pak nijesam nikada znala da Tarkvinija u svoje vrijeme.....

— Sss! učini Lao, mršteći obrve i tresući desnom rukom, pruženom put nje.

— Dodite na stvar, reče on.

— Jednu majku! uskliknu gospođa dižući ruke. Postupati onako s jednom majkom! Ma gdje je srce, gdje je krepost ove čeljadi?

— Ko Vas pita, gdje je? reče konte. Učinite mi ljubav, dodite na stvar.

— Mandalijena, nastavi gospođa zanesena, Mandalijena i Marija Egipćanka i tolike druge mogu da postanu svetice....

— Lijepe svetice, promrmlja Lao.

— Ali one žene onamo? Onako bez milosrda! S nesretnicom koja nema više ništa ništa izim svoga sina i svoga Boga? Ali kako?

— O čujte! reče Lao, ispravivši se na naslonači i vadeći časovnik. Dajem Vam jedan minut da dodete na stvar.

— Evo me, odvrati gospoda, uzdišući. Vi ste bili ljubazniji, nekoć.

— Naravno.

Glas se Cortisovice promijeni; posta suh i osječen.

— Dakle znajte, reče ona, da sam ja bila izagnana, proti pravu i pristojnosti, iz sobe svoga sina, u koju ipak dolazi i odlazi kao u svoju kuću na svaku uru dańu i noću jedno čeljade....

Gospoda je jamačno pri tim riječima opazila nešto užasno u očima konte Ladislava, jer se prekide i prihvati odmah:

— Jedno drugo čeljade, da ne duljim. Ali to nije dosta. Moj se sin za čudo brzo oporavlja. Toliko sam molila, gospodine konte! Imalo bi se pomišlati na prijenos u ńegovu kuću, gdje bi mu bilo mnogo bolje, jadniku. Bog zna kako bi mu bilo bolje. Ali ne! Znate li što se snuje, što se hoće? Hoće da ga povedu ravno na selo, ali ne u ńega doma, već u Passo di Rovese, u kuću Carrè! To je odviše! Tomu se protivim i sved ću se protiviti svim sredstvima!

— Kakvim sredstvima, draga moja? Ja ne znam ništa, ali nahodim posve naravno da liječnici nalažu Danijelu polje i apsolutni mir. Nahodim posve naravno, jer je osim ostaloga parlamenat sada zatvoren, da puštaju bolesnika u miru do onoga časa, kada će ga položiti u posteju na željeznici. Nahodim posve naravno, da ńegovi rodaci, ńegovi prijatelji ne će da ga ostave sama, za vrijeme oporavlańa, u onoj Vilaskurskoj melanholiji, već vole da ga imaju uza se.

— Ńegovi rodaci? klikne gospoda Cortis. Ńegovi prijatelji? A ńegova majka? Nije ništa ńegova majka? Ne bi bilo dobro Danijelu, u Vilaskuri, s ńegovom majkom?

— Vidite, odgovori konte hladno, Vi udešavate odmah stvari. No, pošto se radi o kući gdje mu je umro otac, Danijel bi možda mogao imati kakvu malu poteškoću. Regbi da je

zbila i ima; nešto je pisao i meni o tome. U ostalom nije on kakva lutka; reći će on kamo želi ići i s kime.

— Oh da, prosječe ga kao guja gospoda, reći će on, ali u toliko, ko mu stoji uvijek o boku, ko mu govori o Passo di Rovese, ko traži svaki način da ga otrgne od mene? Eh, znam ja zašto? Dva su razloga. Jedan je ovaj: da me Vaša gospoda snaha a moja zaova nije mogla nikada trpjeti ni kada me jadni Cortis vjenčao. Po ńoj, on se bio odveć ponizio. Osim toga ima drugi razlog, što se ne tiče Tarkvinije. Ovo je ńežniji razlog što ću ga kazati samo u krajńem slučaju, ako se baš bude htjelo apsolutno odvesti Danijela u Passo di Rovese. Tada ću ga pak reći na način da ga dozna i Danijel. Ako bude bruke, nije mi stalo, ali ćemo tada vidjeti hoće li Danijel poći. Boje li se sablazni? Neka mi obećaju...

— Ali što? ali kako? presječe je Lao. Ali što je ta bruka? Što hoćete da rečete?

— U skrajńem slučaju, velim Vam opet. U skrajńem slučaju ću ga reći.

— Ali kakav skrajńi slučaj! reče konte s olujom u očima i na čelu. Kakav skrajni slučaj! Pretpostavite da je slučaj skrajan. Ako su rekli da će učiniti tako, učiniće, budite mirna. Ne će odista pitati u Vas dopust, znate.

Gospoda Cortis se ugrize za usnicu; nasmije se i reče polako, s afektovanom milinom:

— A draga Jelena koja toliko želi da učini tako, ne će li pitati dopust u gospodina senatora di Santa Giulia?

Konte Ladislav gńevno izvrnu glavu i prsi, promotri za čas gospodu stisnutim očima pa skoči na noge i pruživši lijevu ruku, i upirući kažiprstom put vratâ, reče strahovitom mirnoćom:

— Izvolite.

— Oh idem, idem! dočeka Cortisovica, ustajući. Idem, jer mi je već drago otići. U ostalom, gospodin će joj senator dati dopust, jer čine da mu moj sin plaća dugove.....

Konte Ladislav hoćaše da je ščepa i da je odvuče izvan sobe, kada se vrata otvoriše i ude Jelena koja, videći svoju tetku, osta za čas zabezeknuta.

— Pusti je proći! zagrmi konte.

Jelena se ne micaše; pitaše očima jednoga i drugu.

— Oh, Jelena nije naviknuta da me pušta proći, primijeti ironično gospoda.

— Ne ovisi o meni, odgovori Jelena. U ostalom sada dolazim od onamo i mogu ti reći da te Danijel želi.

Cortisovica baci put Jelene duge mršave nadlaktice, s ispruženim rukama. Sa svojim velikim crnim klobukom à la Rembrandt, visokim nad čelom, s vlasima u neredu, sa zemlastim licem i dugim žućkastim vratom, s crnim malenim plaštem što joj ne padaše lijepo na leđa, izgledaše kakva Erinija nevješta današnjim haljinama.

— Ali sved, zavapi, ali sved me je želio!

I izide velikim koracima.

Jelena pogleda svoga strica. Bijaše blijed, bijesan.

— Odmah! reče on. Što je platio Cortis?

Jelena raskolači oči.

— Striče! reče.

— Što je platio Cortis, kažem ti? Što je platio tvome mužu?

Jelena ne razumijevaše ni ono pitanje, ni onaj gnevni glas, ni ono bijesno lice.

— Ali kad ništa ne znam, odgovori. Sve što sam znala kazala sam ti.

— Što mu je šunulo da se stao mješati u ove posle?

Jelena se zacrveni.

— Striče, striče! reče. Ah! nadoda prenuvši se. Sad se sjećam da mi je rekao, da prosto hoće zamijeniti tebe, jer nije bilo vremena da te pita i obavijesti u redu, a ti bi bio za cijelo odobrio ono što je on činio na mjesto tebe.

— Oh, ali tad me se obavijesti; tad mi se piše.

— Ti ne znaš, striče, odgovori Jelena, da je Danijel vidio moga muža na 25-og u podne, baš prije nego je pošao u parlamenat.

— Je li otišla s bogom? upita kontesa Tarkvinija pomalajući glavom na vrata iz svoje sobe. — Bože, tebi hvala!

Konte Lao ne pogleda je.

— Je li ko drugi bio? reče on.

— Imao je biti zastupnik Čefaluške Banke, odvjetnik Boglietti, odgovori Jelena.

Lao uze klobuk i reče odlučno:

— Idem.

— Kuda? upita začuđeno kontesa Tarkvinija. Što se dogodilo?

— Ne ćeš poći prije u Danijela? upita Jelena od svoje strane.

Konte Lao odgovori u hitńi:

— Ne, ne, ne. Ako vidim Danijela izružiću ga, a sada tomu nije vrijeme.

— Ali recite mi, ponavljaše mu snaha, što se dogodilo?

Jelena joj žurno dobaci: „ništa mamo“, pa za tim reče da će i ona izaći da potraži svoga muža. Sad više Danijelu nije od potrebe. Stric je upita, ima li doista ta namjera da ga se prenese u vilu Carrè. Da, ima, i liječnici su rekli da Danijel može otputovati i sutra, ali se još nije znalo ko bi ga mogao pratiti. Ona, da kako, ne namjeravaše ostaviti Rim prije nego učini za svoga muža sve što uzmogne; a cijeni da će je u tome i drugi pomoći.

— Valja da ga vidim večeras, reče ona.

— Ne znam ništa, viknu joj stric. Ne ću da znam ni za što; idem da nađem gospodina Bogliettija.

— Boglietti? reče kontesa. Otkle je nikao taj gospodin Boglietti?

— Razjasniću ti, mamo, odgovori Jelena dok je konte izlazio.

Kontesa ga dozva.

— Oe, reče ona pružajući mu ruku. Znate da se još nijesmo ni pozdravili?

— Uh, učini Lao dižući jednu ruku kao da htijaše reći: „za to mi dodijevate?“ I ode s takvim pozdravom.

Jelena upita odmah majku kako je Cortisovica mogla ući.

— Lijep li ti je magarac i onaj tvoj gospodin stric, znaš; pusti da ti rečem! odgovori kontesa. Je li ono način? Razumijem da sam se imala više naviknuti, ali se na neke stvari ne naviknemo nikad. Ona druga? Da li ja znam kako je ušla? Vidjela sam je pred sobom a da nijesam znala ništa. Pomisli je li se dugo predomišljala hoće li doći gore a da nikoga i ne pita! Oh pravo ti kažem, ako ostanem ovdje još tri dana,

umrijeću od sićije. Draga moja, uzmimo u ime božje toga blaženoga Danijela, i hajdemo. A što činiš ti tu? Ne dižeš klobučić?

Jelena nasloni štit od sunca što ga je još držala u ruci i klonu na kanapu.

— Počinuću malo, reče. Vaļa da idem, rekla sam ti.

— Opet izaći? usklikne joj majka začuđeno. Nijesam bila čula. U tom stańu?

Jelena je pokazivala u licu i u cijelom tijelu znakove duboka klonuća.

— Sasvim sam dobro, reče ispod glasa, zavaļujući glavu na zaslon od kanape. Ti ćeš otići s Danijelom, mamo, nastavi ona istim tihim, umornim glasom. Ti i stric.

— Kako, ja i stric? A ti dakle?

— Ja ne, mamo. Baš si bila rastresena malo prije.

Kontesa nije mogla stati u koži od čuda.

— Ali, blažena ti! reče ona. Što hoćeš da učiniš?

Jelena držaše neprestano glavu izvraćenu na zaslonu. Pritvori oči i jedva čujno odgovori:

— Ostati ovdje.

Za tim podiže glavu i glas:

— Znaš dobro, reče, zašto sam došla u Rim.

Majka joj skoči sa naslońače, pograbi i stište obje rukunice.

— Radi svoga muža? Reci mi pravo da bi se zaustavila u Rimu radi svoga muža! Čuj, Jeleno. Ti znaš što sam nekad učinila da uredim stvari; što sam pretrpjela. Spomińeš se, u Passo di Rovese! Ti si onda bila u oblacima; nijesi se udostojavala baviti se onim poslima. Iza toga, on je postupao s nama kako je postupao; znaš i to. Hvala bogu! Ti si mu žena, hvalim te i poštujem te; htjela si doći u Rim da mu pomogneš. Došla sam i ja raspoložena da se još nađem s ńim, da učinim za ń što mogu. Ali sada! Sada kad se ponaša ovako, kad se ne kaže ni živ ni mrtav, kao da mu nije ni malo stalo ni za te ni za nikoga, istinu ti kažem da bi bila triput luda kad ga ne bi ostavila u ńegovoj jusi kad hoće da stoji! Ali mi oprosti, molim te, ima dugova, ali nijesu svi dugovi isti; Clenezzi mi je pripovjedio neke stvari! Pitam te koja je čast, koje je dostojanstvo za čeļad koja poštuju sebe, imati što zajedničko s takovim stvorom!

Jelena se malo nasmiješi.

— To nijesam čula, reče, kad sam se za ń udavala, da u nekim slučajevima ne bih mogla imati ništa zajedničko s ńim. Ja sam se nazbil udala, vidiš, mamo.

Kontesa Tarkvinija zagleda se u kćer, bez riječi, pa pokri rukama lice i napokon briznu u gorak plač, ponavljući usred jecajâ:

— Oprosti mi, oprosti mi!

Jelena je utaži milovańem, ńežnim slatkim glasom. Majka nema razloga da sebe ničim prekara; bila se i ona prevarila, drugo ništa. Govoreći joj tako, Jelena pomišlaše na onu drugu majku, onako grešnu, na dobrotu Danijelovu, te udvajaše milovańa osjećajući da je nesmilena i zla kad se uporedi s ńim.

— Treba da učinim svu svoju dužnost, reče.

Kontesa je upita kamo je otišao ńezin stric, u kojega Boglietti. Ona ne bješe razumjela ništa. Jelena joj u kratko objasni.

— A ti, nadoda majka, kamo hoćeš da ideš?

— Da vidim napokon svoga muža, odgovori Jelena. On me ne čeka, ali sam se dogovorila s ńegovom gazdaricom. Rekla mi je da obično dolazi kući malo iza sedam. Ja se ne ću maknuti dok ne uzgovorim s ńim.

— Oh, gospode, ona živina! Ko zna na što ćeš udriti! A mi, Jeleno, kad idemo?

— Ne znam; kako se ušćuti Danijel, sutra, prekosutra.

— Jer onomadne, iza kako sam te ostavila u Tiberinskom muzeju, vidjela sam kod Noci malih naslońača, što su prava divota, i htjela bih izabrati dvije, jednu za grad, a jednu za Passo di Rovese. Trebao bi mi i jedan čajnik za selo, ali nemam novaca.

Jelena, koja hoćaše da se poljupcem oprosti od majke, osjeti da joj sve sva ńena ńežnost ledi; osta časkom na mjestu, okameńena.

— Biće sada i ura od objeda, primijeti kontesa. Imaju bit prošle šest i pô.

— Na sedam valja da se nađem onamo, reče Jelena suho. S bogom.

— A objedovati?

Jelena ne odgovori, možda je i ne ču. Već bješe izišla; i, odvraćajući na ponizni pozdrav jedne sobarice, promišljaše da je jamačno u ove srce mańe prostačko nego u kontese Carrè.

Preveo s italijanskoga
Arsen Wenzelides.

ЗИМСКА НОЋ.

— **Влад. Ћоровић.** —

Поље све је мирно, затрпано сјеме
Посуто је земљом и новијем мразом.
Нигдје горе зв'језда. Сове некуд стрјеме
И прате ме с хуком, док корачим стазом.

По смрзнутом дрвљу ситно киша пада
И малене капље роне се са грана.
Моје срце и сад пуно доброг нада
Не пати, нит' страда са суморних дана.

Још ватрено оно чезне, гори јоште
И циљ животу одређује смјело:
А ја пун страсти и жељан милоште
Не стајем ни ту, гдје би оно хтјело!

УЗ СТАРУ ПРИЧУ.

— Влад. Ђоровић. —

С прекрханим веслом на Атлакту бурном
Лутала је барка, како хтједе вал,
А далеко свуда по обзорју тмурном
Нит' се чује одзив, нит' се види жал.
Млађан морнар с болом гледао у море
И уздисô тешко оплакујућ крај:
Тамо, гдје се дижу тамне, мрачне горе
Чекала га љубав, чекô загрљај!

— О што сузиш, драга? То је стара бајка.
Дира ли те удес очајника тог?
Не знаш ли да давно и отац и мајка
Заборавише јадног сина свог?
И злато драга не воли га веће
Јер другом нуди своју љубав сад,
А о данима давне своје среће
Тек дјеци лудој прича покаткад!

Искрене сузе, злато моје мало,
Сухи би посве прогутао гроб:
А срце, што се тамо закопало,
О кад би знало, само кад би знало,
До в'јека свога било би ти роб!

МЕДВЈЕД.

Шала у једном чину.

— А. П. Чехов.

Лица:

Јелена Ивановна Попова, удовица с јамицама на образима, посједница.
Григорије Стјепановић Смирнов, премлад посједник.
Лука, лакеј Попове, старац.

Гостињска соба у љетниковцу Попове.

Попова (у црнини, не одваја очију од једне фотографије) и Лука.

Лука: Не ваља, госпођо. Ви само себе убијате. Собарица и кухарица отишле су у јагоде, свака се душа радује, чак мачка и она је задовољна и по дворишту шета, птичице лови, а Ви читав дан сједите у соби, као у манастиру, и никаквога задовољства. Да, тако! За Бога већ је година прошла, да Ви из куће не излазите.

Попова: Никада нећу ни изаћи... Зашто?... Мој је живот већ свршен... Он лежи у гробу, а ја сам сахранила себе међу четири зида... Ми смо обоје умрли.

Лука: Но, ето ти! Не може човјек ни да слуша! Николај Михајловић је умро, па хвала Богу, покој му души! Ожалили сте га и доста; има и у томе мјере. Не може се читава вијека плакати и црнину носити. У мене је такођер, у своје вријеме, старица умрла. Па шта? Пожалио сам, поплакао један мјесец, и ето јој, а да читава вијека кукам и наричем старица и не заслужује. (Уздише). Сусједе сте заборавили. Нити сами идете, нити хоћете да примате. Живимо, опростите, као пауци, — бијелога дана не видимо. Ливреју миши појели. Па још да нема добрих људи око нас, али ето околица нам је пуна господе. у Риболову пук стоји, а официра се од милине нагледати не можеш. У логорима је ли петак, ето и бала и, шта више, сваки дан свира орхестар војничке музике... Ех, госпођо, мајчице!... Млада, лијепа, крв с млијеком, — само да живите за своје задовољство... Љепота, видите, није за

навијек дата. Проћи ће десет година, па ћете и сами хтјети прошетати се мало и господу официре засипати прахом у очи, али ће бити касно.

Попова (одлучно): Ја те молим, да никада о томе не говориш. Ти знаш, да је од тога времена, откако је умро Николај Михајловић, живот за мене изгубио сваку цијену. Теби се чини да сам ја жива, но то се само чини. Ја сам се сама себи заклела до самога гроба не снимати црнине и не гледати свијета. Чујеш? Нека сјен његова види, како га љубим. Да, ја знам, за тебе није тајна, он је често неправедан био према мени, оштар и... и чак невјеран; но ја ћу бити вјерна до гроба и показаћу му, како знам љубити. Тамо, с оне стране гроба, он ће ме видјети такву, каква сам била до његове смрти.

Лука: Боље би било од тога говора, да мало прошетате по башчи, или да заповједите да се упрегну Тоби или Великан и да одете сусједима у госте.

Попова: Ах! (плаче).

Лука: Госпођо! Мајчице! Шта би? Бог с Вама!

Попова: Он је тако волио Тобија! Он је увијек јахао на њему с Корчагиним и Власовим. Како је дивно управљао! Колико је грације било у његовој фигури, када је из све снаге затезао узде! Сјећаш ли се?... Тоби, Тоби!... Кажи, нека му данас дају још једну осмицу зоби!

Лука: Слушам.

(Јако звоњење).

Попова (уздрхти): Ко је то?... Кажи, да ја никога не примам!

Лука: Слушам. (Оде).

II.

Попова (сама).

Попова (гледа на фотографију): Ти ћеш видјети, Николаје, да ја знам љубити и опраштати. Љубав моја угасиће се заједно са мном, када престане бити моје јадно срце. (Смије се кроз сузе). И тебе није стид? Ја, вјерна жена затворила сам се као у замку и бићу ти вјерна до гроба, а ти... и није те стид, пендече! Изневјеравао си ме, правио бруке, остављао ме по читаве седмице саму.

III.

Попова и Лука.

Лука (улази, узнемирено): Госпођо, тамо неко пита за Вас... Хоће да види...

Попова: А је си ли казао, да ја, од дана смрти мужевљеве, никога не примам?

Лука: Казао сам, но он не ће да слуша. Каже, да је врло важан посао.

Попова: Ја не при-мам!

Лука: Ја сам му говорио, но... бијесан некакав... грди и право у собу јури... ето га већ у ручаоници.

Попова (срдито): Добро, замоли... Какви насртљивци!

(Лука одлази).

Попова: Како су несносни ти људи! Шта хоће они од мене? Зашто ми парушавају мир? (Уздише). Не, бадава, мора се ићи у манастир... (Замишљено). Да, у манастир.

IV.

Попова, Лука, Смирнов.

Смирнов (улазећи Луци): Дедаче и сувише волиш разговарати... Магарче! (Опази Попову, достојанствено). Госпођо, част имам представити се: артиљеријски поручник у оставци Григорије Стјепановић Смирнов. Принуђен сам узнемирити Вас због врло важна посла.

Попова (не пружајући руке): Шта желите?

Смирнов: Ваш покојни муж, с којим сам имао част познавати се, остао ми је дужан на двије мјенице хиљаду и двјеста рубаља. И како сјутра морам плаћати интерес земаљској банци, то би вас молио, госпођо, да ми данас платите.

Попова: Хиљаду и двјеста! А зашто Вам је мој муж остао дужан?

Смирнов: Куповао је у мене зоб.

Попова (уздишући Луци): Чујеш Лука, не заборави рећи, да Тобију даду сувише осмицу зоби. (Лука одлази. Смирнову). Ако вам је Николај Михајловић остао дужан, то, само се по себи разумије, ја ћу платити; но, опростите, у мене данас нема новаца. Прексјутра ће се вратити из вароши мој надзорник

добара и ја ћу му заповједити, да Вам плати колико треба, а дотле Вам не могу жељи удовољити. Поред тога, данас се навршује равних седам мјесеци, откако ми је муж умро, — тако ми је слабо расположење, да се никако не могу занимати новчаним пословима.

Смирнов: А у мене је опет тако расположење, да, ако сјутра не платим интерес, то ћу бити принуђен излетјети кроз димњак с ногама у вис. У мене ће пописати имање.

Попова: Прексјутра ћете добити своје новце.

Смирнов: Не требају мени паре прексјутра, него данас.

Попова: Опростите, ја Вам данас не могу платити.

Смирнов: А ја не могу чекати до прексјутра.

Попова: Шта ћу, кад у мене сад нема?

Смирнов: Дакле, не можете платити?

Попова: Не могу.

Смирнов: Хм. То Вам је посљедња ријеч?

Попова: Да, посљедња.

Смирнов: Посљедња? Баш?

Попова: Баш?

Смирнов: Најпонизније захваљујем. Тако ћемо и записати. (Слеже раменима). А још се хоће да будем хладнокрван! Сад ме на путу срете акцизни и пита: »Зашто се Ви све срдите, Григорије Стјепановићу?« А молим Вас, како да се не срдим? Новци су ми до смрти нужни! Изишао сам јуче у јутро чим се свануло, обишао сам све своје дужнике и барем да ми је један од њих платио свој дуг! Измучих се као псето, ноћивах враг зна гдје, — у чифутској крчми код ракијске бачве... Најпослије долазим амо, 70 врста далеко од куће, надам се добити, а ту ме угошћавају расположењем. Како се не ћу срдити?

Попова: Ја сам, чини ми се, јасно казала: надзорник ће се вратити из града и тада ћете добити.

Смирнов: Ја нијесам дошао надзорнику, него Вама. Кога ђавола, опростите за израз, треба мени Ваш надзорник?...

Попова: Опростите, милостиви господине, али ја нијесам навикла на тако чудне изразе, у такоме тону. Ја Вас више не слушам. (Брзо оде).

V.

Смирнов (сам).

Смирнов: Е, гледајте, молим вас! Расположење... Седам мјесеци откако је муж умр̏о! А морам ли ја платити интерес или не? Но у вас је муж умр̏о, па расположење некакво и некакве мајсторије... надзорник отишао, ђаво нека га но̏си, а ја шта ћу радити? Утећи од својих вјеровника у ваздушној лађи, шта ли? Или полетјети и треснути пасјачом о зид! Дођем Груздеву — није код куће, Јарошевић се сакрио, с Курициним сам се свадио до смрти и у мало га нијесам избацио кроз прозор, у Мазутова — холерина, а у ове — расположење. Ни једна р̏а не плаћа! А то је све отуда, што сам их сувише размазио, што сам ја дадиља, кукавица, баба! Одвише сам с њима деликатан. Но почекајте! познаћете ви мене! Ја не допуштам да се са мном шале, ђаво их посио! Остаћу и чамићу овдје све док ми не плати. Брр!... Како сам зао данас, како сам зао! Од срџбе ми сви мишићи играју и дисање ми стаје! Фуј, Боже мој, чак ми се смучило! (Виче). Слуга!

VI.

Смирнов, Лука.

Лука (улази): Шта ћете?

Смирнов: Дај ми кваса или воде!

(Лука оде).

Смирнов: Не, каква логика! Човјеку до смрти нужни новци, готово да се објеси, а она не ће да плаћа, зашто, што, видите, није расположена да се забавља повчаним пословима. Права женска, турнирска логика! Зато ја никад нијесам волио и не волим говорити са женскињама. За мене је лакше сједити на бачви с барутом, него говорити са женском. Брр! Чак ми се и кожа јежи — до такога степена наљутила ме она куда. Доста ми је само из даљега видјети поетично створење, па да ме од бијеса грозница ухвати. Готово стражу да зовем!

VII.

Смирнов, Лука.

Лука (улази и пуди водом): Госпођа је болесна и не прима.

Смирнов: Одлази!

(Лука оде).

Смирнов: Болесна и не прима! Није нужно, не примај! Ја ћу остати и сједићу овдје док не платиш дуг. Недјељу дана буди болесна, и ја ћу недјељу сједити. Годину буди болесна — и ја годину! Ја ћу своје узети, мајчице. Мене не ћеш тронути црнином ни јамицама на образима. Знамо ми те јамице! (Виче кроз прозор). Семене распрежи! Не ћемо брже отићи! Ја овдје остајем! Кажи тамо у коњушници, да даду коњма зоби. Опет у тебе, скотино, љевак се заплео у запрежње. (Подражава). Ништа... Ја ћу теби дати ништа... (Иде од прозора). Тешко... врућина несносна, пара нико не даје, рђаво ноћас спавао, и овдје још ова ожалошћена куда с расположењем. Глава ме боли... Ракије бих пио, шта ли?... Нека, попићу! (Виче). Слуга!

Лука (улази): Шта ћете?

Смирнов: Дај чашу ракије!

(Лука оде).

Смирнов: Ух! (Сједа и огледа се). Нема се шта говорити, красна фигура! Сав у прашини, чипеле блатњаве, неуман, неочешљан, па на палти слама... Госпођа ме, може бити, за разбојника узела! (Зијеха). Није баш лијепо јављати се у гостинској соби у овакоме виду, али ништа... ја овдје нијесам гост него вјеровник, а за вјеровнике није прописана ношња.

Лука (улази и пуди ракију): Одвише сте слободни, господине.

Смирнов (срдито): Шта?

Лука: Ја... ништа... Ја само...

Смирнов: С киме ти разговараш?... Ћути!

Лука (на страну): Натоварио се хунцут на нашу главу... Ђаво га донио...

(Лука оде).

Смирнов: Ох, како сам зао! Тако зао, да ми се чини, сав би свијет сатро у прашину!... Чак ми се смучило!... (Виче). Слуга!

VIII.

Попова, Смирнов.

Попова (улази, оборивши очи): Милостиви господине, ја сам у својој осами давно одвикла од човјечијег гласа и не сносим вике! Молим Вас лијепо, не нарушавајте ми мира!

Смирнов: Дајте новце, па ћу ићи.

Попова: Ја сам Вам јасно казала, немам сад новаца при себи, причекајте до прексјутра.

Смирнов: Ја сам такођер имао част јасно Вам казати, да ми новци не требају прексјутра, него данас. Ако ми данас не платите, сјутра се морам објесити.

Попова: Али шта да радим, кад немам новаца? Како је то чудно!

Смирнов: Дакле Ви не ћете одмах платити? Не?

Попова: Не могу.

Смирнов: У таком случају ја ћу остати овдје и чекаћу, док не добијем. (Сједе). Прексјутра ћете платити? Лијепо! Ја ћу овако до прексјутра сједити!... Ето, овако ћу сједити! (Скочи). Ја Вас питам: морам ли ја сјутра платити интерес или не? Или Ви мислите да се шалим?

Попова: Милостиви господине, молим Вас да не вичете. Ово није коњушница!

Смирнов: Ја Вас не питам о коњушници, него о томе, морам ли ја сјутра платити интерес или не?

Попова: Ви се не знате владати у женском друштву.

Смирнов: Не, ја се знам владати у женском друштву.

Попова: Не, не знате! Ви сте неваспитан, груб човјек! Уредни људи не говоре тако са женскима.

Смирнов: Чудна ми чуда! А како заповиједате да говорим с Вама? Француски, како ли? (Љути се и виче). Мадам же ву при... како сам срећан, што ми не плаћате дуга... Ах, пардон што сам Вас узнемирио! Данас је тако красно вријеме! И та црнина тако Вам доликује лицу. (Ходa).

Попова: Није паметно, а грубо.

Смирнов (подражава): Није паметно, а грубо! Ја се не знам владати у женском друштву! Госпођо, ја сам у своме вијеку видио много више жена, него Ви врабаца! Три пута

сам био на двобоју због женских, двадесет сам женских оставио, девет су оставиле мене. Било је вријеме кад сам и ја играо будалу, пренемагао се, претварао, стругао ногама. Љубио сам, страдао, уздисао према мјесецу, кисао, зебао. Љубио сам страсно, бијесно, на све начине, ђаво нека ме носи, брбљао као шврака о еманципацији, проћердао на њежно чуство половицу имања, но сада — слуга понизан! Сад ме не ћете обманути! Доста! Очи црне, очи страсне, црвене губице, јамице на образима, мјесец, шапат, притајено дисање, за све то не бих сад дао ни пребијену пару! Ја не говорим о присутним, но све жене, мале и велике, претворнице су, сплеткарке, завидљивке, лажљивке до крајности, сујетне, безосјећајне, с ужасном логиком, а што се тиче овога (Лупа се по челу) то, опростите за искреност, најбољему философу у сукњи може један врабац да устакне десетере наочари! Погледаш на неко поетично створење: ваздух, вила, полубогиња, милијон заноса, а погледај у душу — најобичнији крокодил. (Ухвати се за столицу, столица се тресе и ломи). Но најужасније је то, што крокодил, не знам по чему, уображава, да је његова својина, његова привилегија и монопол — њежно чуство. Да ђаво носи све, објесите ме ено о оној куци за ноге, ако жена знаде икога љубити осим — прозорских капака. У љубави она зна само кукати и слинити. Гдје мушки страда и све жртвује, тамо се сва њезина љубав изражава у томе, што врти кудом и стара се, да појаче ухвати за нос. Ваша је несрећа да сте женско и, може бити, сами по себи познајете женску природу. Кажите ми по савјести: јесте ли икада у своме вијеку видјели женску, која би била искрена, вјерна и постојана? Нијесте! Вјерне и постојане су само бабе и наказе! Прије ћете срести рогату мачку или бијелу чавку него постојану жену.

Попова: Молим Вас, па ко је за Вас вјеран и постојан у љубави? Мушкарац!

Смирнов: Да, мушкарац.

Попова: Мушкарац! (Смије се пакосно). Мушкарац вјеран и постојан у љубави! Кажите, каква новост! (Ватрено). А какво Ви имате право то говорити? Мушкарци вјерни и постојани! Кад је тако, онда ћу Вам рећи, да од свих мушкараца, које сам ја знала и знам, најбољи је био мој покојни муж. Ја сам

га љубила страсно, свим својим жићем, како може љубити само млада, мислећа жена; ја сам му дала своју младост, срећу, живот, имање, дисала сам њиме, молила се за њега и.... и шта? Тај најбољи од свих мушкараца најбесавјеснијим начином обмањивао ме на свакоме кораку. Послије смрти његове нашла сам му у столу пуну шкрабицу љубавних писама, а за живота, — ужасно и споменути — остављао ме саму по читаве седмице, на моје очи трчао за другим женскима и варао ме, трошио моје новце, шалио се мојим осјећајима. И, не гледајући на све то, ја сам га љубила и била му вјерна. Мало је и то, него он је умро, а ја сам му и сада вјерна и постојана. Ја сам се за навијек сахранила међу четири зида и до самога гроба не ћу скинути ову црнину.

Смирнов (презриво се смијући): Црнину! Не појмим за каква Ви мене држите! Као да ја не знам зашто Ви носите то црно домино и сахранили сте се међу четири зида. Ех, да! То је тако тајанствено, поетично. Проћи ће поред љетниковца какав официрчић или отрцани пјесник и помислиће: »овдје живи тајанствена Тамара, која се за љубав мужа сахранила међу четири зида«. Знамо ми те мајсторије!

Попова (плане): Шта? Како ми то смијете говорити?

Смирнов: Ви сте се жива сахранила, а ипак нијесте заборавили набијелити се.

Попова: Али како можете говорити са мном таким начином!

Смирнов: Не вичите, молим Вас, нијесам ја Ваш надзорник. Дозволите ми, да назовем ствари правим именом њиховим. Ја нијесам женско, те сам навикао своје мишљење отворено исказивати. Немојте викати!

Попова: Не вичем ја, него Ви вичете. Изволите ме оставити у миру.

Смирнов: Дајте ми новце и ја ћу отићи.

Попова: Не дам Вам новаца!

Смирнов: Не, даћете!

Попова: Ето за инат не дам Вам ни копјејке. Можете ме оставити на миру.

Смирнов: Ја немам среће бити ни Ваш супруг, ни мла-

дожења, и зато, молим Вас, не правите ми неприлика. (Сједа). Ја то не волим.

Попова (задихана од гњева): Ви сте сјели?

Смирнов: Сио.

Попова: Молим Вас да одете!

Смирнов: Дајте паре... (На страну). Ах, како сам зао, како зао!

Попова: Ја не желим разговарати с насртљивцима. Изволите на поље! (Пауза). Ви не идете? Не?

Смирнов: Не.

Попова: Не?

Смирнов: Не.

Попова: Па добро. (Звони).

IX.

Исти, Лука.

Попова: Лука, изведи тога господина!

Лука (прилази Смирнову): Господине, изволите одлазити кад кажу... Шта ћу...

Смирнов (скочи): Мучи! С киме ти говориш! Ја ћу од тебе салату направити!

Лука (хвата се за срце): Оци!... Угодници!... (Пада на столицу). Ох, тешко, тешко!... Дах ми застао!

Попова: Гдје је Даша? Дашо! (Виче). Дашо! Пелагија! Дашо! (Звони).

Лука: Ох! У јагоде су отишле!... Никога дома нема... Тешко... Воде!

Попова: Изволите одлазити на поље.

Смирнов: Не можете ли Ви бити малко пажљивији?

Попова (стиска шаке и туче ногама): Ви сте мужик! Груб медвјед! Бурбон! Монстр!

Смирнов Шта? Шта сте казали?

Попова: Ја сам казала да сте медвјед, монстр!

Смирнов (прилазећи): Молим Вас, какво право имате Ви да ме вријеђате?

Попова: Да вријеђам... на шта је? Ви мислите, да Вас се бојим?

Смирнов: А Ви мислите ако сте поетино створење, да имате право вријеђати без казне... Је ли?... За шáнац!

Лука: Оци!... Угодници!... Воде!

Смирнов: Препуцаваћемо се!

Попова: Ако су Вам снажне шаке и биковско грло, Ви мислите да Вас се бојим? А? Ви бурбоне један!

Смирнов: За шáнац!... Ја не допуштам никоме вријеђати ме и не обзирем се на то, што сте жена, слабо створење.

Попова (стара се да га надвиче): Медвјед! Медвјед! Медвјед!

Смирнов: Треба се на посљетку отрести од предрасуде, да су само мушкарци обвезани плаћати за увреде. Равноправност је равноправност, ђаво нек носи!

Попова: Хоћете да пуцамо? Изволите!

Смирнов: Овога часа!

Попова: Овога часа! Иза мужа остали су пиштољи. Ја ћу их одмах овамо донијети. (Пође и врћа се). С каквом насладом утјераћу Вам куршум у Ваше бакарно чело! Ђаво нек Вас носи! (Оде).

Лука: Оче рођени! (Клекне). Учини милост, пожали мене старца и хајде одавле. Препао си ме на смрт и сад се спремаш пуцати.

Смирнов (се слушајући га): Препуцавати се, то и јест равноправност, еманципација! Ту су оба спола равни! Устријелићу је из принципа! Али каква је то жена! (Подражава). „Ђаво нек Вас носи... утјераћу Вам куршум у бакарно чело"... Какова! Поцрвенила, очи се блистају... Примила позив!... Часне ми ријечи, први пут у животу оваку видим!

Лука: Оче, хајде!... Пусти да вјечно за те Бога молим...

Смирнов: То је жена! То ја појимам! Права жена! Није слаботиња, размажена, него огањ, барут, ракета! Чак ми је жао убијати.

Лука (плаче): Оче рођени, хајде!

Смирнов: Она ми се заиста свиђа! Заиста! Макар и јамице на образима, али ми се свиђа! Готов сам јој чак и дуг опростити и... бијес ме прошао... Дивна жена!

X.

Исти, Попова.

Попова (улази с пиштољима): Ево пиштоља! Но прије него ћемо се бити, изволите ми показати како се пуца. Ја ни једанпут у животу нијесам држала пиштоља у рукама.

Лука: Спаси Господи и помилуј! Идем потражити баштована и кочијаша! Откуда се та напаст натоварила на нашу главу?! (Оде).

Смирнов (разгледа пиштоље): Видите ли, постоји неколико врста пиштоља. Имају специјално двојни пиштољи Мортимерови, капсолни. А ово су у Вас пиштољи системе Шмита и Весона с екстрактором централнога боја. Прекрасни пиштољи! Цијена је таким најмање 90 рубаља за пар... Револвер се мора држати овако.... (На страну). Оне очи! Очаравајућа жена!

Попова: Овако?

Смирнов: Да, овако... Затим подигнете ороз... ево овако, нишаните... Главу малко натраг! Исправите руку као што треба!... Ево овако... Затим тим прстом додирнете то парче, и више ништа. Само је главно правило: не падати у ватру и нишанити не хитајући. Старајте се, да Вам не дрхти рука.

Попова: Добро... У собама је неугодно препуцавати се, хајдемо у врт.

Смирнов: Хајдемо. Само Вам кажем, да ћу стријељати у ваздух.

Попова: Само је још то фалило! А зашто?

Смирнов: Зато... зато... То је моја ствар зашто.

Попова: Ви сте се поплашили! Је ли? А-а-а... Не, господине, не измотавајте се... Хајдете за мном! Ја се не ћу смирити, док Вам не пробијем чело, које тако мрзим. Поплашили се?

Смирнов: Да, поплашио се.

Попова: Лажете! Зашто се не ћете тући?

Смирнов: Зато што... зато што Ви... допадате ми се.

Попова (накосно се засмије): Ја му се допадам! Он смије говорити да му се ја допадам! (Показује врата). Можете...

Смирнов (ћутајући оставља револвер, узима капу и пође; код врата се заустави и пола минута обадвоје ћутећки гледају једно на друго; затим он говори с неким страхом прилазећи Поповој): Чујте... Ви се још све срдите? Ја сам такође ђаволски бијесан, но, знате ли... како бих се изразио... Ствар је у томе, видите ли, такога рода хисторија, право говорећи... (Виче). А зар сам ја крив, што ми се допадате? (Дохвати столицу, столица се тресе и ломи). Ђаво га знао, како је у Вас крхко покућство! Ви ми се допадате!... Разумијете ли?... Ја... ја сам готово заљубљен...

Попова: Идите од мене, ја Вас мрзим!

Смирнов: Боже, каква жена! Никад у животу не видјех ништа слично... Пропадох! Погибох! Упадох у ступицу као миш.

Попова: Одлазите или ћу пуцати.

Смирнов: Пуцајте! Ви не можете појмити, каква је срећа умријети под погледима тих чудних очију, умријети од револвера, који држи та мала, кадифаста ручица. Ја сам с ума сишао! Промислите и ријешите одмах, јер ако одем, више се не ћемо видјети. Ријешите! Ја сам племић, уредан човјек, имам десет хиљада годишњега прихода... гађам куршумом у подбачену копјејку... имам изврсне коње... Хоћете ли ми бити жена?

Попова (смућена, тресе револвером): Пуцаћемо! За шáнац!

Смирнов: Полудио сам... Ништа не разумијем... (Виче). Слуга! Воде!

Попова (виче): За шáнац!

Смирнов: Полудио сам, заљубио се као дериште, као будала! (Ухвати је за руку, она врисне од бола): Ја Вас љубим! (Клекне). Љубим, како никада не љубих! Дванаест сам женских оставио, девет су оставиле мене, но ни једну од њих нијесам љубио као Вас... Растопио сам се, рашећерио, раскисјелио... стојим на кољенима као будала и нудим руку.. Стид, срам!... Пет година нијесам се заљубио, зарекао сам се, и изненада нагријисао као рукуница у туђ кош... Руку нудим! Да или не? Не ћете? Није нужно. (Устаде и брзо пође вратима).

Попова: Станите!

Смирнов (стане): Но.

Попова: Ништа, идите!... У осталом станите... Не, идите идите... Ја Вас мрзим!... Или не!... Не идите!... Ах, кад би

Ви знали, како сам ја зла, зла! (Баца револвер на сто). Отекли прсти од тога гада! (У љутини чупа јаглук). Што стојите? Идите?

Смирнов: С богом.

Попова: Да, да идите! (Виче). Куда ћете? Станите! Идите у осталом... Ох како сам зла! Не прилазите, не прилазите!

Смирнов (прилазећи јој): Како сам љут на себе! Заљубио се као гимназијалац, клечао на коленима... Чак ми се кожа јежи... (Грубо). Ја Вас волим! Баш ми је требало заљубити се у Вас! Сјутра треба интерес плаћати, сјенокос почео, а ту Ви... (Обавије је руком око паса). Никада то не ћу себи опростити.

Попова: Идите даље! Даље руке! Ја Вас... мрзим... За шанац!

(Дугачки пољубац).

XI.

Исти, Лука са сјекиром, Баштован с грабљама, Кочијаши с вилама и Радници с кôцима.

Лука (опазивши како се љубе): Оци! (Пауза).

Попова (оборивши очи): Лука, кажи тамо у коњушници, да данас Тобију никако не дају зоби!

(Завјеса пада).

Превео с руског
С.

ЈАН ХУС.

— Коста Мајкић. —

III. (3)

Карло IV. — Университет Прашка. — Просвјета у Чешкој. — Живот духовништва. — Валдхаузен. — Милић из Кромјержижа. — Матија из Јанова. — Господарске и социјалне прилике.

Један између значајних претходника Хусових је и Матија из Јанова. Овај Матија спадаше међу најучење људе у XIV. вијеку. Кад је он рођен није познато; његово име спомиње се тек 1342. године. Биће да је он тада био већ одрасли младић. Матија из Јанова свршио је своје науке у Паризу; ту је провео пуних шест година и достигао част магистра слободнога умијења. Вративши се из Париза у свој родни крај, најпре му је била та брига, како сам прича, да дође до што вишега положаја и да се што боље обогати. И Матија из Јанова већи дио свога живота проведе у бризи да дође до части и богатства, и тек се пред своју старост трже.

Матија из Јанова није само карао морални живот свећенички, већ он иде и мало даље, па већ гласа и неке реформе у цркви. Како је он био учен, то су његова дјела изазивала бојазан официјалне цркве, јер она зазираше од испитивалачкога разума. Најглавније дјело Матије из Јанова је књига: »О правилима старога и новога завјета«. У том свом дјелу он се је усудио подврћи критици цио тадањи црквени систем. С том књигом он је хтио на основу св. Писма, да испита шта је то право хришћанство. Матија се стара, да у религији одијели ствари главне од ствари споредних и измишљених. На основу цитата из Старога и Новога Закона, он као и Христос већу важност придаје добрим дјелима и побожној мисли, него ли обредима и разним спољашњим дјелима Још је било свећеника који су на крају XIV. вијека у том с Матијом из Јанова били сагласни. Али је црква назирала у таквом учењу опасност; она се толико не бојаше побожних срдаца, колико разума, који размишља. И кад је горе именована књига изишла, црква се пожурила, да Матију из Јанова принуди нека опозове своје учење. И доиста Матија и још два

друга свећеника, ваља да који су учили као и он, бјеху принуђени, да пред синодом св. Луке 1389. год. опозову своје чланке. Ствар није без интереса, да је више духовништво у средњем вијеку помишљало, ако натјера кога да опозове неку нову идеју, е ће опозивањем и сама идеја за увијек ишчезнути. Али се тому није толико ни чудити, јер то наивно мишљење одговараше времену, у коме они живљаху.

Матија из Јанова био је слободоумњак у своје вријеме. Он не вјероваше у чуда, у проношењу којих римска црква бијаше неуморна; учаше да светитељи на небу великим грешницима слабо могу користити; да су молитве за умрле без цијене; да реликвије свецијех може човјек без гријеха спалити као мртву материју и т. д. Матија из Јанова умро је 1394. године.

Међу Хусове претходнике можемо убројити и магистра Јована Штјекну, који се одликоваше као проповједник. Проповиједао је у оној истој бетлејемској капели, у којој се послије Хус прослави. И он караше изопаченост међу свећенством.

Ми више немамо говорити о претходницима Хусовим, али нек нам је допуштено још са неколико ријечи дотаћи се, прије него о самом Хусу поведемо разговор, социјалних, народних и политичких прилика у Чешкој. Држимо, да је то потребно, јер што боље познамо средину, из које Хус пониче, што боље оцијенимо карактер времена, у ком је он живио, то ћемо добити јасније представе о њему самом.

Чешке земље још у средњем вијеку биле су чувене са свога богатства, тако да је Отокар II. већ називан у Европи »златним краљем«. Мало је незгодно за нас као Словене изићи овдје с признањем, да су највише туђинци допринијели, да процвјета чешка господарска просвјета.

С насталим господарским развићем настале су и у старим политичким и друштвеним приликама дубоке промјене, а да те промјене наступе, опет су дали повода Њемци. Као најглавнија од тих промјена може се узети подизање градова по Чешкој, у којима се усредсређиваше и сва политичка моћ; друга важна промјена је настала у односима међу сељацима и њиховим господарима и, на посљетку, у распростирању образованости.

До конца XII стољећа главна господарска продукција ограничаваше се на племићска велика имања. Сваком таком великом имању припадало је неколико домова, разбацаних на већем земљишном простору. На тим великим имањима осим земљорадње радили су се и занати. Земљорадници и занатлије производили су својим господарима, њиховом чиновништву и служинчади све што је било од потребе. Понеки племићи унајмљивали су своје земље слободним тежацима за одређене натуралне дохотке. Ријетко се догађало, да се сувишни производи возе у град на трг. Али са развићем градова занатлијство, које не бијаше бог зна како савршено, на племићским великим имањима мало по мало изгуби сваки значај. А кад на мјесто натуралне измјене наста измјена новчана, племићи стадоше поједине дијелове својих земаљских посједа продавати; јер им бијаше пријеко потребан новац. Већ у XIII вијеку не зна се, да би племићи сами господарили на својим земљиштима, већ се само зна за одређену ренту, коју сељаци бијаху дужни давати својим господарима; та рента није давана више у натури већ у новцу. Емфитеутичким правом преношено је право обрађивања земље са предака на потомке.[1]) — Од тринаестога вијека нема више невољника, већ слободних сељака, који слободно своје њиве обрађују, само су дужни господарима дати извјестан интерес и вршити познати аргатлук. Тај правни положај тежакâ у Чешкој тако напредује, да се већ у XIV. в. налази теоретичарâ, као на пр. генерални викар Кунеш из Требовле, који траже потпуну личну слободу земљорадничкога сталежа; личну слободу земљорадникâ Кунеш и правнички заступа.

Али племићи брзо се покајаше, што учинише толике уступке тежацима. Како је цијена новцу почела падати, племићима не бијаху довољни редовни приходи, које добијаху од својих кметова, и зато они стадоше тежака поново гњечити и циједити. На крају XIV. стољећа стање тежачко било је већ тако несносно, да слушамо гдје Томаш Штитни и Јован Хус

---

[1]) Емфитеутичко право, како и сам Палацки тврди, примили су Чеси од Њемаца; тим закупничким правом тежаци су постали прави господари својих поља.

карају господаре, што неправедно тлаче сељачки свијет. Нарочито сабирање порезе било је незаконито. Томаш Штитни наводи, како скупљачи порезе у Брандбору имађаху по двије књиге за скупљање порезе: једну за себе а другу за државу! Много је трпјело тежачко становништво и због непрестане свађе, било међу племићима самим или међу племићима и краљем. При тим свађама често се пљенило, палило и убијало; читаве области понекад су у пустош обраћане.

При господарским промјенама ниже племство сасвим је оспротјело; и баш из тога нижега племства, које не бијаше никако задовољно својим положајем, појавише се доцније вође и знаменити генерали, који, кад букнуше хуситски ратови, ставише се на чело чешкој демократији. Ратерима у нижем племству бијаху добро дошли ратови хуситски, јер то бијаше једини пут за санирање њихових финанција!

Живот градски нарочито за Карла IV. бијаше бујан, јер тај владар посвећиваше велику бригу развитку чешких градова. Праг за вријеме владавине његове и његова сина Вацлава постаде двоструко већи, тако да је на концу четрнаестог стољећа бројао на 100.000 становника.

Осим Прага били су још ови градови најбогатији и највиђенији: Кутна Гора, у чијој околини бијаху најбогатији сребрни мајдани, Плзен, Њемачки Брод, Луни, Слано и други, а у Моравској: Оломуц, Јихлава и Брно. Како у Прагу тако и у другим градовима, трговина већим дијелом била је у рукама Јевреја и Њемаца. Привреда је тако исто била напредна; читаве хиљаде малих занатлија и осталих радника производили су еспап за велике трговце. Да је Чесима било неугодно гледати, гдје богатство у њиховим земљама припада туђинцима, види се и из оне побуне противу прашких Чифута у години 1389. Њемци помоћу свога богатства успјели су истиснути Чехе из свих главних уреда у земљи; тако на пр. у старом граду Прашком уредовало се само латински или њемачки. Огромна већина становништва чешкога, како у Прагу тако и у унутрашњости земље, много је зла морала подносити од политичке и господарске преваге њемачке.

Њемци су били и на чешкој университати (свеучилишту Прашком) готово једини господари. Али не можемо их зато

kривити, јер бијаше неколико пута више њемачких ђака и професора него ли Чеха. Познато је, да год. 1372-1389 на университати Чеха није било више од једне шестине! Њемци се знађаху користити том својом превагом, па су сва маснија мјеста, тако зване канонике, пребенде и т. д. само за се градили и себи присвајали, а Чесима уступаху само она мјеста, гдје се није могло објема грабити. Та господарска неједнакост била је прије Хуса узроком честе свађе и мржње.

Даље не ћемо ићи; и ово што рекосмо, довољно је да се види средина, у којој је Хус одрастао, и доба, у коме се појавио. Сад прелазимо на самога Хуса, на његов живот, рад и мученичку смрт. *(Nastaviće se).*

BIĻEŠKE.

KЊIŽEVNOST.

U br. 18. „Srđa“ na prvom mjestu nalazi se članak Sava P. Vuletića: Ne sa svakim u književnike. Misli iskazane u tome članku dobre su, kad se protegnu na vas književni život u Srbâ, kad nijesu nekom pristranom tendencijom napisane. Mi smo taj članak baš tako i shvatili, te ga pustili u list. Ali nas s više strana izvješćuju, da, pored općenitosti, onaj članak ima i svoju pristranu tendenciju, odnosi se na književne prilike na Cetinju, koje su tako zaoštrene, biva među ļudima koji se knjigom bave, da je „Književni List“ toga radi prestao izlaziti. Primili smo odgovor na onaj članak, koji ne ćemo objelodaniti, ne s toga što bismo bježali od istine i polemike nego što ni odgovor, što ga ne donosimo, ni članak, što smo ga uvrstili, nijesu ni stvarni ni objektivni. Priznajući donekle svoju pogrešku, molimo pisca odgovora da nam ne zamjeri.

***

Pošto još nijesmo dobili od pisca svršetak pripovijetke Div|i čovjek, koja je do sada izlazila u br. 17., 20. i 21. „Srđa“, nijesmo je u ovom broju mogli nastaviti. Pisac se nalazi na putu, s toga će svršetak va|da i zakasniti.

***

Ivo Cippico napisao je u „Ļetopisu Matice Srpske“ ocjenu o pos|ednjem radu našega saradnika Podnopo|skoga, što je izlazio u „Srđu“ pod natpisom „Iz Boke, nekoliko pisama između albuma slika „Iz Dekadence“ i „iz Renesanse“. Ta ocjena glasi:

„Iza lijepih slika iz Dekadence koje sam ranije prikazao u Ļetopisu, Podnopo|ski se opet jav|a sa ovim novim slikama.

„U obliku pisama niže se slika za slikom iz jedinstvenih predjela naše Boke. Cijela knjižica protkana je sjetnom melanholijom za svojim opalim otačanstvom, pa i sami opisi prirode, inače lijepi i realistički, puni su neke daleke sjete. Knjižica napisana je toplo, intimno; lijepo se ističe Boka o kojoj se priča, a mimogred pogdjekad u nekoliko riječi, obilježava se i koji domaći tip.

„Iz ovih pisama naslućuju se interesantni tipovi, cio jedan raniji i sadanji život — ali na žalost to se tek naslućuje! Ova knjiga kao da je kopča izmedu slika iz Dekadence i Renesanse, i romana koga Podnopoljski piše.

„Sigurno Podnopoljski živo se nada i želi, da dodu ona stara vremena „kad je Boka cvala i kada su peraški i dobrotski kapetani sa tartana pozdravljali iz topova „Savinu", a pravoslavni „Gospu od Škrpjela".

„To Boci i ja želim, pa makar se i našao drugi kotorski biskup, koji bi pravoslavnoga vladiku zagrlio na vratima Sv. Tripuna!"

***

Po Budmaniju i drugim gramatičarima izradio je Miloš Anđelković, profesor i nastavnik ruskoga jezika pri učiteljskoj školi u Jagodini (u Srbiji) *praktičnu rusku gramatiku*. Ova se gramatika, vele kritičari, odlikuje kratkoćom i praktičnošću.

Od istoga pisca izašao je: Rusko-srpski rječnik od 1100 strana. Ruska gramatika može se dobiti samo kod pisca. Cijena joj je 80 para dinarskih. Rusko-srpski rječnik može se dobiti u knjižari Mite Stajića u Biogradu. Cijena mu je 10 dinara.

***

Ćirilovski natpisi iz katoličke crkve u Liscu. Svakako srećnim slučajem imali smo prilike vidjeti u g. V. Adamovića znameniti rukopisni zbornik „Ragusinarum inscriptionum collectio", iz koga je još u „Slovincu" izašlo mnogo natpisa. Ovom prilikom ne mislimo isticati veliku vrijednost toga zbornika, u kome ima sila natpisa, što ih je zub vremena i varvarska ruka uništila, samo ćemo iznijeti dva ćirilovska natpisa, što su se nalazila u katoličkoj parohijskoj crkvi u Liscu (dubr. primorje, poznate „terre nuove"). Na slici velikog štita sa strane jevanđela bio je grb porodice Zaguranovića, biva štit podijeljen u tri horizontalna pojasa; prvi je žut (armellino), drugi modar (turchino) i u njemu sunce, a treći je podijeljen vertikalnom crtom u dvije pole, lijeva je strana crvena i na njoj kao draperija, a desna plava sa slikom lava. Po rubu štita bio je natpis: „Presbiter Joannes Matth. Zaguran. Par. erec(?) de Liss.", a povrh štita traka s natpisom „volim umrjet negose ognusit" i to srpskim pismenima *(in caratteri serviani)*, kako sam sakupljač pominje. Ispod grba bio je još ovaj natpis, samo se sobom razumije, ćirilovicom: „slameńe, biljegh i pecjat kuchje Zaguranovichja". Sa strane epistole na istome štitu bio je grb kuće Ohmučevića, znamenitih potomaka Dušanova generalisima, Reljе Bošnjanina, koji je češće preskakao „tri konja viteza i na njima do tri kopља bojna". Ispod grba stajao je ovaj natpis: "Ù ime i na slavu Bogha Amen Petar ispotarmize i gnegova

brachja Ohmuchjevichi u ovi otar pomogosce, i sa spomenu postavisce svoje slameńe od plemena". Jamačno i ovaj je natpis bio ćirilovicom, jer je i Nikola Matov vulgo Bilić Ohmučević u katoličkoj crkvi u Banićima (kod Slanoga) metnuo ćirilovski natpis („Glasnik Zema|. Muzeja u Bos. i Herc." 1890., kń. 1. obr. 42.), a poznato je i čuveno „rodoslovje", koje je još 1482. Petar Ohmučević „po starini bošńanin, a sad dubrovčanin" pisao srpskim pismenima (Archiv für slav. Phil. IV.). Približnu godinu ovim natpisima daje epigraf na crkvenim vratima, koji vadimo iz istoga rukopisa ... „Presbiter Joannes Matthei Zagoranus Parochus Lissatinus cum tota sua Parochia templum hoc edificavit anno 1611. die vero 20 mensis Novembris" (Svećenik Ivan Matov Zaguranović paroh u Liscu sagradi ovu crkvu sa svom svojom parohijom god. 1611. dana 20. mjeseca novembra). Koliko smo mi mogli zapaziti jedan od ovih natpisa iz g. Adamovićeva rukopisa iznio je samo površno Đelčić u lijepom svome djelu „I Conti di Tuhe|", obr. 45.,*) pa nam se čini, da bi bilo pravo, da kogod razvidi, nalaze li se još ovi natpisi. Svakako bilješka u šematizmu dubr. biskupije uza selo Lisac, da je „parochia B. M. V. de Rosario, ab immemorabili erecta" baca nas u sumńu. Slika toga ôtara iz katoličko crkve sa ćirilovskim natpisima lijepo bi okitila dični nam kalendar „Dubrovnik", te bi mogla stati poredom uz ćirilovicom pisani testamenat dum Nikole Fiorovića i matrikulu crnijeh fratara u stońskom manastiru.

P. K.

ČITUĻA.

U Moskvi umro je u 54-oj godini života ruski pisac romana Bsevolod Sergijević Solovjev, stariji sin znamenitoga ruskoga historičara Sergija Solovjeva. On se je istakao pripovijetkama i romanima.

PROSVJETA.

Na 12. o. m. proslav|ena je u Sr. Karlovcima stogodišńica smrti D. A. Sabova, osnivača srpske karlovačke gimnazije. Ovaj pomen, koji je bio skromno proslav|en, ima velikoga značaja, jer, što se karlovačke gimnazije tiče, ona je po svojoj starosti i po svojim zaslugama prvi jubilar u Srpstvu, a osnivač ńen spada među prve radnike na prosvjetnom po|u. —

U Boci Kotorskoj, u mjestu Morińu, sprema se za 19 (6) decembra rijetka slava. Toga dana proslaviće se stogodišńica škole Morińske. Tom će se prigodom osnovati „Zaklada za pripomoć siromašnoj djeci škole Morińske".

UMJETNOST.

Na 28 (15) o. m. Srpsko Kr. Narodno Pozorište u Biogradu, o 25-godišńici smrti pjesnika Đura Jakšića, priredilo je Jakšićevo veče. Poslije prologa predstav|ala se je Jakšićeva tragedija Stanoje Glavaš. Prolog je sastavio pjesnik Dragutin Ilić, a muziku St. Binički.

*) „Questo altare (sc. l'altar maggiore della cattedrale a Lisaz) fu eretto dal voto concorde del parr. di Lisaz Giov. Matteo Zaguran, e di Pietro d'Ive|a-Ohmučević; i quali avrebbero lasciata memoria della pietà loro in due lapidi. Quella del corno dell'epistola, ch'ebbi dalla cortesia del mio dottissimo amico Sig. Vincenzo Adamović, avrebbe suonato così: — „U ime i na Slavu Bogha. Amen. Petar iz Potarnice i gnegova brachia Ohmuchievich u ovi otar pomogosce i za spomenu postavisce svoje slameńe od plemena."

SRĐ

God. II. Dubrovnik, 31. Oktobra 1903. Br. 20.

KŃIGA U DUBROVAČKOGA SEĻAKA.

— K. P. Dominković. —

Matica Srpska potakla je nedavno misao da se prouči što srpski seļak čita i koliko čita, te je u tu svrhu imala već jedan sastanak, na kojem su ļudi iz pojedinih srpskih krajeva referovali o čitańu kńiga u svojim krajevima i pretresali kako da se nametne seļaku čitańe kńige koju će on rado čitati, a samo čitańe donijeti mu koristi. Što je učinila Matičina konferencija za Srijem, Banat, Bačku i druge krajeve, treba učiniti i za Dubrovnik. Koliko ja znam, nije se u nas pisalo ni pretresalo o tom, da li naš seļak čita, i, ako čita, što čita.

Zadete li u koju kuću našega seļaka, naći ćete u mnogoj od ńih i „biblioteku". Nemojte misliti da je to bog zna kakva biblioteka; baš je vrlo skromna, nema vam tu stotine primjeraka, nego samo tri, četiri, deset najviše. Od grede do grede, te mu tavan ili krov drže, pribio je seļak jednu kratku dasku, a na ńoj mu leži cijela biblioteka. Pa ako tu ne vidite nijednu kńigu, onda su vam one jamačno pod strehom u ogńištu; a to vam je obično za zimskoga doba. Do kńiga naći ćete i gusle, taj stari srpski amanet, ali na žalost sve to rjeđe. Stoji eto jedno do drugoga, pocrńelo i začađalo i jedno i drugo. Regbi da gusle mole one crne kńige, da im sačuvaju ono što su kroz vijekove Srpstvu dale. Vide, tužne, da ih po malo nestaje.

E, uzmimo te začađale kńige, da vidimo što su?

Prije nego se i pogleda koja je kńiga, odmah upada u oko, što je sva zamazana, pocijepana. Ako se oprezno ne drži u ruci, ispadaju poderane čitave stranice, a i ono što ostane opet je pocijepano. Već sam takav izgled kńige daje dobar pojam da se te kńige čitaju. Ne treba premetati koje su to kńige; poznate ih iz daleka. Ako već sasvim nijesu pocijepane, opazićete odmah na prvoj strani sliku Miloša ili Marka, cara

Lazara ili Banović Strahiće, i ostalih srpskih vojevoda i junaka. Knige su redom štampane latinicom, što pokazuje da naš seljak nije vičan ćirilovici. Što nije vičan ćirilovici, to je najviše s toga, što se ona u pučkim školama malo ili ni malo ne uči, a drugo opet, — a to je naš grijeh — što se je i u Dubrovniku i ńegovoj okolici još od vajkada latinica tako uvriježila i u krv prešla da i sada dobar, ako ne veći, dio Srba kod nas piše latinicom i ondje, gdje bi trebao da piše ćirilovicom. Kod našega je seljaka, naravno, još gore. Dok je pohadao školu ili su ga vrlo malo ili ni malo učili ćirilovici. Ako je što malo naučio, i to je zaboravio, jer netom ostavi školu više nikako niti piše niti čita ćirilovicom.

Naš dakle seljak rado čita junačke narodne pjesme, i to latinicom štampane.

Čita ih obično zimi za dugijeh noći, ljeti katkad svecem. Jedini je grijeh ovih knjiga, što su u nekoliko potisle gusle s ogništa, tu najbolju knjigu srpskoga naroda. A to je vrlo pojmljivo. Stari ljudi kod našega seljaka, nevični nikako knjizi, jer je nijesu nikako ni učili, umiru, a oni su gotovo još jedini ostatak naših guslara. Mladi opet znaju knjigu, pa više vole da čitaju nego da pjevaju uz gusle. I tako se gusle pomeću. Starci imaju dosta volje da im se čita koja pjesma, ali su ipak željni gusala. Vidio sam dosta puta iznemogle starce, te nijesu više bili u snazi da koju otpjevaju uz gusle, gdje za čitav sahat nagone mlade da pjevaju uz gusle. Kad i kad ih sklone, ali katkad nikako, jer se oni ispričavaju na trista načina, kako ne znaju, kako im glas nije za gusala i što vam ja znam! Elem, tako dode opet red na kojega mladića, da im pjeva iz knige. Naravno, to je pjevańe više za uspavańe, bez ikakve snage.

Koliko naš seljak voli da čita, najbolje se vidi i iz toga, što su postariji ljudi te ne znaju čitati gotovo nenavidni na mlade te znaju. Mnogo sam puta čuo starijega da govori mlademu, kad bi se ovaj nećkao da čita: „Hajde pogodi mi! Da ja znam čitati, mislim, ne bi mi knjiga nikada ispala iz ruke.“ Ženska bi opet cio dan molila iz *„oficice“* (molitvenika), samo kad bi znala čitati. — Vrlo sam često opet vidao naše seljake kad sele u daleki svijet, gdje kupuju narodne pjesme da ih ponesu sa sobom.

Za čudo, koliko god naš seljak voli da ima knigu narodnih pjesama, opet nijesam ni kod koga našao niti jedne, a da nije bila sa slikama. Očit je to dokaz da on voli i slike. On vrlo rado posmatra cara Lazara s velikim brkovima i bradom, divi mu se bogatoj opremi, svili i kadifi. Junaka treba slika da mu predstavi kao junaka, i on će ga čitavo vrijeme posmatrati, mašući glavom: „Ala je baš junačkog izgleda". Gotovo žali što i on nije taki. A koń? On treba da je jaka, debela vrata, da mu griva strši i da se propiňe. E, tad je baš za megdana. Kad im se otpjeva jedna, koja sobom nosi i sliku, svi se poslije zgrnu da gledaju kako u slici megdan dijele. Nije to samo prosto gledańe u sliku. Komentuju tu oni koji je junak junačnijega izgleda, u kojega je koń bolji, i dr. Opazio sam da su najradije gledali sliku *Marko Kraljević i Musa Kesegija*. Pri toj slici, gdje Musa i onako jači izgleda, čuo sam dosta puta da kažu: „Baš Marku nema biti bilo s ńime lako!" I tako komentar ide kod svake slike.

Ali neka opet niko ne pomisli da naš seljak čita jedino narodne pjesme, te da mu se „biblioteka" sastoji samo iz tih knjiga! Uz narodne pjesme naći ćete i narodne pripovijesti, *Mudroga Cosa*, a u nekojim sam kućama našao i *Genovevu*. Začudilo me da pokraj ovijeh knjiga nijesam našao *Sanovnik* nego samo u dvije kuće, i ako naš seljak još mnogo drži do sańańa, sasvim da pri tumačeńu kojega sna gotovo uvijek doda: „San je laža, a bog je istina".

Kako su našemu seljaku narodne pjesme najdraže, to on više voli da mu se one čitaju, nego li pripovijetke. Pripovijetke rado pričaju sami, a mladi ih rado čitaju za sebe, ili preko dan materi kad ona što krpi kod kuće.

Ne sjećam se da sam igdje našao Vukove narodne pripovijetke, a to za to, što ih nema štampanih latinicom. Ńih bi, mislim, naš seljak rado kupovao i čitao, s toga što su mahom moralne tendencije koju naš seljak može iz ńih da razumije, te će mu se svidjeti tim više što je i sam još nepokvaren; a, s druge strane, što on još mnogo drži do usuda i narodnoga vjerovańa.

Koliko god su srpski kalendari najnarodnije knjige, u kojim će seljak naći veći dio onoga što on voli i što mu koristi,

ipak ga vrlo rijetko ili nikako ne ćete kod ńega naći. Uzrok je tome ćirilovica. Naći ćete samo *Danicu*, kalendar hrvatskoga svetojeronimskoga društva. Našega seļaka osobito zanima u koji dan pada koji svetac, kad je mijena mjesečeva — i ako i jedno i drugo gotovo sam zna — a najviše ga interesuje kakvo će biti vrijeme, kišovito ili suho. Radi ovoga posļedńega najviše voli kalendare u kojim ima to, pa takvom kalendaru uvijek daje pravo, pogodi li vrijeme ili ne. Ako pogodi, i pogodio je, ako ne, on samo ovo kaže: „Pa širok je svijet, tu i ne kaže da tako ima baš kod nas biti". I tako kalendar ima uvijek pravo.

U nekoliko kuća našao sam i kalendar *Dubrovnik*, a mislim s toga, što je štampan većim dijelom latinicom. Ipak mislim da bi kalendar *Dubrovnik* mnogo više zašao u kuću našega seļaka, kada bi rubrici: „Kakvo će biti vrijeme kroz ovu godinu", posvetio dvije tri stranice za sebe. Naravno, to sve treba latinicom.

Eto, iz ovih vam se ńiga sastoji skromna „biblioteka" našega seļaka.

Što se tiče ostalih vrsti ńiga mogu reći ovo. Pričâ iz seoskoga života od naših novijih ńiževnika nijesam našao ni u koga, i ako naš seļak rado sluša takove priče, samo ako nijesu preveć duge. Jednom sam im čitao jednu priču Janka Veselinovića, i ta im se tako svidjela, da sam im morao nekoliko pročitati. Opazio sam pri tom da im se baš ne mile duga opisivańa, osobito opisivańa prirode. Izgledalo mi je kao da im je to nešto suvišno, jer je sami poznadu dobro. Od Veselinovićevih priča koje sam im čitao, najviše im se dopao *Čiča Pera*. Kako je to za ńih majstorski izvedeno! „Ima takovih sinova i kod nas", primjetili su mi.

Ńige poučne, o tome kako će da se radi na poļu i domu, ne voli naš seļak, upravo im ne vjeruje, što mu je inače vrlo loša strana. Što ga je iskustvo za života naučilo, pri tom i ostaje, te u tom nikako ne popušta ńizi.

Iz svega ovoga što sam do sada kazao, dalo bi se izvesti ovo.

Naš seļak čita rado, i to narodne pjesme, pripovijetke i kalendare, te uz to voli i slike.

Priče iz seoskoga života, napisane narodnim duhom, trebalo bi turati medu naše seļake jer ih voli, a voli ih jer vidi u ńima sebe.

S poučnim knjigama ide teže, jer ih baš ne voli.

Knjige treba da su štampane latinicom, jer ćirilovici seljak nije vješt ni običan.

Kraj svega ovoga, knjige ne smiju biti skupe. S toga je zgodno što su narodne pjesme štampane tako da svaka knjiga pjeva samo o jednom junaku. Na taj način knjige ne mogu biti velike pa ni skupe, a seljak ih i onako jednu po jednu kupuje, pa ih ima svijeh; što svakako ne bi učinio kad bi sve bile složene u jednu ili dvije knjige, jer bi ga tad skupo stajalo i on ne bi kupio. Tako bi se imalo učiniti i sa *pripovijetkama iz seoskoga života.*

Za *poučne knjige,* mislim da bi bio najzgodniji put, kad bi ih se iz početka turalo u ruke seoskih djaka, da im se za malena priviknu. To bi trebao da bude zadatak učitelja.

Tako bi se mislim uspjelo.

U Dubrovniku, septembra 1903.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

— X. —

1. Узимала се истиност онако каква је, а није се смјело крпити је потезима различитијех образаца, јер умјетност стоји вазда толико далеко од истине, да није паметно још је веће удаљавати, одмичући се од одређеног облика; а природа је вазда велика у својијем дјелима, баш и у ономе што би се на први мах могло узети као несавршено, судећи по академскијем прописима, по граматичкијем правилима, по примјерима облика. Стајати тијесно пригрљени уз истину, то је напор умјетности у Низоземској и у Италији на почетку петнаестога вијека. *Адолф Вентури.*

2. Жеља је свијех родитеља, да виде остварено у синовима оно, што они нијесу могли да постигну. *Гете.*

3. Учионица ако није храм, звјерска је пећина.

Томазео.

4. У сукобу двају држанстава, ако ћеш сигурно да изабереш, изабери оно које ти је трудње да извршиш.

Њемачка изрека.

DIVLJI ČOVJEK.*)

— P. I. Vukić. — (2)

I.

Poznavao sam ga još iz ranog djetiństva. Kad god bi se iskupila djeca na igralište i počela se igrati raznih igara, on bi uvijek stajao snuždeu u prikrajku i gledao bojažljivo kako se drugi igraju, a sâm nije nikad u igri učestvovao. On ovo nije činio s toga što nije mario za igru; ne, nego čisto izgledaše kao da on na ovo nije imao prava, i kao da je zadovoljan bio da i ovako, što se ono veli, ma i kroz plot na ńu nazirne. On je i ovdje izgledao kao onaj koji bi nezvan na svadbu došao i očekivao svakog časa da mu ko podvikne: „A ti šta tražiš ovdje?“ Djeca bi ga uvijek dirala, ismjehavala i iznahodila mu razna pogrdna imena i nadimke, a on bi uvijek trpio i ćutao, i činio se kao da se to ńega ništa ne tiče.

On je bio nišan u koji je mogao svaki slobodno gađati ne samo pakosnim šalama, uvredama i svima mogućim porugama i brutalnim doskočicama, već i drvljem, kameńem, pesnicama, koljenima i čim je ko htio! I na sve to, on bi se samo smiješio. Bože, koliko jada, koliko čemera, koliko duboke tuge izražavaše onaj osmijeh! Ali ne, ovo ne bješe osmijeh; ovo bješe gorak plač, jer on drukčije, čini mi se, i ne umijaše plakati...

Gledao sam kako mu po neki mali nevaljalac zaide kradom iza leđa, pa ga onako iznenada shvati objema rukama za ramena, a nogu mu nekako vješto podmetne ispod ńegova koljena pa ga lupi nemilice o zemlju koliko je dug i širok, a ostali svi pritrče, pa ga počnu gńaviti i mijesiti i nogama i rukama dok god im se ne dosadi, a on ni da pisne, samo steńe.

Pošto bi ovi mali varvari na ovakav način zadovoljili svoju divlju ćud i ostavili ga, on bi još dugo, savijen u klupko, ostao na mjestu, obziruć se blesasto oko sebe, čisto kao da bi se i sâm čudio kako je ostao živ. Onaj ledeni osmješak sad mu već nijesi mogao vidjeti. On se docnije javljao, možda onda kad bi drugi obično mogao plakati. Da, mogao, jer ima muka koje okamene i plač i suze!

*) V. br. 17 „Srđa“ o. g.

Sad bi on samo grčevito stiskao zube, a iskolačio i nekako čudnovato prevrnuo oči, od kojih mu se vidaše samo ono bijelo, prevučeno modrim i zakrvavljenim prugama, pa gledao i zirio, čini ti se, svuda i nigdje... Malo po malo, on bi se povraćao i dolazio k sebi od ovoga čuda. Najprije bi otvorio do pola usta, malo ih iskrivio u stranu i tako ostavio kao kad bi htio da proiznese slovo *a* i otegne ga u beskonačnu notu. Oči bi mu se postepeno povraćale i dobijale svoj prvobitni vid. Na tamno žutom licu, opervaženom čekińastom i razbarušenom kosom, koja mu bješe obuzela veliku polovinu malenog ispupčanoga čela, počelo bi da nestaje onih nervnih uzlova, koji bjehu tako sapeli i onakazili ńegovu fiziognomiju, da izgledaše, Bože mi oprosti, kao kakva batifoga. Pribravši se ovako, on bi se najprije podupro rukom o zemlju i pokušao, ne znam, ili da ustane ili da kuša može li uopće i ustati, pa bi pogledao bojažljivo na svoje mučitelje, čisto kao da bi ih htio pitati: smijem li ustati? I u taj čas, mogao si i opet opaziti onaj užasni osmješak, gdje zasija na ńegovim usnama kao odbljesak ģelatske sjekire na osuđenikovu vratu, ili blijedi plamen zapaljene voštanice na hladnom mrtvačkom licu!

Nije bolje prolazio ni kad bi se kući vratio. Tamo su ga pak tukli i zlostavljali, zato što su mu „haline" bile „poderane i pocijepane". Rekoh „haline", i ako, u samoj stvari, ono čim se ovaj jadnik umotavaše, nemaše gotovo ništa zajedničko s onim što se obično razumije pod imenom *haline*. To bješe pravi mozajik, sastavljen iz stotinu trańâ i zakrpâ od sviju mogućih vrsta i šara. Na primjer, guń mu je bio skrpljen od nejednakih parčeta starih stručina, otrcanih bjelina, nepotrebnih vrećina, proderanih čarapina i vazdan podobnih krpetina i obojaka, koje je nemoguće sve bilo zapaziti. Gaće i dokoljenice nijesi mogao odlučiti od guńa i, prema tome, može se zaključiti, da su i one bile istog porijekla od kojega je i guń bio. Na dokoljenicama nije imao kopača, s toga ih je vezivao na po dva tri mjesta s po jednim bijelim koncem. Kapa je, čini mi se, bila sastavljena od komadâ druge boje i drugih vrsta materije, ali za čudo, nije ni najmańe kvarila opću harmoniju ovoga čudnovatoga ruha. A što se obuće tiče, ja mislim, zališno bi bilo ovdje i govoriti o takvom luksu. Pa i ove trańe, kad bi bar

bile skrpljene i stipljene kao što valja, nego su i one stršile i lepetale oko njega na sve strane i čisto bi rekao kao da se same otimaju i uporno teže da se jedna od druge što prije razlete!

I šta je ovdje moglo biti „poderano“ i „pocijepano“, Bog će ga sveti znati. To su samo njegovi domaći mogli dokučiti i pronaći, te su ga za to onako bezbožno tukli i zlostavljali.

No kad i zašto ga nijesu tukli?

Tukli su ga kad je gladan: zašto traži hljeba; tukli su ga kad je žedan: zašto traži vode; tukli su ga kad mu se spava: zašto hoće da legne; jednom riječi, tukli su ga za svašta i za ništa, samo da ga tuku... A kad bi ih ko zapitao zašto to čine, dobio bi od prilike ovakav odgovor: „zato što je ukletva“, ili „zato što je nakaza“, itd. I to je sve. A u samoj stvari, on je, jadnik, bio kriv jedino za to što je bio živ, i što ga je Bog onakvog kakav je stvorio.

I jest, odista, poneki put priroda do zla boga ćudljiva. Ona ide iz jedne u drugu krajnost. Nekome biva prava, nježna i dobra mati, a nekome zla i pakosna maćeha. Ona bješe i nad njim pokazala, u najvišoj mjeri, sve svoje grubo maćihinstvo! Bože mi oprosti, on ne priličaše na neko Božje stvorenje: on više izgledaše kao da ga je kakva nevješta ruka cijelog iz gnile umijesila. Djeca bi ga češće puta od snijega pravila, t. j. ne njega, nego onako uopće, htjela su bajagi da naprave „čovjeka“, i, za divno čudo, taj bi „čovjek“ uvijek na njega ličio. „Eto (svi bi se u tome slagali) stas, obraz, nos, usta, uši — on te on, ni uzmi ni ostavi!“

Samo oči nijesu mogli nikako pogoditi. One su nekako čudnovato blistale, da ti je čisto strašno bilo u njih pogledati.

No ja ne ću da ga podrobno opisujem. Ja to ostavljam uobraziljci čitalaca, neka ga zamišlja sebi kako ko hoće i umije, a nema sumnje da sličnih subjekata ima, i biće da ih je svaki od nas bar jedan put u životu vidio.

Sva njegova krivica bila je jedino u tome, što ga je Bog takva sazdao. Za to su ga svi mrzili i smatrali kao neko prokletstvo, ili kaznu Božju, poslanu u njegovu licu na cio njihov dom. Svi su ga se nekako stidjeli i s nekim zazorom o njemu govorili. Pa i njegova rođena mati nije se ni malo mnje odlikovala, u grubijanstvu i surovosti naspram njega, od ostalih

ukućana. I ona ga ne bi drukčije zvala do: „ona naša nesreća, ona naša ukletva, ugasa!“ itd. A međutim, i on je imao kršteno ime kao i ostala čeljad, i, kao za neku pakost, baš takvo ime koje je ńemu najmańe dolikovalo. Promislite samo, on i *Drago!* Zar ovo nije ironija na sami smisao tog imena? Zar ovo ne zvoni tako isto kao kad bi neko kazao: tiha oluja, ili sjajna pomrčina? Baš i ovdje, kao da je htjela ńegova huda sudbina da mu se gorko podsmijehne i do kraja ostane sebi dosljedna. Jer mjesto ńegova pravog imena, on je dobio stotinu raznih imena i pogrdnih nadimaka, kao na primjer: sukletva, sudrma, ugasa, nakaza, ukletva, děkara itd. (Ovo posljedńe ne znam ni sâm što znači, ali i tako su ga zvali). Ali od sviju tih epiteta, najčvršće je za ń prirastao nadimak „Trańo.“

Ovako su ga najprije prozvala djeca, za tim cijela ulica, a najposlije, po neophodnosti, i domaći su ga tako zvali. Na primjer, kad bi se nalazio gdjegod podaleko od kuće, pa kad bi iko od poznatih u ńegovoj blizini bio, oni bi najprije dozvali toga poznatoga, pa dodali: „Kaži, molim te, toj našoj ukletvi, neka se vuče doma itd.“ I tek onda, kad ne bi slučajno kod ńega niko bio, prevalili bi, s velikom mukom i nekako čudnovato, preko jezika: „o Trańo!“

Bilo kako mu drago, ali ovo mu ime ostade mjesto krštenog, kojim ga nije više niko nikad zvao.

Kazao sam već kako su ga tukli i zlostavljali i doma i izvan doma, kao da je svakome Bog zna kakvu pakost bio nanio, a međutim bio je, što se ono kaže, mańi od makova zrna, i ne vjerujem da je ikad ikome zla promislio, kamo li učinio. Što se ńegovih domaćih tiče, to bi se s jadom moglo nekako i objasniti; razumije se, na prvom mjestu ńihovom prostotom, a poslije, onim uobraženim „stidom“ i glupom predrasudom kako je bajagi on neko „prokletstvo“ i „kaštiga“ ńihova doma itd. Ali djeci šta je trunio? Vjerujte, iz mržńe ovo nijesu činila, jer ga nijesu imala za što mrzjeti, nego prosto onako, kako se ono veli, trčali su svi na „mek prijelaz“ i svaki je htio da se jevtino „proslavi“ i da istakne nad ńim svoju moć i silu. Možda se ovdje i krije onaj instinkt, koji nam onako divno pjesnik predstavlja:

„Vuk na ovcu svoje pravo ima,
Ka' tirjanin na slaba čovjeka“ . . .

I u samoj stvari, ko od nas nije po malo „tirjanin“? Ili ko bar od nas ne bi to postao kad bi mu moglo biti, t. j. kad bi našao slabijega od sebe? A u Trańu našao je svaki slabijega od sebe i, valda je za to i bio svaki tiranin, i bez sumńe mislio da ima „pravo“ da to bude!

Rekoh da je u ńemu svaki našao „slabijega“ od sebe, ali to nije tačno. On je bio slabiji, ne s toga što nije imao dovolno snage i srčanosti da suzbije i odupre se ovoj napasti, već prosto što je htio da bude slabiji, i što je mislio, tako ti bar izgledaše, kao da nema ni prava da se kome protivi i odupire. Da, izgledaše ti ne samo kao da on ne bi ništa imao protivu ovakoga zlostavlańa, već, na protiv, kao da mu to baš godaše, i kao da u tome nalažaše neko zadovolstvo, t. j. zadovolstvo u zadovolstvu drugih, prinoseći za to dobrovolno sâm sebe lično kao žrtvu toga zadovolstva.

Priznajem da ovo izgleda malo paradoksalno, i možda se ja i varam u svom posmatrańu, ali ipak ja drukčije nijesam mogao objasniti ovo ńegovo zagonetno držańe. Saleti ga, na primjer, kakvo slaboduho i plašlivo viźle, koje ne bi moglo ni muhu s mlijeka istjerati, pa ga izgńavi do mile vole i na ńemu „izduši“ za sve ono što je od drugih izvukao, a on ni prstom da makne, ma da bi ga mogao kao kudjelicu vune u zubima nositi. Pa ne samo to što se nije branio, nego, za divno čudo, nije nikad ni bježao niti se klonio ovakve napasti. Čim bi se koji na ńega napustio i doviknuo mu, jamačno radi većeg uspjeha, „čekaj mi se Trańo!“, on bi odmah za jednu stopu izbacio lijevu nogu u naprijed, desnu ukočio i ostavio je od prilike u onakom položaju, u kom se obično drži kad se gada u nišan; ruke bi objesio i ostavio slobodno da mlataraju niz obje bedre, a glavu malo pognuo; poslije bi iskrivio vrat i gledao, nekako čudnovato, preko ramena na onu stranu od kuda bi dolazio ńegov napadač, i tako mirno ostao i čekao strplivo dok god bi se ovaj „nasladio“ i uvjerio se da i od ńega ima na svijetu neko slabiji i gori.

Eto, ovakav je on bio u ovome „dobričina“!

A kad bi pak trebalo uspuzati se na najviše drvo, pa se

u samom vrhu objesiti za noge o kakvu tanku grančicu i tu ostati dok bi drugi n. pr. izbrojio razgovjetno i na tenane, od jedan do dvjesta; kad bi trebalo skočiti s kakvog najvišeg zida ili popeti se uz najvratolomniju stijenu, i tamo stojati na jednoj nozi čitavo pô sahata, gledajući pravo u sunce, to je samo on mogao, i u takvim podvizima nije ga mogao niko ni dostići a kamo li preteći. Dovoljno je bilo samo da neko izusti: „ko može (ili ko smije) da učini to i to?“ i on je uvijek prvi bio gotov da se takvom čikańu s očiglednom radošću odazove. I onda bi tek slobodno izašao iz svoga prikrajka, plunuo na ruke i s velikim zadovoljstvom pristupio ovakvom opasnom sportu.

Sjećam se, jedared bilo nas je mnogo na okupu, kad neko od drugova javi da je vidio na „crkovnoj“ topoli jedno gnijezdo, ali je, veli, tako visoko, da ga ne bi „bastalo“ nikome skinuti.

— Ko? odazva se Trańo, mene Boga mi bi.

I za čudo, ovo nikoga ne iznenadi, a drugom bi se svi grohotom nasmijali. Svi su znali da je on u ovakvim stvarima nenadmašan.

Uputimo se svi, a Trańo pred nama, „rečenoj“ topoli. Zaista, imaše gnijezdo koje se jedva viđaše kao kakva crna tačka pri samom vrhu jedne dugačke i vite grane, koja se odvajaše kôso i izvijaše visoko od rasoha koja se nalažahu od zemje na visini od prilike šest do sedam čovječjih bojeva. Trańo se ne promišla mnogo. On pritegnu malo one traće oko sebe, plunu na ruke i poče se peti uz ono glatko kao svijeća stablo. Do rasohâ je došao bez velike muke, premda i ovo ne bješe lak posao. Sad pođe da se čapa kao mačka po onoj kosoj grani. Puzio je potrbuške kao zmija. Stigao je već bio do polovine grane, ali je gnijezdo bilo još vrlo daleko. Puzio je dalje, i ako je s velikom mukom održavao ravnotežu na onoj vîtoj i glatkoj grani, ispod koje zijehaše ona strašna propast koja mu je svakog časa mogla grobom postati. Ali se on peo smjelo i neumorno, sve dalje i dalje. Na jedanput primjetismo s užasom kako se grana poče sagibati i popuštati pod težinom ńegova tijela i sve više i više dobijati horizontalni položaj, a gnijezdo je bilo još jednako vrlo daleko. Očigledno je bilo da će se grana prije sasvijem saviti a možda i slomiti, nego se on približi gnijezdu.

Ali on na ovo nije ni mislio, a ni mi ga nijesmo opominali, i ako već poče da nas hvata strah i da osjećamo kao neku studen oko srca. Mi smo bili kao hipnotizovani i gledali zabezeknuto šta će najposlije biti.

Što je dalje puzio, grana se sve više i više savijala, dok je najposlije došla u takav položaj, da mu je već glava za čitave dvije stope ostala niža od noga. Sad već i kad bi htio, ne bi se mogao natrag vratiti, a ići naprijed značilo bi ići u smrt! Ovo nam sad bješe svima jasno.

— Stoj, stoj de si se našao! povikasmo svi kao iz jednoga glasa.

Do duše, mi mu nijesmo mogli pomoći, ali htjeli smo da bar pozovemo koga od starijih dok on još nije poginuo, pa poslije kako mu Bog dâ. On za časak zastade i pogleda najprije na nas, pa poslije na ono gnijezdo, koje još za čitavi čovječji boj visaše ispred ńegovih ruku. I ne obraćajući pažńu na našu opomenu, poče i dalje, sad već s glavom dolje, puziti. Grana se i dalje savijaše i sve postepeno idaše s vrhom dolje, dok ne dobi sasvijem odvjesni položaj. Mi se počnemo „komešati" od užasa. Mnogi se od straha razbjegoše, a mnogi udariše u plač i kukńavu. A on, kao da se to ńega ništa ne tiče, spuštavaše se mirno dalje k onom ojadelom gnijezdu. Od jedanput čusmo da mu se ote uzvik: „hâ!" i, baš u času kad bješe već dopro rukom do gnijezda, noge, koje mu dotle bijahu skopčane i pripijene čvrsto uz onu granu, skliznuše i poletješe sa svom brzinom k onoj propasti. Mi svi vrisnemo od užasa i zatvorimo oči da ne vidimo taj prizor kad će on oblijepiti i prsnuti kao jaje o onu ledinu. Počekasmo nekoliko trenutaka, koji nam se učiniše cijela vječnost, i pošto na svoje veliko iznenađeńe ne čusmo ništa da lupi o zemlju, sa strahom otvorismo oči i vidjesmo čudo. On se bješe uhvatio snažno objema rukama za sam vrh one grane, a cijelim tijelom visi nad onom propasti, koja se bješe, blagodareći izvanrednoj vitkosti one grane, sad toliko smańila, da ga ne razdvajaše od zemle više od šest do sedam metara.

Nama laknu na srcu i poletimo svi k ńemu, gotovi da ga dočekamo i uzdržimo na svojim rukama. Ali se brzo uvjerismo da je on još toliko visoko, da mu naša pomoć ne može ni od kakve koristi biti. Mi opet padosmo u očajańe i ne znadosmo

što da preduzmemo. Međutim, čusmo gdje on zapita sasvijem mirno:

— Jeli ovo mnogo visočije od „Krive Grede"?

— Jest! nije! povikasmo svi i sami ne znajući šta zborimo.

Na jedanput on otpušti ruke i poletje dolje, a mi svi stuknemo u jedan glas, koji se stopi s onim potmulim šumom te ga proizvede onaj ńegov vratolomni skok na zemlju. Najprije pade na noge, pa poslije odskoči nazad i prostrije se na legja koliko je dug i širok, zajedno s onim dobrosretnim gnijezdom, kojega, u najkritičnijem momentu, ne bješe zaboravio u njedra staviti. Za nekoliko trenutaka bješe obesviješćen i ne micaše se nikud s mjesta. Ali, to ne traja dugo. On brzo dođe k sebi i otvori oči, i odmah poletje rukom put ńedara, da se uvjeri je li mu još tu ono gnijezdo. Zatim se polako diže i poče hodati, kao da kušaše može li i da li su mu čitavi svi organi ńegova tijela. Pa pošto se uvjeri da mu je sve na svom mjestu, povika veselo:

— Vaistinu nije mi todavoje, samo mi malo noge trnu i, onako... čujem u lamarima neke fiskove... drugo ništa.

Međutim, mi smo mu jednako laskali, hvalili ga i iskreno se divili ńegovoj odvažnosti. Ńemu je ovo očigledno godilo i bio je potpuno srećan što mu je ispalo za rukom da kupi, ma i po tako skupu cijenu, našu trenutnu *blagonaklonost*.

I za čudo, sa zalaskom sunca svega bi toga nestalo, i sjutra dan opet bi nastupili među nama isti predašńi odnošaji.

Ili, na primjer, kad bi smo se igrali „bitke", pa se razdijelili kockom na po dvije jednake stranke, na „Crnogorce" i na „Turke", on bi, u ovakvim slučajevima, svojom odvažnošću uvijek odvojio od drugih. Za ovakve „bitke", kao oružje služili su nam luci i strijele, koje smo, razumije se, mi sami pravili, kako smo znali i umjeli. A mjesto municije, svaki je morao imati za pojasom po nekoliko dobro zaoštrenih spica, šiljaka. Onda bismo odredili mjesto i vrijeme borbe, a radi više oridinalnosti, pogradili šančeve i podigli utvrđeńa, gdje smo ponekad i „topove" namještali. Do duše, ti topovi izgledali su na prvi pogled sasvijem bezopasni i malo ubojiti. Ali prevario bi se ko bi o ńima ovako mislio. Jer, kad god bi smo za čas „zaboravili" da je ovo šala i zabava (a ovo se često dogadalo), pa bi-

smo pobacali luke i strijele, a latili se drvļa i hladna kameńa, onda bi i „topovi", onako toļagačke, igrali vrlo važnu ulogu, a oni, u samoj stvari, i ne bijahu ništa drugo do debele batine.

Ovakvih „šala" često je bivalo i nikad se nijesu svršavale bez po nekoliko krvavih glava, a vazda ih je više bilo na onoj strani protivu koje se Traño borio. S toga su ga u ovakvim slučajevima obično zvali: „Srda Zlopogleda" ili „Budalina Tale", što je, razumije se, zavisilo od stranke kojoj bi toga dana pripadao. Ovo je bila jedina igra koju je on više od svega volio i koju mu ne bi mogao niko, baš i kad bi htio, zabraniti. Ali ovo niko ne bi bio ni pokušao; naprotiv, svi su ga vrlo rado primali i više puta naročito radi ńega „metali bruškete" da vide na čijoj će strani on biti. Ovo je za ńega bivao dan najviše sreće i radosti. On bi se sav preobrazio, da ga čisto nijesi mogao poznati. Postao bi nekako ohô, slobodan, okretan, oduševļen, razdragan i gotovo razborit, a oči su mu plamtjele kao dvije varnice.

Ali, na ńegovu veliku žalost, jednoga dana i ova mu se radost oduze.

To je bilo ovako.

U oči jedne uglavļene ili, ako hoćete, objavļene bitke, pošto je sve bilo gotovo i spremno za sjutrašńi dan, dode neki mali obješeńak i dovuče jednu dugačku i zarđalu cijev od neke stare arnautske „devetolamice", koja je, ko zna otkad, bila negdje zaturena ili možda služila za legalo kokoškama, pa reče: „Evo topa, sad treba samo da nabavimo praha i olova!" — „Ura!" povikasmo svi u jedan glas i obećasmo svečano na ma kakav način nabaviti potrebnu municiju. Skrijemo „top" te noći u neke koprive, i razidemo se svi kućama, pošto se prethodno zakunemo, da ćemo ovu „ratnu tajnu" najbrižļivije čuvati.

Sjutradan, tačno u određeno vrijeme, obje neprijateļske strane nalažahu se na svojim mjestima. Svaki od nas s malim izuzetkom tačno je održao riječ i donio po malo baruta, koji je, budi među nama rečeno, svaki morao ukrasti; i sve to saspemo u onu cijev, koja se gotovo do pola napuni. A u nedostatku olova, onu drugu polovinu nakrcamo punu pijeska i sitnoga kameńa; pa je dobro zastûpamo, potprašimo fâļu i namjestimo na šanac, ogradivši je cijelu kameńem, da se ne

„prâćne". Nijesmo zaboravili ni vatru propiriti, koja nam je bila nužna u svoje vrijeme za „paļbu". A za „tobdžiju" izberemo jednoglasno Traña, i s tim je bilo sve gotovo za boj.

Sad je trebalo samo izazvati neprijateļa i vještim manovrañem namamiti ga do samih šančeva, pa onda opaliti, i, pobjeda je gotova! Svi smo gorjeli od žeļe da se što prije otpočne, a Traño, je bio prosto u ushićeñu od radosti. Odredismo avangardu, ona poletje u susret neprijateļu i odmah otpoče strijeļañe.

Šiļate spice poletješe vazduhom kao slamke kad ih zavitļa bujni vihor, ali ni jedna ni druga strana nije uzmicala: samo se čuo poklič i junačko sokoļeñe. Ovo je trajalo od prilike pô sahata, i onda si mogao vidjeti gdje na obje strane počeše odbacivati luke i strijele a laćati se drvļa i kameña.

— Nestalo je džebane! Ha, kameñem sokolovi! začu se glas sa bojišta.

Sad već stvar uze ozbiļan harakter. Zaboravi se za čas da je ovo „igra", i zapļušta kameñe kao kiša s obje strane. Otpoče junački okršaj, i sad si već mogao čuti i po neki ne baš viteški uzvik, kao na primjer: „jaoh mene, majko!" ili „kuku meni, nano!" Mogao si vidjeti gdje se po neki uhvatio objema rukama na glavu, za nogu, pa lelečući ustupa s bojnoga poļa. Ali ovo nije nikoga plašilo; na protiv, ovo je još više raspaļivalo u drugima ratoborni duh.

Na jedanput „turska" reserva učini juriš i, čim se sastavi sa svojom avangardom, osu na „naše" čitavu kišu od bubuļa. Naši takoñe izadoše iz svojih šančeva i odgovoriše im takvim istim pļuskom kameña. Malo po malo, pa se pomiješasmo, i sad tek nastade prava tuča. Bili smo se očajno: i drvļem i kameñem, i rukama i nogama, i svačim što nam je pod ruke padalo. Traño je letio po bojnom poļu i razgonio neprijateļe kao vuk jagance. Mi smo ga samo sokolili ili klikovali, kad je potreba bila: „Ha, Srda, ovamo! ha, Srda, tamo!" a on je sipao kameñe, ili vitlao oko sebe batinom za petinu drugih.

Mi smo već gotovo zaboravili bili na skrojeni plan, dok od jedanput ne zavika Traño koliko ga grlo daje: „Ha, ko je Crnogorac u šančeve!", pa potrča prvi, a mi svi za ńim, i za

tren od oka svi se nađosmo kod „topa". Neprijatel nas pogna i zadrža se pod samim šančevima. Na Trańov znak, mi svi odstupismo za nekoliko koraka nazad, a on međutim uze jednu glavńu, duhnu u ńu, pa je približi polako onoj cijevi, a glavu izvi malo u stranu, i onako preko ramena baci na nas jedan kosi pogled u kojem se ogledaše neopisana radost. Mi stojasmo kao okameńeni i očekivasmo šta će biti. Na jedanput, faļa plānu, i ono čudo zagrmļe kao da grom udari posred nas. Čusmo lijepo kako fijuknu nad našim glavama ona cijev, i zazveča daleko iza nas, negdje o neke ploče, a ono kameńe kojim bijaše zatrpana, zagrohota i razletje se na sve strane, kao da bješe pod ńim lagum pukao! Mi na prvi mah onijemismo od čuda, pa se poslije počesmo buditi kao iza sna i prisjećati se: „Što smo uradili? Ta ono nijesu Turci! Pa šta će s nama biti ako budemo koga ubili?" Ova misao, koja do sad bijaše za nas sasvijem tuđa, sad nam od jedanput kao muńa sinu u glavu, i mi se od ńe svi užasnemo i nagnemo kud koji bježati, plačući, lelečući iz svega glasa!

Ovo isto učiniše i naši protivnici, od kojih srećom niko ne postrada, kao da se htjela tim potvrditi ona narodna izreka koja veli: „nesrećnog samo lubarda bije".

Samo Trańo stajaše pobjedonosno i dostojanstveno na vrhu od šanca, i pogledaše zabezeknuto oko sebe, čisto kao da bi htio reći: „pa zašto *naši* bježe kad je neprijatel slomļen?"

On i ne slućaše šta se „iza brda vaļa", i šta sve poslije toga može nastupiti. On bješe potpuno svijestan svoga „velikoga" podviga i sad s pravom očekivaše hvalu i priznańe svojih saratnika, a da li je ko od „Turaka" poginuo ili ne, to ga nije interesovalo. Glavno je da su oni pobijeđeni i to blagodareći ńemu, i on je sām sobom bio potpuno zadovoļan. Ali zašto naši bježe, ovo nije mogao nikako sebi objasniti.

Na ovaj šum, lelek i grmļavu, kao što se moglo predvidjeti, okupi se čitava vojska od preneraženih matera, baba, strina, maćeha i sviju mogućih tetaka. I onda, one sve, pošto na svoju veliku radost konstatovaše da se nije nikakvog osobitoga zla dogodilo (osim vaļda što je po neki ostao krvave glave, ili dobio po koju modricu na leđima, a to se tek ne može uzeti ozbiļno za neko osobito zlo), ali pošto se to samo slučajno nije

dogodilo, a pošto se u buduće može baš „slučajno“ vrlo lako dogoditi, to, kao preventivno sredstvo, doniješe ovakvo riješeńe:

Osim primjerne kazne, koju svaki od nas treba da iskusi, da se od danas ukine i za vazda zabrani tako zvana igra „bitke“, a svi luci i strijele da se bez pogovora sagore i unište, jer, po ńihovu mišleńu, i ako to nije Bog zna kakvo opasno i smrtonosno oružje, ipak je dovoļno silno da bi se ńim moglo vrlo lako kome oko izvaditi, a to već ne bi se moglo ne nazvati „osobitim zlom“. Ovo riješeńe s mjesta da se izvrši, dodade ovaj ženski forum, i odmah otpoče od one tačke, koja govori o „primjernoj kazni.“

No, ovo nema nikakve veze s ovom pričom, osim, što je i sad siromah Traño izvukao više od sviju nas.

I tako se mi lišimo za vazda jedne svoje omiļene igre a Traño svoje najviše radosti, koja mu toga dana iščeze za uvijek, zajedno s onom kobnom „devetolamicom“, kojoj ne mogasmo nikad više u trag udariti. Negova slava i ovoga puta traja samo do zalaska sunca, a sjutra dan, na sve se to zaboravi kao da nije ništa ni bilo.

Medutim, većina od nas bila je već blizu one raskrsnice, koja skreće po raznim putevima života, koji svuda vode, samo nazad nikoga ne dovode. S toga mi ovo i izgleda kao posļedńa provala našega bujnoga mladahnog nestašluka, ili završetak srećnoga i veseloga djetiństva, od kojega se postepeno prelazi u ovaj mučni i čemerni život.

U to vrijeme, izmedu ostalih i Traño završi svoje jadno djetiństvo, i pod općim izgovorom „da ne zaludniči“, odrediše ga da čuva najprije kozliće i jagańce, a za tim i krupnu stoku, od koje se već nije nikad ni odvajao.

(Nastaviće se).

DANIELE CORTIS.

— Antonio Fogazzarro. —

Glava XV. (16)

Tajna gospode Cortis.

Odvjetnik Boglietti ode u Cortisa na dvanaest i četvrt, te ga sluga uvede u sobu za učeńe, moleći ga ponizno da pričeka časkom gospodara koji će odmah doći. Pet časaka kašńe ude gospoda Cortis čudeći se u velike ovom zakašńeńu zastupnika svoga sina i u velike žaleći što gospodin treba da čeka.

Gospodin, smeten ovom prekazom i ovom govorljivošću stare igračice, stade se učtivo braniti.

— Služite se, reče gospoda, neprestano se osmjehujući.

— S dopušteńem .....

Sjede i ona, da ga ne ostavi sama. Odvjetnik, slabo raspoložen na taj neočekivani razgovor, htio se izviniti, ali ńegove zbuńene riječi, nailazeći uvijek na onaj medeni osmijeh, pomańkaše mu.

— Zastupnik moj sin, preuze gospoda, mnogo je zaposlen. Valja da oprostite.

— Oh, odgovori odvjetnik, znam dobro. Dapače, nadoda, valja da čestitam gospodi, pošto čujem da ste mu majka....

Gospoda sklopi ruke i podiže oči k nebu.

— Jesam, jesam, reče ona, sretna majka! Niko ne može znati koliko sretna!

Odvjetnik se poboja da mu ne stane to objasnivati, te netom pristojno mogne, izvadi časovnik.

— Mislim, reče on, da se ovdje ima naći jedno drugo čeljade, kako mi je jutros Vaš gospodin sin pisao. Ne znam da nije možda već došlo.

— Mogu li znati? promrmlja gospoda Cortis, pružajući se tijelom i licem s najuslužnijom žeļom.

— Mislim neki poznanik. Senator di Santa Giulia.

Ona skoči na noge.

— Senator? reče ona. Barun Karmin? Ima se naći ovdje?

— Ali... čini mi se! izmuca odvjetnik, iznenaden.

Gospoda izleti iz sobe bez riječi i vrati se odmah.

— Nije došao, reče ona, a sada zaklinem Vas, kažite mi zašto ima doći? Oh, gospodine, nastavi šireći tragički ruke i drmajući glavom, jer je odvjetnik malo oklijevao, pita Vas jedna žena, jedna majka, majka zastupnika Cortisa!

Odvjetnik se nasmiješi.

— Bože moj, gospođo, reče on, ne uznemirujte se. Ne radi se o dvobojima, već o pomirljivim stvarima.

— Pomirljivim! usklikne gospođa Cortis glumačkom ironijom. Vi za cijelo znate, gospodine odvjetniče, da između neke čeljadi ne može da bude pomirljivih stvari. Oh, da, između neke čeljadi.....

Umukne, s podignutim prstom, i okrete glavu k vratima. prisluškujući.

— Zazvonili su, reče Boglietti. Biće senator.

Gospođa ga zgrabi za ruku.

— Gospodine! reče ona, zaklinem Vas! Vi nijeste govorili sa mnom! Vi me nijeste vidjeli!

Ona odleti, a odvjetnik još gledaše rastvorenih usta u vrata koja se bijahu za ńom zatvorila, kad debela glasina senatora di Santa Giulia zabuči s protivne strane.

— Dobar dan.

Senator bješe omršavio, požutio, lice mu bijaše nekako tamnije, mračnije; ali jak glas, upravni stas i oholo držańe ne bijahu se promijenili.

Baci se kosimice na naslońač, metnu nogu preko noge i zavali glavu na dušeke.

— Oh, reče on zadovoljan, kako grdno uživam što se nalazim s ovim svojim slatkim odvjetnikom! Lijepo Vi pišete; imate lijep stil! Ono je Vaše pismo izvrsno po formi. Sadržaj izgleda malko lopovski, ali.....

Odvjetnik, crven kao mak, hoćaše prosvjedovati. Baron se ni malo ne uzbuni, mirnim pokretom ruke dade mu znak da miruje.

— Sss! Nemojmo se žestiti! Ova čeljad sa sjevera kako shvata stvari! Vi ste jamačno Pjemonćanin? Rekoh *izgleda, izgleda.* Izgleda ali nije, kao i lice senatora di Santa Giulia, koje izgleda da je kakvog strašila, a tamo je najkrotkijega blekana na svijetu. Oh, vraže sveti, pravo je na Vašoj strani.

Kako ćete da zamijenim odvjetnika s plemićem? To nije pitaće prava. A sada mi recite što hoćete još od mene, Vi i onaj drugi moj prepoštovani rođak, otac Danijel od družbe Isusove. Nijeste li mi pisali do hoćete novac na 31 marta? Je li danas 31 marta?

Odvjetnik ne odgovori. Gladio je brke gledajući na drugu stranu.

— Eh? preuze drugi.

— Govorite li sa mnom? reče Boglietti. Ko Vas je pozvao da dođete ovdje?

— Cortis.

— Govorite sa zastupnikom Cortisom.

— Evo me, reče Cortis ulazeć u taj mah. Molim, izvinite, gospodo.

— Za što? za što? odgovori senator. Ovdje se vodio vrlo ugodan razgovor s ovim ljubaznim gospodinom. Sada se može prelijepo nastaviti. Baš sam ga pitao koga vraga možete vas dva od mene tražiti.

— Ništa, *vas dva*, reče Cortis hladno. Ja sam Vas zamolio, da dođete ovdje.

— Ah, vrlo dobro, odgovori on. I zamolili ste i ovoga gospodina?

— I ovoga gospodina.

— Dobro, pretpostavljam da ćete mi imati govoriti o kakvoj stvari te se tiče Vas, ili o kojoj, dajbudi, imate pravo sa mnom govoriti.

Cortisove oči za tren blijesnuše gnevom, ali se odmah ugasiše.

— Jer, nastavi drugi podižući tijelo i glas, kad bi se radilo.....

— Zamolio sam Vas da dođete ovdje, presječe ga Cortis, da s Vama govorim. Kad ja svršim slušaću Vas.

— Eh, čujmo! reče barun, ponova lijegajući gotovo na naslonač. Puši li se?

Izvuče cigar i zapali ga. i ne čekajuć odgovora.

Cortis sjede za pisaći stô i stane govoriti čvrsto pritiskajuć rukama čelo i vezove. Odvjetnik držaše oči uprte u ń, a barun pušaše gledajući u štrop.

— Nemam vremena ni volje, reče on, da uzalud trošim riječi. Imam nešto da vam predložim.

— Komu? reče barun.

— Obojici. Neko što ne će da bude imenovan, prepravan je pod nekim uvjetima uzeti na sebe dug baruna di Santa Giulia prama.....

— Ne dodijevajte mi! poviče senator. To je čeljade moja punica, i ja molim đavola da je odnese. Ne dodijevajte mi!

Ljutito hitnu cigar na tle.

— Za svoje dugove mislim se ja! reče.

Cortis je toga dana bio za čudo ustrpljiv.

— Vaša punica ne ulazi, odgovori.

— A onda? usklikne barun, ne može biti, ali ako je ono drugo ništo....

— Mir! planu Cortis spuštajući dvije velike šake na pisaći stô.

— Treba da znate, poče tihim, vriještećim glasom barun, pregnut prama ńemu, treba da znate, a j... mi se da čuje i ovaj gospodin, da ja imam dugova, mnogo dugova, ali da hoću da budem deset, sto, tisuću puta plemenitiji od Vaše vrlo plemenite, vrlo čiste gospode Carrè, od Vaše prekreposne gospode tetke i preblagorodnog gospodina joj djevera, koji su mi bez pô muke dali nekoga koji u istinu vrijedi mnogo više od ńih a i od mene, ako hoćete, pak su docnije branili malo novaca noktima i zubima, nijesu mi ih dali u času nužde, išprdali su se sa mnom, nagovorili su ono čeljade da slaže, mislim prvi put u svom životu, pa sada, kada se boje za svoje ime, za svoj glas od poštene i veledušne čeljadi, sada mi ih sami nude.

— Ali što nude! reče Cortis.

— A sada, nastavi barun ne obzirući se, sada ja kažem: ne!

Cortis odmahne umorno i dosadno, pa odgovori gotovo ispod glasa:

— Zaludu je. Niko Vam od kuće Carrè ne nudi ništa.

Barun sleže ramenima.

— Eh, sveti Bože! reče. Ko hoćete da.....

— Ne tražite. Neko, što ga ja ne ću nikada imenovati, neko, što Vam nije ni svoj, ni prijatelj.

Cortis govoraše na pô glasa, umoran, zatvarajući oči svaki čas i dotičući se jednom rukom čela.

— A zašto? reče barun. Zašto to čeļade, hoće da plati moje dugove?

— Zašto nije Vaša stvar. Ali ima jedan uvjet. Predsjedništvo senata već Vas je jednom pozvalo da, u određenu slučaju, predate ostavku na državno senatorstvo. To je uvjet.

Barun umukne za čas.

— Ah, reče sarkastičnim osmijehom, zar hoćete da imate kakav nalog od vlade.

— Ja nijesam spomenuo vladu.

— Vlada, dragi gospodine Cortisu, preglavi barun, imala bi presvetu dužnost da to učini za mene i još mnogo plemenitije; jer ću Vam pak reći, kad se ne bih smatrao više dostojnim da sjedim u senatu, izašao bih od svoje slobodne volje, a Vaš je uvjet zločest. Ali na svaki način, prije nego se izjavim, hoću da mi rečete je li istina da mi vlada to nudi.

— Samo gospodinu odvjetniku, odgovori Cortis, trebaće da rečem ime ńegova novoga dužnika. On će trebati da mi reče, je li zadovoļan. Drugima ne ću davati nikakvih izjava.

— Dobro, usklikne senator dižući se. Nema više izjava, nema uvjeta, nema bezimenih lica, nema ničega. Imam samo ja dragi gospodin rođače, i dragi gospodin odvjetniče. Gospodin odvjetnik pisao mi je jedno pismo, na koje ću ja odgovoriti, na jedan ili na drugi način, prije 31-ga. Sada dobar dan obojici.

— Počekajte! reče Cortis, dižući ruku put ńega. Ovlašten sam da uklonim uvjet.

— Nije mi stalo, odgovori senator.

Cortis se diže.

— Stanite! reče.

Barun sleže ramenima, otvori vrata i, natičući klobuk na glavu, reče ne okrećući se:

— Klańam se.

— Čudne živine! usklikne odvjetnik kad ču da silazi niza stube.

Cortis bijaše opet sio držeći se rukom za vezove.

— Dakle ja, reče.

Odvjetnik ga pogleda ne razumijevajući.

— Ja ću platiti, nadoda Cortis. Vi ne razumijete. Ja sam prijatel konta Carrè. Da je on ovdje, da ga se može o svemu obavijestiti, platio bi on. Sada ima posebnih razloga da se stvar trsi. Dakle, ako Vi nemate kakva prigovora, Vaša klijentica ustupa mi vjeresiju prama di Santa Giulia, a ja se obavezujem isplatiti cijelu svotu kroz petnaest dana.

— Promislite! usklikne odvjetnik.

— I Vi ćete obznaniti odmah senatora, da je riješen svake obaveze prama Banci. Ništa drugo.

— Zamislite! Vi činite vrlo plemenito djelo.

— Ni po što, odgovori Cortis. Ja sam *negotiorum gestor* (posrednik). Rekao sam Vam. Hoćete li se služiti jedan *punch?*

Ne, odvjetnik ne uzimaše *punch* na onu uru. Cortis zazvoni, naredi jak *punch* i kavu.

— Trebaće štogod upisati, reče on.

Odvjetnik odgovori da nije hitno. On će komodno prepraviti pismo o ustupańu pa će ga Cortis sutra potpisati. Ali Cortis htjede da se tu s mjesta učini barem nacrt. Tada Boglietti, trebajući neke hartije iz svoje kancelarije u ulici sv. Igńacija, izađe, obećavajući da će se vratiti do malo časaka.

Vrata naprama pisaćem stolu Cortisovu otvoriše se malo po malo, majka mu pruži lice da vidi je li odvjetnik još ondje, pak uđe naglo.

— Danijele, nemoj! zajeca zagušenim glasom, sklapajući ruke, Danijele, nemoj!

— Što je? reče on.

Gospođa Cortis baci se na koljena, nasloni čelo na pisaći stô i stade jecati ponavljajući:

— Ne, ne, ne!

On je dva tri puta slatko upita što znači taj prizor, ali poslije, ne mogući izvući već jecajâ, svladan naglom srǵbom, raskrivi se na ńu da govori ili da izađe.

— Oh, Bože, Bože, reče ona. Ne smiješ potpisati.

— Što ne smijem potpisati?

— Ništa!... Za onoga čovjeka koji je malo prije otišao, ništa.

— Vidim da će mi trebati staviti dvostruka vrata. Ali zašto da ne potpišem?

Ona odgovori samo jecańem. Tada se Cortis sjeti tajanstvenih riječi koje mu je u Luganu rekla.

— U ime božje, reče on, dignite se i govorite. Dignite se, velim!

Ńegova se majka diže, držeći s obje ruke ubručić na očima i ode polako, pognuta, prama naslońaču. Kad stiže, diže ruke.

— Ne, reče kao da govori za sebe, ne mogu dopustiti! I sjede, pokrivajući opet lice.

Cortis dreždaše.

— Sada će doći odvjetnik, reče on, i Vi ne možete ovdje ostati. Ako imate što reći, recite odmah.

Ona ustade polako, polako, uspravna i blijeda kao sablast. Za prvi put, valda, Cortis mogne vidjeti gdje joj u očima gori prava strast.

— Znaš, reče ona ispod glasa, bez ikakva pokreta, da je on bio prijatel tvoga oca.

— Ko?

— Di Santa Giulia.

— Znam da ga nam bijahu preporučili kada bijaše końički poručnik i da je malo kad dolazio u našu kuću.

— Da, ali se vidasmo često na dvoru. A znaš li mjesto, godine? U Aleksandriji, izmedu 53. i 55.

Cortis spusti lice, stavi ruku na čelo, kao da nastoji sabrati svoje misli. Diže ga odmah, upravi kažiprst prama majci, dižući obrve.

— Jest, reče ona, doba moje nesreće.

Umuče; ńihove se oči sretoše, i razumješe se. Iznenadna ježńa podide Cortisa, iznenadna tjeskoba obli mu lice. Pruži se, raskolačivši oči, put majke.

— On? upita zagušenim glasom.

Ona disaše teško i duboko; gledaše ga uvijek i ne odgovaraše.

Na jednom Cortisovo lice posta hladno.

— Ovo je drugi što ga okrivljujete, reče on, odmahnuvši laktom i rastvorenom rukom.

— Drugi je bio mrtav, odgovori mu majka. Nadala sam se spasti. Pak imam dokaza.

— Kakvih dokaza?

— Imam jednu posjetnicu koju mi je pisao kada, istjerana iz kuće, podoh ga tražiti u Valenci, gdje je onda bio.

Ona sada govoraše žestoko, sasvim drugim naglaskom nego obično, osjećajući protiv sebe skepticizam koji znaše da često zaslužuje ali ne ovaj put. Bijaše s toga luta, i u lutini nalažaše, a da ni sama ne znaše, naglas iskrenosti.

— Posjetnicu imam ovdje, reče ona izvlačeći jednu hartiju iz ńedara. Znala sam već da mi ne ćeš vjerovati. Vjerovaćeš ovoj. Čuvala sam je uvijek s vjerom da će doći čas osvete. Došao je. Razumijem da možda i sebi činim zla, ali ne smeta.

Cortis pritište šake na vezove, udahne vazduh silno, otvorenih usta.

Majka mu šuteći pruži posjetnicu. On gledaše pruženu ruku i onaj komad hartije što drhtahu, drhtahu; ne usuđivaše se uzeti ga.

Zvonce zazvoni na vratima od stuba.

— Molim Vas da izadete, reče Cortis prenuvši se. Evo odvjetnika.

— Odvjetnik? Otpravite ga odmah.

— Molim Vas, ponovi on zapovjednim glasom.

Ona se opet pokaza glumicom, pograbi posjetnicu uvlačeći glavu među ramena i uprto gledajući u sina; za tim je velikim pokretom postavi na pisaći stol, te izađe sporim koracima, ne propustivši zaustaviti se na pragu da digne i prodrma ruke sklopljene uzgore.

Cortis uze pisamce. Bješe to posjetnica baruna Karmina di Santa Giulia, časnika genovske konice; na ńoj se čitahu ove riječi ńegovom rukom pisane pisaljkom:

„Zaslužuješ. Na doktorovu mjestu bio bih učinio isto. Jaoh „kad bi lijepe i dobre gospođe usvojile taj sistem! Tvoj je „muž pak i vojnik i od mene stariji po činu. Ja sam već okre„nuo stranicu, okreni je i ti. I dobra ti sreća. Na svrhu nijesam „stalan ni o očinstvu koje hoćeš da prišiješ meni.“

— Evo me, reče odvjetnik, ulazeći. Nijesam li učinio brzo? Nosim i hartiju s biļegom.

Cortis diže glavu, pogleda ga staklenim očima.

— Ako mi dopustite, nastavi odvjetnik približujući se pisaćem stolu, bacićemo ova dva retka.

Mislio je možda da će mu Cortis ustupiti svoje mjesto, ali kad se ovaj ne mače, zadovolji se drugim stôčićem, te namjestivši se, kako je bolje mogao, poče pisati:

— Ovim..... privatnim..... pismom.....

Ispusti pero i prekide svoj ispresječeni govor da se obrati Cortisu.

— Ja bih mislio učiniti ovako, reče on, da i troškove uštedimo.... Čini li Vam se?

Cortis jedva glavom potvrdi, ne odgovarajući; a onaj drugi, prihvativši pero, nastavi svoj posao, izgovarajući riječi, jednu po jednu, kako je pisao:

„..... koje vrijedi.... na najbolji način.... i razlog....

Cortis zgrabi jedno pero grčevitim rukama, iskrivi ga i slomi ga od jedanput.

— Što je? upita odvjetnik.

Cortis skoči na noge, pograbi ga za ramena i stište mu ih.

— Pišite, pišite! reče mu; te stade šetati gore dolje po sobi.

Odvjetnik ga stade gledati, začuđen. Cortis se zaustavi, reče mu stisnutih zuba, lupajući nogom o tle:

— Hoćete li pisati?

Zatim ode ravno k vratima kroz koja bješe mu izišla majka, te, našavši ih pritvorena, zamlati ńima strašno, a kluč s protivne strane odleti na tle. Zastade časkom spuštene glave, kao da misli što je onaj zveket; pa ode sjesti na naslońač. Odvjetnik, koji ne razumijevaše ništa od te oluje, pogleda ga kradomice. Izgledaše okameńen. Onaj nastavi mučke pisati.

Nakon dugih deset časaka položi pero i iznova pogleda Cortisa; vidje ga u istom položaju kao i prije.

— Evo, reče, svršeno je. Oprostite, doda videći da se Cortis ne miče. Je li Vam se što dogodilo?

Cortis drmnu nervozno glavom.

— Sada ću Vam pročitati spis, nadoda odvjetnik. I pročita spis, zaustavljajući se po katkad, da popravi koju riječ, da metne tačke na *i*.

— Vi spasavate možda jedan ljudski život, reče zatim nastojeći blago da Cortisa trgne iz ńegove šutńe.

— Znate li to? prihvati pohlepno Cortis.

— Ali!... Znam!... Ja ne mogu baš reći i niko ne može kazati da to zna. To nijesu stvari što se mogu znati. Ja, naravno, propitao sam se malo... Obavijestili su me o nekim razgovorima, o nekim djelima... jedna priča o revolveru, što ga je — vele — pokazao gazdarici... u jednu riječ, sve ujedno!... Možda hvastanje, možda nije... ne znam... ovisi o ćudi čovječjoj. Vi ga poznate bolje nego ja.

Cortis sved mučaše. Njegove raskolačene, nepomične oči vala da su nešto vidjele, ondje, na podu.

Da, utvare prolažahu, promećući se neprestano na podu, kako sjene ertane brzim pokretom jedne ruke visoke i sakrivene iza Cortisovih leđa. Bješe lice njegova oca koje se preobražavaše u sve razne akte života i riječi, pak u mramorni mir smrti. Otvaraše za tim opet oči, dizaše se polako s dušeka, ispriječivaše se cijelim tijelom prama jednoj drugoj slici, slici čovjeka što je malo prije otišao, koji ga sa svoje strane gledaše pušeći i keseći se.

— Ako hoćete potpisati... reče odvjetnik. Prije Vi pak ja.

Cortis ražaren u licu, podiže stisnute šake, zareži kroza zube:

— Ne potpisujem ništa.

Odvjetnik poskoči, udari ledima o zapleće stôčića, šireći ruke, mršteći obrve.

— Ništa! grmnu Cortis jasnim glasom.

Odvjetnik zastade časkom, gledajući ga, sleže ramenima, diže se i pokupi svoje hartije.

Tada Cortisu sinu strašna misao, sva mu se soba napuni ovim riječima: „Ubio se Di Santa Giulia". A on ga bijaše ubio svojim uskraćenjem, on bješe oprostio vezâ Jelenu. Grizodušje mu stiskaše srce; i ulijevaše mu neku gluhu tjeskobu, neki strah da ne će imati svoga običnoga mira, svoje gvozdene odlučnosti.

— A sada, reče on, kada ističe rok, što ćete Vi učiniti?

— Znate dobro. Odmah ću prijaviti stvar državnom odvjetniku radi nedopuštenoga prisvojenja.

U taj čas neko zakuca na vrata. Cortis se trže, diže glavu, ali ne odgovori. Zakuca se jače. Plačni glas gospođe Cortis reče:

— Danijele! Danijele! Samo jednu riječ! Zaklinem te!

— Čekajte! odvrati Cortis, odlučan, mršteći obrve. Zatvori za čas oči, za tim ustade, upita odvjetnika:

— Koja je ura?

Ovoga puta bješe onaj obični jasni i zapovjedni glas.

Boglietti pogleda na časovnik.

— Ura i pô.

Cortis izvadi svoj časovnik:

— Moj zaostaje tačno pô ure, reče i ispravi ga. Pak ode pravo za pisaći stô, uze pero, učini na spisu velik, prenagao potpis, pruži mučke pero odvjetniku, te kada i ovaj zabezeknut od čuda potpisa, dade mu znak da ide, i reče glasno:

— Naprijed!

Gospoda koja ulažaše i odvjetnik koji izlažaše sretoše se u vratima. Ona ga brzo omjeri, pročita mu zadovoljstvo na licu, zapita prestravljenim očima sina ispriječena usred sobe.

— Molim, reče Cortis, da javite da mi *punch* i kava ne trebaju. Valja da podem u parlamenat. Nek mi bude spravna postelja kada se vratim.

— Oh, Bože, Danijele, usklikne mu majka, je si li bolestan?

On uze klobuk.

— Danijele, zajeca gospoda.

On učini dva koraka put vratâ, pak se vrati natrag, zazvoni poslužnika i reče mu padajući na divan:

— Dovedi mi kola.

Poslužnik ga vidje preobražena, satrvena. Usudi se reći mu da ne ide nikud.

— Valja da podem, odgovori Cortis, te se mračan saže nad prebačena koljena. Majka ga gledaše, ne usudivaše se dalje mu govoriti.

On ode dva minuta kašńe, nepomična oko, skoro teturajući. Došavši do stuba reče poslužniku:

— Ako mi se što dogodi, javite odmah kontesi Carrè, u „Minervi". Koja god Vam se naredba dala! — nadoda ispruživši palac put svojih leda.

Preveo s italijanskoga
Arsen Wenzelides.

ХАЏИ-АБРЕК.

— М. Ј. Љермонтов. — (2)

По путу се види јасно,
Да су њиме ишла кола,
А над њим се вију красно
У вијенцу брда гола.
Одатле је у долини
Угледао скромно село,
Гдје је скрито у прашини
Пастир пас'о стадо б'јело;
А на крају те стрмине
Колиба је Беј-Булата.
К'о орао са висине
Погледом је обухвата....
Ту у хладу дјева нека,
Ал' туђинка, мирно сједи,
И некога к'о да чека,
У даљину жељно гледи. —
Кога чекаш, зв'јездо сјајна?
Каква тебе мори тајна?
Да пријатељ какав није?
Ил' ти младој срце жуди,
Милом брату да што прије
На млађахне падне груди,
Кад се славан врати с боја,
Жељан мира и покоја? —
И уморна рука њена
Клону доље до кољена;
К'о бисер се очи сјаје,
Испраћају уздисаје,
А бијело њено лице
Зађулиле јагодице,
И чаробне усне њене
Пољупца су жарка жељне.
Непозната нека жеља
Сву је силно обузела,
А груди јој само дахћу,

Па ту жељу тихо шапћу.
Тако срце жеље снује....
Ал' се тапат коњски чује,
Прашина се већа диже,
Она шану: »То кнез стиже!«

Али нада превари је,
Јер кнез оно није био,
Него путник задоцнио. —
Видјела га никад није,
Тражи крова да се склони;
Коњиц му је већ сустао,
Колико га дуго гони,
А и он би радо сја'о....
Коњаниче, скочи, сјаши!...
Ал' канда се нечег плаши?
Нешто гледа.... И јецање
Оте му се из дна груди,
Као листак кад са гране
По олуји љетној блуди.

»Што загледаш, о путниче?
»Сјаши, гост је вазда мио,
»И кумиса штогод биће,
»Не би тако гладан био.
»Сиромах си, ја богата,
»Поштуј кућу Бej-Булата!
»Памти, кад се на пут кренеш,
»Да молитвом нас споменеш!«

Хаџи-Абрек.

Алах нек те, Лејло, спасе!
На срце ми р'јеч ти пада;
Ја ти носим добре гласе
Од милога оца сада.

Лејила.

Шта! мој отац? зар ме није
Забораву веће дао?
Гдје је сада?

Хаџи-Абрек.

Гдје и прије —
Већ се тамо обикао.

Лејила.

Да л' га туга и сад мори?
Брже, само одговори!

Хаџи-Абрек.

Жив је, али тешко бреме
Притиште му старо тјеме...
А ти?

Лејила.

Ја сам срећна.

Хаџи-Абрек. (Тихо).

Тим је горе!

Лејила.

Шта си рек'о?

Хаџи-Абрек.

Ништа!
За стô путник засио је.
Купа вина, разна јела
Недирнута пред њим стоје,
А он шути. Преко чела
Бòре све се купе више. —
Да ли их је брига клета
Сакупила, или љета
Такво чело начинише? —

Да забави госта мила,
Лејила је заноћљиво
У дахире ударила,
Па започе играт живо
И пјевати. Црне очи
Као зв'језде о поноћи
Сијају се. Срце жуди,
Да пробије пуне груди,
У заносу невиноме

К'о лептир се лако вије,
Руке јој се чисто ломе,
А дахире јаче бије;
И на једном изнад главе
Дахире јој руке ставе,
Па га врти и окреће,
А очи јој живље сјаје,
Уста тек што рећи не ће:
»Весели се — све машта је!«

Хаџи-Абрек.

Стани мало, о Лејила!
Заборави радост сада;
Кажи да л' си ти икада
На смрт своју помислила?
Одговор ми на то дај.

Лејила.

Не, није ми нужда била,
На земљи сам нашла рај.

Хаџи-Абрек.

А да ли си кад тужила
За љепотом свога краја,
Св'јетлим небом Дагéстана?

Лејила.

Не, ни једног уздисаја
Не испустих од тог дана!
Свуд је красна васељена,
Отаџбине срце нема,
Оно тражи среће само,
Ал' тек ће је наћи тамо,
Гдје се љуби, — ту је срећа,
Гдје се љуби и осјећа!

(Свршиће се).

ЈАН ХУС.

— Коста Мајкић. —

I. (1)

Џон Виклиф — Захтјев папе Урбана V. — Први полемични спис Виклифов — Сукоб Виклифов са хијерархијом — Наука његова — Суђење — Рад његов — Лоларди — Пријевод библије на енглески.

Наше није да опширно причамо о животу и раду Џона Виклифа, претходника Хусова. Ми ћемо на овом мјесту само у кратким потезима обиљежити рад и живот његов. Кад већ једном станемо занимати се Хусом, не ћемо моћи никако избјећи, а да се и Виклифа на више мјеста не дотакнемо, по што је он играо врло замашну улогу у судбини великога чешкога реформатора. Па и то што ћемо послије о Виклифовој науци по нешто морати рећи, доприноси доста да на овом мјесту будемо што краћи.

Година рођења Џона Виклифа није тачно позната, али већина писаца, који се његовом биографијом занимаху, наводе 1324. као годину, у којој је Виклиф угледао свијет. Родио се, како причају, у сеоцету Шпресвелту, које није било више од једне миље удаљено од вароши Рихмонда, која лежаше у сјеверном дијелу графовине Јоршке. О његовим прецима не зна се Бог зна шта. Прича се да је један свештеник, који је умро прије 60 година, по имену Франо Виклиф, био посљедњи потомак оне породице, из које је Виклиф реформатор изашао. У крају гдје Џон Виклиф свијет угледа, као готово и у читавој сјеверној Британији (Инглеској) сачувао се тип старосаксонскога племена боље него у јужној Инглеској. Ту су људи остали при својој старинској жилавости и снази. А и данас још те сјеверце означавају као грубе, одважне али и поштене и карактерне чојковиће. Из таке средине никао је Виклиф.

О првим раздобљима Виклифова живота мало се зна. Утврђено је за њега, да је већ 1345. године био у Оксфорду, гдје је свакако на толико прослављеној оксфордској универзитати добио и више образовање. Његов живот у Оксфорду све до 1366. био је тих; он ту живљаше повучено и не истичући се,

као управитељ некога богословскога завода *Кантербури-Халс*, основаног од надбискупа Симеуна Ислипа.

На љествицама друштвених и научних достојанстава он не напредоваше баш завидно. Тек године 1368. постаде магистром слободних вјештина, а четири године позније доктором теологије.

Биће да је Виклиф био одушевљен за научни рад; он је писао много још прије свога ступања на реформаторско поље и, можда, да Рим не даде повода, Виклиф би данас био познат само као један од бољих правничких и богословских научењака свога доба, и име му не би било познато у ширем кругу људском, већ би о њему по нешто знали само они умни радници, који по великим библиотекама свјетским прелиставају старе прашњаве књиге, тражећи у њима дух ишчезлих покољења.

Године 1365. папа Урбан V. затражи од Инглеске да исплати цркви за 33 године неплаћени данак по хиљаду марака на годину. Тадашњи краљ Едуард није полетио да изврши папину вољу. Он сазове парламенат 1366. године, и сви учесници парламента, не изузимајући ни прелате (више свећенство), једногласно одбију захтјев папин, јер држаху, да би плаћање данка ма кому било повреда суверенога права државнога. Виклиф изда тад полемички спис о засједањима и рјешавању парламента, и у том спису, као добар познавалац права грађанскога и црквенога, доказа, да је рјешење парламентарно потпуно оправдано, а разумије се, да није поштедио од приекора ни папску столицу. Виклиф већ у то вријеме бијаше доста обљубљен код лица која заузимаху значајније положаје у државној управи, за чију вољу и написа он тај први свој полемички спис.

Неправилно би било судити, е је Виклиф био подобан само да испуњава вољу другијех, у рукама којих бијаше политичка моћ. Сасвим обратно, Виклиф је био довољно самосталан, па се у свом раду водио руководио својим убијеђењем и добро промишљеним унутарњим побудама. Чврстина његова карактера и код противникâ изазиваше поштовање. Из његових дјела није мучна ствар увјерити се о његовој искреној родољубивости и нелицемјерној побожности. Довољно је прочитати

три његове књиге под натписом *De civili dominio*, па и књигу *De ecclesia*, да се увјеримо о његовој оданости народу, народном напретку и слободи.

И ако и сами инглески прелати пристадоше уз остале заступнике у парламенту да се одбију захтјеви Урбана V., ипак они бијаху потпуно спокојни с тадашњом организацијом римске цркве, и од њих је била далеко свака помисао, да се у чему другом, осим у одбрани инглеске државне касе, успротиве папи. Ми овдје познајемо, како се Инглези не одликују само у наше вријеме практичношћу и заштићавањем својих интереса, већ они таки бијаху од давна. Ко је пратио догађаје, који су ницали у римској цркви, лако ће бит примјетио да су сва негодовања изазвана противу хијерархије имала своје зачеће у материјалним и чисто господарским питањима. То питање би узроком и појави Виклифовој као и многих других доцнијих реформатора.

Виклиф, кад је већ једном тргао мач да се бори противу злоупотреба у цркви, не хтједе тај мач више ни да тура у корице. Многе болесне стране официјалне цркве, које он откри, разљутише и више духовништво инглеско, те се оно побуни противу Виклифа, па га на брзо, по засједању парламента од 1366. г., позва на одговор ради његова »јеретичкога« учења. Виклиф заиста и дође пред конвокацију (збор прелата), да брани себе од јеретичког објељивања. Том приликом диже се велика ларма на Виклифа, па ипак му нико не учини никакве шкоде, јер он имаше моћна заштитника, херцога од Ланкастера.

Није прошло дуго времена од позвања Виклифа пред суд прелатâ, а већ ти прелати, немајући срца да га сами осуде, прикупише из његових списа око деветнаест чланака, који у себи садржаваху »јерес«, и послаше их папској столици.

Није потребно било дуга чекања, па да и Рим проговори. Већ 1377. год. у прелијепој цркви Santa Maria Maggiore потписа папа Гргур XI. пет була, и упути их преко широкога и дебелога мора у далеку инглеску земљу противу Виклифа. Буле бијаху упућене на прелате, краљевску дворску канцеларију и оксфордску университат. Чак је Рим дотле пошао, да је издао налог кантербурском надбискупу, да Виклифа ухвати и стрпа у хладовину.

Али папин налог не би испуњен, јер баш у то вријеме бијаше промјена на пријестолу: по смрти старога владара на пријесто се попне малољетни (дијете од 11 год.) Едуард II. Осим тога грозили су Инглеској и спољашњи заплети с Француском. Све то учинило је, те су папске буле управљене противу Виклифа остале неко вријеме у фијокама прикључане.

У оних деветнаест »блудних« чланака, ради којих папа читавих пет була изда, Виклиф и не расправља о црквеним него готово само о грађанским стварима, као о имању, о праву насљеђа, праву посједа и т. д. Виклиф учи, да су владари под казном вјечитога проклетства дужни цркви одузети сва temporalia (дохотке). Свећеник, па нека је то и сам главом римски понтифик, може од својих поданика и лајика бити опоминьан, ако је заблудио, па шта више, може бити и оптужен, ако се не бави стварима божанскима већ се упушта у пролазне земаљске ствари, бринући се за свјетска добра и дохотке. Према таким свећеницима има се до крајних мјера оштро поступати. Сад видимо, ради чега се подигла хајка на Виклифа, и зашто је високо духовништво на њега навалило крижем јеретички.

Папске буле стигле су у Инглеску још на пролеће 1377. год., а папска комисија усудила се позвати Виклифа тек некако у априлу 1378. год. Виклиф без икаква страха изађе сам, без пратње којега високога заштитника, пред папске комисаре. Он је у својој писменој одбрани тако сплео и утукао комисаре папске, да су они потпуно устукли натраг, не учинивши ништа оптуженоме, већ само једном наредбом заповједише Виклифу, нека више о стварима, за које је позван на одговорност, не предаје (Виклиф је био професор на оксфордској университати) и не проповиједа, јер те ствари *не разумијевају лајици и проста свјетина*. Тако Виклиф и по други пут измаче сретно испод оптужбе.

Година 1378. чини обртну тачку у животу Виклифову. У католичкој цркви наступа раскол; по два папе (а доцније и по три) истискују један другога са столице светога Петра. И управо од тога времена ступа Виклиф као прави црквени реформатор. Посматрајући како се папе међусобно грде и како остало свећенство живи, Виклиф бôно узвикује: — »О чуд-

новата сила божијега сјемена, које јаке под оклопима савлада, отврдла срца умекша, и људе, који због гријеха у живине се претворише, од Бога се удаљише и отпадоше, обнови и у божије људе обрати; али такова чуда нијесу у стању свећеници чинити, ако се њихов душевни живот не слаже с вјечном божијом ријечју.«

У почетку распре Виклифове с папском куријом бијаше и оксфордска универзитат на страни Виклифа, али доцније и она прије̌ђе на страну противничку.

Виклиф највише шираше своје учење проповиједима, које су имале пуно привлачности за слушаоце; он створи читаву проповједничку школу т. ј. васпита читаво коло својих присталица, који његову науку по Инглеској гласаху.

Виклиф је много вјеровао у моћ живе ријечи, у моћ проповиједи, само та проповијед требала је потјецати из чисте душе и своју грађу црпсти једино из светога писма. Он се јако њеди на тадашње свећенике, јер они мјесто божијега слова проповиједају о другим стварима. Он жели да се само проповиједа она истина, која спасава. »Ако злато рђа ухвати, шта ће онда бити са гвожђем?« Ту Виклиф циља на свећенство, које бијаше свој свети позив забаталило.

Што се тиче самога Виклифа, он се не задовољаваше да проповиједа само у цркви, већ, нарочито у посљедњим годинама свога дјеловања, проповиједаше осим у цркви још и по другим јавним и профаним мјестима: он проповиједаше свагдје и на сваком мјесту, гдје би год стигао, — без мира и отпочинка.

Ми се у претресање Виклифове науке не ћемо даље упуштати, само ћемо се још у кратко додирнути некојих тачака из његове науке. Он брани чланак о правој и истинитој човјечијој природи Христа Спаситеља, и истиче истинито божанство и несравњиву узвишеност његову. Средиште човјештва Христова по божанству његову је интелигибним кругом, који има своју средишњу тачку свугдје а периферије нигдје. Христос му је светац над свим свецима.

По Виклифу ми нијесмо дужни ни на што друго обраћати пажњу, ни на што друго гледати, до само на Христа и св. писмо: — »Кад бисмо ми једино Христа свагда пред очима

имали, њему без престанка служили, њега познавали и од њега се учили молитви, послу и отпочинку, тада бисмо сви били браћа, сестре и мајке његове (Јеванђ. по Марку 3, 35.) и у исто вријеме апостоли својега господа Исуса Христа.« — »Христос је наш посредник, наше спасење и обећана земља, он је наш вођа. Христос и библија нијесу двије растављене силе. Христос је пророк и наш законодавац.« — »Сва дјела Христова су нашом наставом.« С особитом љубављу величаше Виклиф доброту, благост и покорност Христову. Дакле, Христос и библија Виклифу бијаху алфа и омега. Он смјело тврђаше, да чак ни св. апостоли Петар, Павле, Јован и други, нијесу били као што и само свето писмо учи, без гријеха и заблуда. Непогрешност Богородичину Виклиф није држао ни за какав догмат, па досљедно пориче и да се Богородица на небо узнијела.

На једном мјесту Виклиф узвикује попут св. Августина: »То ја поднесох за тебе! Шта трпиш ти за мене?« — пита Христос свакога вјерника. Христова страдања простиру се на сва времена и прије и послије његова доласка; дакле у натраг до саздања свијета а напријед до страшнога суда. Христос није све људе искупио, већ само предестиноване. (у напријед одређене). То учење усвојио је Виклиф од св. Августина.

Даље не ћемо да се упуштамо у разбирање Виклифове науке. Из овога што је речено види се, да су тому инглеском реформатору Христос, његов живот и библија, били *све и сва*. Он је био Хусу у многоме углед, и ако Хус није примио све за готово, о чем Виклиф учаше.

Џон Виклиф преселио се у вјечност 1384. год., оставивши за собом доста јаку странку, која настави његово учење. На његову странку оборише су се папе и инглески прелати; кињили су и прогонили њене привржене ли их нијесу могли уништити. Виклифова страна позната је под именом *лоларди*. То име сматрало се као неко подругивање и дали су га Виклифовцима њихови противници. Виклифовци су то име задржали и до данас су под тим именом познати*).

*) У почетку XIV. вијека основао је неки Алексија у Холандији братство, које се бијаше обавезало чинити хришћанску љубав болесницима и умрлима. Народ прозове чланове тог Алексијевога братства лолардима. Ти лоларди

Лолардизам се ширио нагло по Инглеској и пољуљао је официјалну цркву из основа, али у нашу задаћу не спада да овдје причамо о том.

Виклиф је огромне заслуге стекао пријеводом св. писма на народни језик. Прије њега у Инглеској не бијаше тако рећи ни помисли, да се свето писмо пружи народу у пријеводу. У опће, у средњем вијеку духовништво држаше библију као неку врсту монопола; по својој вољи оно тумачаше библијске истине, а лајици мораху све за готово примати што им слуге цркве пружаху. Пазило се оштро да библија не дође у профане лајикове руке. Виклиф је и тим много натрунио високом инглеском духовништву и папама, што је дошао и на ту »безбожну« мисао, да св. писмо у пријеводу учини приступачним маси народној. Тим својим чином Виклиф је свима једнима истине пружио могућност, да на самом врелу гасе своју жеђ за истином. Што се то није свиђало достојанственицима црквеним сасвим је разумљиво, кад узмемо на ум њихов живот, који се ни у колико не слагаше са законом божијим. И виши и нижи пастири у римској цркви лијепо су знали да су забасали, па су добро пазили да стадо то не примјети; јер би их оставило. Чим се народу пружи св. писмо, одмах народ почиње познавати застрањење својих духовних учитеља, с мање повјерења прима њихове савјете, а с већом смјелошћу проматра њихова дјела и живот. Какве заслуге стече Петар Валденсер код Француза остваривши пријевод библије на њихов језик, ништа мање заслуге нијесу ни Џона Виклифа што је библију превео на инглески језик.

(Наставиће се).

непрестано се мољаху, нарочито код болесничких и мртвачких одара. Због тога ваља да лоларди и изгледаху католичким Инглезима смијешни, па с тога турише то име и на Виклифовце, управо као какву поругу.

KNIŽEVNI PREGLED.

Dušan S. Đukić, *Kroz suton...* Zagreb, 1903.

Tako se zovu pjesme mlada čovjeka izdane u ukusnoj maloj knjižici, prvi pokušaji Dušana S. Đukića.

Pošto je već i kod nas prošlo vrijeme kada je dovoljno bilo da je neko mlad, da piše pjesme i da ih o svome trošku izda, te da je odmah „pjesnička duša, koja u srcu čitateljevu budi velike nade" i „pjesnik, kojega treba poučiti a ne grditi", to se za pjesme, izdane pod gorńim, malo nezgodnim natpisom, može odmah i bez ustručavańa reći da su prilično neuspjele. Ali s pjesničkom sposobnošću ili ako hoćete nesposobnošću ovoga najmladega parnasovca našega, nije baš lako odmah na čistu biti...

G. Đukić nam u svojoj knjižici ne daje ništa novo ili bar svježe, ugodno; on nije originalan pjesnik; nema novih pogleda na život, na svijet, na vječnost, na smrt; nije pjesnik koji stvara i unosi nove snage, svjetlosti i boje u pojeziju svoga naroda, i ja bih protiv samoga pjesnika zgriješio ako bih ove ńegove prve pokušaje na malo blagodarnom polu srpskoga pjesništva (pa ma oni bili „pjesme izazvane ushićenim(!) osjećańem razńežene duše u tišini mirisne(!) muzičke emanacije") kao umotvore jednoga takvoga originalnoga, snažnoga, samostalnoga pjesnika ocjeńivao. Ali G. Đukić ipak je nešto bolje i više od prosta stihokovca ili od stalnih saradnika „Goluba", „Spomenika" i „Ženskog Sveta". Jer, ma da on redovno o posve običnim ili, da reknem, uobičajenim stvarima i predmetima pjeva, ponavljajući skoro isključivo „staru pjesmu na nov glas" i dajući nam mal' ne uvijek „opet to samo malo drukčije", ipak spolašńa forma i sklop, a katkada i fraza u ńegovim stihovima nije navijek bez izvjesne lepote i prilične mekosti. On se, do duše, u ne jednom slučaju zatrči, te izbacuje tako zavijene, nespretne izraze, da bih ih ja samo s ironijom mogao pjesničkim i (a to je od prilike jedno te isto) lijepim nazvati, ali ipak spolašńost ima nečega. Evo n. pr. u pjesmi „Molitva" (ne zna se zašto je tako nazvana, možda je i to kakva tajna „razńežene duše" ńegove) koju dole navodimo, ako apstrahujemo da zubla *zaliva* snuždeno grańe, da bôno *jeca daļina*, da se osjećaj dušom *nija*

i da je blag kao *posmrtni* miris, onda protiv spolašnosti, pa i obrade u ńoj ne možemo ništa imati.

Kad zamru i zadńe zrake
svjetlosti dańe
I nujna zalije zubļa
snuždeno grańe;
A mir se raspline širom —
sve u ńem tone;
Daļina bono jeca,
gdje zvona zvone;
Dušom se osjećaj nija
slatkoga miļa,
Blag kao posmrtni miris
s uvelog biļa...

*
* *

G. Đukić, čini mi se, veoma je nezadovoļan ovim lijepim božjim svijetom. On je mlad čovjek, pun, može biti, idealâ, uzvišenih i hvale dostojnih, od kojih se ni jedan zar nije ostvario, i to ga je učinilo mračnim pesimistom, bez nade i vjere u ļepšu budućnost; pesimistom koji ne žali ni umrijeti i „bez boli spomińe taj krajńi čas", kada će ostaviti „krajeve divne, zemļu i more, poļane šarne, plavetne gore".

Mi protiv ovih i ovakovih crnih nazora G. Đukića i ńegove „sumorne muze" ne možemo, razumije se, ništa imati, tim prije što smo već naviknuti na takav pesimizam naših mladih i najmladih pjesnika, isto tako, kao što smo se navikli već i na to da je taj pesimizam u većini slučajeva, ako ne afektovan, a ono bar ne sasvim istinit.

Tim ne budi rečeno da je G. Đukića očajni pesimizam lažan, izvještačen, pa čak ni pretjeran. Nas se, na posļetku, i ne tiče da li su misli i osjećaji jednoga pjesnika istiniti i od srca; da li on pjeva s iskrenim „nadahnućem" (u koje ja uopće ne mogu da vjerujem): glavno je samo to da pjesma čini utisak iskrenosti, a ja nemam uzroka da to kod G. Đukića mirne duše ne potvrdim.

Jedino što nam se tu ne može dopasti, to je što su te očajne misli u svojoj napregnutosti prilično otužne i često dosta smiješne. Ili zar nije smiješno kad pjesnik, zamišļajući šta će se poslije ńegove smrti reći, kaže:

A kad me spomene kogod slaveći
Življenje moje,
Ah, to će za mene biti prva i jedina slast,
Što neću pohvale čuti, jer sveta tiha nirvana
Meni će biti vlast...

Ako se pjesnik boji da mu se nekako pjesme odviše ne pohvale, onda mi ta bojazan izgleda prilično zališna.

*
* *

Jedno se ovome pjesniku ne smije odreći. On s nekom naročitom ljubavlju i priličnom nježnošću opisuje prirodu, njenu ljepotu i tajne njezine, velike, vječite, i ti su mu opisi još srazmjerno najbolje pjesme u ovoj knjižici tako male vrijednosti. Ali (a bez toga nesretnog „ali" ne može, na žalost, ni ona proći) njegova je opisna pojezija nekako prazna, bez duha i upečataka; ona se samo onda dâ čitati, kad nam nijesu pri ruci bolje pjesme ove vrste, pune, živopisne, impresivnije. G. Đukić samo prepisuje, ne toliko samu prirodu, koliko druge pjesnike njezine. Ni jednoga sasvim, a svakoga po malo.

Da on samo prepisuje, ropski prepisuje prirodu, crtajući njene spoljašne čari i predstavljajući nam ih u živim, jasnim šarama, to ne bi, najzad, ništa rdavo bilo, i ja bih spustio pero pred takvim slikama iz žive prirode. Nije ništa rdavo opisivati proljeće s njegovim zelenim lišćem, veselim pticama i pjesnicima, mirisnim, rosnim cvijećem, vedrim nebom, plavim ljubičicama i crvenim ružama; vruće ljeto s punom, zrelom, razvijenom ljepotom njegovom; pa sumornu, vlažnu jesen i opalo lišće, gole grane, sive oblake i hladne kiše; i onda bijelu zimu s ledenim dahom njezinim; nedogledne, beskrajne ravnice, obasjane posljednjim zracima sunca na umoru; visoke gore umotane u sivu maglu ili ono beskonačno, silno more; jasno jutro s polubudnim svijetom njegovim; mlake večeri sa svjetlucavim zvjezdama i duboke, strasne noći sa zagonetnim čežnjama njihovim.

Samo, i tu prirodu, taj jedinstveni i neiscrpni izvor tolikih pjesnika, pojedini ljudi ili pjesnici različno posmatraju, i ona na njih različno utječe. I baš to posmatranje, to, tako reći, shvatanje prirode, upravo i čini razliku između suhoga, hladnoga, stihovanoga opisa i živopisnoga, istinski pjesničkoga, umjetničkoga slikanja njezinoga.

Kod G. Đukića ovoga posljednjega slikanja nema, kao što u njegovim opisima nema mnogo nova i originalna:

Zlatne, spuštene vlasi lice su zakrile njeno
Na tronu uvelog bilja vladarka cvjetanja sjedi,
Oči joj suzne, i ona smrtnim pogledom, tupo
U cv'jetna garišta gledi...

A zlobni jeseni vijor raznosi prameńe plavo
S pognute glavice njene... I dah se njezin sve tiše
Gubi u jeku vihra — i za čas života nema
U cv'jetne boginje više...

Svud pustoš ledena vlada... Na svele božanske grudi
Jate se gomile lišća i humak nadgrobni dižu;
A vjetar pomamno huji i nebom olovno-mutnim
Dugi se oblaci nižu....

Ovaj „Dolazak Jeseni" je još najbolji opis G. Đukića; u njemu ima neke ugodlive, tihe sjete; izrazi su mu dosta glatki, zavodljivi skoro, no sama zamisao, personifikacija leta, predstavljenog kao „vladarka cvjetanja", što na svome „tronu uvelog bilja" sjedi i lagano umire, dajući mjesta jeseni, a „zlobni jeseni vihor raznosi" joj kosu plavu, dok joj se dah gubi u „jeku" njegovu, — i suviše je poznata, toliko puta obrađena, i to vješto obrađena. A u pjesmama ove vrste neoriginalnost zamisli i utisaka isto je što i pjesnička nemoć, a možda i otsutnost potrebne mašte. Ljubav prema prirodi i veličanstvenosti joj, koja u ovim pjesmama ne može umaći, lijepa je stvar, ali nije dovoljna da i sami opisi to budu.

Ili pročitajte onaj slabi opis u „Priči Valova" u kojem je mučno naći markantnih crta i nečega živopisnoga. Ja vas molim da G. Đukiću ne zamjerite, što je u ovoj pjesmi, u kojoj valovi pričaju kako je negda u staro, prastaro vrijeme k njima došla jedna ninfa, lijepa i čedna, i kako je ona, kad je „pun sjete slatke mile ječao šumski mir" (!), gledala „kud najgušća tmina vlada" i onda su zvuci harfe njezine pretvorili se u „gorak jad" i lako „od toga doba vene" radost i glas (glas vene!) valova, što „drhtavo žubore" i tako dirljive priče znaju pričati, — opis tamne večeri tako nesnosno blijed, što meki vjetrić „miri", što večer hodi i u rumeni suton brodi, što se glasi

rone i tako dalje, jer on je mlad i njega treba, za Boga, maziti, štedjeti!

*
* *

Prije nego što završim hoću još ovo da kažem.

G. Đukić hoće da je duhovit i to, poznajući zar mađarsku poslovicu da kraj biča puca, baš pri svršetku pjesme, te u takovim slučajevima, kad hoće da je nov i mimo ostale, on kao malo ko umije da pokvari utisak čitave pjesme. Tako je to u i inače slaboj „Ispovijesti", koja s ovim „reskiranim" stihovima počiñe:

Jest, ja sam bio grob
Hladan i nijem,
Pust kao mrka noć
Bez glasa...

te u dosta lupkoj pjesmici „U Noći", „Smrti", a naročito u pjesmi „Reverie". „U blage, mirisne noći" u njemu se „k'o prizrak besnene boli" budi slika njezina, koju je „negda opojen, bezuman gled'o", te prilazeći mu „tiho k'o večerñi sumrak, k'o oproštajni uzdah iz grudi patnika koga", ona „rukom dotiče svojom pepeo ljubavi" njegove,

I nešto im šapće ona, a ja požudno slušam:
K'o lišće kada se šumno javi iz jesenjeg mira
Leluja glas njen... a mene ubija sumña
Da nije ogranak suh ta ruka, koja me dira...

*
* *

Slab pjesnički mediokritet, bez plamene fantazije i originalnosti, sa veoma običnim osjećajima i mislima, sa dosta dobre volje, a vrlo malo izgleda da će ikad nešto ukusnije, zdravije i skladnije moći da stvori, to je, eto, G. Đukić. Malena sveska najbanalnijih svagdašnosti, nekoliko beskrvnih, pesimističkih i nedozrelih pokušaja, to je, eto, sve što Srpska Pjesma dobija ulazom G. Đukića u čestu falangu naših pjesnika novijega i najnovijega vremena. G. Đukić ne samo da nije pjesnik snage i velikih misli, pjesnik života i samostalnosti, nego on nema ni toliko pjesničke sposobnosti u sebi da svoje i odveć svakodnevne i, žalim što to moram reći, prorešetane, često

uzajmljene misli i osjećaje bar pomoću zvonka i umijata jezika izraziti može. Vidi se, do duše, da on mnogo truda ulaže da svoju pojeziju što ljepše odjene, jureći, skoro, za lijepim izrazom; i spoljašńa forma ńegovih stihova, i ako je redovno bez jačine, ima po koji put nečega lijepoga, ugladenoga na sebi, ali sve to nije dovoljno da ńegovu pjesmu, tako siromašnu u mislima, u osjećańu, spase od bezvrijednosti. I bude li G. Đukić i na dalje tako pjevao, onda on ne će nikada steći prava na ime istinita, pa ni osredńega pjesnika.

Deliblat.

I. Ivačković.

BILJEŠKE.

KNIŽEVNOST.

Imao bi biti zadatak ovoga lista da i o svijem kulturnijem pojavama progovori i o ńima svoje čitaoce izvijesti. U ovogodišńe kulturne pojave spada polaganje kamena temeljca za spomenik *Janu Husu* u Zlatnom Pragu, kojoj je svečanosti učestvovao cio češki narod. Pošto je Jan Hus u češkoj povjesti jedna od najznačajnijih pojava, s toga smo se obratili prijatelju našega lista g. Kosti Majkiću, koji je proveo pet godina na naukama u Pragu, da u našem listu prikaže rad češkoga „mistra". G. Kosta Majkić rado se je odazvao našemu pozivu, poslavši opširnu studiju o Janu Husu, podijeljenu u četiri glave. U prvijem dvjema glavama pisac prikazuje stańe u katoličkoj crkvi prije Husa i rad Ġona Viklifa, u trećoj i četvrtoj glavi pisac izlaže prethodnike Husove u Češkoj i život i rad Husov. Radńa u ovolikom obimu prevelika je za naš list, te smo uzeli od druge glave život i rad Ġona Viklifa i cijelu treću i četvrtu glavu. Cijenimo da je i ovako slika potpuna, jer se ne može o Janu Husu govoriti, prije nego se u kratkijem potezima ne dodirne Ġon Viklif i prethodnici Husovi u Češkoj kao i vrijeme u kome su radili.

***

Jovan Grčić, profesor u N. Sadu izradio je *Istoriju srpske književnosti* za narod i školu. Prema kritici koja je izišla u „Ljetopisu Matice Srpske" i drugdje, djelo nije uspjelo. Naročito se zamjera piscu da nije poznao sve važnije monografije posljednega vremena koje osvjetljavaju pojedine periode u našoj literaturi. Sjem toga, Grčić je, veli se, i inače izradio oskudno ovo svoje djelo, redajući ponajviše biografske i bibliografske vijesti o pojedinim piscima i ńihovim djelima, a ne dajući prave ocjene o djelima niti prave slike o piscima. U opće, Grčić se latio teškoga zadatka na kojem su i ńegovi prethodnici na neuspjehe naišli. Odista, one knige o istoriji srpske litera-

ture koje, su se u posljedńe vrijeme pojavile, bile su sve slabe vrijednosti. Tako knńiga Ž. Simića, tako ona Đ. Šurmina, tako ona specijalna o dubrovačkoj knńiževnosti XVI vijeka od M. Medini, tako najposlije i ova Grčićeva.

∴

Drugovi pok. Milana Bugarinovića, slovoslagača u Sarajevu, izdali su poziv na pretplatu na jednu ńegovu zbirku narodnih ženskih pjesama pod imenom *Sarajke*. Bugarinović je sabrao veliku množinu narodnih pjesama, pripovijedaka, zagonetaka, poslovica. Samijeh pjesama zabilježio je preko 100.000 stihova.

∴

U „Slovenskoj Misli" (br. 62 i 63) izišao je u podlisku kratak članak I. F. Ivaniševića *Knńiževni listovi na Cetinu i radovi knńiževnih radnika u ńima*, u kojem se sumarnim pogledom prelaze svi knńiževni listovi crnogorski koji su od 1870. na ovamo izlazili. Tu se najprije govori o „Crnogorci" koja je 1870. izlazila pod uredništvom Sima Popovića; zatim o drugoj „Crnogorci" koja je izlazila 1884. i 1885. pod uredništvom Jovana Pavlovića (pisac nalazi da je ona „nosila na sebi vrlo malo znakova crnogorskog tipa" i da su na ńoj najviše radili „izvańci"), o „Zeti" iz god. 1885. pod uredništvom F. Kovačevića; o „Novoj Zeti" iz 1889. (urednik L. Tomanović), za koju pisac veli da je „donijela malo više radova o Crnoj Gori i od Crnogoraca nego su toga donosili prvi knńiževni listovi" (piščeve su simpatije ipak više za „Crnogorku" Pavlovićevu o kojoj kaže da je „jedrija, vedrija, snažnija, bistrija i jača, a osobito u jeziku"); zatim, o „Luči" iz 1895—1900. (uredivao knńiževni odbor, docnije L. Perović) čiju prvu godinu pisac pretpostavlja drugima; i na posljetku o „Knńiževnom Listu" koji je, kao što je poznato, počeo 1901. a prije kratkoga vremena prestao. Govoreći o ovim listovima, pisac pomińe mnoge ne samo najvažnije članke i priloge i ńihove auktore. — Ovakvi pregledi su u mnogom pogledu korisni.

∴

Poznata komedija Milovana Glišića *„Podvala"* prevedena je na ńemački pod naslovom *Ein Geniestreich*. Friedrich Krauss, poznati prevodilac „Pučine" B. Nušića, preveo je i ovo Glišićevo djelo, i prijevodu dodao kratku biografsku i knńiževnu crtu o piscu „Podvale". Prelazeći ovlaš sve glavnije pripovijetke i komedije Glišićeve, Krauss nalazi da Glišić „časno, vjerno i savjesno" slika seoski život, da je „pravi, istiniti pjesnik", da ima „srećan dar posmatrańa cijeloga čovječijega života i sposobnost da prim|ene utiske izloži u prirodnom i neusi|enom obliku", itd. Pored ovih tačnih i umjesnih riječi o Glišiću, Krauss je dodao i ńekoliko riječi o kritici srpskoj i hrvatskoj, koje se ne odlikuju ni tačnošću ni umjesnošću. Govoreći o kritici, Krauss kao da ima pred očima izvjesnoga kritičara kojemu hoće da kaže opore stvari ma i nemao povoda tome, i upotreblava ton i izraze koji se ne bi imali upotrebljavati u objektivnoj kritici i otmenoj knńiževnosti. — Prijevod „Podvale" je dobar i tačan.

UMJETNOST.

Najnovija slika gosp. M. Murata. Naš prijatelj akademski slikar gosp. Marko Murat dovršio je svoju najnoviju sliku *Proljeće*. Slika je iz niza

koji je naš slikar ranije započeo i koji obuhvata pojedine motive iz prirode dubrovačke obrađene i shvaćene pjesnički. Ona predstavlja jedan graciozan kraj naše okolice u punoj bujnosti proljeća. Po srijedi je, i s kraja na kraj slike, jedan red kapinike, proljetnog cvijeća našega, koji zatvara obale kao vijenac živopisan i harakterističan. Iza toga vijenca vidi se u daljini more tiho i nepregledno, u desnom kraju jedan krajičak otoka, odozgo nebo po kojem sa viju tanki i vazdušasti oblaci. Pejzaž ovaj krase i izražavaju dvije ženske figure, jedna plava s izrazom ushićenja i veselosti na licu i druga crnijeh očiju i kose koja predstavlja pribranost i filosofsku mirnoću; obje su prozračne, eterične, u elegantnim i poetičkim stavovima. Svojom kombinacijom boja, naime žutom sjajnom bojom kapinike, bijelom bojom odijela ovih dviju figura, modrom bojom mora, što je sve obasjano punom i neposrednom sunčanom svjetlošću, ova graciozna i vedra slika čini vrlo prijatan utisak. Ona je jedna od najboljih slika gosp. Murata, i mi se radujemo ovom uspjehu našega proslavljenoga zemljaka.

***

U *K. S. Narodnom Pozorištu* u Biogradu obraća se veća pažńa prijevodima klasičnih djela iz tudih literatura. Nedavno je davan prvi put Shakespeare-ov komad „Vesele Žene Vindsorske", a sada se sprema za predstavu jedna od najboljih klasičnih tragedija Corneille-a „Cid", u novu prijevodu, u stihu.

***

Ovih dana predstavljan je u Narodnom Kazalištu u Zagrebu *Knez od Semberije*, dramski fragmenat Branislava Nušića. Ovaj par excellence dramatični komadić od tako je nesumńivog efekta, da se uvijek jako dopao svuda gdje je god predstavljan. Zagrebačke novine takođe pišu o ńemu s vrlo velikom pohvalom.

LICA.

Stogodišńica od smrti Alfierija. — Od 8 do 11 ovog mjeseca proslavio je talijanski grad Asti uspomenu na stogodišńicu od smrti svoga velikoga sina Viktorija Alfieri.

Roden u jednoj malenoj plemićkoj porodici koja se sva bila odala vojništvu, dvorskim dužnostima ili uživańu u opće, Alfieri je mogao i sam za tijem poći i svršiti kako su i mnogi drugi svršili. Ali je u duši mladog Alfierija bila neka neodredena i neodoljiva težńa za znańem i književnošću, i on, za malo godina, radeći i grozničavo se pašteći da svoju površnu i mršavu školsku kulturu ojača, dospije dotle da od slaba, nežno zadahnuta početnika u poeziji postane tvorcem tragedije u Italiji. Prije ńega bio je po ńeki zaslužni pokušaj na polju tragedije, ali tragedije nije bilo. Vijek Preporođaja koji se toliko za tijem trudio, nije uspio ni najmańe. Alfieri je stvorio tragično pozorište u Italiji. Koliko vrijedi to pozorište, pitaju se još i danas literarni kritičari talijanski i svjetski u opće. Prebacuje mu se danas nemodernost, stara škola, preživjeli pravac kojega se držao, tvrd i negibak stil, ali, sve i da bi se ta prebacivańa i usvojila, imalo bi puno da se prizna Alfieriju. Radeći po ugledu na Corneille-a i Racine-a

i na druge velike francuske tragičare, on je uspio da stvori heroičan i poetičan svijet, haraktere uzorne i primjerne koji su pobuđivali i danas pobuđuju oduševljenje i patriotizam u mladim srcima talijanskim. Njegove tragedije, zadahnute tadašnjim političkim prilikama u njegovoj zemlji, disale su jakom mržnjom proti tiraniji, toplom ljubavlju prema slobodi. I ako je moda za Alfierijem u mnogome prošla, ipak njegovim djelima svak priznaje velike usluge koje su njegovoj domovini učinila, kao i veliku vrijednost koju u sebi uvijek ima naročita klasična „poezija alfijerska".

DRUŠTVA I USTANOVE.

24. novembra u Budvi će biti proslava *dvadesetpetogodišnjice od dana smrti Stjepana Mitrova Ljubiše*, pripovjedača srpskoga. Proslava se počine parastosom u crkvi a završava akademijom u veče u dvorani čitaonice. Program akademije je ovaj: govor g. Marka Gregovića o književnom značaju Ljubiše; deklamacija Zmajeve „Pjesme o pjesmi" (g.dica Marica Čuda), čitanje „Kaćoša Maćedonovića" (g. Đ. Zenović), deklamacija pjesme I. Simeonovića Čokića „U spomen S. M. Ljubiši" (g. I. Luketić), predstava „Zle Žene" Sterijine (izvode delektanti), apoteoza Ljubiši (živa slika).

***

Profesorsko društvo u Srbiji držalo je svoj godišnji skup 16. pr. mj. na kojem su držali predavanja gosp. Milivoje Jovanović i St. Maksić, o izvjesnim školskim i pedagoškim pitanjima. Raspravljana su i pitanja iz škole i vaspitanja, a među njima je najvažnije ono: „O ustanovi javnih popularnih predavanja." Kako je profesorski zbor riješio to pitanje, ne znamo, ali što možemo odmah još sad reći to je, da je ovo pitanje jedno od najvažnijih prosvjetnih pitanja u Srbiji i da bi ga što prije valalo praktično riješiti. U svijem zemljama drže se javna predavanja za široku publiku, pa bi to valalo i za Srbiju. U nas ovamo toga nema, i mi dobro osjećamo kolika je to šteta.

***

Ljekarsko društvo riješilo je da se za iduću godinu sazove u Biograd srpski ljekarski kongres. Da razradi ovu misao izabran je naročiti odbor, koji će imati da razmisli i o tome, da li bi bilo zgodnije da se pozovu i srpski prirodnjaci, pa da to bude kongres srpskih ljekara i prirodnjaka.

RAZNO.

Dubrovački natpis u Staroj Srbiji. — Ovijeh se dana kod katoličke crkve u srpskome selu Letnici, kraj Kosova Polja, u Staroj Srbiji, otkrio pod zemljom starinski jedan grob s ovijem natpisom na ploči bez naznačene godine:

HIC NICOLAVS
IAZET PATRITIVS
RAGVSINVS
DE BONA

U tome selu, koje se zove i Crna Gora, ima na istome mjestu još tri groba što s latinskijem što s talijanskijem natpisom. Po godinama na njima, oni su između 15. i 17. vijeka. Na jednom piše da je u njemu neka Mare Vickova.

SRĐ

God. II. Dubrovnik, 16. Novembra 1903. Br. 21.

NEŠTO O UMJETNOSTI U DUBROVNIKU.

Pismo Voina Pavlovića prijatelju A. V.

Dragi prijatelju,

Ne mogu ti pisati, kako bih želio, o znamenitom dubrovačkom umjetniku Nikoli Dubrovčaninu (Nicolaus Ragusinus). Nemam nikakva podatka o ńegovu životu. Poznam samo ńegove ikone u našem Rozariju, onu, osobito interesantnu, u crkvi na Dančama i jednu u Sv. Nikoli na Lopudu. Mogao bih, da ti kakogod pogodim, pisati o tim slikama. Ali mi i to nije moguće odavde, jer bi trebalo da ih naročito proučim; a to mi za sada ne dâ posao koji me je u ovu lijepu samoću prikovao. Pa, da vidiš, nemam baš ni osobite vo|e da pišem o radovima toga velikoga srpskog umjetnika, koji je, čuvajući u mnogome vizantijsku tradiciju, umio da u svoje radove unese mnogo blagosti, miline, osjećaja i tihe pojezije, koju ćeš uzalud tražiti u velikoj, praznoj vizantijskoj umjetnosti. Kad bih se mogao nadati, da će to moje pisańe učiniti da se bar jedno ciglo dubrovačko sree trgne iz mrtvila i indiferencije za umjetnost u opće, a za dubrovačku na po se, ne bih ti ovako govorio. Ali te nade nemam.

Moje je skromno a tvrdo uvjereńe da, otkad postoji Dubrovnik, nigda nije bilo mańe poznavańa, interesa i |ubavi za umjetnost u ńemu nego sada u vijeku prosvijećeńa, kad, pored svega afarističnoga duha koji je svijetom ovladao, svaki narod, svaki grad, svaki obrazovani pojedinac takmi se da, osjećańem i interesovańem za lijepe umjetnosti, pomagańem i gajeńem istih, pokaže svijetu otmenost svoga duha, stepen svoje kulture. A vrlo je lako ovo moje tužno uvjereńe opravdati: jer, može se reći, da sve što imamo lijepa i umjetničkog u Gradu i u cijeloj

negdašńoj našoj oblasti, sve nam je ostalo od našijeh starijeh. Oni su nam podiġli naše krasne manastire, crkve i dvorove. Oni su te spomenike trajne umjetničke vrijednosti urešavali slikarskim radovima najznamenitijih umjetnika. Oni su učinili da neke naše crkve sadržavaju toliko lijepa, da se mogu smatrati kao male umjetničke galerije. Ukus i osjećaj za lijepim stajao je kod ńih tako visoko, da čak i u mnogim seoskim crkvama nalazimo radova znamenitih umjetnika, a skoro ni traga onomu neukusu koji je sada kod nas postao pravilo. S toga i jest sasvim krivo ono mišļeńe koje mnogi (koji ne misle) ponavļaju: da stari Dubrovčani nijesu imali umjetničkoga dara ni osjećaja. Ko ima oči da vidi naše manastire, Dvor, Sponcu, crkve, fontane, zidove gradske, polače i ļetnikovce, sa svim onim blagom božjim umjetnina koje sadržavaju ili su sadržavali, taj ne može da izreče taku besmislicu. G. Gelcich će ti pak umjeti nabrojiti nekoliko umjetnika rodenih Dubrovčana („Sullo sviluppo etc."). Naši predi bili su veliki moralno i materijalno, recimo: dušom i tijelom. S toga im nije smjela mańkati jedna od najdragocjenijih manifestacija duše: Umjetnost.

A kakvi smo u tome pogledu mi, ńihovi potomci? pitaš me. Nemoj da ti odgovaram, jer me sama pomisao straši. Doista, kad bismo imali suditi, po interesovańu i razumijevańu umjetnosti, veličinu svojega duha i napretka, tužan i žalostan morao bi biti taj sud. On bi te uvjerio o istinitosti onoga što ti rekoh: da nijesmo nigda tako nisko stajali u pogledu cijeńeńa lijepih umjetnosti. Nemoj mi spomińati, da tobož uzdrmaš ovo moje uvjereńe, ni Gundulićev spomenik, ni fontanu na Pilama, jer bi mogao rdavo proći. Nemoj mi nabrajati neke umjetnike sadašńega Dubrovnika, jer oni ne čine Dubrovnik; oni su kao zalutale iskre staroga dubrovačkoga genija, koje današńu gustu tminu ne probiše, ne raspršaše. S toga se bojim, bi li ti se oni pohvalili pomagańem i sokoļeńem ńihova rada od strane Dubrovčana; jer se ne može pomagati ono što se ne ļubi, ne može se ļubiti ono što se ne pozna. Čovjeka mora grki smijeh da uhvati, kad gleda kako se kod nas u stare i nove polače i vile postavļa namještaj koji svjedoči prazninu duše ńihovih gazda, vješaju se po zidovima rdave oleografije, i portreti po fotografiji od kakve trgovačke firme liferovani kao koji mu drago

rđav espap, pored svih tih dubrovačkih umjetnika kojim mi se ti braniš.... A naše crkve, a naše crkve!

Naši stari ostavili su nedovršene unutrašnosti nekih crkava, kao n. p. Gospe i sv. Vlaha. Pa jesmo li mi učinili barem ono što je mańe? Jesmo li osjetili potrebu da ispunimo prazninu svojijeh hramova? Neka nam na to odgovore naše crkve, koje nas iznutra zablještuju zidovima obijeljenijem klakom, kao kakva seljačka kuća. A s tijeh seljačkijeh zidova radovi jednoga Tiziana, jednog Andrije del Sarto, jednoga Pordenona i drugih velikana gledaju ogorčeni na iščilele apatične potomke slavnih predaka, ubijeni blještilom klaka što ih okružuje. Kazaćeš mi, da valda naše crkve nemaju sredstava da svoje prazne zidove dadu pokriti afrescima. Odgovaram ti, da, i kad bi to bila istina, ipak apsolutni neukus onih koji našim crkvama upravljaju, uprav *crassa* ńihova *ignorantia* u pogledu lijepoga, nije time ni najmańe dovedena u sumńu. Jer, kako tada im ne pane na um da prevuku one zidove kakvom bojom koja ne će iskidati slike učinivši da izgledaju kao neke tamne pjege na bijelome seljačkome duvaru, a cijeloj će unutrašnosti crkve dati više jedinstva, sabranosti, pobožnosti? Provoditi svakoga dana po više sahati u tim crkvama, a ne osjećati potrebe od popravke, može samo onaj koji je oči za lijepo na vijeke izgubio, ili ih nigda nije ni imao.

Stari Dubrovčani iskreno su smatrali crkvu kućom božijom, te su, dosljedno, nastojali da ničim što je u toj kući ne uvrijede vječnu Istinu i Ljepotu. A mi danas? U hramu koji čuva jednu sliku velikoga Tiziana i tri Nikole Dubrovčanina, i krasno propeće poviše glavnog ôtara, (zadužbinu, čini mi se, jednoga Rastića), u hramu gdje su ôtari i grobnice mnogih znamenitih porodica slavnoga Dubrovnika, bilo je tu ne davno prikačeno 15 ordinarnih trgovačkih komada slika (fabrikovanih, po svoj prilici, negdje u Tirolu), od kojih i jedan sami komad bio bi dosta da učini da se od tuge prevrnu slavne kosti onih koji pod ńima počivaju, i koje su se bez sumńe i onda stresle kad je neznańe učinilo da imena i grbovi na ńihovim grobnicama iščeznu pod beznačajnom, dosadnom kaldrmom od mramora. A oni drugi *živi* Dubrovčani na sve to oskvrńivańe ńihove slave, ńihove prošlosti, majestetično su — mučali... Dostojni

velikih preda!! — Još jedan primjer kako se kvari unutrašńost kuće božije u nas, to su oni neukusni tirolski drveni kipovi, omašteni u razne boje, uvijek „lijepo“ rumeni, koji prijete da poplave lijepe naše crkve. A gdje su ti, u posledńe vrijeme, procesije s tim tirolskim bezukusnostima? Zar ne vrijeda religiozni estetski osjećaj ono ulańe nezgrapnoga kipa, koji treba da predstavla svetińu, nad glavama mnoštva? Tek u najnovije doba uveden je ovaj dalmatinski običaj u naš klasični grad. Stari su naši poštovali kipove svetaca, ali su i umjetnost cijenili, s toga nijesu otvarali vrata svojih crkava nevještoj i neumjetničkoj obradi lika onoga koga je Bog stvorio na svoju sliku i priliku. Ńihov fini ukus nije dopuštao da se kipovi provadaju placom.

Možda ćeš mi reći: „Pa što kriviš Dubrovčane? Nijesu Dubrovčani krivi što popovi i fratri nemaju ukusa ni koliko vojnički genij koji, kvareći zidove i utvrdeńa našega grada, misli da vrši svoju kulturträgersku zadaću. Krivi popove, fratre, soldate i još dvojicu trojicu, a ne sve sebice nas Dubrovčane.“ A ja odgovaram pitańem: „Bi li se, u kojemu drago gradu na svijetu, s polovinom značeńa što ga ima Dubrovnik, smjeli grditi i uništavati spomenici koji su svojina cijeloga naroda, a da se niko ne nade ni prstom da mrdne?...“

Nedostatak osjećaja za umjetnost, za lijepim, indiferencija, apatija krivi su svemu ovome. Dopustiću ti da je kod pravih Dubrovčana više *apatije*, a kod drugih, kao kod onih te u naš Grad uvode tude običaje i kulturträgerske nakarade, da je više ignoracije i neosjećańa za ovim slavnim gradom i za spomenicima ńegove prošlosti, sjajnim tragovima velike ńegove duše. Eto, to ti dopuštam. Ali i nadodajem, da, ako bude ovako žalosno dale ići ukus i ljubav umjetnička u našem Dubrovniku, nestaće i te razlike, i mi ćemo postati onakvi kakve nas žele oni stranci koji se u mantiji, u uniformi, ili u kaputu šetaju po našemu gradu, zamišlajući da su *oni* pozvati da ga prosvijetle, brišući iz ńega sve što je uprav naše, jer se to kosi s ńihovim nekim idealima i težńama. Na zdrav osnov koji je postavila historija, kultura i narod dubrovački htjeli bi oni navrnuti duh i težńe protidubrovačke, protinarodne. S toga preziru sve što je specifično dubrovačko, odvraćaju narod naš

od običaja lijepih ńegovih, zovu *Vlasima* one koji se svoje nošńe, svojih badńjaka, svoga svatovskoga barjaka i lijepoga krsnoga imena ne stide. Ovi naši iskopnici, kopajući duh i prirodu našu, moraju i da umjetnost uništavaju, jer je priroda osnova svakoj umjetnosti. Ubiju li nam prirodu, duh, ubili su nam i umjetnost, napravili su od nas neke monstre, Dubrovnika je nestalo.

S toga obrazovańe naraštaja našega za lijepo, za plemenito treba da bude ozbiļna briga svakoga Dubrovčanina, svakoga Srbina. Ali, na žalost, uzalud bi tražio toga obrazovańa u našim školama, uzalud u zavodima odakle izlaze svećenici i učiteļi, koji bi najprvi morali biti estetski obrazovani*).... Nego, kad bih htio da ti o svemu pišem što i kako treba raditi da se mi Dubrovčani probudimo iz apatije za umjetnost, odviše bih produļio ovo i tako dugo pismo. Ovoliko će ti za danas biti dosta da znaš za što ne mogoh da ti za naš „Srd" pišem o Nikoli Dubrovčaninu. Zdravstvuj!

Š...., na sv. Srđa i Vakha, 1903.

V. P.

*) Milo mi je napomenuti da se je, nastojańem sadašńega našega vladike, počela voditi u dijecezanskom sjemeništu ozbiļnija briga o muzici i crkvenom pojańu. Nadajmo se da će se isto početi raditi i s ostalim lijepim umjetnostima.

DIVLJI ČOVJEK.

— P. I. Vukić. — (3)

II.

Ńegov otac, Vukota Stanojev, bijaše čovjek osredńega rasta, crnomańast i mršavoga lica, zagasitih i vazda malo zakrvavljenih očiju; nosa dugog i jako okukastog; pognutih ali širokih i snažnih pleća, debelih i uvijek opuklih usnica, koje mu se jedva vidahu ispod gustih i dugačkih brkova što mu se pružahu vlasato pokraj ispupčastih jagodica i stizahu blizu klopastih i kosmatih ušiju, kojim je mogao — govore — po nekad da zastriže kao zec. Naravi je bio ćutljive i mrzovoljne, a u kući oštar do surovosti. Mjesto savjetom i lijepim riječima, on je svoje ukućane uvijek poučavao čibukom, što ga nije nikad do valda jedino u takvom slučaju iz zubâ vadio. Nije imao ništa protiv toga da i ostali članovi ńegove porodice jedan drugoga na takav način „poučavaju", t. j. stariji i snažniji mlade i slabije od sebe. Bio je raden i štedljiv do samopregorijeńa, i za te dvije ńegove pretjerane osobine prozvali su ga: „nedoderom" i „horijatom". Na ovaj prvi nadimak nije se ljutio, ma mu to i u oči ko kazao, ali ovim posljedńim ne bi ga niko smio nazvati, ko ne bi rad bio da se s ńim odmah za grla pohvata. Do duše, po narodnom razumijevańu, ovim pojmom nije se izražavala samo *štedńa*, ma koliko ona pretjerana bila, nego ona halaplivost i gladna nenasitost, kojom disaše cijelo ńegovo biće a koja se najočigledńije ispoljavaše kad bi gdjegod zasio za tud stô, kao na primjer na svadbi, krštenu ili slavi. Svi su znali da je, u takvom slučaju, najmańe po dva dana prije toga jednoničio, samo da što više pojede i popije, kako bi, i poslije toga, bar dva dana mogao o tome proći. Naravno, da ovo nije moglo ostati neopaženo od drugih, i s toga mu i prišiše onaj pridjev, koji mu i ostade kao od devet djedova. Što se pak onoga prvoga tiče, on se može uzeti u dvojakom smislu t. j. i za pohvalan i za uvredljiv, što u ostalom zavisi od tona kojim se izgovori. U samoj stvari, on harakterizuje čovjeka koji ne zna za odmor, nego se napreže i dańu i noću, praznikom i bez praznika, jednom riječi, radi kao da je sam sebe

pod najam uzeo. Ovakvo *gerefanje* on smatraše za pohvalno, i ne bješe mu krivo kad bi ga ko u šali i nazvao „nedoderom".

Bilo kako mu drago, ali ovim svojim neumornim radom i ovom poslovičnom štedńom on je bio skunatorio lijepo imańe, da ga ne bi, kao što sâm govoraše, ni s kim u selu mijeńao.

Pa ipak ni na ruhu ni na sofri nije mu zavidio ni najveći seoski siromah.

— Šta ga zalud ima, govorahu ļudi, kad mu je žao i na Božić da se sit najede.

Za junaštvo nije se bojao da ga može ko prekoriti, a to su najboļe svjedočile one dvije srebrne medaļe za hrabrost, koje je vješao svake nedjeļe i praznika na jednom crvenom gajtanu o guńini. Dakle, imao je dvije osobine, ili boļe reći dvije glavne pogodbe: junaštvo i imańe, čim se je, po ńegovu mišļeńu, mogao s pravom uporedivati s prvim ļudima u selu. I zaista, on je ovako i mislio o sebi, ne obzirući se ni najmańe na to, što vaļda u cijelom selu nije bilo žive duše, do može biti cigle jedne, koja bi se s ńim u ovome slagala.

— Žna se ko je kakav, rekao bi po neki put, kao sam za sebe, — imańe se zanago bez pameti ne može steći, a što se drugoga tiče.... medaļe su tu, pa ako koza laže, rog ne laže.

Medu tim, on nije ni slutiti mogao da onaj narod, koji ima poslovicu „junak čovjeku końa voda", zna divno da se i za junaštvo kao i za bogatstvo može vrlo lako horjatstvo uhvatiti, samo za čojstvo da ne može nikad! Ali on sam o tome nije nikad razmišļao, a drugi nijesu nahodili za potrebno da mu to objašńuju, te je tako i živio u vječitoj zabludi da ga cijelo selo smatra medu prve svoje ļude. Inače bio je povučen i nije trpio ničiju pamet, a i svoju nije nikome nametao.

Osim Traña, on je imao i još dva sina, Petra i Jovana. Prvi je bio ožeńen i moglo mu je biti oko dvadeset i pet godina, a Jovan, koji je bio godinu dvije mladi od ńega, čuvao je stoku u „Zabrdu" i rijetko je kad u selo silazio. Sad, pošto „prispje" Traño, ispratiše ga na mjesto Jovanovo u Zabrde, a Jovana pozvaše doma. Bjehu odlučili da i ńega o jeseni žene, i tim pribave i još jednu radnu snagu u kući. I tako naš Traño sad već bijaše postao u veliko čoban i pravi „planinštak".

Osim toga, Vukota je imao i jednu kćer, koju nedavno udomi za sinom Đukana Belova iz istoga sela. Ovim brakom oni su samo potvrdjeli staro prijate|stvo, koje je odavno postojalo izmedu ove dvije kuće. Jer niti je Vukota mogao naći čovjeka s kim bi se tako slagao kao s Đukanom, niti je pak Đukan tražio bo|ega prijate|a od Vukote. U ostalom, više od svega ńih je vezivao uzajamni interes, koji je, čini mi se, i bio glavni motiv ovom ńihovu prijate|stvu.

Đukan je bio imućan čovjek ali inokosan, i zato je uvijek držao ili „momka“ ili „momicu“, i to najviše radi stoke koje je imao, kao i Vukota, dosta lijep krd. Medu tim, i jedan i drugi imali su veći dio svog imańa u „Zabrdu“, gdje su obično kao suponici svakoga |eta izdizali sa stokom *na planinu*, i tamo ostavali do pozne jeseni. Osim svoje stoke, oni su još i tudu uzimali iz župnijeh krajeva, koja se daje pod nekom pogodbom na |etovište, i tako torili i podobravali onu div|u buhavicu, koju bi, kao što sami govorahu, bez ovakvog „duperisańa“ uzalud i sijali. Pri tome, nije im bila na odmet ni ona korist što su imali od mlijeka, sira, masla, skorupa i drugoga, što bi preko |eta od stoke nakupili.

U Đukana u to vrijeme bijaše pristav neki „Andrija Soldat“, na svu priliku Hrvat i austrijski vojni bjegunac, koji, zajedno do sad s Jovanom a sad već s Trańom i planinkom Stanušom, održavahu cio katun.

Stanuša bijaše sestrična žene Đukanove koja bješe još kao dijete ostala puko siroče bez oca i majke, te je uze tetka k sebi, tobož kao svoje, a u samoj stvari, tek što malo ǒjaknu, ona im postade prava sluškińa — i najteže poslove na ńu tovarahu.

Sad već bijaše odrasla i „prispjela“ djevojka, a bila je zlopatna i radna za troje drugih. Bilo na prašak, bilo na vršidbu, bilo na listober, jednom riječi bilo na kakvom i da je teškom poslu, nije nijednom momku u radu ustupala. Pa ipak, često bi čula prijekor, kako je bajagi „za dušu drže“, i ako je stostruko zasluživala onaj gorki zalogaj h|eba te je u ńihovoj kući jela. A što se ruha tiče, ja mislim, najbo|e će biti, iz obzira na ńen djevojački ponos, da o tome ovdje i ne govorim... Mogu samo toliko napomenuti, da se u tome pogledu isticaše

među svojim drugaricama isto onakvom stranošću, kakvom i Trańo odvajaše među svojim drugovima. Pa pošto u ovome do ńe lično ne bijaše ni najmańe krivice, to se i otkazujem da iznosim ovdje javno ńen portret. U ostalom, bila je zdrava, snažna, stasita i otresna djevojka i, kad bi se nahodila u drugim, u boljim prilikama, bila bi, što ono vele, djevojka kao ostale djevojke, t. j. od mnogih ružnija a od mnogih i ljepša. Sad cio katun, tako reći, višaše o ńenu vratu. Ona muzijaše, siraše, maslo metijaše, skorup skupljaše, gotovljaše, vodu nošaše, i, povrh svega toga, još i ömlâd čuvaše.

Red je, i ako znam da će to malo koga interesovati, da u kratko opišem ovaj katun, pošto se već slučajno kod ńega nalazimo.

Na prvom mjestu i prije svega, tu bješe podignut „stan", tako se zove jedna suhotica od dva i pô najviše do tri kvadratna metra, koji je napravljen od prilike u onom stilu i onakvom isto arhitektonskom vještinom, kakvom je i naš praotac Adam morao sebi kuću praviti, ako ju je u opće i pravio pošto su ga iz raja protjerali. Unutra je bilo načičkano, prislońeno i povješano o kukama sviju mogućih „katunskih" sudova i sudića, kao: kotlova, kablova, stapova, pućerica, karlica, kutlača i t. d. Tu je u jednom uglu bila i Stanušina postelja, koja se je sastojala iz jednoga naramka suhe paprati. Malo dalje nalazio se tor, koji se poslije kratka vremena prenošaše s mjesta na mjesto, po jednom povelikom dolu. Ovaj tor sastoji se iz odredena broja gotovo kvadratnih ljesa; a broj ovih ljesa zavisi opet od broja i količine stoke. Jedan ugao od tora pregraden je bio jednom naročito za to udešenom pregradom, i to se zove kotac za omlad, t. j. za kozliće i jagańce. Na jednom kraju ovoga koca, namještena bješe horizontalno jedna obična ljesa, s koje štrčaše tako zvana „koliba", koja bi se po svom obliku najbolje mogla isporediti s polovinom kakvoga ogromnoga kišobrana, kad bi ga onako uzduž na dvoje prerezali. Ona je bila opletena iz jaka pruća i dobro pokrivena ražanom slamom. Kad bi se popeli uz jednu stubicu do vratâ od te kolibe i zavirili unutra, mogli bismo vidjeti s jedne strane gdje visi o remiku jedan stari zarđali mušket, a s druge strane o gajtanu jedan dugački jatagan crnih korica. Ovo je oružje potrebito, u zlu ne

trebalo, da se za svaki slučaj ovdje nađe... Tu bješe i ložnica Trańova i Andrijina. A s protivne strane od kolibe, na dva ćoška od tora, režahu vezani u sinģirima „Mrkov" i „Garov", koji da se puste mogli bi se slobodno s koja ti drago dva vuka u koštac uhvatiti.

Eto, — i to je sve u glavnim potezima iz čega se sastojaše ovaj katun.

A što se tiče okoline i ńegova položaja, tu bi mučno i sam Turgeńev dobio voļu da ga kome opisuje.

To bješe duboka kotlina, okružena sa sviju strana najprije omańim, pa poslije, kao da se u tome nadmetahu, sve višim i višim talasastim bregovima, koji se jedan iza drugoga tako uporno uzdizahu, da se oni krajni pretvarahu u čitava visoka brda, koja do takvoga stepena sužavahu tvoj vidokrug, da ti i samo nebo izgledaše kao kakvo poveliko guvno, koje ti se činaše da bi ga lako mogao kamenom prebaciti. Ovi pak bregovi i brda bijahu obrasli sitnom ali gustom grabovom, jasenovom, ļeskovom i, iz rijetka, dubovom gorom, iz koje štrčahu ogromni krševi i ģembeli, rastureni i razbacani u gomilama na sve strane, da ti se čini kao da se nalaziš pred ruševinama kakve ģinovske gradevine iz „hiļade i jedne noći".

Ovdje, od sad, mogli bismo redovno svakoga ļeta vidjeti Trańa gdje skače oko koza i ovaca po onim glavicama, i nekim neartikulovanim glasovima razgovara s ńima, da bi se Bogom zakleo e se lijepo medu sobom razumiju. Ako se slučajno odvoji gdjegod u stranu ili izostane od ostaloga stada po neka koza ili ovca, pa počne blejati ili večati, on bi to isto i sam učinio, kao kad bi im se odzivao: ovamo, ovamo! pa poslije bi dodao: brrrr, ili kǎć, kǎć i, za čudo, brav bi se odmah vratio k stadu! No, ako se slučajno nađe po neka tvrdoglavica, pa se ne povrati odmah na ńegov poziv, on bi se onda ozbiļno na ńu naļutio i žestoko bi joj zaprijetio, ali ne već na onom „nemuštem" nego na čisto „naškom" jeziku: „Vala kolooko, ili, vala kitoreso, platićeš mi to zanago, akŏ se ikad ja i ti uhvatimo!"

Po neki put, on bi i zapjevao, kad bi mislio da ga niko ne čuje. Najprije bi se prokašļao, zatim stavio prst u uho, malo otegao vrat, pa ciliknuo iz svega glasa: Sve za slavu Boga

milosnoga, a za zdravļe Kńaza svijetloga ... pa bi onda stiskao ruku i izmahnuo ńom od sebe u vazduh i završio: taaaa! — uobražavajući kao bajagi da puca iz puške.

U veče, pošto bi sredili i zatvorili stoku u torinu, ne bi se nikad lijenio da i Stanuši priskoči u pomoć u ńenu teškom poslu, i ako ga ona nije nikad za to molila. On je se i s Andrijom lijepo slagao i više puta ostajao sâm kod stoke cio dan, dok bi ovaj, medu tim, odnio da proda balu drva čak na „pjacu", i za ono što bi za ńu dobio, kupio sebi duhana i kartica; sebi, velim, jer Trańo nije nikad pušio. On je zadovoļan bio kad bi mu Andrija kad i kad donio po koji fišek, da bi mogao po neki put i „ozbiļski" pucati iz kumbure, što mu je od svega milije bilo.

Medu tim, nije mu bilo krivo, kad bi po neki put počeo Andrija da se umiļa i oškoviće oko Stanuše, kao mačak oko ģigerice, pa mu ona podvikne: „Mrš otole lacmanski sine, e ću ti sve zube u jabučicu ućerati!" Andrija bi uvukao vrat u ramena, pa bi, kao ni luk io ni na luk mirisao, pobjegao iz „stana" kao oparen. Trańo bi se samo smiješio i u taj mah slade bi je poļubio nego da mu čovjek dâ da se sit cicvare najede ...

Preko dan, poslije popasa, odgonili su obično svaki dan stoku na vodopoj i plandište na Uble, gdje, u oskudici vode, dogońahu gotovo i svi zabrdski čobani svoju stoku. Ovdje bi on i opet postao predmet zajedļive šale i zadirkivańa cijeloga plandišta. Tek bi ga opazili da se pomoli iza kakvoga ždrijela, odmah bi se digla graja kao da bi kurjaka vidjeli: „Evo divļega čovjeka! Evo divļega čovjeka!" — i cio dan ne bi ga na miru ostavili ... S toga se on, kad god mu je to moguće bilo, klonio da dode na Uble, za što mu je i Andrija na ruci često bivao. On bi više puta došao do blizu plandišta, pa onda izostao i sakrio se pod kakvu gredu, umolivši Andriju da mu donese krijući hļeba i vode, i tu bi ostao za sve vrijeme plandovańa, i tek bi izašao i pridružio se stoci, pošto bi se razišli svi čobani iz plandišta. Medu tim, ovo strańeńe i uklańańe od društva i od ļudi još ga je više podivļavalo, da je najposlije i izgledao kao pravi divļak. Ona razbarušena kosa, koja mu dijelom štrčaše kroz proderanu kapu a dijelom priklapaše ono „batifogasto" lice, što mu ispod ńe viraše kao buļina ispod

slamene strehe, doveo bi u iskušeńe i najozbiļnijega čovjeka da mu se nasmije.

„Divļi čovjek! Divļi čovjek!“ ovako ga sad zvahu i seoska djeca, kad god bi se pojavio na ulici, za ono kratko vrijeme kad ćaše po neki put preko zime doći sa stokom u selo.

Pošto se s katuna podigne, a ovo biva obično o sv. Tomi, suponici se razdijele: tudu stoku predadu onima čija je i bila, a sa svojom silaze na zimnicu u selo. Ali Traño je bio i ovdje izuzetak. Oni su imali, od prilike na polovinu puta izmedu sela i Zabrda, u tako zvanim Podinama, jedno prilično veliko imańe i dovoļno suhote i za stoku i za čobane, pa, mjesto u selu, ńihova je stoka obično tu zimovala. Iz rijetka je u selo i silazila, t. j. u slučaju velikih snjegova, gdje je ostavala dok bi pojela ono malo piće te je za ovakve prilike u selu čuvana, a to je trajalo najviše petnaest, dvadeset dana.

Eto, za toliko i u takvim slučajevima, i naš Traño javio bi se u selu, i to samo da mu se nasmiju i narugaju.

(Svršiće se).

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

— X. —

1. Вријеме је тајна, коју ми својевољно дијелимо у прошлост и будућност. У себи, скоро бездвојбено, није него неизмјерна и непомична садашњост. *Ханибал Постари.*

2. Простор није дискурсивна представа, или, по обичном изразу, општа представа односећа међу стварима; он је чисто сазнање. Ми не можемо себи представити већ само један простор. Простор се представља као бескрајна величина.*)

Кант.

3. Живот је људски кратко цвјетање а дуго вехнуће.

Њемачка изрека.

---

*) Аристотел је казао: „Нек питају слијепци што је љепота.“ По томе примјеру могло би се рећи: Нек здрав разум ријеши питање, има ли или нема међа, која затвара небо.

DANIELE CORTIS.

— Antonio Fogazzarro. —

Glava XVI. (17)

U Parlamentu.

— Znala sam ja! reče Jeleni ispod glasa kontesa Tarkvinija, mahajući se vrlo ljutito jer dvorana bijaše gotovo prazna, došle smo uru prije. Dobro sam ti rekla! Dosta je bilo doći na dvije i pô.

Mnoge mahalice reskim i suhim glasom udarahu istu tačku u desnoj tribuni predsjedništva. Druge mjerahu, spokojne i spore, trajaće flegmatične ustrpljivosti, spokojna zadovoljstva; ili hod kakve misli na putu sasvim udaljenu od Montećitorija. Jedan iskusni gospodin pokazivaše nekim gospođama dvoranu i tribune, stvari i lica, govoreći glasno, tražeći na licu susjedâ divljeńe i poštovańe, koje zasluživaše ńegovo iskustvo. Ali se gospode rade izmedu sebe pogledahu ispod oka. Samo kada bi koji zastupnik ušao u dvoranu a iskusni bi gospodin kazao ńegovo ime, lepeze bi umukle, klobučići bi se ispružili put velike praznine. Kontesa Tarkvinija, vrlo elegantna, u haljini na kostań i vrlo jasno na nebo, su dvije grivne od glatka zlata, široke četiri prsta, privlačaše najviše pogledâ. Izgledaše starija sestra Jelenina. Ova, u crnu, bez drugih nakita osim turkiznog križa o vratu, bijaše na muci radi nestrpljivosti svoje majke, radi neiscrpnog brbljańa onoga gospodina, radi toga što se nahodi ondje medu toliko nepoznate čeljadi i na očima tolike druge, s onim što imaše u srcu. Bilo bi joj bilo dosta vidjeti Cortisa da se oslobodi te neugodnosti; ali Cortis ne bješe još ušao u dvoranu. Malo zastupnika pisahu na svojim sjedalima, drugi obilažahu po isječcima s rukama u ǵepu, treći se razgovarahu u polukrugu i gledahu tribune. Jedan od ovih potońih, poštovani S., poznanik kuće Carrè, ugleda kontesu Tarkviniju; poleti odmah u tribunu, ponudi se kontesi u koliko je mogla od ńega šta želeti u Rimu. Ona mu odgovaraše sjajnim posmijesima, sva crvena od radosti zbog ove javne poča-

sti. S. ne bijaše u prvi mah prepoznao Jelenu te se izvine kako je bolje umio, reče da je mislio e je u Sićiliji.

— To je u Vas stara i vrlo čvrsta vjera, reče Jelena sa svojim finim smiješkom. Držali ste da sam u Sićiliji i kada me vidaste u Rimu.

On se sav zacrveni, stade se braniti, ali ga Jelena odmah prekide, pitajući ga što će predstavljati taj dan u parlamentu.

— Eh! odgovori S. Najprije ima financijalni iskaz. Nijeste znali? Za to vidite da su sve tribune ovako pune. A za tim, ovo ćete znati bolje od mene, ima *coup d' éclat* što će ga učiniti Cortis.

— Oh! usklikne kontesa. Što? Nama nije rekao ništa.

— Onda ne će bit istina. Znate li da su ńegovi birači ustali proti ńemu? Govori se da hoće da preda ostavku kao zastupnik govorom.... veoma smionim, u najmańu.

Susjedi gledahu S-a, slušahu pažljivo. Po ńeki se obrtaše da ispod glasa ponovi vijest. Jedan koji ne bijaše dobro čuo, šapnu: — Ko? Bi mu odgovoreno istim tonom: — „Cortis, onaj klerikalac". Jelena ču; prostrijeli onoga te bješe to rekao hladnim, prezirnim pogledom. Kontesa Tarkvinija bijaše sasvim neutješna, ne hoćaše vjerovati, pitaše T-a, kako i kada i od koga je potekao taj glas. Znala je za prosvjed, ali je znala i da su se mnogi potpisnici bili već pokajali. T. odgovori su malo neodređenih fraza, izvine se što se ne može više zadržati i oprosti se.

— Kadar je, znaš! šapnu kontesa ispod glasa kćeri. Zavrti mu, koji put! Pa ne reći ništa! I ova nam se htjela! Kunem se, netom počne govoriti, idem s bogom.

— Zašto?

— Jer ko zna što će se dogoditi, pa onda će mi biti zlo. Oh Gospodine, jesi li ti od kamena? Eh, idem, idem s bogom. Reci istinu, bi li ti ostala ovdje?

— Svakako.

— Dobro, pak neka mi dođu reći.....

Razgovarahu se šapćući, i posljedńa fraza kontese Tarkvinije bijaše još i maňe nego šapat, ali je Jelena ču, usplamti u licu od ijeda, pogadajuć optužbu kojoj je znala da nije dala povoda nikakvim očitim djelom.

— Što? reče ona.

— Ništa.

U istinu niko ne bijaše govorio kontesi Tarkviniji o sumnjivim ljubaznostima izmedu Cortisa i kćeri joj; ali jedna pobožna duša bješe joj pisala nazad mnogo vremena, s dobrom namjerom. Jelena ne otvori više usta. Srce joj jako kucaše od boli, od jeda, od muke, kao da je koje neučtivo radoznalo oko zavirilo kradom u ń. I sada bi gotovo i ona bila htjela otići; mrzjelo je stajati ondje, činjaše joj se kad uđe Cortis i kada stane govoriti, da će trebati da se vide nježne misli. U toliko je mahalica kontese Tarkvinije udarala neprestano o vazduh, zlovoljnije nego igda.

— Kako je dosadno! reče ona.

Neka gospoda kraj ńe promrmljala bojažljivo:

— Bili su mi rekli da počińe na uru.

Kontesa Tarkvinija ne odgovori. Ne bijaše zakašńeńe što je najviše mučaše.

— Sada će odmah početi, reče iskusni gospodin. Vidite li onoga zastupnika koji se spravlja da piše, onamo gore, na kraju drugoga isječka? Ono je Minghetti. Oh, evo Depretisa!

Kontesa zaboravi za čas svoje jade da i ona kao i druge pogleda ministra koji je s desne ulazio svojim umornim korakom.

Jedna gospodica reče ispod glasa:

— Kako je star!

— Gledaj, primjeti kontesa Tarkvinija svojoj kćeri, nije li puki ljekarnik iz Passa di Rovese! Ma puki!

Jelena je ne slušaše. I ona se bješe trgla videći gdje ulazi ministar; bješe joj kao da je ko udario, jer življe osjećaše zakašńeńe Cortisovo. Srce joj jako lupaše. „Da nije bolestan!“ mišljaše. I vidaše ga u posteli užarena lica, oči sijevajućih od groznice.

— Nema još predsjednika, reče neko. Obično je na svome mjestu pô ure prije.

Tada neki gospodin, koji je pred malo časaka bio ušao, primjeti da ga je vidio izaći iz predsjedništva skupa sa zastupnikom Cortisom.

— Eto? šapnu kontesa Tarkvinija. Je si li čula? Biće se sporazumjeli o onom govoru. Nema sumńe!...

— Farini, Farini! reče iskusni gospodin svojim susjedama. Gledajte Farinija.

Časni predsjednik od parlamenta žurno ude, te, izmijenivši malo riječi s nekim od ureda presjedničkoga, uze svoje mjesto. Jelena čekaše uzrujana srca da neko drugi ude iza ńega.

Ude časni ministar Magliani; udoše poslužnici s lisnicama i položiše ih na ministarsku klupu. Za ńima ude raspršano tridesetak zastupnika; zvonce predsjednikovo prekide svojim nervoznim glasićem žamor razgovorâ, jedan tajnik poče čitati dosadno i glasno nešto, na što niko ne obraćaše pažńe. Cortisa još nema. Ali je Jelena znala da se razgovarao s predsjednikom te bijaše mirnija.

— Gdje je Cortisovo mjesto? upita je majka. Jelena nije znala. Vješti se gospodin požuri da odgovori medenom službenošću:

— Ondje, gospodo, u trećem isječku, blizu onoga blijedoga zastupnika crne brade. Eno zastupnika Cortisa. Baš dolazi. Ondje gospodo.

Jelena gledaše na desno, a Cortis ulažaše s lijeve, pod ruku s jednim drugim zastupnikom. Lagano prijede polukrug i uspe se na svoje mjesto, i ne podignuvši glavu na tribunu. Jelena ga ne vidaše dobro u licu, ali nešto u ńegovu hodu, u ńegovu držańu bolaše je u srcu.

— Ala je propao Danijel, reče kontesa Tarkvinija. Izgleda starac. Ne?

Jelena ne odgovori.

Neko učini „sss!“ jer je predsjednik čitao nešto što pobudivaše pažńu parlamenta. U tribuni svi napińahu uši.

— Ostavka, reče neko, pošto je predsjednik dovršio čitańe.

— Čija?

Ime se nije razumjelo, ali Cortis nije za stalno. Mir, mir! Jedan je zastupnik pitao riječ. Ko je? Ovaj; ne, onaj drugi! C. je koji predlaže da se ostavka ne primi, već da se časnom P-u podijeli mjesec dana dopusta. Po tribunama se žamori i veli se: „Obična komedija“. Diže se drugi zastupnik, pa treći, pa četvrti. Svi udaraju istu muziku. Prijedlog je stavljen na glasovańe, skupština odobrava. Tada se Cortis diže i nestalnim glasom veli ono što izvješćuju parlamentski spisi.

Cortis. Pitam riječ.

Predsjednik. O čemu?

Cortis. Za jednu izjavu. No pošto ne ću da dosađujem parlamentu koji je s pravom nestrpljiv da čuje časnoga Maglianija, molim časnoga predsjednika da mi ostavi riječ odmah iza financijalnog iskaza.

Predsjednik. Dobro je.

Dok se izmjenjivahu ove riječi, Jelena ne bješe ni trenula.

— Hajde da, reče joj majka, čućemo Maglianija, pak ćemo otići s bogom. Je si li čula kakav je glas imao Danijel. Onaj momak nije dobro.

Jelena sve mučaše, gledajući Cortisa uprtim i tamnim pogledom koji odavaše akutnu intensivnost strasti u ńoj. On stajaše ondje s laktima na klupi, s glavom među rukama. Ne dizaše je nikada, a Jelenu je to bolelo. Ljutila se u isto doba što je to boli, preziraše tu ludu žicu samoljubļa svojega srca. Kako da on ne bude sav zaduben u svoj govor, kako da misli o ńoj?

U toliko je ministar počeo govoriti. Gotovo svi zastupnici bjehu sišli na dńe klupe da ga bolje čuju. S tribune predsjedništva viđaše se dolje ńegova bijela glava kako se okreće, sada na desno, sada na lijevo, kako se u rijetkim časovima muka sagiba nad hartije rasporedane na klupi, da pogleda jednu brojku pa da se opet digne; tekuća riječ izlagaše neprekidno stvari javne financije s velikom vještinom kojoj se jedan divļaše a drugi je žaļaše. U govoru časnoga ministra ne bijaše nikada govorničkih efekata; ali se ipak svaki čas krilio šapat odobravańa po dvorani ovladanoj ne toliko od čovjekova uma, ne toliko od dubokoga poznavańa svakoga najmańega sastava ńegove oblasti, otajne stvari za većinu, koliko od glasa ńegovih smionih pothvata i, nada sve, od sjaja ńegove vanredne sreće.

— Biće i ovo neka zabava, šapne kontesa nakon malo vremena. Meni diže dah. A koliko će trajati?

— Ne znam, odgovori Jelena suho. Ja već ostajem i poslije.

— Amen, odgovori majka.

Prolažahu brojke, prolažahu tanka razlagańa, ali je malo što dopiralo do tribune predsjedništva. Svaki čas bi se ko digao i spuzao se poprijeko, na prstima od noga, mimo sjedala. Malo je ko ustrajao da gleda ministrov govor i da čuje povla-

divańa skupštine. Naprotiv, javne tribune vrvljahu svijetom. Iz tribune senatorske Clenezzi često pogledaše na gospode; nastojaše da ga vide, ali uzalud. Od jednom ministar umuče i sjede. Neki se žamor diže iz dna od dvorane, kao kad se oblak muha na jednom digne s hrane.

— Evo nas, reče kontesa Tarkvinija. Što radi Cortis?

Cortis onoga časa stavljaše na klupu prekrštene ruke, a na ruke glavu. Nije bio ńega red. Jedan drugi ministar ustade da prekaže nekakav izvještaj; pa za ńim časni Magliani, koji je bio pitao samo da počine pet minuta, nastavi svoj govor. Jelena je bila vrlo nemirna. Vidaše da se Cortis ćuti zlo; bojala se da ne će moći govoriti kako bi umio, te da će s toga moralno patiti. Bila bi htjela vidjeti ga da je ustao i da ide s bogom: ljutila se na one zastupnike, ńegove susjede, što se ne miču i ne pitaju ga da nije bolestan, što ga ne svjetuju da se udalji. Dakle Cortis nema prijatelja u čitavom parlamentu? Čežńa je morila da ona side, da ga izvede na dvor. Pomišljaše ne bi li na koji način mogla zamoliti za to T-a. Pozajmi naočnike u jedne gospode do sebe da ga ugleda, da mu namigne, ako je moguće, da dode u tribunu. Ali prije pogleda Cortisa. U onom času neko ga pokuca po ramenima. On se trže, diže glavu. Sada ga Jelena mogne vidjeti lijepo u licu. Bijaše jako ražaren, možda za to što je stajao toliko vremena s glavom na klupi. Vidje ga gdje je izmijenio malo riječi s onim gospodinom što ga bješe dodirnuo i gdje maše glavom u znak odricańa; pak gdje je časkom pogledao put tribune, ne kazujući da je ikoga poznao te se polagano vratio u prijašńi položaj. A onaj drugi ne govoraše mu više, ne vodaše ga odmah izvan parlamenta! T. bješe pažljiv na ministrov govor, ne gledaše nikada na tribunu. Jelena je gotovo htjela sići u ured u ulici „della Missione“ i dati pozvati Cortisa. Ali ne: ako razmišla o svome govoru poziv ne bi bio zgodan. Mogla bi mjesto toga dozvati T-a? U toliko ministar dovrši svoj govor sred pleskańa i *bravo*. Zastupnici sa svih strana zgrtahu se oko ńega. I u tribunama se mnogo čeljadi micalo da izade.

— Draga moja, reče kontesa Tarkvinija, dakle baš ne ćemo ići?

Jelena ne odgovori; možda nije ni čula. Stajaše uspravna

tijela, s rukama na prislonu od tribune, čekajući, gotovo i ne dišući, da predsjednik dâ riječ Cortisu.

— Sada će se dvorana isprazniti, reče iskusni gospodin.

Naprotiv, gotovo svi časni zastupnici zauzeše opet svoja mjesta.

— Časni Cortis ima riječ, reče predsjednik.

Jelenine oči ne hoteći se okretoše na časovnik, što bijaše prama ńoj. Kazivaše tri i pedeset i pet.

Cortis ustade. Sa svake strane od parlamenta, osim sredine, gledahu svi u ń, u raznim položajima, od žive radoznalosti do prezirne nebrige i pretečne presude. U sredini, čije su neke nadute osredńosti bile čule ńegove sarkazme, razgovarahu se i smijahu, uz prkos predsjednikova zvonca; radi čega Jelena zelena grizaše se za usne. On kao da čekaše mir, s tijelom prignutim nad klupom, o koju upiraše ruke. Predsjednik zazvoni još jednom i reče:

— Govorite ipak, časni Cortisu.

Isti čas Cortis poče:

— Treba da zamolim parlamenat..... Zastade, tražeći riječ. Stavi jednu ruku na čelo, pa prihvati iznemoglim glasom:

— Stańe moga zdravļa prinuđava me da, prije svega, molim parlamenat da mi bude blag.

Zastade još jednom, da se možda u sebi napregne, da izazove na kušńu snagu duševnu i tjelesnu. Kao da ńegov glas bješe oživio kada reče:

— Jamačno će parlamenat odgoditi danas svoje sjednice s toga ne mogu odgoditi jedno djelo, koje smatram da sam dužan svojim biračima, svome zavičaju i sebi samome.

— Prije nego izadem iz ove ograde možda za uvijek....“ Kad reče *možda za uvijek*, činńaše se da ga izdaje glas, da mu se jezik zapliće. Izgovori još malo nerazumļivih riječi, i bio bi se srušio na klupu da drugovi ne pritrčaše i ne uzdržaše ga. Čuse jedan krik iz tribune predsjedništva, ali se niko na to ne osvrte. Poslužnici i zastupnici stjecali su se oko klupe Cortisa, kojega odniješe odmah izvan dvorane.

Jelena isprva ne bijaše razumjela, bila se prignula naprijed da razabere riječi koje joj se izmicahu. Ali videći pak gdje su susjedi pritrčali, videći ga gdje je klonuo u ńihove

ruke, skoči na noge, ciknu zagušenim krikom gledajući onamo, gdje su sada gledali svi iz svijeh tribuna, ispružajući se na dvor, peńući se na sjedala, praveći na prislonima vijenac ispruženih pohlepnih lica. Kada Cortisa dva ńegova druga digoše kao mrtva i odnesoše, ona, u tren od oka, a da ni drugi ni ona sama ne mogaše reći kako, otrže se od majke koja sva drhćući bješe je uhvatila grčevitim rukama, izleti iz tribune.

Jedan poslužnik, videći gdje jedna gospoda trči izvan sebe, blijeda i preobražena, htjede je zadržati da je zapita što hoće; ali ga ona odbi zapovjednim pokretom lijepe ruke, prođe dale, te izađe u hodnik u koji vode tribune onoga krila od parlamenta. Hodnik bijaše prazan, nijem. Zaustavi se časkom, ne znajući se snaći na koju će stranu. Tada jedan gospodin te bješe izašao za ńom, stiže je.

— Gospodice, reče on, ne plašite se, ne će biti ništa; hod'te ka gospodi mami, kojoj je takođe malo pozlilo.

Riječ „gospodica", koja u onom času mogaše toliko značiti, bila bi probola Jelenu da joj sva duša i sva ńezina čustva ne bijahu drugovdje. Pričini joj se da čuje zvuk koraka i glasova na lijevu; otrča onamo, ne odgovorivši, i nađe se na vrh velikih stuba te vođe u sobe predsjedništva.

Gomila čeljadi je uzlazila. T. i neki drugi, videći Jelenu, stupiše naprijed, odvedoše je na stranu, da ne vidi Cortisa kojega su nosili gore, za ńima.

— Nije ništa, barunico, reče T. Onesviješćeńe, mala stvar, proći će odmah.

— Ništa, ništa, ponavljaše drugi, budite mirna.

— Gdje je? Hoću da ga vidim, reče Jelena grčevito. Ima li liječnik? Hoću da ga dvorim. Rođak mi je!

— Ali da, ali da, navaljivahu oni, vidjećete ga, dvorićete ga. Ima ministar B., ima G. Sada mu treba samo mira, umiriti se.

Dva tri druga zastupnika pridružiše se im se, napraviše ogradu oko Jelene, dok je u toliko tužna povorka hitno prolazila; ulazila u sobe predsjedništva.

Jelena to primijeti, ne reče ništa, htjede da nasrne put vrata; zadržaše je. Odmah se usprežе, zamoli T-a da pođe do ńezine majke u tribunu; zamoli druge slatko, gotovo smiješeći se, da je puste ući k bolesniku, govoriti s liječnicima. Za

ńu je, reče, neizvjesnost gora od svake bolne zbilje. Tada je pustiše s poštovańem proći. Neko što uzlazaše uza stepenice i ne mogaše je vidjeti, reče glasno:

— Odnijeli su ga onamo? Zla kob; ono je soba bijednoga....

I spomenu nekoga mladoga Lombardanina, vrlo pametna i vatrena čovjeka, kojega je nesreća takode zatekla na ńegovu zastupničkom mjestu i koji je bio umro u sobi u koju su bili ponijeli Cortisa. Jelena ču, zaustavi se časkom, stavljajući ruku na srce, pak ude u jedno tamno predsoblje, puno čeladi koja govoraše ispod glasa. Neko davaše naredaba iz još tamnije sobe na lijevo; iz jedne u drugu poslužnici su neprestano ulazili i izlazili. Malo svjetlosti ulazilo je kroz rastvorena vrata jedne druge svijetle, elegantne sobe. Jelena okrenu na lijevo put onoga gospodina koji davaše naredbe. On joj reče naprasito:

— Jeste li Vi žena? Sestra?

— Ne.

— Dobro, oprostite; sada se ne ulazi.

— Ali hoću da znam.... dočeka Jelena dreždeći.

— Što? Ono, što niko ne zna? Moći ćete ući kašńe. Čekajte tu.

Ukaže joj svijetlu sobu, ude opet k bolesniku s jednim poslužnikom koji bješe tada došao noseći nešto, i zatvori vrata za sobom.

Tada onaj zastupnik koji joj bješe govorio skupa sa T.om, približi se Jeleni, reče joj da se regbi radi o nastupu kongestije u moždanima, svakako ne sasvim lakom, ali ni mnogo teškom. Bjehu položili bolesnika u naslońač te mu prepravljahu posteļu. Uvjeri je da sada ne može učiniti ništa: ńezino će djelovańe za cijelo biti od koristi docnije. Ude s ńom u svijetlu sobu, posadi je na divan, kraj vrata odakle se ne vidaše kako ļudi prolaze u predsobļu.

— Vi se ne ćete ćutjeti dobro, reče on. Biće Vam potreba od čega.

Jelena odmahne glavom, šapne jedno gotovo nerazumivo *hvala*, gledajući žižak koji je gorio na stolu ispred ńe, premda ne bijahu još pet ura.

— Sjednice svršavaju kasno, a ovdje se svjetiļke uvijek rano pale, primijeti onaj samo da nešto reče.

Ona ne odgovori. Nakon malo zamoli ga da se ne muči stojeći ondje s ńom, kada može ostati posve dobro sama. U to ude T. Kontesa Tarkvinija bješe u hodniku gdje čekaše svoju kćer. Jelena oskoči s divana, stiže kontesu koja idaše ispod ruke sa senatorom Clenezzi i regbi jedva se držaše.

— Oh Bože, Jeleno, reče ona, ostav|aš me u ovakom stańu! Hajdemo kući, zaklińem te. Ja nemam više daha, nemam noga: ne mogu činiti ništa, ne mogu stajati ovdje!

— Ohrabri se, mamo, odgovori Jelena. Sada ne ću. Doći ću docnije ako uzmogu; kada se vidi kako je bolest okrenula. Pa ću se vratiti, naravno. Ja sam jaka, mogu ga vrlo dobro dvoriti.

— Oh Bože, a sada ne ćeš?

— Ali ne, sada molim senatora da uzme kola i da te povede u hôtel.

— Promislite, promislite! ponav|aše senator sa svojim poštenim ozbi|nim licem, punim bola. Raspolagajte. Ja ću otpratiti kontesu kući, pak ću doći po Vas, ako hoćete.

— Ne treba, žurno odgovori Jelena. Ja Vam sada baš tačno ne mogu kazati kada ću doći.

— Mislim, šapnu senator, približujući lice ńezinom, da će do koji čas banuti gospoda koja je jutros stigla.

Jelena se uprepasti.

— Ne znam, ništa ne znam, reče ona. Ja ću se vratiti za stalno ovdje na svaki način.

— Jeleno, Jeleno, zajeca joj majka, promisli da ni ti nemaš zdrav|a na odmet.

Jelena se namrgodi, sleže prezirno ramenima.

— Sada idem, reče ona, i šmignu s bogom, iščeze u predsob|e. Čas docnije ušu|a se za nekim poslužnikom u bolesnikovu sobu.

Izade nakon dvije ure, sved veoma blijeda, ali mirna, zadrža se s ńekim časnim članovima predsjedničkog ureda, koji joj ponudiše s najvećom uslužnošću što god bi že|ela; uvjeriše je da će se učiniti sve moguće za Cortisa, o kojemu govorahu s najživ|im poštovańem i simpatijom. Izraziše pak svoje čvrsto uvjereńe da se može smatrati da je bolest već savladana puštańem krvi koje je odmah izvršeno. Jelena zaiska samo da

pošalje jedan telegram, koji upravi kontu Lau, ovoga sadržaja:

„Danijel pòteže bolestan. Trebaš mi ti, odmah."

Otpremi zatim jednu pisanu poruku senatoru Clenezzi, obavješćujući ga da se ne može maknuti, nemoj da bi bila od prijeke nužde svojoj majci, i ude opet ka Cortisu, kraj kojega bijaše sada jedno drugo čeljade: neka duga i mršava gospoda koja je svako nekoliko izlazila da ječi i plače.

Preveo s italijanskoga
Arsen Wenzelides.

XAЏИ-АБРЕК.

— **М. Ј. Љермонтов.** — (Крај).

Хаџи-Абрек.

Љубав!... А да л' среће има
Оном, кога јад прожима,
Који све је изгубио,
Што је им'о и љубио?
Таква срећа крви тражи,
Да јад срца њом ублажи....
Њом се људи тјеше тада,
Кад ишчезне друга срећа,
Кад настане туга већа,
Као што је мени сада.
Та нас срећа често срете
И прати нас живот цио....
Не бих један час освете
За сав свијет испустио!

Лејла.

Ти си блиједа?

Хаџи-Абрек.

Слушај саде,
Давно ј' било, једног брата
Ја сам им'о и тај паде

Од танета Беј-Булата;
У јуначком није бољу,
Већ без славе мучки пао
И освету мени своју
На смрти је завјештао.
Убицу сам брзо стиг'о
И јатаган веће диг'о,
Ал' помислих: »Не, то није
Та освета, која ми је
Завјештана! Зар час један
Да зам'јени живот б'један?...
И он макар нешто љуби,
Нека му се то погуби!«
Свршено је! Зора веће
Затећи те живу не ће.
Гледај како сунце пада,
Смрт ти оно носи сада!...
Кад си данас лице своје
Први пут ми показала,
Срце моје дрхтало је,
На душу ми туга пала.
Све ишчезе... часак ту је,
Да се клетва испуњује!

У самртном страху томе,
Што овлада сада њоме,
Сва блиједа преда њ клече,
А за сузом суза тече:
»Не гледај ме само тако,
»Очи су ти прави пак'о!
»Р'јечи твоје, р'јечи оне
»К'о самрт ме сада гоне....
»Зар ти немаш бар милости
»Спрам створења невинога?
»Зар ни сузе ни жалости
»Не дирају срца твога?
»Рано ми је крај дошао,
»Зар ти није тога жао?

»Остави ми живот, младост!
»Јеси л' знао, што је радост?
»Јеси л' икад љубљен био?
»Јеси л' икад ти љубио?....«

Хаџи-Абрек мрачан шути,
Чело му се само мути:
»Твоје очи не гледају
»Мојих суза, мојег јада....
»Ах!... Боже!... Ах!... нека сада
»Гром и муње... зас'јевају!...«

Сабља с'јевну, у два пута,
Глава јој се отколута...
Крвавом је диже руком,
И оштрицу сабље своје
Равнодушно отро је
Њене косе дивним струком.
Коњ поплашен изненада
У даљину само граби,
И пјена га већ спопада,
А корак му још не слаби;
С гривом му се вјетар титра,
Из копита муња сине,
А он као стр'јела хитра
Већ замиче за планине.

Сунце зађе, тек што није
Ноћ на земљу пала лака;
Са висова кавкаскије'
Уздиг'о се прам облака,
Изнад гора тихо ходе
И без свезе игру воде;
Спрам мјесеца роса пала
На лишћу се заблистала.
Поточић се мутан ваља,
Пјена бије испод траве
И кроз маглу се помаља
Као очи мртве главе.

О путниче, дед полегни
По свом коњу; тјерај само,
Бичем махни, узде стегни,
Да раније стигнеш тамо.
Још те није потјерао
Ни зв'јер какав, ни дух зао,
Ал' се моли, — то је сада
Лијек души која страда.

»Ха, коњицу, добро моје!
»Што си очи оборио?
»Што се плашиш? Камен то је,
»Што га поток угладио...
»Не бојиш се ваљда змије,
»Што се у жбун тамо крије?..,
»Кад сам у крв огрезао,
»Гривом сам је твојом прао;
»Кад сам пута изгубио,
»Избавитељ ти си био;
»Кад се вратим, ја ћу знати
»Достојно те даривати. —
»Давно л' бјеше, када смо се
»Оба млада ми здружили.
»Што си пјеном покрио се?
»Што ми дахћеш, друже мили?
»Тек што мјесец стиг'о није,
»Да дрвета обасјава,
»А за њим се поље крије,
»Гдје у мраку село спава;
»Тамо ватре засијаће,
»Гдје пастири ноћивају,
»У ергели коњи стаће
»Кроз тишину да рзају,
»И око те започеће
»Да се купе, али веће
»Кад ме виде, од стрâ тада
»Побјегнуће сви назада:
»Ми смо, чуће из далека,
»На које се жељно чека!...«

Још сванула зора није,
Аул Џемат мирно снива,
Само старац у њем бдије,
Жељно зору очекује;
Непокретно покрај пута
На камену хладном сједи,
Срца јадна, ока мутна,
У даљину жудно гледи.

»Ко ли је то, што ј' полако
»Низ планину сада сјâ'о?
»Коњиц му је суст'о јако,
»Тек што није под њим пао;
»Под доламу нешто скрио,
»Чврсто руком ухватио.«
И старац се развесели,
Па у мисли себи вели:
»Дар, сигурно, драгоцјени
»Од ње сада носи мени!«

Коњаник је брзо стиг'о,
А коња је оставио,
Па дрхтавом руком диг'о
Дар, што га је чврсто крио,
Рука клону — дар крвави
На зелену паде траву.
Старац гледа — Боже прави! —
Лејлину милу главу!...
У безумном усхићењу
Подиг'о је главу њену,
На уснама предао је
Њој пошљедње муке своје;
Све је своје, живот цио
У пољубац један слио.
Доста су му јадâ вали
Б'једно срце растрзали!
К'о нит стара срце труло,
На пр'јечац је препукнуло,

Неста бора мрачним челом,
Смрт их покри бл'једим велом.
Душа му је одлетила
Тако брзо, да ј' мисао,
За којом је он дисао,
Траг на лицу оставила.

Хаџи Абрек шутио је,
Није му се зачудио,
Па на коња скочио је
И у гори за час био.

До године путници су
У гудури једној били,
Ту су нашли и на вису
Два тијела сахранили,
Обливена крвљу оба,
На челу им печат злоба
Ударила, а тијела
Трунути им већ почела.
Одвратна им бјеше слика
Та два друга — разбојника!
Може бити машта бјеше,
Ал' путници увидјеше
По лицу им траг од рана.
Одјећа им сачувана
Доста бјеше и богата;
Кад су боље загледали,
Познали су Беј-Булата,
Али другог н'јесу знали.

Рељево, маја 1903.

PROLEĆE BEZ SVJETLOSTI.

— Corrado Ricci. —

Mladost ima neobjasnivih tuga. Niko ne može biti preturio vrijeme između petnaeste i dvadesete godine, a da nije osjetio preteških dosada koje se ne dadu tačno odrediti.

Je li bujnost života uzrok ovoga neraspoloženja? Je li duša te se budi na nove osjećaje? Je li srce te ima potrebu da se prigne kojoj preljubljenoj formi?

U ovome pogledu nije istina da su one godine najveselije u životu. Mnogi ne bi ih htjeli opet proživjeti ni za cijelo blago ovoga svijeta.

Čovjeka okupljaju teške misli, a mladić ih sam sebi zadaje; ali između misli i misli umišljena može biti da zadaje najviše boli.

Zašto je mladić u petnaestoj godini onako tužan kad sunce tiho zalazi na pustome polju? Zašto prebira na nebu oblake i u nestalnosti njihovih profila razbira rijeke i brda i slike koje se polagano raspršavaju? Zašto nekih dana onolika želja za plačem bez ikakva uzroka?

I sve se ovo događa mladićima zdravim, jakim, dobro razvijenim, jer je kod nesretnijeh sa svim razumiva žalost i u lepšim godinama. Žućkasta bljedoća grbave djece često je plod neprestanoga nezadovoljstva koje ih draži. No ko može ostati hladan gledajući pred sobom slijepo dijete? Kako je duboko tužan onaj posmijeh te steže njegove usne, kada diže lice put neba koje ne vidi? Zašto je onim jadnicima, kojima je zakraćen očnji vid, milo stajati na suncu?

Nema radosti ni žalosti djetiće, u koju ne bi bilo ugodno ili korisno udupsti se.

Ludo je ispitivati držanje ljudskoga srca, kad je naučilo pretvarati se. Treba zagledati u čovječiju dušu dok je rastvorena kao ninfea na površini vode, jer, kad je ljubav takne, utaja se i sakrije.

Nekada bi u Boloji slijepu djecu naučili strugati uz violin. Danas ih je milostiva briga nekolicine ljudi sakupila u zavod, gdje se uče svemu što slijepac može da nauči. I ako ne

svi, mnogi udaraju klavir, i ne udaraju ga bolje od zdrave djece, jer je predrasuda da slijepac bolje osjeća muziku.

Jedne večeri, u nekoj kući gdje se igralo, vidjesmo jednoga od ovih bijednih slijepaca te, plaćen, udaraše igre uz tarlabuku i veselje čeljadi koja ne razumijevaše njegovu nesreću. Njegova nas nazočnost rastuži na nevjerovatan način, te ne mogasmo dalje da uživamo u lepotama ondje sakupljenim. Posadismo se kraj slijepca i ostadosmo tu skoro cijelu večer, ne skidajući oka s njega, obuzeti njegovom teškom nesrećom.

Udarajući, micaše samo rukama i prstima. U ostalom, a zašto bi i sagibao glavu, kad mu ništa ne može kroz oči u pamet da ude? Rodio se slijep i s osjećajem svjetlosti falila mu je svaka želja. Ne bješe nikada vidio lica svoje matere; ne bješe nikad srio ženskoga posmijeha. Uzalud je za ń proljeće bacalo travu po bregovima, i posipalo svaki obronak cvijećem. Uzalud su oblaci nebom prolazili i u večer zvijezde sjale.

Tmine ga bjehu opasale, a u tminama niko se ne kreće.

*

Slijepac sviraše na dugo, bez prekida, uprav bijesnom tačnošću ritma. Gospodice nalažahu da se ovako divno igra, i poneka milostivija, prolijetajući valcerom mimo ń, nade vremena da mu dovikne: „Dobro .... nastavi .... nastavi ....“

I slijepac je nastavljao, ne sagibajući se. Samo je njegovo lice ostavila ona obična bljedoća i obrazi mu se zaplamtješe od truda i mile mu pohvale. Na njegove usne bješe se navukao tužni posmijeh. Rekao bi da je mučenik.

Kadril mu je donio živo pljeskańe. Udarao je sa zanosom koji brzo prijede i na igrače. Svi se bijahu podali veselju, srdačnosti. Riječi i posmijesi, stiskańe ruka i pogledi puni žara susretahu se i izmjeńivahu neprestano, a velik dio zasluge za to pripadaše bijednome slijepcu.

Je li to prvi put bilo da ga obasipaju hvalama? Lagano drhtańe prsta odavaše njegovu uzrujanost. I kad nije udarao, stajaše nepomičan pred klavirom. Malo počine, pak kao intermezzo, koji bi usred radosti potsjetio da duša ima vječnih tuga, započe polako „Proljetnu Pjesmu“ Roberta Schumann-a.

Gospodice u to prolažahu ispod ruke sa svojim kavalijerima u *buffet*. Dvorana se ispražńivaše, a muk i odnosna tišina nastajaše sve naokolo.

Nakon malo časaka, kod slijepca stajaše samo jedno čeljade sve proniknuto ńegovom nesrećom.

„Proljetna pjesma“, koju je on udarao, onaj čas činńaše neobičan utisak. Slijepac je loše udarao. Čas bi udarao polako kao za sprovodom, a čas bi se zanio pa kretao tako brzo prstima da ti je postajalo neugodno.

Zašto je tako radio? Ńega za cijelo naučiše s tačnim tempima; ali, polako, uslijed strasnih trzavica, pjesma se bila preobrazila te se prelamala na ńekim mjestima u jecańe, u krik tuge, a za tim dolažaše glavna melodija u svome čistome razvitku ljubavne pjesme.

On ne poznavaše proljeće svijeta i s toga nije mogao da razumije svu slast od pjesme. Ńegova bol, ńegovo nesvijesno protestovańe protiv prirodne nepravde regbi da se izražavahu grčevitim načinom udaranja. Činńaše se kao da je u sebi mislio: „Zašto ću da pjevam tebi hvale, o prirodo, kad si mi ti sama skrila svoju ljepotu? Pa je li istina da ti, koja si me u tamu zakopala, umiješ stvarati stvarî svijetlih i lijepih? A, ima li pak svjetlosti? Ima li lijepih stvari?

I tužna pjesma Schumann-ova razlijegaše se i dalje u pustoj gluhoj dvorani, a bijedni slijepac mislaše da su oko ńega skupljene mnoge mile djevojke, one koje su ga malo prije oduševile, te da ga slušaju u pobožnu múku, i da razumiju svu dubinu ńegove tuge, svu neizmjernost ńegove nesreće, pa da mu poslije, utješljivom riječi, donesu srcu ono proljeće koje on nije mogao vidjeti a koje je cio svijet do neba uzdizao.

Ali svijet, bijedni slijepče, nema mnogo ustrpljeńa za nevoljne. Malo je, vrlo malo blagih duša koje poznaju božiju riječ o milosti i utjesi!

Pjesma je svršavala. Svršavao je tvoj prosvjedni vapaj, a nikoga ne bješe oko tebe.

Kako je bilo nepomično tvoje lice, ostaše nepomične i tvoje ruke i tvoji prsti, a ti si možda čekao da te kogod počasti povladivańem ili i samom blagom riječi, ili da te kogod

po glavi pomiluje, kao za uspomenu tvoje majke, umrle prije vremena, radi neprestane tuge da te je slijepa na svijet dala.

Ali si se osjetio sam i dvije ti se suze spustiše niz lice. Oči tvoje ne znadoše za svjetlost, ali poznaše plač.

Dubrovnik. *Preveo s italijanskoga*
K.

BRATOVŠTINA SV. NIKOLE U CAVTATU.

PRILOG

crkvenoj historiji republike dubrovačke.

— **Vice Adamović.** —

Čitajući učeno djelo pok. D.ra Kosta kneza Vojnovića *„Bratovštine i obrtne korporacije u republici dubrovačkoj“* (izdaće Jugosl. Akadem. u Zagrebu, 1899-1900), čudom sam se čudio, kako vrijedni pisac ne iznosi baš nikakve bratovštine iz Cavtata, najpitomijega mjesta u cijeloj nekadašnoj dubrovačkoj državi, tim više sam se tomu čudio, što i sam pisac priznaje, da je bratovština imalo biti u svim predjelima države i kod svih župa.[1])

Nego, razmišljajući o stvari malo duble, dodoh odmah do zaključka, da pošto je Cavtat, kao dio Konavala, dospio pod vlast dubrovačke gospode stoprv XV. vijeka, starinskijeh bratovština tu odista nije moglo nikako ni da bude. A kad republika zavlada i ovijem krajevima, onda su gospoda imala hitnijih posala, nego da nastoje oko osnivańa bratovština. Dapače oni su puštali da taj posao izvede duh vremena, e su znali, da će novo stečeni krajevi i u tom pogledu, prije ili poslije, otići za stanovništvom glavnoga grada, koji je predńačio u svemu i podavao pravac i ostalijem krajevima države. Vlada je s toga prvo i prvo nastojala, kako će da najzgodnije utvrdi nove teritorijalne tečevine, te je u tu svrhu 1430. god. započela fortifikatorne radńe u Cavtatu.[2]) Tek onda, kada republici pođe za

[1]) Upor. naznačeno djelo, sves. I. str. II.
[2]) V. „Slovinac“ 1879, str. 58.

rukom, da svlada sve poteškoće radi stalna posjeda Konavala, i kad se katolička vjera bila čvrsto uvriježila među onim stanovnicima, koji su, kako je dobro poznato, isprva pripadali pravoslavnoj crkvi,[1]) moglo se početi misliti o osnivańu raznijeh bratovština, bilo po inicijativi svećenstva, ili po zauzimańu samijeh svjetovńaka. Valalo je dakle, da se prije svega pretvore pravoslavne crkve u katoličke, ili da se podignu nove ondje, gdje ih prije nije bilo, pak da se osnuju pojedine parohije i kapelanije.

Kao pioneri, kojijem je bilo da prokrče put za pokatoličeńe novo pridruženijeh zemalja, isticali su se revnošću oci Male Braće (franćeskani, franevci). S toga vidimo, da netom su 1427. god. Pero Lukarić, Mato Đorđić i Federiko Gundulić, u ime vlade dubrovačke, zauzeli onaj dio Konavala, što im bijaše ustupio bosanski velmoža Pavlović, još te iste godine Malobraćani grade manastir sv. Vlaha u Pridvorju,[2]) a to se zgodi pod arhiepiskopom Antunom da Rieti, koji je takođe bio sin reda Malobraćana. Parohija pak sv. Srda i Baka bi osnovana 1584. godine,[3]) a to pod arhiepiskopom Rafom de Bonelli iz Barlete, dok na Stravči parohija sv. Đurđa bi postavljena stoprv 1620. god.

Isto se tako postupalo i u Cavtatu, biva, prvo se nastaniše Malobraćani, pak se tek docnije uredi i parohija. Godine 1484. vlastelin Frano Gučetić, prozvan Širić, podiže ovdje manastir Male Braće na čast Gospe od Snijega,[4]) a da je parohija

---

[1]) Appendini I. str. 32. — Engel, str. 160. — Ivanović, str. 43. — Kuzmić str. 13. — M. Ban *„Zércalo poviesnice dubrovačke“* str. 145., gdje se između ostaloga čita: „.... oni su (t. j. Dubrovčani) preveli sa grčke na rimsku crkvu žitelje Konavala i Rata“.

[2]) Canalium Conventum S. Blasij Frcs. ædificaverunt cum ælemosinis, et proventibus Bastiarum Canalium An. 1427“. Iz starinskoga rukopisa moje zbirke.

[3]) Bulla instit. Parochiæ S. Sergij in Canali a S. Matteo Stephani de Gradi dotante. — D. C. 1584 in 88 f. 110.

[4]) „Epidauri Conventum S. M. ad nives ædificavit Nobilis vir Fran.us de Gozze, dictus Scirich ex proprio ere, ibidem re.pto (ut majores tradunt) ibiq. est sepultus ante Altare Majus, Cujus principium et ædificatio fuit anno 1484“. — Iz naz. izv. — Uporedi: *Kuzmić*, Cenni stor. sui Min. Osserv. di Ragusa str. 26.

sv. Nikole mnogo docnijega postanka vidi se po ńezinoj matrikuli, koja se započińe stoprv 1712. god.

Ovo zakašńeńe pri zavedeńu parohija može se smatrati jedinim uzrokom kasnog uvedeńa bratovština po Konavlima. To nam tumači i razlog zašto marļivi Dr. Kosto Vojnović po cijelim Konavlima nije iznašao nego samo dvije bratovštine, a to onu sv. Mihajla u Gorńim Mrcinama od 1754. god. te onu sv. Ivana u Vatasima od 1762. god. To nam također tumači, zašto gore hvaļeni pisac nije spomenuo, niti je mogao da spomene baš nijednu bratovštinu u Cavtatu.

Nego, nazad malo vremena, sreća me nanese na neku knjižicu, što, između ostalijeh, nabavih kod poštovane porodice pok. Prof. Jaka Podića, s kojom je porodicom bio u srodstvu pok. Dum Niko Đurjan. Sva je dakle prilika, da je ovaj uzoriti svećenik istu knjižicu odaklegod imao i čuvao. Knjižica je u vel. 8-ni na žutkastoj hartiji, kroz koju se vidi vodeni znak, što se ipak dobro ne razabira. Napisana je u italijanskom jeziku, a samo natpis joj bi sastavļen ovako:

Matricula Confraternitatis
S. Nicolai
de
Zaptat
De MDCCI.

Stranice nijesu označene brojevima, a ima ih u sve jedanaest napisanijeh, a tri su prazne. Broj redaka nije na svakoj stranici jednak, pošto je pismo negda krupnije, a negda sitnije.

Odmah na prvoj napisanoj stranici postavļen je znak krsta uz obične pokratice (sigle) presvetoga imena Jezusova, ovako:

I. ✝ .S

Za tim dolazi uvod, iz kojega se razabira, da su ovu matrikulu izradili još 1695. god. kapetan pomorski Luko Šodrńa, Luko Kazilari, Pero Šeić, Niko Làla i Frano Bratić.[1]) Knjižica je

[1]) U originalu, starom dubrovačkom ortografijom, ovako: Capitan Luca Sciodargna, Luca Casilari, Pietro Sceich, Niccolò Lalla, e Francesco Bratich.

razdijeljena na 35 poglavja (capitoli), što su označena rimskijem brojkama.

Na prvi bi se mah reklo, da je ovo samo osnova ili prvi sastavak matrikule, jer nije bila odobrena od vlade, kako što nije bila odobrena ni ona sv. Nikole u Stonu,[1]) jer ni ova ni ona ne nose službene izjave autentićitati, kako se obično vidi na drugijem sličnijem matrikulama. Ali, sa svijem tijem, ja cijenim, da su toliko stońska, koliko i ova naša matrikula imale zakonitu vrijednost i da su odnosne bratovštine zbiļa postojale, te da su se vladale po spomenutijem matrikulama, jer bi republikanska vlada kadgod posve docna odobrila bratimske ustanove, kako n. p. matrikula bratovštine sv. Vida u Trstenomu bi odobrena stoprv nakon tri stoļeća!!![2])

Cavtatska je bratovština bila za muške (braća, fratelli) i za ženske (sestre, sorelle), a nije se gledalo koliko im je godina imalo biti za primańe u bratstvo, samo što su bili dužni da isplate nekoliko (?) grošića ulaznine.

Cil je bratovštine bio pohoditi, a do potrebe i podvoriti bolesne članove, pokopavati svoje mrtve, moliti se za pokojnu braću, očitati sv. misu o ńihovoj smrti, a na dan sv. Đurđa očitati misu za sve izumrle članove i za žive (XXII).[3]) Člana, koji bi preminuo izvan mjesta, imala su braća prihvatiti i pokopati, bez obzira na udaļenost mjesta, gdje bi člana smrt zatekla (XXIV). Bratovština je imala svoj vinograd i drugijeh zemaļa, te je bilo zabrańeno nanijeti štete ńezinu imańu (XXXII). Uz to se još išlo u prošńu vina po braći, a svak je mogao dati koliko bi ko bio jaki (XV). Novci bratimstva nijesu se mogli potrošiti na jelo i piće, nego za pomagańe siromašnijeh članova (III) i za nabavļańe dublijerâ (IV); ali se nije smjelo ni u što da troši, dok to ne bi zapovjedio gestalad[4]) ili suci (VII). Svaki

[1]) V. Dr. K. Vojnović, op. cit. str. VII. i 8.

[2]) Dr. Vojnović, op. cit. str. XVIII. i 95.

[3]) Ima bogomoļa sv. Đurđa i staro srpsko groblje na Brijegu od Cavtata. I sad kopaju u to groblje ako koje pravoslavno čeļade umre u Cavtatu, doseļeno ili po slučaju da se ondje namjerilo, jer u Cavtatu pravoslavnijeh nema.

[4]) Ital. *gastaldo*: granger, marguiller d'une Confrairie, glavar od bratovštine, starješina.

prekršaj proti propisima pojedinijeh poglavlja bio je kažnen novčanom globom; globe su išle na korist crkve (XXXV).

Bratovštinom je upravljao kapituo, a ovaj se sastojao od gestalda, od dva degalda i dva suca, koji su se birali po većini glasova (*per bussolo e balle* XVI).[1])

Tudin (stranac) nije mogao biti biran za časnika, niti je imao pravo birańa (IX). Ovo je isto naglašeno i u matrikuli stońskoj o presv. sakramentu, gdje je istaknuto, da taj običaj postoji kod svijeh bratovština u prejasnoj republici. K tomu učeni pisac Dr. K. Vojnović, u opasci na dno str. XXIX. pridodaje ovo: „Ovako isključivańe bijaše strogo provedeno od vlade u svakome području javnih posala od najvišega do najnižega stupńa".

Cavtatska je bratovština imala pravo da predloži arhijepiskopu popa, što je želela dovesti za paroha. Odabrani se paroh nije mogao odreći parohije, a da ne bi za tri mjeseca prije javio braći tu svoju namjeru. Isto tako i braća, kad ne bi bila zadovoljna s parohom, imala su ga obavijestiti tri mjeseca unaprijeda (XXXIII).

To je u glavnijem potezima sadržaj cavtatske matrikule; a što je uprav dalo povoda zavedeńu bratstva sv. Nikole, lasno je dokučiti, kad se promisli, da su Cavtaćani bili uvijek odani pomorskomu životu,[2]) pak svaki pomorac na osobiti način štuje

---

[1]) *Kapituo* po ital. *capitolo*, crkvena riječ za skup kaludera, koludrica i za zbor kanonika i braće. Tako se zove i mjesto, gdje se sakupljaju. *Degaldo* također ital. riječ, ali, čini mi se, pokvarena od *decano*. — U stońskoj se bratovštini nazivlje *degaono* (V. Dr. Vojnović, op. cit. str. 12. i 13.); u onoj sv. Stjepana u Rijeci *degano*, a isto tako i na Lopudu (V. Dr. Vojnović, op. cit. str. 59, 66), a u nekijem stoji pravilno: *decano*, dok i bratovština sv. Đurđa ima svoje *degalde* (V. označeno mjesto, str. 86).

Otac Appendini u poznatom djelu „Notizie istorico-critiche" ecc. u jednoj opasci na str. 57. T. I. piše, da se *decano* kod seoskijeh bratovština zvao inače i *kaznac*.

[2]) Ako je istina, što nam starodavna legenda priča o Kadmu, onda je stalno, da su stari *Partani* (Epidauritani = današńi Cavtaćani) bili od pamtivijeka odani pomorstvu. Pa i kad je iza velike trešńe (1667.) opet oživjelo naše trgovačko brodovlje, nalazimo prvoga kapetana, koji je u ono doba svoj brod odveo do Žmirne, jednoga Cavtaćanina, a taj je bio kapetan Kazilari. Upor. Appendini „Notizie istorico-critiche" itd. I. 225.

toga velikoga svoga pokrovitela i parca. Ipak mi se ne da zaglaviti ovu raspravicu, a da ovdje ne iznesem osobit neki slučaj, koji je takođe mogao biti potakao Cavtaćane, da u rodnom mjestu uvrježe bogoljubno štovańe prema sv. Nikoli utemeljeńem spomenute bratovštine.

Dubrovački pop Tomo Ivanović pripovijeda taj slučaj evo ovako: »Hođahu jednom iz Captata u grad Dubrovnik četrnaesterica u plavi, kad ti čas dunu siloviti vjetar, koji razdrije »joj jedra, ote joj dio vesala i ńu zanije u dalečinu morsku. »Pri temu jadu ona tužna četrnaesterica uzeše vapiti pomoć »B. Gospe, S. Vlasi i S. Nikole, komu moljahu se iz srca go»voreći: S. Nikola, putniče, pomozi nas. U to bi im ugledati »sred morskijeh valova svjetlost, koja, približivajući se k ńimi, »okruži im plav i učini tišinu okolo ńe za dvije pedi širine i »po tom tišini ona slijeđe hoditi, kamo je vjetar i more silo»vahu. Drugi dan dođe ta plav u Bar, gdje počiva tijelo S. Ni»kole. Kad oni obaznaše, da tu bivaju moći ńihova oslobodi»tela, udilje puni veselja otidoše u ńegovu crkvu zahvalit mu »na milost i prid svijem pukom spovijedahu čudo«.[1])

[1]) „Pravovjerstvo starijeh mladijem Dubrovčanom na izgled". U Dubrovniku, 1804, str. 109.

JAN HUS.

— **Kosta Majkić.** —

III. (2)

Karlo IV. — Universitat Praška. — Prosvjeta u Češkoj. — Život duhovništva. — Valdhauzen. — Milič iz Kromjeržiža. — Matija iz Janova. — Gospodarske i socijalne prilike.

Potrebito je zaustaviti se na pretходnicima Husovim među samim Česima i s toga, kako se ne bi pomislilo, da Hus u svojoj rođenoj zemlji ne imaše baš nikoga, ko bi bar donekle uravnao put, kojim će on poznije poći. Pretходnika Husovih bilo je u češkom narodu više, ali mi ćemo, na ovom mjestu, obratiti pažńu samo na neke,

Година 1348. има за Чехе нарочит значај; те године оснива чешки краљ Карло IV. универзитат у Прагу. Карло IV. био је просвијећен владалац; дуже времена бавио се он на наукама у Паризу и ту се упознао с читавим знањем ондашњега свијета. Сасвим да тај владар бијаше Њемац, опет га Чеси убрајају међу највеће и најзаслужније своје краљеве. Ја држим да Чеси и сувише прецјењују Карла IV., који је без сваке сумње допринио врло много да се чешко краљевство подигне духовно, политички и материјално, али с друге стране тај владалац био је Њемац и, као такав, он је ишао на руку колонизацији Њемаца у Чешкој; потпомагао је да се они у Чешкој још боље одомаће и да достигну политичку превагу над Чесима.

Не може се за Чехе рећи, да су они у свему подједнако напредовали с другим народима западне Европе; ти народи све до краја XII. стољећа надмашиваху Чехе културно и просвјетно. Тек под крај тога стољећа код Чехâ се појављује живље културно дјелање, и они се за непуна два вијека изједначише са својим сусједима. Да Чеси у половини XIV. стољећа културно бијаху доста зрели, доказује нам и то што Карло IV. баш у Прагу подиже универзитат а не у којој другој њемачкој вароши. То није од малога значаја, да се у чешкој пријестôници подиже свеучилиште прије но игдје у средњој Европи и раније но и у самим њемачким државама!

Кад је већ свеучилиште подигнуто у Прагу, тим је и чешка просвјета добила јачега полета, и ако свеучилиште није било само чешком својином; напротив, том институцијом више су господарили туђинци, навластито Њемци, него ли Чеси. Али, поред свега тога, Праг постаје матицом цјелокупнога чешкога просвјетнога живота. Већ можемо унапријед претпоставити, да је у Чешкој прије подизања универзитати било манастирских, катедралних и других школа. Да је то истина доказује и то, што већ у XIV. вијеку знање св. Писма бијаше веома раширено по Чешкој. То нам у исто вријеме свједочи, да Чеси имаху већ тада доста родољубивих свећеника, који нијесу за гријех држали свом народу на рођеном језику не само тумачити божије учење, већ га и упућивати, да и сам чита божји закон. Разумије се да таких свећеника није било

много, јер свећенство и у Ческој, као и по другим земљама на западу, главну бригу вођаше како би присвојило што више имања и што угодније без икаквога напрезања живјело. За владавине Јана Луксенбуршкога и Карла IV. чешко духовништво имаше огромна добра; скоро једну трећину земаљских посједа држаху духовници у својим рукама. Читаве тисуће тежака и паланчана бијаху обвезани плаћати духовној господи у новцу и природи разне намете, а сјем тога још су морали вршити разне службе на добрима надбискупским, манастирским и деканским. Исто онако рафиновано као и свјетска господа знало је и духовништво гулити своје поданике и једнако их оптерећавати све већим дажбинама. Невољни тежак морао је за своје духовнике плаћати и ону порезу, која је била прописана од стране свјетске власти на земљиште што је припадало духовницима свјетским и манастирским. Само примјера ради наводимо, да је прашки надбискуп имао у својој моћи преко четири стотине села и варошица, а то у самој Чешкој, а у Моравској припадаше му варош Козетин са свима становницима, а тако исто и варош Аухе. Само новчани дохоци надбискупа у Прагу изношаху сто и једанаест тисућа круна, што је значило у оно вријеме огромну своту. Арцибискупови дворани, по тврђењу самога Палацког, тога најкомпетентнијега чешкога хисторичара, надметаху се, што се сјаја тиче, с дворанима краљевим. Исто тако грдно благо имао је и каптол прашки; њему припадаху и сребрени мајдани у Кутној Гори. Нијесу ни калуђери заостајали, јер сви манастири имаху грдна добра; сам манастир св. Венедикта у Бржезнову имао је осим зграда и дворова још и стотину села и варошица у Чешкој и Моравској.

У то вријеме, ко је год желио да живи без труда и напора, а о зноју радне класе народа, требало је само да обуче мантију, па да се даље ни о чем не брине. Већини људи некако је у крви да лете за готовим залогајем; с тога нас нимало не изненађује, да је само при храму св. Вита на Храданима било око 300 (као што се види та црква готово толико бројаше слугана, колико је у години дана), а при цркви вишеградској преко стотине свећеника.[1]) Понављамо: мантију,

[1]) Обје су цркве у Прагу.

с малим изузетком, тураху на се сви они, којима је била душа за столом се изобиља сладити а — смрт радити; и доиста ти су се сви добро и гојили и појили, док су се други за њих знојили.

Из овога што рекосмо није никаква мука видјети, да је у чешком краљевству на мјесто ваљаних и свом послу преданих духовних пастира било много трутова и готована. Е, па какво чудо онда, да се и у Чешкој појављује реакција противу тих, како би се то код нас рекло, и преко јего, тијелом крупнијех а духом и моралом ситнијех духовника.

Први, за кога знамо да је отпочео јавно карати пријеступе духовништва чешкога, био је Њемац Конрад Валдхаузен, родом из Аустрије. О њему се зна да је г. 1349. посвећен за свећеника, и да се идуће године неко вријеме задржавао у Риму. Прве године своје свећеничке службе живио је у Бечу, а тек г. 1360. или 1362., на позив краља чешкога Карла IV., долази у Праг, гдје је послије двије године добио парохију. Валдхаузен је проповиједао у Тинском харму. Премда је своје проповиједи држао на њемачком језику, опет храм свагда бијаше дупке пун.

Валдхаузен не задовољаваше се да своје вјерне поучава како ће живјети, већ он иђаше још мало даље, па пламеном ријечју осуђиваше оне свећенике и монахе који бијаху свету дужност, те су је на своја леђа примили, са свијем пренебрегли. Ваља да је он те црне птице жестоко шибао, јер се оне брзо на њ дигоше и подигоше толику силну грају, да се држало е ће да га рашчупају. Валдхаузен позиваше народ да се каје и упућиваше га побожности. Како је његова ријеч дјеловала показује нам случај с Ханком Пајером. Овај Ханек бијаше због својих досјетака и разузданости познат читавоме Прагу. Он се није устручавао у пô цркве напасти на образ дјевојкама. Али, једном чувши у Тинском храму проповиједь Конрадову, ова га толико потресе, да је ступио пред проповједника и покајничким гласом молио за савјет, како да се ѣслободи од почињених гријеха. Али није сâм Пајер; било је још и другијех на које утјецаше жива ријеч Конрада Валдхаузена.

Док Валдхаузен постајаше све омиљенији у народу, дотле прашко духовништво све јаче ропташе противу њега. Нарочито

т. з. рехољици и доминиканци ненавиђаху Тинскога проповједника. А и невоља им је била. Како Конрад дође у Праг, цркве у којима они служаху мало по мало опустјеше; овце пребјегоше новом пастиру, а стари пастири, оставши без стада, скочише на новога, као на вука који им је стадо разграбио. Августински и доминикански калуђери бијаху прије у завади, али кад стадо и једне и друге одбјеже, они се одмах измире, те противу Конрада подигну тужбу пред Арноштем, бискупом Пардубичким, а ваљада послије и пред светим оцем. Да у кратко наведемо, зашто они Конрада окривљиваху.

У тужби стоји: како Конрад проповиједа да су вјечно проклети они који примају ма чије синове и кћери за новац у манастир, а тако исто и они, који за новац дају кога у манастир; како неки свећеници и калуђери не проповиједају, јер ништа не знају; у монашком реду је много и таких, који су одани пијанству; како се за сиротињу ништа не старају, већ сами све поједоше и попише или дају другим калуђерима, који су јаки и сити, и увијек више имају но што им је нужно. Још наводе у својој тужби удружени непријатељи Конрадови: како је овај казао, да су монаси сулуди, јер се држе за свеце, и то само зато, јер су били свеци они који су основали њихове редове.

Конрад се није тих оптуживања бојао; он је и надаље осуђивао моралну прљавост тојних калуђера. Карло IV. остао је наклоњен Конраду све док овај поштени Њемац није умро, а то је било 8. децембра 1369. године. Многому је око засузило за овим ваљаним и достојним служитељем Христовим, само је Августинцима и доминиканцима, којима он бијаше трн у оку, спао тешки терет са срца.

Још за Конрадова живота појавио се још један знаменити проповједник слова божијега, али тај проповједник није био Њемац већ прави Чех, по имену: Милић из Кромјержижа. Овај Милић ваља да је био вјешт, бистар и окретан човјек. Он заузимаше врло угледне положаје: био је секретар краљевске канцеларије, каноник код храма светога Вита и архидјакон. На један пут остави он сва та топла мјеста, да оде у самоћу, ријешивши се да у будуће живи у сиромаштву и покорности и тако да Христа насљедује.

Одлука Милићева доста је неповољно утјецала на Арношта, Пардубичкога бискупа, који покуша не би ли одвратио Милића од тога корака овим ријечима: „Господине Милићу, та зар ви можете што боље чинити, него ако својем сиромашном надбискупу помогнете, да пасе повјерено му стадо. На то му је Милић одговорио, како он не жели сједити на првим мјестима, већ је рад покушати, да ли је са проповиједу божијега слова кадар бити од веће користи народу. Најприје Милић оде у Бискупске Теньице и ту се вјежбаше у проповиједању. Послије пô године дође у Праг, гдје отпоче јавно проповиједати, али у почетку без велика успјеха; многи му се чак и подругиваху. Но то њега не омете; он проповиједаше даље. И благодарећи својој стрпљивости и издржљивости, у проповиједању дотле се усавршн, да га народ радо слушаше као и Валдхаузена, а Чеси још радије, јер им проповиједаше на материнском језику. Милић, желећи што већем броју људи бити од користи, отпоче учити се и њемачки, како би се могао старати и за спасење њемачких душа. У први мах све своје њемачке проповиједи мораде написати, па их пред Нијемцима читати. Послије дужега рада, вјежбања и учења наступи олакшица. Милић проповиједаше противу охолости и шкртости; ту гледаше коријен свакога зла. Својим проповиједима изазове противу себе негодовање прашкога надбискупа, Јована Очке, који га даде чак затворити. Али по налогу Карла IV. Милић би брзо ослобођен. Ово заузимање Карла IV. за слободоумније проповједнике доказује да је овај владар био заиста просвијећен. Он је био и много сношљивији од оних којима би сношљивост далеко боље доликовала. Милић је једаред, кад Карло IV. бијаше назочан, држао проповијед о Антихристу и његову доласку на земљу, па показавши руком на краља рекао је: »Антихрист је већ међу нама, ено га; то је сам краљ!« Карло IV. није зато над проповједником срце своје искалио нити је икакву освету тјерао. Али за то на Милића бијаху кивна његова сабраћа, калуђери и свећеници. Они га чак оцриниše код папске столице у Риму. То је било негдје 1368. год. Милић узе шљаку у руке, па онако апостолски отпутује у вјечни град, да се оправда од пањкања. У Риму оста подуже времена, јер му је ред било чекати Урбана V, док стигне из Авињона. Милићев дух није могао ни у Риму

мировати. И ту он гласаше Антихриста. Прохтјело му се да о доласку Антихристову проповиједа чак и у чувеној цркви св. Петра у Риму. На вратима од те цркве прилијепи тако звани intimation, чим је обзнанио о чем жели проповиједати. По проповиједи Милић би одведен у тамницу, у којој још раније, по заповијести суца над јеретицима, бијаше затворен. У том је стигао и папа из Авињона. Ваља да по његовој наредби Милића пустише из затвора те су с њим по том доста благо поступали. Оправдавши се пред папском столицом, врати се у Праг и по смрти Конрада Валдхаузена настави своје проповиједи у Тинском храму.

У Старом Граду (то је једно одјељење од Прага) живјело је неколико стотина блудница. Милић предузе да ове жене тргне из брлога, у који бијаху запале. И доиста не прође дуго, а све ове пале жене одрекоше се непоштенога занимања и покајнички, са сузама у очима, мољаху Милића нека се постара о спасењу њихових душа. Милић се стараше о издржавању ових жена, пошто су већ биле напустиле мјеста у којима живљаху. Он доби од градске општине и некакве куће на дар, у које је понамјештао 300 жена, што се одрекоше свога пријашњега живота. Он је управо просио и прикупљао милодаре, и на тај начин ове кукавице хранио.

Некако г. 1373., опет духовништво диже вику на Милића и оптужи га по други пут пред св. столицом у Авињону. Милић се опет крете на далек пут, да се оправда пред папом Гргуром XI. У Авињону узе Милића у заштиту кардинал Албано. Ваља да од велика труда и испосничкога живота, Милић, пошто се и по други пут бијаше оправдао пред папском столицом, подлеже болести и умрије у Авињону г. 1374. С болесничке постеље каза у перо два писма, која посла Чесима. У њима их моли да живе онако као што их је учио. Једну књижицу, у којој осуђиваше моралну кварез у свећенству, турише под Index librorum prohibitorum. Тако је докончао тај добри и побожни човјек.

(Наставиће се).

ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Наши Поморци. I. Мали. Написао Б. Ђ. Поморац. Биоград. 1903.

По тиху мору и прекрасну времену упућује се из Грушкога пристаништа »Јунак« да преплови дубоко море и послом да се сврати до Њујорка, а одатле да оде до Квинстона; на њ се укрцава мали Марко Мрча из околине дубровачке да започне своју поморску каријеру са чином »малога«, те да куша како је тврд поморски крух: ово би била садржина горње књиге, која би имала да буде тек први дио цијеле радње коју је писац намислио да изда, не би ли њоме упознао Србе с копна са животом помораца.

Да »маломе« не би огорчао живот одмах при првом путовању, писац се постарао па му је дао до Њујорка лијепо вријеме; а да се нама читаоцима тај дуги пут од 48 дана не би досадио, настојао је да нас, уз тумачење маневара на броду и уз друга поучавања у поморској струци, забави различитим лијепим и умјесним шалама и анегдотама из поморскога живота, причао нам је своје згоде и доживљаје а потрудио се да нам опише и по који крај; хтио је да нас упозна и са ћуди и осјећајима помораца, али, уза све то, нама је било мало необично (и ако смо знали да путујемо за поуку више него ли за забаву) без љубавних епизода, без заплета, без новости, па смо радосно чекали да угледамо крај, да дођемо у Њујорк.

У Њујорку нијесу нам доходили на памет социјалистички проблеми ни велика економско-политична питања, па о њима нијесмо ни ломили главу, већ смо настојали како обични путници, да се, иза дуга пута, науживамо удобна живота, да разгледамо све што је боље у том великом граду и кад се свега наситимо и трсимо после, да се с њиме растанемо без икаквих мука а да нам срце за њим не гине.

На новоме смо се путу добро прољуљали, доста напатили и имали велике муке, около једара (тражећи их у рјечнику), али зато, кад пред Квинстон стигосмо, бијаше дивна ноћ. »Мјесечеви блиједи зраци пролијеваху се у бистрој води, коју сијецијаше наш „Јунак“, правећи себи с бокова сребрни накит,

koji se pružaše daleko za njim, kao da su vile sipale biser, da bi zabilježile prolaz dubrovačkoga klipera.«

U Kvinstonu smo ostali malo stranica, a odatle gdje ćemo, kazaće II. dio, »Mladić«.

Nama se čini — a neka nam se ne zamjeri ako smo ne hoteći pristrani, jer smo i mi primorci pa imamo nekolike simpatije za more, brodove, katarke i za pisca sugrađanina — da je ova knjiga dobro napisana i da je dosta zgodna za svrhu kojoj je određena, biva da upozna Srbe suhozemce s bračom pomorcima i sa životom mornarevim. Dobro je i to, što je uz knjigu dodan rječnik za tehničke pomorske izraze.

Pošto je ovo srpska knjiga, za to je trebalo da i ona ima priličan broj štampanskih pogrešaka, i ako ne krupnih.

K.

BILJEŠKE.

KNJIŽEVNOST.

Nakladom Dubrovačke Hrvatske Tiskare izašla je knjiga, koja nosi natpis: *Iz Pjesama Paše Antuna Kazalija, probrao i za tisak priredio Dr. Milorad Medini.* Pred pjesmama je uvod od trinest stranica, gdje je riječ o P. A. Kazaliju i vremenu njegovu. Ovo izdanje pjesama priređeno je po izdanima samoga pjesnika. U njemu su preštampane u cjelini: *Zlatka, Davorije* i *Milka*, a fragmenti iz *Trista Vica Udovica* i *Grobnika.*

***

Izašla je u Zadru knjižica pod naslovom: *Ex oriente lux.* Ta knjižica sadržava mišljenje episkopa D.ra Nikodima Milaša o znamenitoj književnoj pojavi u Njemačkoj pod natpisom: *Babel und Bibel* poznatoga orijentaliste D.ra F. Delića.

Dr. Delić u javnim predavanjima, kojima je i sam njemački car prisustvovao, kao i u gori spomenutom djelu pobija važnost biblije, polazeći sa gledišta, da sve što je u bibliji, da je u vavilonskim predanjima, biva, o Jehovi, o Adamu i Evi, o potopu i t. d.

Ove tvrdnje Delićeve izazvale su veliku diskusiju. Car Vilhelm izjavio se je u jednom pismu protiv teorije Delićeve.

Episkop Milaš podvrgava teoriju d.ra Delića kritici, i to sa gledišta pravoslavne vjere. On ne poriče da učena istraživanja i pronađene istine moraju primiti i bogoslovi. Istinita otkrića asirologa mogu postati spomoćno sredstvo za potpuniju biblijsku egzegezu, ali ta otkrića ne smiju ponižavati

bibliju. Ne stoji ona sličnost među vavilonskim predaćima i biblijom. I po razlagaću dr. Delića sa „Jave“ u Vavilonaca vladao je politeizam (mnogoboštvo), dočim je biblija proniknuta strogim etičkim monoteizmom (jednoboštvom). Dr. Milaš priznaje zasluge Delićeve za nauku, ali su ńegova predavaća, što imaju antibiblijsku tendenciju, škodljiva. Dr. Milaš naglaśava, da u bibliji nije najglavnije historijski materijal, nego religijska sadržina. Dr. Milaš čini berlinsko orijentalsko društvo i dr. Delića pažljivima, da se ne bi moralo kazati mjesto: ex oriente lux, protupoloženo: ex oriente nubes.

***

Ovih dana izašle su u prijevodu nekoga Josifa Beckmanna, kao sv. 4470. Reclamove Universalne Biblioteke, četiri pripovijetke *Laze K. Lazarevića:* „Na Bunaru“, „U dobri čas hajduci“, „Prvi put s ocem na jutreńe“ i „Verter“. O ovom prijevodu veli „Srpski Književni Glasnik“: „Ovaj je Jozef Beckmann tako velika neznalica srpskoga jezika, tako malo savjestan prevodilac, tako bezobziran u svojevoljnom miješaću, da je ovaj lijepi biser naše književnosti u ovome ńemačkome ruhu ne samo potpunce izgubio sjaj, nego je izmrvljen i zaslužuje smetlište!“

***

Grupa Velikoškolaca Socijalista u Beogradu izdala je: *Pjesme Koste Abraševića*, koji je umro u 19. godini i za života bješe privukao na sebe pažńu nekim svojim pjesmama. „Ova zbirka, piše „Srpski Književni Glasnik“, stavlja van spora ńegov pjesnički dar, i ako ne u onoj mjeri, kako je za Abraševića u predgovoru rečeno. U svojim boljim pjesmama pokazuje jednu besjedničku tečnost i širinu, koja nije pozajmljena već čisto ńegova.“

***

Naš saradnik Vuk Pećanac izdao je u Sarajevu zbirčicu pjesama pod natpisom: *Carmina Selecta.* Ovo je početnički rad, ali mu treba priznati lakoću stiha.

***

U „Srpskom Književnom Glasniku“ (sv. za 16 septembra) izišla je, u prijevodu samoga urednika, klasična *Molitva na Akropolju* od Ernesta Renana. U istom broju počela je izlaziti i jedna od najlepših pripovijedaka Maupassant-ovih *„Dunda“* (Boule de suif).

***

Izašao je svezak III. god. III. *Znameniti Srbi XIX vijeka.* U ovoj su sveski biografije i slike: mitropolita Petra Jovanovića, Dimitrija Milakovića, Ljubomira Vujnovića, D.ra Lazara Dokića, Milorada P. Šapčanina.

***

L. Komarčić počeo je izdavati u Beogradu: *Dva svijeta*, časopis za proučavaće spiritističkih pojava. Izašla je prva sveska. Cijena na godinu 15 kruna.

***

Nedavno je izašao *„Sedamnaesti izvještaj velike gimnazije u Sarajevu“* za šk. godinu 1902/03. Naprijed je članak g. F. Velca, akad. slikara i def.

učitelja crtaña: „O umjetničkoj odgoji (!) u školama u opće, a u srednjim školama napose". Nama nije namjera ovdje, da ocjenjujemo vrijednost samoga članka, jedino ćemo primijetiti, da ima pogrešaka, što se tiče jezika.

Radije ćemo se pozabaviti samijem izvještajem. Na gimnaziji radi 35 nastavnika, od kojih su osmerica Srbi. Broj djaka krajem školske godine bijaše 688, od kojih je 287 pravoslavnih Srba. Katolika je bilo 261, a muslimana 87.

Zanimljivo je pregledati u ovom izvještaju odjeljak o knjižnicama (str. 43.—45.). Za učiteljsku knjižnicu, koja ima 3063 sveske, većinom se nabavljaju njemačke knige. Srpska je knjiga ove godine zastupljena time, što je nabavljen „Nastavnik" i „Bos. Vila", a izdaña Srp. Kr. Akademije poklonila je Akademija sama. — No zanimljivije je pogledati, šta se nabavlja za djačku knjižnicu, koja ima 1247 svezaka. Za nju se nabavljaju većinom hrvatske knige. Od tolikih srpskih listova nije nijedan naručen. Ove godine nabavljeno je 76 hrv. knjiga, a srpskih samo 22 i to „Letopis" za 1902. sa „Knigama Matice Srpske" i „Knigama za narod" (to je već 10 knjiga, 7 kruna) i tri djela Ž. Vernova (12 primj.). I to je sve. Dok se nabavlja po više primjeraka knjiga kao što su: „Hrvati na ledenom moru" i „Znameniti Hrvati", nijesu nabavljene ni knige, „Srpske Knjiž. Zadruge", te najbolje a najcjeñe knige. Eto, tako se gaji srpska knjiga u gimnaziji, gdje ima samih pravoslavnih Srba 287.

Iz ovoga izvještaja vidimo i to, da je „Prosvjeta" još prve godine svoga života dala na stipendije 3370 K. i na pripomoći 125 K., te tako pomogla mnogom siromašnom gimnazijalcu.

Sarajevo. P.

UMJETNOST.

G.ca *Emilija Popović*, stalna članica Kr. Srp. Narodnoga Pozorišta u Beogradu, proslavila je 29. pr. mj. 25-godišnicu svoga glumovaña u istom pozorištu. Te večeri igrala je Knegiñu George od Aleksandra Dumas sina. Ovom prilikom kralj Petar I. odlikovao je ordenom sv. Save petoga stepena.

DRUŠTVA.

Slovensko društvo u Moskvi na sjednici 22. oktobra o. g. riješilo je, da se na 19 ili 26 novembra po st. proslave: sedamdesetogodišnica srpskoga pjesnika Zmaja Jovana Jovanovića, koja se navršuje 23 novembra po st., i dvadesetopetogodišnica od smrti srpskoga pjesnika Đura Jakšića, koja se navršila 15 oktobra po st. O Zmaju govoriće član društva Jovan Fjodorović Brant, redovni profesor moskovske universitati.

PROSVJETA.

U programu današñe vlade u kraljevini Srbiji nalazi se ova tačka: „Podizaňe *Velike Škole* na stupañ universiteta zahtijeva ne samo ugled Srbije već i prijeka potreba da svi državni organi, potrebno obrazovaňe u zemlji mogu dobiti."

***

Srbi u Sanskom-Mostu, u Bosni, osobitom proslavom proslavili su osvećenje nove školske zgrade, koju su teškim žrtvama podigli, da obezbijede opstanak srpske škole.

ČITULJA.

U Charlottenburgu, u Pruskoj, umro je 1. o. m. čuveni njemački historičar *Teodor Momsen* u 86. godini života. Napisao je mnogo djela od kojih se ističu historija staroga Rima i rimsko državno pravo. Momsen nije volio Slovene, bio je šovinistička germanska duša. Čak nije prezao ni od toga, da g. 1897. u jednom pismu, štampanom u bečkom listu „Neue Freie Presse" nazove Slovene „apostolima varvarstva".

NOVE KNJIGE.

= **Srbobran.** Narodni srpski kalendar za godinu 1904. Godina dvanaesta. Uredili Svetozar Pribićevič i Jovan Banjanin. Cijena 1 kruna. Izdanje i štampa Srpske Štamparije u Zagrebu. 8° Str. XLIV i 146.

= **Uputstvo u engleskom jeziku.** Namijenjeno onijema koji ne znaju engleski čitati. Izdavatelj Dragomir Malovič. Cijena 1 kruna. Štampanje konsorcija lista „Jedinost". Trst. 8° Str. 52.

= **Slobodan Jovanovič,** Svetozar Markovič. Biograd. Dositije Obradovič. Štampanje Ace M. Stanojevića 1903. Cijena 2 dinara. 8° Str. 167.

= **Vuko Pečanac.** Carmina selecta. Sarajevo. 1903. Prva Srpska Štampanje Riste I. Savića. Cijena 50 para. 8°. Str. 48.

= **Josef Kuffner.** Slovanske svity. Volne listy z kroniky rozvoje. V Praze 1903. 8°. Str. 190.

= **Pjesme Braniselava Lukića.** Izdali Srbi drugovi njegovi. U Sombору. 1903. Srpska Štampanje Vlad. P. Bajića. 8°. Str. 44.

= **Maksim Gorki.** Čelkaš. S ruskoga preveo Nik. Nikolajevič. U Mostaru 1903. (Sv. 56. Male Biblioteke) 16°. Str. 83.

= **Onufrius Kopriva.** (August Šenoa). Čudnovita dveh kaputov zmešarija. Zagreb. Dionička Tiskara. 1903. Cijena 40 para.

= **Rad.** Kalendar za 1904 god. Ruma, Štampanje Đorđa Petrovića. 1903. 8°. Str. 106.

= **Straža.** Roman iz pučkoga života. Poljski napisao Boleslav Prus. Preveo Josip Matica. Zagreb. Dion. Tiskara. 1903. Cijena K. 1·80.

= **Radovi Ruđera Josifa Boškovića** na polju pjesničkom, filosofskom i egzaktnim naukama od Koste Stojanovića. Prestampano iz „Prosvjetnog Glasnika". Biograd. 1903. Str. 95 vel. 8-e. Cijena 1·50 din.

= **Prof. G. Gelcich.** Fra Tommaso Illirico detto da Osimo, appunti biografico-critici. Spalato 1903. Tipografia Sociale Spalatina.

= **Janko M. Veselinović.** Ciganče. Iz zbirke „Siti i Gladni." U Mostaru 1903. (Sv. 57—59. Male Biblioteke).

= **Ф. Херцег.** Шест причица. С мађарског превео Јован Грчић. У Мостару 1903. (Св. 60. Male Biblioteke).

SRĐ

God. II. Dubrovnik, 30. Novembra 1903. Br. 22

STJEPAN MITROV ĻUBIŠA.

Na 24. novembra o. g. mala varošica Budva obukla se u svečano ruho, da učini pomen o dvadesetogodišnici od smrti Stjepana Mitrova Ļubiše i da dostojno proslavi zasluge ńegove na književnom polu i narodnom dobru.

*

Stjepan Mitrov Ļubiša rodio se u Budvi posledńega dana mjeseca februara 1824. godine. Ļubiša je porijeklom iz Paštrovićâ i ńegovo je pleme dvanaesto u toj općini. Još pisac biografije Ļubišine (v. „Srpska Zora" 1878.) veli: Početkom XI. stoleća šlegla su u primorje, s kraj rijeke Ļubišńice iz Hercegovine, dva brata blizanca, što su se smjestila u sred Paštrovića i tu udarila temel selu „Blizikuće" (blizakove kuće), gdje i dan današńi pleme Ļubišino stanuje.

Stjepan je sin Mitra Ļubiše i Kate Brdareve, rodom iz Grbļa. Otac Stjepanov proveo je mal' ne čitav vijek na moru. Po smrti ńegovoj ostao je Stjepan sirotom od nepunijeh četrnaest godina na malom imańu. U rodnom mu gradu nije bilo uredne škole, a onu koja je bila, Stjepan je malo ili ni malo pohodio. Kad je ostao sirotom, odade se knjizi. Kolikijem je marom i uspjehom ovaj samouk knjigu učio, pokazala su djela ńegova.

Godine 1843. postade Ļubiša općinskijem tajnikom u Budvi. Godine 1848. stupa kao kandidat za državni sabor u Beču. Gotovo cio svoj vijek proveo je u javnom radu na političkom polu. Godine 1861. bio je naimenovan članom dalmatinske deputacije za vodeńe pregovorâ pri banskoj konferenciji u Zagrebu. Od godine 1861. do godine 1876. bio je poslanikom na dalmatinskom saboru i carevinskom vijeću u Beču. Godine 1870. bio

je imenovan predsjednikom dalmatinskoga sabora. Umrije u Beču 23 novembra 1878. u 54-oj godini života. Godine 1885. bili su preneseni smrtni ostaci ńegovi iz Beča u rodno mu mjesto Budvu.

Ńegov je politički život buran i pada u najteže dane narodne borbe i narodnoga života u Dalmaciji, Dubrovniku i Boci Kotorskoj, te još čeka neumitan sud nepristrana historičara.

*

U poznijim godinama svoga života Ļubiša je počeo pisati i baviti se srpskom knjigom. O tome on sâm ovako pripovijeda: »Česti ženini*) prijekori nagnaju me da zavirim i u našu knjigu. Oplijeni me i začari bogatstvo i izvorna mudrost narodnijeh umotvorina, pak nešto iz Vukovijeh zbiraka, nešto svagdańim općeńem s narodom crnogorskim i primorskim, izučim materńi jezik, omili mi i uļubim se u ono što sam prije mal ne prezirao. Ja nijesam nikad mislio pisati za štampu, ni prepuńati i onako prepune sanduke naših knjižara suhoparnim knjigama, no videći grdni rasap, što se po štampi čini lijepim našim jezikom, puče mi srce od bola, pak se dadoh i ja da nešto pišem, kao neki prosvjed protivu takvog rasapa. Da li ću uspjeti, bojim se ļuto, er su se na pustoši naše knjige udomazetili oblici tudih kulturnih jezika, kao da odedneš Hercegovca u francuski frak!«

Prvi književni radovi Ļubišini bili su prijevodi. Početak ńegova rada književnoga pada u godinu 1862. Te godine objavio je u zadarskom „Nazionalu“ (sada „Narodni List“) prijevod od nekoliko satirâ iz Ariosta. Zatim je u istom listu preveo Horacijeve *Hvale seļačkoga života*. U „Dubrovniku Zabavniku“ preveo je lijepu epizodu: Smrt Ugolinovu iz Dante-ove „Božanstvene Komedije“. Za prijevod Ariostovijeh satira Šurmin veli: »Prijevodi su takovi, e bi se čovjek mogao prevariti, da su originali.«

Ovi prijevodi pokazuju, u kome se je pravcu kretala naobrazba Ļubišina. On je najviše čitao italijanske i francuske knjige, te se s toga i u ńegovijem pripovijestima i susrećemo

*) Supruga mu je bila Sofija, kći Joka Petrisavova Ćelovića Rišńanina.

sa réminiscences na one prve osobito na Manzonija. Ńegov jaki talenat, i ako tudom knigom u prvom početku skrenut s pravoga puta, ipak uvidio je »grdni rasap, što se po štampi čini, lijepim našim jezikom ... er su se na pustoši naše knige udomazetili oblici tudih kulturnih jezika, kao da odedneš Hercegovca u francuski frak« te »kao prosvjed protivu takog rasapa« počeo je Ljubiša da piše: pripovijesti, za koje veli:

»Moja je namjera bila, da ovom radńom učuvam nekoliko znamenitijih dogodaja svoje otagbine, a uzgred da opišem način življenja, mišljenja, razgovora, napokon vrline i poroke svojijeh zemljaka, pak sve to da predam potomstvu onako kako sam čuo i upamtio od starijeh ljudi, jer vidim da se svagdan stvari preobražuju i ginu sve što je napredniji doticaj i poplavica tuđinstva.«

I zbilja je u tome divno uspio.

Prve svoje pripovijesti objelodanio je Ljubiša u „Dubrovniku Zabavniku", „Koledaru Dalmatinske Matice" i „Otagbini". Čim su se pojavile, te su pripovijesti sa svoje originalnosti mnogijem omilile, te je knjižara Pretnerova u Dubrovniku ńih osam izdala u posebnom izdańu latinicom. Dalje su pripovijesti Ljubišine izlazile po raznijem listovima. Prvo ćirilovsko izdańe, koje sadržaje deset pripovijesti, izdala je g. 1882. knjižara braće Popovića u Pančevu.

Pripovijesti Ljubišine mogu se podijeliti na dvoje: 1. — Pripovijesti crnogorske i primorske; 2. — Pričańa Vuka Dojčevića. Prve su pripovijesti duže, druge kraće. Predmet je jednijem i drugijem narodni život. Za sve ńih Ljubiša veli: skupio i složio. I u tome se on razlikuje od Vuka i Vrčevića. Ovi su samo skupljali i bilježili, a on je skupljao i slagao. U tome je slagańu književna i umjetnička vrijednost Ljubišina.

Pripovijesti crnogorskijeh i primorskijeh ima, s opisom Boke Kotorske, deset: Boka, Kańoš Maćedonović, Skočidjevojka, Śćepan Mali, Prodaja patrijara Brkića, Pop Andrović novi Obilić, Krada i prekrada zvona, Prokleti kam, Gorde ili kako Crnogorci ljube, Sud dobrih ljudi.

Pričańa Vuka Dojčevića su omańe priče, u kojijem se potanko opisuje život i običaji narodni. Ljubiša je htio da na-

piše 100 pričańa, ali mu težńu presiječe prerana smrt. Napisao ih je 37, i izašla su u „Srpskoj Zori“: zatim u posebnom izdańu; a „Srpska Kńiževna Zadruga“ izdala ih je 18 u svojoj 67. knizi.

Vuk Dojčević dvorio je dobar dio svoga vijeka Ivana Crnojevića, gospodara nad Zetom i Crnom Gorom, poznata u narodu pod imenom Ivanbega. Po Ivanovoj smrti živio je Vuk u dvorima Đurđa Crnojevića, sina i naslednika Ivanova. Uz duge zimńe večeri Vuk je pričao mladomu gospodaru sve što se znamenitijega desilo za Ivanbegova života, i ta su pričańa — veli Ļubiša — do današńega dana doživjela u narodu. Odatle ih je on od Mahinâ i Poborâ, stanovnikâ sela u budvanskoj općini, skupio i složio. Ļubiša je u ovome djelu — veli Ļubomir Jovanović — osim pričańa koja narod priča o Vuku Dojčeviću, iznio i neke druge narodne pripovijetke pa je i ńih ispričao kao Dojčevićeve. U sve te priče unio je Ļubiša vrlo mnogo svoga prikazivańa narodnog života u onijem krajevima, a u nekijem je pričańima sasvijem samostalno, bez obzira na ikakve narodne pripovijetke, prikazivao savremeni narodni život i prilike u kojijem on živi.

Biografi Ļubišini vele, da je Ļubiša u istom pravcu namjeravao napisati jednu poveću pripovijetku ili roman, u kome je htio da opiše „Crnogorsko badńe veče“, tu crnogorsku „bartolomejsku noć“, te da prikaže tadašńe kulturno stańe srpskoga naroda, ńegove odnose prema Mlecima, Austriji, Rusiji i Turskoj i ńegove patńe i stradańa.

*

Ovo je kńiževni rad Ļubišin.

I ako o Ļubiši, kao kńiževniku, nemamo još potpune studije, ipak je o ńegovu značaju u srpskoj kńiževnosti više ili mańe utvrđen sud. Pok. prof. St. Castrapelli veli, da je Ļubiša tako velik umjetnik da do danas barem u prozi našoj nema mu takmaca. Ovomu mnijeńu potrebit je korektiv, koji nalazimo u Marka Cara. On veli, da medu srpskijem kńiževnijem majstorima, osobito što se tiče pripovjedača, Ļubiša jamačno zauzimļe odlično mjesto, pa nastavļa: »Ļubišine pripovijetke spadaju zaista, pored svih tehničkih nedostataka ńinih, medu najvjer-

nije dokumente o ljudskoj prirodi u opšte, a o srpskom narodnom karakteru napose: među dokumente, koje će filosof i moralista u svako doba sa koriščú i zadovoljstvom čitati. Kao umjetnik, mogao je Ljubiša biti nadmašen od potonjih srpskih pripovjedača, ali kao portretista narodne duše, kao tumač ńegova humora i filosofije, kao slikar ńegovih običaja i prošlosti, ostaje Ljubiša jedinstven... U ńemu je opservator i humorista bio mnogo jači od umjetnika...« Razgovori i besjede, slike i uporedeńa, u onom živopisnom narodnom govoru, sve je lepše od lepšega. Lica Ljubišinijeh pripovijesti kao Stevan Štiljanović, iguman Serafin, Kańoš Maćedonović i pop Rado Andrović spadaju — veli marko Car — u rod onih ljudi, iz kojijeh je Ńegoš gradio svoje Mandušiće, svoje igumane Stevane i svoje Draške.

Stil je Ljubišin ponosit i bujan, u ńemu se ogleda divlje-romantična priroda ńegova rodnoga kraja Boke Kotorske. Kao stilista Ljubiša može služiti kao uzor. Ljubišine pripovijesti, kao nijedno drugo književno djelo, otkrile su veliko bogatstvo srpskoga jezika, te su postale bogat izvor za naš narodni jezik. Ljubiša je pisao u dijalektu svoga kraja, što ńegovijem pripovijestima daje osobitu draž.

Prof. St. Castrapelli pokušao je da učini paralelu između Ńegoša (vladike Rada) i Ljubiše. On veli, da je Ljubiša „Ńegoš u prozi". On nalazi da Ńegoša i Ljubišu spaja ono čvrsto narodno čustvo, koje se u Ńegoševu djelu opire tako žestoko »hodži koji riče na ravnom Cetińu« a u djelu Ljubišinu »mletačkoj vladi iznemogloj i grohnuloj od truhleži, koja se, u oči svoga raspada, i svoje sjeni boji«. On tvrdi, da je Ljubiša, valda i ne sjetivši se, dao svojijem pripovijestima osobiti harakter narodni u toliko što su glavna lica, koja je uzeo iz domaće povjesti, izuzev samoga Kańoša Maćedonovića, u očitoj opreci prema mletačkoj vladi. Prema tomu moralni momenat i tačka oko koje se vrti sav Ljubišin rad jest antiteza između truhleži mletačke vlade i čistoga i zdravoga ponosa naroda u Boci Kotorskoj.

Ovo uporedeńe, koje čini pok. prof. St. Castrapelli, tačno je u toliko što je glavni moralni momenat u Ńeguša i Ljubiše jednak t. j. opirańe narodnoga čustva agresivnomu neprijatelju: Osmanliji i Mlečićima. Sličnosti ima još u tome što je tehnička

strana u Negoša i Ljubiše mańkava, te s toga i za Ljubišu možemo reći, da je pružio vijenac pripovijestî svoga rodnoga kraja, u kojijem je majstorski prikazao tamošńi narod. Ali u ostalome ima velike razlike izmedu Ńeguša i Ljubiše, kao izmedu genija i talenta. Valda bi se Ljubiša bio bliže primakao Ńegošu, da je uspio napisati naumljeni roman, ali jednako sumńamo, jer se geniji ne radaju tako često. Ńegoš je pravi genij, a Ljubiša velik talenat.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

X.

1. Доба савршенства музике није оно вјере, доба је филозофије: Мозарт и Бетовен савременици су Конта и Хегела.
Хенри Блаз.

2. Презирати богатства не може него марва, која не зна што су, или анђео, коме не требају. *Сиксто V.*

3. Закон није још створио велика човјека, али слобода леже стубове и скрајности. *Шилер.*

4. Једном се дигох у звездиште плавно,
Диг'о ме мисли одушевљен лет,
Погледах доље, све је било равно,
Владар ка' и роб, јаблан ка' и цвет.
Кликташе неки неко славно име,
Разабрао нисам, ал' сам се смиј'о,
О таште главе, не понос'те се тиме.
Беранже, превео Змај.

5. Успомене ресе живот, а заборав сам чини га могућним.
Француска изрека.

6. Ко не зна ријевати сузе, тај их не зна ни отирати.
Њемачка изрека.

7. Успомена честитости није већ честитост, успомена жалости нова је жалост. *Француска изрека.*

8. Нек питају слијепци: Што је љепота? *Аристотел.*

VOJISLAV TRAVUŃANIN.

Iz knjiga starosłavnih.

— Stevan Sremac. —

„Djela vaša suncu ravna
Ne će skriti nojca tavna."
Branko.

Glava Prva.

„Pa ga poslije roditeļi vaspitaju u Dubrovniku gdje se oženi jednom lijepom, djevojkom unukom Imperatora Samuila."
Dukļaninova Kronika, gl. XXXI.

I kada Vojislav poraste do koña i do kopļa bojna posla ga Dragomir, župan Trebiña, otac ńegov, u Dubrovnik grad na moru da se uči knjizi i naukama i skladnosti, kako liči mladom županoviću. A kada odraste i okrepča do mladića zagleda se u djevojku jednu. Prvi put je vidio na cesti kod Dupca, gdje stoji tamo a izgled joj se gubļaše u dalekim prostorima pučine.

Lijepa tuđinko! oslovi je mladi Vojislav. Kuda to upravļaš suzne oči svoje, i za kim se gubi pogled tvoj?

— Dobri tuđinče, odgovori djevojka, gledam onu ladu što se gubi eno u talasima ploveć u zamorske strane daleke i neznane. I žalim ih i zavidim im. To su braća moja što bjegaju od nasiļa Vladislavļeva. Jesi li čuo za Vladislava cara Maćedonskog, namjesnika narodu jadnom; je li ti poznata sudba Samuilova i bijedan konac dana Vladimirovih?

— Da li znam, pitaš me, djevojko? A ko ne zna to!? I djeca znaju to, i tuđi narodi rone suze kada slušaju tužne pjesme o istraži carskih domova — a zar da ne zna to sin Dragomira koji bješe stric Vladimira tužna spomena. Ja sam Vojislav sin Dragomirov, a ko si ti kojoj kazah sada svoje ime?...

— Ja sam *Margarita* a zovu me i *Neda;* unuka sam Samuilova. Kada Vladislav istraži dom Samuilov, pobjegosmo

u gostoljubni grad ovaj. Ali nas ni ovdje ne ostavlja krvnik na miru. Za to gledam za demijom onom i htjela bih da sam još dalje od krajeva koje tako volim. O, Vojislave, bijedan je život naš! Prošlost crna i tužna; budućnost tamna šta krije u krilu svom, — to me plaši!... Ja sam samohrana djevojka; jeseni list, — igra bijesnih vjetrova — koji ne zna gdje će zavitlan pasti na zemlju i zgažen uginuti!...

— Nežni cvijete sa groba našeg nesretnog Samuila! Tako mlada, djevojko, pa već tako sjetom obrvana! U proljeću života svoga, pa već osjećaš studen jesenskih hladnih vjetrova!... Krvi carska, jednaka nam je prošlost, hajde da i budućnost združeni očekujemo. Tako samohranoj, slaba djevojko, trebaće ti *branič* da odoliš svakoj buri na lomnom brodu života našega!... Uzmi me za braniča, samohrana djevojko! Voljeću te kao što volim nesretno pleme naše, i mila ćeš mi biti, kao što mi je mio plavi zrak, modre gore i sine more zemlje moje gdje sunce prvi put ugledah!

A djevojka mu odgovori zadrhtalim glasom.

— Ja sam sirota i samohrana djevojka, ko će mene milovati?!... Ne budi mi, Vojislave, osjećaja, da ne budem još nesretnija! Tako ti nesreće i moje i tvoje — ne budi mi osjećaja tih, jer kako da ti vjerujem pri prvom susretu ovom?!...

A mladi Vojislav joj se zakle:

— Vjeruj, vjera spasava! Tako mi zemlje ove na kojoj srećan stojim i neba onog i Boga u ńemu! Tako mi se tijelo trošilo kao zemlja od bijesnih valova; tako mi duša bila vazda uzburkana kao sine more ovo; — ako mi riječi ove nijesu odjeci duše i hitri teklići osjećaja mojih!... Duša mi ne vidjela lica Božijega, niti vidio igda zemlje svoje rodne — ako ne zborim ono što i osjećam!...

Tada mu povjerova djevojka riječima i proli suze radosti. I Vojislav se naže k ńoj, i ona osjeti snažnu desnicu oko vitkog djevojačkog struka svog, a lice joj osu blaga rumen kao po nebu večerńa rumen što se razli kada sunce poče tonuti i gasiti svoje zrake u talasima sinega mora.

Tako stajahu tu u sretnom ćutańu, a kada se noć stade spuštati i tamnim plaštem svojim obavijati svijet, povede je gradu mladi Vojislav, dade joj prsten i na rastanku reče joj:

— Idi i reci majci za zavjet moj i za lijepu vezu koju ugovorismo; a prsten ovaj neka ti riječima svjedok bude. U ńemu dragi kăm, još si draža duši mojoj ti; tvrd je kam, još je tvrda ļubav moja k tebi djevojko; svila se oko srca moga kao prsten taj oko prsta tvoga!...

Glava Druga.

„Učini se da im je drug i pomoćnik, i stane Grcima potajno savjetovati da s narodom nemilostivo i nepravedno postupaju. A tako isto potajno je narodu govorio: Što trpite toliko zlo od Grka?!"

Dukļaninova Kronika, gl. XXXII.

Ne požive dugo stari župan Dragomir poslije blagoslova koji dade sinu i snasi svojoj, jer ga ubiše na prijevari Latini Kotorani kada ga ugostiše. Ubiše ga kao gosta svoga i okaļaše sveti običaj gostoprimstva. I kada nestade tako slovenskih vladara, Samuila i Radomira, Vladimira i Dragomira, nestade premca silnom ćesaru Vasiliju i on postade gospodar svima narodima što živļahu izmedu tri mora i dvije rijeke velike. A mjesto Dragomira postavi ćesar Vasilije sina ńegova Vojislava da vlada; i pridade mu Grke, da motre na ń hoće li vjeran biti Vizantiji.

Teško bješe Vojislavu da podesi i ugodi i Grcima koje mržaše i narodu svome kojega ļubļaše. Ali se Vojislav naučio bješe u Dubrovniku vještini i hitrini latinskoj, lijepim riječima i osmjejcima, i bješe razlika izmedu onoga što osjećaše i mišļaše i onoga što zboraše i tvoraše. Kad bješe s Grcima, zboraše što je ovima godilo.

— Gledajte, gospodo Romejska, zboraše Vojislav, kako smjela lica prolaze pored nas ovi robovi, otroci i parići carevine! Ne poznaju i ne poštuju gospodara svoga! Ne osjećaju jaram ńegov, pa ga se i ne boje!

— A šta bi radio ti, Trivale, vjerni savezniče i poslušna slugo careva? pitahu ga Romeji. Nauči nas.

A Vojislav im odgovori:

— Natovario bih breme teško na narod ovaj, da ugiba grbinu kao mazga pod teretom velikim. Nagnao bih ga na teške radove, neka nažuli ruke i umori mišice trnokopom, pa će, umoran, zaboraviti i omrznuti da maha sjekirom ubojnom. Neka osjeti da je *mazga* caru i Romejima, pa ne će poželeti bojna koña šimširovim sedlom osedlana. Nagnao bih ga, gospodo Romejska, da vjeruje, kao što je *jedan Bog na nebu, da je tako i jedan ćesar na zemļi narodima.* Da ńih slavi, a da zaboravi svoje, i Ladu, i Leļa, i Davora i Strahora!...

Tako zboraše često Vojislav Romejima kada je s ńima putovao po državi svojoj, kojom upravļaše u zdravļe i u ime ćesarevo.

A kada bješe sam u sredini svojih Srbaļa, ovako im zboraše:

— Što spava pleme moje? Što trpi nametnika nad sobom, mekušnog i razvratnog sina Sodome i Gomore?! Gle! Tuđin paše oružje svijetlo, razigrava koña po poļima vašim, pred ženama, sestrama i kćerima vašim; mami ih laskavim i lijepim riječima, ļubi ih silom, — a sve na sramotu našu!... Moji vam stari nikada toga ne činiše! Eto medu vama sijedih vlasi pa neka kažu pamte li sijede vlasi ovake dane teške i strašne kada moji stari gospodariše.

Tada se diže jedan starac, stari Jablan srebrnih vlasi, i naslońen na sjekiru bojnu dvosječku reče:

— Krvi kraļevska, čuj, a čuj i ti, skupļeni narode, jer ja sam ovdje ļetima najstariji. Bio sam čovjek oca tvoga *Dragomira*, i djeda *Prelimira*, i pradjeda ti *Tješimira* koji vladaše za slavnih dana Časlavļevih i bješe mu poslušan župan. Bilo mi je dvadeset ļeta kada je Časlav *ratovao po Bosni i Srijemu zemļi ravnoj.* I ova sjekira, na koju starost svoju naslańam sada, sijevala je u desnici mojoj one strašne i tužne noći, kada nas Ugri bezbrižno napadoše i poraz nam naniješe!... Mnogo pamtim, narode; pamtim i slavne a sjećam se i tužnih dana, ali ovako teške dane ne pamtim, Gospodaru! *Strahor* je prezreo i ostavio muževe naše i pustio da rda popadne po oružju našem, *Lada* okrenu lice od poļa naših, *Leļo* služi Romejima, samo nas *Davor* pomogne kada pjesmom olakšavamo tugu svoju. Ej, gospodaru

mladi, *stari* nas se *bogovi* odrekoše, jer ih napustismo, a *novi Bog naš* — prijatelj je Grkâ!...

— Drugi su pasovi bili tada, starino sijeda Jablane, a drugi naraštaji sada! reče Vojislav. Ne ropći, ne krivi Boga za *naše* krivice. Tada je pismo naše bilo bujna rijeka, koja ruši i odnosi sve, a sada smo kao mirno more, mrtva voda glatka lica kao mletačko ogledalo što je.

— Da, gospodaru, mirno dok ne duhnu vjetrovi! O, Vojislave, gdje je čovjeka da pusti dah gńeva po moru bijede i strpleńa narodnoga?! I tada bi pleme naše bilo more, ali more što proždire. Nema čovjeka toga! Zaman ga izgledamo! Pogledaj naše prve ljude, cvijet zemlje naše, kako se tiskaju medu Romeje, kako se rado nazivaju *patricijima*, *gooparsima* i *ipatima*, a da ima izabranika, kako bi slava srpska naša zvonila širom svijeta bijela!...

A Vojislav mu reče:

— Ja ću biti taj, ali čekam dan kad ću moći otpočeti sveto djelo. A mislim na taj dan jednako. Danju me bijeda živih, a noću prijekori mrtvih opomińu na to veliko djelo. I čujte me da vam kažem što nikome do danas ne otkrih i ne kazah.

Tada prestadoše svirke, pjesme i igre oko hrama; i svi se skupiše oko mladoga župana.

A Vojislav ovako otpoče:

— Da vam kažem znake, poruke starih naših: da se dižemo. Bila je divna noć kad jednom putovah s Grcima. I noć nas zateče u Raškim stranama gdje Ibar protječe, gdje zametosmo prvu državu svoju. Bilo je ponoćno doba kada spustih mirisom lipa cvjetnih opojenu glavu i ležah kraj mogile neke drevne, i gledah zvijezde jasne kako plove zračnom pučinom zapadu svome!... I tihi san spuštaše se na oči moje, kad ugledah divna sijeda ratnika na mač naslońena, i čuh gdje me ovim riječima oslovi: „Sine Dragomirov, ja sam *Samovlad!* Četiri je vijeka kako me zemlja pokriva u Panonskim stranama ravnim!... Teška mi je zemlja sa muka vaših!... Što spava pleme moje, pleme Grbalja? Zar je sa Samovladom sva snaga narodna u grob zakopana? Ja oborih *Fruga* i *Obra*, a ti pokorno sagińeš glavu prvu mekušnim Grkom!! A truda i muke me je stalo; jer mnogobrojni Frug bješe lukav, a silni Obar bješe divan, i

zemlja je stenala kuda je protutnio narod konanikâ!... O Vojislave, ja sam poslanik sviju potomaka mojih a predaka tvojih, čije sjeni traže osvetu, cvijeleći u tihim noćima kroz šumor lišća, jer su im grobovi obesvećeni; i tebe tražim da povedeš narod na sveto djelo osvete i slobode!"

Tako reče sjen Samovladova i nestade je iza mogile. Jasni mjesec plovljaše plavim nebom, zvijezde ga pratijahu, i ja čuh kao neko tiho jecańe kroz grane jasika i topola oblivenih srebrnom svjetlošću. To bjehu duše predaka naših. I osjetih neko tiho romińańe... Bješe li to rosa nebesna, ili suze ńihove — ne znam, skupljena braćo! I tada se zakleh da ću sve dnevi i noći posvetiti nesretnom narodu svom. I dočekaćete jednoga dana početak; kada vidim da je otežao narodu jaram i robovańe, a laka mu sjekira bojna i bojna muka...

Tako završi Vojislav, i riječi ńegove bjehu kao blagi melem, bjehu kao voda iz studenca života sakupljenom narodu. I svi ga gledahu kao proljetni cvijet, kao sunce proljetno poslije sńežnih i mraznih dana duge zime.....

Glava Treća.

„Ali grčka vojska savlada pobuńenike i Vojislava (1036) te ovaj mora otići u Carigrad i tamo provesti neko vrijeme."

Istorija Srp. naroda, Lj. Kovačevića i Lj. Jovanovića.

I dođe dan da Vojislav iskupi riječ datu sjenima predaka i narodu skupljenom. Za dana ćesara *Mihajila Paflagońanina* naidoše i zarediše bijede gora od gore i pritiskivahu narod, najprije *skakavci*, za tim *suša*, i najposlije *trusi* silni dođoše i prodoše, ali grabež slugu ćesarevih jednako trajaše. A kad se dojadi narodu diže se narod u *Duklanskoj* i u *temi Dračkoj*, a Vojislav im se stavi na čelo. I pomože Bog bijednom narodu, i oslobodi se priznav i proglasiv Vojislava Travunskog za slobodnog gospodara svog. I osam ljeta ne pomińaše se u hramovima svetim ime ćesara Romejskog već ime Stefana Vojislava.

A devetoga ljeta diže opet ćesarevina Romejska silnu vojsku i savlada metežnike, i zarobi Vojislava i odvede ga u stôni

grad Carigrad. Tu poznade sužnik slabost i mekuštvo i kvarež gospodara svojih. Tu se upoznade s Maćedoňaninom Petrom Deňanom, potomkom loze starih careva slovenskih, i dva sužňa načiniše lijepu družbu i dogovor. Reče Vojislav da čeka glasnika pobuňenog naroda, i da će se odmah vinuti iz grada, kao sužňa ptica iz krletke, u slobodan zrak gora Travunskih. Tada mu Deňan reče: „Ako mi stigne glas takav, zaklińem ti se grobom Samuila našeg nesretnog — i ja ću to isto učiniti.

I ne čekaše dugo. Jednoga dana dođe prerušen glasnik i reče tajno Vojislavu: „Pohitaj, župane, narod, boreći se, čeka *tebe*“ *!*.....

A u bijelom *Trebińu*, stônome gradu, u bjelokamenim dvorima bdijaše jedne noći plemenita Neda nad zaspalom djecom svojom. A bješe ih pet sinova, pet sokolova, i svaki sušta slika junačkoga oca. I misli joj odletješe daleko istoku; san joj nikako ne padaše na oči, i ona, naslońena na prozor kule, gledaše put istoka u zvjezdano nebo. I ujedared se trže. Sjajna zvijezda jedna preletje preko neba ostaviv svijetao trag puta svoga.

— „Za trn, za grm, nesretni robe! kliknu plemenita Neda. Ej, da si *ti* to, Vojislave, vojno mili moj; sivi sokole sokolića naših.

I poslije nekoliko dana pronese se radostan glas da je sužań Vojislav utekao iz Konstantinova grada, i da hita narodu svome.....

Glava Četvrta.

„Kad je Jovan poslao Imperatoru u Solun deset centi zlata, bura je ladu bregovima ilirskim odnijela. Zlato je knez Srpski Stefan, koji se inače i Vojislav zove, sebi prisvojio.“

Kedrin.

A u te dane kada odbježe sužań Vojislav, posla brat ćesarev *Jovan Orfanotrof* silno blago na demiji bratu svome ćesaru Mihajilu. Ali se diže strašna bura i bacaše demiju kao orahovu ljusku i otjera je u Jadranske vode i razbi o Dukljanske obale. A Dukljani nagrnuše, mrnare i vojnike poubijaše, a blago

uzeše i odnesoše gospodaru svom Vojislavu. I kada izbrojiše, nađoše silno blago: *tisuću litara zlata*, kovanoga mihalata, osim blaga drugoga.

S tim uplijeńenim blagom povede Vojislav narod u boj. Porazi nekoliko puta vojske vizantijske i *Teofilo Jerotik*, carski strateg, pobježe sramno iz zemļe.

Zabo|e silno ćesara Mihajila kada ču za sve te strašne vijesti, za gubitak blaga, metež i poraz vojske i bjegstvo stratega i zapovjedi logotetu svome da napiše knjigu Vojislavu. A u knjizi ovako stajaše:

„Imperator Mihajilo piše i zapovijeda županu i sluzi carstva Romejskog Vojislavu. Ako mi ne vratiš i ne pošļeš uplijeńenijeh hiļadu litara zlata, i preslušaš zapovijed moju, poslaću na te toliko vojnika koliko je kovanih mihalata u hiļadu litara zlata. Za svaki mihalat ne ću žaliti po jednog vojnika, i onda me čekaj! Jer nije mi do blaga već do preslušanih zapovijesti mojih. Mnogi me narodi slušaju, — a zar gusari hudi duk|anski da su mi preslušnici!?"

Ali se Vojislav ne uplaši, i riješen na borbu ovako otpisa u knjizi ćesaru Mihailu:

„Stefan Vojislav Dobroslav, sin Dragomirov, piše i odgovara ćesaru Romejskom. — Blago je naše jer ga Bog darova i bura donese obalama našim. Znaš zakon koji vrijedi za sve narode. Čija je obala, onoga i more i sve u ńemu i na ńemu; i ribe u vodi, i biser na dnu, i blago sa razbijenih demija. Sam Bog nam ga posla da nam olakša borbu s tobom. Ne damo ti zlata, gusaru naroda ugńetenih, a ako dođeš, — isplatićemo ti ga že|ezom strijela i sjekira bojnih naših!"

(Nastaviće se).

DANIELE CORTIS.

— Antonio Fogazzarro. —

Glava XVII. (18)

Jedno posredništvo.

— Brzi iz Firence? upita jednoga čuvara senator Clenezzi, ulazeći vas zapijehan okolo četiri po podne u Terminsku stanicu.

— Dvadeset časaka zakašńeńa, odgovori čuvar.

Senator odahne, diže klobuk, otare rupcem lubańu, gledajući omnibuse poredane na trgu. Sada se više nije bojao da je došao prekasno, ali se malo po malo povraćaše na ńegovo lice neka mnogo teža zabrinutost, starački nemir usana i obrva mu odavaše duševno uzbuđeńe.

— Putuje se, senatore! reče na bergamašku jedan mladić, približujući mu se.

— Oh dragi! odgovori senator. Oprostite što Vas ne bijah vidio.

— Putuje li se? ponovi mladić.

— Ah Blažena Gospo! Ne govorite mi to ni za šalu! Bio bih tako sretan, da se sutra mogu probuditi na trgu „delle Scarpe"! Spomenite se dobro Vi koji ste mlad, ima toliko lijepih stvari na svijetu, ali drugoga Bergama nema nigdje, znate!

— Vi ste ovdje u službi, je li? U službi lijepih gospoda, eh? Kad se radi o lijepim gospodama, senator Clenezzi....

— Ostavite, ostavite, ne govorite ludosti. Sada će stići konte Carrè, ako bog ushtjede, pa tada ću se ja brzo izbaviti. Vi idete u Napulj?

— Jest, gospodine.

— Dobar put, eh!

Firenski voz ude u stanicu na četiri i deset. Na izlasku je bila gungula, a u gunguli stajao je senator otvorenih usta i oči raskolačenih, uprtih na struju koja izlažaše. Prolažahu lica svakih godina i svakog oblika, strana i domaća; lica koja prolažahu osorna naprijed s mrskama na čelu radi one tiske i ona radoznalosti; a nikada se ne pojavljivaše ono blijedo lice, s ve-

likim aristokratskim nosom i crnom bradom. Senatorove oči postajahu sve nemirnije. Već bijahu gotovo svi izašli, gomila se bijaše razišla. Je li moguće? Stupi naprijed, pogleda, rasvijetli se od radosti i pođe u susret kontu Lau, koji je dolazio baš zadńi, lagano lagano, pušeći, s rukama u špagu i s podignutim ovratnikom od haljetka. Za ńim iđaše nosač opterećen putnim torbama, šavlima i pokrivačima.

— Dragi konte, reče senator, ja sam ovdje da Vas pričekam na mjesto Vaših gospoda.

Lao ga pozdravi lakim poklonom i upita ga odmah:

— A Cortis?

— Ah, dobro, dobro! Danas je 28, je li? Prošla su tri dana. Nema ni poređeńa s prvim danom.

— Eto tu! usklikne konte Lao. Ipak su mi mogli još telegrafati, dati mi drugih vijesti. Ja gotovo mišljah da ću ga naći mrtva.

— Ah, znate, nije se znalo kada ćete Vi otputovati, nije se znalo gdje bi Vam se imalo telegrafati. Pak Vi ste mogli vidjeti buletin u javnim novinama.

— Ne čitam ih, naprasito će konte, odmahujući glavom. Dakle se oporavlja?

— Oh za stalno, nema sumńe, sada je gotovo ozdravio.

Udoše u omnibus „Minervin“. Lao žurno pozatvori sva stakla i umota noge u pokrivač mrmljajući:

— U vagonu se vrelo, a ovdje se čovjek ledi. On ozdravlja, a ja ću crknuti.

Clenezzi koji ga ne poznavaše dobro, gledaše ga kao kakvu čudnovatu živinu.

— Jeste li nahlađeni? upita ga.

— Nahlađen? Makar da sam! Propao sam, to je. U ostalom, znate, bilo bi mi neugodno umrijeti u Rimu, jer svaki put što sam došao uhvatio sam groznicu, i, da uskrsnem ovdje, uhvatio bih je odmah opet. Dakle, recite mi, što je bilo Cortisu?

Senator mu pripovjedi sve. Sad već bijaše nestalo bojazni od kongestije u moždanima a s tim i svake pogibli.

— Je li još u parlamentu? upita konte.

— Jest još.

— A moja nevjesta? A moja sinovica? Uvijek ondje, okladio bih se.

— Barunica Jelena jest, uvijek ondje, osim koju uru po noći i koji časak po danu.

— Ali će sada biti mirne?

— Ali, ne znam baš, ima drugih stvari po srijedi.

Konte Lao, zaglušen od buke omnibusa i kolâ s kojima se omnibus ukrštavaše, prokle sve rimske kotače i, stiskajući oči, saže se put svoga druga.

— Što? reče on.

Senator pogleda izvan omnibusa, dok je ona buka prestala, pa ponovi:

— Ima drugih stvari. Znate li da je Cortisova majka ovdje?

— Danijel mi je pisao da ima doći, odgovori konte, ali nijesam znao da je već došla... Ja sam mu odgovorio: Ti si magarac. Čujte me; kakva živina može imati onako veliko srce, ali čovjek, ne.

— Eto dakle jednoga uzroka dosadama, nastavi Clenezzi. Pak... Vi znate, već... Može se reći... Onaj moj gospodin kolega što Vam je u svojti...

Konte Lao namršti obrve, ispusti, stiskajući šake, nekakav produljeni glas, nešto između hropca i rike.

— Dosta, u jednu riječ, nastavi Clenezzi. Evo nas, pa ćete čuti.

Omnibus je tada ulazio u ulicu „Piè di Marmo". Časak kašńe peo se konte Lao s Clenezzijem polako polako uza stube „Minervine", a Jelena silažaše trkom u susret mu.

— Vidjela sam te, reče ona pružajući mu ruke. Kako sam blažena da si došao!

Lao je mučke stište na grudi, poljubi je u čelo, i, dižući lice, reče ganutim glasom:

— Da si mi zdravo!

Jelena pruži ruku Clenezziju, više da ga otpusti nego da mu zahvali. Vidaše joj se na licu nestrpljivost da ostane sama sa stricem. Uze ga ispod ruke.

— Hajdemo gore, reče ona.

— Polako, polako, ponavljaše Lao, jer imam osam prokletih ura željeznice u ledima, i ne brojeći ono deset dvanaest od

SRĐ

God. II. Dubrovnik, 16. Decembra 1903. Br. 23.

MUZEJ DUBROVAČKIJEH STARINA I PANTEON GLASOVITIJEH DUBROVČANA.

— A. F. —

Medo Pucić u Cvijeti bôno veli, da će se svakomu moći naći lijeka, ali vlastelinu nikada ni do vijeka. Ovim riječima pjesnik, koji je sâm dubrovački vlastelin, opisuje bol vlastele za izgubljenom nezavisnošću Dubrovnika i prikazuje povod apatiji i uzrok naglom izumiranju iste vlastele. »Nestalo je republike, pa neka nestane i nas, nezinijeh tvoraca i uzdržavalaca«. Brzo će se navršiti vijek od pada dubrovačke republike, i moći ćemo na prste izbrojiti preostale dubrovačke vlasteoske porodice. Da li su vlastela dobro uradila, o tome sada nije riječ, ali da su taj svoj duh udarili na vas javni dubrovački život od pada republike unaprijed, to je činjenica. Ta apatija nije dala Dubrovniku, da se u pravom smislu riječi preporodi i da igra onu ulogu, koja bi odgovarala prošlosti i budućnosti: apatija i neodredenost glavni su činioci dubrovačke dekadence.

Ta se apatija pokazuje u pravoj svjetlosti, kad se zaviri u naš muzej i pomisli na grobove naših velikana. Stranac, koji pozna dubrovačku prošlost, kad dođe u Dubrovnik, on o starome Dubrovniku u današnjemu Dubrovniku malo što nalazi. I ono što ima, dijelom je tamo amo rastrkano, dijelom nepoznato. Apatija je ubila svaki pijetet. Jedini je izuzetak u tome Gundulićev spomenik, koji se podigao inicijativom srpske dubrovačke omladine.

Imamo gradski muzej.

Svak će u prvi mah promisliti, da su u njemu sačuvane razne zbirke dubrovačkijeh starina, da će se u njemu naći pri-

kazat javni, književni i privatni život starijeh Dubrovčana. U jednu riječ, sve ono što je vrijedno da se sačuva. Ta za boga to nije bilo davno. Svega toga bilo je u Dubrovniku do nazad pedeset godina. Svega toga danas gotovo više nema: dijelom se prodalo strancima, dijelom je s nemara propalo. Niko se za to nije brinuo.

Naš muzej ima bogatijeh zbiraka svakovrsnijeh životińa, ptica i riba, a dubrovačkijeh starina najmańe. Da nije mara i nastojańa zaslužnoga upravitelja našega muzeja, prof. Balda Kosića, ne bi ni toga bilo. Kad pak pogledate na ispucani plafon muzeja, povrh kojega se nalazi općinski zatvor, tada zbilja treba uskliknuti: o tempora, o mores!

U očuvańu dubrovačkijeh starina Dubrovčane niko nije priječio, što više, za to je bilo i ima sredstava. Imamo općinu, koja slobodno raspolaže novčanijem sredstvima; imamo inteligenciju, koja bi mogla razumjeti, što je Dubrovnik dužan učiniti. Godišńom subvencijom muzeju za nabavlańe dubrovačkijeh starina, u trideset godina moglo se je dosta učiniti, kao i češćijem pozivom na građanstvo. Dubrovačkijeh starina nalazi se svuda, samo ne u Dubrovniku, osim onoga što se nije ni moglo ni smjelo bilo tajno prodati bilo pustiti da propane.

Pođimo dalje.

Mnogo je ńih reklo, da je mali stari Dubrovnik srazmjerno dao više glasovitijeh ljudi nego veliki narodi i velike države.

A gdje su grobovi tijeh velikana?

Gdje je dubrovački panteon?

A ipak zna se i danas gdje su pokopani i gdje su čuvaju kosti nekolicine tijeh glasovitijeh ljudi.

Zna se gdje je pokopan Gundulić, Đorđić, Bošković i drugi. Pa zašto da ne napravimo u Dubrovniku jedan skroman panteon, gdje će se malo po malo prenositi smrtni ostaci tijeh velikijeh Dubrovčana? Ne treba za to ni graditi nove zgrade. Imamo je već. I to staru i prastaru: klaustar Male Braće, tu bi se poput arkadâ u grobljima velikijeh gradova mogli prenijeti smrtni ostaci velikijeh Dubrovčana. Klaustar Male Braće za to je vrlo zgodan, a mislimo da se MM. PP. OO. Franjevci tomu ne bi protivili, jer je sâm manastir ńihov dubrovačka

starina i u ńihovoj crkvi nalazi se grob Gundulićev a valda i još kojega glasovitoga Dubrovčanina.

Kako bi se muzej starina i panteon mogli izvesti s tehničke i novčane strane, o tome sada nije riječ, a svakomu voļnomu da o tome progovori, otvaramo stupce ovoga lista.

Ivo conte Vojnović, u trećem dijelu svoje Trilogije, prikazuje pomladeni i preporodeni Dubrovnik, riješen apatije i vlasteoskoga nihilizma. Mi tome Dubrovniku, koji u ostalom još ne vidimo, preporučujemo i mećemo na srce: muzej dubrovačkijeh starina i panteon glasovitijeh Dubrovčana. Kad Dubrovnik ostvari ovo dvoje, tada stoprvo moći će kazati, da je izvršio svoju dužnost pijeteta prema prošlosti i da je podigao dvije velike škole za dubrovačka pokoļeńa.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

X.

1. Нек' вас вражја не заглуша дрека;
Устрпљиво надајте се спасу,
Јер ко чека, једном и дочека.

Ето јури у ватреном касу
Родна срећа, која ће вас тужне
Препородит у једином часу.

М. Страхинић.

2. Боже, дођи у помоћ мојој јадној души!

Последње ријечи Едгара Пое-а.

3. Ништа није толико погибељно, колико политичка страст. У обичноме животу, кад сусретнемо лична душманина, поштедјећемо га, јер знамо да, што год учинимо, учинићемо да искалимо своју личну мржњу. Али, кад између политичкијех противника, нађемо лична душманина, не ћемо га ни најмање штедјети, јер варамо сами себе мишљу, да што год му учинимо, учинићемо да будемо корисни праведној ствари коју служимо.

Булвер.

VOJISLAV TRAVUŃANIN.

Iz knjiga starosłavnih.

— Stevan Sremac. —

„Djela vaša suncu ravna
Ne će skriti nojca tavna."
Branko.

Glava Peta. (Kraj).

„Silni tu popadaju, tako da ih niko nije prebrojiti mogao. Taj dan bude za Grke strašna pogibija."
Dukljaninova Kronika, Gl. XXXII.

Tada gńevni ćesar posla mnoštvo vojske sa vojvodom svojim *Đordem Provatom*, i vojska ta prodre u zemļu Vojislavļevu i pade na *Ļesko Poļe* niže grada Dukļe. Tu gdje se ustupajuć Vojislav ispred sile zaustavi, stade i Provat s vojskom. A Vojislavļev dom bješe Bogom blagosloven i porodom obilan, imadaše pet sinova: *Gojislava, Radoslava, Mihalu, Predimira* i *Žegavca*, i najmladi, mezimac doma, bješe već porastao do koña i kopļa bojna. Tada otac podijeli sa sinovima svoju vojsku. Uze sa sobom Radoslava i dio vojske, a drugi dio dade četvorici sinova svojih i ostavi ih u mjestu *Vrańe*, niže Huma i Samobora, da se tu pritaje, i da na ń, na ńegove zasjede, propuste Provata. A kad bude na nevoļi, i čuju bojne trube i rogove, — neka se jave.....

Zanesen i nadmen lijepijem početkom i pohlepan na plijen, zaide duboko i naide na zasjede Provat. Tu ga zaustavi Vojislav i otpoče boj. I u razgoru najžešćega boja ugleda *Radoslav* Provata i pozna ga po silnim stijegovima i zlatnim štitovima oko ńega, i poletje na ń i obori ga s koña bojna. I kada vidje grčka vojska vojvodu svoga oborena i rańena, pade duh i u najhrabrijega! Dohvatiše sa zemļe vojvodu rańena i poniżena, i nagoše u bjegstvo. I što Morača i Cijevna, rijeke bistre, ne proždriješe poletom svojim, to dočekaše tići sokolići Vojislavļevi. Silni padoše, ali ih ostade dosta da jave svijetu sramotu Grka i slavu Srbaļa!

Glava Šesta.

„Grčki imperator pošje poslanike sa zlatom i srebrom mnogim da dadu županu Rase, i banu Bosne i knezu predjela Humskog; da udare s vojskom na kralja."
Dukljaninova kronika, Gl. XXXIII.

A na prijesto Romejski sjede novi ćesar, *Konstantin IX. Duka Monomah*, i stade kupiti silnu vojsku da osveti pogibiju. A stari saveznici mu rekoše neka kupi što više može vojske ali da pozove i druge srpske kneževe. I on posla kńige u Rasu, Bosnu i Zahumlje, i zaplaši ih silno Vojislavom ako ovaj ostane pobjednik, a zaplašene namami blagom, i oni pristaše uz tudina protiv svoje krvi i svoga jezika.

I poslije dvije godine skupi ćesar *šezdeset tisuća vojnika*, a za vojvodu im dade *Mihajila Patricija*. I dogovoriše se jošte sa *Ljutovidom* koji zapovijedaše savezničkom vojskom iz Raške, Bosne i Zahumlja kako da podu jedni sa sjevera a drugi s juga da se sastanu, i, sastavljeni, unište Vojislava. A uvjereni bjehu da će uništiti Vojislava, jer zvjezdari na dvoru gatahu i proricahu propast carstva jednoga, jer, eno, *opašite zvijezde* koja se već mjesec dana javlja na nebu na užas svijetu; a to carstvo, mišljahu Grci, nije nikoje drugo nego zemlja Vojislavljeva.

Tada Vojislav osjeti namjere neprijatelja i ne dade da se sastavi vojska Mihajilova i Ljutovidova. Mihajilo prodiraše klancem u zemlju Duklansku, ali vazda imađaše pred sobom Vojislava; i, kad ne mogaše naći Ljutovida, zapovjedi vojsci da se vraća natrag. Ali pogriješi Mihajilo što ne ostavi na ulazu u klanac dio vojske da mu čuva povratak i izlazak.

Tada Vojislav pozva sinove i vojvode u ratno vijeće i reče im:

— Nas je malo a ńih mnogo. Hajdete da ovako učinimo. Dvojica od vas, *Gojislav i Radoslav*, neka ostanu ovdje, a vas trojica, ti *Mihalo, Predimire* i *Žegavče*, uzmite po deset djetića sa trubama i rozima, razredite se po stranama klanca, zapalite mnoge ogńeve, nek vrazi misle da vas je mnogo, i očekujte budni. I kada štapci prijedu polovinu neba i duhnu zorini rani

vjetrići, — da ste spremni. A ja ću u ponoćno doba grunuti na vrage.

I jošte posla Vojislav jednog pouzdanog čovjeka svoga, Baranina, da zaplaši Grke. Ovaj dođe, kaza im se da je Latinin vjeran caru, i javi im da oni čuše da se tajom udružiše nevjerni Srbļi, oni iz Bosne, Raške i Zahumļa s ovima iz Dukļe i Trebińa. Tada povjerovaše vojvode, i ude strah u ńih. I riječi ove stravične odoše šapatom od usta do usta, i šezdeset tisuća Grka prividaše kroz mrak legione osvetnika.

Glava Sedma.

„Poginulo je ovdje četrdeset hiļada i sedam vojvoda."

Zonara.

Učiniše ļudi Vojislavļevi kako im reče gospodar. I kada štapce zvijezde jasne ugledaše na sredini neba, a iz udaļenih sela kada rani zorini vjetrovi počeše donositi glase vjesnika zorinih, — dade Vojislav znake onima oko sebe da zatrube u trube i rogove radi znaka onih što su gore na planinama. Onda i oni zatrubiše i počeše se polako spuštati i obaļivati kameńe na Grke u klancu. Strahovito odjekivaše planina od treštańa trubâ koje se učiniše Grcima kao trube strašnoga suda. I učini im se da je nastao sudńi dan, smak svijeta; kada se planine kreću s mjesta svojih, uputile se jedna drugoj, oživjela im kamena tjelesa.

Tada nastade užasan boj i pokoļ. Kao zli dusi, porodi noćnih tmina, jurnuše Dukļani, i ovi iz doline i oni sa planine, na Grke, i mračna noć stade proždirati silne žrtve. I samo se čujaše riječ: Kirije jelejson! Jer sa sviju strana sipahu Srbļi strijele i kameńe. A poslije se izmiješaše. Upadoše u bunovne i preplašene Grke kao gladni vuci u tor među zbivene i preplašene ovce.

Tako trajaše do praskozorja, i veliko mnoštvo Grka pade — izmičući neprestano — pade ih od kameńa, od strijele, od sjekire i noža dukļanskog; a silni popadaše i od svojih, jer zvijezde blijede ne dadoše da pozna brat brata do po preplašenim uzvicima.

Tada nastade gońeńe. I u gońeńu tom pogodi Vojislava iz tišme one silan udar kopļa, zaļuļa ga i pomjeri iz sedla i

obori na zemlju. Povika Vojislav tada „Bože pomiluj"! ali na glase te spusti se strašna zamahnuta na ń sjekira, i *Gojislav* pade k nogama ńegovim i reče: „Oprosti mi, oče, nijesam te poznao! „Tada se izljubiše otac i sin, blagodariše Bogu i prozva se od tada to mjesto: *Milost Božija*, jer sam Bog ne dade da sin, u neznańu, postane oceubica!

A kada se sunce pomoli iza Skadarskoga jezera, obasja strašnu porazu Grkâ. Kao poljska trava pokošena, ležahu trupovi pobijenih Grka. I pobjednici ih pokosiše ali ne izbrojiše koliko ih pade te strašne noći. A u grčkim knígama ljetovnici vizantijski zapisaše, oplakav ih, da ih je tada palo *četrdeset tisuća, i sedam vojvoda ostade mrtvih kod nepogrebene vojske.*

Glava Osma.

„No Knez Ljutovid bješe dobar vojvoda i junak pa se ne uplaši nego pošje Gojislavu govoreći: Povedi dva vojnika a ja ću tako isto učiniti, i sići ću u polje, pa da vidiš ko sam ja!"
Dukljaninova Kronika, Gl. XXXIV.

A poslije pobjede posla Vojislav sina Gojislava s dijelom vojske na saveznike. „Idi sine, reče Vojislav, na nevjernog brata našeg. Idi na ń ali štedi krv zavedene braće tvoje."

Uze Gojislav vojsku, i povede sa sobom još i silno robje grčko. I kada stiže prema Ljutovidu, posla mu robje da mu samo ono kaže šta bi sa ćesarskom vojskom.

A jedan od robja ispriča sve Ljutovidu i završi ovako:

— Pogledaj Lovćen goru kako se visoko diže! Nadamo se da će ona biti dostojan pobjedni stub i znak ćesara našeg, a ono će ostati u sve vijekove kao nadgrobni kamen pobijenoj vojsci našoj.

Ali ni strašne priče robja o pogibiji ni lijepe bratske riječi poslanika ne pomogoše ništa! Jer Ljutovid bješe plahovit muž, tvrde glave i snažne mišice, i reče poklisarima:

— I neka je pala u prah sila saveznika moga ćesara, ostao sam ja; *nepobijena je još vojska zahumska, bosanska i raška.* Odmorna je i snažna da otpočne boj sa nadmenim bratom našim, — da mu skrši i odbije rog gordosti ńegove. Neka

mi, dakle, *izađe na udvoj!* Da položimo kopla, da otupimo mačeve i neka nam poprskaju štitovi, a vojske neka to sve gledaju, — i ko ostane u sedlu konju svome bojnom — toga neka pjevaju pjesme kao dobitnika!....

Tako reče Ljutovid, ali ga na udvoju izdade sreća: pade, i vojska mu se razide domovima a Gojislava proslaviše u pjesmama....

Glava Deveta.

„Dubrovčani odgovoriše da im je njegov dolazak veoma mio... Kralj sa nekim baronima a kraljica sa svoje dvije dvoranke udoše u grad."
„Kronike Dubrovačke" Junija Rastića.

„Taj srpski vladar pokloni Dubrovčanima (1050. g.) uz Župu Žrnovničku još Gruž, Rijeku, Zaton i Orašac."
„Gruž", Vice Adamović.

Raznese se glas o slavi Vojislavljevoj po okolnim zemljama i zamorskim stranama. Više ne smjede ćesarevina Romejska na Srblje ruku da digne bojeći se novoga srama; jer pamtiše Grci dobro *Lješko Polje* i *Crmnički Klanac!*.....

A poslije burnih ovih dana poživje sretno i mirno Vojislav u domu svome. I sjeti se tada Vojislav zavjeta oca svojega, kada ovaj bješe bolan pa ozdravi: da će obnoviti crkvu *Svetoga Stevana* u Dubrovniku, drevnu crkvu koja služaše i pojaše u slavu božiju još onda kada posljedńi Srbli dodoše, za ćesara Iraklija, od Vislanskih ravnih strana amo na Siňe More. I reče Vojislav podružju svome, plemenitoj Margariti Nedi:

— I otac mi se zavjetova negda u bolesti, i ja se zavjetovah u junačkoj mojoj muci, da ću se odužiti Bogu za spas, i Dubrovniku za lijepe dnevi proživljene u gostoljubnom gradu. Ispuniću sada zavjet i očev i moj! Zapojaće i zasijati opet Sveti Stevan u Dubrovniku....

I posla čovjeka u grad sa silnim blagom, da opravi crkvu i da je ukrasi bogato. I dvije godine radiše neimari, zografi i zlatari; obnoviše i ukrasiše hram Svetoga Stefana, da se zablista među crkvama kao večerńača među ostalim zvjezdama!..

A i kraljica Margarita posla silno srebro da se ńime ukrase mošti svetiteljske, kojih bješe sila u hramu tom...

A poslije nekoga vremena zaželje Vojislav da vidi zadužbinu svoju i grad u kome proleće života svoga provede. Dubrovčani ga pozvaše da im bude mio gost; i on se odazva i ode im u pohode. A Dubrovčani ga dočekaše carski kako junačkom kralju i milom susjedu valja i trebuje.

— Dolazak tvoj veoma nam je mio. Dočekaćemo tvoje Veličanstvo i kraljicu tvoju svijetlu, i prve vlasteline dvora tvoga. Ali je grad naš tjeskoban za gospodarstvo ti, zato te molimo, ostavi mnogobrojnu pratńu tvoju, a ljubav naša biće ti najbolji tjelohranitelj!

A Vojislav pristade i ostavi vlasteline, dvorane i pratńu u Župi i Konavlima a on ude sam sa podružjem svojim Nedom i sa velikim vlastelinima kraljevstva svoga. Prvo pohodiše hram svetoga Stevana, pomoliše se bogu u ńemu, i obdariše ga velikim milostińama.

A za tim ga ugostiše Dubrovčani; i ńega i ljude ńegove ugostiše pićem i jestivom. Pokloniše mu dvor u gradu svome, a ljude, pratńu mu, obdariše trgovci paunovim perjem, sokolima, hrtima i zagarima, oružjem skupocjenim, i svakome, još suviše, dadoše dvadeset lakata čista skrlata nerezana.

I tih dana gostinskih jednoga dana išeta Vojislav sa Nedom na obalu mora sińega. I oboje zastadoše na jednom mjestu.

Tada reče Vojislav:

— Poznaš li mjesto ovo, vjerna ljubo srca mog!? Prije trideset ljeta stajasmo ovdje bijedni i ja i ti; gledasmo na more i, grudi punih tuge, očajavasmo za sebe... Ej, kako ljeta prolaze; kako se otada mnogo izmijenilo i ovdje i tamo kod nas!... Na mjestu ovom, koje onda bješe pusto kao i život naš, gle, kako se dižu sada vite paome dvije sa izdancima svojim, — a u domu našem rastu uz nas i zdańu doma našega, pet milih sinova naših!... Onda bijasmo najnesretniji u gradu ovome, neznatni i neopaženi, — a danas smo mu zvanci i mili gosti. Ko može, ko je tako svemoćan i pravičan kao Bog, koji nas tako obilno nagradi!!....

O, Margarito, ljubo srca moga! Da te one večeri ne vidjeh i ne zamilovah ovdje, sam Bog zna, kud bi mi se trag izgu-

bio, meni kome život tada silni teret bješe. Mjesto ovo me razdraga, pa se gomilaju sjećańa i osjećańa mnoga, pa govorim kao da su mi se vratila ona mlada ļeta kada te prvi put spazih!... Hajde, da nagradimo ovaj grad koji nas kao roditeļ primi tada kada nas domovina naša i mi ńu kada izgubismo.

I kada se vratiše u grad i sjedoše za stolove, u sred gozbe diže Vojislav zlatni pehar za slavu i cvjetańe i napredak slavnoga grada Dubrovnika, i reče vlasteli i trgovcima, gostoļubnim domaćinima:

— Hristos, Spas naš, reče nekada: „I koji primi *dijete* u ime moje — *mene* prima!... Što ńemu učini meni je učinio...“ I vi, gospodo Dubrovačka, primiste nekada nas, mene i svijetlu kraļicu, kao djecu, bez roditeļa, i bez otaģbine. Lijepo ste sjeme bacili u blagodarna srca naša, i Bog na nebu hoće da požńete za ta dobra bogatu žetvu, jer grad nam ovaj bi gostoļubni domaćin, i u nesreći onoj tada i u sreći ovoj sada. Hoću da vam proširim mede; i za to neka vam je dar od mene: *Župa Zrnovnica, Rijeka, Gruž* i *Zaton* i *Sumeta dio* — vaše neka je, ni s kim nedijeļeno, od vijeka do suda Božjega!... Da odahnete iz ove tjeskobe, da sijete bijelu šenicu i vinovu lozicu; da napijate u zdravļe dobrog vječitog susjedstva našeg!...

*

A poslije ovoga ne prođe još nekoliko ļeta, i snažni Vojislav pade u bolest; tijelo podleže bolovima, malaksa, i duh se spremaše da ostavi zemsku odjeću svoju. Tada prizva sinove svoje samrtnom odru, i reče im:

— Djeco moja draga! Stigoh na medu života; ļeta se moja svršavaju!... Ej, ļeta moja, ļeta, jato ždralova brzih, što ostavļate za sobom mnoge lijepe nade moje!...

Ne žalim za životom, niti ropćem na Boga što mi posla smrt sada; ali mi je teško, što me iznenada ovako zateče stara krvnica roda ļudskog u poslu velikom narodnom. Da, djeco! Vazdan mi je lebdjela slika Časlavļeva pred očima. Htjedoh biti narodu našem što *on* bi; ali me smrt preteče!...

Ali što ne mogoh a radi kratka vijeka, moći ćete vi, ako mi savjeta slušali budete. Ja htjedoh da stopim županije u državu, plemena u narod. Nastavite to! Jer razjedińeni bićete

kao potočići koje svak navrće na svoj mlin; a udruženi bićete kao silna rijeka, koja je postala od vôdâ malenih potoka i rječica, i kuda nadre ona, ruši sve. Teško se i spasti od ńe a kamo li je slugom sebi učiniti!...

Za tim malaksa i pade u odar. A poslije zamoli sinove, da ga pridignu, da još jednom vidi plavo nebo dukļansko i gore zemļe svoje. Blagoslovi sinove i završi život svoj riječima pravednoga Jova: „Ali dani moji bješe brži od glasnika.. Prodoše *kao brze lađe, kao orao* kad leti na hranu!...

24. IX. 1903.

DANIELE CORTIS.

— Antonio Fogazzarro. —

Glava XVIII. (19)

Noćne bitke.

Jedanaest je ura kucalo one noći 28-og marta na trgu „Navone“ i „Sapienza“, mjesečina je udarala u kuće i puste nogostupe, suproć uzvišene crne polače „Madama“, kad barun di Santa Giulia izađe sam. Zaustavi se na pragu, obrte se da pogleda rasvijetļeno predvorje. Vratar smjerno izagje preda ń, misleći da želi štogod.

— Što hoćete? osorno reče mu barun. Zar ne smijem više ni stajati ovdje?

Onaj osta zapańen.

— Mislio sam! nasmjehnu se glasno Di Santa Giulia i, okrenuvši mu leđa, ođe ravno put Sv. Luida francuskoga.

Sam bješe predao Senatu svoju ostavku na senatorstvo, lakonski, bez jedne riječi pristupa ili zaglavka; i bijaše predao jedno zapečaćeno pismo svome drugu, tajniku predsjedništva. Niko tada nije zatražio od ńega tu stvar; to je bila ńegova slobodna odluka, razmišļena odavna ujedno s drugim težim odlukama, prepravļena u tajnosti srca kada mu ne ostane više

vjere da će se spasi od bučne propasti. Ova mu već bješe nad glavom; nije bilo više vremena za očajna sredstva kojim joj se bješe u posljedne doba očajnički opriječio. Počinuti i pustiti da se sve surva; drugo mu ne ostajaše.

Odvjetnik Boglietti bijaše mu pisao odmah na 25-og, po pogodbi sklopljenom s Cortisom, da je riješen svakoga duga prama Banci; ali mu barun bijaše oholo vratio pismo, kunući se da ne će nikada primiti ponude gospodina Cortisa. U istinu ne bješe mu od znatne pomoći. Bio je ugrezao u mnoge druge dugove, isto onako opake. Samo da namiri svoje gubitke na igri, samo da bude još priman u više ili manje tajne igračnice koje je posjećivao, pošto se obratio najrazglašenijim rimskim zelenašima, bješe dirnuo u neke vrijednosne papire nekih maloljetnikâ svojih štićenika, bješe ih založio i za ńih dobio novaca. Sada je djelo bilo izašlo na vidjelo; imalo je doći pred sud. U toliko mu je makao bio progutao sve, i on se, pored svih žrtava, nalazio u nemogućnosti da isplati svoje dugove od igre. Više nijesu igrali s ńim; vrata sreće bjehu mu zatvorena, a vrata sudskog dvora otvorena.

No u ńegovoj žestokoj naravi, smjesi snage i pokvarenosti, ohola odluka da se ne prigne pred Carrèovima bješe tvrda nego igda. Tri ure prije nego je predao svoju ostavku u Senat bijaše ga sreo na trgu „di Pietra" odvjetnik Boglietti i gotovo na silu odvukao u svoju pisarnicu, govoreći da valja svakako da govori odmah s ńim. Tu mu bješe priopćio jedan prijedlog, povjeren mu, onaj čas, ne hoćaše kazati od koga. Odvjetnik obećavaše da će ga izmiriti sa svim ńegovim dužnicima, da će mu spasti čast i slobodu, da će mu pribaviti dohodak dovoljan za život, pod pogodbom da se za sved iseli u Ameriku. Di Santa Giulia, uvrtjevši u glavu da je sve to djelo ńegove punice i žene mu, nije ni htio slušati prijedloge odvjetnikove, koji mu se kleo da ne pozna ni po videńu kontesu Tarkviniju ni kćer joj; da nije primio prijedlog ni od ńih ni od poštovanoga Cortisa; bijaše izašao bijesan iz pisarnice dok odvjetnik vikaše za ńim da ne prima odreku, da će noć donijeti savjeta, da će sutra u jutro doći k ńemu radi definitivnog odgovora.

I sada idaše namrgoden svojoj kući, ponosita čela kao uvijek, s rukama u špagu, stiskajući ključ od kovčega u kojemu

je držao revolver, kušajući gotovo okrutnu nasladu da se napokon dotakao dna od ponora, osjećajući se blizu strahovitog izlaska, ali dostojnog ponosa pomiješanog s ńegovom pokvarenom krvi, ali oslobodioca. Sad je već bio izvan Senata. Činilo mu se da je tako izvršio odlučno djelo, da je ostavio haļinu, kako mnogi čine, na obali od rijeke, prije nego nestanu za sved u vodi. To bijaše neka odluka usađena u ńegovu srcu. Po glavi mu se vrzaše tma blijedih slika stvari i lica koja bijahu privezana uza ń čustvima gńeva i tegobe. Jučer još, nazad malo ura, ove sablasti isplatnih rokova, pozivnica, tužaba, kamatnika, dužnika od igre, zvaničnih poslužnika, sudaca tištahu ga, davļahu ga; sada bijahu se iznenada odalečile od ńega; sad osjećaše oko sebe kao neki prazan prostor, prostor što ga svjetina ostavļa oko ļešine. Prolazeći preko trga „di Pietra" opet pomisli s ijedom na odvjetnika Bogliettija i na Ameriku. Kuća Carrè, nema sumńe! Osloboditi se! U Ameriku! Odvjetnik Boglietti imao je sutra doći u ńega radi odgovora. Da mu reku: „udite" i da mu odvjetnik ude u sobu, pa ga nade na posteļi sa zrnom u srcu? Proklete ohole čeļadi! Što su mislili? Sve poroke i sve krivice, da; ali podao, ne! Okaļaće ih sramotom i krvļu; jedina naslada, tako mi Boga! Mislio je da mu je žena boļa od drugih, i nakon izdaje u Passo di Rovese, ali sada se pokazala od istoga kova. Kakva mu je žena bila? Ispravna jest, osim onoga puta; ali tvrda i hladna kao kristal, vjerna sebi, ne ńemu! Ako je baš još vjerna. Neko mu bješe anonimno pisao, okrivļujući ńu i Cortisa. Onda barun nije povjerovao, sada je htio da vjeruje. Uživao je da vjeruje, da vidi oborenu onu nesnosnu i oholu krepost. U Ameriku? Da kupi ńegovo odalečeńe? Ne, ne. Gospoda će se moći i udati za onoga, ali će mu donijeti u miraz prokletstvo i krv.

Zaustavi se na trgu, da ga razgleda svega, kao da ga vidi prvi put. Bijaše pust. Dva duga reda svijetńakâ pričiniše mu se sprovodnom povorkom. Pomisli da je on ne će imati i nasladi se. Boļe je ići sam, bez onoliko huļa za sobom da brbļaju, da se smiju i da ga šaļu k vragu. Ne će imati sprovoda i ne će ići u crkvu. Dobro. Ni Bog ni sveci ne bijahu ga pomogli. Pri ovom osjeti iznenadno ponestajańe ponosa, kao

blijesak straha; ali prode odmah i čovjek nastavi put ne misleći o drugome.

Uđe u jednu malu kavanu u ulici „delle Muratte“, malo koraka od ńegove kuće, i zakuca jako na stô, jer je momak spavao prekrštenih ruka. U dučančiću, osim Di Santa Giulia, bio je samo još jedan stari pop, lica i ruku kao od voska, koji je obično pio tu čokoladu prije ponoći.

— Mislite li baš, prečasni, upita ga barun kao iz neba, da ima života nakon smrti?

Stari ga pop pogleda u lice i odgovori mirno:

— Ne, gospodine.

Za tim razastre svoj mrki ubručić, pogleda ga sa svake strane, otr usta, složi ga opet s velikom pomńom, i stavivši ga na koļena reče svojim mirnim slatkim glasom:

— Ne mislim, znam.

Nije se više čulo ništa već žubor vode Trevijske. Barun uze čašicu ruma i izađe ne pozdravivši.

Ńegovi su prozori bili rasvijetļeni. Zašto? Kao da je na bližńem tamnom prozoru bio neko, koji se odmah povukao natrag, kada se Di Santa Giulia, došavši do vratâ, zaustavio. Na stubama nađe gazdaricu koja ga čekaše sa svijećom u ruci.

— Zašto je svijeća u mene u sobi? reče on.

— Jedan posjet, gospodine senatore. Jedna gospoda čeka Vas od sedam ura.

Barun pomisli odmah na svoju ženu.

— Ko je? reče gńevno. Trebalo joj je reći, da se ne ću vratiti.

— Ali je gospoda barunica, gospodine senatore.

— Ah! odgovori on, kao da tim hoćaše reći: kad je tako učinili ste dobro. Ali naglasak i lice mu kazivahu, kako mu je posjet neugodan. Ode u svoju sobu uzbuđenim koracima, psujući iza zuba.

Druga tanka prilika bijaše ondje, uspravna usred sobe, kraj stola na kome goraše velika svjetiļka bez štita.

— Ti ovdje? reče on zaustavivši se na vratima. Što hoćeš?

Ńezina leđa poskočiše od živčane trzavice. Počeka časkom, pa zatim odgovori mirno:

— Da ti napomenem da sam živa.

— To sam znao, odgovori barun snimajući klobuk i bacajući ga na posteļu.

Jelena diže obrve.

— Nijesam se nikad stavila od toga, reče ona.

Barun svuče kaput, baci i ńega na posteļu, pak zatvori žalusije jednoga i drugoga prozora, diže opet s posteļe klobuk i kaput i položi ih na stôčić, stade šetati gore doļe po sobi, okolo svoje žene koja ne govoraše niti se micaše. Od jednom se zaustavi iza ńenih leđa, iz daleka, i reče joj brekćući:

— A sada što ti treba?

Ona se okrete put ńega, dohvati jedan štôčić za zaslon i odgovori vukući ga preda se:

— Zašto mi se nijesi činio vidjeti? Zašto mi nijesi ni odgovorio?

Ńezin je glas bio tih, vrlo miran, gotovo ļubazan.

— Da ti ugodim, reče on. Zahvali mi. Nijesi li to željela?

Jelena jedva priduši gńev, uspravi se na zaslonu od stôčića, na koji se bješe prije naslonila i reče sa žestinom.

— To nije odgovor.

Muž joj prekrsti ruke na prsima.

— I ļutiš se? reče. Nije dosta što sam ti pisao da ideš, stojiš i odlaziš po svojoj voļi, s kim hoćeš, nije ti dosta da si se tim koristila; prekaraš me još što nijesam došao poļubiti ruku tvojoj majci! Nemoj slomiti taj stôčić koji nije moj.

— Oprosti, odgovori Jelena slatko, puštajući stôčić.

Ona bješe došla s nakanom da bude ponizna, ļubazna što je više moguće, da podnese predvidena nasiļa ovoga čovjeka koga je htjela spasti od propasti; i prebacivaše sebi što se ogriješila odmah u početku.

— Još te jednom molim, nastavi, da vjeruješ, da imaš krivo što se ļutiš na mamu. Ako je bilo krivńe onaj put u Passo di Rovese, krivńa je bila sva moja. Rekla sam ti toliko puta, Karmine, pitala sam ti prošteńe. Ja nijesam htjela učiniti zla, ali ti pitam prošteńe ponova, ako hoćeš. Ako mi ne ćeš vjerovati, neka bude! Pomisli onda da sam radi poštovańa prama tebi, podnijela da mi se majka u Čefalù nastani u hôtelu; i to me je toliko boļelo, jer jadna žena, ja znam da baš nije ništa kriva, ništa, ništa. Da, došla sam s ńom u Rim, ali

sam ti pisala zašto dolazim: radi tebe. Mama je bila zabila u glavu da će me odvesti u Mletačku, i pisala ti je; ali sam joj ja uvijek govorila, ako se maknem iz Čefalù, da ću poći u Rim, da ti budem od pomoći kako budem bolje mogla.

— Da kako! plane barun. I dogodio se onaj čudnovati slučaj da je parlamenat bio otvoren i da je prečasni gospodin Cortis, ne znajući kako da nastavi svoj govor, pomoću svetaca pao u nesvijest; i tada, po vrlo čudnovatom slučaju, ti, koja si bila došla da budeš uza mene, bila si uza ń dan i noć, i tako dalje i tako dalje. Je li tako?

— Što hoćeš da rečeš? reče Jelena mršteći obrve.

— Znaš vrlo dobro što hoću da kažem, odgovori barun. Izvadi iz ǵepa pregršt pisama i, približivši se svijeći, izabere jedno i baci ga na stô.

— Evo ti, reče.

Jelena uze pismo, drhćući i proti svojoj voli, kao da je u ńemu moglo biti napisano stvari zakopanih u ńezinom srcu. Pohita najprije da vidi potpis: nije ga bilo. Za tim preletje kratko pismo, u kojem je anonimno lice tužilo ńu, s emfazom, da oblijeće oko Cortisa da bi ga zadobila za ljubovnika. Prepozna ruku svoje tetke.

— Znam ko je, reče ona hladno. Poznajem rukopis. I ti vjeruješ?

— Ne znam ništa, odgovori otresito barun. Ko je? Činilo se i meni kao da poznam taj rukopis.

— Ti ne vjeruješ! usklikne Jelena. Bijaše takva vatra, takva žestina u ńenim očima i u uzdignutom čelu, da je ńezin muž, za časak, zanijemio.

— A kad bih vjerovao? reče on za tim. U svakom slučaju, ako se, kako se nadam, više ne vidimo, reci tvome rodaku da poštuje moje ime, jer je puki slučaj da mu ja nijesam otac. Samo da sam poznao gospodu Cortis četiri pet godina prije!

Jelena se trže.

— Bez sumńe, nastavi barun. Reci mu da sam bio poznat veoma iz bliza s ńegovom majkom, kad sam bio u vojničkoj posadi u Aleksandriji.

— Ti? kliče Jelena.

— Da, ja. Znaš li onu historiju? Bio sam ja, a ne topnički časnik. Reci mu to, reci prečasnome. Neka zna! Što mi je stalo? Sad mi više nije stalo ni za šta, ni za šta. Pak i pravedno je. Reci mu u ime moje, ako mu majka nije kazala; jer čujem da se vratila iz pakla ona vještica. Do onomadne mu za stalno nije bila rekla.

Jelena pokrivaše lice dlanima. Bješe začuđeńe, nijema strahota, tegobna želja da odmah ode daleko, silno opirańe neke tajne sile u ńezinoj duši.

— O! o! Kakav utisak! reče polako barun ironičkim otezańem glasa. Plače se! Jadni rodak!

— Ja ne plačem, odgovori Jelena ponosito, otkrivši i podignuvši lice. Lijevom rukom uredi kose na čelu i pogleda muža u oči.

— Trpim, ali ne plačem.

Barunovo se lice steže, neko muklo režańe izade mu iz usta:

— Pa da ne vjerujem da ti je ljubavnik?

Ona ne poniče, ne mače trepavicama. Oči joj bijahu staklene, tijelo kao ukočeno, kada ispod glasa odgovori:

— Ne, nije istina.

Za nekoliko časaka gledahu se nepomično u oči. Di Santa Giulia iznenada pršte u bijesne pokrete i glasove:

— Gospodar sam vjerovati da je istina, gospodar sam ti reći, hoću da ti rečem. A sada idi s bogom, idi kud hoćeš, idi s kim hoćeš! Hajde s bogom! Imam prijatelja boljih od tebe u ovoj sobi; imam prijatelja koji će me bolje od tebe pripomoći, koji će me časkom osloboditi od tebe i od.....

Ovdje očita niz živinskih psovaka proti svijetu i proti ljudima.

Jelena u toliko bijaše predobila vlast nad sobom.

— Otići ću, reče, ali ne prije nego ispunim svoju dužnost.....

Spopade je žestoko drhtańe, diže joj za čas riječ. Morala je sjesti, počekati da se malo umiri.

— Obećala sam, nastavi, da ću ti biti vjerna, i što god ti rekao, što god ti mislio, ja sam nakana da ti budem vjerna do cilka. Ti si mi pisao u Cefalù zloslutnih riječi, a sad čujem sličnih iz tvojih usta.

Zaustavi se; nije mogla govoriti na dugo.

— Ne znam je li istina, prihvati, da ti posli idu tako loše, da snuješ u glavi nešto strahovito. Medu tim ja sam ovdje da učinim sve što mogu. Radila bih, podučavala bih, trpjela bih glad!

— O, ne treba toliko herojskih žrtava, reče barun keseći se. Ne idem li u Ameriku?

— U Ameriku? usklikne Jelena začudeno.

— Ali nemoj mi se pretvarati, za Boga! Kao da ne znaš!

Ona poskoči na stôčiću, ne bješe veće uvrede za ńu! Ugrize se za usnu, uzdrža se, samo reče:

— Kao da ne znam što?

— Da ste vi oni koji ste mi ponudili da ćete mi platiti dugove, uz pogodbu da odem u Ameriku. Novaca i da se oslobodite, poslati me da umrem daleko, da vas se ne poštrcam krvi i sramotom, je li? Ali se varate; nema isplate, nema Amerike!

Jelena skoči na noge.

— Nije istina! reče ona.

— Što *nije istina!* zareži barun. Nema u čitavom svijetu drugoga psa koji bi imao najdaljega razloga da mi učini sličnih prijedloga. Ali, nastavi u ironično krotkom tonu, došla si, je li da, ispipati me skladno, da vidiš je li mi bio učińen prijedlog, pristajem li ili ne pristajem.....

— Ali velim ti da nije istina, usprotivi se Jelena, velim ti da ti ja i moja majka ne možemo platiti dugove, a moj stric ne će, nikako ne će!

Ona govoraše, u svom iznenadeńu, tako iskrenom vatrom, da se barun, za čas, poļuļa i umuče.

— Oh! kliče za tim, svladan opet svojim uvjereńem. Ali je ovako! Ne može biti da nije ovako!

Jelena bješe u grčevima.

— Ali Bože! reče ona, što imam reći, što imam učiniti da te uvjerim?

Barun promisli malo.

— Ti bi bila sretna, reče, da primim ovaj prijedlog da podem u Ameriku?

Sretna? Ona pomisli, kad bi bila ļubovnica onoga čovjeka, da bi u takvoj potištenosti htjela umrijeti zajedno s ńim.

— Sretna, ne, odgovori. Bila bih sretna kad bi sve ovo bio grub san; ali ipak!....

Nije znala dobro kako bi rekla da bi joj bio dignut sa srca velik teret, velika straha, što nije učinila, što ne zna učiniti sve što je moguće da zapriječi nesreću koja bi je učinila slobodnom.

— Ah, *ali ipak*, usklikne joj muž. Da vidimo malo, vjerna ljubo, nadoda polako, upirući pogled u oči joj. Ako podem, hoćeš li ti doći sa mnom?

Jelena primi taj udar u prsi i ne zatetura. Bješe to strahovit, neočekivan udar, strahovit, neočekivan način iskušeńa ńezine riječi. Ne zatetura, ali i ne odgovori. Osjeti u sebi nešto od vojnika koji je pozvan na smrt pa ide ozbiljan, šuteći, gorećim srcem.

— Ah, šutiš? usklikne barun.

— Već si izjavio, reče ona, da ne pristaješ?

— Da, ali hoće da dodu u mene sjutrá u jutro po definitivan odgovor.

— A ako dodem, pristaješ?

— Sveti vraže! reče on, u pola zapańen u pola smeten. Ako ti dolaziš, počińem ne razumijevati više ništa.

— Onda pristaješ?

— Može biti.

— Ne ne, usklikne Jelena odlučno. Vala obećati ako dodem s tobom da pristaješ.

Barun se baci na kanapu.

— Promisliću, reče.

Ali Jelena nije htjela ni sjene sumńe pa zaintači. Muž joj nije mogao vjerovati da će Carrèovi pristati na ńezino izagnańe.

— Pa dobro, reče on, ako ti zbilja dolaziš, pristajem.

Ako je ponuda potekla od kuće Carrè, ova pogodba oboriće je za cijelo.

Tada ga Jelena upita bi li u ikojem slučaju, na ikakav način, primio sličnu ponudu od porodice Carrè, bez pogodbe da ide u Ameriku. On odvrati jednim „nikada", punim oholosti i gńeva, i utvrdi se u sumńi da doista odvjetnik Boglietti nije govorio po nalogu Carrèovih.

— Doći ću, reče ona.

Barun je pogleda, plusnu rastvorenom rukom o ručicu od kanape i odgovori:

— Dobro je.

Za tim ustade i izvadi iz svoga kovčega revolver, pa ga položi kraj svijeće.

— Evo prijatelja koji me je imao pomoći, reče on. Kunem ti se da bih se bio sto puta prije ubio, nego li bih bio primio pomoć od tvojih.

Jelena uze revolver.

— Nabijen je, reče joj muž:

Jelena ga ipak držaše, kao da ga pomńivo motraše. Ruke joj drhtahu, usne joj bijahu grčevito stisnute. Nije ni vidjela malu sjajnu cijev; vidjela je samo čovjeka kojega je toliko ljubila, za kojega je znala da je toliko ljubi, vidjela ga je u času posljednega pozdrava, neke bezimene tegobe.

— To je onaj što si mi ga darovala kao zaručnica, reče joj muž.

Jelena stavi revolver na stô, gledaše ga još, dok proguta suze.

— I onda? reče ona polako.

— Onda, prihvati barun, ja primam, i stvari će se urediti; htjeće se nekoliko vremena, jer sve svoje dugove gotovo ne znam ni ja. Za tim ćemo krenuti.

Jelena ne imaše snage da odmah stane govoriti kako i kada.

— Znaš da me je strah da sam velika živina što vjerujem da ćeš ti doći? usklikne joj muž.

Ona se ljutito diže da se vrati u hôtel.

— Ne, ne, vjerujem ti, reče on blago. Što se žuriš? Počekaj malo. Budi dobra!

Jelena htjede odmah ići. Muž joj otresito predloži da će je pratiti; gazdarica, koja je sve slušala iza vratâ, ponudi im svoju sobu; da baš za to nije bila legla! Jelena odbi sve takvom žestinom, da je gazdarica, gotovo gotovo, pitala prošteńe.

— Pustite je, reče barun. Odovle do „Minerve" putevi su sigurni, a moja se žena ne boji ničega.

Ona otprati Jelenu sa svijećom do ulice, reče joj da se nadala da će se zaustaviti. Gospodin senator čini joj bolest. Ima toliko briga! Govori nekakvih stvari!

Jelena odgovori lagahnim poklonom i izađe, uputi se polako tamnom ulicom, puštajući da je nagon vodi i ne znajući dobro gdje je, bez drugoga osjećaja osim neke gluhe boli u sreu i smrtne tromosti uma. I gledaše gdje joj se polagano jedan za drugim primiču plamenovi rijetkih feńera, gdje trepte i gore, te nestaju nad ńezinom glavom. Malo po malo pade joj čudnovata misao; pomisli se da se izgubila u nepoznatu ogromnu gradu. Tada je ńezin nagon sve od jednom ostavi. Nije znala kojim će putem udariti, morade se zaustaviti, dugo misliti, dobro razgledati naokolo, prije nego je razumjela da je na uglu ulice „dei Pastini". Ubrza korake i, časak kašńe, ude u „Minervu".

Preveo s italijanskoga
Arsen Wenzelides.

USTA HVALI SVOJE GOSPOJE*)

— Igńat Đorđić. —

(Priopćio **A. F.**).

Usti liepe i ļuvene,
U kieh žive srce moje,
Usti slatke i medene,
Milostive mė gospoje,
Recite mi, otkle u sebi
Vi toliku slas držite,
Er nije naći, znam, pod nebi
Slasti toli plemenite.
Zašto rajski med tekući
Prolio se zgar s nebesa,
Stan priličan sebi ištući
Sred Vašega draga uresa.
Žarki grimiz biću u svomu
Koraļ, ures morskieh vila,
I u zapadu sunčanomu
Rumenoga plam svjetlila,

*) Ovo je dvanaesta pjesma iz zbirke neštampanijeh pjesama Igńata Đorđića. Ta zbirka ima ovaj natpis: Pjesni ļuvene, egloge, zgode etc. gosp. Ińacija Giorgi, opata M|etskoga.

I kamenak bez procjene,
Ki crļeniem zrakom siva,
Prid Vašiem rusam vene
I svoju liepos poniživa.

Bliedi o busu svom ružica
Rumenieh Vas videći,
Zasramļena trator lica
Prid Vam čezne zavideći.

Pače zaman kad istječe
Zračna zora, dika od svita,
Vas ļepotom svôm[1]) zatječe
Er ostaje predobita.

I ako narav dosle kâ[2]) je
Liep stvor rumen kî[3]) stvorila,
Po ńem dopriet učila je
Do Vašega rumenila.

Malu u krugu Vas jedinom
Sve lieposti dikom kite,
Vi dragosti, Vi milinom
Neizmjernom se podnosite.

Mnim ļuvena Majka mila
Napravu iz Vas vadi i diku,
Kad se spravļa poć sred krila
Najdražemu ļubovniku;

Ter izbrani miris hrani
U koraļnom Vašem sudu,
Drobni biser i sńežani,
Rados, pokoj i razbludu.

Rieči i posmieh, kî vlas ima
U med stvorit srce od stiene
I s prislatkiem celovima
Drage uzdahe razbludene.

Ah, udesi srećni moji,
Usta ugodna i žudena!
Ah, živući perivoji
Moga uhvańa zatravļena!

Ah i unapried darovima
Vašiem želna smirite me,
Blagodaran er bit ima
Ko 'e pun blagom neizmjernieme!

[1]) svojom; [2]) koja; [3]) koji.

RUĐER JOSIP BOŠKOVIĆ.*)

— Dr. Torkvato. —

Radovi Rudera Josipa Boškovića, ovako se zove knjiga, koju je nazad malo vremena u svijet turio Kosta Stojanović.

Kad sam pročitao ovu knjigu, sama sam sebe zapitao: zašto se mi Dubrovčani moramo upoznati sa svojim velikanima na radovima svačijim samo ne Dubrovčana; zašto ne bismo se i mi sami dali na proučavanje onoga bogatoga znanstvenoga muzeja, u kome je sačuvana slavna prošlost negdašnje republike. Da je živ rimski govornik, nad sačuvanim ostacima naše slave uskliknuo bi kao nekad pred rimskim forom: O tempora o mores!

Što se dogodilo od nas Dubrovčana?

I mi smo se pustili zavesti nekom modernom strujom i svladati podlim materijalizmom, koji nastoji čovjeka odstraniti od svakoga umnoga rada, te smo se odali samo afarizmu.

Dok se naš grad rasvijetlio električnim svijetlom i željeznica nas spojila s ostalim svijetom, naši arhivi, u kojima je sakupljeno ogromno umno blago negdašnih preda, i bogate biblioteke, jedini spomenici umne veličine stare republike, tminom su obaviti i rijetko se nade dubrovačka ruka, da im se smiluje i malo pažnje obrati.

Samo kad i kad, milosrdna ruka onih koji nijesu Dubrovčani do njih dopre, i one stare papire, paučinom prepredene, rastvara, proučava i svijetu otkriva blago, što je u njima sačuvano.

Tako rade drugi, dok Dubrovčani leže zakopani u nekom duševnom nihilizmu.

Vlastela su izumrla, a ono ih malo, što još životare, čekaju da isplate zadnji novac božjoj pravdi i konačno nadu mira pod tajinstvenom sjenom grobnih čempresa:

Jedan po jedan dohode vlastela
U crnom l'jesu nošeni od fakinâ
Na zadnje s'jelo, gdje no znak propela
Grbove kruni posred rusmarina.

*) *Povodom knige „Radovi Ruđera Josipa Boškovića“ od Koste Stojanovića.*

A zašto tako rade? Možda navlaš, kako pjesnik veli:

Za slobodu prosta puka
Ki slobode ne razumi,
Da se bori naša ruka,
Da se muče naši umi?

Sloboda je za vlastelu,
Za um koji 'e cienit znade.
Što će vila ta na selu
Gdi joj hrama ne imade?

Zašto oni, nakon izgubljene slobode, mješte se povući u svoje stare ļetnikovce i u ļenčareńu dane provoditi, ne odadoše se barem knízi — nerazdruživom drugu staroga Dubrovnika? Zar su možda cijenili, da će se jedino na onaj način spustiti sažalnica suza na ńihovu grobļu u Mihajlu?

Ali:

Tu nije slavnog Dubrovnika grobļe,
Već samo vaše... Ne htjeste pregorit
Gospodstvo i vidjet vama ravno robļe;
Ne doliči vam o slobodi zborit!

Vlastela, uz malenu iznimku, rade su se odavala politici i diplomaciji — nego knízi.

A što radi današńi naraštaj?

Ovaj, mjesto da proučava spomenike svoje slavne prošlosti, bacio se u naručaj politici, u kojoj se strasti podžižu i umne sile slabe.

Djela Gundulića, Držića, Stay-a, Boškovića i mnogih drugih dubrovačkih velikana, zamijeniše pokvareni romani francuski i italijanski. U ovakoj duševnoj mlohavosti, pojavi se katkad kakova pčela radilica i iznese na javu blago zakopano po našim arhivima, ali na žalost, dok se drugi ńegovim radovima koriste, Dubrovčani se gotovo indiferentni pokazuju. Bez sumńe, ovo je žalosna ali istinita činenica. Koliko ima danas Dubrovčana, koji će vam znati pričati i o Zoli, i o D'Annunziu, i o Fogazzaru i o drugim tudim kníževnicima, a o Gunduliću, Đorđiću, Boškoviću — niti riječi!

Znadu da je Gundulić živio, jer ih na to podsjeća ńegov spomenik, što no se uzdiže na našoj „Poļani". Poznaju i Boškovića, jer su možda ńegovo ime čuli spominati na školskim klupama, ili urezano opazili u stônoj crkvi na mramornoj ploči, koju mu je senat za zasluge podigao.

Ali, ko je i što je bio Bošković?

Koliko i koliko ih ima, koji vam ne će znati odgovoriti!

Opet velim, ovo je žalosna činenica, ali istinita.

Ne možemo a da ne osudimo ovo nehajstvo Dubrovčana prema svojoj prošlosti.

Ako se iko mora zauzeti za naše stvari, na to smo u prvome redu zvani mi. Na ovo nas mora poticati ponos zbog negdašńe slavne prošlosti našega grada.

Červina djela leže jošter u rukopisu na starim policama naših biblioteka, a koliko i koliko drugih važnih isprava u arhivima je još zakopano! Mnogi će kazati, da su oni do danas bili gotovo nepristupni publici. Ovo je donekle istina (na sramotu onih koji grme i oblače); ali sam ipak opazio, da se s malo truda može i tome doskočiti[1]), samo se hoće dobre voļe, a voļa nam fali. Spomińem se, kad sam nazad godinu dana mislio izdati pjesme Lampridija Červina, prvoga pjesnika koji je poslije Petrarke bio okruńen na Kampidoliju, i potrudio se da za ovo rodoļubno djelo sakupim nekoliko pretplatnika, da, gotovo nevjerojatno — u Dubrovniku sam ih našao samo *šest*.

Cijenim, da bi bila dužnost svakoga Dubrovčanina u prvome redu podupirati ovakove pothvate. Novce bacamo u nekorisne svrhe, zašto ne bismo mogli žrtvovati i za ovu svetu stvar? Ta barem naši predi u tome bi nam mogli služiti izgledom. Oni su zvali naučńake i umjetnike sa strane, da bi u našem gradu mlađi naraštaj poučavali i poticali na rad, a kasnije, kad su odgojili svoje sile, pomagali su ih i bili im pri ruci.

A danas?

Danas, svojim nemarom, mi šaļemo takove ļude izvan svoga grada jer su, potpuno zanemareni od svojih sugrađana, prinuđeni tražiti zarade na strani, kod drugih naroda, koji znadu uvažiti ńihovu vrijednost. Ova mlohavost i nemarnost ne služi nam ni malo na čast. Nije dosta svojom se prošlošću ponositi, već treba nastojati da je i ne oskvrnemo svojim ponašańem. Ponos nema smisla bez rada.

Oprostiće mi čitalac ovu primjedbu, ali mu iskreno ispovijedam, da su mi se ove misli same nametale, kad sam pro-

[1]) To nije baš lako n. pr. za arhiv dubrovačke republike. Za to treba osobit dopust od ministarstva u Beču, koji svak ne može dobiti. Ļetos je ministarstvo zabranilo jednomu naučeńaku, da pohađa arhiv u naučne svrhe. — Ured.

čitao djelo Koste Stojanovića o velikom dubrovačkom geniju, Josipu Ruđeru Boškoviću.

Pisac je svojim djelom nastojao prikazati u pravoj slici ovoga veleuma, a valja priznati da je i uspio.

On je samo prikazao Boškovićev naučni rad, a nije se dotakao ńegova privatnoga života i rada za domovinu. Da bude slika potpuna, ja ću se u ovome članku osvrnuti i na ńegove zasluge za domovinu. Boškovićevim privatnim životom ne ću se baviti U narednom broju nastojaću prikazati i ńegov književni i znanstveni rad, onim redom, kako ga je Kosta Stojanović u svojoj knjizi zabiležio.

*

Bošković se u velike zauzimao za napredak i korist dubrovačke republike. Kralu poljskomu Stanislavu Avgustu piše on godine 1771: »Dubrovnik je moja domovina; ondje imadem svoje, a medu ovim još živu i krepku majku od 95 godina«. Ponosio se da je član dubrovačke republike, koja je znala za toliko vijekova sačuvati svoju slobodu i prosvjetu na zapadnoj tački balkanskoga poluostrva. »Koji predmet — piše — može za mene znamenitiji biti od onoga, u kojem se radi da se od propasti očuva moja domovina? Ja nemam one velike zasluge, radi koje su u sva vremena veliki književnici stekli i kod neprijatelja obzir za svoje kuće i dom; nu na svaki način zaslužuju obzir oni veliki umovi, koji su uvijek izlazili iz one zemle, veliki književnici, koji, rodeni ondje, časte naš vijek i danas svojim djelima.« Ponosio se, da Dubrovnik, opkoljen sa svih strana varvarstvom i neznańem, stječe ugled u cijeloj Evropi radi znatnoga broja pisaca prvoga reda, koji uživaju opće štovańe u književnom svijetu. Neprekidno se dopisivao sa Stajem, Sorkočevićem, Zamańom i drugim; ovi bi ga vjerno izvještavali o svakome pothvatu dubrovačke republike, a ńegov sud bio je uvijek uvažen od dubrovačkoga senata.

Od godine 1756. pak do godine 1783. nalazimo ga u tudini, kod raznijeh vlada, kao zastupnika dubrovačkijeh interesa. Bio je poslanik u Rimu, Parizu, Varšavi, Beču, Milanu i Londonu. Gdje god bi mu se desila prilika, znao je istaći potrebe svoje domovine.

Dalńi povod prvomu poslanstvu Boškovića dao je sedmogodišńi rat (1756-63) između Francuske i Engleske. Taj se rat raširi po svim morima četiriju dijelova svijeta. Dogodi se, dakle, da je u početku toga rata jedan Francuz u Gružu spremao brod, koji je po pronesenom glasu imao pod dubrovačkom zastavom kreati drvo za Marsilu i Lion. S druge strane raznio se bio glas, da dubrovačka republika dopušta Englezima na svojem zemljištu graditi brodove. I tako je Dubrovnik s obiju strana bio obijeđen, da je povrijedio neutralnost, pak se bilo bojati, da ne bi s toga nastradalo ńegovo brodarstvo i trgovina, jedini izvor blagostańa. Bošković, tada profesor u rimskome kolegiju, bio je od dubrovačkoga vijeća umoljen, da pohita u Pariz, da pogibao odvrati i stvar razjasni. On je tada bio dobio drugo poslanstvo od Lúke, te s toga nije mogao poći u Francusku. Ali to nije potrebito bilo, jer je on preduzeo zgodne korake kod francuskoga poslanika u Rimu, koji je po ńegovim vijestima svoju vladu upućivao, i kod kardinala Valentija, koji je na korist Dubrovnika posredovao kod poslanika, pače i kod samoga pape Benedikta XIV. Papa je pismom od 22. juna te godine, na posredovańe Boškovićevo, preporučio francuskome poslaniku Dubrovnik. U tome pismu papa zove Boškovića »celebratissimo matematico«. Nuncij apostolski zauzeo se također kod dvora Ludevita XV., a sam Bošković obavijestio ga je o stańu pitańa pismom od 28. jula iste godine.

Sva su ova posredovańa tako uspjela, da je Bošković mogao dubrovačko vijeće na 17. i 24. avgusta iste godine iz Rima obavijestiti, da se ona razmirica može smatrati poravnanom.

Godine 1760. on je u Parizu posredovao kod vojvode Choiseul-a, u razmirici između dubrovačkoga vijeća i francuskoga konsula, i preporučio dubrovačkog odaslanika Frana Sorkočevića. Uslijed toga je konsuo bio kažńen premještajem od francuske vlade.

Godine 1774. Bošković postade francuskim građaninom. Tada on pisa vijeću iz Pariza, dne 8 februara iste g.: »Quantunque ora divenuto francese e già pensionato di S. M. cristianissima e destinato suo ufficiale, avrò sempre in vista la prima mia patria naturale. Non mancherò ai doveri verso ambedue, pro-

curando il bene di questa col mettere in buon lume e la verità e la giustizia[1])."

Godine 1776. On je nastojao i uspio, da bi se sklopio između Francuske i Dubrovnika trgovački ugovor i za republiku dokinuo t. zv. *droit d'aubaine.*[2])

Kao profesor u Milanu, zastupao je dubrovačku republiku o svečanoj ženidbi vojvode Ferdinanda. Najviše se pako istakao u raspri između Dubrovnika i Rusije. Kada su se godine 1768. za carice Katarine II., za rusko-turskoga rata, poremetili prijateljski odnošaji između Dubrovnika i Rusije, Bošković je uložio sve svoje sile, da bi se spor izravnao mirnijem putem.

Spor je nastao onom prigodom, kad je grof Orlov kod Napole, uz turske brodovlje, na koje je navalio, opazio dva broda pod dubrovačkom zastavom i zaplijenio ih ujedno s drugijem. Dubrovnik se tad poboja, da i ostali dubrovački brodovi ne budu smatrani kao neprijateljski i plijeńeni, kao što se zbilja i dogadalo. U toj neprilici, dubrovački poslanik u Beču, Gundulić, nastojao je skloniti caricu Mariju Tereziju, e da bi posredovala u Petrogradu. Jednaku molbu vijeće uputi i na papu Klimenta XIV. Bošković pako bi umoljen od vijeća, da pozove u pomoć poljskoga kralja Stanislava Avgusta, s kojim je bio u ličnom prijateljstvu. U pismu na kralja on veli: „Siromašna domovina moja postavljena je u skrajnu tugu i propast od ruskih ratnih brodova, koji su se pokazali ńezinim neprijateljima, zaplijenili tolike lađe, uništili svu trgovinu, od koje je sav onaj siromašan i neplodan kraj, čineći svim bez razlike narodima najrevnije usluge, crpao glavni uvjet svojega blagostańa; i groze se, da će sve uništiti i isti glavni grad obratiti u pepeo, ako se ne ispune uvjeti, s jedne strane nemogući, s druge štetonosni.

---

[1]) I ako sam sada postao francuskim građaninom i već od kralja umirovljen i postavljen za ńegova oficira, imaću uvijek na umu svoju prirodnu domovinu (Dubrovnik). Vršiću svoje dužnosti prema objema i radiću za dobro ove (t. j. prirodne domovine), braneći istinu i pravdu.

[2]) Zakon po kome je tudinac, koji bi umro u Francuskoj, trebalo da svoje imańe, koje je u Francuskoj uživao ili koje se pri ńemu zateklo, zavješta kome u Francuskoj.

„Nije moguće, da veledušno srce one carice zahtijeva od jednoga grada sa 7000 duša, ako ih je toliko, takav danak, koji bi težak bio glavnim gradovima, bogatijim i napučenijim, i da zahtijeva prolaz, koji bi oružanoga Turčina izazvao, te naprtio propast.“ Poslije malo vremena u ime kra|a odgovori tajnik Boškoviću: »Vladalac se udostojao dati mi prikladne zapovijedi, koje bi dokazale onu posebnu naklonost, što je ima za vašu štovanu osobu«.

Boškovićevo pismo bilo je poslano s preporukom u Petrograd. Nada|e je Bošković dao preporučna pisma za Beč i Petrograd posebnim u tu svrhu izaslanim dubrovačkim poslanicima, Puciću i Đordiću. Sva ova posredovańa u korist Dubrovnika, kod kojih je ugled Boškovićev mnogo pripomogao, dovela su napokon do ugovora, uglav|ena u Livornu, između Rusije i Dubrovnika. Republika obavezuje se čuvati neutralnost, za slučaj rata Rusije s drugom vlašću, i primiti u grad ruskoga konsula s dopustom da smije u svojem stanu imati crkvicu za sebe, za svoju porodicu i ruske podanike.[1])

Bošković se osobito zanimao nastavom i stańem nauke u svome zavičaju. Kad je dubrovački kolegij bio predan u ruke Skolopâ godine 1777. uz posebna pravila, on pisa vijeću: »Zahva|ujem veoma radi prekrasnih zakona, koji su ondje, kako čujem, izdani na korist nastave, koju sam uvijek |ubio i ńegovao«. A drugim pismom preporučuje vijeću VI. knigu Farlatijeva Illyricum sacrum, koja sadrži povijest nadbiskupije i crkvene pokrajine dubrovačke i koju je ńegov prijate| Coletti izradio. Bošković je bio uvjeren, da će to djelo biti od velike koristi za domovinu i časno za vijeće, koje, po primjeru tolikih drugih vladalaca, primajući posvetu te vrsti, uzima u zaštitu književnika, koji je svoj trud uložio da je proslavi.

Ovo bi bile samo u glavnijim tačkama zasluge Boškovićeve za dubrovačku republiku; u tome se on isticao gdje god bi mu se prigoda pružila, ili domovina imala od ńega potrebu. Lako se može shvatiti, kako je nemilo porazila republiku vijest o smrti ovoga dubrovačkoga genija. Zak|učkom vijeća držane su bile dne 21. maja 1787., u nazočnosti kneza i vijećâ, u stônoj

[1]) Cf. Rački. Rad 88.

crkvi, svečane zadušnice. Govor je izrekao Brña Zamańa, u kome je proslavio Boškovićev vanredno lagan, bistar i dubok um, i istakao ńegove zasluge za znanost, ńegov ugled u Rimu, Italiji, Francuskoj, Beču, a osobito zauzimańe za napredak i slobodu domovine.

Dubrovačko vijeće postavi u stônoj crkvi spomen-ploču s ovim natpisom, sastav]enim od Zamańe:

Rogerio Nicolai f[ilio] Boscovichio, summi ingenii viro, philosopho et mathematico, praestantissimo scriptori operum egregiorum, res physicas, geometricas, astronomicas plurimis inventis suis auctas continentium, celebriorum Europae academiarum socio. Qui in societate Jesus cum esset ac Romae mathesim profiteretur, Benedicto XIV. mandante, multo labore, singulari industria dimensus est gradum terrestris circuli boream versus per pontificiam dictionem transeuntis, eiusdemque ditionis in nova tabula situs omnes descripsit; stabilitati vaticano tholo reddundae, portubus inferi et superi maris ad iustam altidudinem redigendis, restagnantibus per campos aquis emittendis commonstravit viam. Legatus a Lucensibus ad Franciscum I caes[arem m[agnae] Etruriae ducem, ut amnes ab eorum agro averterentur, obtinuit, merito ab iis inter patricios cooptatus. Mediolanum ad docendum mathematicas disciplinas evocatus Braidensem extruxit instruxitque [ob]servandis astris speculam. Deletae tum societati suae superstes Lutetiae Parisiorum inter Galliae indigenas relatus commissum sibi perficiundae in usus maritimos opticae munus adcuravit ampla a Ludovico XV rege christianissimo attributa pensione. Inter haec et poësim mira ubertate et facilitate excoluit. Doctas non semel suscepit per Europam peregrinationes. Multorum amicitiis, gratia virorum principum ubique floruit. Ubique animum christianarum virtutum, veraeque religionis studiosum praesetulit. Ex Gallia Italiam revisens iam senex, cum ibi in elaborandis edendisque postremis operibus plurimum contendisset, et novis inchoandis ac veteribus absolvendis sese adcingeret, in diuturnum incidit morbum, eoque obiit Mediolani id[ibus] febr[uarii] an[ni] MDCCLXXXVII, natus annos LXXV, menses IX, dies II. Huic optime merito de repub[lica] civi, quod fidem atque operam suam eidem saepe probaverit in arduis aput exteras na-

tiones bene utiliterque expediundis negotiis, quodque sui nominis celebritate novum patriae decus attulerit, post funebrem honorem in hoc templo cum sacro et laudatione publice delatum eiusdem templi curatores ex senatus consulto M. P. P.[1])

I ovako se ugasi na obzorju učenoga svijeta jedna sjajna zvijezda; jedan od najslavnijih pobornika na poprištu znanosti XVIII stoljeća; jedan od najumnijih sinova Dubrovnika. Bošković je bio čovjek opširnoga znanja. Klasički izobražen zaronio je u jezik, književnost, starine rimskoga i grčkoga svijeta. Matematik, fizik, astronom ispitivao je sile prirodne, kretanje tjelesa, materiju, svijetlo, pojave vazduha, zvijezde; pak je u svoj ovoj divnoj razlikosti prirode tražio jedinstvenost okom duboka filosofa.

(Nastaviće se).

[1]) Ruderu sinu Nikole Boškovića, čovjeku prevelika uma, filosofu i matematičaru, vrlo odličnom piscu izvrsnih djela, koja sadrže fizične, geometrijske, astronomske stvari umnožene mnogim njegovim iznašašćima, članu glasovitih evropskih akademija, koji kao Isusovac i profesor u Rimu, po nalogu Benedikta XIV mnogim trudom, jedinstvenom umješnošću izmjeri jedan stepen zemaljskoga kruga koji put sjevera prelazi preko papine zemlje, u novoj tablici opisa sve položaje iste zemlje, pokaza način da se opet učvrsti vatikanska kupola, da se luke jadranskoga i tirenskoga mora svedu na pravu visinu, da se odstrane vode te se razlijevahu po poljima. Poslat od Lučana Česaru Franu I, velikom vojvodi toskanskom, da se odstrane rijeke s njihovih polja, postiže, te bi po zasluzi uvršten u njihove patricije. Pozvan u Milan da poučava matematičke znanosti sagradi i uredi Bredsko opservatorije za promatranje zvijezda. Nadživjevši ukinuće svoga reda u Parizu te postavši francuskim građaninom vršio je povjerenu mu službu usavršavanja optike za pomorske svrhe uz bogatu platu podijeljenu mu od najhrišćanskijega vladara Luja XV. Uz ovo njegova vanrednom izdašnošću i lakoćom pjesništvo. Preduze više učenih putovanja po Evropi. Svugdje se okiti prijateljstvom mnogih i milošću vladarâ. Svugdje pokaza srce revno za hrišćanske kreposti i pravu vjeru. Iz Francuske vrativši se u Italiju kao starac, dok se mnogo trudaše oko dovršavanja i izdavanja posljednjih djela te se pripremaše da počne nova i dovrši stara, pade u dugu bolest od koje i preminu u Milanu 13 februara 1787., proživješi 75 godina, 9 mjeseca, 2 dana. Ovome vrlo zaslužnom građaninu za republiku, kojoj je često djelima pokazao svoju vjernost, priveđavši kraju dobro i korisno teške poslove kod stranih naroda i što je slovom svoga imena pridodao sjaju domovinskom, nakon posmrtnih časti u ovome hramu svečano i pohvalno iskazanim od naroda, upravitelji istoga hrama po odluci senatovoj ovaj spomenik ljubavi postaviše.

UZICA.

— Guy de Maupassant. —

Svim putevima okolo Goderville-a, seljaci i njihove žene idahu put grada; jer je bio pazarni dan. Ljudi idahu, mirnim koracima, nagibajući se naprvo svakim pokretom svojih dugih izvrnutih noga, nagrđenih od teških radnja, od pritiskanja pluga, koje u isto doba čini da lijevo rame iskoči i da se struk savije, od košenja žita, koje čini razmicati koljena radi jačega zamaha, od svih sporih i tegotnih poslova poljskih. Njihove modre bluze, ukrućene, sjajne, kao lakovane, urešene oko vrata i oko ruka sitnim vezom od bijeloga konca, naduvene oko njihova koštanoga trupa izgledahu kao baloni gotovi da polete, iz svakoga od kojih viraše jedna glava, dvije ruke i dvije noge.

Jedni vodahu u povodu kravu ili tele, a žene njihove tjerahu od ostrag goveda udarajući ih po sapima lisnatom granom. One nošahu o rukama široke košare, iz kojih izlažahu glave, koje od piladi, koje od pataka. I idahu kraćim i življim korakom nego li ljudi, struka utegnuta, uspravna i prevučena malenim tijesnim rupcem, pribodenim na ravne prsi, s glavom umotanom u bijelo platno prijubljeno pri kosama i pokriveno kapom.

Zatim prolažahu jedna kola sa sjedalima, u isprekidanom kasu malena konja, čudno drmajući dvojicom ljudi te sjedahu jedan kraj drugoga i jednom ženom koja sjedaše u dnu od kolâ i koja se držaše za kraj da oslabi tvrde odskoke.

Na trgu Godervilskom bijaše vreva, metež ispremješanih ljudi i živina. Nad površinom se toga skupa uzdizahu rozi volujski, visoki šeširi s dugom dlakom imućnih seljaka i kape seljanaka. A kreštavi, oštri, ževkasti glasovi sastavljahu se u neprekidnu i divlju viku, koju natkriljivaše po koji put kakva bučna glasina te izbijaše iz snažnih grudi razigrana težaka, ili dugo mukanje krave privezane za zid od kakve kuće.

Sve to zadavaše na staju, mlijeko i gnoj, sijeno i znoj, te širaše onaj neugodni, užasni miris, ljudski i životiński, te je osobit čeljadma iz polja.

Gazda Hauchecorne, iz Bréauté-a, bješe taman stigao u Goderville i uputio se put trga, kad ugleda na tlima komadić

uzice. Gazda Hauchecorne, štediša kao pravi Normandijac, promisli da je dobro dokučiti sve što može služiti; i on se s mûkom saže, jer bolovaše od reumatizma. Dokuči s natala onaj komadić tanka užeta, i već se spremaše da ga s pomńom smota, kad opazi, na vratima od kuće, gazdu Malandain-a, sedlara, gdje ga gleda. Oni se nekad bijahu posvadili radi jednog ulara i od tada osta čegrst medu ńima, jer obojica bijahu zlopamtili. Gazda se Hauchecorne nekako zastidje, što ga je ńegov dušmanin vidio gdje onako po blatu traži komadić uzice. Sakri je naglo pod bluzu, pa u ǵep od gaćâ; zatim se napravi kao da još nešto traži po tlima, što ne može da nađe, i ode put pazara, pokuńene glave i pognuta tijela radi bolova.

Izgubi se odmah u kreštavoj i tromoj gomili, uskolebanoj beskrajnim cjenkańem. Seļaci pipahu krave, odlažahu, vraćahu se, neodlučni i sved u strahu da ih ne prevare, ne usudujući se nikad odlučiti se, vrebajući oko prodavaočevo, sve tražeći da otkriju lukavstvo u čovjeka i mahnu u životińe.

Žene, položivši na tle svoje velike košare, bjehu povadile letušte, koje ležaše na tlima privezanih noga, oči preplašenih, skrletna huhora.

One s osornim izgledom a ravnodušnim licem slušahu ponude, i držahu visoku cijenu, ili pak, odlučujući se sve od jednom na popust, vikahu za kupcem koji se polako udaļivaše:

— Dobro je, čika Antime, evo vam ih.

Pa, malo po malo, trg se isprazni, i kad zazvoni podne, oni te boravļahu prem daleko razidoše se po gostionicama.

Kod Jourdain-a, velika dvorana bijaše puna gosti, kao što prostrano dvorište bijaše puno prijevoznih sredstava svakog soja, teretnih dvokolica, kolica, kola sa sjedalima, lakih otkrivenih dvokolica, bezimenih kola, žutih od balege, rasklimanih, iskrpļenih, dižući put neba svoje rukunice, kao dvije ruke, ili pak s nosom na tlima a sa zadńom stranom u vazduhu.

Baš s protivne strane od gosti posađenih za stolove, ogromna peć, puna jasna plamena, sipaše živu toplinu u leđa desnoga reda. Tri ražńa vrćahu se puna pilića, golubâ i bravļih pečenica; a ugodan miris od mesa pečena i od soka, te curaše niz ispršenu kožu, dizaše se s ogńišta, budaše veseļe, čińaše zubma vodu.

Sva je aristokracija od pluga jela ondje, kod gazde Jourdain-a, gostioničara i trgovca s konjma, prepredeńaka koji je imao novaca.

Tańiri prolažahu, pražńahu se kao i vrčevi žute jabukovače. Svak pripovijedaše o svojim poslovima, o kupńama i prodajama. Raspitivahu se za letinu. Vrijeme bijaše ugodilo za zelen, ali je bilo ovlažno za žito.

Sve od jednom zatutńi bubań, u dvorištu, pred kućom. Svi ončas poskakaše, osim nekolicine ravnodušne, i potekoše na vrata, na prozore, s ustima još punim i s ručnikom u ruci.

Pošto svrši udarati, zdur reče isprekidanim glasom svojim, i naglasujući svoje fraze u kontratempu:

— Daje se na znańe stanovnicima Gordeville-skim, i u opće svijem — te su na pazaru, da se izgubila jutros, na putu Beuzeville-skom, izmedu — devet ura i deset, jedna novčarka od crne kože, s pet stotina franaka i s poslovnim ispravama. Ko je našao, neka je ponese — odmah na općinu, ili gazdi Srećku Houlbrèque-u, iz Manneville-a; dobiće dvanaest franaka nagrade.

Za tim čovjek ode. Čuše se još jednom u daleku gluhi udarci bubńa i oslabljeni glas zdurov.

Tada se zapodjede razgovor o tom dogadaju te nagadahu hoće li gazda Houlbrèque imati sreću da nade svoju novčarku ili ne će.

I objed se dovrši.

Taman da će ispiti kafu, kad se žandarski brigadijer ukaza na vratima, te zapita:

— Je li ovdje gazda Hauchecorne, iz Bréauté-a?

Gazda Hauchecorne, koji je sjedio na drugom kraju od stola, odgovori:

— Evo me.

A brigadijer prihvati:

— Gazda Heuchecorne, hoćete li biti tako dobri poći sa mnom na općinu. Gospodin bi načeonik htio govoriti s Vama.

Seljak, začuden, uznemiren, ispi od jednom svoju čašicu, diže se i, još pognutiji nego li u jutro, jer prvi koraci iza svakoga počivańa bijahu osobito mučni, uputi se ponavljajući:

— Evo me, evo me.

I pođe s brigadijerom.

Načeonik ga čekaše, sjedeći u svom naslońaču. To je bio okružni biležnik, čovjek debeo, ozbiļan, svečana govora.

— Gazda Hauchecorne, reče, vidjeli su Vas jutros gdje dokučujete s natala na putu Beuzeville-skom novčarku koju je izgubio gazda Houlbrèque, iz Manneville-a.

Seļak, zabezeknut, gledaše načeonika, uprepašćen već od te sumńe koja padaše na ń a da on i ne zna za što.

— Ja, ja, ja sam dokučio novčarku?

— Vi glavom.

— Pošteńa mi, ne znam ni za što.

— Vidjeli su Vas.

— Vidjeli su me, mene? Ko me je to vidio?

— G. Malandain, sedlar.

Tad se starac sjeti, razumje i, crven od ijeda:

— Ah! on me je vidio, ona huļa. Vidio je kad sam dokučio ovu uzicu ovdje, evo, gospodine načeoniče.

I, tražeći u dnu od ģepa, izvadi malen komadić uzice.

No načeonik, ne vjerujući, mahaše glavom:

— Ne ćete me nasamariti, gazda Hauchecorne, da je g. Malandain, čovjek kome se može vjerovati, uzeo taj konac za novčarku.

Seļak, bijesan, diže ruku i pļune na stranu da posvjedoči svoje pošteńe, ponavļajući:

— Ipak je ovo istina pred Bogom, sveta istina, gospodine načeoniče. Jest, duše mi i spaseńa mi moga; opet velim.

Načeonik prihvati:

— Šta više, pošto ste dokučili novčarku, Vi ste još dugo brčkali po kalu, da se nije koji novac zametnuo.

Jadni čovjek gušaše se od ijeda i od straha.

— Može li se take.... može li se tako.... nalagati da se potvori pošten čovjek! Može se li take!...

Zaludu se on prao, ne vjerovaše mu.

Suočiše ga s g. Malandain-om, koji ponovi i potvrdi svoje svjedočanstvo. Tu se oni dvojica pošteno izgrdiše cio sahat. Na ńegovu molbu prebraše gazdu Hauchecorne-a, ali se kod ńega ne nađe ništa.

Na svrhu, načeonik, u krajńoj nedoumici, pusti ga, navijestivši mu da će prijaviti stvar državnom odvjetništvu i potražiti uputstva.

Vijest se bijaše prosula. Kad je starac izišao s općine, opkoliše ga i stadoše ga pitati, koje ozbiļno, koje podrugļivo, ali bez ļutine. On poče pričati o uzici. Ne vjerovaše, nego mu se smijahu.

Putem ga svak zaustavļaše, ili on sam zaustavļaše poznanike, započińući nebrojeno puta svoje pričańe i svoje pravdańe i pokazujući svoje izvrnute ģepove, za dokaz da nema ništa u ńima.

Ali mu govorahu:

— Hajde, stara lijo!

I on se srdaše, ļuteći se, pomamļen, očajan, što ne će da mu vjeruju, ne znajući što da radi i pričajući neprestano što mu se dogodilo.

Smrče se. Vaļalo je otiti. On se uputi s tri svoja susjeda, kojim pokaza mjesto, gdje bješe dokučio onaj komad užeta; i cijeloga puta ne presta govoriti o tom dogadaju.

U večer, obide čitavo svoje selo, da ispriča svakome svoju nevoļu. Niko mu ne htjede vjerovati.

Cijelu je noć imao groznicu.

Sjutra dan, oko ure po podne, Marij Paumelle, momak sa salaša gazde Breton-a, ratara u Ymanville-u, vrati novčarku s novcima gazdi Houlbrèque-u, iz Manneville-a.

Taj čovjek tvrdaše, da je zbiļa našao novčarku na putu; no, ne znajući čitati, bijaše je odnio kući i predao svome gospodaru.

Vijest se prosu po okolici te i gazda Hauchecorne obazna za ńu. Odmah stade obilaziti od jednoga do drugoga i pripovijedati iz nova svoj dogadaj, potpuńujući ga svršetkom. To bijaše za ń prava pobjeda.

— Nije me toliko boļela, govorio je, stvar, razumjete li, već laž. Ništa ti ne će škoditi, koliko kad te kore radi lagańa.

Vas dan govoraše o tome, pričaše na putu čeļadi koja prolažaše, u krčmi čeļadi koja pijaše, na izlasku iz crkve iduće nedjeļe. Čak zaustavļaše i nepoznanike da im pripovjedi. Sada, bijaše miran, pa ipak nešto ga tištaše a da ne znaše ni sam

što. Kao da mu se podsmijevahu slušajući ga. Kao da ne bijahu uvjereni. Činaše mu se, kao da čuje, da ga za ledima klevećų.

U drugi utorak pođe na pazar u Goderville, jedino iz neodoljive potrebe da priča svoj slučaj.

Malandain, stojeći na vratima, stade se smijati kad ga vidje proći. Zašto?

Pristupi k ńekom gazdi iz Criquetot-a, ali mu ovaj ne dade svršiti već, pokucavši ga po trbuhu, okresa mu u oči: „Hajde, stara lijo!“ I okrete mu leđa.

Gazda Hauchecorne osta zabezeknut i sve to nemirniji. Zašto ga bijahu prozvali „starom lijom“?

Pošto sjede za stô, u gostionici Jourdain-ovoj, stade opet objašńivati stvar.

Ńeki trgovac s końma iz Montivilliers-a dovikne mu:

— Dosta, dosta, lukavče stari, znam ja tu tvoju uzicu!

Hauchecorne promuca:

— Ma kad su je našli, onu novčarku!

— Šuti, moj čiko, jedan nade a drugi vrati. Ni luk io, ni ńim vońô!

Seljak osta pridušen. U ńeko doba razumijevaše. Bijedili su ga, da je povratio novčarku po jednom drugu, sukrivcu.

Htjede se braniti. Svi za stolom prskoše u smijeh.

Ne mogne ni doobjedovati, već ode u sred podrugivańa.

Vrati se kući, zasramljen i rasrđen, pridavljen od srǵbe, od zabune, poražen toliko više, što bijaše kadar, sa svojom normandskom prepredenošću, da učini ono radi čega ga bijedahu, pa, šta više, i da se pohvali kao lijepim podvigom. Sve mu se u smetenosti činaše, da ne može dokazati nevinost svoju, jer je ńegovo lukavstvo bilo poznato, te osjećaše da ga nepravedna sumńa pogađa u sred srca.

Tad poče iznova pripovijedati svoj događaj, produžujući svaki dan svoje kazivańe, dodajući svaki put novih razloga, energičnijih prosvjeda i svečanijih zakletava koje izmišljaše i prepravljaše u časovima svoje samoće, kad mu duh bješe obuzet jedino onim slučajem. Vjerovahu mu toliko mańe, što je ńegova obrana bila zapletenija i ńegovo razloženje hitrije.

— To su razlozi laživaca, govorahu za ńegovim ledima.

A on to osjećaše, i grizijaše se u sebi, ali zaludu mu svi napori.

Gińaše s dana na dan.

Šaljivci mu sada činahu pripovijedati „O uzici“ za svoju zabavu, kao što se čini pričati o boju vojniku koji je bio u ratu. Duh ńegov, pogođen u živo, slabljaše.

Krajem decembra, leže.

Umrije prvih dana januara, ali, i u buncańu pred samu smrt, posvjedočavaše svoju nevinost, ponavljajući:

— Jedna mala uzica.... jedna mala uzica.... evo je, gospodine načeoniče.

Preveo s francuskoga
A. R.

JAN HUS.

— Kosta Majkić. —

IV. (4)

Rođenje i školovanje. — Hus na univerzitatu kao učitelj. — Betlejemska kapela. — Hus propovjednik u Betlejemskoj kapeli. — Viklifovo učenje.

Veliki češki mučenik Jovan Hus, ili kako Česi obično nazivaju toga dičnoga sina svoga, *mister*[1]) Jan Hus, rodio se u južno-zapadnoj Češkoj, u mjestancu Husinicima, ne daleko od granica bavarske kraljevine i izvora Vltave. Godina njegova rođenja nije sasvijem tačno određena. Mnogi su do skora držali da je rođen 1369. god., ali u novije vrijeme neki tvrde, da se rodio ranije, i to 1365. god. Ali za nas to pitanje nije baš tako mnogo značajno; za nas je važnija stvar poznati njega kao čovjeka zrela i stala na snagu, kao čovjeka, koji je svojim životom bio uzor drugima. Kao dan njegova rođenja navodi se šesti jula, što ne odgovara istini; dan njegova rođenja nije nikako poznat; šestoga jula Česi su praznovali spomen na njegovu smrt, a taj dan poznije je uzet kao dan rođenja njegova, dakako bez osnova.

[1]) Srpski bi se moglo reći učitelj.

Хус је рођен за славне владавине Карла IV. У то вријеме било је у Чешкој подоста школа, па држимо да је и Хус своје прво васпитање добио у којој парохијалној школи, било у свом селу или у блиској околини. Родитељи Хусови припадали су нижем сељачком сталежу, и сигурно о свом трошку свога сина они нијесу могли на вишим школама издржавати. Биће да је Хус још из своје раније младости заволио књигу и науку, па је жељан знања дошао у многољудни Праг, да на највишем врелу, на свеучилишту, своју жедну душу знањем напоји. Кад је у Праг дошао не зна се поуздано; неки веле да је год. 1382. већ у Прагу био, што је тешко вјеровати. Хус је у Прагу свакако најприје морао полазити артистичку факултат (факултат слободних вјештина, која се још називаше и филозофском), јер сваки који жељаше добити право да ступи на коју од виших факултати, правничку, теолошку или медицинску, био је обвезан свршити ту филозофску факултат, у којој је добивао претходну спрему за више универзитатско образовање. Учећи се у Прагу Хус је морао свакојако кубурити и провлачити се; његово вјечито невољно стање као дјака вальда и јест узроком што не показиваше у науци Бог зна каквог успјеха: спадао је у средњу врсту. Хус се у Прагу учио послуживајући, бивао је и министрантом (то име даје се опоме што послужује у катол. цркви); свашта је радио, само да насушни хљеб заради. За њега заиста може се рећи, да је прошао и кроз сито и кроз решето. Од његових старјешина можда нико и не слућаше, да ће из тога спромашнога и гладнога дјака постати читав горостас, који ће прославити свој народ и своју земљу, а гордоме Риму, превртљивом Сигмунду и охолим Њемцима толику главобољу задати!

Оскудица Хусова је крива, што је он остао на наукама дуже но што би требало. Стално се зна, да је он тек 1393. достигао бакалауреатски чин слободних вјештина, а годину доцније и бакалауреат богословски. Доктором богословије никад није био, и кроз цио живот скромно се називаше мистер Јан Хус; тако га називаху и његови поштоваоци, а под тим именом и данас је познат свима Чесима. Да је Хус био бистра и даровита глава доказује то, да је ступивши једном на поље јавнога рада, обраћао све више на се пажњу својих

старјешина, који су му брзо стали повјеравати разне функције при университати а и друге почасне послове; већ 1399. год. именовао га је чешки народ испитним комисаром за бакалауреатске испите; петнаестога октобра г. 1401. изабере га философска факултат за свога декана; а у октобру идуће године (1402.) постаде ректором Прашке университати. Ректорска част трајала је пô године. Од Хусових претходника није ни један, ни Валдхаузер, ни Милић, ни Матија из Јанова, дјеловао на университати; Хус има у томе првенство. Дјелујући на университати Хус је добивао и моћна средства, да сам своје знање прошири и боље се образује по познатом правилу docendo discimus.

Његов академски рад сâм га упућиваше да се што више занима појединим старијим и савременим научењацима; тако се код њега проширивало знање и о списима енглеског доктора теологије, Џона Виклифа, о ком је он још раније но што је ступио за учитеља на университат много слушао, а можда и сам нешто његова читао. Има их који држе, да је Хус прва предавања држао угледајући се на Виклифа и његове расправе. Нешто прије Вестфалскога мира (1648.) Швеђани опљијенише Праг. Том приликом они понијеше са собом и многе рукописе из Чешке Библиотеке; по тврђењу брњенског архивара Брандла, међу тим рукописима, који се сад у Штокхолму налазе, има и шест трактата Виклифових, које је Хус својом руком преписао 1398. год., дакле у исто вријеме кад је почео држати предавања на университати. По правилима философске факултати сваки bachelier могао је своја предавања држати ослањајући се на којега признатога учитеља Паришког, Оксфордског или Прашкога, па ко зна те Хус није баш Виклифа изабрао. Стално је, да је Хус философске списе Виклифове познавао и веома радо читао, још раније него што су му богословски списи тога мужа дошли у руке. Из тога слиједи, да је Хус најприје примио од Виклифа његов философски реализам[1]), на тек по том обратио пажњу на његове богословске и реформаторске мисли. Виклифове богословске списе познао је Хус тек

[1]) Средњевјековни реализам разликује се од модернога реализма; појам реализма у средњем вијеку потпуно одговараше Платоновом идеализму.

године 1400. или 1402. Може се рећи, да се он до тога времена управо клонио Виклифових богословских радова и није их хтио познати.

Хус бијаше већ доста дубоко зашао у прави човјечки вијек, а још једнако не одликоваше се великом храброшћу духа нити одлучношћу воље. Римској цркви био је одан; вјеровао је у све што је она учила, па и у празновјерице. Године 1393., кад је проповједник Штјекна бесједио у Вишеградском храму о индулгенцијама, то је на религиозна чуства Хусова тако утјецало, да је он те јубилејне године учествовао на свима црквеним процесијама, исповједио се на Вишеграду, и посљедња четири гроша што их имађаше у џепу дао је, само да добије опроштење грехова. То, што је тад чинио, жалио је послије.

Хус у млађим годинама почео је пристајати за оним, чему се свећенство тога доба највише одавало: раскоши и китњу. У својим писмима[1]) сам себе осуђује, што је некад био наклоњен јаловим забавама, сујети и миловању финог и раскошног одијела, због чега се сам често љутио и код других изазивао негодовање и срдњу. У својим писмима из 1414. год., дакле кад је већ био у Костинцу, Хус љуто кара себе због њеких пријеступака у младости.

Ако смо ради одредити доба кад Хус с више озбиљности почиње гледати на свој живот и кад с већом отвореношћу устаје противу њеких друштвених навада, онда можемо као обртну тачку у његову животу узети годину 1402, кад је одређен да у капели Витлејемској проповиједа народу слово божије. Хус је од природе био врло побожан, па је појмљиво да му је са посвећењем за свећеника побожност још више освојила срце. Како се морао приправљати за проповиједи, које је држао сваке недјеље и свакога празника, то се већ с тим и његов дух све више богатио знањем и правом хришћанском мудрошћу. Хусу је била драга истина; та лијепа врлина, да истину љуби, код њега се још у младости у души укоријенила: још као младић имао је обичај говорити, како му није стало толико до добивеног увјерења него до правде; он је, како сам тврди, још од онога часа, кад је стао озбиљније учити, поставио себи

[1]) „Listy mistra Jana Husi"; издала редакција „Самосталности" 1902. г.

за правило: одрећи се свагда покорно и радосно рођеног увјерења, чим чује правилније туђе мишљење.

Како је име Хусово тијесно везано с капелом Витлејемском, биће добро ако се мало ближе упознамо с постанком и задатком те капеле

Некако 1391. год. поклонио је богати Прашки трговац Криж земљиште у старом граду и подигао је ту капелу, која је посвећена оним младићенцима, што их је Ирод поубијао, и која је добила име Витлејем. Неколике недјеље по освећењу капеле, витез и краљевски савјетник Јан из Милхајма, родом из Пардубицâ, учинио је завјештање за остављање и издржавање духовног уреда при Витлејемској капели. У свом завјештању Јан из Милхајма оставио је ово троје: да капелан буде свјетско духовно лице (не калуђер), да има само вршити проповједничку службу, а хоће ли и богослужење вршити, то му се на слободну вољу оставља; на посљетку да има проповиједати само на чешком језику. По овоме се може видјети, да је Јан велику важност придавао проповиједи слова божијега; а ни то није за оно вријеме незнатна заслуга, што он захтијева, да Чеси слушају проповиједи само на свом језику. У свом завјештању он се жали, како у Прагу нема храма, у ком би се народу само чешки проповиједало, и осуђује неке духовнике, што чешке проповиједи држе само код својих кућа или на којем другом мјесту, само не у храму. У том Јану из Милхајма видимо човјека, који је остао трајно запојен духом Милићевим и Матије из Јанова. Кад је Милић први пут стао да чешки проповиједа, то је била новина, ради које су многи злобили и осуђивали Милића. А сад ево подиже се капела за само чешко проповиједање, а да се нико не обраћа за одобрење бискупском ординаријату. Милић још бијаше далеко од помисли, да само чешки проповиједа, али капелан у витлејемској капели био је дужан, да само чешки проповиједа. Из овога није тешко познати, како се у тих 25 година, од времена кад Милић први пут ступа са чешком проповиједи, народна свијест код Чехâ била оснажила.

Првим проповједником у капели Витлејемској био је Стеван из Колина. Кад се Стеван 1402. год. сâм захвалио на тој служби, предложен би за проповједника Витлејемске капеле

Јан Хус, и надбискуп га одмах потврди. То именовање Хусово имало је велик значај за његов унутарњи развој, али, не само да је то именовање по њега било од значаја, већ је оно имало велик утјецај и на Праг, па и на читаву чешку земљу у опће.

Поставши Бетлејемским проповједником Хус се тако рећи пробудио. Опћећи често у проповиједима са својим народом Хус почиње цијенити боље и чешко име и чешка културна добра. Проповиједајући само на чешком језику, он тај језик сваким даном боље познаваше, обрађујући и усавршавајући га у својим проповиједима и књижевним радовима.

У првом стадију свога проповједничкога и пастирскога рада Хус ничим није изазвао неповјерења код својих старјешина. Он сам вјероваше, да ће њеке махне у цркви моћи изгладити помоћу старјешина црквених, којима бијаше свесрдно одан. У другом стадију Хус је разочаран; његова га је нада обмахнула. И тако ступа у борбу проти својим старјешинама због црквених реформа, увјеривши се да они немају ни мало искрене склоности, да истријебе зло, које се у цркви зацарило.

Први стадиј Хусова рада трајао је до 1409 г. И у том времену он је имао подоста научних теолошких диспутација и религијско-моралних расправа, али због њих није дошао у сукоб с вишом духовном влашћу. Још концем XIV. вијека Виклифова наука била се доселила у Праг. Многи учитељи прашке университати бијаху се већ упознали с Виклифовим богословским списима. Као што смо мало прије видјели, Хус се подуже вријеме управо туђио од богословског учења Виклифова. Па и доцније, кад је већ и богословске радње чувеног Енглеза читао, он је обазриво о њима судио и био је донекле одвећ повучен кад се на университати расправљало о тим радњама. Прва научна расправа о Виклифовим чланцима била је 28. маја 1403. год., и имала је само ту посљедицу, да је у опће забрањено на университати предавати и узимати у одбрану њеке чланке, који су у истину Виклифу припадали, или су њему приписивани. Повод, да се 1403. године јавно о Виклифу на университати расправља, дали су надбискупски официјал и каноник Јан Кел и архидјакон Бехињски Вацлав. Како је у то вријеме била надбискупска столица упражњена, они предадоше

ректору университати, Валтеру Харасеру, који припадаше баварскому народу*), два списа од пергамена, који обухватаху одређен број чланака, тобоже Виклифових, с молбом да заступници университати о тим чланцима свој суд искажу. Рекор је сазвао учени збор и водила се жива препирка. Њеки су тврдили, да ти чланци нијесу Виклифови, или да су предругојачени. Станислав из Знајма бранио је све чланке, не само што се форме тиче, већ и стварно, бива, садржину њихову. И Хус је учествовао у тим расправама и рекао, да сви они, који се усуђују да туђе мисли изврћу, више заслужују да буду спаљени, него они који робу патварају и свијету продавају. Хус није био за то, да се безусловно забрани предавање о тим чланцима на университати. Али то није помогло, јер је ријешено већином гласова, да осуђених 45 чланака нико више не смије заступати. О тим истим чланцима пет година доцније (20 маја 1408.) опет је јавно расправљано, али су тада учествовали само заступници чешкога народа. Тај пут, на приједлог Хусов, би усвојено, да није допуштено о тим чланцима предавати или бранити их у смислу јеретичком. Тим ограничењем она прва безусловна забрана била је оборена. Важно је, да се на том чисто чешком ученом збору забранило предавати ма шта о овим трима списима Виклифовим: dijalogu, trijalogu и de eucharistia, и да нико у академским диспутацијама не смије за предмет узимати какву мисао која се односи на Виклифове књиге или на његово учење.

(Наставиће се).

*) Университати у средњем вијеку биле су подијељене на народе. Прашка университат имала је четири народа: чешки, пољски, баварски и саксонски; паришка университат имала је народе: галски, нормандијски, енглески и т. д. То је била више диоба по државама него ли по народностима.

КЊИЖЕВНИ ПРИЈЕГЛЕД.

Мала Библиотека.

— Ил. Ивачковић. — (1)

Мора се признати, да је мостарска »Мала Библиотека«, колико је мала, чинила њеким издањима својим српској књизи сасвим примјетних услуга, ма да се није одмах с почетка са довољно критичности и по њеком сталном плану, обиљежену програмом, издавала. Не ћу да кажем, е је ово лијепо, често корисно и — а то код нас као да је најглавније — јевтино предузеће књижевно било без свакога плана; оно га имало и има, али тај план и програм није увијек био довољан и доста прецизован. Уредништво је требало одржати пред публиком и критиком свој програмни говор, назначити која дјела намјерава издати и тиме дати критици прилике и могућности да и она рекне своју, те не би »Мала Библиотека« била једнострана и монотона, и уредништво се не би морало кајати, што је у своју збирку, већином симпатичну и забавну, унијело и које слабо или бар слабије дјело. Овако, као да су из програма сасвим испуштени књижевни есеји, веће расправе из области српске, па и стране књижевности и хисторије њезине, студије о појединим знаменитим појавама у нашој и свјетској литератури и хисторији. Можда не ће бити неумјесно овдје споменути, да, како у старијим, тако и у новијим часописима, лежи закопана не једна занимива и једра расправа, које би баш »Мала Библиотека« имала највише прилике спасти од незаслужена заборава. Но и овако су плаве књижице допјеле неколико добрих ствари.

»Мала Библиотека« је пружила: арнаутске слике и скице пок. Илије Вукићевића; приповиједке Антона Чехова; хисторијску сцену Бранислава Нушића, много даванога »Кнеза од Семберије«; учинила је приступачнијим неке приповиједке Сима Матавуља, цртице Светозара Ћоровића и посљедње приповиједке Милорада П. Шапчанина; издала је Ива Ћипика приче »Са јадранских обала« и црте пјесника Милете Јакшића; дала нову збирку »Биједних људи« Милана Будисављевића, па и »Сјене« Владоја Луговића; скупила је у »Хумористикону« неколико мање више успјелих хумореска српских; у њезину изда-

њу имамо »Стотину шаљивих прича« херцег-босанских, вјешто скупљених од познатога фолклористе Л. Грђић-Бјелокосића и »Шаљиве срп. народне приповиједтке« несуђенога митрополита мостарскога, Арх. И. Палијчине, а није рђава мисао била ни то, што је поново штампала неријетко свјеже слике Драг. Брзака »У комисији«. Само је штета, што се у истој збирци, у којој су ти и такви радови, налазе и »Шарени шљунци«, »Сеоске фотографије«, нелијеп пријевод Гогољева најслабијега дјела, »Женидбе« и Јована Протића »Приповиједтка како се покојни поп Аврам Несторовић свадио с покојним Нестором Аврамовићем«, та неуспјела имитација једне Гогољеве приповиједтке.

»Мала Библиотека« намијењена је широм читалачком кругу, те она баш зато не смије бити само забавна, и Ј. П. није имао право, када је у првоме »Прегледу« рекао, да је »Библиотека« испунила своју задаћу, ако неколико часова позабави читаоца. Не, *„Мала Библиотека“* треба своме читаоцу да дâ лектиру, која ће га — пружајући му уједно и угодну забаву — и поучити, а у првом реду допринијети томе, да се и теоријски што боље упозна с хисторијом и савременим стањем наше и стране књижевности и науке. Увјерен сам да се ниједан читалац не ће намрштити, ако му мостарске плаве књижице донесу по коју разумљиво написану расправу и добро смишљену студију из ма које и широј публици приступачније науке. Ту би ваљало, наравно, највећу пажњу обратити хисторији не само наше, него и страних (у првоме реду словјенских) литература; требало би дати мјеста хисторијским монографијама и литерарним животописима, а добро би дошла и која научно-религиозна расправа. Поред тога, што би такве ствари куд и камо више допринијеле образовању читалачке публике, него Протићева »Приповиједтка о томе....«, приповиједтке Бранковинскога (Ђоке Ненадовића) и нетачни пријевод Монасанове »Орле«, оне би унијеле више занимљивости, живота и разноликости у до сада тако монотони рад »Мале Библиотеке«. Прегледајте, молим вас, све досадање књиге (56 на броју), па ћете се увјерити, да су, изузевши четири трагедије и једну »хисторијску сцену«, доносиле само приповиједтке, а читава се разноврсност састојала у томе, што су једни од тих радова приповиједтке, други приче, а трећи приповиједти. — У

»Prijegledu«, koji od lane izlazi kao redovan prilog »Male Biblioteke«, ti članci, te rasprave i studije ne bi mogle izlaziti, jer rascjepkane na bezbroj nastavaka izgube vrlo mnogo od svoje vrijednosti. Kada je uredništvo došlo na tu srećnu misao da »Prijegled« izdaje, jamačno nije ni mislilo da u njemu takve veće radove donosi. Za to je »Prijegled« postigao svoju cijel, ako, poredi bilježaka koje su u njemu bjelo srećene, redovno donosi ocjene i prikaze književnih proizvoda, to bi se Gr. Risty Kisiću naročito preporučiti moglo, omanje literarne portrete, kraće članke o pojedinim znatnijim književnicima i pjesnicima našim i stranim, od prilike onakve radove, kakav je Dr. Sv. Stefanovića mali esej o Ljubi Nedinu u jednom od prošlih brojeva »Prijegleda«.

Poslije ovo nekolikо iskrenih napomena, zbog kojih me — nadam se — »Mala Biblioteka« ne će anatemisati, da pregledamo, letimično bar, posljednje svezke njezine.

(Nastavit će se).

BILJEŠKE.

70-GODIŠNICA ZMAJEVA.

U četvrtak, 10 o. m., najveći među živijem srpskijem pjesnicima, Zmaj Jovan Jovanović, navršio je sedamdesetu godinu života. Naš jubilar nije samo najznatniji danas pjesnik među Srbima, već i među južnijem Slavenima. Osim toga, on je kod današnjega pokoljenja i najpoznatiji pjesnik, pa su s toga njegove pjesme bile i od prevelika utjecaja na današnji srpski naraštaj. To je baš prava sreća, jer srpska omladina, napajajući se na čistom vrelu Zmajeve pojezije, oplemenjivala je svoj duh i svoje srce ljubavlju prema idealima srpstva, slavenstva i čovječanstva. Uzvišena ljubav, koja je našla tako duboka izražaja u Đuličima, i prava vjera u boljitak srpstva i čovječanstva, koja izbija iz mnogijeh pjesama njegovijeh, čine Zmaja pravijem idealnijem pjesnikom. Njegove pjesme, pa bile čak i satire, ne spotiču se nigdje ni o estetiku ni o moral, čega se na pretek nalazi u mnogijeh pjesnika. Kao što je Zmaj u svome životu uvijek bio dobar, čist, ćežan i skroman, tijem istijem osebinama odlikuju se i njegove pjesme. Između pjesnika i pjesama vlada potpuna harmonija. Osim toga, Zmaj je velik kao pedagoški pjesnik i kao prevodilac. Njegove dječije pjesme i njegovi prijevodi ostaće, uz Đuliće i druge pjesme, za uvijek biserima srpske književnosti.

KNJIŽEVNOST.

U XVI vijeku živio je učeni Domenikanac O. Serafin Razzi (1531-1611), Italijanac porijeklom, koji je napisao dosta djela. Izmedu ostalijeh: Storia di Raugia (povjest Dubrovnika) koja je bila štampana g. 1588 u Luci (Lucca) i Narrazione degli Arcivescovi di Ragusa (pripovijedanje o dubrovačkijem nadbiskupima). Ova dva djela, koja zasijecaju u našu domaću povjest, napisao je O. Serafin Razzi za svoga boravka u Dubrovniku (1586-1598), kamo je bio poslat kao generalni vikar za uredenje domenikanskijeh manastira u našijem stranama.

Povijest Dubrovnika O. Serafina Razzi u posljednje vrijeme postala je veoma rijetka, te se ukazala potreba preštampanja iste za upotrebu učenjakâ i ljubiteljâ naše starine. Taj je posao preduzela Srpska Dubrovačka Štamparija. Uvod i primjedbe napisao je prof. J. Gelcich. Knjiga je već štampana, te će skoro izići kao peta sveska Srpske Dubrovačke Biblioteke.

***

Prof. Dr. I. Kasumović čitao je u javnoj sjednici razreda historičko-filologičkoga Jugoslavenske Akademije raspravu: Izvori Palmotićevih drama Ipsipile i Akila. Pisac dokazuje, da je pjesnik za ove svoje drame našao gotovu gradu kod latinskijeh, a donekle i kod grčkijeh pjesnika, pa je dramatizovao ne mijenjajući gotovo ništa. Za Ipsipilu bili su mu ovi izvori: Grk Apolonij Rodanin, pjesnik aleksandrinske ere, zatim Valerij Flak, latinski pjesnik iz doba carstva, koji je prema epu Apetonija Rodanina spjevao istoimeni ep „Argonautica", i napokon Stacij, takode latinski pjesnik iz carskoga doba, koji ima u svojem epu „Thebais" veliku episodu o Hipsipili. Palmotić se najviše držao Valerija Flaka, a od drugih je uzeo samo po gdješto. Čini se, da je znao i za varijacije priče o Hipsipili, kako su je bile obradili Eshil, Sofokle i Pindar, pa se i njima koristio. Za drugu dramu, Ahila, našao je Palmotić gradu gotovu u nedovršenom epu „Achilleis" pomenutoga Stacija. Što se sačuvalo od toga epa, dramatizao je Palmotić gotovo sve i gotovo sasvim onako, kako se tamo nalazi, gdješto je dapače i stihove Stacijeve samo parafrazao. Odalečivao se od Stacija samo ondje, gdje je morao poradi dramskih razloga.

***

U češkom mjesečniku „Hlidka", što izlazi u Brnu, u nekoliko svezaka ove godine izlazi studija Leva Šolca o Gundulićevu Osmanu. U toj studiji prevedeni su i neki odlomci iz Osmana.

***

Dubrovačka Hrvatska Tiskara namjerava štampati niz izdanja iz stare dubrovačke i dalmatinske književnosti, kao Držića, Lucića, Vetranića, Gundulića i t. d. Cijenimo, da ova izdanja nijesu baš neophodno potrebita, kad ih već imamo u kritičkijem izdanjima Jugoslavenske Akademije, koja na gomilama leže nerasprodata.

SRĐ

God. II. Dubrovnik, 31. Decembra 1903. Br. 24.

MOLITVA NA ŠIPANU.

!!! Ńoj !!!

— Ļudevit Vuličević. —

Tebi draga, uvijek draga, poklańam ove riječi; tebi koja se nijesi nigda posramila mojijem prijateļstvom, mojom ļubavļu i patńom. Ja ti pouzdano i često otvarah svoje srce, da mu vidiš sve rane. Ti jedina u ovoj pustari shvati mene i nade moje, koje odoše i propadoše s jeseńijem liščem. Plemenita i dobra Srpkińo, ti shvati i moju vjeru, koja me k nebu diže i vjenčava s Bogom.

Rajska prikazo, ma da te ovdje s nama više nije, ipak ne ću ti pred bludnijem naraštajem spomenuti imena.

Primi, draga, poklon moje odanosti i ļubavi! Onoliko mi se širi i stere ļubav, koliko svjetlost, koliko život. Primi riječi ļubavi i molitve. Ļubi i moli! I tamo se može ļubiti, jer je Bog ļubav.

* * *

Na otoku Šipanu, i baš na obali prema Lopudu, sjedijahu dvojica na visokoj klisuri; jedan od ńih bješe pomorski kapetan, a drugi pjesnik i posjednik na onom otoku.

Pred ńima je sińe more, iznad ńih modro nebo; ono i ovo uzrok, zgoda, poticaj da se govori o visokijem predmetima, vazduhu pameti, sladosti srca, jelu duha. Visokijeh nadahnuća prima čovjek morem i nebom, ako je pristupačan tomu, ako mu pamet vidi i duša osjeća one neizmjernosti.

Spomińem se, i dok budem živ spomińaću se jedne noći u Napuļu. Ja se šetah krajem mora gledajući i razgledajući onaj divni zaton, dimom zakićeni Vezuv, Kapri, bludište ćesara

Tiberija, i sve ostale krasote onoga rajskoga kraja. Mjesečina bješe kako dan. Sa mnom se nalažaše čeljade, s kojijem se bijah spoznao, ńekoliko mjeseci prije, u Kazerti. Upitah ga: Govori li ti štogod ova noć, ovo more, Vezuv koji bljuje dim, vatru, kameńe, pepeo, poraz?.... On, čuvši to, pogleda me kako bi se mahnica pogledalo, pa, malo trenutaka poslije, odgovori: Ne čujem ništa..... A što bih mogao čuti?.....

Onaj kraj, one zemne i nebeske krasote, onaj noćni sklad, ono sve što se jedino ondjena može vidjeti mene je osvajalo, uzdizalo, a ńega ne. Ono što je bilo preda mnom bilo je i pred ńim, ali jednako nijesmo ni vidjeli ni osjećali; ja sam daklen u sebi ńešto imao što on nije imao. Gdje je ljepota?.... Je li u predmetu koji gledamo? Je li u očima kojijem gledamo? Je li u pameti koja sastavlja i rastavlja? Je li u srcu koje privlači i odbija?

Očito je da lijepi ljepotu shvataju, da dobri dobrotu uvidaju, da skladni čuju sklad. Ljepota je ondje, u onoj tačci, gdje se dvije duše sudaraju; ali nema, ne može biti ovoga sudarańa gdje nema duhovnoga srodstva: duše se sestre shvataju. Pjesnik plače i ja s ńim, znači da su nam duše sestre. Ko shvata i ljubi velikoga velik je, i radi ovoga velikijeh nije toliko malen broj kako se pameću plitkijem čini.

* * *

— Ja sam se već potpuno uvjerio, reče kapetan, da ima Bog. Mislim da je bezboštvo pogreška očiju. Bezbožnik ne vidi dobro u prirodi, i ne videći dobro naravno je da dobro i ne misli. Ima Bog!..... Vasioni je svijet sjajan dokaz i potvrda ńeke moći i mudrosti. Moj je Bog ona moć, ona mudrost. Ali ne znam koji odnošaj, koji savez treba da bude medu mnom i Bogom; ja ne znam ono što imam činiti prema ńemu.

— Da li ti o tome, zapita ga pjesnik, još ništa ne reče srce?..... Po moru, koje se igra tvojijem brodom kako malenom slamkom, ti si se uvjerio da ima Bog; k ńemu te podiže zvijezda sjevernica, koja ti je voda po valovnoj pustari, a srce ti još ne reče što se ima prostirati medu tobom i ńim? To mi je za čudo. Vječna tihoća: nebo; vječna bura: more,

duboko te i jako uglaviše da ima Bog, a srce ti još ne reče koji savez treba da postoji među tobom i ńim? Jeda li je tvoje srce gluho i nijemo gdje sve govori o Bogu i pjeva mu hvale?.... Čuj me! Među tobom i Bogom; među mnom i Bogom jedino molitva treba da lebdi. Velu molitva..... Molitva je ganuće, razlijev, vapaj duha koji se preporučuje boļemu, jačemu duhu. Molitva je iskra vjere, trepet ļubavi. Duhovi je primaju, višijem je duhovima predavaju; ovi je brzinom muńe, misli, do Boga nose, od Boga nam odgovor donose, i čujemo ga u dnu srca jadna, pokajana.

— Ali ja ne znam moliti, reče kapetan.

Ne znaš moliti?!.... zavapi čudeći se pjesnik. Dakle si toliko lud? Ti ne znaš reći *daj mi hļeba* kad si gladan, *daj mi vode* kad si žedan? Je li to moguće?..... Kad ti brod tone i gubi se u silovitijem morskijem vrtlozima, ti ne znaš vikati: *ja se topim?*..... Ako je tako, kako mi govoriš, ti još ne vjeruješ srcem, jer je molitva cvijet vjere. Ona je uzdah, lelek, vapaj, kojemu ne trebaju riječi, načini, oblici; pače je krasna i kreposna molitva bez preprave. Ptica ne ide u školu da nauči pjevati, cvijet se ne uči kako će mirisati, a ti, pametan Božiji stvor, hoćeš da učiš kako ćeš mu se moliti?..... Ostavi neka to čine fariseji i druge crne tmuše, koji za zanat govore o Bogu a u srcu ga ne ćute! Pusti neka oni uče svoje molitve i u muziku slažu! Uzmi ti svoje boli, nesreće, suprotive, i od ńih učini, sastavi krunicu, i baci je pred svojega Oca nebeskoga! Dolazi li gluhoća da ti začepi uši, da ne čuješ više glasove, pjevańe i sklad neba i zemļe; hoće li slepoća da ti koprenom zastere oči, da više ne vidiš dragu svjetlost, ni mile šare mirisava cvijeća;..... ako ti je prijatel postao neprijatelem a brat nebratom;..... dela, skupi te svoje gorke jade, i od ńih sastavi molitvu svojemu Ocu nebeskome; on zna što ti treba prije nego ga moliš.

— Ali se ipak dobro ja spomińem, reče kapetan, da me je mati, kad bijah dijete, učila moliti, i znam da sve dobre matere uče svoju djecu moliti; treba dakle da se čovjek uči moliti.

— Bilo bi tačnije da si rekao, odgovori pjesnik, da te je mati uporavļala Bogu. Ona ti je kazivala put, kao što lastavica,

oblijetajući okolo maloga svojega tića, kaže mu polet odlaska k otaǵbini. Mati ti je bila dužna reći štogod na uho o Bogu, da mu se ti paka pameću i srcem moliš, ali tijem ona nije htjela, niti je mogla, uklopiti potrebe i uzdahe tvoje duše u jedan na pamet naučen primjerak molitve. I Hristos je svojijem učenicima kazao da mole i što treba da u Boga prose, nu im nije zapovjedio nikakav način molitve.

Kapetan reče:

— Ja bih htio da mi kogod izloži, protumači sadržaj Hristove molitve: *Oče naš.* Od matere je naučih.

Pjesnik, čuvši to, strese se u sebi; upravi oči put brda, put Žarkovice, otkle se sunce kaže Elafitima i Dubrovniku, od davna ukopanoj slavi; pogleda onamo gdje ńegda bješe život.... ali se trže i brzo okrete pogled k zapadu, pa započe ovako:

— *Oče naš!* Ovo je jutrńa i večerńa molitva; molitva onoga doba kad se otvoraju i zatvoraju oči i cvijeće.

Oče naš! Ovo je molitva koja se čuje u kolijevci i na grobu; kad je govorim vraća mi se vrijeme mojega djetiństva i prve mi mladosti, ja se onda u svojoj pameti vidim kakav bjeh i kakav već nijesam. Onda mi sve bijaše lijepo, jer ja onda bijah srećno neumješan, divno lud. Bijahu mi lijepa ona vremena, jer onda nijesam znao za zloću; ona mi onda spavaše nesvjesna u srcu, čekajući jednu samo nepodobnu riječ da se probudi i da mi bude napast, gorka muka, uzrok neizbrojenijeh jada.

Oče naš! Ja ne znađah onda što je ovaj svijet, ovaj veliki, ogromni zaplet himbâ, prijevarâ, porokâ. Ḱniga mi dobra stajaše otvorena pred očima, a ona od zla bijaše pokrivena živijem cvijećem, šaramа, opsjenama. Gdje sam sad ja onaj?

Oče naš! Otac je, jer je život; otac je ko daje život. Sved nam bješe otac; on nam bješe otac prije nego bîsmo ono što jesmo, jer je naš život od vjekuvječanstva u ńegovu životu. Moja čet bješe u ńemu. U svijem mnogijem i raznijem oblicima, kroz koje prođoh, on mi bješe otac: bješe mi otac kad sam se krio pod dragocjenijem lecima; bješe mi otac kad ja bijah poļskijem cvijetom; otac mi je sad u ovome tijelu od bolesti i od smrti. On je sved otac, i samo otac. Drugi ga u

svojoj ludoj oholasti istraživaju i mrve, da bi vidjeli što je, kako je, je li; ja tako ne postupam; ja ga jedino molim, ljubim, i čekam da me primi onamo gdje nema plača, gdje nema bola.

Oče naš! Taki je; otac je, jer nas ljubi. Njegova je ljubav hrana duhovima. On se ljubavlju lije u svoje sinove i širi po stvoreńu, koje u sebi nosi pečat svoje mudrosti i dobrote. Otac je, jer nam tijelo hrani poljskijem plodom, koji svjetlošću niče, raste, zre. Otac je: ovo čujem. Objavlja mi se tajnijem duhovnijem glasovima i treptajima; slaže me sa svojom voljom; pomaga me u napretku moje duše, i oštro bičujući mi tijelo jači u meni duhovnu narav. Otac je; ovo čujem. Mi smo s visokijeh zona života i bistva sišli u ovo tijelo, zato nam jedino od onamo može doći duhovno djelo, i dolazi nam umjereno i mudro. Hristova je riječ oblik, sud, koji sadrži ovo nebesko jelo. *Oče naš!*.... U sebi te čujemo prem da smo tvrdi, prem da smo stijena.

Oče naš! Nije otac samo ńekijem, onijem koje države zovu velikijem i crkve slave svetijem. On je otac svjema; svi su u ńemu jednaci; on ne gleda ko je ko; od ńegova duha svi duhovi proizlaze i ńemu se vraćaju. Svijet razdvaja i cijepa ljudi u velike i u malene, u starije i u mlade. Božije su samo prirodne razlike, i one nijesu razlike života i bića, nego razni oblici i načini jednoga vasionoga, vječnoga života. Časovita je ńihova zadaća. Ovako je danas; sjutra će biti drukčije.

Oče naš!.... Nema povlasticâ. Jedna je razlika istinita, to jest prije i poslije; ovo razlikuje stvari i lica. Onaj neumjetni, kojega ti prezireš i prezirući ga vrijedaš mu Oca nebeskoga, biće naučen, i pravo je da bude. Nemoj ispitivati kad i gdje; biće.... Onaj grešnik, kojemu ti sudiš i kojega osuđuješ, u svoje će se vrijeme pokajati i biće svet. Nemoj ispitivati kad i gdje. Biće ovako; pravedno je, prirodno je da bude.

Oče naš!.... Ko si ti da sebe zoveš Božijim namjesnikom? Od kad je sunce reklo krastači: zastupaj me?.... Ti nemaš prava prezirati sjeme što još nije dub, pupak što još nije voće, dijete što još nije čovjek. Ko si ti? Odgovori mi!.... Ako si Bog ili ńegov namjesnik, zašto sjediš sa mnom ovdje na ovoj klisuri? Zašto patiš i umireš poput ljudi i živina? Hi-

trijem se letom zaleti gore na oblake, pa me sudi, ohola budalo, smiješni bože!.... Uglavi se da je sve kako mora biti! Uglavi se dobro da će sve biti kako mora biti! Ne ćeš ti, ne ću ja, ne će najmogućiji od ljudi prečiniti ni liska na zemlji.

Oče naš!.... Možda te smrt ometa da vidiš i shvatiš ovu krasnu istinu o kojoj ti govorim.... Bilo bi vrijeme da se drukčije misli o smrti, da je ljudi vide onako kako ona jest u sebi. Smrt nije drugo nego jedna večer od toliko večeri našega života. Umrijeti znači svući se, a grobje (gdje ti noću ne bi otišao) nije drugo nego svlačilište. Ondje se baca ruho duše nemoćima razdrto, ili starošću ovetšano. Čega se ti bojiš, sine Božiji, vječni zrače vječnog uma?.... Ti se bojiš sjene, obmane!.... Ti se bojiš od ništa. Nema smrti, jer presvlačeńe nije uništavańe.

Oče naš, koji si na nebesima!..... Nijesi na jednome mjestu, ograničen, utamničen, kako ocevi našega tijela. Nijesi na jednoj zvijezdi, ni u dubinama jednog oceana, nego si na nebesima, to jest svuda si, svagda si. Nebesa nemaju mjesta, nemaju vremena. Prosti mi što govorim o tebi znajući da ne znam o tebi govoriti!.... Ti si u svjetlosti, koja blaga, dobrotvorna, daždi i ulazi u zenice umirućijeh, i zove nesrećne, koji idu, lutaju daleko od tebe, da se svide.

— Veličanstveno je to što govoriš, reče kapetan.

— Veličanstven je Bog o kojem govorim, odgovori pjesnik. Ako je on Otac naš, kako ga Hristos zove, i kako bi bio, da ga niko i ne zove, naš je savez s ńim molitva, ruža sveta koja pupči na struku vjere i ljubavi. Ah da molimo i u Oca gledamo, tisuću bismo i tisuću zlijeh utjecaja od sebe odalečili! Ah, da molimo, raspukla bi i otpala nečista kora, gadna krasta grijehâ i zločâ u kojoj smo umotani!.... Razumiješ li ovo što govorim, o morski sine? Dopiru li moje riječi do tvojega srca?

Oče naš!..... Da si mi Otac živo u sebi čujem kako i trava nakon duge suše što ćuti kišu koja je krijepi. Da si mi Otac osjećam kao što orao nakon duga zatvora osjeća zadobivenu slobodu. Od svojijeh grijeha, nesreća i jada evo ovdje pred morem i pred nebom pletem vijenac, i tebi ga prikazujem. Ovo je cvijeće ove ledine, ovo je molitva ovoga srca. *Oče naš!*

* * *

Mojaše pjesnik, mojaše mrnar. One dvije duše bijahu sestre. Jedna idaše jednijem putem a druga drugijem, ali obje idahu k Bogu. Kapetanovo je tijelo primilo more onamo blizu Kipra, a pjesnika su ukopali onamo na lijevoj obali od konala hodeći put Stona. Ukopaše ga bez popa i bez križa, jer se nije htio ispovidjeti na smrti.

Iz Taranta, oktobra 1903.

МУДРЕ ИЗРЕКЕ.

X.

1. Умна је радња у интелигентност бачено зрно, да га она смрви и од њега направи свакидашњи хљеб, у задовољству испуњене дужности. *Зола.*

2. Скупоцено се носи, по кеси, — ал' смерно, не шарено, разметно: — јер често рухо каже човека. *Шекшпир.*

3. Љубав је као агава, која не цвјета него само један пут, а то само онда, кад јој је суђено да процвјета. *Едуардо Паолети.*

4. Просвјећујте народ. *Последње ријечи Вашингтона.*

5 Требало би да се не допушта одраслијем игра с великијем бројкама, како се забрањује дјеци да се забављају жигицама. *Француска изрека.*

6. Грађани, ако желите да будете слободни, будите ви сами своје редарство и своја војска. Метнути се у руке стражарâ, то је поставит их себи за господаре. *Лабуле.*

7. Пресуда у казненој струци, то је споменик подигнут усред друштва, који треба да сјаје пред свачијим очима и да савлађује свачије мисли, споменик на коме се овјековјечује једна друштвена истина. *Мур.*

8. У земљама гдје цвјетаху умјетности, родише се најљепши људи. *Винкелман.*

DIVLJI ČOVJEK.*)

— P. I. Vukić. — (Kraj)

III.

Prošle bjehu pune tri godine, a ja nijesam viđao Trańa. ..... To bješe jedne divne julske noći, u logoru, koji, poslije nekoliko dana, postade krvavo razbojište vrlo značajne bitke između krsta i polumjeseca. Naš bataljon bijaše raspoložen na jednom planinskom visoravńu, koji se, u ono vrijeme, nalažaše duboko u teritoriju našega neprijatelja.

Mnogobrojne logorske vatre svjetlucahu na cijelom ovom prostoru, kao da se nadmetahu s onim sjajnim zvjezdicama, koje u taj mah veselo treperahu na vedrom i plavom južnom nebu. Laki modrikasti oblačak, koji se od tih ogńeva blago nad logorom izdizaše, pa poslije, nošen tihom strujom planinskoga povjetarca, spuštavaše ńežno okrug ńega, pravljaše tamnosiv prstenasti vijenac, koji ti izgledaše kao poručen okvir ove divne logorske slike.

Ove ogńeve okružavahu mnogobrojne gomilice vojnika, od kojih neki razgovarahu, neki se šaljahu i smijahu, neki pušahu, neki zijevahu i sjedeći drijemahu, a mnogi hrkahu i već u velike spavahu.

Kad bi se popeo na skalasti brežuljak, koji se nalažaše u neposrednoj blizini našega logora, i pogledao oko sebe, mogao bi vidjeti i još oko petnaest dvadeset takvih slika, gdje bjehu razmješteni i ostali bataljoni naše vojske, gotovi na prvi trubni znak da polete u krvav bojni okršaj i uhvate se u koštac sa svojim starim i okorjelim neprijateljem.

Na jedanput umuče pjesma i smijeh, a pronese se po logoru neki žagor, koji se ončas pretvori u čitavu uzbunu. Svak bješe na nogama i pitaše: šta se dogodilo?

— „Bijela vojska, bijela vojska!“ — začuše se neki glasovi s jedne strane od logora. Sad smo svi znali, ko je ta „bijela vojska“ .... To su bile brižne matere, vjerne ljube i ńežne sestrice, koje su prejurile daljinu od četiri pet dana hoda, da donesu svojim muževima, braći i sinovima, skromni tajin i ostalo,

*) Vidi br. 17, 20 i 21.

što je koja mogla i imala. Mi svi nagrnemo na onu stranu, da vidimo koje su i kome dolaze te dične kćeri naših kršnih gora, da ga srećna pokrijepe, utješe i očeliče za dalju junačku borbu.

Nijesmo dugo čekali, a pred nama se pojavi gomilica od petnaest dvadeset žena, pognutih svaka pod bremenom „laka brašńenika" — raspitujući i tražeći očima u onoj gunguli one, čija ih je ljubav i pokrenula na ovaj daleki i često puta opasni i pogibni put.... Za čas, pa se sve razidoše i iščezoše u raznim pravcima polu-tamnoga logora, srećne i zadovoljne, što su svoje mile zdravo i veselo našle, i što ih sad, ovako po mraku, stopu u stopu praćahu k ńihovim skromnim ložnicama.

Mnogi, razočarani — a među tijem bijah i ja — stadoše se, pokuńeni, vraćati k svojim kolibama, a mnogi se uputiše k svojim „srećnim" drugovima, bajagi da raspitaju i čuju što za svoje domaće, a u samoj stvari najviše radi toga, da se dogovore i „porazgovore" s kakvom punom tikvinom vina ili rakije, bez kojih, zanago, ova „bijela vojska" ne dolazi nikad u logor.

Tek što se bijah okrenuo da se vratim, čuh da me neko zovnu po imenu. Ja se ozovem i pogledam u pravcu odakle dolažaše taj glas. Iza jednoga žbuna vidjeh, najprije, kako mi se mjernu u mraku neka crna silueta, i odmah se uputi k meni. Kad se približi oslovi me:

— A gdje su naši?

Ja ga na prvi mah ne poznadoh i zapitam ga:

— Ko si ti, i koji naši?

— Pa naši, čoče,.... otac i braća..... Ja sam Trańo.

— O, Trańo! Od kud ti?

— Pa ja..... evo doša'.... ali ne ću kod naših.... karate me.... pa pitam samo.

— A kako si došao?

— Sve za ovim ženama.... polako, izostajući po cio puškomet iza ńih, i krijući se da me ne opaze, pa tako i dodoh, a one me i ne viđeše.

— A stoku kome si ostavio, i znadu li doma da si ti ovamo otišao?

— Ne, ne žnadu; a stoku sam zatvorio u onu kuću na Podine, ali Stanuša žna, pa će našima javiti.

— A da pukla ti je pogibija od Vukote, dok te sjutra vidi, rekoh ja kao u šali, vratiće te odmah s ovim ženama nazad.

— Vàlâ ne će živog, a videćeš, dok bar ne ubijemo jedan boj!

— A imaš li pušku?

— Ne; nijesu mi je dali, a moja je vrsta sva ima, odgovori on tužno.

— Pa kako ćeš u boj bez puške?

— Tako.... ja imam nož, reče, i kucnu se rukama po silaju.

U taj mah stigosmo pred moju kolibu, i ja vidjeh pri svjetlosti vatre, koja još tinaše u mom savardaku, kako mu istrče iza neke široke remičine, kojom bijaše pripasao one trâńe oko sebe, jedna ogromna nožina crnih korica, na svu priliku ona ista, koju smo ranije viđali gdje visi o gajtanu u onoj kolibi u „Zabrdu".

Kad ga izbliže razgledah, ja se jedva uzdržah od smijeha, jer sad i još smješniji izgledaše, ovako „naoružan" onom dugom i nezgrapnom palošinom. Inače, u drugom se ne bješe ni najmańe izmijenio od kad ga bijah posledńi put vidio.

Videći da je mrtav gladan i umoran od puta, ja ga ne htjedoh više zapitkivati, nego mu ponudih što sam imao, da pojede i popije, pa ga ostavim na miru, da se ispava i odmori.

Sjutra dan u jutru počeše da se skupljaju oko ńega, kao neko čudo, a on samo blene i zirka uplašeno oko sebe kao kakva divlja zvijer, kad dopadne lućma šaka.

Javi neko Vukoti, i evo ti ńega gdje leti kao bjesomučan. Kad ga opazi Trańo, sav uzdrhta kao prut nad vodom, živo ustade, zadjede nož za onaj remik, i ispravi se uz rebro moje kolibe, a iz očiju, rekao bi, e mu varnice zasijevaše.

— Bog š' nama i anđeli božî — zavika Vukota, kad se približi k nama, pa se prekrsti, valda od čuda, zatim dodade:

— Od kud ti, ovdje, sukletvo jedna, kako si smio doći i kome si ostavio onu stoku?

— Ko? A drugi kako su ostavili? progovori Trańo, dosta odvažno.

— Zar si ti kao drugi, ukletvo nijedna! prodera se Vu-

kota, i sunu na ńega jednom rukom kao da će ga uhvatiti za rame, a drugom isuka čibuk. — Doma odmah da se vučeš s ovim ženama, jer ću te utući kao vepra!

Trańo se trže jedan korak nazad, pa uhvativši se rukom za nož reče osudno:

— Tata! Za ljuba' Božu, nemoj me ticati .... e ja, zanago, živ doma ne ću!

Mi se odmah umiješasmo i ne dadosmo da se dohvataju rukama.

— Hoćeš, vala, ukline moj, vezan i nezdrelo poći, a videćeš sad — zaprijeti mu Vukota, i pođe da moli glavare, da ga silom vrate doma.

Trańo ostade kao prikovan na onom istom mjestu gdje odstupi, kad ga ono hoćaše Vukota ščepati, i držaše grčevito i još rukom za onaj crnokorac, od kojega bješe cijelu ped i nehotice istrgao iz nožnice. On sad bijaše više tragičan nego smiješan, i niko ne sumńaše u ono, što se ćaše sad ovdje odigrati, da se ne bjesmo mi, što se tu nadosmo, umiješali ....

Malo za tim, pa se vrati Vukota s jednim oficirom i dva podoficira, uvjeren potpuno, da će mu se odmah učiniti po voli.

Pošto oficir razbra u čemu je stvar i vidje Trańovo uporstvo, reče:

— Pa neka ga, neka ostane; mi ga ne možemo silom ćerati.

— Nemoj, gospodine oficiru, kumim te živijem Bogom! A što će ona pusta stoka? Ńemu nije ni puška data... on će samo da mi nanese ukor i sramotu i ocrni obraz među družinom... To je, za Boga, sukletva! Nego ....

— Ostavi, molim te, Vukota! prekide ga oficir. Što mu nijesmo pušku dali, to je tvoja, a ne naša krivica, jer nijesi nikad ni spomenuo o ńemu, kao da ti to i nije sin. A što se stoke tiče, eto ženâ, pa neka je čuvaju. U ostalom, o tome je sramota i govoriti..... Gdje se obraza tiče, tu se i životi daju, a ti mi stoku spomińeš!

Onda se obrati jednom podoficiru, pa mu naredi:

— Zapisaćeš ga i na tajin i na poslugu kao i druge, i pazi da ga niko ne dira... a što se puške tiče, ako bude za ńu, imaće ju, ne boj se, poslije prvoga boja, jer će ih ostati

dosta pustih, i s naše i s turske strane! — Zatim se okrete i ode.

Vukota pogleda poprijeko na Trańa, škripnu zubima, pa se i on vrati od kud bješe i došao, posramljen i ljutit što mu ova ńegova namjera ne ispade za rukom.

Trańo se spusti i sjede na ono isto mjesto, gdje se i nađe, srećniji i zadovoljniji nego je valda ikad u svom životu bio.

Ja ga zadržim kod sebe i iz dalega razgovora s ńim uznam, kako je on već nekoliko puta pokušavao da pobjegne „na vojsku", ali bi ga svaki put opazili i vratili nazad, pa poslije i još strože na ń motrili; a i to mu je mnogo smetalo, te nije nikako znao ni put, kojim da dođe. Dalje sam uznao, kako je Đukan naumio bio da uda Stanušu za Andrija „Soldata", pa da ih zadrži kod sebe, da mu rade i derenče, za po onu koru hljeba, dok god su živi, i kako je Andrija s drage volje bio na to pristao, ali Stanuša nije se dala ni okusiti za to.

— Ne ću, vàlâ — rekla je osudno tetki, kad ju je ova, po zahtjevu muža, na ovo nagovarala — volim sijede plesti, nego se nazvati ženom onoga „lacmanina", koji i ne mišli više, nego mu i pokojna baba, puške na Turčina paliti. Andrija je, veli, poslije ovoga izašao iz Đukana, i sad kod drugoga služi. Inače, da nije on izašao, izašla bi zanago Stanuša. On zna i za što, ali mu je sramota da mi kaže.

— Ali, ona će se zanago udati.... Ona bi se i do sad udala, da su joj oni dali, završi on živim saučešćem i očiglednom brigom o ńenoj sudbini.

On mi je i dalje mnogo pričao, ali ńegov razgovor najviše se vrzao o Stanuši, a spomińao je često i imena po nekih koza i ovaca, koja, razumije se, ja nijesam upamtio, niti me to moglo interesovati. Međutim, nijesam mu se ni smijao za to, jer sam znao da su to, bez sumńe, ńegove ljubimice, o kojima je on govorio s onoliko isto ljubavi i osjećańa, s koliko mi obično govorimo o svojim dobrim i iskrenim drugovima i prijateljima.

No, on primijeti, da ja ne marim baš mnogo, da mi on vas dan pripovijeda o tim svojim „Bjelookama" i „Crnookama", pa najposlije prestade, i nije mi više tim ni dosadivao. Sad je samo raspitivao o Turcima i ozbiljno je strahovao, da se nekako i bez boja ne prođe....

Ali, ovaj ńegov strah nije se opravdao, jer se Turci javiše, može biti mnogo prije, nego se on i mogao tome nadati.

IV.

Od ranoga jutra mi se nalažasmo svi u šančevima. Bojno polje predstavljaše, od prilike, oblik konjske potkovice ili, bolje reći, nepravilnog amfiteatra. Dva ogromna planinska podnožja rastavljahu se jednom dugačkom ali uskom kotlinom, preko koje vođaše, daleko iz unutrašńosti neprijateljskoga zemljišta, carski drum, i od jedanput naglo se peńaše uz visok klanac, koji u isto vrijeme bijaše i vodomeđa između sjeverne i južne česti toga kraja. Naš se bataljon nalažaše na samom putu, navrh toga klanca, a ostala vojska bijaše tako raspoređena uzduž oba podnožja tih dviju planina, da krajńi bataljoni ili, bolje reći, naša avangarda bijaše udaljena od nas na oba krila za po jedan dobar puškomet hoda.

Divan bijaše pogled s ovoga klanca!

Cio prostor ovoga koritastoga međugorja bijaše ispuńen prozračnim slojem siń̀o-modrikaste magle, te ti izgledaše kao da stojiš na obali kakve divne morske luke i gledaš, u nepreglednoj daljini, prostranu pučinu vodene površine. — Sunce tek što se pomaljaše sramežljivo s istočnoga nebosklona, i ńegovi prvi zraci padahu u brilijantnim iskricama na visoke planinske visove, koji gorijahu sjajnim jutarńim rumenilom, kao mladahni obrazi stidljive djevojke, kad ih se dotakne vatreni poljubac gizdava junaka.

S pojavom sunčanih luča malo po malo poče se magla dizati i postupno iščezavati u plavim nebeskim visinama, a iza ńe, kao iza kakve ǵinovske zavjese, ukazaše se prve pruge neprijateljske vojske, koje se u dugačkim redovima lijepo k nama kretahu. Iza ovih dolažahu druge, treće, četvrte i t. d., dok se najposlije ne ukaza na našem vidiku cijela armija, koja se talasaše kao kakvo neprekidno more i sve se bliže i bliže k nama primicaše, dok se najzad ne zaustavi na jedan puškomet ispred naših prvih redova, i tu se poče prikupljati u velik òkô, koji ti izgledaše kao kakav ogromni kotur grdne zmijurine, koja se prethodno savijaše u kolač, da se poslije s većom mahnitošću i silom prăćne i baci na svoju žrtvu.

Tako i bi.

Poslije ovoga vidjesmo, gdje se odvojiše od ovog okola po nekoliko tabora i podoše pravcem k našim krajnim pozicijama uz oba planinska podnožja. Oni iđahu u gustim kolonama, sve dalje i dalje, a naši ih čekahu mirno i napuštavahu koliko je moguće bliže. Nama sad izgledaše da su tako blizu, da bi se mogli jedni na druge kamenom baciti... Ali naši ih i dalje napuštavahu. Nas obuze neopisano nestrpljeńe, i gledasmo netrenice kad će naši *opaliti*.... Eto, sad bjehu tako blizu, da nam se činaše, e se već mogu vrhovima od noževa dohvatiti... a naši ni još ne počińu. Na jedanput vidjesmo, gdje se nad našim šančevima digoše gusti plamenovi suro-bjelikastog oblaka, a zatim tresnu plotun... za ovim drugi... treći, pa onda zagrmje i zatutńe, da se čujaše samo neprekidan grohot i lomńava, kao da se gore prolamahu. Neprijatelj padaše kao zrelo klasje pod oštricom vitoga čelika, — ali ne ustupaše! Preko mrtvih tjelesa, potkrijeplen novim silama, on se mahnito u naprijed bacaše, ali i naši ga junački dočekivahu i kao snoplje slagahu po bojnoj poljani.

Ovo bješe na našem lijevom krilu, a u isto vrijeme i na desnom odigravaše se ovakav isti krvavi prizor!

Onaj grdni kòtûr sve se više i više odmotavaše i sve žešćom silom napadaše na naša oba ubojna krila, koja se lavovski borahu, ne uzmičući pred petorostrukom neprijateljskom silom.

Mi gledasmo s napregnutim uzbuđeńem i čekasmo, kad će i na nas doći red.... Podne bijaše u veliko prevalilo, a bojni se okršaj jednako produžavaše, a na nas još nikako ne dolažaše red! Ali svi osjećasmo ńegovu blizinu. Vazduhom se nošaše zadah krvi i baruta, koji čudnovato golicaše živce i slućaše neminovnu buru... Na svačijem licu ogledaše se briga i ozbiljnost momenta, pred kojim se nalazi. Svak se bješe zadubao u samoga sebe, u svoje misli i osjećaje.... Možda se misleno opraštaše od svojih milih i dragih... od sunca i bijela svijeta.... Vidi smrtnu uru pred očima. A kome nije žao umrijeti? — Laže, ko kaže, da se ne boji smrti! Život je svakome mio; za život se *sve* daje, samo obraz ne! Obraz je miliji od svega; za obraz se i sto života daje! S ovim je svako

na čisto.... Pa ipak, i ako izmedu života i obraza ne može izbora biti, mio je život, pa s toga bi i svaki htio, da ga što skuplje proda! Od tuda i ova briga i duševni nemir, koji se ogleda na svačijem licu.

Ko se rodio, mora i umrijeti, a blago tome ko junački umre! Ali zao udes može i drukčije dokonati. Čovjek može i nezasluženo obraz izgubiti: obazreš se slučajno, okreneš se na rańena druga, ili se sapneš i spotakneš o kakav grmen ili trn, a glupi kuršum doleti, pa, mjesto u čelo ili u prsa junačka, pogodi te baš u leđa ili na drugo kakvo ružno mjesto.... i eto ti na božju pravdu žig „bjeguna“ i strašljivice, koji ti niko i nikad više ne skide!

Ovako mnogi bižahu, a mnogi, možda, i drukčije.... Samo na život bez svijetla obraza niko ne pomišljaše. Ovakav život nikome ne treba... Smrt je ljepša!

S toga sad svako i goraše željom, da što prije obidi sebe i okuša sreću junačku!

Braća, drugovi, prijatelji, — jednom riječi, mio miloga, svoj svoga instinktivno tražaše i nijemo jedan uz drugoga stajaše, kako bi se u osudnom času jedan drugom u nevolji našli.

Tu bijaše i Vukota sa sinovima, samo Trańo ne bijaše kod ńih. Pa i ako me ovo ni najmańe ne iznenadi, dode mi nekako žao, i ja se zainteresujem da ga vidim... Poslije kratka tražeńa, nadem ga na nekoliko koraka izvan šanca, gdje se bijaše sklonio iza jednoga kamena, pa izvukao onaj crnokorac i vuče po ńemu ogńilom *bridi ga* s obje strane, koliko mu god sila daje. Poslije zastane, zavrne rukav od gunine i obidi ga na ono malo dlaka što ima na mišci: može li *brivati?* — Ovo je nekoliko puta ponavljao i tek valda, pošto mu je „probrivao“, ustade zadovoljan na noge, mahnu ńim po vazduhu nekoliko puta, kao da se vježbaše u mačevańu i sječi, pa ga onda s ńekom pobožnošću utište u kožnicu, zadjede za pojas i uputi se k šancu, ne skidajući nikako ruku s ńegovih korica. Ja se takode vratim na svoje mjesto i ne javivši mu se, pošto vidjeh da me on ne bješe ni opazio.

Boj se jednako produžavaše i dobijaše sve veće i veće srazmjere, a mi stajasmo kao zapeta puška i čekasmo žudno od časa na čas ono sudbonosno „naprijed“, pa da se za tren

oka nađemo s neprijateljem prsa u prsa posred krvavoga razboja, a niko i ne pomišljaše na to, da često puta želja i razum stoje među sobom u velikoj suprotnosti....

Ali u ovako razdražljivom stanju ko je mogao i razmišljati o tome?

Bilo kako mu drago, mi čusmo po sred one nijeme i svečane tišine gromoglasni uzvik: „Naprijed, ko je momak!“ i mi kao odapeta strijela poletimo svi mahom na neprijatelja. Među prvima bješe i Trańo, s golim nožem u ruci, i ne obzirući se ni na koga i ne zaustavljajući se nigdje, dok se ne sukobi s prvim redovima neprijateljskih četa . . . . . Bješe li nastupio zgodan momenat za napad? Ko izusti ono mnogoznačajno „naprijed“? Bi li ko od glavara primio za ovo moralnu odgovornost na sebe? To se pisca ove pripovijetke ne tiče, i ako bi se o ovome moglo i više što reći.

V.

... Tamna noć bijaše već odavno razdvojila krvavi boj. Na bojištu vladaše duboka tišina, koju, može biti, narušavaše po ńeki teški jauk umirućega rańenika, ili grozovito graktańe crnih gavranova, koji se u taj mah zloslutno vijahu nad ljutim razbojem, birajući mjesto i žrtvu, gdje će pasti i svoj krvavi pir otpočeti, a međutim naša vojska još se prikupljaše i pridolažaše, od raznih strana i pravaca, na ovo novo logorište... Mnogobrojne vatre, koje ili se pirahu ili tek što se bijahu propirile, svjetlucahu mutno i sumorno kroz mračnu bezmjesečnu noć, kao da se ustručavahu da osvijetle ovu tužnu sliku, koju u ovaj mah predstavljaše ovo grozno i jezovito prenoćište. Zabrinute ljudske prilike promicahu i idahu na sve strane, tražeći i raspitujući svaki po za nekoga svoga. Neobičan žagor i vreva ljudskih glasova ispuńavaše cio vazduh. Oko svake vatre mogao si vidjeti gdje steńe i kupa se u svojoj rođenoj krvi po ńeki ljuto rańeni vojnik, a s blijedih i zasahlih usana jedva se čujaše gdje šapće muklim i iznemoglim glasom: „vode... za Boga, vode!“ — Dalje vidiš, gdje ńeki prave i spremaju nosila, ńeki cijepaju ruble, režu dolame i kidaju pasove, da privežu

lute rane i pritegnu izlomljene kosti svojoj braći i milim drugovima... Druge vidiš, gdje vrhovima od jatagana ili zaoštrenim kolem buše tvrdu zemlju i dûbe hladne grobove, u kojima po ńekolicinu *u jedno* zakopavahu. Čuješ u daljini mračne i sjenovite noći dozive i odzive zalutalih vojnika, i iz rijetka sretaš, gdje se i još po ńeki zaostavši ratnik vraća s bojnoga polja, noseći na svojim snažnim plećima svoga mrtvog ili ranjenog druga. Vidiš.... Ah! užas na sve strane, od kojega te strava hvata i ježńa poduzima!

Idući po logoru i sâm tražeći mnoge, koje nijesam više nikad našao.... naidem na jedan ogań, koji okružavahu ńekoliko vojnika, među kojima poznadoh Vukotine sinove: Petra i Jovana. Sjetih se Trańa i namislim upitati za ńega. Kad im se približim, vidim Vukotu, gdje leži pokraj vatre i steńe obliven sav u krvi.

Ja mu se javim: „Srećna ti rana, Vukota!“ i raspitam se, je li opasno ranjen. On, i ne gledajući na mene, zavrtje glavom, zatim mahnu rukom, kao da se od muha brani, što značaše: svršeno je... Poslije toga, kao da se ńečega prisjeti, pogleda me tužno i izusti:

— A, ti si! A znaš li, Boga ti, štogod za Draga?

Na prvi mah ja se ne dosjetih za koga me pita, pa ga pogledam začuđeno i ne znajući šta da mu odgovorim.

— Za Draga, čoče.... našeg Draga... on je sve kod tebe bio — dodade on, kao s nekom dosadom, i gledaše me pravo u oči.

Ja se dosjetih za koga me pita, pa iznenaden takvim obrtom u ńegovim osjećajima, ja ga i nehotice pripitam:

— A! za Trańa pitaš, je li?

— Da, čoče, za Tra... za našeg Draga!

— Od juriša nijesam ga vidio, pa baš s toga i svratih ovdje, da štogod uznam od vas za ńega — rekoh ja, i ne očekivajući nikakav odgovor na to pitańe.

— Jesam ja zalud, pred sami mrak, ali ne ću nikad više, reče Vukota, a dvije krupne suze, kao dva crna grada, skotrljaše mu se niz mršave i zagorjele obraze. Zatim uzdahnu teško i dodade:

— Ah, Drago, Drago! mnogo li sam ti zgriješio!

Ovo me i još više začudi, ali ja ne rekoh ništa, nego čekah s nestrpljenem, da ako iz njegova dalega razgovora dokučim uzrok ovoj zagonetnoj promjeni, koja ovako naglo bijaše nastupila u njegovoj duši....

On kao da pročita u mojim očima to što ja željah čuti, pa pokuša najprije da se malo podigne, ali pošto vidje da ne može, škripnu zubima kao da pregrize ono teško jaoh, koje mu se u taj mah od velikoga bola otimaše iz njegovih razlomljenih grudi, zatim se uhvati objema rukama za ranu, koja mu zjaše, baš ispod one dvije medalje, te mu višahu o lijevoj napravi gunine, pa poče isprekidanim glasom:

— Ne ću da vi se falim, ali zlâråd, nijesam se ni danas krio, kao ni do danas što nijesam nikad.... Kad ono jurišimo, kao što žnate, srete nas ona zdrćca, u kojoj se pogubismo i potonusmo kao u more, da si jedva mogao videti po dva tri vojnika oko sebe, a medutijem sipaše olovo kao grad najvrlije kad zapljušti. Ja posokolim ovu decu, a š nama bješe i Đukan sa sinom, pa opručim pređ njima kroz neko grmeńe, dako što prije izademo na čistinu i vidimo gdje smo i što se oko nas radi. U to nabasam na neku prokletu tvrdu, i komad se dvoumih s koje strane da udarim. Najposlije riješim se i podem od dôńe strane i taman se okrenem, da pozovem i njih da podu za mnom, a oni već okrenuli ozgo, i začavahu iza one grede, te se bijaše kao kakvo zlòčudo ispred nas ispriječila. Teško mi bî, što se razdvojismo, ali neka ih, promislim u sebe, sastaćemo se tamo, čim sumičemo ovu „bobiju". — Ali česa! Tvrda se bješe toliko otegla, da kad smo ju suminuli, bilo je, može biti, medu nama najmańe pô puškometa rastajańa, a to se vidaše i od tuda, jer bijah komad podbacio onu tresku i pokoj, što se čujaše ali ne vidaše, iza jedne kòse, iznad mene. Videh da sam pogriješio, što sam ovuda udario, ali bi što bi, i ja sad, kao muva bez glave, potrčim jednim šumarkom, držeći se sve gorńe strane i grabeći, ukamena moja, da se što prije stučim i pridružim k našima. Na jedanput, kao da iz zemlje ponikoše, videh ispred sebe petnajest dvadeset koraka, gdje se zacrveniše fesovi! Okrenem se na lijevo — to isto... Za čas se smetoh, a Boga mi, ne krijem vi ništa, i prepadoh... Sam, samcit, a

Turci sa svake strane... Dajte mi, deco, onu tikvu! — Pa, pošto pokvasi usta i malo odahnu, nastavi dalje:

— Ovi, što bjehu preda mnom, idahu na više, i ja se ne bojah da ću se š ńima bàtiti, a ovijema sa dôńe strane put bijaše baš na mene, i ja povratih nekoliko koraka nazad i zastanem za jednim grmenom, dok me ne suminu. Pravo da vi kažem ne smijah bježati, jer me ćahu opaziti, pa im ne ćah ni krila da imah umaći... Počekam tu, može biti malo, ali mene se učińe veoma dugo, i kad me suminu onaj buljuk i već zadoše iza jednog brežuljka, evo ti dva, koji bijahu malo izostali i idu zadihani za svojim drugovima. Vala, promišlim u sebe, sramota mi je da ih ovako propuštim, pa nanišanim jednoga... i, kad se razmače dim, videh gdje se otegnu koliko je dug i širok nasred onog šumarka, a onaj drugi pogleda oko sebe i, prije nego ga mogoh uhvatit na sjećnav, pobježe i izgubi mi se u ono grmeńe. Ja kinem nož i potrčim da premlatim onoga, te bjeh ubio... ali, kad mu se približim na nekoliko koraka, učińe mi se kao da me neko udari kamenom iz najbolje posred prsih, ali me to ne smete ništa, i ja pretrčim i ono nekoliko koraka, i tek kad stignem do onoga Turčina, uzeše mi se noge, i ja padnem na ńega, kao da me neko s tavana baci! Sad videh lijepo da sam poginuo. Od jedanput, onaj Turčin, kojega sam ja držao da je mrtav, uhvati me objema rukama za grlo i steže, junački sine, kao u mendele. Nož mi bješe zalud u ruke, ali mi ništa ne pomagaše, jer nemah ni maha ni skoposti da ga udarim ili š ńim probodem. U tome gušańu ote mi se pogled na onu stranu, od kud malo čas došao bješe onaj buljuk, i videh drugi, de se pomaljaše i ide pravo na nas. Možete mišljeti, kako mi bješe u taj mah... Evo će, rekoh, i bez zamjene, da me živoga posijeku! — Ne krit vi ništa, počnem da klikujem iz svega glasa, — i ako se nijesam nadao ničijoj pomoći. U taj mah videh i od gorńe strane, de se povraća, ja mnim, onaj isti Turčin, te pobježe kad 'no pucah na ovoga, i trči u sav mah na nas s golim bajunetom u rukama. Među tijem, snaga me sve više i više izdavaše, i ne mogah ništa, samo bijah nekako uhvatio zubima za nos onoga smrtnika, pa ga držim i čekam svakoga trenutka kad će mi odlećeti glava sa ramenâ!.... Na jedanput

čujem iza mene — ali se ne mogoh okrenuti da vidim — neki šum i komešańe... Ja zažmurim, i već, čini mi se, kao da osjećam brid noža da mi se dotiče mog vrata. Napregnem svu snagu, da se otmem onom smrtniku i da se kami podignem... Ali gdje je snaga? Ne mogah se ni kopornuti. Osjetih, kako mi i nož od slabosti ispade iz ruku. S Bogom promislih u sebe, ovako se gine, à!!

Bože, čega li se u taj mah ne sjetih, i šta li mi na um sve ne pade?! Cio život, cijela moja prošlost, učińe mi se e videh, kao u ogledalu, gdje blesnu pred mojim očima....

Ne žnam ništa, što i kako bî, ali osjetih kako se otpuštiše ruke onog Turčina od moje guše i ja sad mogah slobodno dahnuti. Za tijem opazih, kako me neko uhvati preko pojasa, pa me diže kŕkačke na rame i pobježe sa mnom onim šumarkom, ali ne mogah se razabrati, ni ko je, ni što sa mnom hoće. U trenutku kad me diže, videh kako se onom Turčinu, što ga bijah ja ranio, držaše vrat kao o prtenom koncu, a drugom jednom, baš do ńega, bješe se raspukla glava, kao prezreli šipak. Oni Turci, koji dolažahu ozdo, bjehu nam se već toliko prisukali, da mišlah i krila da imamo, ne bi im mogli umaći. Sjetih se sad, da me nosi neki od naših, počnem ga kumiti da me baci, pa da se sâm, ako može, spasava, jer ovako će nas obojicu žive posjeći. Ali on ne zbori ništa, nego me spučio kao kurjak jagńe, pa šiša uz onu uzgoricu, kao da nemaše u mene ni petnajest litara. Pošto komad odmakosmo i već zančasmo iza jednog presna[1]), počinu sa mnom na jedan kamen i reče: „Čekaj, tata, da te na pleća uzmem".

Sad tek videh da to ne bješe niko drugi do moj Drago! ....onaj Drago, koga sam vječito mrzio, prezirao, tukao i dozvoljavao da to š ńim i drugi čine; koji nikad u životu nije od mene čuo ni jedne lijepe, blage i bolećive riječi; onaj Drago, kojega sam svakojako nazivao, samo ńegovim imenom nikad ne, jer sam se stidio od ńega... Hm, od ńega, čije junaštvo i cijelom selu može na diku služiti! Ah, Drago, Drago! Dockan li te poznadoh!

Ovdje mu opet potekoše suze, a glas mu bješe toliko iznemogao, da ne govoraše nego već gotovo šaptaše.

---

[1]) brežuljak.

— Vo-de, prošapta, da se jedva čujaše, pa pošto i opet malo pokvasi usta, zaklopi oči i zaćuta teško dišući.

Ja čekah da ako nastavi, kako bih uznao, šta je dalje sa Trańom bilo, ali uzalud; on jednako ćutaše i, čini mi se, ne mišljaše, ili možda ne mogaše dalje produžavati.

Ja se onda okrenem ńegovim sinovima, i oni mi rekoše:

— Iznio ga je do vrh strane, gdje nade nas sa još nekoliko vojnika, pa pošto nam ga predade i reče, da ga nosimo ovamo, on se opet vrati u boj, gdje je ranago i poginuo, dok ga do sad evo nema.

U to čusmo gdje neko zove i raspituje za Vukotu Stanojeva, zatim, ne bi nekoliko, evo ti dva vojnika i nose naizmjenice jednoga rańenika. Pošto se približiše k nama, zapita jedan:

— Je li ovdje Vukota Spasojev iz N.?

— Jest, rekosmo, i pođemo im na susret, da vidimo šta će i koga nose.

— Trańo, Trańo, povikasmo svi i potrčimo da im ga pomognemo skinuti i položiti uz ogań.

— Ne znamo, vala, kako se zove, reče jedan od ovih vojnika, ali znamo dobro, da se danas nije krio, gdje je bio, i da bi imale za što mnoge „delijske" majke pozaviđeti onoj te je ńega rodila, i ako evo nije bo' zna kako viđen i naočit! — Zatim dodade: I evo smo našli kod ńega — pa predade jednu tursku pušku, sablju i onaj ńegov crnokorac, koji izgledaše kao klin zaledene krvi, o čijem istupljenom rezu višahu čitavi pramenovi iščupane kose i komadi zderane ljudske kože i tijela.

Zaista, sve ovo jasno svjedočaše, da se nije „krio", ali on imaše, osim toga, i još jačega dokaza ili, kako to tu nazvaše, „obilježja" o svom današńem junaštvu.....

On ležaše nepomično, sa polu-otvorenim očima, čiji mutni pogled mučno bješe opredijeliti, kuda i na koga pada i da li u opće što vidi. Rumena krv, koja se cijedaše niz one duge pramenove razbarušene kose i tecijaše potokom niz požutjelo mu lice i niz rane, svjedočaše da je u glavu pogođen, i da mu se ne treba mnogo brinuti ni o ljekaru, ni o mehaimu...

Sad otvori oči i Vukota, pa pošto vidje da je to Trańo, zakumi nas, da ga pomaknemo kod ńega. Mi mu učinimo po volji i položimo ih jednog uz drugoga. Vukota napreže i po-

sljednju silu, te se okrete k Trańu i pritište ga objema rukama na svoje grudi, pa ga poče ljubiti i zvati kroz plač i jecańe:

— Drago! Drago, sine!... Čuješ li me? Poznaješ li me? .... Ja sam evo, tvoj otac.... ne, tvoj krvnik, tvoj mučitelj... Tvoj... ah proklet da sam!... Drago! Drago!... Je li sine? Možeš li mi oprostiti?... Ja se kajem... gorko kajem... Ja te nijesam požnava'... ne, bezdušnik, zlikovac jedan! Bože, kako si velik! Kako me strašno kazniš! Ali neka... tako je i pravo... Ah, kuku mene!... Drago, 'râno! O Drago! Oprosti mi, oli? Reci mi što, prokuni me bare....

Trańo otvori oči i progovori jedva čujnim glasom:

— Ta-ta, ja ti 'prašćam; ja svjema 'prašćam... no, oprosti i ti mene, blago-slo-vi me!

— Blago mene, zajeca Vukota, gušeći se u plaču, i poče i još silnije da ga ljubi i pritiska na grudi, a potočić smiješane krvi iz ńihovih rana tecijaše mirno pokraj samog ogńišta i gubljaše se iza glavańa u gustu buseńu zgažene i polu-zasahle trave.

Ja ne mogah više izdržati i pobjegoh da ne gledam ovaj prizor.

*

Sjutradan rano, vidjeh Vukotine sinove, gdje s još ńekoliko momčadi kopaju jedan grob. Htjedoh se približiti da upitam čiji je, ali čuh gdje ńeko progovori: „Dublje, dublje kopajte, — to je za oba".

Sad mi bješe sve jasno.

O ŽIVOTU I DJELIMA DIDAKA PIRA.*)

— Tomo Kersa. — (Kraj).

Ferdinando i Izabela bijahu prvi koji su naredili svečanijem ukazom, da u ńihovu kraļevstvu budu istrijebļeni svi koji ne ispovijedaju katoličku vjeru, i prvi koji su osnovali poseban sud s prostranijem povjerenstvima, koji je imao oštro vršiti ukaz i suditi zločine vjerske. Malo za tijem povedoše se za ńihovijem primjerom kraļevi portugalski i uvedoše isti ukaz bez promjene u svoje zemļe.

Nije trebalo više, pa da se oni Jevreji (a nije ih malo bilo), koji bi bili izgubili sve svoje kada bi napustili domovinu, naprave kao da su promijenili vjeru i pokrstili se, te postali (po spańskom nazivu) „marani", što znači lažni hrišćani. Svak će lako razumjeti, koliko im je bilo potrebno pretvarati se i koliko lukavstvo upotrijebiti da zataje svoje mišļeńe, da ih ne uhvate da krše zakon te da ne okaju krivńu teškijem mukama. Sve nas navodi da mislimo, e je i otac pjesnikov bio jedan od tijeh potajnijeh Jevreja i da je Pir, mladić od 18 godina, otvorenijeh načina, uzvišena duha, odlična uma, pun ponosa, ne mogući trpjeti one obazrivosti, koje su bile toliko nužne pristašama ńegove sekte da prekriju svoje mišļeńe, pokazao se kakogod ono što je uprav bio, dao tako povoda kakvom žamoru u puku, a po tome oštru ispitu o svojoj vjeri sa strane inkvizitorâ; te tako dao razloga svome ocu, da mu sin ne bi skupo platio svoju neopreznost, ne da ga svjetuje, već da mu za mańe zlo zapovjedi, da se odaļi na vrat i na nos iz domovine. Tako, regbi, po svoj prilici, da se stvar dogodila. Ovako je jasno, zašto je on kleo Izabelu i Ferdinanda, i inkvizitore Melija i Pareda; i zašto mu je otac naredio da ostavi milu domovinu. Na kraju ovoga pitańa ostaje nam da rečemo, da se on, ne zaustavļajući se nigdje u Špańi, (što kao da potvrđuje naše domišļańe), pregazivši Francusku ili more ńeno, našao 25-og aprila 1556. u Liježu Brabantskom, gdje je sastavio onu elegiju u vidu dijaloga izmedu dvoje zaļubļenika, koja je u ńegovijem štampanijem stvarima posvećena ńekomu Antunu Suariju ili

*) Vidi br. 18.

Suarezu, Portugalcu. Po predgovoru onog elegijskoga dijaloga, iz kojega izvadismo ovu bilešku, vidimo i da je u to doba stanovao na izmjenice u Liježu i Lovaniju i da mu je boravljenje u tijem krajevima bilo nesnosno radi snegova, ledova i vanredne studeni, koji ondje vladaju čak do u pozno proljeće, tako da, uporedujući ga sa stanem u rodenoj Portugalskoj, kliče: „Baš kako u pričama Homerskijem, volio bih onamo biti crvljar nego ovdje kralj" *). Na drugome nam mjestu pripovijeda, da je u Lovaniju stanovao s nekijem Hektorom Tavarijem ili Tavarezom, plemićem portugalskijem, od kojega je, veli, doznao neke vijesti koje priča o kralju Sanču II.

Koliko se vremena zadržao u Flandriji, koja je mjesta obišao, preko kojijeh je prošao kad je silazio u Italiju, o tome nema spomena u negovijem pjesmama. Ipak znamo, da je onamo došao još mlad te da se u raznijem gradovima kraće ili duže bavio. Nario, u životu kardinala Roberta de' Nobili, praunuka pape Julija III., i Lagomarsino, u primjedbama poslanicama Pogiano-vijem, donose jedno pismo koje je kardinô pisao 1552. iz Jakina, gdje je bio legat i gdje je upoznao Pira, nekom svom agentu u Rimu, da izvojšti salvakondukat Piru, kojijem bi mogao doći u *vječni* glavni grad katolikâ i lijepijeh umjetnosti. Ako ne iz toga pisma, može se razabrati iz ovijeh negovijeh riječi (ovdje pisac privodi riječi Pirove), da je on tada i otišao u Rim. A da je ne samo otišao, već da se i bavio nekoliko vremena u Rimu, vidi se iz jedne druge negove bilješke. (To se potvrduje). Pa ipak, više nego li o jednom gradu talijanskome, više nego li i o Rimu i o učenoj Firenci, gdje regbi da je bio u nekoj milosti kod Medici-jâ, govori on u svojijem stihovima o Ferari, koja je onda imala svoje Vojvode. Iz jedne negove elegije o lusitskim grobovima u tome gradu, razabira se, da su se tu bili sklonili mnogi Jevreji iz Španije i da su ogradili groblje, gdje je možda i on sam mislio ostaviti kosti u svoje vrijeme. Vojvode D'Este, veliki prijatelji svake lijepe hvale, činahu da Ferara cvate u svačemu. Ona bijaše glava i dvor velike vojvodine, vrlo napučena, vanredno bogata radi trgovine i sjajna; sve

*) Sane ut est in fabulis Homericis, sutrinam illic aperire quam hic regnare malim.

umjetnosti bijahu u ńoj velikodušno štićene i gorljivo ńegovane, kao što se uvijek dogada ondje gdje su čašćene. Nije čuda da su Jevreji, koji uvijek rado svrću u ona mjesta gdje se radi sjaja može dobro trgovati, hrlili tamo u gomilama, ne samo iz onijeh mjesta odakle ih progańahu, već i iz drugijeh gdje ih ostavljahu na miru; pa nije nikakvo čudo da se i našemu pjesniku, koje radi zadružnoga življeńa s mnogijem svojijem zemljacima koje radi toga što je mogao slobodno pjevati, kao što je za ńeko vrijeme i radio, u sjeni dvora blagodarna prama knńiževnicima koliko je ikad ijedan bio, da se i našemu pjesniku, velimo, milio boravak u tome gradu više nego li igdje u Italiji. Ovdje je napisao onu odu „Ad Lucium Lusitanum poetam" koja je bila i štampana, (i iz koje pisac privodi tri posljedńe kitice, u kojijem pjesnik tuži za roditeljima i za domovinom). Može se slobodno tvrditi, da je on tu odu napisao u svojijem mladijem godinama i tek je došao u Italiju. Vladaše Herkul II. D'Este, kojega on zove, ne bismo znali reći da li baš zgodno, Alčidom, drugim imenom sina Alkmenina; bijahu još u životu ńegovi roditeli, radi dalečine ili nesretne sudbine kojijeh plače; napokon još bijahu krvave rane, koje mu srcu bješe zadala strijela progonstva.

Da možemo igdje u ńegovijem pjesmama naći potvrde, da se iza dolaska u Dubrovnik ikad vraćao u Italiju, (kao što je kad i kad namjeravao) rekli bismo, da je na Ferarskom dvoru vidio Torkvata Tasa i da se s ńim sprijatelio; jer smo uvjereni, ma da ne ćemo da uporedujemo ni na kakav način portugalskog elegičara s velikijem talijanskijem epičarom, da nije trebalo već da se vide i da se porazgovore, pa da se zaljube jedan u drugoga. Obojica bijahu

> ... Color, che non veggon pur l'opra,
> Ma per entro i pensier miran col senno.

Ipak, kako god se bili upoznali, izvjesno je da Piro, koji je valda u svojoj mladosti bio zaveden od kakve opake žene, upravlja sasvim slobodno pjesniku Jerusolima jednu elegiju (koja je ostala neštampana) proti ženama, koje sve redom krsti potkupljivijem, nevjernijem, nezahvalnijem. Ne dao Bog da mi pohvalimo ove satire tako općenite proti lijepome spolu, na koje

se grstimo i u Ariostu. Pored svega toga, neka nam je dopušteno reći, da je ona elegija vrlo lijepa i sasvim dostojna da se objelodani štampom.

No nijesu medu preslavnijem Talijancima XV. vijeka samo Tasso i Foglietta poznali visoke zasluge portugalskoga pjesnika. Osim mnogijeh drugijeh mańega glasa, koje s toga ne biježim i koje je on poznao boraveći u Italiji, bili su s ńim u veliku prijate|stvu: odlični učeńak i štampar Pavao Manuzio, Aldo ńegov sin i Giglio Grgur Giraldi, Ferananin. Aldu je posvetio jednu knígu svojijeh štampanijeh lirskijeh pjesama. Ugodićemo možda onomu koji ushtjede čitati ovu našu radńu, ako ovdje donesemo pismo, kojijem mu Manuzio zahva|uje na odi te mu je Piro bio upravio:

„Vaša oda, kojom ste me utješili i počastili u isto doba, proizvela je u mojoj duši dva različita efekta, koja hoću da Vam ispričam. Prvi put što sam je, ne ću reći pročitao, već pregledao gotovo letimice, kao što biva sa stvari odavna že|enom, odmah mi se zače misao da Vam zahvalim i da Vas pohvalim; pak čitajući je po drugi put pažljivijim okom i nalazeći neprestano u ńoj novijeh |epota i novijeh pjesničkijeh ukrasa, koji u svakom ńenom dijelu sjajno blistaju kao drago kameńe; ja se upoznah bo|e s veličinom obaveze, koju sam Vam radi toga dužan, i doista nadoh, da iz neplodnoga moga uma ne bi mogle poteći riječi dovo|ne da Vam se zahvalim, a još maňe da Vas pohvalim; jer tek onda bih se smatrao podobnim da hvalim Didaka, kad bih ja bio Didak. A, osim toga, zašto da ja hvalim Vas Vama? Ne bih li ja bio drzovit, kad bih Vas tražio upoznati s Vama samijem. Bo|e je dakle da mučim i da s drugijem govorim radije nego li s Vama o Vašijem hvalama, a nada sve sa samijem sobom; da sebe pozovem, pače da sebe potaknem Vašijem primjerom, ako ne da postignem, barem da uželim ono što u Vama častim. U toliko, čestitajući Vam radi onako dražesnoga pjesničkoga stila, koji će obesmrtiti Vaše ime, i žaleći Vašu otagbinu, koja je lišena Vas, ne ću prestati moliti Vas da me |ubite, premda ona udvornost, koja Vas je sada navela da mi pišete, čini mi misliti, da me uvijek |ubite."

[Sad pisac iznosi sud Giraldijev o Piru, koji ga smatra najvećijem portugalskijem pjesnikom i |uti se što ga vidi izgnanikom].

Ostavivši Italiju Pir pode u Egipat, a zatijem, kao hodočasnik, u Jerusolim, kao što bi se reklo iz ovog epigrama (koji se privodi).

I ako on u svojim pjesmama ne govori, da je nakon toga prešao u Carigrad i odatle u Dubrovnik, to je bez sumńe tako, po onome što pripovijeda u svojim „Liječeńima" Ivan Rodriguez iz Kastelabranka, takoďe Portugizac, poznat u opće pod imenom Amata Lusićanina. Ovaj, nastanivši se u Dubrovniku

1558., govori da je u predgrađu toga grada (gdje je sad Lazaret) liječio te iste godine Pira od jedne bolesti, od koje je i prije bolovao u Carigradu, odakle je tek stigao, i koja mu se bijaše povratila radi putnijeh tegoba. I pomińući ga, Amat veli za ń: „Čovjek vrlo vješt grčkomu i latinskomu i pjesnik na veliku glasu." *)

Odredivši tako van svake sumńe epohu dolaska Pirova u Dubrovnik, govori dalje, da srećom nije mogao ondje doći u zgodnije vrijeme. U Dubrovniku su tada vladala vlastela: u miru, s razborom i, što je važnije, s mnogo vrline; radi obrtnosti svojijeh stanovnika bijaše grad bogat, ne toliko da ńim ovladaju pokvarenost i poroci, ali ipak toliko da ne bude siromašan i prezren. Ńegova vlastela, a po ńihovu primjeru i drugi gradani, izlazeći iz škole Sardonatâ i Nascimbeni-jâ, i razgovarajući se s Amalthejima i drugijem književnicima, koje država za platu dovodaše iz Italije da budu u Dubrovniku učitelji, tajnici, pisari, liječnici, ljubljahu i po svom mogućstvu gojahu one umjetnosti, po kojijem samo ljudi se ovjekovječuju i po kojijem, po rijećima premudroga Alighieri-ja, gradovi bivaju slavni i dugotrajni. „Ali što da Vam rečem o samoj gospodi? (pisa Iv. Krst. Amaltheo Nascimbeni-ju, nudajući mu katedru književnosti u Dubrovniku). Pomislite da su kod ńih na vrhuncu dobrota, darežljivost, velikodušnost i ljubaznost."

Medu vlastelom za vrijeme Pirovo isticahu se Dinko Rańina, dobar poznavalac grčkoga, od koga nam je ostalo mnogo slovinskijeh pjesama, koje služe za uzor jezika, i mnogo pjesničkijeh prijevoda s grčkoga i s latinskoga, koji se drže za vrlo elegantne i vjerne; Simo Benesa, učen pravnik i poznavalac domovinskijeh običaja, o kojijem je pisao s pohvalom ne zaziruć, premda velik učeńak, da se u isto doba bavi lijepom književnošću i da pomaže ńene gojitelje; Nikša Gozze, dostojan da mu Manuzio još kao mladiću podari svoje prijateljstvo, i koji je svojijem prostranijem umom obuhvatio svaku vrstu nauke.

Medu gradanima bijahu na veliku glasu: Antun Medo, za ono doba izvrstan matematičar; Miho Monaldi, u kome ljubav znanosti metafizičnijeh, koje mu podadoše trajnu slavu, idaše

*) Vir graece et latine peritissimus, et magni nominis poeta.

uporedo s ljubavlju talijanskijeh musa; Mavro Vetranić, koji dušom punom ljepotâ grčke i latinske književnosti sačini slovinskijeh pjesama, radi kojijeh će njegovo ime zvučiti dok god u ustima naroda slovinskijeh uzvuči jezik kojim govore. Ovi vrijedni ljudi i drugi, što bi bilo dugo i daleko bi prešlo granice našega predmeta, kad bi smo ih htjeli nabrojiti, živjeli su u prisnu prijateljstvu s portugalskijem pjesnikom, koji ih je i proslavio u svojijem pjesmama. Osobit prijatelj i zaštitnik bio mu je Dinko Zlatarić, dubok poznavalac grčke, latinske i talijanske književnosti i s toga dostojan da bude rektorom naukâ u Padovi, od koga imamo štampan, koliko tačan toliko eleganat, prijevod slovinski razglašene Aminte Tasove.

U gradu, kakav onda bijaše Dubrovnik i kako smo ga dovle opisali, o kome možemo reći ono što je jedan naš sugradanin već rekao o družbi Isusovaca, to jest, u kome bijaše i časno znati i sramotno ne znati*); pjesnik kojemu bijaše pala u dio lijepa i živa mašta; koji se bijaše obrazio na školi učiteljâ svakoga krasnoga stila, hoćemo da rečemo Grkâ i Latinâ; poznavalac svake vrste filosofije, povijesti crkovne i svjetovne i mitologije; naučan da svoje znanje upotrijebi na najbolji način, kako mu je najzgodnije; ne manje vješt teškom umijeću pobudivanja sućuti i zadobivanja srdaca; pjesnik na svrhu koji je isto toliko poznavao latinski jezik koliko se mogao poznati u zlatno doba Avgustovo, što se malo za koga može reći u svijem nastajnijem vremenima i radi čega je on mogao uvijek odjesti svoje misli najkrasnijim haljinama izvadenijem iz najsakrivenijih eleganaca onoga jezika; takav pjesnik, naravno, trebalo je da nade najusrdniji priček. Po primjeru ljudi prvaka radi plemstva i radi položaja, koji ga mazahu i natjecahu se da zadobiju njegovo prijateljstvo i pohvalu, valalo je da i cijelo gradanstvo, zabacivši mržnju kojom onda u opće ustajahu proti ljudima vjere Pirove, smatra za grijeh dosadivati mu ma na koji način. I zato nema hvale kojom on nije počastio ovu našu domovinu i pohvalio je na toliko mjesta u svojijem pjesmama, da bi bio beskrajan posao sva ih nabrajati. S toga ćemo pomenuti samo jednu poslanicu u stihovima nekome Pavlu, štampanu u Ferari

*) In qua et gloriosum erat scire et turpe nescire.

1563. kod Valenta Panizza Mantovanca (od koje se jedan istisak čuva u Vatikanu u Rimu pod br. 11333.), koja je neprestana pohvala, najlepša što se može dati, Dubrovniku, ńegovijem ustanovama i zakonima, običajima, navadama, načinima i ćudi ńegovijeh stanovnika i u kratko svega, što ga se ma kako moglo ticati.

Koliko god smo tražili, ne mogosmo nigdje naći da pouzdano kažemo godinu smrti pjesnikove i mjesto u kome je umro. Ovo znamo za istinito, da je 1592. iz Dubrovnika posvetio svoga „Katona Mladega ili ti zbirku moralnijeh distiha" učiteljima škole Lisabonske; da je 1594. upravio Dubrovčanima jedan epigram, hvaleći ih radi ńihova pobožnoga natjecańa u gradńi crkve Gospe od Rozarija; i da je god. 1595. napisao, kad mu je bilo gotovo 80 godina, onu elegiju o odličnijem porodicama dubrovačkijem,[1]) koja je, među ńegovijem štampanijem stvarima, puna svijeh onijeh pjesničkijeh cvjetova te ih predmet dopuštaše. Ako je pak ńegov (kao što bi reći) onaj endekasilab od četiri stiha, što je premetnut ńegovoj pjesmi u pohvalu Sv. Vlaha, a napisan je tudom rukom u Sorgijskom rukopisu ńegovijeh neštampanijeh pjesama (jedini koji je iz starine došao do nas): Pir je bio živ još 1607., koje je godine umro Dinko Zlatarić; jer su ńegove neštampane poezije i gore spomenuta pjesma Sv. Vlahu bile posvećene Zlatariću. Taj endekasilab glasi:

Cur mutem dominum meo libello
Si quis me roget, hoc subinde dicam:
Decessit pria ille, nec patronos
Asciscunt sibi mortuos poetae.[2])

Tako, radi razloga što pjesnici ne će da imaju za zaštitnike mrtve ljude, bio bi se Piro od 90 godina 1607. imao pobrinuti da nađe drugoga zaštitnika svojoj knjizi. To je tako, ako je onaj endekasilab od istoga pjesnika.

[1]) Donijeli smo je u Srdu početkom ove godine, a štampana je i kao druga sveska „Srp. Dubr. Biblioteke". — Ur.

[2]) Ako me ko pita zašto mijeńam ime onoga komu je ova knjižica posvećena, to je s toga, odgovoriću, jer je on prije umro, a pjesnici ne uzimaju pokojnike sebi za zaštitnike.

Kako god to bilo, drži se za stalno da je umro u Hercegnovome, gdje je, kao što se razabira iz elegije *„De exilio suo“* bilo u ono doba grobļe jevrejsko. No on je živio i pjevao u ovom našem gradu za čitavijeh četrdeset do pedeset godina.

Pitaće nas možda ko, koju je on vjeru ispovijedao boraveći u Dubrovniku. Odgovorićemo: jevrejsku; jer nam on to otvoreno kaže na sto mjesta u svojijem pjesmama; jer nam nijedno mjesto u ńima ne daje nagoviještati, da je on ne samo ikad promijenio, ali čak ni promislio promijeniti onu vjeru, radi koje je bio ostavio sve što mu je najdraže bilo, radi koje bijaše pošao u progonstvo i radi koje kušaše kako je preslan

Lo pane altrui, e come è duro calle
Lo scendere e 'l salir per le altrui scale.[1])

Radi čega se on često tužaše, koliko god se naši stari mučili da mu Dubrovnik učini zaboraviti ńegovu staru otaġbinu.

S druge strane, kako je Jevrejin mogao pjevati u slavu raznijeh svetaca novoga zavjeta? Kako je mogao pomińati sa svijem onijem poštovańem, kako najpobožniji pjesnici hrišćanski, najuzvišenije stvari naše vjere i

Lo nome di colui, che in terra addusse
La verità che tanto ci sublima?[2])

Kako je mogao spjevati panegirik Sv. Vlahu? Kako je mogao biti primļen pred čitavijem senatom, da ga pročita senatorima koji su onako revno čuvali svoju vjeru? Sve su to stvari koje su navele mnoge, a medu tijem i inkvizitora lovanskoga Eusebija Karmelitanca (privodi se što mu je ovaj pisao) da misle, e se on bio pokrstio. Mi nemamo dovoļno znańa da riješimo ovo pitańe, te ćemo s toga ostaviti da ga ko drugi oštroumniji riješi, a zadovoļni smo da možemo za stalno reći, da Piro nije bio ni profesor lijepe knńiževnosti u Dubrovniku, kao što rekoše O. Cerva, Miho Sorgo i drugi, niti nadžupnik u crkvi Sv. Vlaha, kao što je O. Mattei zabiļežio da je čuo reći od ńekijeh; golema pogreška kakvu još niko nigda nije izvalio.

Ali, povraćajući se na pjesmu Sv. Vlahu, ļubav istine, koja treba, ako dobro sudimo, da je najglavnija stvar u pričańu

[1]) Tud kruh, i kako je teško uzlaziti i silaziti niz tuđe stube.

[2]) Ime onoga, koji je priveo na zemļu istinu, koja nas toliko uzvisuje?

događajâ, ne dâ nam da premučimo onaj jedini možda uzrok, koji dadoše Dubrovčani Piru da se potuži na ńih i koji vadimo iz pisma koje je poslao Mihu Menčetiću, senatoru kamerlenškoga magistrata, kao posvetnicu uz lijepu elegiju o smrti Mavra Vetranića. (Privodi se to pismo, u kome se Piro tuži, kako su ga slabo nagradili radi one pjesme Sv. Vlahu). Treba ipak držati na umu, da je Piro ovo pisao 1576. god. (kad se prestavio Vetranić) ili malo vremena kasnije; ali da se, u 20 ili 30 godina što je po tome živio i pjevao, ne samo nije nikad potužio ni na Dubrovnik ni na Dubrovčane ni na ńihovo vladańe, već da ih je neprestano obasipao najlepšijem hvalama. To je najočitiji dokaz, da se senat nakon malo odužio svojim obavezama prama pjesniku, uvidjevši krivicu što to odmah nije učinio.

Pjesme su Pirove dijelom štampane, a dijelom neizdane. Ńegov „Cato Minor“ ili ti „Zbirka modernijeh distiha“ razdijeljenijeh u tri knńige, za kojijem (u posljedńem izdańu koje nam je pri ruci) dolaze ńekolike knńige epigrama raznoga predmeta: deskriptivnijeh, moralnijeh, nadgrobnijeh, pohvalnijeh, satirińnijeh i t. d., jedna knńiga oda, jedna endekasilabâ, i, napokom, elegija o odlińnijem vlasteoskijem porodicama dubrovačkijem, ugleda svijet za života auktorova prvi put u Krakovu 1582. kod Tome Natali-ja, zatim 1592. u Mlecima *pod znakom Lava*, pa opet u tom istome gradu 1596. kod Felića Valgrisio. Sva ova tri izdańa su sada vanredno rijetka.

O ńegovoj poslanici „*Ad Paulum*“, govorili smo na više i rekli kod koga i gdje je bila štampana.

Vrlo je malo (koji god bio razlog) dubrovačkijeh knńiževnika potońijeh dvaju vijekova znalo, da je Piro spjevao i drugijeh pjesama, koje su ležale neizdane a koje su bile bolje od štampanijeh, pa s toga dostojnije da budu objelodańene. Otrag 50 godina nalazio se samo jedan jedini prijepis u Dubrovniku i to nikomu nepoznat, čak ni samom onome kod koga bijaše. Sreća htjede, da se ovaj jedini preostali rukopis neštampanijeh djela Pirovijeh, kad je i on imao propasti bez traga, u kući jednoga vlastelina, ńegova prijatelja, kad se slučajno premetao jedan kovčeg starijeh hartija (od kojijeh nijedna se ne držaše da vrijedi ni za što drugo no za zamotavańe), namjeri na Miha Sorga, velika ljubitelja svake knńiževne stvari a nada sve onijeh,

koje se ticahu Dubrovnika i Dubrovčana. Taj lijepo uzdržani rukopis imao je natpis *„Didaci Pyrrhi Lusitani Elegiarum Libri III. ad Dominicum Slatarichium Patavinae Scholae Rectorem et Equitem Splendidissimum etc.“* Ne može se iskazati koliko se Sorgo, koji je već s dubrovačkijem književnicima svoga vremena plakao kao izgubljena djela Pirova, pohvalno spomenuta od opata Ignáta Đordića u predgovoru ńegova slovinskoga prijevoda psalama, obradovao, što je našao ovo nenadno blago i mogao ga spasti od propasti kojoj bijaše namijeńen.

Evo opisa toga rukopisa. U prvoj knízi ima jedanaest elegija o raznijem predmetima, jedanaest ih je u drugoj, a deset u trećoj knízi. Pridodana je jedna knźiga odâ (u ostalom, one iste što su već bile štampane s Katonom Mladijem) i na svrhu jedna pjesma u lijepijem Virgilskijem stihovima u pohvalu Sv. Vlaha, ali okrńena i bez kakvih četrsta stihova. Iz ovoga rukopisa izvadeni su svi prijepisi pjesama Pirovijeh, koji se sada nalaze po rukama učeńakâ. Pošt. Urban Appendini odabra odatle četrnaest elegija i objelodani ih medu pjesmama slavnijeh Dubrovčana, koje iza ńegovijeh ugledaše svijetla god. 1811. I da ga nije predmet ljubavni ili satirični ostalijeh odvratio, bio bi sa svjema tako uradio.

Ne ćemo radi kratkoće da iznosimo ljepote, kojijeh su pune ove pjesme, već upućujemo one, koji ih još nijesu pročitali, da se sami uvjere, ako stihovi koje smo mi donijeli nijesu dovoljni za svakoga. Reći ćemo samo, da će se radi onijeh vanrednijeh krasota osjećaja, maśte, vladańa, stila, izražaja i govora, radi kojijeh će se, dok ljudi uzljube književnost i budu osjećati što je lijepo, moći isporediti s najboljijem klasičarom latinskijem sa na čelu Flaminijima, Cottima, Bembima, Navagerima, Zanottima, Kunićima, Zamanjama i drugijem slavnijem elegičarima dvaju vijekova, u kojima su oni cvali, slaviti ime Didaka Pira inače zvana Jakoba Flavija Evoranina. U ńegovijem pjesmama i najoštriji kritičar ne će nikada naći druge mahne, osim tamo i amo po koju neznatnu nemarnost u stilu i vrlo rijetko kakvu sitnu igru riječi, u čemu se opaža ukus koji se bio počeo uvoditi u Italiji, ukus radi koga će biti uvijek na zlu glasu XVII. vijek.

Ovdje nam pada zgodno da rečemo štogod o ńegovu imenu. On se zvao čas Didak Pir, a čas Jakob Flavij Evoranin. Ko išta zna o ńemu, ne će misliti (kao što je mislio O. Slade) da su bila dva pjesnika Evoranina s onijem imenima u Dubrovniku pod kraj XVII. vijeka. Da obori to mnijeńe O. Mattei pisa mu izmedu ostaloga: „Opažam suviše, da imena znače jedno isto lice. Didak i Dijego španjski je isto što Jakob, s toga se i naš O. Lajnez čas zove Dijego a čas Jakob, bez razlike. A da je pak Pir i Flavij jedna te ista stvar, u raznijem jezicima, vidim iz grčkoga rječnika, u kome se čita Πυρρος, *fulvus, rufus, rutilus* i t. d. No koje je bilo ńegovo pravo ime? Možda ni jedno ni drugo. Ako je bilo jedno od ona dva, Jakob ili ti Dijego biće mu bilo ime vlastito, a prezime kakvo portugalsko, koje će bit izmijenio u Flavij kad se bavio u Flandriji, ili u Pir po običaju književnikâ onijeh vremena i t. d."

Bilo bi nam milo na svrhu, da možemo što reći o ńegovoj ćudi, običajima i načinu života. No kako da to pouzdano učinimo, kad nijedan od ńegovijeh savremenika, ni od onijeh koji su malo docnije živjeli, ne kaže ništa o tome. Miho Sorgo u svojijem učenijem bilješkama komentaru Tuberonovu „O postanku Dubrovnika", govoreći o Piru veli, „da je bio vrlo blage ćudi i veoma prijateljski" [1]). I pravo ima; jer, ako je istinita, kao što jeste, ona riječ Jakoba Passavanti-ja, „rdav život kvari svaku lepotu govora, jer čiji život čovjek prezire, prezire i ńegovu nauku": ma kako da je bio izvrstan um Pirov, ne bi bio nikad postigao one ljubavi, do koje je došao kod svijeh bez izuzetka ljudi svoga vremena, da nije imao dobro srce i da nije ńegovo ponašańe bilo umiljato i ljubazni ńegovi načini. A i bez toga treba zabiležiti jednu drugu stvar, koja nam kaže, da je on bio čovjek valjan i plemenit: beskrajna je bila kod ńega ljubav prama rodnome mjestu, koju samo kreposni ljudi, ma što se dogodilo, nikada ne odbacuju. Naravi je bio vrlo vesele i druževne i ljubio je šalu i smijeh, kao što svjedoči više mjesta u ńegovijem pjesmama i, u tome takode sličan mnogijem slavnijem pjesnicima, koliko starijem toliko današńijem, ljubio

[1]) Suavissimis moribus et ad amicitiam comparandam aptissimus fuit.

je i darove Lijeve, koje ne rijetko pita od prijatelâ u svojijem stihovima

Carmina mitto tibi, tu carmina nulla remitte:
Ebria musa mea est; vina, Benesse, volo.[1])

Završujemo ovu svoju, kakva da je, raspravu, jednijem epigramom, u kome pjesnik slika sama sebe i u kome, kako mislimo, u velike cijeni svoju slavu:

Exul et offenso pede debilis, Irus et alter,
Alter et obscuro sanguine Codrus eram,
Musa tamen vulgo subduxit, et auxit honores,
Et nunquam moriens nomen habere dedit.[2])

Preveo s italijanskoga
N. M.

RUĐER JOSIP BOŠKOVIĆ.

— Dr. Torkvato. — (Kraj).

Kao mnogi Dubrovčani i Bošković se najprije bio odao pjesništvu i to latinskome klasicizmu.

Za ńegovo doba bili su na glasu u Dubrovniku kao latinski pjesnici Vinko Petrović, I. K. de Angelis, Vlasij Bolić i stariji mu brat Baro, a kasnije B. Stay, R. Kunić i B. Zamańa.

Bošković je osjećao u sebi pjesnički duh i živu maštu. „Moja je mašta, piše talijanski gr. Firmianu, u 61. godini, živa; a da nije tako, ne bih bio ni onakav geometar, ni onakav pjesnik, za kakva me barem drže". Čitańe klasikâ bila mu je najmilija zabava. Prvi Boškovićev pjesnički umotvor, za koji znamo, bila je pjesma o pomrčini, u kojoj odsijeva živa mašta pjesnička i pronicav um učeńakov. U rimskoj akademiji Arkadana, on je u više prigoda čitao svoje latinske epigrame i ekloge. Spje-

[1]) Šaljem ti pjesama, ali mi ti ne odvraćaj pjesmama, pjandura je moja musa; hoću vina, Benešo.

[2]) Prognanik i slab s ozledene noge i drugi Ir i drugi Kodro niska roda bijah, pa ipak me vila izmače svjetini i obaspe častima i dade mi ime, koje ne će nikad umrijeti.

vao je također pjesmu portugalskomu kralu Ivanu V., papi Benediktu XIV., sicilijanskome kralu Karlu i ńegovoj supruzi; zatim čestitku mletačkome patriciju I. Carrari-u o vjenčańu ńegovu s Andrijanom Pisauri i o otvoru bečkog arhigimnazija. Sve su te pjesme bile sastavljene u latinskome jeziku.

On je bio vješt i talijanskome jeziku, i ako se rađe služio latinskim. „Jezik latinski, veli na jednom mjestu, ima drugu snagu nego li italijanski da se reče u kratko dostojno i krasno što čovjek hoće da reče; s toga sam se ja i pridržavao uvijek više latinske nego li italijanske poezije".[1]) Da je Bošković sretniji bio u latinskome jeziku nego u talijanskome, svjedoči i ovaj epigram „Damini", kuji knegińe Henrike:

„Qui è sepolta la Damina
quella vaga cagnolina,
già delizia e nobil vanto
d'Enrichetta, or cura e pianto.
Deh! raffrena e sgombra il cuore!
L'urna mesta solo involve
del suo fral la tenua polve;
ella va con dolce riso
saltellando per l'Eliso".

Latinski je i kraći i mnogo ļepši:

„Hic Damina jacet, curarum dulce levamen
nuper; nunc dominae cura dolorque suae.
Terge, Henrica, oculos, cinerem tegit urna catellae,
laeta per Elysium saltat illa nemus".[2])

Bošković je bio poznat i kao vaļan improvizator. Putujući s Portnerom put Kinikli, oprosti se s morem ovim improvizovanim stihovima:[3])

„Aequoris unda vale! ramosa coralia, conchae,
anguillaeque agiles, squamigerumque pecus!
Nereides valeant! Valeat cum Doride Thetys!
non placet illa, udis quae fluit unda comis;

[1]) Lettere p. 71.

[2]) Ovdje leži Damina, do skora slatka razbibriga a sada briga i bol svoje gospodarice. Otri, Henriko, suze, grob krije pepeo kujin, a ńena sjena veselo skače po Elizijskim poļima. (Lettere p. 71. 2.).

[3]) Giornale p. 15.

Nos campi, collesque vocant, divaeque virenti
quae fronde atque ornant flore nitente caput.
Non tamen has nimium mirabimur. Est dea nobis,
quae decorat flores, non petit inde decus".[1])

Bošković se silno zanimao za uspomene rimskoga i grčkoga naroda, pohodio je sva važnija mjesta, koja su nekada igrala veliku ulogu u povjesnici tih naroda i nastojao je u stihovima opisati ńihovu slavu. Udubao se u ńihovu prošlost, izučio ńihovu prosvjetu i usvojio onu eleganciju, prozirnost i tančinu ukusa, kojom su se odlikovali stari klasici grčkoga i rimskoga naroda. Punijem ga pravom C. Cantù ubraja među najbo|e latiniste onoga vremena: „Dubrovnik, sve| na glasu radi latinistâ, dade Benedikta Stay, Karla Nocetti, Boškovića, koji su u pjesme složili filosofiju Kartesijevu i Newtonovu, dúgu, sjevernu svjetlost i pomrčańe; Brńu Zamańu, koji je preveo Odiseju, Hesioda i drugo; Rajmunda Kunića koji je dao mučan i čist prijevod latinski Ilijade: vrlo dobar čovjek, koji oduševlavaše omladinu i zajedno s ńom pleskaše i plakaše."[2])

Uz latinsku i talijansku muzu, Bošković se nije tudio ni od svoje materinske pjesme. Sumńalo se za du|e vremena, je li šta napisao u pjesmi na svome jeziku. Ivan Kuku|ević Sakcinski, otrag nekoliko godina, bio je došao i u Dubrovnik, da potraži nalazi li se zbi|a kakvo Boškovićevo djelo — bilo u pjesmi ili u prozi — i na našem jeziku. I zbi|a, pošlo mu je za rukom naći među rukopisima ńegova brata Petra jednu Boškovićevu pjesmu, u slavu neoskvrńenoga začeća. Pjesma ima 81 kiticu, sastav|ena je u osmercu, najmilijem stihu dubrovačkijeh pjesnika. Evo samo prvih 12 kitica na ogled:

---

[1]) S bogom vale morski, granati kora|i, kamenice i okretne jegu|e i stado |uštarastih riba. Zdravo bile Nerejide! Zdravo Tetida s Doridom! Ne ugada onaj val koji blag teče vodama; nas zovu po|a i brežu|ci i božice koje zelenim li|ćem i sjajnim cvijetom kite glavu. Ipak ne ćemo im se odviše diviti, jer mi imamo božicu koja kiti cvijeće a ne traži nakita od ńih.

[2]) Storia univer. tom. VI. p. 382.

Noć bijaše, a nebesa
vedra sa svieh strana sjahu:
zviezde, pune svietla uresa,
svuda zdrake prosipahu.

Sva, kâ hoda, laze i lete,
nieme čete vodne i morske
snom dubokim bjehu uzete:
ptice, ovce, zvieri gorske.

Ljudski narod u toj vrime
prostiraše sred pokoja
na pernicam mekanime
s dańijeh truda uda svoja.

Ne ja tako. Nu držeći
Kantulu usku prid očima,
kâ cklo bistro uzdržeći
čudnu u sebi kriepos ima;

proz kû u doba mukle noći
moj običaj sliedio sam,
po svih stranah sa svom moći
nebeske ogńe razbirô sam.

Od ovuda Saturnova
kasna zviezda, sried u koga
kruži prsten i ńegova
družba oko ńega istoga.

Đove od onud gdi svietjaše,
kazaše se meni u temu,
svôm svjetlošću blagom sjaše,
i kê druže zviezde ńemu;

mrkiem pasom nada svime
on se vidi opasani,
za to medu sviem inime
na ńemu je razaznani.

Marte, narav svoja to je,
krvavljem ogńem dosti
tad na nebi svietlio je
i on takoj po svjetlosti.

Već u moru sakrivaše
sasviem sunce zdrake svoje;
Merkurio jur bijaše
zašô, običaj ńemu kô je.

Još Danica ukazala
ne bijaše zlatna čela,
tmine u propas otjerala
a od istoči zoru izvela:

kad zapańen vidim toli
čudnu od svud svjetlos sjati,
nebo s gori, zemļu doli
u čas jedan obasjati.

U toj svjetlosti on vidi sliku ženskoga lica, s čelom okruženim od 12 zvijezda, pod nogama joj mjesec u prilici luka, a oko ńega omotan „zmaj strahoviti“, nu tlačen nogama „božice“; naokolo čete mladića gdje pjevaju. U to se otvori nebo: „višńi ćaćko iz visine ļepote ove razgledaše“, a pored ńega sveci izredani. Tad k pjesniku side „mladić lijep“, i reče mu: „O ti, koji u pobijene zviezdam prage oči upireš, i nebeske razgorjene pomńiv ogńe razabireš... višńa otajstva, ka na nebi vrhu zviezda sad slave se, ti sam vidiš, da po tebi objavļena razglase se.... amo pamet pomno obrati“. To je dan 8. novembra (svetkovina začeća Bogorodičina) koji se tako slavi na nebu; napokon cijele prikaze nestane. „Ražižem se ja opeta, — završuje pjesnik — naduta su usta moja; po prsima mene sreta ńeki dihaj bez pokoja; u me ogań, svud gorući, po svieh žilah uļezô je, tim moždani uzvirući vrela u mojoj glavi stoje. S pohlepom je desna moja tako pero uhitila, da bi po svoj

zemlji, koja sliediše, razglasila. Same sobom pjesni ishode, sve potanko znat davaju, vječna leta one vode, pokle življet viek imaju. Vjeru uvodi isti sveti ćaćko, nebom ki kraljuje. On je u srca i pameti u duboko usaduje".

Ova nam pjesma otkriva u Boškoviću lijep pjesnički talenat, a što se tiče oblika i jezika ne zaostaje za drugim dubrovačkim pjesnicima.

No Boškoviću nije pjesništvo bilo glavni posao, pjesma mu je bila nuzgredna zabava, kao i kod nekih drugih svjetskih genija. On je bio u pravom smislu riječi *naučenak* i velik genij. Priroda i ljudski duh bili su glavni objekti prostranoga ńegova uma. Zašli bismo u široko polje, kad bi smo potanko htjeli ispitati čitav ńegov znanstveni rad, jer bi se o ńemu moglo napisati nekoliko svezaka; za što nema ni vremena ni prostora. S toga ćemo se osvrnuti samo na neke glavne tačke pojedinih grana ńegova prostranoga rada da se tako ova radńa ne produži u nastajnu godinu. Započećemo astronomijom.

Nijedno stoljeće nije se toliko istaklo u astronomiji i matematici kao 18. stoljeće. U tom vijeku su živjeli glasoviti John Bernouille, John Flamsteedt, Cassini, Edmund Halley, James Brandley, Villiam Herschel, Josip Lagrange, Petar Laplace, Hijeronim Lalande i Ivan Delambre. Najviše se odlikovahu Englezi i Francuzi, ali među tim umnim velikanima jedno od najviđenijih mjesta zauzima i naš Bošković, kao što mu je to priznala cijela izobražena Evropa. — On je svoj rad započeo poznatom raspravom o aberaciji svijetla. Ovu je prirodnu pojavu opazio prvi Brandley, a sastoji se u tome, što se zvijezde nekretnice pri promatrańu ńihovu sa raznih tačaka zemljine orbite ne vide uvijek na istom položaju. Zbog ovoga se zvijezde gledane durbinom ne vide na pravome svome mjestu, već pomjerene u pravcu u kome se naša zemlja kreće. To biva uslijed okretańa zemljinoga i uslijed brzine prostirańa same svjetlosti. Prema tome vrlo je važno bilo za astronome otkriće ovoga fenomena, jer su tako mogli lako označiti ugao, za koji je valjalo pomaknuti durbin iz onoga pravca u kome se izvjesna zvijezda vidi do pravca u kome se zvijezda zbilja nalazi. Brandley je prvi izračunao konstantu aberacije, t. j. količinu, koju valja

dodati prividnom mjestu izvjesne zvijezde, pa da se realni položaj ńen dobije.[1])

Poslije ovoga važnoga Brandlejevog otkrića, astronomi su kušali da pronadu metode, kojima se može izračunati prava veličina konstante, kao i način da se paralizuje efekat aberacije. Medu raznim naučeńacima, koji su se bavili ovim pitańem, nalazimo i Boškovića.

Polazeći Bošković sa stanovišta, da se zraka svjetlosti prostire različitom brzinom prolazeći kroz različite medije i da aberacija stoji u obratnom razmjeru prema brzini, kojom se svijetlo širi, zamisli teleskop, koji bi izmedu objektiva i mikrometra bio napuńen vodom ili kojom drugom tekućinom, te bi ovaj teleskop rabio uz obični, u kojem nema osim vazduha ništa drugo. Držeći Bošković da se i po Newtonovoj emisionoj teoriji svijetlo u tekućini brže širi nego li u vazduhu i to razmjerom sinusa doraza prema sinusu loma, što se slaže i sa zamišlenom Huygensom i već u ono doba brańenom teorijom undulacije, zaključi, da će se razlika brzine svjetlosti i uslijed toga ńene aberacije morati opaziti, kad se isporede resultati opažańa praznim i kojom tečnošću napuńenim teleskopom, a ovim postupkom da će se i konstanta aberacije, ako je do onda bila netačna, ispraviti i ustanoviti.

Sastavivši Bošković u teoriji instrumenat i razjasnivši ga slikama, doda uz razvite formule, kojim se ima ukloniti hromatizam i sferna dispersija, i postupak, kako se ima upotrijebiti kod opažańâ taj teleskop, spojivši ga sa posebnim sektorom što većega polumjera. Bošković je bio sasvim uvjeren o valanosti ovoga teleskopa. Na isti predmet on se povraća u 5. svesci svojih astronomskih djela. I ako nam nije poznato, je li se Bošković služio ovakovim teleskopom, ńegova je teorija koristila svakako znanosti. U najnovije vrijeme Klinkerfues je nastojao primijeniti je u praksi, i nema sumńe da će i drugi astronomi jednake pokušaje i dale praviti.

Drugo važno pitańe, kojim se Bošković bavio, bilo je pitańe o mikrometru. Mikrometri su sprave, kojima se mogu mjeriti malene daljine izražene kutima do sićušnih čestica jedne

[1]) Kosta Stojanović u navedenom djelu, str. 26; Torbar, Rad. str. 340.

sekunde; ńihova se važnost osobito opaža kod mjereńa prividnoga promjera nebeskih tjelesa: sunca, planetâ i ńihovih pratilaca. Pitańem o mikrometru bavili su se još u 17. stoljeću Azout, Picard, Malvaise i dr. Kada se je godine 1777. Rochon, prisni prijatelj Boškovićev, pojavio sa svojim mikrometrom, i Bošković se dade na proučavańe toga pitańa, jer mu se je činilo, da Rochonov mikrometar nije tačan.

Bitnost Boškovićeva mikrometra imade se ovako shvatiti. Iz obična stakla načine se dvije prizme, kojima je podnica okrug, ali mańega polumjera nego što je objektiv; obje prizme položene jedna vrhu druge čine složenu prizmu promjenljiva kuta, a promjenljivost kuta izvodi se naokružnom vrtńom pomične na nepomičnoj prizmi. Pošto je objektiv većega polumjera nego što je prizma, ulaziće ńeke zrake direktno u ń, i ne taknuvši se prizme, te će napraviti neodvisnu sliku u žarištu; dok će druga slika postati od zrakâ, koje prolaze prizmom te su lomom prije otkrenute od svojega pravca nego što su došle do prijedmetnice. Promjenom kuta složene prizme, koja se okretańem izvodi, mijeńa se dalina slika. Ovako sastavljenim mikrometrom, koji se od Rochonova u veliko razlikuje, postizava se lakšim i jednostavnijim načinom isti, dapače veći uspjeh, jer se ńim mnogo veći kutovi mogu mjeriti nego Rochonovim[1]).

Bošković nazva svoj mikrometar *megametrom* i napisa o ńemu opširnu raspravu; jednu za francusku, a drugu za englesku akademiju, kojih bijaše članom. Nu treba opaziti, da je ovaj novi Boškovićev izum bio povodom tako ljutim znanstvenim prijeporima, da ne znam, je li, poslije strastvene borbe izmedu Leibnitza i Newtona za prvenstvo izuma o diferencijalu, bilo žešćega prijepora od ovoga, koji se je vodio za izum ovakvoga mikrometra. Francuska akademija izjavi, da je Bošković plagovao Ronchona, a engleska prisvajala je prvenstvo istoga izuma glasovitome svome astronomu *Maskelyn-u*. Kad se dobro prouči tečaj cijeloga prijepora i isporedi Rochonov s Boškovićevim mikrometrom, reklo bi se, da je Bošković podlegao pristranome sudu, te da je onaj mikrometar, koji se mjereńem spomenutih planeta pokazao valanim, Boškovićev izum. Ili, u

[1]) Torbar, ibidem, str. 435.

najgorem slučaju, mogao bi čovjek kazati, da su oba ova učenaka, čemu u historiji izumâ i otkrićâ ima toliko primjera, u isto vrijeme, neodvisno jedan od drugoga, istu ideju zamislili.

Daleko bismo otišli, kad bismo htjeli potanko analizovati pojedine Boškovićeve radove na astronomskom polju. On se bavio i poznatim pitańem o lomu svjetlosti i izdao je opširnu raspravu o tome predmetu. Prije ńega bavili su se ovim pitańem Euler, Bernouille i d' Alambert. I ńegova se rasprava osniva na jednakim načelima, samo ih mjestimice svojim opaskama popuńuje. Uz ovu raspravu, Bošković predlaže novi instrumenat, kvadranat s horizontalnim i vertikalnim krugom, kojemu bi bio polumjer 8 ili barem 6 stopa dugačak, kojim bi se mogla odrediti refrakcija. U trećoj svesci svojih astronomskih djela Bošković raspravlja opširno o repaticama, a dakako i tumači od čega im je sastavljen rep. Bošković pristaje uz Kepplerovu i Newtonovu hipotezu. Po ovoj hipotezi, repovi su kometa sastavljeni od tanke materije, koja istječe iz glave te se razvija u potpunu atmosferu okolo kometa, od koje jedan dio sunčana toplina otisne u dugačak rep, odvraćen od sunca. Danas je ova hipoteza sasvim napuštena, a prigrljena je Schiaparelli-jeva teorija. Bošković je također raspravljao o zvijezdi *sidus Georgium*, koju je god. 1781. otkrio glasoviti astronom William Herschel, U početku astronomi nijesu znali, je li to kakva nova planeta ili je kometa. O ovom pitańu bavili su se: Lexell, Lemonier, Messier, Lamont, Saron, Laplace i Bošković. Nakon duga promatrańa, Bošković je došao do uvjereńa, da to nije kometa, već planeta, koja se ne kreće parabolom, nego nekom drugom krivuljom. Bošković je također raspravljao o Saturnovu kolobaru, kojim se bavio i matemičar De Sejour; a osobito je zanimiva ńegova rasprava o sunčanim pjegama. Galilei je mislio, da su to oblaci u sunčanoj atmosferi; a Wilson tvrdi, da su to duboke provale u unutrńosti sunčane mase, te se kroz puklotine rastrgane sunčane atmosfere vide sa zemlje onako od prilike, kako se kroz rastvorene oblake zemaljske atmosfere vidi modrina nebeska. U Boškovićevoj raspravi ne nalazimo izvornih misli; on slijedi u ovome pitańu poznate onda teorije i iz osnova pobija neke krive hipoteze. Bošković slijedi Scheinera,

koji tvrdi, da su pjege na samoj površini sunca, a pobija Wolfa, koji misli, da su one iznad površine sunčeve. Wolfa pobija posve temeljito, dokazujući, da polovice krugova, što ih pjege opisuju uspored prema ekvatoru sunčevu, nijesu jednake, ako pjega ne odgovara jednomu od dva čvora sunčana polovnika. Godine 1760. Bošković izda didaktično pjesničko djelo: „De solis ac lunae defectibus". Pjesničkim vezanim slogom Bošković tumači pomrčavańe sunca i mjeseca. Pjesma je u 5508 heksametara, a razdijeljena je u pet pjevańa. U ńoj odsijeva bujnost fantazije, jezgrovitost jezika i lakoća izraza.

Bošković se istakao i u meteorologiji. Tu nam on opširno raspravlja o orkanima, o postanku vjetrova, o sjevernoj zori i zodijakalnoj svjetlosti.

Kao fizik radio je najviše na polju optike i atomistike i stekao je svojim radom velik glas. Ne ću se baviti ńegovim radom na polju fizike, jer mi ne dopušta prostor ovoga lista; ko se želi potańe o tome izvijestiti, neka pročita djelo Koste Stojanovića i Dvořákovu opširnu studiju u Radu. Samo ću opaziti s Rosenbergerom, da sistem Boškovićeve atomistike, do one tačke gdje se razvija u molekularnu teoriju, naliči vrlo današńoj atomistici, i Bošković se zove direktno početnikom atomistike, koja pretpostavlja atome snabdjevene aktivnim silama. Svakako je najdoslednije doveo u savez otkrića Newton-ova sa starom atomistikom, i po ńegovoj stazi znanost je još do danas dalje koracala. Sasvim tim u Ńemačkoj nijesu se dosta osvrtali na Boškovićeve zasluge, potamńivale su ih teorije velikoga filosofa Kanta, koji je u svojim „*Metafizičkim počecima jestastvenice*", trideset godina kasnije od Boškovića, snabdio materiju dvjema silama, odbojnom i privlačivom, koje su imale iste učinke, kano jedna sila Boškovićeva. U Francuskoj i Engleskoj Boškovićev je sistem našao više odziva. Deluc (Idées sur la météorologie) je proti Boškoviću, jer da je sila, bez substancije na koju djeluje, prazan izraz; a iz sličnih razloga pobija i Price cijeli taj sistem. Priestley (History of optics), nasuprot, priznaje se otvoreno pristašom Boškovića, te misli, da je ńegova nauka najpodobnija da ukloni poteškoće emisione teorije o svjetlosti. Robison u svom „System of mechanical philosophy" tumači teoriju Boškovićevu i tvrdi, da ima biti

barem veoma nalična pravoj teoriji. Farady-eva atomska teorija ima zajedničku podlogu s Boškovićevim teorijama.

Da se shvati Boškovićeva atomistika, svakako su potrebite ńegove rasprave *„Dissertatio de viribus vivis“* i *Dissertatio de lumine“*. U prvoj raspravi udrio je osnove svojoj atomistici. Tu najprije spominje borbu izmedu pristaša Kartesijevih i Newtonovih; prvi su tvrdili, da svaka promjena može nastati samo neposrednijem doticajem dvaju tijela, *„impulsom“*, a drugi su pretpostavljali, da može jedno tijelo djelovati na drugo i u daljini, kroz prazan prostor. Bošković se iz važnih razloga odlučio za drugu teoriju, te gradeći na ńoj došao je do zaglavka, da se tjelesa ne mogu sastojati od česti, koje su u neposrednom doticaju, već od česti odijeljenih praznim prostorom, koje imadu sile odbojne i privlačive. Zatim dokazuje, da se priopćivańe gibańa „impulsom“ kod Kartesijevaca isto tako malo može objasniti, kao i djelovańe sila u daljinu; jer *zašto* se gibańe priopćuje impulsom? Tome je uzrok neprobojnost, vele Kartesijevci, radi koje dva tijela ne mogu zauzeti isti prostor. Ali ako dalje pitamo: što je uzrokom neprobojnosti? — ne mogu na to dati odgovora, isto tako, kao što Newtonijanci ne mogu protumačiti zašto djeluje sila u daljinu.

Što se tiče današńega mnijeńa o atomima, zgodno opaža Dvořák, da se najveći dio fizičara ne upušta pobliže u pitańe o atomima, jer tomu današńa fizikalna istraživańa jedva daju povoda. Prosta atomistika već prelazi djelomice na polje filosofsko, i medu današńim fizičarima i filosofima ima i pristaša i protivnika Boškovićeva atomizma, tako da konačno riješeńe cijele stvari ostaje budućnosti; nu svakako, Boškovićeva teorija zauzima i danas odlično mjesto.

I ako je glavna Boškovićeva struka bila astronomija, on se je također istakao i kao vrijedan filosof. U filosofiji opaža se kod ńega utjecaj Leibnitza, Lockea, Descartesa, skolastike i patristike. U opće nema gotovo važnijega pitańa u filosofiji, a da se Bošković nije ńim bavio. U svojim opaskama Staju, tom I, gdje Stay pobija Descartesovu teoriju o prirodnijem idejama i principima, pristaje i Bošković uza ń. U svojoj „Theoria philosophiae“, pars I. § 161, kaže, da ni po što ne drži, da ima urodenijeh ideja, te kad bi se to i dopustilo, svakako da je

bar to nesumnjivo, da smo ideju o tvari crpli iz osjećaja; a da prve od svih ideja, koje smo čulima dobili o stvarima, bijahu svakako one, koje je u nas pobudio opip: te su ideje našle u nas regbi polje posve prazno i još čisto, pa ga zauzele.

O odnošaju duha prema tijelu Bošković zauzima dualističko gledište, t. j. pristaje uz one koji tvrde, da je duh sasvim odvojen od fizičkoga svijeta. Boškoviću je duh ona moć, koja može poznavati i hotjeti. Značajno je dokazivanje, da se duh razlikuje od stvari u tome, što duh pozna i hoće (intellectus et voluntas). Ovo je fraza dualistička, koja na prvi mah može zavarati čovjeka, ali u samoj stvari nema dovoljno opravdanja, jer se danas zna, da su neprimjetni prijelazi izmedu pojedinih oblika u kome se svijesni život javlja, i ako su proizvedeni dvama tako ekstremnim uzrocima. Bošković veli, da i životinje pokazuju tragova svijesne radnje, no da se ipak to ne može uzeti za pojavu pravoga duha (spiritualis substantia), kakvoga nalazimo u čovjeku.

O Bogu veli, da je to vrsta duha, koji uz razne osobine ima i tu da vječito živi. Do ovoga se dolazi, veli Bošković, promatranjem prirode, s toga ustaje protiv sviju ontoloških dokazivanja o postojanju Božijem, a naročito protiv Descartes-ovoj teoriji. Descartes, branilac urodenijeh ideja, tvrdio je, da nam je i predstava o Bogu urodena.

Što se tiče samosvijesti, Bošković slijedi nauku predstavnikâ patrističke filozofije, a osobito onu sv. Avgustina. Bošković ne pristaje uz one filosofe, koji su tvrdili, da se veza medu duhom i tijelom dâ protumačiti utjecajem kakvoga bića, kako je mislio Descartes i Leibnitz. Žestoko pobija Leibnitz-evu teoriju o unaprijed odredenoj harmoniji, kojom Leibnitz hoće da dokaže, da su radnje duha i tijela nezavisne jedna od druge i da su svi naši pokreti unaprijed odredeni od nekoga višega bića — Boga.

Bošković brani potpunu slobodu volje. On se poziva na svijest o našoj slobodnoj volji, koja nam je usadena od višega realnoga bića, te prema tome i naše uvjerenje o slobodnoj volji valja da je opravdano.

Još bi nam ostalo prikazati i njegovu teoriju o problemu vremena i prostora, pak i njegovu filosofiju o prirodi; ali kako

bi to zahtijevalo posebnu studiju, a nama prostor ne dopušta, upozorujemo čitaoca na spomenutu radńu Koste Stojanovića, koji nam je u pravoj slici predstavio vas ogromni rad ovoga dubrovačkoga genija.

Mi smo se u ovoj radńi ograničili samo na neke glavne ideje, a nadamo se, da će nam se pružiti prigoda, da opširno progovorimo o Boškovićevu filosofskom radu.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Мала Библиотека.

— Ил. Ивачковић. — (Kraj).

Свеска 45. је друга у низу Матавуљевих приповиједака, што је »Мала Библиотека« почела доносити са »Пошљедњим витезовима.« »Сврзимантија« је занимљива ствар, прича написана лако и на угодно хумористичан начин, коју ћете увијек с осмијехом на уснама читати, али ипак доста заостаје иза оних тако живо, свестрано написаних »Пошљедњих витетова«. Можда и зато, што особе нијесу чисто приморски типови, праве далматинске појаве, као онај изнурени »племенити« кајишар конте Иле Девети, и његов ускогруди, плашљиви син Иле Десети са својим оперушаним папагајима и гадним птицама, — можда и зато, што у овој причи нема оних кривих улица с рђавом калдрмом, ни оних скоро изумрлих, хладних дво- и трокатница са широким капијама и племићским грбовима, што о некадашњем богатству и сјају својих отмених господара сањају. Ту је испричана, истина сасвим Матавуљски, само једна љубавна хисторија са свима неизбјежним љубавним патњама и мислима, ружама и уздасима, и са једним мало баналним, али срећним свршетком; хисторија, која би се свуда

могла одиграти. Но има неколико оригиналних појава: ту је дурљиви и праскави газда Петар, увијек готов да неког изгрди, да се расрди и одмах за тим помири, човјек неотесан и нешто неспретних начина, али добра срца и мека као у голуба, који стење под папучицом своје Анице; ту је заљубљени богослов »сврзимантија« са својим сентименталним идејалом и љубавном чежњом; па бољежљиви, блазирани син газда Петров, Никола, заједно с ограниченим рођаком њиховим, Мишом, — све сами опћи типови, са згодном карактеристиком, и представљени у вјештој, лакој обради Матавуљевој.

Свеске 46. и 47. чине успомене Милоша П. Ћирковића, штампане већином у биоградској »Новој Искри«. Од шест приповиједака Ћирковићевих још је, изгледа ми, најбоље успјела прва, »Ускрс«, у којој је с пуно топлоте описано једно ускршње богослужење у тишини густе шуме и њежно представљена идила, можда и нешто сентиментална, између двоје младих. Приповијетка ова проткана је згодним описима лијепе природе. Од осталих прича у овој свесци ваља истаћи још цртицу »С Јалије«, једну, и ако не врло оригиналну, али прилично вјешто израђену слику из живота дунавских рибара, и допадљиву хисторију о старом мљекару Митру, наглухом, јадном сину његову са старачким лицем, и о хранитељу, старом коњу њихову, »Троје«. Не треба од ових црта и прича тражити особитих мисли, необичних осјећаја и јединствену обраду, па ће нам њихово читање пружити доста естетског уживања, јер Ћирковићев начин причања, лак и прост, ријетко да је без њеког интереса и живахности. Но једно стоји: ове се приповијетке лако заборављају.

У 49. свесци је Вељко М. Милићевић превео Ги де Монасана приповијетку, »Орла«, у којој је с неком језивом вјештином описана борба једнога потамњелог ума, једнога душевно скоро покојнога човјека, што се са грозном упорношћу психичких болесника бори против своје судбине. У истој књижици дало је уредништво симпатичну биографску цртy Јована Ђорђевића о Чучук-Стани. У њој има неколико занимљивих података о храброј жени Хајдук-Вељка, која је, борећи се на страни два јунака мужа за крст и слободу, »постала, по ријечима заслужнога јој биографа, од голубице соколица, од њеж-

нога дјевојчета јунакиња«. Родила се око 1797. године у Сиколу, а васпитана је заједно са својим сестрама у банатској Бијелој Цркви, гдје је носила мушке хаљине. Не много доцније уда се, на доста чудан начин, за Хајдук-Вељка. Једном покраше неки Вељкови момци међу осталима и Станине дарове, због чега ова оде Вељку на тужбу: »Господару, зар твоји момци не знају Турке убијати, него дјевојачке дарове красти?« — »Хајдук-Вељко се тргне. Овако с њиме још нико није говорио. Загледа се у лијепо, одважно дјевојче, што ту пред њим стајаше, држећи за руку своју млађу сестру. На столу пред њим стајала је хрпа златног и сребрног новца. Он заграбi из гомиле, колико му у обје шаке стало, па пружи новце млађој сестри, која то прими у мисли да је то накнада за дарове. Хајдук Вељко заграбi и по други пут и обаспе златном кишом Чучук-Стану. Сад сам те даривао, моја си!« рече Вељко младој тужитељци, која врисне од ужаса. Послије кратка брачнога живота, проведена у вјечитој борби и непрестаном рату, одсели се она, након смрти Вељкове, у Велики Бечкерек, па у Бијелу Цркву, гдје се преуда за јуначкога побратима свога првога мужа, за грчкога хетеристу, Јоргаћа. Тек сада настаје бурнији, трзаја пун дио Станина живота, који је она већином у Влашкој проживјела, гдје је Јоргаћ био вођа тамошњих усташа и војевао против Турака; када је пак и свога другога мужа изгубила, одсели у Русију, а доцније у Атену, гдје и умрије год. 1849. са неиспуњеном жељом да поново види своју отаџбину, Србију. Заслужни оснивач нашега Народнога Позоришта у Новом Саду уплео је неколико интересних епизода из живота Чучук-Станина, а у кратко је оцртао и борбу грчких хетериста, усташа.

Послије ове симпатичне књижице није врло пријатно говорити о приповијеткама Бранковинскога. Ова прва свеска доноси четири приповијетке мале или никакве књижевне вриједности. Бранковински хоће по што по то да је духовит, те су збуњени »Записник једног сеоског биљежника«, бесконачно развучена »Прича о Б-ском мосту« и неделикатна приповијетка „┼“ (какав духовит наслов!), пуне грозно усиљена хумора, свијешом тражене хумористичне фразе и силом исцијеђене назови-духовитости. А не може се рећи да је неблаго-

дарне теме изабрао. Да сеоски живот са својом полуобразованом интелигенцијом, љубоморним госпођама, уображеном учитељицом и кокетном поштарком може да пружи згодне предмете за духовите хумореске, да се о комичној канцеларијској званичности и о претјераним, отужним надгробним словима дају написати заиста шаљиве приповијетке, то су не један пут показали Нушић и Сремац, Глишић, па и Брзак. Не знам какве су остале приповијетке Бранковинскога, које »Мала Библиотека« намјерава издати, али, ако нијесу боље од ових, онда би љепше било да ова прва свеска уједно у посљедња буде.

Своју погрешку, учињену издавањем приповиједака Ђ. Н. Бранковинскога, поправила је »Мала Библиотека« класичном трагедијом Виљема Шекспира, »Хамлетом«, коју је с енглеског превео пјесник »Пере Сегединца« и »Гордане«, др. Лазар Костић. Хамлетов је преводилац многе и иноврсне ствари писао; оригиналним глумама својим он је ступио у ред наших најјачих драматичара; у старије и срећније доба важио је Костић и као веома духовит, па чак и генијалан лиричар, а недавно је издао једну гломазну књигу о своме старом »певидругу« Змајовановићу. Али што га је »народном масом« и широм Српства познатим учинило, то су његови изврсни преводи Шекспирових трагедија, и »Мала Библиотека« је добро учинила, што је његов превод »Хамлета« учинила приступачним. Можда не ће бити с горега исписати неколико реди из те глуме уврштене правде и разуздане страсти, на примјер из онога знаменитога призора између Хамлета и духа убијеног оца његова.

Ја сам ота твога дух:
осуђен ноћу ићи донекле,
а дању чамит' постом огњеним,
док сва на чисто не изгоре зла,
што жив починих. Али кад бих смео
да кажем тајне своје таминце,
најлакша би те приповести реч
расцепљала ум ти, смрзла младу крв;
к'о звезде би ти очи испале,
одскочили б' од главе увојци,
а свака длака усправила б' се

к'о бодље морског јежа кад је љут.
Ал' та се вечна не открива вест
од меса ушима. — Чуј, чуј, о чуј!
Ако ти икад отац беше драг —
Освети му убијства ружни срам.

И из ових са свим случајно извађених стихова може се видјети, да Лаза Костић у својим пријеводима не претпоставља стих самом језику, и за то су његови пријеводи, и ако мјестимице мало тешко разумљиви, исправни и чисти.

У 54., 55. књижици је ушла једна трагедија у пет чинова др. Јована Суботића, »Милош Обилић«. Ово је најомиљенија српска косовска трагедија, коју све позоришне дружине, и стално и путујуће, често дају с моралним и материјалним успјехом. Она је написана лијепо, и ако је скоро природна ствар, да су неки карактери а нарочито личности Милоша Обилића, његове жене Вукосаве, Цара Лазара итд. нешто одвише идејализовани. Можда ћемо се на овај стари, али још увијек свјеж и једар, комад још једном вратити.

Посљедња од до сада изашлих плавих књижица доноси у пријеводу Ник. Николајевића приповијетку Максима Горког, »Челкаш«. Дјетињство и младост, цио ранији живот Горког Максима, то је тужна и суморна, тешка и меланхонична елегија јада и биједе без сваке наде и препуна патње. Све што може да загорчи живот и несносним га учини, да скрха сваку вољу и уништи сваки нађ, све је то искусио млади Н. М. Пешков, данашњи најснажнији писац велике Русије. На своме лутању без циља и одређене мете имао је он обилно прилика да упозна оне несретнике, оне апатичне душе, што без дома и скровишта тумарају по широким равницама свете Русије, гладујући, крадући, падајући све ниже и ниже, те је његов оштар поглед и необично јако испољен дар посматрања проникао у суштину њихова живота и душа њихових, и Горки је пропативши и сам све невоље њихове, заволио те несретнике, те недисциплиноване чланове друштва, који су у неједнакој борби за хљеб тако дубоко пали, јер им је недостајала она срчана снага, што смртноме даје животну равнотежу жеља и способности и тиме могућност да постигне крајњу циљ живота: срећу. Сопствени јади и ледена равнодушност си-

тих приближили су га онима, из којих је сâм изникао, и у томе и лежи унутарњи узрок, што се Горки латио да преводи пјесме Мориса Розенфелда, пјесника напаћенога јеврејскога Ghetta. — »Челкаш« је прва приповиједетка Максима Горког, којом је привукао на себе опћу пажњу и ступио у ред свјетских приповједача. Његов је јунак »Челкаш« одважан и лукав крадљивац са лоповским, савијеним носом и дугим, танким прстима, у коме још није изумро сваки људски осјећај. Он краде, пије и вара свијет, јер му је то занат и животни задатак, али он је ипак више човјек, него плашљиви Гаврило, млади сељак с округлим, надувеним лицем, тупим изразом и бескрајњом чежњом за новцем и само за њим, који, пошто су једне тихе, тамне, кишљиве ноћи заједно украли два ковчега свиле, у мало не убије Челкаша, кукавички, од натраг, каменом. А Челкаш му прашта.

— Хоћеш ли ми опростити, брате? Не ћеш, а? — кроз сузе запита он (Гаврило).

— Ех, друже!.. — истим плачним гласом рече Челкаш, диже се на ноге и посрну.

— Због чега? Немам ти ја ништа праштати... Данас ти мене, сутра ја тебе...

То им је философија и једини закон њихов.

И у овој је причи Горки узео своје личности из најмрачнијега дијела живота и друштва, а при описивању њихову изнио је, као обично, нагу и пуку стварност. Јер он се држи, можда и одвише, оне Гетеове ријечи:

Greift nur hinein in's volle Menschenleben!

BILEŠKE.

KNJIŽEVNOST.

Ovijem brojem „Srđ“ navršuje drugu godinu života i skromnoga rada na književnom i naučnom polju. Koliko je „Srđ“ doprinio promicanju književnosti u ovijem stranama, ne pripada nama da ocijenimo, samo toliko velimo, da je ovaj list neophodno potreban, kao odjek književne i naučne djelatnosti na jugu. Ako do sada nijesmo potpuno uspjeli, da oko „Srđa“ okupimo sve književnike na jugu, to treba pripisati osobitijem prilikama, u kojijem živimo. Za nastajnu godinu postarali smo, da i u tome pogledu izvršimo onaj zadatak, koji „Srđu“ pripada. Već sada možemo javiti, da će nastajne godine izaći u „Srđu“ dvije originalne poveće pripovijetke: jedna iz dubrovačkoga života XVI vijeka pod natpisom: Osveta; druga iz bokeljskoga života od Podnopoljskoga pod natpisom: Renesansa. Zatim ćemo objelodaniti neštampane pjesme Igńata Đorđića i preradu nekijeh Molierovijeh komedija.

U ovom broju svršavamo sve započete radove od ove godine, osim studije o Janu Husu i romana Daniele Cortis, koji će se nastaviti i svršiti u nastajnoj godini. Zahvaljujući svijem dosadašńijem saradnicima na radu i zauzimańu za „Srđ“, nadamo se, da nas ni unaprijed ne će zaboraviti.

∴

Na dopunu naše vijesti da je „Književni List“ na Cetińu prestao izlaziti zbog trveńa ljudi, koji se na Cetińu knjigom bave, javlja nam Savo P. Vuletić, da je taj list morao prestati jedino i isključivo zbog materijalnih nezgoda.

∴

Poljački književnik Henrik Glück u najnovijoj svojoj raďńi prikazao je knjaza Nikolu I. kao pjesnika. Ovoj raspravi prethodi opširan uvod o srpskoj i hrvatskoj novoj književnosti u opće. Osobito ističe Glück ono veliko bogatstvo pravih, narodnih tipova u srpskoj književnosti, dok o hrvatskoj veli, da ona ima veoma malo tih tipova, a da je gotovo cijeli književni rad hrvatski samo slaba jeka zapadno-jevropskih struja, koje dolaze u hrvatsku književnost kasno i sasvijem iskrivljeno. Između svih srpskih tipova Glücku se dopada najviše crnogorski. Pojavu knjaza Nikole I. kao pjesnika, opisao je Glück s pravim razumijevańem i s iskrenom simpatijom.

∴

U ljetopisu Matice Srpske izašle su dvije lijepe studije o dvama srpskijem književnicima, s kojijem može se neko do kraja slagati ili ne slagati, ali koje za srpsku kritiku znače napredak.

Marko Car pisao je o Ljubomiru Nediću; J. Skerlić o Bogoboju Atanackoviću.

Sud Marka Cara o Nediću sabrat je u ovijem recima: „Ljubomiru Nediću, čovjeku probrana ukusa i rijetke obrazovanosti, pripada zasluga što je u srpsku kritiku unio lijep broj zdravih i prije njega slabo marenih, ako i ne baš originalnih ideja, i što je uvijek isticao princip, kako kritičar mora da je *i sam* umjetnik na peru. Rad Nedićev, naročito onaj što ga je kao književni novinar bio započeo u svom *Srpskom Pregledu*, trebalo bi da Srbi dalje nastave, ispravljajući i popunjujući u njemu eventualne mane i nedostatke. Ne priznavati ili čak bagatelisati taj rad, kao što se danas sa izvjesne strane radi, bila bi stvar glupa i nedostojna."

J. Skerlić dolazi do zaključka, da je Bogoboj Atanacković poglavito interesantan, što se nalazi na granici između dvije epohe: Vidakovićeve i Igњatovićeve, ali nijednoj ne pripada. Od prve je zadržao ukus za romantičnim, a od druge je primio interesovanje za suvremeni život. Njegove pripovijetke iz suvremenoga života nemogućne su i naivne. Junaci Atanackovićevi ugledaju se u nekoliko na junake Byronove. „Ljubav prema narodu" jednako se miješa s „ljubavlju prema ženi". To su dva idola Atanackovićeva, koja se danas ne mogu dovesti u sklad: narod i ljubaznica. Atanacković je u svoje vrijeme bio cijenjen zbog toga, što je jezikom svojijeh poslednijeh pripovijedaka stajao na Vukovoj strani.

***

Stojan Novaković predao je za Ljetopis Matice Srpske historijsku studiju: Vaskrs srpske države, u kojoj se prikazuju prvi počeci današnje Srbije.

***

Marko Car napisao je za Ljetopis Matice Srpske raspravu: „Nikola Tommaseo prema Srpstvu".

LICA.

Dr. Milan Rešetar naimenovan je na bečkoj universitati za izvanrednoga profesora slavistike osobitijem obzirom na srpski jezik i književnost.

UMJETNOST.

Ivo knez Vojnović preradio je za pozorište u Biogradu komediju Ekvinocij, koja se davala na 29. i 31. o. m.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА БЕОГРАД

PTI/121
60977

ČPB ⟡ SRD

list za književnost i nauku.

ANTUN FABRIS

vlasnik, izdavatelj i odgovorni urednik.

GODINA II.

1903.

DUBROVNIK.
Srpska Dubrovačka Štamparija.
1903.

UNIVERZITETSKA KNJIŽNICA SARAJEVO

Pregled sadržaja.

I. Pripovijetke i Romani.

Izrod. Andra. (ćir.). 12
Iz ljubavne vrećice. M. 41
Kita ljubičice. Dušan Tamingić Humski. 49
Nad grobom. Dr. Torkvato. 63
Čast. Nik. T. Janković. (ćir.). 106
Dvije žrtve. Dr. Torkvato. 146
Siroti ljudi. Špiro Kalik. (ćir.). 194
Daniele Cortis. Antonio Fogazzaro; s italijanskoga preveo Arsen Wenzelides. 229, 265, 313, 352, 393, 470, 518, 553, 609, 664, 714, 757, 787, 832, 886, 938, 981, 1031, 1079
Iz Boke, nekoliko pisama između albuma slika „Iz dekadence“ i „Renesanse“. Podnopoljski. 242, 289, 337
Ispovijest. Svet. Ćorović. (ćir.). 385
Ivanka Shore. Dr. Torkvato. 389
Nevina žrtva. Dr. Torkvato. 433
Bijeda. Nik. T. Janković. (ćir.). 454
Nije potreban. Nik. T. Janković. (ćir.). 492
Danka. D. Omčikus. (ćir.). 533
Ńegov pogled. Nik. T. Janković. (ćir.). 681
Gospođe. Anton Čehov; s ruskoga prevela Z. B. 746
Divlji čovjek. P. Vukić. 784, 926, 974, 1124
Na smrti. Eduardo Paoletti; preveo s italijanskoga St. D. O. 797
Psss! Anton Čehov; s ruskoga prevela Z. B. (ćir.). 808
Mala secesija. Damjan Omčikus. (ćir.). 827, 879
Čiča Mongilet. Guy de Maupassant; s francuskoga prevela Z. Bubalo. 843
Neuspjeh. Anton Čehov; s ruskoga prevela Z. Bubalo. (ćir.). 852
Proljeće bez svjetlosti. Corrado Ricci, s italijanskoga preveo K. 997
Vojislav Travuńanin. Stevan Sremac. 1023, 1072
Uzica. Guy de Maupassant. Preveo s francuskoga A. R. . 1100

II. Pjesme.

Moru. Mihajilo Miron. (ćir.). 39
Harfi. Mihajilo Miron. (ćir.). 39
Laž i istina. Abećedović. 40
Znaš li draga, iz pjesama „Ašiklija". Osman A. Đikić. (ćir.). 40
Božićna uspavanka. Ada Negri; preveo s tal. Kruno Tonković. 85
S bogom ostaj cvijete mili. Dušan Tamingić Humski. (ćir.). 87
Žeļa. Dušan Tamingić Humski. (ćir.). 87
Sastanak. Dušan Tamingić Humski. 88
Laskavcu. Abećedović. 89
Iz morskih soneta. Andrija Drivaštanin. 89, 280
Pjesme Didaka Pira. 90, 141, 184, 215
Grkiña djevojka i momče Hercegovče. Nar. pjesma, zabiļežio Antun Miļas. 93
Horatijeve ode; preveo s latinskoga L. Zore. 139, 181, 209, 333 378, 423
Nad grobom Dum Ivana Stojanovića. Abećedović. 140
Pustite me (Iz „Mekih zvuka"). Marinko. 141
Srpska zora. 180
Priča starih dvora. Dušan Tamingić Humski. (ćir.). 182
Tri simpatije, šest suza. M. 188
Pusti dvori (balada). Dušan Tamingić Humski. 208
Na falezima. St. K. Pavlović. (ćir.). 211
Posļedña borba. Kaļcov. (ćir.). 212
Zalutaloj braći. Mihajilo Miron. 212
Osveta. Antijares. (ćir.). 213
Nigdje nema (Iz „Mekih zvuka"). Marinko. (ćir.). 214
Blagajska priča. Vlad Ćorović. (ćir.). 278, 331
Svele ļubičice. Dušan Tamingić Humski. 278
Staračka elegija. Dušan Kapetanović. (ćir.). 279
Kad tebi misli polete moje. Dušan Kapetanović. (ćir.). . . . 331
Zrnca. Pötöfi; preveo Marinko. (ćir.). 332
Na ponoći. Knez Nikola. 368
Do „morskih soneta" dva soneta prašine. F. Andeli Radovani. 376
Nad odrom. Pötöfi; preveo Marinko. (ćir.). 377
Moji snovi. V. Pećanac. (ćir.). 419
Suncu, posvećeno D. M. Abećedović. 421

U samoći. Abećedović. 421
Vihor. Mihajilo Miron. (ćir.). 422
Emiri. Mihajilo Miron. (ćir.). 423
O ponoći. F. Anđeli Radovani. 481
S mora. Junija. (ćir.). 528
O vi noći duge! St. K. Pavlović. (ćir.). 529
Tajni boli. Dušan Tamingić Humski. (ćir.). 529
Nevjero mila. Dušan Tamingić Humski. (ćir.). 530
Pjesnik. O. (ćir.). 577
Sarajliko sele! 578
Potoñi časovi Mata Lukšića. Orlovski. 578
Pjesma sabļi. Teodor Körner; s ńemačkoga preveo Z. . . . 677
*** Milorad D. Mitrović. 712
Oj djevojče. Junija. (ćir.). 712
S mora. Junija. (ćir.). 713
Rat za srpski jezik i pravopis. Posvećeno Branku Radičeviću, Uroš Trojanović. 725
Noć. Spasoje J. Ilić. (ćir.). 766
U noći. Jelena. (ćir.). 796
Ona je bila lepa. Dušan Kapetanović. 839
Jedan život. Jakov Šantić. (ćir.). 840
Šteta što nijesam carski sin. Pjesma u prozi. Y. 841
Haģi Abrek. M. J. Lermontov; preveo s ruskoga J. A. Popović. (ćir.). 895, 949, 991
Zimska noć. Vlad. Ćorović. (ćir.). 1046
Uz staru priču. Vlad. Ćorović. (ćir.). 1047

III. Drama.

Medvjed, šala u jednom činu. A. P. Čehov. Preveo s ruskoga S. (ćir.). 1048

IV. Članci i rasprave.

Adelaide Ristori. Dr. Torkvato. 1
Damjan Juda. Špiro Kalik. 33
Može li svaki postati naravstven. A. Obolenski. S. M. O. (ćir.). 56
Vuk u Dubrovniku i u Kotoru. M. Sardelić. (ćir.). 73

Dr. Ante Tresić Pavičić. Xemil Em' Arigra. 97
Sainte-Beuve. Dr. Torkvato. 127
Imbro pl. Tkalac o pjesniku „Gorskog Vijenca". D. M. R. V. (ćir.). 132
Iz historije ruskih društvenih struja u XIX. vijeku. Vlad. N. Andrić. 201, 245
Matija Ban. 281
Ukradene lovorike. Dr. St. P. 327
Pažńa, ńeni izvodi, razviće i uloga u vaspitańu. Prof. Lazar T. Perović. (ćir.). 344
O zlu i dobrome. Dr. St. P. (ćir.). 361
Samostalnost misli. Dr. St. Petrović. 416
Gruž. Topografično-povjesničke bilješke. Vice Adamović. . . . 464, 511, 542, 591, 637, 692, 738, 804
Emile Zola; s francuskoga preveo St. K. Pavlović. . 485, 642, 733
Moderna ńemačka lirika. Đ. I. N. 547, 581, 648
Alfred de Musset. Dr. Torkvato. (ćir.). 598
Problem prostora. Mistagog. (ćir.). 620
O vaspitańu i ńegovu značaju po čovjeka i narod. Kosta. Majkić. (ćir.). 629, 697
Lav XIII. Dr. Torkvato. 652
Problem prostora. K. Tadin (Dr. Torkvato). . 706, 750, 811, 911
Kńiževno odjeleńe na zemaljskoj izložbi u Srbiji. Viator. . . . 729
Dvostota obletnica osnovańa grada Petrograda. S. D. O. . . . 742
Srpska dubrovačka omladina i Srđ. Senex. 777
Ne sa svakim u kńiževnike. Savo P. Vuletić. (ćir.). 825
Magazin „Rupe". Vice Adamović. 849
O životu i djelima Didaka Pira. Toma Kersa, s italijanskoga preveo N. M. 860, 1139
Isus Hristos i ptice. Ljudevit Vuličević. 873
Uspomene jednog ruskog izgnanika o Tolstoju. Vid Vuletić Vukasović. 899
Lav Nikolajević Tolstoj. E. Goldscheider; s ńemačkoga preveo G. P. Ivezić. 905
Kńiga u dubrovačkoga seljaka. Kristo P. Dominković. . . . 921
Jan Hus. Kosta Majkić. (ćir.). 953, 1005, 1062, 1106
Nešto o umjetnosti u Dubrovniku. V. P. 969
Bratovština Sv. Nikole u Cavtatu. Vice Adamović. 1000
Stjepan Mitrov Ljubiša. 1017

Muzej dubrovačkijeh starina i panteon glasovitijeh Dubrovčana. A. F. 1069
Ruđer Josip Bošković. Dr. Torkvato. 1091, 1154
Molitva na Šipanu. Ljudevit Vuličević. 1117

V. Književni pregled.

Bosna i Hercegovina u hrvatskoj pripovijeci. Svet. Ćorović. 42, 75, 135, 172
Pregled savremene hrvatske književnosti. Ignotus. 79
Lazarica ili boj na Kosovu. St. J. Stojković. N. (ćir.). . . . 379
Hrvatski književni listovi. Arsen Wenzelides. 571
Božji ljudi od B. Stankovića. Ilija Ivačković. (ćir.). 767
Iće, god. 1887-1902. Rikard Katalinić Jeretov. Arsen Wenzelides. (ćir.). 863
Kroz suton. Dušan S. Đukić. Il. Ivačković. 960
Mala Biblioteka. Il. Ivačković. 1113, 1161

VI. Ocjene i prikazi.

Zdravac kalendar. Dr. 224
Na ponoći, pjesma Kneza Nikole. 368
Glacijalni tragovi na Pirinu od P. Jankovića. J. D-r. (ćir.). . . 428
Kraljević Marko i Musa Kesegija, od Dobržanskog. Pero Kolendić. 772
Veliki Župan Časlav, od Stevana Sremca. Dejan Marjanić. . 819
Lopudska sirotica, od Stjepka Ilijića. Arsen Wenzelides. (ćir.). 821
Priče Milana Budisavljevića. Stijepo Kobasica. 865
Ašiklije, Osmana A. Đikića. L. 918
Naši pomorci, B. Đ. Pomorac. K. (ćir.). 1012

VII. Razno.

Mudre izreke. 32, 156, 223, 277, 326, 343, 388, 453, 541, 590, 636, 705, 732, 786, 831, 885, 925, 980, 1022, 1071, 1123
Aforizmi. 38, 55, 105, 254, 321
Bilješke. 46, 94, 142, 189, 238, 287, 334, 380, 430, 531, 579, 625, 678, 727, 773, 823, 869, 918, 965, 1013, 1066, 1116, 1167
Narodna zagonetka. 48

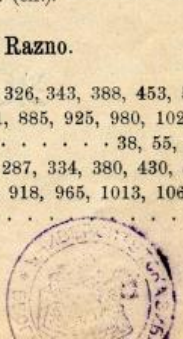

Diderot. Anegdote i raznovrsne misli. Preveo s francuskoga St. K. Pavlović. 219
Predavańe o srpskom imenu u Staroj Srbiji i Maćedoniji Dr. V. Cerić. (ćir.). 424
Bibliografija. 383
Svečana predstava u Biogradu (ćir.). 622
Pomen Branku Radičeviću. (Kulturna hronika). 724
Biogradsko Pjevačko Društvo. Nemo. 816

VIII. Književne ostavštine.

Jedna rukovet iz Vukove prepiske, priopćuje i objelodańuje V. Bogišić (pisma J. Rajačića, I. I. Sreznevskoga, kneza Miloša Obrenovića, S. A. Širinskog-Šihmatova, N. I. Nadežlina, kneza Mihajila Obrenovića, K. Kuzmani, Vaclava Hanke, vladike Crnogor. Petra II., Ilije Garašanina, Obrenije Nikšićke, Jov. Gavrilovića, Branka Radičevića, ministra A. Knaževića, S. P. Palauzova, I. I. Sreznevskoga, Josipa Bodsinskoga, Milivoja Petrovića Blaznavca, M. P. Porodina). (ćir.). 157, 295
Nova Dubrovačka Epigrafija. Dr. I. A. Kaznačić. L. Zore. . 187
Tri poļupca od J. Sundečića. Pjesma. 208
Uspomene o ustanku u dubrovačkoj zemļi. A. P. . 225, 322, 372, 412, 226, 569, 854
Usta hvali svoje gospoje. Pjesma. Igńat Dorđić. Priopćio A. F. 1089

IX. Slike.

Matija Ban. 241